

CONTENTS OF VOLUME IX

	PAGES
ERRATA TO VOLUMES VIII AND IX	VII
ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS	VIII
TEXT AND CRITICAL APPARATUS OF THE DRONAPARVAN	689-1064
APPENDIX (ADDITIONAL PASSAGES 1-25, 20A)	1065-1142, 1159
CRITICAL NOTES AND CORRECTIONS	1143-1158

ERRATA

(i) Text

Page	Adhy	Stanza					
29	5	34 ^c	<i>read</i>	त्रैयम्बक	<i>for</i>	त्रैयम्बक	
465	86	14 ^d	,,	निगृहीतु	,,	निगृहीतु	
1001	169	6 ^e	,,	तूष्णीं वभूवू	,,	तूष्णींवभूवू	
1028	172	20 ^a	,,	तेजोभि-	,,	तेजोऽभि	
1055	173	91 ^b	,,	सर्वतोऽक्षिमयो	,,	सर्वतोऽक्षिमयो	

(ii) Critical Apparatus

Page	Adhy	Stanza	Line				
24	4	14	8	<i>read</i>	D1- s s s	<i>for</i>	D1- s s s s
264	49	Foot-note col	1, ll 1-2	,,	twenty	,,	nineteen
309	57	26	10	,,	D1 s	,,	D1 s
311	57	43	4	,,	Ca d	,,	Ca
338	63	17	2	,,	68 54	,,	78 25
809	141	13	6	<i>delete</i>	the hyphen preceding		13 ^{cd}
1053	173	75	17	<i>read</i>	1468*	<i>for</i>	1464*

(iii) Appendix

Page	App	Line				
1070	7	1	<i>read</i>	मूर्छा	<i>for</i>	मूर्च्छा
1070	7	22	,,	तथास्तु गत	,,	तथास्तगत
1077	8	4	,,	सान्त्वयित्वा	,,	सात्वयित्वा
1102	8	24	,,	चाप्यहा	,,	चाप्याहा

(iv) Introduction

Page	Lines	
VIII	4-5	<i>Read</i> — after dated — in the Kingdom of Maharaja Ranjit Singh

१२२

धृतराष्ट्र उवाच ।

तस्मिन्निनिहते वीरे सैन्यवे सव्यसाचिना ।

मामका यदकुर्वन्त तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १

संजय उवाच ।

सैन्यं निहतं दृष्ट्वा रणे पार्थेन मारिष ।

अमर्षवशमापन्नः कृपः शारद्वतस्तदा ॥ २

महता गरवर्षेण पाण्डवं समवाकिरत् ।

द्रौणिश्चाभ्यद्रवत्पार्थ रथमास्थाय फल्गुनम् ॥ ३

तावेनं रथिनां श्रेष्ठौ रथाम्नां रथसत्तमम् ।

उभावुभयतस्तीक्ष्णैर्विशिखैरभ्यवर्षताम् ॥ ४

स तथा शरवर्षाभ्यां सुमहद्भ्यां महाभुजः ।

पीड्यमानः परामार्तिमगमद्रथिनां वरः ॥ ५

सोऽजिघांसुर्गुरुं संख्ये गुरोस्तनयमेव च ।

चकाराचार्यकं तत्र कुन्तीपुत्रो धनंजयः ॥ ६

अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य द्रौणेः शारद्वतस्य च ।

मन्दवेगानिघ्नंस्ताम्भ्यामजिघांसुरवासृजत् ॥ ७

C 7 6305
B 7 147 7
K 7 149 10

122

The Bombay edition marks the end of the Jayadrathavadha-parvan with adhy 127 (= B 152), while P P S Sastri's Southern edition ends it with adhy 128 (= B 151). But almost all our MSS, both N and S (including S K, B and M), end the Parvan with adhy 121, distinctly adding the word समाप्त here, while none of our MSS, both N and S, marks the end of the Parvan either at adhy 126 or adhy 127. We are, therefore, amply justified in ending the Jayadrathavadha parvan with adhy 121 and beginning the Ghatotkacavadha-parvan from adhy 122. This seems also to be the natural closing of the Parvan with the incident of Jayadratha's death described in adhy 121.

1 S₂ missing up to विह्वलाश्च (in 69°) (cf. v 1 7 115 17) —^a) Cd अग्निन् (for त) K₁ विनिहिते —^c) T G₂₋₅ किम् (for यद्) D₂ अकुर्वन्ते — After 1, S ins

1033* पश्यता सर्वयोधाना मामकाना महारणे ।

अहन्यत कथं युद्धे सैन्यव सव्यसाचिना ।

कथं द्रौणिहृष्यैर्गुप्त कर्णेन च महारणे ।

फल्गुनाभिमुखं वीरं प्रविष्टं साधु सैन्यव ।

तस्मिन्निहते महेष्वासे मन्त्रात्मा स सुयोधन । [5]

आवृमि सहितं सूत किमकार्षीद्विनन्तरम् ।

[(L 1) G₁ M_{1,2} -मैन्यानां, M₃ 5 -योधाना (for योधाना) — M₄ om line 2 — (L 2) G₅ lacuna for कथं युद्धे सैन्यव सव्यसाचिना — (L 3) G₁ M_{1,2} द्रोण- (for द्रौणि-) G₅ गुप्त — (L 4) G₁ M ताव

(for साधु)]

2 S₂ missing (of v 1 1) —^a) K (except K₂) B₃ D₅ (sup lin as in text) तथा, B₁ 2 1 5 Dc₁ Dn₁ T G₂₋₅ M₁ तत (for तदा)

3 S₂ missing (of v 1 1) B₄ om 3^{ab} —^b) D₁ पाडवान् K₁ D₁ 6 8 समवाकिरन् —^c) S (except T₂ M₁) [अ]भ्यवर्षत् (for 'द्रवत्' B Dc₁ Dn₁ S राजन् (for पार्थ) —^d) K₄ 5 B D फाल्गुन S पश्चादागत्य पादवं

4 S₂ missing (of v 1 1) —^a) Dn₁ D₄ एव, Dn₂ D₇ 3 एतौ, T G₂₋₅ एव (for एन) K₁ 2 4 D₁ वीरौ (for श्रेष्ठौ) S₁ K₃ तावन्त्योन्यस्य रथिनौ —^b) D₂ रथि S₁ K Dn₂ D₁ 1 5 7 8 T G₂₋₅ सत्तमौ —^c) G₂ तीक्ष्णै (for तीक्ष्णैर्) —^d) G₂ तीक्ष्णै (submetric) (for विशिखैर्) S समवर्षता (for अभ्य^c) D₆ शरवर्षैरवाकिरन्

5 S₂ missing (of v 1 1) —^b) G₁ M₁ 2 महद्भ्या तु (for सुमहद्भ्या) —^c) S₁ K (except K₅) शक्तिम् (for आर्तिम्) —^d) G₁ M₁₋₃ 5 जगाम, M₄ अगच्छद् (for अगमद्)

6 S₂ missing (of v 1 1) —^a) S₁ K B₁ 5 D₂ 7 8 G₁ स जिघासुर, T G₂₋₅ M₃₋₅ अजिघासुर (for सोऽजि^c) G₁ M (except M₅) संख्ये —^c) Cd cites आचार्यकं (as in text) K₅ B₃ D₅ कर्म (for तत्र) G₅ चकार्याचार्यकं तत्र (sio), Cv as in text —^d) M₃ युधिष्ठिर (for धनजय)

7 S₂ missing (of v 1 1) —^b) A few MSS द्रोणे —^d) G₁ M (except M₄) अजिघासुर (for 'सुर) K₅ इवासृजत्

ते नातिभृशमभ्यघ्नन्निशिरा जयचोदिताः ।
 बहुत्वात्तु परामार्तिं शराणां तावगच्छताम् ॥ ८
 अथ शारद्वतो राजन्कौन्तेयशरपीडितः ।
 अवासीदद्रथोपस्थे मूर्च्छामभिजगाम ह ॥ ९
 विह्वलं तमभिज्ञाय भर्तारं शरपीडितम् ।
 हतोऽप्यमिति च ज्ञात्वा सारथिस्तमपावहत् ॥ १०
 तस्मिन्सन्ने महाराज कृपे शारद्वते युधि ।
 अश्वत्थामाप्यपायासीत्पाण्डवेयाद्रथान्तरम् ॥ ११
 दृष्ट्वा शारद्वतं पार्थो मूर्छितं शरपीडितम् ।
 रथ एव महेष्वासः कृपणं पर्यदेवयत् ॥ १२

8 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) B D₀₁ D_n
 D₀ चापि, D₃ चाति (for नाति) S तेन (T तेन)
 नातिभृशं व्रत्ता —^b) B D₀₁ D_{n1} पार्थ, D_{n2} [अ]र्जुन
 (for जय) K₅ D₀ ० ० नोदिता (for चोदिता) S
 विशिखैरवपीडितौ (T G₂ 'लेडितौ G₃ 'लोडितौ, G₄
 'लेखितौ, G₅ 'लेडितौ) —^c) K₅ D₁ च (for तु)
 D₂ परमाम् (for तु पराम्) —^d) Ś₁ K₁ ३ lacuna,
 K₄ D₁ आनात्ता रथसत्तमो (sio), D₄ शराणा भावमिच्छता

9 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^b) D₁ om शर
 पीडित K₁ पीडिता — K₂ om (hapl) 9^a-10^b
 —^c) D₃ अवासीच, G_d 'सीदद् (as in text) —^d)
 D₂ ० अपि (for अभि) Ś₁ K₅ B₂ D₃ ० ० च (for ह)

10 Ś₂ missing (cf v 1 1) K₂ om 10^a (cf
 v 1 9) —^a) K₁ अविज्ञाय D₂ १ त*भिज्ञाय
 —^b) S रथमध्यगतं नृप (G₁ २ M कृप) —^c) K₁
 चाज्ञात्वा; K₅ D₀ १ स (D₇ वा) ज्ञात्वा, D₈ ज्ञारया वा
 (for च ज्ञात्वा) S मृत ह (G₁ M₁ मृतमि)त्येव मन्वा
 न —^d) Ś₁ K (except K₅) D₁ अवारयत् (K₄ 'न);
 B₁ ३ D_{n2} D₃ १ १ ३ G₈ अ (D₄ उ) पाहरत्; D₀₁ अपा
 वहत् (for 'वहत्).

11 Ś₂ missing (cf v 1 1). —^a) B D₀₁ D_n
 भग्ने, D₃ श्रुति; D₄ १ ३ गते (for सन्ने) —^b) Ś₁
 K₈ तदा (for युधि) —^c) K₅ [अ]पयासीच; D_{n2}
 T G₁ २ M च्यपायासीत्, D₂ ० [अ]प्यथा (D₅ 'भ्यया)
 यासीत् (for [अ]प्यपायासीत्) —^d) B D₀₁ अनतर
 (for रथान्तरम्)

12 Ś₂ missing (cf. v 1 1) —^c) S धिग्विमा
 मिति (G₁ M धिक्कामस्त्विति) चैवोक्त्वा (G₃ चैव्युक्त्वा)

पश्यन्निदं महाप्राज्ञः क्षत्ता राजानमुत्तमान् ।
 कुलान्तऋणे पापे जातमात्रे सुयोधने ॥ १३
 नीयतां परलोकाय साध्वर्यं कुलपांसनः ।
 अस्माद्वि कुरुमुग्न्यानां महदुत्पत्स्यते भयम् ॥ १४
 तदिदं समनुप्राप्तं वचनं सत्यवादिनः ।
 तत्कृते त्वय पश्यामि शरत्तल्पगतं कृपम् ॥ १५
 धिगस्तु क्षात्रमाचार धिगस्तु बलपौरुषम् ।
 को हि ब्राह्मणमाचार्यमभिद्रुयेत् मादृशः ॥ १६
 ऋषिपुत्रो ममाचार्यो द्रोणस्य दयितः मया ।
 एष जेते रथोपस्थे मद्भाणैरभिपीडितः ॥ १७

—^d) B D₀₁ D_{n1} D₃ न रूप (for कृपम्) D₄ पर्यं
 वेदयत् — After 12, K₁ B D₀₁ D_n D₁ ३ ३ ins

1034* अश्वपूर्णमुखो दीनो वचन चेदममयात् ।

13 Ś₂ missing (cf v 1 1) Before 13, ५
 (except M₂ १) ins अर्जुन —^a) Ś₁ K₅ महाराज
 K₃ युद्धि (for प्राप्त) —^b) D_{n1} D₁ क्षत्रवीन (for
 उच्चान) —^c) Ś₁ K (except K₅) D₁ युनात् (for
 उलान्त)

14 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^c) K₅ B₁ १ D_{n1}
 तस्माद्वि K₁ ३ B₁ ३ तुम्, G₁ तुम् (for तुम्) —^d)
 K (except K₅) D₀₁ D₁ M₃ दृग्पत्स्यते (for 'रथते)

15 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^d) D₃ भादिन
 (for वादिन) —^c) Ś₁ D_{n2} स्वत् (for तत्) —^d)
 D₂ ० शरत्तल्पे B D₀₁ D₂ तुम्, D₃ १ १ १ नृप (for
 कृपम्) K₄ शरत्तल्पकृत गत

16 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) B₇ D₀₁ D_{n1} ०
 G₂ १ ३ क्षत्रम् —^b) B₁ रण (for यत्) Ś₁ K₁-३
 D₂ १ १ १ धिगस्तु बलमौरस —^c) D₃ तु (for हि).
 —^d) Ś₁ K (except K₅) D₁ अभिमुद्रति; D₂ T G₂-३
 अतु (D₅ उप) द्रुष्टेय; G₁ M अभिद्रुष्टेय (for 'द्रुष्टेय)

17 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^b) B₁ D₂ ० परन
 (for दयित) B₁-३ ३ D₀₁ पितुर्मे परन सया — K₅
 om 17^a-18^a —^d) Ś₁ K (K₅ om) D₁ उप, D₂ अपि
 (for अभि) B D₀₁ D_{n1} कृपो मद्भाणपीडित, T G₂-३
 मद्भाणबलपीडित

18 Ś₂ missing (cf v 1 1) K₅ om 18^a (cf
 v 1 17) M₁ om. 18 —^c) G₁ M₂ ३ अकामेन मया

अकामयानेन मया विशिखैरर्दितो भृशम् ।
 अवासीदद्रथोपस्थे प्राणान्पीडयतीव मे ॥ १८
 शरादितेन हि मया प्रेक्षणीयो महाद्युतिः ।
 प्रत्यस्तो बहुभिर्वाणैर्दग्धमगतेन वै ॥ १९
 शोचयत्येष निपतन्भूयः पुत्रवधाद्धि माम् ।
 कृपणं स्वरथे सन्नं पश्य कृष्ण यथा गतम् ॥ २०
 उपाकृत्य तु वै विद्यामाचार्येभ्यो नरर्षभाः ।
 प्रयच्छन्तीह ये कामान्देवत्वमुपयान्ति ते ॥ २१
 ये तु विद्यामुपादाय गुरुभ्यः पुरुषाधमाः ।

मन्ति तानेव दुर्वृत्तास्ते वै निरयगामिनः ॥ २२
 तदिदं नरकायाद्य कृतं कर्म मया ध्रुवम् ।
 आचार्यं शरवर्षेण रथे सादयता कृपम् ॥ २३
 यत्तत्पूर्वमुपाकुर्वन्नस्मं मामववीत्कृपः ।
 न कथंचन कौरव्यं प्रहर्तव्यं गुराविति ॥ २४
 तदिदं वचनं साधोराचार्यस्य महात्मनः ।
 नानुष्ठितं तमेवाजौ विशिखैरभिधर्षता ॥ २५
 नमस्तस्मै सुपूज्याय गौतमायापलायिने ।
 धिगस्तु मम वाष्ण्ये यो ह्यस्मै प्रहराम्यहम् ॥ २६

C 7 6313
B 7 147 27
K. 7 149 29

एव — ^६) G₁ M₁ २ विशिखैरेव पीडित — ^७) Ś₁ K₃ D_n D₁ २ अवासीदन्, K₂ B₁ D₂ २ T G₂ अवसीदद् (for अवा) — After 18, B₁ ins 1035*

19 B₁ reads 19^{ab} on marg — ^a) K. शरादिते*, T G₂ 'दिते स, G₃~ दिते स (for 'दिनेन) Ś₁ K₃ महता, K₂ २ D₁ तु मया (for हि मया) — ^६) S प्रेक्ष्य माणो (for प्रेक्षणीयो) D₂ महीरम (for महाद्युति) — For 19^{ab}, B₂~ D_{o1} subst B₁ ins after 18

1035* पुत्रशोकाभिभूतेन शरैरभ्यर्दितेन च ।

— ^७) B D_{o1} D_n D₂ २ २ G₁ M C_v अभ्यस्तो, D₃ प्रभिन्नो, D₁ २ प्रनुन्नो, T G₂~ अद्यास्य (for प्रत्यस्तो) K₃ दशमिर, D₁ ऋद् (for बहुमिर) — ^६) K₄ B₁ D₁ २ दस्युधर्म, S दशा*, Cd दश* (as in text) D₅ गतोद्य (for गतेन) B₂ २ च (for वै)

20 Ś₂ missing (cf v 1 1) — ^a) K₂ चोदयति, M₃ शोप*, Cd शोच* (as in text) G₃ एव (for पृथ) Ś₁ K₁ २ D₁ G₂ M₃ निपतद्, K₃ B D_{o1} D_n D₁ २ ६~ निपतं (for निपतद्) — ^६) D₁ स्वय, Cd भूय (as in text) Ś₁ K₃ वधेन (for वधाद्धि) Cd cites पुत्र* (as in text) T G₂~ इव, G₁ M इह (for हि माम्) — ^७) D₂ २ १ २ सत (for सन्नं) — ^६) T G₂~ M₃ यथातथ, M₃ यथातल, Cd यथा गतम् (as in text)

21 Ś₂ missing (cf v 1 1) — ^a) B₂ २ २ D_{o1} उपाहृत्य, Cd 'कृत्य (as in text) B₁ M₁ स्स, B₂ २ २ D_{o1} G₁ M₁~ २ [ह]ह (for तु) B (except B₁) D_{o1} D₅ G₁ M ये (for वै) T G₂~ उपाहरति ये विद्या, C_v उपाकृत्य स्स विद्या वै — ^६) D_{n1} D₁ ६~ नरर्षभ, S नरोत्तमा (for नरर्षभा) — ^७) Ś₁ K₁ २ प्रयतति (for

प्रयच्छन्ति) T G₂~ हि (for [ह]ह) Ś₁ K₁ २ २ D₁ यान् (for ये) B D_{o1} S कामान्, D ये मान्ये (sic) (for ये कामान्)

22 Ś₂ missing (cf v 1 1) — ^a) D_{n1} च (for तु) — ^६) D₅ गुरुभ्ये, D₃ कुरुभ्य (for गुरुभ्य) — ^७) Ś₁ K (except K₃) D₁ निर्वृत्तास्, D₅ ये दुष्टास्, S दुष्प्रजास् (for दुर्वृत्तास्)

23 Ś₂ missing (cf v 1 1) — ^a) S निरयाय (for नरकाय) T G₂~ M₁ [ए]व (for [अ]द्य) — ^६) S सुदुष्कर (for मया ध्रुवम्) — ^६) D₅ G₁ २~ M रणे (for रथे) D₅ छादयता, G₁ M₁ २ साध (for साद*) K₃ D_n D₂ २ १ २ मृदा, B₂ रथे (for कृपम्)

24 Ś₂ missing (cf v 1 1) — ^६) D₅ अशस्त्र मामववद्गुरु (sic, hypermetric) — ^७) S कौरव्य (for कौरव्य) — ^६) K₃ प्रहर्तव्य Ś₁ K₃ गुरु प्रति (for गुराविति)

25 Ś₂ missing (cf v 1 1) — ^a) K₁ वचनात्, D₃ च मया (for वचन) D₅ सर्वम् (for साधोर) — ^६) T G₂~ तथा कृत, G₁ M₁ २ तथा मया, G₃ कृताकृत, M₃~ मया तथा (for महात्मन) — ^७) Ś₁ [अ]नुतिष्ठितम्, K₁ २ २ D₁ २ २ तिष्ठन्तम्, B₁ चानु धितम्, S [ए]वानुधितम् (for [अ]नुधित तम्) D₅ तदयाजौ — ^६) K₁ अभिहतवान्, K₂ २ D₁ हतवान्

26 Ś₂ missing (cf v 1 1) G₃ partly damaged — ^६) B D_{o1} यद्धस्मै, T G₂~ M योद्यास्मै, G₁ यो मास्मै (for यो ह्यस्मै)

27 Ś₂ missing (cf v 1 1) Before 27, S ins सजय — ^a) T G M₁~ २ स विलपत (for विलपमाने) — ^६) D₅ वाग्यवावजित प्रति (sic), T G M₁~ २ सजयसा

C 7 6323
B 7 147 27
K 7 149 20

तथा विलपमाने तु सव्यसाचिनि तं प्रति ।
सैन्धवं निहतं दृष्ट्वा राधेयः समुपाद्रवत् ॥ २७
उपायान्तं तु राधेयं दृष्ट्वा पार्थो महारथः ।
प्रहसन्देवकीपुत्रमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २८
एष प्रयात्याधिरथिः सात्यकः स्यन्दनं प्रति ।
न मृष्यति हतं नूनं भूरिश्रवसमाहवे ॥ २९

चिनमाहवे — For 27^{ab}, M4 subst

1036* तत किरीटिना राजन्विहले गौतमे कृते ।

— After 27^{ab}, S ins

1037* ययाग्निरिन्धनेदो वै क्रोधेन्धनमीनि ।

[G3 & इधनेदो G. lacuna for the last half]

— T G2-s M4 read from 27^c up to 123 20^f after 120 9, G1 M1-s & read the same after 120 9, repeating the same in the proper place — I or 27^{cd}, S (G1 M1-s & [all second time]) subst.

1038* सैन्धवस्य सुप्त स्वपरा कर्णं सारयतमभ्ययात् ।

[G1 M सुप्ते त्वाजौ, G2 & सुप्तराजौ (for सुप्त स्वपरा)]

— After 27, B Dc1 (marg) Dn D2 4-1 G1 M1 2 (last three first time) & (both times) & & (both times) ins

1039* तमापतन्त राधेयमर्जुनस्य रथ प्रति ।

पाञ्चाल्यौ सात्यकिश्चैव सहमा समुपाद्रवन् ।

[(L 1) G1 M1-2 (all first time) & & (first time) मरुतस्य (for अर्जुनस्य) M2 (second time) रथानिके (for रथ प्रति)]

28 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-2, cf v l 27 S2 missing (cf v l 1) —^a) K2 D1 G1 M1-2 & (last five first time) उपयात, K3 उपयात T G2-s तत्रापि या (G2 या) त राधेय, G1 M1-2 & (all second time) तत्रा (M2 दृष्ट्वा) मियांत रा —^b) S1 K2 D2 & महारथ, T G2-s [5] पि सत्यक (G2 & सात्यकि), G1 M1 2 & (all second time) हि सत्यकं (for महारथ) M2 (second time) सात्यकि प्रति पादव —^c) D2 & 1 8 प्रहर्षन्, G2 प्रहस्य (for प्रहसन्)

29 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-2, cf v l 27 S2 missing (cf v l 1) G2 partly damaged Before 29, M2 (second

यत्र यात्येप तत्र तं चोदयाद्वाञ्छनादर्न ।

मा सोमदत्तेः पदवीं गमयेत्मात्यकिं वृषः ॥ ३०

एवमुक्तो महाबाहुः केशवः सव्यसाचिना ।

प्रत्युवाच महातेजाः कालयुक्तमिदं वचः ॥ ३१

अलमेप महाबाहुः कर्णार्थको हि पाण्डव ।

किं पुनर्द्रोपदेयाभ्यां सहितः सात्वतर्षभः ॥ ३२

time) & ins अर्जुन —^a) D2 & अधिरथि, T G2-s अति (for अधि). —^b) B1 प्रभो (for प्रति) T G1 (both times) & M1 2 (last two both times) & (first time) & & (both times) मन्वहम् (G2 lacuna) रथ प्रति —^c) D2 & T G1 (second time) & M1 2 (last three second time) नास्त्येव दन नये —^d) M1 (first time) सैन्धव सुमहावृषे

30 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-2, cf v l 27 S2 missing (cf v l 1) —^a) M1 (first time) तत्र (for वच) Dn1 [धा] याति (for याति) —^b) D2 & नोदय (for चो) D2 & G2 तनार्न — D2 om 30^{cd} —^c) B2 (marg, orig as in text) न (for मा) Some M2-s सोमदत्ते, D सोमदत्ते M1 (first time) पृथिवी (for पदवी) T G1 (second time) & M1 2 & (last three second time) सां (G1 & M1 2 सो) मदत्तेः पदवीं (G1 M1 2 म गति) —^d) S1 K1 & & Dn1 D2-s & सायन, K2 D- सायता (for सात्यकि) K2 पर, T G1 (first time) & M1 2 (last two first time) & (both times) & & (both times) वृषा (for वृष)

31 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-2, cf v l 27 S2 missing (cf v l 1) Before 31, T G1 (second time) & M1 2 & (last three second time) ins संजय —^a) S1 K2 उपर्या — S1 K1 & D2 om (hapl) 31^b-32^a —^c) T G1 (second time) & M1 2 & (last three second time) तमप्रवीन्महाराज —^d) T G1 (second time) & M1 2 & (last three second time) पादुपुत्रम् (for कालयुक्तम्)

32 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-2, cf v l 27 S2 missing (cf v l 1) S1 K1 & D2 om 32^a (cf v l 31) Before 32, T G2-s M2 (second time) & ins श्रीकृष्ण —^a) G2 अयम्, G1 एवम् (for अलम्) T G2-s महाबाहो —^b) K2 om from यैको हि up to तिष्ठत्य (in 33^d) S1 K2 T G1 (both times) & M1 2 (last two both

न च तावत्क्षमः पार्थ कर्णेन तव संगरः ।
प्रज्वलन्ती महोल्केव तिष्ठत्यस्य हि वासवी ।
त्वदर्थं पूज्यमानैषा रक्ष्यते परवीरहन् ॥ ३३
अतः कर्णः प्रयात्वन्र सात्वतस्य यथा तथा ।

अहं ज्ञास्यामि कौरव्य कालमस्य दुरात्मनः ॥ ३४

धृतराष्ट्र उवाच ।

योऽसौ कर्णेन वीरेण वार्ष्णेयस्य समागमः ।

हते तु भूरिश्रवसि सैन्धवे च निपातिते ॥ ३५

C 7 6354
B 7 147 37
K 7 145 22

times) s (first time) - (both times) कर्णमैको, Dn1 कर्णायपो, M3 (second time) s कर्णमैको (for कर्णायैको) B Dc1 Dn2 S (G1 M1-3 s [all both times]) [s]पि (for हि) S1 K1 s B2 Dc1 Dn1 Ds M1.2 (last two first time) पादव -^c) S1 द्रौपदेयाना K1 s D1 हि पुनश्चरक्षाम्या

33 For the sequence in T G2-3 M1 and the repetition in G1 M1-3 -, cf v 1 27 S2 missing (cf v 1 1) K1 om up to तिष्ठत्य (cf v 1 32) -^a) T G2-3 हि (for च) S1 Ks transp तावत् and पार्थ D1 s G2 s क्षम, Ds कृन (for क्षम) Ks तात, G1 M1 2 (all first time) पार्थ (for पार्थ) -^b) D1 transp कर्णेन and तव D c M3 (first time) मह (for तव) B Dn2 Ds T G1 (both times) -^c) M1-3 (last three both times) s (both times) संगम, Ds सगर (for सगर) -^c) Ds प्रज्वलन्ती (hypermetric) -^d) B1 Ds [पु]त्र, T G2-3 [ज]मिन, G1 M1 2 (all both times) s (both times) [पु]पा (for [ज]त्य) Ds हु, M2 s (both first time) [ज]पि (for हि) -^e) D2 - s वै, D1 [हु]त्र, T G2-3 M1.2 (last two second time) s (second time) च (for [पु]पा) Dn1 त्वदर्थं पूज्यमानाय -^f) S (G1 M1-3 s [all second time]) शक्ति शत्रुप्रमाथिनी (G1 M1.2 प्रमाथिनी, M1 2 प्रमदनी, M3 निवर्हणी, M4 निवर्हणी) - After 33, Ks Dn1 Ds 1 ins

1040* न कर्णं प्राकृत मन्ये तेन युद्धं न रोचये ।
कर्णो हि वलवानेक शक्रोऽस्माज्जेतुमोजसा ।
न कर्णं दि वय शक्ता जेतु समलयाहना ।
कर्णमप महादोषो यजीयेत पदे पदे ।
प्रमादाच्च घृणित्वाच्च तेन शक्यतमो मत । [5]

[D1 om (hapl.) from जेतुमोजसा (in line 2) up to जेतु (in line 3) - (L 3) Dn1 तु (for हि) Ks Dn1 वाहन - (L 4) Dn1 [पु]त्र, D1 [पु]त्र (for [पु]त्र) Dn1 महादोषा Ds जीवान (for येत) - (L 5) Ks घृणित्वाच्च, Ds घृणी वाच् (for घृणि) Dn1 तत्र (for तेन) D1 तम (for मत)]

34 For the sequence in T G2-3 M1 and the

repetition in G1 M1-3 s, cf. v 1 27 S2 missing (cf v 1 1) -^a) T G2-3 s तत, M3 (second time) s पुष (for अत) S1 Ks [पु]त्र, Ks Dn1 Ds [ज]त्य, T G1 (both times) 2-3 M1 2 (last two both times) s (first time) [ज]त्र (for [ज]त्र) -^b) G1 M1 2 s (all second time) सत्यकाय (for सात्वतस्य) K1 2 s रथ प्रति, B1 ययारथ, D1 रथ तथा, M3 (second time) s (second time) महारथ (for यय तथा) -^c) K1.2 ययामि, T G2-3 M1 2 s (last three second time) जानामि (for ज्ञास्यामि) B Dc1 Dn2 S (G1 M1-3 s [all both times]) कौतिय (for कौरव्य) -^d) G1 M1-3 (all second time) s (second time) काल युद्धस्य तेन वे (M2.4 तेनच) - After 34, G1 M1-3 s (all second time) ins an addl. colophon [— Adhy no G1 M1-3 s 144] On the other hand, K1 B Dc1 Dn2 D1 s s c ins after 34

1041* यत्रेन विशिखैस्तीक्ष्णै पातयिष्यति भूतले ।

[B1 D3 s पातयिष्यामि]

while T G2-3 M1 ins after 34 G1 M1-3 s (all second time) after the addl colophon

1042* तदा गन्तासि पार्थ त्व तेन योद्धु दुरात्मना ।

[M1 2 युद्ध (for योद्धु)]

35 For the sequence in T G2-3 M1, and the repetition in G1 M1-3 s, cf v 1 27 S2 missing (cf v 1 1) Dn1 Ds repeat 35^{ab} after 1043* -^a) S (G1 M1-3 s [all second time]) यत्तत् (for योऽसौ) Dn1 Ds (both first time) कालेन, Ds (sup ln, sec m), कास्त्व्येन, G1 M1 2 (all first time) s (both times) s (sup ln as in text) कर्णस्य (for कर्णेन) Ks B Dc1 Dn1 (both times) Ds (first time) s G1 M1 2 s (last four second time) वीरस्य (for वीरेण) -^b) K2 Dn1 (first time) Ds (both times) s T G1 (second time) 2-3 M1 2 s (sup ln) (last three second time) सात्वतस्य, G1 M1-3 s (orig) (all first time) वार्ष्णेयेन, M3 (second time) s (second time) सात्वतेन (for वार्ष्णेयस्य) T G2-3 महारणे, G1 M1 2 s (sup ln) (all second time)

सात्यकिश्चापि विरथः कं समारूढवात्रथम् ।
चक्ररक्षौ च पाश्चात्यौ तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ३६
संजय उवाच ।
हन्त ते वर्णयिष्यामि यथावृत्तं महारणे ।
शुश्रूषस्व स्थिरो भूत्वा दुराचरितमात्मनः ॥ ३७
पूर्वमेव हि कृष्णस्य मनोगतमिदं प्रभो ।

महारथन, Ms (second time) ४ ६ (orig, second time) महारथना (for समागम) — After the first occurrence of 35^{ab}, Dn1 Ds ins

1043* अकाक्षितश्च कर्णेन स भवत्सत्तितेजसः ।

[Dn1 अकाक्षितश्च Dn1 इति तेजसा]

—^c) Ks Dn D1 २-३ ४ ५ Ms ६ (last two first time) च (for तु) —^d) Dn1 विनिपातिते, D1 च निपात्यते (for च निपातिते) — For 35^{cd}, S (G1 M1 २-३ [all second time]) subst.

1044* सौमदाक्षि इव दृष्ट्वा तद्युद्धमभवत्कथम् ।

[G2-३ सौमदाक्षि]

36 For the sequence in T G2-३ M1 and the repetition in G1 M1-३ ५, cf. v 1 27 S2 missing (of v 1 1) M1 २ (both second time) om. 36 —^a) K1 २ ४ D1 सात्वतश्च; G1 (second time) सत्यकश्च (for सात्यकिश्च) D3 *रथ —^c) G1 (first time) चक्ररक्षौ Dn1 D1 ५ T G2-३ Ms (second time) ४ तु (for च)

37 For the sequence in T G2-३ M1 and the repetition in G1 M1-३ ५, cf. v 1 27 S2 missing (of v 1 1) Ds om the ref. —^a) Ks Dc1 D1 २ ४-५ G1 M1-३ ५ (last five first time) वर्तयिष्यामि, Dn1 कीर्तः; Dn- D3 S (G1 M1-३ ५ [all second time]) कथं (for वर्णः) — G1 M1 २ (all first time) om 37^{ab} —^b) S1 यदावृत्तं, Dn1 तयोर्वृत्तं (for यथावृत्तं) Ds महाहवे (for रणे) T G M1 २ (second time) तयो प्राणद (T 'दु) रोदरं — For 37^{cd}, S (G1 M1-३ ५ [all second time]) subst

1045* पश्यता सर्वसैन्यानां केशवार्जुनयोरपि ।

38 For the sequence in T G2-३ M1 and the repetition in G1 M1-३ ५, cf. v 1 27 S2 missing (of v 1 1) —^a) Dc कृष्णाय —^b) T Gs ५ विभो (for प्रभो) G1 M1 २ ३ (all second time) हृदि सैव (Ms पंच) व्यपस्थित. —^d) K1 धूप (for यूष) B Dc1 G1

विजेतव्यो यथा वीरः सात्यकिर्युपकेतुना ॥ ३८

अतीतानागतं राजन्स हि वेत्ति जनार्दनः ।

अतः स्तुतं समाहूय दारुकं संदिदेश ह ।

रथो मे युज्यतां काल्यमिति राजन्महाबलः ॥ ३९

न हि देवा न गन्धर्वा न यक्षोरगराक्षसाः ।

मानवा वा विजेतारः कृष्णयोः सन्ति केचन ॥ ४०

M1-३ (last four both times) ४ ५ (both times) सात्यकि-सौ (G1 M1 २ [all first time] सौ) मदत्तिना, T G2-३ सौ (T सौ) मदत्तेन सात्यकि (G2 *क)

39 For the sequence in T G2-३ M1 and the repetition in G1 M1-३ ५, cf. v 1 27 S2 missing (of v 1 1) —^a) Ds अती*न् B Dc1 Dn1 Ds G1 M1 २ (last three first time) ३ (both times) ४ आगते; Ds आगतान् (for *त) Ds वीर (for राजन्) T G1 (second time) २-३ M1 २ ३ (last three second time) अनागतमतीत च —^b) Ds T G1 (second time) २-३ M1 २ ३ (last three second time) सर्वं वेद (for स हि वेत्ति) —^c) B D (except D1 ३ ६) G1 M1-३ ५ (last five first time) तत (for अत) Ks Dn1 Ds ३ समानीय, Ds *नाय्य (for *हूय) S (G1 M1-३ ५ [all second time]) व्यपदेशेन त राज्ञौ —^d) K4 R Dn1 Ds ६ Ms (first time) Cd कल्यम्, Dc1 Ds क्षिप्रम्, Dn1 तावद्, Ds काल, Ds ३ शीघ्रम् (for काल्यम्) —^e) S1 K (except K4) D1 महामना, Dn1 बल, Gs बल (for *बल) — After 39, Ms (second time) ४ ins (of 43^{ab})

1046* दारुकं कृष्णसदिष्टं रात्रावुक्तं हृदा वहन् ।

40 For the sequence in T G2-३ M1 and the repetition in G1 M1-३ ५, cf. v 1 27 S2 missing (of v 1 1) —^a) S1 Ks न देवासुरगन्धर्वा —^b) G1 M1 २ (all first time) स (for न) Ms ६ (both first time) यक्षा न च (for यक्षोरग) —^c) S1 K (except Ks) D1 न दानवा, B1-4 दानवा वा, Ms (second time) न मानवा (for मानवा वा) Ks Dn1 D2-4 ७ ८ T G1 (second time) २-३ M1 २ ३ (last three second time) च (for वा) Bs Dn1 G1 Ms ६ (last three first time) [अपि (for वि) Bs दानवा विजितारश्च, Ds मानवापि हि योद्धार, Ms न मानवा न जेतार —^d) T G1 (both times) २-३ M1 २ (last two both times) ३ (first time) ४ ५ (both times) कृष्णयोः स्वदनस्थयो — After 40, G1 M1-३ ५ (all first time) ins

पितामहपुरोगाश्च देवाः सिद्धाश्च तं विदुः ।
 तयोः प्रभावमतुलं शृणु युद्धं च तद्यथा ॥ ४१
 सात्यकि विरथं दृष्ट्वा कर्णं चाभ्युद्यतायुधम् ।
 दध्मौ शङ्खं महावेगमार्पमेणाय माघवः ॥ ४२
 दारुकोऽवेत्य सदेशं श्रुत्वा शङ्खस्य च स्वनम् ।
 रथमन्वानयत्तस्मै सुपर्णोच्छ्रितकेतनम् ॥ ४३

स केशवस्यानुमते रथं दारुकसंयुतम् ।
 आरूरोह शिनेः पौत्रो ज्वलनादित्यसंनिभम् ॥ ४४
 कामगैः सैन्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकैः ।
 हयोदग्रैर्महावेगैर्हेममाण्डविभूषितैः ॥ ४५
 युक्तं समारुह्य च तं विमानप्रतिमं रथम् ।
 अभ्यद्रवत राधेयं प्रवपन्सायकान्वहन् ॥ ४६

C 7 6346
 B 7 147 49
 K 7 145 33

1047* डमयो सेनयोश्चैव ये यौधा सन्ति केचन ।

[Ms s न (for ये)]

41 For the sequence in T G₂₋₃ M₄ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v l 27 Œ₂ missing (cf v l 1) B₁ reads 41-42 on marg —^b) D₁ तु (for च) —^c) M₄ अखिलं (for अतुलं) T G₁ (second time) 2-3 M₁ 2 s (last three second time) प्रभावं वासुदेवस्य —^d) Œ₁ K₅ lacuna, K₅ B Dc₁ Dn D₂ 4-8 G₁ M₁ 2 s (last four second time) तु, T G₂₋₃ हि (for च) D₄ त (for तद्) K (except K₅) B₄ Dn D₁ 2 4 s तया (for यया) — After 41, M₈ reads 56 for the second time, and M₁ for the first time, repeating it in its proper place.

42 For the sequence in T G₂₋₃ M₄ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v l 27 Œ₂ missing (cf v l 1) B₁ reads 42 on marg —^a) D₂ कृत्वा (for दृष्ट्वा) —^b) Œ₁ K₁₋₃ D₁ s कर्णं चाप्यु (K₅ 'प्य'द्यतायुधं, K₅ D₁ s 'भ्युद्यत युधि, B Dn₂ T G₁ (both times) 2-3 M₁₋₃ (last three both times) 4 s (both times) 'भ्युद्यत रणे (M₃ [second time] हरि), Dc₁ 'भ्युद्यत रणे, Dn₁ D₁ s 'भ्युदित रणे, D₂ 'भ्युद्यता युधि —^c) K₄ Dn₁ transp दध्मौ and शङ्ख B₁ 4 s Dn₁ D₂ 4 S (G₁ M₁₋₃ s [all both times]) महाघोषम्, B₂ 8 Dc₁ Dn₂ 'नादम्; D₁ 'वेगेन (hypermetris) (for 'वेगम्). —^d) D₃ च; D₅ [इ]व (for [अ]य) T G₁ (both times) 2-3 M₁₋₃ (last three both times) 4 s (both times) अमर्षे (M₄ आपर्षे)णैव पूरित (G₂₋₃ पूरणे, M₃ [second time] पूरित) Cd cites आपर्षेण (as in text)

43 For the sequence in T G₂₋₃ M₄ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v l 27 Œ₂ missing (cf v l 1) M₈ (second and third time) reads 43^{ab} and M₁ twice —^a) K₅ D₁ s वेत्ति, D₅ वीक्ष्य, T G₁ (second time) 2-3 M₁₋₃ (last three

second time) 4 (first time) s (second time) कृष्ण, M₈ (third time) 4 (second time) [s]लेत्य (for sवेत्य) D₂ सदिग्ध, D₅ सग्रामे (for सदेश) G₁ M₁₋₃ s (all first time) दारुकोपेत्य त देश —^b) D₂ lacuna, D₄ तस्य (for श्रुत्वा) K₄ Dn₂ D₁ s s G₁ M₁ 2 (last three first time) निस्वन (for च स्वनम्) T G₁ (second time) 2-3 M₁ 2 (last two second time) s (third time) 4 (first time) s (second time) रहस्युक द्वदा वहन् —^c) B₃ अत्रानयत्, D₅ समा नयत्, D₈ अत्वर्ययत् (for अन्वानयत्) D₃ त तु (for तस्मै) —^d) Dn₁ D₁ सुपर्णोद्ध (D₄ 'द्ध)त, T G₁ (second time) 2 M₁ 2 s (last three second time) सताक्ष्योच्छ्रित- (for सुपर्णोच्छ्रित)

44 For the sequence in T G₂₋₃ M₄ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v l 27 Œ₂ missing (cf v l 1) —^a) M₁ 2 (both second time) [अ]नु मत —^c) D₅ पुत्रो, T G₁ (second time) 2-3 M₁ 2 s (last three second time) नत्ता (for पौत्रो) —^d) Œ₁ K (except K₅) D₁ वर्चसं, Dn₁ D₁ s S (G₁ M₁₋₃ s [all both times] सन्निभ (for 'भम्)

45 For the sequence in T G₂₋₃ M₄ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v l 27 Œ₂ missing (cf v l 1) —^a) K₂ सामगै (for का) K₃ सह, B Dc₁ Dn₂ D₅ सैन्य, D₂ s सैन्य (for सैन्य) —^b) Some MSS बलाहकै —^c) D₂ तयोदग्रैर्, T G₁ (second time) 2-3 M₁ 2 s (last three second time) हयैर्युक्तं (for हयोदग्रैर्) G₁ M₁ 2 s (all second time) -भागैर् (for -वेगैर्) —^d) Œ₁ K₁₋₄ D₁ G₂ विभूषणै; K₅ परिच्छदै, D₅ परिच्छदै, D₁ परिच्छदै, D₅ परिच्छदै (for विभूषितै) T G₂ 4 हेमभरणभूषितै, G₂ हेमदण्डविभूषणै

46 For the sequence in T G₂₋₃ M₄ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v l 27 Œ₂ missing (cf v l 1) —^a) D₁ s T G₁ (second time) 2-3 M₁ 2 s (last three second time) समारुह्य तु तं (D₁ 8 च

C 7 6346
B 7 147 48
K 7 145 24

चकरक्षावपि तदा युधामन्युत्तमौजसौ ।

धनंजयरथं हित्वा राधेयं प्रत्युदीययुः ॥ ४७

राधेयोऽपि महाराज शरवर्षं समुत्सृजन् ।

अभ्यद्रवत्संकुद्धो रणे शैनेयमन्युतम् ॥ ४८

नैव देवं न गान्धर्वं नासुरोऽग्राक्षसम् ।

तादृशं भुवि वा युद्धं दिवि वा श्रुतमित्युत ॥ ४९

उपारमत तत्सैन्यं सरथाश्चनरद्विपम् ।

त, T G2-5 स त, G2 रथ (for रथम्) D2 विमल सुदृढरथ —⁶) D2 रणे, G2 महत् (for रथम्) D2 विमल सुदृढरथ —⁶) K4 अभ्यद्रवत्, D2 T G2-5 'द्रवत् (for 'द्रवत्) —⁶) D2 प्रदिशत्, T G2 4 प्रवसन् (for 'पन्) T G1 (second time) 2-5 M1 2 5 (last three second time) वै शरान् (for सायकान्) G1 M1-3 5 (all first time) शितान् (for बहून्)

47 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3 5, cf v 1 27 S2 missing (of v 1 1) —^a) D2 6 अपि तथा, S (G1 M1-3 5 [all both times] तु पाचाल्यौ (for अपि तदा) —⁶) D2 जयद्रथ (for धनजय) D2 प्राप्य (for हित्वा) B S (G1 M1-3 5 [all both times]) जयद्रथरथं प्राप्य —⁶) D2 प्रत्युदीयता, M2 (second time) 'दीयत, M2 (second time) 'दीयतु (for 'दीययु)

48 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3 5, cf v 1 27 S2 missing (of v 1 1) G1 M1 2 (all second time) om 48^{ab} —^a) D1 8 हि (for सपि) —⁶) K1 अत्यद्रवत्, G1 अ*द्रवत् (for अभ्य) T G2-5 सशैनेय (for सुसंकुद्धो) G1 M1 2 5 (all second time) अभ्यद्रवत् शैनेय —⁶) D1 सैन्यम् T G1 (second time) 2-5 M1 2 5 (last three second time) कर्णेऽपि रणक्रोविद

49 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3 5, cf v 1 27 S2 missing (of v 1 1), —^a) B2 D2 G2 5 M1 2 (last two second time) देवं D2 D2 G2 5 4 गंधर्वं S1 K (except K5) D1 न देवं न च गंधर्वं —⁶) B D2 नासुर न च राक्षसं, G1 M1 2 (all second time) सयक्षोरगता —⁶) G1 M1 2 (all first time) 8 (both times) 5 (first time) transp भुवि and दिवि B1-3 5 D2 D2 D2 T G1 (both times) 2-5 M1 2 (last two both times) 8 (first time) 5 (both times) नो, B1 मे (for वा) D2 6 दृष्टं (for दिवि) M2 (first time)

तयोर्दृष्ट्वा महाराज कर्म समूढचेतनम् ॥ ५०

सर्वे च समपश्यन्त तद्युद्धमतिमानुपम् ।

तयोर्नृवरयो राजन्सारथ्यं दारुकस्य च ॥ ५१

गतप्रत्यागतावृत्तैर्मण्डलैः संनिवर्तनैः ।

सारथ्येस्तु रथस्थस्य काश्यपेयस्य विस्मिताः ॥ ५२

नभस्तलगताश्चैव देवगन्धर्वदानवाः ।

अतीवावहिता द्रष्टुं कर्णशैनेययो रणम् ॥ ५३

वि (for वा) B2 5 G1 M1-3 5 (last five first time) अच्युतं, D2 M2 (second time) 4 अच्युत (for द्रष्टुत) T G1 (second time) 2-5 M1 2 5 (last three second time) दृष्टं ना (G1 M1 2 5 'दृष्टा) सीम च श्रुत (for ^d)

50 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3 5, cf v 1 27 S2 missing (of v 1 1) —^a) B2 5 D2 व्युपारमत T G1 (second time) 2-5 M1 2 5 (last three second time) सर्वं व्युपार मत्सैन्य —⁶) D2 रथ (for नर) D2 T G2-5 सनराध्वर्यद्विपं — G1 M1 2 5 (all second time) om 50^{ad} —^c) D2 reads on marg from दृष्ट्वा up to मानु पम् (in 51^b) D2 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —^d) K1 2 4 5 D2 D1-5 M2 (second time) 4 चेतस (K2 'सा, D2 D1 2 'स) (for चेतनम्) D1 8 कर्म समूढचेतसो

51 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3 5, cf v 1 27 S2 missing (of v 1 1) D2 reads 51^{ab} on marg —^a) D2 समद श्यत, G1 M1-3 5 (all first time) 'पद्यत, G2 'पयत (for 'पद्यन्त) —^d) D1 8 सारथ्योदारकर्म च

52 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3 5, cf v 1 27 S2 missing (of v 1 1) —^a) S1 K (except K5) D1 8 8 गतप्रत्या गतैर्दृष्टैर् (D2 'वावृत्ति), T G1 'प्रत्युद्गतावृत्तैर् —⁶) S1 K (except K5) D1 संनिवर्तन; D2 संन्यवर्त (for संनिवर्तनै) —⁶) B1 दारुकस्य, D1 सारथ्ये तु, D2 सारथ्ये (for 'थेस्तु) S (G1 M1-3 5 [all both times]) सारथ्येश्वरित दृष्ट्वा —^d) G1 M1-3 5 (all first time) काश्यपीयस्य, Gd काश्यपे (as in text) S (G1 M1-3 5 [all second time]) केशवसेव विस्मिता

53 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-3 5, cf v 1 27 S2 missing (of v 1 1) —^a) K5 D2 6 T G1 (second time) 2-4 नभस्तल- —⁶) S1 K5 M2 (second time) 4 मानवा.

मित्रार्थे तौ पराक्रान्तौ स्पर्धिनौ शुष्मिणौ रणे ।

कर्णश्चामरसंज्ञाशो युयुधानश्च सात्यकिः ॥ ५४

अन्योन्यं तौ महागज शरवर्षैरवर्षताम् ।

प्रममाय शिनेः पौत्रं कर्णः सायकवृष्टिभिः ॥ ५५

अमृष्यमाणो निधनं कौरव्यजलसंघयोः ।

कर्णः शोकसमाविष्टो महोरग इव श्वसन् ॥ ५६

स शैनेयं रणे क्रुद्धः प्रदहन्निव चक्षुषा ।

अभ्यद्रवत वेगेन पुनः पुनरर्दिमः ॥ ५७

तं तु संप्रेक्ष्य संकुद्रं सात्यकिः प्रत्यविध्यत ।

महता शरवर्षेण गजः प्रतिगजं यथा ॥ ५८

C 7 6338
B 7 147 61
K 7 145 45

(for दानवा) —^c) K₁ lacuna, K₄ D₁ सर्वे च
(for क्षत्रिय) G₁ दृष्ट G₁ M₁₋₃ s (all first time)
अभ्यागताह्वं द्रष्टु —^d) S₁ K₃ D₁ D₁ रणे S (G₁
M₁₋₃ s [all second time]) कर्णशैनेयविक्रमं

54 For the sequence in T G₂₋₃ M₄ and the
repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 27 S₂ missing
(cf v 1 1) D₁ D₁ om (hapl) 54^{ab} —^a) K₁ T
G₂₋₃ तु, M₄ (second time) s च (for तौ) —^b) D₃
चामिते, D₃ स्पर्धितौ (for न्यर्धिनौ) B D₁ D₂ T
G₁ (both times) s- M₁₋₃ (last three both times)
s (both times) शुष्मिणौ स्पर्धिनौ तदा (B D₁ D₂
रणे, G₁ M₁ s [all first time] s [both times] s
[first time] दर्शितौ — T G₁ (second time) s-
M₁ s (last three second time) transp 54^{cd} and
55^{ab} 1 or 54^{cd}, T G₁ (second time) s- M₁ s
(last three second time) subst

1048* कर्णम्वमितप्रिक्नवस्तव प्रियहिते रत ।

[G₁ M₁ s s परम- (for त्वमि) T G₃ s पुत्र (for
पुत्र)]

55 For the sequence in T G₂₋₃ M₄ and the
repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 27 S₂ missing (cf
v 1 1) T G₁ (second time) s- M₁ s (last three
second time) transp 54^{cd} and 55^{ab} —^a) D₃ तु
(for तौ) T G₁ (second time) s- M₁ s (last three
second time) अन्योन्यं समरे राजन् —^b) D₂ (marg,
orig as in text) शरवर्षम् —^c) B₂ s पौत्र, G₁
M₁ s (sup ltn) (all second time) पुत्र (for पौत्र)
— D₁ om. 55^{cd}-56^{ab} —^d) B₂ s कर्ण T G₁ (second
time) s- M₁ s (last three second time) शरैरा
शविषोपमै.

56 For the sequence in T G₂₋₃ M₄ and the repeti-
tion in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 27 S₂ missing (cf v 1
1) D₁ om. 56^{ab} (cf v 1 55) M₄ (second
time) s (first time) read 56 after 41 — For 56^{ab},
T G₁ (second time) s- M₁₋₃ (last three second

time) s (first time) s (second time) subst

1049* जलमंघ हत दृष्टा भूरिश्रवममेव च ।

— G₁ partly damaged for 56^{cd} —^a) T G₁
(second time) s- M₁₋₃ (last three second time) s
(first time) s (second time) रोष (for शोक) G₁
समाविष्टो —^d) T G₁ (second time) s- M₁ s
(last three second time) त्रिप संप्रं इवोद्वमन् (G₁
M₁ s s 'स्वजन्', M₄ (second time) s (first time)
युयुधानमुपाद्रवत्

57 For the sequence in T G₂₋₃ M₄ and the
repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 27 S₂ missing
(cf v 1 1) G₁ partly damaged —^a) G₃ क्रुद्ध
—^b) D₁ s प्रहन्तु (for प्रदहन्) T G₁ (second
time) s- M₁ s (last three second time) सर्वत
शरवृष्टिभिः —^c) D₁ om from अभ्यद्रवत up to पौ
(in 60^a) K₁ अत्यद्रवत, B₂₋₃ D₁ अभ्यधावत, D₃
'वर्षत (for 'द्रवत) —^d) = 60^a D₁ D₃ अरिर्दम,
Some MSS अरिर्दम — For 57^{cd}, T G₁ (second
time) s- M₁ s (last three second time) subst

1050* अभ्यर्दयन्महायाहु सर्वक्षत्रस्य पश्यत ।

[M₁ अत्यर्दयन्]

58 For the sequence in T G₂₋₃ M₄ and the
repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 27 S₂ missing
(cf v 1 1) D₁ om 58 (cf v 1 57) —^a) G₁
M₁₋₃ s (all first time) हि (for तु) K₄ सकुद्र, S
(G₁ M₁ s s [all second time]) सरव्य, G₁ M₁₋₃ s (all
first time) सरव्य (for सकुद्र) B (except B₁) D₁
तं तु सकुद्रमालोक्य —^b) S₁ K₃ शैनेय (for सात्यकि)
B D₃ M₃ (both times) s (first time) प्रत्युद्यत
D₃ सर्वपारमवै शरै, T G₁ (second time) s- M₁ s
(last three second time) विच्छजंतं शिवान्दारान् — After
58^{ab}, T G₁ (second time) s- M₁ s (last three
second time) ins

1051* शरैरेव प्रजग्राह सत्यको वृष्णिधुनव ।

तत्राश्रयं तदा राजसकरोच्छिनिनन्दन ।

C. 7 6358
B 7 147 61
K 7 145 45

तौ समेत्य नरव्याघ्रौ व्याघ्रावित्र तरस्विनौ ।
अन्योन्यं संततक्षते रणेऽनुपमविक्रमौ ॥ ५९
ततः कर्णं शिनेः पौत्रः सर्वपारश्वैः शरैः ।
विभेद सर्वगात्रेषु पुनः पुनररिदमः ॥ ६०
सारथिं चास्य भलेन रथनीडादपाहरत् ।

कर्णं च प्रतिविच्यार्ध शरास्तत्प्रहितान्शितान् ।

ततस्तौ स्पर्धया घोरान्धुमौ युद्धविदारदौ ।

अतक्षतामथान्योन्य उभौ विजयकाङ्क्षिणौ । [5]

[(L 1) G₁ 2 M₁ 2 5 सर्वतो (for सत्यको) — (L 3) T G₂₋₄ प्रतिविच्यार्ध G₁ M₁ 2 5 शराश्च प्रतिविच्छिदे (for the post half) — (L 5) G₁ M₁ 2 ततश्चताम् (M₁ 'तम्') (for अन)]

— T G₁ (second time) 2 4 5 M₁ 2 5 (last three second time) om 58^{ad}, G₂ om 58°-59° —^o) D₅ विभेद (for महता) K₄ सर (for शर) —^d) G₁ M₁₋₃ 5 (all first time) गजं प्रतिगजो यथा

59 For the sequence in T G₂₋₅ M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ 5, of v 1 27 S₂ missing (of v 1 1) D₁ om 59 (of v 1 57) G₂ om 59^{ad} (of v 1 58) —^a) B G₁ M₁₋₃ 5 (last five first time) तौ समेतौ, T G₁ (second time) 2 4 5 M₁ 2 5 (last three second time) समेयाता (for तौ समेत्य) — M₂ (second time) om 59^{ad} —^b) D₁ D₂ विचरंतौ (for व्याघ्रावित्र) — After 59^{ad}, T G₁ (second time) 2 4 5 M₁ 2 (last two second time) ins

1052* वाणसंकुलयुद्धैश्च स्पर्धिनौ युद्धदुर्मदौ ।

— D₂ reads 59°-61° twice —^o) M₂ (second time) 4 संततक्षता T G₁ (second time) 2 4 5 M₁ 2 (last two second time) अयुध्ये (T G₂ 5 'ध्य') तामथान्योन्य —^a) S₁ रणे (for रणे) K₁ 2 4 D₁ शरैरमरविक्रमौ

60 For the sequence in T G₂₋₅ M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ 5 and in D₂, cf. v 1 27, 59 S₂ missing (cf. v 1 1) D₁ om up to पौ (of v 1 57) —^a) T G₁ (second time) 2-5 M₁ 2 5 (last three second time) नृपता, M₁ पुत्र (for पौत्र) —^b) S₁ K₁₋₃ G₅ पारमवै, K₄ 5 B₃ D₁ D₂ n₂ (both times) D₂₋₅ पारमवै — M₂ om (second time) (hapl) 60°-61°, —^d) = 57° K₂

अश्वांश्च चतुरः श्वेतान्निजमे निशितैः शरैः ॥ ६१

छित्त्वा ध्वजं शतेनैव शतधा पुरुषर्षभः ।

चकार विरथं कर्णं तव पुत्रस्य पश्यतः ॥ ६२

ततो विमनसो राजस्तावकाः पुरुषर्षभाः ।

वृषसेनः कर्णसुतः शल्यो मद्राधिपस्तथा ॥ ६३

B₃ 4 D₂ (both times) D₁ 5 अरिदम, K₄ B₁ G₁ अरिदमं, D₁ 8 'दमौ

61 For the sequence in T G₂₋₅ M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ 5 and in D₂, cf. v 1 27, 59 S₂ missing (cf. v 1 1) M₂ om 61 (cf. v 1 60) —^b) S (M₂ om, G₁ M₁ 2 5 [all both times]) रथ नीळाद् B D₁ D₂ D₃ 5 7 8 अपातयत् (for 'हरत्') —^o) D₅ संख्ये (for श्वेतान्) —^d) B D₁ D₂ D₃ T G₁ (both times) 2-5 M₁ 2 (last two both times) 2 4 5 (both times) निजघान (for 'ह्वे नि') K₂ निशितै

62 For the sequence in T G₂₋₅ M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ 5, cf. v 1 27 S₂ missing (cf. v 1 1) —^a) D₅ रथं (for ध्वज) B D₁ D₂ D₃ 5 G₁ M₁₋₃ 5 (last five first time) रथ च, D₅ ध्वज च (for शतेन) —^b) K₁₋₃ B₁ 2 4 D₁ D₂ D₃ 2 4 5 7 पुरुषर्षभ, B₃ भरतर्षभ — For 62^{ad}, T G₁ (second time) 2-5 M₁ 2 5 (last three second time) subst

1053* ध्वजं विच्छेद छत्रं च रथं च शतधाकरोत् ।

—^d) K₁ 2 4 D₁ पुत्रस्य तव (by transp) T G₁ (second time) 2-5 M₁ 2 5 (last three second time) पुत्राणां तव पश्यता

63 For the sequence in T G₂₋₅ M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ 5, of v 1 27 S₂ missing (cf. v 1 1) —^a) G₁ (first time) [5] वि विरथो (for विमनसो) —^b) K₁ पुरुषर्षभ, K₅ D₂ D₃ 4-5 भरतर्षभ (K₅ 'भ्रा') B D₁ S (G₁ M₁₋₃ 5 [all both times]) तावका वै (G₁ [second time] 'कास्ते') महारथा —^d) K₈ तदा (for तथा) — For 63^{ad}, S (G₁ M₁₋₃ 5 [all both times]) subst

1054* कृपश्च मद्राजश्च वृषसेनश्च सयुगे ।

[G₁ M₁₋₃ 5 (all first time) transp मद्राजश्च and वृषसेनश्च]

64 For the sequence in T G₂₋₅ M₁ and the

द्रोणपर्व

घटोत्कचवधपर्व]

द्रोणपुत्रश्च शैनेयं सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ६४
ततः पर्याकुलं सर्वं न प्राज्ञायत किञ्चन ॥ ६४
तथा सात्यकिना वीरे विरथे स्रुते कृते ।
हाहाकारस्ततो राजन्सर्वसैन्येषु चामवत् ॥ ६५
कर्णोऽपि विह्वलो राजन्सात्वतेनादितः शरैः ।
दुर्योधनरथं राजन्मारुहो विनिश्चसन् ॥ ६६
मानयंस्तव पुत्रस्य बाल्यात्प्रमृति सौहृदम् ।

repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 27 S₂ missing (cf. v 1 1) —^a) B₂ D₁₋₃ तु (for च) K₄ D₁ सैन्येय —^b) M₁ s (first time) पर्यवारयत् —^c) D₁ पर्याकुले D₂ तत सर्वं पर्याकुल —^d) K₂ s D₁ s-3 G₁ both times) s M₁₋₃ (last three both times) s (both times) प्रजायत, B₂ विज्ञा (for प्राज्ञ) 65 For the sequence in T G₂₋₅ M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 27 S₂ missing (cf. v 1 1) —^a) K₁ 2 s D₁ दृष्ट्वा, M₂ (second time) s तत (for तथा) S₁ K₁ s D₁ कर्णे, K₂ s D₁ कर्णे, M₂ (second time) s राजन् (for वीरे) —^b) S₁ K (except K₂) D₁ s विरथ (S₁ K₂ D₁ s 'चे' वै कृत (S₁ K₂ D₁ s 'ते' तदा —For 65^{ab}, G₁ M₁ 2 s (all second time) subst

1055* तदा पुरुषवीरेण सत्यकेन तथाकृते ।
—^c) D₁ *हाकारम् D₂ महाराज, G₁ (first time) 2 M₁₋₃ s (last four first time) तदा (G₂ 'या' राजन् (for ततो राजन्) —K₄ om (hapl) 65^{ab}—66^c —^d) S₁ K₁₋₃ D₁ सैन्यस्य, B D₁ S (G₁ M₁₋₃ s [all both times]) [अ]भूमहान्, D₁ D₂ s चामवत्, D₂ चामवत् (for 'वत्')

66 For the sequence in T G₂₋₅ M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 27 S₂ missing (cf. v 1 1) K₄ om 66^{ab} (cf. v 1 65) —^a) D₂ तु (for सपि) B D₁ विरथो, D₂ विक्रलो (for विह्वलो) —^b) G₁ M₁₋₃ (all first time) सत्यकेन (for मात्वतेन) K₃ B (except B₂) D₁ कृत, K₂ D₁ D₂ s T G₁ (both times) 2-3 M₁ s (last two both times) s (second time) s (second time) D₁ [अ]चित्, M₂ (first time) दितै (for [अ]दित) D₂ सर्वसैन्येषु भारत, M₂ (first time) सत्यकेन शराचित —^c) G₂ रयस् B D₁ T G₁ (both times) 2-3 M₁₋₃ (last three both times) s (second time) तर्णम् (for

कृतां राज्यप्रदानेन प्रतिज्ञां परिपालयन् ॥ ६७
तथा तु विरथे कर्णे पुत्रान्नै तव पार्थिव ।
दुःशासनमुखाञ्छूरान्नावधीत्सात्यकिर्वशी ॥ ६८
रक्षन्प्रतिज्ञां च पुनर्भीमसेनकृतां पुरा ।
विरथान्विह्वलांश्चक्रे न तु प्राणैर्व्ययोजयत् ॥ ६९
भीमसेनेन तु वधः पुत्राणां ते प्रतिश्रुतः ।
पुनर्धृते च पार्थेन वधः कर्णस्य संश्रुतः ॥ ७०

राजन्) M₂ (first time) शरैर्दुर्योधनरथम् —^d) K₄ B₂ s D₁ D₂ s s-3 G₁ M₁₋₃ s (last five first time) विनिश्चसन्

67 For the sequence in T G₂₋₅ M₁ and the repetition in M₁₋₃ s, cf v 1 27 S₂ missing (cf. v 1 1) K₂ om 67-71 D₁ s om 67^a—68^b —^c) K₁₋₃ D₁ G₂ M₁ कृत, D₂ s कृत (for कृता) —^d) G₂ कृतज्ञा (for प्रतिज्ञा) G₁ M₁₋₃ s (all first time) प्रतिज्ञा पर्यपालयन् (M₂ 'यत्')

68 For the sequence in T G₂₋₅ M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf. v 1 27 S₂ missing (cf. v 1 1) K₂ om. 68, D₁ s om. 68^{ab} (for all, cf. v 1 67) G₁ M₂ (both second time) om 68-70 —^a) B D₁ विरथ (for 'थे' T G M₁ (both times) s s (both times) s s (both times) s तयापि (M₂ [first time] या च) विरथ कर्णे —^b) G₂ पुत्राश्च D₁ D₂ T G M₁ (both times) s s (both times) s s (both times) s च (for वै) D₂ पुत्रास्तव जयार्थिन —^c) K₂ D₁ D₂ वीरान्, T G₂ s सत्ये, G₁ 2 s M₁ (first time) 2 s s (last two first time) सखे, M₁ s (both second time) s s (second time) सर्वान् (for शूरान्) D₁ s तदवस्थ तु सप्रेक्ष्य (D₁ सप्रेक्ष्यो) —^d) S₁ K₂ अवधीत् (for नाव) D₂ वली, D₂ मृश (for वशी)

69 For the sequence in T G₂₋₅ M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 27 S₂ missing up to विह्वला (cf. v 1 1) K₂ G₁ M₂ om 69 (cf. v 1 67, 68) —^a) B₁ s s D₁ भीमेन (for च पुनर्) —^b) B₁ s s D₁ पार्थेन च (for भीमसेन) K₁ 2 D₁ कृत, D₁ कृता (for 'कृता') —^c) S₁ K₂ विह्वलान्विरथाश्चक्रे —^d) K₁ 2 s D₁ s G₂ वियोजयत्

70 For the sequence in T G₂₋₅ M₁, and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 27 K₂ G₁ M₂ om.

C 7 6370
B 7 147 73
K 7 145 57

C. 7 8370
B 7 147 73
K 7 145 58

वधे त्वकुर्वन्त्यतं ते तस्य कर्णमुखास्तदा ।
नाशकुर्वन् तं हन्तुं सात्यकिं प्रवरा रथाः ॥ ७१
द्रौणिश्च कृतवर्मा च तथैवान्ये महारथाः ।
निर्जिता धनुर्पैकेन शतशः क्षत्रियर्षभाः ।
काङ्क्षता परलोके च धर्मराजस्य च प्रियम् ॥ ७२
कृष्णयोः सदृशो वीर्यं सात्यकिः शत्रुकर्जनः ।

कृष्णो वापि भवेच्छोके पाथो वापि धनुर्धरः ।
शैनेयो वा नरव्याघ्रश्चतुर्थो नोपलभ्यते ॥ ७३
घृतराष्ट्र उवाच ।
अजयं रथमास्थाय वासुदेवस्य सात्यकिः ।
विरथं कृतवान्कर्णं वासुदेवसमो युवा ॥ ७४
दारुकेण समायुक्तं स्वबाहुबलदर्पितः ।

70 (cf v 1 67, 68) M₁ (second time) om 70 —^a) B Dc₁ T G M₁ 2 2 (both times) 4 2 (both times) द्वि (for तु) —^b) K₁ पुत्राना (sic) D₂ परिश्रुत, M₃ (second time) 4 प्रतिश्रुत (for 'श्रुत) — D₄ om (hapl) 70^{cd} —^c) Dn₁ अनुसूते, Cd पुनर्द्युते (as in text) M₃ 2 (both first time) पुनर्द्युतेन पार्थेन —^d) D₅ विश्रुत (for मश्रुत)

71 For the sequence in T G₂-s M₄ and the repetition in G₁ M₁-s 2, cf v 1 27 K₆ G₈ om 71 (for K₅, cf v 1 67) K₄ reads 71^{ab} twice —^a) T G₂ 4 2 तथा, G₁ M₁ 2 (all first time) वधे (for वधे) D₃ 4 [5]पि, G₁ (first time) च (for तु) K₂ D₂ 7 G₁ (first time) कुर्वन् B₁ पुत्रास् (for यत्न) T त, G₂ 2 तत् (for ते) —^b) M₃ (second time) 4 तत् (for तस्य) S K₁-3 4 (both times) Dn D₁-3 7 8 G₁ M₁-3 2 (last five first time) रथा, B₅ D₄ G₂ तथा (for तदा) D₅ कर्णस्य प्रमुखा रथा — For 71^{ab}, G₁ M₁ 2 2 (all second time) subst

1056* वधे यत्नमथाकार्षीत्कर्णस्तव सुते सह ।

— G₁ M₁ 2 2 (all second time) om. 71^{cd} —^c) S K (K₅ om) D₁ हन्तु त (K₁ 4 D₁ ते) (by transp) B₁ D₅ ततो (for च ते) G₆ नाशकुर्वन् शत हिंस्र (sic), M₃ (second time) 4 नामवशैव त हतु —^d) D₃ M₃ (second time) सात्यकि S₁ K₃ (both sup lin as in text) प्रमुखा (for प्रवरा) D₄ यथा (for रथा) T G₂ 4 2 सात्यकि (T 'स्वत) प्रवर तदा — T G₂ 4 2 ins after 71 G₁ M₁ 2 2 (all second time) after 71^{ab}

1057* सत्यकस्तु सुतास्ते वै व्यधमल्लीलया शरैः ।

[G₁ 2 सात्यकिस् (G₆ वच्) (for सत्यकश्च) G₂ 4 transp ते and वै G₁ M₁ 2 2 सत्यकश्च पुनस्तान्स (for the prior half) T G₂ व्यधमल्]

72 For the sequence in T G₂-s M₄ and the repetition in G₁ M₁-s 2, cf v 1 27 S K₁-3 D₄

om (hapl) 72^{ab} Dn₁ om 72^a-73^b —^a) B₁ T G₁ (first time) 2-2 M₁ 2 (last two first time) 2 (both times) 4 द्रोणश्च, D₇ G₁ (second time) 2 द्रोणिश्च, M₃ (first time) द्रौणश्च (for द्रौणिश्च) —^b) D₂ च (for [ए]व) T G₁ (second time) 2-2 M₁ 2 2 (last three second time) तथान्ये प्रवरा रथा —^c) K₁ काक्ष्यता, B₁ काक्षता, B₃ काक्षत; D₃ आकाक्षता (hypermetric), D₄ काक्षिता (for काङ्क्षता) T G₁ (first time) 2-2 M₁ 2 (last two first time) 2 (both times) 4 2 (first time) काक्षता च पर लोके, G₁ M₁ 2 2 (all second time) काक्षन्त्वं स्वर्गलोके च —^d) G₁ M₁ 2 2 (all second time) धर्मराजहित च यद् — After 72, G₁ M₁ 2 2 (all second time) ins 1060*

73 For the sequence in T G₂-s M₄ and the repetition in G₁ M₁-s 2, cf v 1 27 G₁ M₁ 2 2 (all second time) om. 73 —^a) M₃ 2 (both first time) कृष्णयोर्वीर्यमदृश —^b) S₂ K₁ 2 4 D₁-3 -कर्ण, B₁-2 2 Dc₁ D₅ S (M₃ both times) -तापन (for कर्शन) S₁ K₃ B₂ (marg) 4 D₅ सात्यकि सत्यविक्रम — After 73^{ab}, K₁ B Dc₁ Dn₁ D₁ 2 ins.

1058* जितवान्सर्वसैन्यानि तावकानि हसन्निव ।

[D₁ दशन (for हसन्)]

—^c) D₂ 4 2-2 [5]पि वा (by transp) —^d) K₁ धनुर्धरा —^e) K₁ 2 B₁ 2 2 Dn D₃ 2 2 T G₂-s M₃ (second time) 4 नरव्याघ्र, D₃ श्रेष्ठश्च (for 'व्याघ्रश्च) —^f) D₂ 2 [उ]पपद्यते (for 'लभ्यते) B Dc₁ D₃ 2 S (G₁ M₁ 2 2 om, M₃ both times) चतुर्थस्तु (D₃ 2 M₃ [second time] 4 'र्थश्च) न विद्यते

74 For the sequence in T G₂-s M₄ and the repetition in G₁ M₁-s 2, cf v 1 27 G₁ (second time) reads 74 third time T G₂ repeat 74^{ab} (with ref) after 1060* B₁ T (both first time) G₁ (second time) 2 (first time) M₁ 2 2 (all second time) om. the ref —^{ab}) D₁ अजयं, G₁ (second time) अजैयीद् (for अजयय) B (except B₁)

कचिदन्यं समारूढः स रथं सात्यकिः पुनः ॥ ७५

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं कुगलो ह्यसि भाषितुम् ।

असह्यं तमहं मन्ये तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ७६

संजय उवाच ।

शृणु राजन्यथा तस्य रथमन्यं महामतिः ।

दारुकस्यानुजस्तूर्णं कल्पनाविधिकल्पितम् ॥ ७७

आयसैः काञ्चनैश्चापि पट्टैर्नद्धं सकृद्वरम् ।

तारासहस्रखचितं सिंहध्वजपताकिनम् ॥ ७८

अश्वैर्वातजवैर्युक्तं हेमभाण्डपरिच्छदैः ।

पाण्डुरैरिन्दुसंकाशैः सर्वशब्दातिगैर्दृढैः ॥ ७९

C 7 Om
B 7 147 83
K 7 145 86

Dei Ds T (both both times) G1 (second and third time) 2 (both times) 2-s M1 2 (last two both times) 2 (second time) 2 (second time) transp रथमान्याय and वासुदेवस्य G1 M1 2 2 (all second time) मत्यक —^a) K1 D 2 सम (for समो) Ks B Dei Dh2 D2 2 युधि, D1 2 युधा (for युवा) — For 74^{cd}, T G1 (second time) 2-s M1 2 2 (last three second time) subst

1059* चकार विरथ कणं तव सैन्यस्य पश्यत ।

[Gs काम् G2 om the post half T G2-s सर्व (for तव)]

— T G2-s cont G1 M1 2 2 (all second time) ins after 72

1060* पार्थेन मदशो युद्धे वासुदेवसमो युवा ।

सर्वक्षत्रियवीराणां एकवीरस्तु सूतजम् ।

75 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-2 2, cf v 1 27 Before 75, G2-s M1 2 2 (last three second time) ins घृतराष्ट्र G1 (second time) repeats 75^{ab} after 76 —^a) Ś1 K Dn1 D1 2-s दारुकेन, B2 केदा- (for केण) Dn2 om (hapl) from युक्त up to तन्ममा (in 76^d) B Dei Dn1 D2 2 G1 M1-2 2 (last five first time) समा युक्त —^b) G1 M1-2 2 (all first time) यत्माश्रित (for दपित) T G1 (third time) 2-s M1 2 2 (last three second time) औरसेन बलेन च — T G2-s M2 2 (last two second time) om. 75^c-76^b —^c) K1 2 2 D1 कश्चिद्, D2 कचिद् (for कचिद्) —^d) B1 स कथ, B2 स्वयं (for स रथ) Ś1 Ks सात्यकि स रथ पुन

76 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-2 2, cf v 1 27 T G2-s M2 2 om. 76^{ab}, Dn2 om up to तन्ममा (for both, cf v 1 75) —^b) Ds सजय (for भाषितुम्) — G1 (second time) repeats 76^d after the repetition of 75^{ab} —^c) Ds अश्वय, G1 (second time) अवध्यं (for असह्य) — For 76^{cd}, T G1 (third time) 2-s M1 2 2 (last three second time) subst

1061* असह्य सात्यकिं मन्ये रथमेघौघनिस्त्रनम् ।

[G1 M1 2 2 अजय मत्यक मन्य (for the prior half) G1 2 M1 2 2 रथ (for रथ-)]

— T G2-s M1 2 2 (last three second time) ins after 76 G1 (second time) after the second occurrence of 76^{cd}

1062* संजयाचक्ष्व भूयो मे यच्चकाले पुनश्च तौ ।

[G1 M1 2 2 तदीरो (for भूयो मे) Gs यश्च (for यच्) G2 विकालो (for चकाले)]

77 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-2 2, cf v 1 27 —^a) B Dei Dn1 D3 वृत्त (for तस्य) —^b) B2 महाधुति, Ds मते, T G2-s धुते (for मति) —^c) B2 Gs [आ]स्मजस् (for [अ]नुजस्) —^d) T G1 (second time) 2-s M1 2 2 (last three second time) सद्यो दृढतर तत, G1 M1 2 (all first time) 2 (both times) 2 (first time) कल्पित विधिपूर्वक

78 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-2 2, cf v 1 27 —^a) Dn1 D1 सायकै (for आयसै) M2 (second time) 2 परिघैश्च (for काञ्चनैश्च) Ś K1 2 चापि, T G1 (second time) 2-s M1 2 2 (last three second time) पट्टै, G2 M1 2 (all first time) 2 (both times) 2 चैव (for चापि) —^b) K1 यद्वै (for पट्टैर्) B1 Dn सनद्, Ds 2 G1 M1-2 2 (last five first time) यद् सु (M2 स) (for नद् स) D1 2 पट्टनद् सुकु (D2 कृ)वर, T G1 (second time) 2-s M1 2 2 (last three second time) सनद् (G1 M2 सुयद्, M1 2 सवध) चित्रकूवर —^c) D1 2 शृणु (for तारा) Ds 2 (G1 M1-2 2 [all second time]) रचित, G1 M1-2 2 (all first time) रचित (for खचित) —^d) Ks सिंहध्वजविराजित

79 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-2 2, cf v 1 27 —^a) Dn1 मति (for वात) Ś1 पूत (for युक्त) —^b) Ds परिस्कृतं, G1 M1-2 2 (all first time) 2 (first time) परिच्छद

चित्रकाञ्चनसंनाहैर्वाजिमुख्यैर्विशां पते ।

घण्टाजालाकुलरवं शक्तितोमरविद्युतम् ॥ ८०

वृत्तं सांग्रामिकैर्द्रव्यैर्वहुशस्त्रपरिच्छदम् ।

रथं संपादयामास मेघगम्भीरनिस्वनम् ॥ ८१

तं समारुह्य शैनेयस्तव सैन्यमुपाद्रवत् ।

दारुकोऽपि यथाकामं प्रययौ केशवान्तिकम् ॥ ८२

कर्णस्यापि महाराज शङ्खगोक्षीरपाण्डुरैः ।

चित्रकाञ्चनसंनाहैः सदश्वैर्वेगवत्तरैः ॥ ८३

हेमकक्ष्याध्वजोपेतं क्लृप्तयन्त्रपताकिनम् ।

अग्र्यं रथं सुयन्तारं बहुशस्त्रपरिच्छदम् ॥ ८४

उपाजहुस्तमास्थाय कर्णोऽप्यभ्यद्रवद्रिपूत् ।

एतत्ते सर्वमारुयातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ ८५

भूयश्चापि निमोघं त्वं तवापनयजं क्षयम् ।

एकत्रिंशत्तव सुता भीमसेनेन पातिताः ॥ ८६

(for 'च्छदै' — °) B1 4 पादवैर, B2 8 8 Dc1 D2 सैधवैर, S (G1 M1-8 8 [all both times]) पादरैर (for पाण्डुरैर) Dc1 D3 इद्र (for इन्द्र) G1 M1-8 8 (all first time) शस्त्रामै (for सकाक्षै) — °) D1 तव (for सर्व) Dn1 D4 शस्त्रातिगैर (for शब्दा)

80 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-8 8, of v 1 27 — °) K2 4 D1 कार्मुक (for काञ्चन) S (G1 M1-8 8 [all second time]) सनद्धैर (for संनाद्धैर) — °) G1 M1-8 8 (all first time) मदीपते (for विशा पते) S (G1 M1-8 8 [all second time]) अष्टवपैस्त्वरगमै — °) K1 चाण ज्वालाकुलरव, K2 Dn1 D2 4 5 7 8 घटामाला, T G1 (second time) 2-5 M1 2 8 (last three second time) घटाजालपरिक्षिप्त — °) T G1 (second time) 2-5 M1 2 8 (last three second time) सकुल (for विद्युतम्)

81 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-8 8, of v 1 27 — °) K1 4 D1 वृत्त, K2 वृत्तै, K3 B Dc1 युक्त, K4 D2 8 7 8 M2 8 (last two first time) चित, Dn1 D4 T G1 (first time) 2-5 M1 2 (last two first time) चित्र, Dn2 चित्तं, G1 M1-8 (all second time) 4 8 (second time) विधै (for वृत्त) K (except K3) Dn2 D1 4 7 8 T सग्रामि (D1 म) कैर — °) S K1-4 D1 परिष्कृ (K1 'स्कृ') त, K2 Dn2 D3 8 परिच्छदै, M1 2 (both second time) विशारद (for परिच्छदम्) — °) G1 (second time) सपातयामास — °) D1 ध्वज (for मेघ-) S (G1 M1-8 8 [all second time]) निस्वन (for गम्भीर) S K (except K4) B1 4 Dc1 Dn1 D1 4 8 T निस्वन G1 M1-8 8 (all first time) मेघसघातनादिन

82 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-8 8, of v 1 27 — °) K4 D3 सैन्यस् D5 समारुह्य च शैनेयस् — °) S2 अपाद्रवत्;

T G1 (both times) 2-5 M1 2 (last two both times) 8 (first time) 4 8 (both times) अभिद्रवत् (for उपा) — °) G2 यथाकर्म — °) K4 केशवातिके

83 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-8 8, of v 1 27 — °) B1-8 Dc1 D5 8 T G2-5 सुता (D5 'तो, D6 रथो) राजवृ, B1 8 Dn2 D3 G1 M1 8-8 (last five first time) रथ (G1 M1 2 तथा) राजवृ, G1 M1-8 (all second time) 4 8 (second time) च तै पुत्रा (for महाराज) — °) S (G1 M1-8 8 [all both times]) पादरै — °) D2 om (hapl) 83^{ad} — °) T G2 क्लृप्त (for चित्र) — °) K4 वेगवत्तर D5 सदश्वैस्त्रिहायनै

84 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-8 8, of v 1 27 — °) K5 Dc1 Dn1 D2 4 7 8 हेमकक्षा, D5 'कक्ष, D6 'काक्षी (sic) (for 'कक्ष्या) — °) S2 क्षिप्त, K1 2 Dn1 D5 7 8 क्षिप्त (sic), D6 G2 हेम (for क्लृप्त-) B1 यन्त्र, D2 4 7 8 पत्र (for यन्त्र) — °) D3 अन्य, G1 M1 2 (all second time) वदू (for अग्र्य) K4 स्वयतार, D2 8 T G1 (second time) 2-5 M1 2 (last two second time) सयंतार

85 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-8 8, of v 1 27 G1 M1 2 (all second time) om 85-86 — °) B (except B1) D3 T G1-4 M1 2 8 (both times) 4 8 (both times) उपजहुस्, D5 उपजहे, D6 उपयुक्त (for उपाजहुस्) S1 तमारुह्य, D6 तथास्थाय, S (G1 M1 2 om, M2 8 [both both times]) तमासाद्य (for तमास्थाय) — °) D4 य कर्णो (for कर्णोऽपि) K1 [अ]ल्यद्रवद् D3 बली, D1 पुन (for रिपूद्) — °) S K1-8 D1 एव (for एतव्) — °) S2 मा

86 For the sequence in T G2-5 M4 and the repetition in G1 M1-8 8, of v 1 27 G1 M1 2 om 86

दुर्मखं प्रमुखे कृत्वा सततं चित्रयोधिनम् ।
गतशो निहताः शूराः सात्वतेनार्जुनेन च ॥ ८७

भीष्मं प्रमुखतः कृत्वा भगदत्तं च मारिप ।
एवमेव क्षयो वृत्तो राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ ८८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥

१२३

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा गतेषु शूरेषु तेषां मम च संजय ।
किं वै भीमस्तदाकार्पात्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १

संजय उवाच ।

विरथो भीमसेनो वै कर्णवाक्शल्यपीडितः ।
अमर्षवशमापन्नः फल्गुनं वाक्यमब्रवीत् ॥ २

C 7, 6*89
B 7 148 2
K 7 148 2

(cf. v l 85) —^a) Ds च वि-, S (G1 M1 2 om, M3 s [both both times]) [s]पि च (by transp) B1-s s Dc1 [इ]म, B1 [ए]न, T [ए]त, G1 M1 2 s (both times) s (both times) [इ]द (for त्व) —^b) K1 D1 4, 6 [अ]पनयन् Ds तत्तापनयसक्षय —^d) Ds भीमसेननिवादिता

87 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-s s, cf. v l 27 S1 K1 2 s D1 om 87^{ab} —^a) S1 Ks प्रमुख —^b) T G1 (second time) 2-s M1-s s (last four second time) बहुशश्च (for सततं) D2 योधिना, D1 s 7 s T G2-s योधिन (for योधिनम्) —^c) T G2-s M1 2 s (last three second time) शूराभ्या (for शतशो) G1 M1 2 (all second time) s (both times) s (first time) [s]य (for नि) G1 (first time) हया (for -हता) —^d) T G1 (second time) 2-s M1 2 s (last three second time) सत्यकेन (for सात्वतेन) Ds वा (for च)

88 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-s s, cf. v l 27 —^a) T G1 (second time) 2-s M1-s (last three second time) s (second time) भीष्मोपि निहत (M1 s *प्मो विनिहत, Ms *प्मो विनिघ्न, M1 *प्मोपि निघ्न) शूरो —^b) S (G1 M1-s s [all second time]) भगदत्तश्च B Dc1 S (G1 M1-s s [all both times]) भारत, D1 मारिप (for मारिप) —^c) D1 एव (for एष) —^d) Gs damaged Dn1 राजन्दुर्मन्त्रितेन च

Colophon — Sub-partan G1 M1 2 s (all second time) जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship S1 चतुर्यदिने, K1 s चतुर्यदिवसे, K2 चतुर्ये दिवसे, D1 चतुर्ययुद्धदिवसे, D3 चतुर्येऽहनि, Gs चतुर्येऽहनि — Adhy

name Ks जयद्रथवधान्तर कर्णपराजय, Dn D2 4 7 8 कर्णपराजय, Ds सात्यकियुद्ध, G1 M1-s s (all first time) कर्णसात्यकियुद्ध — Adhy no (figures, words or both) B1 Gs 144, Dn1 147, D2 148, T G2-s 142, G1 M1-s s (all first time) 145, G1 M1-s (all second time) s (second time) 141 — Sloka no Dn1 90

123

1 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-s s, cf. v l 7 122 27 Bs om the ref. —^a) T G1 (second time) 2 s M1-s s (last four second time) हतेषु (for गतेषु) G1 M1-s s (all first time) सैन्येषु (for शूरेषु) —^b) Ms (second time) s transp तेषा and मम D2 transp मम and च Ms s om च Ks Dn D2 4 s संयुगे (for सजय) —^c) Ks वा (for वै) Ks तथा (for तदा) K1 s D2 [अ]कार्पात् —^d) D1 पृच्छत (for सजय) — For 1^{ad}, B Dc1 Ds s S (G1 M1-s s [all both times]) subst

1063* किं वै भीमार्जुनौ तत्र सात्यकिश्चाकरोत्तदा ।

[B Dc1 Ds किं स्त (Ds वा), S (G1 M1-s s [all both times]) किं सिद्ध (for किं वै) T G1-s चैत्र, G1 M1 2 s (all second time) तत्र, Gs damaged (for तत्र) G1 (first time) M1 2 (both both times) s s (both first time) सत्यकश्च (for सात्यकिश्च) B Dc1 Ds s Ms (second time) वा (for च)]

2 For the sequence in T G2-s M1 and the repetition in G1 M1-s s, cf. v l 1 —^a) S (G1 M1-s s [all second time]) भीमसेनोव्रवीदेन (G1 M1 s

पुनः पुनस्तूवरक मूढ औदारिकेति च ।
 अकृतास्त्रक मा योधीर्वाल संग्रामकातर ॥ ३
 इति मामव्रीत्कर्णः पश्यतस्ते धनंजय ।
 एवं वक्ता च मे वध्यस्तेन चोक्तोऽस्मि भारत ॥ ४
 एतद्व्रतं महाबाहो त्वया सह कृतं मया ।
 यथैतन्मम कौन्तेय तथा तव न संशयः ॥ ५

तद्वधाय नरश्रेष्ठ स्मरैतद्वचनं मम ।
 यथा भवति तत्सत्यं तथा कुरु धनंजय ॥ ६
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य भीमस्यामितविक्रमः ।
 ततोऽर्जुनोऽव्रीत्कर्णं किञ्चिदभ्येत्य संयुगे ॥ ७
 कर्णं कर्णं वृथादृष्टे हतपुत्रात्मसंस्तुत ।
 अधर्मबुद्धे शृणु मे यच्चा वक्ष्यामि सांप्रतम् ॥ ८

*त्य) —^a) K₄ s B D फाल्गुन T G₁ (second time) 2-5 M₁ s (last three second time) पादव सव्यसाचिन

3 = 114 69 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁-s s, of v l 1 Before 3, T G₂-s M₁ (second time) s (second time) ins भीम —^a) S K₁ s D₁ D₁ s तूवरक, D₂ औदारिक (for तूवरक) —^b) D₁ मूढा B (except B_s) कौदारिक, D₃ s [इ]लौदारिक, a few MSS औदारिक —^c) K₃ s B D (except D₁ s) T G₁ (both times) 2-5 M₁ s (last two first time) s (both times) s (both times) योक्षीर् (for योधीर्) —^d) K₁ 2 D₁ 7 कातर, G₁ (first time) कारक D₃ G₁ M₁ 2 s (last four second time) वाल संग्रामकातर

4 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁-s s, of v l 1 —^b) S (G₁ M₁-s [all second time]) शृण्वतस् (for पश्यतस्) G₁ M₁ s (both first time) धनंजय —^c) D₁ om (hapl) 4^c-5^d, G₅ om (hapl) 4^c-6^d —^e) K₄ D₁ उक्तस् (for वक्ता) S₂ K₂-4 D₁ ते (for मे) —^d) D₁ s [उ]क्ता S₂ [s]सि, G₁ M₁ s (all first time) द्वि (for ऽस्मि) T G₁ (second time) 2-4 M₁ s (last three second time) तेन चोक्तस्तथा ह्यह

5 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁-s s, of v l 1 D₁ G₅ om 5 (of v l 4) —^a) G₁ M₁ 2.5 (all second time) एवं (for एतद्) —^b) S₂ [अ]प्यूढ तथा, K₁ lacuna, K₄ D₁ [अ]पि च तथा (for सह कृत) B₁ T G₁ (second time) 2-4 M₁ s (last three second time) transp कृत and मया —^c) K₁ s B₂ s D₃ M₁ (second time) तथा (for यथा) —^d) K₁ s B₂ D₃ D₃ यथा (for तथा)

6 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁-s s, of v l 1 G₅ om 6 (of v l 4) —^a) K₅ B₁ s 4 D₁ D₁ D₂ 4 7 s

पालय, D₁ (marg, sec m) पारय (for वधाय) T G₂-4 त वारय रथश्रेष्ठ, G₁ M₁-3 (all both times) s (both times) तत्पालय (M₃ [second time] तद्वारय; M₄ तत्पारय) रथश्रेष्ठ —^b) B_s पुरा (for स्मर) B_s सर्वे तद्वचनान्मम —^c) D₃ कृत्य (for सत्यं) —^d) K₄ तव (for कुरु)

7 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁-s s, of v l 1 —^a) D₁ D₁ s G₁ M₁ 2 (last three first time) s (both times) s एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य —^b) S₂ [अ]द्भुत (for [अ]मित) — For 7^{ab}, T G₁ (second time) 2-5 M₁ s (last three second time) subst

1064* वचनं भीमसेनस्य श्रुत्वा स्वमरविक्रमः ।

—^c) G₁ M₁ s (all first time) s (both times) s (first time) अर्जुनस्तु (for ततोऽर्जुनो) —^d) S K₁-3 D₁ स स्मयन्, K₄ सस्मयन् (for संयुगे)

8 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁-s s, of v l 1 Before 8, T G₂-s M₁ (second time) s (second time) ins अर्जुन —^a) T G₁ (second time) 2-5 M₁ 2.5 (last three second time) मृपादृष्टे (for वृथा*) —^b) G₅ सूतपुत्र S (G₁ M₁-s s [all second time]) सुदुर्मते (for [आ]त्मसंस्तुत) —^c) D₃ om 8^c-9^d —^e) D₃ अमर्षं (for अधर्मं) —^d) S₁ K₁ s B D (except D₁; D₃ om) त्वा (for त्वा).

9 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁-s s, of v l 1 D₃ om. 9 (of v l 8) —^a) D₁ विविधं (for द्वि*) T G₁ (second time) 2-5 M₁ s (last two second time) s (both times) s (both times) द्वावेव कर्णं शूराणा —^b) T G₁ (second time) 2-5 M₁ s (last three second time) रणे दृष्टौ जयाजयौ —^c) K₁ s D₁ चास्य (for चापि), K₁ s D₁ 7 नित्यौ —^d) K₄ om

द्विविधं कर्म शूराणां युद्धे जयपराजयौ ।

तौ चाप्यनित्यौ राधेय वासवस्यापि युध्यतः ॥ ९

सुमूर्धुर्युधधानेन विरथोऽसि विसर्जितः ।

यदृच्छया भीमसेनं विरथं कृतवानसि ॥ १०

अधर्मस्त्वेप राधेय यत्नं भीममवोचथाः ।

युद्धधर्मं विजानन्वै युध्यन्तमपलायिनम् ।

पूरयन्तं यथाशक्ति शूरकर्माह्वे तथा ॥ ११

पश्यतां सर्वसैन्यानां केशवस्य समैव च ।

C 7 5401
B. 7 145 15
K 7 146 17

9^d-10^d — After 9, S (except M₃ 4, G₁ M₁ 2 5 [all second time]) ins

1065* रणमुत्सृज्य निर्लज्जं गच्छमे वै पुन पुन ।
माहात्म्यं पश्य भीमस्य कर्णं जन्म कुले तथा ।
नोक्तवान्परप यत्वा पलायनपरायणम् ।
भूयस्त्वमपि मगम्य सकृदेव यदृच्छया ।
निरथ हतवान्नीर पाण्डव सुतदायुध । [5]
कुलस्य गदसं चापि राधेय कृत्रवानसि ।
स्वमिदानीं नरश्रेष्ठ प्रस्तुत नावद्युधसे ।
सुगाल इव मन्येज्ज्ञ क्षत्र स्वमवमन्यमे ।
पितृ कर्मान्य सप्रामद्वान्स्वव्या कुलोचित ।
अह त्वामपि राधेय ध्रुवीमि रणमर्धनि । [10]
सर्वदास्त्रमृता मध्ये कुरु कार्याणि सर्वदा ।
नैकान्तमिदं सप्रामे वानवन्त्यापि विद्यते ।

[(L 1) M₃ निर्लज्जो G₁ M₁ 2 गच्छतो, G₅ गच्छ
त्वं (for गच्छमे) — (L 2) G₁ M₁ 2 5 जन्म राजकुले
यथा (for the post half) — (L 3) G₁ M₁ 2 5 त्वा
(for त्वा) T पलायन (for 'यन) — (L 5) G₃-5
कृतवान् (for 'हन्') — (L 7) G₁ M₁ 2 5 रथश्रेष्ठ, G₂
नरश्रेष्ठ (for 'श्रेष्ठ) G₁ M₁ 2 5 प्रस्तुत, G₃-5 प्रकृत (for
प्रस्तुत) — (L 8) G₁ M₁ 2 5 मातम (for मन्येज्ज्ञ)
T G₂-4 ध्रुव (for ध्रुव) — (L 9) G₁ M₁ 2 वैश्य
M₃ त्वम्य (for [अ]मवमन्य) G₁ M₃ तव त्वम्यकुलोचित,
G₅ नवास्त्रमृता श्लोकि (for the post half) — T G₁ 2
M₁ 2 5 repeat lines 10-11 after 12^{cd} — (L 10)
G₁ M₁ 2 5 (all first time) म त्वाहम्, G₂ (first time)
मोह त्वान् (for अह त्वान्) — (L 11) G₁ (second
time) नचस्ते मयमागत, G₃-5 M₁ 2 5 (last three
second time) कुद (G₂ 4 गुह) कार्य त्वया कृत (for the post
half) — G₃-5 om line 12]

10 For the sequence in T G₂-5 M₁ and the repe-
tition in G₁ M₁-2, 5, cf. v 1 1 K₄ om 10 (cf
v 1 9) G₃-5 om 10^a-13^b — ^a) T G₁ (second
time) 2 M₁ 2 5 (last three second time) सुमूर्धु-
र्बुण्णिवीरेण — ^b) Ś₂ [s]पि (for ऽसि) D₁ विवर्जित,
D₄ विपर्यय (for विमर्जित) B₁-2, 5 (marg as in
text) विरथो विकर्षेद्विद्य — After 10^{ad}, B D₁ D₃

D₁ 5 ins

1066* महद्ध्यस्वमिति ज्ञात्वा जित्वा जीवन्विसर्जित* ।
— ^a) B₂ 5 5 D₁ रणे भीमं (for भीमसेनं) — ^a) B
(except B₁) युध्यमानं महाबल — For 10^{cd}, T G₁
(second time) 2 M₁ 2 5 (last three second time)
subst

1067* स त्वया भीमसेनस्य जय प्राप्नो यदृच्छया ।

11 For the sequence in T G₂-5 M₁ and the
repetition in G₁ M₁-2, 5, cf. v 1 1 G₃-5 om 11
(cf v 1 10) — ^a) T G₁ (second time) 2 M₁ 2 5
(last three second time) अधर्मेण च (for 'मस्त्वेप)
— ^b) T G₁ (second time) 2 M₁ 2 5 (last three
second time) स (for यत् D₃ अवोचिथा — ^c)
D₂ D₄ 7 5 M₃ (second time) 4 युद्धधर्मान् T G₁
(both times) 2 M₁ 2 5 (last two both times) 8 (first
time) 2 (both times) अजानन् (for विजा*) — ^d)
D₁ D₃ अपलायन — For 11^{ad}, B (except B₁)
D₁ subst

1068* कथंचिद्विरथं कृत्वा यत्नं रूक्षममापथा ।

अधर्मस्त्वेप सुमहाननार्यचरितं च तत् ।

[(L 1) B₁ 5 D₁ अमापथा — (L 2) B₁ (marg
as above) तव (for च तत्)]

— After 11^{ad}, B (except B₁) D₁ ins

1069* नारिं जित्वातिक्रान्ते न च जल्पन्ति दुर्वच ।

न च कचन निन्दन्ति सन्त शूरा नरर्षभा ।

स्वं तु प्राकृतविज्ञानस्तत्तद्वदसि सूतज ।

घृह्यद्वदमकर्ण्यं च चापलादपरीक्षितम् ।

[(L 1) B₁ D₁ वि (for [अ]ति),]

— ^a) D₁ 5 पूरयन्तं, G₁ M₁-2, 5 (all first time) 'यन्ति
(for 'यन्तं) — ^a) T G₁ (second time) 2 M₁-5 5
(last four second time) स्थितं (for तथा) — For
11^{cd}, B D₁ subst

1070* युध्यमान पराक्रान्तं शूरमार्यव्रते रतम् ।

— After 11, B D₁ ins

1071* यदवोचोऽप्रियं भीम नैतत्सत्यं वचस्तव ।

12 For the sequence in T G₂-5 M₁ and the

C 7 6402
B 7 148 16
K 7 148 16

विरथो भीमसेनेन कृतोऽसि बहुशो रणे ।
न च त्वां परुषं किञ्चिदुक्तवान्पाण्डुनन्दनः ॥ १२
यस्मात्तु बहु रूक्षं च श्रावितस्ते वृकोदरः ।
परोक्षं यच्च सौभद्रो युष्मामिर्निहतो मम ॥ १३
तस्मादस्यावलेपस्य सद्यः फलमवाप्नुहि ।
त्वया तस्य धनुश्छिन्नमात्मनाशाय दुर्मते ॥ १४
तस्माद्बध्योऽसि मे मूढ सभृत्यवलवाहनः ।
कुरु त्वं सर्वकृत्यानि महत्ते भयमागतम् ॥ १५

हन्तास्मि वृषसेनं ते प्रेक्षमाणस्य संयुगे ।
ये चान्येऽप्युपयास्यन्ति वृद्धिमोहेन मां नृपाः ।
तांश्च सर्वान्हनिष्यामि सत्येनायुधमालभे ॥ १६
त्वां च मूढाकृतप्रज्ञमतिमानिनमाहवे ।
दृष्ट्वा दुर्योधनो मन्दो भृशं तपस्यति पातितम् ॥ १७
अर्जुनेन प्रतिज्ञाते वधे कर्णमुतस्य तु ।
महान्सुतमुलः शब्दो बभूव रथिनां तदा ॥ १८
तस्मिन्नाकुलसंग्रामे वर्तमाने महाभये ।

repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 1 G₃- om 12 (cf v 1 10) —^b) T G₁ (second time) s M₁ s s (last three second time) च सनिर्घा (for समैव च) —^d) T G₁ (second time) s M₁ s s (last three second time) कृतो युधि पुन पुन — After 12^{cd}, T G₁ (second time) s M₁ s s (last three second time) repeat lines 10-11 of 1065* T G₁ (second time) s M₁ s s (last three second time) om 12^e-13^f —^e) S K₂ s च त्वा, B₂ तु त्वा, D₂ स त्वा च (by transp) A few MSS पुरुष

13 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 1 T G M₁ s s om. 13^{ab} (cf v 1 10, 12) —^a) B₂ s तस्मात् (for य*) S₂ D₂ s-3 च बहु, D₂ D₂ 4 बहु च (for तु बहु) D₂ रूप (for रूक्ष) B₁ यस्मात्तदुक्तं च (sic), D₁ यस्मात्तु बहुल रूक्ष —^c) D₂ यत्र, S (G₁ M₁₋₃ s [all second time]) मम (for यच्च) D₂ सौभद्रे —^d) S (G₁ M₁₋₃ s [all second time]) युष्मामिर्बहुभिर्हत (G₂ 'हुगर्हित)

14 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 1 G₁ M₁ s s (all second time) om 14^{ab} —^a) K₁ D₂ D₂ s यस्य, B₁ S (M₂ both times) तस्य (for क्षय) —^b) S₁ K (except K₂) D₁ M₂ (second time) अवाप्यसि (for 'मुहि). D₂ फल प्राप्नुहि सूतज. — After 14, G₁ M₁ s s (all second time) read 16^{ab}

15 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 1 —^a) G₁ M₁ s s (all second time) सर्वेषाम्, M₂ (first time) मे मूढ —^b) K₂ सद्य स (for सभृत्य) B D₂ G₁ M₁ s (last three first time) s (second time) s (first time) सभृत्यसुतबाधव, T G₂-s सामात्यसुतबाधव,

G₁ M₁ s s (all second time) अस्माक पापहृत्तम — G₁ M₁ s s (all second time) om 15^{cd} —^c) D₂ कर्माणि, M₂ (second time) 4 कार्याणि (for कृत्यानि) —^d) S (M₂ [both times]) मत्तम् (for महत्)

16 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 1 G₁ M₁ s s (all second time) read 16^{ab} after 14 —^b) S₂ K₁ s B₁ D₁-s G₂ प्रेक्षमाण (K₁ 4 D₂ c 'न) त्व G₁ M₁ s s (all second time) दुर्मते (for मयुगे) —^c) D₂ तु (for ऽपि) K₁ [उ]पयास्यति (sic) D₂ स्मेप्यति (for [उ]पयास्यन्ति) D₂ ये वाप्युपायं क्षमति, D₁ ये चान्ये स्तु पापमतेर् —^d) D₂ D₁ 7 s मोहिता (for मा नृपा) — For 16^{cd}, T G₁ (second time) s-3 M₁ s s (last three second time) subst

1072* ये च तत्रापि हन्तारमुपयास्यन्ति मा युधि ।
— D₂ om 16^e-17^f

17 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 1 D₂ om 17^{ab} (cf v 1 16) —^b) S₁ B₁ D₂-s क्षमि (for क्षति) — For 17^{ab}, T G₁ (second time) s-3 M₁ s s (last three second time) subst.

1073* सुष्टिनेन तु हनिष्यामि त्वा च कर्णाविमानिनम् ।

[T G₂ 4 मांदिन; G₃ मांजिन; G₅ मांदिन (for सुष्टिनेन)]

— T G₁ (second time) s-3 M₁ s s (last three second time) om. 17^{cd} —^d) D₂ मानित (for पातितम्)

18 For the sequence in T G₂-s M₁ and the repetition in G₁ M₁₋₃ s, cf v 1 1 Before 18, S (G₁ M₁₋₃ s [all second time]) ins संजय —^b) D₂ T G₂-s ह (for तु) B₂ D₂ वधे सूतसुतस्य च,

मन्दरदिमः सहस्राशुरस्तं गिरिमुपागमत् ॥ १९
ततो राजन्हृषीकेशः संग्रामशिरसि स्थितम् ।
तीर्णप्रतिज्ञं वीभत्सुं परिष्वज्येदमब्रवीत् ॥ २०
दिष्ट्या संपादिता जिष्णो प्रतिज्ञा महती त्वया ।
दिष्ट्या च निहतः पापो वृद्धक्षत्रः सहात्मजः ॥ २१
धार्तराष्ट्रबलं प्राप्य देवसेनापि भारत ।
सीदेत समरे जिष्णो नात्र कार्या विचारणा ॥ २२
न तं पश्यामि लोकेषु चिन्तयन्पुरुषं क्वचित् ।
त्वद्वते पुरुषव्याघ्र य एतद्योधयेद्बलम् ॥ २३
महाप्रभावा बहवस्त्वया तुल्याधिकापि वा ।
समेताः पृथिवीपाला धार्तराष्ट्रस्य कारणात् ।

ते त्वा प्राप्य रणे कुट्टं नाभ्यवर्तन्त दंशिताः ॥ २४
तव वीर्यं बलं चैव रुद्रशक्रान्तकोपमम् ।
नेदृशं शत्रुयात्कश्चिद्रणे कर्तुं पराक्रमम् ।
यादृशं कृतवानद्य त्वमेकः शत्रुतापनः ॥ २५
एवमेव हते कर्णे सानुबन्धे दुरात्मनि ।
वर्धयिष्यामि भूयस्त्वां विजितारिं हतद्विषम् ॥ २६
तमर्जुनः प्रत्युवाच प्रसादाच्च माधव ।
प्रतिज्ञेयं मयोत्तीर्णा विबुधैरपि दुस्तरा ॥ २७
अनाश्रयो जयस्तेषां येषा नाथोऽसि माधव ।
त्वत्प्रसादान्महीं कृत्स्ना संग्राप्स्यति युधिष्ठिरः ॥ २८
तत्रैव भारो वाष्णेय तत्रैव विजयः प्रभो ।

C 7 84 0
B 7 148 34
K 7 149 40

G₁ M₁ 2 s (all second time) वधे कर्णस्य तस्य ह
—^c) D₁ D₁ 7 s च, D₂ s तु (for सु) —^d)
D₂ तया, D₁ वर, G₁ M₁ 2 (all first time) s (both
times) 4.5 (first time) तत (for तदा)

19 For the sequence in T G₂-s M₁ and the
repetition in G₁ M₁-s s, cf. v l 1 —^b) K₁ s
D₁ D₂ 4 7 s G₁ (first time) भयावहे, B₅ तया मये,
T G₁ (second time) 2-s M₁ 2 s (last three second
time) तयाविधे (for महाभये) —^d) B₃ s D₁ T
G₂ 4 उपाद्रवत्, G₁ M₁ 2 (all second time) विशद्वत्,
G₂ s वज्रत् (for 'गमत्) — After 19, D₁ ins

1074* तत सध्यामुपासीना सर्वं पृव नृपोत्तमा ।
व्यद्वन्तोत्तमरुचो मूर्तिमन्त इवाग्रय ।

— On the other hand M₂ 4 ins after 19

1075* लोहितायति चादित्ये स्वरमाणो धनजय ।
सहितश्चक्राक्षम्या शिनीनानृपमेण च ।
युधामन्युरयस्येन भीमेन सहितोऽजघ्न ।
जयद्रथानुगैर्वैरैर्युद्धाय समुपाययौ ।

20 ^b) D₂ s G₁ M₁-s s स्थित —^d) K₁ परिष्वज्य
(for 'ष्वज्य) K₂ [ए]नम् (for [इ]दम्)

21 Before 21, M₁ ins कृष्ण —^b) K₁ D₁ कृता
(for स्वया) — D₁ om 21^c-22^d —^c) K₂ स,
B D₁ वि, D₂ तु (for च) B₂ s D₁ पार्थ (for
पापो) —^d) B₄ वृद्धक्षेत्र

22 D₁ om. 22 (cf. v l 21) —^b) T G₂-s
पादव (for भारत) —^c) S₂ K₂ D₂ सीदते

23 ^a) S लोकेसिब् (for 'पु) —

24 ^a) D₂ महाप्रभाव कौतेय —^b) D₁ D₂ 4 7 s
तव (for त्वया) K₂ तुल्याधिको S₁ K₂ अपि, D₂ s
[अ]पि च (for [अ]पि वा) D₂ स्वया तुल्यामुताधिका
—^c) D₁ सुमेता (sic), D₂ सर्वे च (for समेता)
—^d) D₁ D₂ 7 s शासनात् (for कारणात्) —^e) D₂
ये (for ते) S₂ K₁ 2 D₂ G₁ M₁ 2 s स्वा (for स्वा)
B D₁ D₂ कुट्टान् (for कुट्ट) D₂ स्वा प्राप्य च रणे
कुट्ट —^f) B (except B₅) D₁ S [अ]तिवर्तति, D₂
[अ]भ्यवर्षति (for 'वर्तन्त) K₂ 4 D₁ G₁ 3-s M दक्षिता,
D₁ दक्षिता (for दक्षिता)

25 ^a) K₁ B₂ 4 D₂ T G₂ s वीर्यबल —^b) D₂ रुद्रा
(for रुद्र) —^c) M₁ न चैव (for नेदृश) T G M₁-s s
नैन हि शक्तवान्कश्चिद् —^d) S₂ K₂ धनजय (for परा-
क्रमम्) —^e) The portion of the text from इश
up to सौख्या (in 7 124 25^a) is lost in S₂ on
missing folios —^f) B₁ D₂ T G₂ 4 शत्रुतापन

26 S₂ missing (cf. v l 25) —^c) K₁ 2 स्वा
(for स्वा) —^d) S₁ K₁ 2 4 D₁ निहतारि, D₂ 4 7 s
विजेतार (for विजितारि) D₂ 4.7 s गतद्विष

27 S₂ missing (cf. v l 25) —^c) K₁ B D₁
D₁ D₂ 4.7 s S मया (M₁ 'हा [sic]) तीर्णा (for मयो
तीर्णा) —^d) K₁ विविधैर् (for विबुधैर्)

28 S₂ missing (cf. v l 25) —^a) K (except
K₂) D₁ D₁-s s-3 अनाश्रयं, D₁ आश्रयं च, T G₂-s
अनाश्रयो (G₂ 'स्य) (for 'श्रयो) —^b) D₁ om येषा

C 7 6421
D 7 148 25
K 7 149 40

वर्धनीयास्तव वयं प्रेष्याश्च मधुसूदन ॥ २९
एवमुक्तः सयनकृष्णः शनकैर्वाहयन्हयान् ।
दर्शयामास पार्थाय क्रूरमायोधनं महत् ॥ ३०
श्रीकृष्ण उवाच ।
प्रार्थयन्तो जयं युद्धे प्रथितं च महद्यशः ।
पृथिव्यां शेरते शूराः पार्थिवास्त्वच्छरैर्हताः ॥ ३१
विकीर्णशस्त्राभरणा विपन्नाश्चरथद्विपाः ।
संछिन्नाभिन्नामर्माणो वैकुण्ठं परमं गताः ॥ ३२
ससत्त्वा गतसत्त्वाश्च प्रभया परया युताः ।

B Dc1 Dn D2 4 1 8 T G M1 4 केशव, M2 2 2
माधव —^a) B5 तत् (for खत्) D2 पुना (for
कृष्णा) —^a) D2 कृष्णां प्राप्स्यथुधिष्ठिर

29 Ś2 missing (cf v 1 25) —^a) D3 तथा (for
तव) K5 B1-8 Dc1 D5 S [ए]प (for [ए]व) K2
तवैव वरो, Dn D2 4 1 8 तव प्रभावो —^b) K1 D1 2
तथा (for तव) Dn1 D2 4 1 8 S चैव (T G2-3 'प'),
D5 वै वि (for [ए]व वि) —^a) K1 प्रेष्याश्, Dn1
प्रेक्षाश्, D2 प्रेष्याश् (for प्रेष्याश्) D2 प्रेषणीयाश्च
माधव

30 Ś2 missing (cf v 1 25) —^a) B Dc1 तत्
(for सयन) T G8 एवमुक्तस्तु वाल्मीय —^a) K
(except K5) D1 8 पार्थस्य (for पार्थाय) —^a) Dn1
D1 8 वैशसन; Dn2 S विशसन, D2 सवेशन (for आयो
धनं) — After 30, T G2-3 ins an addl colophon
[Adhy no 145]

31 Ś2 missing (cf v 1 25) S (except M1)
भगवान् (for श्रीकृष्ण) —^a) M2 प्रार्थयते M4 राति
(for जय) —^b) Ś1 K D1 8 यशो महत् (by transp)

32 Ś2 missing (cf v 1 25) —^a) K2-3 D5
M2 विकीर्ण (for विकीर्ण) Ś1 K1 8 D1 वस्त्रावरण
—^b) Ś1 K1 D1 4-8 विपन्नाश्च (for 'श्च') D2 महारथा,
G5 रथिद्विपा (for रथिद्विपा) K5 विकीर्णाश्च नरद्विपा
— D1 om 32^a D2 reads 32^a on marg —^a) A
few MSS सच्छिन्न B Dc1 Dn2 D5 -भिन्नमर्माणो Ś1
K1 2 D1 संछिन्ना भिन्नम (Ś1 'व' मर्माणो)

33 Ś2 missing (cf v 1 25) D2 8 om 33^a
D2 reads 33^a on marg —^a) K1 सजीव, D1 4 1
समिद्धा; D2 ससिद्धा (for सजीवा) Dn1 हृदयंते (for

सजीवा इव लक्ष्यन्ते गतसत्त्वा नराधिपाः ॥ ३३
तेषां शरैः स्वर्णपुङ्खैः शस्त्रैश्च विविधैः शितैः ।
वाहनैरायुधैश्चैव संपूर्णां पश्य मेदिनीम् ॥ ३४
वर्मभिश्चर्मभिर्हारैः शिरोभिश्च सकुण्डलैः ।
उष्णीषैर्मकुटैः स्रग्भिश्चूडामणिभिरम्बरैः ॥ ३५
कण्ठध्वजैरङ्गदैश्च निष्करपि च सुप्रभैः ।
अन्यैश्चाभरणैश्चित्रैर्भाति भारत मेदिनी ॥ ३६
चामरैर्व्यजनैश्चित्रैर्ध्वजैश्चाश्चरथद्विपैः ।
विविधैश्च परिस्तोमैरश्वानां च प्रकीर्णकैः ॥ ३७

लक्ष्यन्ते) —^a) D2 दातशोध (for गतसत्त्वा)

34 Ś2 missing (cf v 1 25) —^a) D1 शितै,
D1 8 दातै (for शरै) D1 शीणै (for स्वर्ण) —^a)
K5 D2 शितै, Dn D2 4 1 8 तथा, T G2-3 ऋपि (for
शितै) —^a) K1 D1 विविधैश्च; T G2-3 M2 चायु
धैश्च (for आयु) D1 7 चैव

35 Ś2 missing (cf v 1 25) —^a) B1 2 (marg)
2 2 Dc1 D2 T G M2 मणिभिर् (for चर्म) M2 शूरै
(for हारै) Dn1 D2 चर्मभिर्वर्मभिर्हारै, D2 4 M1 2 2
वर्मभिर्मणिहारैश्च —^b) K1 च सु, D2 S चारु (for
च य) —^a) S (except G2 4) मकुटै Ś1 K2 नि
ष्केश, K1 2 D1 चैव (for स्रग्भिश्च) —^a) G1 M
(except M2) चूडामणिभिर् Dn1 D2-3 2-3 एव च (for
अम्बरै)

36 Ś2 missing (cf v 1 25) —^a) Ś1 K (except
K5) D1 कर्ण, Dn1 कर (for कण्ठ) S कट (T
G2-4 M2 कर्ण) सूत्रागद्वैश्चैव —^b) Ś1 K2 lacuna for
निष्केश K2 B1 Dn D1 8 सप्रभै —^a) D2 चक्षुरै,
M2 दिव्यैर् (for चित्रैर्) —^a) G2 (orig as in text,
inf lnn) चामरव्यजनैरपि — B1-4 Dc1 ins after 36
B2, after 40 Dn1, after 39^a D2, after 41, a
passage given in App I (No 17)

37 Ś2 missing (cf v 1 25) B1 2 4 Dc1 om
37-41 B2 om 37-40 T G2-3 om. 37^a —^a)
K5 B2 Dn D2-3 G1 M चामर K1 4 B2 Dn D1 2-3
छन्दैर् (for चित्रैर्) —^b) D2 चापि (for चाश्च) —^a)
D2 रथै (for परि) —^a) D2 रथाना (for अश्वाना)
D2 प्रकीर्तितै, D2 प्रकर्षणै (for प्रकीर्णकै).

38 Ś2 missing (cf v 1 25) B (except B5)
Dc1 om 38 (cf v 1 37) —^a) Dn1 कुरुभिश्च, D1

संजय उवाच ।

ततो युधिष्ठिरो राजा रथादासुत्य भारत ।
पर्यष्वजत्तदा कृष्णावानन्दाश्रुपरिप्लुतः ॥ १
प्रमृज्य वदनं शुभ्रं पुण्डरीकसमप्रभम् ।
अब्रवीद्वासुदेवं च पाण्डवं च धनंजयम् ॥ २
दिष्ट्या पश्यामि संग्रामे तीर्णभारौ महारथौ ।
दिष्ट्या च निहतः पापः सैन्धवः पुरुषाधमः ॥ ३
कृष्ण दिष्ट्या मम प्रीतिर्महती प्रतिपादिता ।

दिष्ट्या शत्रुगणाश्चैव निमग्नाः शोकसागरे ॥ ४
न तेषां दुष्कर किञ्चिन्निपु लोकेषु विद्यते ।
सर्वलोकगुरुर्येषां त्वं नाथो मधुसूदन ॥ ५
तव प्रसादाद्गोविन्द वयं जेष्यामहे रिपून् ।
यथा पूर्वं प्रसादात्ते दानवान्पाकशासनः ॥ ६
पृथिवीविजयो वापि त्रैलोक्यविजयोऽपि वा ।
ध्रुवो हि तेषां वार्ष्णेय येषां तुष्टोऽसि माधव ॥ ७
न तेषां विद्यते पापं संग्रामे वा पराजयः ।

124

1 Ś: missing up to सौख्या (in 25^b) (cf v 1 7 123 25) D₂ T G₂-s M₁ om the ref. — After the ref, B D₁ D₂ D₃ ins

1078* ततो राजानमभ्येत्य धर्मराज युधिष्ठिरम् ।
चक्षुः सप्रहृष्टात्मा हत पार्थेन सैन्धवम् ।
दिष्ट्या वर्धसि राजेन्द्र हतशत्रुर्नरोत्तम ।
दिष्ट्या निस्तीर्णवाश्चैव प्रतिज्ञामनुजस्तव ।
स त्वेवमुक्तं कृष्णेन हृष्ट परपुरंजय । [5]

[(L 1) D₂ ततो राजन्तमभ्येत्य (for the prior half) B₁ धर्मपुत्र (for 'राज') — (L 2) B₂ (marg as above) D₂ आचक्षुः; B₃ ४ आचक्षुः स, Bom. ed वधे स (for चक्षुः स) Bom ed हते पार्थेन सैन्धवे (for the post half) — (L 3) B₁ ४ D₂ वर्धस्व (for 'मि')]

— On the other hand, M₃ s ins after the ref 1077* —^o) G₁ M₁ ४ परिष्वजत् K₂-s तत, D₂ ४ तथा (for तदा) Ś₁ K₁ ४ D₁ परिष्वजत तौ कृष्णाव् — For 1, B D₁ D₂ D₃ subat

1079* अवतीर्य रथाद्राजा पर्यष्वजत केशवम् ।
सप्रहृष्टमना राजन्धर्मराजो युधिष्ठिर ।

— After 1, B D₁ D₂ D₃ ins a passage given in App I (No 18)

2 Ś: missing (of v 1 1) B₁-s ४ D₁ D₂ om 2-18, B₁ om 2-15 —^a) G₂ partly damaged S विमृज्य (for प्र') D₁ वचन (for वदनं) Ś₁ K (except

K₂) D₁ प्रमृज्य चापि वदन, D₁ 'ज्यस्रयनं शुभ्र

3 Ś: missing (cf v 1 1) B D₁ D₂ om 3 (cf v 1 2) Before 3, M₁ ins युधिष्ठिर —^a) D₂ दृष्ट्या (for दिष्ट्या) D₂ सप्रमाव् —^b) partly damaged in G₂ —^b) Ś₁ K₁ ४ ४ D₁ तीर्णमानौ, K₂ D₂ ४ ४ 'पारौ (for 'मारौ) —^c) K₁ दृष्ट्वा (for दिष्ट्या) T G₁-4 M₁ वि, M₁-s ४ वा (for च)

4 Ś: missing (cf. v 1 1) B D₁ D₂ om 4 (cf v 1 2) —^a) Ś₁ K₂ transp कृष्ण and दिष्ट्या —^b) D₂ om महती प्रति M₁ युवाभ्या सप्रवर्जिता —^c) D₂ शत्रुगणश्च —^d) D₂ निमग्न, D₂ विमग्ना

5 Ś: missing (cf v 1 1) B D₁ D₂ om 5 (cf v 1 2) —^a) K₁ ४ D₂ D₂ ४ ४ दुष्कृत (for दुष्कर) —^d) G₂ नाथो नो (for त्वं नाथो)

6 Ś: missing (cf v 1 1) B D₁ D₂ om 6 (cf v 1 2) —^a) D₂ D₂ ४ ४ स्वप्नसादादि गोविन्द —^b) D₂ परान् (for रिपून्) S विजेय्यामो वयं रिपून् —^c) D₂ तथा (for यथा) D₁ ४ पूर्व, S (except G₂) पुरा (for पूर्वं) D₂ ४ प्रसादं Ś₁ K₁-3 D₁ वै (for ते) —^d) D₂ ४ जितवान् (for दान')

7 Ś: missing (of v 1 1) B D₁ D₂ om 7 (cf v 1 2) —^a) K₂ D₂ D₂ ४ ४ G₂ पृथिव्या, T G₁-4 M₁ पृथिव्या (for 'वी) D₂ ४ विषये (for -विजयो) D₁ च (for वा) —^b) D₁ त्रैलोक्ये (for 'व्य-) K₁ विजये (for 'यो) —^c) Ś₁ K D₁ ४ ४ ध्रुव (for ध्रुवो) M₂ [s]पि (for हि) D₂ ध्रुव तेषा जय कृष्ण —^d) D₂ D₂ ४ ४ S (except G₂) मानद (for माधव) — After 7, Ś₁ K₁ ४ ins .

त्रिदशेश्वरनाथस्त्वं तेषां तुष्टोऽसि माधव ॥ ८
 त्वत्प्रसादाद्दृषीकेश शक्रः सुरगणेश्वरः ।
 त्रैलोक्यविजयं श्रीमान्प्राप्तग्रात्रणमूर्धनि ॥ ९
 तव चैव प्रसादेन त्रिदशास्त्रिदशेश्वर ।
 अमरत्वं गताः कृष्ण लोकांश्चाश्नुवतेऽश्रयान् ॥ १०
 त्वत्प्रसादसमुत्थेन विक्रमेणारिहृदन ।
 सुरेयत्वं गतः शक्रो हत्वा दैत्यान्सहस्रशः ॥ ११
 त्वत्प्रसादाद्दृषीकेश जगत्स्थायरजङ्गमम् ।

स्ववर्त्मनि स्थितं वीर जपहोमेषु वर्तते ॥ १२
 एकार्णवमिदं पूर्वं सर्वमासीत्तमोमयम् ।
 त्वत्प्रसादात्प्रकाशत्वं जगत्प्राप्तं नरोत्तम ॥ १३
 स्रष्टारं सर्वलोकानां परमात्मानमच्युतम् ।
 ये प्रपन्ना हृषीकेशं न ते मुह्यन्ति कर्हिचित् ॥ १४
 अनादिनिधनं देवं लोकरुतारमव्ययम् ।
 त्वां भक्ता ये हृषीकेश दुर्गाण्यतितरन्ति ते ॥ १५
 परं पुराणं पुरुषं पुराणानां परं च यत् ।

C 7 6469
B 7 149 21
K 7 150 24

1030* स्वत्प्रसादाद्दृषीकेश राज्यं प्राप्स्यामि चोत्तमम् ।

8 Ś: missing (cf. v 1 1) B Dc1 Dn1 om 8 (cf. v 1 2) K1: D1 om (hapl) 8 K2 transp 8as and 8as —^d) Dn2 D2: 7 8 मानद् (for माधव)

9 Ś: missing (cf. v 1 1) B Dc1 Dn1 om 9 (cf. v 1 2) —^b) D1 G5 सुरगणेश्वर, D2: 'गणेश्वर, D: 'गणेश्वर —^c) D1 त्रैलोक्य, D3: 'क्य (for 'क्य) D2: 'विजयी, D3: विजय- (for 'यं) M3: श्रीमान् (for 'श्री') —^d) K2: D3: राज (for रण-)

10 Ś: missing (cf. v 1 1) B Dc1 Dn1 om 10 (cf. v 1 2) —^a) K1: तथा (for तव) Ś1: K1: D1 transp च and एव G1-4 M प्रसादेन (for प्रसादेन) —^b) K1 त्रिदशेश्वर K1: D2: 7 8 S (except G2: -) त्रिदशेश्वर (T G2: 4 M1: 2-3 'रा) —K2: reads 10^c-11^b twice —^c) K1 नत्त K2 (second time) सुरेयत्वं गत कृष्ण —^d) K2 (second time) लोकेश्वर Ś1: K1: 3 5 मा (K1: 5 चा) पुस्त्या, K2 (both times) 4 D1: 3 5 चायुस्त्या, D2: जामुवतो, D3: प्रास्त्या, D7: चायुवते, D3: M3: 5 अ (D3: आ) श्रुवते (for चाश्रु)

11 For the repetition in K1, cf. v 1 10 Ś: missing (cf. v 1 1). B Dc1 Dn1 om 11 (cf. v 1 2) D1 om (hapl) 11^a-13^a —^a) D1 प्रसादात् T G2-5 स्वत्प्रसादात्समुत्थेन

12 Ś: missing (cf. v 1 1) B Dc1 Dn1 D1 om 12 (cf. v 1 2, 11) —^a) D1 प्रकाशत्वं, S महाबाहो (for हृषीकेश) —^b) K1 D1: 3 5 स्वक (D3: स्व क) मर्णि, K2: D1: 3 5 तवात्मनि, S स्व वरर्धनि (for स्व) —^d) D1: 3 5 जय (for जप) K2: वर्धते (for वर्तते)

13 Ś: missing (cf. v 1 1) B Dc1 Dn1 om 13 (cf. v 1 2) D1 om. 13as (cf. v 1 11) —^a) T G2: 4 प्रोक्त (for पूर्व) D1: एकार्णवमयं पूर्व —^b) D1: जादू (for सर्वम्) —^c) K2: T G2-4 प्रकाशात् (for प्रसादात्) K2: D1: 3 transp प्र (D1: 3 वि) का शत्व and जगत्प्राप्त Dn2: D2: 4 महाबाहो, D3: प्रसा दत्वं (for प्रकाशत्वं) D1: पुन (for जगत्) S सुरो त्तम (for नरो)

14 Ś: missing (cf. v 1 1) B Dc1 Dn1 om 14 (cf. v 1 2) —^a) D1: T G2-5 मूतानां (for लोका नां) —^b) Dn2: D1: 4 अच्ययं (for अच्युतम्) D1: 8 एकमात्मानमव्यय —^c) D2: 8 हृषीकेश Dn2: ये पश्य ति हृषीकेश —^d) Ś1: K1: transp न and ते D1: मुण्यति S कर्मसु (for कर्हिचित्) —K2: Dn2: D2: 7 8 S ins after 14 D1: ins after 15

1081* पुराणं परमं देवं देवदेव सनातनम् ।

ये प्रपन्ना सुरगुरु न ते मुह्यन्ति कर्हिचित् ।

15 Ś: missing (cf. v 1 1) B Dc1 Dn1 om 15 (cf. v 1 2) —^b) Ś1: D1: अच्युत, K2: ईश्वर (for अच्ययम्) —^c) Dn2: D2: 7 8 G1: 5 M transp स्वा and ये K1: 3 4 D1: 5 स्वद् (for स्वा) D1: भक्ताना स्वा, T G2-4 ये भक्तास्ते (for स्वा भक्ता ये), K2: T M2: हृषीकेश. — After 15, D1: ins 1081*.

16 Ś: missing (cf. v 1 1) B (except B1) Dc1 Dn1 om. 16 (cf. v 1 2) —^a) B1: पुराण (for 'णं) Dn2: परम (for पुरुष) D1: S (except G1: M1) पर पराणा परमं —M1-3: 5 om (hapl) 16as —^b) G2-4: पुरातन (for पर च यत्) Ś1: K1: पराणा चाप (K1: च प) रं च यत्, K2: G1: पराणा परम (G1: नापर) च यत् —^c) K2: ते, B1: T G स्वा, Dn2: D2: 3 5 7 8 तत् (for त), —^d) D2: विवर्धते, G1: M1-4: 5 (inf. 14n,

तत्र क्रोधहता ह्येते कौरवाः शत्रुसूदन ॥ २१
 त्वां हि चक्षुर्हणं वीरं कोपयित्वा सुयोधनः ।
 समित्रवन्धुः समरे प्राणास्त्यक्षयति दुर्मतिः ॥ २२
 तत्र क्रोधहतः पूर्वं देवैरपि सुदुर्जयः ।
 शरतल्पगतः जेते भीष्मः कुरुपितामहः ॥ २३
 दुर्लभो हि जयस्तेषां संग्रामे रिपुसूदन ।
 याता मृष्यवशं ते वै येषां क्रुद्धोऽसि पाण्डव ॥ २४
 राज्यं प्राणाः प्रियाः पुत्राः सौख्यानि विविधानि च ।

अचिरात्तस्य नश्यन्ति येषां क्रुद्धोऽसि मानद ॥ २५
 विनष्टान्कौरवान्मन्ये सपुत्रपशुवान्धवान् ।
 राजधर्मपरे नित्यं त्वयि क्रुद्धे युधिष्ठिर ॥ २६
 ततो भीमो महाबाहुः सात्यकिश्च महारथः ।
 अभिवाद्य गुरुं ज्येष्ठं मार्गणैः क्षतविक्षतौ ।
 स्थितावास्तां महेष्वासौ पाञ्चाल्यैः परिवारितौ ॥ २७
 तौ दृष्ट्वा मुदितौ वीरौ प्राञ्जली चाग्रतः स्थितौ ।
 अभ्यनन्दत कौन्तेयस्तावुभौ भीमसात्यकी ॥ २८

C. 7 64/4
B. 7 149 24
K 7 150 26

तत् (for 'त') Dn2 D2 : 1 : 8 हन्यते निहता (D1 :
 निहता-; D1 निहता) श्रव, T G2-; M3 : 4 हन्यते निह-
 (G2-; ते च ह-, M1 'ते हि ह) वाक्षेव —^b) K3-5 B Dn
 D2 : 1 : 8 विनश्य (Dn 'क्ष') ति, D1 विनश्यति, D2 विन
 श्यति (for विनश्यति) D3 [अ] पि (for च) T G* 4
 M1 विनश्य (M1 'नश्य') ति च केशव, G1 M1-3 : 5 विन
 श्यति केवल (M3 : 'ल'), G3 विनश्यतीत्य केशव
 — D2 om 21^c-23^b —^c) D2 : 5 क्रोधाद् (for क्रोध)
 D3 त्वेते, D3 चैव (for ह्येते) —^d) S1 K3 क्षय-
 (for कौरवा) D1 सूदन, G2 कशन (for सूदन)
 D3 कौरवा शतशो रणे

22 S1 missing (cf. v 1 1) D2 om. 22 (cf
 v 1 21) —^a) K1 त्वा, Dc1 च (for हि) S1 K1 : 4
 B1 : 4 D1 चक्षुर्हण, Dn2 चक्षुद्रण (sic), G3-5 च क्षुद्रको
 (for चक्षुर्हण) B1 Dn D1-3 S वीर (G2 'र') (for
 वीरं) —^b) G3 सुयोधन —^c) K1 : 4 D1 समित्र,
 K3 समित्र, G3 सुमित्र (for समित्र)

23 S1 missing (cf. v 1 1) D2 om 23^{ab} (cf
 v 1 21) —^b) Dn2 D1 : 1 : 8 दुरासद (for सुदुर्जय)
 — B1 reads 23^a after 20^{ab}

24 S1 missing (cf. v 1 1) —^a) B Dc1 Dn
 D2 G1 : 4 M रि (for हि) —^b) M3 : 5 संग्रामेरिनि
 सूदन, Bom ed 'मे रिपुघातिना —^c) T G2-5 M3 : 5
 याति (for याता) B2 चैव, Dc1 Dn1 तेद्य, D2 : 1 : 8
 G1 M1 : 4 ते च, D1 ये ते (for ते वै) —^d) D2
 : 1 : 8 द्वेषानि (for क्रुद्धोऽसि) A few MSS पादव,
 D2 T G (except G1) M1 (before corr as in text)
 : 4 : 5 (before corr as in text) मानद (for पाण्डव)

25 S1 missing up to सौख्या (in 25^b) (cf. v 1 1)
 —^a) K3 प्राणान्; D3 भोगा (for प्राणा) K3 B1
 Dn2 D3 : 1 : 8 प्रिय (Dn2 'या'), B2 स्त्रिय (for प्रिया)

S1 K1 : 4 D1 राज्य प्राणाश्चिय (K1 'य') पुत्रान् —^c)
 Dn1 कृत्य, S एव (for तस्य) B2 नश्यति (for
 नश्यन्ति) S K1-4 D1 अचिरात्ते प्रमोक्ष्यं (D1 'क्ष') ति,
 K3 अचिरात्तेषु नश्यति, D3 'ते विनश्यति, D3 अचि
 रातेषु नश्यति —^d) Dn1 D2 : 1 : 7 यस्य (for येषा)
 K3 पादव, T G2-; माघव (for मानद)

26^b) S1 K3 सुमित्र (for सपुत्र) — After
 26^{ab}, S ins

1085*

श्रीभगवानुवाच ।

एवमेतन्महाबाहो विनष्टा कौरवा मृषे ।

[G4 om the ref G1 M1 : 2 वाधरेव, M3-5 कृष्ण
 (for श्रीभगवान्) M रणे (for मृषे)]

—^c) S K1 : 5 D1 राजन् (for राज) K1 धर्मपरो (for
 'परे) D3 राजधर्मरेते चैव, T G2-5 राजन्धर्ममृता श्रेष्ठ
 —^d) B Dc1 Dn D2-4 : 1 : 8 परतप (for युधिष्ठिर)

27^a) Dc1 एवं, Dn1 एव (for ततो) D2 : 1 : 8
 महाराज (for 'बाहु) S ततो युधिष्ठिर भीम —^b)
 B2 परतप, D3 महाबल, G3 'मृषे (for 'रथ)
 —^c) G3 गुरु (for गुरु) K4 D2-3 : 1 : 8 श्रेष्ठ (for
 ज्येष्ठ) —^d) K1 : 4 D1 क्ष (D1 कृ) तविग्रहौ, D2
 'जातवौ (for 'विक्षतौ) G3 [आ] स्तावुभौ भीमसात्यकी
 —^e) B2 : 4 Dn2 G2 क्षिताव् (for स्थिताव्) —^f) S1
 B Dc1 D3 : 6 पाचाल्य, S 'ले (for 'ल्ये)

28^a) T G2-5 दृष्ट्वा प्र (for तौ दृष्ट्वा) D2 : 1 : 8
 राजा, D3 वीर (for वीरौ) —^b) S K1 : 4 D1
 पाचाल्यौ, D3 : 8 G1 M1 : 2 प्राञ्जलि (for प्राञ्जली) Dn2
 D2 : 1 : 8 S समुपस्थितौ (for चाग्रतः स्थितौ)

29 Before 29, M4 ins युधिष्ठिर —^a) K3 B
 Dc1 Dn D2-4 : 1 : 8 M1 : 2 (sup ln) शूरो (for वीरौ)
 —^b) S1 (marg as in text) K3 (sup ln as in

दिष्ट्या पश्यामि वां वीरौ विमुक्तौ सैन्यसागरात् ।
 द्रोणग्राहादुराधर्पाद्वादिक्यमकरालयात् ।
 दिष्ट्या च निर्जिताः संख्ये पृथिव्यां सर्वपार्थिवाः ॥ २९
 युगं विजयिनौ चापि दिष्ट्या पश्यामि संयुगे ।
 दिष्ट्या द्रोणो जितः संख्ये हार्दिक्यश्च महाबलः ॥ ३०
 सैन्यार्णवं समुत्तीर्णौ दिष्ट्या पश्यामि चानघौ ।

समरश्लाघिनौ वीरौ समरेष्वपलायिनौ ।
 मम प्राणसमौ चैव दिष्ट्या पश्यामि वामहम् ॥ ३१
 इत्युक्त्वा पाण्डवो राजा युयुधानवृकोदरौ ।
 सखजे पुरुषव्याघ्रौ हर्षाद्वाष्पं मुमोच ह ॥ ३२
 ततः प्रमुदितं सर्वं बलमासीद्विशां पते ।
 पाण्डवानां जयं दृष्ट्वा युद्धाय च मनो दधे ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥

text) शोक (for सैन्य) —^a) K₂ s : B D (except D₅) G₁ s M ग्राह (for ग्राहाद्) —^a) D₅ दृष्ट्या (for दिष्ट्या) K₅ B₁ वि, Dn₂ D₂ नो, D₁ सो, D₁ s T G₂-s वो; G₁ M वा (for च) K₅ D₂ 4 1 s G₁ M₁-s s (my l₁n as in text) सर्वे, G₁ संखे, G₅ M₁ संखे (for संख्ये) — K₄ om (hapl) 29^c-30^c.

30 K₄ om 30^{ab} (of v l 29) —^a) M₁ युद्धे (for युवां) D₁ 7 s वापि (for चापि). — 30^{cd} partly damaged in G₅ —^a) D₂ कर्णौ (for द्रोणो) G₁ M (except M₅) संखे, G₁ संखे (for संख्ये) —^a) K₁ D₅ महाबला (D₅ 'का'), Dn₂ D₂ 4 1 s G₁ M₁-s s 'रय' (for 'बल') — After 30, N ins

1086* दिष्ट्या विकर्णिभि कर्णौ रणे नीत पराभवम् ।
 विमुखश्च कृत शल्यो युवाभ्या पुरुषर्षभौ ।
 दिष्ट्या युवा कुशलिनौ सम्रामाद्युनरागतौ ।
 पश्यामि रथिनां श्रेष्ठानुभौ युद्धविशारदौ ।
 मम वाक्यकरो वीरौ मम गौरवयन्त्रितौ । [5]

[(L 1) D₁ s अक (D₅ हि क) णिभि Dn₂ D₂ 4 1 s पराजय (for 'भवम्') — (L 3) D₅ सम्राज्ञौ (for सम्रामाद्) — After line 3, D₅ reads 31^{abcd} B₁ om. lines 4-5 — (L 5) D₅ कार्यकरो (for वाक्य*) K₁ om. (hapl) रौबी]

31 B₁ om 31^{abcd}, D₅ reads the same after line 3 of 1086*. —^a) S K₁ s सैन्यार्णव, D₅

सैन्यार्णवात् —^b) B (B₁ om) Dc₁ Dn D₂ वामह, D₂ 4 1 वामुभौ, D₅ संयुगे, D₅ तावुभौ, T G₂-s चाक्षर्यौ (for चानघौ) — Dc₁ om 31^{cd}, K₁ reads the same twice —^d) D₁ s सम्रामेपु B₁ s s D₂ S (except M₅ s) समरेष्वपराजितौ, B₁ Dn₁ प्राजली चाग्रत स्थितौ (= 28^b) —^c) D₁ s वाक्य- (for प्राण-) S₂ T G₂-s M₁ वीरौ, G₁ M₁ 2 दिष्ट्या (for चैव) —^c) K₁ (first time) चानघौ, K₅ G₅ चाप्यह, D₅ [अ]हं युवा, T G₂-s चाक्षर्यौ, G₁ M₁ 2 चाप्यह, M₅-s वा ह्यह (for वामहम्)

32 32^{ab} partly damaged in G₅ —^a) S₂ K₁ पाण्डवौ Dn₂ D₂ 4 1 T G₂-s राजन्, D₅ वीरौ (for राजा) —^a) Dn₁ G₅ व्याघ्रो (for व्याघ्रौ) —^a) K₂ Dc₁ च (for ह्)

33 ^a) D₅ सैन्य (for सर्व) —^a) B Dc₁ Dn D₂ 4 1 s रणे (B₁ बले) हृष्ट, S महद्दृष्ट (for जयं दृष्ट्वा) —^a) B₂ 4 s Dc₁ Dn₁ D₂ तु, D₅ [ए]व (for च)

Colophon — Sub-parvan Editions जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship S₂ चतुर्थदिने, K₁ 2 4 चतुर्थदिवसे, B₁ चतुर्थदिनयुद्धं, D₁ चतुर्थयुद्धदिवसे — Adhy name K₅ युधिष्ठिरमहोत्सव, Bom ed युधिष्ठिरहर्ष — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G M₁-s 146, B₅ 156, Dn₁ 149, M₁ s 144 — Śloka no Dc₁ Dn₁ 50

१२५

संजय उवाच ।

सैन्यवे निहते राजन्पुत्रस्तव सुयोधनः ।

अश्रुद्विचमुखो दीनो निरुत्साहो द्विपञ्चये ।

अमन्यतार्जुनममो योधो भुवि न विद्यते ॥ १

न द्रोणो न च राधेयो नाश्वत्थामा कृपो न च ।

कुद्वस्य प्रमुखे स्थातुं पर्याप्ता इति मारिष ॥ २

निर्जित्य हि रणे पार्थः सर्वान्मम महारथान् ।

अवधीत्सैन्यं संख्ये नैनं कश्चिदवारयत् ॥ ३

सर्वथा हतमेवैतत्कौरवाणा महद्रुलम् ।

न ह्यस्य विद्यते व्राता साध्यादपि पुरंदरः ॥ ४

यमुपाश्रित्य संग्रामे कृतः शस्त्रसमुद्यमः ।

स कर्णो निर्जितः संख्ये हतश्चैव जयद्रथः ॥ ५

परुषाणि सभामध्ये प्रोक्तवान्यः स्म पाण्डवान् ।

स कर्णो निर्जितः संख्ये सैन्यवश्च निपातितः ॥ ६

C 7 cm
B 7 150 cm.
K 7 151

125

1 Śs om. the ref. —^d) Ds तव पुत्र (by transp)
Ś K (except Ks) D1 Ms विद्या पते (for सुयोधन)
—^c) B Dc1 Dn1 अश्रुपूर्ण- (for 'द्विच') —After 1^d,
B Dc1 Dn Ds ins

1037* दुर्मना निश्चमलुण्णो भग्नदृष्ट इवोरग ।
आगन्तृपर्वलोक्तस्य पुत्रस्तेऽपि परामगात् ।
दृष्ट्वा तच्छदनं धोरं स्त्रवत्स कृत् महत् ।
जिघ्र्युना भीमसेनेन मात्वतेन च सयुगे ।
न विवर्णं कृशो दीनो बाष्पविस्तृतलोचन । [5]

[(L 1) A few MSS नियतन् Bz Dn2 दुष्टो (for
उज्जो) — (L 2) B1 (marg, orig as above) पुत्रस्ते
निरोधनवत् (for the post. half) — (L 3) Dn2 नात्-
तन् (for स्ववत्स) — (L 5) B1 बाष्पाद् (for बा-
ष्पनि-) Bz अन्तुन-, B3s अन्तुन, B1 Ds सन्तुन- (for
विस्तुन)]

—^f) Ds : योद्धा (for योधो) B Dc1 Dn Ds १ :
न योद्धा (Bz Dc1 Dn1 योधो) भुवि विद्यते (Ds वर्तते),
T G2-5 न योद्धास्तीति (Gs योव इति) मारिष, G1 M न
यौव इह (Ms इति) विद्यते

2 ^a) Ds १ : युद्धस्य, T G2-5 पार्थस्य (for कुद्वस्य)
B Dc1 Dn2 Ds समरे, T G2-4 समुखे, Gs सु* (for
प्र*) —^d) Ś1 समर्या, K2 Ds १ : १ : Gs पर्याप्तः; Ks
समर्यं (for पर्याप्ता) Ds : इव (for इति)

3 Ds om 3 —^a) Ds : निर्जितेह, S (except
Gs १) विनिर्जित्य (for निर्जित्य हि) —^b) Ś1 K1 : D1 :
स सर्वान्मु-, Ds सर्वानेवान् (for 'न्मम') Ds राजान
शूरमानिन —D2 om. 3^d —^c) G1s M1s : सखे, G1

M1 मवे (for सख्ये) —^d) B Dn2 S च (Gs तु)
(for [ए]नं) K1 : किंचिद्, Ds एतान् (for कश्चिद्)

4 ^a) T सर्वं च (for सर्वथा) B Dc1 Dn Ds :
६ : [इ]द् (for [ए]तद्) —^b) Dn2 पादवै स्म (for
कौरवाणा) Ks महा- (for महद्) Ds : ६-८ पादवैर्मे
महायत् —^c) Ds तस्य, M1 २ : ५ ह्यस्य (for ह्यस्य)
Ks समरे (for विद्यते) T G2-4 स्थाता (for व्राता)
—^d) Ds एव (for अपि)

5 ^a) Ś K (except Ks) D1 समाश्रित्य, Ds :
G2 १ : ५ अपा* (for दपा*) Bz : Dc1 Dn1 संग्रामे यमुपा-
श्रित्य —^b) Ś1 Ks परिग्रह (for समुद्यम) —^c) T
G2-5 विजित (for निर्जित) G1s M1-4 सखे —^d)
G2s चैव (for चैव) Ks Bz Ds : G1 सैन्यवश्च निपा-
तित (=6^d) —After 5, Ks B (except B1) Dc1
Dn1 Ds १ : G1 M read 7^{ab} for the first time, repeat-
ing it in its proper place

6 Bz Dn2 Ds २ : ६ G1 Cal. Bom ed om 6 Ks
transp 6^{ab} and 6^{cd} —^b) Ks B (B1 om.) Dc1
Dn1 S (G1 om) हि, Ks स (for स्म) Ś1 पादव
D1 पादवान्य स्म उक्तवान् —After 6^{ab}, Ks Ds ins

1088* वधो येन प्रतिज्ञात सयुगे सख्यसाचिन ।
—Ds om 6^{cd} B (B1 om.) Dc1 Dn1 Ds : G1 M read
6^{cd} for the first time after the first occurrence
of 7^{ab} —^c) M1 २ : ५ (all first time) विजित (for
निर्जित) G1 M1-३ : ५ (all first time) सखे, M1
(first time) सखे —^d) B1 (first time) २ : (both
times) २ (first time) ३ (both times) G1 M (all first
time) हतश्चैव जयद्रथ

7 Ks B (except B1) Dc1 Dn1 Ds १ : ५ G1 M
read 7^{ab} for the first time after 5 —^a) M1 (first

C. 7 6502
B 7 150 9
K 7 151 10

यस्य दीर्घं समाश्रित्य शर्मं याचन्तमच्युतम् ।
तृणवत्तमहं मन्ये स कर्णो निर्जितो युधि ॥ ७
एवं क्लान्तमना राजक्षुपायाद्ग्रेणमीक्षितम् ।
आगस्कृत्सर्वलोकस्य पुत्रस्ते भरतर्षभ ॥ ८
ततस्तत्सर्वमाचख्यौ कुरूणां वैशसं महत् ।
परान्विजयतश्चापि धार्तराष्ट्रान्निमज्जतः ॥ ९

दुर्योधन उवाच ।

पश्य मूर्धावसिक्तानामाचार्यं कदनं कृतम् ।
कृत्वा प्रमुखतः शूरं भीष्मं मम पितामहम् ॥ १०
तं निहत्य प्रलुब्धोऽयं शिरसण्डी पूर्णमानसः ।
पाञ्चालैः सहितः सर्वैः सेनाग्रमभिकर्षति ॥ ११
अपरश्चापि दुर्योधनः शिष्यस्ते सव्यसाचिना ।

अक्षौहिणीः सप्त हत्वा हतो राजा जयद्रथः ॥ १२
अस्मद्विजयकामानां सुहृदामुपकारिणाम् ।
गन्तास्मि कथमानृण्यं गतानां यमसादनम् ॥ १३
ये मदर्थं परीप्सन्ति वसुधां वसुधाधिपाः ।
ते हित्वा वसुधैश्वर्यं वसुधामधिगते ॥ १४
सोऽहं कापुरुषः कृत्वा मित्राणां क्षयमीदृशम् ।
नाश्वमेघसहस्रेण पातुमात्मानमुत्सहे ॥ १५
मम लुब्धस्य पापस्य तथा धर्मापचायिनः ।
व्यायच्छन्तो जिगीपन्तः प्राप्ता वैवस्वतक्षयम् ॥ १६
कथं पतितवृत्तस्य पृथिवी सुहृदां द्रुहः ।
विवरं नाशकदातुं मम पार्थिवसंसदि ॥ १७
सोऽहं रुधिरसिक्ताङ्गं राज्ञां मध्ये पितामहम् ।

time) उपाश्रित्य (for समा) —^δ) Ks Bs Dn1 Ds
7 s G1 M (all first time) पादवानवमसहि (Dn1 Ds
'सहे'), B1 s s (all first time) पादवेन सम स हि
—^d) B1 Dc1 विजितो (for निर्जितो)

8 Before 8, G1 M1 s s ins संजय —^δ) Ms
पाल्याद् (sic) (for उपा) Ds उपायाद्ग्रेणसनिधौ

9 ^a) D1 स तत (for ततस्तत्) Ds 7 s आख्यात
(for आचख्यौ) —^δ) D1 अशन (for वैशस) —^c)
Ks Ds s s विजयिनश् (for 'यतश्') —^d) Ds विनिर्जि-
तान् (for निमज्जत)

10 ^a) B Dc1 Dn Ds (marg sec m) मूर्धावसिक्ता
नाम् —^δ) Ks-s B Dc1 Dn D1 महत् (for कृतम्)
— K1 D1 om. 10^{cd} —^{cd}) T G2-s Ms हत्वा (for
कृत्वा) D2 s 7 s transp शूर and भीष्म Ds कुरु
(for मम)

11 ^a) Dn1 लुब्धो हि, T G2-s च लुब्धो (for प्र-
लुब्धो) D1 तन्निमित्तप्रसूतोय —^δ) Ds शिखरी युद्ध-
दुर्मद, G1 M1-s s 'दी पूर्वमेव ह —^c) B1 D1 s
पञ्चाल, B3 Dn2 D1 पाचाल्यै —^d) K1 अभिकर्षित,
B Dn2 D2 s s 7 s S 'वर्तते, Dc1 Dn1 अतिवर्तते; Ds
अभिकर्षति (for अभिकर्षति).

12 ^{ab}) S अर्जुनेन च दुर्योधनं शिष्येण तव धन्विना
—^c) D 1 अक्षौहिणी B s s Dc1 Ds भित्वा (for
हत्वा)

14 ^a) D2 मदर्थे B Dc1 Dn2 s परीप्सते, Ds
'प्यन्ति (for 'प्सन्ति) —^δ) G1 विजयं (for वसुधा)
—^c) S1 Ks s D1 हत्वा Ds ते हत्वा वसुधा प्राप्ता
— The portion of the text from 14^d up to the end
of the parvan (adhy 173) is lost in Ks on miss-
ing folios —^d) D1 7 s अग्नि-, T G2-s अपि (for
अधि)

15 Ks missing (cf. v l 14) —^δ) Dn1 क्षणम्,
S भयम् (for क्षयम्) —^c) B1 s Dc1 Dn क्षममेघ
—^d) K1 आहवे (for उत्सहे) B2 s Dc1 Dn1 D2
पावितुं न त (Dc1 D2 स) मुत्सहे

16 Ks missing (cf. v l 14) —^δ) Cd धर्माप-
चायिन (as in text) Ds स्वधर्मस्यापराधिन, Ds
तथा धर्मापचारिण, Ds धर्मस्यापराजिन (sic) —^c)
B2 s Dn2 D2 s 7 s S व्यायामेन, Ds व्यायक्षन्तो (for
'च्छन्तो) G1 s M1-s s (inf lin as in text) जिहीर्षन्त
(for जिगीपन्त) —^d) K1 प्राप्ता (for प्राप्ता)

17 Ks missing (cf. v l 14) —^a) Ds च पाप-
(for पतित) —^δ) K2 पृथिवी, D1 s पृथिव्या (for
पृथिवी) Ds-s G1 M1.2.4 सुहृद- (for सुहृदा) D2
पृथिवी मुदमुदहेत्, D1 पृथिवी मसुदमुदहेत्, Cv as in
text — D1 om 17^c-19^d —^c) T G2 s कर्तुं (for
दातु) G3 विवर नाशकृत्स्नं, Cv विवराण्याशकदातुं
(sic) —^d) S K1 s s D1 s s मही (for मम) Dn
Ds 7 s पृथिवी मम दुर्मते, Cv as in text

शयानं नाशकं घ्रातुं भीष्ममायोधने हतम् ॥ १८
 तं मामनार्यपुरुषं मित्रद्रुहमधार्मिकम् ।
 किं स वक्ष्यति दुर्धर्षः समेत्य परलोकजित् ॥ १९
 जलसंधं महेष्वासं पश्य सात्यकिना हतम् ।
 मदर्थमुद्यतं शूरं प्राणांस्त्यक्त्वा महारथम् ॥ २०
 काम्बोजं निहतं दृष्ट्वा तथालम्बुसमेव च ।
 अन्यान्यहंश्च सुहृदो जीवितार्थोऽद्य को मम ॥ २१
 व्यायच्छन्तो हताः शूरा मदर्थे येऽपराङ्मुखाः ।
 यतमानाः परं शक्त्या विजेतुमहितान्मम ॥ २२

तेषां गत्वाहमानृण्यमद्य शक्त्या परंतप ।
 तर्पयिष्यामि तानेव जलेन यमुनामनु ॥ २३
 सत्यं ते प्रतिजानामि सर्वशस्त्रभृतां वर ।
 इष्टापूर्तेन च शपे वीर्येण च सुतैरपि ॥ २४
 निहत्य तान्रणे सर्वान्पाश्चालान्पाण्डवैः सह ।
 शान्तिं लब्धास्मि तेषां वा रणे गन्ता सलोकताम् ॥ २५
 न हीदानीं सहाया मे परीप्सन्त्यनुपस्कृताः ।
 श्रेयो हि पाण्डून्मन्यन्ते न तथास्मान्महाभुज ॥ २६
 स्वयं हि मृत्युर्विहितः सत्यसंधेन संयुगे ।

C 7 6552
B 7 150 20
K 7 151, 31

18 Ks missing (cf. v 1 14) D4 om 18 (cf. v 1 17) —^a) Śs Ks B D (except D1, D4 om) यो (for सो) Ks Gs मित्राना, Ds ० दिग्धाना (for सिद्धाना) T G1 2-3 M योह (G1 M1-3 ० सोह, Gs सोर्य) मूर्धावसिकाना —^b) Ds राज (for राजा) — Dn1 om 18^{cd}

19 Ks missing (cf. v 1 14) D4 om 19^{ab} (cf. v 1 17) K1 2 om. (hapl) 19^a-20^b Ds om 19^{ab} —^a) Ś D1. 2. 3 ० ० तन् (for त) —^b) B3 Ds-3 मित्रद्रोहम् —^c) Dn1 प्रधर्षति, Dn2 Ds वक्ष्यति हि, Ds १ प्रवक्ष्या (D1 क्षा मि, Ds ० प्रवक्ष्यति, Gs स वक्ष्यामि (for स वक्ष्यति) Ś Ks 4 D1 ० ० किं वक्ष्यति दुराधर्ष (Ds ० सुदुर्धर्ष)

20 Ks missing (cf. v 1 14) K1 2 om 20^{ab} (cf. v 1 19) —^a) D1 जलं (for जल)

21 Ks missing (cf. v 1 14) —^a) Śs D1 कामोज, Ds कंभोज (for काम्योज) K1 Ds निहितं —^b) B Dc1 Dn2 Ds ० Gs [ज]लबु (Ds 'वि'पम्, T Gs ३ ३ M1 ३ [ज]लवलम्, M1 [ज]लविकम् (for [ज]लम्बुसम्) —^c) S अन्याश्च सुहृद सर्वान् —^d) Ds १ जीवितैर्यो T Gs-4 [स]त्र (for स्य) Dn2 मया (for मम) Gs जीवितार्थावको मम

22 Ks missing (cf. v 1 14) Ds om 22^a-23^b —^a) Ds व्यायच्छते —^b) Ds १ ० हवद् (for ये) Śs Ks समुद्यता, T Gs-3 [स]प्यवाङ्मुखा (for अपराङ्मुखा) —^c) Ds यतमानान्, Ds यजमाना (sic) (for यतमाना) —^d) Ś K (Ks missing) D1 विजये च हि (Ks 4 ह) वा मम, Ds विजेतु च हितान्मया

23 Ks missing (cf. v 1 14). Ds om 23^{ab} (cf.

v 1 22) —^a) Ds ० चेपा (for तेषा) Ds Gs-5 कृत्वा, Ds गता, Ds यत्तो (for नत्वा) —^b) Ds पराङ्मुखान् (for परतप) Ms ३ अद्य हत्वा पराङ्गणे — Dn1 om 23^{cd} —^c) Ds ० ताश्चेह, Ds १ ० तेनैव (for तानेव) —^d) Ds यमुनाभसा, Ds १ ० यमुना प्रति (for यमुनामनु)

24 Ks missing (cf. v 1 14) —^b) M1 2 वर —^c) Dn1 च शमेद्, Ds च वशे; S सत्येन (M1 स तेन) (for च शपे) —^d) Ks सुतैरिव, Bs श्रुतैरपि, Ds सुतेन च (for सुतैरपि)

25 Ks missing (cf. v 1 14) —^a) T Gs-5 च, Gs 2 M वा (for तान्) Ds पार्थान् (for सर्वान्) —^b) Ds पचालान् Dn2 Ds १ ० पाङ्गुभिः (for पाण्डवै) —^c) Ds 4 S गता (for हत्वा) Ds [ज]सि (for [ज]सि) Ks वै, Ds च, T Gs-5 वो (for वा) —^d) Dn2 Ds ० [ज]स्मि (for स) — After 25, Dn Ds 4 ० read 32 and Ds 32^{ab} for the first time, repeating the same in its proper place

26 Ks missing (cf. v 1 14). —^a) Ds तदिदानीं, T G M1-3 ० निहता हि, M1 विहीना हि (for न हीदानीं) T Gs ३ ये (for मे) Ds तदिदानीं समादाप्ते (sic), Ds न हीदानीं महामाये —^b) B (except B2) परै सति, Cd परीप्सत (for परीप्सन्ति) S परै सत्य पुरस्कृता —^c) Gs damaged Cv as in text —^d) Ś K (Ks missing) D1 महाभुजान्, Ds M1 ३ 'भुज'

27 Ks missing (cf. v 1 14) —^a) G1 M1 ३ विदित, Gs 4 अहित (for विहित) —^b) Ds संधव (for संधेन). —^c) Ś K1 Ds अपेक्षा (for उ) —^d)

भवानुपेक्षां कुरुते सुशिष्यत्वाद्धनंजये ॥ २७
 अतो विनिहताः सर्वे येऽस्मज्जयचिकीर्षवः ।
 कर्णमेव तु पश्यामि संप्रत्यस्मज्जयैपिणम् ॥ २८
 यो हि मित्रमविज्ञाय याथातथ्येन मन्दधीः ।
 मित्रार्थे योजयत्येनं तस्य सोऽर्थोऽवसीदति ॥ २९
 तादृग्रूपमिदं कार्यं कृतं मम सुहृद्वै ।
 मोहाह्लुब्धस्य पापस्य जिह्वाचारैस्ततस्ततः ॥ ३०

हतो जयद्रथश्चैत्र सौमदत्तिश्च वीर्यवान् ।
 अमीपाहाः शूरसेनाः शिवयोऽय वमातयः ॥ ३१
 सोऽहमद्य गमिष्यामि यत्र ते पुरुषर्षभाः ।
 हता मदर्थं संग्रामे युध्यमानाः किरीटिना ॥ ३२
 न हि मे जीवितेनार्थस्तानृते पुरुषर्षभान् ।
 आचार्यः पाण्डुपुत्राणामनुजानातु नो भवान् ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥

B Dc1 Dn D2 4 7 8 S क्षिप्यत्वाद्धनुंस्य तु (B1 Dc1 ह ,
 B2 4 हि , B3 8 च , S वै)

28 Ks missing (cf v l 14) Gs partly damaged —^a) B1 8 8 Dc1 ततो (for अतो) D2 8 Ms हि (for वि) —^b) Ś1 K2 येस्माज्जय , D1 येस्माज्जय-
 T G2-4 M1 यतमाना , G1 M1-3 8 स्मयमाना (for येऽ
 स्मज्जय) D5 -विजैपिण , M2 8 जिगीपव , M1 जिही
 पव (for चिकीर्षव) —^c) D3 8 8 [अ]नु (for तु)
 —^d) Ś1 K2 M1-2.5 (sup lin , orig as in text)
 अस्मिन् (for अस्मज्ज) Dc1 D8 G5 जयैपिणा

29 Ks missing (cf v l 14) —^a) B T G2-5
 Ms 8 (sup lin as in text) [अ]मित्रम् D3 8 8 1 अ
 ज्ञाय —^b) K1 2 4 B1 D2 1-7 G2 8 यथातथ्येन , G5
 यथा तथ्येत —^c) D5 योचयति (for योज) Ś K
 (Ks missing) D1 8 1-8 एव (for एन) —^d) Dn2
 D3 8 स्वार्थो (for सोऽर्थो) D5 विनश्यति (for अवसी
 दति) D2 4 7 8 तस्वार्थो ज्यव (D2 'यौव , D1 'धैर्यव)
 सीदति

30 Ks missing (cf v l 14) Gs partly damaged —^a) B Dc1 Dn D2 8 कृतमिदं , D1 प्रतिमिद
 (sic) (for हृद कार्य) —^b) B Dc1 Dn D2 4 7 8 S
 मम कार्यं (for कृत मम) Ś K1 3 D1 सुहृद्वै , Dc1
 सुहृद्वै , Dn1 D2 8 'हुचै , Dn2 D1 8 'चर्म , D3
 'जने , D4 'द्वये , D5 'हुहै (for 'हुव) —^c) Ms om
 30^{ad} T G2.4 read 30^{ad} twice. —^d) D2 महा (for
 मोहाह्ल) T (both, second time) G1 2 8 4 (last two
 second time) 8 M1 2 4 8 यो (T G2 8 Ms यौ) मे युद्धस्य
 कृतस्य —^e) D3 जिह्वाचारैः B Dc1 समंतत , Dn1
 हृतस्ततः , D1 समस्तम् , T (both, second time) G2 8 8

(last two second time) 8 M1 8 समेत्यतु ; G1 M1.2
 समेत्य तु (for ततस्तत) Dn2 D2 4 जिह्मस्य घनमीहव

31 Ks missing (cf v l 14) —^a) Dn2 D2
 4 7 8 राजा (for चैव) —^b) D2 1 7 G3 सौमदत्तिश्च
 B2 तु (for च) —^c) D3 G1 M अमीपहा , D-
 अमीपाहा (for अमी) Ś1 K2 चित्रसेना , K1 D2 4
 G5 शूरसेन (for शूरसेना) —^d) Ś K1 3 शिवयो ,
 D1 शिवयो B (except B1) Dn2 वशातय

32 Ks missing (cf v l 14) Gs partly damaged
 Dn D2 4 8 read 32 and D3 32^{ad} for the
 first time after 25 —^a) Dn D2 4 8 8 (all first
 time) तत्र (for अद्य) —^c) K1 Dn1 (second time)
 n2 (first time) D1 2 (both times) मदर्थे

33 Ks missing (cf v l 14) Ds om 33^{ad} —^a)
 G5 मे हि (by transp) , M1 2 हि मज् —^b) Dn1
 पुरुषर्षभ —^c) Ds om 33^{ad} —^d) D2 1 Gv आचार्य-
 ॐ Cd पादवानामाचार्य इत्युपालभे ॐ —^e) B3 वो ,
 D3 G2 मा , T G2-5 मा , G1 M (except M1) वै
 (for नो)

Colophon Ks missing — Sub-parcan Editions
 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship Śs
 चतुर्थदिने , K1 D1 चतुर्थयु (D1 'र्थ यु) ददिवसे , K2 4
 चतुर्थे (K1 'र्थ) दिवसे — Adhy name Dn1 सध्याया
 दुर्योधनविलाप , D2 दुर्योधनवाक्य , G1 M (except M1)
 रात्रियुद्धे दुर्योधनविलाप , Bom ed दुर्योधनानुत्ताप
 — Adhy no (figures, words or both) B1 T G
 M1-2 8 (before corr) 147 , Dn1 150 , D3 46 ,
 M1 8 (by corr) 145 — Śloka no Dc1 37 ,
 Dn1 38

१२६

धृतराष्ट्र उवाच ।

सिन्धुराजे हते तात समरे सव्यसाचिना ।

तथैव भूरिश्रवसि किमासीद्वो मनस्तदा ॥ १

दुर्योधनेन च द्रोणस्तथोक्तः कुरुसंसदि ।

किमुक्तवान्परं तस्मात्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २

संजय उवाच ।

निष्ठानको महानासीत्सैन्यानां तव भारत ।

सैन्धवं निहतं दृष्ट्वा भूरिश्रवसमेव च ॥ ३

मन्त्रितं तव पुत्रस्य ते सर्वमवमेनिरे ।

येन मन्त्रेण निहताः शतशः क्षत्रियर्षभाः ॥ ४

द्रोणस्तु तद्वचः श्रुत्वा पुत्रस्य तव दुर्मनाः ।

मुहूर्तमिव तु ध्यात्वा भृशमार्तोऽभ्यभापत ॥ ५

दुर्योधन किमेवं मां वाक्शरैरभिकृन्तसि ।

अजर्यं समरे नित्यं युगणं सव्यसाचिनम् ॥ ६

एतेनैवार्जुनं ज्ञातुमलं कौरव संयुगे ।

यच्छिखण्ड्यवधीद्भीष्मं पाल्यमानः किरीटिना ॥ ७

अवध्यं निहतं दृष्ट्वा संयुगे देवमानुषैः ।

तदैवाज्ञासिपमहं नेयमस्तीति भारती ॥ ८

यं पुंसां त्रिषु लोकेषु सर्वशूरममस्महि ।

तस्मिन्निनिहते शूरे किं शेषं पर्युपास्महे ॥ ९

C 7 6537
B 7 151 9
K 7 152 9

126

[This adhy is missing in Ks (cf v 1 7 125 14)]

1 Gs om. the ref. — °) S च (for [ए]व) — °) Ds स्या, Ds तव (for तदा)

2 °) T Gs-5 द्रोणस्तु (for च द्रोणस्) — °) Ks वा कुर्वन् (for उक्त्वान्) Dn3 तस्मै (for तस्मात्)

3 Ds om 3 — °) Ds Gs 5 निष्ठानको, Cd निष्ठा (as in text)

4 For 4th, Dn Ds 4 7 8 S subst

1089* अवमेनिरे च ते सर्वे तव पुत्रस्य मन्त्रितम् ।

[Dn अवमन्यत, Ds 7 8 अ (Ds 4) व्रामन्यत, Ds अत्र मन्यत (for अवमेनिरे च) Dn3 सर्वे (for सर्वे) T Gs-5 Ms-5 transp तव and पुत्रस्य Ds तव पुत्रममणिण (for the post. half)]

— °) Dn Ds 8 पुरपर्यभा (for क्षत्रिय)

5 Ds om 5 — °) Dn1 Ds 4 5 7 8 Gs M1 1 4 तव पुत्रस्य दुर्मना — °) K1 B (except B1) Dn2 Ds तद्, S च (for तु) Dn1 Ds 4 7 8 ध्यात्वा मुहूर्तं राजेंद्र

6 Before 6, MSS 1ns द्रोण उवाच — °) Gs M1 1 4 वृथैव (for किमेव) — °) = 26th T Gs-4 Ms-5 शल्यैर् (for शरैर्) Ks अभिकृत्सि, Dn Ds 4 7 8 Gs

M1 2 4 उपवि (D1 'व') च्यसि, T Gs-5 Ms 5 उपकृतसि (for अभिकृन्तसि) — °) B Dc1 Dn2 S अजर्य (T Gs 4 जेर्य) सततं सख्ये (G1.5 M1-4 'खे'), Dn1 Ds 'य्य च (Ds हि) सदा सख्ये, Ds 7 8 अजर्य (D1 'जर्य', Ds 'जेर्य) हि तदा सख्ये

7 °) Dn1 Ds 7 8 [अ]र्जुनो, Ds 8 'ने (for 'ने) Ds ज्ञातम् (for ज्ञातम्) — °) Ds वलं (for अलं) Dc1 S कौरव्य

8 °) Ds 4 हि (for नि) — °) S1-मानवै, Dn Ds 4.7 8 दानवै (for -मानुषै) — °) Bs तथैव, Ds तदेव (for तदैव) S Ks Ds 5 6 वीर, K1.2 4 D1 वीर (for अह) — °) Ks 4 नेदम् (for नेयम्) Ks 4 D1 8 T Gs-4 भारत (for 'ती)

9 °) Dn1 Ds य पुमा, D1 Ms 4 य पुमास्, Ds 4 Ms य पुमास्, Ds य ख्यातस्, T Gs-5 य पुरा (for यं पुंसां) G1 M1.2 यं पुमास् त्रिलोकेषु — °) B1 4 सर्वे (for सर्वे) Ds अत सदा, G1 M1 2 स मन्यते (for अमस्महि) Ds सर्वशस्त्रमृतामपि, Ds सर्वे शूरा उपास्महि, T Gs-5 Ms 5 सर्वशूरयु (Gs 'पु) रघव — G1 M1 2 4 om 9th — °) B Dc1 Dn Ds 4 7 8 निपतिते (for विनिहते) S (G1 M1 2 4 om.) तस्मिन्निपतिते भीष्मे — °) S K1.2 D1 विशेष, B1 नि-शेष (for किं शेष)

10 °) Ds य (for यान्) Ks Ds अस्मान्, Bs Dn1 ग्लहान्, Bs ब्रह्मान् (for स वान्) Bs ब्रह्मे,

[719]

C 1 6338
B 7 151 10
K 7 152 10

यान्स तान्लहते तातः शकुनि कुरुसंसदि ।
अक्षान् तेऽक्षा निशिता वाणास्ते शत्रुतापनाः ॥ १०
त एते घ्नन्ति नस्तात विशिखा जयचोदिताः ।
यांस्तदा ख्याप्यमानांस्त्वं विदुरेण न बुध्यसे ॥ ११
तास्ता विलपतश्चापि विदुरस्य महात्मनः ।
धीरस्य वाचो नाश्रौपीः क्षेमाय वदतः शिवाः ॥ १२

T Gs 4 वहते, Cd ग्लहते (as in text) K1 2 D1
यान्स तान्शकुनिस्तात, Da 8 यानक्षानयु (Ds 'अ' हीत्तात
— K1 om (hapl) 10^b-11^a —^b) K2 4 ग्लहते (for
शकुनि) —^c) T G1 2 M2 5 अक्षा न (for अक्षान्) K4
B1 5 Dn2 Ds G1 5 तेक्षान् K4 निशिता Gs अक्षा न तेषा
निर्माता —^d) Ds शरास्, Ds वाणस् (for वाणास्)
Dn2 D2 4 7 8 साधना, Ds Gs तापन, G1 M1 2 5
(sup in, orig as in text) सुदना, M4 सुदन (for
तापना) — After 10, T G2-5 Ms 5 ins

1090* अक्षास्तु मन्यसे वाणांश्चोभमानान्शितांश्चरान् ।

[Gs मन्यते (for 'से)]

11 K1 om 11^a (of v 1. 10) —^a) S Ks 4 Dc1
D1 5 6-8 त एव, D2 एते नि (for त एते) Ds
निघ्नति (sio) (for घ्नन्ति) —^b) B Dc1 Dn2 Ds S
पार्थ-, Ds यम (for जय) Dn1 D1 5 7 8 नोदिता
(for चोदिता) —^c) S1 Ks Ds 8 यस्, S2 K1 2 4 D1
यत्, B1 Dc1 यास्, B2 Dn Gs तांस् (for यास्)
S K1 2 4 D1 8 वार्यमाणस् (Ds [marg sec m] 'नस्'),
Ks B1-3 Dn D1 7 ख्याय (B1 'प्य)मानस्; D2 ख्याय
मानास्, D3 क्षाम्यमानस्, Ds Gs ख्यायमानास् (for
ख्याप्यमानांस्) Ds तान्, S तु (for स्त) —^d) S2
Ds बुध्यते, B1 बुद्धिमान्, B2-5 Dc1 बुद्धवान्, D1
बुधाबुधै (sio) (for बुध्यसे)

12 ^a) B Dc1 Dn2 D2 4 T यास्ता, Ds यास्तान्,
G2-5 Ms (sup in) यास्तान्, Ms 5 तास्तान्, M4
यास्ता (for तास्ता) D1 विजयतश्, G1 M2 विलपिताश्
(for विलपतश्) K4 D1 तात (for चापि) —^c) Dn1
D1 7 8 निरस्य, Ds वीरस्य, G1 M1 2 4 विदुरस्य
(hypermetric) (for धीरस्य) M4 वचो Ds नाश्रौ
पीत्, M4 श्रौपी (for नाश्रौपी) —^d) S K
(Ks missing) D1 क्षमाय, M1.2 क्षेमाय (for क्षेमाय)
Dn D2 4 7 8 T G2-5 Ms 5 शुभा; G1 M1.2 तथा (for
शिवा) Ds वधार्थं सर्वधन्विना

13 ^b) D2 4 7 8 G4 M1.2 4 आयात, T Gs Ms 5

तदिदं वर्तते घोरमागतं वैशंसं महत् ।

तस्यावमानाद्वाक्यस्य दुर्योधन कृते तव ॥ १३

यच्च नः प्रेक्षमाणानां कृष्णामानाययः सभाम् ।

अनर्हतीं कुले जातां सर्वधर्मानुचारिणीम् ॥ १४

तस्याधर्मस्य गान्धारे फलं प्राप्तमिदं त्वया ।

नो चेत्पापं परे लोके त्वमच्छेत्थास्ततोऽधिकम् ॥ १५

आगत, G2 आगत (for आगत) — G1 M1.2 4 om. 13^{cd}
—^c) Bs corrupt S K (Ks missing) D1 [अ]वमान,
D2 'माने (for 'मानाद्) —^d) G2-5 Ms 5 दुरासन (for
दुर्योधन) Dn2 D1.5 T G2-5 Ms 'कृतेन च (Ds व),
D2 कृतेनुज (for कृते तव) — After 13, B Dc1 Dn2
Ds ins

1091* योज्वमन्य वच पथ्य सुहृदामासकारिणाम् ।

स्वमर्तं कुरुते मूढः स शोच्यो नचिरादिव ।

[(L 1) B1 तथ्य (for पथ्य) — (L 2) Ds कुरु
मे मूढ B1 शोचति (for शोच्यो न)]

— On the other hand, G1 M1 2 4 ins. after 13

1092* नेह वै परलोकाय पापमिच्छेत पार्थिवः ।

[G1 पार्थिव]

14 ^a) K1 2 Ds Gs 4 यश्च; D2 तत्र, D4 तच्च
(for यच्च) Dn1 D2 4.8 पश्यमानाना, D1 स पश्य
मानानां (hypermetric) (for प्रेक्षमाणाना) —^b) K4
T G1 M1-3 5 आनायय वै (K4 T यत्), B1 Dc1 Dn1
D1.4 5 M4 'य्य य, Dn2 D2 7 8 G2-4 'य्य यत्,
Ds 8 'य्य व, Gs आनार्य यत् (sio) (for आनायय)
—^c) Ks 4 B1 (marg, orig as in text) Dc1 Dn
D2 5 7 8 T G2-4 Ms अनर्हतीं; B1 (also) 'ता, D4
'हं हि (for 'हंती) —^d) Ds सत्य (for सर्व)
D2 4 5 'सारिणी (for 'चा') S सर्वधर्मोपया (G1.3 5
'चा)यिनीं

15 ^b) S1 लब्धम्, Ds चासम् (for प्राप्तम्) Ds
इय (for इद्) B Dc1 Dn D2 4 7 8 S महत् (for
स्वया) —^c) S2 K4 D1 न चेत्, Ds तावत् (for
नो चेत्) S2 K1 2 4 Dn2 D1.7 8 पर (for परे) D2 4
नोत्सहेत् (D2 'हन्प)रलोकाय, T G1-4 M नेह चेत्पर-
लोकाय (Gs 4 Ms 5 'के यत्), Gs नेहेष्ट परलोकाय
Cd cites नो चेत्पाप (as in text) —^d) Ds अहं
थस्, Ds इच्छेयास् D2 4 पापमिच्छेत (D4 'च्छ प)
रोधिक; T G2-5 Ms 5 पापमि (Ms 5 'मृ)च्छेततोधिकं,
G1 M1 2 4 पापमिच्छे (Ms 'च्छ)त पार्थिव (M4 'व) Cd
cites अछेया

यच्च तान्पाण्डवान्धृते विपमेण विजित्य ह ।
 प्रात्राजयस्तदारण्ये रौरवाजिनवाससः ॥ १६
 पुत्राणामिव चैतेषां धर्ममाचरतां सदा ।
 दुर्बलेको नु नरो लोके मदन्यो ब्राह्मणध्रुवः ॥ १७
 पाण्डवानामयं कोपस्तया शकुनिना सह ।
 आहतो धृतराष्ट्रस्य संमते कुरुसंमदि ॥ १८
 दुःशासनेन संयुक्तः कर्णेन परिवर्धितः ।
 क्षत्तुर्नाक्यमनादृत्य त्वयाभ्यस्तः पुनः पुनः ॥ १९

यत्तत्सर्वे पराभूय पर्यवारयतार्जुनिम् ।
 सिन्धुराजानमाश्रित्य स वो मध्ये कथं हतः ॥ २०
 कथं त्वयि च कर्णे च कृपे शल्ये च जीवति ।
 अश्वत्थाम्नि च कौरव्य निधनं सैन्धवोऽगमत् ॥ २१
 यद्वस्तत्सर्वराजानस्तेजस्तिग्ममुपासते ।
 सिन्धुराजं परित्रातुं स वो मध्ये कथं हतः ॥ २२
 मय्येव हि विज्ञेयेण तथा दुर्योधन त्वयि ।
 आशंसत परित्राणमर्जुनात्स महीपतिः ॥ २३

C 7 6532
 B 7 151 24
 K. 7 152, 25

16 ^a) K₂ T G₂₋₅ यश्च (for यच्च) S K₄ D₁ तत्,
 Dn₂ D₃ ८ त्व (for तान्) K₄ D₁ पादवं —^b) S
 K₁ 2 4 D₁ विज्ञेयेण (for विपमेण) S K (K₅ missing)
 D₁ २ ६ हि, B₂ 4 Dc₁ Dn₂ T G₂₋₅ च (for ह)
 —^c) K₂ Dc₁ M₂ प्र (Dc₁ प्रा) राजयस्, D₂ प्रवाज*त्,
 D₁ 7 1 प्रावाजयत्, T G₁ 5 M₁ प्रवाजयस् (for प्रावा)
 K₄ तथा (for तदा) S K₁ 2 D₂ 7 1 [अ]रण्य

17 ^a) G₁ M₁ 1 1 (inf lin as in text) अपि (for
 इव) G₅ M₁ (sup lin as in text) चैतेषां, M₁
 चैतेषां (for चैतेषां) —^b) S₂ Dc₁ तदा, T G₂₋₅
 M₂ 5 (sup lin as in text) रणे (for सदा) —^c)
 S₁ K₃ गह्वत्, S₂ दहेत् (for दुह्येत्) D₁ कोन्यो (for
 को नु) K₁ 2 नर- G₁ M₁ 2 4 जातु (for लोके)
 —^d) S K₁ D₁ यदन्यो, K₂ वदतो (for मदन्यो)
 D₁ मदन्यो ब्राह्मणो ध्रुव, Cv as in text — After
 17, D₈ ins

1093* गमाधानादियुक्तश्च तयोपनयनेन च ।

न कर्म कृत्या[१]त नाधीते स भवेद्ब्राह्मणध्रुव ।

18 ^a) Cv अयो (for अयं) —^c) S K (K₅
 missing) Dc₁ D₃ ८ ९ आहितो, B₁ Dn₁ आहू (Dn₁
 'हु)तो, D₂ आहतो, D₁ अहितो (for आहतो) —^d)
 S K (K₅ missing) D₁ शंसत, D₁ संमत (for 'ते)

19 ^a) S K (K₅ missing) D₁ G₂ 5 M₂ 5 ससिक्त,
 D₂ ८ सवृद्ध, D₁ *युक्त, T G₁ 3 4 समक्त (for स
 युक्त) Cv as in text —^b) K₂ वर्धित, B Dc₁
 D₃ ८ S रक्षित, D₅ वारित (for वर्धित) —^c)
 B₁ क्षत्तुर् (sic) —^d) Dn₂ D₂ 4 5 G₁ M (except
 M₂) न्यस्त (for [अ]न्यस्त) — After 19, T G₂₋₅
 M₂ 5 ins

1094* तद्धि न क्रोधवृक्षश्च कृतमूलो महात्मनाम् ।

तस्य पुष्पफले राजक्षुपसुख महायल ।

[(L 1) M₅ वर्धित (for नद्धि न)]

20 ^a) B Dc₁ Dn₂ M₂ यत्ता, D₂ यस्तु, D₄
 यच्च, D₅ यश्च, D₆ यत्र (for यत्तत्) S₁ K₃ स*,
 D₅ सर्वान्, G₁ M₁ 2 सर्वे (for सर्वे) K₃ B Dc₁
 Dn₂ D₁ 7 8 पराभूता, Dn₁ पराभूता (sic), G₁ M₁ 2 4
 पुरा भूत्वा (for पराभूय) T G₂₋₅ M₂ 5 यस्तु (G₃ यत्तु)
 शर्वाद्वर लब्ध्वा —^b) D₂ 4 पर्यवारय (D₂ 'यि)य Dc₁
 Dn₁ D₅ [अ]र्जुन D₅ T G₂₋₅ पर्यवारयदर्जुन, D₁ परिवार्य
 यथार्जुनि, M₂ धार्जुनि पर्यवारयन् —^c) S K (K₅
 missing) Dn₁ D₁ 2 4 7 8 T G₂₋₅ सिन्धुराज समा (Dn₁
 D₁ 'जमुपा, D₂ 7 8 'जमुपा, T G₂₋₅ 'ज समा)श्रित्य
 —^d) D₁ 7 8 सेना (for स वो) D₅ (sup lin as
 in text) त्वयि (for हत)

21 D₁ om 21 G₂ om (hapl) 21-22 —^a)
 Dn₁ D₂ 7 8 transp त्वयि and च —^c) T G₂₋₅
 अश्वत्थामानि कौरव्य —^d) S₂ K₁ 4 Dc₁ Dn₂ D₂ 7 8
 गत (for अगमत्) B (except B₁) T G₂₋₅ सैन्धवो
 निधन गत छ Gd कथं त्वयि जीवति निधन गत इत्यु
 पालंभे । छ

22 G₂ om 22 (of v. 1 21) —^a) B₁ Dn₂
 D₂ 5 युध्यत, Dn₁ D₁ 7 8 युध्यते, D₁ युध्यत; G₁
 M₁ 2 तद्वत् (for यद्वत्) T G₂₋₅ M₂ 5 यत्ता सर्वे
 च राजानस्तेजस्विन उपासते — G₁ M₁ 2 om 22^{cd}

23 ^a) T G₂₋₅ M₂ 5 च (for हि) —^b) B₁ 5
 Dc₁ D₂ 5 ८ ९ M₁ 2 5 दुर्योधने, M₂ 'धनस् T G₂
 त्वया (for त्वयि) —^c) D₅ T G M₁ 2 5 आशंसते
 — K₁ 2 om (hapl) 23^d-24^a —^d) D₁ जयद्रय
 (for महीपति)

24 K₁ 2 om 24^a (of v. 1 23) —^b) B₂ 5 Dc₁

C 7 6122
F 7 121 25
F 7 122 25

तत्स्मस्मिन्पत्राणामलब्धवति फल्गुनात् ।
न किञ्चिदनुपश्यामि जीवितत्राणमात्मनः ॥ २४
मजन्तमिव चात्मानं घृष्टद्युम्नस्य किल्बिषे ।
पश्याम्यहत्वा पाञ्चालान्सह तेन शिशुपिडना ॥ २५
तन्मा किमभितप्यन्तं वाक्शरैरभिकृन्तसि ।
अशक्तः सिन्धुराजस्य भूत्वा त्राणाय भारत ॥ २६
सौवर्णं सत्यसंघस्य ध्वजमक्लिष्टकर्मणः ।
अपश्यन्पुष्पि भीष्मस्य कथमाशंससे जयम् ॥ २७
मध्ये महारथानां च यत्राहन्यत सैन्धवः ।
हतो भूरिश्रवाश्चैव किं शेषं तत्र मन्यसे ॥ २८

कृप एव च दुर्धर्षो यदि जीवति पार्थिव ।
यो नागास्तिन्धुराजस्य वर्त्म तं पूजयाम्यहम् ॥ २९
यच्चापश्यं हतं भीष्मं पश्यतस्तेऽनुजस्य वै ।
दुःशासनस्य कौरव्य कुर्वाणं कर्म दुष्करम् ।
अवध्यकल्पं संग्रामे देवैरपि सवासवैः ॥ ३०
न ते वसुंधरास्तीति तदहं चिन्तये नृप ।
इमानि पाण्डवानां च सृञ्जयानां च भारत ।
अनीकान्याद्रवन्ते मां सहितान्यद्य मारिष ॥ ३१
नाहत्वा सर्वपाञ्चालान्कत्रचस्य विमोक्षणम् ।
कर्तास्मि समरे कर्म धार्तराष्ट्र हितं तव ॥ ३२

अटब्धे मति, D₃ न लब्धवति (for लब्ध) K₂-4 B
D (except D₂) फाल्गुनात् —^a) S₂ K₂ कचिद्
D₂ अत्र, D₁ D₂ 4 1 5 अपि (for अनु) —^d)
D₂ D₂ 4 1 5 स्थानम् (for त्राणम्)

25 G₂ partly damaged —^a) K₂ सजन्तम् (sio)
D₁ मग्रास्मिन्महाघोरे —^b) G₁ M घृष्टद्युम्ने च (for
'मन्य') D₁ D₂ 1 किल्बिषे, D₃ किंस्थिषे (sic), T
G₂ 4 मयुगे, Cd किल्बिषे (as in text) —^c) D₃
यान्यामि (for पश्यामि) S K (K₂ missing) D₁ 3 4-
हरया, D₂ [अ]ह त्वा, T G₁-1 M [अ]ह वै, G₂ [अ]य
वै (for [अ]हरया) K₂ B₂-3 D₂ D₃ G₂ पञ्चालान्,
T पञ्चाल, G₂-3 पाञ्चाल, M₂ 3 पाञ्चाल्यं (for पाञ्चा
लान्) —^d) D₂ T G₂ सहितेन

26 ^a) S K₂ 3 B D₂ D₃ D₂ 4-5 तन्मा, D₂ 4
तन्मात्; G₂ 4 त मां; M₂ त मा (for तन्मा) S₁
K₂ उप, D₂ 4 अत्र (for अग्नि) D₂ सतप्त, D₂
तप्त*, D₂ संतप्त (for तप्यन्त) —^b) 6^b S₂
तनु; K₁ 3 4 D₂ D₁ 2 1 3 उप, B₁ 3 अत्र, B₂
एव (for अग्नि) D₁ कृतमे — D₁ om 26^c-27^c
D₁ om (hapl) 26^d-27^d

27 D₁ om 27^a, D₂ om 27^a (for both, cf
v 1 26) G₂ partly damaged —^a) G₁ M₂ सौ
वर्णं मिपुराणम् — D₁ om 27^b-28^a G₁ M₂ 4
om (hapl) 27^d-29^a —^b) S₂ D₂ 1 मारिष (for
'वर्म') —^d) D₁ 4 भाग्यते (for 'वे')

28 D₁ om 28^a, G₁ M₂ 4 om 28 (cf v 1
27) D₂ om 28^a —^b) P₁ यथा (for यत्र) D₂

यस्य ते सैन्धवो हत

29 G₁ M₂ 2 4 om 29^a (cf v 1 27) G₂
partly damaged —^a) B कृपम् (for कृप) B₁ हि,
D₂ D₁ 3 4 तु (for च) B₁ 3 4 D₂ दुर्धर्षं S K
(K₂ missing) D₁ कृपमेव तु दुर्धर्षं (K₂ 4 'र्षो'), S (G₁
M₂ 2 4 om) कृपमेकं प्रशंसामि —^b) G₂ 4 M₂ 5 यदि
तत्र स जीवति —^c) T G₂ 4 M₂ 5 पापस्य, G₂ सौवर्णं
(for यो नागात्) —^d) D₂ 3 धर्म, T G₂ 4 M₂ 5
वध, G₁ M₂ वर्म (for वर्त्म) D₁ D₁ T G₁ 3 4 M₂
तत् (for त)

30 ^a) S₁ यश्च, B₁ D₂ यथा, D₂ 3 यत्र (for
यद्य) D₂ काले भीष्म हत भीष्म —^b) D₁ G₂ तनु
जस्य, D₂ G₂ 4 M₂ ह्वनु* (for तेऽनु*) —^d) B₁
दारुणं (for दुष्करम्) —^e) D₁ D₁ अत्राप्य किल
संग्रामे

31 G₂ partly damaged —^b) B D₂ D₂ D₂ 2
3 4 T G₂ तदाह D₂ D₂ 3 C₂ चिंतयन् (for चिन्तये)
—^c) G₁ M₂ 2 अह्मनि (for इमानि) T G₂ 2 3 M₂ 3
हि (for च) M₂ इमानि पादवेयानां —^d) K₂ संज
यानां, G₁ M₂ 2 3 सृञ्जयानां (for सृञ्जयानां) M₂ 3 हि
(for च) —^e) D₁ G₂ आद्रवते, D₁ आद्रवते (for
आद्र*) D₂ अनीकान्याद्रवते मा (sio) —^f) S₁ D₁
सहितानि, S₂ B₁ सह, K₁ सहितान्, D₂ सहितान्
(for सहितानि) B D₂ भारत (for मारिष) S सहि
तान्येन संवत्

32 G₂ partly damaged —^a) D₁ तान्हरया (for
नाहत्या) K₂ पञ्चालान्, K₁ पाञ्चालान् (for पाञ्चा

राजन्मूयाः सुतं मे त्वमश्नत्यामानमाहवे ।
न सोमज्ञाः प्रमोक्तव्या जीवितं परिरक्षता ॥ ३३
यच्च पित्रानुशिष्टोऽसि तद्वचः परिपालय ।
आनृगंस्ते दमे सत्ये आर्जवे च स्थिरो भव ॥ ३४
धर्मार्थकामकुशलो धर्मार्थान्प्यपीडयन् ।
धर्मप्रधानः कार्याणि कुर्यात्तेति पुनः पुनः ॥ ३५
चक्षुर्मनोभ्या संतोष्या विप्राः सेव्याश्च जक्तितः ।

न चैषां विप्रियं कार्यं ते हि बह्विशिखोपमाः ॥ ३६
एष त्वहमनीकानि प्रविशाम्यरिस्मदन ।
रणाय महते राजस्त्वया वाक्शल्यपीडितः ॥ ३७
त्वं च दुर्योधन बलं यदि शक्नोषि धारय ।
गत्रावपि हि योत्स्यन्ते संख्याः कुरुसृज्याः ॥ ३८
एवमुक्त्वा ततः प्रायाद्द्रोणः पाण्डवसृज्यान् ।
मुष्णन्क्षत्रियतेजासि नक्षत्राणामिवांशुमान् ॥ ३९

C 7 6549
B 7 151 41
K 7 152 42

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पङ्क्तिशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥

लान्) —^b) T [मृ, G. M. - च, M. [ल]पि
(for वि) —^d) Dn. तदेति (for द्वितं तत्र)

33 ^a) G. M. (except M.) [s]च (for तम्)
—^b) D. पृ च (for आहवे) — T G. read 33rd
twice —^c) T G. (all first time) 2-3 ब्राह्मणा नाय
मन्त्र्या —^d) D. रजिता (for रजता) ६८ Cd
जीवितपरिग्रहहेतौ मोक्षया । ६९

34 ^a) D. पृत्, D. हत्, D. यत् (for यत्)
T G. - ह्व च पुत्राद्विष्टोमि —^b) S. K. 2 : 4 D.
परि (S. प्रति) गलयत्, G. M. परिदत् ने (for 'पालय'
—^c) S. च नये च (for दमे सत्ये) —^d) S. K. (K
missing) B. D. Dn. D. - M. चान्वे, S. [s]यार्जे
(both, to avoid hiatus), G. M. - घाचरे (for
आहवे) D. स्थिते (for स्थिते)

35 ^a) D. कर्म (for काम) —^b) D. ८ धर्मार्थं
चाप्यपीडयन् —^c) S. K. 2 : 4 B. (except B.) D.
Dn. D. 2 : 4 - T G. 2 धर्मप्र (K. 'प्रा') यान् —^d)
K. 2 D. - G. M. 2 दुर्याच (for दुर्याश) D. हृति
(for वेति) T G. - कुर्वन् (G. यां स) वाणि मर्श

36 ^a) Dn. om from म्या up to मनी (in 37^a)
D. D. मनीय, D. मन्त्र्या च, G. ते विप्रा, M.
मन्त्र्या (for मनीय) Dn. D. 2 : 4 दक्षिणामिश्र
मन्त्र्या, T G. - चक्षुर्मनोभिन्ने विप्रा —^b) B. D.
पूज्याश्च (for मन्त्र्याश्च) D. ८ च (for च) Dn.
D. 2 : 4 विप्रा पूज्याश्च मर्श, T G. - सेव्यान्तोभ्याश्च
जक्तित —^c) D. M. तेषा (for चैषा) —^d) S.
K. [s]पि (for हि) K. lacuna, Dn. D. त्रिपोषमा
(for क्षिप्तो')

37 Dn. om up to मनी (cf v 1 36) —^a)
D. पृत्, D. पृक्त् (for पृप्) D. पृप् हत्वा हनी-
कानि —^b) S. K. 2 : 4 D. 2 : 4 प्रविश्यामि, B. 2
D. 2 : 4 प्यामि S. K. 2 मर्दन (for 'सृटन') —^c) D.
2 : 4 युक्त् (for राजस्) —^d) Dn. D. ८ शर (for
'शल्य')

38 D. om 38 —^a) B. D. तु, M. हि (for
च) D. रण (for बल) —^b) B. D. D. 2 : 4
शक्नोमि (for शक्नोषि) K. मारिष, B. D. पालय,
D. G. M. - धारय, D. च धारय (hypermetric) (for
धारय) —^c) S. K. 2 : 4 D. 2 : 4 नि, B. Dn. S. च
(for हि) D. 2 : 4 योत्स्यति, D. यान्यति, S. योद्धव्या
(for योत्स्यन्ते) —^d) D. सहिता (for संख्या)
Dn. D. 2 : 4 पाड्या, D. सजय (sic) (for सृज्या)
M. कुरुपाडवसृज्या

39 Before 39, M. ins सजय —^b) D. प्रागेव
(for पाण्डव) D. सजयान् (for सृज') — For
39th, D. subst

1095^a दीर्घमुष्ण विनिश्चस्य क्षत्रियान्तकरो बली ।

Colophon om in D. 2 : 4 K. missing — Sub-
parcan B. जयद्रथवच — Day of Drona's General-
ship S. चतुर्थदिने, K. 2 : 4 चतुर्थदिवसे, D. चतुर्थे
युद्धदिने — Adhy name Dn. मध्याया, Dn. T
G. 2 : 4 M. 2 रात्रियुद्ध, D. 2 रात्रियुद्धारमे द्रोणकोप,
Bom ed द्रोणवाक्य — Adhy no (figures, words,
or both) B. T G. M. 2 : 4 (sup lin) 148, B.
158, Dn. D. 151, M. 147, M. 2 (orig) 146
— Śloka no Dn. 40

१२७

C 7 6570
B 7 152 I
K 7 153 I

संजय उवाच ।

ततो दुर्योधनो राजा द्रोणेनैव प्रचोदितः ।
अमर्षवशमापन्नो युद्धायैव मनो दधे ॥ १
अत्रवीच तदा कर्ण पुत्रो दुर्योधनस्तव ।
पश्य कृष्णसहायेन पाण्डवेन किरीटिना ।
आचार्यविहितं व्यूहं भिन्नं देवैः सुदुर्भेदम् ॥ २
तव व्यायच्छमानस्य द्रोणस्य च महात्मनः ।
मिपतां योधमुख्यानां सैन्धवो विनिपातितः ॥ ३
पश्य राधेय राजानः पृथिव्यां प्रवरा युधि ।

पार्थेनैकेन निहताः सिंहेनेवेतरा मृगाः ॥ ४
मम व्यायच्छमानस्य समरे शत्रुसूदन ।
अल्पावशेषं सैन्यं मे कृतं शक्रात्मजेन ह ॥ ५
कथं ह्यनिच्छमानस्य द्रोणस्य युधि फल्गुनः ।
भिन्धात्सुदुर्भेदं व्यूहं यतमानोऽपि संयुगे ॥ ६
प्रियो हि फल्गुनो नित्यमाचार्यस्य महात्मनः ।
ततोऽस्य दत्तवान्द्वारं नयुद्धेनारिमर्दन ॥ ७
अभयं सैन्धवस्याजौ दत्त्वा द्रोणः परंतपः ।
प्रादात्किरीटिने द्वारं पश्य निर्गुणतां मम ॥ ८

127

 This adhy is missing in Ks (cf v 1 7 125 14)

1 ^δ) D1 4 8 M1 2 द्रोणेनैव Dn प्रचोदित, D1 7 8 प्रचोदित, D5 प्रचोदित (for प्रचो) — ^d) B5 Dc1 च (for [ए]व)

2 ^a) Ś2 तत (for तदा) — Before 2nd, M1 ins दुर्योधन — ^f) Ś2 K1 2 4 B (except B1) Dc1 Dn D1 2 4 7 8 G2-5 भित्त्वा, M3 भिदन् (for भिन्न) D5 देवैरपि सुदुर्भेद

3 K1 2 M8 5 om (hapl) 3^b-5^a — ^δ) D8 om. च — ^c) G1 M1 2 4 यौघ- (for योघ) Dn2 D5 मिपता सर्वसैन्याना (Dn2 'योधानां) — ^d) D5 मध्यतो (for सैन्धवो) D1 om from विनिपातित up to मानस्य (in 5^a) Ś2 [ऽ]पि (for वि)

4 K1 2 D1 M2 5 om. 4 (cf v 1 3) — ^a) B2 4 पृथ्वीशा, Dn1 राजान (for 'न) — ^δ) D4 पृथिव्या — ^c) D5 विहिता (for निहता) — ^d) D5 G2-5 M1 2 [ए]व (for [ह]व)

5 K1 2 D1 M2 5 om 5^a (cf v 1 3) B1 reads 5^a twice. — ^δ) B2 D5 M2 सूदन B1 (first time) Dn1 D2 7 8 द्रोण (D1 om) स्य च महात्मन (= 3^b) — ^c) D5 अल्पावशिष्ट B1 हि (for मे) — ^d) Ś2 हत, D5 कृत (for कृतं) D5 हि (for ह)

6 B2 reads 6 on marg — ^a) Ś2 B1 Dc1 कथ नियच्छमानस्य, T G2-5 कथ वै युध्य — ^δ) B D (except D8) फाल्गुन — D8 om. 6nd, B Dc1 repeat the same after 1096* — ^c) D4 भित्त्वा (for भिन्धात्) B1 2 4 8 Dc1 (all first time) सैन्ध, B5 (first time) देह (for व्यूहं) — ^d) B Dc1 (all second time) यतमानस्य शुष्मिण, B2 (marg, orig as in text) 8 8 (all first time) Dn2 'मानस्य संयुगे — After 6, B Dc1 ins

1096* प्रतिज्ञाया गत पार हत्वा सैन्धवमर्जुन ।

पश्य राधेय पृथ्वीशान्पृथिव्या पातितान्वहन् ।

पार्थेन निहतान्सख्ये महेन्द्रोपमविक्रमान् ।

अनिच्छत कथ वीर द्रोणस्य युधि पाण्डव ।

[(L 2) B2 Dc1 पतितान् (for पाति) — (L 4) Dc1 (marg, orig as above) निवच्छत (for अनि)]

7 ^a) B2 8 Dc1 दयित (for प्रियो हि) K4 B D फाल्गुनो Dn1 D2 4 8 [ऽ]त्यर्थम् (for नित्यम्) — ^d) B D (except D1 5) S अयुद्धेनैव सूतज (B1 Dn1 D2 4 7 8 संयुगे, B2-5 Dc1 शत्रुहन्, T G2-5 केवल, G5 केशवं)

8 ^a) Dn1 D2 7 8 S [आ]दौ (for [आ]जौ) B2 8 8 Dc1 अभय सिंधुराजाय — ^δ) S प्रतापवान् (for परंतप) — ^d) K1 2 4 B1 2 Dc1 Dn1 D1 8 G1 M पश्यन् K1 2 निर्गुण्यता B Dc1 T G2-5 मयि (for मम)

9 ^a) K8 B1-8 Dc1 Dn D2-8 G1 M अदास्यद्, D2

[724]

यद्यदास्यमनुजां वै पूर्वमेव गृहान्प्रति ।
 सिन्धुराजस्य समरे नाभविष्यजनक्षयः ॥ ९
 जयद्रथो जीवितार्थी गच्छमानो गृहान्प्रति ।
 मयानार्येण संरुद्धो द्रोणात्प्राप्याभयं रणे ॥ १०
 अथ मे आतरः क्षीणाश्वित्रसेनादयो युधि ।

भीमसेनं समासाद्य पश्यतां नो दुरात्मनाम् ॥ ११
 कर्ण उवाच ।
 आचार्य मा विगर्हस्व शक्त्या युध्यत्यसौ द्विजः ।
 अजग्यान्पाण्डवान्मन्ये द्रोणेनास्त्रविदा मृधे ॥ १२
 तथा ह्येनमतिक्रम्य प्रविष्टः श्वेतवाहनः ।

G 7 699
 B 7 152 32
 K 7 153 26

अदान्यदि (for अदान्यम्) B₁ s आदास्ये चे (B₅ अडा-
 ल्यस्ये) अनुजा वै, T G₂-s यद्यस्याम्यनुजानादौ —^d) D₅
 G गृह (for गृहान्) — K₂ Dn₂ om (hapl) 9^a-10^d
 —^c) T G₂-s समरान् B₁-s Dc₁ प्रस्थानु सिन्धुराजस्य
 —^d) T G₂-s न भवेजीवितक्षय

10 K₂ Dn₂ om. 10²³ (cf 1 9) —^a) D₁
 जीवितार्थे B₃ s Dc₁ जयद्रथो गृहान्ना-उजीवितार्थी मया
 धर्मो —^d) D₂ प्रार्थ्य (for प्राप्य) B₃ सखे (for
 रणे) — After 10, S ins

1097* त्रास्यामि सैन्धव युद्धे नैन प्राप्स्यति फल्गुन ।
 मम सैन्धविनाशाय रुद्धो विप्रेण सैन्धव ।
 तस्य मे मन्दभाग्यस्य यतमानस्य संयुगे ।
 हवामि सर्वसैन्यानि हवो राजा जयद्रथ ।
 पश्य योधवरान्कर्ण शतशोऽप्य सहस्रतः । [5]
 पार्यनामाङ्किर्त्तयार्णे सप्रे नीता यमक्षयम् ।
 कथमेकत्रयेनाज्ञं यदूना न प्रपश्यताम् ।
 विपश्च सैन्धवो राजा योत्राश्वैव महत्तश ।

[(L 1) T त्रास्यामि (for त्रास्यामि) — (L 3)
 G₁ M₂ वतमानस्य (for वत) — (L 5) G₁ M योध-
 वरान् — M₂ s om (hapl) lines 6-8 — (L 6)
 M₂ s आनाङ्किर् (for -नानाङ्कि) — (L 7) G₂ s रथन्
 (for कथन्) G₂ प्ररुसा (submetric) (for प्रपश्यताम्)
 — (L 8) G₁ M₂ s योधवः]

11 ^a) B₁ आतर (for आतर) —^d) B (except
 B₁) Dc₁ Dn₁ M₂ रणे (for युधि) — After 11^a, M₂
 reads 12^a for the first time, repeating it in its
 proper place —^c) G₁ M (except M₂) एकेन भीमसेनेन
 —^d) M (except M₂) दुरात्मना D₅ पश्यतो मे दुरात्मन
 — After 11, D₅ ins an addl colophon

12 K₄ om the ref —^a) S विगर्हिष्ठा (for 'हंस')
 —^d) K₃ D₁ युध्यत्वसौ, D₂ युध्यत्वसौ (for युध्यत्वसौ)
 B (except B₁) Dc₁ Dn₁ शक्त्यानां युध्यते द्विज, G₁
 M (except M₂) स्वशक्त्या युध्यते युधि — B Dc₁ Dn₂
 D₁ ins after 12^a Dn₁ after 14

1098* यथाशक्त यथोत्साह त्यक्त्वा जीवितमात्मन ।
 यद्येन समतिक्रम्य प्रविष्टः श्वेतवाहन ।
 नात्र सूक्ष्मोऽपि द्रोण स्यादाचार्यस्य कथञ्चन ।
 कृती दक्षो युवा शूर कृताश्रो लघुविक्रम ।
 दिव्यास्त्रयुक्तमास्त्राय रथं वानरलक्षणम् । [5]
 कृत्वेन च गृहीताश्वमभेद्यकवचावृत ।
 गाण्डीवमजर दिव्य वनुरादाय धीर्यवान् ।
 प्रवर्पन्निशितान्याणां न्याहुद्रविणदर्पित ।
 यदुर्जुनोऽभ्ययाद्रोणमुपपन्न हि तस्य तत् ।
 आचार्य स्थविरो राजन्तीग्रयाते तथाक्षम । [10]
 बाहुव्यायामचेष्टायामशक्तस्तु नराधिप ।
 तेनैनमम्यतिक्रान्त श्वेताश्व कृष्णमारथि ।
 तस्माद्दोष न पश्यामि द्रोणस्यानेन हेतुना ।

[Dn₁ om line 1 — (L 2) B₁ [ए]व, D₅ [ः]
 स्व (for [ए]न) — (L 3) B₁ transp मुह्य and
 द्रोण B₃ कदाचन (for कथञ्चन) — (L 5) Dn₂ om
 from य up to मवि (in line 10) — (L 6) B₁ s s
 Dc₁ Dn₁ त्- (for च) — (L 8) B₁ s Dc₁ प्रवपन्
 (for प्रवपन्) — (L 9) D₅ [ऽ]न्यगद् — (L 11)
 D₅ om नाहु B₁ s च (for तु) — (L 12) B₁ अय-
 तिक्रान् D₅ तेन नैनमतिक्रान् (for the prior half)
 — (L 13) Dn नस्य (for तस्माद्)]

— M₂ reads 12^a for the first time after 11^a —^c)
 K₁ अजयान्, Dn₁ D₂-s s-s M₂ अजेयान् (for अज
 यान्) —^d) S K (K₅ missing) D₁ s रणे, Dn₁
 D₅ मृधे, G₁ M₂ s युधि (for मृधे)

13 ^a) Dn₁ [अ]पि (for हि) D₅ अभिजन्म्य (for
 अति) — After 13^a, T G₂-s M₂ read 15^a for
 the first time, repeating it in its proper place
 D₁ om 13^a-15^a —^c) S₂ K₁ s देवदृष्टे, K₃ B Dc₁
 Dn D₂ s देवादिष्टो (B₁ s 'ष्टे'), K₄ M₂ s देवदिष्टो,
 G₁ देव दिष्टे, G₂ देव दिष्टि, G₅ M₂-s देवदिष्टे (for
 'दृष्टो') S₂ D₂ [ऽ]न्ययाभावे —^d) S₂ नो (for न)
 K₂ नये, T G₂-s मन्थुर (for मन्ये)

C 7 8791
B 7 152 23
K 7 155 27

दैवदृष्टोऽन्यथाभावो न मन्ये विद्यते क्वचित् ॥ १३
ततो नो युध्यमानानां परं शक्यता सुयोधन ।
सैन्धवो निहतो राजन्दैवमत्र परं स्मृतम् ॥ १४
परं यत्नं कुर्वतां च त्वया सार्धं रणाजिरे ।
हत्वास्माकं पौरुषं हि दैवं पश्चात्करोति नः ।
सततं चेष्टमानानां निकृत्या विक्रमेण च ॥ १५
दैवोपसृष्टः पुरुषो यत्कर्म कुरुते क्वचित् ।
कृतं कृतं स्म तत्तस्य दैवेन विनिहन्यते ॥ १६
यत्कर्तव्यं मनुष्येण व्यवसायवता सता ।

तत्कार्यमविशङ्केन सिद्धिर्दैवे प्रतिष्ठिता ॥ १७
निकृत्या निकृताः पार्था निपयोगश्च भारत ।
दग्धा जतुगृहे चापि धृतेन च पराजिताः ॥ १८
राजनीतिं व्यपाश्रित्य प्रहिताश्वेन काननम् ।
यत्नेन च कृतं यत्ते दैवेन विनिपातितम् ॥ १९
युध्यस्व यवमास्थाय मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ।
यतस्तत्र तेषां च दैवं मार्गेण यास्यति ॥ २०
न तेषां मतिपूर्वं हि मुकुतं दृश्यते क्वचित् ।
दुष्कृतं तव वा वीर बुद्ध्या हीनं वृद्धह ॥ २१

14 D₁ om 14 (cf v 1 13) G₁ partly damaged —^a) K₁ : B D₁ D₂ D₃ यतो (for ततो) —^b) S₁ K₂ कुरुद्वह (for सुयोधन) —^c) D₃ [5 पि (for नि) B D₁ D₂ D₃ D₄ : 7 युद्धे, T G₂ : राजा (for राजन्) —^d) B₁ परायण (for पर स्मृतम्) — After 14, D₁ ins 1098*

15 D₁ om 15^{ab} (cf v 1 13) —^a) D₃ : पराक्रम (for पर यत्नं) B₂ त्वया कार्यं, M₁ कुर्वता च (for 'ता च) —^b) B₁ कुर्वता च, D₃ त्वयास्माकं; T G₂ : त्वया सह; G₁ M₁ : 3 त्वया सः, M₂ तया स्माक (for त्वया सार्धं) —^c) M₁ पौरुषाणि (for 'प हि) B D₁ D₂ D₃ ये, D₂ D₃ : 7 स च (for हि) —^d) D₂ : 7 स यत्स्यात् (for पश्चात्) — T G₂ : 3 M₁ read 15^{ef} for the first time after 13^{ab} —^e) D₃ पौरुषेण (for विक्रमेण) — After 15, B₁ : 3 D₃ : ins

1099* न सिध्यति महाराज दैवमत्र पर स्मृतम् ।

[B₁ 2.5 सिध्यते]

— On the other hand, T G₂ : 3 ins after the second occurrence of 15^{ef}

1100* निहत्य यत्नं चास्माकं दैव याति स्वकार्यताम् ।

मनुष्येण मार्गेण गन्तव्यो जनसंक्षय ।

ततो व्यायच्छमानानां दैव पश्चात्करोति न ।

[(L 1) G₂ : स्वकीयतां, G₂ स्वकार्यं (for 'ताम्)]

16 B₁ om 16^{ab} —^a) M₁ : दैवोपसृष्ट, Cd दैवोप (as in text) S₂ transp पुरुष and कुरुते D₃ नृपते (for पुरुषो) S₂ transp यत् and कर्म D₂ D₃ : 7 स नृप (D₃ 'प) (for क्वचित्) —^c) D₁ : 7 कृत्य (for the second कृत) B D₁ D₂ D₃ : 7 स हि (for स्म) S₂ तत्कर्म, K₂ निकृताद् (for तत्तस्य) T

G₂ : म र्थं पुरुषदार्शेय, G₁ M दृष्ट पुरुषकोण —^a) K₂ तत्त दैवे (hypermetric) (for दैवेन) B D₁ D₂ D₃ : 7 दैवेन (B₁ 'पे तु) विनिपात (B₁ D₁ : 'ति) :

17 ^a) G₂ : 3 मया यत्ने (for मनुष्येण) —^b) D₂ : D₃ G₁ : M (except M₁) सदा, D₂ [म]नय, D₂ : 7 सदा (for मता) —^c) D₃ सविरोपेण (for 'ननेन) —^d) S transp निदिर (G₂ 'दि) and दैवे D₁ : 7 स स्यन्मिता (for प्रतिष्ठिता)

18 G₁ partly damaged —^a) D₂ : D₃ : 7 य धिता (for निरुता) —^b) D₂ योगेन (for योगेन) D₂ : 7 पार्थिव (for भारत) —^c) D₂ द्वाक्षगृहे, D₂ : जतुगृहे (for 'गृहे) K₂ यापि, D₂ : D₃ : 7 स चैव (for चापि) —^d) B₁ दृश्यते न (for धृतेन च)

19 ^a) S₁ K₁ : D₁ : व्युपाश्रित्य, D₂ : D₃ : 7 S नम्रा (for व्यपा) —^b) D₁ D₂ : 7 कानने G₁ M (except M₁) वननाम च प्राहिता —^c) D यावत्त (for यत्नेन) D₂ : निकृति, D₃ हि कृत (for च कृतं) S₂ K₁ : 7 B₁ यत्तद्, B₁ : 7 D₂ : T G₂ : तत्तद्, D₁ D₂ चरन्, D₁ यत्तद्, D₁ : 7 G₁ : M तत्ते, D₃ यत्त (for यत्ते) —^d) D₂ D₃ : दैवरपि (D₂ दैवेन च) निपातिते, D₃ दैवेन विनिवारित

20 ^a) S₁ K₂ (K₂ missing) D₁ : 7 जयम्, D₂ गायम् (for यत्नम्) —^b) D₂ D₃ : 7 दैव (for मृत्यु) K₂ D₁ : 7 निवर्तितं, D₂ : D₃ : 7 निवर्तकं (for निवर्तताम्) —^c) D₂ यद्येत्त, D₃ सतत, D₂ मनत (for यत्तत्त) D₁ क्षेपाद् (for तेषा) T G₂ : 3 M₁ तत्तत्त च तेषा च —^d) D₁ : G₂ यास्यति, M₁ (inf. in ns in text) : सिध्यति (for यास्यति)

21 ^a) D₂ तत्र; D₁ : मपि (for मति) S₁ K₁ :

दैवं प्रमाणं सर्वस्य सुकृतस्येतरस्य वा ।
 अनन्यकर्म दैवं हि जागर्ति स्वपतामपि ॥ २२
 ब्रह्मि तव सैन्यानि योधाश्च बहवस्तथा ।
 न तथा पाण्डुपुत्राणामेवं युद्धमवर्तत ॥ २३
 तैरल्पैर्बहवो यूयं क्षयं नीताः प्रहारिणः ।
 शङ्के दैवस्य तत्कर्म पौरुषं येन नाशितम् ॥ २४

संजय उवाच ।

एवं संभाषमाणानां बहु तच्चज्जनाधिप ।
 पाण्डवानामनीकानि समदृश्यन्त संयुगे ॥ २५
 ततः प्रवृत्ते युद्धं व्यतिपत्तरथद्विपम् ।
 तावकानां परैः सार्धं राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥

१२८

संजय उवाच ।

तदुदीर्णगजाश्वौघं बलं तव जनाधिप ।

पाण्डुसेनामभिद्रुत्य योधयामास सर्वतः ॥ १

पाञ्चालाः कुरवश्चैव योधयन्तः परस्परम् ।

C 7 6608
B 7 153 2
K 7 154 2

तु (for हि) —^१) D. १ १ ३ G₁ M (except M₁)
 विद्यते, D₂ ० दुष्टत (for दृश्यते) —^०) G₁ M
 (except M₁) न च नो (for तव वा) —^१) S₁ K₁
 D₁ बुद्ध्या हीद, D₁ ३ बुध्यस्वैव (for बुद्ध्या हीन) G₁
 M₁ २ ३ कुरुत्तम, M₃ नरोत्तम (for कुरुद्वह)

22 ^०) D₂ १ १ ३ G₁ M सर्वत्र (for सर्वस्य)
 —^१) S₁ K₁ ३ दुष्कृत्य (for सुकृ^०) S₂ K₁ २ ३ B₂
 D₁ D₁ D₁ ३ ३ ३ च (for वा) —^०) C_v as in
 text —^१) G₁ M₁ (sup lin, orig as in text) २
 ३ ३ भवत्येवातिशयिना — After 22, S ins

1101* तेन युक्तो हि पुरुष कार्याकार्यं नियुज्यते ।

[M₁-३ ३ कार्याकार्यं, M₁ कार्यं]

23 ^१) G₁ M योधाश्च B (except B₁) D₁ D₁
 D₂ ३ तव (for तया) —^०) T G₂-३ न तथा पादवे-
 याना —^१) T G₂-३ ततो (for एवं) S₂ प्रवर्तते
 (for अवर्तत)

24 ^०) K₂ D₂ १ देवस्य —^१) T G₂-३ नश्यति
 (for नाशितम्) — After 24, S₁ K₁ ins an addl
 colophon

25 B D₁ D₁ D₂ ३ om the ref —^१) D₁ D₂
 D₂ ३ १ बहु तत्र, G₁ M₁ २ ३ तावकाना (for बहु तच्चज्ज)
 M₁ नराधिप (for जना^०) —^०) D₂ पाचालानाम् (for
 पाण्डवानाम्)

26 ^०) D₁ प्रवर्तित (for 'वृत्ते) —^१) D₁ रथ प्रति

(for रथद्विपम्) —^१) K₁ राजन्दुर्मन्त्रितेन च

Colophon K₅ missing — Sub-parvan D₂ जय
 द्रव्यवध समाप्त — Day of Drona's Generalship K₁ ३
 D₁ चतुर्थे यु (D₁ 'धंयु-)द्विद्विसे, K₁ चतुर्थद्विसे
 — Adhy name D₂ T G₂ ३ रात्रियुद्धे, D₁ ३ रात्रि-
 युद्धारम्, G₁ M₁ २ ३ रात्रियुद्धे कर्णदुर्योधनमवाद,
 Bom. ed पुनर्युद्धारम् — Adhy no (figures, words
 or both) B₁ 146, B₂ 159, D₁ D₂ 152,
 T G M₁-३ ३ (orig) 149, M₁ ३ (by corr) 147
 — Śloka no D₁ 77, D₁ 32

128

☞ This adhy is missing in K₅ (of v 1 7
 125 14)

1 S₁ K₂ M₁ om the ref —^०) K₂-4 B D
 (except D₁ D₂) T G₂ तदुदीर्णं, G₃ ३ तदुत्तीर्णं,
 M₁ २ तमुदीर्णं (for तदुदीर्णं) D₁ D₂ ३ गजानीक,
 D₂ ३ गजाश्वौघ, T G₂-4 रयाश्वौघ, G₁ M₁-३ रयाश्वेभं,
 C_d गजाश्वौघ (as in text) —^१) B₁ रण; D₂ बलं
 (for बल) B₁ नराधिप (for जना^०) —^०) B₂ D₁
 D₂ ३ अतिक्रम्य, B₂ अभिश्रुत्य (for 'द्रुत्य) —^१) D₂
 धोपयामास सर्वतः

2 ^०) K₂ B₁ ३ D₁ D₂ G₁ पचाला D₁ D₂ ३ ३
 कौरवाश्च (for कुरवश्च) —^०) S लोकाय (for रात्राय)

C 7 6806
B 7 153, 2
K 7 154 2

यमराष्ट्राय महते परलोकाय दीक्षिताः ॥ २
शूराः शूरैः समागम्य शरतोमरशक्तिभिः ।
विज्यधुः समरे तूर्णं निन्युधैव यमलयम् ॥ ३
रथिनां रथिभिः सार्धं रुधिरस्तावि दारुणम् ।
प्रावर्तत महद्युद्धं निघ्नतामितरेतरम् ॥ ४
वारणाश्च महाराज समासाद्य परस्परम् ।
विपाणैर्दारयामासुः संकुद्धाश्च मदोत्कटाः ॥ ५
हयारोहान्हयारोहाः प्रासशक्तिपरश्वधैः ।
विभिदुस्तुमुले युद्धे प्रार्थयन्तो महद्यशः ॥ ६

3 °) Ś1 K8 समागत्य (for 'गम्य') S शूरैः शूरा
समासाद्य — °) D2 4 विविधुः, T G2 विज्यधुः (for
विज्यधुः) B Dc1 [s]न्योन्य (for तूर्णं)

4 °) D5 रथानां, T G2-5 रथिनो (for 'ना')
— °) B Dn D2 8 T1 G2 रुधिरस्ताव, D2 6-8 'रथाय',
G1 M 'रत्नावि' — °) T G2-5 महा (for महद्)

5 °) S वारणा प्रारणैरेव (G1 M 'णैश्चापि, G2 'णा
नेव' — °) B5 विशालैर् (for विपाणैर्) D5 T G2-5
अर्दयामासुः, D5 वार' (for दार') — °) K1 4 B Dc1
Dn D2 7 8 सुसकुद्धा, K2 सम कुद्धा, D2 8 सकुद्धा
(for सकुद्धाश्च) B2 मदोत्कटे, Dn1 D1 महोत्कटा
S सनिपत्य मुहुर्मुहुः (T G2-5 M5 [muf l:u]] परस्पर,
M5 मुहुर्गजा)

6 °) K1 D2-1 6-8 G1 8 4 M हयारोहा, G5 'रोहो
(for 'रोहान्') K4 D3 4 7 8 हयारोहान्, D2 5 'रोहा,
D5 'रोह', S (except M5) 'रोह' (for 'रोहा) — D5
om 6^b-7^a — °) D5 शरशक्ति, D1 पासशक्ति, G1
M4 प्रासकुत, M1 2 प्राहरत (for प्रासशक्ति) K1 Dc1
Dn1 D1 8 7 8 परस्वधैः, T G2 परश्वधै (for 'श्वधै')
— °) K4 D1 विभिदुस्, Dn1 D5 5 विज्यधुस्, D1 M4
विरेहस्, T1 G1 2 M1-3 5 विनेदुस्, T2 G2 4 विरेदुस्,
G5 विदुस् (sio) (for विभिदुस्) Ś1 K8 तुमुलं, Dn1
D5 तुमले, D5 तुमले (for तुमुले) — °) G1 M प्राप्नो
पततो (for प्रार्थयन्तो) D1 महा (for महद्)

7 D5 om 7^a (cf v 1 6) — °) D3 अर्दयन्,
D5 अज', D5 आह' (for आर्द') Dn D2 4 7 8
अन्योन्यमभ्यधावत (D1 'तो, D1 8 'ते', T G2-5 'न्य
समरे चक्रुः, G1 M1 2 'न्य घातयाचक्रुः, M5-6 'न्य
पील (M4 पात) यामासुः — °) K2 B Dc1 Dn2 D2 5-8

पत्तयश्च महाबाहो शतशः जस्रपाणयः ।
अन्योन्यमार्दयन्नाजन्नित्ययत्ताः पराक्रमे ॥ ७
गोत्राणां नामधेयानां कुलानां च न मारिष ।
श्रवणाद्वि विजानीमः पाञ्चालान्कुरुभिः सह ॥ ८
अन्योन्यं समरे योधाः शरशक्तिपरश्वधैः ।
प्रेषयन्परलोकाय विचरन्तो ह्यमीतवत् ॥ ९
शरैर्दश दिशो राजंस्तेषां मुक्तः सहस्रशः ।
न भ्राजन्त यथापूर्वं भास्करेऽस्तं गतेऽपि च ॥ १०
तथा प्रयुध्यमानेषु पाण्डवेषु निर्भयः ।

नित्यं (for नित्य) G1 M युक्ता (for -यत्ता). Dn2
D2 7 8 परतप (for पराक्रमे) Dn1 विज्यधुश्च परस्पर;
D1 विनिर्जित्य परतप, T G2-5 नित्ययुक्ता परस्परं

8 °) 9 गोत्राणि, Cd 'णा (as in text) Ś D2 S
नामधेयानि — °) Dn2 lacuna, D2 सैन्यानि (for
कुलानां) Dn1 भारत (for मारिष) — °) D2 8 च
(for हि) D5 श्रवणादेव जानीम, S आनयित्वा विजा
नाना — °) K3 B1 2 Dn2 पञ्चालान्, D2 4 S पा
(M5 4 प) चाला

9 °) K2 4 B (except B3) Dc1 Dn1 D2 5 6 T
G2-5 तेन्योन्यं (for अन्योन्य) G1 4 M योधा — °)
K1 B1 Dc1 Dn D1 8 8 परस्वधैः, D1 'स्वधा, T
G2 'श्वधै (for 'श्वधै) — °) K1 4 B Dc1 D1 M2 5
प्रेषयन्; D2 प्रेर' (for प्रेष') B2 (marg as in text)
सुर; D5 यम (for पर)

10 °) K4 Dn D2 5 8 शरा, D1 शरो (for शरैर्)
Dn D2 4 7 8 जग्मुस् (for राजस्) — °) D5 ते तु
(for तेषां) K4 B2 Dn D2 5 7 8 मुक्ता D1 तेषा
मुक्ता प्रहारिण — °) Ś2 Dn1 D2 4 व्यभ्राजन्त; K1 2
नाभ्राजन्ते, K2 विभ्राजन्त, K4 B Dc1 Dn2 D^a 5 7 8
न भ्राजन्ते, G1 M नाभ्राजन्त (for न भ्राजन्त) N (K5
missing) यथातत्त्व (for 'पूर्वं) — °) B Dc1 तथा,
Dn1 D2 4 7 8 विभो (for ऽपि च) D5 भास्करेऽस्त
मुपासति, T G2-5 M5 5 भास्करस्य च नाशनात्, G1
M1 2 4 शतशोऽपि सहस्रश

11 Dn2 om. 11-12 — °) Ś2 तत्, K4 D1 यथा
(for तथा) Dn1 तथा प्रयुज्यमानेषु, T G2-5 M5-8
तथा प्रवर्त (G1 5 M4 'वल्ग) मानेषु, M1 2 म तथा वल्ग
मानेषु — °) D2 8 8 पाण्डवेषु च (for 'वेयेषु) B1

दुर्योधनो महाराज व्यवगाहत तद्रलम् ॥ ११
 सैन्यवस्य वधेनैव मृशं दुःखसमन्वितः ।
 मर्त्यमिति संचिन्त्य प्राविशत्तु द्विपद्रलम् ॥ १२
 नादयत्रयघोषेण कम्पयन्निव मेदिनीम् ।
 अम्यवर्तत पुत्रस्ते पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ १३
 स संनिपातस्तुमुलस्तस्य तेषां च भारत ।
 अभवत्सर्वसैन्यानामभावकरणो महान् ॥ १४
 मध्यंदिनगतं सूर्यं प्रतपन्तं गमस्तिभिः ।
 तथा तव सुतं मध्ये प्रतपन्तं शरोर्मिभिः ॥ १५

न शेकुर्भारतं युद्धे पाण्डवाः समवेक्षितुम् ।
 पलायने कृतोत्साहा निरुत्साहा द्विपञ्चये ॥ १६
 पर्यधावन्त पाञ्चाला वध्यमाना महात्मना ।
 रुक्मपुङ्गवः प्रसन्नाग्रैस्तव पुत्रेण धन्विना ।
 अर्घ्यमानाः शरैस्तूर्णं न्यपतन्पाण्डुसैनिकाः ॥ १७
 न तादृशं रणे कर्म कृतवन्तस्तु तावकाः ।
 यादृशं कृतवान्राजा पुत्रस्तव विशां पते ॥ १८
 पुत्रेण तव सा सेना पाण्डवी मथिता रणे ।
 नलिनी द्विरदेनेव समन्तात्फुल्लपङ्कजा ॥ १९

C 7 6624
 B 7 153 20
 K 7 114 30

निर्भयं, Dn1 D2 : 1 : 8 भारत (for निर्भय) —^c) M4
 दुर्योधनाग्रजो राजा —^d) Ś1 K3 B (except B1) व्यवा
 गाहत Ś2 K1 : 2 : D1 व्यगाहत महद् (K4 'हाव' ल, S
 विजगाहे द्विपद्रलं

12 Dn2 om 12 (cf. v l. 11) K2 D1 om.
 (hapl.) 12 K4 om. 12-13 —^a) S वधादेव (for
 'धनैव') Ś2 जयद्रथवधेनैव —^b) M3 समाहित (for
 समन्वित) —^c) D2 T G2 : 3 : कर्तव्यम् (for मर्त्यं)
 S निश्चित्य (for संचिन्त्य) —^d) Ś2 B1 Dc1 D2 : 2 :
 वद्, K1 : 8 Dn1 च, S त (for तु) T G2 : 5 महा,
 G1 M महद् (for द्विपद्)

13 K4 om 13 (cf. v l. 12) —^a) Ś2 K1 : 2 D1
 महता रथवधेन —^b) S (except G1 M1 : 2) चैव (for
 इव) — B1 om 13^{cd} —^c) K1 अत्यवर्तत (for
 अम्य) —^d) S महाचमू (for अनीकिनीम्)

14 ^a) K4 Dn1 D4 : 3 : तुमलम् —^b) D5 तव
 (for तस्य) B3 चैपा (for तेषा) —^c) D1 : 8 अभ्य
 प्रवत्सैन्यानाम् —^d) D4 अभवत् (for अभाव-) Dn2
 -करणो, D1 : 8 G3 -करणी, D2 : 1 -करणे (for -करणो)
 — After 14, S ins a passage given in App I
 (No 19)

15 ^a) K4 B Dc1 यथा मध्यदिने सूर्यं, D2 : 6 मध्यं
 दिने (D2 'न') यथा सूर्यं —^b) M2 प्रपतत (for प्रत
 पन्त) Dn D2 : 1 : 8 S इवा (G1 M1 : 3 : यथा) शुभि
 (for गमस्तिभि) — T G2 : 5 M1 om (hapl.) 15^{cd} —^c)
 Dn1 तदा (for तथा) Dn D1 : 1 : 8 G1 M1 : 3 : मन्ये,
 D. मेने (for मध्ये) — B* reads 15^d-16^a on marg
 —^d) D1 M2 प्रपतत (for प्रतपन्त) K1 B1 : 8 शरा
 शिभि, D2 : 6 शरा (D2 'रं') शुभि (for शरोर्मिभि)

16 B2 reads 16^a on marg —^a) Ś2 B4 transp
 भारत and पाण्डवा Ś1 K3 भारते, K4 Dn2 D2 : 1 : 8
 भ्रातर, Cd भारत (as in text) Ś2 B Dc1 समुदी
 क्षितु, K1 : 8 समवी, Dn D2 : 1 : 8 T G2 : 5 M3 : 4 प्रति
 (G4 परि) वी (D3 'वि') क्षि (Dn2 'क्ष') तु, D4 प्रतिजगत्तु
 (for समवेक्षितुम्) G1 M1 : 2 : पाण्डवेया प्रवीक्षितु

17 ^a) D2 पर्यवर्तत, G1 M 'धावश्च' (for 'धावन्त')
 K4 पाचाल्या, D1 - पचाला, D5 पाचाला (for पा
 चाला) —^b) S हन्यमाना (for वध्य) —^c) B1
 सुप्रसन्नाग्रैश्च (hypermetric) —^d) Ś K1 : 4 D1 वध्य
 माना, D2 : 6 T G2 : 5 हन्य, M1 : 3 : 5 अर्घ्यमाणा (for
 अर्घ्यमाना) Dn D2 : 1 : 8 M4 तीक्ष्णैर् (for तूर्ण)
 —^e) S अमराणा व (G5 वि) जैरिव — After 17, S
 ins

1102* व्यद्रवश्च भयाद्योधा द्यूता त परमाहवे ।
 व्यात्ताननमिव प्रासमन्तकं प्राणहारिणम् ।

[(L 1) G2 व्यद्रवन (for 'वश्च') G1 M यौषा
 — (L 2) G5 व्यत्ताननम् (for व्यात्ता)]

18 D5 om 18^{ab} —^b) B3 : 5 Dc1 च, B4 Dn
 D2 : 1 : 8 T G2 : 5 स्स, G1 M1 : 3 : 5 [स]य (for तु)
 Dn D2 : 1 : 8 पाण्डवा (for तावका) —^c) D3 : 6-8
 T G2 : 5 M3 : 8 राजन् (for राजा) —^d) D3 : 6 तव
 पुत्रो (by transp)

19 ^a) K2 पुत्राणां (for पुत्रेण) —^b) B2 (marg
 as in text) वारिता, D3 : 6 रथिना (for मथिता) T
 G2 : 5 मथिता पाण्डवी रणे —^c) T G1 : 2 M नलिनी
 G1 : 3 [ए]व (for [इ]व) —^d) K2 Dn D2 : 1 : 8
 समताद्विप्रलोडि (S लि) ता

20 ^b) D2 इताचिरिव, T G2 : 5 इतशोमे (T G3 : 4

C 7 6624
D 7 152 20
K 7 154 31

क्षीणतोयानिलाकर्म्यां हतत्विडिव पद्मिनी ।
बभूव पाण्डवी सेना तव पुत्रस्य तेजसा ॥ २०
पाण्डुसेनां हतां दृष्ट्वा तव पुत्रेण भारत ।
भीमसेनपुरोगास्तु पाञ्चालाः समुपाद्रवन् ॥ २१
स भीमसेनं दशभिर्माद्रीपुत्रौ त्रिभिस्त्रिभिः ।
विराटद्रुपदौ पद्भिः शतेन च शिखण्डिनम् ॥ २२
धृष्टद्युम्नं च सप्तत्या धर्मपुत्रं च सप्तभिः ।
केरुयांश्चैव चेर्दीक्ष बहुभिर्निशितैः शरैः ॥ २३

'भै'व, G₁ M₁ २ नतत्विडिव (for हत) —^c) D₃ ०
भारती (for पाण्डवी) —^d) S₂ K₂ पुत्रेण (for पुत्रस्य)
S पुत्रस्य तव तेजसा

21 ^a) D₅ पाण्डुसैन्य हत दृष्ट्वा —^b) D₅ सैन्येन,
G₁ पुत्रस्य (for पुत्रेण) S मारिप (for भारत) —^c)
S₂ K₁ २ D₁ त, B₂ ६ D₀₁ D₃ ० ० ते (for तु) —^d)
D₀₁ पचाला

22 ^a) Dn₂ भीमसेन स दशमिर, G₁ M स भीम
दशभिर्विद्धा — B₂ reads 22^a-24^b on marg —^c)
D₃ ० पद्भिर्विराटद्रुपदौ

23 B₂ reads 23 on marg —^b) S₂ D₅ धर्मराज
S पचमि (for सप्तभि) D₂ धर्मपुत्रस्य सप्तभि —^c)
K₄ Dn₁ D₂ ०-३ कैकेयाश्, B₂ Dn₂ D₁ ३ ६ कैके (for
केक) T G₃ कैकेय, G₄ कैकेय (for चेर्दीक्ष)

24 B₂ reads 24^{ab} on marg —^a) S₂ K₁ २ Dn₂
D₁ ० ० च त्रिभिर् (for पद्भि) —^b) K₁ द्रौपदी
यास् —^c) S चतुपष्ट्या (for च समरे) —^d) D₃
भित्वा (for विद्धा) Dn D₂ ३ १ ३ M₄ [उ]ल्लदत् (Dn₁
D₃ 'न्' (for [ख]नदत्)

25 ^a) G₁ सरयश् (for शतशश्) G₁ M₁ ३ ४ ५
यौधान् —^b) B₁ सद्दिपांश्च (for 'पांश्च) K₄ स
द्विपाश्च रया रणे; B₂-३ D₀₁ सद्दिपाश्चान्म (B₁ 'पांश्च म)
हारणे (B₂ 'रयान्), Dn₂ द्विपाश्चानां महारणे, D₂ ३
सद्दिपा (D₃ 'पा)श्चानां महारणे (hypermetric), D₄
*द्विपाश्च महारणे, D₅ सरयाश्चद्विपात्रणे, D₇ द्विपाश्चा
न्यान्महारणे —^c) S₂ Dn₂ D₁ ३ ३ G₅ शरीराणि (S₂ G₅
शरीरेव) चकत्तैः — B D₀₁ D₃ ३ ० ३ ३ after 25 Dn₁
after 31

1103* सा तेन पाण्डवी सेना वध्यमाना शिलीमुखै ।
तव पुत्रेण संग्रामे विदुद्वाव नराधिप ।

सात्वतं पञ्चभिर्विद्धा द्रौपदेयांस्त्रिभिस्त्रिभिः ।
घटोत्कचं च समरे विद्धा सिंह इवानदत् ॥ २४
शतशश्चापरान्योधान्सद्विपाश्चरयात्रणे ।
शरीरेवचकत्तैः क्रुद्धोऽन्तक्र इव प्रजाः ॥ २५
तस्य तानिघ्नतः शत्रुशृङ्गमपृष्टं महद्भुजः ।
भल्लाभ्यां पाण्डवो ज्येष्ठस्त्रिधा चिच्छेद मारिप ॥ २६
विज्याध चैनं दशभिः सम्यगस्तं शितैः शरैः ।
मर्माणि भित्त्वा ते सर्वे संभवाः क्षितिमाविशन् ॥ २७

त वपन्तमिवादित्य कुम्भराज महाहवे ।
नाशकन्वीक्षितु राजन्पाण्डुपुत्रस्य मैनिका ।
ततो युधिष्ठिरो राजा कुपितो राजमत्तम् । [5]
अभ्यधावन्तुरुषां तत्र पुत्र जिगीषया ।
तादुर्भा युधि कौरव्यौ समीयतुरिन्दमौ ।
स्वार्थहेतो पराक्रान्तौ दुर्योधनयुधिष्ठिरौ ।
ततो दुर्योधन क्रुद्ध शरैः मनतपयंभि ।
विज्याध दशभिस्तूष्णं ध्वज चिच्छेद चेपुणा । [10]
इन्द्रसेन त्रिभिर्श्वेव ललाटे जघ्निवानृप ।
मारिपं दयित राज पाण्डवस्य महारमन ।
धनुश्च पुनरन्येन चकर्तास्य महारथ ।
चतुर्भिश्चतुरश्रं वाणैर्विज्याध वाजिन ।
ततो युधिष्ठिर क्रुद्धो निमेषादिव कामुकम् । [15]
अन्यदादाय वेगेन कौरव प्रत्यवारयत् ।

[Dn₁ om. lines 1-6, D₃ ० om lines 1-2 — (L
2) B₂ संग्रामे तव पुत्र (for the prior half) — (L 3)
B₁ पततम् (for तपन्तम्) — (L 6) D₅ जिगीषया (for
जिगीषया) — (L 11) D₀₁ Dn₁ वाणैर् (for 'वैव)
D₃ ० नाराचैर् (for ललाटे) D₅ भृश (for नृ) —
(L 13) B₂ महारमन (for 'रथ) — B₂ reads
lines 14-16 after 29 — (L 15) D₅ निमेषाद्,
— (L 16) D₀₁ D₅ प्रत्यवारयन् D₅ ततोऽन्यदनुदाय
मारमापनमुत्तम]

— After the above, B₁ ३ D₀₁ ins 1105*

26 B₁ ३ om 26^a-29^b Dn₁ om 26^{ab} B₂ reads
26-29 on marg —^b) M₁ हेम (for रुक्म) G₁
पुत्र (for पृष्ठ) —^c) D₁ G (except G₂) M पाण्डव-
(for 'वो) B₁ D₁ G₃-३ श्रेष्ठ —^d) M₃ ३ राजा
(for त्रिधा)

27 B₁ ३ om 27 (cf v 1 26) B₂ reads 27 on

C 7 6639
B 7 153 44
F 7 154 84

ततो राजन्महानासीत्संग्रामो भूरिवर्धनः ।

तावकानां परेषां च समेतानां युयुत्सया ॥ ३४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥

१२९

धृतराष्ट्र उवाच ।

यत्तदा प्राविशत्पाण्डूनाचार्यः कुपितो वशी ।

उक्त्वा दुर्योधनं सम्यङ्ग्राम शास्त्रातिगं सुतम् ॥ १

प्रविश्य विचरन्तं च रणे शूरमवस्थितम् ।

कथं द्रोणं महेष्वासं पाण्डवाः पर्यवारयन् ॥ २

केऽरक्षन्दक्षिणं चक्रमाचार्यस्य महात्मनः ।

के चोत्तरमरक्षन्त निघ्नतः शात्रचात्रणे ॥ ३

नृत्यन्त रथमार्गेषु सर्वशस्त्रभृतां वरः ।

धूमकेतुरिव क्रुद्धः कथं मृत्युमुपेयिषान् ॥ ४

संजय उवाच ।

सायाह्ने सैन्धवं हत्वा राज्ञा पार्थः समेत्य च ।

सात्यकिश्च महेष्वासो द्रोणमेवाभ्यधावताम् ॥ ५

सूचकम् । ❀

34 ⁵) D₂ 1 8 भूमि, G₄ भूति, Cd भूरि (as in text) D₃ वर्धन B₈ (marg also as in text) संग्रामो बहुछेदन

Colophon K₅ missing — Sub parvan Editions घटोत्कचवध — Day of Drona's Generalship S₂ चतुर्थदिने, K₁ D₁ चतुर्थयुद्धदिवसे, K₂ 4 चतुर्थ दिवसे — Adhy name D₁ 8 T G M₁ 2 5 रात्रियुद्ध, Bom ed रात्रियुद्धे दुर्योधनपराभव — Adhy no (figures, words or both) B₁ 8 T G M₁ 2 5 (sup lin) 150, B₅ 160, Dn₁ D₂ 153, D₃ 48, M₁ 5 (orig) 148 — Sloka no D₁ 46, Dn₁ 40

129

❀ This adhy is missing in K₅ (cf v 1 7 125 14)

1 ^a) K₃ प्रविशत्, D₃ तद्विधत् (hypermetrio) — ^b) B D₁ Dn D₂ 4 5 7 8 वली (for वशी) — ^c) S₂ त्यक्त्वा (for उक्त्वा) B D₁ मद, G₁ M₁ 2 वास्य (for सम्यङ्) — ^d) T G₁ 5 मद (for मम) S₂ K₁ Dn₂ D₃ शास्त्रातिग, Cd शा (as in text)

2 G₆ partly damaged — ^b) K₂ 4 B₁ 3 D₁ Dn₃ D₁ 5 रथे, D₂ यथा (for रणे) — ^d) Dn D₂ 4 7 8 G₁ M पाण्डवा समवारयन्

3 ⁵) B D₁ Dn₁ D₁ 2 4 7 8 महाहवे (for स्मन) — ^c) Dn D₂ 4 7 8 वामम्, D₅ [ह]तरम् (for [उ]त्तरम्) D₁ अरक्ष्यन्त — ^d) Dn₁ D₂ 4 5 8 निघ्नत B D₁ बहून्, Dn₂ दृढ, D₁ 7 मृदां (for रणे) — After 3, B₅ Dn D₂ 4 5 7 8 ins (cf. 7 130 5^a-7^b)

1109* के चास्य पृष्ठतोऽन्वासन्वीरा वीरस्य योधिन ।

के पुरस्तादवर्तन्त रथिनस्तस्य शात्रव ।

मन्ये तानस्पृशच्छीतमतिवेलमनार्तवम् ।

मन्ये ते समवेपन्त गावो वै शिशिरे यथा ।

यथाविशन्महेष्वास पाञ्चालानपराजित । [5]

[B₅ om lines 1-4 — (L 1) Dn₁ D₁ वा (for च) Dn₂ कृत्वा (for ऽन्वासन्) — (L 2) D₁ 8 तत्र (for तस्य) D₂ शात्रान्, D₁ 5 शात्रव (D₅ वा) (for शत्रव) — Dn₁ om lines 3-5 Dn₂ om (hapl) line 3 — (L 4) D₂ 5 समकपत — (L 5) Dn₂ प्रविश्य (for प्राविशन्) B₅ पञ्चालान् Dn₂ अपराजितान्]

4 D₁ Dn₁ om 4^{ab} G₅ partly damaged — ^a) D₂ 4 5 नृत्य (for नृत्यन्) — ^b) G₁ शास्त्र D₅ वर (for वर) — After 4^{ab}, Dn₂ D₂ 4 5 7 8 ins

1110* निर्दहन्सर्वसैन्यानि पाञ्चालाना रथपम ।

— ^c) D₁ अवकृद्ध (sic) — ^d) D₁ 5 7 8 मृत्युर S₂ कथं युद्धमथाकरोत्, K₁ कथं मृ****, K₂ कथं** **यिवान्, K₄ D₁ कथं मृत्युवशं गतः.

[732]

तथा युधिष्ठिरस्तूर्ण भीमसेनश्च पाण्डवः ।
 पृथक्चमूम्यां संसक्तौ द्रोणमेवाभ्यधावताम् ॥ ६
 तथैव नकुलो धीमान्सहदेवश्च दुर्जयः ।
 घृष्टद्युम्नः शतानीको विराटश्च सकैक्यः ।
 मत्स्याः शाल्वेयसेनाश्च द्रोणमेव ययुर्युधि ॥ ७
 द्रुपदश्च तथा राजा पाञ्चालैरभिरक्षितः ।
 घृष्टद्युम्नपिता राजन्द्रोणमेवाभ्यवर्तत ॥ ८
 द्रौपदेया महेश्वासा राक्षसश्च घटोत्कचः ।
 ससेनास्तेऽभ्यवर्तन्त द्रोणमेव महाद्युतिम् ॥ ९

प्रमद्रकाश्च पाञ्चालाः पद्मसहस्राः प्रहारिणः ।
 द्रोणमेवाभ्यवर्तन्त पुरस्कृत्य शिखण्डिनम् ॥ १०
 तथेतरे नरव्याघ्राः पाण्डवानां महारथाः ।
 सहिताः संन्यवर्तन्त द्रोणमेव द्विजर्षभम् ॥ ११
 तेषु शूरेषु युद्धाय गतेषु भरतर्षभ ।
 वभूव रजनी घोरा भीरूणां भयवर्धिनी ॥ १२
 योधानामशिवा रौद्रा राजन्नन्तकगामिनी ।
 कुञ्जराश्चमनुष्याणां प्राणान्तकरणी तदा ॥ १३
 तस्यां रजन्यां घोरायां नदन्त्यः सर्वतः शिवाः ।

C. 7 6657
B 7 154 17
K 7 153 17

5 ⁸) Ś Ks D₁ हि, Ś K₁ ३ : D₃ ८ ह (for च)
 D₂ राजपुत्रा समेत्य हि —^c) B₁ D₃ महेश्वासो, S
 महाबाहुर् (for महेश्वासो) —^d) D₁ om (hapl)
 from म्यधावताम् up to द्रोणमेव (in 7') D₂ अभ्य
 धावत, D₃ [अ]न्वधावता (for [अ]भ्य*)

6 D₁ om 6 (cf. v 1 5) G₃ partly damaged
 —^a) Dn₂ D₁ १ ३ ततो, D₃ तेषा (for तथा) G₁
 M₁ २ राजा (for तूर्ण) — K₁ om 6^{bc} Dc₁ reads
 6^{cd} on marg (see m) —^c) D₁ १ ३ चमू च (for
 चमूम्या) K₁ समक्ता, B G₁ M₁ २ मयत्तो, D₃
 समको, T G₂-३ मयत्तो, M₂-३ मयुक्तो (for मसक्तो)
 D₃ पृथक्चमूर्य समक्तो

7 D₁ om up to द्रोणमेव (cf. v 1 5) —^a) B₁
 Dn₁ D₂ तत्र (for तथा) D₃ नकुलो —^c) K₃ B D
 (except D₂, D₁ om) महानीको (for शता) —^d)
 B₂ २ ३ Dc₁ Dn D₂-१ ३ सकैक्य D₃ विराट्. महयैनिक
 —^{7'} partly damaged in G. —^c) Ś K (K₃
 missing) मत्स्य, G₁ मान्या (for मत्स्या) Ś K₁ ३
 B₁ D₃ T G₁-३ M D₃ -शाल्वेय, B₁ द्राद्रेय, Dn D₂ ३ ३
 १ ३ G₃ शाल्वा म (for शाल्वेय) D₃ -सन्धाश्च —^f)
 Ś K₁ २ [अ]ययुर्, S (G₃ damaged) [अ]भ्य* (for
 ययुर्) D₃ द्रोणमेवान्वधावता, D₃ व युधिष्ठिर

8 ^a) Ś K₁ २ ४ D₁ T G₂-३ महाराज (K₁ २ D₁ 'जा)
 (for तथा राजा) —^b) B₁ पचालैर् D₁ अभिरक्षित
 —^c) M₁ २ घृष्टद्युम्न Ś K (K₃ missing) D₁ ३ ३ ३
 घृष्टद्युम्न (D₃ घाष्टद्युम्नि) सत्या राजन (K₁ 'जा) —^d) Ś
 K₃ [अ]न्वधावता, Ś K₁ २ ४ D₁ ३ ३ [अ]भ्य (K₁ 'भि)-
 धावता; D₁ 'वर्तते, G₁ M₁ २ [अ]न्ववर्तत, M₃ [अ]
 म्यधावत (for 'वर्तत)

9 B₁ om 9-10 —^c) K₂ Dc₁ ससैन्याश्च D₃

च (for ते) K₁ २ न्यवर्तत, Dn₁ D₂ १ ३ S [s]न्व
 वर्तत (D₁ ते) (for ऽभ्य) — D₃ ८ om. (hapl.)
 9^d-10^c —^d) B₁ द्विजर्षभ, G₃ महाद्युधि (sic) (for
 युतिम्)

10 B₁ om 10, D₂ ८ om 10^{abc} (for both, cf. v 1
 9) —^a) B₃ पचाला, K₁ सुभद्रवत्पचाला (sic),
 D₃ प्रभञ्जकाश्च पाचाला — D₂ om 10^b-11^a —^b)
 D₂ खट (for पट-) B₁ सहस्र, D₃ ३ G₃ साहस्रा
 G₁ प्रसारिण (for प्रहा) —^c) B₁ [अ]भ्यधावत (for
 'वर्तन्त) K₂ द्रोणसेनाभ्यवर्तत

11 D₂ om 11^a (cf. v 1 10) —^a) M₃ महेश्वासा
 (for नरव्याघ्रा) —^c) A few MSS सन्य-
 वर्तत, Cd संन्यवर्तन्त (as in text) —^d) Dn₁ D₂ १ ३ S
 नरर्षभ (G₃ ३ 'मा, M₁-३ ३ 'भ) (for द्विजर्षभम्)
 D₃ पुरस्कृत्य शिखण्डिन (= 10^d)

12 ^a) D₂ तेषु युद्धायागतेषु —^b) Ś K₃ पुरुषर्षभ,
 Dn₁ D₁ १ ३ च नरर्षभ (Dn₁ 'भ) (for भरत) D₃
 द्रोणमेवकगामिषु — D₂ om (hapl.) 12^c-13^b —^d)
 B₃-३ Dc₁ Dn₂ D₁ ६-३ T G₁ २ ४ ३ M₃ ४ वर्धनी

13 ^a) G₁ ३ M₁ २ ४ योधानाम् Dn₂ अपि सा, D₃
 अशुभा (for अशिवा) K₁ D₁ रात्री, Dn₂ D₁ १ ३
 घोरा (for रौद्रा) —^b) G₃ अतर- (for अन्तक-) D₃
 राज्ञामशुभकारिणी —^d) Ś K (K₃ missing) B₂ D₁ ३
 तथा (for तदा) M₄ प्राणापहरणी तदा

14 ^b) D₂ ४ T G₃ नदन्त (for नदन्त्य) —^c)
 D₂ ६ क्षय (for मय) —^d) Ś₁ जज्वाल, Ś₂ प्रज्जलत्,
 G₃ ४ M₁ ३ सज्जाला (for सज्वाल) Dc₁ करणैर्, G₁
 M₁ ३-३ कवलैर्; M₂ कमलैर् (for कवलैर्) Ś₁ K₃

C 7 6658
D 7 154 16
K 7 155 17

न्यवेदयन्मयं घोरं सज्जालकवलैर्मुखैः ॥ १४
उल्लाशाप्यदृश्यन्त शंसन्तो विपुलं भयम् ।
विशेषतः कौरवाणां ध्वजिन्यामतिदारुणम् ॥ १५
ततः सैन्येषु राजेन्द्र शब्दः समभवन्महान् ।
भेरीशब्देन महता मृदङ्गानां स्त्रनेन च ॥ १६
गजानां गर्जितैश्चापि तुरगाणां च हेपितैः ।
खुरशब्दनिपातैश्च तुमुलः सर्वतोऽभवत् ॥ १७
ततः समभवद्युद्धं संध्यायामतिदारुणम् ।
द्रोणस्य च महाराज सुखयानां च सर्वशः ॥ १८

मुखे

15 ^a) K₁ दृश्यन्त (sio), Dn₁ D₂ ४ १ ४ [अ]वासत
(for [अ]दृश्यन्त) G₁ M₁-२.३ उत्काश्चापि ध्वदृश्यत
— ^b) D₀ सततो (for शंसन्तो) — ^d) B₁ D₀ दारुणा
D₃ ध्वजिन्यामतिदारुणं

16 ^a) Dn₂ om (hapl) from पु up to सैन्ये (in
19°) D₃ ० सैन्यस्य (for सैन्येषु) — ^c) T G₂-३ भेरी
शरमहानादौ — ^d) S K₁ २ ४ च सर्वश, S तथैव च
(for स्त्रनेन च)

17 Dn₃ om 17 (cf v 1 16) Dn₁ om 17-19
— ^a) B D₀ D₁ वृहत्तैश्च (for गर्जितैश्च) — ^b) S₂
K₂ B₁ D₀ D₃ ०-३ G M तुरगाणां (M₄ 'नां), K₁
D₁ T तुरगानां (for तुरगाणां) K₁ हृषितै, D₃ हे
पितै (for हे*) B₃ हयाना चैव हृषितै, D₃ हयाना
हृषितेन च — ^c) K₁ D₁ खुर, B₃ धुर, D₃ खर
(for खुर) B₁ D₁ १ ३ निनादैश्च (for निपातैश्च)
D₃ घोरशब्दैर्निनादैश्च — ^d) S₁ K₁ २ ४ D₁ तुमुल, S₂
D₃ ० ३ तुमल, D₃ तुमल (for तुमुल) K₁ भृश (for
ऽभवत्)

18 Dn om 18 (cf v 1 16, 17) — ^a) G₂-३
तदभवत् (for सम*) — ^b) T G₂-३ M₁-३ रात्रौ तद्
(for संध्यायाम्) G₁ M₁ २ रात्रौ तमसि दारुणं — ^d)
D₁ सजयाना S₂ सर्वत (for 'श)

19 Dn₂ om up to सैन्ये (of v 1 16) Dn₁ om
19 (of v 1 17) — ^a) S₂ च वृते, D₀ प्रावृते;
D₃ ० G₂-३ M₂-३ संवृते (for चावृते) — ^b) S₂ K₁
D₂-३ G₁ २-३ M प्रजायत (for प्रा*) K₂ सप्रजायत
किंचन — ^c) D₃ ससैन्येन रया चैव — ^d) D₀ उच्छि
तेन K₁ B (except B₁) D₀ Dn₂ D₁ २ ४ ३ T G₂-३
च (for हृ).

तमसा चावृते लोके न प्राज्ञायत किंचन ।
सैन्येन रजसा चैव समन्तादुत्थितेन ह ॥ १९
नरस्याश्वस्य नागस्य समसजत शोणितम् ।
नापश्याम रजो भौमं कम्पलेनाभिसंवृताः ॥ २०
गात्रां वंशघनस्येव दृश्यमानस्य पर्वते ।
घोरश्चटचटाशब्दः शस्त्राणा पततामभृत् ॥ २१
नैव स्ये न परे राजन्प्राज्ञायन्त तमोवृते ।
उन्मत्तमिव तत्सर्वं बभूव रजनीमुखे ॥ २२
भौमं रजोऽथ राजेन्द्र शोणितेन प्रशामितम् ।

20 T G₂-३ om 20 G₁ M₁-३ ३ transp 20 and
21 — ^b) G₁ M₁-३ ३ मं प्रमुखाय शोणित — After
20^{ab}, D₃ ins 1111* — ^c) S K (K₁ missing) D₁ ३
अपश्याम, B₁ D₃ नापश्यात, D₁ M₃ ४ न पश्याम (for
नाप*) Dn₁ भूमां, M₃ भूमं (for भौम) — ^d)
D₁ वंशघन; D₁ संघकारेन (hypermetric) (for कम्प
लेन) S₂ K₁ [अ]भिमूच, B₃ ३ Dn₁ D₂ ०-३ 'स,
D₁ 'ता (for 'ता)

21 G₁ M₁-३ ३ transp 20 and 21 — ^a) D₃ [ज]व
(for [ह]व) — ^c) S K₁-३ D₁ ३ कष्टे; D तवश,
D₀ वष्टश, G₁ M₁ ३ क्षामीच् (for घोरश) K₁ कष्टे
चटकशब्द — ^d) D₃ द्राघ्णां, D₃ दाराणा (for
द्राघ्णां) G₃ क्षमून् — B D₀ Dn₁ (first time) n₂
D₂-३ ०-३ ins after 21^{ab} Dn₁ (second time) after
the first occurrence of 26^{ab} D₀ after 20^{ab}

1111* मृदङ्गानकनिहादैर्दक्षिणैर् पटङ्गमया ।

फेरकारिर्दक्षिणैश्च शब्दैः सर्वमेवाकुलं यभा ।

[(L 1) D₃ ३ गुरगानां च (for गानन) D₃ नि
हाद, D₁ ३ निहारि B₁ २ ४ क्षारी, D₀ जर्जरी, D₃
क्षारिषा, C₁ क्षिषिका (for क्षारी) Dn₁ (both times)
D₃ पुनर्क्षारि (D₃ 'क्ष) रिषिषाया, D₃ ४ १ ३ पुनर्क्षारि (D₃
'क्ष*) रि भारत (for the post half) — D₃ om line 2
— (L 2) Dn₂ नीत्कारैर्, D₃ पत्का*, D₃ पूत्का*, D₃
फेरकार (for फेरकारैर्) Dn₃ D₂ ४ १ ३ ३ क्षेपिनावारै (D₃
'रावै) (for हृषितैश्च शब्दै) B₁ गश्मन् (for सर्वम्) Dn₃
विभो (for यभो)]

22 ^b) K₁ D₁ प्रजायन्त, D₀ G₁-४ M₁-३ न जायन्त,
D₃ M₃ नाजा*, T भाजा*, G₃ न प्रजाय (for प्राज्ञा-
यन्त) — ^d) Dn₃ मुखं

23 ^a) D₃ भीमं (for भौम) — ^b) K₃ प्रशामितै;

शातकौम्मैथ कवचैर्भूषणैश्च तमोऽभ्यगात् ॥ २३
 ततः सा भारती सेना मणिहेमविभूषिता ।
 धौरिवासीत्सन्धत्रा रजन्यां भरतर्षभ ॥ २४
 गोमायुवडसंघुष्टा शक्तिध्वजसमाकुला ।
 दारुणामिरुता घोरा क्ष्वेदितोत्कुटनादिता ॥ २५
 ततोऽभवन्महाशब्दस्तुमुलो लोमहर्षणः ।
 ममावृष्णन्दिशः सर्वा महेन्द्राशनिनिस्वनः ॥ २६
 सा निशीथे महाराज सेनादृश्यत भारती ।

अङ्गदैः कुण्डलैर्निष्कैः शस्त्रैश्चैवावभासिता ॥ २७
 तत्र नागा रथाश्चैव जाम्बूनदविभूषिताः ।
 निशायां प्रत्यदृश्यन्त मेघा इव सविद्युतः ॥ २८
 ऋष्टिशक्तिगदावाणमुसलप्रासपट्टिशाः ।
 संपतन्तो व्यदृश्यन्त भ्राजमाना इवाग्रयः ॥ २९
 दुर्योधनपुरोवातां रथनागवलाहकाम् ।
 वादित्रघोपस्तनितां चापविद्युद्भजैर्वृताम् ॥ ३०
 द्रोणपाण्डवपुर्जन्यां खड्गशक्तिगदाशनिम् ।

C 7 66.5
 B 7 154 23
 K 7 151 23

B प्रगणित, Dc1 प्रकाशित, Dn1 D2 7 3 समुक्षित,
 Dn2 D1 समुक्षित (for प्रगणितम्) —^a) B (except
 B4) Dc1 D1 T G2 3 3 M2.4 शातकुम्मैश्च Ś1 K3
 transp कवचै and भूषणै D1 विविधैर्, D3.6 नारा
 चैर्, G1 विक्रैर् (for कवचै) B1 [s]भ्यगात्, Dc1
 भ्यगात्, Dn1 [s]भ्यगात्, S [s]नशन् (for भ्यगात्)
 —After 23, Dn1 reads 26as for the first time,
 repeating it (without var) after the second occur
 rence of 1111*

24 ^a) D2 रजनी (for भारती) D2 om from
 सेना up to वड (in 25^a) —^b) D3 त्रिहुम (for
 हेमवि) Dn1 विचित्रिता (for विभूषिता)

25 D2 om. up to वड (cf v l 24) —^a) Ś1
 वय, Ś2 K3 वड, K1 2 D1 वट, K1 चट, B
 Dn2 D3 वल, Dc1 D3 रव, D3 वट, S वल
 (for वड) Ś K (K6 missing) D3 मयुक्ता, D3
 सघुष्टा (for मयुष्टा) D6 गोमायुरेव सयुक्ता —^b)
 K1 शक्तिवज्र, M1 ध्वजशक्ति (for शक्तिध्वज) —^c)
 Ś1 K1 D1 8 दारुणामिर (D1 8 'ह') ता घोरा, B Dc1
 D2 4 S दारुणामिर (D1 'ह') ता घोरा, Dn2 दारुणामि
 नुवा घोरा —^d) Ś1 K1 D3 गजिता (for नादिता)
 Ś2 K1 Dc1 D2 4 क्ष्वेदितोत्कुट (D2 'ताकु') टनादि (Ś2 'गजि')
 ता; Dn1 'तोत्कुटनादि' ; Dn2 क्ष्वेदितोत्कुटनादिता; S
 (except M1 2 8) क्ष्वेदितोत्कुट (T G2 'दितोत्कुट'; G2
 'लितोत्कुट') नादिता

26 Dn1 reads 26as for the first time after 23,
 repeating it after the second occurrence of 1111*
 —^a) B Dc1 D1 तत्र (for ततो) Dn2 D6 महाभू,
 D1 7 8 तदा (for महा) D2 7 3 S रोद्रस्
 (for शब्दस्) —^b) Dc1 D1 8 8 तुमलो K1 D
 (except Dn2 D2 8) S (except G2 4) रोम (for लोम)
 —^d) Ś1 B1 4 Dc1 Dn1 D2 8 8 निम्न, Ś6 K1 2

D1 निस्वना, K1 D1 T G2-3 निस्वना, B2 (marg,
 orig as in text) निस्वना, D5 निस्वना (for निस्वन)

27 ^b) D2 समदृश्यत D1 भारत, G1 M1 2 सयुगे
 (for भारती) —^c) T G1-4 M सकुटैर्, G2 मरुतैर्
 (for कुण्डलैर्) Ś1 K3 चैव (for निष्कै) —^d) Ś1
 K3 निष्कैश्चैव, Ś2 K1 2 4 D1 मुकुटैश्च (for शस्त्रैश्चैव)
 Dc1 Dn D2 8 8 [अ]वभासितै (D3 'ता'), D1 [अ]
 मितामिता, T G2-3 [अ]वभासिभि (for 'मिता)

28 ^a) D3 6 तथा (for तत्र) D3 8 नाग (for
 नागा) D1 तत्र नागरया चैव —^b) Dn1 चाजिबुद (for
 जाम्बूनद) K1 विभूषिता, D3 विचित्रिता (for विभू
 पित) —^c) D3 सप्रदृश्यते, D6 प्रतिदृश्यते, D1 8
 प्रत्यदृश्यते (for दृश्यन्त) —K1 om. (hapl) 28^d-29^c

29 K1 om 29^{abc} (cf v l 28) —^a) K1 वृष्टि,
 K2 Dn2 D1 8 अक्षि, D1 अक्षि, S अष्टि (for ऋष्टि)
 Ś2 प्रास, Dn2 D2 4 8 खड्ग, D1 वाणा (for वाण)
 —^b) Ś1 D1 मुसुल, K1 B3 Dn D2-6 8 मुशल,
 B1-3 मुपल (for मुसल) K1-3 D1 पट्टिशा, B1
 पट्टिषै, S पट्टिमा (for पट्टिशा) Ś2 याणामुसुलप
 ट्टिशा —^c) Dn2 स्म दृश्यन्त, T G2 4 [s]भ्य, G1
 [s]भ्य, G2 6 ह्य (for व्य) D1 7 8 प्रपततश्च (D1
 'त स्म') दृश्यन्ते —^d) B1 राजमाना, Dc1 Dn1 भ्रष्ट
 माना (for भ्राज) Dn1 प्रहा, G2 4 [अ]ग्रय (for
 [अ]ग्रय)

30 ^a) D1 पुरोगानां (for 'वाता') —^b) Dn2
 D1 7 रथगुल्म, D3 दुर्योधन, T G2-5 रथनाग (G1 'बु')
 द (for रथनाग) D5 यलाहका, D6 चलोदक, G1
 M वलाहका Cd cites वलाहक —^c) D2 8 8 विचित्र-
 (for वादित्र) Ś K2 8 D1 निनदा, K1 निनदाश्
 (for स्तनिता) —^d) D2 स्वनैर्वृता, D5 T G M1
 चजावृता (for ध्वजैर्वृताम्)

31 ^a) M1 पाचाल (for पाण्डव), —^b) D1 7 8

C 7 6676
B 7 154 36
K 7 153 35

शरधारास्त्रपवनां भृशं शीतोष्णसंकुलाम् ॥ ३१
घोरां विस्मापनीमुग्रां जीवितच्छिदमप्लवाम् ।
तां प्राविशन्नतिभयां सेनां युद्धचिकीर्षयः ॥ ३२
तस्मिन्नात्रिमुखे घोरे महाशब्दनिनादिते ।
भीरूणां त्रासजनने शूराणां हर्षवर्धने ॥ ३३

रात्रियुद्धे तदा घोरे वर्तमाने सुदारुणे ।
द्रोणमभ्यद्रवन्कुद्धाः सहिताः पाण्डुसृज्जयाः ॥ ३४
ये ये प्रमुखतो राजद्वयवर्तन्त महात्मनः ।
तान्सर्वान्विमुखांश्चक्रे कांश्चिन्नित्ये यमक्षयम् ॥ ३५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२९ ॥

१३०

धृतराष्ट्र उवाच ।
तस्मिन्प्रविष्टे दुर्धर्षे सृज्जयानमितौजसि ।

अमृष्यमाणे संरुध्वे का वोऽभूद्वै मतिस्तदा ॥ १
दुर्योधनं तथा पुत्रमुक्त्वा शास्त्रातिगं मम ।

शक्ति (D₄ 'क्ति) खल्ल (for खल्लशक्ति-) Ś₂ K₁ 2 B₁ 2 5
D₀₁ D₀₂ D₁ 8 5 6 G₄ शदाशनी (D₀₁ 'नी) — °) Ś₁
K₈ D₀₁ D₀₁ धारायु (for धारास्त्र) B₄ परमा (for
पवना) Ś₂ K₁ 2 D₁ शरधाराचापवना, B₁ शरधारायुद्ध
वनां, G₁ M₁ 2 शरास्त्रवारापवना — °) B₁ 4 D₀₁ D₁
भृश, D₁ 8 भृत (for भृश) D₁ तीक्ष्णस्म (sic),
D₅ उष्णीष (for शोभोष्ण) S शस्त्रपातोद्गम (G₁ M₁ 2
'पातोष्ण, G₅ 'पातोस्म, M₈ 'वातोष्ण, M₄ 'वातोर्षि-)
सकुला

32 °) D₄ अलुता (for अलुवाम्) K₁ 2 D₀₂ D₁ 2
G₁ M₁ 2 जीवितच्छिदसंलुवा (K₁ 2 D₁ 'पलुवा, D₀₂
'विप्लवा) — °) Ś₁ प्रविशन् D₁ अतिचलां, D₂ 8
महाघोर (D₅ 'रा), M₄ प्रतिभया (for अति) G₁
M₁-8 5 तां प्राविशामातिभया — °) S नदीं (G₅ नतीं)
(for सेनां)

33 °) D₈ तस्मिन्मन्ये रात्रिघोरे — °) D₄ मह
च्छब्द D₁ निनादिने; D₈ निपातितं, G₁ M विना-
दिते, G₂ निपादिते (for निनादिने) D₂ महच्छब्दानि
वामिते (sic) — °) K₁ *३३णे (for चर्धने)

34 °) K₈ 4 B D₀₁ D₀₁ D₅ G₅ महा, D₁ तथा
(for तदा) T G₈ 4 वर्तमाने तदा घोरे, G₂ एवभूत
रात्रियुद्धे — °) D₅ सर्वे (for क्रुद्धा)

35 °) K₈ 4 D₅ आवर्तत, B D₀₁ D₀₂ D₂ M₈ 2
अवर्तत, D₁ 1 (also as in text) 3 प्रवर्तते (D₁ 'त)
(for न्यवर्तन्त) B₅ (marg as in text) महारथा

— °) G₂ तत्र (for चक्रे) — After 35, B D (except
D₁) ins

1112* तानि नागसहस्राणि रथानामयुवानि च ।
पदातिहयसवाना प्रयुक्तान्यवुंढानि च ।
द्रोणैकेन नाराचैर्निर्मिन्नानि निशामुखे ।

[(L 2) D₈ -गण (for -हय) D₈ -सत्त्वाना (for
-सधानां) D₅ तथा पदातिहयाना (for the prior half)
— (L 3) D₅ विमिन्नानि (for निर्भिन्) D₄ शिखामुखे
(for निशामुखे)]

Colophon K₈ missing — Sub-partan Editions
घटोत्कचवध — Day of Drona's Generalship Ś₂
चतुर्थदिने, K₁ D₁ चतुर्थयुद्धदिवसे, K₂ चतुर्थदिवसे,
K₄ चतुर्थयुद्धरात्रे — Adhy name D₀₁ D₀₁ D₂ 4 5
1 8 T G₁-3 M रात्रियुद्ध, G₅ दिशामुखवर्णनं — Adhy
no (figures, words or both) B₁ T G₁-4 M₁-4 5
(orig) 151, D₀₁ 154, D₂ 153, D₃ 49, M₅
(inf lin) 149 — Śloka no D₀₁ D₀₁ 38

130

✎ This adhy is missing in K₅ (cf v 1 7 125 14)

1 °) D₀₁ सरुध्व — °) Ś₁ K₁ 2 को वो, K₈
D₀₁ को वा, B₁ का वा, D₁ का को (for का वो)
D₀₁ युद्धे (for ऽभूद्वै) Ś₁ K₁ D₁ पतिस (for मतिस्)
B₁ तथा (for तदा) D₅ का वोभून्मतिस्तदा (sic).

यत्प्राविशदमेयात्मा किं पार्थः प्रत्यपद्यत ॥ २
 निहते सैन्यवे वीरे भूरिश्रवसि चैव हि ।
 यदभ्यगान्महातेजाः पाञ्चालानपराजितः ॥ ३
 किममन्यत दुर्धर्षः प्रविष्टे शत्रुतापने ।
 दुर्योधनश्च किं कृत्य प्राप्तकालममन्यत ॥ ४
 के च तं वरदं वीरमन्ययुर्द्विजसत्तमम् ।
 के चास्य पृष्ठतोऽञ्जच्छन्वीराः शूरस्य युध्यतः ।
 के पुरस्तादयुध्यन्त निघ्नतः शत्रवाघ्रणे ॥ ५
 मन्येऽहं पाण्डवान्मर्यान्भारद्वाजशरार्दितान् ।

शिशिरे कम्पमाना वै कृशा गाव इवामिभो ॥ ६
 प्रविश्य स महेष्वासः पाञ्चालानरिमर्दनः ।
 कथं नु पुरुषव्याघ्रः पञ्चत्वमुपजग्मिवान् ॥ ७
 सर्वेषु सैन्येषु च संगतेषु
 रात्रौ समेतेषु महारथेषु ।
 संलोज्यमानेषु पृथग्विधेषु
 के वस्तदानीं मतिमन्त आसन् ॥ ८
 हताश्वैव विपक्ताश्च पराभूताश्च शंससि ।
 रथिनो विरथाश्चैव कृतान्युद्धेषु मामकान् ॥ ९

C 7, 6591
 B 7 156 9
 K 7 157 9

2 G. damaged —^a) B₁ T G⁻⁵ तदा (for तथा) S₁ transp पुत्रम् and उक्त्या S₂ शस्त्राणि, D. चास्त्रा (for शस्त्रा) —^c) G₁ M₁ : प्रविशतम् (for यत्प्राविशद्) —^d) D द्रोण (for पार्थ) B₁ प्रत्यपद्यत (for पद्यत)

3 ^a) S₂ शूरे, Dn₁ D₂ : १ : घोरे (for वीरे) —^b) B : D₂ : २ : G₁ : १ : M चैव ह, D. चाहवे (for चैव हि) —^c) K₁ B₁ D₁ : यदभ्यगान्, B₂ : D₁ M₁ यदभ्यगान्, D₂ : तदभ्यगान्, T G₂ : यद (G. दा)भ्यागान्, M₂ : यदत् (for यदन्य) —^d) B₃ पञ्चालान्

4 G partly damaged —^a) K₁ B Dc₁ Dn₂ D₂ : दुर्धर्षं T G⁻⁵ किं मन्यते (G₂ त) दुराधर्षं —^b) S (G₂ damaged) सूदने (for तापने) —^c) K₂ B (except B₁) Dn D₂ : T G₂ तु (for च) D₂ : कार्यं (for कृत्य) S₁ D₂ : दुर्योधनश्च किं कृत्य —^d) D₂ तदा (for प्राप्त)

5 ^a) D₂ [ग]न (for त) D₂ ऋट, D₂ प्रवर, T G₂ : परम (for वरद) — With 5^c-7^b, cf. 1109* —^c) S₁ K₁ : B₁ : Dc₁ D₁ च (for च) D. [अ]भ्यामतो (for पृष्ठतो) Dn D₂ : १ : सूत (for अञ्छन्) —^d) 6 K (K₂ missing) D₁ : २ : वीरस्य (for शूरस्य) T G₂ गच्छत (for युध्यत) — B₁ om 5^c —^e) K₂ S अ (M₂ न्य)वर्तत (for अयुध्यन्त) B₂ : Dc₁ पुरस्तादभ्यवर्तत —^f) K₁ B (B₁ om) Dn₁ D₂ : २ : T निघ्नत (for निघ्नत)

6 G₂ partly damaged —^a) T G₁ : M हि (for हृ) —^b) S K (K₂ missing) D₁ : शराहतान्, Dn₁ D₂ : १ : मयार्दितान् (for शरा) —^c) D₂ G₂ : शिशिरे कम्पमाना —^d) T G₁ : M कृशागा गा,

G. वै कृशागा (for कृशा गाव) S K₁ [अ]वमौ, K₂ B Dc₁ Dn⁻⁴ D₂ : २ : प्रभो, K₂ विभो, T G⁻⁵ M₁ [अ]भित, G₁ M₁ : [अ]भृत (for [अ]भिभो)

7 ^a) S K. संप्रविश्य, K₁ स प्रविश्य, G₁ : २ : M प्रविश्य च (for प्रविश्य स) —^b) B₃ पञ्चालान्, D₂ पाञ्चालम् S₂ पाञ्चालानामरिर्दम —^c) K₁ : न, D₂ : १ : S न, D. २ तु (for नु) D₂ : ३ पुरुषव्याघ्र —^d) K₁ पचताम् (for पञ्चत्वम्)

8 ^a) S K (K₂ missing) B Dc₁ D₁ : ३ : २ योधेषु (for सैन्येषु) Dn₁ D₂ G₂ : M₂ : सहतेषु, Dn₂ D₂ : T G₂ : सहितेषु (for संगतेषु) —^b) D₂ सम स्रेषु (for समेतेषु) D. महाहवेषु (for रथेषु) —^c) B Dc₁ Dn₁ D₂ : T G₂ : वलेषु, G₁ M₁ जनेषु (for विधेषु) —^d) S₂ K₁ : वा, Dn₂ नस् (for वस्) S पतिमत, D₁ प्रतिमत, G₂ मतिमद (for मतिमन्त) G₃ हासन्

9 ^a) G₂ : विपण्णाश् (for विपक्ताश्) —^b) B₂ : S शम मे, D₂ मसदि (for शससि) —^c) T G₂ : १ विरथाश् —^d) D₂ : क्षतान्, G₂ : कृता (for कृतान्) T G⁻⁵ मामका — After 9, N (except D₂ २, K₂ missing) ins

1113* तेषां सलोड्यमानानां पाण्डवैर्हतचेतसाम् ।
 अन्धे तमसि किं ज्योतिरभवत्का मतिस्तदा ।
 प्रहृष्टाश्चाप्युदग्राश्च नित्यं शससि पाण्डवान् ।
 अग्रदृष्टान्विमनसो विप्रस्त्राश्चैव मामकान् ।

[(L 1) Dn₂ D₂ हन (for हत) — (L 2) K₁ B Dc₁ D₂ मग्नानाम् (for किं ज्योतिर्) S₁ K₂ Dn₁ गतिस् (for मतिस्) Dn₂ नव, D₂ तेषां (for तदा)

C 7 8694
B 7 153 12
K. 7 158 12

कथमेपां तदा तत्र पार्थानामपलायिनाम् ।

प्रकाशमभवद्वात्रौ कथं कुरुषु संजय ॥ १०

संजय उवाच ।

रात्रियुद्धे तदा राजन्वर्तमाने सुदारुणे ।

द्रोणमभ्यद्रवन्नात्रौ पाण्डवाः सहसैनिकाः ॥ ११

ततो द्रोणः केकयांश्च धृष्टद्युम्नस्य चात्मजान् ।

प्रेषयन्मृत्युलोकाय सर्वानिषुभिराशुगैः ॥ १२

तस्य प्रमुखतो राजन्येऽवर्तन्त महारथाः ।

तान्सर्वान्प्रेषयामास परलोकाय भारत ॥ १३

— K₁ om. lines 3-4 — (L 3) Ś₁ ह्युद्वांश्च, Dn₁ [अ]प्रहृष्टाश्च (for [अ]व्युदवांश्च) B Dc₁ D₅ नुद्वांश्च (B₁ 'श्वापि) पाण्डवान्, Dn D₂ 4 7 8 पाण्डवा-मनीषि मे (for the post. half) — D₁ om line 4 — (L 4) Ś K₁-3 B Dc₁ D₅ शससीहाप्रहृष्टा(Ś₂ 'सीह प्रविष्टां, D₅ 'सीह प्रहृष्टा)श्च (for the prior half) Ś₂ K₁ 2 सप्त-स्तांश्च, B₂-5 विभ्रष्टांश्च (for विभ्रस्तांश्च) D₅ अपकृष्टांश्च मामकान् (for the post. half)]

10 °) B₂ तेषां, Dn₁ D₅ 8 एतत्, D₂ एत (for एषां) Dn D₂ 4 7 8 तत् (D₂ कृत, D₇ तदा) सूत (for तदा तत्र) — °) Dn₂ प्रकामम् (for 'शम्) Ś₁ K₃ राजन्, D₂ राज् (for रात्रौ) D₅ प्रकाशश्चाभवद्वात्रौ — °) B₂ (marg, orig as in text) तद्ब्रूहि (for कुरुषु)

11 G₁ om. the ref — °) K₄ अभ्याद्रवन्, G₁ 5 अभ्यद्रवद् (for 'व्रवन्) B Dc₁ Dn D₁ 2 4 7 8 सर्वे, T G₂ M₁ राजन्, G₁ M₁-3 5 कुन्दा (for रात्रौ) — °) K₄ सैन्यका, B Dc₁ Dn D₂ 4 5 7 8 G₂ सोमकै (D₅ 'का) (for सैनिका)

12 °) Ś₂ K₁ 2 केकया(K₂ 'य)श्च, B₅ Dn₂ D₂ 8 5-8 केकयाश्च (for केक) — °) Ś K₁ 2 D₁ 7 धृष्टद्युम्नश्च Ś₁ K₁-3 D₁ सात्मज, K₄ D₅ 5 चात्मज D₅ धृष्टद्युम्नस्त्वात्मजान् — °) K₁ 2 प्रेषयन् K₄ B (except B₁) Dc₁ Dn₂ D₁ 2 8 सप्रे (B₅ 5 Dn₂ सप्रे, D₂ G₂ अप्रे, T G₁ 2-5 M अप्रे)पयच्छेतलोके, Dn₁ D₁ 7 8 अप्रेपयच्छे(D₅ 'न्ने)तलोके — °) Ś₂ K₂ सैन्यानि; K₁ सैन्यान् (for सर्वान्) D₅ स्वयाणै रुधिराशनै

13 °) Dn₂ D₂ 7 8 M₁ ये ये, D₄ ये *, T G M₁-3 5 एव (for तस्य) — °) Dn₁ D₁ 7 8 G₂-5 M₁ न्यवर्तत, Dn₂ D₅ नाव, D₅ योधयंतो (for येऽवर्तन्त)

प्रमथन्तं तदा वीरं भारद्वाजं महारथम् ।

अभ्यवर्तत संकुद्धः शिवी राजन्प्रतापवान् ॥ १४

तमापतन्तं संप्रेक्ष्य पाण्डवाना महारथम् ।

विन्याध दशभिद्रोणः सर्वपारशवैः शरैः ॥ १५

तं शिविः प्रतिविन्याध त्रिंशता निशितैः शरैः ।

सारथिं चास्य भह्नेन स्मयमानो न्यपातयत् ॥ १६

तस्य द्रोणो हयान्दत्त्वा सारथिं च महात्मनः ।

अथास्य सशिरस्त्राणं शिरः कायादपाहरत् ॥ १७

कलिङ्गानां च सैन्येन कलिङ्गस्य सुतो रणे ।

— °) Dn D₂ 4 पितृ, T G M₁ 2 प्रेत (for पर) Ś₂ K₁ 2 D₁ मारिप, Dn D₂ 4 7 8 पार्थिवान्, G₁ M पार्थिव (M₁ 5 'व) (for भारत) K₄ B Dc₁ पितृलोक स भारत

14 D₁ om 14 — °) Dc₁ Dn₂ D₅ G₁ 8 M प्रमथत G₁ M तथा (for तदा) K₄ B S वीरान्, Dc₁ राजन् (for वीर) — °) Ś₁ K₁-3 महारथान्, T G-5 अमर्षिं (G₂ 4 'पै)ण (for महारथम्) — °) Ś₂ D₅ अभ्यव्रवत (for 'वर्तत) Ś K₁-3 D₁ 8 5 5 दुर्धर्ष (D₅ 'र्ष), Dn₁ D₁ 8 सकुद्ध (for 'द्ध) — °) Ś₂ K₁ 2 D₁ शैव्यो, D₂ 4 8 शिवि, G₃ शिली, G₅ शित्वी (sic) (for शिवी) Ś K (K₅ missing) Dn₂ D₁-4 5 राजा (for राजन्) D₅ शिविराजा विदा पते

15 °) K₄ B Dc₁ D₁ 5 वाणै (for द्रोण) — °) D₁ om (hapl) from सर्व up to तस्य द्रोणो (in 17°) Ś K₁ 2 पारगवै, B₅ 'शितै, Dn₁ D₂ 8 5 5 'सवै (for 'शवै) K₃ B (except B₁) Dc₁ D₅ शितै (for शरै)

16 D₁ om. 16 (cf v 1 15) G₂ om (hapl) 16°b — °) Dn₁ शरै, D₂ शितै, D₄ शितै (for शिवि) — °) S (G₂ om) त्रिंशद्भिर् (for 'ता) Dn D₂ 4 8 त्रिंशद्भि ककपत्रिभि (Dn₂ 'त्रकै) — After 16°b, Dn₂ 1ns 1114* Dn₂ om (hapl) 16°-17° — °) D₅ यतमानो (for स्मय) K₄ निपातयत्, Dc₁ D₂ 5 G₁ 2 M₁-3 5 [s]म्य, D₄ [s]म्यभापत, M₄ न्यवारय* (for न्यपातयत्)

17 Dn₂ om 17, D₁ om up to तस्य द्रोणो (cf v 1 16, 15) — °) Ś K₃ D₅ महारथ, K₁ 2 D₁ 'बल, D₁ 'स्मना (for 'स्मन) — B Dc₁ D₅ 1ns after 17 Dn₂ after 16°b

पूर्वं पितृवधात्कुद्वो भीमसेनमुपाद्रवत् ॥ १८
 स भीमं पञ्चभिर्विद्ध्वा पुनर्विव्याध सप्तभिः ।
 विशोकं त्रिभिर्गजघ्ने ध्वजमेकेन पत्रिणा ॥ १९
 कलिङ्गानां तु तं शूरं क्रुद्धं क्रुद्धो वृकोदरः ।
 रथाद्रथमभिद्रुत्य मुष्टिनाभिजघान ह ॥ २०
 तस्य मुष्टिहतस्याजौ पाण्डवेन वलीयसा ।
 सर्वाण्यस्थीनि महसा प्रापतन्वै पृथक्पृथक् ॥ २१

तं कर्णो भ्रातरश्चास्य नामृष्यन्त महारथाः ।
 ते भीमसेनं नाराचैर्जघुराशीविपोपमैः ॥ २२
 ततः जघुरथं त्यक्त्वा भीमो ध्रुवरथं गतः ।
 ध्रुवं चास्यन्तमनिशं मुष्टिना समपोथयत् ।
 स तथा पाण्डुपुत्रेण बलिना निहतोऽपतत् ॥ २३
 तं निहत्य महाराज भीमसेनो महाबलः ।
 जयरातरथं प्राप्य मुहुः सिंह इवानदत् ॥ २४

C 7 6710
 B 7. 153 28
 K 7 156 30

1114* ततोऽप्य सारथिं क्षिप्रमन्य दुर्योधनोऽदिशत् ।

म तेन मगृहीताश्च पुनरभ्यद्रवद्रिपू ।

[(L 1) Dn2 lacuna for नतोऽप्य — (L 2) Ds
 अन्वपनद् (for 'द्रवद्')]

18 °) B (except B1) Dc1 अनीकेन, Ds तु मैन्वेन
 (for च मै) — °) B (except B1) कालिङ्गन् B1
 वली, B3 Dc1 युवा, Dn1 D2 4 7 8 T G2-5 M4 महान्
 (for रणे) — °) T G2-5 स्वरन् (for पूर्व)

19 °) T G2 विव्याय M4 च त्रिभि (for सप्तभि)
 — °) Ś1 विक्रोश (sic), D. (marg, orig as in
 text) सारथि (for विशोकं) D4 च त्रिर् (for त्रिभिर्)
 K4 B (except B1) Dc1 Dn2 D3 S आनर्द्ध, D1
 आजिघ्ने (for आजघ्ने)

20 °) Ś1 K1 3 D2 3 G2 4 च त शूर, Ś2 K2 शत
 शूरान (K2 'र'), T G2-5 M4 तु (G. च) शूर त (for
 तु त शूर) — °) Ś2 क्रुद्धरूपो, Dn1 क्रुद्ध क्रोधाद् (for
 क्रुद्धं क्रुद्धो) — °) T G2-5 द्रुतम् (for रथम्) B1 2
 Dc1 अभिद्रुत्य (for 'द्रुत्य) — °) B 3 Dn2 D3 नि,
 D4 त (for [अ]भि) B4 च, G1 M2-5 त (for ह)

21 B2 reads 21^{ab} on marg — °) T G2-5 मुष्टि-
 नाभि (for तस्य मुष्टि) Ś2 [अ]शु, Ds [ए]व (for
 [अ]जा) — °) M4 वलीयसा — °) Ds [अ]जाणि
 (for [अ]स्थीनि) — °) Gs प्रतपन् (for प्रापतन्)
 — After 21, S ins

1115* तस्मिन्क्षया हवे तेन सिंहादो महानभूत् ।

पाञ्चालानां महाराज साधु साधिवि पाण्डवम् ।

[(L 1) G1 M हवे (for हवे) — (L 2) Gs
 पाण्डवान्]

22 °) Ś K1 2 D1 तत् (for त) S कर्ण- (for
 कर्णो) B1 (marg as in text) Dc1 Dn1 D2 4 8 भ्रातरौ
 (for 'रथ'), S पञ्च (for चास्य) — °) D4 6 नामृ-

ष्यत् K4 महारथ, B Dc1 Dn परतप, D2-4 6-8
 परतपा, Ds महारथौ (for 'रथा) S नामृष्यन्कर्ण एव
 च — D2 om 22°-23° — °) Ś K2 B Dc1 त (for
 ते) — °) Ds आजघ्नुर्विशिखोपमै

23 D2 om 23^{ab} (cf r 1 22) — °) Gs चक्र
 (for शत्रु) — °) T G1 3 4 M (except M4) द्रुम
 रथ, G2 5 द्रुततर (for ध्रुवरथ) D3 6 प्रति, M4 गत
 (for गत) — °) S (except G4 M4) द्रुम (for
 ध्रुव) D1 2 क्षयानि (for क्षनिश) B1 ध्रुव चाप्युष्ट-
 मरथं — For 23^{ab}, Ds subst

1116* भीम स्वं रथमागमत् ।

पुनश्चोत्पत्य वेगेन तस्यानुजमपातयत् ।

— After 23^{ab}, S ins

1117* यया काचमणिर्न्यस्तो मुष्टिनैकेन लीलया ।

स हत सहसा चूर्णो रक्तमेवोपपद्यत ।

तथा चूर्णमभूत्तत्र कर्णभ्राता द्रुमस्तथा ।

[(L 1) G1 M मुष्टिकेन बलीयसा (for the post half)
 — (L 2) T G-3 सवधा (for सहसा) G1 M चूर्ण
 (for चूर्णो) G2 [उ]पपाद्यत, M3 5 [उ]त्पपन्, M4 [अ]-
 न्वप* (for [उ]पप*) — (L 3) Gs ततश्च, G4 5 तदा
 (for तथा) M4 ध्रुवस् (for द्रुमस्)]

— B1 om 23^{ef} — °) Ś K1-3 D1 स रथात्, B1 स
 राजा, S आहत (for स तथा) — °) K4 B (B1
 om) Dn Ds 6 [अ]भिहतो, Ds वि* (for नि*) S
 तलेन बलिनापतत्

24 Ds om. 24 — °) Ś D2 5 जयराज (D2 जय
 चावि, Ds जयनाम) रथं प्राप्य — °) D2 4 7 [अ]-
 पतत्, S (except Gs) [उ]द्धदन् (G2 M3 4 'त्') (for
 [अ]नदत्)

25 Ds om 25 — °) Ś जयराजम्, D2 जय तु
 तम्, D4 जय*तम्, Gs जयवारम् (for 'रावम्) S

C 7 6710
B. 7 153 25
K. 7 156 31

जयरातमथाक्षिप्य नदन्सन्धेन पाणिना ।
तलेन नाशयामास कर्णस्यैवाग्रतः स्थितम् ॥ २५
कर्णस्तु पाण्डवे शक्तिं काञ्चनीं समवाप्तुजत् ।
ततस्तामेव जग्राह प्रहसन्पाण्डुनन्दनः ॥ २६
कर्णायैव च दुर्धर्पश्चिक्षेपाजौ वृकोदरः ।
तामन्तरिक्षे चिच्छेद शकुनिस्तैलपायिना ॥ २७
ततस्तव सुता राजन्भीमस्य रथमाव्रजन् ।
महता शरवर्षेण छादयन्तो वृकोदरम् ॥ २८
दुर्मदस्य ततो भीमः प्रहसन्निव संयुगे ।

तु चरणे (for अथाक्षिप्य) —^b) Dn1 D2 7 नदन्, D5
तुदन् (for नदन्) S गृह्य भीमो महाबल — After
25^{ab}, S ins

1118* सूतं चास्य महाबाहुर्गृह्य राजस्तथैव च ।

[Ms तु (for च)]

— D1 reads 25^c-27^d twice —^d) Dn1 D4 (both
times) 7 8 [क्ष]मे तत (for [ए]वाग्रतः) K4 B2 4 Dn2
D2 स्थित (for स्थितम्) — For 25^{cd}, S subst

1119* पादयोगेण तौ वीरौ भीम कर्णस्य पश्यत ।
भूमावाविध्य जग्ने स तौ च प्राणैर्व्ययुज्यताम् ।

[(L 2) T G1 Ms 4 व्ययुज्यतां (for व्ययु)]

26 For the repetition in D4, cf v 1 25 —^a)
Da. 6 तस्मिन्कर्णो महाशक्तिं

27 For the repetition in D4, cf v 1 25 —^a)
Dn1 वै (for [ए]व) S2 स (for च) D2 दुर्धर्पा
—^{cd}) B Dc1 आपततीं (for अन्तरिक्षे) S1 K2
transp चिच्छेद and शकुनिश्च S1 K2 D4 (both times)
त(D1 तै)लपाणिना, K1 तैलपालिना; D2 शैलपाणिना,
G2 4 खनपायिनीं (for तैलपायिना) — B Dc1 D2
ins after 28 Dn2 after 28^{ab}

1120* एतच्छ्रुत्वा महत्कर्म रणेऽद्भुतपराक्रमः ।

पुनः स्वरथमास्थाय दुद्राव तव वाहिनीम् ।
तमायान्त जिघासन्त भीम क्रुद्धमिवान्तकम् ।
न्यवारयन्महाबाहुं तव पुत्रा विशां पते ।

[(L 1) B4 रणे (for महत्) — D5 om line 4
(L 4) B4 महामते (for विशा पते)]

सारथिं च ह्याश्वैव शरैर्निन्ये यमक्षयम् ।
दुर्मदस्तु ततो यानं दुष्कर्णस्यावपुषुवे ॥ २९
तावेकरथमारूढौ आतरौ परतापनौ ।
संग्रामशिरसो मध्ये भीमं द्वावभ्यधावताम् ।
यथाम्बुपतिमित्रौ हि तारकं दैत्यसत्तमम् ॥ ३०
ततस्तु दुर्मदश्चैव दुष्कर्णश्च तवात्मजौ ।
रथमेकं समारूढ्य भीमं वाणैरविध्यताम् ॥ ३१
ततः कर्णस्य मिततो द्रौणेर्दुर्योधनस्य च ।
कृपस्य सोमदत्तस्य वाह्नीकस्य च पाण्डवः ॥ ३२

28 B1 2 4 om 28^{ab} —^a) S1 K1 4 D1 2-5 G2 4
सुतो (for सुता) —^b) S1 K2 आव्रजत्, K1 2 आरु
जत् (K2 न्), K4 D3 आसृजन्, Dn2 D3 G2-5 आवृ
जन् (G2-5 'त्), D1 आ * जत् (for आव्रजन्) D4
भीमसेनमयाव्रजन्, D5 'सेनमुपाद्रवत् — After 28^{ab},
Dn2 ins 1120* —^c) D5 महता रथघोषेण —^d)
S K (K5 missing) D1 छादयन्तु (for 'यन्तो) B
(except B1) Dc1 महारथा (for वृकोदरम्)

29 G2 partly damaged —^b) D1 lacuna for च
संयुगे D2 विच्छेद प्रहसन्निव —^d) D2 4 7 8 T G2-5
क्षणान् (for शरैर्) —^c) K2 यात —^f) S K (K5
missing) D1 8 [क्ष]य पुषुवे, B2 Dn2 [क्ष]वचक्रमे,
Dn1 D2 4 7 8 च (D2 तु) दुद्रुवे, T G2-5 [क्ष]मि (G2
'पि) पुषुवे (for [क्ष]व')

30 G2 partly damaged —^a) S1 K2 [ए]क
—^b) Dc1 शत्रु, D2 7 T G परि (for पर) D2 8
G2 8 M (except M1) तापिनौ, T G2 4 तापितौ, G1
-तापिनं (for -तापनौ) D5 आतरावपलायिनौ —^d)
S2 K2 8 Dn1 D1 8 ताव (for द्वाव) K4 B1-4 Dc1
Dn2 [क्ष]प्यधावतां, B2 [क्ष]प्ययुध्यता (for [क्ष]भ्य
धावताम्) D2 4 7 8 S भीम द्वाभ्यामवि (D2 'व) ध्यता
(G2 'त) —^c) S K1-8 D2 तौ, D5 द्वौ (for हि)
—^f) S2 K4 S वैलमुत्तम

31 D1 om (hapl.) 31 G2 partly damaged
—^a) S2 D2 ततश्च; Dn1 D2 7 8 तथा हि (for ततस्तु)
D1 दुर्मदाश्च —^b) B2 [क्ष]वपुषुवे, Dn1 D2 8 G1
M (except M1) तवात्मज, D1 8 तवानुज (for तवा-
त्मजौ) —^c) G2 कथम् (for रथम्) —^d) S2 B2
अयुध्यता (for अविध्यताम्)

32^b) S1 K1 2 D4 5 7 8 द्रोण (for द्रौणैर्) —^c)

दुर्मदस्य च वीरस्य दुष्कर्णस्य च तं रथम् ।
पादप्रहारेण धरां प्रावेगयदरिदमः ॥ ३३
ततः सुतौ ते बलिनौ शूरा दुष्कर्णदुर्मदौ ।
मुष्टिनाहत्य संक्रुद्धो ममर्द चरणेन च ॥ ३४
ततो हाहाकृते सैन्ये दृष्ट्वा भीमं नृपावुवन् ।
रुद्रोऽयं भीमरूपेण धार्तराष्ट्रेषु गृह्यति ॥ ३५
एवमुक्त्वापलायन्त सर्वे भारत पार्थिवाः ।
विसंजावाहयन्वाहान्न च द्वौ नह धावतः ॥ ३६
ततो बले भृगुलुलिते निशामुखे
मुष्टिजितो नृपवृषभैर्वृकोदरः ।

महाबलः कमलविबुद्धलोचनो
युधिष्ठिरं नृपतिमपूजयद्बली ॥ ३७
ततो यमौ द्रुपदविराटकेकया
युधिष्ठिरश्चापि परां मुदं ययुः ।
वृकोदरं भृगमभिपूजयंश्च ते
यथान्धके प्रतिनिहते हर सुराः ॥ ३८
ततः सुतास्तव वरुणात्मजोपमा
रूपान्विताः सह गुरुणा महात्मना ।
वृकोदर सरथपदातिकुञ्जरा
युयुत्सवो भृगमभिपर्यवारयन् ॥ ३९

C 7 6727
B 7 155 45
K. 7 156 48

॥ ३३ ॥ मीम (for मोम) — ^a) Ś K₁ : Dc₁ D₁ :
यादिकृन् Ś : K₁ : ॥ भारत, D- धीमन (for पाण्डव)

33 G damaged — ^a) D- द्रुपदस्य (for दुर्म
दस्य) — ^b) K₁ om. च D₁ रथातर, D- रथं प्रति
(for च त रथम्) — After 33^{ab}, D₁ ins

1121* आगरोह महाबाहुर्मिषता सर्वघन्विनाम् ।

34 ^a) Dn₁ D₁ रथमीता, D₂ तु भीता (for सुतौ
ते) B₁ च, D₁ : तां (for ते) D- तत सुतावतिवली,
D भीमन्नु तां ते बलिनौ — ^b) D₁ वीरौ (for शूरा)
D- : दुर्मदौ (for दुर्मदौ) — ^c) Dc₁ सकुद्धौ, Dn₁
D₁ : १ : संक्रुद्धौ (for संक्रुद्धौ) — ^d) Ś₁ ह, S स (for
च) B Dc₁ Dn₁ D₁ ममर्दं च ननाद (Dn- 'नर्दं) च

35 ^a) Ś K₁ : D₂ : ॥ M₁ : नतो हाहाकृत सैन्य (Ś :
भीम, D नव) — ^b) D₁ नृपोवृवीन् D₁ दृष्ट्वा
भीमस्य विग्रह — ^c) K₁ धार्तराष्ट्रेण B (except B₁)
Dc₁ D₁ युध्यति, Dn₁ D₁ : युध्यते, T G-4 कुध्यति
(for गृ) D₁ धार्तराष्ट्रे युयुध्यते, D 'राष्ट्रान्प्रगृह्यति

36 ^a) K₂ B Dn₁ D₁ : पलायंते, G₁ M₁ : [अ]प
लायंत — D₁ om 36^{cd} — ^c) D₁ मूकश्च (for
विमंजा) Ś K₁ : विमंजा यद्यो वाहा, D₁ : १ :
'ज्ञान्वाहयन्वाहान्; T G₁ : 'ज्ञान्वाहयन्वाहान् (G₁ : 'हान्),
— ^d) Dn₁ D₁ : १ : न (D₁ : स) च संस्थानमारभेद्
(Dn₁ D₁ : 'भद्, D₁ : 'भद्), D₁ : T G₁ : M₁ : न च
दौ समधानतां

37 ^a) B₁ रणे (for यले) G₁ M लुलिते D₁ :
यमत्रये (for निशामुखे) — ^b) K₁ B₁ : २ : Dc₁ D₁
: १ : T G₁ : M₁ : स (for सु) D₁ : ऋषभैर् — ^c)

Ś- विमुद्, Cd विलुब्ध (for विमुद्) — ^d) D₁
om (hapl) from नृपति up to युधिष्ठिर (in 38^b)
D₁ : १ : नृपमभ्य (D₁ : 'भि) पूजयद् (D₁ : 'यन्) (for नृप
तिमपूजयद्)

38 D₁ om up to युधिष्ठिर (cf v l 37) — ^a)
B₁ D (D₁ om) केकया (for केकया) — ^b) Ś₁ K₁
transp परा and मुद D₁ ययौ (for ययु) — ^c)
Dn₁ om (hapl) from मृश up to वृकोदर (in 39^a) Ś₁
K₁ : २ : B₁ Dc₁ Dn₁ D₁ : अनुपूजयद्, D₁ : 'सम्यपू',
G₁ : M₁ : अपि पू (for अभिपू) M₁ om. ते Ś₁
K₁ D₁ : वृकोदर सुमृशमपूजयश्च (D₁ : om श्र) — ^d)
G₁ : M ययातके D₁ सुरा हर (by transp)

39 Dn₁ om up to वृकोदर (cf v l 38) — ^a)
K₁ B₁ : Dn₁ D₁ : १ : ते (for तय) D₁ वरुणसु
तोपमा — ^b) D₁ सुर (for सह) — ^c) Ś₁ सरथि (for
सरथ) G₁ : कुजर — ^d) T G₁ : महास्या, G₁ M
महानला (for युयुत्सवो) D₁ : १ : G₁ अपि (for अभि)
— After 39, S ins

1122* ततो यमौ द्रुपदसुता सलैनिका
युधिष्ठिरद्रुपदविराटसात्वता ।
घटोत्कचो जयविजयौ हुमो वृक
सर्धन्यास्त्रय वनयानवारयन् ।

[(L 1) T G₁ मु (for म-) — (L 2) T युधिष्ठिर
G₁ M मलयका (for -सात्वता) — (L 3) G₁ हुम-
(for जय) G₁ : विजय- (for 'यो) G₁ M वृष (for
वृक)]

40 ^a) Ś : K₁ गणैर् (for -घनैर्) Cd otes

C 7 6728
B 7 153 46
K 7 156 50

ततोऽभवत्तिमिरघनैरिवावृतं
महाभये भयदमतीव दारुणम् ।

निशामुखे वदवृक्षगृध्रमोदनं
महात्मनां नृपवरयुद्धमद्भुतम् ॥ ४०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३० ॥

१३१

संजय उवाच ।

प्रायोपविष्टे तु हते पुत्रे सात्यकिना ततः ।
सोमदत्तो भृशं क्रुद्धः सात्यकिं वाक्यमब्रवीत् ॥ १
क्षत्रधर्मः पुरा दृष्टो यस्तु देवैर्महात्मभिः ।
तं त्वं सात्वत संत्यज्य दस्युधर्मे कथं रतः ॥ २
पराङ्मुखाय दीनाय न्यस्तशस्त्राय याचते ।

क्षत्रधर्मरतः प्राज्ञः कथं नु प्रहरेद्रणे ॥ ३
द्रावेव किल वृष्णीनां तत्र ख्यातौ महारथौ ।
प्रद्युम्नश्च महाबाहुस्त्वं चैव युधि सात्वत ॥ ४
कथं प्रायोपविष्टाय पार्थेन छिन्नबाहवे ।
नृशंसं पतनीयं च तादृशं कृतवानसि ॥ ५
शपे सात्वत पुत्राभ्यामिष्टेन सुकृतेन च ।

तिमिरं (as in text) B (except B₁) D₀₁ D₂ ३ ६ १ ४
[आ]वृते G₅ ततोभवत्तिरघनैरिवावृत (sio) —^b) B₂ ५
D₀₁ महाहवे, T G₃ ४ 'रय, G₁ ६ M 'रव (for 'भये)
D₈ भयमदतीव (sio) D₀₁ D₅ ६ दारुणे —^c) B D₀₁
Dn₁ D₁ ४ वृकवल, Dn₁ D₈ ६ वृकप्रह, D₂ वृकचट-,
D₅ वकप्रह, D₇ वृकबाहु, T G₁ ३-५ M वलवृक, G₂
वृकवल (for वदवृक) Ś₁ K₈ D₅ ६ मोदने Ś₂ K₁
२ ४ निशामुखे वदवृक्षिवाप्रमोदने; D₁ 'खे वृषल[ग]वद-
गृध्रमोहित —^d) D₈ G₅ महात्मना Dn D₂ ४ १ ४
उत्तम (for अद्भुतम्)

Colophon K₅ missing — Sub-parvan D₁ जय-
द्रयवध — Day of Drona's Generalship Ś K₂ ४ D₁
चतुर्यो युद्धदिवस, K₁ ४ चतुर्योदिवस — Adhy name
B D₀₁ Dn₁ D₂-३ रात्रियुद्ध, G₁ M₁-३ ५ रात्रियुद्धे भीम
सेनयुद्ध; G₁ ५ भीमसेन (G₅ भीम) पराक्रम, Bom ed
रात्रियुद्धे भीमपराक्रम — Adhy no (figures, words or
both) B₅ 162, Dn₁ D₂ 155, D₈ 50, T G
M₁-२ ५ 152, M₁ 150 — Śloka no D₀₁ 47

131

 This adhy is missing in K₅ (cf. v l 7. 125
14)

1 ^b) Ś₁ K₈ सह, Ś₂ K₁ २ ४ Dn₁ D₁ ५ नृप,
B D₀₁ D₂ उदा, D₈ ६ नृप, D₁ १ ४ G₁ [आ]हवे

(for तत) —^d) K₁ सात्यक (for 'किं) D₇ वाचम्
(for वाक्यम्)

2 K₁ om (hapl) 2^a-3^b —^a) K₁ २ धर्मक्षत्र
(K₂ 'त्र); B₅ क्षत्रधर्म (for क्षत्र) D₈ S परो (for
पुरा) Dn₁ D₁ १ क्षत्रधर्मपरो दृष्टो —^b) D₂ वसु
(for यस्तु) —^c) D₂ ४ १ ४ M₁ २ स (for त) K₁
सात्यक्य, K₂ D₁ सात्यक (for सात्वत) D₂ सत्यघ्न
(for सत्यज्य) Ś₂ सात्यके त्वं तमुत्सृज्य —^d) Ś
K₁-३ D₁ कथं स्थित, Dn D₂ ४ १ ४ G₁ M रत सदा
(Dn₂ कथं) (for कथ रत) T G₂-६ दस्युत्वं कृत
वानसि

3 K₁ om 3^{ab} (cf v l 2) —^a) M₂ ५ अवा-
ङ्मुखाय D₈ सौम्याय (for दीनाय) —^b) B D₀₁
सात्यके (for याचते) —^d) D₀₁ Dn₁ D₂ ५ ४ G₂ ५
तु (for तु) K₁ Dn D₁-६ प्रा (K₁ प्र) हरद्, D₂ M₁
प्राहरेद् (for प्रह*)

4 ^b) Dn₂ D₂ ४ १ ४ मुखौ (for ख्यातौ) —^c)
K₁ छट्युत्तश्च (hypermetrio) (for प्रद्युम्नश्च) Dn₂
D₂ ४ १ ४ महातेजास् (for 'बाहुस्) —^d) D₈ तत्र
(for त्वं च) B₅ (before corr) Dn₂ D₂ ६-८ T G₃
सात्वत, D₈ संमत (for सात्वत)

5 After 5^{ab}, D₁ ins 1123* —^c) B₁ D₂
तपनीय, D₂ ४ S वत दीन, D₇ ४ तर्जनीय, Cd पत
नीयं (as in text) — K₁ B D₀₁ D₂ ins after 5

[742]

अनतीतामिमां रात्रिं यदि त्वां वीरमानिनम् ॥ ६
अरक्ष्यमाणं पार्थेन जिष्णुना ससुतानुजम् ।
न हन्त्यां निरये घोरे पतेयं वृष्णिपासन ॥ ७
एवमुक्त्वा सुसंकुद्धः सोमदत्तो महाबलः ।
दध्मौ शङ्खं च तारेण सिंहनादं ननाद च ॥ ८
ततः कमलपत्राक्षः सिंहदंष्ट्रो महाबलः ।
सात्वतो भृशसंकुद्धः सोमदत्तमथाव्रवीत् ॥ ९

हतो भूरिश्रवा वीरस्त्व पुत्रो महारथः ।
शलश्रैव तथा राजन्प्रातृव्यसनकशितः ॥ १०
त्वां चाप्यद्य वधिष्यामि सपुत्रपशुबान्धवम् ।
तिष्ठेदानीं रणे यत्तः कौरवोऽसि विशेषतः ॥ ११
यस्मिन्दानं दमः शौचमहिंसा हीर्यतिः क्षमा ।
अनपायीनि सर्वाणि नित्यं राज्ञि युधिष्ठिरे ॥ १२
मृदङ्गकेतोस्तस्य त्वं तेजसा निहतः पुरा ।

C 7 6746
B 7 156 18
K 7 157 18

Dm after 6 D1 after 5^{ab}

1123* कर्मणस्तस्य दुर्वृत्तं फलं प्राप्नुहि सयुगे ।

अथ ह्येत्यामि ने नृद शिरो विप्रन्य पत्रिणा ।

[Ds om line 2]

6 D1 om (hapl) 6^c-8^d —^a D2 वाच, M3 रात्रीं (for रात्रिं) —^d K1 2 G1 2-5 M स्वा (for स्वा) — After 6, Dm1 ins 1123*

7 D1 om. 7 (cf. v l 6) —^a K1 B1 2 3 Dc1 D2 3 4-5 अ (D2 6 सु) रक्षमाण (for अरक्ष्य*) —^b) S K3 जिष्णुना (for जि*) B1 (marg) 2 3 3 Dc1 Dm1 ससुवात्मज —^c) D3 नि (for न) B Dc1 Dn D2 1 2 नरके, G1 निरयो (for 'ये) D3 6 न हनिष्यामि निरये —^d) B1 2 पाशव

8 D1 om. 8 (cf v l 6) —^a) S K2 उक्त (for उक्त्वा) D5 नृश, D6 G2-5 तु म (for सुम-) —^b) S K (K3 missing) om (hapl) from तो up to सोमद (in 9^d) — D1 reads 8^c-9^d twice —^c) D5 स (for च) D2 6 तूर्णेन, Cd तारेण (as in text) —^d) D2 6 ह (for च)

9 For the repetition in D1, cf v l 8 S K (K3 missing) om. up to सोमद (cf v l 8) —^b) B Dc1 D1 G1 M दुरामद, D5 महाबल (for 'बल') —^c) B2 Dn D1 2 3 4 5 माल्यकिर् (for सात्वतो) —^d) G5 तथा (for अथ) — After 9, K1 B Dc1 Dn D1 5 ins

1124* कौरवेय न मे त्रास कथंचिदपि विद्यते ।

त्वया सार्धमयान्यैश्च युध्यतो हृदि कश्चन ।

यदि सर्वेण सैन्येन गुप्तो मा योषधिष्यसि ।

तथापि न व्यया काचित्त्वयि स्थानम कौरव ।

युद्धमारेण वाक्येन सतामवमतेन च । [5]

नाह भीषयितुं शक्य क्षत्रवृत्ते स्थितस्त्वया ।

यदि तेजस्ति युयुत्साय मया सह नराधिप ।

निर्दयो निश्चित्यणि प्रहर प्रहरामि ते ।

[(L 3) D5 युक्तो (for युजो) — (L 4) B1 2 (marg) Dc1 रणे (for त्वयि) — (L 5) D5 मत्त्व- (for युद्ध) K1 अमतां समनेन च, Dn2 सतामवमतेन च (for the post half) — (L 6) Dm1 क्षत्रवृत्ते स्थित (for the post half) — (L 7) Dc1 Dm1 महासत्त्व (for मया सह)]

10 ^a) S K1 2 S वीर, Dn2 D. 4.7 8 राजस्, D5 चैव (for वीरस्) —^b) S महाहवे (for महारथ) D5 शलश्रैव महाबल — Ds om 10^c-11^d D5 om 10^{cd} —^c) G1 शल्य (for शलश्र) K2 4 B Dc1 T G2-5 महाराज, Dm1 महावीर Dn2 D2 4 7 8 तदा (D2 या) वीर, M (except M1) तदा राजन् (for तथा रा*) —^d) S K (K3 missing) B (except B5) D1 2 कपित Dn2 वृषसेनश्च कशित

11 D1 om 11 (cf v l 10) —^a) D2 अथ (for अथ) S2 D5 8 हनिष्यामि (for वधि) —^b) B1 2 3 Dc1 Dn2 D2 4 7 8 G1 2-5 M सपुत्र सहर्थाधव, B2 4 Dn1 T G2 सहपुत्र सवाधव —^c) B1 यजु (for यत्त) —^d) K1 [5] यि (for सयि) B Dc1 Dm1 D2 4 6-8 महारथ (Dm1 'थ), Dn2 महाबल (for विशेषत) S शूरस्त्व हि महारथ

12 ^a) D2 शम, Cd दान (as in text) —^b) Dn D2 4.7 G2 श्रीर्, Cd हीर् (as in text) —^c) S K1-3 D1 5 सर्वाण्यन (K1 2 'नु) पणानि स, K4 सर्वाण्यनुनिसर्वाणि (sic), B Dn D2 4.7 8 T G2 5 अनपाया (D1 1 8 G5 'यि) नि सर्वाणि, D2 6 सर्वाण्येतानि विष्टति

13 ^a) Dm1 G2-5 M3 5 मृगेंद्र (for मृदङ्ग-) —^b) D5 निहतस्तेजसा पुरा —^c) G1 5 M (except M5)

C 7 6748
B 7 156 18
K 7 157 18

सर्कणसौवलः संख्ये विनाशं समुपेक्ष्यसि ॥ १३
शपेऽहं कृष्णचरणैरिष्टापूर्तेन चैव ह ।
यदि त्वा समुतं पापं न हन्या युधि रोषितः ।
अपयास्यसि चेत्यक्त्वा ततो मुक्तो भविष्यसि ॥ १४
एवमाभाष्य चान्योन्यं क्रोधसंरक्तलोचनौ ।
प्रवृत्तौ शरसंपातं कर्तुं पुरुषसत्तमौ ॥ १५
ततो गजसहस्रेण रथानामयुतेन च ।
दुर्योधनः सोमदत्तं परिवार्य व्यवस्थितः ॥ १६
शकुनिश्च सुसंकुद्धः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
पुत्रपौत्रैः परिवृतो भ्रातृभिश्चेन्द्रविक्रमैः ।
स्थालस्तत्र महाबाहुर्वज्रसंहननो युवा ॥ १७

साग्रं शतसहस्रं तु हयानां तस्य धीमतः ।
सोमदत्तं महेष्वासं समन्तात्पर्यरक्षत ॥ १८
रक्ष्यमाणश्च बलिभिश्छादयामास सात्यकिम् ।
तं छाद्यमानं विशिखैर्दृष्ट्वा संनतपर्वभिः ।
धृष्टद्युम्नोऽभ्ययात्कुद्धः प्रगृह्य महतीं चमूम् ॥ १९
चण्डवाताभिसृष्टानामुदधीनामिव स्वनः ।
आसीद्राजन्वलौघानामन्योन्यमभिनिघ्नताम् ॥ २०
विव्याध सोमदत्तस्तु सात्वतं नवभिः शरैः ।
सात्यकिर्दशभिश्चैनमवधीत्कुरुपुंगवम् ॥ २१
सोऽतिविद्धो बलवता समरे दृढधन्वना ।
रथोपस्थं समासाद्य मुमोह गतचेतनः ॥ २२

सखे, G₁ सखे (for सख्ये) —^d S₁ K₈ G₁ समुपे
क्ष्यसि (G₁ 'सि), B₁₋₈ : D (except D₁ :) उपया
स्यसि, B₄ समुपत्यसि (for 'पेव्यसि)

14 K₄ D₁ om. (hapl) 14 —^a B₁ : : D₂ :
शपेय (for शपेऽहं) D₅ : चरणाव्, Cd गौर (as in
text) —^b S₂ K₁ D_n D₂₋₈ चैव हि, D₀₁ कौरव,
S चात्मन (for चैव ह) —^c T G₈ : अद्य (for
यदि) K₁ : D_n : M ह्वा, D₁ ह्व (for ह्वां)
B₁ संयुत (for समुत) S₁ K₁ : D₅ तात, D_n D₂
: : वाणैर्, D₃ : राजन् (for पाप) G₃ यदि
स्वामद्य समुत —^d T G₈ : नि (for न) D₂ हन्ये
(for हन्या) —^e T मत्तस् (for त्यक्त्वा) D₂ अप-
यासि न चेत्यक्त्वा, G₁ M₂ 'यास्यामि चेत्य (M₂ ह्यु)-
कर्या —^d B₁ G₃ रणं (for ततो) T भविष्यति
(for 'प्यसि)

15 Before 15, G₁ M₁ : : : ins सजय उवाच —^b
T₁ G₂₋₈ कोप, T₂ रोप (for क्रोध) —^c B₂
(marg as in text) संघात (for -संपात) —^d G₈
damaged from प up to सहस्रे (in 16^a)

16 ^a) G₈ partly damaged B D₀₁ D_n D₁ : :
: : S रथ (for गज-) —^b B D₀₁ नागानाम्; D_n
D₂ : : : S (except G₂) हयानाम् (for रथानाम्) D_n
हयनागायुतेन च —^d K₄ व्यवस्थितं, D₈ समवत
(for व्यवस्थित)

17 ^a) S₂ D₈ : तु (for च) K₄ D_n स (for
सु) —^b D_n D₂ : : : S विशारद्, D_n : परि-
मह (for भृतां वर) —^d B₁ चैव; D_n D₁ : : : S

चह- (for चेन्द्र-) — 17^c is partly damaged in G₈
—^e) B (except B₁) D₀₁ D_n : D₈ इयात्स्, D_n
D₂ : : : S शालस्, D₈ : शल्यस् (for स्थालस्) S₂
महाबाहो, D_n : D₁ : : 'राज (for 'बाहुर्)

18 ^a) B₁ D₀₁ च (for तु) —^b) T G₂ : :
योधानां, G₁ M यौधाना (for हयाना) D₂ : हयाना
मुपगृह्य चै —^d) D (except D₀₁ D₁ :) पर्यवारयन्
(D_n D₁ 'त्), G₄ पर्यतप्यत (for 'रक्षत)

19 ^a) D₀₁ D_n D₂₋₄ : : : रक्षमाणश्च (for रक्ष्य-)
—^c) G₈ damaged D₁ ते (for त) D₂ छादयत
(for छाद्यमान) —^e) T G₂₋₈ M₈₋₈ [S] भवत् (for
अभ्ययात्) S₁ K (K₅ missing) D₁ : : तृणं (for कुद्ध)
— After 19, T G₈ M₈ : : ins

1125* अभ्यरक्षन्महाबाहु सात्वत सत्यधिक्रमम् ।

20 ^a) D₂ -ष्टानाम् (for -सृष्टां) D₈ चडवातवि
सृष्टानाम् —^b) D₈ यथा (for ह्व) K₄ शनं (sic)
—^d) G₈ partly damaged S₂ K₁ : : D₁ : अभिधा
वता, D₈ : T G₈ 'जन्नता (for 'निघ्नताम्)

21 ^a) G₈ damaged S₁ K₁ विव्याधे, T G₂ विव्याय
(for 'ध) D_n D₂ च (for तु) —^b) S₁ K (K₅
missing) सात्यकिं (for सात्वत) K₄ D₈ निशितै (for
नवभिः) —^c) B D₀₁ D_n D₁ : : : T G₂ : नव
भिश्च (for द्वा) K₄ D_n D₈ चैवम्, D₈ चैव (for
चैनम्) —^d) D₈ विव्याध, M₈ : अविध्यत् (for
अवधीत्)

22 ^b) G₈ partly damaged K₁ : B (except B₁)

C. 7 6795
D. 7 178 67
K. 7. 157 67

भयार्दिता प्रचुक्षोभ पुत्रस्य तव वाहिनी ।
वायुना क्षोभितावर्ता गङ्गेचोर्ध्वतरङ्गिणी ॥ ३१
घटोत्कचप्रयुक्तेन सिंहनादेन भीषिताः ।
प्रसुप्तवर्गजा भूत्रं विव्यथुश्च नरा भृशम् ॥ ३२
ततोऽश्मवृष्टिरत्यर्थमासीत्तत्र समन्ततः ।
संध्याकालाधिकवलैः प्रमुक्ता राक्षसैः क्षितौ ॥ ३३
आयसानि च चक्राणि भृशुण्ड्यः प्रासतोमराः ।

पतन्त्यविरलाः शूलाः शतद्वयः पट्टिशस्तथा ॥ ३४
तदुग्रमतिरौद्रं च दृष्ट्वा युद्धं नराधिपाः ।
तनयास्तव कर्णश्च व्यथिताः प्राद्रवन्दिशः ॥ ३५
तत्रैकोऽस्त्रवलश्लाघी द्रौणिर्मानी न विव्यथे ।
व्यधमच्च शरैर्मायां घटोत्कचविनिर्मिताम् ॥ ३६
निहतायां तु मायायाममर्षी स घटोत्कचः ।
विससर्ज शरान्वोरांस्तेऽश्वत्थामानमाविशन् ॥ ३७

Ś: Ks 4 B Dn2 D1-4 6 T Gs M4 निशम्य (for नि
शम्य) D2 मुदिता (for व्यथिता) K2 T Gs 4 नृप
(for नृपा) — After 30, B Dc1 Dn Ds 6 ins

1127* ततस्त गिरिशङ्गाभ भीमरूप भयावहम् ।
दंष्ट्राकरालोऽप्रमुख शङ्कुर्गणं महाहनुम् ।
ऊर्ध्वकेश विरूपाक्ष दीप्तास्य निम्नितोदरम् ।
महाभ्राभगलद्वार किरीटच्छमूर्धजम् ।
श्रासनं सर्वभूताना व्यात्ताननमिवान्तकम् । [5]
वीक्ष्य दीप्तमिवायान्त रिपुविक्षोभकारिणम् ।
तमुद्यतमहाचाप राक्षसेन्द्र घटोत्कचम् ।

[(L 2) Ds महामुज (for 'हनुम्') — (L 3) Bs
(marg) Dc1 Dn1 Ds ऊर्ध्ववक्त्र (for 'केश') B1 4 Dn1
निनोदर; Dn2 Ds निमतो*, Ds निर्गतो* (for निम्नितो*)
— (L 4) Dn2 महाभ्रमगलद्वार, Ds महजिह्वदीपनेत्र, Ds
महाबल वृद्धाहु, Cd as above (for the prior half)
Ds किरीटोच्छिमूर्धज (for the post. half) — (L 6)
Dn2 -कारक, Ds 6 -कारण (for -कारिणम्)]

31 °) K1 भयार्दिताश्च (for 'दिता') Ś K1 8 4
D1 8 6 च, D2 4 1 तु, Ds तु (for प्र) — °)
Dn2 D1 1 8 S तव (G2 हत) पुत्रस्य वाहिनी — °)
Ds क्षोभिता उक्ता, Ds Gs क्षोभिता वार्ता, Gs 4 क्षोभिते
वार्ता (for क्षोभितावर्ता)

32 °) Ś1 K1 2 B2 (marg) Dn2 D1 8 1 8 प्रमु-
क्तेन (for 'प्रयु') — °) Bs (marg) कृपिता (for भी*)
— °) D1 1 1 8 प्रमुत्तुर्गजा (for प्रमुत्तुर्गजा) K1 om
from मूर्ध up to किमहं (in 60°) Dn1 प्रमुत्तुर्गजा
मत्ता — °) Ś K2-4 D1 8 नराधिपा, Dn2 D2 1 8
M4 नृपा भृश (for नरा भृशम्)

33 K1 om 33 (cf v l 32) — °) Śs [s]स्मा,
Ks सा, Dn2 [s]स्य (for स्यम्) Dn2 D1 1 8 S
अत्यन्तम्, Ds अत्यन्तम् (for अत्यर्थम्) — °) Ds विशा
पते (for समन्तत) — °) Ś1 Ks संध्याधिकवलैर्घोरैः, Śs

Ds T G2-5 संध्याकालेधिकवलै — °) B Dc1 Dn1
Ds 6 8 प्रमुक्ता, Dn2 D2 1 1 विमुक्ता (for प्रमुक्ता)
S विमुक्ता रा (G1 8-5 Ms 4 2) क्षसा गणै

34 K1 om 34 (cf v l 32) — °) Ś1 मुशुद्ध, Ks 8
मुसुद्ध, B1 4 5 मुपद्ध, Bs मुपुद्, D1 मुपद्ध, Ds
मुशय, D1 मुपुद्, T G2 मुसुद्ध, G1 M1 8 4 मुसुद्ध,
Gs मुसुद्ध, G1 मुसुद्ध, Gs मुमित्य, M2 मसुद्ध, Ms
मुसुद्ध (for मुशुद्ध) Dn2 D2 4 1 8 S शक्ति, D1
प्राश (for प्रास) K2 D1 तोमरै (for तोमरा)
— °) Ks 4 B1 Dn1 अविरता, Ds 6 अविमला, S
(except Gs) अविरता (for 'रता') M1 2 शूरा
(for शूला) — °) D2 6 शतश, D1 शतश्री, D1 8
शतश्री (for शतद्वय) K2 8 पट्टिसास्, K4 पट्टिशस्, S
पट्टिसास् (for पट्टिशस्) Ds शतश्रीपट्टिशान्विता

35 K1 om 35 (cf v l 32) — °) Ds 6 6
तम् (for तद्) — °) G1 M (except M4) transp
दृष्ट्वा and युद्ध — °) Bs प्रचलन् (for प्राद्रवन्) S
भयात् (for दिश) Dn2 D2 4 1 8 व्यथिता संप्रदु
हुवु

36 K1 om 36 (cf v l 32) — °) Ds सौबल,
Ds स्वबल (for अस्त्रवल) — °) Ds 6 व्यवास्थित (for
न विव्यथे) — °) T G2 M1 2 व्यधमच्च Ds शनैर्
(for शरैर्) Dn2 D2 4 1 8 व्य (D1 न्य) इनश्च तदा
माया — °) D2 1 8 S ता घटोत्कचनिर्मि (G2 'चनि स्') तां

37 K1 om 37 (cf v l 32) Dn2 om. 37^a-38^b
— °) Ks 4 B1 4 5 Dc1 D1 6 T G2-5 M4 विहताया
(for निह*) D4 च (for तु) — °) Ś1 Ks D1-5 1
अमर्षास्, Śs Ds 'र्षाश्च, Ks Ds 'र्षास्, Gs 'र्षा च
(for 'र्षा स) — °) Ds शरौघास्ते (for शरान्वोरास्)
— °) Ds अश्वत्थामानम् (for तेऽश्वत्थामानम्) B1
आहवे, a few MSS आविशत् (for आविशन्)

38 K1 om 38 (cf v l 32) Dn2 om 38^a (cf

भुजगा इव वेगेन वल्मीकं क्रोधमूर्छिताः ।
 ते शरा रुधिराम्यक्ता मित्रा शारद्वतीसुतम् ।
 विविशुर्धरणीं शीघ्रा रुक्मपुङ्खाः शिलाशिताः ॥ ३८
 अश्वत्यामा तु संकुद्धो लघुहस्तः प्रतापवान् ।
 घटोत्कचमभिकुद्धं विभेद दशभिः शरैः ॥ ३९
 घटोत्कचोऽतिविद्वस्तु द्रोणपुत्रेण मर्मसु ।
 चक्रं गतसहस्रारमगृह्णाद्व्यथितो भृशम् ॥ ४०
 क्षुरान्तं बालसूर्याभं मणिवज्रविभूषितम् ।
 अश्वत्याग्रस्तु चिक्षेप भैमसेनिर्जिघांसया ॥ ४१
 वेगेन महता गच्छद्विक्षिप्तं द्रौणिना शरैः ।
 अभाग्यस्येव संकल्पस्तन्मोघं न्यपतद्भुवि ॥ ४२

घटोत्कचस्ततस्तूर्णं दृष्ट्वा चक्रं निपातितम् ।
 द्रौणिं प्राच्छादयद्वाणैः स्वर्मानुरिव भास्करम् ॥ ४३
 घटोत्कचसुतः श्रीमान्भिन्नाङ्गनचयोपमः ।
 रुरोध द्रौणिमायान्तं प्रभञ्जनमिवादिराद् ॥ ४४
 पौत्रेण भीमसेनस्य शरैः सोऽङ्गनपर्वणा ।
 वभौ मेघेन धाराभिर्गिरिर्मैरुतिवार्दितः ॥ ४५
 अश्वत्यामा त्वसंभ्रान्तो रुद्रोपेन्द्रेन्द्रविक्रमः ।
 च्वजमेकेन वाणेन चिच्छेदाङ्गनपर्वणः ॥ ४६
 द्वाभ्यां तु रथयन्तारं त्रिभिश्चास्य त्रिवेषुकम् ।
 धनुरेकेन चिच्छेद चतुर्भिश्चतुरो हयान् ॥ ४७
 विरथस्पोधतं हस्ताद्वेमविन्दुभिराचितम् ।

C 7 6812
B 7 156 84
K 7 157 84

v 1 37) —^a) Ś1 K3 D2 2-3 भुजगा (for भुजगा)
 —^b) K4 मूर्छित (for मूर्छिता) —^c) B Dc1 Dn
 D2 7 8 रुधिराक्तगा, D4 राक्ता, D5 रासिक्ता (for
 'राम्यक्ता') —^d) G5 हित्वा (for मित्रा) B1 2 D2
 सारद्वती, Cd शारद्वती (as in text) —^e) Dn2
 D2 4 7 8 T G M4 शीघ्रा (for शीघ्रा) —^f) Dc1 Dn1
 शिलाशिता, D3 शिलीमुखा (for शिलाशिता) Dn2
 D2 4 7 8 वल्मीकमिव पङ्खा

39 K1 om 39 (cf v 1 32) —^a) G1 M1 2 सु
 (for तु) —^b) D2 om (hapl) 39^{ab} D3 om (hapl)
 39^{cd} —^c) Ś2 K2 अतिकुद्ध, B2 चामिकुद्ध, Dn2 D2
 7 8 M3 अतिकुद्धो, D5 अभिद्रुत्य, T G M1 2 4 अभि
 कुद्धो, M5 अपि कुद्धो (for अभिकुद्ध) —^d) T G2-5
 दशभिर्निर्गित शरैः — After 39, D4 ins

1123* ततो घटोत्कच कुद्धश्चक्र चिक्षेप सत्वरम् ।

40 K1 om 40 (cf v 1 32) D2 4 om (hapl.)
 40^a-42^b —^a) D3 प्रगृह्ण (for अगृह्णद्)

41 K1 D2 4 om 41 (cf v 1 32, 40) —^a)
 K2 क्षुरान्तं (for क्षुरान्त) —^b) Ś2 K2 4 D1 8 रत्न-
 Cd चक्र (as in text) —^c) B Dc1 Dn D2 5 6 G1
 M अश्वत्याग्रि स (G1 M तु) चिक्षेप

42 K1 om 42 (cf v 1 32) D2 4 om 42^{ab}
 (cf v 1 40) —^a) Ś1 K2 D2 यात, Ś2 K2 D2
 2-7 यात (for गच्छद्) —^b) D2 रणे (for शरैः)
 —^c) D2 G2 4 [ए]व, D7 च (for [इ]व) —^d)

G1 M1 2 5 स्वमोघ (for तन्मोघ) Dn2 पतित (for
 न्यपतद्)

43 K1 om 43 (cf v 1 32) —^a) D2 8 तु त्व
 (for तवस्) Dc1 Dn1 D2 6 M (except M4) तुर्यं
 (for तूर्ण) Ś2 K2 B1 4 5 D7 घटोत्कचसुतस्तूर्ण —^b)
 D3 तूर्ण (for चक्रं) D2 निपातन (for तितम्) —^c)
 G2 द्रौणि (for द्रौणिं) D4 5 G5 प्राच्छादयद् (for
 प्राच्छा)

44 K1 om 44 (cf v 1 32) —^a) D2 G2 घटो-
 त्कचस्त श्रीमान् —^b) M4 नीलाङ्गन (for भिन्नाङ्गन)
 —^c) T G2-5 रुरोध (for रुरोध) D7 8 आयस्तं (for
 आयान्तं)

45 K1 om 45 (cf v 1 32) —^b) Dn1 संनत,
 D2 7 8 S अङ्गन, D5 चाङ्गन (for सोऽङ्गन) G2
 वर्मणा, M2 वर्मणा (for पर्वणा) Dn2 शरेणाङ्गनप-
 र्वणा, D2 4 शरेण न(D1 णान)तपर्वणा —^c) D2
 वियभौ मेघधाराभिर् —^d) D2 मेघ (for मेरु) B1-2 5
 Dc1 Dn1 आवृत, B4 अर्चित (for अर्दित) Ś K2 8
 गिरिवर्षास्त्रिवार्दित, K4 वर्षास्त्रिवार्दित

46 K1 om 46 (cf v 1 32) —^a) Ś K2 8 M4
 [अ]प्यसंभ्रान्तो, Dn2 D2-7 8 तु (D7 8 सु) सन्कुद्धो
 (for त्वसंभ्रान्तो) —^b) D2 विप्रदोपेन्द्रविक्रम, D4
 रौद्रोपेन्द्र, D2 स रुद्रोपेन्द्र —^c) D2 4 7 8 चिच्छेद
 नतपर्वणा

47 K1 om 47 (cf v 1 32) —^a) K2 D2 तुरग,
 D2 5 G1 M तुरग (for तु रय) Dn2 D2 -यतारौ (for

C. 7. 8713
D 7 126 25
K 7 137 34

विशिखेन सुतीक्ष्णेन खड्गमस्य द्विधाकरोत् ॥ ४८
गदा हेमाङ्गदा राजंस्तूर्णं हैडिम्बसूनुना ।
आम्योत्क्षिप्ता शरैः सापि द्रौणिनाभ्याहतापतत् ॥ ४९
ततोऽन्तरिक्षमुत्पत्य कालमेघ इवोन्नदन् ।
ववर्षाञ्जनपर्वा स द्रुमवर्षं नभस्तलात् ॥ ५०
ततो मायाधर द्रौणिर्घटोत्कचसुतं दिवि ।
मार्गणैरभिविव्याध घनं सूर्य इवाशुभिः ॥ ५१
सोऽवतीर्य पुनस्तस्थौ रथे हेमपरिष्कृते ।

महीधर इवात्युच्चः श्रीमानञ्जनपर्वतः ॥ ५२
तमयस्मयवर्माणं द्रौणिर्भीमात्मजात्मजम् ।
जघानाञ्जनपर्वाणं महेश्वर इवान्धकम् ॥ ५३
अथ दृष्ट्वा हतं पुत्रमश्वत्थाम्ना महाबलम् ।
द्रौणेः सकाशमभ्येत्य रोषात्प्रचलिताङ्गदः ॥ ५४
प्राह वाक्यमसंभ्रान्तो वीरं शारद्वतीसुतम् ।
दहन्तं पाण्डवानीकं वनमग्निमिवोद्धतम् ॥ ५५
तिष्ठ तिष्ठ न मे जीवन्द्रोणपुत्र गमिष्यसि ।

-यन्तार) —^δ) Ds तस्य (for चास्य) Ks त्रिवेणुग
(for कम्) —^d) Ss धनुर्भिश् (for चतुर्भिश्)

48 K1 om 48 (cf v 1 32) —^a) Ss 12 s Ds
[उ]द्धत, Ds [उ]द्धत (for [उ]द्यत) Ds हस्तान् —^δ)
Ds [आ]वृत्त, Ds s [अ]र्चित, S [उ]ज्ज्वलं (for [आ]
चितम्) Ks Ds हेमर्षिदुविराजित —^o) Ds 7 विशे
पेण (for विशिखेन)

49 K1 om 49 (of v 1 32) —^a) Gs हैमाङ्गदा
—^δ) Ss Ks 4 Da 6 हैडिम्बि, Ds Dn Ds 4 s 1 s
हैडिम्बि, Dn s हैडिम्ब (for हैडिम्ब) —^o) Ss Ks s
Ds सभ्राम्यास्ता, Ds Dn Ds 2 आम्य क्षिप्ता, Ds आम्य
क्षिप्त्वा, Ds s आमयित्वा, T Gs आम्यक्षिप्ता; Gs
M समाक्षिप्ता, Gs-s सम्यक्षिप्ता (for आम्योक्षिप्ता)
Ds शरै (for शरै) Ss Ks 4 Ds सा तु, Dn Ds
T चापि (for सापि) Ds उद्धाम्यास्तास्तत् सा तु —^d)
Ds द्रोणेन (for द्रौणिना) Gs M 1 s अभ्यहता (sic),
M 1 अभि (for अभ्या) Dn Ds 4 s 1 s द्रौणिनाहत्य
पातित

50 K1 om 50 (cf v 1 32) —^a) B s s तवो-
त्तरीक्षम्, Ds रिक्षे Ks उत्पत्य (for उत्पत्य) Ds
ततोपर समुत्पत्य —^δ) Gs s M काल Ds Gs
[उ]द्धत (for [उ]द्धत) —^o) B 1 ववर्ष (for ववर्ष)
T Gs-s [अ]ञ्जनवर्मा, Gs M 1 s वर्षा, M 1 वर्ष्मा (for
पर्वा) Ss Ks 4 Ds s तु, B 1 (marg) [अ]ग्ने, B 1
रे, Dn Ds च, Ds 1 s त (for स) Ds ववर्षाञ्जन
पर्वाभं —^d) Gs damaged Ds द्रु (for द्रुम)

51 K1 om 50 (cf v 1 32) —^a) Ds मायामय
(for धर) —^o) Gs 4 अपि (for अभि) T Gs-s
विव्याध —^d) Ds गिरि (for घन)

52 K1 om 51 (cf v 1 32) Ds om 52^a-53^a
—^a) B 1 s D 1 पुरस् (for पुनस्) —^δ) Ms रथ

(for रथे) Ks B 1 Ds Ds 6 परिष्कृते, Dn Ds 1 s
S विभूषिते, Ds परिच्छदे (for परिष्कृते) —^o) B 1 s
(marg as in text) 4 s Ds Dn Ds T Gs महीधर,
Ds वसुधास्य (for महीधर) Ks 4 D 1 [अ]त्युच्च, B
(except B 1) Ds Dn Ds [अ]त्युग्र; Gs damaged
(for [अ]त्युच्च) Ds महाचल इवावृत्त, Ds वसुधास्य
वादसुग्र (sic) —^d) Gs damaged Ss Ks Ds Gs
M -पर्वण (for -पर्वत)

53 K1 om. 53 (of v 1 32) Ds om. 53^a (of
v 1 52) —^a) Ds अयोमय (for अयस्मय) —^o)
Ds T Gs-s वर्माणं, M 1 वर्ष्माण (for -पर्वण) —^d)
Ds S [अ]तक (for [अ]न्धकम्)

54 K1 om 54 (of v 1 32) —^a) T Gs-s
Ms s हत दृष्ट्वा त पुत्रम् —^δ) B 1 महाहवे, Ds मह-
द्वलं, Ms s महाबल (for बलम्) —^d) 54^d is partly
damaged in Gs —^o) Ss सकाशाद् (for सकाशम्)
—^d) Ss Ks रौद्राद्, Ss Ks क्रोधाद् (for रोषाद्)
Ss Ks s B 1 Dn Ds 4 s 1 s प्रचलितोङ्गद, Ds प्रच-
लितोङ्गद S रोषात्प्रचलिताधर

55 K1 om 55 (cf v 1 32) —^a) Ds असभ्रातं
(for 'आन्तो) —^δ) Ds धीर, Ds वीर B 1 सार
द्वती- Ds वीर शारद्वतीसुत —^d) Ks वह्निं वनम् (for
वनमग्निम्) M 1 s [अ]ग्निर् Dn s [उ]पितं, Ds 1 s
T Gs-s Ms s [उ]पित, Gs M 1 s [उ]च्छ्रित (for [उ]-
द्धतम्) Ds वनमग्निरिवोत्थित, Ds 'मिश्रिपोपमं, M 1
'मिश्रिवेधनं

56 K1 om 56 (cf v 1 32). Before 56, Ks 4
B D (except Ds 1) Gs M ins घटोत्कच उवाच
56^{ab}-62^{ab} —^d) 56^d is partly damaged in Gs

57 K1 om 57 (cf v 1 32) —^a) Ss Ks s गन्ध
(sic), Ds नष्ट, Cd गच्छ (as in text) T
Gs-s गच्छ खं (Gs om.) सहसाम्यैस्तु (Gs-s 'न्यैस्त्व')

त्वामद्य निहनिष्यामि कौञ्चमग्निमुतो यथा ॥ ५६

अश्वत्थामोवाच ।

गच्छ वत्स सहान्यैस्त्वं युध्यस्वामरविक्रम ।

न हि पुत्रेण हैडिम्बे पिता न्याय्यं प्रवाधितुम् ॥ ५७

कामं खलु न मे रोपो हैडिम्बे विद्यते त्वयि ।

किं तु रोपान्वितो जन्तुर्हन्यादात्मानमप्युत ॥ ५८

संजय उवाच ।

श्रुत्वैतत्क्रोधताम्राक्षः पुत्रशोकसमन्वितः ।

अश्वत्थामानमायस्तो भैमसेनिरभापत ॥ ५९

किमहं कातरो द्रौणे पृथग्जन इवाहवे ।

मीमात्स्वल्हमुत्पन्नः कुरूणा विपुले कुले ॥ ६०

पाण्डवानामहं पुत्रः समरेष्वनिवर्तिनाम् ।

रक्षसामधिराजोऽहं दशग्रीवसमो बले ॥ ६१

तिष्ठ तिष्ठ न मे जीवन्द्रोणपुत्र गमिष्यसि ।

युद्धश्रद्धामहं तेऽद्य विनेष्यामि रणाजिरे ॥ ६२

इत्युक्त्वा रोपताम्राक्षो राक्षसः सुमहाबलः ।

द्रौणिमभ्यद्रवत्कुद्धो गजेन्द्रमिव केसरी ॥ ६३

रथाक्षमात्रैरिषुभिरभ्यवर्षद्वटोत्कचः ।

रथिनामृषभं द्रौणिं धाराभिरिव तोयदः ॥ ६४

शरवृष्टिं शरैर्द्रौणिरप्राप्तां तां व्यशातयत् ।

ततोऽन्तरिक्षे वाणानां संग्रामोऽन्य इवामवत् ॥ ६५

अथास्त्रसंघर्षकृतैर्विस्फुलिङ्गैः समावभौ ।

विभावरीमुखे व्योम खद्योतैरिव चित्रितम् ॥ ६६

निशाम्य निहतां मायां द्रौणिना रणमानिना ।

C 7 6832
B 7 156 104
K. 7 157 104

—⁵) S [अ]मित (for [अ]मर-) —⁶) D₂ 4 1 8 तु (for हि) D₁ D₂ D₃ 4 5 1 8 हैडिम्बे, D₂ हैडिम्बे, S हैडिम्बे (for हैडिम्बे) —⁷) S₂ न्याय, K₈ 4 B D₁ D₂ D₃ 4 5 1 M₄ न्याय, D₂ त्याज्य, D₃ नाथ (for न्याय्यं) B₁ प्रधावितु (for प्रधाधितुम्)

58 K₁ om 58 (cf. v 1 32) —^a) B D₁ D₂ D₃ transp मे and रोपो —⁵) D (except D₁ 8) हैडिम्बे (D₂ 'व') (for हैडिम्बे) D₃ वर्तते (for विद्यते) S हैडिम्बे स्वयि विद्यते —⁶) B₁ 2 (marg as in text) D₁ तु (for तु) D₂ D₃ 1 रोपान्वितो, D₃ 'न्विते' D₄ जेतु (for जन्तुर्) D₅ किं तु रोपान्वितोऽस्याह —⁷) S₂ K₂ B₁ 2 D₂ 6 हिंस्याद्, D₃ त्यजेद् (for हन्याद्) S₁ अच्युत, B₁ (marg as in text) इत्युत, B₁ (also marg) 2 (marg as in text) D₁ अच्युत, S आत्मना (for अच्युत) S₂ Cd रोपे सत्यात्मानमपि हन्यात् । S₂

59 K₁ om. 59 (cf. v 1 32) —^a) D₂ D₃ 1 8 [ए]व (for [ए]वत्) —⁵) T G₂-5 M₄ पुत्रशोकेन पीडित (M₄ दुःखित) —⁶) D₃ T G₂ 3 5 M₁ 2 5 आयत्तो, G₄ आवृत्तो, Cd आयत्तो (as in text) —⁷) D₃ भीमसेनेन भारत

60 K₁ om up to किमहं (cf. v 1 32) T G₂-5 om. 60 Before 60, M₄ ins षटोत्कच —⁵) D₂ 4 प्रमंजन (for पृथग्जन) D₄ [आ]वृत्ते (for [आ]हवे) — After 60⁵, B D₁ D₂ D₃ 4 ins

1129* यन्मां भीषयसे वाग्भिरसदेतद्भवस्त्वव ।

—⁶) S₁ K₄ B D₁ D₂ D₃ G₁ समुत्पन्न (for [अ]हम्) —⁷) B₂ M₄ विमले (for विपुले)

61 ⁵) D₂ समरेष्वपलायिना —⁶) T G₂-5 राक्षसामभिराजो (G₂-5 'जातो' है, G₁ M राक्षस्यामपि (M₄ धि) जातोहं —⁷) D₁ बली (for बले)

62 61⁵ = 56⁵ —^a) M₄ तिष्ठेदानीं (for तिष्ठ तिष्ठ) B₁ रणे (for न मे) —⁷) B₂ (marg) D₁ नाशयामि, D₂ विजेष्यामि (for विने)

63 Before 63, M₄ ins संजय —^a) B₄ 5 G₂ क्रोध (for रोष) —⁵) D₄ G₁ च, D₅ तु, D₁ 8 G₁ स (for सु) —⁶) D₅ द्रौणिमभ्यद्रवत्कोषाद् —⁷) K₁ 4 B D₁ 8 केसरी (for केसरी)

64 ^a) S₂ S तमक्ष, B₁ अथाक्ष, D₂ तथाक्ष (for रथाक्ष) K₁ विशिखैर् (for ह्युभिर)

65 ^a) B₂ ततो (for शरैर्) —⁵) D₅ अशातयत्, T G₂-4 व्यनाश (for व्यशात) D₄ अप्राप्तमन्वशा तयत्, G₅ अप्रांतामप्यनाशयत् (sic)

66 ^a) B₂ सहर्ष, D₂ D₃ 4 संवात, D₃ corrupt, D₁ 8 सघट्ट, Bom ed. -संमर्द- (for -संघर्ष) D₂ 1 अयामसां वर्षकृतैर् —⁵) B D₁ D₂ D₃ तदा बभौ, D₂ D₃ 4 5 1 8 इवावभौ (for समावभौ) —⁶) D₂ 1 तमो (for -मुखे) G₁ M₁ 2 व्योम्नि (for व्योम) —⁷) D₅ संवृतं (for चित्रितम्)

C 7 6833
B 7 156 104
K 7 157 104

घटोत्कचस्ततो मायां समर्जान्तर्हितः पुनः ॥ ६७
सोऽभवद्गिरिस्त्युचः शिखरैस्तरुसंकटैः ।
शूलप्रासामिमुसलजलप्रसवणो महान् ॥ ६८
तमस्त्रनचयप्रख्यं द्रौणिर्दृष्ट्वा महीधरम् ।
प्रपतद्भिश्च बहुभिः शस्त्रसंघर्षेन चुक्षुमे ॥ ६९
ततः समन्निव द्रौणिर्वज्रमस्त्रमुदीरयत् ।
स तेनास्त्रेण शैलेन्द्रः क्षिप्तः क्षिप्रमनश्यत् ॥ ७०
ततः स तोयदो भूत्वा नीलः सेन्द्रायुधो दिवि ।
अश्मवृष्टिभिरत्युग्रो द्रौणिमाच्छादयद्रणे ॥ ७१

67 K₁ om 67^a —^a) S₁ B (except B₁) D₁ D₂ D₃ T निशम्य (for निताम्य) —^b) D₁ मूर्धनि (for मानिना) —^c) D₁ D₂ D₃ तथा, D₁ १ तथा (for ततो) —^d) D₂ [सा]स्त्रादित (for [स]न्तर्हित)

68 ^a) D₃ om (hapl) from द्रिir up to प्रपतद्भि (in 69^c) S₁ K₁ ३ D₁ १ T G₁ ४ आयुधै, D₁ (also as in text) ३ आयुध (for आयुध) D₁ सोभवद्गिरि स्यध (sic) —^b) D₁ शम्भदास (sic) (for शम्भदास) D₂ ३ तनु (for तर) —^c) D₁ शूल S₁ K₁ ३ सुसुल, S₁ K₂ ३ सुसुल, K₁ D₁ D₂ D₃ ६ सुसुल (D₁ ७), B₁ १ ३ सुसुल, D₁ ३ सुसुल (for सुसुल) —^d) S₁ K₂ G lacuna, S₁ ३ धारा, K₁ ३ भ्रातर, D₂ ३ जल (for जल) D₁ ६ प्रधवणो, D₂ ३ प्रधवणैर (for प्रधवणो) D₁ ३ जलप्रधवणैरिव

69 D₃ om up to प्रपतद्भि (cf v 1 68) —^a) B D₁ D₂ गिरि (for चय) —^b) S transp दृष्ट्वा and द्रौणिर् —^c) S₁ K₂ ३ शस्त्रमसंघर्ष, S₁ ३ संघर्षैर्; K₁ ३ शस्त्रैरसंघर्ष (for शस्त्रसंघर्ष) K₁ D₁ D₂ ३ न विषयधे, G₁ ३ निचुक्षुमे (for न चु)

70 ^a) B₂ ४ D₁ D₂ ३ हसन् (for हसन) —^b) The portion of the text from वज्र up to पार्ष्णित्य च (in 115^b) is lost in S₂ on missing folios B₁ D₂ दिव्यम् (for वज्रम्) S₁ K₁ ३ B (except B₁) D₁ ३ उदीरयत् (K₂ ३ 'न'); D₁ ६ ३ G₁ ३ उदीरयन् (for 'यत्') —^d) D₂ ३ सधो (for क्षिप्रम्) D₂ D₃ १ ३ व्यनश्यत; D₂ ४ विनश्यत, D₃ S ३ अ (D₂ ३ व्य) दश्यत (for अनश्यत) S₁ K₁ (K₂ missing) D₁ ६ क्षिप्त सधो न्य (K₁ वि) नश्यत

71 S₁ missing (cf v 1 70) —^a) B₂ ३ स (for

अय संधाय वायव्यमन्ममद्विदां वरः ।
व्यधमद्रोणतनवो नीलमेघं ममुन्धितम् ॥ ७२
स मार्गणमर्णद्वैर्द्रौणिर्द्विजः प्रच्छाद्य गर्जनः ।
शतं रथमहस्त्राणां जवान द्विपदा वरः ॥ ७३
स दृष्ट्वा पुनरायान् रथेनायनकार्मुकम् ।
घटोत्कचमसंभ्रान्तं नाशमर्षदृभिर्वृतम् ॥ ७४
गिहशाद्गल्गद्व्योमं च द्विग्विक्रमः ।
गजस्यैव रथस्यैव वाजिष्टुभनैरपि ॥ ७५
विश्रुतास्त्रिशिरोर्ध्वैर्हृदिष्वानुचरैः सह ।

72 —^a) D₁ ३ वरः १ G₁ ३ मुनि (for द्विज) —^b) B₁ D₁ D₂ ३ ४ वरः (for वरः) G₁ M₁ ३ शम्भुर् (for 'मो') —^c) K₁ ३ प्राकारायन D₁ ३ ३ प्रा (D₁ ३ प्रच्छाद्य (for प्राच्छाद्य))

72 S₁ missing (cf v 1 70) —^a) D₂ विषाद्य (for वायव्यम्) —^b) D₁ ३ वरः (for वरः) —^c) T G₁ M₁ ३ वरः —^d) P₁ D₁ D₂ ३ ममुन्धितम्, D₂ ३ ममुन्धितम्, G₁ ३ ३ ममुन्धितम् (for 'ममु')

73 S₁ missing (cf v 1 70) —^a) D₁ D₂ ३ T G₁ ३ शतैर् (for शतैर्) D₁ ३ मन्ममद्विदां वरः —^b) K₁ D₁ ३ प्राकारायन (for प्रा) K₁ B D (except D₁) ३ मर्षन (for म) —^c) D₁ D₂ ३ ४ जवान द्विपदा वरः (D₁ ३ ३ जवान); D₂ ३ 'न द्विपदा' S₁ 'न द्विपदा' (G₁ M₁ 'न')

74 S₁ missing (cf v 1 70) B₂ reads 74 on margin —^a) K₁ D₁ [सा नन, D₂ ३ [उद्यता; D₁ ३ M₁ [सा]युत, D₂ [सा]युत, M₁ [सा]युत (for [सा]युत) —^c) D₁ ३ सुसंभ्रात (for असंभ्रान्त) —^d) K₁ ३ दृष्टुभिर् (for राक्षसैर्)

75 S₁ missing (cf v 1 70) —^a) D₂ ३ विक्रम (for विक्रम) —^b) K₂ om (hapl) 75-76^a —^c) S₁ K₁ ३ गजैर्द्रौणिर् (K₁ 'द्रौ' म) रथस्यैर् —^d) D₁ ३ शतैर् (for शतैर्) D₁ ३ वाजिष्टुभनैरपि

76 S₁ missing (cf v 1 70) K₂ om 76 (cf v 1 75) —^a) B D (except D₂ D₃) विश्रुतास्त्र (for विष्टु) D₂ ३ शिशोष्णीपैर् (for 'शिशो'पैर्) —^b) S₁ K₁ ३ B D₁ ३ हृदिष्य (B D₁ हृदिष्य) मुचरैः सह; D₂ D₃ ३ ४ हृदिष्य (D₂ ३ 'हृदिष्य') मुचरैः, S₁ ३ हृदिष्य (G₁ ३ ३ हृदिष्य) (G₁ ३ ३ मुचरैः) मुचरैः सह (G₁ M₁ 'हृदि' सह). —^c)

पौलस्त्यैर्यातुधानैश्च तामसैश्चोयविक्रमैः ॥ ७६

नानाशस्त्रधरैर्वैरैर्नानाक्रवचभूषणैः ।

महावलैर्भीमरवैः संरम्भोद्धृतलोचनैः ॥ ७७

उपस्थितैस्ततो युद्धे राक्षसैर्युद्धदुर्मदैः ।

विपण्णमभिसंप्रेक्ष्य पुत्रं ते द्रौणिरब्रवीत् ॥ ७८

तिष्ठ दुर्योधनाद्य त्वं न कार्यः संभ्रमस्त्वया ।

सहैभिर्भ्रातृभिर्वैरैः पार्थिवैश्चेन्द्रविक्रमैः ॥ ७९

निहनिष्याम्यमित्रांस्ते न तवास्ति पराजयः ।

सत्यं ते प्रतिजानामि पर्याश्वासय वाहिनीम् ॥ ८०

दुर्योधन उवाच ।

न त्वेतदद्भुतं मन्ये यत्ते महदिदं मनः ।

अस्मासु च परा भक्तिस्तव गौतमिनन्दन ॥ ८१

संजय उवाच ।

अश्वत्थामानमुक्त्वैवं ततः सौवलमब्रवीत् ।

वृतः शतसहस्रेण रथानां रणशोभिनाम् ॥ ८२

पष्ट्या गजसहस्रैश्च प्रयाहि त्वं धनंजयम् ।

कर्णश्च वृषसेनश्च कृपो नीलस्तथैव च ॥ ८३

उदीच्याः कृतवर्मा च पुरुमित्रः श्रुतार्पणः ।

दुःशासनो निकुम्भश्च कुण्डमेदी उरुकम् ॥ ८४

पुरजयो दृढरथः पताकी हेमपङ्कजः ।

शल्यारुणीन्द्रसेनाश्च संजयो विजयो जयः ॥ ८५

कमलाक्षः पुरुः काथी जयवर्मा सुदर्शनः ।

C 7 6852
B 7 158 123
K 7 157 123

Ds पौलस्त्य (for 'स्त्वैर' —^a) Ds तादृशैश्च (for तामसैश्च) B Dc1 Dn1 Ds S चन्द्र-, Ds : चाशु, Ds चारु- (for चोग्र)

77 S₂ missing (cf. v 1 70) —^a) G₁ वरैर, G₅ चरैर (for -धरैर) G₃ नानाशस्त्रधरैर्वैरैरि-^b) K₄ Dn₂ D₇ s S -भूपितै (for भूषणै) —^c) S₁ K₁₋₃ भीमरवै, D₅ 'वलै, G₃ जिह्वारवै (for भीम*) Dn₁ D₂ s : 8 महाभयं (D₁ 'नय'करै कुद्धै —^d) K₁ D₂₋₄ s संरम्भोद्धृत (D₂ 'भोद्धु', D₁ 'भोद्धु' तलोचनै, T G₂₋₅ सरम्भोद्धृतलो

78 S₂ missing (cf. v 1 70) —^a) D₂ 7 s उपस्थिते, T G₂₋₅ M₄ 'स्थिते (for 'स्थितैस्) S₁ K₁₋₃ D₅ s तदा (for ततो) —^d) D₂ त (for ते) B₁ (marg) s Dc1 (marg as in text) Dn₁ वाक्यम् (for द्रौणिर)

79 S₂ missing (cf. v 1 70) Before 79, M₄ ins द्रौणि —^d) Dc1 D₁ चड (for चेन्द्र) B₁ पार्थिवै दैश्च विक्रमै

80 S₂ missing (cf. v 1 70) —^b) S₁ K₁₋₃ D₁ s transp न and तव —^c) S सत्यं मे प्रतिजानीहि

81 S₂ missing (cf. v 1 70) B₅ reads 81 on marg —^a) D₅ G₁ M₁ 2 [इ]दम् (for [ए]तद्) —^b) B₄ वच (for मन) —^c) D₂ G₅ शक्तिस् (for भक्तिस्) —^d) D₁ 7 s स्वयि (for तव) S₁ K₁₋₃ D₅ गौतम (for गौतमि)

82 S₂ missing (cf. v 1 70) S₁ K (K₅ missing)

D₂ s : S om the ref —^a) K₂ D₁ 7 s G₁ M₁ 2 [ए]व (for [ए]व) —^d) om 82^c-83^d —^c) K₄ B₅ Dc1 Dn₂ D₅ वृत, D₂ तत (for वृत) K₄ B₅ रथ (for शत) B₄ वृत शतसहस्राणां —^d) K₄ B Dc1 D₂ s हयाना, G₁ M (except M₄) नराणा (for रथाना) D₅ s T G₁₋₄ रथ (for रण)

83 S₂ missing (cf. v 1 70) D₁ om 83 (of v 1 82) —^a) D₅ रथैर (for पष्ट्या) K₄ B Dc1 Dn₂ D₂ s S रथ (for गज) —^c) K₄ reads 83^c twice and om (hapl) 83^c-85^c

84 S₂ missing (cf. v 1 70) K₄ om. 84 (of v 1 83) D₅ om. 84^{ab} —^a) K₁ उदीच्या, T G₂₋₅ उदाची, G₁ M उदारी (for उदीच्या) —^b) S₁ K₅ श्रुतास्पर, Dn₂ D₂ सुतापन, D₁ सुतार्पण, D₅ तु तापन, G₁ M श्रुतार्पण (for 'पण) K₁ s D₁ पुरुमित्रस्तथैव च —^c) T G M₁ 2 s विकुतश्, M₅ विकणैश्च (for निकुम्भश्) —^d) K₃ कुण्डमेदी, D₃ कुण्डमेरीर, T कुण्डमेदी (for कुण्डमेदी) B₁ Dc1 D₁ s पुरुकम्, B₃₋₅ Dn D₂ s पराकम्, D₅ तनुकम्, S कुण्डमेदी (T G₂ s 'ह' (for उरुकम्)

85 S₂ missing (cf. v 1 70) K₄ om 85^{abc} (of v 1 83) —^a) D₂ पुरुजयोदृढरथ —^b) T G₂₋₅ पदावी (for पताकी) S₁ K₁₋₃ B Dc1 Dn₁ D₁ s s हेम (S₁ K₂ s D₁ हिम K₁ दिग) कपन, Dn₂ D₂ s 7 पुंजक, D₅ पुंजकै (for 'पङ्कज) —^c) K₁ 2 शल्यारुणैर्द्रसेनाश्च, B₄ D₁ M₁ 2 'रुणीर्द्रसेनाश्च (M₂ 'नौ च), Dn₂ शल्यश्च इन्द्रसेनाश्च, D₅ शल्योरुणैर्द्रसेनाश्च,

C. 7 8832
D 7 156 123
K 7 18 123

एते त्वामनुयास्यन्ति पत्नीनामयुतानि पट् ॥ ८६
जहि मीमं यमौ चोभौ धर्मराजं च मातुल ।
असुरानिव देवेन्द्रो जयाशा मे त्वयि स्थिता ॥ ८७
दारितान्द्रौणिना वाणैर्भृशं विक्षतविग्रहान् ।
जहि मातुल कौन्तेयानसुरानिव पावकिः ॥ ८८
एवमुक्तो ययौ शीघ्रं पुत्रेण तव सौवलः ।
पिप्रीपुस्ते सुतात्राजन्दिधक्षुश्चैव पाण्डवान् ॥ ८९
अथ प्रवष्टुते युद्धं द्रौणिराक्षसयोर्मृधे ।
विभावर्यो सुतमुलं शक्रप्रहादयोस्त्रिव ॥ ९०
ततो घटोत्कचो वाणैर्दशभिर्गौतमीसुतम् ।

जघानोरसि संकुद्रो विषाग्निप्रतिमैर्दृष्टः ॥ ९१
स तैरभ्याहतो गाढं शूरैर्भीमसुतेरितः ।
चचाल रथमप्यम्यो वातोद्भूत इव हुमः ॥ ९२
भूयश्चाञ्जलिकेनाम्य मार्गणेन महाप्रभम् ।
द्रौणिहन्तस्थितं चापं चिच्छेदाशु घटोत्कचः ॥ ९३
ततोऽप्यद्रौणिगदाय धनुर्भारमहं महत् ।
वर्षं विशिष्यान्मीक्षान्वारिधागा इवाम्बुदः ॥ ९४
ततः शारङ्गतीष्ठः प्रेषयामास भारत ।
सुवर्णपृष्ठाञ्छुभ्रान्त्रचगन्त्रचरान्प्रति ॥ ९५
तद्वर्णैरदितं यूयं रथमा पीनरक्षयाम् ।

D₁ ४ शस्योरण्डे श्येनास्य ; T शस्य कुणीदमेनास्य
—^a) Śi K₁ G₁ lacuna, K₁ १ १ D₁ तथा (for
जय)

86 Śi missing (cf v 1 70) —^a) G₁ damaged
K₁ पुरकायी, K₁ B₁-s D₁ परकायी; K₁ B₁ D₁
D₁ ४ पुर (K₁ 'रा'कायी D₁ परकोधी, D₁ परागामी,
D₁ पुरकोधी, D₁ उरकोधी; T G₁ सह को (G₁ का)यो,
G₁ M स (M₁ १ सु)र कायी, G₁ स च प्रायो, G₁
सवकायो (for पुर कायी) D₁ कमलीपुर कायी च (sic)
—^b) B₁ D₁ D₁ जयधर्मा (for 'धर्मा' Śi k (K₁
missing) D₁ सुदक्षिण (K₁ 'न'), D₁ D₁ सुदुर्जय
(D₁ 'न'), G₁ M₁-s १ सुदुपह, G₁ १ M₁ सुदुसुवाक
(for सुदर्शन) T G₁ ४ जयधर्म (G₁ 'मि', G₁ मा)
सुत सुवाक —^c) B₁ D₁ उप, B₁ अय (for अनु)
—^d) T G₁-s दक्षिणाम् (for पत्नीनाम्) B₁ D₁ चायु
तानि (for अयु')

87 Śi missing (cf v 1 70) —^a) D₁ D₁ १ १
चैव (for चोभौ) —^d) G₁ partly damaged. D₁ १
D₁ १ १ M₁ transp मे and स्वयि

88 Śi missing (cf v 1 70) —^a) G₁ damaged
D₁ चरितान् (for दा'). —^b) S भृशं च (M₁ भृश)
क्षतविक्षतान् (G₁ 'क्ष') —^d) D₁ नसुरान् (for अनु-
रान्)

89 Śi missing (cf v 1 70) —^b) D₁ सह (for
सव) G₁ सौवल (for 'ल') —^c) T G₁ १ १ M
विपासुस्, G₁ विवासस् (for पिप्रीपुस्) G₁ १ १ in text
—^d) G₁ partly damaged K₁ १ १ D₁ दिक्षुश्च (for
दिक्षुश्च) D₁ १ १ दिक्षुश्च पाण्डवान्; D₁ १ १ दिक्षुश्च

रिच पा'

90 Śi missing (cf v 1 70) —^a) D₁ क्षत्रिपित्रं
(for विमायवां) K₁ D₁ D₁ १ १ सुवर्णम् —^d)
Some MSS -प्रदादयो

91 Śi missing (cf v 1 70). —^a) K₁ गोवमी
(for गोवमी) —^d) G₁ damaged D₁ क्षत्रिपित्रः
D₁ प्रमुनेर (for प्रमिनेर) G₁ M क्षत्रि (for क्षत्रि)

92 Śi missing (cf v 1 70) —^a) K₁ पुनर,
S हर्ष (for क्षत्रि) G₁ M₁ सुनेरिष्ठ (for सुनेरि)
—^c) K₁ १ सैन्य (for रथ) S शूरम्यो (for मज्जम्यो)
K₁ D₁ द्रौणिष्यपाल मज्जम्यो, D₁ १ १ प्रवचाल रथो
पन्थे —^d) B₁ (marg) [क्षेत्र] (for हुम)

93 Śi missing (cf v 1 70) —^a) Śi K₁-s D₁
स (for च) K₁ D₁ D₁ १ १ T [क्ष]प, G₁ [क्ष]प
(for [क्ष]प) —^c) B₁-s D₁ १ S द्रौणि (for द्रौणि)
G₁ M (except M₁) गत (for स्थित) —^d) G₁
damaged D₁ स, D₁ [क्ष]प, D₁ [क्ष]प (for
[क्ष]पु)

94 Śi missing (cf v 1 70) —^a) G₁ M transp.
द्रौणिर् and धनुर् D₁ D₁ १ १ S हर्ष (for महर्ष).
—^c) G₁ M (except M₁) क्षमर्षी (for क्षमर्ष)

95 Śi missing (cf v 1 70). —^a) B₁ १ सार
द्वती (for क्षार) —^b) D₁ भारत, S संयुगे (for
भारत) —^d) D₁ G₁ १ १ रथचरान्; Cd रथ (as in
text) K₁ B₁ १ १ (marg as in text) १ D₁ D₁ D₁
१ १ रथचर (for 'रान्') B₁ D₁ १ T G₁ १ १ रथचरान् (B₁
D₁ 'रान्ते')चरं प्रति, D₁ रथचरान्तेचरं प्रति (submetric)

सिंहैरिव वभौ मत्तं गजानामाकुलं कुलम् ॥ ९६
विधम्य राक्षसान्वाणैः साश्वसुतथान्विभुः ।
वदाह भगवान्बहिर्भूतानीव युगक्षये ॥ ९७
स दग्ध्वाक्षौहिणीं वाणैर्नैर्ऋताञ्जुरुचे भृशम् ।
पुरेव त्रिपुर दग्ध्वा दिवि देवो महेश्वरः ॥ ९८
युगान्ते सर्वभूतानि दग्ध्वेव वसुरुत्खणः ।
रराज जयता श्रेष्ठो द्रोणपुत्रस्तवाहितान् ॥ ९९
तेषु राजसहस्रेषु पाण्डवेषु भारत ।
नैनं निरीक्षितुं रुचिच्छक्रोति द्रौणिमाहवे ।

कृते घटोत्कचादीराद्राक्षसेन्द्रान्महाबलात् ॥ १००
स पुनर्भरतश्रेष्ठ क्रोधाद्रक्तान्तलोचनः ।
तलं तलेन संहत्य संदश्य दशनच्छदम् ।
स्वसुतमत्रवीत्कुद्धो द्रोणपुत्राय मां वह ॥ १०१
स ययौ घोररूपेण तेन जैत्रपताकिना ।
द्वैरथं द्रोणपुत्रेण पुनरप्यरिमुदनः ॥ १०२
स चिक्षेप ततः क्रुद्धो द्रोणपुत्राय राक्षसः ।
अष्टचक्रां महारौद्रामशनीं रुद्रनिर्मिताम् ॥ १०३
तामवपुत्य जग्राह द्रौणिर्न्यस्य रथे धनुः ।

C 7 6287
B 7 156 159
K 7 157 158

96 Śz missing (cf. v 1 70) —^a) Śi Ks Gz
M1 : त (for तद्) Ds वलेन (for वाणैर्) Śi Ks
पीडित (for अर्द्धित) B1 पृष्ठ, M4 व्यूह (for यूथ)
—^b) D Gz भीम, Cd पान (for पीन-) Ds रक्षसा
भीमकर्मणा (Ds 'वर्चसा' —^c) Ds वलोन्मत्त, Ds
मदोन्मत्तैर्, M4 यमौ मेरुं (for यमौ मत्तं) —^d) Ds
: 1 : सकुल (for आकुल) B1 Gz बल (for कुलम्)

97 Śz missing (cf. v 1 70) —^a) Ds विधम्य,
Ds विधम्य-, M4 निशाम्य (for विधम्य) —^b) M4 om
(hapl.) 97^b-98^a —^b) Dn1 साश्वसुतान् (for 'सुत')
Śi K1-3 D1 गजान्विभु, K4 B Dc1 Dn Ds : 1 :
रथाद्रिपान्, D1 हयद्रिपान्, Ds गजान्विभु, Gz रथ
द्रिप (for रथान्विभु) —^c) Ds वदाह वद्विना सेना
—^d) K1 भूतानेव, Ds भूतानिव (for भूतानीव)

98 Śz missing (cf. v 1 70) M4 om 98^a (cf.
v 1 97) D1 om 98^a-99^a —^a) Ds Gz-4 [अ]क्षौ-
हिणी (for [अ]क्षौ) —^b) K1 : नैर्ऋती, Ks नैर्ऋतान्,
B Dn2 D1 : नैर्ऋती, Ds नैर्ऋता (for नैर्ऋतान्) Bz
रुखे, Ds रुखे (for खे) K1 नृप (for भृशम्)
Ds : 1 : नैर्ऋता (Ds 'वी') रुखे (Ds 'खे') नृप, Ds
नैर्ऋताना मदावल, S नैर्ऋताञ्जु (M1 : 1 : 'तिं रु, M4
'वीं रु' रुखे रिपन् —^c) M4 त्रिपुरान् (for 'रु') Ds
हत्वा (for दग्ध्वा)

99 Śz missing (cf. v 1 70) D1 om 99^a (cf.
v 1 98) —^b) Gz : दग्ध्वेव (for दग्ध्वेव) Ds :
दग्ध्वे (D1 'ग्वे') च समुल्लखण, Ds दग्ध्वेरपि समुल्लखण,
Ds दग्ध्वा वह्निं समुल्लखण, Cd cites पुरुल्लखण —^c)
M4 : श्रेष्ठ (for श्रेष्ठो) —^d) Ds प्रतापवान् (for तवा
हितान्) — After 99, K4 B Dc1 Dn Ds : 1 : ins
passage given in App I (No 21)

100 Śz missing (cf. v 1 70) Kz om 100^a
—^b) Ds : 1 : पाण्डवेषु च भारत —^a) K4 B Dn1
Ds अशक्नोद्, Dc1 अशक्नो, Ds : 1 : शक्नोति (for
शक्नोति) —^c) Ds ततो घटोत्कचो वीरो राक्षसेन्द्रो
महाबल

101 Śz missing (cf. v 1 70) —^a) Śi K1 D1
भारत (for भरत) —^b) Bz Ds क्रोध-, Bz कोपाद्
(for क्रोधाद्) Śi Ks रक्ताक्त-, Ks Bz-, Dc1 Dn
Ds T Gz उद्धात (for रक्तान्त) Ds : 1 : क्रोधसरक्त
लोचन —^c) S [अ]मिहत्य (for महत्य) —^d) Ds
सहत्य (for सदश्य) —^e) Kz : B (except B1) Ds
: 1 : स्व, Dc1 Dn1 त, Ds : 1 : S (except Mz-4) स
(for स्व) —^f) Ds पाहु (for द्रोण-) Ds om
(hapl.) from मा वह up to द्रोणपुत्राय (in 103^b)
D1 मा हवे, D1 मा हवे (for मा वह)

102 Śz missing (cf. v 1 70) Ds om 102 (cf.
v 1 101) —^a) Ds : 1 : प्रय (Ds स ययौ रथघोषेण
—^b) B1 (marg) चित्र, Gz चैत्र (for जैत्र) Bom
ed सुपताकेन भाम्बता —^c) Dn2 द्वैरथे, D1 द्वैरथो
(for द्वैरथ) Cv as in text —^d) K4 Ds सूदन,
B1 : 1 : Ds Gs सूदन (for सूदन) — After 102, B
Dc1 Dn Ds : 1 : ins

1130* स विनय महानाद सिंहवज्रीमविक्रमः ।

[Ds भूति- (for भीम) Ds नन्दन (for विक्रम)]

103 Śz missing (cf. v 1 70) Ds om up to
द्रोणपुत्राय (cf. v 1 101) —^a) Ds : 1 : पुनः क्रुद्धो, Gs
तमक्रुद्धो (for तत क्रुद्धो) B Dc1 Dn Ds : 1 : चिक्षेपा
विध्य संग्रामे —^b) Ks पुत्रोय (for पुत्राय) Śi रक्षमे

C 7 8287
B, 7 106 108
K 7 157 159

चिक्षेप चैनां तस्यैव स्यन्दनात्सोऽप्यपुत्रवे ॥ १०४
साध्वस्तध्वजं बाहं भस्म कृत्वा महाप्रभा ।
विवेश वसुधां भित्त्वा सागनिर्भृगदारुणा ॥ १०५
द्रौणेस्तत्कर्म दृष्ट्वा तु सर्वभूतान्यपूजयन् ।
यदवपुत्य जग्राह घोरां शंखनिर्मिताम् ॥ १०६
धृष्टद्युम्नरथं गत्वा भैमसेनिस्ततो नृप ।
मुमोच निशितान्वाणान्पुनर्द्रोणमहोरसि ॥ १०७
धृष्टद्युम्नोऽप्यसंभ्रान्तो मुमोचाशीविपोषमान् ।
सुवर्णपुद्गान्विशिखान्द्रोणपुत्रस्य वक्षसि ॥ १०८

(for राक्षस) —^c) B Dci Dn Ds T G-4 M अष्ट
Gz 'ए'घटा, Ds : 'वक्रा', Gs 'घर्णा' (for 'चक्रा')
B D (except Ds) S घोरां (for रौद्रां) —^d)
Ks B1 : Ds : Gz Ms-2 अशानि; Gs अनिजं (for
अशानि) Ks रौद्र, B1-4 Dci Dn Ds देव; Bs मेघ
(sic) (for रद्र) Ds अशानीरुद्रनिर्मित (sic)

104 Śs missing (cf v 1 70) Ks om
104^{ab} Ks reads 104^a-106^b on marg (^c in)
—^a) Dci Dni Ds : एवापुत्य (for अष्ट) Ks अष्ट
पुत्य रथान्ते — Śs Ks Ds om (hapl) 104^a-106^c
—^d) Ks om from न्यस्य up to घोरा in (106^d)
Ds om from स्य रथे up to सागनि in (105^d) Ks
द्रौणिर्जग्राह पाणिना —^d) Ds : सोय (Ds सा च)
पुत्रवे, Ds सोवपुत्रवे

105 Śs missing (cf v 1 70) Śs Ks Ds om
105, Ds om up to सागनि (for both, cf v 1
104) Ks reads 105 on marg —^a) Ks B1
(marg as in text) Ds : यान, Gs lacuna (for
बाह) Gv as in text —^b) Ks भस्मीकृत्य, Ds
भस्मीकृत्वा, Ms : भस्म कृत्वा Ks B1 Ds महाप्रभो;
Ds 'हवे, S (except Ms) 'प्रभं (for 'प्रभा) Dni
भस्मसाकृतवान्प्रभा (sic) —^c) Dci धरणी; Dni lacuna
(for वसुधा) Ks हिक्वा (for भित्त्वा)

106 Śs missing (cf v 1 70) Śs Ks Ds om
106^{ab}, Ks om up to घोरां (for all, cf v 1 104)
Ks reads 106^{ab} on marg —^a) Ds दृष्ट्वा (for
दृष्ट्वा तु) Ds द्रौणिस्तु तत्कर्म दृष्ट्वा —^c) Ks Ds ताम्
(for यद्) Ds अवपुत्य (for 'पुत्य) —^d) Ks Ds
द्रौणि (for घोरा)

107 Śs missing (cf v 1 70). —^b) Gs Ms

ततो मुमोच नागचान्द्रौणिन्नाभ्यां महमयः ।
तावप्यग्निशिखाप्रन्त्यैर्जातुस्तस्य मार्गणान् ॥ १०९
अतितीव्रमभूद्युद्धं तयोः प्रस्यसिद्धयोः ।
योयाना प्रीतिजननं द्रौणेश्च भरतर्षभ ॥ ११०
ततो ग्धगदक्षेण द्विन्दानां शतैश्चिभिः ।
पद्भिर्वाजिमहसैश्च सीमन्तं देयमावजन् ॥ १११
ततो भीमात्मजं रक्षो धृष्टद्युम्नं च सानुगम् ।
अयोधयत धर्मात्मा द्रौणिगृहिष्टकर्मकृत् ॥ ११२
तत्राद्भुततमं द्रौणिर्देययामास विक्रमम् ।

भीममेवमुक्तो नृप — After 107^{ab}, Ks (marg) B Dci
Dn Ds ins

1131* धनुर्वीरं मनाशाय महदिन्द्रापुषोषमम् ।

(Ds मनाशाय (for 'नय))

—^c) Ds मुमुषे (for मुमोच) —^d) Ds Ds : महा
मन (for महोरवि) Ds द्रौणे भीमात्मजो नृप

108 Śs missing (cf v 1 70) —^a) Ks Ds
Ms : यथातो (for [अ]यथातो) Ks Ds : एष्ट
पुत्रोप (Ks 'गोसि) संभ्रान्तो (Ds 'प्रामान), Gs द्रोणम
भ्रान्तो —^c) Ks : Dns Ds : प्रवरान्, Ds प्रददौ,
9 तीक्ष्णप्राज्ञ (for विशिष्टान्)

109 Śs missing (cf v 1 70) —^a) Ks B1 Dns
Ds : सांश्च, Ms : द्वाभ्यां Ms : चापि (for ताभ्या)
—^c) Gs M तान् (for ताप्) Ks : शिखाप्रन्त्यां (Ks
'एषाम्), Ks शिखान्पुत्रान्; B : Dci Dni Ds Gs
M (except Ms) शिखप्रन्त्यैर्, Dns Ds : : भस्मस्व
रौद्र (Ds 'शौद्र), Ds : शिखान्मरुते; Ds शिखस्पर्शैर्
(for शिखाप्रन्त्यैर्) —^d) Ds जातुनाय मार्गणं, Ms :
'सो पुन पुन

110 Śs missing (cf v 1 70) —^a) Dci
Dni Ds : T G-4 महद् (for अभूद्) B1 : अतिती
व्रमहयुद्धं; Ds 'य मनुयुद्ध —^c) Gs M योयानं (for
यो)

111 Śs missing (cf v 1 70) —^a) Dns Ds :
: : त्रिभि शतै (by transp.) —^d) Ks Ds :
Ms : : भावजन्; Ds भवजन्; Ds भागवत्, Ds भाव
जेष्ट (for 'जष्ट)

112 Śs missing (cf v 1 70) —^a) Ds विद्धं;
Ds : : वीरं; Ds रौद्रं (for रक्षो) —^b) Śs (orig)

अशक्यं कर्तुमन्येन सर्वभूतेषु भारत ॥ ११३
 निमेषान्तरमात्रेण साश्वत्तरथद्विषाम् ।
 अक्षौहिणीं राक्षसानां शितैर्वाणैरशातयत् ॥ ११४
 मियतो भीमसेनस्य हैडिम्बेः पार्षतस्य च ।
 यमयोर्धर्मपुत्रस्य विजयस्याच्युतस्य च ॥ ११५
 प्रगाढमज्जोगतिमिन्नराचैरभिताडिताः ।
 निपेतुर्द्विरदा भूमौ द्विशृङ्गा इव पर्वताः ॥ ११६
 निकृत्तैर्हस्तिहस्तैश्च विचलद्भिरितस्ततः ।

रराज वसुधा कीर्णा विसर्पद्भिरिवोरगैः ॥ ११७
 क्षितैः काञ्चनदण्डैश्च नृपच्छत्रैः क्षितिर्वभौ ।
 द्यौरिवोदितचन्द्रार्का ग्रहाकीर्णा युगक्षये ॥ ११८
 प्रवृद्धध्वजमण्डूकां मेरीविस्तीर्णकच्छपाम् ।
 छत्रहंसावलीजुष्टां फेनचामरमालिनीम् ॥ ११९
 कङ्कगृध्रमहाग्राहां नैकायुधझपाकुलाम् ।
 रथक्षिप्तमहावप्रां पताकारुचिरुडुमाम् ॥ १२०
 शरमीना महारौद्रां प्रासशक्त्युग्रदण्डुभाम् ।

C 7 6805
 B 7 156 175
 K 7 157 175

मात्मज, Ś1 (marg) K (Ks missing) D (except
 Dc1 Dn1 Ds) सानुजं (for 'गम्' —^c) M अयोधयस्स
 धर्मात्मा —^d) Ks अक्लिष्ट, G1 अक्लिष्ट (for 'ष्ट-')
 B Dc1 Dn1 D1.6 T G M1 (inf l1n) + -विक्रम, Ds
 M1-3 + -कर्मणा (D3 'ण') (for 'कृत्' Dn2 D2 + 1 8
 द्रौणिरुक्लष्टविक्रम (Dn2 'म')

113 Ś2 missing (cf. v l. 70) Dn2 om. (hapl.)
 113^{ab} —^a) S [अ]द्रुत पर (for 'ततम')

114 Ś2 missing (cf. v l. 70) K2 om 114^{ab}
 —^b) B1 2 Dc1 Dn1 Ds M1 2 रथद्विपं, M2 2 (inf
 l1n) रथध्वजा (for -रथद्विषाम्) T G2-5 M2 साश्वद्भि
 परथध्वजा (G4 'यध्वजं', M2 'याकुला' —^c) Dn2
 om. from द्विणीं रा up to गतिमि (in 116^a) D7
 G M1 2 अक्षौहिणीं Ds ता रक्षाणा (for राक्षमाना)
 —^d) Dc1 Dn1 अपातयत् (for अशा')

115 Ś2 missing up to हैडि (cf. v l. 70) Dn2
 om 115 (cf. v l. 114) —^a) M1 2 मियतो (for
 मियतो) —^b) D (except Ds, Dn2 om) हैडि
 B1 हैडिमे पार्षत स्थित — G2 om (hapl) 115^{cd}

116 Dn2 om 116^a (cf. v l. 114) —^a) S प्रका-
 शम् (T G2 'शद्' (for प्रगाढम्) Ds प्रगाढमविद्युति-
 मिर् —^b) Ks अति, Dn2 D4 1 8 अय (for अमि)
 Ś K (Ks missing) Ds 6 T G2-5 पीडिता, M1 2
 चापिता (for चाडिता) —^c) G1 द्विपदा (for
 द्विरदा) —^d) Ś Ks Dn2 D1 8 Gs Ms विशृङ्गा, B
 Dc1 Dn1 सशृङ्गा (for द्विशृङ्गा)

117 ^a) Ś2 निक्षिप्तैर्, K1 Ds निकृत्तैर् (for निकृ-
 तैर्) T G2 2 निक्षिप्तैर्हस्तिमिस्तैश्च (G5 'क्षैव' —^b)
 Dn2 D2 8 विचरद्भिर, T G3 विचलं (for विचलं)
 Ds ततस्तत (for इत)

118 ^a) B5 क्षिप्तै, Dn D2 4 7 8 छिप्तै (for क्षिप्तै)
 Gs दग्धैश्च (for दण्डैश्च) —^b) D1 नृपद्वै, Ds
 'वक्षत्रै, G2 विसर्पद्भि (for नृपच्छत्रै) —^c) Gs
 partly damaged Dn1 चद्राकं, M1 2 चद्राकौ, M2
 संकाशा (for चन्द्रार्का) D4 घोरैरर्दितचद्रार्का —^d)
 T G2-5 M5 (inf l1n) ग्रहनक्षत्रसंकुला

119 ^a) Ś1 K1-3 D1 5 विवृद्ध-, B2 2 5 Dc1 Dn1
 Ds 8 (except Gs M2) प्रविद्ध-, D2 प्रध्वस्त- (for
 प्रवृद्ध-) Ds ध्वस्त (for ध्वज) Ds छिन्नहस्ताग्रम
 ढूका —^c) D2 हस्तावली (for 'हंसा') Ds युक्तां
 (for जुष्टां)

120 ^a) Ds महाकाया (for 'ग्राहा') —^b) K1 D7
 नैकायुध (for 'युध') Ś K1-3 D1 5 7 8 जला (Ds
 'ला')कुला, D2 4 समा, Ds ह्यपा' (sic), Gs
 सपाकुल (for 'कुलाम्') —After 120^{ab}, N (except
 K1 4 D1 2, Ks missing) ins

1132* विस्तीर्णगजपापाणा हताशमकराकुलाम् ।

[Ś K2 2 विकर्ण, B (except B4) Dn1 Ds 6 विकीर्ण
 (for विस्तीर्ण) Dn2 D2 4 7 8 हस्तश्च (for हताश)
 Ds 6 मकरालया (for 'कुलाम्')]

—^c) Gs partly damaged Ś2 K2 D1 Gs Ms रथ-
 (D1 'था')क्षिप्त (for रथक्षिप्त-) K1 2 D1 महावर्ता,
 B1 2 'रौद्रां, D1 'वज्रा (for 'वप्रा) —^d) Gs
 damaged. S (Gs damaged) -रचित (for -रुचिर)

121 K2 reads 121^{ab} on marg —^a) Dn2 D2
 4 7 8 शरमीनमहाग्राहां (Dn2 'हा) —^b) K4 Dn2 D2
 4 6-8 T G2-5 शक्त्युष्टि- (for शक्त्युग्र-) Ś1 दुडुमा,
 K (Ks missing) Dn2 D4 7 दुडुमा, Ds दुःमहा;
 Ds दुर्गमा, G4 लुडुमा (for दुण्डुभाम्) Ds प्राशश
 क्त्युष्टिदुडुमी —^c) Ś K1 2 D1 महा, B1 2 G2-5
 मज्ज, D2 मध्वा, D1 7 8 मेद- (for मजा) —^d)

C 7 6905
B 7 156 176
K 7 157 176

मज्जामांसमहापङ्कां कवन्धावजितोदुषाम् ॥ १२१
केशशैवलकल्माषां भीरुणां कदमलाग्रहाम् ।
नागेन्द्रहययोधानां शरीरव्ययसंभवाम् ॥ १२२
शोणितौघमहावेगां द्रौणिः प्रावर्तयन्नदीम् ।
योधार्तरवनिर्घोषां क्षतजोर्मिसमाकुलाम् ॥ १२३
प्रायादतिमहाघोरं यमक्षयमहोदधिम् ।
निहत्य राक्षसान्वाणैर्द्रौणिर्हृदिभ्यमार्दयत् ॥ १२४

Ds-0 कवन्धावजित (Ds 'तो) दुमां G1 'विनातो'पा, M1 :
'वर्ततो'दुपा, Gs as in text

122 *) § K1-3 'शैवल' (for 'शैवल') Ds वन्धीहो
(for 'कल्माषा') B केशशैवालकडुपा, Gd v as in
text —^b) B1 भीरुणां कदमपापदां —(Gs om 122nd
—^c) G1 M योधाना —^d) D1 : 3 'व्यय', S (Gs
om) 'क्ष' (Gs क्षि) त (for 'व्यय') Dn1 'यमक्ष', Ds
'सकुला' (for 'सभगम्')

123 Gs partly damaged —^a) T G1-1 शोणि
तोदा (Gs 'तोष', G1 'तो') (for 'तोष') < K1 : 3
D1 : 3 'महाभीमा', B1 'वहा भीमा', B2 Dn1 महाघोरां;
B3-3 Dn1 Ds 'वहा' (D1 'चरां') घोरां, G damaged
(for महावेगा) —^b) K2 Ds योधार्तरव, G1 M योधा
र्तरव (for 'योधातं') § K1-3 निर्घोष (for 'पां') Ds
योधाना परिघोरणात् (sic) —^d) §2 समाकुल, Gs
'महाकुला' (for 'समाकुलाम्')

124 ^a) B1 : 3 D1 : 3 महाघोरा (for 'घोर') K1
प्रायादति महाघोरां, B2 (marg) : 3 प्रयातीमभितो घोरां, B1
Dn D1 : 3 आपदाति (Ds 'दि') महाघोरा (Ds 'र'), D-
प्रायादभिमहाघोप, Ds श्यामीमतिमहाघोरां (hyper-
metric), S प्रयाती (M1 'याता') सुमहाघोरां —^b) B1 : 3
Dn1 Dn1 Ds राष्ट्र (for 'क्षय') Gs महोदय (for महो
दधिम्) D1 : 3 गतप्राणतामभवान्, G1 M (except M1)
यमराष्ट्रविवर्ध (G1 'धि') नी —^c) Dn2 Ds निपात्य (for
निहत्य) S घोरान् (for 'घोरैर्') —^d) Gs damaged
§1 Ks : 4 B1 : 3 D1 : 4 हृदिभ्यम्, Dn D1 : 3 : 3 हृदि
(Dn1 'व') म् Ds आद्रवत्, Ds S (Gs damaged)
अर्दयत् (for 'आर्दयत्') B1 द्रौणिर्वावर्तयन्नदीं (sic)

125 Gs partly damaged —^a) D2 : 3 क्षमि
(for क्षति) S सरव्य (for संकुद्र) —^b) § K1-3
B1 D1 : 3 पार्षत (Ds 'तौ'), Dn1 D2 : 3 स-पार्थिवान् (for
पार्षतान्) —^c) B1 T G2-3 पार्थ (for 'पार्थान्')
—^d) Ds द्रौणिर्हृत्वा, S विक्षा द्रौणिर् (Gs नि) (by

पुनरप्यतिसंकुद्रः सद्रुकोदग्गपार्षतान् ।

म नाराचगणैः पायान्द्राणिर्विद्धा महाबलः ॥ १२५

जघान मुग्धं नाम द्रुपदस्य सुतं विभुः ।

पुनः श्रुतं जयं नाम मुग्धस्यानुजं ग्णे ॥ १२६

बलानीकं जयानीकं जयाश्वं चामिजगिरान् ।

श्रुताहयं च राजेन्द्र द्रौणिर्नित्यं यमक्षयम् ॥ १२७

त्रिभिधान्यः शर्गस्तीक्ष्णः सुपुनं त्वममालिनम् ।

transp) Dn2 D1 : 3 : 3 M1 इत्यान्वाण D1 T
G1 : 3 M1-3 'रय' (for 'रय')

126 ^a) D1 Dn1 M1 विभु —^a) D नन (for
पुन) S D भुजजय B1 B Dn1 Dn D1 : 3 T G
M1 'शत्रुजय' (for 'शुताहय') —^b) Ks L (except B1)
D1 : 3 : 3 T G 'द्रुपदस्य' (for 'मुग्धस्य') Ks B1 Dn1
Dn1 D1 : 3 T G 'मामिजगिरान्' (for 'मिजगिरान्')

127 ^a) Gs damaged T Gs-1 हृदानीक (for
बल) D गजानीक D lacuna (for जयानीक)
—^b) K1 जयाश्वं च B1 बलार्थं च, D1 D2 : 3 जय
घान, D1 जयाश्वं च D 'जयं' चापि (for जयाश्वं च)
< K1-3 Dn1 : 3 G1 [क्ष]वि Dn2 D1 : 3 : 3 नि (for
[क्ष]मि) — B Dn1 Dn Dn1 : 3 S (except Gs) ins
after 127th < K1 after 128th < K1 : 3 D1 after
129

1133* पुन शरेण मीक्ष्येन द्रौणि विहृ हयोत्तरान् ।

[< K1 om the prior half M1 : 3 (for 'रय')
B1 शेष (for 'र') T G1 : 3 : 3 M1 भीम (for 'भीम')
S गीत Gs शोणि (for 'शोणि') Ks L
(except B1) Dn2 इतरान् (K1 'र'), D1 Gs M1
हयोत्तर]

—After 1133*, < K1-3 D1 read 125th and B Dn1
Dn Dn1 : 3 S (except Gs) 129 —^c) G partly
damaged §1 Ks श्रुताहयं, B1 श्रुताहयं, Dn1
Dn1 : 3 श्रुताहय (for 'श्रुताहय') B1 lacuna for च
§2 राजेन्द्र, B (except B1) D1 : 3 राजान, G : 3 : 3
(for राजेन्द्र) Ds श्रुताहयं राजेन्द्र

123 After 125th, §1 Ks ins 1133* §1 Ks om
128th —^b) S हेम (for रुक्म) Dn2 D1 : 3 सुपुनै
रक्तलोचन, Ds क्षय नित्यं सुलोचन —After 124th,
§2 K1 : 3 D1 read 129 D1 om 128th §2 K1 : 3
D1 read 128th after 1133* —^c) D1 शत्रुजयम्, M1

शत्रुंजयं च बलिनं शकलोकं निनाय ह ॥ १२८
जघान म पृषधं च चन्द्रदेवं च मानिनम् ।
कुन्तिभोजसुतांश्चाज्ञां दशभिर्दश जघ्निवान् ॥ १२९
अश्वत्थामा सुसंकुद्धः संधायोग्रमजिह्वगम् ।
मुमोचाकर्णपूर्णेन घनुषा शरमुत्तमम् ।
यमदण्डोपमं घोरमुद्दिश्याशु घटोत्कचम् ॥ १३०
न मित्वा हृदयं तस्य राक्षसस्य महाशरः ।
विवेग वसुधा शीघ्रं सपुङ्खः पृथिवीपते ॥ १३१
तं हतं पतितं ज्ञात्वा धृष्टद्युम्नो महारथः ।
द्रौणिः मकाशाद्राजेन्द्र अपनिन्ये रथान्तरम् ॥ १३२
तथा पराश्रुखरथं सैन्यं यौधिष्ठिर नृप ।

पराजित्य रणे वीरो द्रोणपुत्रो ननाद ह ।
पूजितः सर्वभूतैश्च तव पुत्रैश्च भारत ॥ १३३
अथ शरशतभिन्नकृत्तदेहै-
र्हतपतितैः क्षणदाचरैः समन्तात् ।
निधनमुपगतैर्मही कृताभू-
द्विरिशिखरैरिव दुर्गमातिरौद्रा ॥ १३४
तं सिद्धगन्धर्वपिशाचसंघा
नागाः सुपर्णाः पितरो वयांसि ।
रक्षोगणा भूतगणाश्च द्रौणि-
मपूजयन्प्रसरतः सुराश्च ॥ १३५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३१ ॥

श्रुतय (for शत्रु) —^d) Ś. D₁ ३ यमलोक, B शत्रु-
लोक (for शत्रु) Dn^a निनीय (for निनाय) Ś. K₁ ३
Dn₁ D₂ G₁ M (except M₁) च, B₁ D₁ T G₂-३ स
(for ह)

129 Ś. K₁ D₂ G₂ om 129 Ś. K₁ ३ D₁ read
129 after 128^{ab}, B Dc₁ Dn D₂-१ १ S (G₂ om.)
read it after 1133^c —^a) B₂ partly damaged
Ś. स पृषध K₁ ३ स मृ(K₂ पृ)पत्न, B₂ * * * क,
Dn₁ D₂ स पृ(D₂ वृ)पत्न, D₂ स पृषक D₂ स
पृषव, D₁ सपृषक, D- सपृषध (for स पृषध) S
(G₂ om.) जघान चंद्र मुपु(G 'प्र')धु —^b) B₂ (marg)
वंधुदेव, B₁ Dn₂ D₂ १ १ चद्रमेन (for देवं) K₁ B₂
(orig) T मारिप, B₂ (marg) D₂ मालिन (for मानि
नम्) Ś. जयाध चापि जघ्निवान् (= 127^b) —^c) Ś.
om. (hapl.) 129^{cd} —^e) D₁ ८ कुन्, D₂ १ G₂ कुन्ती
(for कुन्ति) K₁ चोर्मा, K₂ चद्रो, K₃ चद्रो, B₁
आर्मा, B₂ ४ Dn₂ D₁ ३ चार्मा, G₁ M₁ ३ चैव (for
चार्मा) — After 129, Ś. K₁ ३ D₁ ins 1133^a

130 ^a) D₁ सु (for सु) —^c) D₂ ८ कण (for
[आ]कणं) D₁ पूरेण (for पूर्णेन) —^d) D₁ उदीव्य
(for उद्दिश्य) Ś. K₁-३ सु, D₂ ३ ३ [अ]य, D₂
[आ]सु (for [आ]शु)

131 ^a) D₂ विद्धा (for मित्वा) K₁ om. हृदय
B₂ कुन्ति चाहेयय तस्य (sic) —^b) K₁ G₁ महारथ; G₂
'यल (for 'शर) —^c) Dn₂ D₂ १ ३ मित्वा, D₂

तीक्ष्ण (for शीघ्र) —^d) B₁ ४ D₂ ४ १ S (except
M₂) सुपुत्र (for सपुङ्ख)

132 ^a) B₂ (marg) दृष्टा, G₂-३ श्रुत्वा (for ज्ञात्वा)
—^c) Ś. K₂ D₂ राजेन्द्रम्, Ś. K₁ ३ राजस्वम् (for
राजेन्द्र) —^d) Ś. K₁ ३ D₁ उपनिन्ये, K₂ ४ B Dn₁
Dn₁ D₂ व्य(B₁ स्व)पनिन्ये (for अप^a) B₁-४ D₂ रयो
त्तम (B₁ 'म'), B₂ यमक्षय (for रथान्तरम्)

133 ^a) K₂ B Dc₁ D₂ M₂ तत (for तथा) Bom
ed नृप (for रथ) Dn₁ तत पराङ्मुखं सैन्य —^b)
Dn₁ दृष्टा (for सैन्य) D₂ बली (for नृप) —^c) Dn₂
D₂ ४ १ ३ S रिपूत (for रणे) T G₂-३ धीरान् (for
वीरो) —^d) K₂ च (for ह) —^e) D₂ तव (for
सर्व-) K₂ D₂ -भूतेषु, Dn₂ D₂ १ ३ -लोकैश्च, D₂
पुत्रैश्च (for भूतैश्च) —^f) S यो(G₁ ४ M यौ)वैश्च
(for पुत्रैश्च) Dn₂ D₂ १ ३ मारिप (D₁ 'प') (for
भारत) D₂ सर्वलोकैश्च मारिप

134 ^a) Ś. K₂ कृत्तभिन्नदेहैर्, D₂ ३ भिन्नकृत्तदे-
—^b) D₂ शरवीक्षितै (for क्षणदाचरै) —^c) Ś. K₁-३
मही तदा(Ś. K₂ मृना)भूद्, Dn₂ D₂ ३ ३ ३ ३ यभूव
भूमिर्, S मही वृत्ता (M₁ वृत्ता मही) सा (for मही
कृताभूद्) —^d) S यभूव (for [अ]तिरौद्रा)

135 ^{ab}) D₂ ३ नागा सवा (for -संवा नागा) —^c)
D₂ [आ]शु (for च) D₂ ३ सर्वे (for द्रौणिम्) —^d)
Ś. K₁-३ D₁ ३ ३ सभ्यचर्चयन्, D₂ ३ [S]व्यपूजयन् (for

१३२

C. 7 6122
E. 7 157 I
K. 7 158 I

संजय उवाच ।

द्रुपदस्यात्मजान्दृष्ट्वा कुन्तिभोजसुतांस्तथा ।
द्रोणपुत्रेण निहतान्नाक्षसाश्च सहस्रशः ॥ १
युधिष्ठिरो भीमसेनो धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः ।
युयुधानश्च संयत्ता युद्धायैव मनो दधुः ॥ २
सोमदत्तः पुनः क्रुद्धो दृष्ट्वा सात्यकिमाहवे ।
महता शरवर्षेण छादयामास सर्वतः ॥ ३
ततः समभवद्युद्धमतीव भयवर्धनम् ।
त्वदीयानां परेषां च धोरं विजयः काङ्क्षिणाम् ॥ ४

अपूज') Ds च राजन्, T G2 4 तथैव, G2 5 तथैव
च (for सुराश्च)

Colophon Ks missing — Sub parvan Bom. ed
घटोत्कचवध — Day of Drona's Generalship Ks
चतुर्थदिने — Adhy name Ś2 K1 2 4 B D G1 5
M (except M1) रात्रियुद्ध — Adhy no (figures,
words or both) Dn1 D2 156, T G1 2 4 5 M1-2 5
(sup lin) 153, G2 150, M1 5 151 — Śloka
no Dc1 191, Dn1 190

132

This adhy is missing in Ks (cf v 1 7
125 14)

1 5) D1 5 7 G2 कुन्तिभोज (for कुन्ति) G1 5
तदा (for तथा) — 6) Ś2 K1 2 निहतान्द्रोणपुत्रेण

2 6) Dn2 समक्षा, D2 T G2-3 सयुक्ता, D1
संकुदा, D2 संक्रुद्धो (for मयत्ता)

3 6) Dn2 ततः, D2 4 7 8 तथा, D2 तु सं- (for
पुन) D2 क्रोधाद् (for क्रुद्धो) — 7) S (except G1
M1) याण (for शर) K2 चक्षेण (for चर्षेण) Ś
K1 5 महता शरवर्षेण — 4) Ś2 K1 2 D1 2 5 सर्वतः,
B Dc1 Dn D2 4 7 8 भारत (for सर्वत)

4 5) Dn2 D2 4 7 8 [अ]द्भुत (for भय) Ś K
(Ks missing) Dn2 D1-1 c-3 दृष्ट्वा (K1 'क्षि')ने (for चर्ष
नम्) — D2 om 4^c-5^b — 4) B1 Dn2 D2 4 8
-काक्षिने (for 'णाम्) — After 4, K1 B Dc1 Dn

दशभिः सात्वतस्यार्थे भीमो विव्याध कौरवम् ।
सोमदत्तोऽपि तं वीरं शतेन प्रत्यविध्यत ॥ ५
सात्वतस्त्वभिसंकुद्धः पुत्राधिभिरभिप्लुतम् ।
वृद्धमृद्धं गुणैः सर्वैर्ययातिमिव नाहुषम् ॥ ६
विव्याध दशभिस्तीक्ष्णैः शरैर्वज्रनिपातिभिः ।
शक्या चैनमथाहृत्य पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ७
ततस्तु सात्यकेरथे भीमसेनो नवं दृढम् ।
मुमोच परिवं धोरं सोमदत्तस्य मूर्धनि ॥ ८
सात्यकिश्चाग्निसंकाशं मुमोच शरमुत्तमम् ।

D1 3 ins

1134* तं दृष्ट्वा समुपायान्त रुक्मपुङ्खैः शिलाशितैः ।

[B समुपायात]

5 Ds om 5^{ab} (cf v 1 4) — 5) K1 कौरवै,
Bom ed सायकै (for कौरवम्) — 6) T G2-3 [अ]यो
भीमं, G1 M [अ]व्यथित (for त वीरं) — 4) K1 T
प्रतिविध्यत

6 6) D2 ह्वति, D2 ह्वय, T G2-3 चाति, G1
M (except M1) चापि (for ह्वमि-) G2 सात्वतस्याति
संकुद्ध — 5) Ś1 K1 D2 3 3 T पुत्रादिभिर (for
'धिभिर) Some MSS अभिप्लुत — 6) K1 सोमदत्त,
B1 Dn1 D1 2 6 वृद्ध वृद्ध-, D2 वृद्धैर्दृष्ट, D2 वृद्धमिद्ध,
T G2 4 वृद्धमित्य, G1 M1 2 वृद्धमृद्ध- (for 'मृद्ध)
D1 गुणै (for गुणै) Dn1 D1 2 4 युक्तं (for सर्वैर)

7 6) T G2 विव्याध (for 'ध) — 5) K1 B2 3
Dc1 Dn1 D1 5 निपातनै (for 'तिभि) D2 शरैर्जंजंरपा
तितै. — K1 om 7^c-9^b D2 4 om (hapl) 7^{cd}
— 6) B1 G1 M (except M1) पृष्ट्वा (for शक्या)
B Dc1 Dn D2 विनिर्मिष्ट, D2 अथाहन्यत्, D2 तथा
हृत्य, M1 अथो हृत्य (for अथाहृत्य) — 4) T G2 विव्याध
(for 'ध) S पचमि (for सप्तभि)

8 K1 om 8 (cf v 1 7) — 6) D2 पुनस्त (for
ततस्त) Ś2 D1 S सात्वतस्यार्थे, K1 2 सात्यकस्यार्थे, D1
'केर्यो हि, D2 'क्यार्थे वै (for 'केर्ये) — 5) Ś1 K2
D1 2 7 8 T G2-3 भीमसेनिर्, D2 भीमसेनो (for भीम)
— 6) Ś1 (sup lin 83 in text) 2 K2 3 पृष्ट्वा

सोमदचोरसि क्रुद्धः सुपत्रं निशितं युधि ॥ ९
 युगपत्पेततुरथ घोरो परिघमार्गणौ ।
 शरीरे सोमदचस्य स पपात महारथः ॥ १०
 व्यामोहिते तु तनये बाहीकः समुपाद्रवत् ।
 विसृजञ्चशरवर्षाणि कालवर्षीव तोयदः ॥ ११
 भीमोऽथ सात्वतस्यार्थं बाहीकं नवभिः शरैः ।
 पीडयन् महात्मानं विव्याध रणमूर्धनि ॥ १२
 प्रातिपीयस्तु संक्रुद्धः शक्तिं भीमस्य वक्षसि ।

निचखान महाबाहुः पुरंदर इवाशनिम् ॥ १३
 स तयाभिहतो भीमश्चक्रम्पे च मुमोह च ।
 प्राप्य चेतश्च बलवान्नादामस्मै ससर्ज ह ॥ १४
 सा पाण्डवेन प्रहिता बाहीकस्य शिरोऽहरत् ।
 स पपात हतः पृथ्व्या वज्राहत इन्द्रादिराट् ॥ १५
 तस्मिन्विनिहते वीरे बाहीके पुरुषर्षभे ।
 पुत्रास्तेऽभ्यर्दयन्भीमं दश दाशरथेः समाः ॥ १६
 नाराचैर्दशभिर्भीमस्ताब्रिहत्य तवात्मजान् ।

C 7 6941
B 7 137. 20
K 7 138. 20

(K₂ : 'स') (for परिवं)

9 K₁ om 9^{ab} (cf v. 17) —^a) S. B Dc₁
 Dn₁ D₂ : १ सात्वतोपि, K₁ : Dn₂ D₁ : ६ स मात
 कोपि (for क्रिश्च) —^d) Ś₁ सुपत्रं, K₁ सुपत्र, K₃
 सुपत्रं, Dn₂ सपत्र, D₂ सपत्र, D₃ सुपत्र (for सुपत्र)

10 ^a) Ś₂ K₂ B₁₋₃ D₂ : १ अथो, K₁ अथो, B₁
 T G₂₋₄ उमो, B. चैव, Dc₁ Dn₂ वीरे, Dn₁ D₃
 घोरो, D₃ वीरो, M₁ राजन (for अथ) G. युगपत्तु-
 *रहा —^b) Dn₁ D. रथे, D₃ घोरा (for घोरो)
 —^d) Dc महारथात्, D₂ : ततो मुवि (for महारथ)
 D. मूर्धितो निपपात ह

11 ^a) Dn₂ D₃ : विमोहिते, D₂ ममो, D₁
 lacuna (for व्यामो) —^b) Ś₂ K₂ : D₃ : ६ बाहिक, K₁
 बाहिका, G₃ बाह्मीक (for बाहीक) Ś₂ K₁ B
 (except B₁) Dc₁ Dn D₁ : १ : १ तमुपाद्रवत् (for
 समुपा) —^d) G. च, M₁ : तु (for हव)

12 ^a) Ś₂ K₁ : D₂ : ६ G₂ : [S₂पि (for अथ) —^b)
 Ś K (K₃ missing) D. बाहिक Ś₁ K₃ दशभि (for
 नवभि) —^c) B Dc₁ Dn D₂ : १ : १ प्र(D₁ : ६ अ)पीड
 यन्, D₁ : ३ प्रपीडयन् (hypermetric), S G₂ प्रातिपी
 (G₂ 'तिवी, G₃ 'वीपि-, G₄ 'वीवी)य (for पीडयन्)
 —^d) T G₂ : विव्याध (for 'घ) G₃ शर (for रण-)

13 ^a) Ś₁ K₁₋₃ Dn प्रतिपे (Dn 'पी)यस्, Ś₂ K₁
 B₁ D₁₋₂ : ६ प्रातिपेयस्, B₂ (marg as in text) प्रपी
 द्विस्, D₁ : ३ तिपय, G₃ प्रातिवीयस्, G₄ : M₂₋₃
 प्रातिपी (G₃ वी)यस् (for प्राति) D₁ : १ : ३ सु (for
 दृ) D₃ om सकृद् —^b) K₂ D₁ वर्मणि, K₃
 वर्मिणी (for वक्षसि) — D. om 13^{cd} —^c) D₁
 G₁ : M₁ : निजघान (for निचखान) K₁ महाबाहो

14 ^a) Ś₂ K₂₋₄ Dn₁ तया (for तया) D₁ : १ : १

नि- (for [अ]भि-) T G₂ : ६ वीरश्च (for भीमश्च)
 —^b) S K₁₋₃ चक्रप, Dn₂ : १ : १ : १ चचाल (for
 चक्रम्पे) K₁ D. : G₃ मुमोच ह (for ह च) — K₁
 om 14^{cd} —^d) B₁ : D₂ : १ : १ तस्मै (for अस्मै)
 Ś₂ K₂ D₁ मुमोच (for ममर्ज)

15 ^b) Ś K₁₋₃ D₁ : ६ : ६ बाहिकस्य G₁ M [S₂]भि
 हनत् (for शहरत्) —^c) D₁ : ३ transp स and पपात
 S (except G₁ M₁ : २) नृप (for हत) T पद्म्या,
 G₃ पृथिव्या (for पृथ्व्या) —^d) Dn₂ D₂ : १ : १ दुम,
 G₂ [अ]चल (for [अ]दिराट्)

16 ^b) Ś K₁₋₃ D₁ : ६ : ६ बाहिके K₁ B₃ D₃ पुरुषर्षभ
 (for 'र्षभे) — B₁ om 16^{cd} —^c) K₁ [S₂]त्यर्दयन्,
 B₁ D₃ : ३ [S₂]म्यद्रवन्, B₃ [S₂]म्यर्गमन् (sic) (for
 र्दयन्) G₂ : ६ वीर (for भीम) —^d) T G₃ : ६ सम
 (sic) (for समा) — After 16, Ś K (K₃ missing)
 B₁ : ३ (marg) D (except D₃) ins

1135* नागदत्तो दृढरथो वीरबाहुरयोमुज ।

दृढ सुहस्तो विरजा प्रमाथी चोम्रयाय्यपि ।

तान्दध्वा जुक्षुधे भीमो जगृहे भारसाधनान् ।

एकमेक समुद्दिश्य पातयामास मर्मसु ।

ते विद्धा व्यसव पेत्तु स्यन्दनेभ्यो हर्ताजस । [5]

चण्डवातप्रभम्ना वा पर्वताग्रान्महीरुहा ।

[(L 1) K₂ : D₂ : १ : १ नागदत्तो (for 'दत्तो) K₁
 वीरे, K₃ : Dn₁ महा-, B₁₋₃ D₃ वीरो (for वीर)
 B₂ वीरो (for 'बाहुर) Dc₁ D₃ अथोमुज (for अथो)
 — (L 2) B₁ : Dc₁ D₃ दृढ प्रहस्तो, Dn₁ दृढप्रहस्तो,
 D₂ lacuna (for 'दृढ स') D₃ सुहद सुहस्तो वीर (for
 the prior half) K₁ प्रमाथी, Dn₂ 'यश्च (for 'थी)
 Ś₁ K₃ D₁ : ३ चाम्रयाय्यपि; D₂ परकावपि, D₃ चोम्रया-
 दपि, D₃ बोम्रयाज्येपि (sic) (for चोम्रयाय्यपि) D₁ समाथी
 परकाय्यपि (for the post. half) — (L 3) B₁ : जुक्षुधे

C. 7. 182. 17
D. 7. 182. 17
K. 7. 182. 17

कर्णस्य दयितं पुत्रं वृषसेनमवाकित् ॥ १७
ततो वृषरथो नाम भ्राता कर्णस्य विश्रुतः ।
जघान भीम नारचं स्तम्भप्यभ्यर्षीकृत् ॥ १८
ततः सप्त रथान्वीरः स्यात्तानां तत्र भारत ।
निहत्य भीमो नारचः शतचन्द्रमपोषयत् ॥ १९
अमर्षयन्तो निहतं शतचन्द्रं महामथम् ।
शकुनेभ्रातरो वीरा गजाक्षः शरमो विभुः ।
अभिद्रुत्य शरैस्तीक्ष्णभीममेनमताडयत् ॥ २०

म तु यमानो नातर्चैर्दृष्टिष्वेगैस्त्रिभुजः ।
जघान पञ्चभिर्बाणैः पञ्चशतैश्च रथान् ।
गान्धर्वान् निहत्य नारचं स्तम्भप्यभ्यर्षयत् ॥ २१
ततो पथिष्ठिरः शूद्रस्तथानीरुतमवाकयत् ।
मित्रतः वृन्धयोनेध पञ्चाणां च यत्तमप ॥ २२
अमर्षयन्तान् पञ्चाणां गिरिगणान्मन्त्रिषीतदि ।
प्राहिषोन्मृग्युगैश्च गजान् च दंष्ट्रैश्च विभुः ॥ २३
अर्माणां शरैश्च मन्त्रान् नारचं रथान्मन्त्रिषीत ।

निकृत्य पृथिवीं राजा चक्रे शोणितकर्माम् ॥ २४
 यौधेयारुद्रराजन्यमद्रकाणां गणान्युधि ।
 प्राहिणोन्मृत्पृलोकाय शूरान्वाणैर्युधिष्ठिरः ॥ २५
 हताहरत गृहीत विध्यत व्यवकृन्तत ।
 इत्यासीत्तुमुलः शब्दो युधिष्ठिररथं प्रति ॥ २६
 सैन्यानि द्रावयन्तं तं द्रोणो दृष्ट्वा युधिष्ठिरम् ।
 चोदितस्तव पुत्रेण सायकैरभ्यवाकिरत् ॥ २७
 द्रोणस्तु परमकुद्वो वायव्यास्त्रेण पार्थिवम् ।
 विव्याध सोऽस्य तद्विव्यमस्त्रमस्त्रेण जग्निवन् ॥ २८

तस्मिन्निनिहते चास्त्रे भारद्वाजो युधिष्ठिरे ।
 वारुणं याम्यमात्रेयं त्वाष्ट्रं सावित्रमेव च ।
 चिक्षेप परमकुद्वो जिघासुः पाण्डुनन्दनम् ॥ २९
 क्षिप्तानि क्षिप्यमाणानि तानि चास्त्राणि धर्मजः ।
 जघानास्त्रैर्महाबाहुः कुम्भयोनेरवित्रसन् ॥ ३०
 सत्या चिकीर्षमाणस्तु प्रतिज्ञां कुम्भसंभवः ।
 प्रादुश्चक्रेऽस्त्रमैन्द्रं वै प्राजापत्यं च भारत ।
 जिघांसुर्धर्मतनयं तव पुत्रहिते रतः ॥ ३१
 पतिः कुरूणां गजसिंहगामी

C 7 6958
B 7 157 25
K 7 158 25

24 Ś missing (cf v 1 20) Ds om. 24^a (cf v 1 23) K1 2 om (hapl) 24-25 —^a) D2 4 अभिपाहान्, S अभीपहान् (for 'पाहान्' —^b) B5 Dn1 D2 8 6 याहिकान् B2 4 5 Dc1 सवशातिकान्, Dn2 च वशातिकान्, D2 4 च वसातय, D5 सवसातिभि, D7 8 च वसातिभि (for सवसातिकान्) S वसाती (G5 'याती, M2 'मती)श्च सवाहिकान् —^c) B2 4 S (except M1) निहत्य, D2 निकृत्वा (for 'त्य) D5 पृथिवी (for 'वी) Ś1 K8 4 D1 8 6 राजन्, Dn2 D2 4 7 8 चक्रे (for राजा) —^d) Dn2 D2 4 8 मांस, D1 मासे (for चक्रे)

25 Ś missing (cf v 1 20) K1 2 om 25 (cf v 1 24) —^a) K1 B2 (marg as in text) 4 Dc1 Dn2 यौ (Dn2 यो) धेयान्मालवाप्राजन्, Dn1 'यान्द्रु राजन्यान्, D1 'यास्तावकाप्राजन्, D2 'यात्रचकाप्राजन्, D3 यानेयानक्षयाप्राजन्, D4 यौधेयारुद्रवकाप्राजन्, D5 आयोधे सगणाप्राजन्, D3 यौधेयानवकाप्राजन्, D7 8 'यान्द्रदाप्राजन्, S 'यारुद्रराजन्यान् —^b) Dn2 D2 4 5 S मद्रका (G5 'का)श्च, D5 मद्रकाना (for मद्रकाणा) D2 4 रणान् (for ग) D1 मद्रकास्तगणान्युधि —^c) Dn2 D2 4 7 8 यम, D8 8 पर (for मृत्यु-) —^d) Dn2 D2 4 7 8 शूरान्वाणैः (D1 'शतै) क्षणाद्, G2 गणान्कुद्वो युधिष्ठिर

26 Ś missing (cf v 1 20) —^a) K1 2 हतो, K4 D1 ततो, S हत (for हत) D2 हतानहरत गृहीत —^b) D2 विध्यत व्यनिकृतत; T G8-5 Ms 5 'ध्वमपकृतत, G1 M1 2 वध्यतावचकृतत, G2 विध्यध्व विकृतत (sub-metric), M3 विध्य चावचकृतत —^c) Dn2 D2 4 7 8 अभवत्, T G2-5 इत्यमूत् (for इत्यासीद्) Dn1 D5 तुमल, D3 तुमल (for तुमुल)

27 Ś missing (cf v 1 20) —^a) D2 सैन्य वि (for सैन्यानि) D3 व्यधमत (for द्रावयन्त) —^b) B4 transp द्रोणो and दृष्ट्वा —^c) D2 4-8 नोदितस् (for चो) —^d) D2 अभ्यवारयत्, D4 हरत्, G4 अभ्यवारयत् (for अभ्यवाकिरत्)

28 Ś missing (cf v 1 20) —^b) K2 om. (hapl) from पार्थिवम् up to मस्त्रेण (in 28^d) Dn2 D2 4 5 7 8 पाहव, G1 M1 2 पार्थिव (for 'वम्) —^c) K4 विव्यध, T G2 विव्याय (for 'ध) B Dc1 Dn सोपि, D2 तस्य, D5 सोय (for सोऽस्य) G1 M1 2 तं (for तद्) —^d) D4 पाहव (for जग्निवन्)

29 Ś missing (cf v 1 20) —^a) K1 M1 2 शस्त्रे, T G2 8 Ms 5 [5]यास्त्रे (for चास्त्रे) Dn2 D1 7 8 तस्मिन्निनिहते —^b) B5 T G2-4 युधिष्ठिर (for 'ष्ठिरे) — Dn1 reads 29^c-30^b on marg —^c) Ś1 K1-3 D1 5 समरे (for परम) K1 2 द्रोणो (for कुद्वो) T G2 दिव्यास्त्राणि च चिक्षेप, G1 4 5 M दिव्या न्यस्त्राणि सकुद्वो (G1 5 चिक्षेप)

30 Ś missing (cf v 1 20) Dn1 reads 30^{ab} on marg —^a) T G3 4 क्षिप्तान्याक्षिप्यमाणानि —^b) D5 शस्त्राणि Dn2 D2 4 5 7 8 धर्मवित्, D5 धर्मत, G2 सर्वश (for धर्मज) —^d) Ś1 K1-3 D1 अवि अभ्रम्, D5 7 8 असंभ्रम्, D5 अवित्रसत्

31 Ś missing (cf v 1 20) —^a) K1 2 च (for तु) G1 M1 2 सत्या चिकीर्षमाणा तु — Dn2 om (hapl) 31^c-32^b —^c) D5 च (for वै) D2 8 प्रादुश्च कारैर्दमस्त्रं

32 Ś missing (cf v 1 20) Dn2 om 32^{ab} (cf

C 7 6958
B 7 157 28
K. 7 158 38

विशालवधाः पृथुलोहिताक्षः ।

प्रादुश्चकारास्त्रमहीनतेजा

माहेन्द्रमन्यत्स जघान तेऽस्त्रे ॥ ३२

विहन्यमानेष्वस्त्रेषु द्रोणः क्रोधसमन्वितः ।

युधिष्ठिरवधप्रेप्सुर्ब्राह्मस्रमुदैरयत् ॥ ३३

ततो नाज्ञासिपं किञ्चिद्दोरेण तमसावृते ।

सर्वभूतानि च परं त्रासं जग्मुर्महीपते ॥ ३४

ब्रह्मास्त्रमुद्यतं दृष्ट्वा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।

ब्रह्मास्त्रेणैव राजेन्द्र तदस्त्रं प्रत्यवारयत् ॥ ३५

ततः सैनिकमुख्यास्ते प्रशशंसुर्नरर्पभौ ।

द्रोणपार्थौ महेष्वासौ सर्वयुद्धविशारदौ ॥ ३६

ततः प्रमुच्य कौन्तेयं द्रोणो द्रुपदवाहिनीम् ।

व्यधमद्रोपताम्राक्षो वायव्यास्त्रेण भारत ॥ ३७

ते हन्यमाना द्रोणेन पाञ्चालाः प्राद्रवन्मयात् ।

पश्यतो भीमसेनस्य पार्थस्य च महात्मनः ॥ ३८

ततः किरीटी भीमश्च सहसा संन्यवर्तताम् ।

महद्भयां रथवंशाम्यां परिगृह्य बलं तव ॥ ३९

वीभत्सुर्दक्षिणं पार्श्वमुत्तरं तु वृकोदरः ।

भारद्वाजं शरौघाम्यां महद्भयामभ्यवर्षताम् ॥ ४०

तौ तदा सृञ्जयाश्चैव पाञ्चालाश्च महौजसः ।

अन्वगच्छन्महाराज मत्स्याश्च सह सात्वतैः ॥ ४१

ततः सा भारती सेना वध्यमाना किरीटिना ।

v 1 31) —^δ) D₃ प्रति (for पृथु) —^ο) D₂ 1 8 S (except G₈ 4) अदीन (for अहीन) G₂ -चेता (for तेजा) —^d) K₁ D₄ 6 महेंद्रम् B D₆ D₁ D₁ उग्रं, S अस्त्रं (for अन्यत्) S₁ K₁-3 प्र- (for स) K₁ तैस्त्रै, K₄ B₃ (orig) T G₂-5 तेन; B₁ 2 8 (marg) 4 5 तैस्त्रै (sio), D₆ D₁ तैस्त्रै, D₁ D₃ 6 चास्त्रं, D₅ चाशु; D₁ 8 G₁ M₄ चास्त्रै (for तेऽस्त्रे)

33 S₂ missing (cf v 1 20) —^a) B₁ 3 5 D₆ D₁ D₂ 8 6-8 G₁ M निहन्यमानेष्वस्त्रेषु —^ο) D₁ D₆ 1 G₄ -वध (for -वध) B₅ युधिष्ठिरं परिप्रेप्सुर् —^d) B₅ D (except D₁ D₇) G₁ 4 M (except M₄) उदैरयत् (for उदै*)

34 S₂ missing (cf v 1 20) —^a) S भीतो (for ततो) S₁ K₈ D₅ न जा (K₈ नाजा) यते, D₈ नाजा क्षिप (for नाज्ञासिप) D₁ D₁ 1 8 नाज्ञासिप्स त (D₇ 8 *पुस्त) त किञ्चिद् —^d) S₁ सकृद् (for सर्व) D₁ D₂ 4 1 8 transp पर and त्रास. D₂ 4 1 8 S विशा पते (for महीपते).

35 S₂ missing (cf v. l. 20) —^a) D₂ प्रेरितं (for उद्यतं). —^δ) G₁ M₁ 2 धनंजय (for युधिष्ठिर.). —^ο) D₂ च (for [ए]व) —^d) D₂ 4 1 8 तदस्त्रं पर्यं वारयत्.

36 S₂ missing (cf. v 1 20) —^ο) T G₂-5 गुरु शिष्यौ, G₁ M द्रोणशिष्यौ (for *पार्थौ) —^d) G₄ सर्वयुध, M₄ सर्वशस्त्र (for *युद्ध)

37 S₂ missing (cf v 1 20) —^a) M प्रमुच्य

(for प्रमुच्य) —^ο) K₄ B D₆ D₁ D₁ 8 क्रोध (for रोप) D₂ व्यधमत्स्ववृतास्त्रेण — For 37^{ad}, D₁ D₄ S subst

1137* वायव्यास्त्रेण व्यधमद्रोपपर्याकुलेक्षण ।

[T₁ G₂ विधमद् (for व्यध*) D₁ D₄ व्यधमत्तोत्क्रम- (D₄ *तवृता) स्त्रेण (for the prior half) D₁ D₄ M₄ क्रोध-, T₁ G₂ द्रोण (for रोप-)]

38 S₂ missing (cf. v 1 20) —^a) D₁ रौद्रेण (for द्रोणेन) —^δ) B₁ पञ्चाला —^d) D₂ पार्थस्य च (for पार्थस्य च)

39 S₂ missing (cf. v 1 20) —^a) K₁ D₂ किरीटी भीमसेनश्च —^δ) D₅ पर्यवर्तता, D₇ 8 चाभ्य* (for संन्य*) — D₃ om (hapl) 39^c-40^d —^ο) D₂ -शब्दाम्यां (for -वशाभ्या) D₅ महता शरवर्षेण, T G M₁ 2 *ता शरवर्षाम्या —^d) D₇ प्रतिगृह्य (for परि*) D₂ 4 प्रतिगृह्य बलं तदा

40 S₂ missing (cf. v 1 20) D₃ om 40 (cf. v 1 39) —^δ) G₂ पश्चिमं (for उत्तरं) K₁ lacuna, K₄ B D₆ D₁ D₁ 2 4 1 8 च (for तु) —^d) B₁ अभ्यवर्तता; D₅ पर्यवर्तता; T G₁-4 M₁ 2 अभिवर्षता (for अभ्य*)

41 S₂ missing (cf v 1 20) —^a) D₁ D₂ 4 1 8 कैक (D₂ *के) या, S (except G₁) ते तदा (for तौ तदा) D₅ सवै (for सैव) —^δ) K₁ पाञ्चालश्च, D₁ *ल्याश्च, D₄ पञ्चालाश्च (for पाञ्चाला) —^ο) T G₂-5 अन्वागमन् (for अन्वगच्छन्) G₁ M₁ 2 महाबाहु (for

द्रोणेन वार्यमाणास्ते स्वयं तव सुतेन च ।

नाशक्यन्त महाराज योधावारयितुं तदा ॥ ४२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥

१३३

संजय उवाच ।

उदीर्यमाणं तद्दृष्ट्वा पाण्डवानां महद्वलम् ।

अविषहं च मन्वानः कर्णं दुर्योधनोऽब्रवीत् ॥ १

अयं स कालः संप्राप्तो मित्राणां मित्रवत्सल ।

त्रायस्व समरे कर्णं सर्वान्योधान्महाबल ॥ २

पाञ्चालैर्मत्स्यकैकेयैः पाण्डवैश्च महारथैः ।

वृत्तान्समन्तात्संकुद्धैर्निःश्वसद्भिरिवोरगैः ॥ ३

एते नदन्ति संहृष्टाः पाण्डवा जितकाशिनः ।

शक्रोपमाश्च बहवः पाञ्चालानां रथव्रजाः ॥ ४

कर्ण उवाच ।

परित्रातुमिह प्राप्तो यदि पार्थ पुरंदरः ।

तमप्याशु पराजित्य ततो हन्तास्मि पाण्डवम् ॥ ५

C 7 6974
B 7 159 B
K 7 159 B

‘राज’ —^d) T G₂ ३ मात्स्यान् (for म^a) K₁ सा खत्वे, D₂ माल्व, T G₂-५ M₂-५ साखता (for सा खत्वे) G₁ M₁ २ राजन्मन्थाश्च साखता

42 Ś₁ missing (cf. v 1 20) —^a) G₁ भारती (for ‘ती’) T G₁-4 M₁-३ स तस्मा भारती (G₁ M₁ २ कौरवी) मेना, M₁ तवत्ते वध्यमानाश्च —^b) T G₁-4 M₁-३ वध्यमाना, M₁ भीमेन च — After 42^{ab}, N (Ś₂ K₂ missing) G₁ (marg) ins

1138* तममा निद्रया चैव पुनरेव व्यदीर्यत ।

—^c) Ś₁ K₁ ३ D₁ धार्यमाणास्, G₁ M धार्यमाणा (for माणास्) M₂-५ तु (for ते) —^d) Dn₁ D₂ ४ १ ३ नाश (D₁ १ ३ न श) क्य ते, D₂ नाशक्येत, S (except G₁) नाशकुवन् (for नाशक्यन्त) —^e) G₁ M योधा (for योधा) D₁ M₂ घ (M₂ घा) रयितु (for वार^a) B₁ G₂ ६ M तव, T G₂ ४ जय (for तदा)

Colophon om in S (except M₁) Ś₂ K₂ missing — Sub-parvan Editions घटोत्कचवच, D₁ जयद्रथ वच — Adhy name K₁ ३ ४ B Dc₁ Dn D₁ ३ ४ ५ १ ३ रात्रियुद्ध, D₂ ६ रात्रियुद्धे नागदत्तादिवध, Bom ed रात्रियुद्धे द्रोणयुधिष्ठिरयुद्ध — Adhy no (figures, words or both) Dn₁ 157, D₂ 166, M₁ 152 — Śloka no Dc₁ 48, Dn₁ 49

133

This adhy is missing in Ś₂ K₂ (cf. v 1 7 132 20, 125 14)

1 D₁ M₂ om the ref —^a) Ś₁ K₁-३ D₁ उदीर्ण माण (for उदीर्य^a) K₁ B₂ ३ Dc₁ Dn₂ D₂-4, ६-३ G₂-५ त, D₂ lacuna (for तद्) —^b) D₁ पाहूना च (for पाण्डवाना) B₁ ३ D₂ महाबल, D₂ ४ १ ३ बलार्णव (for महद्वलम्) —^c) A few MSS अविसह्यं

2 D₂ om 2 —^d) B₁ वर्धन, Dc₁ D₁ चत्सल —^e) G₁ M यौधान् K₁ ४ B₂ Dc₁ महारथ, K₂ B₂ Dn₁ D₁ रथ, B₁ ४ ५ Dn₂ D₂ ६-१ रथान्, D₁ रथै, D₂ रथा, T G₂-५ बलान् (for बल)

3 D₂ ६ om 3 —^a) K₂ पाचाल्यैर्, Dn पचालैर्, T G₂ ४ पाचालान् (for पाचालैर्) G₂ मात्स्य (for मत्स्य) K₁ कैकेयै, D₁ कैकेयै (for कैकेयै) —^b) G₂ महाबलै (for रथै) —^c) D₁ ३ वृत्ता (for वृत्तान्) K₁ सकुद्धा, Dn₂ D₁ त्व कुद्धैर् (for सकुद्धैर्) —^d) Dc₁ Dn D₂ G₂-६ निश्वसद्भिर (for निश्व^a), D₁ ३ महोरग (for हवो^a)

4 ^a) Ś₁ D₂ ३ ६-१ G₁ नदन्ति, K₁ नदति (for न दन्ति) D₂-4 ६-३ सकुद्धा, S सरच्चा (for संहृष्टा) —^b) 4^{bc} is partly damaged in G₂ —^c) D₂ ६ बहुधा (for बहव) —^d) D₁ पंचालाना K₁ रथद्विपा (for व्रजा)

5 ^b) G₁ युधि (for यदि) —^c) D₂ [अ]य (for [आ]शु)

6 6^{ab} is partly damaged in G₂ —^a) G₁ जा

C 7 6973
B 7 156 6
K 7 159 6

सत्यं ते प्रतिजानामि समाश्वसिहि भारत ।
हन्तास्मि पाण्डुतनयान्पाञ्चालांश्च समागतान् ॥ ६
जयं ते प्रतिजानामि वासवस्येव पावकिः ।
प्रियं तव मया कार्यमिति जीवामि पार्थिव ॥ ७
सर्वेषामेव पार्थानां फल्गुनो बलवत्तरः ।
तस्यामोघां विमोक्ष्यामि शक्तिं शक्रविनिर्मिताम् ॥ ८
तस्मिन्हते महेष्वासे आतरस्तस्य मानद ।
तव वश्या भविष्यन्ति वनं यास्यन्ति वा पुनः ॥ ९
मयि जीवति कौरव्य विपादं मा कृथाः क्वचित् ।
अहं जेष्यामि समरे सहितान्सर्वपाण्डवान् ॥ १०
पाञ्चालान्केकयांश्चैव वृष्णींश्चापि समागतान् ।
वाणौघैः शकलीकृत्य तव दास्यामि मेदिनीम् ॥ ११

संजय उवाच ।

एवं ब्रुवाणं कर्णं तु कृपः शारद्वतोऽब्रवीत् ।
सम्यन्निव महाबाहुः स्रुतपुत्रमिदं वचः ॥ १२
शोभनं शोभनं कर्ण सनाथः कुरुपुंगवः ।
त्वया नाथेन राधेय वचसा यदि सिध्यति ॥ १३
बहुशः कृत्यसे कर्ण कौरव्यस्य समीपतः ।
न तु ते विक्रमः कश्चिद्दृश्यते बलमेव वा ॥ १४
समागमः पाण्डुसुतैर्दृष्टस्ते बहुशो युधि ।
सर्वत्र निर्जितश्चासि पाण्डवैः स्रुतनन्दन ॥ १५
हियमाणे तदा कर्ण गन्धर्वैर्धृतराष्ट्रजे ।
तदायुध्यन्त सैन्यानि तमेकस्तु पलायथाः ॥ १६
विराटनगरे चापि समेताः सर्वकौरवाः ।

नीहि (for -जानामि) — Dn: om (hapl) 6^b-7^a —^a) D₁ तनय (for -तनयान्) —^d) B om ed पचालाश्च D₂ सलोमकान्; G₁ M₁ 2 समागधान् (for 'गतान्) D₄ पांचा*श्वामहासुनीन् (sio)

7 Dn: om 7^a (cf. v 1. 6) —^a) K₄ Dn₁ D₁-4 6-8 दास्यामि (for जानामि) Ś₁ K₁-3 D₅ जयं ते प्रति-धास्यामि —^d) B₅ D₆ G₁ M जानामि (for जीवामि) Dn: D₂ 4 7 8 अस्मिन्नसमागमे

8 K₄ om 8^{ab} 8^{ab} is partly damaged in G₅ —^b) B D फाल्गुनो (for फ*) —^c) D₄ अद्यामोघां, D₇ 8 अमोघां तस्य (by transp) K₃ प्रमोक्ष्यामि (for वि*) —^d) K₁ चक्र, D₄ शक्ति- (for शक्र)

9 Dn₁ om 9 —^a) D₅ transp तस्मिन् and हते —^b) B₄ भारत (for मानद) —^d) S यास्यते वा वनं पुन

10 10^{ab} is partly damaged in G₅ —^b) Ś₁ K₁-8 D₁ 8 5 6 transp विपाद and मा —^c) K₁ 2 अय (for अह)

11 ^a) B₁ पचालान् Dn D₂-6 8 कैकयाश्च, D₇ कैकयाश्च (for कैक*) D₈ चापि (for चैव) —^b) D₂ 7 8 S चैव (for चापि) K₄ समागता (for 'गतान्)

12 MSS om the ref In G₅, 12^{ab} is partly damaged —^a) S (G₅ damaged) एव (G₅ 'व) कर्णे ब्रुव (T 'व)स्येव —^b) B₃ कृप शारद्वतोऽब्रुव —^c)

B₅ सवार्यते (for सम्यन्निव)

13 Before 13, T G₂-5 M₅-5 ins कृप G₂ om. 13^{ab} —^a) K₄ om one शोभन D₄ शोभन जय कर्णस्य —^d) D₄ om (hapl) 13^b-14^a —^b) K₄ B₁ G₁ M सनाथा कुरुपुंगवा —^c) G₄ स्वया राधेय नाथेन

14 D₄ om 14^a (cf. v 1. 13) —^b) Ś₁ K₁ 8 B₁ D₁ Dn₁ D₂ 2 4 6-8 G₂ कौरवस्य (for 'व्यस्य) —^c) B₄ G₁ M₁ 2 न च, D₁ ननु (for न तु) M₁ 2 मे (for ते) M₅ विभ्रम (for विक्रम) —^d) B₂ 8 8 Dn: G₁ M फलम् (for व*) D₂ 4 6-8 च (for वा)

15 K₄ repeats 15^a-16^c after 17^{ab} —^a) K₂ D₂ 7 8 S पुत्रैर्, D₄ पुत्रो (for सुतैर्) —^b) G₂ यदि (for युधि) —^c) D₂ 4 8 7 8 सर्वतो (for 'त्र) K₂ D₅-8 चापि (for चासि)

16 For the repetition in K₄, cf. v 1. 15 —^a) K₁ D₁ हियमाने, T हियमाणे (for हिय*) K₁ lacuna, D₁ D₂ 7 8 M₄ यदा, T G₈ 4 पुरा, G₂ 5 स्वया (for तदा) —^c) Ś₁ K₁-8 समयुध्यत, D₈ 5 तान्ययु* (for तदायु*) —^d) D₄ एव (for एकस्) K₄ B (B₅ lacuna) D₁ Dn [s]प्रे, D₃ [अ]स्तु, S च (for तु) K₁ B D₁ Dn D₁ M₁ 2 [अ]पलायिथा; K₂ D₂ 4 5 7 8 M₄ पलायिथा (D₈ 'त'), K₄ D₈ G₁ M₈ 5 [अ]पलायिथा (for पला*)

17 For the repetition in K₄, cf. v 1. 15 —^a)

पार्थेन निर्जिता युद्धे त्वं च कर्णं सहानुजः ॥ १७
 एकस्याप्यसमर्थस्त्वं फल्गुनस्य रणाजिरे ।
 कथमुत्सहसे जेतुं सकृष्णान्सर्वपाण्डवान् ॥ १८
 अनुवन्कर्णं युध्यस्व बहु कथयसि सूतज ।
 अनुक्त्वा विक्रमेद्यस्तु तद्वै सत्पुरुषव्रतम् ॥ १९
 गर्जित्वा सूतपुत्र त्वं शारदाभ्रमिवाजलम् ।
 निष्फलो दृश्यसे कर्णं तच्च राजा न बुध्यते ॥ २०
 तावद्गर्जसि राधेय यावत्पार्थ न पश्यसि ।
 पुरा पार्थ हि ते दृष्ट्वा दुर्लभं गर्जितं भवेत् ॥ २१
 त्वमनासाद्य तान्वाणान्फल्गुनस्य विगर्जसि ।

पार्थसायकविद्धस्य दुर्लभं गर्जितं भवेत् ॥ २२
 बाहुभिः क्षत्रियाः शूरा वाग्भिः शूरा द्विजातयः ।
 धनुषा फल्गुनः शूरः कर्णः शूरो मनोरथैः ॥ २३
 एवं परुषितस्तेन तदा शारद्वतेन सः ।
 कर्णः प्रहरता श्रेष्ठः कृपं वाक्यमथाब्रवीत् ॥ २४
 शूरा गर्जन्ति सततं प्रावृषीव बलाहकाः ।
 फलं चाशु प्रयच्छन्ति वीजमुत्सृताविव ॥ २५
 दोषमत्र न पश्यामि शूराणां रणमूर्धनि ।
 तत्तद्विकृत्यमानानां भारं चोद्धृतां मृधे ॥ २६
 यं भारं पुरुषो वोढुं मनसा हि व्यवस्यति ।

C 7 6998
 B. 7 158 27
 K. 7 159 27

Ś1 K1-3 D2. ८ तात (for चापि) —^c) D2 सर्वे,
 D1 संसे, D3 संसे (for युद्धे) —^d) D1 महानुज,
 D3 महारथ, M4 महानुज (for नुज)

18 K4 om 18^{ab} —^a) K2 D3 समर्थस्य (for
 [अ]न^c) G3 मन् (for त्व) —^b) B D फाल्गुनस्य
 (for फ^c) —^c) D3 तु सहसा (for उत्सहसे) —^d)
 D2 १ १ मवृणीन् (for सकृष्णान्) Dn1 सह (for सर्व)
 D3 ६ सार्जुनान्सर्वपार्थिवान्, D4 वृणीन्सर्वपाण्डवान्

19 ^a) D2 अनुवन् (for अनुवन्) —^b) D वहन्
 (for बहु) D3 कथयसि, D1 कच्छसि (for कथयसि)
 B Dc1 Dn कथयसे बहु सूतज —^c) S (except G1 M1 2)
 यत् (for यस्) K3 अनुक्त्वा विक्रमेद्यस्तु —^d) D3
 युध्यन्, D1 १ १ युद्धे (for तद्वै) D2 ४ म (for सत्)

20 ^a) M3 सूतपुत्रस् —^b) D3 शारदाभ्र (for
 'दाभ्रम्) K4 Dn2 D1 [अ]फल्, Dn1 धनि (for [अ]-
 जलम्) D2 ४ १ १ S शा (D1 श) रदाभ्र इवाफ (G3 १
 M1 2 'ज'ल —^c) D1 निष्फला (for लो) D1 G1
 M1 2 दृश्यते (for 'से) —^d) D1 त्वा, D3 वै
 (for च)

21 ^a) B4 Dc1 Dn1 D2 ४ १ १ S गर्जस्व (for 'सि)
 —^b) G1 M1 १ १ पार्थान् (for पार्थ) —^c) Ś1 K3 om.
 (hapl.) 21^c-22^b —^c) B Dc1 Dn आ (B3 दू) रात्,
 Cd पुरा (as in text) G1 M1 ४ पार्थान् (for पार्थ)
 D2 २ स दृष्ट्वा, T G2-5 M3 १ दृष्ट्वै, G1 M1 १ १ दृष्ट्वा
 ते (by transp) —^d) D1 दुर्लभ (sic) (for दुर्लभ)
 B Dc1 Dn पुन (for भवेत्) K2 ४ S गर्जितं दुर्लभं
 भवेत्, D1 गर्जितं तव निष्फल

22 Ś1 K3 om. 22^{ab} (cf v l. 21) D1 om.
 (hapl.) 22 —^a) D2 ४ S त्वमनासाद्यन्वाणान् —^b)
 K4 B D (D1 om) फाल्गुनस्य D2 ४ १ १ हि गर्जसि
 (D1 ४ 'से) (for विग^c) —^d) D3 om 22^{cd} —^d)
 Ś1 K (K3 missing) B1-3 १ Dc1 Dn D3 ६ G1 M1-8 १
 तव (for भवेत्) B4 दुर्लभ तव गर्जित, T G2-5 M4
 गर्जित दुर्लभ तव

23 ^a) Ś1 K1 2 ४ D1 १ १ ६ बाहुभ्या, D4 बहुभिः
 (for वा^c) M2 वीरा (for शूरा) —^b) Ś1 K1-8
 D2 ६ वाक्यशूराश्च (D3 'रा स्व), D3 वाचा शूरा (for
 वाग्भिः शूरा) —^c) K1 २ धनुष (for 'पा) K4 B
 D फाल्गुन — After 23, Dc1 (marg) Dn2 D2 ४.
 १ १ १ ins

1139* तोपितो येन रुद्रोऽपि क पार्थं प्रतिघातयेत् ।

[D2 अव (for प्रति) D1 १ -योषयेत् (for घात^c)]

24 Before 24, M3-5 ins सजय —^a) K4 Dn2
 सं (Dn2 स) रूपितस्, B Dc1 Dn1 सरो^c, D3 हि रु
 (for पर^c) D2 ४ १ १ तत्र (for तेन) —^b) B1
 सारद्वतेन B Dc1 Dn ह, D2 १ च (for स)

25 Before 25, T G2-5 M4 ins कर्ण —^b) G1
 M बलाहका —^c) T G2 १ १ चानु, G4 lacuna (for
 चाशु) —^d) K1 २ D1 १ वीजसु (D3 गु) सं (for 'मु
 सम्) K4 अतादिव (sic), D (except Dc1 Dn1 D1)
 क्षिताविव, T G2-5 M3 १ अनू (G4 १ नो) परे (for
 कताविव)

26 ^a) T G M1 २ उद्धृतां (for चोद्ध^c) Dn2
 युधि, D2 १ हृदा, D3 गदा (sic) (for मृधे)

C 7 6997
B 7 156 26
K 7 159 27

दैवमस्य ध्रुवं तत्र साहाय्यायोपपद्यते ॥ २७

व्यवसायद्वितीयोऽहं मनसा भारमुद्वहन् ।

गर्जामि यद्यहं विप्र तव किं तत्र नश्यति ॥ २८

वृथा शूरा न गर्जन्ति सजला इव तोयदाः ।

सामर्थ्यमात्मनो ज्ञात्वा ततो गर्जन्ति पण्डिताः ॥ २९

सोऽहमद्य रणे यत्तः सहितौ कृष्णपाण्डवौ ।

उत्सहे तरसा जेतुं ततो गर्जामि गौतम ॥ ३०

पश्य त्वं गर्जितस्यास्य फलं मे विप्र सानुगः ।

हत्वा पाण्डुसुतानाजौ सहकृष्णान्ससात्वतान् ।

दुर्योधनाय दास्यामि पृथिवीं हतकण्टकाम् ॥ ३१

कृप उवाच ।

मनोरथप्रलापो मे न ग्राह्यस्तव सूतज ।

यदा क्षिपसि वै कृष्णौ धर्मराजं च पाण्डवम् ॥ ३२

ध्रुवस्तत्र जयः कर्णं यत्र युद्धविशारदौ ।

देवगन्धर्वयक्षाणां मनुष्योरगरक्षसाम् ।

दंशितानामपि रणे अजेयौ कृष्णपाण्डवौ ॥ ३३

ब्रह्मण्यः सत्यवाग्दान्तो गुरुदैवतपूजकः ।

नित्यं धर्मरतश्चैव कृतास्त्रश्च विशेषतः ।

27 K₁ om 27^a-28^b Ś₁ K₁-s D₁ s s read 27^{ab} after 31^{ab} D₅ transp 27^{ab} and 27^{cd} —^a) D₂ प्राग्, D₁ यद् (for य) T भाव (for भार) K₁ 2 मनसो (for पुरुषो) D₂ 4, 5, 7, 8 सोढु (for वोढु) —^b) D₈ [अ]पि, D₁ 7, 8 T G₁ 5 M [अ]भि, D₅ [इ]ह (for हि) G₅ प्रपश्यति (for व्यवस्यति) —^c) D₂ 7, 8 अद्य, D₁ एव (for अस्व) D₂ मन्ये, D₅ 5 तस्य, D₁ त च (for तत्र) —^d) K₁ साहाय्याय (sic), D₁ 7, 8 साहायाय, Some MSS साहाय्याय (for साहा) D₅ साहाय्य चोपपद्यते

28 K₄ om 28^{ab} (cf. v 1 27) —^a) D₁ M₁ द्वितीय (for 'यो) Cd cites व्यवसाय S च (for ज्) — D₂ om 28^a-31^b —^c) D₅ प्रगर्जे (for गर्जामि) D₈ यद्यहं (for यद्यह) —^d) K₂ transp तव and तत्र B₁ नश्यते (for ति) D₁ 8 त्व किं तत्र न पश्यसि, S न किं (G₂ यत्किं)चित्तत्र पश्यसि

29 D₂ om. 29 (cf. v 1 28) —^a) D₁ तथा (for वृथा) —^b) K₄ B₂-3 D₁ D₂ शारदा, B₁ (marg as in text) D₂ जलदा, D₁ 8 निर्जला (for सजला) D₅ 8 सजलास्तोयदा यथा —^c) Ś₁ K₁ 2 D₈ 8 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा)

30 D₂ om 30 (c v 1 28) —^a) T G₂ 4 यो (for सो) K₄ B (except B₅) D₁ D₂ D₈ यत्तौ (for यत्त) —^b) D₁ सहितौ (for स) —^c) B (except B₁) D₁ D₂ D₁ 2, 4, 5, 7, 8 मनसा, G₁ M₁ 3, 5 समरे (for तरसा) D₂ 4, 7, 8 हतु (for जेतु) T G₂-3 M₁ उत्सहामि रणे जेतुं —^d) D₁ गर्जति, D₁ 8 गर्जसि (for गर्जामि) D₅ कौरव (for गौतम)

31 D₂ om 31^{ab} (cf. v 1 28) —^a) K₂ 2 D₁ 2, 4, 5, 7, 8 G (except G₂) M [अ]द्य (for [अ]स्य)

—^b) K₄ D₁ तक्षणात्, D₂ सानुगान् (for 'ग) D₂ 4, 5, 7, 8 फल (D₂ बल) विप्र सहानुगान् (D₅ 7 'ग, D₈ 'ग) — After 31^{ab}, Ś₁ K₁-s D₁ s s read 27^{ab} Ś₁ K (K₅ missing) D₁ s om 31^d —^d) D₅ समागतान्, S सहानुगान् (for ससात्वतान्) D₂ D₂ 4, 7, 8 सकृष्णा न्सहात्वतान् —^e) Ś₁ K₁ 8 दुर्योधनस्य दास्यामि

32 M₈ कृष्ण उवाच (for कृप उ) — After the ref., D₅ ins

1140* किं नो बहुप्रलापेन फलमामुहि सूतज ।

—^a) D₅ M₁ 2 मनोरथ (for 'रथ) K₄ D₈ 4, 6 प्रला पेन, B S (except G₁ M₁ 2) प्रलापा मे (for 'पो मे) Cd cites प्रलाप —^b) K₂ B S (except G₁ M₁ 2) ग्राह्यास् (for ग्राह्यस्) —^c) B₁ 8 D₂ 2 सदा (for यदा) Ś₁ K (K₅ missing) D₅ कृष्णौ वै (by transp), B₁ 5 D₂ S (except M₈ 5) वै कृष्ण, D₈ 5 कृष्ण वै D₁ 4 सदा क्षिपति कृष्णौ वै (D₁ वै कृष्णौ)

33 D₂ repeats 33^a after 33 —^a) D₂ G₁ M₁ 2, 4 ध्रुव (for ध्रुवस्) D₂ 4 तस्य, T G₂-3 तव (for तत्र) K₄ कर्ण, D₂ 6 कृष्णौ, G₅ damaged (for कर्ण) —^b) D₁ युद्धे, D₁ बुद्धि- (for युद्ध-) —^d) Ś₁ K₁-s D₅ 6 मानुषोरग (for मनुष्यो) D₂ D₈ -पक्षिणा, G₈ राक्षसा (for रक्षसाम्) D₁ विदितौ कृष्णपाण्डवौ — 33^{ef} is partly damaged in G₅ —^e) K₂ 3 G (except G₂) M दक्षितानाम्, B₅ सहितानाम् (for दक्षि) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ रणे ह्यजे (K₄ D₁ रणेज)यौ, D₂ D₂ 4 रणेज्वजेयौ, T G₂-3 रणे अजरयौ (for रणे अजेयौ)

34^a) D₈ 6 सत्यवान् (for 'वाग्) —^b) D₂ D₂ 7, 8 पितृ (for गुरु) Ś₁ K₈ ब्राह्मण (for दैवत)

वृतिमांश्च कृतज्ञश्च धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ३४
 आतरथास्य बलिनः सर्वास्त्रेषु कृतश्रमाः ।
 गुरुवृत्तिरताः प्राज्ञा धर्मनित्या यशस्विनः ॥ ३५
 संवन्धिनश्चेन्द्रवीर्याः स्वपुरक्ताः प्रहारिणः ।
 घृष्टद्युम्नः शिखण्डी च दौर्मुखिर्जनमेजयः ॥ ३६
 चन्द्रसेनो भद्रसेनः कीर्तिधर्मा ध्रुवो वरः ।
 वसुचन्द्रो दामचन्द्रः सिंहचन्द्रः सुवेधनः ॥ ३७
 द्रुपदस्य तथा पुत्रा द्रुपदश्च महास्रविद् ।

येषामर्थाय संयत्तो मत्स्यराजः सहानुगः ॥ ३८
 शतानीकः सुदर्शनः श्रुतानीकः श्रुतध्वजः ।
 बलानीको जयानीको जयाश्चो रथवाहनः ॥ ३९
 चन्द्रोदयः कामरथो विराट्प्रातरः शुभाः ।
 यमौ च द्रौपदेयाश्च राक्षसश्च घटोत्कचः ।
 येषामर्थाय युध्यन्ते न तेषां विद्यते क्षयः ॥ ४०
 कामं खलु जगत्सर्वं सदेवासुरमानसम् ।
 सयक्षराक्षसगणं सभृतश्चजगद्विपम् ।

G 7 15
B 7 15
K 7 15

D₁ पितृदेवपूजक — After 34^{ab}, D₁ reads गुरु-
 चिरा प्राज्ञा धर्मनि (from 35^{cd}) for the first time,
 repeating the same in the proper place — °)
 Dn₂ D₂ 7 8 सत्य- (for नित्य) T G₂₋₅ धर्मरतिश्च (for
 'रतिश्च') D₅ तत्र (for चैव) — °) S₁ K₃ कृतिमांश्च,
 D₅ वृत्तपाप्मा

35 For the repetition in D₁, cf. v. l. 34 G₅
 is partly damaged in 35^{ab} — °) D₄ चापि (for
 चाल) — B₄ om. 35^{cd}, D₅ repeats it after 36
 — °) D₅ (both times) तस्माद् (for प्राज्ञा)

36 °) D₂ चन्द्रवीर्या (for चन्द्र*) — °) S₁ K₃ 2
 D₃ 6 स्वपुरक्ता (for स्वपुर*) — °) B₅ सौमुखिर्, D₂
 4 5 G₂₋₅ M₂ 5 दौर्मुखी, D₂ दौर्मुख्यौ, D₅ दौर्मुख्यौ
 (for दौर्मुखिर्) — After 36, D₅ repeats 35^{cd}

37 D₅ om. 37^{ab} — °) G₅ damaged S₁ K₃ 2
 चन्द्रदेवो (for 'सेनो') K₄ B₃₋₅ Dn D₂ 4 रुद्रमेन
 (for मद्र*) — °) B₁ (marg) 2.5 Dn₂ D₂ 6 S
 कीर्तिधर्मा; D₂ कार्तिधर्मा (for कीर्तिधर्मा) B₂ 8 Dc₁
 ध्रुवोदर (B₂ 'य'), B₄ Dn₂ S वृकोदर, B₅ वमो
 दय (sic), D₂ 4 ध्रुवो वर (for ध्रुवो वर) — °)
 D₃ 6 वसुचन्द्रो (for 'चन्द्रो') S₁ K₃ 8 D₃ दासचन्द्र,
 B₄ Dc₁ Dn D₅ S दान (M₂ नाद) चद्र (for दामचन्द्र)
 — °) B₅ सिधुराज (for सिंहचन्द्र) S₁ K₃ 8 D₂ 5 6
 सु (K₁ स्व) योधन, K₄ सुयोधन, B₁ सुवोधन, B₄
 सुलोचन; Dn₂ सुवेधन; D₁ सुवोधन, D₂ 4, 7 8
 सचेतन (for सुवेधन) S सिंहचन्द्रसु (M₂ 'द्र सु) वेधसौ.

38 °) K₃ पुत्रौ, B₁ पुत्रो (for पुत्रा) — °) M₂
 तथा (for महा-) — °) G₁ M₂ 5 तेषाम् (for येषाम्)
 G₅ अर्थेन (for अर्थाय) T G₂₋₅ ससक्तो (for संयत्तो)
 — °) G₅ damaged. K₁ मत्स्यराजा, G₂ मत्स्यराज
 K₁ 2 4 B₁ 2 5 Dc₁ Dn D₁ 2 6 सहानुज, B₂ 4
 'मज, D₁ सदानुग, S (G₅ damaged) प्रतापवाद् (for

सहानुग)

39 M₂ reads 39^{ab} twice — °) G₁ M₁ 2 (first
 time) दशानीक, G₂ 4 गजा* (for शता*) K₄ सुद-
 शन, Dn₁ D₅ सूर्यदत्त, D₂ M₂ (second time) सुद-
 शन, D₆ सुतानीक, D₁ 8 श्रुतानीकौ (for सुदर्शन)
 B₁ 2-5 Dc₁ सुदर्शनो गजानीक, B₂ T G₂ 5 M₂ 5 गजा
 नीक सुदर्शन (G₂ M₂ सुदर्शन), Dn₂ गजानीक श्रुत-
 नीको, D₂ राजानीक सहानीको, D₄ राजानीकश्रुतानीकौ
 — °) D₁ श्रुतानीक, D₅ मदिराथ, D₁ श्रुतध्वजा (for
 श्रुतानीक) Dn₂ D₂ 4 5 वीरभद्र सु (D₁ 5 'द्रसु) दर्शन,
 S श्रुतानीक शतध्वज — °) T G₂₋₅ गजानीको (for
 जया*) K₁ वदरानीक जयानीको (sic), Dn₂ D₂ 4 7 8
 श्रुतध्वजो बलानीको — After 39^{ab}, Dn₂ D₂ 4 7 8
 1141*

जयानीको जयप्रिय ।

विजयो लब्धलक्षश्च

[(L 1) D₁ बलानीको (for जया)]
 — °) D₂ जयाश्च- (for 'श्वो')

40 °) Dn₁ चद्रोदये (for 'दय') Dn₁ om from
 कामरथो up to लक्ष (in 40^a) B₂ समरथो, G₅
 *मयशो (for कामरथो) — °) G₅ damaged D₃ 6
 श्रुता (for शुभा) — B₃ reads 40^{ab} on marg
 — °) Dn₁ अर्या वि (for अर्याय) — After 40,
 Dn₁ reads 45^{cd}, while D₂ 4 5 7 8 read 45^{cd} for the
 first time, repeating it in its proper place

41 °) K₄ B D (except D₁) M₂ मानुष (for
 मानवम्) — D₄ om. 41^c-42^b — °) K₁ स्मृत,
 Dn₂ द्विप, D₂ 7 8 T G₂₋₅ M₂ 5 द्विज
 (for द्विपम्) K₂ समूतश्चजगं तथा — °) K₁ निश-
 पम्, D₅ निमेषाद् B₄ सुज (for अस्त्र) — °) B
 Dc₁ कुर्वाते, G₁ M₂ कुर्वाते, M₁ 3 5 कुर्वाते (for

C 7 7015
B 7 152. 44
K 7 159 45

निःशेषमस्त्रवीर्येण कुर्यातां भीमफल्गुनौ ॥ ४१

युधिष्ठिरश्च पृथिवीं निर्दहेद्वोरचक्षुषा ।

अप्रमेयबलः शौरिर्येषामर्थे च दंशितः ।

कथं तान्संयुगे कर्ण जेतुमुत्सहसे परान् ॥ ४२

महानपनयस्त्वेष तव नित्यं हि स्रतज ।

यस्त्वमुत्सहसे योद्धुं समरे शौरिणा सह ॥ ४३

संजय उवाच ।

एवमुक्तस्तु राधेयः प्रहसन्भरतर्षभ ।

अब्रवीच्च तदा कर्णो गुरुं शारद्वतं कृपम् ॥ ४४

सत्यमुक्तं त्वया ब्रह्मन्पाण्डवान्प्रति यद्वचः ।

एते चान्ये च बहवो गुणाः पाण्डुसुतेषु वै ॥ ४५

अजय्याश्च रणे पार्था देवैरपि सवासवैः ।

सदैत्ययक्षगन्धर्वपिशाचोरगराक्षसैः ।

तथापि पार्थाञ्जेष्यामि शक्त्या वासवदत्तया ॥ ४६

ममाप्यमोघा दत्तेयं शक्तिः शक्रेण वै द्विज ।

एतया निहनिष्यामि सन्यसाचिनमाहवे ॥ ४७

हते तु पाण्डवे कृष्णो भ्रातरश्चास्य सोदराः ।

अनर्जुना न शक्यन्ति महीं मोक्तुं कथंचन ॥ ४८

तेषु नष्टेषु सर्वेषु पृथिवीयं ससागरा ।

अयत्नात्कौरवेयस्य वशे स्थास्याति गौतम ॥ ४९

सुनीतैरिह सर्वार्थाः सिध्यन्ते नात्र संशयः ।

एतमर्थमहं ज्ञात्वा ततो गर्जामि गौतम ॥ ५०

त्वं तु वृद्धश्च विप्रश्च अशक्तश्चापि संयुगे ।

कृतस्नेहश्च पार्थेषु मोहान्मामवमन्यसे ॥ ५१

कुर्यातां Ś1 K8 कृष्ण (for भीम) K4 B D (D4 om) -फाल्गुनौ (for फल्गुनौ)

42 D4 om 42^{ab} (cf v l 41) —^b) D8 ० क्रोध (for घोर-) —^d) K1 स्वेपाम् (for येपाम्) Dc1 D5 अर्याय (for अर्ये च) K2 8 D1 G (except G2) M दसित (for दशित) —^c) Ś1 K1 2 4 D8 5 ० समरे (for सयुगे)

43 ^a) D4 चैव (for त्वेष) —^b) Bom ed transp तव and नित्यं हि — D4 om 43^{ad} —^c) B1 2 4 यत्त्वम् K1 2 युद्ध, Dc1 Dn1 जेतु, G2 नित्यं, G2 (also) चित्रे (for योद्धु)

44 Ś1 K (K8 missing) D8 5 ० om the ref —^b) G6 भरतर्षभ —^c) Ś1 K8 तत (for तदा) —^d) Dn2 om. from द्रुत up to यद्वच (in 45^b) Ś1 K8 D2 4 5 7 8 नृप (for कृपम्)

45 Dn2 om 45^{ab} (cf v l 44) Before 45, M8-5 ins कर्ण —^a) M4 तय्यम् (for नय्यम्). — Dn2 reads 45^{ad} after 40, while D2 4 5 7 8 read the same for the first time after it —^c) D7 (second time) चा (for च) —^d) Dn2 D8 7 8 (last three first time) गणा (for गुणा) D8 (first time) गणा पाण्डुसुते सह

46 ^a) Dn2 om from अजय्या up to देवैर (in 46^b) D2-4 ०-3 M8-5 अजय्याश्च (for अजरयाश्च) G5 om. रणे

—^c) D3 सदैव (for सदैत्य) K4 B1 5 Dn D2 4 7 8 T G2-4 गधर्व (for -गन्धर्व) Ś1 K1-3 D5 सयक्षदैत्य-गन्धर्व (D5 ०र्वा) —^c) M1 2 हि (for [अ]पि) D5 S (except G1 M1 2) पार्थ (for पार्थान्)

47 ^a) B हि (for [अ]पि) —^d) D1 7 8 सयुगे सन्यसाचिनं

48 ^a) D4 आहवे (for हते तु) B1 च (for तु) D2 भ्रातरि (for पाण्डवे) D2-4 ० कृष्णे, S जि (G5 कृ) ण्णौ (for कृष्णो) —^c) D3 गतेर्जुने, D8 ऋतेर्जुन (for अनर्जुना) D2 शिष्यति, D3 शक्यति, G1 शक्यते, M शक्यते (for शक्यन्ति) — For 48^{ad}, D5 subst.

1142* अनर्जुनायां च भुवि विनश्येयुर्न संशयः ।

49 ^a) B1 Dn2 तेषु सर्वेषु नष्टेषु —^b) Ś1 K (K8 missing) D1 8 5 ० सकानना —^c) K1 D6 आयत्ता (for अयरनात्) B Dc1 Dn D2 4 7 8 कौरवैर्द्रस्य (for 'वेयस्य)

50 Dn2 D4 om. (hapl) 50 —^a) Ś1 K1 2 G4 M8-5 एव (for इह) K4 D2 7 8 सर्वाणि, D8 कार्याणि (for सर्वार्था) —^c) Ś1 K1-3 D8 (sup lin) 7 8 एतद्, B1 एवम् (for एतम्) —^d) K1 केशव, M8 5 सयुगे (for गौतम)

51 Dc1 reads 51^{ab} on marg —^c) D8 सु (for तु) B5 Dc1 Dn1 G2 M4 transp वृद्धश्च and विप्रश्च

यद्येवं वक्ष्यसे भूयो मामप्रियमिह द्विज ।
 ततस्ते खड्गमुद्यम्य जिह्वां छेत्स्यामि दुर्मते ॥ ५२
 यच्चापि पाण्डवान्निप्र स्तोतुमिच्छसि संयुगे ।
 भीषयन्सर्वमैन्यानि कौरवेयाणि दुर्मते ।
 अत्रापि शृणु मे वाक्यं यथावद्भदतो द्विज ॥ ५३
 दुर्योधनश्च द्रोणश्च गकुनिर्दुर्मुखो जयः ।
 दुःशासनो वृषसेनो मद्राजस्तमेव च ।
 सोमदत्तश्च भूरिश्च तथा द्रौणिर्विविगतिः ॥ ५४
 तिष्ठेयुर्दंशिता यत्र सर्वे युद्धविशारदाः ।
 जयेदेतात्रणे को नु शक्रतुल्यबलोऽप्यरिः ॥ ५५
 शूराश्च हि कृतास्त्राश्च बलिनः स्वर्गलिप्सवः ।

धर्मज्ञा युद्धकुशला हन्युर्युद्धे सुरानपि ॥ ५६
 एते स्यास्यन्ति संग्रामे पाण्डवानां वधार्थिनः ।
 जयमाकाङ्क्षमाणा हि कौरवेयस्य दंशिताः ॥ ५७
 दैवायत्तमहं मन्ये जयं सुमलिनामपि ।
 यत्र भीष्मो महाबाहुः शेते शरशताचितः ॥ ५८
 विकर्णश्चित्रसेनश्च बाह्लीकोऽथ जयद्रथः ।
 भूरिश्रवा जयश्चैव जलसंधः सुदक्षिणः ॥ ५९
 शलश्च रथिनां श्रेष्ठो भगदत्तश्च वीर्यवान् ।
 एते चान्ये च राजानो देवैरपि सुदुर्जयाः ॥ ६०
 निहताः समरे शूराः पाण्डवैर्वलवत्तराः ।
 किमन्यदैवसंयोगान्मन्यसे पुरुषाधम ॥ ६१

C. 7. 70¹⁸
 B 7 158 67
 K. 7 152 66

—^δ) B: अनाक्तश्च, B₃ [अ]प्यशक्तश्च (for अशक्तश्च)
 Dn₂ D^{*} अकृतज्ञश्च संयुगे, D₁ १ ४ [अ]प्यकृतज्ञस्तु (D₁
 'ज्ञश्च) सं —^d) Ś₁ K₃ Dn₂ D₁ २ १ ४ ततो, G₁
 ज्ञेहान (for मोहान्)

52 ^δ) K₁ B Dc₁ Dn D₁ ४ १ ४ ममाप्रियम्, S
 मा विप्रियम् (for माम्) T अति, G₂ ४ ५ इति (for
 इह) D₂ ममाप्रियवचो द्विज —^ο) Dn₂ D₁ १ ४ उ-
 त्कृष्य, D₂ उत्कृत्य, S उद्धृत्य (for उद्यम्य) —^d)
 D₂ २ ५ सयुगे (for दुर्मते)

53 D₂ om (hapl) 53^{ad} D₂ om 53 —^α)
 K₂ ४ D₁ २ १ ४ यच्चापि —^d) Ś₁ K (K₅ missing) B₁ ५
 Dn₂ D₁ ५ कौरवेयानि, D₂ ४ १ S 'याश्च (for 'याणि)
 D₂ सयुगे (for दुर्मते) —^ο) M₁ तत्र (for अत्र) Dn₂
 D₂ ४ १ S वृषतो (for शृणु मे) —^γ) K₁ गदितो, K₃
 B Dc₁ Dn₁ D₂ ५ ५ वृषतो (for गदतो) Dn₂ D₂ ४ १
 S यथावच्छृणु गाँवम

54 ^α) Dn₂ D₂ ४ द्रौणिश्च (for द्रोणश्च) —^d)
 D₂ तयव, T G₁ ४ ५ M [s]हमेव (for त्वमेव) G₂
 शकुनिश्चाहमेव च —^d) D₂ ४ om 54^{af} —^γ) Ś₁ K₃
 द्रौणिश्च (for तथा द्रौणिश्च)

55 D₂ om 55^{ad} —^α) Dn₂ D₂ तिष्ठति, D₁ १ ४
 तिष्ठते (for तिष्ठेयुर्) K₂ ४ G₁ ४ ४ M दक्षिता (for
 दक्षिता) —^δ) S (except G₁) सर्वे- (for सर्वे) —^ο)
 B Dc₁ Dn₁ S नर (for रणे) B₁ D₆ [s]त्र, Dn₂
 D₁ १ ४ S (G₁ damaged) हि, D₂ [s]पि (for सु)
 —^d) D₂ ४ ५ समो (for चलो) D₂ [s]रीन्

56 ^α) D₃ २ ५ [अ]पि (for हि) Ś₁ K₃ निहता
 आश्च, K₁ २ D₁ विदित्ता (for हि कृता) —^δ) G₆
 -विह्वर (for -लिप्सव) —^{56^{ad}} is partly damaged
 in G₆ —^ο) K₁ २ धर्म (for युद्ध) —^d) Dn₁
 वत्तुर (for हन्युर) D₂ युधि (for युद्धे) D₁ om
 सुरा

57 ^δ) D₂ वधैपिण (for वधार्थिन) —^ο) D₂ च
 (for हि) Dn₂ जयमाकाङ्क्षमाणस्य —^d) K^{*} ४ D₁
 G (except G₂) दंशिता

58 58^{ad} is partly damaged in G₆ —^α) D₂ ४
 स्वहं (for अह) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ दैवयुक्त स्वह
 मन्ये —^δ) D₂ हि (for सु) Ś₁ K₃ D₂ ४ सुमहताम्
 (for सुमलिनाम्) —^ο) M₃ ५ महेष्वास (for महाबाहु)
 —^d) Dn₂ D₆ शताचित, D₂ ४ 'नित (for 'चित)
 D₂ शेरते शरतापित (sio)

59 Before 59, G₂ ins रूप —^δ) Ś₁ K₁ २
 B₁ D₁ ५ बाह्लीको B₁ Dn₂ D₂ ४ १ ४ G₁ ४ M (except
 M₂) च (for स्य)

60 60^{ad} is partly damaged in G₆ —^α) Ś₁ K₁ ४
 जलश्च, D₁ ४ सलश्च (for श*) —^δ) D₆ जलसंधिश्च
 (for भगदत्तश्च) —^ο) Dn₂ D₂ ४ १ ४ बहवो (for
 राजानो) —^d) Dn₂ D₁ ४ च (for सु)

61 ^α) Ś₁ K₁ ३ D₁ निजिता (for निहता) D₂ शूरै
 (for शूरा) —^d) D₂ om (hapl) 61^δ-62^ο, D₂ reads
 the same on marg —^δ) K₂ B₁ २ Dn₂ D₁ १ ४
 पाँदवैर्वलवत्तरै —^d) G₆ damaged D₁ ४ १ मन्यसे

C 7 7028
B 7 158 63
K. 7 159 67

यांश्च तान्स्तौपि सततं दुर्योधनरिपून्निद्वज ।
तेषामपि हताः शूराः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ६२
क्षीयन्ते सर्वसैन्यानि कुरूणां पाण्डवैः सह ।
प्रभावं नात्र पश्यामि पाण्डवानां कथंचन ॥ ६३

यांस्तान्वलवतो नित्यं मन्यसे त्वं द्विजाधम ।
यतिष्येऽहं यथाशक्ति योद्धुं तैः सह संयुगे ।
दुर्योधनहितार्थाय जयो दैवे प्रतिष्ठितः ॥ ६४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥

१३४

संजय उवाच ।

तथा परुषितं दृष्ट्वा स्रुतपुत्रेण मातुलम् ।
खड्गमुद्यम्य वेगेन द्रौणिर्मपतद्रुतम् ॥ १

अश्वत्थामोवाच ।

कर्णं पश्य सुदुर्बुद्धे तिष्ठेदानीं नराधम ।
एष तेऽद्य शिरः कायादुद्धरामि सुदुर्मते ॥ २

पुरुषर्षभ

62 Ds om 62^{ab} (of v 1 61) Ds reads 62^{ab}
on marg Before 62, Gs ins कर्ण —^a) Ds यश्
Dn Ds 7 यश्चेतान्, Ds याश्चैव (for यांश्च तान्)
Ds यश्चेतान्स्तौपि राजस्त्वं —^c) Ds एषाम् (for तेषाम्)

63 ^a) Ds हीयते (for क्षीयन्ते) —^c) Gs damag-
ed Bs प्राप्ता (for प्रभावं) Ds 7 8 नैव, T Gs-4
M1 2 3 नानु- (for नात्र) M4 प्रभावता न पश्यामि

64 Ds om 64^{ab} —^a) Ks Bs Dn Ds 7 8
यस् (for यांस्) K1 त्वा (for तान्) —^b) Gs मन्ये
(submetric) (for मन्यसे) S1 K1-3 वै, K4 च,
Dn Ds हि (for त्व) Dn Ds 7 8 नराधम, M5
(before corr) द्विजोत्तम (for द्विजाधम) —^c) K1 2
D1 करिष्ये, Ds 6 Cd घटिष्ये, Ds यतिक्षे (sio) (for
'प्ये) K4 Dn यथाशक्त्या, Ds 4 7 8 परं शक्त्या (for
यथाशक्ति) —^d) K1 2 D1 युद्धं (for योद्धुं) —^e) S1
Ks -हितार्थं वै, K1 2 Ds 6 -हितार्थं तु (Ds हि) (for
हितार्थाय) —^f) K1 देवै, M4 देवे (for दैवे)

Colophon S1 Ks missing —Sub-parvan Some
editions घटोत्कचवध; D1 जयद्रथवध —Adhy name
K1 2 4 B Ds Dn Ds-1 7 8 Gs M5 8 रात्रियुद्ध, Ds
T Gs-8 रात्रियुद्धे कर्णरूपसं (Ds कृपकर्णसं, T Gs कर्ण
कृपवि) वाद, Gs M1 2 रात्रियुद्धे कर्णरूपवाक्य, Bom.
ed रात्रियुद्धे कृपकर्णवाक्य —Adhy no (figures,
words or both) Dn1 158, Ds 157, Ds 53, T
G M1-2 3 154, M4 150 —Sloka no Ds Dn1
69,

134

This Adhy is missing in S1 Ks (of v 1 7
132 20, 125 14)

1 B4 Ds 8 om. the ref —^a) S1 K1-8 Ds 5 6
श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —^c) T Gs-8 उद्धृत्य, Gs M
उद्धृत्य (for उद्यम्य) —^d) K1 2 4 D1 रथात्, Ds
सुवि (for द्रुतम्) —K4 B Ds Dn Ds 8 8 ins
after 1 Ds cont after 1144*

1143* तत परमसंकुद्ध सिंहो मत्तमिव द्विपम् ।
प्रेक्षत कुरुराजस्य समक्ष चेदमयवीत् ।

[(L 1) Ds repeats from the post half up to
the end of line 2 after the prior half of line 6 of
1144* Ds (second time) [उत्तमम् (for मत्तम्)
— (L 2) Ds (second time) पश्यत (for प्रेक्षत) Bs
[इ]मम् (for [इ]दम्) Dn द्रौणि कर्ण समन्ययात् (for the
post half)]

2 Ds om the ref. —After the ref, K4 B
Ds Dn Ds 8 8 ins

1144* यदनुगुणास्तथ्यान्कीर्तयानं नराधम ।
शूरद्वेषात्सुदुर्बुद्धे त्व भर्त्सयसि मातुलम् ।
विकल्पमान शौर्येण सर्वलोकधनुर्भूतम् ।
दर्पोत्सेकगृहीतोऽद्य न कंचिद्गणयन्मृधे ।
क ते वीर्यं क चास्त्राणि यत्त्वां निर्जित्य संयुगे । [5]
गण्डीवधन्वा हतवान्प्रेक्षतस्ते जयद्रथम् ।
येन साक्षान्महादेवो योषित समरे पुरा ।
वमिच्छसि वृथा जेतुं सूताधम मनोरथै ।

संजय उवाच ।

तमुत्पतन्तं वेगेन राजा दुर्योधनः स्वयम् ।
न्यवारयन्महाराज कृपश्च द्विपदां वरः ॥ ३

कर्ण उवाच ।

शूरोऽयं समरश्लाघी दुर्मतिश्च द्विजाधमः ।
आसादयतु मदीर्यं मुञ्चेमं कुरुसत्तम ॥ ४

अश्वत्थामोवाच ।

तवैतत्क्षम्यतेऽस्माभिः सूतात्मज सुदुर्मते ।
दर्पमुत्सिक्मेतत्ते फल्गुनो नाशयिष्यति ॥ ५

दुर्योधन उवाच ।

अश्वत्थामन्प्रसीदस्व क्षन्तुमर्हसि मानद ।
कोपः खलु न कर्तव्यः सूतपुत्रे कथंचन ॥ ६

त्वयि कर्णे कृपे द्रोणे मद्वराजेश्च सौवले ।

महत्कार्यं समायत्तं प्रसीद द्विजसत्तम ॥ ७

एते ह्यभिमुखः सर्वे राधेयेन युयुत्सवः ।

आयान्ति पाण्डवा ब्रह्मन्नाह्वयन्तः समन्ततः ॥ ८

संजय उवाच ।

कर्णोऽपि रथिनां श्रेष्ठश्चापमुद्यम्य वीर्यवान् ।

C १ 70d1
B १ 159 20
K १ 160 20

य हि वृष्णेन सहित सर्वशस्त्रमृता वरम् ।

जेतु न शक्ता सहिता सेन्द्रा अपि सुरासुरा । [10]

लोकैकवीरमजितमर्जुन सूत सयुगे ।

किं पुनस्त्व सुदुर्बुद्धे सहैर्भिर्वसुधाधिपे ।

[(L 1) Dc कीर्तयत (for 'यान्) — (L 2) K₁ Dn D₁ शू (for शू) — (L 3) K₁ Dn₂ -धनुषः, B₁ D₁ c 'चूना (for 'चून्) — (L 4) K₁ D₁ c द्योत्प्लेष, Dn₂ 'दृष्ट, D₁ 'स्मके (for 'स्मेक-) Dn₁ D₂ किञिद् (for किञिद्) Dc₁ Dn₁ युधि (for युधे) D₁ न क्वचन गणामृषे (for the post half) — (L 5) B₁ Dc₁ वा, D₁ ते (for न) K₁ D₁ य, B₁ Dn₂ D₁ c यत् (for यद्) Dn₁ त्व (for त्वा) — (L 6) D₁ कीमत्त्वा (for हतवान्) D₁ पश्यतश्च (for प्रेक्ष) After the prior half, D₁ repeats from the post half of line 1 up to the end of 1143* line 2 D₁ om the post half — (L 7) Dn₂ समरे योषित (by transp) Dc₁ Dn₁ पुर (for पुरा) — (L 8) D₁ युयोधन (for सूताधन) — (L 12) B₁ c Dc₁ सुदुर्बुद्धि, Dn₂ अह जेतु; D₁ हि दुर्बुद्धे (for सुदु)]

— D₁ cont. 1143* —^a) G₁ M₁ 2 पश्य कर्णे (by transp) Dn₂ D₁ 2 1 2 [म]य पश्य (D₁ वश) (for पश्य सु) —^b) K₁ नराधिप; D₁ पुरो मम (for नराधम) —^c) K₁ सुदुर्मद, K₁ 'बुद्धे (for 'मैते) T G₁-3 उद्धरिष्यामि संयुगे

3 S om. the ref. —^a) K₁ Dn₂ D₁ 2 4 1 2 उद्ध- (D₁ 'य)त तु (for उरपतन्तं) —^b) K₁ Dn₂ D₁ 2 1 2 G₁ 4 महातेजा (for 'राज) —^c) B Dc₁ वदतां; S रथिना (for द्विपदा) S₁ K₁-3 वर (for वर)

4 B₁ om the ref. —^b) S नराधम (for द्विजा').

—^a) D₁ मे (for मद्) —^d) K₂ B₁ Dn₂ D₁-4 5-5 S (except G₁) एत (for इम) B₁ कुरुनदन, Dn₂ D₁ 2 1 2 द्विजसत्तम (D₁ 'म) (for कुरुसत्तम)

5 B Dc₁ Dn₁ D₁ 5 repeat 5 (with the ref) after 1145* B Dc₁ Dn₁ (all second time) D₁ 5 5 (last two second time) S कृप (for क्षत्रश्यामा) —^a) D₁ क्षिप्यते, D₁ क्षश्चते (sic) (for क्षम्यते) —^b) D₁ (by corr, first time) सूतपुत्र (for सूतात्मज) —^c) Dn₁ D₁ 2 4 3 उत्थितम्, D₁ उत्थितम् (for उत्सिक्तम्) S₁ K₁ 2 D₁ दर्पमुत्सिक्मेतत्ते —^d) Some MSS फाल्गुनो; B₁ (first time) कर्तियो (for फल्गुनो) S नाशयिष्यति फल्गुन

6 ^b) D₁ मे द्विज (for मानद) —^a) B₁ सूतपुत्रं (for 'पुत्रे) Dn₂ स्वयानव (for कथंचन)

7 ^a) K₁ D₁ स्वयि द्रोणे कृपे कर्णे —^b) Dn D₁ 2 1 2 T G₁ 4 M₁ 5 (also as in text) च (for च्य) —^c) K₁ समायत्त, B₁ 2 4 5 Dc₁ Dn₁ 'सक्तं, B₁ 'युक्त; Dn₂ D₁ 'याव, D₁ 'चार्यं, D₁ 'याव (for 'यत्) —^d) Dc₁ Dn₁ मानद (for -सत्तम)

8 ^b) T G₁-5 युयुत्सया (for 'स्सव) —^a) G₁ M₁ 2 ब्राह्मयति — After 8, Dn₂ ins 1145*.

9 B Dc₁ Dn₁ D₁ 5 6 ins after the ref Dn₂, after 8

1145* प्रसाद्यमानस्तु तवो राजा द्रौणिर्महामना ।

प्रससाद महाराज क्रोधमन्युसमन्वित ।

तव कृप उवाचेदमाचार्यं सुमहामना ।

सौम्यस्वभावाद्वाजेन्द्र क्षिप्रमागतमर्दव ।

[L 1) D₁ 5 तदा (for ततो) — (L 2) Dn₂ वेग

C 7 7361
B 7 159 20
K 7 160 20

कौरवाभ्यैः परिवृतः शक्रो देवगणैरिव ।
पर्यतिष्ठत तेजस्वी स्वबाहुबलमाश्रितः ॥ ९
ततः प्रवृत्ते युद्धं कर्णस्य सह पाण्डवैः ।
संरब्धस्य महाराज सिंहनादविनादितम् ॥ १०
ततस्ते पाण्डवा राजन्पाञ्चालाश्च यशस्विनः ।
दृष्ट्वा कर्णं महाबाहुमुच्चैः शब्दमथानदन् ॥ ११
अयं कर्णः कुतः कर्णस्तिष्ठ कर्ण महारणे ।
युध्यस्व सहितोऽस्माभिर्दुरात्मनुरुपाधम ॥ १२
अन्ये तु दृष्ट्वा राधेयं क्रोधरक्तेक्षणाब्रुवन् ।

हन्यतामयमुत्सिक्तः स्रुतपुत्रोऽल्पचेतनः ॥ १३
सर्वैः पार्थिवशार्दूलैर्ननिनार्थोऽस्ति जीवता ।
अत्यन्तवैरी पार्थानां सततं पापपूरुषः ॥ १४
एष मूलं हनर्थानां दुर्योधनमते स्थितः ।
हृतैनमिति जल्पन्तः क्षत्रियाः समुपाद्रवन् ॥ १५
महता शरवर्षेण छादयन्तो महारथाः ।
वधार्थं स्रुतपुत्रस्य पाण्डवेयेन चोदिताः ॥ १६
तांस्तु सर्वास्तथा दृष्ट्वा धावमानान्महारथान् ।
न विव्यथे स्रुतपुत्रो न च त्रासमगच्छत ॥ १७

(for मयु) — Dn2 om lines 3-4 — (L 3)
B1 3 4 कृणोप्युवाच (for कृणु उवाच) D2 अन्वार्थ — (L 4)
D2 मोम्यश्च भव राजेन्द्र जदि क्रो न च मारद्वे]

— After 1145*, B Dc1 Dn1 D2 6 repeat 5 (with the ref) B Dc1 Dn1 D2 6 ins after the second occurrence of 5 D2 cont after 1144* S1 K (K2 missing) Dn2 D1 2 4 7 8 ins after the ref

1146* ततस्ते पाण्डवा राजन्पाञ्चालाश्च यशस्विनः ।
आजगमु सहितास्त्र तर्जयन्त पुन पुन ।

[(L 1) D1 lacuna for पाण्डवा राज S1 K (K2 missing) D1 om from the post half up to the prior half of line 2 Dc1 यशस्विनि (sic), D2 समतत (for यशस्विन) — (L 2) D2 6 सहसा (for सहिताश्च) B Dc1 Dn1 कर्ण, D2 6 राजस् (for तत्र) D2 4 गजयत (for तर्ज) B Dc1 Dn1 D2 समतत, Dn2 D4 सह सश (for पुन पुन)]

On the other hand, S ins after the ref.

1147* दुर्योधनवच श्रुत्वा अश्वत्थामा महाबल ।
प्रसादमगमद्राजन्स्रुतपुत्रस्य मानद ।

—^δ) B1 वेगवान् (for वीर्यं) —[°]) K1 D2 4 G2 M2 कौरवाभ्यै, D2 वाधै (for वाभ्यै) —[°]) S1 K (K2 missing) D2 6 समविष्टत, Dn2 पर्यतिष्ठति (for 'ष्ठत) —[°]) K4 आस्थित (for आश्रित)

10[°]) Dn2 om from महाराज up to अय कर्ण (in 12[°]) K1 महाबाहो (for 'राज) Dn D2 4 7 8 भी पण सुमहाराज (Dn2 om महाराज) —[°]) B4 D2 निना दितं, Dn1 विराजित, D1 1 विराजित, D2 विदारित, G1 विरापित (for विनादितम्). T G2 4 M सिंहराव विराजित, G2 6 सिंहराजापराजितं.

11 Dn2 om 11 (cf v l 10) —^δ) D2 पाचा लश्, G2 पाचालाश् —[°]) S महानादम् (for 'वाहुम्) —[°]) S1 K2 नादम् (for शब्दम्) D1 1 8 अनादयन् (for अथानदन्)

12 Dn2 om up to अय कर्ण (cf. v l 10) —[°]) D (except Dc1 D1) पुरुषो भव (for 'पाधम)

13[°]) T G2 4 अग्ने (for अन्वे) S (except M2 6) transp तु and दृष्ट्वा —^δ) Dn2 D1 7 8 S दीप्ते क्षणा (for रक्ते) —[°]) D2 om 13[°]-14[°] —[°]) Dn2 D1 6 7 8 वध्यताम् (for हन्य) T G2-5 उद्रिक्त (for उत्सिक्त)

14 D2 om 14^{ab} (cf. v l 13) —^δ) Dn1 om from स्ति जीवता up to दृष्ट्वा कर्ण in (29[°]) —[°]) S1 K2 अत्यर्थ- (for अत्यन्त) B2 -वीरै (for वैरी)

15 Dn1 om 15 (cf. v l 14) —[°]) B Dc1 D1 6 अनर्थानां (for ह्य) —^δ) B1 हिते (for मते) —[°]) D1 om. 15[°]-16[°] —[°]) K2 D2 3 5-8 S घ्नत (for हत)

16 Dn1 D4 om 16 (cf. v l 14, 15) —[°]) D2 महता (for वधार्थ) —[°]) Dn2 D2 3 5-8 नोदिता (for चो) D2 पार्थिवेदेण नोदिता

17 Dn1 om 17 (cf v l 14) —[°]) T G2-5 ततो (for तथा) —^δ) Dn2 D2 4 7 8 पाहुपुत्रान्महाब-
लान् —[°]) D2 4 7 8 न त्रास समगच्छत

18 Dn1 om. 18 (cf. v l 14) —[°]) B1 (marg as in text) 2 4 D2 S सा (B2 स, G2 सं)गर-, Dn2 D2 4 7 8 संहार- (for नगर- —^δ) K2 D2 4 7 8 मद्भुत; B1 Dc1 उद्भुत (Dc1 'त); D2 उद्भुत (for

C 7 7c81
D 7 129 40
K 7 160 33

हतैश्च हन्यमानैश्च निष्टनद्भिश्च सर्वशः ।
वभूवायोधनं रौद्रं वैवस्वतपुरोपमम् ॥ २८
ततो दुर्योधनो राजा दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ।
अश्वत्थामानमासाद्य तदा वाक्यमुवाच ह ॥ २९
युध्यतेऽसौ रणे कर्णो दंशितः सर्वपार्थिवैः ।
पश्येतां द्रवतीं सेनां कर्णसायकपीडिताम् ।
कार्तिकेयेन विध्वस्तामासुरीं पृतनामिव ॥ ३०
दृष्ट्वा निर्जितां सेनां रणे कर्णेन धीमता ।
अभियात्येष वीभत्सुः सप्तपुत्रजिघांसया ॥ ३१

27 Dn1 om 27 (cf v l 14) —^a) D1 शिरोमि,
(sic) (for शिरोमि) S1 K1 Dc1 पातितै (for प^a)
— D2 om (hapl) 27^b-29^a —^c) Dn2 D1 7 8 प्र-
कीर्णा, G1 अस्तीर्णा (for आ^a) S कृष्णा (for सर्वा)

28 Dn1 D2 om 28 (cf v l 14, 27) —^b) Dn2
निश्चनद्भिश्च, D1 निस्व^a, D1 निह^a (for निष्ट^a) B
(except B2) Dn2 T G1-5 M1-8 सर्वत (for सर्वश) —
—^c) S1 K1 सर्व, Dn2 D1 7 8 राजन्, S (except
G1 M1 4) घोर (for रौद्र) —^d) Dn2 D1 7 8 वैव-
स्वतपुर यथा

29 Dn1 om up to दृष्ट्वा कर्ण (cf v l 14) D2
om. 29^a (cf v l 27) —^a) Dn2 D1 7 8 दुर्योधन
सतो राजा (Dn2 जन्) —^d) B Dc1 S वाक्यमेतद्,
Dn D2-8 ततो वाक्यम् (for तदा वाक्यम्)

30 ^a) B1 स (for सौ) Dn2 D2 4 7 8 असौ हि
दृश्यते कर्णो —^b) K1 G (except G2) M दसित (for
दशित) —^c) Dn D2 4 7 8 [ह]मा, D1 T G1 4
[प]ना (for [प]ता) D1 8 विद्रुता (for द्रवती) —^d)
Dn D2 4 7 8 कार्तिकेयसमुद्भू (D1 8 'दू')ताम् —^e)
Dn D2 4 7 8 आसुरीमिव ता (Dn1 वा, D1 सा) चमू
(D2 'मु'), M1 आसुरी पृतना यथा

31 ^a) Dn2 D2 4 7 8 [ह]मा, D1 M1 ता, T G1
[प]ना (for [प]ता) D1 पीडिता (for निर्जिता) —^b)
D1 कर्णसायकनिर्जिताः, D1 सप्तपुत्रमहारथ —^c) D1
यद्भ्येति, D1 अभ्ययाति (for अभि^a) G1 एव (for
एष) —^d) M1 2 सूर्य (for सूत)

32 D1 reads 32^{ab} on marg —^a) B1 तमया
(sic), D1 7 8 तद्यदा, M1 संग्रामे (for तद्यथा) B
Dc1 प्रेक्षमाणानां (for पश्यमानानां) —^c) G1 8 M1 8 8

तद्यथा पश्यमानानां सप्तपुत्रं महारथम् ।
न हन्यात्पाण्डवः संख्ये तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ ३२
ततो द्रौणिः कृपः शल्यो हार्दिक्यश्च महारथः ।
प्रत्युद्ययुस्तदा पार्थ सप्तपुत्रपरीप्सया ॥ ३३
आयान्तं दृश्य कौन्तेयं वृत्रं देवचमूभिव ।
प्रत्युद्ययौ तदा कर्णो यथा शक्रः प्रतापवान् ॥ ३४
धृतराष्ट्र उवाच ।
संख्यं फल्गुनं दृष्ट्वा कालान्तकयमोपमम् ।
कर्णो वैकर्तनः सप्त प्रत्यपद्यत्किमुत्तरम् ॥ ३५

सत्वे, G1 M1 8 मंघे (for संख्ये) S1 K1-8 D1 न
हन्यु पाण्डवा संख्ये (K1 सर्वे), D1 हन्यु पाण्डव संख्ये न
(sic)

33 ^a) D1 कर्णो (for शल्यो) —^b) D1 हि (for
च) K1 महारथा — D1 om 33^{cd} —^c) The
portion of the text from प्रत्युद्ययु up to समरे (in 58°)
is lost in G1 on missing folio D2-4 G1 M1 तथा
(for तदा) —^d) Dn D2 4 7 8 सप्तपुत्रस्य रक्षिण
— After 33, Dn D2 4 7 8 ins

1148* वीभत्सुरपि राजेन्द्र पाञ्चालैरभिसवृत ।

[D1 पांचालै Dn2 -सहन (for -मवृत्त)]

— After 1148*, D1 reads 34^{cd} for the first time,
repeating it in its proper place

34 G1 missing (cf v l 33) Dn D2 4 7 8 om
34^{ab} —^a) S1 K (K1 missing) घोर, B Dc1 D1 8
8 वीक्ष्य (for दृश्य) —^b) S1 K (K1 missing) B
Dc1 D1 8 8 शक्र दैत्य, G1 पुत्र देव- (for वृत्र देव-)
G1 8 पुत्र देवचमूरिव — D1 reads 34^{cd} for the first
time, after 1148* —^c) D1 8 (first time) प्रत्युद्ययुस्
(for 'द्ययौ') D2 G1 यथा (for तदा) K1 Dn D1
8 (first time) 7 8 कर्ण, D2 वृत्र (for कर्णो) —^d)
S1 K (K1 missing) B Dc1 D1 2 8 (second time) 8
यथा वृत्र (K1 B1 'त्र' शतक्रतुं (K1 B1 'तु'), Dn D2
4 8 (first time) 7 8 यथा वृत्र (D2 पुरा दैत्यं) पुरंदर

35 G1 missing (cf v l 33) —^a) D1 ससक्त,
D1 8 सरथ, T G1 संख्ये (G1 'व्य' (for संख्यं)
K1 B D फाल्गुनं, G2 पाण्डव (for फल्गुन) — 35^{cd}
— (var) 37^{cd} —^c) B1 T G1 8 M1 8 सूत, G1
कर्ण (for सूत). — Dn1 D2 T G1 om (hapl.)

म ह्यस्पर्धत पार्थेन नित्यमेव महारथः ।

आशंसते च वीभत्सुं युद्धे जेतुं सुदारुणे ॥ ३६

स तु तं महसा प्राप्तं नित्यमत्यन्तवैरिणम् ।

कर्णो वैकर्तनः स्रुत किमुत्तरमपद्यत ॥ ३७

संजय उवाच ।

आयान्तं पाण्डवं दृष्ट्वा गजः प्रतिगजं यथा ।

असंभ्रान्ततरः कर्णः प्रत्युदीयाद्भनंजयम् ॥ ३८

तमापतन्तं वेगेन वैकर्तनमजिह्वगैः ।

वारयामास तेजस्वी पाण्डवः शत्रुतापनः ॥ ३९

तं कर्णः शरजालेन छादयामास मारिप ।

विन्याध च सुसंकुद्धः शरैस्त्रिभिरजिह्वगैः ॥ ४०

तस्य तल्लाघवं पार्थो नामृष्यत महाबलः ।

तस्मै बाणाञ्जिलाधौतान्प्रसन्नाग्रानजिह्वगान् ॥ ४१

प्राहिणोत्स्रुतपुत्राय त्रिशतं शत्रुतापनः ।

विन्याध चैनं सरव्यो बाणेनैकेन वीरवान् ॥ ४२

सव्ये भुजाग्रे बलवान्नाराचेन हसन्निव ।

C 7 7098
B 7 159 56
K 7 160 54

35^d-37^c — ^d) D₃ प्रत्यपद्यत (hypermetric) (for 'द्यत')

36 G₅ missing (cf v l 33) Dn₁ D₂ T G₃ om 36 (cf v l 35) — ^a) D₁ स ह, D₁ स यो हि (for स हि) K₄ स्वर्धन्ति Dn₂ य स्वर्धन्ते च पार्थेन, D₁ यो हि स्वर्धन्तु पां, G₂ M₂ स स्वर्धन्ते सह पां — ^b) G₂ M₂ स नित्यकालं (for 'मेव') G₁ M₁ २ ३ पदे पदे (for महारथ) — ^c) D₁ च वीभत्सुः (for 'त्सु') Ś₁ K₁ २ D₁ युवा जेतुं, Dn₂ D₁ १ २ अवजेतु D₅ युवा जेतुं, G₁ युद्धे जेतुं (for युद्धे जेतुं) Ś₁ D₁ २ २ सदा रणे, K₄ सुदारुणं, Dn₁ मुदा रणे, Dn₂ सुदक्षिण, D₁ स दारुण, G₄ सुदारणे (for 'रणे') D₃ स आशंसते सदा जेतुं वीभत्सुं तु सदा रणे

37 G₅ missing (cf v l 33) Dn₁ D₂ T G₃ om 37^{abc} (cf v l 35) — ^a) B₅ स्रुत (for स तु त) — 37^{c2} = (var) 35^{c2} — ^c) Dn₁ शूर, D₅ M₅ स्रुत (for स्रुत) — Dn₁ reads 37^d-38^d on marg — ^d) S (G₅ missing) समन्यत (for अपद्यत) Dn D₂ १ २ किमन्यत्यपद्यत, D₅ प्रत्यपद्यत्किमुत्तरं (= 35^d)

38 G₅ missing (cf v l 33) Dn₁ reads 38^{abc} on marg K₂ reads the ref on marg — ^b) K₄ D₂ गज (for गज) B Dn₁ S (G₅ missing) गज प्रतिगजो यथा — ^c) Ś₁ K (K₅ missing) Dn D₁ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

39 G₅ missing (cf v l 33) D₅ om 39^{abc} — ^b) Dn D₂ १ २ स्वर्णपुष्कर (for वैकर्तनम्) — K₂ २ om. (hapl) 39^d-40^d, G₂ reads the same twice — ^c) Dn D₂ १ २ छादयामास पार्थिव (D₂ 'ययि, D₃ 'ययि, D₄ 'ययि च), — ^d) D₅ पाण्डवं (for पाण्डव)

T G₁ २ (both times) M 'सूदन' (for 'तापन') Dn D₂ १ २ कर्णस्तु (D₁ २ णं सु) विजय शरै — After 39, D₃ २ ins 1149*

40 For the repetition in G₂, cf v l 39 G₅ missing (cf v l 33) K₂ २ om 40 (cf v l 39) D₂ २ om. 40 — ^a) K₄ Dn₂ कर्ण (for कर्ण) — ^b) B Dn₁ भारत, Dn₁ D₁ १ २ पार्थिव (D₁ २ व), Dn₂ D₂ २ पाण्डव (Dn₂ 'व') (for मारिप) — ^c) B₅ वि श्यये; T G₂ (both times) विन्याय (for घ) G₂ (both times) शिरःकुद्ध (for सुसंकुद्ध) Dn D₁ २ तत कर्ण सुसरव्य, D₂ तत सुसरव्यतर, D₁ तत *स्तु सरव्य — ^d) K₄ Dn₂ अविध्यत (for अजिह्वगै) — Dn₁ D₂ १ २ ३ ins after 40 D₃ २ after 39

1149* गाण्डीवधनुषो मौर्वी छिन्नाच्युतमताडयत् ।

[D₃ २ [S]य ज्या (for मौर्वी) Dn₁ गाण्डीवधनुषोण ज्या, D₂ व धनुषा गत्या (for the prior half) D₃ ममसु (for अच्युतम्) D₁ २ अताडयत्]

41 G₅ missing (cf v l 33) D₁ om (1 hapl) 41^{abc} — ^a) Dn D₁ १ २ S (G₅ missing) दृष्ट्वा (for पार्थिव) — ^b) Dn D₂ १ २ S (G₅ missing) महारथ (for 'बल') — After 41^{abc}, Dn₁ ins

1150* तृणं ज्या च समारोप्य गाण्डीवे च नवा दडाम् । — ^c) D₁ तस्मिन् (for तस्मै) G₁ M प्रसन्नाग्रान् (for शिलाधौवान्) T G₂ १ तस्मै प्रसन्नाग्राराचात् — ^d) Dn₂ D₂ १ २ प्रदीप्ताग्रान्, S (G₅ missing) शिलाधौवान् (for प्रसन्नाग्रान्)

42 G₅ missing (cf v l 33) — ^b) Ś₁ K₁ २ त्रिशत, K₂ १ B Dn D₂ २ T G₁ २ त्रिशत (K₂ त), D₂ द्वात्रिंशत् (for त्रिशत) G₁ M₁ २ सूदन (for तापन) — ^c) T G₂ विन्याय B₅ T G₁ २ ३ M₁ २ सङ्क्षो, Dn D₂ १ सरमाद् (for सरव्यो)

C. 7 7088
B 7 159 87
K 7 160 83

तस्य विद्वस्य वेगेन कराचापं पपात ह ॥ ४३
पुनरादाय तचापं निमेषार्थान्महाबलः ।
छादयामास वाणौघैः फल्गुनं कृतहस्तवत् ॥ ४४
शरवृष्टिं तु तां मुक्तां स्रतपुत्रेण भारत ।
व्यधमच्छरवर्षेण सम्यग्निव धनंजयः ॥ ४५
तौ परस्परमासाद्य शरवर्षेण पार्थिव ।
छादयेतां महेष्वासौ कृतप्रतिकृतैःपिणौ ॥ ४६
तदद्भुतमभूद्युद्धं कर्णपाण्डवयोर्मृधे ।
क्रुद्धयोर्वाशिताहेतोर्वन्ययोर्गजयोरिव ॥ ४७
ततः पार्थो महेष्वासो दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ।
मुष्टिदेशे धनुस्तस्य चिच्छेद त्वरयान्वितः ॥ ४८
अश्वांश्च चतुरो मल्लैरनयद्यमसादनम् ।

सारथेश्व शिरः कायादहरच्छत्रुतापनः ॥ ४९
अथैनं छिन्नधन्वानं हताश्वं हतसारथिम् ।
विन्याध सायकैः पार्थश्चतुर्भिः पाण्डुनन्दनः ॥ ५०
हताश्वात्तु रथात्तूर्णमवप्लुत्य नरर्षभः ।
आरुरोह रथं तूर्णं कृपस्य शरपीडितः ॥ ५१
राधेयं निर्जितं दृष्ट्वा तावका भरतर्षभ ।
धनंजयशरैर्नुन्नाः प्राद्रवन्त दिगो दश ॥ ५२
द्रवतस्तान्समालोक्य राजा दुर्योधनो नृप ।
निवर्तयामास तदा वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ५३
अलं द्रुतेन वः शूरास्तिष्ठन् क्षत्रियर्षभाः ।
एष पार्थवधायाहं स्वयं गच्छामि संयुगे ।
अहं पार्थान्हनिष्यामि सपाञ्चालान्सोमकान् ॥ ५४

43 Gs missing (cf v 1 33) —^a) Ds १ सस्य
(for सन्ये) —^b) Ds ६ सस्यन्, Ds १ हतन् (sic)
(for हम्) —^c) Bom ed वाणेन (for वेगेन)

44 Gs missing (cf v 1 33) —^b) Ds Gs निमेष
पार्थ —^d) Ks B D फाल्गुन Dn २ लघुहस्तवान् (for
कृतहस्तवत्)

45 Gs missing (cf v 1 33) —^a) T Gs १ ४
M च (for तु) —^c) T Gs व्यथमत् (for व्यधं)

46 Gs missing (cf v 1 33) —^a) Dn 1 Ds १
आच्छाद्य (for आसाद्य) —^b) S (Gs missing) जालेन
(for वर्षेण) Ss 1 Ks भारत, Dn 1 Ds मारिष, Ds
पार्थिव (for पार्थिव) Dn Ds ४ १ २ छादयेतां (Dn 1
'यताः, Ds 'यतां) समतत —^c) Dn Ds ४ १ २ शर
जालैर्, Ds आवृण्वता, Ds आत्तवाणौ (for छादयेतां)
Dn २ Ds महेष्वासौ

47 Gs missing (cf v 1 33) —^a) Ks ४ मह
युद्धं, Ds अपश्याम (for अभूद्युद्धं) —^b) Ds om 47^{ed}
—^c) Dn Ds १ २ उभयोर् (for क्रुद्धं) Ks B D
(except Ds २) वासिताहेतोर् —^d) S (Gs missing)
दतिनोर् (for गजयोर्)

48 Gs missing (cf v 1 33) —^a) Ds महाबाहुर
(for महेष्वासौ)

49 Gs missing (cf v 1 33) —^a) T Gs ४
हयांश्च (for अश्वांश्च) —^d) Dn २ अहन्त् (for 'रत्)

T Gs ४ —सूदन (for तापन)

50 Gs missing (cf v 1 33) —^a) T Gs वि
न्याध (for 'ध) Bs २ २ सायकै Ds तीक्ष्णैश्च,
Ds पार्थ (for पार्थश्च) —^d) Ds द्युभिः (for चतुर्भिः)
S (Gs missing) चतुर्भिः सूतनदन

51 Gs missing (cf v 1 33) —^b) Dn 1 Ds १ २
अ (Ds २) पद्रुत्य (for अवप्लुत्य) Ks रथर्षभ, Ds २
नरर्षभ, S (Gs missing) महारथ (for नरर्षभ) —^c)
Ds ६ रथघ्रेष्ठ, Ms रथ कर्णे (for रथं तूर्णं) —^d) Ms
पार्थस्य (for कृपस्य) — After 51, Dn Ds ४ २ २ ins

1151* स नुजोऽर्जुनयाणौघैराचित शल्यको यथा ।

जीवितार्थमभिप्रेक्षुः कृपस्य रथमारुहत् ।

[(L 2) Ds परिप्रेक्षु (for अभि)]

52 Gs missing (cf v 1 33) —^b) Ds १ भरतर्षभ
—^c) Ds भिक्षा (for नुज्ञा) —^d) Ds Gs ४ Ms २
प्रा (Gs २) प्रद्रवति, T प्रद्रवत (for प्राद्रवन्त)

53 Gs missing (cf v 1 33) —^a) Ds समा
लक्ष्य (for 'लोक्य) —^b) Ss 1 Ks तदा, Dn Ds
४ २ १ २ स्वयं, Ms नृप (for नृप) —^c) Ss 1 Ks नृप
(for तदा) —^d) Ks एतद् (for चेदम्)

54 Gs missing (cf v 1 33) —^b) Ss 1 Ks पुरुष-
र्षभा, Ds *नरर्षभ (for क्षत्रियर्षभा) —^c) Bs Ds
एष पार्थवधायाय —^d) Ds शीघ्र (for स्वयं) Ks
सयुगं, Ks पादव (for सयुगे) —^e) Ss 1 Ks २ Dn

अद्य मे युध्यमानस्य सह गाण्डीवधन्वना ।
द्रक्ष्यन्ति विक्रमं पार्थाः कालस्येव युगक्षये ॥ ५५
अद्य मद्राणजालानि विमुक्तानि सहस्रशः ।
द्रक्ष्यन्ति समरे योधाः शूलमानामिवायतीः ॥ ५६
अद्य बाणमयं वर्षं सृजतो मम धन्विनः ।
जीमूतस्येव घर्मान्ते द्रक्ष्यन्ति युधि सैनिकाः ॥ ५७
जेष्वास्यद्य रणे पार्थ सायकैर्नतपर्वभिः ।
तिष्ठच्चं समरे शूरा भयं त्यजत फल्गुनात् ॥ ५८
न हि मदीर्यमासाद्य फल्गुनः प्रसहिष्यति ।
यथा वेला समासाद्य सागरो मरुतालयः ॥ ५९

इत्युक्त्वा प्रययौ राजा सैन्येन महता वृत्तः ।
फल्गुनं प्रति दुर्धर्पः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ६०
तं प्रयान्तं महाबाहुं दृष्ट्वा शारद्वतस्तदा ।
अश्वत्यामानमासाद्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ६१
एष राजा महाबाहुरमर्षी क्रोधमूर्छितः ।
पतंगवृत्तिमास्थाय फल्गुनं योद्धुमिच्छति ॥ ६२
यावन्नः पश्यमानानां प्राणान्पार्थेन संगतः ।
न जह्यात्पुरुषव्याघ्रस्तावद्धारय कौरवम् ॥ ६३
यावत्फल्गुनबाणानां गोचर नाधिगच्छति ।
कौरवः पार्थिवो वीरस्तावद्धारय तं द्रुतम् ॥ ६४

C 7 7121
B 7 159 79
K 7 160 77

D₂ 4 ८-९ पार्थ (for पार्थान्) D₂ वधिष्यामि (for इनि) —^१) K₁ सपचालात्, B₁ पाचालाश्च Ś₁ K₁-९ D₃ ९ ८ पाचालान्सहस्रोमकान्, Dn D₂ 4 १ ९ सपचालं स (Dn₁ 'पाचालान्स', D₁ १ 'पचाल म)मागत (D₁ 'त)

55 G₅ missing (cf v 1 33) —^२) K₁ ३ युधि (for अद्य) —^३) K₁ 4 Dn₁ D_३ धन्विना (for धन्वना) —^४) D_३ om. (hapl) from विक्रमं up to द्रक्ष्यन्ति (in 56°)

56 G₅ missing (cf v 1 33) D_३ om up to द्रक्ष्यन्ति (cf v 1 55) —^२) D_३ मे (for मद्) D_३ वर्षाणि (for जालानि) —^३) Dn₂ D_३ 4 १ ९ पार्था, M₁ २ ९ योधा (for योधा) —^४) Ś₁ K_३ अग्रतः, K₁ ३ D_३ आयता, D₁ १ M_३ आयति, G₁ M₁ ३ ९ आवती, G_३ 4 आयति, M₄ आवली (for आयती)

57 G₅ missing (cf v 1 33) —^३) D_३ अस्यत शस्त्रपीडितं —^४) Dn₁ D_३ ९ १ ९ G₁ M द्रक्ष्यते, D_३ पश्यति (for द्रक्ष्यन्ति) Dn D_३ 4 ९ S (G₅ missing) मम (for युधि)

58 G₅ missing up to समरे in (58°) (cf v 1 33) —^३) B_३ ९ सायकैर् (for साय) —^४) K₄ Dn D₁ २ 4 १ ९ ९ वीरा (for शूरा) —^५) M_३ त्यजय (for 'त) K₄ B D फाल्गुनात् (for फ')

59 G₅ partly damaged K₄ D₁ om (hapl) 59^{६०} —^३) B D (except Dn_३, D₁ om) फाल्गुन D_३ ९ प्रहरिष्यति (for प्रमहि')

60 G₅ partly damaged. —^२) D_३ राजन् (for

राजा) —^३) D_३ नृप (for वृत्त) — G_३ om 60^{६१} —^४) K₁ B D फाल्गुन Dn₁ D_३ 4 १ ९ S (G_३ om) सरवध (for दुर्धर्प) —^५) K_३ B D_३ Dn_३ क्रोधात् (for क्रोध) T G_३-९ क्रोधेन महतावृत्त

61 G₅ damaged —^२) G₁ M₁ ३ महाबाहुर —^३) D_३ तत (for तटा) —^४) K₁ ततो वाक्यम्, Dn D_३ 4 १ ९ G_३ वाक्यं चेदम् (for वाक्यमेतद्)

62 G₅ partly damaged —^२) G₁ M महाबाहो (for 'बाहुर) —^३) Dn₁ D_३-4 १ ९ T G₁-4 M₁ २ अ (G_३ आ)मर्षात् (D_३ 'प') (for अमर्षी) —^४) K₁ B D फाल्गुन

63 G₅ partly damaged —^२) D_३ त (for न) D_३ ६ प्रेक्षमानानां (for पश्य) —^३) D_३ om (hapl.) 63^{६४}-64^{६५} —^४) Dn_३ M_३ संयुगे (for संगत) —^५) Ś₁ K₁ २ D_३ D_३ M_३ न्याघ्र Dn_३ D_३ १ ९ न जह्यात्पार्थि (D_३ 'स्पाह)वश्रेष्ठम् —^६) Ś₁ K₁ धारय, T G_३ 4 पालय (for वारय) Ś₁ K (K_३ missing) कौरवान्

64 D_३ om 64^{६६} (cf v 1 63) G₅ partly damaged —^२) K₄ B D (D_३ om) फाल्गुन- (for फ') —^३) T कौरव, G_३ 4 कौरव (for गोचर) G₁ M (except M_३) नाभि, Bom ed नाद्य (for नाधि) —^४) Dn_३ D_३ 4 ९ १ ९ कौरव्य (for 'व) G_३ स्वरितो (for पार्थिवो) Ś₁ K_३ D_३ वीर —^५) Dn₁ D_३ ९ तिष्ठत्वा, Dn_३ D_३ १ ९ तिष्ठति (for वारय) K₄ तद्वर्त, B₁ २-९ D_३ संयुगात्, B_२ Dn D_३ 4 ९ १ ९ संयुगे (for तं द्रुतम्) S (G_३ damaged) तावद्युद्धास्त्रित्सर्वं (T G_३ 4 'त')ता

65 G₅ partly damaged —^२) G_३ मुकैर् (for

C 7 7121
B 7 159 80
K 7 160 78

यावत्पार्थशरैर्वोरैर्निर्मुक्तोरगसंनिभैः ।
न भस्मीक्रियते राजा तावद्युद्धानिवार्यताम् ॥ ६५
अयुक्तमिव पश्यामि तिष्ठत्स्वस्मासु मानद ।
स्वयं युद्धाय यद्राजा पार्थ यात्यसहायवान् ॥ ६६
दुर्लभं जीवितं मन्ये कौरव्यस्य किरीटिना ।
युध्यमानस्य पार्थेन शार्दूलेनेव हस्तिनः ॥ ६७
मातुलेनैवमुक्तस्तु द्रौणिः शस्त्रभृतां वरः ।
दुर्योधनमिदं वाक्यं त्वरितं समभाषत ॥ ६८
मयि जीवति गान्धारे न युद्धं गन्तुमर्हसि ।
मामनादस्य कौरव्य तव नित्यं हितैषिणम् ॥ ६९
न हि ते संभ्रमः कार्यः पार्थस्य विजयं प्रति ।

अहमावारयिष्यामि पार्थ तिष्ठ सुयोधन ॥ ७०
दुर्योधन उवाच ।
आचार्यः पाण्डुपुत्रान्वै पुत्रवत्परिरक्षति ।
त्वमप्युपेक्षां कुरुपे तेषु नित्यं द्विजोत्तम ॥ ७१
मम वा मन्दभाग्यत्वान्मन्दस्ते विक्रमो युधि ।
धर्मराजप्रियार्थं वा द्रौपद्या वा न विद्म तत् ॥ ७२
धिगस्तु मम लुब्धस्य यत्कृते सर्ववान्धवाः ।
सुखार्हाः परमं दुःखं प्राप्नुवन्त्यपराजिताः ॥ ७३
को हि शस्त्रभृतां मुख्यो महेश्वरसमो युधि ।
शत्रून् क्षपयेच्छक्नो यो न स्याद्द्रौतमीसुतः ॥ ७४
अश्वत्थामन्प्रसीदस्व नाशयैतान्ममाहितान् ।

घोरैर्) —^१) Ds निर्मुक्तो गण(*my l'n* वण)सनिभै
—^२) Ś1 K1-3 D1 भस्म क्रियते, Dn1 D4 5 7 8 च भस्मी-
कृतो, D2 6 वध्य क्रियते (for भस्मीक्रियते) D4 राजन्
—^३) B1 निवर्तय, Dn D2 5 8 G1 2 M निवर्त्यता,
D4 T G3 4 निवर्तता, D5 निवार्यता (sic), D7 न्यवर्तता
(for निवार्यताम्)

66 Gs partly damaged —^४) D4 om from
अयुक्त up to जीवित (in 67^a) Dn2 T G2-4 पश्या
मसु (for पश्यामि) —^५) K4 पार्थे, Dn D5 7 8
S (Gs damaged) रण, D2 रणे (for पार्थ)

67 D4 om up to जीवित (of v l 66) —^६)
K1-8 Dn D1 4 6-8 G2-6 M कौरवस्य (for 'व्यस्य)
—^७) Dn2 D2 4 5 7 8 S (except G5) समरे (for
पार्थेन) —^८) D2 शार्दूलस्य, Cd 'लेन (as in text)
Dc1 D2 8 6 हस्तिना (for 'न)

68 Gs partly damaged —^९) T G2-6 जगाद
रथिना वर

69 Before 69, Ms-5 ins अश्वत्थामा —^{१०}) Ś1
K8 युद्धे (for युद्ध) Dn D2 4 5 7 8 कर्तुम् (for
गन्तुम्) —^{११}) D5 नित्यं तव (by transp) Ś1 स्वयि,
G2 मम (for तव) B4 D5 M4 नित्य (for नित्यं).
Ś1 K (K8 missing) D1 2 6 प्रियैषिणं (for हितै')

70 Gs partly damaged —^{१२}) D3 सगम (for
संभ्रम) —^{१३}) D3 6 धनजय (for सुयोधन)

71 Gs partly damaged —^{१४}) D1 च (for वै)
—^{१५}) S शिष्यत्वात् (for पुत्रवत्) G5 M4 परिरक्षति

—^{१६}) Dn2 D2 5 8 G2 [अ]वेक्षा, D4 6 G3 8 [अ]वेक्षा,
D7 [उ]वेक्षा (for [अ]वेक्षां) —^{१७}) B2 8 6 Dc1 D5
नित्य तेषु (by transp) Dn2 D2 4 5 7 8 ममारिषु,
M1 2 द्विजोत्तम

72 Gs partly damaged —^{१८}) B1 प्रियार्थे Ś1
वै (for वा) G2 धर्मराजस्य चार्थं वा —^{१९}) D1 8 वेक्षि
(for विद्म)

73 Gs partly damaged —^{२०}) T G मम (for
सर्व) —^{२१}) Dn D2 4 5 7 8 सुखकामा प (D2 'दुःखात्प)र
दुःखं —^{२२}) Dn2 D4 7 8 Ms पराजिता, D5 द्विजातय
(for [अ]पराजिता)

74 Gs partly damaged —^{२३}) B8 याहि, T G3 5
Ms-5 त्व हि (for को हि) K8 4 B Dc1 D5 6 T G1-4
M1 2 शस्त्रविदा (for 'भृता) Dn D2 4 5 7 8 श्रेष्ठो
(for मुख्यो) —^{२४}) T G3 om 74^c-75^d —^{२५}) K4 Dn
D1 4 5 7 8 G4 शत्रु (for शत्रून्) Dn1 न (for न)
Ś1 अपेक्षयेत्, K3 अक्षेपयेत्, B Dc1 उपेक्षते, D4 न
क्षिपयेत्, D5 न क्षमते (for न क्षपयेत्) Dn1 यस्तु,
D4 त्वत्तो, S (T G3 om) शक्यता (for शक्नो)

75 T G3 om 75 (of v l 74) Gs partly dam-
aged —^{२६}) K8 D5 7 8 समाहितान्, D4 lacuna,
Gs damaged (for ममाहितान्) —^{२७}) D8 om (hapl.)
75^c-76^b —^{२८}) K1 2 -गोचरा (for -गोचरे) —^{२९})
G1 2 4 M2 हि (for [अ]पि) Ś1 K8 न प्रमो, K1 2 4
B1-8 D1 नोनघ (for ना') Dn D2-7 स्यात् देवा न
दानवा.

तवास्त्रगोचरे शक्ताः स्यातुं देवापि नानघ ॥ ७५
 पाञ्चालान्सोमकांश्चैव जहि द्रौणे सहानुगान् ।
 वयं शेषान्द्विष्यामस्त्वयैव परिरक्षिताः ॥ ७६
 एते हि सोमका विप्र पाञ्चालाश्च यशस्विनः ।
 मम सैन्येषु सरब्धा विचरन्ति द्वाग्निवत् ॥ ७७
 तान्वारय महाबाहो केरुयांश्च नरोत्तम ।
 पुरा कुर्वन्ति निःशेषं रक्ष्यमाणाः किरीटिना ॥ ७८

आदौ वा यदि वा पश्चात्त्वेदं कर्म मारिष ।
 त्वमुत्पन्नो महाबाहो पाञ्चालानां वधं प्रति ॥ ७९
 करिष्यसि जगत्सर्वमपाञ्चालं किलाच्युत ।
 एवं सिद्धाद्युपन्याचो भविष्यति च तत्तथा ॥ ८०
 न तेऽस्त्रगोचरे शक्ताः स्यातुं देवाः सवासवाः ।
 किमु पार्थाः सपाञ्चालाः सत्यमेतद्वचो मम ॥ ८१

C 7 7139
 B 7 159 97
 K 7 160. 95

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्याय ॥ १३४ ॥

76 Ds om 76^{ab} (cf. v 1 75) Gs partly damaged —^a) Dn1 Ds 1 G1 M1 2 द्रोण (sio) (for द्रौणे) Ś1 K1 2 Ds समागतान् (for सहानुगान्) —^c) Ds तान् (for शेषान्) Ds G1 M1 2 द्विष्यामि

77 Gs partly damaged —^a) G1 वीर (for विप्र) —^b) B. मनस्विन (for यश) —^c) Ks B Dc1 मक्रुद्धा (for सरब्धा) —^d) Ds यथाग्निवत् (for द्वा)

78 Gs partly damaged Dn1 om (hapl.) 78^b-79^a —^b) Bs Dn1 Ds 2 केरुयांश्च, D1-3 6-5 M1-5 केके (for केरु) S महारथान् (for नरोत्तम) —^c) Cv परा (for पुरा) Ds 1 1 3 निशेषान्, T Gs-2 न शेषं, Cv निशेष (as in text) —^d) Ks 4 Bs Dc1 Dn1 Ds-3 रक्ष्यमाणा (for रक्ष्य) — After 78, B Dc1 Dn1 Ds 4-3 ins

1152* अश्वरथामस्त्वरायुक्तो याहि शीघ्रमरिंदम ।

[B1 4 जहि (for याहि) Dn1 om मरिंदम]

79 Dn1 om 79^{abc} (cf. v 1 78) Gs partly damaged —^a) Dn1 om. from आदौ up to पाञ्चालाना (in 79^d) Cv as in text —^b) S [ए]त्त्वं (for [इ]त्) Ds 4 5 द्राक्ष्य (for मारिष) —^c) Ds महाबाहु —^d) Ds पञ्चालाना Dn Ds 4 1 1 8 वधाय वै (for वधं प्रति)

80 Gs damaged —^a) Dn Ds 2 1 3 कृत्स्नम्, Ds कृष्णम् (for सर्वम्) —^b) Ks Ds अपचाल, M1 2 अपचाला B1-2 Ds M1 2 [अ]च्युत, Dn1 [उ]च्यत, Ds 1 corrupt (for [अ]च्युत) —^c) Ś1 K (Ks missing) Ds इति (for एवं) M1 om from न्याचो up to गोचरे (in 81^a) Dn1 Ds 4 5 मार्या (Dn1 'यो') (for वाचो)

Ds ० एव वाचोद्युवन्सिद्धा —^d) Ds भविष्यति T Gs-4 हि (for च) — After 80, B Dc1 Dn1 Ds ins

1153* तस्मात्त्वं पुरपण्याघ्न पाञ्चालाञ्जहि सानुगान् ।

[Bom ed पञ्चालाञ्]

81 M1 om up to गोचरे (cf. v 1 80) Gs partly damaged —^a) Ś1 K1-3 D1-3 6 स्यातु शक्ता (by transp) —^c) B1 के नु, Dn1 Ds 1 1 किं नु (for किमु) Ks सपचाला, Ds स पाचाला —^d) B2 4 प्रवीमि ते (for वचो मम) — After 81, B Dc1 Dn1 Ds 6 ins

1154* न त्वा समर्था सग्रामे पाण्डवा सह सोमकैः ।

यत्नाद्योधयितु वीर सत्यमेतद्वचोमि ते ।

गच्छ गच्छ महाबाहो न न कालात्ययो भवेत् ।

इय हि द्रवते सेना पार्थसायकपीडिता ।

शक्तो ह्यसि महाबाहो दिव्येन स्वेन तेजसा । [5]

निग्रहे पाण्डुपुत्राणां पाञ्चालानां च मानद ।

[(L 1) Ds पाचाला सग्रामे (for सग्रामे पाण्डवा) B1 Ds महसोमका — (L 4) B2 5 -सायक- (for सायक) Bs 6 Dc1 -ताडिता (for -पीडिता) — B1 om line 6 — (L 6) Bom. ed पञ्चालाना]

Colophon Ś1 Ks missing — Sub-parvan Editions घटोत्कचवध, Ds जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship Ks चतुर्थदिवसे — Adhy name K1 2 4 B Dc1 Dn1 D1-3 1 8 रात्रियुद्ध, Ds रात्रियुद्धे संकेतविमर्द, T Gs 4 कर्णपराजय; G1 M (except M1) रात्रियुद्धे कर्णपराजय, Gs damaged, Bom ed रात्रियुद्धे दुर्योधनवाक्य — Adhy no (figures, words or both) Dn1 159, Ds 158, Ds 54, T G M1-3 155, M1 154 — Śloka no Dc1 99,

१३५

C 7 7143
B 7 160 1
K 7 161 1

संजय उवाच ।

दुर्योधनेनैवमुक्तो द्रौणिराहवदुर्मदः ।

प्रत्युवाच महाबाहो यथा वदसि कौरव ॥ १

प्रिया हि पाण्डवा नित्यं मम चापि पितृश्च मे ।

तथैवावा प्रियौ तेषां न तु युद्धे कुरुद्रह ।

शक्तितस्तात युध्यामस्त्यक्त्वा प्राणानमीतवत् ॥ २

अहं कर्णश्च शल्यश्च कृपो हार्दिक्य एव च ।

निमेपात्पाण्डवीं सेनां क्षपयेम नृपोत्तम ॥ ३

ते चापि कौरवीं सेनां निमेपार्धात्कुरुद्रह ।

क्षपयेयुर्महाबाहो न स्याम यदि संयुगे ॥ ४

युध्यतां पाण्डवान्शक्त्या तेषां चास्मान्युयुत्सताम् ।

तेजस्तु तेज आसाद्य प्रशमं याति भारत ॥ ५

अशक्या तरसा जेतुं पाण्डवानामनीकिनी ।

जीवत्सु पाण्डुपुत्रेषु तद्धि सत्यं ब्रवीमि ते ॥ ६

आत्मार्थं युध्यमानास्ते समर्थाः पाण्डुनन्दनाः ।

किमर्थं तव सैन्यानि न हनिष्यन्ति भारत ॥ ७

135

✂ This adhy is missing in Ś: Ks (of v 1 7
132 20, 125 14)

1 ^a) Gs is damaged from क्तो up to चापि (in
2^b) — ^b) B4 दुर्मद (for दुर्मद) — After 1^a,
K4 D1 s ins

1155* चकारारिवधे यत्नमिन्द्रो दैत्यवधे यथा ।

[D1 च तदा (for चकार) D1 दैत्य (for दैत्य-)]

— ^c) K4 B D (except D1) महाबाहुस् (for 'बाहो')
— After 1^a, N (Ś: Ks missing) ins

1156* तव पुत्रमिदं वच ।

सत्यमेतन्महाबाहो

[Before line 2, Ds ins अश्वत्थामोवाच]

2 Gs is damaged up to चापि — ^a) D1 प्रयाहि
(for प्रिया हि) S (Gs damaged) राजन् (for नित्य)
— ^b) S (Gs damaged) चैव (for चापि) — ^c) B1 अय
(for तथा) Ds S [अ]ह प्रियस् (for [अ]वां प्रियौ) Ś1
Ks युद्धे (for तेषां) — ^d) The portion from द्वे कुरु
up to युद्ध (in 29^b) is lost in Gs on missing folio
Ś1 Ks तु तेषां, Dn2 युद्धे तु (by transp) Dn2 Ds
4 5 7 8 कथंचन (for कुरुद्रह) — D1 om. (hapl)
2^a-3¹ — ^e) Ds शक्तिवाद् (for 'तस्') B1 Ds युध्या-
वस् (for मस्) — ^f) Ds मत्वा (for त्यक्त्वा)

3 Gs missing (of v 1 2) D1 om 3 (cf v 1
2) — ^a) D2 transp कर्णश्च and शल्यश्च — ^b)
B2 वा (for च) — ^c) T Gs 8 विशेषाद् (for निमे')

— ^d) B1 Ds क्षपयेम, Dn2 क्षपयेयुर्, Ds 5 'येय, Gs
'येव, M4 'यामो (for 'येम) Ś1 K (Ks missing)
कुरुद्रह, Ds 6 नरोत्तम (for नृपो')

4 Gs missing (cf. v 1 2) — ^a) Ds [s]वचीत्
(for चापि) — ^b) Ds1 निमेपार्धान् (for 'धाव्) Dn2
Ds 4 5 7 8 निमेपात्कुरुत्तम — ^c) B1 क्षपयेयुर्, Ds 4
5 7 8 क्षपयेयुर् (for 'येयुर्) — ^d) Ś1 Ks Ds 8 M4
नयामो (sio), K1 2 नयामो (for न स्याम) K1
युधि, Gs इति (for यदि) Dn2 Ds 4 5 7 8 G1 M1-2 5
यदि न स्याम संयुगे

5 Gs missing (of v 1 2) — ^a) Dn2 Ds 4 5
युध्यत, S (Gs missing) युध्याम् (T Gs 4 'म) (for
युध्यता) — ^b) Ds हि युध्यता (for युयुत्सताम्) Dn2
Ds तेषां चास्मान्युयुत्सव, Ds 4 ते चाप्य (D1 om प्य-
स्मान्युयुत्सव, Ds तेषां चास्मास् युध्यता, S (Gs
missing) ते चाप्यस्मान्यथादल — ^c) Ś1 Ks स्त,
K1 2 4 D1 हि (for तु) B Ds1 Dn1 तेजस्तेज समा
साद्य — ^d) T Gs 4 यातु (for याति) Ks कौरव
(for भारत)

6 Gs missing (of v 1 2) — ^a) K4 D1 अशक्यं,
Ds 6 'क्ता (for 'क्या) K1 उरसा (sio) (for त')
— ^b) Ds om. (hapl) from पाण्ड up to जीवत्सु (in
6^c) — ^d) Dn2 तद्धि, T Gs 4 तद्धि (for तद्धि)
Ds प्रचक्षते (for ब्रवीमि ते) Ds तद्धि मां*****

7 Gs missing (of v. 1 2) — ^a) K1 2 आत्मानं;
Dn 'धे (for 'धं)

[780]

त्वं हि लुब्धतमो राजनिकृतिज्ञश्च कौरव ।
सर्वातिशङ्की मानी च ततोऽस्मानतिशङ्कसे ॥ ८
अहं तु यत्तमास्याय त्वदर्थे त्यक्तजीवितः ।
एष गच्छामि संग्रामं त्वत्कृते कुरुनन्दन ॥ ९
योत्स्येऽहं शत्रुभिः सार्धं जेष्यामि च वरान्वरान् ।
पाञ्चालैः सह योत्स्यामि सोमकैः कैकयैस्तथा ।
पाण्डवैश्च संग्रामे त्वत्प्रियार्थमरिदम् ॥ १०
अद्य मद्राणनिर्दग्धाः पाञ्चालाः सोमकास्तथा ।
सिंहेनेवार्दिता गावो विद्रविष्यन्ति सर्वतः ॥ ११

अद्य धर्मसुतो राजा दृष्ट्वा मम पराक्रमम् ।
अश्वत्थाममयं लोकं मंस्यते सह सोमकैः ॥ १२
आगमिष्यति निर्वेदं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
दृष्ट्वा विनिहतान्संख्ये पाञ्चालान्सोमकैः सह ॥ १३
ये मा युद्धेऽभियोत्स्यन्ति तान्हनिष्यामि भारत ।
न हि ते वीर मुच्येरन्मद्राहन्तरमागताः ॥ १४
एवमुक्त्वा महाबाहुः पुत्रं दुर्योधन तव ।
अभ्यवर्तत युद्धाय द्रावयन्सर्वधन्विनः ।
चिकीर्षुस्तव पुत्राणां प्रियं प्राणभृतां वरः ॥ १५

C. 7 7151
B. 7 160 19
K. 7 161 17

8 Gs missing (cf v 1 2) —^a) Dc1 Dn1 लुब्ध
वरो (for 'तमो) —^b) Some MSS निष्कृतिज्ञश्च, Cd
निकृति* (as in text) B1 S (Gs missing) भारत (for
कौरव) —^c) K1 B (except B2) Dn D1 2 4-3 सर्वा
मिशङ्की (for 'तिशङ्की) Dc1 सर्वाभिमानी शङ्की च —^d)
Ś1 K1 4 B D (except D2) क्षमि- (for क्षति) — After
8, Dc1 Dn2 D2 4 5 7 8 ins

1157* मन्ये त्व कुम्भितो राजन्यापात्मा पापपूरुष ।
अन्यानापि न न क्षुद्र शङ्कसे पापमावित ।

[(L 1) D2 नान्यम् (for मन्ये) D1 5 यौरुष* (for
पूरुष) — (L 2) D2 न त, D1 7 मत* (for तन*)
D1 क्षुद्र* (for क्षुद्र)]

9 Gs missing (cf v 1 2) —^a) D2 6 प्र- (for
तु) K1 2 जामाद्य (for आस्याय) D2 अहं तु यत्र
योत्स्यामि —^b) S (Gs missing) त्वदर्थे (for र्थे)
—^c) Ś1 K1-3 D1 2 6 संग्रामे (for 'म) —^d) D1 5
त्वदर्थे (for त्वत्कृते) K1 2 4 B Dn2 D1 8 6 कुरुमत्तम,
Dc1 Dn1 पुरुषर्षभ, D2 4 5 7 8 पुरुषाघम (for कुरु-
नन्दन)

10 Gs missing (cf v 1 2) —^a) Dn2 D2 4
5 7 8 योत्स्यामि (for योत्स्येऽहं) —^b) Dn2 D2 4 5 - 8
हनिष्यामि, D2 6 वधिष्यामि, G2 जयिष्यामि (for
जेष्यामि च) B1 वरान् (sic), Dn2 S (Gs missing)
परान् (for वरान्) Dn2 बहून्, D1 परान् (for वरान्)
—^c) K1 Dn2 पञ्चालैः —^d) Dc1 Dn2 D1-3 6-8
कैकयैस् (for कै*) D1 योत्स्यामि सोमकैः सह, D2 कैकयै
सोमकैः सह — D1 om. 10^e-11^d —^e) G1 M पाण्डवै
सह संग्रामे —^f) D1 8 अरिदम्

11 Gs missing (cf v 1 2) D1 om 11 (cf
v 1 10) —^a) D2 बाणवि (for मद्राण) K1

निर्दग्ध, D1 5 3 निर्भिन्नाश्च (for निर्दग्धा) D1 अद्य
मद्राणानिर्भिन्नाश्च (sic) —^b) K1 पाञ्चाल, Bom. ed
पञ्चाल Dn2 D2 4 5 7 8 चेदिपाञ्चालसोमका (D2 'कै-
कया) —^c) Dn2 D2 सिंहेनैव, G1 सिंहेनैव (for
सिंहेनैव) —^d) K1 2 4 B D (except Dn2, D1
om) G1 M1 2 सर्वश* (for 'त) T G2 4 विद्रविष्यति
सर्वत*

12 Gs missing (cf v 1 2) —^a) D1 ततो (for
अद्य) D1 5 राजन् (for राजा) —^c) D1 5 7 8 विश्वं
(for लोक) —^d) D2 सहि (for सह) T G2-4
मंस्यते स सुयोधन

13 Gs missing (cf v 1 2) —^c) D2 6 सर्वान्,
G1 4 M संखे (for संख्ये) —^d) Bom ed पञ्चालान्
K1 Dn2 D2 4 5 7 8 S (Gs missing) transp सोमकै
and सह

14 Gs missing (cf v 1 2) —^a) K1 2 मा (for
मा) K (Ks missing) [s]भियोत्स्यति, Dn2 प्रयास्यति;
D2 7 8 प्रयोत्स्यति, T G2-4 M2 5 [s]भियास्यति, M1 हि
यास्यति (for ऽभियोत्स्यन्ति) D1 5 ये मा प्रयोत्स्यति तदा
—^b) S (Gs missing) निहनिष्यामि तानह —^c) D2
मे (for हि) B Dn D1 2 4 6 मोक्ष्यते, Dc1 वक्ष्यते
(for मुच्येरन्) D1 8 न ते निवर्तयिष्यति —^d) Ś1
K8 आश्रिता (for आगता) Dn2 D2 4 5 7 8 S (Gs
missing) मद्राहुः [S [Gs missing] 'ण]बलपीडिता (D2
'त)

15 Gs missing (cf v 1 2) Before 15, D1 8
M1 ins संजय उवाच —^c) K1 2 G2 अभ्यवर्तत युद्धाय
—^d) B2 त्रासयन् (for द्रावयन्) K1 धन्विना; D2
देहिन् (for 'धन्विन्) —^e) G1 M चिकीर्षुस् (for
'पुंस) —^f) D2 वर

मध्वर्थेन द्रोणामा भ्रमराः पुष्पितं द्रुमम् ॥ २५
 सोऽतिविद्रो भृशं क्रुद्धः पदाक्रान्त द्यौरगः ।
 मानी द्रौणिग्संभ्रान्तो बाणपाणिग्भाषत ॥ २६
 धृष्टद्युम्न स्थिरो भूत्वा मुहूर्तं प्रतिपालय ।
 यावत्त्वां निश्चितवर्णैः प्रेषयामि यमक्षयम् ॥ २७
 द्रौणिग्रेवमयानाप्य पार्षतं परवीरहा ।
 छादयामास बाणैर्धैः नमन्ताहृष्टहस्तत ॥ २८
 स ज्ञायमानः नमरे द्रौणिना युद्धदुर्मदः ।
 द्रौणिं पाञ्चालतनयो जग्भिगनर्जयत्तदा ॥ २९
 न जानीषे प्रतिज्ञा मे विद्रोन्वसि तथैव च ।

मर्षसापायानि (K1 'पायि', K2 'पायि'), D1 :
 'कायविपारणा' — ') D सन्ता (for भ्रमरा) D : :
 S (except 'M', G missing) कृपित (for त) K1
 K2 यन, 'M' : द्रुमाद (for द्रुमम्)

26 G missing (cf v 1 2) — ') D : : सोपि
 (for सोऽति) D1 दयसा (for मुहूर्त) — ')
 D1 पदाहा, D1 : M2 पायसा — ') T G2 धय
 (for मानी) — ') Dn. D : : १ : १ दार (for बाण)

27 G missing (cf v 1 2) — ') G1 M
 (except 'M') स्थिरो G1 रिगो (for स्थिरो) — ')
 K1 प्रतिपालय D. G पमिपाय (for प्रति) — ')
 K1 Dn1 च K2 G1 M1 : र्या (for र्या) D1 Ed
 निश्चित (for निश्चित) Dn2 D1 : : : नर्द (for
 चर्त) — D om 27^a-28^a — ') K1 K2 दयपिन्द
 (for 'पायि')

28 G missing (cf v 1 2) D om 28^a (cf
 v 1 27) — ') K2 क्षमायाथ (') T G2 : मया
 नाथ, G1 'M' यना (for धया) — ') G1 पांता
 (for 'त')

29 G missing up to युद्ध (cf v 1 2) — ')
 K1 : B1 Dn2 Dn3 : S (G missing) मे (for स)
 Bom ed दायमान (for छाद्य) — ') K2 G1
 द्रौणि K1 B1 Dn1 पचाय, D2 पाचाय (for 'ह')
 — ') G partly damaged K1 K1 : क्षायजय, Dn1
 Dn1 क्षयन् (for क्षाय)

30 Before 30, G1 M in धृष्टद्युम्न 30^a is
 damaged in G1 — ') D1 : दयत्ति (for 'ति')
 — 30^a is damaged in G1 B1 reads 30^a-31^a on

द्रोणं हत्वा किल मया हन्तव्यस्त्वं सुदुर्मते ।
 ततस्त्वाहं न हन्म्यद्य द्रोणे जीमति संयुगे ॥ ३०
 त्मां तु रजनीं प्राप्तामग्रभातां सुदुर्मते ।
 निहत्य पितर तेऽय ततस्त्वामपि संयुगे ।
 नेष्यामि शृग्युल्लोकायेत्येवं मे मनसि स्थितम् ॥ ३१
 यस्ने पार्थेयु विद्वेषो या भक्तिः कौरवेयु च ।
 ता दर्जय स्थिरो भूत्वा न मे जीमन्निमोक्षसे ॥ ३२
 यो हि ब्राह्मणमुन्मृज्य क्षत्रधर्मरतो द्विजः ।
 स बध्यः नर्यालोऽस्य यथा त्वं पुरुषाधम ॥ ३३
 इत्युक्तः परुष वाक्यं पार्षतेन द्विजोत्तमः ।

marh — ') D1 K1 : क्षाय (for त) Dn1 Dn1
 र्याह, D1 : : : र्या तु (for र्याह) D1 : T G1 :
 निहति (for 'हति) — ') T G1 : द्रोणे (for
 द्रोणे) T G2 निहति G2 : M1 : : तिहय, M2
 तिहति (for जीमति) Dn2 क्षय (for मयुगे)

31 K1 D1 om (hapl) 31^a-32^a, B1 reads the same
 on marg — ') D1 : : : इदानीं (for इमा तु) — ')
 Dn Dn : : : सुप्रभाता, G1 M1 : प्रभाते त, M2 :
 प्रभाताया, M2 क्षप्रभाते (sic) (for क्षप्रभाता) — ')
 S तुम्य (for तेऽय) — ') B1 निहत्य (for नेष्यामि)
 K1 K (K m1 m2) D1 : : पर, Dn1 मयोर, Dn2
 D1 : : : द्रेत (for मयु) — ') K1 [ह]यि, B1 :
 Dn1 Dn2 [ह]यि, B1 Dn2 D1 : : न्याय, Dn1 D2
 शेतन D1 तने (for [ह]येव) D1 हि, D2 नो
 (for मे)

32 ') B. Dn2 यत् (for यत्) S1 पार्थस्य (for
 पार्थेयु) — ') K1 K1 : D1 भक्ता, D2 : भक्तिर्या
 (by transp) — ') K1 : D1 तद् (for ता) Dn
 स्थिरो, M2 स्थिरो (for स्थिरो) D2 दर्शयस्व स्थिरो
 भूया — ') A few MSS विमोक्षये, Dn2 D1 : :
 गमिष्यमि, D2 विमोक्षति

33 ') S1 K1 : D1 धर्मरति (for 'रतो) D1 द्विज
 — ') Dn2 D1 : : : क्षत्र (for मर्ष) S1 K1 :
 D1 लोकेयु (for लोकस्य) — ') K1 B1 G2 M2 :
 पुरुषाधम

34 ') S1 K2 M2 इत्युक्ता (for 'क) K2 D1
 पुरय (for प) — ') S1 K2 : D1 : : नृपोत्तम,
 K1 : नरोत्तम, D2 : : : मुनिदुर, D. युधिष्ठिर (for

C 7 7122
 B 7 160 9
 K 7 161 23

C 7 7122
B 7 160 40
K 7 161 39

क्रोधमाहारयत्तीव्रं तिष्ठ तिष्ठेति चात्रवीत् ॥ ३४
निर्दहन्निव चक्षुर्म्यां पार्षतं सोऽभ्यवैक्षत ।
छादयामास च शरैर्निःश्वसन्पन्नगो यथा ॥ ३५
म छाद्यमानः समरे द्रौणिना राजसत्तम ।
सर्वपाञ्चालसेनाभिः संवृतो रथसत्तमः ॥ ३६
नाक्रम्यत महाबाहुः स्वधैर्यं समुपाश्रितः ।
सायकांश्चैव विविधानश्वत्थानि मुमोच ह ॥ ३७
तौ पुनः संन्यवर्तेतां प्राणघ्नतपरे रणे ।
निवारयन्तौ बाणौघैः परस्परसमर्पिणौ ।
उत्सृजन्तौ महेष्वासौ जरवृष्टीः समन्ततः ॥ ३८

द्रौणिपार्षतयोर्बुद्धं घोररूपं भयानकम् ।
दृष्ट्वा संपूजयामासुः मिद्वचारणवातिक्रान्तः ॥ ३९
शरौघैः पर्यन्तां तावाक्रान्तं प्रदिशन्तथा ।
अलक्ष्यां समयुध्येतां महत्कृत्वा शरैस्तमः ॥ ४०
नृत्यमानाविव रणे मण्टलीकृतकामुर्गौ ।
परस्परवधे यत्तां परस्परजयैर्पिणौ ॥ ४१
अयुध्येता महाबाहु चित्रं लघु च सुष्ठु च ।
संपूजयमानौ समरे योधमुग्यैः महत्तथा ॥ ४२
तौ प्रयुद्धौ रणे दृष्ट्वा वने वन्यां गजाविव ।
उभयोः सेनयोर्हर्षस्तुमुलः समपद्यत ॥ ४३

द्विजोत्तम) —^d) Dn: om ऐति

35 ^b) M: पार्षत समवैक्षत —^c) Dn: D: ३ समरे
(for च शरैर्) — D: ६ om (hapl) 35^a-36^a —^d)
B Dn D: ३ G: ३ निश्चयन Dn: D: ३ ३ T G: ३
M: ३ उरगो (for पन्नगो)

36 D: ६ om 36^a (cf. १ 35) —^a) K: B: S
(except G: ३ M: ३) स (for स) Dn: D: ३ ३ ३
वाद्यमान, M: शाय (for छाद्य) —^b) M: नर
(for राज) Dn: T G: ३ सत्तम Dn: D: ३ द्रौणिना
(D: ६ 'सं') पार्षत (D: ३ 'शै') शरैः, D: ३ 'ना पार्षत-
सदा —^c) K: मवृत्तो (for 'तो') D: सत्तम B:
सवृत स रथोत्तम, S संवृतो गिरिराष्टिव

37 ^b) K: B D (except D: ३) T G: ३ M: ३ स्वधैर्यं
(for स्वधैर्यं) D: ३ ३ ३ समुपस्थित (for 'पाश्रित')
—^c) B: ३ शायकाश्च B: चापि (for चैव) S: K:
निशितान (for विविधान्)

38 ^a) G: damaged T G: ३ M: ३ न (for
तौ) K: सन्यवर्तेता (sic), D: M: मनि, D: स
व व' (for सन्यव') —^b) K: B (except B: ३) Dn:
D: G: M: ३ ३ -रणे रणे, T G: ३ M: ३ (sup lin as
in text) -परायणौ (M: 'ण') (for परे रणे) Dn: D:
३ ३ ३ प्राणघ्नताभिद्वि (Dn: देव; D: 'वेदि') नौ, D:
प्राणपातयले यले —^c) K: निवारयन्तौ (sic), B Dn: Dn:
निपीड' (for निवार') Dn: D: ३ ३ ३ बाणौघान् (for
'घै') —^d) B: Dn: D: क्षमर्पणौ, G: M: ३ ३ (sup
lin as in text) क्षमर्पितौ (for 'पिणौ') S: K: ३ पर
स्परवधैर्पिणौ —^e) S विस्जृम्भौ (for उरस्) —^f)

D: ३ ३ S (except G: M: ३) शरवृष्टि (for 'वृष्टी')

39 39^a is partly damaged in G. —^b) K: Dn:
D: ३ ३ ३ जपायह (for 'नकम्') —^c) K: वातिकः
(sic), K: वरिका (sic), B: ३ D (except Dn: D: ३)
Cd वाटिका, S चाटिका, Cdp चाटिका (as in text)

40 ^a) S: K: ३ D: शरैः (S: K: 'शै' म) पर्यन्तां
तावः K: शरैरापूरयेता तावः —^b) K: ३ ३ D: ३ ३ च
(for प्र) —^c) D: अलक्ष्या (for अलक्ष्या) S: (sup
lin. as in text) D: ३ ३ समयुध्येता, B: सह युध्येता
(for समयु) —^d) G: damaged S: K: ३ ३ Dn:
D: तत (for तम) S (G: damaged) शरैः वृग्वा
महत्तया

41 41^a is partly damaged in G. —^c) Dn:
D: ३ ३ ३ युक्ता (for यत्ता) —^d) B: Dn: Dn: S
वधैर्पिणौ (for जयैर्पिणौ) Dn: D: ३ ३ ३ सर्वभूतभ
यकरी

42 ^b) D: ६ transp लघु and च —^d) G: dam
aged G: M योधमुग्यै K: ३ ३ D: समन्तत (for
सहस्रत)

43 ^a) G: damaged B: (marg as in text) प्रयुद्धौ,
B: ३ ३ D: प्रयुक्तौ, D: प्रवृद्धौ (for प्रयुद्धौ) S (G:
damaged) तथा (for रणे) B: शरौ (for दृष्ट्वा) —^b)
Dn: घन (for वन्या) S: K: ३ D: ३ ३ वदा वनगजाविव
—^c) B: सैन्ययोर, D: समयोर (for सैनयोर) T
G: ३ घोषस् (for हर्षस्) —^d) D: ३ ३ तुमल

44 ^a) S सिहनादास्तथैवासन् —^b) K: ३ B: ३
Dn: D: G: ३ M: शंखाश्च Dn: D: ३ ३ ३ सैनिका

सिंहनादरवाश्रासन्दधुः शङ्खांश्च मारिप ।
 वादित्राण्यभ्यवाद्यन्त शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४४
 तस्मिस्तु तुमुले युद्धे मीरूणां भयवर्धने ।
 मुहूर्तमिव तद्युद्धं समरूपं तदाभवत् ॥ ४५
 ततो द्रौणिर्महाराज पार्षतस्य महात्मनः ।
 ध्वजं धनुस्तथा छत्रमुभौ च पार्ष्णिसारथी ।
 क्षतमश्वांश्च चतुरो निहत्याभ्यद्रवद्रणे ॥ ४६
 पाञ्चालांश्चैव तान्सर्वान्वाणैः संनतपर्वभिः ।
 व्यद्रावयदमेयात्मा शतशोऽथ महस्रशः ॥ ४७
 ततः प्रविव्यथे सेना पाण्डवी भरतर्षभ ।
 दृष्ट्वा द्रौणेर्महत्कर्म वासवस्येव संयुगे ॥ ४८
 शतेन च शतं हत्वा पाञ्चालानां महारथः ।
 त्रिमिथ निशितैर्वाणैर्हत्वा त्रीन्वै महारथान् ॥ ४९

द्रौणिर्द्विपदपुत्रस्य फल्गुनस्य च पश्यतः ।
 नाशयामास पाञ्चालान्भूयिष्ठं ये व्यवस्थिताः ॥ ५०
 ते वध्यमानाः पाञ्चालाः समरे सह सृञ्जयैः ।
 अगच्छन्द्रौणिमुत्सृज्य विप्रकीर्णरथध्वजाः ॥ ५१
 स जित्वा समरे शत्रून्द्रोणपुत्रो महारथः ।
 ननाद सुमहानादं तपान्ते जलदो यथा ॥ ५२
 स निहत्य बहूञ्शूरानश्वत्थामा व्यरोचत ।
 युगान्ते सर्वभूतानि भस्म कृत्वेव पावकः ॥ ५३
 संपूज्यमानो युधि कौरवेयै-
 विजित्य संख्येऽरिगणान्सहस्रशः ।
 व्यरोचत द्रोणसुतः प्रतापवा-
 न्यथा सुरेन्द्रोऽरिगणान्निहत्य ॥ ५४

C 7 7203
B. 7 160 60
K 7 161 58

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चविंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३५ ॥

(for मारिप) — After 44^{ab}, Ś1 reads 45^{cd} — °)
 B यद्रिप्राणि (sic) (for वादि*) Ś1 अम्यनद्यत, D1 ः
 अमिवाद्यत (for अम्य*) — 44^d is damaged in G:

45 B1 om (hapl) 45-47 — °) B3 Dc1 Dn1
 D: G1 M तु- (for तु) Dn1 D1 ः १ १ १ तुमुले — Ś1
 reads 45^{cd} after 44^{ab} — °) K2 B3 Dn1 D1 अपि,
 K4 पुत्र (for इव) G2 अमवद् (for इव तद्) — °)
 Dn2 D2 ः १ १ १ इव (for तदा) T G2-3 घोरयोर्मरत
 पंभ, G1 M घोररूप वमूव ह

46 B1 om 46 (cf. v 1 45) — °) Ś1 K2 सम
 तत (for महामन) — °) B3 ध्वज रथ, Dn2 D.
 ः १ १ १ S धनुध्वज (by transp) — °) Dn2 D2 ः
 १ १ १ ततो (Dn2 'तो)मौ, D2 दमौ वा (for दमौ च)
 K2 M4 प्राष्टिमारथी, G1 ः M1-2 ः प्राष्टि*, G3 झाष्टि*,
 G5 lacuna (for पार्ष्णि*) — °) D1 ः निहत्य (D2
 'न्य) (for निहत्य) T G2-4 अम्यहनद्, G1 ः M1-2 ः
 'नदद् (for 'द्रवद्) D1 वाहान्याभ्यद्रवद्रणे (sic)

47 B1 om 47 (cf. v 1 45) — °) Ś1 K2 D1 ः
 पञ्चालाश्च — °) Ś1 K2 Dn2 D* १ १ शरै (for वाणै)
 — °) D2 विद्रावयद्, S प्रा (G5 प्र)द्रा (for व्यद्रा*)

48 °) B Dc1 Dn1 D1 तु (for प्र) — °) Ś1

K (K5 missing) D1 पाण्डवी तत्र भारत

49 °) D1 त्रि (for च) M3 ः शतान — °) K2
 B2 Dc1 पञ्चालाना D2 ः S महारथान् (for रथ)
 — K3 T G1 ः-१ om (hapl) 49^{cd} — °) B6 वै द्रोण
 (by transp), D2 ः द्रोश्च Dn2 D* ः १ १ १ नरपं
 भान् (for महारथान्)

50 °) K1 ः D1 पाञ्चालस्य, K4 B Dc1 Dn D2-3
 G4 फाल्गुनस्य — °) Bom ed पञ्चालान् — °) D3
 भूयिष्ठा ये, G4 ये भूयिष्ठ (by transp)

51 °) Ś1 K1-3 D1 ः १ १ १ transp पाञ्चाला and समरे
 Bom. ed पञ्चाला Ś1 K (K5 missing) सृजया (for
 सृजयै) — °) D5 जागच्छन् — °) G1 M (except
 M4) द्विपा (for ध्वजा)

52 °) B2 स (for सु) D2 ः १ १ सुमहानादं

53 °) D2 ः १ १ १ G4 स (for स) G1 महाव (for
 बहव) B4 D2 ः १ १ १ शत्रून् (for शूरान्) B2 निहत्य
 समरे शत्रून् — °) Dn2 D1 ः १ १ प्रदहन्निव पावक

54 °) B2 Dc1 Dn D. G5 स (for स) — °)
 K4 Dn2 D2 ः १ १ १ G1 ः M निजित्य (for विजित्य) G1
 M1.2 ः संवे, G4 M2 ः संख्ये (for संख्ये) — °) B5

१३६

C 7 7204
B. 7 161.1
K 7 162.1

संजय उवाच ।

ततो युधिष्ठिरश्चैव भीमसेनश्च पाण्डवः ।
द्रोणपुत्रं महाराज समन्तात्पर्यवारयन् ॥ १
ततो दुर्योधनो राजा भारद्वाजेन संवृतः ।
अभ्ययात्पाण्डवान्संख्ये ततो युद्धमवर्तत ।
घोररूपं महाराज मीरुणां भयवर्धनम् ॥ २
अम्बष्ठान्मालवान्ब्रह्माश्विनींस्त्रैगर्तकानपि ।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय गणान्कुद्धो युधिष्ठिरः ॥ ३

अभीपाहाञ्छरसेनान्त्रियान्युद्धदुर्मदान् ।
निकृत्य पृथिवीं चक्रे भीमः शोणितकूर्दमाम् ॥ ४
यौधेयारट्टराजन्यान्मद्रकांश्च गणान्युधि ।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय किरीटी निशितैः शरैः ॥ ५
प्रगाढमज्जोगतिभिर्नारारंभमिपीडिताः ।
निपेतुर्द्विरदा भूमां दिशुः इव पर्वताः ॥ ६
निकृत्तैर्हस्तिहस्तैश्च लुठमानैस्ततस्ततः ।
रराज वसुधा कीर्णा विमर्षद्विरिवोर्मगैः ॥ ७

om प्रतापवा —^a) B₁ s De₁ Dn₁ [अ]मर्दो (for सुरेन्द्रो) K₄ B₁ s De₁ Dn₁ D₂ G₁ M निहत्य वै (B₁ s De₁ Dn₁ ह), Dn₂ D₂ s s s निपात्य वै (for निहत्य)

Colophon Ś₂ K₅ missing — Sub partan Editions घटोत्कचवध — Day of Droṇa's Generalship K₄ चतुर्थदिवसे — Adhy name K₁ s s B De₁ Dn D₁-s s G₁ M रात्रियुद्धं, D₂ रात्रियुद्धे अश्वत्थामविजय, Bom ed रात्रियुद्धे अश्वत्थामपराक्रम — Adhy no (figures, words or both) Dn₁ 160, D₂ 159, D₃ 55, T G M₁-s s 156, M₄ s (inf l₁n) 155 — Śloka no De₁ 60, Dn₁ 59

136

☞ This adhy is missing in Ś₂ K₅ (cf. v 1 7 132 20, 125 14)

1 ^a) Dn₂ D₂ s s s T G₃ राजा (for चैव). —^b) T G₅ पाण्डवा —^c) Ś₁ K₁ s B₂-s De₁ D₂ s M₃ पर्यवारयत् (for 'धारयन्')

2 2^a-3^b is damaged in G₅ —^a) G₁ s s M₁ s. 4. s तथा (for ततो) —^b) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ संयुत (for संवृत) —^c) B₅ D₂ s s s G₁ M₁ s 4 पाण्डवं (for 'वान्') K₄ सर्वे, B₄ D₂ s युद्धे, Dn₂ G₁ M₁ s 4 सधे, M₃ s संखे (for सख्ये) —^c) Dn₂ महाभीम (for 'राज')

3 3^a is damaged in G₅ —^a) Dn₂ om from न्मालवा up to निकृत्य (in 4^a) G₁ M मालवान् T G₂ s वकाञ् (for वकाञ्). —^b) K₂ D₁ शिनीम्, D₁ s

शिवि (for शिविम्) —^c) Ś₁ K₅ पर (for मृत्यु) —^d) D₂ गणा (for गणान्) D₂ s s s क्रोधाद् (for कुद्धो) Dn₁ D₂ s s s S वृकोदर (for युधिष्ठिर)

4 Dn₂ om up to निकृत्य (cf v 1 3) G₅ partly damaged —^a) D- अभीपाहाञ्, G₁ s M अभीपहाञ् (for 'पाहाञ्') D- सुरसेनान (for शर') —^b) De₁ दुर्मद (for 'दुर्मदान्') D₂ गणान्युद्धविदा रदान् —^c) B₁ T G निहत्य, D₁ निहत्य (for निकृत्य)

5 ^a) Ś₁ K₁-s G- योधेयारट्ट, K₄ योधेयारट्ट (for योधेयारट्ट) De₁ D₁ यौ (D₁ योधेयारट्टजप्राज्ञन्, Dn₁ D₁ s यो (Dn₁ यौ) धेयान्द्रदाप्राज्ञन्, Dn₂ D₂ यौ (D₂ यो) धेयानद्रिजाप्राज्ञन्, D₃ योधेयान्द्राग्धि राजन्यान्, D₄ योधेयान्मद्रकान्***, D₅ योधेयारट्टकाप्राज्ञन्, D₆ योधेयानद्रिराजन्यान् —^b) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ मद्र कान्मागधानपि, B De₁ Dn D₂-s 'कान्मालवानपि (B₁ s s De₁ Dn₁ 'न्युधि); D₂ s 'कान्केरलानपि —^c) Ś₁ K₅ पर (for मृत्यु) —^d) Dn₂ D₂ s s s किरीटी श्व (Dn₂ स्वे) वपाहन

6 ^a) B₁ आजोगतिभिर्, D₂ यज्ञ (for अज्ञो) D₃ प्रगाढशीघ्रगतिभिर्, T G₃ s प्रगाढमंतर्ग (G₁ 'मत्तग')-तिभिर् —^b) K₁ s D₁ अति (for अभि) K₄ B De₁ Dn D₂ s s s G₁ M चादिता (for पीडिता) —^c) Dn₂ D₂ s s s सशृगा (for दिशुः)

7 ^a) K₂ निकृत्य (for 'चैर्') —^b) K₁ लुब्धमा नैम्, K₄ D₁ s s लुठ; B₁-s s De₁ लल, B₁ Dn D₂ s s s चेष्ट, D₄ चेष्ट, G₁ M लुठ (for लुठ) K₄ B De₁ Dn₁ D₂ हतस्तत (for तत) —^c) Dn₂ विसर्पिभिर् (for 'पंक्तिर्')

क्षिप्तैः कनकचित्रैश्च नृपच्छत्रैः क्षितिर्वभौ ।
 द्यौरिवादित्यचन्द्राद्यैर्ग्रहैः कीर्णा युगक्षये ॥ ८
 हत प्रहरताभीता विध्यत व्यवकृन्तत ।
 इत्यासीत्तुमुलः शब्दः शोणाश्वस्य रथं प्रति ॥ ९
 द्रोणस्तु परमक्रुद्धो वायव्यास्त्रेण संयुगे ।
 व्यथमत्तान्यथा वायुर्मैधानिव दुरत्ययः ॥ १०
 ते हन्यमाना द्रोणेन पाञ्चालाः प्राद्वन्भयात् ।
 पश्यतो भीमसेनस्य पार्थस्य च महात्मनः ॥ ११
 ततः किरीटी भीमश्च सहसा संन्यवर्तताम् ।
 महता रथवंशेन परिगृह्य बलं तव ॥ १२
 वीभत्सुर्दक्षिणं पार्थमुचरं तु वृकोदरः ।

भारद्वाजं शरौघाभ्यां महद्भयामभ्यवर्पताम् ॥ १३
 तौ तदा सृञ्जयाश्चैव पाञ्चालाश्च महारथाः ।
 अन्वगच्छन्महाराज मत्स्याश्च सह सोमकैः ॥ १४
 तथैव तव पुत्रस्य रथोदाराः प्रहारिणः ।
 महत्या सेनया सार्धं जग्मुर्द्रोणरथं प्रति ॥ १५
 ततः सा भारती सेना वध्यमाना किरीटिना ।
 तमसा निद्रया चैव पुनरेव व्यदीर्यत ॥ १६
 द्रोणेन वार्यमाणास्ते स्वयं तव सुतेन च ।
 न शक्यन्ते महाराज योधा वारयितुं तदा ॥ १७
 सा पाण्डुपुत्रस्य शरैर्दार्यमाणा महाचमूः ।
 तमसा संवृते लोके व्यद्रवत्सर्वतोमुखी ॥ १८

C 7 7222
 B 7 161 19
 K 7 162, 18

8 ^a) D₈ क्षिप्तैश्च, S (except G₁) चक्रैश्च (for चित्रैश्च) — ^b) Dn₂ D₂ 4 5 7 8 S च भूश्च (for क्षि विद्) — ^c) D₈ चन्द्राद्यैर् (sic) (for चन्द्रा) D₄ द्यौरिव चन्द्रादित्याद्यैर् — ^d) Dn₁ इवाभौ (for युगक्षये) 、

9 S om. 9^{ab} — ^a) Dn₁ हत (for हत) Ś₁ K₈ प्रहरताभीत, D₄ 4 7 8 'तावी(D₁ 8 'ता वी)रा (sic) (for 'तामीता) D₂ हत प्रहारं ते वीरा — ^b) D₂ वध्यत (for विध्यत) Dn₂ विध्यत व्यवकृन्तत, D₄ 5 8 वध्यता विनि कृन्तत — ^c) K₁ 4 B₁ 2 5 Dc₁ Dn₁ D₁ 8 8 सुमहाब्, D₄ 4 7 8 तुमुल (for तुमुल) B₃ प्रभ्यासत्सुमहान्शब्द, S इत्यासीत्सक्षयस्तत्र

10 B₈ reads 10^a-11^b on marg — ^a) Ś₁ ततस् (for द्रोणस्) — ^c) B Dc₁ Dn महा- (for यथा) — ^d) Ś₁ K₁ 2 D₁ 8 8 दिवि (for हव)

11 B₈ reads 11^{ab} on marg — ^b) D₁ पचाला D₈ 8 व्यद्रवन्, D₁ 8 प्रद्र (for प्राद्र) — Dc₁ Dn₁ om 11^{cd} — ^c) D₄ पश्यता भीमसेनेन — ^d) D₂ पार्थतस्य (for पार्थस्य च) D₄ महात्मना

12 ^a) K₂ तत्र (for तत) Dn₂ किरीटी भीम सेनश्च, D₈ तत किरीटिनाश्वस्य — ^c) B₁ (marg as in text) शरवर्षेन (sic), D₈ शरवशेन (for रथ) — ^d) K₄ Dn₂ महत्, G₅ damaged (for तव)

13 13^a is damaged in G₅ — ^b) D₄ उदरं (for उत्तर) B (except B₅) D (except Dn₁ D₁) च (for तु) — ^d) Ś₁ K₁-8 अभ्यवर्पत, K₄ 'वर्तित; D₁

'वर्तत, G₄ अभिवर्पतां, M₁ 2 क्षत्य (for क्षम्य)

14 ^a) Ś₁ K₈ Dn D₁ 2 4 5 7 8 G₄ तथा, G₈ सदा (for तदा) — ^b) Bom ed पचालाश्च Ś₁ K₈ सह- च्छरा, B Dc₁ Dn₁ D₁ 8 8 महौजस (for महारथा) — ^c) K₂ अभ्यगच्छन् (for अन्व) — ^d) G₅ damaged. K₈ Dn D₁ 2 4 5 7 8 मत्स्यैश्च, K₄ मत्स्याश्च (for मत्स्याश्च) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ 8 8 के (K₈ 4 D₁ के) कयै, T G₄ 4 -सोमका (for सोमकै)

15 ^a) D₁ तत्र वै (for तथैव) D₄ om तव — ^b) K₄ प्रहारिण — ^c) K₄ महता (for त्या) Dn D₁ 2 4 5 7 8 राजञ्, M₁ 2 पार्थ (for सार्धं)

16 ^a) G₅ om सेना — ^b) K₈ 4 B₂ 5 S हन्य- माना, D₄ व्यथ (for वध्य) — 16^{cd} is damaged in G₅ — ^d) D₈ प्रभज्यत (for व्यदीर्यत)

17 ^a) Ś₁ K₁ 2 D₁ धार्यमाणास् (for धार्य) B Dc₁ Dn₁ G₅ तु (for ते) — ^c) Ś₁ K₈ न शक्यास्तु, K₁ 2 न शक्य (K₂ 'क्या)स्ते, K₄ B₁ Dn₂ नाशक्यत; B₅ D₈ नाशक्य ते, D₁ नाशक्यास्ते, M₈ क्षशक्य ते, M₄ न शक्तास्ते (for 'क्यन्ते) — ^d) G₁ M योधा धारयितु तदा

18 G₅ partly damaged — ^b) K₃ 4 B Dn₁ D₁ 8 M₈-5 दीर्यमाणा; Dn₂ D₂ 4 5 7 8 वध्यमाना, D₈ वार्यमाणा (for दार्य) D₁ महात्मना, S चमूत् (G₁ M₁ 2 'मू त)व (for महाचमू) — ^d) D₈ 8 8 सर्व तोमुखं, D₄ सवृतोमुखी (for सर्वतो)

19 ^b) D₈-8 महारथा (for नराधिया) — ^c) K₄

C 7 7222
B 7 161 19
K 7 162 19

उत्सृज्य शतशो बाहांस्तत्र केचिन्नराधिपाः ।

प्राद्रवन्त महाराज भयाविष्टाः समन्ततः ॥ १९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पदत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३६ ॥

१३७

संजय उवाच ।

सोमदत्तं तु संप्रेक्ष्य विधुन्वानं महद्बलुः ।
सात्यकिः प्राह यन्तारं सोमदत्ताय मा वह ॥ १
न ह्यहत्वा रणे शत्रुं बाह्लीकं कौरवाधमम् ।
निर्वर्तिष्ये रणात्सूत सत्यमेतद्वचो मम ॥ २
ततः संप्रेषयद्यन्ता सैन्धवांस्तान्महाजवान् ।
तुरगमाञ्छह्वर्णान्सर्वशब्दातिगात्रणे ॥ ३
तेऽवहन्युयुधानं तु मनोमारुतरहसः ।

यथेन्द्रं हरयो राजन्पुरा दैत्यबधोद्यतम् ॥ ४
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य सात्वतं रभसं रणे ।
सोमदत्तो महाबाहुरसंभ्रान्तोऽभ्यवर्तत ॥ ५
विमुञ्चश्चरवर्षाणि पर्जन्य इव वृष्टिमान् ।
छादयामास शैनेयं जलदो भास्कर यथा ॥ ६
असंभ्रान्तश्च समरे सात्यकिः कुरुपुंगवम् ।
छादयामास बाणैर्धैः समन्ताद्भरतर्षभ ॥ ७
सोमदत्तस्तु तं पथ्या विव्याधोरसि माधवम् ।

D1 प्रावर्त (D1 'र्त')त, Dn2 D2 4 5 7 8 व्यद्रवत (for प्राद्रवन्त) —^d) K1 D8 भयाविष्ट, D8 भयोद्विष्टा (for भयाविष्टा)

Colophon om in Ś1 K1-8 Ś2 K5 missing — Sub-
parvan Edition3 घटोत्कचवध — Day of Drona's
Generalship K4 चतुर्थदिवस — Adhy name K4
B D (except D3) G1 2 M1-8 5 रात्रियुद्धं, Bom ed
रात्रियुद्धे सकुल्युद्ध — Adhy no (figures, words
or both) Dn1 161, D2 160, D3 56, T G
M1-8 5 157, M4 5 (sup lin) 156 — Śloka no
Dn1 18, D2 17

137

 This adhy is missing in Ś1 K5 (cf v 1 7
132 20, 125 14)

1 ^a) Dn2 D2 4 5 सोमदत्ताय सकुलो —^b) Dn2
D2 4 5 7 8 विधुन्वानो, S विधुन्वान (for विधुं) D2 5
महा (for महद्) —^d) D8 G2 मा (for मा) D2 5
नय (for वह)

2 ^b) Ś1 K1-3 B5 D3 5 बाह्लिक, D1 बाह्लीकि (for
'कं) D5 सोमदत्त महाबल —^c) D4 M1 2 निर्वर्त-
यित्वे (hypermetric) (for निर्वर्तिष्ये) B2 Dn D2
4 5 7 8 रणे (for रणात्) —^d) D5 S प्रवीमि ते (for
वचो मम)

3 ^a) K1 2 4 D1 प्राचोदयद्; B1 4 Dn1 संप्रेषयद्,
Dn2 D2 त प्रे, D1 5 तान्प्रे, D1 8 स प्रे (for
सप्रे) —^b) B Dc1 Dn1 D3 5 S मनोजवान् (for
महाजवान्)

4 ^a) D2 तमूहुर (for तेऽवहन) B1 3 युध्यमान
(for युयुधान) —^c) K1 D2 4-5 यथेन्द्र (for
यथेन्द्रं) —^d) Dn1 पर, Dn2 D2 4 5 7 8 शक्र (for
पुरा) K2 D1 बधोद्धतं (for 'द्यतम्)

5 ^b) M1 सात्वत युद्धदुर्मद —^c) Dn2 D2 4 5 7 8
महाराज (for 'बाहुर) —^d) Dn2 ह्यसंभ्रातो; D2 4 1
न स (for असं) Ś1 K2 8 Dn D2 4 G2 न्य (Ś2 K2
व्य)वर्तत, D5 [5]भ्यभाषत (for भ्यवर्तत)

6 ^a) K1 2 व्यमुचन् (for विं) — B2 reads
6^a-7^b on marg —^d) K2 भास्करो (for 'रं) Dn2
D2 5 7 8 भास्कर जलदो यथा, D1 भास्कर*****

7 B2 reads 7^{ab} on marg —^c) S बाणैः संछाद-
यामास

8 K4 om 8^a-9^b —^a) G5 damaged D2 7 3
पश्चाद् (for पथ्या) — K1 om. 8^{ad} —^d) D1 7 3
शितैः (for शितैः) Ś1 K8 विव्याध विशितैः शितैः,
D8 5 अविध्यसायकोत्तमै — For 8^{ad}, D1 subst.

1158* सात्यकि प्रतिविव्याध सोमदत्त शितैः शरैः ।

सात्यकिश्वापि तं राजन्मविध्यत्सायकैः शितैः ॥ ८
तावन्योन्यं शरैः कृत्वा व्यराजेतां नरपंथौ ।
सुपुष्पां पुष्पसमये पुष्पिताविव किशुकौ ॥ ९
रुधिरोक्षितसर्वाङ्गौ कुरुवृष्णिपयश्करौ ।
परस्परमवेक्षेतां ददन्ताविव लोचनैः ॥ १०
रथमण्डलमार्गेषु चगन्तावरिमर्दनां ।
घोररूपां हि तावास्ता वृष्टिमन्ताविवाम्बुदौ ॥ ११
शरसंभिन्नगात्रौ तौ सर्वतः शकलीकृता ।
श्वाविधाविव राजेन्द्र व्यदश्येतां शरशतौ ॥ १२
सुवर्णपुङ्खुरिषुभिराचिता तौ च्यरोचताम् ।
सद्योर्तगावृतौ राजन्प्रावृषीव वनस्पती ॥ १३

संप्रदीपितसर्वाङ्गौ सायकैस्तौ महारथौ ।
अदश्येता रणे क्रुद्धाबुल्कामिरिव कुञ्जरौ ॥ १४
ततो युधि महाराज सोमदत्तो महारथः ।
अर्धचन्द्रेण चिच्छेद माधवस्य महद्वनुः ॥ १५
अथैनं पञ्चविंशत्या सायकानां समार्षयत् ।
त्वरमाणस्त्वराराले पुनश्च दशभिः शरैः ॥ १६
अथान्यद्वनुरादाय सात्यकिर्वेगवत्तरम् ।
पञ्चभिः सायकैस्तूर्णं सोमदत्तमविध्यत् ॥ १७
ततोऽपरेण मध्येन ध्वजं चिच्छेद काञ्चनम् ।
वाहीरस्य रणे राजन्साल्यकिः प्रहसन्निव ॥ १८
सोमदत्तस्त्वसंभ्रान्तो दृष्ट्वा केतुं निपातितम् ।

C 7 7242
B 7 162. 19
K 7 163 19

9 K₁ om 9^{ab} (cf v l 8) —^a) The portion from न्योन्य up to the end of the parvan (adhv 173) is lost in G on missing folios D₂ & T G₂-4 अन्योन्य (for न्य) K₁ B₁-7 - D₁ D₂ S शरोन्मृत्ता, B₁ शरन्मृत्ता, D₁ शरन्मृत्ता (for शरं मृत्ता) —^b) D₂ च्यरोचता, D₁ च्यरोचता, T G₂-1 च्यरोचता, G₁ M चक्राक्षेता (for च्यरोचता) D₁ नरोत्तमौ (for नरपंथौ) D₂ D₃ ११११ च्यरोचता परस्पर —^c) S₁ K₁-3 D₁ नु (S₁ म्, D₁ म्) पुङ्खुर, D₂ D₃ ११ स (D₂ म्) पुष्पा (for नु)

10 G₂ missing (cf v l 9) —^a) K₁ ११ D₁ मायकाचितमवांता — B₂ reads 10^b-14^a on marg —^c) S₁ K₁-3 B₂ १३ अवक्षेता (for अवे)

11 G₂ missing (cf v l 9) B₂ reads 12 on marg —^a) S₁ K₂ मार्गेण, D₁ नभेषु (for मार्गेषु) —^b) S₁ K₂ S (G₂ missing) विचरतावरिन्मा —^c) T G₂-1 घोररूपध (G₁ 'त' रामान्ता, G₁ M 'रूपनि' मानान्ता —^d) A few MSS वृष्टिपता

12 G₂ missing (cf v l 9) B₂ reads 12 on marg —^a) D₂ मार्गाम्, B₂ om ed मार्गा नु (for मार्गा तौ) —^c) K₁ श्वाविदाविव, D₂ G₂ द्वाविव, D₂ श्वाविव, T G₂-1 M द्वाविव (for धाविव) Cd cites म्वाविर्मा D₁ १ श्वाविधा किल राजेन्द्र (sic) —^d) K₂ D₁ शरक्षिता, T G₂-1 M शरक्षिता, G₂ रणाजिरे (for शरक्षिता) K₁ B D₁ D₂ १३ ददश्येतां शरशतौ (D₁-३ 'क्षि'र्ता)

13 G₂ missing (cf v l 9) D₁ om 13, B₂ reads it on marg —^a) D₁ १ म्वर्ण (submetric) (for सुवर्ण) D₂ स्वर्णपुल्लैश्च इषुभिर् —^b) D₂ आचिता, S (G₂ missing) विक्षिता (for आचिता) K₁ B D₂ D₃ S च्यराजता (for च्यरोचताम्) —^c) T G₂-1 सद्योर्तविव राजेन्द्र

14 G₂ missing (cf v l 9) B₂ reads 14^a on marg —^a) T G₂-1 सप्रदा (G₁ 'सा' रितमवांगौ —^b) K₁ B₁ D₂ T G₂ तैर् (for तौ) D₂ स्वर्णपुल्लैर्महारथौ — B₂ reads 14^{cd} twice —^c) G₂ अदश्येता, M₂-३ व्यदश्येता (for अद) S₁ K₂ om क्रुद्धा —^d) S₁ K (K₂ missing) D₁ तोयदी (for कुञ्जरौ)

15 G₂ missing (cf v l 9) —^a) D₂ युद्धे (for युधि) —^b) T G₂-1 महानल (for 'रथ')

16 G₂ missing (cf v l 9) —^b) K₁ १३ D₁ १३ समार्द्ध (K₁ धं) यत्, D₂ S (G₂ missing) समर्षयत् (for समा) — B₂ repeats 16^{cd} after 19

17 G₂ missing (cf v l 9) M₂ om. (hapl) 17^d-20^a

18 G₂ missing (cf v l 9) M₂ om 18 (cf v l 17) —^c) S₁ K₁-3 B₁ D₁ D₂ १३ G₁ M₂ १३ याद्विकम्प, T G₂-1 याद्वि (G₂ १ द्वा) केस्तु (for याद्वी कम्प)

19 G₂ missing (cf v l 9) M₂ om 19 (cf v l 17) —^a) S₁ K (K₂ missing) सभ्रातो (for [भ]सभ्रान्तो) S (M₂ om, G₂ missing) पिता तव च

C 7 7242
B 7 162. 19
K 7 163 19

शैनेयं पञ्चविंशत्या सायकानां समाचिनोत् ॥ १९
सात्वतोऽपि रणे क्रुद्धः सोमदत्तस्य धन्विनः ।
धनुश्चिच्छेद समरे क्षुरप्रेण शितेन ह ॥ २०
अथैनं रुक्मपुङ्गवानां शतेन नतपर्वणाम् ।
आचिनोद्बहुधा राजन्मग्नदंष्ट्रमिव द्विपम् ॥ २१
अथान्यद्वनुरादाय सोमदत्तो महारथः ।
सात्यकिं छादयामास शरवृष्ट्या महाबलः ॥ २२
सोमदत्तं तु संक्रुद्धो रणे विव्याध सात्यकिः ।
सात्यकिं चेपुजालेन सोमदत्तो *अपीडयत् ॥ २३
दशभिः सात्वतस्यार्थे भीमोऽहन्वाहिकात्मजम् ।
सोमदत्तोऽप्यसंभ्रान्तः शैनेयमवधीच्छरैः ॥ २४

ततस्तु सात्वतस्यार्थे भैमसेनिर्नवं दृढम् ।
मुमोच परिधं घोरं सोमदत्तस्य वक्षसि ॥ २५
तमापतन्तं वेगेन परिधं घोरदर्शनम् ।
द्विधा चिच्छेद समरे प्रहसन्निव कौरवः ॥ २६
स पपात द्विधा छिन्न आयसः परिधो महान् ।
महीधरस्येव महाच्छिखरं वज्रदारितम् ॥ २७
ततस्तु सात्यकी राजन्सोमदत्तस्य संयुगे ।
धनुश्चिच्छेद भलेन हस्तावापं च पञ्चभिः ॥ २८
चतुर्भिस्तु शरैस्तूर्णं चतुरस्तुरगोत्तमान् ।
समीपं प्रेषयामास प्रेतराजस्य भारत ॥ २९
सारथेश्व शिरः कायाद्भलेन नतपर्वणा ।

सक्रुद्धो —^d) B₂ समर्पयत् (for 'चिनोत्) — After 19, B₂ repeats 16^{cd}

20 G₅ missing (cf v 1 9) M₃ om 20^a (cf v 1 17) —^a) B₁ स्वरायुक्त (for रणे क्रुद्ध) —^c) D_{n1} भलेन (for समरे) —^d) D₄ सितेन (for शि) K₁ २ ४ B₂—4 D (except D₁ ४ ५) M₁ च (for ह) B₁ क्षुरप्रेण महाबलः; G₂ 'प्रेण हसन्निव

21 G₅ missing (cf v 1 9) —^b) S (G₅ missing) शराणा (for शतेन) B₂ ४ ५ D₅ [आ]नत (for नत) —^c) D₃ ४ ६ अचिनोद् (for आचि) D_{n2} D₂ ४ त महाराज, D₁ ४ बहुल राजन्; G₁ M बहु साहसैर् (for धा राजन्) —^d) D_{o1} D_{n1} उग्र (for भग्न) D_{n2} D₂ ४ G₁ M [उ]रग (for द्विपम्)

22 G₅ missing (cf. v 1 9) —^b) S (G₅ missing) नराधिप (for महारथ) D₅ तस्मिन्धोरे रणागणे — D₅ om. 22^{ad}

23 G₅ missing (cf v 1 9) —^a) D_{n2} D₂ ४ १ २ च (for तु) D₁ संप्रेक्ष्य, T G₅ त क्रुद्धो (for सक्रुद्धो) D₅ सोमदत्ताय सक्रुद्धो —^b) T G₂ विव्याध (for 'ध) —^c) B D_{o1} D_{n1} शर (for चेपु) —^d) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ न्यपीडयत्, B D_{o1} D_{n1} G₁ ४ M₁—३ ५ [s]न्यपीडयत्, D_{n2} [s]न्यवद्वयत्, D₂—५ १ २ T G₅ [s]न्यपीडयत्, D₅ न्यपीडयत्, G₂ M₁ ह्यपी* (for *अपी*)

24 G₅ missing (cf v 1 9) —^a) D₅ [अ]थं

—^b) B₁ D₁ ५ १ २ हन् (for अहन्) K₁ भीमो हत्वात्मज, S (G₅ missing) भीमो विव्याध बाहिकं (G₂ M₁—३ ५ 'क) —^c) D₂ [s]ध सभ्रातो, G₁ हसन्नांत (for अप्य*) —^d) D_{n2} D₂ ४ ५ १ २ भीममार्च्छितै शरै

25 G₅ missing (cf v 1 9) —^a) D_{n2} D₂ ४ ५ १ २ ततस्तु सात्वत क्रुद्धो —^b) K₁ B (except B₁) D_{o1} D_{n1} D₂ ६ भीमसेनो, D_{n2} D₂ ४ ५ १ २ हेमदंष्टं (for भैमसेनिर्) —^d) D₅ सोमदत्ताय वक्षसि

26 G₅ missing (cf. v 1 9) —^a) S (G₅ missing) सहसा (for वेगेन) —^b) S (G₅ missing) घोररूपं भयावह (G₂ महाबल) —^c) S (G₅ missing) सहसा (for समरे)

27 G₅ missing (cf v 1 9) —^b) D₂ ६ ह्यप्रत (for आयस) —^d) D_{n2} D₂ ४ ५ १ २ त्ताडितं (for दारितम्)

28 G₅ missing (cf v 1 9) M₃ om 28^b—29^a —^c) D₂ ध्वज (for धनुश्) D₁ ५ समरे (for भलेन) —^d) D_{n2} om (hapl) from हस्तावाप up to भ (in 30^b) D₁—३ ५ हस्तावापं (for 'वाप)

29 G₅ missing (cf v 1 9) D_{n2} om. 29, M₃ om 29^{ab} (for both, cf v 1 28) —^a) Ś₁ K (K₅ missing) B D_{o1} D_{n1} D₁ ६ च (for तु) D₂ om तूर्णं D₁ ५ १ २ Bom ed ततश्चतुर्भिस्तु (Bom. ed 'भिश्च) शरैस् —^b) D₂ ५ १ २ तूर्णं तास् (for चतुरस्) D_{o1} D_{n1} चतुरस्तुरगाग्रधान्, D₂ स्वर्णतीक्ष्णोरगोत्तमान् —^c) Ś₁

जहार रथशार्दूलः प्रहसञ्जिनिपुंगवः ॥ ३०
ततः शरं महाघोरं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
मुमोच सात्वतो राजन्स्वर्णपुङ्खं शिलाशितम् ॥ ३१
स विमुक्तो बलवता शैनेयेन शरोत्तमः ।
घोरस्तस्योरसि विभो निपपाताशु भारत ॥ ३२
सोऽतिविद्वो बलवता सात्वतेन महारथः ।
सोमदचो महाबाहुर्निपपात ममार च ॥ ३३
तं दृष्ट्वा निहतं तत्र सोमदचं महारथः ।
महता शरवर्षेण युयुधानमुपाद्रवन् ॥ ३४

छाद्यमानं शरैर्दृष्ट्वा युयुधानं युधिष्ठिरः ।
महत्या सेनया सार्धं द्रोणानीकमुपाद्रवत् ॥ ३५
ततो युधिष्ठिरः क्रुद्धस्तावकानां महाबलम् ।
शरैर्विद्रावयामास भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ ३६
सैन्यानि द्रावयन्तं तु द्रोणो दृष्ट्वा युधिष्ठिरम् ।
अभिदुद्राव वेगेन क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ३७
ततः सुनिश्चितैर्बाणैः पार्थं विव्याध सप्तभिः ।
सोऽतिविद्वो महाबाहुः सुकिणी परिसंलिहन् ।
युधिष्ठिरस्य चिच्छेद ध्वजं कार्मुकमेव च ॥ ३८

C 7 7 62
B 7 162 39
K. 7 163 39

K (Ks missing) स्वरूप (for ममीप) K1.2.4 प्रथयामास
(for प्रेप*) —^d Dc1 Dn1 मारिप (for भारत)
D1 प्रेतरात्राय भारत

30 G missing (cf v l 9) Dn2 om. up to
म (cf. v l 28) —^d Ś1 K3 शरेणानतपर्वणा —^c
B Dc1 Dn1 D2 : ४ नर, D2 रथि- (for रथ) —^d
K3 दृष्ट्वा (for शिनि) Dn2 D2 : ४ : १ : १ प्रहमदिव भारत

31 G missing (cf. v l 9) —^c Ś1 K3 [अ]य
घ्न, K1 : [अ]य रणे, D1 [अ]य घरे (for मावतो)
Dn2 D2 : ४ : १ : १ मुमोच स्वर्णपुङ्खं तं (D1 'पात' —^d)
Dn2 D2 : ४ : १ : १ तैलयात (for स्वर्णपुङ्ख) Dn1 D1 :
शिलाशित

32 Gs missing (cf. v l 9) D1 om. (hapl.)
32^b-33^a —^b T G2 : नरोत्तम (for शरोत्तम) —^c
D2 : २ S (Gs missing) पितुस्त्व (for घोरस्तस्य) —^d
Dn1 D2 इयेनवत् (for भारत)

33 Gs missing (cf. v l 9) D1 om. 33^a (cf
v l 32) —^a B Dc1 Dn1 महाराज (for बलवता)
—^b D2 : महाबल (for 'रथ') —^c Dn2 D2 :
४ : १ : १ महाराज (for 'बाहु') —^d Dn2 D2 : ४ : १ : १
पपात च (for निपपात) — After 33, G1 M1 : ४
ins an addl colophon [Adhy no G1 M1 : 158,
M1 167]

34 Gs missing (cf. v l 9) Before 34, G1 M1
2 : १ : १ मजय —^a Ś1 K (Ks missing) D1 ते (for
त) D2 दृष्ट्वा त्रि (for त दृष्ट्वा) S (Gs missing)
दृष्ट्वा निपपितं तत्र —^b Dn2 D1 : ४ : १ : १ M1 महारथं, M1
रथ (for 'रथा') —^c Dn2 D2 : ४ : १ : १ तावका (for
महता) D (except Dn1 D1) S (Gs missing) रथवशेन
(for शरवर्षेण) — After 34^a, Dn2 D2 : ४ : १ : १ : १ ins

1159* पाण्डवाश्च महाराज गृहं मद्रं प्रमदकैः ।

[D2 पाडवो D2 : ४ : १ : १ [अ]यि (for च) D2 मद्र,
D1 माद्र- (for मद्र) D2 मधोमयै- (for प्रमदकैः)]

35 Gs missing (cf v l 9) K4 D1 om. (hapl.)
35 Dn2 D2 : ४ : १ : १ om. 35^a D2 om. 35^a
—^d S (Gs missing) युयुधानम् (for द्रोणानीकम्)
K3 B1 Dn2 D2 : ४ : १ : १ M उपाद्रवन् (for द्रवन्) B2
द्रोणानीक महदल

36 Gs missing (cf v l 9) —^b K1.2.4 B3 :
D2 : S (Gs missing) महद् (for महा) Dn2 D2 :
४ : १ : १ भारद्वाजस्य सैनिकान् —^c T G2 : शरैर्विद्रा
यामास —^d K1 मत्तम (for पश्यत)

37 Gs missing (cf v l 9) —^a D2 T G2 :
सैन्य वि (for सैन्यानि) D2 द्रावमान (for 'यन्त')
Dn2 D1 : ४ : १ : १ च, D2 S (Gs missing) तं (for तु)
D2 : ४ : १ : १ सैन्यानि विद्रावयन्त —^b B1.2 Dc1 Dn1 T G
(Gs missing) M2 : ४ : १ : १ transp द्रोणो and दृष्ट्वा

38 Gs missing (cf v l 9) —^a Ś1 K1 : D2 :
G1 M1 : ४ : १ : १ स (for सु) —^b T G2 विव्याय (for
'घ') Ś1 K3 S (Gs missing) पञ्चभि (for सप्तभि)
— After 38^a, N (except B1, Ś1 Ks missing)
ins

1160* युधिष्ठिरोऽपि सकृद् प्रतिविव्याध पञ्चभि ।

[Ś1 K3 नप्तभि (for पञ्चभि)]

—^c Dn2 D2 : ४ : १ : १ महेष्वाम (for महाबाहु) S स
त विद्वत् महेष्वाम —^d Ś1 K1 G1 सुकिणी, B1 : ४ : १ : १
सुक्णी, B2 G2 M1 : ४ : १ : १ सुक्णी, G1 M2 : ४ : १ : १
(for सुक्णी) B2 D2 : ४ : १ : १ T G2 : ४ : १ : १ M1 -लेलिहन् (for

C 7 7283
B 7 182. 40
K 7 163 40

स छिन्नधन्वा त्वरितस्त्वराकाले नृपोत्तमः ।
अन्यदादत्त वेगेन कार्मुकं समरे दृढम् ॥ ३९
ततः शरसहस्रेण द्रोणं विव्याध पार्थिवः ।
साश्वस्रतध्वजरथं तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४०
ततो मुहूर्तं व्यथितः शरघातप्रपीडितः ।
निपसाद रथोपस्थे द्रोणो भरतसत्तम ॥ ४१
प्रतिलभ्य ततः संज्ञां मुहूर्ताद्विजसत्तमः ।
क्रोधेन महताविष्टो वायव्यास्त्रमवासृजत् ॥ ४२
असंभ्रान्तस्ततः पार्थो धनुराकृण्व वीर्यवान् ।

तदस्त्रमस्त्रेण रणे स्तम्भयामास भारत ॥ ४३
ततोऽञ्जवीढासुदेवः कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
युधिष्ठिर महाबाहो यत्त्वा वक्ष्यामि तच्छृणु ॥ ४४
उपारमस्व युद्धाय द्रोणाद्भरतसत्तम ।
गृध्यते हि सदा द्रोणो ग्रहणे तव संयुगे ॥ ४५
नानुरूपमहं मन्ये युद्धमस्य त्वया सह ।
योऽस्य सृष्टो विनाशाय स एनं श्रो हनिष्यति ॥ ४६
परिवर्ज्य गुरुं याहि यत्र राजा सुयोधनः ।
मीमश्च रथशार्दूलो युध्यते कौरवैः सह ॥ ४७

-सलि") Dn: D: 4 1 8 सुकि(Dn: "कि)णी विलि
हन्सुह

39 Gs missing (cf v 1 9) —^a) Dn: D: 4
5 1 8 ततो वि, S (except T: 1, Gs missing) सच्छिन्न
(for स छिन्न) K: D: 3 विरयस्, K: D: 5 स्वरितं (for
"तस्) Dn: 1 स निकृत्त तु स्वरितस् —^b) Dn: om
काले D: 5 1 8 नृपोत्तम, G: नरोत्तम

40 Gs missing (cf v 1 9) —^b) D: द्रोणिर्
(for द्रोण) T G: 2 विव्याध S: K: 1-3 D: 5 मारिप,
Dn: D: 4 5 1 8 पाडव (for पार्थिव) —^d) D: om
40^a-41^a —^a) D: तदद्भुतम्

41 Gs missing (cf v 1 9) D: om 41 (of
v 1 40) —^a) S: K: 1-3 D: 5 8 मुहूर्ताद् (for "तं)
D: राजेंद्र (for व्यथित) —^b) B D: 1 Dn: D: 5 S
(Gs missing) शरपात, Dn: परघात (for शर")
D: घाताय (for -वातप्र) —^d) Dn: D: 5 1 8 द्रोणो
ब्राह्मणपुगव

42 Gs missing (cf v 1 9) K: om (hapl)
42^b —^b) G: मुहूर्ते (for "ताद्) Dn: D: 4 5 1 8
निश्चसन् (Dn: निश्चसन्, D: नि स्वसन्; D: निश्चसन्)
रगो यथा —^a) Dn: D: अयासृजत् (for अवा")

43 Gs missing (cf v 1 9) —^a) D: असंभ्रात
S: K: (K: missing) B: 1 3 D: 1 D: 5 तदा, D: तथा; D: 8
स्वत (for तत) —^b) Dn: D: 4 5 1 8 आदाय, D: 8
आयम्य, D: आनम्य (for आकृष्य) S: (Gs missing)
वायव्येनैव वीर्यवान् —^a) Bom ed ततस्त्रदस्त्रमस्त्रेण —^d)
K: 4 Dn: 1 D: 1 वीर्यवान्; Dn: D: 5 8 तस्य तु, D: 5
वीर्यत (for भारत) D: ताडयामास तस्य तु —^a) After
43, Dn: D: 4 5 1 8 ins

1161* चिच्छेद च धनुर्दीर्घं ब्राह्मणस्य च पाण्डव ।
अथान्यद्भनुरादाय द्रोण क्षत्रियमर्दन ।
तदप्यस्य शितैर्मल्लैश्चिच्छेद कुरुपुगव ।

[(L 1) D: दिव्य, D: 5 1 दीर्घ (for दीर्घ) D
4 1 8 तु (for च) — (L 2) Bom. ed ततो (for
अथ) — (L 3) D: -पुगव]

44 Gs missing (cf v 1 9) —^b) K: सु
(for पुत्र) — Before 44^a, M: 3 ins श्रीकृष्ण उवाच
—^a) S: K: 4 B D त्वां (for त्वा)

45 Gs missing (cf v 1 9) —^a) S: K: 1-3 E
D: 1 3 5 M: युद्धास्व, K: Dn: युद्धे स्व, T G:
युद्धाच्च (for "य) — D: repeats 45^b-46^b after the
repetition of 46^a after 47^a —^a) S: K: 1-3 D: 1
G: 1 वर्तते, K: Dn: D: 4 (both times) 1 8 यत्ते
D: 5 घटते (for गृध्यते) G: च (for हि) —^a
B D: 1 ग्रहण (for "जे)

46 For the repetition in D: 1, cf v 1 45 G
missing (cf v 1 9) —^b) D: 4 (both times) 5 1
अथ (for अस्य) —^a) B: [s]यं, D: 1 (both times)
5 1 8 हि (for ऽस्य) —^a) K: Dn: D: 1 4 (both
times) 5 1 पूर्वतः; D: वै पुन (for पुन श्रो) K: 1
(for श्रो). K: विनश्यति; S: (Gs missing) वधिष्यति
M: (also) भवि (for हनि")

47 For the repetition in D: 1, cf v 1 45 G
missing (cf v 1 9) —^a) B: 1 Dn: परिवर्त्य, D:
5-8 परित्यज्य (for "वर्ज्य) — D: 1 8 om 47^b —^a
D: 1 Dn: D: 5 ins after 47^a D: 1 8 after 47^a

1162* राजा राजा हि योद्धव्यो नाराज्ञ युद्धमिष्यते ।
तत्र रवं व्रज कौन्तेय हस्त्यश्वरयसवृत् ।

वासुदेववचः श्रुत्वा धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
मुहूर्तं चिन्तयित्वा तु ततो दारुणमाहवम् ॥ ४८
प्रायाद्भुतममित्रघ्नो यत्र भीमो व्यवस्थितः ।
विनिर्गन्तावकान्योधान्वयादितास्य इवान्तकः ॥ ४९

रथघोषेण महता नादयन्वसुधातलम् ।
पर्जन्य इव घर्मान्ते नादयन्वै दिशो दश ॥ ५०
भीमस्य निम्नतः शत्रून्पार्थिवा जग्राह पाण्डवः ।
द्रोणोऽपि पाण्डुपाञ्चालान्वयधमद्रजनीमुखे ॥ ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३७ ॥

१३८

संजय उवाच ।
वर्तमाने तथा युद्धे घोररूपे भयावहे ।

तमसा संवृते लोके रजसा च महीपते ।
नापश्यन्त रणे योधाः परस्परमवस्थिताः ॥ १

C 7 7250
B 7 163 2
K 7 164 2

यावन्मात्रेण च मया सहायेन धनजय ।

[(L 1) D₁ १ २ om. the prior half B₁ २ राजो
राजा, Dn₁ राजा राजा, D₂ राजा राजा (by transp)
D₂ १ न राजो (for नाराजो) D₃ न राजो युद्धमशिक्ष्यते
([hypermetrie] for the post. half) — B Dc₁
Dn₁ om. lines 2-3 — (L 2) D₁ गच्छ (for गज)
D₂ १ पत्न्य (for हस्त्य)]

— °) B₁ द्वि (for च) Dn₂ D₂ ४ ५ १ २ नर- (for
रथ)

48 G₅ missing (cf. v 1 9) — °) D₂ ४ ५ १ २
राजराजो, D₂ ६ धर्मयुत्रो (for 'राजो) — °) T G₂-1
गतो (for ततो) D₁ आवहन्, D₂ ४ आवहान् (for
'वम्) Ś₁ K₁-s ततो दारुणया सह

49 G₅ missing (cf. v 1 9) — °) G₁ M यौघान्
(for यो*)

50 G₅ missing (cf. v 1 9) M₅ om 50^{ab} — °)
Dn₂ D₂ ४ ५ १ २ स मेव (for पर्जन्य) — D₁ om
50^a-51^b — °) Dn₂ राजराजो युधिष्ठिर, D₂ नादय
न्विदिशो दिश — After 50, D₁ ins 1163*

51 G₅ missing (cf. v 1 9) Dn₂ D₁ om 51^{ab}
(for D₁, cf. v 1. 50) — °) K₂ ४ B₂-s [अ]निम्नत
(for नि*) — °) D₂ रश्मीन् (for पार्थिव) — D₂
२ १ २ ins after 51^{ab} D₁ after 50

1163* महता रथवंशेन दवाभिरिव चोत्थित ।
भीमान्तिकमुपायाते राजराजे युधिष्ठिरे ।
निवृत्ते कौरवान्धन्तु विष्णुवाक्यप्रणोदिते ।

[(L 1) D₁ om from महता up to पायाते in the
prior half of line 2 D₂ दवाभिर D₁ चोद्धते, D₂
चोद्धत (for चोत्थित) — (L 2) D₁ उपायाते (for
'याते) — D₂ om line 3 — (L 3) D₁ -प्रचोदित,
D₂ प्रणोदित (for 'दिते)]

— °) Dn₂ D₂ ४ ५ १ २ शत्रून् (for पाण्डु-) Dn₁ D₁
पचालान् — °) T G₂ ४ यामिनी- (for रजनी-)
— After 51, S (G₅ missing) ins

1164* नादयन्स्तलघोषेण तव सैन्यानि मारिष ।

Colophon Ś₂ K₅ G₅ missing — Sub parvan
Editions घटोत्कचवध — Day of Drona's General-
ship K₃ चतुर्थदिवस — Adhy name K₁ १ ४ B
Dn₁ D₁ ४ ५ १ २ S (except G₁, G₂ missing)
रात्रियुद्ध, D₂ ६ रात्रियुद्धे सोमदत्तवध — Adhy no
(figures, words or both) Dn₁ 162, D₂ 161,
T G₂-1 M₂ २ (sup lin) 158, G₁ M₁ २ 159, M₂ २
(orig) 157 — Śloka no Dc₁ 32, Dn₁ 53

138

~~52~~ This adhy is missing in Ś₂ K₅ G₅ (cf. v 1
7 132 20, 125 14, [137 9])

1 °) D₂ महा (for तया) D₂ रौद्रे (for युद्धे)
— °) Ś₁ महामये, K₁ B₂ Dn₂ D₁ १ २ T G₂-1 M₁
२ ४ भयानके, Dc₁ (marg) महाहवे (for भयावहे)
— °) G₁ ४ M यौघा — °) T G₂-1 अमार्यता (for
अवस्थिता)

C 7 7280
B 7 163 2
K 7 164 2

अनुमानेन संज्ञाभिर्युद्धं तद्वद्वते महत् ।
नरनागाश्वमथनं परमं लोमहर्षणम् ॥ २
द्रोणकर्णकृपा वीरा भीमपार्षतसात्यकाः ।
अन्योन्यं क्षोभयामासुः सैन्यानि नृपसत्तम ॥ ३
वध्यमानानि सैन्यानि समन्ताच्चैर्महारथैः ।
तमसा रजसा चैव समन्ताद्विप्रदुद्बुधुः ॥ ४
ते सर्वतो विद्रवन्तो योधा विव्रस्तचेतसः ।
अहन्यन्त महाराज धावमानाश्च संयुगे ॥ ५
महारथसहस्राणि जघ्नुरन्योन्यमाहवे ।
अन्धे तमसि मूढानि पुत्रस्य तव मन्त्रिते ॥ ६
ततः सर्वाणि सैन्यानि सेनागोपाश्च भारत ।
व्यमुह्यन्त रणे तत्र तमसा संवृते सति ॥ ७

घृतराष्ट्र उवाच ।

तेषां संलोढ्यमानानां पाण्डवैर्निहतौजसाम् ।
अन्धे तमसि मग्नानामासीत्का वो मतिस्तदा ॥ ८
कथं प्रकाशस्तेषां वा मम सैन्येषु वा पुनः ।
बभूव लोके तमसा तथा संजय संवृते ॥ ९
संजय उवाच ।

ततः सर्वाणि सैन्यानि हतशिष्टानि यानि वै ।
सेनागोप्वन्थादिश्य पुनर्व्यूहमकल्पयत् ॥ १०

द्रोणः पुरस्ताजघने तु शल्य-
स्तथा द्रौणिः पार्श्वतः सौवलश्च ।

स्वयं तु सर्वाणि बलानि राज-

त्रांजाभ्ययाद्रोपयन्वै निशायाम् ॥ ११

2 ^१) M₄ प्र (for तद्) K₁ 2 D₂ ववृधे, T G₃ 4
वर्धते (for ववृते) K₄ महान् (for महत्) Dn₂ D₄
5 1 युध्यते क्षत्रियर्षभा, D₈ अभियु क्षत्रियर्षभा —^०)
Dn₁ D₄ 5 7 8 पत्तीना (for -मथनं) —^१) S (G₅
missing) रोम (for लोम) Dn₂ D₄ 5. 7 8 महा
रौद्रक्षये विभो (D₁ 'मौ)

3 ^२) D₃ ० मुखा (for कृपा) D₈ द्रोणकर्णकृपश्चैव
—^१) K₄ B₁ Dn₂ D₄ 5 7 8 T G₂-4 सात्वता, G₁
M₈-5 सत्यका (for सा*) —^०) T G₂-4 ताडयामासु,
G₁ M तक्ष* (for क्षोभ*) —^१) Ś₁ K₂ 8 सत्तमा
Dn₂ D₄ 5 7 8 सैन्यानि भरतर्षभ, S (G₅ missing)
सैन्येषु तव सत्तम

4 ^३) D₈ महात्मभिः (for 'रथैः) —^०) Dn₂ D₂
संवृते च, D₄ 5 7 8 संवृतेन (for रजसा च) K₁ 2 4
Dn₁ D₁ S (G₅ missing) रजसा तमसा चैव

5 ^४) G₁ M योधा K₁ विव्रस्त (sio), K₄ B₃ 4
D₂ विव्रस्त, B₅ विद्रस्त (sio), S (G₅ missing) वै व्रस्त
(for विव्रस्त) B₂-4. 5 (marg) D₂ -चेतना, B₅ (orig)
सत्तमा, Dc₁ Dn₁ लोचना (for -चेतस) —^०) D₅
om 5^०-6^१ —^१) D₃ हन्यमानाश्च (for धावमानाश्च)
Dn₂ D₄ 7 8 सर्वत (D₄ 'श') (for संयुगे) D₅ वध्य
माना समतव

6 D₅ om 6^२ (of v 1 5) —^१) Ś₁ K₂ 8 D₁
मन्त्रत, S (G₅ missing) दुर्नयाद् (for मन्त्रिते)

7 ^५) Dn₂ D₄ 7 8 भूतानि (for सैन्यानि) B₄ तत

सैन्यानि सर्वाणि —^१) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ 2. 6
-योधाश्च, Dn₂ D₄ 5 7 8 मुक्याश्च, Cd गोपाश्च (as in
text) D₄ सरंश (for भारत) —^०) B₁ जमुह्यत,
D₈ ० विमुह्यति (D₃ 'त') Dn₂ D₄ व्रन्ताम् (for तत्र)
D₆ 7 8 S (G₅ missing) ज्यामुह्यत रणे व्रन्ताम्

8 ^६) Dn₂ D₄ 5 7 8 अथ, S (G₅ missing) तथा
(for तेषां) D₃ ० तेषां विलोढ्यमानानां —^१) K₁
निद्रितौजसा, K₄ B (except B) Dc₁ Dn₁ D₂ S (G₅
missing) विह* (for निह*) —^०) G₁ भग्नानाम् (for
मग्ना*) —^१) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ का वा गतिस्,
B₁ Dc₁ Dn D₂ 4 7 7 8 किं वो (B₁ का वा) मनस्,
B₁ 5 D₃ ० का वै (B₅ वा) मतिस् (for का वो मतिस्)

9 ^७) Dc₁ वै (for वा) —^१) K₄ B D (except
D₃ ०) सैन्यस्य (for सैन्येषु) D₁ om वा —^१) T
G₂ 3 यथा (for तथा) B (except B₁) Dc₁ संवृते
शस संजय

10 ^८) K₁ 2 तत सैन्यानि सर्वाणि —^१) D₅ च
(for वै) —^०) B₁ अनादिश्य, T G₃ अपा*, G₂ 4
उपा* (for अथा*) D₃ सेनाप्रेषि तथादिश्य, D₄ समा
गोप्वन्थादिश्य; D₅ समादिश्य तथा गोप्वन्, D₁ 8 स्वसे
नांगमयादिश्य —^१) Ś₁ K₁ 2 4 B (except B₅) Dn₂
D₂ अकल्पयन् (for 'यत्')

11 ^९) T सौवलः पार्श्वतश्च (by transp), G₃ सौवलि
पार्षतश्च Ś₁ K₁ 2 4 B₁ 8 5 पार्षत, K₅ Dn₂ D₂ 4 5
7 8 कृतवर्मा (for पार्श्वतः) B₁ सौवरश्च (for सौवलश्च).

उवाच सर्वांश्च पदातिसंघा-

न्दुर्योधनः पार्थिव सान्त्वपूर्वम् ।

उत्सृज्य सर्वे परमायुधानि

गृहीत हस्तैर्ज्वलितान्प्रदीपान् ॥ १२

ते चोदिताः पार्थिवसचमेन

ततः प्रहृष्टा जगृहुः प्रदीपान् ।

सा भूय एव ध्वजिनी विभक्ता

व्यरोचताग्निप्रभया निशायाम् ॥ १३

महाधनैराभरणैश्च दिव्यैः

शस्त्रैः प्रदीप्तैरभिसंपतद्भिः ।

क्षणेन सर्वे विहिताः प्रदीपा

व्यदीपयंश्च ध्वजिनीं तदाशु ॥ १४

सर्वास्तु सेना व्यतिसेव्यमानाः

पदातिभिः पावकतैलहस्तैः ।

C. 7 7297
B 7 162 16
K 7 164 19

G₁ M तु (for च) —^a) Dn₂ D₁ 5 7 8 च (for तु) — After 11^{ab}, D₁ ins 1165* — D₁ om 11^a-13^b —^d) Dn₂ D₅ राजा चरन् (D₅ 'द्या' म्यधिक निशया, T G₂ 4 M₃- राजान्वगादभ्युदितोतिरात्रौ (M₃-3 तो निशयां), G₁ M₁ 2 राजा बलादभ्युदितो निशया, G₂ तयान्वशादभ्युदितेतिरात्रौ

12 D₁ om 12 (cf. v 1 11) —^b) B₁ M₁ पार्थिव, Dn₂ D₅ 7 8 T G₂-4 'वान् (for 'व) B₅ शान्तपूर्व, M₃ सय' (for सान्त्व) —^d) Ś₁ K₁-3 D₂ 6 शीघ्र, D₁ G₃ हस्ते, M₃ 6 यूय (for हस्तैर्) K₁ M₃ ज्वलित (for 'तान्)

13 D₁ om 13^{ab} (cf. v 1 11) —^a) D₈ 2-8 नोदिता (for चो) —^b) D₂ 6 सुहृष्टा (for प्र) — K₁ Dn₂ D₁ 2 5 ins after 13^{ab} D₃ 7 8 after 13 (repeating 13^{ab} after 1165*) D₁ after 11^{ab}

1165* देवार्पिगन्धर्वसुरर्षिसह

विद्याधराश्चाप्सरसा गणाश्च ।

नागा सयसोरगाक्षिराश्च

हृष्टा दिविस्था जगृहुः प्रदीपान् ।

दिग्दैवतेभ्यश्च समापतन्तोऽ [5]

इत्यन्त दीपा ससुगन्धितैला ।

विशेषतो नारदपर्वताभ्या

मयोध्यमाना कुरुपाण्डवायम् ।

[(L 3) K₁ D₁ 5 7 8 च (for स-) D₃ राक्षसाश्च (for -क्षिराश्च) — (L 5) D₁ 3 देवतेभ्यश्च, D₅ 7 8 देवताभ्यश्च (for -दैवतेभ्यश्च) — (L 6) D₁ 8 तु (for स-) — (L 8) K₁ Dn₂ D₁ पाण्डवायै (for 'धन्)]

—^a) Ś₁ K₁-4 D₁ 4 स (for सा) K (K₅ missing) D₁ एव भूयो (by transp), Dn₂ D₁ 5 7 (both times) 8 (second time) चैव भूयो Dn₂ ध्वजिनी D₁ (both times) 8 (first time) प्रहृष्टा (for विभक्ता) —^d) D₁ [अग्निप्रचला, D₅ (first time) [अग्निप्रभया,

T G₂-4 M₁-8 5 [अ]ति (M₁-8, 5 'मि) प्रचला, G₁ M₁ [अ]ग्निज्वलिता (for [अ]ग्निप्रभया) D₁ निशाग्र, Dn₁ [अ]तिराग्न्य, G₂ निशा यथा (for निशायाम्)

14 ^a) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ महाप्रभैर् (for 'ध नैर्) Dn₂ D₁ M₁ च दीप्तै, D₅ प्रदीप्तै, D₁ 8 स्वरी-प्या (for च दिव्यै) —^b) K₁ B D₁ Dn D₁-4 G₁ M च दीप्तैर्, T G₂ 4 च दिव्यैर्, G₂ च सर्वैर् (for प्रदीप्तैर्) K₁ B₃ Dn₂ D₂ M₁ अपि (for अभि) D₁ 8 शस्त्रप्रदीप्याभिसमंततश्च — After 14^{ab}, Dn₂ D₁ 2 4 5 7 8 ins

1166* रये रये पञ्च विदीपकास्तु

प्रदीपकास्तत्र गजे त्रयश्च ।

प्रत्यश्चमेकश्च महाप्रदीप

कृतास्तु तै पाण्डवै कौरवेभ्यै ।

[(L 1) Dn₂ om from कास्तु up to कौरवेभ्यै (in line 4) D₁ 5 प्रदीपिकास्तु, D₁ 8 विदीपिकास्तु (for 'पका स्तु) — (L 2) D₁ प्रदीपिका, D₁ lacuna (for 'पकास्) D₁ 7 8 अत्र, D₅ चात्र (for तत्र) D₁ गजस् (for गजे) D₁ om त्रय D₅ 7 8 त्रयस्तु (for त्रयश्च) D₁ तु (for च) — D₁ om lines 3-4 — (L 3) D₅ तु (for च) D₁ महाप्रदीप (for 'प्रदीप) — (L 4) D₅ पाण्डव, D₁ 8 पार्थिव (for पाण्डवै) D₁ कृतारतु तै कौरवपाण्डवै]

— Dn₂ om 14^a —^a) M₃ कर्णेन (for क्षणेन) B₁ ते वै (for सर्वे) K₁ B₅ निहिता, B₁ सहिता (for वि) —^d) B (except B₅) प्रादीपयंश्च (B₁ 'यतो), D₁ Dn₁ D₁ व्यादीपयश्च, Dn₂ D₂ व्यादीपयतो, D₁ 5 7 8 प्रदीपयतो, G₁ M व्यादीपयन्वै (for 'यश्च) G₁ M रजनीं (for ध्वजिनीं) B Dn D₂ तदाशु, D₁ 7 तथाशु, D₅ तदाशु, M₃ 8 तदानीं (for तदाशु)

15 ^a) Dn₁ सर्वास्तु, T G₂ 8 सर्वैस्तु, G₁ सर्वैश्च (for सर्वास्तु) Ś₁ K₃ om सेना B₁ 8 (orig) व्यभि पेच्यमाना, B₅ (marg) व्यतिदीप्यमाना, D₁ S (G₅

प्रकाश्यमाना ददृशुर्निशायां
 यथान्तरिक्षे जलदास्तडिद्धिः ॥ १५
 प्रकाशितायां तु तथा ध्वजिन्यां
 द्रोणोऽग्निरूपः प्रतपन्समन्तात् ।
 रराज राजेन्द्र सुवर्णवर्मा
 मध्यं गतः सूर्य इवांशुमाली ॥ १६
 जाम्बूनदेष्वाभरणेषु चैव
 निष्केषु शुद्धेषु शरावरेषु
 पीतेषु शस्त्रेषु च पावकस्य
 प्रतिप्रभास्तत्र ततो बभूवुः ॥ १७
 गदाश्च शैक्याः परिघाश्च शुभ्रा
 रथेषु शक्त्यश्च विवर्तमानाः ।
 प्रतिप्रभा रश्मिभिराजमीढ

पुनः पुनः संजनयन्ति दीप्ताः ॥ १८
 छत्राणि बालव्यजनानुपङ्गा
 दीप्ता महोल्काश्च तथैव राजन् ।
 व्याघूर्णमानाश्च सुवर्णमाला
 व्यायच्छतां तत्र तदा विरेजुः ॥ १९
 शस्त्रप्रभाभिश्च विराजमानं
 दीपप्रभाभिश्च तदा बलं तत् ।
 प्रकाशितं चाभरणप्रभाभि-
 र्भृशं प्रकाशं नृपते बभूव ॥ २०
 पीतानि शस्त्राण्यसृगुक्षितानि
 वीरावधूतानि तनुदुहाणि ।
 दीप्तां प्रभां प्राजनयन्त तत्र
 तपात्यये विद्युदिवान्तरिक्षे ॥ २१

missing) व्यतिषेव्यमाणा (D₀₁ 'ना, G₁ M 'णा),
 D₁₂ परिशोभमाना (for व्यतिषेव्यमाणा) D₁ १ १ १
 सर्वा तु (D₁ सर्वासि [sio]) सेनामतिशोभमाना (D₁ 'ना)
 —^b) S (G₆ missing) दीप्ता (for तैल) D₁ इस्तिभि
 (for हस्ते) —^c) K₁ B₁ २ २ D₀₁ प्रकाशमाना, D₁
 'श्यमाना (for 'श्यमाना) T G₂₋₄ ददृशे (for 'शुर)
 —^d) B (except B₁) [अ]वरीक्षे T G₁ २ M तटिद्धि

16 ^a) B D₀₁ D₁ D₁ २ २ १ १ ततो, D₁ तदा (for
 तथा) —^b) S₁ K₁₋₃ D₈ ० तुल्य (for कल्प) S
 (G₆ missing) सपत्नान् (for समन्तात्) —^c) D₈ सर्वेद्र
 (for राजेन्द्र) —^d) D₁ मध्यगत (for मध्य गत)
 D₁ om. सूर्य

17 ^a) D₈ जाषु (for जाम्बू), M₈ चैतन् (for चैव)
 —^b) S₁ K₈ सर्वेषु, D₃ ० शुद्धेषु (for शुद्धेषु) S₁
 K₁₋₃ D₁ गतासवेषु, K₄ B D₀₁ D₁ D₂ २ शरासनेषु,
 T G₂₋₄ M₈₋₅ तयावरेषु, G₁ M₁ २ तथा परेषु (for शरा
 वरेषु) —^c) D₁₂ वरेषु, D₁ २ सर्वेषु; D₁ २ शस्त्रेषु,
 Cd पीतेषु (as in text) B₂ २ पावकेषु (for 'कल्प)
 —^d) K₁ तथा, D₁₂ D₂ २ २ १ १ तदा (for ततो)

18 ^a) D₁ गदाश्च (for गदाश्च) K₁ २ D₁₋₃ G₁ M
 सैक्या, K₄ D₁ T G₂₋₄ सैन्या, B₁ शल्या, D₀₁
 D₁ रुक्मा (for शैक्या) D₈ ० असयश (for परिघाश्च)
 S₁ K₁₋₃ D₁ शुद्धा (for शुभ्रा) —^b) D₁ शक्त्यार्हि
 (for शक्त्यश्च) B₅ रथे तु शक्त्या परिवर्तमाना; D₁,

२ २ रथेषु शक्त्यार्हिभिर्व (D₁ शक्तिभिर्व, D₃ शक्त्यार्हिर्व) तं
 माना —^c) S₁ K₈ प्रतिप्रभा (for 'प्रभा) —^d)
 D₁₂ om the second पुन S₁ K₈ संजनयन्ति (sio),
 D₈ 'नयंतु (for 'नयन्ति) K₁ दीप्ता, B D₀₁ D₁
 D₂ १ २ दीपान्, D₁₂ D₈ दीप्ता, T G₁ २ २ M₁ २
 दीप्ति, G₈ दीप्ता, M₈ २ दीप्त्या, M₈ दीप्यान् (for
 दीप्ता)

19 ^a) T चित्राणि (for छत्राणि) K₁ २ २ D₁ १ १
 बालव्यजनानिर्दगा, B D₀₁ D₁ D₂ 'व्यजनानि स्वङ्गा, D₈
 'व्यजनानि चैव, G₈ २ M₁ २ २ 'व्यजनानुपङ्गाद्; M₈ २
 'व्यजनानिपङ्गाद् (for 'व्यजनानुपङ्गा) — K₈ om 19^b
 —^b) S₁ D₈ दीप्ता (for दीप्ता) —^c) D₁₂ व्याघूर्ण
 मानाश्च, D₈ व्याघूर्णमानाश्च —^d) G₁ M (except
 M₁) तथा (for तदा) D₈ [अ]भिरेजु (for वि')

20 ^a) K₄ बलं तदा तत्, D₁ तथा बलं त; D₈
 १ २ तथा बलं तत्, T G₂₋₄ बलं तवामूत्, G₁ M बलं
 वृद्धत्तदा (for तदा बलं तत्) D₁₂ तव (for तत्) —^c)
 T G₂₋₄ प्रभासित (for प्रकाशित) D₁ २ चारुण- (for
 चाभरण) —^d) B₅ D₁ D₈ G₂ नृपतेर् (for 'ते)

21 ^a) S (G₆ missing) उज्ज्वलानि (for उक्षितानि)
 —^b) K₈ तनुप्रदानि, K₄ 'नुदानि, B₁ २ २ D₀₁ D₁
 D₁ २ 'च्छदानि, B₈ २ 'च्छिदानि, D₁₂ D₁ २ १ २ सुशो-
 मनानि (D₁ 'नेन) (for तनुदुहाणि) —^c) G₈ दीप्ता

प्रकम्पितानामभिघातवेगै-

रमिमतं चापतता जवेन ।

वक्त्राण्यशोभन्त तदा नराणां

वाय्वीरितानीव महाम्बुजानि ॥ २२

महावने दाव इव प्रदीप्ते

यथा प्रभा भास्करस्यापि नश्येत् ।

तथा तवासीद्धिजिनी प्रदीप्ता

महाभये भारत भीमरूपा ॥ २३

तत्संप्रदीप्तं बलमस्मदीयं

निशाम्य पार्थास्त्वरितास्तथैव ।

सर्वेषु सैन्येषु पदातिसंघा-

नचोदयंस्तेऽथ चक्रुः प्रदीपान् ॥ २४

गजे गजे सप्त कृताः प्रदीपा

रथे रथे चैव दश प्रदीपाः ।

द्वावश्वपृष्ठे परिपार्श्वतोऽन्ये

ध्वजेषु चान्ये जघनेषु चान्ये ॥ २५

सेनासु सर्वासु च पार्श्वतोऽन्ये

पश्चात्पुरस्ताच्च समन्ततश्च ।

मध्ये तथान्ये ज्वलिताग्निहस्ताः

सेनाद्वयेऽपि स नरा विचेरुः ॥ २६

सर्वेषु सैन्येषु पदातिसंघा

न्यामिश्रितां हस्तिरथाश्ववृन्दैः ।

मध्ये तथान्ये ज्वलिताग्निहस्ता

व्यदीपयन्पाण्डुसुतस्य सेनाम् ॥ २७

C. 7 7309
B 7 163 28
K 7 164 30

प्रभा Dn: D1: ३ प्राजनयति, D1: प्राजनयत (for प्राज*)
—^d) B [अ]वरीक्षे

22 ^a) Ś1 K: प्रकम्पितानाम्, Dc1: प्रदीपि* (for प्रकम्पि*) Dn: D1: ३ महतोम्र (for अभिघात) —^b) T G: ३ तु (for च) —^c) D1: ३ दावणि (for वक्त्राणि) K: B Dc1 Dn D1: ३ T G: ३ अकाशत, D1: ३ शोभनि, G1 M: ३ अराजत (for अशोभन्त) —^d) Ś1 K: Dn: ३ वातेरितानि (for वाय्वी*) D1: ३ महाभ्रजानि, D1: ३ महाभुजानि, G1 M1: ३ महाभुजानि (for महाभुजानि)

23 Dn: om 23 —^a) B: महारणे, Dc: महा वृष्टे, G: ३ महारणे (for महारणे) Dn1 D2: ३ ३ दार मये, D1: ३ दारमये, T G: ३ M: ३ दारमति, G1 M1: ३ दारमति (for दार इव) B1 Dc1: प्रवृत्ते (for प्रदीप्ते) —^b) Dc1 D1: ३ T G: ३ M1: ३ दार, D1: ३ अप (for अपि) B D2: ३ न म्यान्, T G: ३ M1: ३ (sup lin as in text) दयेव (for नश्येव) —^c) K: D2: G1 M1: ३ तदा (for तत्र) G1 M (except M1): अपि (for आसीद्) Ś1 K (K: missing) प्रदीप्ते (for ह्ता) —^d) K: ३ B Dc1 D2: महामया, T G: ३ M: ३ (sup lin as in text) दये (for मये) Dn1 D1: ३ ३ तत्र तु (for भारत) D1: ३ भीमरूपे (for रूपा)

24 ^a) T G: ३ तत, G1 M1: ३ ३ तदा; M: ३ तथा (for ततम्) —^b) K: ३ B Dc1 Dn D1: ३ ३ M1: निशाम्य (for निशाम्य) K1 Dc: पार्थस्त्वरितम् —^c) G1 M1: ३ मध्येषु (for सैन्येषु) —^d) B1: दधिरे, B1: ३

D2: [३]पि चक्रुः, Dc1: [३]य दधु, S (G: missing) जगृहु (for ३य चक्रुः) K1: ३ प्रदीपान् Dn D1: ३ ३ ३ अचोद (Dn2: ३योध, D1: ३ ३नोद) यस्तेपि च चक्रुरेव (Dc: ३य)

25 ^a) D1: ३ ३ ३ प्रदीप्ता, M1: ३ प्रदीपान् (for प्रदीपा) —^b) T G: ३ तथा (for दश) D1: G: ३ M1: ३ प्रदीप्ता (for पा) —^c) D: ३ ३ ३ अश्वपृष्ठ (for पृष्ठे) G1 M (except M1): [३]पि (for अन्ये)

26 ^a) G1 M: सर्वतो (for पार्श्वतो) — After 26^{ab}, K: B Dc1 D2: ३ ३ read 27^{cd} for the first time, repeating it in its proper place, while K: Dn1 read the same after 26^{ab} Ś1 K1: ३ D1: ३ ३ read 26^c-27^b, and D1: ३ read 26^{cd} after 28 D1: ३ transp 26^{cd} and 27^{ab} Dn: om 26^{cd} —^c) D1: तथा प्र (for तथान्ये) S (G: missing) ज्वलिताग्निहस्ता (for ग्निहस्ता) —^d) Ś1 K1: ३ D1: ३ ३ चापि, D: ३ चापि (for ३पि स) K: ३ व्यदीपयन्पाण्डुसुतस्य सेना (= 27^d)

27 For the sequence in Ś1 K1: ३ D1: ३ ३ and the repetition in K: B Dc1 D2: ३ ३, of v l 26 D1: ३ transp 26^{cd} and 27^{ab} Dn1 om 27^{ab} —^b) B1: Dc1 D1: ३ ३-३ विमिश्रिता, Dn: D1: ३ संमि* (for व्या मि*) — D: ३ om 27^c-28^d K: Dn1 read 27^{cd} after 26^{ab} —^c) D1: ३ (both second time) प्र (for [अ]न्ये) D1: ३ (both first time) ३ ३ मध्ये तथान्ये

C 7 7310
B 7 163 31
K 7 164 33

तेन प्रदीप्तेन तथा प्रदीप्तं
बलं तदासीद्वलवद्वलेन ।
भाः कुर्वता भानुमता ग्रहेण
दिवाकरेणाग्निरिवाभितप्तः ॥ २८
तयोः प्रभाः पृथिवीमन्तरिक्षं
सर्वा व्यतिक्रम्य दिशश्च घृद्धाः ।
तेन प्रकाशेन भृशं प्रकाशं
बभूव तेषां तव चैव सैन्यम् ॥ २९
तेन प्रकाशेन दिवंगमेन
संवोधिता देवगणांश्च राजन् ।

(D₁ 8 'मे' ज्वलिता प्रदीपा; S (G₅ missing) मध्ये
तथाग्रे विशिखामहस्ता —^d) S₁ K₃ न्यदीपयन् (for
व्य^o) Dn₁ D₁ 8 (last two second time) सैन्यं, G₂
सैन्ये (for सेनाम्) K₂ (first time) सेनाद्वये चापि नरा
विचेरु, D₁ 8 (both first time) सीमाद्वयेपि स तदा
बभूव — For 27^{cd}, B D₀₁ D₂ (all second time)
subst

1167* व्यदीपयस्ते ध्वजिनीं प्रदीप्तां
तथा बल पाण्डवेयाभिगुप्तम् ।

[(L 1) D₀₁ D₂ प्रदीप्ताम् (for 'तां')]

28 For the sequence in S₁ K₁ 4 D₁ 7 8, cf. v 1
26 K₈ D₈ 8 om 28 (for D₈ 8, cf. v 1 27) —^a)
D₀₁ G₁ M₃-5 तेन प्रदीपेन, Dn D₁ 8 तैस्तु प्रदीप्तैस्तु
—^b) K₄ B D₀₁ Dn₁ D₁ 2 7 8 तव, Dn₂ तथा (for
तदा) S (G₅ missing) बलं बभौ तस्य महाब (G₁ M
तस्ममहद्वलेन —^c) S₁ K₁ 2 4 B₈ D₄ ता (for
भा) S₁ K₂ Dn₁ D₁ 8 [अ]मलेन, K₁ बलेन; K₄ D₁
[अ]नलेन, D₁ 8 गजेन, S (G₅ missing) गतेन (for
ग्रहेण) —^d) D₆ 7 8 G₁ M₁ 2 अग्निम् (for अग्निर्)
S₁ Dn D₂ 7 8 G₁ 2 M [अ]भितप्तं, B₁ 'दीप्त', D₁ 8
'तप्तां, Bom. ed 'गुप्त' (for 'तप्त') — After 28,
D₁ 8 read 26^{cd}

29 K₄ om 29^a-30^b —^a) Dn₁ तथा (for तयो)
G₁ 8 प्रभा, M₄ प्रदीपा (for प्रभा) D₁ 8 सा सुवम्
(for पृथिवीम्) B अतरीक्षं Dn₂ D₁ 8 तयो (D₁
तस्या) प्रभा सा (D₁ 8 या) दिवि चातरिक्षं; T G₁ तयो
प्रभा भूमिमयां (G₁ 'मिवां'वरिक्षं; G₂ तयोस्तथा भूमि
मयांतरिक्षं —^b) K₁ सर्वां, K₈ Dn₂ D₁ 8 S सर्वं

गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसंघाः
समागमन्नप्सरसश्च सर्वाः ॥ ३०
तदेवगन्धर्वसमाकुलं च
यक्षासुरेन्द्राप्सरसां गणैश्च ।
हतैश्च वीरैर्दिवमारुहद्भि-
रायोधनं दिव्यकल्पं बभूव ॥ ३१
रथाश्वनागाकुलदीपदीप्तं
संरन्धयोधाहतविद्रुताश्वम् ।
महद्वलं व्यूढरथाश्वनागं
सुरासुरव्यूहसमं बभूव ॥ ३२

(for सर्वा) S₁ K₁ 8 अतिक्रम्य (for इयति^o) K₁ 8
B₈ D₁ 8 दिशश्च सर्वा, S (G₅ missing) दिवं प्रविष्टा
(for दिशश्च घृद्धा) — K₁ B₁ D₀₁ D₁ om (hapl)
29^{cd} —^c) D₁ 8 बभूव (for प्रकाश) D₁ 8 तेन
प्रकाशो भृशमायभूव —^d) Dn₂ D₁ 8 7 8 तथा च (for
यभूव) K₂ D₆-8 सैन्ये (for सैन्यम्)

30 K₄ om 30^{cd} (cf v 1 29) —^a) B₁ Dn
D₂ 4 5 7 8 S (G₅ missing) Cd दिवंगतेन (for 'मेन')
—^b) D₈ प्रबोधिता (for स^o) Dn D₁ 8 7 8 समस्ता,
S (except G₂ M₄, G₅ missing) स राजन् (for च रा^o)
—^c) S₁ K₁-3 om (hapl) from रसश्च up to सुरेन्द्राप्स
(in 31^b) D₁ 7 8 M₄ संघा (for सर्वा)

31 S₁ K₁-3 om up to सुरेन्द्राप्स (cf. v 1. 30)
—^a) K₄ Dn₂ D₁ 8 7 G₁ M₁ 2 तदेव (for तदेव)
—^b) G₂ om 31^b-32^c —^c) Dn₁ D₁ 8 7 8 यक्षैश्च सिद्धै
ससुरा (Dn₁ 'द्वैश्च सुरा'गणैश्च (D₈ 'णैश्च'), Dn₂ यक्षैश्च
सिद्धाप्सरसो गणैश्च —^d) K₄ B D₀₁ D₂ शूरैर्, Dn
D₁ 8 7 8 S (G₅ om, G₅ missing) योधैर् (for
वीरैर्) Dn D₁ 8 7 8 आविशद्भिर्, D₈ 8 उर्यत् (for
आरुह^o) —^d) B₁ 8 दिव्यसम, D₁ 7 'कलं, D₅
'बल, D₈ 'फल' (for 'कल्प')

32 G₂ om 32^{cd} (cf v 1 31) K₄ om (hapl)
32 —^a) B₈ 'दीर्घदीप्तं; Dn₂ दीप्तः*, D₁ 'दीप
दीप्ता, G₁ 'दीप्तदीप्त' —^b) K₃ D₀₁ Dn D₁ 2 4 5 7 8
'योधं हय, G₂ M₁ 2 4 'योधाहत', M₈ 8 'योधाहुत
(for योधाहत) S₁ K₁-3 D₁ विप्लुताश्वं, D₆ 'विद्रु-
तांश्च (for 'ताश्वम्) —^c) M₄ महाबलं Dn₂ D₂-5 8
G₁ M₁ 2 4 महद्वलं व्यूढ (D₁ 8 'ह'नराश्वनागं —^d) G₂

तच्छक्तिसंघाकुलचण्डवातं
महारथाभ्रं रथवाजिघोषम् ।
शस्त्रौघवर्षं रुधिराम्बुधारं
निगि प्रवृत्तं नरदेवयुद्धम् ॥ ३३

तस्मिन्महाग्निप्रतिमो महात्मा
संतापयन्पाण्डवान्विप्रमुख्यः ।
गभस्तिभिर्मध्यगतो यथाकौं
वर्पात्यये तद्वदभून्नरेन्द्र ॥ ३४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३८ ॥

१३९

संजय उवाच ।

प्रकाशिते तथा लोके रजमा च तमोवृते ।
समाजगुरथो वीराः परस्परवधैषिणः ॥ १
ते ममेत्य रणे राजञ्छस्त्रप्रासासिधारिणः ।

परस्परमुद्वेक्षन्त परस्परकृतागतः ॥ २
प्रदीपानां सहस्रैश्च दीप्यमानैः समन्ततः ।
विराजत तदा भूमिर्द्यौर्ग्रहैरिव भारत ॥ ३
उल्काशतैः प्रज्वलितै रणभूमिर्विराजत ।

c 7 7321
B 7 164 S
K 7 165 S

यक्षामुर- (for सुरामुर)

33 ") M₂ : तपस्ति (for तच्छक्ति) D_n सपकंसु
(for -संवाकुल) D₁ : १ : ३ तं शक्तिमपकंसुचण्डवात
—^a) T G₁-१ रथाभ्रं, M₁ -गजाभ्रं (for -रथाभ्रं) B
D₁ D₂ गज, D_n D₁ : १ : ३ नर- (for रथ) D_n
D₁ : -नारं (for घोषम्) —^c) K₂ B शस्त्रौघ, D_n
शस्त्रौघ, D₁ S (G₁ missing) रुधिरां (for शस्त्रौघ)
—^d) D₁ प्रवृत्त हे, T G₁-१ प्रवृद्ध (for 'त्त) B D₁
D₂ रण (B₁ D₂ 'य) दुर्दिन तत् (for नरदेवयुद्धम्)

34 ") K₁ : D₂ प्रतिमे (for 'नो) —^a) T G₁-१
पाण्डवानां प्रमुख्य (for 'न्विप्रमुख्य) — Before 34^c,
D₁ in₂ द्रोण —^d) D₁ : तपस्ति (for वर्षा)

Colophon Ś₂ K₁ G₁ missing — Sub-parvan
Editions घटोत्कचवध — Day of Drona's General-
ship K₁ चतुर्थदिवसे — Adhy name K₁ : १ B D
T G₁ : M₁-१ : रात्रियुद्धं, G₂ : वीरोधीपनं; Bom ed
रात्रियुद्धे वीरोधीपनं — Adhy no (figures, words
or both) D_n 163, D₂ 162, D₃ 58, T G₁-१
M₂ 159, G₁ 160, M₁ : 161, M₁ : 158 — Śloka
no D_n 35

139

✎ This adhy is missing in Ś₂ K₁ G₁ (cf.
v l 7 132 20, 125 14, 137 9),

1 ") D₁ प्रकाशिते B D (except D_n D₁) तदा,
G₁ M (except M₁) ततो (for तथा) —^b) D_n D₁
: ३ S (G₁ missing) समावृते, D₂ तथा* (for तमो*)
K₂ B D₁ D_n D₁ : १ रजमा त (D₁ च) मसावृते —^c)
Ś₁ K₁ D₁ रथा वीरा, D_n D₂ : १ : ३ अयोदारा,
D₂ अयो वीरा (for अयो वीरा) — Ś₁ K (K₁
missing) D₁ om (hapl) 1^d-2^c

2 Ś₁ K (K₁ missing) D₁ om 2^{ab} (cf. v l 1)
—^a) B₁ रथे (for रणे) —^b) M₁ : छत्र (for शस्त्र)
D₂ प्राप्तामि S (G₁ missing) पाणय (for धारिण)
—^d) D₁ परस्परगतासव

3 ") D_n D₃ : १ सहस्रश (for समन्तत) — After
3^{ab}, D_n D₂ : १ : ३ 105

1168* रत्नाचितैः स्वर्णदण्डैर्गन्धतैलावमेचितैः ।
देवगन्धर्वदीपाद्यैः प्रभाभिराधिकोज्ज्वलैः ।

[(L 1) D_n D₂ -मिचितैः; D₁ स* (for ये*)
— (L 2) D₁ : दीपामै (for 'ये).]

— B₁ reads 3^a-5^b on marg —^c) Ś₁ K₁-१ D₁ :
व्यराजत, D₂ व्यरराज (for वि*) T G₁-१ तथा, G₁
M (except M₁) ततो (for तदा) —^d) K₁ B D₁
D_n D₂ : १ : ३ S (G₁ missing) ग्रहैर्द्यौर् (by transp),
D₁ द्यौर्ग्रहैर्

4 B₁ reads 4 on marg —^a) D₁ प्रज्वलित, D₂
'लिते (for 'लिते) —^b) B₁ व्यरोचत (for व्यराजत)

C 7 7221
B 7 164 8
K 7 165 5

दह्यमानेव लोकानामभावे वै वसुंधरा ॥ ४
प्रादीप्यन्त दिशः सर्वाः प्रदीपैस्तैः समन्ततः ।
वर्षाप्रदोषे खद्योतैर्वृता वृक्षा ह्वावभुः ॥ ५
असञ्जन्त ततो वीरा वीरेष्वेव पृथक्पृथक् ।
नागा नागैः समाजग्मुस्तुरगाः सह वाजिमिः ॥ ६
रथा रथवरैरेव समाजग्मुर्मुदान्विताः ।
तस्मिन्नात्रिमुखे घोरे पुत्रस्य तव शासनात् ॥ ७
ततोऽर्जुनो महाराज कौरवाणामनीकिनीम् ।

—^a) Ś1 K8 अभावेन, G2 महावेले (for अभावे वै)
K4 B2-4 Dn2 D2 4 5 च (for वै) D6 अभावे चैव
धन्विना

5 B2 reads 5^{ab} on marg —^a) Ś1 K1-3 प्रदी
प्यन्तो, K4 G1 8 M1 2 प्रदीप्यन्त; Dn D2 5 7 8 द्यवी;
D1-8 0 प्रदीप्यन्ते (D1 'तो') (for प्रादीप्यन्त) —^b)
G2 प्रदीपैस् (for 'पैस्') —^c) G1 M4 वर्षं (for
वर्षा) D6 7 पद्योतैर् (for ख') —^d) B1 Cd दीप
(for वृता) D1 वृषैर् (sio) (for वृक्षा) D1 ह्वावभु,
D2 5 7 8 ह्य प्रभो, T G2 यथैव ह, G2 M1 तथैव
हि; G3 4 यथै (G1 'थे') व हे (for ह्वावभु)

6 ^a) Dc1 प्राप्तजन्त, T G2-4 M4 असञ्जन्त Dn2
D1 5 7 8 तदा (for ततो) D2 5 धीरा (for वीरा)
—^b) Dn2 D1 5 7 8 राजन्वी (D1 'न्वी') रै, D6 वीरै-
रेव (for वीरेष्वेव) —^c) D5 om 6^a-7^b —^d) Ś1 K1 8
नागैर्नागा (by transp) —^e) Ś1 K3 चैव (for सह)
Dn2 D2 4 7 8 G1 M तुरगा ह्यसादिभि, T G2-4 'गाश्च
तुरगिभि

7 D5 om. 7^{ab} (cf. v 1 6) —^a) G1 M (except
M4) रथा रथैरेव तदा —^b) K1 2 4 B1-4 Dc1 Dn
D1 3 मुदा युता, B5 महारथा; D3 0 त्वरायुता; D1
7 8 उदायुधा, T G1 2 4 M रथान्विता; G2 ह्वा
न्विता (for मुदा) —^c) K1 2 4 राजन् (for तस्मिन्)
—^d) K3 B Dc1 Dn1 D2 M5 5 तव पुत्रस्य (by transp)
— After 7, D (except Dc1 Dn1 D1) ins

1169* चतुरङ्गस्य सैन्यस्य संपातश्च महानभूत् ।

[D5 च (for च)]

8 D4 om (hapl) 8^a-9^b, D6 reads it on marg
(sec m) —^a) T G2 व्ययमत् (for व्यय*) —^d)
D6 चैव (for सर्व)

9 D4 om 9^{ab} (cf. v 1 8) D6 reads 9^{ab} on

व्ययमत्त्वरया युक्तः क्षपयन्सर्वपार्थिवान् ॥ ८

धृतराष्ट्र उवाच ।

तस्मिन्प्रविष्टे संख्ये मम पुत्रस्य वाहिनीम् ।
अमृष्यमाणे दुर्धर्षे किं व आसीन्मनस्तदा ॥ ९
किममन्यन्त सैन्यानि प्रविष्टे शत्रुतापने ।
दुर्योधनश्च किं कृत्यं प्राप्तकालममन्यत ॥ १०
के चैनं समरे वीर प्रत्युद्ययुररिदमम् ।
केऽरक्षन्दिक्षिणं चक्रं के च द्रोणस्य सव्यतः ॥ ११

marg —^a) D2-8 दुर्धर्षे (for संख्ये) —^c) Dn1
D1 दुर्धर्षे (sio), D1 5 7 8 [हं] द्रमुते, T G2-4 संख्ये
(for दुर्धर्षे) G1 अमृष्यमाणे दुर्धर्षे —^d) K1 D1 6 8
G1 किं च, B Dc1 Dn1 D2 कथम्, D2 किं वा, D1 5
पुनर् (for किं च) B Dc1 Dn1 D2 मनो हि च, S
(G2 missing) तदा मन (by transp)

10 ^a) B Dc1 Dn1 D2 [अ] कुरु (Dn1 'ध') त; D1
G1 [अ] मन्यत (for 'न्यन्त) —^b) B2 Dn2 D3-8
पर (for दायु) B1 3-8 Dc1 Dn1 प्रविष्टे श्वेतवाहने,
D2 'हे परपीडने; S (G2 missing) दारणे परमाहवे
— D4 om 10^a-11^b After 10, B3 ins 1170*

11 D4 om 11^{ab} (cf. v 1 10) Dc1 Dn1 om.
(hapl) 11^{ab}; K4 B1 read it on marg —^a) Ś1
K3 चैव (for चैनं) D6 वीरा (for वीरं) S (G2
missing) के चैनं चरदं घोरं —^b) B3 प्रत्युद्ययन्, T
G1 2 4 M अन्वयासुर (for प्रत्युद्ययुर) K4 B1 2 4 5
Dn2 D2 7 अरिदमा (for अरिदमम्) G2 अन्वयु सुरम
दिर — B1 Dc1 Dn D2 2 5 7 8 ins after 11^{ab}
B3 after 10

1170* द्रोण च के व्यरक्षन्त प्रविष्टे श्वेतवाहने ।

[D5 के च (by transp) B1 8 Dc1 Dn1 द्रोणस्य पुरत
के च (Dn1 om के च) (for the prior half) Dn1
lacuna for the post half]

— Dn1 om (hapl) 11^a-12^b —^c) D3 चैव (for
अरक्षन्) Ś1 D3 चक्रे; G2 पक्षं (for चक्रं) —^d)
B1 2 Dc1 वा (for च)

12 Dn1 om 12^{ab} (cf. v 1 11) —^a) K1 ह्यस्य
भवन्; B Dc1 D2 0 चाप्यभवन्; Dn2 D1 5 7 8 [5] न्वर-
क्षत S (G2 missing) के पृष्ठ तस्य रक्षन्त (M1-3 5
'ति) —^b) B1 Dc1 निहत, D5 मध्यत (for युध्यत)
B1-3 5 D2 वीरा वीरान्विनिहत, —^c) Ś1 ज्ञाहंत

के षष्ठोऽस्य ह्यभवन्वीरा वीरस्य युध्यतः ।
 के पुरस्तादगच्छन्त निम्नतः शत्रवात्रणे ॥ १२
 यत्प्राविशन्महेष्वासः पाञ्चालानपराजितः ।
 नृत्यन्निन नरव्याघ्रो रथमार्गेषु वीर्यवान् ॥ १३
 ददाह च शरैर्द्रोणः पाञ्चालानां रथव्रजान् ।
 धूमकेतुरिव क्रुद्धः स कथं मृत्युमीयिषान् ॥ १४
 अव्यग्रानेव हि परान्कथयत्यपराजितान् ।
 हताश्वैव विपण्णाश्च विप्रकीर्णाश्च अससि ।
 रथिनो विरथाश्चैव कृतान्युद्धेषु मामकान् ॥ १५

संजय उवाच ।

द्रोणस्य मतमाज्ञाय योद्धुकामस्य तां निशाम् ।
 दुर्योधनो महाराज वश्यान्भ्रातृनभापत ॥ १६
 विकर्णं चित्रसेनं च महाबाहुं च कौरवम् ।
 दुर्धर्षं दीर्घबाहुं च ये च तेषां पदानुगाः ॥ १७
 द्रोणं यत्ताः पराक्रान्ताः सर्वे रक्षत षष्ठतः ।
 हार्दिक्यो दक्षिणं चक्रं शल्यश्चैवोत्तरं तथा ॥ १८
 त्रिगर्तानां च ये शूरा हतशिष्टा महारथाः ।
 तांश्चैव सर्वान्पुत्रस्ते समचोदयदग्रतः ॥ १९

C 7 7339
B 7 164 22
K 7 165 21

(submetric), D₃ ६ ल्युञ्जति (D₅ 'ते) (for अगच्छन्त) —^a) D₂ M₃ निम्नतः (for निम्नतः)

13 ^a) B. T G₂₋₄ य (for यत्) S (G₅ missing) महाबाहु (for महेष्वास) —^b) Ś₁ K₁₋₃ D₁ पाचाले, K₄ B₁ D₂ ३.१ ६ G₁ पचालान् (for पाञ्चालान्) —^c) D₁ ६ T G₃ रथ (for नर) —^d) D₁ मार्गे च, D₅ मार्गेण (for मार्गेषु) D₁ ६ रथमाख्याय वीर्यवान्

14 T₁ om 14^{ab} —^a) B (except B.) D₁ D₂ यो ददाह, D₃ ददाह च (for ददाह च) D₃ ६ रणे, G₂ रथ (for शरैर्) T₂ G₃ M₁ शूरा, G₁ २ ३ M₁₋₃ ६ शूर (for द्रोण) —^b) B₁ D₂ पचालाना D₁ D₂ महारथान् (for रथव्रजान्) —^d) K₃ D₂ om स K₂ D₁ ६ मृषिवान् (for हृषि) K₄ B (except B₁) D₁ D₂ २ ६ S (G₅ missing) कथ मृत्युमुपेयिवान् — After 14, Ś₁ K₁₋₃ B₁ D₃ ins 1171*

15 Ś₁ K₁₋₃ B₁ D₂ om 15^{ab} —^a) K₄ B (B₁ om.) D₁ D₂ D₃ ल्युञ्जान्, D₂ अभयान्, D₁ अभयान्, D₁ ल्युञ्जान् (for 'प्रान्) B₁₋₃ D₁ D₂ तु (for हि) D₁ रणे (for परान्) —^b) D₁ D₂ ६ T G₂₋₄ कथयन्व (D₁ 'मस्य) पराजितान्, D₁ 'यस्येव ज्ञानितान् — K₄ B₁₋₂ ६ D₁ D₂ D₃ ins after 15^{ab} Ś₁ K₁₋₃ B₁ D₃ after 14

1171* हृष्टानुदीर्घान्ममामे न तु संजय मामकान् ।

[D₅ १ ६ इष्टानुदीर्घान् B D₁ D₂ D₃ तथा सन्, D₁ तु संजय (for तु स)]

—D₁ om (hapl.) 15^{ab} —^c) B D₁ D₂ D₃ विदीर्घांश्च, D₂ D₃ १ ६ विवर्णांश्च, D₁ G₅ विपण्णाश्च; G₂ नरव्याघ्रो (for विपण्णाश्च) —^d) D₂ om विप्रकीर्णांश्च T G₃ ६ शम मे (for शममि) Ś₁ K₁₋₃ D₁

६ ६ प्रकीर्णांश्चैव शममि, D₅ १ ६ सदा संजय क्षं, G₂ विपण्णाश्चैव श —^a) Ś₁ K₃ रथाश्च (for रथिनो) —^c) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ दुर्मदान् (for मामकान्)

16 ^a) D₁ तनो द्रोणस्य चाज्ञाय —^d) M₁ २ पश्य (for वश्यान्) B D₁ D₂ उवाच ह, S (G₅ missing) अयाग्रवीत् (for अभापत) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ भ्रातृन्सर्वानभापत, D₃ ६ स्वान्भ्रातृन्सभापत

17 ^a) K₃ D₁ विकर्णं, D₁ विवर्णं, M₃ विवस्तु, M₁ ६ (inf l₁n) विवस्तु (for विकर्णं) B₁ ६ ६ D₁ D₂ D₃ कर्णं च वृत्तसेनं च, C₇ as in text —^b) K₄ D₁ कौरव B₁ ६ ६ D₁ D₂ D₃ मद्राजं च कौरव (B₅ 'व), D₂ D₃ ६ १ ६ सुपाशं च (D₂ तु) तयैव च —^c) Ś₁ दुर्धर्षं (for दुर्धर्षं)

18 ^a) Ś₁ K₃ D₃ ६ पराक्रान्तं —^b) K₄ D₁ D₂ ६ ६ M₃ ६ ६ (inf l₁n) रक्षंतु, B₅ D₁ D₂ G₁ M₁ २ रक्षंत (for रक्षत) —^c) D₃ दक्षिणे Ś₁ K₁₋₃ D₁ ६ पाशं, D₃ पाशं (for चक्र) —^d) D₁ M₃ शल्यश्च (for शल्यश्च) D₃ उत्तरे

19 ^b) D₂ D₃ ६ १ ६ शोया (for शिष्टा) — D₁ D₂ om (hapl.) 19^a-22^b —^c) K₄ सर्वं, D₃ सर्वा (for सर्वान्) K₁ पुत्रांश्च (for पुत्रस्) G₄ तै (for ते) B D₃ ताश्चैव पुरत सर्वान्, D₂ D₃ ६ तांश्चोदयति पुत्र (D₁ 'भ्रा)स्ते —^d) B D₃ पुत्रस्ते समचोदयत्; D₂ D₃ ६ गच्छन् यत्र द्राक्षणा (D₅ 'ण), D₃-६ स मनोदयदग्रत, S (G₅ missing) स (G₁ त) मच्छुद्वदग्रत

20 D₁ D₂ om 20 (of. v l. 19) Before 20, T G₂₋₄ ins दुर्योधन —^a) B₁ स्वयं यचो, D₂

C. 7 7340
B. 7 164 23
K 7 165 22

आचार्यो हि सुसंयत्तो भृशं यत्ताश्च पाण्डवाः ।
तं रक्षत सुसंयत्ता निम्नन्तं शात्रवात्रणे ॥ २०
द्रोणो हि बलवान्युद्धे क्षिप्रहस्तः पराक्रमी ।
निर्जयेन्निदशान्युद्धे किमु पार्थान्ससोमकान् ॥ २१
ते यूयं सहिताः सर्वे भृशं यत्ता महारथाः ।
द्रोणं रक्षत पाञ्चाल्याद्दृष्ट्युन्नान्महारथात् ॥ २२
पाण्डवेयेषु सैन्येषु योधं पश्याम्यहं न तम् ।
यो जयेत रणे द्रोणं धृष्टद्युम्नाद्वते नृपाः ॥ २३
तस्य सर्वात्मना मन्ये भारद्वाजस्य रक्षणम् ।

स गुप्तः सोमकान्दहन्यात्सृज्यांश्च सराजकान् ॥ २४
सृज्येष्वथ सर्वेषु निहतेषु चमूमुखे ।
धृष्टद्युम्नं रणे द्रौणिर्नाशयिष्यत्यसंशयम् ॥ २५
तथार्जुनं रणे कर्णो विजेष्यति महारथः ।
भीमसेनमहं चापि युद्धे जेष्यामि दंशितः ॥ २६
सोऽयं मम जयो व्यक्तं दीर्घकालं भविष्यति ।
तस्माद्रक्षत संग्रामे द्रोणमेव महारथाः ॥ २७
इत्युक्त्वा भरतश्रेष्ठ पुत्रो दुर्योधनस्तव ।
व्यादिदेश ततः सैन्यं तस्मिंस्तमसि दारुणे ॥ २८

D4. 5 7 8 क्षमायुक्तो, S (G5 missing) भृशं यत्तो (for सुसंयत्तो) —^δ) D8 पार्थिवा (for पाण्डवा) —^ο) Dn2 D4 5 7 8 तं रक्षय्यं सर्वतार (Dn2 सुसंयुक्ता) —^d) D8 प्रतं वै (for निम्नन्त) B8 S (G5 missing) मम (for रणे)

21 D01 Dn1 om 21 (cf v 1 19) —^a) Dn2 D4 5 G1 M2 8 5 [5]पि (for हि) — G1 reads 21^δ twice —^δ) B Dn1 D2 प्रतापवान् (for पराक्रमी) —^ο) K1 G1 (both times) M1-3 5 विजयेत्, D4 5 7 8 निर्दहेत् (for निर्जयेत्) S1 K1-3 D8 5 सर्वान् (for युद्धे) —^d) B5 समागतान् (for ससोमकान्)

22 D01 Dn1 om 22^δ (of v 1 19) —^a) D4 7 8 विहिता (for सहिता) —^δ) S1 K8 Dn2 D8 5 महारणे, K1 4 D1 ० हवे, D4 5 7 8 यथा रणे (for महारथा) —^ο) S1 K (K5 missing) B4 D1 G4 पाचा लाद्, Dn2 D4 5 5 दुर्धर्षं (for पाञ्चाल्याद्) —^d) D4 नु ग्राहणं (for महारथाद्)

23 ^a) B4 पाण्डवीयेषु Dn2 D5 7 8 योधेषु; D4 युद्धेषु, G1 M1-2 5 सर्वेषु (for सैन्येषु) —^δ) B5 न तं; Dn2 योद्धुः; T योर्य; G1 4 M योधं (for योधं) D1 तव; G2 गतं (for न तम्) B1-4 D01 D2 न तं पश्यामि (B4 D2 'म) कचन —^ο) K4 B D01 Dn1 D2 योधयेद् (for जयेत) M4 जयेद् (for रणे) —^d) S1 K8 धृष्टद्युम्नम् (for 'द्वाद) K1 (also) रणे; K4 D01 Dn1 D2 नृप, Dn2 D4 5 7 8 S (G5 missing) पुमान्, D3 नर, D8 न त (for नृपा)

24 ^a) B D01 Dn1 D2 तस्माद्, Dn2 D4 5 7 8 T G2-4 M2 5 तत्र (for तस्य) M4 सर्वात्मना (for सर्वात्मना), G1 M1 2 सर्वात्मना तथा मन्ये —^δ) B1 रक्षणे. —^α) B1 4, 5 Dn D1 2 4, 5, 7 8 G8 सु, B2

D01 स (for स) D8 5 S (G5 missing) transp सोमकान् and सृज्याश्च B D01 Dn1 D2 पाण्डवान् (for सोमकान्) K4 B D01 Dn1 D2 ससोमकान्, Dn2 क्रमागतान्, D1 *शासनात्, D5 7 8 ससात्वतान् (for सराजकान्)

25 ^a) Dn2 D4. 5 7 8 G3 च (for [क्ष]य) —^δ) D4 चतुर्मुखे (for चमूमुखे) —^ο) T G3 रथे द्रोणो (for रणे द्रौणिर्) —^d) Dn2 D4 5 7 8 घातयिष्यति (for नाश*) K8 [क्ष]संशय B D01 Dn1 D2 हनिष्यति न सशय (B4 'य)

26 ^a) G1 M ततो (for तथा) B D01 Dn1 D2 च राधेयो (for रणे कर्णो) —^δ) B (except B4) D01 Dn1 D2 हनिष्यति (for विजे*) Dn1 न सशय, D3 5 महाबल, T G2 8 'रथ (for 'रथ) —^ο) Dn2 D4 5 7 8 भीमसेनमुखाश्चाह —^d) K2 8 B5 D1 दंशित, B2 D01 T दंशितं, Dn2 D4 5 7 8 दंशितान्, D2 दीक्षित, G1-4 M दंसितं (for दशित), — After 26, K4 B D01 Dn1 D1 2 in 8

1172* शेषाश्च पाण्डवान्योधा प्रसमं हीनतेजस ।

[K4 B8 शेषाश्च B2 4 तु (for च) B2-3 D01 गोपा, Dn1 वीरान् (for योधा) B1 शेषाश्च पाण्डवा भूपा (for the prior half) Dn1 अह जेष्यामि सशुगे (for the post half)]

27 ^a) B2 D2 G3 व्यक्तो (for व्यक्त) — D1 reads 27^δ twice. —^δ) T G3 4 कालाद् (for काल) —^ο) D1 (first time) योक्तव्य (for संग्रामे) —^d) K4 4 B D01 Dn D2 महारथ (for 'रथा) D4 5 7 8 द्रोणमेक महारथं

28 ^ο) D4 5 7 8 व्यादिदेश (for व्या*), K8 D2

ततः प्रवृत्ते युद्धं रात्रौ तद्भरतपुत्रम् ।
 उभयोः सेनयोर्धोर विजयं प्रति काङ्क्षिणोः ॥ २९
 अर्जुनः कौरवं सैन्यमर्जुनं चापि कौरवाः ।
 नानाशस्त्रसमावापैरन्योन्यं पर्यपीडयन् ॥ ३०
 द्रौणिः पाञ्चालराजानं भारद्वाजश्च सृञ्जयान् ।

छादयामासतुः संख्ये शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३१
 पाण्डुपाञ्चालसेनानां कौरवाणां च मारिप ।
 आसीन्निष्ठानको घोरो निघ्नतामितरेतरम् ॥ ३२
 नैवास्मामिर्न पूर्वैर्नो दृष्टं पूर्वं तथाविधम् ।
 युद्धं यादृशमेवासीत्तानं रात्रिं सुमहाभयम् ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९ ॥

१४०

संजय उवाच ।
 वर्तमाने तथा रौद्रे रात्रियुद्धे विशां पते ।

सर्वभूतक्षयकरे धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ १
 अत्रवीत्पाण्डवांश्चैव पाञ्चालांश्च ससोमकान् ।

C. 7 735
B 7 163.
K 7 166

तथा, B (except B₂) Dn^a तदा, G₁ M (except M₁) पुन (for तत)

29 ^a) K₁ प्रवृत्ते (for प्रवृत्ते) — ^b) Dn₂ D₁ : १ : तु (for तद्) K₁ रात्रौ तद्भरतपुत्रम्, B Dc₁ Dn₁ D₂ रात्रौ भरतपुत्रम् — ^c) Dn₂ D₁ : सैन्ययोर् (for सेन^a) K₁ D₁ : मध्ये, Dn₂ राजन् (for घोरं) — ^d) K₁ काङ्क्षिण, D₂ ण (for णो) B Dc₁ Dn₁ D₂ परस्परजिगीषया

30 ^a) K₁ : २ : B Dc₁ Dn D₁-२ : १ : T G₂ समा वार्यद्, D₁ : १ : 'वार्यद्' (for 'वार्यद्') — ^b) B Dc₁ Dn₁ D₂ : २ : S (G₂ missing) अन्योन्य सम (D₂ प्रत्य, D₂ प्रति) पीडयन्

31 ^a) Dc₁ D₁ पचाल B₁ -राजेंद्र, B₂-२ Dc₁ Dn₁ D₂ राज च (for राजान) — ^b) D₂ : तु (for च) D₁ : सृञ्जया D₂ : भारद्वाज च सृञ्जया — ^c) G₁ M₁ : २ : मध्ये, M₂ मध्ये (for मध्ये) Dn₂ D₂ : ४ : १ : छादयाचक्रिरे सम्ये

32 ^a) D₁ : पचाल K₁ B D (except D₂) T G₂-४ M₁ सैन्याना (for सेनाना) — ^b) B Dc₁ Dn D₂ : २ : १ : T G₂-४ भारत (for मारिप)

33 ^a) D₂ च (for [च]व) K₁ [आ]सीन्न (for [अ]स्माभिर्) K₁ च पूर्व नो, B₁-१ Dc₁ Dn₁ न वा पूर्वद्, B₂ Dn₁ D₂-२ : १ : G₂ न पूर्वश्च (B₂ G₂ 'वैर्व'), D₁ न च पूर्वतो (hypermetric), D₂ तथा पूर्वद्, T G₂ : न पूर्वेषा; M₁ नैर्वान्यैर् (for न पूर्वैर्नो) — ^c)

K₁ G₂ युद्ध तादृशम्, Dn₂ D₂ : ४ : १ : १ : यादृशं युद्धम् (by transp) B Dc₁ Dn₁ श्रुतं वा यादृशं युद्ध — ^d) K₁ समहाभयं, D₂ : २ : १ : सु (D₂ अ)भयानकं (D₂ 'का'); D₂ S (G₂ missing) सुमयावह (D₂ 'नघा', G₁ M₁-२ : २ : 'वहा') (for सुमहाभयम्) K₁ ते रात्रिषु महाभयं, B Dc₁ Dn₁ क्षानीद्वौ (Dc₁ 'द्रात्रौ') भयानकं, Dn₂ रात्रौ शत्रुभयानक

Colophon om in B₂ : १ : २ : K₁ G₂ missing — Sub parcan Editions घटोत्कचवध — Day of Droṇa's Generalship K₁ चतुर्थदिवसे — Adhy name १ K (K₂ missing) B Dc₁ Dn D₁ : २ : ४ : १ : १ : G₁ M (except M₁) रात्रियुद्ध, D₂ रात्रियुद्धे वृत्तातनिवेदन, Bom. ed रात्रियुद्धे सकुलयुद्धे — Adhy no (figures, words or both) Dn₁ 164, D₂ 163, D₂ 59, T G₂-४ M₂ 160, G₁ M₁ 161, M₂ 162, M₂ : 159 — Śloka no Dc₁ Dn₁ 32

140

This adhy is missing in १ : २ : K₁ G₂ (of v L 7 132 20, 125 14, 137 9)

1 D₁ : १ : om the ref. — ^a) १ : K₁ तदा (for तथा) — ^b) B₁ भयानके, S (G₂ missing) सुदारुणे (for विशा पते) — After 1st, B₂ : १ : ins for 1st-2nd, B₂ : ४ Dc₁ Dn₁ subst B₁ ins after 2nd

1173* मनुष्यनरनागानामभावाय नराधिप ।

युधिष्ठिरोऽब्रवीद्राजा स्वान्योचामनुजाधिप ।

C 7. 7257
B 7 165 2
K 7 166 2

अभ्यद्रवत गच्छध्वं द्रोणमेव जिघांसया ॥ २
राज्ञस्ते वचनाद्राजन्पाश्वालाः सोमकास्तथा ।
द्रोणमेवाभ्यवर्तन्त नदन्तो भैरवाग्रवान् ॥ ३
तान्वयं प्रतिगर्जन्तः प्रत्युधातास्त्वमर्षिताः ।
यथाशक्ति यथोत्साहं यथासत्त्वं च संयुगे ॥ ४
कृतवर्मा च हार्दिक्यो युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ।
द्रोणं प्रति जिघांसन्तं मत्तो मत्तमिव द्विपम् ॥ ५
शौनेयं शरवर्षाणि विकिरन्तं समन्ततः ।
अभ्ययात्कौरवो राजन्भूरिः संग्राममूर्धनि ॥ ६

सहदेवमथायान्तं द्रोणप्रेप्सुं महारथम् ।
कर्णो वैकर्तनो राजन्वारयामास पाण्डवम् ॥ ७
भीमसेनमथायान्तं व्यादितास्रमिवान्तकम् ।
स्वयं दुर्योधनो युद्धे प्रतीपं मृत्युमाव्रजत् ॥ ८
नकुलं च युधां श्रेष्ठं सर्वयुद्धविशारदम् ।
शकुनिः सौवलो राजन्वारयामास सत्वरः ॥ ९
शिखण्डिनमथायान्तं रथेन रथिना वरम् ।
कृपो शारद्वतो राजन्वारयामास संयुगे ॥ १०
प्रतिविन्ध्यमथायान्तं मयूरसदृशैर्हयैः ।

[(L 1) Dn1 मानुष्य- (for मनुष्य-) B2 (marg)
-रथ , B2 -हय- , B2 -वाजि (for नर) B1 Dn1 अभ-
वाय (for अभा) — B2 & om. (hapl) line 2 — (L
2) Dn1 मनुजाधिप]

2 For the subst in B2 & Dc1 Dn1, cf. v 1 1
— ") D1 ३ आतर (D2 'रथ') (for पाण्डवाश्) — ")
Some MSS पंचालाश् K2 B2 D2 चैव , B2 S (G2
missing) अथ ; D2 ६ सह (for च स) — After
2^{ab}, B1 ins 1173* — B1 reads 2^{cd} twice — ")
Dn2 D1 ६ अभ्या (D1 'भ्य') गच्छत , D1 ३ T G2-4 M1 ६
(before corr as in text) अभिद्रवत (for अभ्य
द्रवत) B1 (both times) ३-५ Dc1 Dn1 D2 अभिद्रवत
सयात — ") D1 द्रौणिम् (for द्रोणम्) D2 जिघांसत
(for जिघांसया)

3 ") K1 ३ & D1 ते राज्ञो (by transp) , Dn1 राजं
सद् — ") Some MSS पंचाला K2 सोमकांस , B
(except B2) Dc1 Dn1 D2 संजयास् (for सोमकास्)
D2 पांचालाश्च रुसोमका , S (G2 missing) 'ला सह-
संजया — ") Dn2 D1 ३ & १ ३ [अभ्यधावत (for 'वर्तन्त'
— ") B2 रणे (for रवान्)

4 Ś1 K2 om 4 — ") K1 ३ & D1 तानभि- , Dn2
ते वयं ; D2 त तु ते (for तान्वय) — ") D2 ६ प्रत्यु-
धामस् , D4 'तस् (for तास्) K2 ३ & D1 तत-
स्तत , S (G2 missing) स हार्षिता (for त्वमर्षिता)
— ") K1 ३ G1 M यथासन्न , T G2 ४ 'वीर्य (for
'सत्य)

5 ") B Dc1 Dn D1 ३ ३ ३ S (G2 missing) तु (for
च) — ") B Dc1 Dn1 D2 समायान्त , D1 ३ जिघा-
सन्वै (for 'सन्त' — ") G2 मत्तोन्मत्तम् (for मत्तो
मत्तम्) — After 5, G1 M ins

1174* घट्टद्युन्नो महाराज द्रोणमेवान्वपद्यत ।

[M1 ३ [अ]भ्यपद्यत (for [अ]न्व')]

6 ") D1 १ सैन्य (for शै') — ") Dn2 D1 ६
१ ३ T G2-4 विसृजत , D1 विकरन्त , D2 ६ विव (D2
'क') पत (for विकिरन्त) — ") K1 ३ D1 T G2-4 राजा
(for राजन्) — ") Dn2 D1 ३ १ ३ मर्दन (for
-मूर्धनि)

7 ") Ś1 K (K2 missing) D1 ३ ३ T G2-4 M1 तथा
(for अथ) — ") K2 ३ B Dn D2 G1 ३ & द्रोण (for
द्रोण-) Ś1 K1 ३ D1 M1 ३ द्रोणप्रेप्सुर् , D1 १ ३ द्रौणि-
लिप्सु , D2 द्रोणालिप्सु (for प्रेप्सु) Ś1 K1-3 D1
महारथ (for 'रथम्) — ") B2 स्वय (for कर्णो)
G2 राजा (for राजन्)

8 ") Dn2 D1 १ ३ G2 तथायांत , T G2 ३ समा'
(for अथा') — ") Dn2 D2 ३ ३ १ ३ रथेन रथिना वर
(= 10^b) , D2 ६ द्रोणप्रेप्सुर् (D2 'प्सु म') हारय (= 7^b)
— ") K2 B Dc1 Dn1 D2 ३ राजा (for युद्धे) — ")
Cd cites प्रतीप मृत्यवेऽव्रजत्

9 D1 om 9-12 — ") S (G2 missing) तु (for
च) — Ś1 K1 ३ & D1 om (hapl) 9^c-12^b , K2
reads the same on marg — ") G1 M1 ३ & ३ वेगाद् ;
M2 राजा (for राजन्) — ") B1 S (G2 missing)
भारत , B2 सत्वर , B3 संयुगे , D2 तत्त्वत , D2 त
तत , D2 ३ पाण्डव (for सत्वर)

10 Ś1 K1 ३ & D1 ४ om 10 (cf. v 1. 9) K2
reads 10 on marg — ") K2 महाराज (for अथा-
यान्त) — M2 om (hapl) 10^b-12^a — ") B2 Dn2
D2 G2 M2 वरः (for वरम्) B2 द्रोणप्रेप्सु महारथं

दुःशासनो महाराज यत्तो यत्तमवारयत् ॥ ११

मैमसेनिमथायान्तं मायाशतविशारदम् ।

अश्वत्यामा पितुर्मानं कुर्वाणः प्रत्यपेधयत् ॥ १२

द्रुपदं वृषसेनस्तु ससैन्यं सपदानुगम् ।

वारयामास समरे द्रोणप्रेक्षुं महारथम् ॥ १३

विराटं द्रुतमायान्तं द्रोणस्य निधनं प्रति ।

मद्राजः सुसंकुद्धो वारयामास भारत ॥ १४

शतानीकमथायान्तं नाकुलं रभस रणे ।

चित्रसेनो हरोद्याशु शरैर्द्रोणवधेष्वप्या ॥ १५

अर्जुनं च युधा श्रेष्ठं प्राद्वन्तं महारथम् ।

अलम्बुसो महाराज राक्षसेन्द्रो न्यवारयत् ॥ १६

तथा द्रोणं महेष्वासं निघ्नन्तं शात्रवात्रणे ।

वृष्टद्युम्नोऽथ पाञ्चाल्यो हृष्टरूपमवारयत् ॥ १७

तथान्यान्पाण्डुपुत्राणां समायातान्महारथान् ।

तावका रथिनो राजन्वारयामासुरोजसा ॥ १८

गजारोहा गजैस्तूर्णं संनिपत्य महामृधे ।

योधयन्तः स दृश्यन्ते शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १९

निशीथे तुरगा राजन्नाद्रवन्तः परस्परम् ।

समदृश्यन्त वेगेन पक्षवन्त इवाद्रयः ॥ २०

सादिनः सादिभिः सार्धं प्रासशक्त्यृष्टिपाणयः ।

C 7 7376
B 7 165 21
K 7 166 21

(= 7^b) —^d) K₂ मन्वर, D₂ c-2 S (M₂ om., G. missing) घन्विन (for संयुगे)

11 Ś₁ K₁ 2.4 D₁ 4 M₂ om 11 (cf v l 9, 10) K₂ reads 11 on marg —^d) B₂ (marg as in text) G₁ M₁ 2.5 मत्तो मत्तम्, D. यत्तो यातन् (for यत्तो यत्तम्) D₂ वारयामास घन्विन

12 Ś₁ K₁ 2.4 D₁ om 12^{ab}, D₁ om. 12 (for all, cf. v l 9), M₂ om. 12^a (cf v l 10) K₂ reads 12^{ab} on marg —^c) K₁ पितुस्त्वेन, K₄ D₁ [अ]पि प्रवन्ते, D₂ D₂ महाराज, D. 1.2 महारौद्र, G₂ गुरोमानं (for पितुर्मानं) —^d) Ś₁ K₁ 4 D₁ G₁ कुर्वाण, D₂ राक्षस (for कुर्वाण) D₂ प्रत्ययोधयत् D₂ D 1.2 राक्षस मन्वारयत्

13 °) D₂ नमये (for समरे) Ś₁ K₁-2 D₂ D₁ वारयामास समरे —^d) D₂ द्रोण प्रेक्षु, D₂ G₂ 4 द्रोणप्रेक्षुः Ś₁ K₂ 2 D₂ D₁ 2.4 3 महावल, M₂ 5 'रथ (for 'रथम्)

14 K₄ D₁ om 14 —^c) D₂ तु (for सु) —^d) D. S (G₂ missing) मयुगे (for भारत)

15 D₁ om (hapl) 15^c-17^b —^c) B₁ 2 D₂ [अ]य, D₂ D₂ 7.2 [ए]न (for [आ]शु) —^d) B D₂ D₂ परीप्सया, G₁ M जिवाप्सया (for वधेष्वप्या) D. द्रोणस्य वधलिप्सीतं (sic), T G₂-4 शरैर्द्रोणाभिकाक्षया

16 D₁ om 16 (cf v l 15) —^c) D₂ D₂ 1.2 तु, D₂ 6 चै (for च) —^d) Ś₁ K₂ प्रद्वत्तं, G₁ M (except M₄) द्रावयत (for प्राद्वन्त) K₁

2.4 D₁ महावल (for 'रथम्) —^c) Ś₁ (before corr as in text) K₂ (inf lin) D₂ अलबुलो, K₂ 2 'बलो, K₄ B₂-2 D₂ D₂ 2 बुपो, B₁ 'वनो, D₁ 'वश्वो, D₂ अलायुधो (for अलम्बुसो) S (G₂ missing) अ (Ga. 4 ह-, M₂ वि) लायुधो हरोद्याशु —^d) D₂ राक्षस स (for सेन्द्रो) K₂ B₁ [s]न्यवारयत्, K₄ निवा, S (G₂ missing) महावल (for न्यवारयत्)

17 D₁ om. 17^{ab} (cf v l 15) G₂ om 17-18 —^a) D₂ D₂ 7.2 ततो, G₁ M₁ 2 यथा (for तथा) —^b) S (G₂ om, G₂ missing) निघ्नन्तं सर्वभोमकान् —^c) Ś₁ K₁-2 [s]पि (for स्य) —^d) B₁ G₁ M₂-2 वृष्टरूपम् (for हृष्ट)

18 G₂ om 18 (cf. v l 17) —^a) D₂ 5.7 8 अथ (for तथा) Ś₁ K₂ च, K₁ 2.4 [अ]स्य (for [अ]न्यान्) S (G₂ om., G₂ missing) त (M₁ अ) यान्यान्पाण्डवेषाश्च —^b) B₂ समर्पात्मा (for समायातान्) B₁ महामृधे (for 'रथान्) —^d) G₁ M अजसा (for अजसा)

19 °) D₁ सनिहत्य, D₂ सनि**, D₁ 5 सनिपात्य (for पत्य) D₂ महारणे (for 'मृधे) —^c) K₁ योधयता (sic) B₂ सदृश्यत, D₂ D₂ 7 च मृद्वत्, D₁ 8 च गृह्यत, D₂ च गृह्यत (for स दृश्यन्ते)

20 °) K₁ 2 D₁ तु गजा, K₂ D₂ 6 [s]य गजा, G₁ M (except M₄) द्विरदा (M₁ 8 'था), G₂ 4 तुरगान् (for 'गा) —^b) Ś₁ K₂ B₁ 2 प्र (B₁ 2 प्रा) द्रवत्, K₄ D₂ D₂ T G₂-4 द्रावयन्त, B₁ M₁ आद्रवत्, D₂ D₂ 5.7 8 द्र (D₁ तु) वतश्च, D₂ 6 विद्रवत् (for आद्रवन्त) —^c) D₂ D₂ 5.7 8 प्रत्यदृश्यन्त वेगेन, M₄ गजाश्च सम दृश्यन्त —^d) K₄ B D₂ D₂ 4 5.7.8 T G₂-4 M₄

C 7 7376
B 7 165 21
K 7 166 21

समागच्छन्महाराज विनदन्तः पृथक्पृथक् ॥ २१
नरास्तु बहवस्तत्र समाजग्मुः परस्परम् ।
गदाभिर्गुप्तैश्चैव नानाशस्त्रैश्च संघशः ॥ २२
कृतवर्मा तु हार्दिक्यो धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
वारयामास संकुद्धो वेलेवोद्धृतमर्णवम् ॥ २३
युधिष्ठिरस्तु हार्दिक्यं विद्धा पञ्चमिराशुर्गः ।
पुनर्विव्याध विंशत्या तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २४
कृतवर्मा तु संकुद्धो धर्मपुत्रस्य मारिष ।
धनुश्चिच्छेद भल्लेन तं च विव्याध सप्तभिः ॥ २५
अथान्यद्बनुरादाय धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।

हार्दिक्यं दशमिर्वाणैर्वाहोरुरसि चार्पयत् ॥ २६
माधवस्तु रणे विद्धो धर्मपुत्रेण मारिष ।
प्राकम्पत च रोपेण सप्तमिश्चार्दयच्छरैः ॥ २७
तस्य पार्थो धनुश्छिन्ना हस्तावापं निकृत्य च ।
प्राहिणोन्निशितान्वाणान्पञ्च राजाञ्छिलाशितान् ॥ २८
ते तस्य कवचं भित्त्वा हेमचित्रं महाधनम् ।
प्राविशन्धरणीमुग्रा बल्मीकमिव पन्नगाः ॥ २९
अक्षोर्निर्मेपमात्रेण सोऽन्यदादाय कार्मुकम् ।
विव्याध पाण्डवं पथ्या स्रुतं च नवभिः शरैः ॥ ३०
तस्य शक्तिममेयात्मा पाण्डवो भुजगोपमाम् ।

यथा (for इव)

21 ^δ) K₁ प्रादा-, B₁ Dn₂ D₃ 4 s पादा- (for प्राय)
— D₅ om 21^c-22^d —^ε) M₈ 5 समागन् (for
'गच्छन्' —^d) D₈ 6 M₄ निनदन्त (for विन') B₄
Dn₂ D₄ परस्पर (for पृथक्पृथक्)

22 D₅ om 22 (cf v l 21) B₄ D₄ om (hapl)
22^{ab} —^a) D₈ 6-8 च (for तु) S (G₅ missing)
व्यध (T G₂ 'ध') मस्य (for बहवस्) —^δ) D₆ समा
जघ्नु, Dn₂ न्यह्नयत्, S (G₅ missing) समासाय (for
'जग्मु') —^c) Ś₁ K₁ 2 B₁ 8 D (except D₂, D₃
om) मुदा (Ś₁ K₂ 'सु', B₁ 8 'प', D₁ 'शु') लैश्च (for
मुसलैश्च) —^d) B D₆ Dn₁ D₂ सयुगे, D₈ संघश
(for संघश)

23 ^c) G₁ M₁ 2 4 संकुद्ध —^d) K₁ D₃ [उ]द्धृतम्,
K₄ D₆ G₈ [उ]द्धृतम्, B₂ 8 D₁ 8 [उ]द्धृतम् (for [उ]
द्धृतम्) B₁ D₆ G₁ M₁-8 8 वेलेवोद्धृतमिवा (D₆ 'महा')-
र्णव, B₅ वेलेवोद्धृतमदर

24 B₈ reads 24^a-25^a on marg —^δ) K₂ D₁
G₁ M₁-8 8 आयसै (for आशुगै) D₈ 6 पञ्चाशद्विरथा
यसै —^c) T G₂ विव्याय (for 'ध') —^d) D₆
सोब्रवीत् (for चाब्र')

25 B₈ reads 25^a on marg —^a) K₈ D₅ हा
दिक्यो (for संकुद्धो) —^δ) Dn₂ D₁ 5 7 8 G₁ M₁-8 8
धर्मराजस्य (for 'पुत्रस्य) — G₁ om (hapl) 25^c-27^b
—^d) T G₂ विव्याय (for 'ध')

26 G₁ om 26 (cf v l 25) —^δ) Dn₂ D₁ 7 8
G₁ M₄ महारथ (for युधिष्ठिर). —^c) B₈ निशितैर्

(for दशभिर्) —^d) Ś₁ K₁-3 D₁ [अ]र्दयत् (for
[अ]र्प')

27 G₁ om 27^{ab} (cf v l 25) —^a) K₈ (11/
12) as in text) मागधस्तु, B₁ (marg as in text)
कृतवर्मा, T G₁ 3 M हार्दिक्यस्तु (for माधवस्तु) Cd
cites माधव (as in text) K₁ D₈ 8 कुद्धो (for विद्धो)
—^δ) Ś₁ K (K₈ missing) D₁ 8 भारत (for मारिष)
—^c) D₁ 8 1 8 प्राकम्पयत् रोपेण —^d) B₁ Dn₂ D₁
8 8 T G₂ 8 M₄ छायन् (D₈ 'यत्') (for चादयत्)

28 D₈ om 28 —^a) D₂ 6 हस्ताद् (for छिरा)
—^δ) Dn₁ हस्ताचाप, D₁ हस्ताचापं (for हस्तावापं)
Dn₂ D₁ 7 तु (for च) — K₂ om 28^c —^c)
K₁ निशित Ś₁ K₁ 8 Dn₂ D₁ 8-1 M₄ महान् (for
वाणान्) —^d) K₁ D₁ शिलीमुखान्, D₁ 7 शिला
सितान् (for 'शितान्')

29 ^a) Dn₂ D₁ 8 तस्य तत्, D₁ 8 तस्य ते (by
transp) —^δ) Dn₂ D₁ 8 S (G₅ missing) हेमपृष्ठं
(for 'चित्रं) K₂ महारथ, G₄ महद्वन (for महाधनम्)
—^c) K₁ 8 D₈ 6 G₁ M₁ 8 प्राविशद् Ś₁ K₁-3 D₁
उचैर्, K₄ भित्त्वा (for उग्रा)

30 ^a) D₆ Dn₁ निक्षेप (for निमेष) —^δ) Dn₂
D₁ 8 1 8 आदत्त (for आदाय) —^c) T G₂ विव्याय
(for 'ध') —^d) D₈ दशभि (for नवभि) Dn₂
D₁ 8 पुनश्च दशभि शरै

31 ^a) D₆ Dn₁ D₁ तस्यै (for तस्य) —^δ) Dn₂
D₁ 8 S (G₅ missing) विक्षेप, D₈ 7 पाण्डवौ (for 'वो)
K₁ भुजगोगमा; D₈ 'पसं, Bom ed 'त्तमा (for
'पमाम्) —^c) S (G₅ missing) पाण्डवो (for विक्षेप).

चिक्षेप भरतश्रेष्ठ रथे न्यस्य महद्बलुः ॥ ३१
 सा हेमचिवा महती पाण्डवेन प्रवेरिता ।
 निर्भिद्य दक्षिणं बाहुं प्राविशद्वरणीतलम् ॥ ३२
 एतस्मिन्नेव काले तु गृह्य पार्थः पुनर्धनुः ।
 हार्दिक्यं छादयामास शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३३
 ततस्तु समरे शूरो वृष्णीनां प्रवरो रथी ।
 व्यश्वसूतरथं चक्रे निमेषार्थाद्युधिष्ठिरम् ॥ ३४
 ततस्तु पाण्डवो ज्येष्ठः खड्गचर्म समाददे ।
 तदस्य निशितैर्वाणैर्व्यधमन्माधवो रणे ॥ ३५

तोमरं तु ततो गृह्य स्वर्णदण्डं दुरासदम् ।
 प्रेषयत्समरे तूर्णं हार्दिक्यस्य युधिष्ठिरः ॥ ३६
 तमापतन्तं सहसा धर्मराजमुज्ज्युतम् ।
 द्विधा चिच्छेद हार्दिक्यः कृतहस्तः स्वयन्निव ॥ ३७
 ततः शरशतेनाजौ धर्मपुत्रमवाकिरत् ।
 कवचं चास्य संकुद्वः शरैस्तीक्ष्णैरदारयत् ॥ ३८
 हार्दिक्यशरसंछिन्नं कवचं तन्महात्मनः ।
 व्यशीर्यत रणे राजस्ताराजालमिग्राम्बरात् ॥ ३९
 स छिन्नधन्वा विरथः शीर्णग्रामां शरादितः ।

C 7 7295
 B 7 163 40
 K 7 166 40

Dn2 D1 : पादवेन तया (Dn2 'दा')क्षिता —^d) Ś1
 *धानीय, K (K. missing) D1 अयानीय (for रथे
 न्यस्य) B2 महात्मन, D1 महाधनु (for महद्बलु)

32 D1 reads 32^a-33^b twice —^a) D1 (both
 times) : स (for सा) —^b) B1-3 Dc1 Dn1 पाद
 वेय (for 'वेन) B1 (marg) प्रवेपिता, B3 -भुजेरिता,
 B5 G1 M1-3 : प्रचोदिता, D1 : समीरिता (for प्रवे)
 Ś1 K (Ks missing) Dn2 D3 : T G2-4 M4 पादवेनेन
 (Dn2 'नातु) प्रेषि (T G2-1 'रि)ता, D1 (first time)
 'वेनानु*पिता, D1 (second time) 'वेनानुनेपिता —^d)
 D1 (both times) : १ : १ चले (for चलम्)

33 For the repetition in D1, cf. v l 32 —^b)
 D2 : गृहीत्वा तु (for गृह्य पार्थ) K1 धनुर्धर, Dn2
 D1 (both times) : १ : १ महद्बलु (for पुनर्धनु)

34 ^a) Dn2 D1 : १ : १ तत्र वै (for समरे) Ś1 Ks
 वीरा, K1 : वीरो (for शूरो) —^b) K1 : D1 रथ
 (for रथी) Ś1 Ks वृष्णीना प्रवरा रथा, S (Gs
 missing) कुरुणा प्रवर युधि (M रथी) —^c) Ś1 Ks
 चक्रुः (for चक्रे)

35 ^a) Dc1 Dn1 G1 M स (for तु) Ks पादवं;
 D1 : G1 : 4 M पादव Ks ज्येष्ठ —^b) B1 Dc1 D2
 : १ : T G1-4 M1-3 खड्ग (for खड्ग) Ś1 Ks समादधे;
 Dn2 'ददौ (for 'ददे) —^c) Ś1 K1-3 D2 G2 तत्तस्य,
 Ks तत्तस्तु (sic), D3 त तस्य (for तदय) Dn2 D1
 : १ : १ तदप्यस्य शिते (D1 'स्य मिते, D3 'नेधिते [hyper-
 metric], D3 'स्य शरैर्भेदैर् —^d) T G2 व्ययमन्
 (for व्यध*) Ks lacuna, D3 पादवो (for माधवो)

36 ^a) Ś1 Ks च (for तु) —^b) D2 : भुङ्ख (for
 दृष्टं) Ś1 Ks : स्वय, K1 : D1 नदस्व (D1 'त्स्व)य

(for दुरासदम्) —^c) Ś1 Ks B1 : Dc1 M2 : प्रेषयत्,
 Ks प्रेषितत् (sic), Dn2 D2 : 4 : १ : १ अग्रपीत् (for
 प्रेषयत्) —^d) Ś1 K1-3 D1 च दुर्मद, Dn2 D3 : 6-8 S
 (Gs missing) महात्मन, D5 महारथ (for युधिष्ठिर)

37 ^a) D1 समापततं सहसा —^b) Dn2 D1 : १ : १
 युधिष्ठिर (for धर्मराज) Ś1 K (Ks missing) D1 मुजो-
 छत, D1 : रथाभ्युत, D1 : T G2-4 M1 कराभ्युत,
 G1 M1-3 : करच्युत (for -मुज्ज्युतम्) —^d) Ś1 K2
 चित्र (for कृत)

38 ^b) D1 : १ : १ अवासजत् (D1 'न्) — G2 om
 (1 hapl) 38^{cd} —^c) B1 तस्य (for चास्य) Dn2
 D1 : १ : १ कवचं च रणे क्रुद्धो —^d) Dn2 D1 : १ : १ S
 (G2 om, G2 missing) बाण (D5 शर) जाह्नैरवाकिरत्
 (D1 'किरन्)

39 ^a) K1 : 2 समिद्धं; B1 Dc1 Dn D2 : १ : १ सल्लङ्घः
 S (Gs missing) सकृत् (for संछिन्न) —^b) K4 S
 (Gs missing) महाधन (for 'स्मन) Dn2 D1 : १ : १
 जावूनदविमूषित —^c) Dn2 विशीर्यत, D3 न्यसी* (for
 व्यसी*) D1 : १ : १ राजस् (for राजस्)

40 ^a) G1 : 4 M संछिन्न (for स छिन्न) Dn2
 D1 : १ : १ M1 -वर्मा (for -धन्वा) —^b) Dn2 D1 : १ : १
 कृतवर्मा (D3 : 'मे), G2 : 4 कीर्णवर्मा (for क्षीर्ण*) T
 G2-4 शराक्षित (for 'दित) —^c) Ś1 K1-3 अपा (Ks
 'प)पात्सा, Dn2 D1 : १ : १ अपपातो (for अपपायासीद्)
 D1 रथात् (for रणात्)

41 B1 om 41 —^b) B (B1 om.) Dc1 Dn1 D2
 : १ : १ S (Gs missing) धर्मस्मान (for धर्मपुत्र) —^c)
 K1 पुण्यधर्मस्य जुगुपे, D3 धर्मपुत्रस्य जुगुपे Cd cites
 जुगुपे (as in text) —^d) D1 चक्रमे च (for चक्रमेव).

C 7 7295
B 7 165 40
K 7 166 40

अपायासीद्रणात्पूर्णं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ४०
कृतवर्मा तु निर्जित्य धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।

पुनर्द्रोणस्य जुगुपे चक्रमेव महाबलः ॥ ४१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४० ॥

१४१

संजय उवाच ।

भूरिस्तु समरे राजञ्शैनेयं रथिनां वरम् ।
आपतन्तमपासेधत्प्रपानादिव कुञ्जरम् ॥ १
अथैनं सात्यकिः क्रुद्धः पञ्चभिर्निशितैः शरैः ।
विन्याध हृदये तूर्णं प्राप्तवत्तस्य शोणितम् ॥ २
तथैव कौरवो युद्धे शैनेयं युद्धदुर्मदम् ।
दशभिर्विशिखैस्तीक्ष्णैरविध्यत भुजान्तरे ॥ ३

तावन्योन्यं महाराज ततश्चाते शरैर्भृशम् ।
क्रोधसंरक्तनयनौ क्रोधाद्विस्फार्य कार्मुके ॥ ४
तयोरासीन्महाराज शस्त्रवृष्टिः सुदारुणा ।
क्रुद्धयोः सायकमुचोर्यमान्तकनिःशयोः ॥ ५
तावन्योन्यं शरै राजन्प्रच्छाद्य समरे स्थितौ ।
मुहूर्तं चैव तद्युद्धं समरूपमिवामवत् ॥ ६
ततः क्रुद्धो महाराज शैनेयः प्रहसन्निव ।

Dns D1 १ १ १ M1 महारथ , D1 'बल', D2 Ms 'स्मन',
G1 १ 'बल' (for 'बल')

Colophon om. in B1 S1 K1 G1 missing — Sub
parvan Editions घटोत्कचवध — Day of Drona's
Generalship K1 चतुर्यन्त्रिसे — Adhy name S1
K (K1 missing) B (B1 om) D1 Dn D1-१ १ १ T
G1 १ M1-१ १ रात्रियुद्ध, D1 रात्रियुद्धे भोजेन युधिष्ठिर
पराजय, Bom ed रात्रियुद्धे युधिष्ठिरापयान — Adhy
no (figures, words or both) Dn1 165, D2 164,
D3 M1 160, T G2-4 M1 161, G1 M1 १ १ 162
— Sloka no D1 Dn1 41

141

This adhy is missing in S1 K1 G1 (cf v 1
7 132 20, 125 14, 137 9)

1 B1 om 1-4 —⁵) K1 D1 १ सैनेय —⁶) S1
K1-१ अपा(K1 'या'सीदत्, B1 D1 १ अपावेधत्, D1
अपावेधत्, T G1 M1 १ C1 अपा' (for अपा') —⁷)
S1 K1 १ प्रमाणाद्, K1 १ B1 D1 १ १ १ प्रमाणाद्,
B1 D1 M1 १ Cd १ प्रवणाद्, B1 D1 १ T G1 १ प्रमा
णाद्, Dn1 प्रमाणाद्, D1 प्रमाणाद्, D1 प्रमाणाद्,
G1 प्रमाणाद्, G1 प्रमाणाद्, M1 प्रमाणाद्, Cd प्रमा
णाद् (as in text)

2 B1 om 2 (of v 1 1) —⁸) Dn1 तं (for

[ए]न) D1 M1 सात्यकि (for 'कि) —⁹) T G1
विन्याय D1 हृदयं, T G1-4 समरे K1 Dn1 तस्य
(for तूर्ण) —¹⁰) B1 प्राद्वत्, D1 १ १ प्रापत्, S
(G1 missing) तेष्वयस् (for प्राप्तवत्)

3 B1 om 3 (cf v 1 1) —¹¹) D1 राजा (for
युद्धे) —¹²) B1 D1 १ सैनेय —¹³) D1 १ १ निशितैस्,
D1 विषयैस् (for विशिखैस्) K1 Dn1 D1 १ १ १ तूर्णम्
(for तीक्ष्णैर्) —¹⁴) T G1 १ भुजातर

4 B1 om 4 (of v 1 1) K1 om 4-5 D1
om 4¹⁵ —¹⁶) K1 D1 १ रणे राजस् (for महाराज)
S1 K1 Dn1 तथान्योन्य रणे राजस् —¹⁷) D1 om (hapl)
4¹⁸-6¹⁹ —²⁰) D1 परस्पर (for शरैर्भृशम्) —²¹) S1
D1 १ १ हृषाद्, K1 हृषाद्, Dn1 D1 १ हृषे (for
क्रोधाद्) G1 १ १ M1 १ विस्फार्य D1 कार्मुक

5 K1 D1 om 5 (of v 1 4) —²²) B1 Dn1 D1
शर- (for शस्त्र) —²³) B1 १ शायक (for सा')

6 D1 om, 6²⁴ (of v 1 4) —²⁵) K1 रणे राजन्,
Dn1 D1 १ १ महाराज, S (G1 missing) शरमाते:
(for शरै राजन्) —²⁶) K1 B D1 Dn1 सच्छाद्य (for
प्रच्छाद्य) G1 M1-१ १ सच्छाद्य समुप (M1 १ 'मव') स्थितौ
—²⁷) D1 चापि (for चैव) —²⁸) B1 तदा (for इव)

7 ²⁹) D1 १ सैनेय (for शै') —³⁰) D1 १ कौर
वस्य

C 7 7416
B 7 166 20
K 7 167 19

शातयामास समरे तरसा द्रौणिरुत्समयन् ॥ १८

ततः शरशतैस्तीक्ष्णैर्मर्मभेदिभिराशुगैः ।

समाचिनोद्राक्षसेन्द्रं घटोत्कचमरिंदम ॥ १९

स शरैराचितस्तेन राक्षसो रणमूर्धनि ।

व्यकाशत महाराज श्वाविच्छललितो यथा ॥ २०

ततः क्रोधसमाविष्टो भैमसेनिः प्रतापवान् ।

शरैरवचक्रतोऽग्रेद्रौणि वज्राशनिखनैः ॥ २१

क्षुरग्रैरर्धचन्द्रैश्च नाराचैः सशिलीमुखैः ।

वराहकर्णेर्नालीकैस्तीक्ष्णैश्चापि विकर्णैर्भिः ॥ २२

तां शस्त्रवृष्टिमतुलां वज्राशनिसमस्वनाम् ।

पतन्तीमुपरि क्रुद्धो द्रौणिरव्यथितेन्द्रियः ॥ २३

सुदुःसहां शरैर्वोरैर्दिव्यास्त्रप्रतिमश्रितैः ।

व्यधमत्स महातेजा महाभ्राणीव मारुतः ॥ २४

ततोऽन्तरिक्षे वाणानां संग्रामोऽन्य इवाभवत् ।

घोररूपो महाराज योधानां हर्षवर्धनः ॥ २५

ततोऽस्त्रसंघर्षकृतैर्विस्फुलिङ्गैः समन्ततः ।

वभौ निशामुखे व्योम खद्योतैरिव संवृतम् ॥ २६

स मार्गणगणैर्द्रौणिर्दिशः प्रच्छाद्य सर्वतः ।

प्रियार्थं तव पुत्राणां राक्षसं समवाकिरत् ॥ २७

ततः प्रवृत्ते युद्धं द्रौणिराक्षसयोर्मृधे ।

विगाढे रजनीमध्ये शक्रप्रहादयोरिव ॥ २८

ततो घटोत्कचो वाणैर्दशभिर्द्रौणिमाहवे ।

19 G₁ om 19 (cf. v 1 15) —^d) K₁ B Dn
D₁-s 1 3 T G₂-4 M₁ अरिंदमं, D₅ M₁-3 5 'दम (for
'दम)

20 G₁ om 20 (cf. v 1 15) —^e) K₁ व्याकपत्,
T G₂-4 व्यराजत (for व्यकाशत) —^d) Cd स्वापिद
(for श्वाविद) K₁ 2 सललितो, K₄ B₁ D₁ T G₂-4
M₅ शललितो, D₁ शविलितो, D₅ शलचितो, D₈ सललितो,
M₁ 2 4 शललिको, M₅ 'लिलो, Cd 'लितो (as in
text) Dn₂ श्वाविदो ललितो यथा, D₁ श्वाविधं सिलले
यथा, D₃ रवि सशलभैर्यथा, D₅ श्वाविस्वद् *लिलैर्यथा

21 G₁ om 21 (cf. v 1 15) —^a) T G₂-4 कोप-
(for क्रोध-) —^b) D₁ घटोत्कच (for प्रतापवान्)
—^c) D₅ चकार (for चकर्त) —^d) B D₅ Dn₁
-प्रमै, T G₂ स्वमै (for स्वनै) S₁ K (K₅ missing)
D₁ 8 6 1 वज्राशनिसमस्वनै

22 G₁ om. 22 (cf. v 1 15) —^b) K₁ 2 D₅ 6
च, M (except M₄) तु (for त-) —^c) K₁ वाराह-
(for वराह) D₂ नाराचैर्, T G₂-4 अन्यैश्च; M नाली
कैर् (for नालीकैर्) —^d) K₄ विकर्णिकै (for 'णिभि)
Dn₂ D₂ 4 6 G₈ 4 विकर्णैश्चाप्य (D₂ G₃ 4 'प्य) वीवृपत्,
T G₂ विकर्णैश्चाप्यपीडयत्; M अकुंठाग्रैरविध्यत (M₅ 'तां)

23 G₁ om 23 (cf. v 1 15) —^a) D₄ वृष्टि-
शम् (for शस्त्रवृष्टिम्) S (except M₄, G₁ om, G₅
missing) तुमुलां (for अतुलां) —^b) D₅ 8 शक्राशनि
(for वज्रा) S₁ K (K₅ missing) D₁ 2 -प्रभा (for
-स्वनाम्) T G₂-4 सवज्राशनिसमस्वना —^c) S₁ K₁-8

D₁ क्षुब्ध, D₅ क्षुब्धो (sio), D₂ 4 1 3 कुरां, D₅
-क्रोधा (for क्रुद्धो) Dn₂ D₅ पतती सुपरिक्रुद्धो (D₅
'कुरां)

24 G₁ om. 24 (cf. v 1 15) —^a) Dn₂ D₅
सुदुःसहां, T G₂-4 सु (G₁ स) दुःपहां, M सुदुःपहं
(for सुदुःसहां) —^b) D₂ 4 5 1 3 परि (for -प्रति)
—^c) T G₂ M₁ 2 व्यधमत् (for व्यध-) K₂ 4 B
(except B₁) D₅ Dn₁ D₂ 4 2 1 3 G₂-4 M सु (for
स) Dn₂ lacuna for महातेजा

25 G₁ om 25 (cf. v 1 15) —^a) B (except
B₁) ततोऽन्तरिक्षे —^d) M योधाना D₁ 5 1 3 भय-
S (G₁ om, G₅ missing) प्रीति- (for हर्ष-) D₅
योधाना भरतर्षभ

26 G₁ om 26 (cf. v 1 15) —^a) Dn₂ तयोस्तु
(for ततोऽस्त्र) —^b) G₂ 4 M₅ 4 विस्फुलिङ्गैर् Dn₂
D₁ 4 1 3 S (G₁ om, G₅ missing) हवस्तत (for हव
न्तत) —^c) D₁ 5 1 3 निशि मुखे (for निशामुखे)
—^d) B₅ D₅ M₁ 2 संवृत, Dn₂ D₂ 4 5 1 3 विव्रित
(for संवृतम्)

27 G₁ om 27 (cf. v 1 15) —^b) G₂ दिश
D₅ प्राच्छाद्य B₁ 2 6 D (except D₁ 5) G₂ सर्वश
(for 'त) —^c) B₁ पुत्रस्य (for पुत्राणा)

28 G₁ om 28 (cf. v 1 15) —^b) Dn₂ D₁ 5
1 3 पुन, G₂ महत् (for मृधे) —^c) D₁ 1 3 विगाढ
(for 'ढे) —^d) Some MSS प्रहादयोर्, M
-शंबर (for प्रहाद) M₅ अपि (for हव)

जघानोरसि संकुद्रः कालज्वलनसंनिभैः ॥ २९
 स तैरभ्यायतैर्विद्वो राक्षसेन महाबलः ।
 चचाल समरे द्रौणिर्वातनुन्न इव द्रुमः ।
 स मोहमनुसंप्राप्तो ध्वजयष्टिं समाश्रितः ॥ ३०
 ततो हाहाकृतं सैन्यं तव सर्वं जनाधिप ।
 हतं स मेनिरे सर्वे तावकास्तं विगां पते ॥ ३१
 तं तु दृष्ट्वा तथावस्थमश्वत्थामानमाहवे ।
 पाञ्चालाः सृञ्जयाश्चैव सिंहनादं प्रचक्रिरे ॥ ३२
 प्रतिलभ्य ततः संज्ञामश्वत्थामा महाबलः ।
 धनुः प्रपीड्य वामेन करेणामित्रकर्शनः ॥ ३३
 मुमोचाकर्णपूर्णेन धनुषा शरमुत्तमम् ।

यमदण्डोपमं घोग्मुदिश्याशु घटोत्कचम् ॥ ३४
 स भित्त्वा हृदयं तस्य राक्षसस्य शरोत्तमः ।
 विवेश वसुधामुग्रः सुपुङ्खः पृथिवीपते ॥ ३५
 सोऽतिविद्वो महाराज रथोपस्थ उपाविशत् ।
 राक्षसेन्द्रः सुबलवान्द्रौणिना रणमानिना ॥ ३६
 दृष्ट्वा विमूढं हैडिम्बं सारथिस्तं रणाजिरात् ।
 द्रौणोः सकाशात्संभ्रान्तस्त्वपनिन्ये त्वरान्वितः ॥ ३७
 तथा तु समरे विद्ध्वा राक्षसेन्द्रं घटोत्कचम् ।
 ननाद सुमहानादं द्रोणपुत्रो महाबलः ॥ ३८
 पूजितस्तव पुत्रैश्च सर्वयोधैश्च भारत ।
 वपुषा प्रतिजज्वाल मध्याह्न इव भास्करः ॥ ३९

C 7 7437
B. 7 166 41
K 7 167 41

29 G₁ om 29 (cf v 1 15) D_{o1} om 29⁶-30⁷
 —⁶) K₂ D₁ द्रोणम् (for द्रौणिम्) S (G₁ om, G₅
 missing) दशभिर्गातमीसुत — D_{n1} om 29⁶-30⁶ —^d)
 D₅ G₁ सनिभ (for 'भै')

30 G₁ om 30 (cf v 1 15) D_{o1} om 30⁶,
 D_{n1} om 30⁶ (for both, cf v 1 29) —^a) M₄
 शरैर् (for स तैर्) K₂ s D₃ s T G₂₋₄ M₄ अत्यायतैर्;
 B₁ अभ्यायतैर्, M₁₋₃ s अत्यायतैर् (for अभ्यायतैर्)
 D_{n2} D₂ s s १ s स गाढविद्वो व्यथितो — S₁ K₁₋₈ D₂
 om. (hapl) 30⁷-33⁶ D₂ s १ s om 30⁶-32⁶ —^c)
 T G₂₋₄ समरे, M समनु (for अनुस) —^f) D₅
 समन्वित (for समाश्रित)

31 S₁ K₁₋₈ D₂₋₄ १ s G₁ om 31 (cf v 1 30, 15)
 —^a) B₅ D₅ T G₂₋₄ transp सैन्य and सर्व M₁₋₃ s
 transp तव and सर्व D₁ सर्वैस्, D₅ सर्वे (for सैन्य)
 D₁ सैन्यैर् M₄ सैन्यं (for सर्वं) D₁ s s नराधिप (for
 जना) —^c) B₁ T G₂₋₄ स, D₅ च (for स)
 —^d) B₄ ते (for त) S (G₁ om, G₅ missing)
 द्रोणसूनु जनाधिप (M 'पा')

32 S₁ K₁₋₈ D₂₋₄ १ s G₁ om 32 (cf v 1 30,
 15) —^a) K₄ D₁ s च (for तु) M (except M₄)
 तदा (for तथा) —^c) B₅ पाचाल, Bom ed पचाला
 —^d) B₃ D_{o1} D_{n1} D₁ s s M₄ सिंहनादन् (for 'नाद')

33 S₁ K₁₋₈ D₂ G₁ om 33⁶ (cf v L 30, 15)
 —⁶) D_{n2} D₂ s s १ s M (except M₄) महारय (for
 'बल') —^c) B₃ सं (for प्र), K₁ धनु प्रपीड्य

मानेन —^d) S₁ K₁₋₈ B (except B₅) D₁₋₈ s कर्षण,
 K₄ कर्षणं (for 'न')

34 ^c) S₁ K₁₋₃ दण्डोपम (for दण्डोपम) —^d)
 D₅ १ s उद्यम्य (for उदिश्य) M₄ तु (for [आ]शु)

35 ^a) S₁ K (K₅ missing) D₅ s transp स and
 भित्त्वा —⁶) S₁ K (K₅ missing) B₅ D₁ s s महा
 शरः, D₂ घटोत्कच (for शरोत्तम) — The portion
 of the text from 35⁶ up to 7 146 2^d is lost in
 D₄ on missing folios —^d) K (K₅ missing) D_{o1}
 D_{n2} D₁ s s T G₂ M₄ s स (for सु)

36 D₄ missing (cf v 1 35) —^a) D₂ s [s]पि
 (for ऽति) —⁶) D₇ s रथोपस्थम् —^c) K₂ D₈ T
 G₂₋₄ स, D₂ s s तु (for सु) —^d) D₃ वीर (for
 रण) S₁ K (K₅ missing) D₁ मूर्धनि, B₃ s D_{n1}
 गालिना (for 'मानिना')

37 D₄ missing (cf v 1 35) —^a) S₁ K₁ s
 D₅ हैडिभि, D_{o1} D₇ s हैड्य, D₂ हैडि (for हैडिम्ब)
 —⁶) T G₂₋₄ राक्षसं (for सारथिस्) K₄ B D_{o1} D_n
 D₂ s s तु (for त) B₅ रणाजिरे (for 'जिरात्' —^c)
 K₂ सम्रष्टस्, D₅ सम्रातम् —^d) D₅ १ s अपनिन्ये
 (for हवप) T G₂₋₄ [s]य (G₂ च) सारथि (for
 त्वरान्वित)

38 D₄ missing (cf v 1 35) —⁶) K₄ घटोत्कच
 —^d) B D_{o1} D_{n2} D₂ s महारय (for 'बल') D_{n1}
 द्रौणि सर्वमहारय

39 D₄ missing (cf v L 35) —^a) K₁ s तेन

C. 7 7228
B 7 111 43
E 7 117 42

मीमसेनं तु युध्यन्तं भागद्वाजरथं प्रति ।
स्वयं दुर्योधनो राजा प्रत्यविध्यच्छितैः शरैः ॥ ४०
त मीमसेनो नवभिः शरैर्विव्याध मारिष ।
दुर्योधनोऽपि विंशत्या शराणां प्रत्यविध्यत ॥ ४१
तौ मायकैरवच्छन्नावदृश्येतां रणाजिरे ।
मेघजालममाच्छन्नौ नमसीवेन्दुभास्करो ॥ ४२
अयं दुर्योधनो राजा मीमं विव्याध पत्रिभिः ।
पञ्चभिर्मरुतश्रेष्ठ तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ४३
तस्य मीमो धनुश्छित्त्वा ध्वजं च नवभिः शरैः ।
विव्याध कौरवश्रेष्ठं नवत्या नतपर्वणाम् ॥ ४४
ततो दुर्योधनः क्रुद्धो मीमसेनस्य मारिष ।

चिक्षेप स शराज्जाजन्पश्यतां सर्वधन्विनाम् ॥ ४५
तानिहत्य शरान्मीमो दुर्योधनधनुश्च्युतान् ।
कौरवं पञ्चविंशत्या क्षुद्रकाणां समार्षयत् ॥ ४६
दुर्योधनस्तु संक्रुद्धो मीमसेनस्य मारिष ।
क्षुरप्रेण धनुश्छित्त्वा दशभिः प्रत्यविध्यत ॥ ४७
अथान्यद्धनुरादाय मीमसेनो महाबलः ।
विव्याध नृपतिं तूर्णं सप्तभिर्निशितैः शरैः ॥ ४८
तदप्यस्य धनुः क्षिप्रं चिच्छेद लघुहस्तवत् ।
द्वितीयं च तृतीयं च चतुर्थं पञ्चमं तथा ॥ ४९
आत्तमात्तं महाराज मीमस्य धनुराच्छिनत् ।
तव पुत्रो महाराज जितकाशी मदोत्कटः ॥ ५०

(for तव) D₁ : तु (for च) D₂ : पूजितस्तस्य मित्रैस्तु
—⁴) K₁ चेधैर, G₁ : M चोधैर —^c) K₁ Dn₁
D₁ : [अ]तिप्र, B Dc₁ S (G₁ missing) [अ]भिप्र- (for
प्रति) —^d) Dn₂ D : स मध्याह्ने भास्करो यथा

40 D₁ missing (cf v 1 35)

41 D₁ missing (cf v 1 35) —^a) B Dc₁ Dn₁
दशभिः (for नवभिः) —^b) T G₁ विव्याध Dn₂ om
(hapl) from मारिष up to विव्याध (in 44^c) K₁
मारिष, D : S (G₁ missing) भारत (for मारिष)

42 D₁ missing (cf v 1 35) Dn₂ om 42 (cf
v 1 41) —^a) Dc₁ D₂ : सै (for तौ) B^c :
तायकैर् K₁ B₂ : Dn₁ D₁ : G₂ : M₁ : अवच्छिन्नाय;
D₂ : प्रतिच्छिन्नाय (for अवच्छिन्नाय —^b) Ś₁ अदृश्येता,
K₁ : D₁ दृश्येता (K₁ 'दृश्येता', D₂ व्यदृश्येता, T G₁ :
अप' (for अट) —^c) D₂ : प्रतिच्छिन्ना, D₂ : समा
च्छिन्ना (for 'च्छिन्ना) —^d) D₁ : नमसीव दिवाकर

43 D₁ missing (cf v 1 35) Dn₂ om. 43 (cf
v 1 41) B₁ om 43-44 —^a) D₂ : S (except
G₁, G₁ missing) ततो (for अय) —^b) T G₁
विष्याय (for 'ष) —^c) G₁ : M₁ : : भरतश्रेष्ठ

44 D₁ missing (cf v 1 35) B₁ om 44 (cf
v 1 43) Dn₂ om. up to विष्याय (cf v 1 41)
D₁ om. 44^a —^b) K₁ B (B₁ om) Dc₁ Dn₁ दशभिः;
D₂ : निशितै (for नवभिः) —^c) T G₁ विष्याय (for
'ष) D₂ : श्रेष्ठो (for श्रेष्ठ) — After 44^a, D₂ :
read 45^b for the first time, repeating it in its

proper place and om 44^d —^d) B₁ Dn₁ पर्वणा,
D₁ : -पर्वभि (for 'णाम्)

45 D₁ missing (cf v 1 35) — After 45^a, Dn₂
ins

1176*

धनुरन्यन्मदुत्तरम् ।

गृहीत्वा भरतश्रेष्ठो

— D₂ : read 45^b for the first time after 44^a
—^b) Dn₂ D₂ : (last two first time) S (G₁ missing)
मीमसेन शितै शरै —^c) Dn₂ D₂ : S (G₁ missing)
अपीदयद्रणमुखे

46 D₁ missing (cf v 1 35) —^a) Dn₂ D₂ :
निहत्य ताम् (by transp), S (G₁ missing) निहत्य तु
(G₁ नृ) —^b) D₂ : -भुज (for धनुश्) —^c)
Ś₁ K₁ D₂ : समार्षयत्, K₁ : D₁ समार्षिनोत्, D₂ :
S (G₁ missing) समर्षयत् (for समा')

47 D₁ missing (cf v 1 35) —^b) K₁ : D₁.
2. 6-8 भारत (for मारिष)

48 D₁ missing (cf v. 1 35) —^a) D₂ : अया
प्रेण धनुषा —^b) D₂ : महारथ (for 'बल) —^c)
T G₁ विष्याय (for 'ष) Ś₁ K₁ निशितैस्, D₂ : नृप
तिस्र (for 'दि) —^d) Ś₁ K₁ नृपति (for निशितै).

49 D₁ missing (cf v. 1 35) —^a) D₂ छित्त्वा
(for क्षिप्रं) K₂ तदस्य धनुषः क्षिप्रं —^b) S (G₁
missing) कृत (for लघु)

50 D₁ missing (cf v 1 35) —^a) B₁ Dc₁ Dn₁
D₁ : आत्तमात्तं (for 'मात्तं) & Cd आत्तमात्तं (sic)

स तदा छिद्यमानेषु कार्मुकेषु पुनः पुनः ।

शक्तिं चिक्षेप समरे सर्वपारशवीं शुभाम् ॥ ५१

अप्राप्तामेव तां शक्तिं त्रिधा चिच्छेद कौरवः ।

पश्यतः सर्वलोकस्य भीमस्य च महात्मनः ॥ ५२

ततो भीमो महाराज गदां गुर्वीं महाप्रमाम् ।

चिक्षेपाविध्य वेगेन दुर्योधनरथं प्रति ॥ ५३

ततः सा सहसा बाहोस्तव पुत्रस्य संयुगे ।

सारथिं च गदा गुर्वीं ममर्द भरतर्षभ ॥ ५४

पुत्रस्तु तव राजेन्द्र रथाद्धेमपरिष्कृतात् ।

आप्लुतः सहसा यानं नन्दकस्य महात्मनः ॥ ५५

ततो भीमो हतं मत्वा तव पुत्रं महारथम् ।

सिंहनादं महचक्रे तर्जयन्निव कौरवान् ॥ ५६

तावकाः सैनिकाश्चापि मेनिरे निहतं नृपम् ।

ततो विचुक्रुशुः सर्वे हा हेति च समन्ततः ॥ ५७

तेषां तु निनदं श्रुत्वा व्रस्तानां सर्वयोधिनाम् ।

भीमसेनस्य नादं च श्रुत्वा राजन्महात्मनः ॥ ५८

C 7 7428
B. 7 186 61
K 7 187 61

गृहीतुं । — T G₂₋₄ om. (hapl) 50⁶² —⁵) B₁ 2 3
G₁ M₂ 4 अस्तिनत्. D₂ 5 भीमसेनस्य सोऽस्तिनत् —⁶)
D₂ 6 G₁ M महावेजा (for 'राज') —⁷) K₄ महोक्त
(for मदी)

51 D₁ missing (cf. v l. 35) —^a) B D₁ D₂
स तथा, S (G₅ missing) तथा सं (for स तदा) B₄
मिद्यमानेषु, D₅ छाद्य, D₅ छिद्य (for छिद्य) —⁵)
D₅ भीमप्रेक्षान् (for कार्मुकेषु) B₄ ततस्तत (for पुन-
पुन) —⁶) Ś₁ चिच्छेद (for चिक्षेप) —⁷) K₂
D₁ D₂ D₃ D₄ 2 3 Cd पारसवीं (for 'शर्वी') B₁ D₂
D₃ 5 हदा, G₁ M (except M₁) शिता (for शुभाम्)
— After 51, B D₁ D₂ D₃ G₁ M ins

1177* मृत्योरिव स्वमार दि दीप्ता केतुशिखामिव ।
सीमन्तमिव कुर्वन्ती नभसोऽग्निसमप्रमाम् ।

[(L 1) B₁ अग्नि, Bom ed वद्धि (for केतु)
— (L 2) M₁ सनततश्च (for सीमन्तामिव) B₁ D₁ D₂
शिखामिव (for 'समप्रमाम्') Cv cites सीमन्त इव कुर्वन्ती
तमस]

52 D₁ missing (cf. v l. 35) —^a) D₅ 1 3 इव
(for एव) —⁵) B (except B₁) S (except G₁ M₁,
G₅ missing) द्विधा (for त्रिधा) —⁷) M₅ 5 पार्थस्य
(for भीमस्य) D₂ D₃ 1 3 भीमसेनस्य चाग्रत

53 D₁ missing (cf. v l. 35) —^a) D₇ 3 तदा
(for ततो) — After 53^a, T G₃ 4 read 56^b for the
first time, repeating it in its proper place. M₂
om 53^a-56^a T G₃ 4 read 53^b twice. —⁵) T G₃ 4
(all first time) महाराजं (T 'ज') (for 'प्रमाम्') T
G₃ 4 (all second time) महावलपराक्रम —⁶) D₇
चिक्षेपाविद्येगेन (submetric), D₅ 'प' चाविद्येगेन

54 D₁ missing (cf. v l. 35) M₂ om. 54 (cf.
v l. 53) —^a) D₂ 5 व्यस्ताम् (for बाहोस्तव) —⁵)

K₁ D₁ मारिप (for संयुगे) —⁶) D₂ सारथेश D₂
रथाद्, D₅ रथ, T G₃ 4 महा, G₂ M₂ तथा, M₁ 5
तदा (for गदा) —⁷) D₂ D₅ ममर्दास्य रथ पुन

55 D₁ missing (of v l. 35) M₂ om 55 (of
v l. 53) —^a) T G₃ पुत्रस्य (for स्तु) —⁵) K₁
D₁ D₂ D₃ 5 परिष्कृतात् (D₅ 'न्'), B₁ D₃ पुरस्कृ-
तात् (for परिष्कृतात्) K₁ D₂ D₃ 5 भीमाद्धीत प्रणश्य
च (D₂ प्रणश्यता, D₅ प्रणश्यत), S (M₂ om, G₅
missing) रथं हे (G₄ है) मपरिष्कृ (G₃ स्कृ) त —⁶) Ś₁
(orig) आकर्णन्, Ś₁ (sup lin) K₁ 2 4 D₁ 3 आरुह-
(Ś₁ वौ); K₂ आययौ, B₂ 3 प्राप्लुत, T G₃ आप्लुत
(for 'त') D₅ राजा, D₇ 3 G₃ 4 राजन् (for यान)
D₂ D₃ 5 आरुरोह रथं चान्य —⁷) D₂ मदकस्य, T
G₃ 4 नदनस्य (for नन्दकस्य) D₇ 3 महारथं (for रथन)

56 D₁ missing (of v l. 35) M₂ om 56^a (of
v l. 53) K₄ om 56 —^a) T G₁ 3 4 M₅ (sup
lin) महाराज (for हत मत्वा) Ś₁ K₁-3 तेषां तु निनदं
श्रुत्वा — M₂ om 56^b, T G₃ 4 read it for the
first time after 53^a —⁵) Ś₁ K₂ पुत्र (for पुत्र)
Ś₁ K₂ B₃ D₁ महावल (for 'रथम्') K₁ 2 D₁ तव
पुत्रो महारथ, D₂ D₃ 5 ज्ञाति (D₂ निशा) मध्ये सुयो-
धन, M₂ हतं मत्वा महारथं —⁶) D₇ 3 तदा (for
महच) G₁ M₁-3 सिंहनादरथ चक्रे —⁷) B₃ D₁
D₂ D₃ 5 निशि (for इव)

57 D₁ missing (cf. v l. 35) —^a) D₅ 5 S (G₅
missing) चैव (for चापि) —⁵) K₁ D₂ D₃ निहितं
(for निहतं) Ś₁ K₂ मेनिरे नृपति हत, D₅ निहतं
मेनिरे नृश —⁶) D₂ D₁ [3] ति (for वि-) Ś₁ K₂
ते च (for सर्वे) —⁷) K₁ 2 4 B D₁ D₂ D₃ 1 3
T G₂-4 M₂ 4 ते हाहेति (for हा हेति च) D₂ 5 हा
हेति पुन पुन

58 D₁ missing (cf. v l. 35) —^a) D₂ 3 च

ततो युधिष्ठिरो राजा हतं मत्वा सुयोधनम् ।
अभ्यवर्तत वेगेन यत्र पार्थो वृकोदरः ॥ ५९
पाञ्चालाः कैकया मत्स्याः सृञ्जयाश्च विशां पते ।

सर्वोद्योगेनाभिजग्मुर्द्रोणमेव युयुत्सया ॥ ६०
तत्रासीत्सुमहद्युद्धं द्रोणस्याथ परैः सह ।
घोरे तमसि मग्नानां निघ्नतामितरेतरम् ॥ ६१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४१ ॥

१४२

संजय उवाच ।

सहदेवमथायान्तं द्रोणप्रेप्सुं विशां पते ।
कर्णो वैकर्तनो युद्धे वारयामास भारत ॥ १
सहदेवस्तु राधेयं विद्धा नवमिराशुर्गैः ।
पुनर्विव्याध दशभिर्निशितैर्नतपर्वभिः ॥ २

तं कर्णः प्रतिविव्याध शतेन नतपर्वणाम् ।
सज्यं चास्य धनुः शीघ्रं चिच्छेद लघुहस्तयत् ॥ ३
ततोऽन्यद्भनुरादाय माद्रीपुत्रः प्रतापवान् ।
कर्णं विव्याध विंशत्या तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४
तस्य कर्णो हयान्हत्वा शरैः संनतपर्वभिः ।

(for तु) —^b) D₁ s धन्विना, G₄ यौधिना —^c)
D₅ तु (for च) —^d) D₂ s राजा (for राजन्)
M₁ s महास्वन (for 'स्मन')

59 D₁ missing (cf v 1. 35) —^a) K₁ om
राजा —^b) Ś₁ K (K₅ missing) B₅ श्रुत्वा (for मत्वा)
—^c) D₅ अभ्यवर्तत, M₃ s अभ्यधावत (for 'वर्तत')
T G₂₋₄ पार्थेन (for वेगेन) —^d) M₄ यत (for
यत्र)

60 D₁ missing (cf v 1 35) —^a) D₅ पाञ्चाल्या,
Bom ed पञ्चाला Dn₂ सृञ्जया, D₁₋₃ s-3 कैकया
(for के) D₈ G₁ s मात्स्या —^b) Dn₂ D₂ s सृञ्ज
(Dn₁ कैके) याश्चेदयस्तथा —^c) D₈ चाजग्मुर् (for
[अ]भिज) —^d) Dn₂ आशु (for एव) Dn₂ D₂ s
जिघासया (for युयुत्सया)

61 D₁ missing (cf v 1 35) —^a) D₁ Dn₁
तदा (for तत्र) Dn₂ D₂ s s [अ]पि (for [आ]सीत्)
D₅ सुमहा (for सुमहद्) —^b) Ś₁ K₁₋₃ D₁ s [अ]पि,
Dn [आ]सीत्, D₂ s [अ]भूत् (for [अ]य)

Colophon Ś₂ K₅ D₄ G₅ missing — Sub-parvan.
Editions घटोत्कचवध — Adhy name K₁ s B D
(D₁ missing) S (except M₁ s, G₅ missing) रात्रि
युद्धं, Bom ed रात्रियुद्धे दुर्योधनापयान — Adhy no
(figures, words or both) Dn₁ 166, D₃ 61, T
G₂₋₄ M₃ 162, G₁ M₁ s 163, M₄ s 161 — Śloka
no D₁ Dn₁ 63

142

This adhy is missing in K₅ D₁ G₅ (cf v 1
7 125 15, 141 35, 137 9)

1 Ś₂ missing up to 9 (cf v 1 7 132 20) —^a)
T G₂₋₄ M₄ तथा (for अथ) —^b) D₁ s द्रोणमेव (for
'प्रेप्सु) B₁ s D₁ Dn महारथं, D₂ s महारणे, D₃
महामुने, D₅ महायुते (for विद्या पते) —^c) Dn₁
पुत्रो; Dn₂ D₂ s राजन् (for युद्धे) —^d) Dn₂ D₂ s
सयुगे, S (G₅ missing) वीर्यवान् (for भारत)

2 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^b) D₂ s भित्वा
(for विद्धा) Ś₁ K₅ सप्तभिर् (for नव) —^c) T
G₂ विव्याथ (for 'घ) Dn₂ D₂ s समरे, G₂ नवभिर्
(for दश) —^d) K₄ B D₁ Dn₁ विशिखैर्, Dn₂
D₂ s G₂ नवभिर् (for निशितैर्) G₃ सप्त, M₅ (sup
lin) नव (for नत) — After 2, D₁ s read 5^{cd}
for the first time, repeating it in its proper place

3 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) T G₂ प्रति
विव्याथ —^b) K₄ om (hapl) from दातेन up to
विव्याथ (in 4°) B₄ (sup lin) चातेन, Dn₁ विशिखैर्,
D₂ s s शरेण (for शतेन) B₄ s [आ]नतपर्वणा, Dn₁
D₁ s s-3 G₁ M₁-s s नतपर्वणा —^c) Ś₁ K₅ B₃-s
सज्जं, D₂ s ध्वजं (for सज्यं) K₃ चापि, D₃ s चाशु
(for चास्य) D₁ s दिश्यं; T G₂₋₄ क्षिप्रं (for शीघ्रं)

4 Ś₂ missing (cf v 1 1). K₄ om up to विव्याथ

सारथिं चास्य भलेन द्रुतं निन्दे यमक्षयम् ॥ ५
 विरथः सहदेवस्तु खड्गं चर्म समाददे ।
 तदप्यस्य शरैः कर्णो व्यधमत्प्रहसन्निव ॥ ६
 ततो गुर्वी महाघोरां हेमचित्रां महागदाम् ।
 प्रेषयामास समरे वैकर्तनरथं प्रति ॥ ७
 तामापतन्तीं सहसा सहदेवप्रवेरिताम् ।
 व्यष्टम्भयच्छरैः कर्णो भूमौ चैनामपातयत् ॥ ८
 गदां विनिहतां दृष्ट्वा सहदेवस्त्वरान्वितः ।
 शक्तिं चिक्षेप कर्णाय तामप्यस्याच्छिनच्छरैः ॥ ९

ससंभ्रमस्ततस्तूर्णमवपुत्य रथोत्तमात् ।
 सहदेवो महाराज दृष्ट्वा कर्णं व्यवस्थितम् ।
 रथचक्रं ततो गृह्य मुमोचाधिरथिं प्रति ॥ १०
 तमापतन्तं सहसा कालचक्रमिवोद्यतम् ।
 शरैरनेकसाहसैरच्छिनत्सूतनन्दनः ॥ ११
 तस्मिंस्तु वितथे चक्रे कृते तेन महात्मना ।
 वार्यमाणश्च विशिखैः सहदेवो रणं जहौ ॥ १२
 तमभिद्रुत्य राधेयो मुहूर्ताद्भरतर्षभ ।
 अत्रवीत्प्रहसन्वाक्यं सहदेवं विशां पते ॥ १३

C 7 7477
B 7 167 16
K 7 168 13

(cf v 1 3) — °) T G₂ विन्याथ

5 Ś₂ missing (cf v 1 1) — °) D₅ तत (for तस्य) — D₇ s read 5^{0d} for the first time after 2 — °) Ś₁ शनैर्, D₅ s शरैर् (for द्रुत)

6 Ś₂ missing (cf v 1 1) — °) Ś₁ K₁ s B₁ s D₁ s T G₁₋₄ M₄ खड्ग (for खड्ग) Ś₁ K₁-s समाददे (for 'ददे) — °) D₂ शितैर्वर्णैर् (for शरैः कर्णो) — °) T G₂ व्ययमत् (for व्यध')

7 Ś₂ missing (cf v 1 1) — °) K₈ B D₁ D₂ 1 अथ (for ततो) K₄ D₂ s S (G₅ missing) गदा (for महा-) — °) D₂ महाबल, D₂ s 'बलां, T G₂₋₄ अयस्सर्वी, G₁ M महाघना (for 'गदाम्) — °) D₂ s प्रेषयामास (for प्रेष) Bom ed सकुब्धो (for समरे)

8 Ś₂ missing (cf v 1 1) — °) Ś₁ (sup in ns in text) K₁ s D₁ वैकर्तन (for सहदेव) K₄ B₅ T G₂₋₄ M₄ प्रचोदितां, B₃ करेरितां, D₅ s-8 समीरिता (for प्रवेरिताम्) K₈ D₂ s M₄ s सहदेवेन प्रेरिता, D₂ सहदेवेन प्रयोपितां (sic) — °) B₂ s व्यष्टम्भयत् D₅ ता व्यष्टम्भयच्छरैश्च — °) D₂ भूमावेवाभ्यपातयत्, D₂ तां च भूमाव', D₅ कर्णो भूमाव'

9 Ś₂ missing (cf v 1 1) — °) D₂ s स्वरन्निव (for स्वरान्वित) — °) M₄ स तामस्याच्छिनच्छरैः

10 Ś₂ resumes — °) Ś₂ M₄ असंभ्रमस्, K₄ B D₁ D₂ G₁ M_{1-2.5} अ (K₄ B₈ स)संभ्रमं (M₁ s 'मस्); D₂ s माद्रीपुत्रस् (D₂ सुतस्), D₁ सलं भ्रमस्, T G₂₋₄ असंभ्रातस् (for ससंभ्रमस्) Ś K₁-s D₁ तदा (for ततस्) — °) B₁ अवपुत्य (for 'पुत्य)

D₇ रथोत्तमान् — °) D₂ s D₂ s प्रज्वलन्निव रोषेण — K₄ om 10^{2d} — °) D₇ s कर्णं दृष्ट्वा (by transp) S (G₅ missing) अवस्थित (for व्यव') — °) Ś₂ तदा गृह्य, B₁ (marg) s-5 D₁ D₂ प्रगृह्याजौ, D₂ s गृहीत्वा तु (for ततो गृह्य) — °) K₂₋₄ D₂ s G₁ [आ]धिरथ, T G₂₋₄ [अ]तिरार्थ (G₄ थ) (for [आ]धिरथि)

11 °) Ś₂ B D₁ D₂ D₁ s G₁ तदापतद्वै (Ś₂ D₇ s G₁ 'तत)सहसा — °) K₄ उदितं (for उद्यतम्) — °) B₄ s D₁ D₂ T G₈ 4 आच्छिनत्

12 °) B D₁ D₂ नि (B₃ वि)हृते, M₃ विरथे (for वितथे) Ś₁ K₈ ततस्तु विरथे चक्रे, Ś₂ K₁ s D₁ ततो रथे विचक्रे तु, D₂ s तस्मिच्छिक्षे (D₅ 'क्ष) रथागे तु — °) K₂ D₇ कृते *न, B D₁ D₂ सूतजेन (for कृते तेन) D₂ s सहदेवस्तु मारिष — After 12^{0d}, D₂ s 7 s ins

1178* ईपादण्डकयोक्त्राश्च युगानि विविधानि च ।
 हस्त्यङ्गानि तथाश्वाश्च मृताश्च पुरुषान्यहून् ।
 चिक्षेप कर्णमुद्दिश्य कर्णस्थान्यधमच्छरैः ।
 स निरायुधमात्मानं ज्ञात्वा माद्वबीसुव ।

[(L 1) D₂ -योक्त्राणि (for -योक्त्राश्च) — (L 2) D₇ s महाश्वाश्च (for तथा) — (L 3) D₅ विक्षिपत् (for चिक्षेप) D₇ s [s]पि (for तान्)]

— °) D₂ कीर्यमाणस्, D₇ s दार्य (for वार्य) B D₁ D₂ s 7 s G₁ M₁-s तु (for च)

13 °) D₂ s G₁ M (except M₄) मुहूर्तं (for 'तद्') Ś₁ K₈ मुहूर्तात्प्रदसन्निव — °) Ś₁ K₈ अत्रवीद्भरतश्रेष्ठ- — °) D₂ s 7 s सुनिधुरं (for विशा पते)

C 7 7477
B 7 167 15
K 7 168. 16

मा युध्यस्व रणे वीर विशिष्टै रथिभिः सह ।
सदृशैर्युध्य माद्रेय वचो मे मा विशङ्किथाः ॥ १४
अथैनं धनुषोऽग्रेण तुदन्भूयोऽज्रवीद्वचः ।
एषोऽर्जुनो रणे यत्तो युध्यते कुरुभिः सह ।
तत्र गच्छस्व माद्रेय गृहं वा यदि मन्यसे ॥ १५
एवमुक्त्वा तु तं कर्णो रथेन रथिनां वरः ।
प्रायात्पाञ्चालपाण्डूनां सैन्यानि प्रहसन्निव ॥ १६
वधप्राप्तं तु माद्रेयं नावधीत्समरेऽरिहा ।
कुन्त्याः स्मृत्वा वचो राजन्सत्यसंधो महारथः ॥ १७
सहदेवस्ततो राजन्विमनाः शरपीडितः ।

14 ") Ś : वीरैर्, K₁ [ऽ]वीर, D₁ : मूढ (for वीर) —⁵) T G₁ ह्युभि, G₂ : अरिभि (for रथिभि) — D₃ om (hapl) 14°-15^d K₁ reads 14^d-15^d after 16 —^d) D₃ वधं, M₄ वाचो (for वचो) B₁ D₂ नाभिःशक्रिया, B₃ S (G₃ missing) मा विशङ्कया, D₃-S माति (D₃ नाम्ब)शक्रिया

15 For the sequence in K₁, of v l 14 D₃ om. 16° (cf. v l 14) —^a) D₂ : [अ]न्यद् (for [ए]न) —⁵) D₂ : तुदन् (for तुदन्) D₂ D₃ ५-४ इदं (for वच) —^o) D₂ : G₃ एको (for एषो) Ś K₁-S D₂ D₁ तूर्ण, S (G₃ missing) शूरो (for यत्तो) —^a) Ś K₁ D₁ अत्र, K₂ अथ, B₁-S D₂ D₁ D₃ अनु (for तत्र) D₂ D₃ १ : वा गच्छ, D₃ चागच्छ, S (G₃ missing) स्व गच्छ (for गच्छस्व)

16 For the sequence in K₁, of v l 14 —^a) D₃ तद् (for त) —^o) K₁ प्रयाति (hypermetric), B₁ : D₂ D₁ आयात् (for प्रायात्) D₂ : राजस्य (for पाण्डूनां) D₂ : प्रत्याक्षत पाण्डूना —^d) T G₁-4 M₄ बलानि (for सैन्यानि) Ś K (K₃ missing) B₁ D₂ D₁ D₁ १ : प्रवहन्; T G₁-4 प्रमथन् (for प्रहसन्)

17 ") K₄ B₁ D₁ : G₃ & M₄ वधं (for वध) Ś K₁-S D₁ च (for तु) D₂ (marg sec m as in text) D₂ D₁ राधेयो (for माद्रेय) —^o) G₃ & स्मृत्वा कुन्त्या (by transp) —^d) Bom ed महायशा (for रथ)

18 ") D₂ D₃ : ५ : ५ व्रत्तो, D₁ : खिन्नो (for राजन्) —⁵) B₁ सहसा (for विमना) D₂ : शस्त्र

कर्णवाक्शल्यतप्तश्च जीविताभिरविद्यत ॥ १८
आरुरोह रथं चापि पाञ्चाल्यस्य महात्मनः ।
जनमेजयस्य समरे त्रगयुक्तो महारथः ॥ १९
विराटं सहसेनं तु द्रोणार्थं द्रुतमागतम् ।
मद्राजः शरौघेण छादयामास धन्विनम् ॥ २०
तयोः समभवद्युद्धं समरे दृढधन्विनोः ।
यादृशं ह्यभवद्राजज्जम्भवासवयोः पुरा ॥ २१
मद्राजो महाराज विराटं बाहिनीपतिम् ।
आजघ्ने त्वरितं तीक्ष्णैः शतेन नतपर्वणाम् ॥ २२
प्रतिविध्याथ तं राजा नवभिर्निशितैः शरैः ।

(for शर-) —^o) K₁ शरतसश, D₂ D₃ ३ : ३ शल्यविद्धश (for तप्तश) Ś K₁-S D₂ D₁ : तु (for च) —^a) K₂ निरवध्यत, D₂ D₃ : T G₂ & Cd वद्यत (for विद्यत)

19 ") D₂ D₃ : ६-३ T G₂-4 तूर्ण, D₃ त्यक्त्वा, G₁ M शीघ्र (for चापि) —⁵) G₁ M₃ पाञ्चालस्य D₂ महारथ (for त्मन) — G₃ om. 19°-20^d —^d) K₁ : D₁ महामना (for रथ)

20 G₃ om 20 (cf v l 19) Before 20, G₁ M₁ : ins संजय —^a) B₁ : T₁ G₂ & M₃ : (marg as in text) विराट सहसेन्य तु, D₂ 'ट सहसेनेन, D₁ : 'ट तु शतानीक —⁵) B₂-S D₂ D₁ द्रोण वै, D₂ कर्णार्थं, D₃ : द्रोणार्थं (for र्थं) D₁ : [ऽ]द्रुतम् (for द्रुतम्) M₄ आद्रुत (for आगतम्) T G₁ मद्र राजमयोभयत्, G₂ द्रोणप्रेप्सु महारथं — K₂ om. 20° —^o) Ś शरौघेन —^d) D₂ सर्वत, D₃ : सर्वश (for धन्विनम्)

21 ") D₂ D₁ समवद् (for ह्य) D₁ : T G₂-4 युद्धं (for राजम्) —^d) D₂ D₃ जुभ; D₂ : बलिः, D₃ : बृत्र (for जम्भ-), D₂ G₁ M ह्य (for पुरा).

22 ") S (G₃ missing) पृतना- (for बाहिनी-) D₃ T G₂ पति (for पतिम्) —^o) K₄ B D₂ D₃ : ५ : ५ S (except G₃, G₃ missing) स्वरित (for 'तं) B₁ : D₂ D₁ बाणै, B₂-4 तूर्ण (for तीक्ष्णै) —^a) B₁ G₂ शरेण (for शतेन) B₃ [आ]नत- (for नत-) B₁ & G₂ M₃ : पर्वणा, D₂ : पर्वभि (for पर्वणाम्) G₁ M₁ : शतशोथ सहस्रश — After 22, D₃ reads 24°

पुनश्चैव त्रिमस्रत्या भूयश्चैव शतेन ह ॥ २३
 तस्य मद्राधिपो हत्वा चतुरो रथवाजिनः ।
 स्रुतं ध्वजं च समरे रथोपस्थादपातयत् ॥ २४
 हताश्वात्तु रथाचूर्णमवप्लुत्य महारथः ।
 तस्यां विस्फारयन्धापं विमुञ्चन् शिताञ्जरान् ॥ २५
 शतानीकस्ततो दृष्ट्वा भ्रातर हतवाहनम् ।
 रथेनाभ्यपतच्चूर्णं सर्वलोऽस्य पश्यतः ॥ २६
 शतानीकमथायान्तं मद्राजो महामृधे ।
 विशिखैर्वहुभिर्विद्ध्वा ततो निन्ये यमक्षयम् ॥ २७
 तस्मिंस्तु निहते वीरे विराटो रथमत्तमः ।

आरुरोह रथं तूर्णं तमेव ध्वजमालिनम् ॥ २८
 ततो विस्फार्य नयने क्रोधाद्विगुणविक्रमः ।
 मद्राजं रथं तूर्णं छादयामास पत्रिभिः ॥ २९
 ततो मद्राधिपः क्रुद्धः शतेन नतपर्वणाम् ।
 आजघानोरसि दृढं विराटं वाहिनीपतिम् ॥ ३०
 सोऽतिविद्धो महाराज रथोपस्थ उपाविशत् ।
 कश्मलं चाविशत्तीव्रं विराटो भरतर्षभ ।
 सारथिस्तमपोवाह समरे शरविक्षतम् ॥ ३१
 ततः सा महती सेना प्रादवन्निशि भारत ।
 वध्यमाना शरशतैः शल्येनाहवशोभिना ॥ ३२

C 7 7497
B 7 167 36
K 7 168 55

23 K₁ om. 23^a-24^b —^a) T G₂ प्रतिप्रियाय
 (for 'च') B₁-4 D₁ D₂ D₃ मस्यो, B₅ D₅ राजन्
 (for राजा) —^b) D₁ ३ नवभिर्नतपर्वणि —^c)
 D₂ D₃ ३ ३ ३ चन, S (G. missing) चान्यस्य (for चं)
 —^d) D₂ धेनू (for चैव) S₂ K₂ ३ B₁ D₂ D₃ M₁
 च, B₂-5 D₁ D₂ D₃ T G₁-4 M₁-2 ३ तु (for ह)

24 K₁ om 24^a (cf v 1 23) D₂ reads 24^a
 after 22 —^c) D₂ D छत्रं, D₃ छत्र (for सूत)
 G₃ ३ रथ (for ध्वज) —^d) D₁ ३ अपाहरत् (for
 अपातयत्) S₂ रथनीडाटपाहरत्, K₁ B D₁ D₂ ३
 S (G. missing) शराभ्या सन्य (B₁ मय्य, D₂ D₃
 G₁ M स न्य, G₂ मनि) पातयत्

25 ^b) B₁ ३ D₁ D₂ छापुन्य म (for अचपुन्य)
 K₁ D₁ रथोत्तम, B D₁ D₂ D₃ S (G. missing)
 महीपति (for महारथ) —^c) G₁ ३ ३ M विस्फारयन्
 —^d) K₁ च शतान्, K₁ D₁ ३ ३ ३ निशितान्,
 M (except M₁) निशितान् (for च शितान्) B₁ ३
 D₁ D₂ विमुञ्चन् शिताशितान्

26 ^a) D₁ D₂ श्रुतानीकम् D₂ D₃ ३ ३ तु त
 (for ततो) —^b) K₁ भ्रातर रथवाहिनं, M₁ 'रं विरथं
 सदा —^c) B₁ ३ D₁ शल्यं (for तूर्णं)

27 ^a) D₁ D₂ श्रुतानीकम् D₃ ३ ३ [आ]यातं (for
 [आ]यान्तं) —^b) S₂ शल्यराजो (for मद्र) D₂
 D₃ ३ महीपति (for महामृधे) —^d) S₂ शरैर् (for
 ततो)

28 ^b) K₁ रथमत्तम, D₂ D₃ वाहिनीपति (D₁
 'त'), D₁ ३ नरमत्तम (for रथमत्तम) —^c) D₂

हवारोह (sio) (for आरुरोह) G₂ रथात् (for रथ)
 D₂ हवारोहाद्रयाचूर्णं, D₃ हवारोहते तूर्णं च (sio)
 —^d) D₂ ३ ३ om (hapl) 25^a-29^c —^d) D₂ तमेवारुरुहे
 तदा

29 D₂ ३ ३ om 29^a (cf v 1 28) —^a)
 G₁ ३ ३ M विस्फार्य —^c) G₂ repeats 29^d after 31^c
 —^d) T G₁ ३ ३ (both times) ३ M पार्थिव (for
 पत्रिभि) D₃ आच्छादयत् पत्रिभि

30 ^a) D₂ (marg as in text) तूर्णं, S (G₂ miss
 ing) शूर (for क्रुद्ध) —^b) D₁ D₂ ३ ३ शरेण (for
 शतेन) K₃ B₁ D₂ ३ ३ G₁ M (except M₁) नतपर्वणा,
 B₁ D₁ D₂ ३ ३ G₁ [आ]नतपर्वणा —^c) D₂ S (G₂
 missing) भृश, D₃ ३ क्रुद्धो, D₃ ३ न्यूडे (for दृढ)

31 D₂ om 31^a —^a) D₂ सोपि (for सोऽति)
 D₂ T G₂-1 बलवत्ता (for महाराज) —^b) D₃ रथो
 पस्थम् —^c) K₁ (before corr) D₂ D₃ S (G₂
 missing) तूर्णं (for तीव्र) —^d) After 31^c, G₂ repeats
 29^d —^d) D₂ स विराटो महारथ, G₁ M (except
 M₁) विराटो वाहिनीपति —^c) D₁ D₂ अयोवाह (for
 अपो) —^c) B (except B₅) समरात्, D₁ समरात्
 (for समरे) D₂ D₃ ३ शरैस्तु क्ष (D₅ 'स्रक्ष' तविक्षत)

32 ^a) T G₂-4 तु (for सा) S₂ भारती; K₁ ३ ३
 S (G₂ missing) पादवी (for महती) —^b) D₂
 om from निशि up to राजेन्द्र (in 33^c) —^c) G₂ ३
 विध्यमाना (for वध्य) S₂ K₁ ३ शरवाले (for 'शतै')
 —^d) D₂ reads 32^d on marg (sec m)

33 D₂ om up to राजेन्द्र (cf v 1 32) '३' D₂

C 7 7497
B 7 167 35
K 7 169 38

तां दृष्ट्वा विदुतां सेनां वासुदेवधनंजयौ ।
प्रायातां तत्र राजेन्द्र यत्र शल्यो व्यवस्थितः ॥ ३३
तौ तु प्रत्युद्ययौ राजत्राक्षसेन्द्रो ह्यलम्बुसः ।
अष्टचक्रसमायुक्तमास्थाय प्रवरं रथम् ॥ ३४
तुरंगममुखैर्युक्तं पिशाचैर्घोरदर्शनैः ।
लोहितार्द्रपताकं तं रक्तमाल्यविभूषितम् ।
कार्णायिसमयं घोरमृक्षचर्मावृतं महत् ॥ ३५
रौद्रेण चित्रपक्षेण विवृताक्षेण कूजता ।

om 33 — ") D₂ ६ द्विती (for विदुता) — ") S
K (K₅ missing) B₁ (marg) D₀₁ D₀₁ D₁ ३ १ ३
प्रायातौ, D₂ ६ T आयातौ (for प्रायाता) — ") M₄
यत् (for यत्र)

34 ") D₀₁ तत् (for तौ तु) — ") S₁ (before
corr ns in text) K₁ ह्यलंबुल, S₂ 'वस, K₂₋₄
B₂₋₅ D₂ D₁ २ 'बुध, B₁ D₀₁ 'बल, D₃ ६ G₅ M₃ ६
ह्यलामुध, T G₅ M₄ ह्यलामुध, G₁ M₁ २ हुळायुध
(for ह्यलम्बुस) — ") S₂ D₁ ३ विपुल (for प्रवरं)
D₂ ३ ६ ६ आस्थाय रथम् (D₅ 'स) त्तमं

35 ") D₃ ६ 'खुरैर्, D₁ ३ G₄ 'चरैर् (for 'मुखैर्)
D₀₁ D₂ ६ तुरगवदनैर्युक्त — D₃ om 35^c-36^b — ")
D₀₁ D₀₁ रोहिताद्रं (for लोहिताद्रं) D₂ ६ पताकात्,
D₁ ३ 'कांत, G₁ M 'क च, G₂ 'काव्य (for 'क तं)
— ") D₀₂ D₂ रथ, D₅ रथ, D₁ ३ रुक्म, T G₅
चित्र (for रक्त) G₁ M (except M₄) विभूषण (for
'पितम्) — ") D₂ ६ T G₁ ३ ३ M₁₋₄ कृष्णायसमय
घोरम् — ") D₃ ६ 'चर्मवृतं, D₁ 'चर्मवृतं (for 'चर्मा
वृतं) B D₀₁ D₀₁ D₂ ६ क्रक्षचर्मसमावृतं

36 K₃ D₃ om 36^{ab} (for D₃, of v 1 35) — ")
D₂ द्रौणेन (for रौद्रेण) S K₁ २ D₁ क्षिप्त (for
चित्र) D₅ रौद्रेण व्यादितास्त्रेण — D₀₁ om (hapl)
36^{ad}, D₀₁ reads it on marg (sec m) — ") B
D₀₂ D₂ ६ १ ३ S (G₅ missing) दंष्ट्रेण (for 'तुण्डेन)
— ") K₄ राजिता; D₀₁ पत्रिणा (for राजता) D₀₂
D₂ ६ S (G₅ missing) गृध्ररूपेण पक्षि (D₀₂ D₅ 'त्रि) णा

37 ") D₃ ६ सर्वतो, T G₂ ४ स बली, G₅ dam
aged (for स बभौ) — ") B (except B₄) D₀₁ D₀₁
D₁ ३ 'चयप्रभ (for 'चयोपम) — ") D₁ रुरुधे (for
रुरोध) — ") D₀₁ व्यकिरन् (hypermetric) (for

ध्वजेनोच्छ्रिततुण्डेन गृध्रराजेन राजता ॥ ३६
स बभौ राक्षसो राजन्भिन्नाञ्जनचयोपमः ।
रुरोधार्जुनमायान्तं प्रभञ्जनमिवाद्रिराद् ।
किरन्वाणगणात्राजञ्शतशोऽर्जुनमूर्धनि ॥ ३७
अतितीव्रमभूद्युद्धं नरराक्षसयोर्मृधे ।
द्रष्टृणां प्रीतिजननं सर्वेषां भरतर्षभ ॥ ३८
तमर्जुनः शतेनैव पत्रिणामभ्यताडयत् ।
नवभिश्च शितैर्वाणैश्चिच्छेद ध्वजमुच्छ्रितम् ॥ ३९

किरन्) B₅ D₀₂ D₅ ह्युगणान्, D₂ रिपु* (for वाण*)
— K₄ D₁ om (hapl) 37^c-42^c — ") D₀₂ प्रायशो
(for शतशो) S K₁₋₃ D₃ ६ रण (for ऽर्जुन) D₁ ३
शतशोय सहस्रश

38 K₄ D₁ om 38 (of v 1 37) — ") D₃ ६-३
रौद्रम् (for 'तीव्रम्) B₃₋₅ महद्, D₀₂ भवद् (for
अभूद्) — ") B₃₋₅ D₀₁ D₀₁ तदा (for मृधे) — B₅
om. 38^{ad} — ") K₂ द्राघाणा (sio), D₀₂ दृष्टिणां, D₃ ६
हसानां, D₁ ३ शूराणां, S (G₅ missing) हृक्षिन्- (for
द्रष्टृणां) — ") D₀₂ D₂ ६ S (G₅ missing) सर्वेषामेव
(D₀₂ 'पा तत्र, D₂ ६ 'पा तव) भारत — B₁₋₄ D₀₁
D₀₁ D₅ ins after 38 B₅ after 38^{ab}

1179* गृध्रकाकबलोलककङ्कगोमायुर्धरणम् ।

[D₀₁ 'बटोत्कच; D₅ 'बको* (for 'बलो*) D₀₁
'काक (for कङ्क)]

On the other hand, M₃ ins after 38

1180* तौ प्रगृह्य महावेगौ धनुषी भीमनिस्त्रवे ।
प्रच्छादयेतामन्योन्यं तत्क्षन्तौ महेषुभि ।
तत्रासीत्सुचिर कालं युद्धं सममिवाभवत् ।
तत् पार्थो महोष्वासो दिव्यं विष्कारयन्धनु ।
आपूरयन्दिशो बाणैर्ज्याक्षेपेण विनादयन् । [5]

39 K₄ D₁ ३ om 39 (for K₄ D₁, of v 1 37)
— ") S₁ K₃ तद् (for तम्) S K₁₋₃ D₃ ६ शितेनैव,
D₀₂ D₂ ६ शतैः पङ्क्तिर्, D₁ शतैरेव (for शतेनैव)
— ") S₁ K₃ D₃ ६ पत्रिणा, S₂ K₂ शरेण (for पत्रि
णाम्) S K₁₋₃ D₀₁ D₃ ६ १ समताडयत् (for अभ्य*)
D₀₂ D₂ ६ अल्लुप (D₂ 'शि, D₅ 'स) मताडयत् — ")
G₅ partly damaged D₀₂ D₂ ६ दशभिश्च (for नव*)
S₁ K₁ ३ B₁₋₃ नि (for च) — S₂ om (hapl)
39^d-40^a — ") S₁ K₁₋₃ D₃ ६ १ विन्याध भरतर्षभ,

मारथिं च त्रिभिर्वाणैस्त्रिभिरेव त्रिवेषुकम् ।
 घनुरेकेन चिच्छेद चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
 विरथस्योद्यत् सङ्गं शरेणास्य द्विधाच्छिनत् ॥ ४०
 अथैनं निशितैर्वाणैश्चतुर्भिर्मरतर्षभ ।
 पार्थोऽर्ज्यद्राक्षसेन्द्रं स विद्धः प्राद्रवद्भयात् ॥ ४१
 तं विजित्यार्जुनस्तूर्णं द्रोणान्तिरमुपाययौ ।

किरञ्चरगणात्राजन्नरवारणवाजिषु ॥ ४२
 वध्यमाना महाराज पाण्डवेन यशस्विना ।
 सैनिका न्यपतन्नुर्व्या वातनुन्ना इव द्रुमाः ॥ ४३
 तेषु तूत्साद्यमानेषु फल्गुनेन महात्मना ।
 संप्राद्रवद्बलं सर्वं पुत्राणां ते विशां पते ॥ ४४

इति श्रीमद्भारते द्रोणपर्वणि द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४२ ॥

१४३

संजय उवाच ।
 शतानीकं शरैस्तूर्णं निर्दहन्तं चमूं तव ।

चित्रसेनस्तव सुतो वारयामास भारत ॥ १
 नाकुलिश्चित्रसेनं तु नाराचेनार्दयद्भृशम् ।

C 7 7313
B 7 168 2
K 7 169 2

B Dc1 Dn D2 : ध्वज चिच्छेद भारत (Dn2 D2 : तस्य तु)

40 K4 D1 om 40 (cf v 1 37) Ś2 om 40^a (cf v 1 39) — °) Ś K1-3 D2 6-8 ध्वजम् (for घनुर) — °) K2 उदितं, D2 6 T G2 4 दृष्टं (for दृष्टं) Dn2 D2 : पुन मज्ज (D2 'ज' कृतं चाप — °) Dn2 D2 : तदप्यस्य (for शरेणास्य) Ś K1-3 D2 : 6-8 [अ]करोत् (for [अ]च्छिनत्)

41 K4 D1 7 s om. 41 (for K4 D1, cf v 1 37) — °) B4 om from अथैन up to चर (in 42^a) D2 6 विशिखैर् (for निशितैर्) — °) K2 Dn1 पार्थोद्भवद्, B5 Dn2 D2 पार्थोविध्यद्, D2 समार्दयद्, D2 समाद्रवद्, G2 damaged (for पार्थोऽर्ज्यद्) — °) G4 स (for स)

42 K4 D1 om 42^{abc} (cf v 1 37) B4 om. up to चर (cf v 1 41) — °) T G2 8 M2 सख्ये, G1 M1-3 सख्ये, G4 M4 सख्ये (for तूर्णं) — °) M2 5 द्रोणानीकम् (for द्रोणान्तिकम्) Dn2 D2 उपाद्रवत् (for 'ययौ') Ś2 द्रोणस्यातिक्रमाययौ — °) Ś2 K2 चाण-गणान्, D2 8 शरशतान्, D2 गणशरान्, S (G2 missing) द्रुमुपाणाद् (for शर) — °) Dc1 वरः, G2 4 रथ- (for नर-)

43 °) Dn2 D2 : युध्यमाना (for वध्य*) — °) Dn1 यशस्विना — D2 : om (hapl) 43°-44^c — °) B4 मूर्मा (for दृष्या) — °) K2 वातनुस्याद्विधाकरोत् (sic)

44 D2 : om 44^{ab} (cf v 1 43) — °) Ś2 K2 4 D1 वै वध्यमानेषु, B1 2 4 तूच्छाय*, D2 च छाद्य*, D2 तूच्छाय*, D2 सच्छाय* (for तूत्साद्य*) — °) K4 B Dc1 Dn1 D1 8 6-8 फाल्गुनेन, Dn2 S (G2 missing) पादवेन (for फल्गुनेन) Ś2 K2 4 Dn2 D1 यशस्विना (for महात्मना) — °) Dn2 संप्राद्रवन्मृदो सर्वं — °) B4 महीपते (for विशा पते) Dn2 D2 : मृगा इव भया दिता

Colophon K2 D2 G2 missing — Sub-parvan Editions घटोत्कचवचपर्व — Adhy name Ś2 K1 2 4 B Dc1 Dn D1 2 5-8 G1 M (except M2) रात्रियुद्ध, Bom ed रात्रियुद्धे अल्लुपपरामव — Adhy no (figures, words or both) Dn1 167, D2 168, D2 62, T G2 (marg sec m) 2 4 163, G1 M1 2 5 (sup lin) 164, G2 (orig) 93, M2-3 162 — Śloka no Dc1 Dn1 47

143

⚡ This adhy is missing in K2 D2 G2 (cf v 1. 7 125 14, 141 35, 137 9)

1 °) Dn2 D2 : शरैस्त्रीक्ष्णैर्, G2 (also as in text) तथायातं, G2 lacuna (for शरैस्तूर्णं) — °) B2 इव (for तव)

2 Dn2 om 2-3 — °) G2 नकुलिश् (for ना) D1 8 च (for तु) — °) Ś2 K1-3 D1 [अ]हनद्, D2 8 [अ]वधीद् (for [अ]र्ज्यद्) Ś1 K2 D2 : विद्धा पचभिरा-शुनै, D1 8 S (except M2-3, G2 missing) नारा-

C 7 7513
B 7 168 2
K 7 169 2

स च तं प्रतिविष्याथ दशभिर्निशितैः शरैः ॥ २
चित्रसेनो महाराज शतानीकं पुनर्युधि ।
नवभिर्निशितैर्वाणैराजधान स्तनान्तरे ॥ ३
नाकुलिस्तस्य विशिखैर्वर्म संनतपर्वभिः ।
गात्रात्संच्यावयामास तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४
सोऽपेतवर्मा पुत्रस्ते विरराज भृशं नृप ।
उत्सृज्य काले राजेन्द्र निर्मोकमिव पन्नगः ॥ ५
ततोऽस्य निशितैर्वाणैर्ध्वजं चिच्छेद नाकुलिः ।
धनुश्चैव महाराज यतमानस्य संयुगे ॥ ६
स छिन्नधन्वा समरे विवर्मा च महारथः ।

धनुरन्यन्महाराज जग्राहारिविदारणम् ॥ ७
ततस्तूर्णं चित्रसेनो नाकुलिं नवभिः शरैः ।
विष्याथ समरे क्रुद्धो भरताना महारथः ॥ ८
शतानीकोऽथ संक्रुद्धश्चित्रसेनस्य मारिप ।
जघान चतुरो वाहान्सारथिं च नरोत्तमः ॥ ९
अवप्लुत्य रथात्तस्माच्चित्रसेनो महारथः ।
नाकुलिं पञ्चविंशत्या शराणामार्दयद्वली ॥ १०
तस्य तत्कुर्वतः कर्म नकुलस्य सुतो रणे ।
अर्धचन्द्रेण चिच्छेद चापं रत्नविभूषितम् ॥ ११
स छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।

चैरदयः (D₁ s 'राहन'द्भुश — °) G₂ damaged K₄
G₁ M₈-s तु (for च) T G₂ विष्याथ (for 'ध')
— °) T G₂ 4 नवभिर् (for दश) — After 2, K₁ s
read 8^{ad} for the first time, repeating it in its proper
place, while D₁ reads 8^{ad} after 2

3 D_{n2} om 3 (of v 1 2) — °) D₂ s राजश्
(for वाणैर्) — °) D₂ s शरैर्विष्याथ वक्षसि

4 °) G₂ damaged Ś₁ K₁ s D₂ 7 स च्या (D₂
स्त्रा)वयामास; Ś₂ G₁ प्रच्या, D₂ सत्ता, D₂ सश्रा
(for सच्या)

5 °) B₂ वा (for सो) — °) G₂ damaged K₁
D₂ पन्नगा

6 °) D₂ s विशिखैर् (for निशितैर्) — °) D_{n2}
चिक्षेप (for चिच्छेद) — °) D₂ यतमानश्च, G₁ घट-
मानस्य (for यत) Ś₂ नाकुलि (for संयुगे)

7 K₁ om 7-10 — °) S (G₂ missing) स (for
स) D_{n2} D₂ s विरयो (for समरे) — °) G₂ damaged
— °) D_{n2} D₂ s अथान्यद्भनुरादाय सुदृढं (D₂ सदृश)
धेगवत्तर

8 K₄ om 8 (cf v 1 7) D₁ om 8^{ab} — °)
B₂ om चित्र — °) T G₂-4 निशितै (for नवभि)
D_{n2} D₂ s नाकुलि (D_{n2} 'ल' नतपर्वभि — K₁ s read
8^{ad} for the first time after 2, while D₁ reads it
after 2 — °) T G₂ विष्याथ K₁ (first time) D₁
चैन, K₂ (first time) तात (for क्रुद्धो) D_{n2} D₂ s
शरैर्विष्याथ समरे — °) K₁ (both times) D_{n2} D₁ 7 s
T G₁-4 M₁ s भारतानां (for भ) K₁ s (both first

time) D₁ G₁ M₁ s महारथ, G₂ (also as in text)
पितामह (for महारथ) — After 8, D_{n2} reads 10^{ad}
for the first time, repeating it in its proper place

9 K₁ om 9 (cf v 1 7) D₁ om (hapl) 9^a-13^b
D₁ repeats and D₂ reads 9 after 12 — °) T G₂-4
[s]पि (for स्य) Ś₁ K₂ D₁ (second time) s शता
नीक च (D₁ s 'कस्य) सरवधस्, Ś₂ K₁ s पुनश्चैवापि
सरवधस् — Ś K₁-s om (hapl) 9^b-10^a — °) D₁
(second time) s चित्रसेनश्च (for 'सेनस्य) D_{n2} D₂ s
भारत (for मारिप) — °) D₂ s न्यवधीच्, D₁
(second time) s व्यहनच्, T G₂-4 M₂-s व्यथ
(G₂ 4 M₂-s 'ध)मच् (for जघान) — °) D_{n2} महाबल,
D₂ s 7 (first time) महारथ, D₂ s रथोत्तमात्, D₁
(second time) s रथोत्तम, T G₂-4 M₂-s शरोत्तमै
(for नरोत्तम) G₁ M₁ s सूत चापि शरोत्तमै

10 K₁ D₁ om 10 (cf v 1 7, 9) Ś K₁-s om
10^a (cf v 1 9) — °) D_{n2} D₂ s 1 s आहुत्य स
(for अवप्लुत्य) — °) G₂ partly damaged D_{n2}
D₂ s महायशा, S (G₂ missing) 'बल (for 'रथ)
— D_{n2} reads 10^{ad} for the first time after 8 — °)
D₂ s अर्पयद्, D₂ G₁ s 4 M₁ s अर्दयद् (for आर्द)
Ś₁ K₂ पुन (for बली)

11 D₁ om 11 (cf v 1 9) — °) Ś₂ transp
तस्य and तत् Ś₁ K₂ कृत्स्नं (for कर्म) — °) D_{n2}
D₂ s हेम, T G₁ 2 4 M₂-s रुक्म, G₂ laouna, M₁ s
रुक्म (for रत्न) D_{n2} परिकृतं (for -विभूषितम्)

12 D₁ om 12 (cf v 1 9) — °) G₁ s 4 M
से- (for स) — °) D_{n2} D₂ G₁ M शीघ्रं (for तूर्ण).

आरुरोह रथं तूर्णं हार्दिक्यस्य महात्मनः ॥ १२
 द्रुपदं तु सहानीकं द्रोणप्रेप्सुं महारथम् ।
 वृषसेनोऽभ्ययात्तूर्णं किरञ्चरशतैस्तदा ॥ १३
 यज्ञसेनस्तु समरे कर्णपुत्रं महारथम् ।
 पथ्या शराणां विव्याध बाह्वोरसि चानघ ॥ १४
 वृषसेनस्तु संकुद्रो यज्ञसेनं रथे स्थितम् ।
 बहुभिः सायकैस्तीक्ष्णैराजघान स्तनान्तरे ॥ १५
 तानुभौ शरनुबाह्वौ शरकण्टकिनौ रणे ।

व्यभ्राजेतां महाराज श्वाविधौ शल्लैरिव ॥ १६
 रुक्मपुङ्खैरजिह्वाग्रैः शरैश्छिन्नतनुच्छदौ ।
 रुधिरौघपरिक्लिन्नौ व्यभ्राजेतां महामृषे ॥ १७
 तपनीयनिभौ चित्रौ कल्पवृक्षाविवाद्भुतौ ।
 किंशुकाविव चोत्फुल्लौ व्यकाशेतां रणाजिरे ॥ १८
 वृषसेनस्ततो राजन्नवभिर्द्रुपदं शरैः ।
 विद्धा विव्याध सप्तत्या पुनश्चान्यैस्त्रिभिः शरैः ॥ १९
 ततः शरसहस्राणि विमुञ्चन्विबभौ तदा ।

C 7 7531
B 7 168 20
K. 7 168 20

— After 12, D^r repeats and D₃ reads 9

13 D₁ om 13^{ab} (cf v 1 9) — ^a) Ś₁ K₁ : 4
 Dn₂ महानीक (for सह) — D₁ om (hapl.) 13^c-14^b
 G₁ om. 13^c-15^b — ^c) S (G₁ om., G₅ missing)
 राजन् (for तूर्णं) Dn₂ वृषसेनो महाराज, D₁ चित्र
 सेनस्तत्तूर्णं — ^d) D₁ शतशरैस्, T G₂ : ह्युपगणैस्
 (for शरशतैस्) Ś₁ D₃ तथा (for तदा) Ś₂ K₁ : 4
 D₁ किरञ्चरशतान्वहन्

14 D₂ om. 14^{ab}, G₁ om 14 (for both, cf v 1
 13) — ^b) D₃ महारथ (for 'रथम्) — M₂-s om
 14^c-15^b — ^c) T G₂ विव्याध — ^d) Dn₂ वा विभो,
 D₂ : चाभिभो, D₃ : दीर्यवान् (for चानघ),

15 G₁ M₂-s om 15^{ab} (cf v 1 13, 14) — ^{ab})
 Ś₂ K₁ : transp वृषसेन and यज्ञसेन D₁ यज्ञसेनं (for
 वृषसेनम्) D₂ : यज्ञसेनं (for यज्ञसेन) D₃ रथ
 स्थित, T G₂ : महारथ — ^c) Dn₂ D₂ : तूर्णम्, D₁ :
 तीक्ष्णैर् (for तीक्ष्णैर्) — After 15, D₃ reads 17^{ab}

16 ^a) D₃ om from अनुबाह्वौ up to जिह्वाग्रै (in
 17^a) Ś₁ K₂ अनुबाह्वौ, D₂ जिह्वाग्रै (for 'नुबाह्वौ)
 — ^b) Ś₁ K₂ B₁ Dn₁ D₃ कण्टकिनां (for कण्टकिनौ) — D₃
 om 16^{cd} — ^c) B₁ विभ्राजेता, Dn₂ D₂ : व्यरा*
 (for व्यभ्रा*) — ^d) D₂ : श्वाविद्धौ, S (except G₂,
 G₅ missing) *हौ (for 'र्धौ) Ś₁ K (K₅ missing)
 D₁ : शल्लैर्, D₁ शल्लैर् (for शल्लैर्)

17 D₂ om. up to जिह्वाग्रै (cf v 1 16) D₁
 Dn₁ om 17^a-18^b D₃ : repeat 17-18 after 7 144
 4 D₃ reads 17^{ab} after 15 — ^a) B D₃ प्रसन्नाग्रै
 (for अजिह्वाग्रै) — ^b) D₃ शर (for शरैश्) K₁
 छत्र, D₂ छिन्नौ (for छिन्न) D₃ om from तनु up
 to छिन्नौ (in 17^c) B₁ परिच्छदौ, B₂ तनुच्छदौ,
 D₃ : (both second time) तनुच्छदौ (for तनुच्छदौ).

Dn₂ D₂ : (first time) शरैः संनतपर्वभि — Dn₂ om
 17^c-18^d — ^c) G₂ रुधरेण (for 'रौघ) B₁ परिच्छदौ,
 D₂ प्रतिच्छदौ, D₃ (first time) परिच्छिन्नौ (for 'छिन्नौ)
 — ^d) B₂ D₃ : (first time) व्यभ्राजेता (for व्यभ्रा*)
 D₂ : (first time) G₁ M₁ : महारणे (for 'मृषे)

18 For the repetition in D₃ : cf v 1 17
 D₁ Dn₁ om 18^{ab}, Dn₂ om 18 (for all, cf v 1
 17) D₃ om 18^{ab} — ^a) D₃ (second time) तपनीय-
 — ^b) D₃ : (both second time) : इमौ (for [अ]द्भुतौ)
 — ^c) D₂ : (first time) पुष्पाह्वौ (for चोत्फुल्लौ) — ^d)
 Ś₁ K₁ : D₃ : (last two second time) T G₂ : चकाशे
 (Ś₁ K₂ 'शा'ते, Ś₂ व्यकाशेते, K₂ : D₁ : (first
 time) : : प्र (K₂ D₁ : च)काशेता, G₁ M₁ : व्यरो
 चेतां, M₂-s प्रकाशेते (for व्यकाशेता) D₃ : (first
 time) रुधिरौघपरिभुतौ

19 ^b) D₂ : निशितै (for द्रुपद) Ś₁ K₄ S (G₅
 missing) रणे (for शरै) B D₁ Dn₁ द्रुपदं तवभि
 शरै — ^c) Ś₂ K₁ : मित्रा (for विद्धा) T G₂
 विव्याध (for 'घ) D₂ : विंशत्या (for सप्तत्या) — ^d)
 K₂ : B D₁ Dn₁ D₁ : M₂-s अन्यैश् (for चान्यैश्)
 Bom ed त्रिभि (for शरै) — After 19, T G₁ :
 M₁ : ins

1181* वृषसेनशरैर्नुशो व्यपयासीन्महीपति ।

[G₁ M₁ : व्यपयासीन् (for व्यप*)]

20 ^a) B₁ शताग्र्याणि (for सहस्राणि) — ^b) Dn₂
 D₂ : रणे (for तदा) — After 20, Dn₂ D₂ : s-
 ins

1182* द्रुपदस्तु ततः कुद्रो वृषसेनस्य कार्मुकम् ।
 द्विधा विच्छेद महेन पीतेन निशितेन च ।
 सोऽन्यस्कार्मुकमादाय रुक्मबद्ध नव इवम् ।
 तृणादाकृष्य विमर्लं महं पीत शितं इवम् ।

C 7 7511
B 7 168 20
K 7 168 20

कर्णपुत्रो महाराज वर्षमाण इवाम्बुदः ॥ २०
ततस्तु द्रुपदानीकं शरैश्छिन्नतनुच्छदम् ।
संप्राद्रवद्रणे राजन्निशीथे भैरवे सति ॥ २१
प्रदीपैर्हि परित्यक्तैर्ज्वलद्भिस्तैः समन्ततः ।
व्यराजत मही राजन्वीताभ्रा घौरिव ग्रहैः ॥ २२
तथाङ्गदैर्निपतितैर्व्यराजत वसुंधरा ।
प्रावृट्काले महाराज विद्युद्भिरिव तोयदः ॥ २३
ततः कर्णसुतत्रस्ताः सोमका विप्रदुद्रुषुः ।

यथेन्द्रभयवित्रस्ता दानवास्तारकामये ॥ २४
तेनार्धमानाः समरे द्रवमाणाश्च सोमकाः ।
व्यराजन्त महाराज प्रदीपैरवमासिताः ॥ २५
तांस्तु निर्जित्य समरे कर्णपुत्रो व्यरोचत ।
मध्यंदिनमनुप्राप्तो घर्माशुरिव भारत ॥ २६
तेषु राजसहस्रेषु तावकेषु परेषु च ।
एक एव ज्वलंस्तस्थौ वृषसेनः प्रतापवान् ॥ २७
स विजित्य रणे शूरान्सोमकानां महारथान् ।

कार्मुके योजयित्वा त द्रुपदं संनिरीक्ष्य च । [5]
आकर्णपूर्णं मुमुचे त्रासयन्सर्वसोमकान् ।
हृदय तस्य भित्त्वा च जगाम वसुधातलम् ।
कश्मल प्राविशद्राजा वृषसेनशराहत ।
सारथिस्त्रिमपोवाह स्मरन्सारथिचेष्टितम् ।
तस्मिन्प्रभग्ने राजेन्द्र पाञ्चालानां महारथे । [10]

[(L 2) D₂ s विद्धा (for दिधा) D₅ s च (for नि-) — After line 2, D₂ s read 27^{ad} for the first time, repeating it in its proper place — (L 3) D₂ s om from the post half up to the prior half of line 4 — (L 4) D₂ s read the post. half after the prior half of line 6 Dn₂ D₁ s सित, D₂ नव (for शित) — (L 5) Dn₂ D₂ कार्मुक D₂ तु (for त) — (L 6) D₂ s om the post half D₁ s सेनिकान् (for -सोम*) — (L 7) D₂ s स, D₅ [अ]मौ (for च) — (L 8) D₁ s -समाहत (for -शरा*) — D₁ s om line 10 — (L 10) D₅ पचा लानां]

21 D₂ s om 21^{ad} —^a) G₂ s तद् (for तु) —^o) D₂ समाद्रवच् B₂ s Dn₁ तदा, Dn₂ D₂ s चम्, D₅ s T G₂-4 रणाद् (for रणे) Dn₂ D₂ s सर्वा (for राजन्) —^a) D₁ s निश्चिर्व (for निशीथे)

22 ^a) Bom ed अ (for हि) T G₂ s परित्यक्ता, G₁ M₁ s s 'वक्ता, M₂ s 'व्यक्ता (for 'त्यक्ते) —^b) Dn₂ D₂ s प्रज्वलद्भिः (for ज्वलद्भिस्तैः) — D₂ om 22°-23^b —^o) K₁ विराजत (for व्यरा*) S K (K₅ missing) B₁ Dn D₂ s M₁ s (sup lin) महाराज (B₁ D₂ s 'जन्) (for मही राजन्) T G₂-4 M₂ (orig) व्यराजद्रुषुपा तत्र —^a) S₁ K₂ D₅ वीताभ्रैर्, S₂ K₁ D₁ 'भ्रं, Dc₁ Dn₁ नीलाभ्रा; D₂ व्य*भैर्, D₁ s

वीताभ्रे, G₁ M₁ s विततैर् (for वीताभ्रा) K₂ वीताभ्रं घौरिवाग्रत

23 D₂ s om 23^{ab} (of v 1 22) —^a) B₁-s Dc₁ Dn₁ तदागदैर्, Dn₂ D₅ रथैर्गजैर्, D₁ s रथागदैर्, G₁ M अथा* (for तथा*) —^s K₁-s om 23^{bc} —^b) B₁ व्यभ्राजत (for व्यरा*) —^o) S (G₅ missing) प्रावृषीव (for प्रावृट्काले) —^a) D₂ s स विद्युदिव तोयद, S (G₅ missing) विद्युद्भिरिव (G₂ 'ज्व' लदावली (T 'ळी; G₁ M 'लि)

24 ^a) S (G₅ missing) तत्र (for तत) S₁ K₂ s Dn₁ D₂ s सुताव, D₂ -सुतस् (for -सुत) — M₂ s om. 24^b-25° —^b) Dn₂ D₂ s समताद् (for सोमका) D₅ सोमका विद्रुषुस्तदा —^o) D₂ s -संत्रस्ता (for -वित्रस्ता) D₅ यथोपेन्द्रभयत्रस्ता

25 M₂ s om 25^{ab} (of v 1 24) —^a) Dn₂ संप्राप्ते (for समरे) D₂ s ततोर्धमाना संप्राप्ते, D₁ s ते वध्यमाना समरे —^b) S₁ K₁ s D₅ द्रवमानाश्च, S₂ द्रावमाणाश्च, D₁ s द्राव्य* (for द्रव*) G₁ M (M₂ s om) स (for च) Dn₂ D₂ s पांचाला सोमकै सह —^o) D₁ s अदृश्यत, T G₂-4 व्यकाशंत, G₁ M (M₂ s om) प्राकाशत (for व्यराजन्त) —^a) K₂ D₁ इव (for अव) D₂ s प्रदीप्ता इव भारत

26 ^b) B₁ D₁ [s] व्यरोचत, B₂ Dn₂ D₂ s s- s व्य (Dn₂ वि) राजत (for व्यरोचत)

27 D₂ s read 27^{ad} for the first time after line 2 of 1182* —^o) G₂ s एष (for एक) G₁ M₁ s मासा (for तस्थौ) D₅ (first time) एव ज्वलततस्तस्थौ (sic) —^a) D₂ s (both first time) द्रुपदो रणमूर्धनि

28 ^a) Dn₂ D₅ s निर्जित्य (for विजित्य) S K₂ s D₁ s. 2 शूर; K₁ शूरा (for शूरान्). —^b) Dn₂ D₂ s

जगाम त्वरितस्तत्र यत्र राजा युधिष्ठिरः ॥ २८
प्रतिविन्ध्यमथ क्रुद्धं प्रदहन्तं रणे रिपून् ।
दुःशासनस्तव सुतः प्रत्युद्गच्छन्महारथः ॥ २९
तयोः समागमो राजंश्चिररूपो बभूव ह ।
व्यपेतजलदे व्योम्नि बुधमार्गवयोरिव ॥ ३०
प्रतिविन्ध्यं तु समरे कुर्वाणं कर्म दुष्करम् ।
दुःशासनस्त्रिभिर्वाणैर्ललाटे समविध्यत ॥ ३१
सोऽतिविद्धो बलवता पुत्रेण तव धन्विना ।
विरराज महाबाहुः सशृङ्ग इव पर्वतः ॥ ३२
दुःशासनं तु समरे प्रतिविन्ध्यो महारथः ।
नवभिः सायकैर्विद्धा पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ३३

तत्र भारत पुत्रस्ते कृतवान्कर्म दुष्करम् ।
प्रतिविन्ध्यहयानुग्रैः पातयामास यच्छरैः ॥ ३४
सारथिं चास्य भल्लेन ध्वजं च समपातयत् ।
रथं च शतशो राजन्व्यधमत्तस्य धन्विनः ॥ ३५
पताकाश्च स तूणीराग्रस्मीन्योक्ताणि चाभिभो ।
चिच्छेद तिलशः क्रुद्धः शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३६
विरथः स तु धर्मात्मा धनुष्पाणिर्वस्थितः ।
अयोधयत्तव सुतं किरञ्जशतान्वहून् ॥ ३७
क्षुरग्रेण धनुस्तस्य चिच्छेद कृतहस्तवत् ।
अथैनं दशभिर्मल्लैश्छिन्नधन्वानमार्दयत् ॥ ३८
तं दृष्ट्वा विरथं तत्र भ्रातरोऽस्य महारथाः ।

C 7 7555
B 7 168 44
K 7 168 44

मोमकाश्च (for 'काना') D₁ ३ ६ महारथ (for 'रथान्')
— °) K₁ D₂ ३ ६ S' (G₅ missing) राजन्, B₁ D₁
[s]न्यत्र, Dn₂ lacuna (for तत्र)

29 B₁ reads 29-30 on marg — °) B₁ प्रदहन्तम्
(for प्रतिविन्ध्यम्) Dn₂ D₂ ३ ६ समाया (D₂ 'या' तं,
D₂ शरैः क्रुद्ध, D₁ ६ क्षमिक्रुद्ध (for अथ क्रुद्ध) — °)
B₁ प्रतिविध्यं (for प्रदहन्तं) — °) K₁ B D (except
D₂ ३, D₁ missing) प्रत्यगच्छन् (for प्रत्युद्गच्छन्) K₂
Dn₂ महारथ (for 'रथ')

30 B₁ reads 30 on marg — °) K₁ ह्यपेत (for
न्य) D₂ व्यपेतजलदव्योम्नि — °) B (except B₁)
Dc₁ Dn₁ D₂ ६ S (G₅ missing) मास्करयोर्, Dn₂
lacuna (for 'मार्गव')

31 °) K₁ 4 Dn₂ प्रतिविध्यं (for 'विन्ध्यं') K₁ B₁
च (for तु) — °) K₁ दुष्कर, Dn₂ D₂ ६ वारणं (for
दुष्करम्) — After 31^{ab}, S (G₅ missing) in s

1183* अपूजयन्महाराज तव सैन्ये महारथाः ।

[M₂-s सैन्य (for सैन्ये)]

— B₁ reads 31°-34^b on marg — °) G₁ ३ 4 M
प्रत्यविध्यत (for सम)

32 B₁ reads 32 on marg — °) G₁ ३ 4 M
(except M₁) पौत्रेण (for पुं) — °) D₁ ३ व्यराजत
(for विरराज) K₁ महाबाहु, Dn₂ राज (for 'बाहु')
— °) S₂ D₂ ३ ६ S (G₅ missing) त्रि (for स)

33 K₁ D₁ om 33^{ab} B₂ reads 33 on marg
— °) S (G₅ missing) दुःशासनस् (for 'सन') D₂ ३
च (for तु) — °) T G₂-4 M₂-5 प्रतिविध्य (for
'विन्ध्यो') G₁ M₁ ३ प्रतिविध्य महारथं — °) T G₂
विन्याय (for घ)

34 B₂ reads 34^{ab} on marg — °) T G₁-3 M₁ ३
प्रतिविध्य (for 'विन्ध्य') T G₂ ३ यदयुग्रै, G₁ M₁ ३
महानुग्रै (for 'हयानुग्रै') — °) K₁ ३ तापयामास (for
पातया) K₁ तच्छरैः, Dn₂ G₁ 4 M₁ ३ सायकै, D₂ ३
संयुगे (for यच्छरैः) T G₂ ३ M₂-5 प्रास्तोमरसायकै

35 °) K₂ 4 B Dc₁ Dn D₂ ३ S (G₅ missing)
तिलशो (for शतशो) — °) T G₂ व्यथयत्

36 °) D₂-3 पताका (for 'काश्') S₁ K₂ [ए]व (for
स) S₂ K₁ 4 B Dc₁ Dn D₁ ३ T G₂-4 तूणीरा (for
तूणीरान्) D₂ पपात यत्रान्तुणीरान् (sio) — °) K₁ त्रीन्
(submetric) (for रस्मीन्) S₂ D₁ ३ चाभिभो, K₁
D₁ चाविभो, B Dc₁ Dn D₂ ३ च (B₁ ३ त) प्रभो,
D₂ ३ वा विभो (for चाभिभो) — D₂ om 36°-37^b

37 D₂ om 37^{ab} (cf v 1 36) — °) D₁ ३ च
स (for स तु) — °) G₁ M क्षतिष्ठत (for क्षवस्थित)
— °) T G₂ 4 सुत (for सुतं) — °) S₁ K₂ गणान्;
Dc₁ Dn₂ D₂ ३ चरान् (for 'शवान्')

38 °) D₁ ३ चास्य (for तस्य) — °) D₂ ३ जित (for
कृत) B Dc₁ Dn₁ S (G₅ missing) चिच्छेद वनयस्तव
(T G₂ 4 'दा') — °) K₁ ३ पंचभिर् (for दशभिर्)
K₁ B Dc₁ Dn D₁ ३ ६ S (G₅ missing) दणैश्च

C. 7 7523
B 7 168 44
K 7 169 44

अन्ववर्तन्त वेगेन महत्या सेनया सह ॥ ३९
आप्लुतः स ततो यानं सुतसोमस्य भास्वरम् ।
धनुर्गृह्य महाराज विव्याध तनयं तव ॥ ४०
ततस्तु तावकाः सर्वे परिवार्य सुतं तव ।

अभ्यवर्तन्त संग्रामे महत्या सेनया वृताः ॥ ४१
ततः प्रवृत्ते युद्धं तव तेषां च भारत ।
निशीथे दारुणे काले यमराष्ट्रविवर्धनम् ॥ ४२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४३ ॥

१४४

संजय उवाच ।

नकुलं रमसं युद्धे निम्नन्तं वाहिनीं तव ।
अभ्ययात्सौवलः क्रुद्धस्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १
कृतवैरौ तु तौ वीरावन्योन्यवधकाङ्क्षिणौ ।

शरैः पूर्णयितोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २
यथैव सौवलः क्षिप्रं शरवर्षाणि मुञ्चति ।
तथैव नकुलो राजञ्जिक्षां संदर्शयन्पुथि ॥ ३
तावुमौ समरे शरौ शरकण्टकिनौ तदा ।

(for महैश्) —^a) Ds 8 T G1-4 अर्दय(Ds 'ये)व
(for आ')

39 ^a) B1 8 Dc1 Dn1 ते (for त) Dn2 आतरं
(for विरय) T G2 4 तूणं (for तत्र) — Ds om.
39^b-40^a —^o) Ds 6 G1 M1 2 अभ्यवर्तन्त (for अन्व-
वर्तन्त) —^a) Ds 6 1 T G2 4 वृता, G2 वृत्त (for
सह)

40 Ds om 40^a (of v 1 39) —^a) Ś1 D2 G1
M आप्लुतस्तु, Ś2 K2 T G2-4 सोव(Ś2 सोप)प्लुतस्, K4
सोवप्लुत्, Dn2 सोद्रवत्, Ds सोप्लुतस्तु, D1 स प्लुतश्च
(for आप्लुत स) K1 सोवप्लुतस्तु ते यान —^b) D2 8 5
श्रुत (for सुत) Ś K2 D2 5 भासुर, D1 भास्करं (for
भास्वरम्) —^o) Ds 6 धनुर्गृहीत्वा वै राजन् —^a) T
G2 विव्याध (for 'घ) Ds G2 तनयस् (for 'यं)

41 Gs om (hapl) 41^{ab} —^o) Ś K (Ks missing)
संकुद्धा; Dn2 D2 5 वेगेन, Ds संकुद्धे, Ds-8 त युद्धे,
T G2-4 M2-5 समरे (for संग्रामे)

42 ^b) D2 5 सत्र (for तव)

Colophon om in G1 M1 2 Ks Ds Gs missing
—Sub-parcan Editions घटोत्कचवच —Adhy name
Ś1 K1 2 4 B D (D1 missing) G2 रात्रियुद्ध, Bom ed
रात्रियुद्धे शतानीकादियुद्ध —Adhy no (figures, words
or both) Dn1 168, Ds 169, Ds 63, T G2-4
164, M2-5 163 —Śloka no Dc1 Dn1 42

144

✍ This adhy is missing in Ks D4 G5 (cf. v 1
7 125 14, 141 35, 137 9)

1 ^a) Dn1 नकुल रमसा युक्त —^b) Ś2 Dn2 D2 5 6
G1 M तव वाहिनीं (by transp)

2 ^a) Dc1 हस्तौ (for वैरौ) Ds Ms-5 तत, G2-4
रणे (for तु तौ) Dn2 S (except G1, Gs missing)
शरौ (for वीराव) —^b) D1 2.1 8 [अ]न्योन्यं T
G2-4 परस्परवधैपिणौ —Dn1 om 2nd, Dc1 reads
it on marg

3 ^a) Ds तथा (for यथा) B Dc1 Dn D2 5 S
(Gs missing) य(Bs D2 5 त)थैव नकुलो राजन् —^b)
Ds चर्षान्वि (for 'णि) K4 B Dc1 (by corr) Dn
D2 5 S (Gs missing) [अ]मुञ्चत, Dc1 (before corr),
Ds [अ]मुञ्चत् (for मुञ्चति) —^o) K4 Dn2 D2 5
तथैव (D2 'व) सौवलश्चापि, B Dc1 Dn1 'व सौवलो
राजन्; T G2 4 'व सौवलोन्यसिन्, G1.2 M 'व सौव-
लोपि (G2 'लो हि) स —^a) Ś1 K2 रणे (for युधि)

4 Ds reads 4^{ab} and repeats 4^{cd}, while Ds re-
peats 4 after the second occurrence of 143 17-18
—^a) Dn2 D2 5 6 (first time) राजन् (for शरौ)
—^b) B1-3 Dn1 D1 कटकिनौ (for 'कण्टकिनौ) Ś2
K1.2 4 D1.2 5 (second time) तथा (for तदा) Ds

व्यराजेतां महाराज कण्टकैरिव शालमली ॥ ४
 सुजिह्वं प्रेक्षमाणौ च राजन्विवृतलोचनौ ।
 क्रोधसंरक्तनयनौ निर्दहन्तौ परस्परम् ॥ ५
 स्यालन्तु तव संक्रुद्धो माद्रीपुत्रं हसन्निव ।
 कर्णिनैकेन विव्याध हृदये निशितेन ह ॥ ६
 नकुलस्तु भृशं विद्वः स्यालेन तव धन्विना ।
 नियसाद रथोपस्थं कृमलं चैनमाविशत् ॥ ७
 अत्यन्तवैरिणं ह्यं दृष्ट्वा शत्रुं तथागतम् ।
 ननाद शकुनीं राजन्तपान्ते जलदो यथा ॥ ८

प्रतिलभ्य ततः संज्ञां नकुलः पाण्डुनन्दनः ।
 अभ्ययात्सौत्रलं भूयो व्यात्तानन इवान्तकः ॥ ९
 संक्रुद्धः शकुनिं पश्चा विव्याध भरतर्षभ ।
 पुनश्चैव गतेनैव नाराचानां स्तनान्तरे ॥ १०
 ततोऽस्य सशरं चापं मुष्टिदेगे स चिच्छिदे ।
 ध्वजं च त्वरितं छित्त्वा रथाद्भूमावपातयत् ॥ ११
 सोऽतिविद्धो महाराज रथोपस्थं उपाविशत् ।
 तं विसंज्ञं निपतितं दृष्ट्वा स्यालं तवानघ ।
 अपोवाह रथेनाशु सारथिर्ध्वजिनीमुखात् ॥ १२

C 7 7576
 B 7 169 18
 K 7 170 17

(first time) शरमकर्षणं रथे — °) D: c (both first time) व्यराजेता (for व्यरा) — °) K: कण्टकैरिव, Dn: कंट (for कण्ट) S K: S (G: missing) शालमली (for शा) D: c (both first time) श्राविर्धो शालै रिव — After 4, D: repeat 143 17-18

5 °) K: D: 2 S (G: missing) मजिह्व, B D: Dn: मजिह्वं (for मु) S: K: D: 2 प्रेक्षमाणौ S: K: Dn: तौ, B: D: 2 तु (for च) — °) S: विव्याध, B: विवृत (for विवृत) — °) Dn: रक्तान् (for रक्त) S K: D: 2 c: 3 चयुर्धौ (for नयनौ) — °) G: M: 2 अदंयतौ (for निर्दहन्तौ)

6 °) K: B D: Dn: D: 3 इयालन्, D: शाल्यन् (for म्यालन्) M: 2 तव शत्रु (for तु तव य) Dn: D: 2 शालन्तव सुमक्रुद्धो — °) D: कर्णेन (for कर्णिना) T G: विव्याध (for 'व) — °) S: D: 2 1 S (G: missing) च (for ह)

7 °) T G: M: दृढ (for मृदा) G: क्रुद्ध (for विद्व) — °) B D: Dn: D: 3 इयालेन, D: शालेन (for न्या) M: 2 दृढ (for तव) — °) B: विप साद (for नि) — °) D: पुनन् (for चैनन्) B: 3 कृमलं चाविशन्मदन्, D: 2 'लं च समाविशत्

8 °) T G: 1 दृष्ट्वा (for दृष्टं) — °) G: दृष्ट (for दृष्ट्वा) T G: 1 समाहत (for तथागतम्) — °) Dn: [भ]विशयं (for शकुनी) S: D: 3 राजा, Dn: D: 3 वयं (for राजम्)

9 After 9^{ab}, Dn: ins 1184* Dn: om 9^c-11^d

10 Dn: om 10 (cf v 1 9) — °) B: D: D:

म क्रुद्ध, D म विद्व (for सक्रुद्ध) K: सकुलं (for शकुनिं) D: c म क्रुद्ध शकुनिं दृष्ट्वा — K: om. 10^b-11^c — °) T G: विव्याध (for 'ध) — °) B D (Dn: om, D: missing) M: चैनं, M: चैक (for चैव) D: 3 [भा]जौ, G: M: 2 [ए]न (for [ए]न) — G: reads 10^c-11^c twice (second time transposed) — °) T G: 3 (both times) M समाचिनोत् (for स्तनान्तरे)

11 For the repetition in G, cf v 1 10 K: om 11^{ab} (cf v 1 10) Dn: om 11 (cf v 1 9) — °) B D: Dn: दय (for ततो) D: 3 समरे (for मशरं) — °) B D: Dn: S (G: missing) [s]चित् वत्तदा (T G: 1 M: 3 'द्विधा), D: 3 समाचिनत् (for म चिच्छिदे) — °) S: विजयं (for ध्वज) B: D: खरितश् (for 'त) S K: 3 D: दृष्ट्वा (for छित्त्वा) M: 3 द्विधा ध्वज च खरितं — °) M: 3 छित्त्वा (for रथाद्) S: शरैरन्यै समादयत् — D: 3 ins after 11 Dn: after 9^{ab}

1184* विशिष्येन च तीक्ष्णेन पीतेन निशितेन च ।
 ऊरु निर्भिच चैकेन नकुल पाण्डुनन्दन ।
 इयेन सपक्ष व्याधेन पातयामास त तदा ।

[Dn: om. lines 1-2 — (L 1) D: च (for नि-)]

12 °) D: Dn: [s]पि (for सति) — After 12^{ab}, Dn: D: 3 ins

1185* ध्वजयष्टिं परिष्वज्य कामिनीं कामुको यथा ।

[Dn: परिष्वज्य (for 'ष्वज्य) Bom. ed कामुक कामिना (by transp)]

— °) B D: Dn: D: 3 इयाल, D: 3 शालं (for म्याल) — °) G: M: 2 [भा]जौ (for [भा]शु)

C 7 7576
B 7 169 18
K 7 170 18

ततः संचुकुशुः पार्था ये च तेषां पदानुगाः ।
निर्जित्य च रणे शत्रून्कुलः शत्रुतापनः ।
अब्रवीत्सारथिं क्रुद्धो द्रोणानीकाय मां वह ॥ १३
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा माद्रीपुत्रस्य धीमतः ।
प्रायात्तेन रणे राजन्येन द्रोणोऽन्वयुध्यत ॥ १४
शिखण्डिनं तु समरे द्रोणप्रेप्सुं विगां पते ।
कृपः शारद्वतो यत्तः प्रत्युद्गच्छत्सुवेगितः ॥ १५
गौतमं द्रुतमायान्तं द्रोणान्तिकमरिंदमम् ।
विव्याध नवमिर्मलैः शिखण्डी प्रहसन्निव ॥ १६
तमाचार्यो महाराज विद्धा पञ्चभिराशुगैः ।

पुनर्विव्याध विंशत्या पुत्राणां प्रियकृत्तव ॥ १७
महद्युद्धं तयोरासीद्भोररूपं विगां पते ।
यथा देवासुरे युद्धे शम्बरामरराजयोः ॥ १८
शरजालावृतं व्योम चक्रतुस्तौ महारथा ।
प्रकृत्या घोररूपं तदासीद्भोरतरं पुनः ॥ १९
रात्रिश्च भरतश्रेष्ठ योधानां युद्धशालिनाम् ।
कालरात्रिनिभा ह्यासीद्भोररूपा भयावहा ॥ २०
शिखण्डी तु महाराज गौतमस्य महद्वनुः ।
अर्धचन्द्रेण चिच्छेद् सज्यं सविशिखं तदा ॥ २१
तस्य क्रुद्धः कृपो राजज्जगति चिक्षेप दारुणाम् ।

13 ^a) D₁ ३ सजहपु ; G₁ M₁ २ उचुकुशु (for संचु) — °) B (except B₅) D₀₁ त, D_{n1} D₃ ६-८ T G₂₋₄ तु (for च) K₄ D (except D_{n2} D₅, D₁ missing) M₄ ६ शत्रुं (for शत्रून्) — °) D_{n2} तत्र, D₃ तं च, D₅ तद्य (for क्रुद्धो)

14 ^b) K₁ २ ४ D₁ धन्विन, D_{n2} D₃ ५ सारथि (for धीमत) S (G₅ missing) यता तस्य महात्मन (G₁ M₁ २ विशा पते, M₃₋₅ महामते) — °) D₀₁ ततो, D₃ ५ चैव, T G₂₋₄ तस्य (for तेन) K₁ ४ D_{n2} D₁ २ ५ तदा राजन्, B₅ *राजन्; G₁ M₁ २ रथेनाशु (for रणे राजन्) — °) D₁ २ ५ ७ ८ G₁ M₁ २ यत्र (for येन) S₃ न्यवर्तत, B₄ ५ S (G₅ missing) [S]भ्य (B₅ 'तु, G₁ M₁ २ ह्य, M₃ ४ न्य, M₅ 'प्य) युध्यत, D_{n2} D₃ २ ७ ८ न्यवस्थित (for अन्वयुध्यत)

15 ^a) K₁ २ सुमुखे (for समरे) — °) K₁ २ ४ G₁ M₁ २ महारथं, D_{n2} D₃ ५ महाबल (D₃ 'ल) (for विशा पते) — °) K₄ सारद्वतो B₁ क्रुद्ध, D₅ यद्व (for यत्त) — °) K₂₋₄ B D₀₁ D_{n1} D₃ ६-८ G₁ ४ प्रत्यु (D₀₁ D₅ 'स्या गच्छत् (for प्रत्युद्गच्छत्) S₃ तु वेगित, K₄ B₁ ५ D₀₁ D_{n1} D₃ M₃₋₅ स (D_{n1} स्व-) ये गित; D₁ ८ स वेगत (for सुवेगित), D_{n2} D₃ प्रत्युद्गच्छत वेग (D₃ 'गि) त; D₅ प्रत्युद्गतविवेकिन

16 ^a) D₅ ७ आयातं T G₂₋₄ गौतमं तु तथायात — °) K₄ B D₀₁ D_n D₃ द्रोणानीकम् (for द्रोणान्तिकम्) D_{n2} D₃ ५ अरिंदम S (G₅ missing) द्रोण स्याथि (G₁ 'धं चि) कीर्षया — °) T G₂ विव्याध (for 'ध) D_{n2} D₃ M₃ ५ बाणै (for भलै)

17 D₅ om (hapl) 17 — °) T G₂ विव्याध (for

'ध) G₂ सप्तस्या (for विंशत्या) — °) S₁ K₁₋₃ हित कृत् (for प्रिय)

18 ^b) B D₀₁ D_{n1} D₃ S (G₅ missing) भयानक (for विशा पते) — °) S₁ युद्ध K₃ यथा देवासुर युद्ध — °) D₁ ३ वृत्रवासवयोरिव

19 ^b) D₅ महाबली (for 'रथा) — After 19^a, B D₀₁ D_n ins

1186* मेधाविव तपापाये वीरौ समरदुर्मदौ ।

[B₁ ३ D₀₁ दुर्गमौ (for -दुर्मदौ)]

— °) D₃ ६ तु (for तद्) — °) D₅ तस्माद् (for शासीद्) B₁ D₀₁ D_{n1} घोरतम (for 'तर) B₃ ४ ५ रण, B₃ D₀₁ D_{n1} रणे, D_{n2} D₃ तत, D₃ तम (for पुन)

20 ^a) D₃ ६ तु (for च) — °) G₁ M चौधाना D_{n2} युद्धशालिना (sic), G₁ ४ M 'पालिना — °) G₁ M काल (for काल) D_{n2} च (for हि) — °) B (except B₁) D₀₁ D_{n1} भयानका, D₃ ६ दुरत्यया, D₁ ८ महामया (for भयावहा)

21 ^a) D₃ ६ विव्याध (for चिच्छेद्) — D₃ om. (hapl) 21^a-23^a — °) S₁ K₁ ३ तथा (for तदा) D_{n2} D₃ ५ ससर्ज च शिताशरान्, D₁ सज्यं सविशिखोत्तम; S (G₅ missing) सशर निशितेन च (G₁ M ह)

22 D₃ om 22 (of v 1 21) — °) M₁ २ तत (for तस्य) — °) D_{n2} दारुणी — °) S₃ साधु D_n D₅ G₁ M₂₋₅ रुस्म, M₁ २ रुस्म (for स्वर्ण) B₁ घटाम् (for दण्डाम्) — °) S₃ काधार, K₃ कदार (for कर्मार) G₃ -मार्जना (for मार्जिताम्)

स्वर्णदण्डामकुण्ठाग्रां कर्मरपरिमार्जिताम् ॥ २२
 तामापतन्तीं चिच्छेद शिखण्डी बहुभिः शरैः ।
 सापतन्मेदिनीं दीप्ता भासयन्ती महाप्रभा ॥ २३
 अथान्यद्वनुरादाय गौतमो रथिनां वरः ।
 प्राच्यादयश्चित्तैर्वाणैर्महाराज शिखण्डिनम् ॥ २४
 स छाद्यमानः समरे गौतमेन यशस्विना ।
 व्यपीडित रथोपस्थे शिखण्डी रथिनां वरः ॥ २५
 सीदन्तं चैनमालोक्य कृपः शारद्वतो युधि ।
 आजग्रे बहुभिर्वाणैर्जिघांसन्निव भारत ॥ २६
 विमुखं तं रणे दृष्ट्वा यात्रसेति महारथम् ।
 पाञ्चालाः सोमकाश्चैव परिवव्रुः समन्ततः ॥ २७

तथैव तव पुत्राश्च परिवव्रुर्जिजोत्तमम् ।
 महत्या सेनया सार्धं ततो युद्धमभ्युपुनः ॥ २८
 रथानां च रणे राजन्नन्योन्यमभिधावताम् ।
 बभूव तुमुलः शब्दो मेघानां नदतामिव ॥ २९
 द्रवतां सादिनां चैव गजानां च विशां पते ।
 अन्योन्यमभितो राजन्कूरमायोधनं वमौ ॥ ३०
 पत्नीनां द्रवतां चैव पदशब्देन मेदिनी ।
 अकम्पत महाराज भयत्रस्तेव चाङ्गना ॥ ३१
 रथा रथान्समासाद्य प्रद्रुता वेगवत्तरम् ।
 न्यगृह्णन्वह्वो राजञ्शलभान्वायसा इव ॥ ३२
 तथा गजान्प्रभिन्नांश्च सुप्रभिन्ना महागजाः ।

C 7 7597
 B 7 119 29
 K 7 170 39

23 D₂ om 23^a (cf. v l 21) —^δ) Dn₂ om (hapl) from शिखण्डी up to महाराज (in 24^d) D₂ s दशभिः, D₂ s निशितं (for बहुभिः) — D₂ om 23^c —^c) B₂ D₂ s प्राप्ता, T G₂ s कृत्वा, G₂ स भित्वा (for दीप्ता) T मामयतीं S K (K₂ missing) D₁ दिशो दृष्ट (for महाप्रभा) D₂ s सा पपात च मेदिन्या शक्तिर्हेमविभूषिता

24 Dn₂ om up to महाराज (cf v l 23) —^a) S K₂→ D₁ ततो, K₁ अतो (for सध) —^δ) D₂ s वदतां (for रथिना) — K₁ s om (hapl) 24^c-25^d —^c) D₂ s s T G₂→ प्राच्यादयम् (D₂ s 'त्' (for प्राच्यादयत्) — S₂ reads 24^d-26^d on marg

25 K₁ s om 25 (cf. v l 24) S₂ reads 25 on marg —^a) B₂ D₂ S (G₂ missing) से (for स) —^δ) D₂ s महात्मना (for यशस्विना) —^c) S₂ K₂ B Dc₁ Dn₁ M₂→ व्यपीडित, K₁ D₁ विपी, Dn₂ T G₂→ व्यपी, D₂ s भासी (for व्यपी) —^d) T G₂→ शिखण्डी बहुभि शरै

26 S₂ reads 26 on marg —^a) B₂ D₂ [पु]वम् (for [पु]नम्). D₂ s क्षात्राय, D₁ s क्षामाय (for आलोक्य)

27 ^a) B Dc₁ Dn₁ D₁ G₁ M तु (for त) B₁ om (hapl) from दृष्ट्वा up to रणे (in 29^a) —^δ) G₁ M₁ s महायत् (for 'रथम्') —^c) B₁ Dn₁ D₁ पचाला

28 B₁ om 28 (cf v l 27) —^a) D₂ s तु

(for च) —^d) K₁ s s B (B₂ om) Dc₁ Dn₁ D₁ s s अवर्त (for अभ्युपुन)

29 B₁ om. up to रणे (cf v l 27) —^a) B (B₂ om) Dc₁ D₂ रथिना (for रथाना) Dn₂ D₂ s तु (for च) D₂ s ततो (for रणे) — Dn₂ om. (hapl) 29^b-32^a — D₂ s om 29^c —^c) Dn₁ D₁ s तुमुल —^d) K₁ गर्जताम्, S (G₂ missing) स्तनं (for नदं) B₂ मेघानामिव नदता

30 K₁ Dn₂ om 30 (for Dn₂, cf v l 29) —^a) D₂ s चापि (for चैव) — D₂ s om (hapl.) 30^b-31^a —^c) S₂ damaged G₁ M₁ s अन्योन्यमभियतानां

31 Dn₂ om. 31 (cf v l 29) D₂ s om 31^a (cf v l 30) —^δ) Dn₁ D₂ s s M₂→ पद् (for पद) —^c) D₂ s अकपयन् (for अकम्पत) —^d) S₁ K₂ lacuna, K₁ s s D₁ सर्वत (for चाङ्गना) D₂ s योषिन्मुग्धा मयादिव, S (G₂ missing) योषेव भयविरुद्धा

32 Dn₂ om 32^a (cf. v l 29) —^a) M₁ s रथान् (for रथा) S (except G₁ M₁ s, G₂ missing) रथं (for रथान्) D₂ s रथिनो रथमारुह्य —^δ) D₂ s G₁ M₁ s प्रद्रुतान् K₁ s D₁ वेगवत्तरा, G₁ s s M खग (G₂ 'ङ्ग' बहुव (for वेगवत्तरम्) —^c) S₂ B₁ Dn₁ D₂ s s s अगृह्णन् (Dn₁ 'ह्नाद्', S (except G₁ M₁ s, G₂ missing) न्यगृ' (for न्यगृ') D₂ s बहुयो (for यहवो) K₁ न्यगृह्णताहरे राजन् (sic), K₂ D₁ न्यगृह्णताहरे रा —^d) S (G₂ missing) खगमा (for वायसा) Dn₁ शलभानामिवायवी

C 7 7199
B 7. 169 39
K 7 170 40

तस्मिन्नेव पदे यत्ता निगृह्णन्ति स्म भारत ॥ ३३
सादी सादिनमासाद्य पदाती च पदातिनम् ।
समासाद्य रणेऽन्योन्यं संरब्धा नातिचक्रमुः ॥ ३४
धावतां द्रवतां चैव पुनरावर्ततामपि ।
वभूव तत्र सैन्यानां शब्दः सुतुमुलो निशि ॥ ३५
दीप्यमानाः प्रदीपाश्च रथवारणवाजिषु ।
अदृश्यन्त महाराज महोल्का इव खाच्युताः ॥ ३६
सा निशा भरतश्रेष्ठ प्रदीपैरवभासिता ।

दिवसप्रतिमा राजन्वभूव रणमूर्धनि ॥ ३७
आदित्येन यथा व्याप्तं तमो लोके प्रणश्यति ।
तथा नटं तमो घोरं दीपैर्दीप्तैरलंकृतम् ॥ ३८
शस्त्राणां कवचानां च मणीनां च महात्मनाम् ।
अन्तर्दधुः प्रभाः सर्वा दीपैस्तैरवभासिताः ॥ ३९
तस्मिन्कोलाहले युद्धे वर्तमाने निशामुखे ।
अवधीत्समरे पुत्रं पिता भरतसत्तम ॥ ४०
पुत्रश्च पितरं मोहात्सखायं च सखा तथा ।

33 °) Ds राजन् (for गजान्) Dn2 D2 प्रभिन्ना
गान्, S (Gs missing) शास्तु —^b) K1 B5 सं,
Gs lacuna (for सु) —^c) S2 एक (for एव) K1
Dn2 Ds यत्ता, D2 5 T G2-4 M2-5 यात्ता, G1 M1 2
यातान् (for यत्ता) —^d) S1 K2 3 D1 7 8 न्य (D1
नि)गृह्णन्ति (for निगृह्णन्ति) K1 निगृह्णात स भारत, T
G2-4 सुनिगृह्णन्ति भारत

34 °) G1 सादिन Ds आयात (for आसाद्य)
M1 2 सादीन्सादिन आसाद्य —^b) S2 K1 D1 7 8 पदा
तिश्च, B Dc1 Dn1 पत्तयश्च, Dn2 D2 पदातीय, Ds
*ति च, Ds पदीन्नीय (sio) (for पदाती च) Ds
पदातय (for *तिनम्) Ds S (Gs missing) पदार्तोश्चापि
पत्तय (Ds श्र पदातय) —^d) B2 3 [अ]भिचक्रमु, Dn1
[अ]विचक्रुः (for *चक्रमु) S K2 G4 सरब्धान् (S2
व्धा व्य)तिचक्रमु

35 °) Ds पतता (for द्रवता) B Dc1 Dn1 D2 3
7 8 चापि (for चैव) —^c) B1-3 Dc1 Dn1 Ds S (Gs
missing) तव (for तत्र) S2 सेनाया (for सैन्याना)
—^d) K1 B Dc1 Dn1 सुविपुलो, Dn2 Ds M2 तु तुमु
(Ds *म)लो, D1 3 सुतुमलो (for *मुलो) D2 3 महान्
(for निशि)

36 °) T2 (before corr as in text) G1 M1 3
प्रदीपाश्च, Gs 4 सुदीपाश्च (for प्रदी*)

37 °) T प्रदीप्तैर् (for पैर्) K2 D2 इव (for
अव) —^c) Ds प्रतिमा (for *मा) — After 37,
Ds ins 1187*

38 °) Ds प्राप्त (for व्याप्त) —^b) Dn2 घोर (for
लोके) B1 विनश्यति, Ds प्रन*, G1 M1 3 प्रणश्यते
(for *ति) —^d) Dc1 S (Gs missing) दीप्तैर्दीपै (T
G2 *तै)र् (by transp) K1 2 4 D1 7 8 अलंकृतै,
B Dc1 Dn1 D2 3 5 T G2 हृतस्त; Dn2 रणे कृत (for

अलंकृतम्) Ds दीपैस्तैरवभासित — Dn2 D2 ins
after 38 Ds after 37

1187* दिव च पृथिवीं चैव दिशश्च प्रदिशस्तथा ।
रजसा तमसा व्याप्ता धोविता प्रभया पुन ।
[D2 ins line 1 after 38^{ab}]

39 °) K1 B Dc1 Dn1 Ds शस्त्राणा (for श*) —^b)
D3 6 पत्तीना (for मणीना) —^d) B1 T दीप्तैस् (for
दीपैस्) Dn2 D2 M2-5 एव (for अव)

40 °) Ds 6 T G2 3 M2-5 कालोपमे, G1 4 M1 3
काले समे (G1 तथा) (for कोलाहले) Dn2 D2 5
तस्मिन् युद्धे महारौद्रे —^b) M2-5 तदा राजन् (for वर्त
माने) — After 40^{ab}, B Dc1 Dn1 ins

1188* न केचिद्विदुरात्मानमयमस्मीति भारत ।

[Bom ed किंचिद् (for के*)]

—^c) Ds अवधीत् (for अवधीत्) —^d) Ds 6 G4
भारतसत्तम

41 °) S1 K2 पितर च तथा पुत्र —^b) Dc1 Dn1
सखा तदा, Dn2 Ds 6-8 तथा सखा (by transp),
M2 सखा यथा —^c) B Dc1 Dn1 स्वस्तीयं मातुलश्चापि,
G1 M1 2 सर्वधिनश्च सबधीन् —^d) S K2 3 D1 स्वस्त्रेयं
(for स्वस्तीयं) S1 (before corr) Dn2 मातुलं B
Dc1 Dn1 M2-5 स्वस्तीयश्चापि (B5 *श्वैव) मातुल

42 °) Ds 6 चान्ये (for परे) S1 K2 परान्मोहान्,
K2 D1 3 पराश्वैव, Dn2 स्वकीयाश्च (for पराश्चापि)
—^b) Dn2 D2 6 S (Gs missing) निजमुस्त्र भारत.
—^c) Dn2 D2 5 राजन्, Ds 6 घोर (for युद्धं)
—^d) S1 K2 transp रात्रौ and घोर D1 3 तदा (for
रात्रौ) B Dc1 Dn1 भीरु; Dn2 Ds 6 युद्धं (for
घोर). K1 B (except B1) Dc1 Dn D2 5 G1 2 4 M

संवन्धिनं च संवन्धी स्वस्तीयं चापि मातुलः ॥ ४१
स्वे स्वान्तरे परांश्चापि निजघ्नुरितरेतरम् ।

निर्मर्यादमभृद्युद्धं रात्रौ घोरं भयावहम् ॥ ४२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४४ ॥

१४५

संजय उवाच ।

तस्मिन्नुत्तुष्टले युद्धे वर्तमाने भयावहे ।
धृष्टद्युम्नो महाराज द्रोणमेवाम्भ्यवर्तत ॥ १
संमृजानो धनुः श्रेष्ठं ज्यां विकर्पन्पुनः पुनः ।
अभ्यवर्तत द्रोणस्य रथं रुक्मविभूषितम् ॥ २
धृष्टद्युम्नं तदायान्तं द्रोणस्यान्तचिकीर्षया ।
परिवर्जुर्महाराज पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ॥ ३

तथा परिवृतं दृष्ट्वा द्रोणमाचार्यसत्तमम् ।
पुत्रास्ते सर्वतो यत्ता ररक्षुर्द्रोणमाहवे ॥ ४
वलार्णवौ ततस्तौ तु समेयातां निशामुखे ।
वातोद्धूतौ क्षुब्धसत्त्वौ भैरवौ सागराविव ॥ ५
ततो द्रोणं महाराज पाञ्चाल्यः पञ्चभिः शरैः ।
विव्याध हृदये तूर्णं सिंहनादं ननाद च ॥ ६
तं द्रोणः पञ्चविंशत्या विद्धा भारत संयुगे ।

C 7 7818
B 7 120 7
K. 7 171 7

भयानक (Ks: 'वहो'), Ds महाभयं (for भयावहम्)

Colophon K. Ds Gs missing — Sub-parran
Editions घटोत्कचवधपर्व — Adhy name Ś: K1 2 4
B D (Ds missing) T G1 8 M1 2 रात्रियुद्धं, Bom
ed रात्रियुद्धे मङ्गलयुद्ध — Adhy no (figures, words
or both) Dn1 169, D2 170, D3 64, T G1-4
M1 2 165, M2-5 164 — Sloka no Dc1 Dn1
44

145

This adhy is missing in Ks Ds Gs (cf
v 1 7 125 14, 141 35, 137 9)

1 °) Ś: K1 2 D1-3 5-3 T G1-4 तु तुम् (Ds 7 8
'म'ले (for सुतु) — °) Ś1 K1-3 B3 (marg as in
text) D1 M2-3 भयानके, B2 D1 महामये, G2 4
महाहवे (for भयावहे) — °) Ś2 B3 अभ्यधावत, D3
'वर्तयत्, G1 M अभ्यवर्तत (for अभ्य)

2 °) K (Ks missing) D1 8 समार्जयन्, B3 Dn1
ससृजानो, Dc1 ससमार्ज (510), Dn2 D1 8 M2 4
सदधानो, D3 समृद्धन्वै, T Gs 4 समृशानो (for संमृ
जानो) D3 5 सदधानस्तु विशिखाय — °) T G1-4

विकर्पश्च पुन पुन — °) Ks 4 B Dc1 Dn M2 4 अभ्य-
धावत, D2 5 'वर्तत (for 'वर्तत) — °) D2 5 1 8
हेम, M1 2 रुक्म (for रुक्म)

3 °) K1 D2 6-8 तथा, B Dc1 Dn अय, D2 8
मृश, S (Gs missing) नुत (for तदा) D2 S (Gs
missing) यात, D3 यात (for [आ]यान्त) — °) Some
MSS पचाला

4 °) Ś: K1 2 द्रोणमाचार्यसुत्तम — °) B1 2 सततो
(sic) (for सर्वतो)

5 °) Ds महार्णवौ (for बला) — °) Ś1 Ks सम
यातौ, Ś2 समीयातां, D2 समाख्यातां (for समेयाता)
— °) Ś1 सत्रोद्धूतौ, D2 वातोद्धूतौ (for 'द्धूतौ) Dn2
कुद्ध (for क्षुब्ध-) Ś1 Ks मंत्रौ (for सत्त्वौ) — °)
B3 यया (for इव)

6 °) G1 M स तु (for ततो) — °) K1 Ds
पाचाल (for 'ल्य) Ks D1 स ह (for शरै) — Ds
reads 6°-13° on marg — °) T G2 विव्याय (for
'च) B3 Ds समरे (for हृदये) — After 6^{ab},
Ds reads 20°-21° for the first time, repeating it in
its proper place Ds om. 6°-7° — °) D1 8 सुद्धं
संदनस्थितं

C. 7 7815
B. 7 170 7
K. 7 171 7

चिच्छेदान्येन भलेन धनुस्स महाप्रभम् ॥ ७
धृष्टद्युम्नस्तु निर्विद्रो द्रोणेन भरतर्षभ ।
उत्ससर्ज धनुस्तूर्णं संदश्य दशनच्छदम् ॥ ८
ततः क्रुद्धो महाराज धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् ।
आददेऽन्यद्भुः श्रेष्ठं द्रोणस्यान्तचिकीर्षया ॥ ९
विकृष्य च धनुश्चित्रमाकर्णात्परवीरहा ।
द्रोणस्यान्तकरं घोरं व्यसृजत्सायकं ततः ॥ १०
स विसृष्टो बलवता शरो घोरो महामृधे ।
भासयामास तत्सैन्यं दिवाकर इवोदितः ॥ ११

तं दृष्ट्वा तु शरं घोरं देवगन्धर्वमानवाः ।
स्वस्त्यस्तु समरे राजन्द्रोणायेत्यब्रुवन्वचः ॥ १२
तं तु सायकमप्राप्तमाचार्यस्य रथं प्रति ।
कर्णो द्वादशधा राजंश्चिच्छेद कृतहस्तवत् ॥ १३
स छिन्नो बहुधा राजन्सूतपुत्रेण मारिष ।
निपपात शरस्तूर्णं निकृत्तः कर्णसायकैः ॥ १४
छित्त्वा तु समरे वाणं शरैः संनतपर्वभिः ।
धृष्टद्युम्नं रणे कर्णो विव्याध दशभिः शरैः ॥ १५
पञ्चभिर्द्रोणपुत्रस्तु स्वयं द्रोणश्च सप्तभिः ।

7 D₃ om 7^{ab} (cf v 1 6) D₆ reads 7 on marg —^b) D₆ भरत (for भा^a) D₆ -सत्तम (for सयुगे) —^a) B₁-4 D₆₁ D₆₁ D₃ महास्वन, B₅ *स्मन (for *प्रभम्)

8 D₆ reads 8 on marg —^a) S₁ K₁-3 D₁ 6-8 च (for तु) —^b) S (G₆ missing) रणे द्रोणेन भारत —^c) D₆ D₂ : उरसृज्यत (D₆ : *ज्य च) धनु शीघ्र —^d) T G₂-4 सदृष्टदशनच्छद

9 D₆ reads 9 on marg —^c) S₁ आदधे, S₁ K₁ : 4 D₆ G₁ : 4 M आदाय (for आददे) S (G₆ missing) दिव्य (for श्रेष्ठ) D₆ आददानो धनु श्रेष्ठ —^d) = 3^b G₁ द्रोणस्यान्त चिकीर्षया

10 D₆₁ om 10 D₆ reads 10 on marg —^a) B D₆₁ स विकृष्य (for विकृष्य च) D₆ D₂ : 3 : 7 : 8 S (G₆ missing) तद् (for च) S₂ damaged, K₄ तत्र, D₆ D₂ : श्रीमान्, D₆ S (G₆ missing) श्रेष्ठम् (for चित्रम्) — K₁ reads 10^{ab} twice. —^b) S₂ * * * णं (for आकर्णात्) G₁ M₁ : 2 आकर्णपरिपूरितं —^c) D₆ D₂ : [म]न्यतक (for [म]न्तकरं) S₁ K₁ (second time) : 4 D₆ 7 रौद्र, K₁ (first time) चित्र (for घोर) —^d) D₆ : महत्, G₁ M₁ : 2 तथा (for ततः) D₆ उरसृजसायकोत्तम

11 D₆ reads 11 on marg —^a) G₁ : 4 M चोरसृष्टो (for विसृष्टो) —^b) D₆ D₂ : तस्मिन्निद्रे (for शरो घोरो) G₁ M₁ : 2 शरो हेमपरिवृत्त —^c) B D₆₁ तापयामास तत्सैन्यं

12 D₆ reads 12 on marg —^a) B D₆₁ D₆ D₂ : G₁ M₁ : 2 तु दृष्ट्वा (by transp), M₂-5 दृष्ट्वा स —^b) B₁ D₆ D₂ : 3 : 7 : 8 T G₁-4 M₁ : 3 (sup lin

as in text) दानवा (for मानवा) —^d) G₁ : 4 M द्रोणस्य (for द्रोणाय)

13 D₆₁ om. 13^a-14^b, D₆₁ reads the same on marg D₆ reads 13^{ab} on marg —^a) B₂ : D₆ शाय कम् (for सा^a) S₂ B आयातम् (for अप्राप्तम्) —^c) S₂ कृतो (sic), K₁ D₁ : 6 कृतो (for कर्णो) S₁ K₈ चकर्त, D₆₁ कर्णस्तु, D₇ कर्णो वि-, D₆ कर्णोपि (for कर्णो द्वा) — S₁ K (K₈ missing) D₁ : 6 om (hapl) 13^d-14^a D₆ reads 13^d-15^b twice.

14 For the repetition in D₆, cf v 1 13 S₁ K (K₈ missing) D₁ : 6 om. 14^a, D₆₁ om 14^{ab} (for all, cf v 1 13) M₂-5 om 14^{ab} D₆₁ reads 14^{ab} on marg —^a) T G₂-4 सछिन्नो, G₁ सभिन्नो, M₁ : 2 स भिन्नो (for स छिन्नो) — D₆ reads 14^b-15^d on marg —^b) S₁ पुत्रो हि (for पुत्रेण) S₂ damaged, K₈ B धन्विना (for मारिष) D₆ (both times) D₂ : 7 : 8 धृष्टद्युम्नस्य मारिष (D₇ : भारत) —^c) D₆ तुण (sic) (for तूर्ण) —^d) K₈ : D₆ (both times) D₂ : 8 निकृत्त, D₆ निकृत्त (for निकृत्त) S₂ -मार्गणै (for सायकै) B D₆₁ D₆₁ निर्विषो भुजगो यथा, D₇ : 8 कृत कर्णस्य सायकै

15 For the repetition in D₆, cf v 1 13 D₆ reads 15 on marg K₂-4 B₂ om 15^{ab} —^a) D₆ G₁ M भित्त्वा (for छित्त्वा) S₁ K₁ D₁ : 6 च, S₂ स (for तु) S₂ राजन्, B₅ D₆₁ n₃ (both times) याणान् (for वाण) —^b) D₆ (first time) om सनत —^c) D₆₁ D₆ D₂ : 3 तत, S (G₆ missing) पुन (for रणे) —^d) T G₂ विव्याध (for *च) S₂ बहुभि, K₄ D₆ D₂ : 8 निशितै (for दशभि)

16 ^a) G₁ M₁ : 2 च (for तु) —^b) N (except S₁ D₆, K₈ D₆ missing) तु (for च) D₆ D₂ :

शल्यश्च नवभिर्वाणैस्त्रिभिर्दुःशासनस्तथा ॥ १६
 दुर्योधनश्च विंशत्या शकुनिश्चापि पञ्चभिः ।
 पाञ्चाल्यं त्वरिताविध्यन्सर्व एव महारथाः ॥ १७
 स विद्धः सप्तभिर्वीरैर्द्रोणप्राणार्थमाहवे ।
 सर्वानसंभ्रमाद्राजन्प्रत्यविध्यत्रिमिस्त्रिभिः ।
 द्रोणं द्रौणिं च कर्णं च विव्याध तव चात्मजम् ॥ १८
 ते विद्धा धन्विना तेन घृष्टद्युम्नं पुनर्मृधे ।
 विव्यधुः पञ्चमिस्तूर्णमैकैको रथिनां वरः ॥ १९
 द्रुमसेनस्तु संकुद्धो राजन्विव्याध पत्रिणा ।

त्रिमिथान्यैः शरैस्तूर्णं तिष्ठ तिष्ठेति चात्रवीत् ॥ २०
 स तु तं प्रतिविव्याध त्रिमिस्तीक्ष्णैरजिह्वगैः ।
 स्वर्णपुङ्खैः शिलावीतैः प्राणान्तकरणैर्युधि ॥ २१
 भस्त्रेनान्येन तु पुनः सुवर्णोज्ज्वलकुण्डलम् ।
 उन्ममाथ शिरः कायाद्रुमसेनस्य वीर्यवान् ॥ २२
 तच्छिरो न्यपतद्भूमौ संदष्टौष्ठपुटं रणे ।
 महाघातममुद्धूतं पक्वं तालफलं यथा ॥ २३
 तांश्च विद्धा पुनर्वीरान्वीरः सुनिशितैः शरैः ।
 राधेयस्याच्छिनद्भस्त्रैः कार्मुकं चित्रयोधिनः ॥ २४

पचभिः (for सप्तभिः) —^c) Ds शल्य (for शल्यश्च) S K1 : 4 Dc1 Dn D1 : 3 तु (for च) S K (Ks missing) D1 : 2 c-3 दशभिर् (for नवभिर्) Dn2 महेष्ट (for वाणैस्) —^d) D3 तदा (for तथा)

17 ^a) B1 om from क्ष विंशत्या up to द्रोणं (in 18^a) K1 : B (B1 om.) D (D1 missing) तु (for च) —^b) S K (Ks missing) B. D1 : 3 c-3 सप्तभिः (for पञ्चभिः) —^c) S2 पाचालं (for 'त्प) Dn1 स्वरया, D3 c क्षिप्रम्, G2 परितो (for त्वरिता) S K1 : [क्ष]विध्य, D2 [क्ष]विध्य (for [क्ष]विध्यन्) D3 पाचाल्य स ततो विध्य

18 B1 om up to द्रोणं (of v l 17) —^a) S1 D3 वीरैर्, D2 c वाणैर् (for वीरैर्) —^b) S K1-3 D1 : 1 घृष्टद्युन्नतया (S1 K2 'मन्त्रदा, K2 'मनो यना) हवे, K2 द्रोणस्यार्थे महाहवे, D3 c द्रोणप्राणाय (D2 'धे) सयुगे —^c) S K1-3 D1 : 1 अर्धभ्रम (S2 'मान, D1 'मो) Dn2 D2 : 5 स चापि प्रतिविव्याध, D3 स सर्वा न्यभ्रमाद्राजन् —^d) K1 : 2 प्रत्यविध्यत् (sic), Dn2 D2 : 5 सवानेव (for प्रत्यविध्यत्) S2 B3 D3 c T G2-4 शरै (for the second त्रिभिः) —^e) Dn2 D2 : 5 S (except G1, G. missing) transp द्रौणिं (Dn2 'ण) and कर्ण —^f) T G1 : 2 विव्याध (for 'घ) S2 K1 : 4 B Dc1 Dn1 D1 : 2 c-3 M1 : 2 transp तव and च Dn2 D2 : 5 विव्याध तनय त (D2 'यस्त) व

19 ^a) Ks मित्रा (for विद्धा) Dn2 D2 : 5 स्वरायुको महाराज —^b) S K (Ks missing) ततो, D2 महा (for पुनर्) Dn2 D2 : 5 घृष्टद्युम्नो महामृधे —^c) B1 समरे (for पञ्चभिस्) G1 M1 : 2 चैव (for तूर्णम्) Dn2 विव्याध समवेताल्ले (sic), D2 : 5 विव्यधु समवेताल्ले, D1 : 5 'घु पचविंशत्या, T G2 : 'युश्चैवमेकैक, G2 : 'घुश्चै नमेकैक, M2-5 पचभिर्विव्यधुश्चैवम् — K1 om (hapl)

19^d-20^e —^d) T G2-4 पंचमी (for एकैको) B Dc1 Dn1 G2 : 4 M2-5 वरा (for वर) Dn2 D2 : 5 मुच (D2 'च) तो भरवाप्रवान्, D1 : 5 प्रत्येक रथिना वर

20 K1 om 20^{ab} (of v l 19) —^a) S (G2 missing) यु (G1 M2 : 4 दु) मत्सेनस् (for द्रुमसे) D2 सु (for तु) S1 K2 तं (for सं) —^b) S (G2 missing) कर्ण (for राजन्) T G2 विव्याध (for 'घ) —^c) Dn2 D2 : 5 पुनश्च विशिखैस्तूर्ण — D2 reads 20^d-21^e for the first time after 6^{ab}

21 For the repetition in D2, of v l 20 —^a) T G2-4 च (for तु) T G2 विव्याध (for 'घ) —^d) D2 रणे (for युधि) D2 प्राणातकरणे रणे

22 ^a) T G2-4 स, G1 M1 : 2 : 5 च, M2 laouna (for तु) —^b) G1 M1 : 2 कर्णोज्ज्वलितकुण्डलं —^c) S2 उम*^a, K1 : D1 उच्चकर्त, K2 B Dc1 Dn1 निचकर्त (for उन्ममाय) —^d) T G (G2 missing) द्रुमसे नस्य, M1 : 2 द्रुमसे, M2 : 4 द्रुमसे (for द्रुमसे) Dn2 D2 : 5 सयुगे (for वीर्यवान्)

23 ^a) Dn2 D2 : 5 प्रापत् (for न्य) —^b) D2 S (G2 missing) मदष्टौष्ठ —^c) D2 : 5 समुद्धूतं —^d) K1 B1 : 2 पक्वं, D2 फलं (for पक्वं) B2 वने (for यया). — After 23, S (G2 missing) ins

1189* द्रुमसेनं हतं दृष्ट्वा घृष्टद्युम्नं प्रतापवान् ।
 कर्णमभ्यव्रजद्राजन्सायकैर्युधिभिः शितैः ।

[(L 1) M2-5 द्रुमसेन — (L 2) M अभ्यवदद् (for 'द्रवद्)]

24 Dn1 repeats 24^{ab} after 25^{ab} —^a) Dn1 (first time) स, D2 तु (for च) K2 B2 वीरो, K2 Dn1 (first time) नः D2 योधान् (for वीरान्) D2 ताश्च विव्याध वीरस्तु —^b) D2 तु (for सु) D2

C 7 7634
B 7 170 25
K 7 171 25

न तु तन्ममृषे कर्णो धनुषश्छेदनं तथा ।
निकर्तनमिवात्युग्रो लाङ्गूलस्य यथा हरिः ॥ २५
सोऽन्यद्भनुः समादाय क्रोधरक्तेक्षणः श्वसन् ।
अभ्यवर्षच्छरौघैस्तं धृष्टद्युम्नं महाबलम् ॥ २६
दृष्ट्वा तु कर्णं संख्यं ते वीराः पदूथर्षभाः ।
पाञ्चाल्यपुत्रं त्वरिताः परिवव्रुर्जिघांसया ॥ २७
पण्णां योधप्रवीराणां तावकानां पुरस्कृतम् ।
मृत्योरास्यमनुप्राप्तं धृष्टद्युम्नममंसाहि ॥ २८
एतस्मिन्नेव काले तु दाशार्हो विकिरञ्जरान् ।
धृष्टद्युम्नं पराक्रान्तं सात्यकिः प्रत्यपद्यत ॥ २९

तमायान्तं महेष्वासं सात्यकिं युद्धदुर्मदम् ।
राधेयो दशभिर्बाणैः प्रत्यविध्यदजिह्वगैः ॥ ३०
तं सात्यकिर्महाराज विव्याध दशभिः शरैः ।
पश्यतां सर्ववीराणां मागास्तिष्ठेति चात्रवीत् ॥ ३१
स सात्यकेस्तु बलिनः कर्णस्य च महात्मनः ।
आसीत्समागमो घोरो बलिवासवयोरिव ॥ ३२
त्रासयंस्तलघोषेण क्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः ।
राजीमलोचनं कर्णं सात्यकिः प्रत्यविध्यत ॥ ३३
कम्पयन्निव घोषेण धनुषो वसुधां बली ।
सूतपुत्रो महाराज सात्यकिं प्रत्ययोधयत् ॥ ३४

पुनर्यौधा सहस्रश — °) K₂ बाणै (for भलै) — ^d)
B₃ धन्विन (for योधिन)

25 °) B₅ स (for न) Dn₂ D₂ S (G₅ missing)
च (for तु) — ^b) Ś₁ K (K₅ missing) D₁ तदा (for
तथा) D₅ धनुश्चिच्छेदतस्तथा (sic) — After 25^{ab}, Dn₁
repeats 24^{ab} — °) B₁ D₃ S T G₂₋₄ विकर्तनम्, Dn₂
D₂ S विलेख (for निकर्त) B D₀₁ Dn₁ G₁ [अ]त्युग्र
(for 'ग्रो) — ^d) Ś K₂ S B₁ (marg as in text) S
D₀₁ D₁ S G₂ Cd महा, K₁ महान् (for यथा)

26 °) Ś K₁₋₃ D₁ सोन्यत्कार्मुकमादाय, D₅ १ S G₁
M₁ २ सोप्यन्यद्भनुरादाय — ^b) Ś₂ K₁ D₅ S G₁ S 4 M
क्रोधाद् (for क्रोध) — °) K₄ B₁ D₁ अभ्यवर्षत्,
Dn₁ अभ्यवर्षत्, D₂ S अन्ववर्षत् (for अभ्य) Dn₂
D₂ S १ S शरौघेण (for 'घैस्त) — ^d) D₂ S महारथं,
S (except G₁ M₁ २, G₅ missing) 'बल (for
'बलम्)

27 °) K₄ B D₀₁ Dn D₂ S कर्णं तु (by transp)
Ś K₅ संख्यत् — ^b) K₁ पण्णरर्षभा, D₂ भरतर्षभा,
D₅ १ S पार्षत्पर्षभ, S (G₅ missing) पण्महारथा (for
पदूथर्षभा) Cd cites पदूया — °) Dn₂ D₂ S १ S
S (G₅ missing) पाचालपुत्रं Ś K (K₅ missing) D₁
S ५ संदृष्टा; D₁ S सरन्धा (for स्वरिता) — ^d)
Dn₂ D₂ S जिघांसव (for 'या)

28 °) G₁ M यौध (for योध-) — ^b) Ś₁ (marg
as in text) २ पुरस्कृतान्, B₅ पुरस्थितं, Dn₁ पुरस्तत्,
D₁ S पुरसरं (for पुरस्कृतम्) — °) T G₂₋₄ धृष्टद्युम्नम्
(for मृत्योरास्यम्) — ^d) T G₂₋₄ मृत्युराष्टम् (G₂ 'लो
कम्) (for धृष्टद्युमम्) Dn₂ D₂ S मेनिरे सैनिका विभो

(D₅ मृश)

29 ^b) S (G₅ missing) विसृजन् (for विकिरन्)
— °) B D₀₁ Dn₁ परित्रातुं, D₁ S च संभ्रात (for परा
क्रान्त) — ^d) B₁ प्रत्यद्वयत्, Dn₂ D₂ S पर्य (Dn₂
प्रत्य)रक्षत्, D₅ समपद्यत (for प्रत्य)

30 °) Dn₂ D₂ S तमापतत् संप्रेक्ष्य — ^b) G₁ सा
स्वद, M सास्वत (for सात्यकि) — ^d) Dn₂ D₂ S
ततो विव्याध सयुगे

31 °) B₁ D₂ S सात्यकि — ^b) T G₂ विव्याध (for
'ध) D₂ S G₁ M₁ २ बहुभि (for दशभि) — °) S
(G₅ missing) सैन्याना (for -वीराणा) — ^d) Ś₂ [अ]थ
(for च)

32 °) K₁ २ D₁ सु, M₅ S च (for तु) B₂
सात्यकेर्बलिनो राजन्, D₅ G₁ M₁ २ सात्यकेश्चापि (D₅
'श्वैव) बलिन — °) K₄ B D (D₅ missing) S
(except G₁ M₁ २, G₅ missing) राजन् (for घोरो)
— ^d) K₁ २ बद्धि (for बलि)

33 °) D₁ S आसयस् (for त्रासयस्) Dn₂ D₂ S
रथ, M₅ तम (for तल-) — ^b) K₁ २ D₁ क्षत्रिय
र्षभ — °) D₅ T G₂₋₄ लोचन K₁ तत्र, K₂ राजन्,
D₅ G₅ कर्ण (for कर्ण) — ^d) B₅ D₂ S १ सात्यकि
Ś₂ प्रत्यविपद्य (sic) (for प्रत्यविध्यत) D₅ corrupt

34 °) Ś₂ K₁ २ तल (for इव) — ^b) Dn₂ D₂
T G₂₋₄ धनुषा (for 'पो)

35 °) Ś₂ D₅ १ S विपाठ, G₁ M₁ २ विपाठै (for
विपाठ) D₂ S कर्ण (for -कर्णि-) — °) Ś₁ K₅

विपाठकर्णिनाराचैर्वत्सदन्तैः क्षुरैरपि ।

कर्णः शरशतैश्चापि शैनेयं प्रत्यविध्यत ॥ ३५

तथैव युयुधानोऽपि वृष्णीनां प्रवरो रथः ।

अभ्यवर्षच्छरैः कर्णं तद्युद्धमभवत्समम् ॥ ३६

तावकाश्च महाराज कर्णपुत्रश्च दंशितः ।

मात्यकिं विव्यधुस्तूर्णं समन्तान्निशितैः शरैः ॥ ३७

अर्हैरस्त्राणि संग्रार्य तेषां कर्णस्य चाभिभो ।

अविध्यत्सात्यकिः क्रुद्धो वृषसेनं स्तनान्तरे ॥ ३८

तेन बाणेन निर्विद्धो वृषसेनो विशा पते ।

न्यपतत्स रथे मूढो धनुस्तृज्य वीर्यवान् ॥ ३९

ततः कर्णो हतं मत्वा वृषसेनं महारथः ।

पुत्रशोकाभिसंतप्तः सात्यकिं प्रत्यपीडयत् ॥ ४०

पीड्यमानस्तु कर्णेन युयुधानो महारथः ।

विच्याघ बहुभिः कर्णं त्वरमाणः पुनः पुनः ॥ ४१

स कर्णं दशभिर्विद्धा वृषसेनं च सप्तभिः ।

सहस्तावापधनुषी तयोश्चिच्छेद सात्वतः ॥ ४२

तावन्ये धनुषी सज्ये कृत्वा शत्रुभयंकरे ।

युयुधानमविध्येतां समन्तान्निशितैः शरैः ॥ ४३

वर्तमाने तु संग्रामे तस्मिन्वीरवरक्षये ।

अतीव शुश्रुवे राजन्गाण्डीवस्य महास्वनः ॥ ४४

श्रुत्वा तु रथनिर्घोषं गाण्डीवस्य च निस्वनम् ।

स्रुतपुत्रोऽत्रवीद्राजन्दुर्योधनमिदं वचः ॥ ४५

G 7 7854
B 7 170 45
K 7 171, 45

चात्यं, Ss damaged, T G2-3 M3-3 चित्रै, G1 M1 2 तीक्ष्ण (for चापि) —^d) B3 शैनेय प्रत्यविध्यत

36 ^a) Bom ed युयुमानो (for युयुधानो) —^d) Ks Dn D2 5 युधि, G1 4 M रथी (for रथ) —^e) B1 तूर्ण (for कर्ण)

37 ^a) D2 5 तु (for च) Dn2 D2 5 कर्णं प्रमुञ्चत कृत्वा —^d) D3 5 तु (for च) K2 5 D1 G1 M श्रेष्ठ, D1 5 T G2 दंशिता B (except B4) Dc1 G2 5 कर्णपुत्राश्च दंशिता (G3 5 'पि)ता, Dn2 D2 5 पुत्रा भवतु विशां पते —^e) D5 G2 निर्विधुस्, T G2 विव्यधुस् (for 'पुस्) Dn2 D2 5 मूढं (for तूर्ण) —^d) D1 निशित * (for निशितै)

38 ^a) Dn2 शरैर् (for अ) —^d) S2 चाभित, K1 चात्रिभु, K2 D1 चात्रिभु, K3 B Dc1 Dn2 D2 5 वा विभो, Dn1 चात्रिभो, D1 5 चात्रिभो (for 'भो) —^e) S K (Ks missing) विव्याघ (for अविध्यत्) S1 Ks Dn2 तूर्ण (for क्रुद्धो) D2 5 अविध्यत्सात्यके स्तूर्ण

39 ^a) D2 5 निर्विद्धो (for निर्विद्धो) —^d) S2 K1 2 Dn2 महापुति, D2 5 महद्युधि (for विशा पते) —^e) S K1-3 स्त्र (K1 सु)रथान्, B1 2 Dc1 D3 5 स्वरथे, Dn2 च रथे, D 1 5 स (D2 च) रणे (for स रथे) Dn2 D2 तूर्ण, G1 M2 रुणो, M1 विग्नो (sio) (for मूढो) D5 प्रपतत्स रथे तूर्ण, T G2-4 M3-5 न्यपीडयमाने (M3-5 'डय रथे) वीरो

40 ^b) Ks B D (Ds missing) G1 M महारथं (for

'रथ) —^d) S1 Ks om (hapl) 40^a-41^b —^d) Ds प्रत्यविध्यत, Ds 'पीडयत् (for 'पीडयत्)

41 S1 Ks om 41^a (of v 1 40) —^d) S2 सात्यकि स महारथ —^e) T G2 विव्याघ (for 'घ) —^d) T G2-4 स्वरन्याणे (for 'माण)

42 ^b) Ks Dn2 D2 5 S (Gs missing) पचभि (for सप्तभि) —^e) S2 K1 2 D2 5 सहस्तौ चा (D2 5 'स्ताश्चा)पि धनुषी, D1 5 सहसा चापघ; T G2-4 हस्तावापे (G1 'पौ)च घं, G1 M सवामहस्ते घं —^d) Dn2 D2 5 5 सात्यकि (for सात्वत)

43 ^a) G1 M1 2 द्वावन्ये Ks 4 Dn2 D2 5 5 सजे (for सज्ये) —^d) D5 भयकरौ —^e) S1 D2 5 अयुध्येतां (for अवि)

44 ^a) Dn2 तथा रौद्रे, D5 G1 M1 2 तथा युद्धे (for तु संग्रामे) —^d) D5 गाजीवस्य Ks महात्मन, D2 5 च धन्विन, T G2-4 महास्वन, G1 M1 2 स्वनो महान् (for महास्वन)

45 D2 5 Ms om (hapl) 45^a —^d) D1 5 गांजी वस्य Some MSS च निस्वनं, B4 D5 5 महास्वन (for च नि) —^d) D1 5 तव पुत्रम् (for दुर्योधनम्) S K (Ks missing) D1 दुर्योधनरथं प्रति

46 Before 46, M3-5 ms कर्णं दवाच —^a) K1 शवां, Dn2 D2 सर्वां, D5 सर्वा, G1 M सर्वं (for सर्वां) B2 5 अरीन्, Dn1 यलीन्, Dn2 D2 चमू, D5 चमूर, D5 शिषी, G1 M वलं (for शिषीन्) D2 5

C 7 7653
B 7 170 46
K. 7 171 46

एष सर्वाञ्जिवीहत्वा मुख्यशश्च नरर्षमान् ।
पौरवांश्च महेष्वासाङ्गाण्डीवनिनदो महान् ॥ ४६
श्रूयते रथघोषश्च वासवस्येव नर्दतः ।
करोति पाण्डवो व्यक्तं कर्मौपायिकमात्मनः ॥ ४७
एषा विदीर्यते राजन्वहुधा भारती चमूः ।
विप्रकीर्णान्यनीकानि नावतिष्ठन्ति कर्हिचित् ४८
वातेनेन समुद्धूतमभ्रजालं विदीर्यते ।
सव्यसाचिनमासाद्य भिन्ना नौरिव सागरे ॥ ४९
द्रवतां योधमुख्यानां गाण्डीवप्रेपितैः शरैः ।

विद्वानां शतशो राजञ्श्रूयते निनदो महान् ।
निशीथे राजशार्दूल स्तनयितोरिवाम्बरे ॥ ५०
हाहाकाररवांश्चैव सिंहनादांश्च पुष्कलान् ।
शृणु शब्दान्वहुविधानर्जुनस्य रथं प्रति ॥ ५१
अयं मध्ये स्थितोऽस्माकं सात्यकिः सात्वताधमः ।
इह चेच्छ्रूयते लक्ष्यं कृत्स्नाञ्जेष्वामहे परान् ॥ ५२
एष पाञ्चालराजस्य पुत्रो द्रोणेन संगतः ।
सर्वतः संवृतो योधै राजन्पुरुषसत्तमैः ॥ ५३
सात्यकिं यदि हन्यामो धृष्टद्युम्नं च पार्षतम् ।

हन्यान् (sio) (for हत्वा) —^δ S K (Ks missing)
युध्यतश्च, B₁ Dn₁ मुख्यशश्चैव, D₂ ० सरयाश्च, D₁ १
मुख्यान्सर्व- (for मुख्यशश्च) D₁ युध्यतश्च नरर्षभ-
—^० Dn D₂ १ S (G₁ missing) कौरवाश्च (for
पौ) B D₁ Dn₁ महेष्वासो (for 'सान्) — After
46^{ab}, B D₁ Dn₁ ins

1190* विक्षिपद्भुत्तम धनु ।

पार्यस्तत्रैव नियत

[(L 1) B₁ सुमहद् (for उत्तम) — (L 2) Bom
ed पाथो विजयते तत्र]

—^d D₁ १ गाजीव (for गाण्डीव)

47 ^a T वा (for च) K₄ Dn₂ D₁ १ १ १ १
G₁-4 M श्रूयते रथ (D₂ १ वज्र) निर्घोषो —^δ K₁
नन्मत (sio), K₂ नर्दत, Dn₂ D₂ १ गर्जत, D₂ मर्दन
(for नर्दत) — K₂ om. 47^{cd} —^० D₁ १ गांजि
(D₁ 'जी) वो (for पाण्डवो) S (G₁ missing) नित्य
(for व्यक्तं) —^d S K₁ कर्मौपायिकमात्मन, B₂ 4, १
Dn₂ D₂ १ कर्मौपायिक, D₂ कर्मौपायिक, D₁ १ कुद-
रूप क्षय पुन Cd cites औपायिक

48 ^a D₁ विदायते, G₁ M हि दीर्यते (for विदी)
Dn₂ D₂ १ एक (Dn₂ 'प) पार्यो महाराज —^δ M₂
दीर्यते (for भारती) Dn₂ मर्दयत्सुमहाचमू, D₂ १ सुद-
यत्सुमहा (D₂ 'रम् महा) चमू — After 48^{ab}, S₁ K₂ read
49^{cd} D₂ om 48^{ab}-50^{ab} —^० K₂ Dn₂ D₂ १ १ [अ]ने
कानि (for [अ]नी) B₁ एव कीर्णान्यनीकानि —^d B
D₁ Dn₁ न हि, G₁ M₁ १ नात्र, M₂-१ तात (for नाव)
S₁ K₂ कुत्रचित् (for कर्हि)

49 D₂ om 49 (cf v 1 48) —^a B₁-३ D₁
Dn₁ वातेरिव, D₁ G₁ 'नैव : 'नैव (for 'नेव) D₂

समुद्धूतम् —^δ T G₂-4 मेघ (for अश्व) Dn D₂
१ ० विदा (D₂ 'शी) र्यते (for विदी) — S₁ K₂ read
49^{cd} after 48^{ab} —^० T G₂-4 आलोक्य (for आसाद्य)

50 D₂ om. 50 (cf. v 1 48) T G₂-4 om 50
—^a G₁ M यौध —^δ D₂ १ १ गाजी (D₂ 'डी) व
प्रेरितै शरै —^० Dn₂ D₂ १ पतता समरे राजव् —^d
B निस्वनो, D₁ Dn₁ निस्वनो (for निनदो) G₁ M
गजाना श्रूयते स्वन (M₂-१ ध्वनि) — After 50^{cd},
S K (K₂ missing) B D₁ Dn D₂ १ १ १ read 51^{cd} for
the first time, repeating the same in its proper
place D₁ १ १ om 50^{ab}-51^{ab} G₁ M read 50^{cd} after
51 —^० G₁ M रथ- (for राज)

51 D₁ १ १ om 51^{ab} (cf v 1 50) S K (K₂
missing) B D₁ Dn D₂ १ १ १ read 51^{cd}, for the first
time, after 50^{cd} —^० S₂ K₁ १ (all second time)
रथ- (for शृणु) B₂ (second time) D₂ च बहुषो (D₂
'धा) (for बहुविधान्) S K (K₂ missing) B D₁ Dn
D₂ १ १ (all first time) शृणु दुन्दुभिनिर्घोषम् —^d B₂
(second time) ह्यर्जुनस्य — After 51, G₁ M read 50^{cd}

52 ^a S K₁-३ अद्य (for मध्ये) —^δ S₂ सात्यकि
पुरुषाधम, B D₁ Dn₁ D₂ १ १ G₁ M₁ १ 'कि सात्वता
वर, D₁ 'कि शत्रुतापन, D₂ 'कि सत्यविक्रम — D₂
om. 52^{cd} —^० S K₁ १ D₁ Dn₁ लक्ष्यते, D₂ लभते
(for लभ्यते) T G₁ १ M₁ १ Cd लक्ष (for लक्ष्य)
—^d S₂ K₁ १ सर्वाव, D₂ १ कृत्स्नं, G₁ M अन्याव् (for
कृत्स्नाव्)

53 ^a S K (K₂ missing) Dn₂ एव (for एष)
Some MSS पचाल —^δ M₂-१ संयुगे (M₂ 'ते)
(for संगत) D₂ १ द्रोणपुत्रेण संगत — D₂ om.
53^{cd} —^० B D₁ Dn₁ राजव्, Dn₂ T G₂-4 M₁ १

असंशयं महाराज ध्रुवो नो विजयो भवेत् ॥ ५४
 सौमद्रवदिमौ वीरौ परिवार्य महारथौ ।
 प्रयतामो महाराज निहन्तुं वृष्णिपार्षतौ ॥ ५५
 सव्यसाची पुरोऽभ्येति द्रोणानीकाय भारत ।
 संसक्तं सात्यकिं ज्ञात्वा बहुभिः कुरुपुंगवैः ॥ ५६
 तत्र गच्छन्तु बहवः प्रवरा रथसत्तमाः ।
 यावत्पार्यो न जानाति सात्यकिं बहुभिर्वृतम् ॥ ५७
 ते त्वरध्वं यथा शूराः शराणां मोक्षणे भृशम् ।
 यथा तूर्णं व्रजत्येष परलोकाय माधवः ॥ ५८
 कर्णस्य मतमाज्ञाय पुत्रस्ते प्राह सौवलम् ।
 यथेन्द्रः समरे राजन्प्राह विष्णुं यशस्विनम् ॥ ५९
 वृतः सहसैर्दशभिर्गजानामनिर्गतिनाम् ।

रथैश्च दशसाहसैर्वृतो याहि धनंजयम् ॥ ६०
 दुःशासनो दुर्विपहः सुबाहुर्दुष्प्रधर्षणः ।
 एते त्वामनुयास्यन्ति पत्तिभिर्बहुभिर्वृताः ॥ ६१
 जहि कृष्णौ महाबाहो धर्मराजं च मातुल ।
 नकुलं सहदेवं च भीमसेनं च भारत ॥ ६२
 देवानामिव देवेन्द्रे जयाशा मे त्वयि स्थिता ।
 जहि मातुल कौन्तेयानसुरानिव पावकिः ॥ ६३
 एवमुक्तो ययौ पार्थान्पुत्रेण तव सौवलः ।
 महत्या सेनया सार्धं तव पुत्रैस्तथा विभो ॥ ६४
 प्रियार्थं तव पुत्राणां दिधक्षुः पाण्डुनन्दनान् ।
 ततः प्रवृत्ते युद्धं तावकानां परैः सह ॥ ६५
 प्रयाते सौवले राजन्याण्डवानामनीकिनीम् ।

C 7 7678
B. 7 170 68
K 7 171 68

शूरं, Ms-० शूरो (for योर्धे) Ds ३ सर्वे (Ds स वै)
 स संवृतो वीरै —^a) Dn2 Ds ३ रथै (for राजन्) T
 G1 ३ M G2-३ इत्याम, Ds 'द्वै' (for 'मो') —^a) Ś1 Ks
 असदशयो (for 'य') —^a) Ś1 Ds ३-३ ध्रुव Ds ३ विजय
 सहोदरै

54 ^a) Dn1 चैव (for यदि) Ks B Dc1 Dn Ds
 ३.१ ३ T G2-३ इत्याम, Ds 'द्वै' (for 'मो') —^a) Ś1 Ks
 असदशयो (for 'य') —^a) Ś1 Ds ३-३ ध्रुव Ds ३ विजय

55 ^a) Ms-३ वीर (for वीरौ) —^b) Ds ३ महारथा
 —^a) Ds प्रपश्याम, T G2-३ प्रयताम (for 'मो') —^a)
 K1 निहतुं, Ds निहत (for निहन्तु)

56 ^a) Ś K1 ३ D1-३ ३ ३ G1 Cd पुराभ्येति

57 ^a) Ds ततो (for तत्र) Ms-३ भवत (for
 दहव) —^b) S (except G4, Gs missing) प्रवीरा
 (for प्रवरा) —^a) Dc1 Dn1 यत्र, Gs नावत् (sic)
 (for या) T G2-३ चायाति (for जानाति) —^a) Ds
 बहुधा (for 'मिर') B1 युतं (for वृतम्)

58 Ks om (hapl) 58-61 —^a) Ś K1-३ Ds-३
 यतश्च, Ds ३ स्वरतु (Ds 'त') (for स्वरध्व) Śs K1
 B Dc1 Dn1 D1 ३ तथा, Ks यत, Dn2 Ds ३ महा-
 (for यया) —^b) Ś1 Ks B1 Ds ३ शूराणां (for श्र)
 —^a) Dn स्विह, Ds स्वेह, Ds स्वेप (for तूर्ण)
 —^a) Ms (before corr) भारत (for माधव) — After
 58, Bom ed ins

1191* तथा कुरु महाराज ध्रुनीत्या सुप्रयुक्त्या ।

59 Ks Ds om 59 (for Ks, cf v 1 58) —^a)
 Dc1 Dn1 T G2-३ आस्याय, Ds ३ आदाय (for आजाय)
 —^a) Dn2 महायशा (for यशस्विनम्)

60 Ks om 60 (cf v 1 58) —^a) Ds कर्ण
 (for वृत) B1 M बहुभिर (for दशभिर) —^a)
 Ds ३ शत (for दश) Ś K1-३ वाजिना शतसाहसैर
 —^a) B Dc1 Dn1 तूर्ण (for वृतो)

61 Ks om 61 (cf v 1 58) —^b) Śs K1 ३
 दुर्विमर्षण, Dn1 दुष्प्रधर्षण (for दुष्प्रधर्षण) —^a)
 G1 M1 ३ अनुयास्यन्तु (for सन्ति)

62 ^a) Dn2 Ds ३ महेष्वासौ, Ds ३ महाराज (for
 'बाहो') —^a) Śs च सौवल, Ks B Dc1 Dn1 सयैव च,
 Dn2 Ds ३ T G1-३ M1 ३ च पाण्डव, Ms ३ (orig) च
 भारत, Ms (inf lsn) च मातुल (for च भारत)

63 ^a) Ks अपि (for ह्य) Ds Gs Ms देवेन्द्रो
 —^b) Ks Bs-३ Dn D1 ३ ३ T G2 ३ स्वयि मे (by
 transp) —^a) Ds ३ स्व चैव (for मातुल)

64 ^b) Ds ३ नोदित (for सौवल) Dn2 तव पुत्रेण
 चोदित — Ds om 64^a —^a) Ks सह (for तव)
 Dn2 Ds ३ च दंशित, Ds च ते विभो; Ds च तैर्विभो,
 S (Gs missing) च दसि (T G2 'शि' तै (for तथा विभो)
 B Dc1 Dn1 सह पुत्रैश्च ते वि (Bs प्र) भो, Ds तव पुत्रेण
 नोदित

65 ^a) Dn2 Ds ३ ३ ३ पुत्रस्य (for पुत्राणां) —^b)

C 7 7678
B 7 170 68
K 7 171 68

वलेन महता युक्तः स्रुतपुत्रस्तु सात्वतम् ॥ ६६
अभ्ययान्वरितं युद्धे किरञ्जरशतान्वहन् ।
तथैव पाण्डवाः सर्वे सात्यकिं पर्यवारयन् ॥ ६७

महद्युद्धं तदासीत्तु द्रोणस्य निशि भारत ।
घृष्टद्युम्नेन शूरेण पाञ्चालैश्च महात्मनः ॥ ६८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥

१४६

संजय उवाच ।

ततस्ते प्राद्रवन्सर्वे त्वरिता युद्धदुर्मदाः ।
अमृष्यमाणाः संरब्धा युयुधानरथं प्रति ॥ १
ते रथैः कल्पितै राजन्हेमरूप्यविभूषितैः ।

सादिभिश्च गजैश्चैव परिववुः स सात्वतम् ॥ २
अथैनं कोष्ठकीकृत्य सर्वतस्ते महारथाः ।
सिंहनादांस्तदा चक्रुस्तर्जयन्तः स सात्यकिम् ॥ ३
तेऽभ्यवर्षञ्जरैस्तीक्ष्णैः सात्यकि सत्यविक्रमम् ।

S (Gs missing) दिवक्षु पादवाघ्रणे

66 ") D1 8 तस्मिन् (for राजन्) —^d) Ś K1-8 B5
D1 1 8 च, B2 8 D01 D3 6 स (for तु) M3-5 सात्यकिं
(for सात्वतम्) B1 4 स्रुतपुत्रसमावृ (B1 "हु) व

67 ") K4 B D01 Dn1 त्वरितो —^b) Gs 4 शित-
(for शर) Ś1 K8 -गणान्, D3 6 वरान् (for -शतान्)
—^c) B D01 Dn1 D3 6-8 पार्थिवा (for पाण्डवा)
Dn2 D3 6 समेत्य तावका सर्वे —^d) D3 सात्यकिं प्रत्य
वारयन् — After 67, Dn2 D2 5 ins

1192* भारद्वाजस्ततो गत्वा घृष्टद्युम्नरथं प्रति ।

68 ") B1 तदासीच्च, Dn2 D2 5 तदा चक्रे, D1
तथा स्वासीद्; D3 तयासीत्, T G1-4 M तदा आसीद्
(for तदासीत्) —^b) Dn2 D2 5 निशीथे भरतर्षभ
—^c) B D01 Dn1 D2 1 8 शूरेण (for शूरेण) —^d)
Some MSS पचालैश्च Ś1 K1 5 समतत, K3 B
D01 G1 M महाङ्गुव, Dn D2 सहाङ्गुव; D3 महाङ्गुव,
D3 महात्मभिः; T G2-4 महोद्धत (for महात्मन)

Colophon K5 D1 G5 missing — Sub-parvan
Editions घटोत्कचवच — Day of Drona's General-
ship K5 चतुर्थदिवसे — Adhy name Ś1 K1 2 4
B D01 Dn1 D1-8 5-8 G1 2 4 M1 2 रात्रियुद्ध, Bom
ed रात्रियुद्धे सकुल्युद्ध — Adhy no (figures, words
or both) Dn1 170, D2 171, T G1-4 M1 2 166,
M3-5 165 — Śloka no Dn1 69

146

☞ This adhy is missing in K5 G. (cf v 1 7
125 14, 137 9)

1 D3 missing up to 2^d (cf v 1 7 141 35)
—^a) Dn2 om (with the ref) from ततस्ते up to ते
रथै (in 2^a) D2 6 पार्थिवा, D1 [5]भ्यद्रवन् (for
प्राद्रवन्) G2 6-8 रिता सर्वे —^b) D2 5 त्वदीया,
G2 प्राद्रवन् (for त्वरिता) —^c) D2 5 सकुद्धा (for
संरब्धा)

2 D1 missing, Dn2 om up to ते रथै (for
both, cf v 1 1) —^a) D2 5 6 G2 तै (for ते)
—^b) Dn2 D2 5 6-8 रत्न (for रूप्य-) —^c) D3
सादिनश्च (for 'भिश्च) D1 8 चैन (for चैव) Dn2
D2 5 पदातै सादिभिश्चैव —^d) K2 B2 4 5 स, D2
5 5 6 च (for स) K1 Dn1 सात्वता (Dn1 'ता),
B5 'त' (for 'तम्) Bom ed परिववु समतत

3 ") B5 D3 6 तथा (for अथ) —^b) D3 सर्व
पुत्र (for सर्वतस्ते) —^c) Ś1 K1 4 D3 6 T G1 8 4
M तथा; K3 B D01 Dn1 D1 G2 ततश्च (for तदा)
Dn2 D2 4 5 7 8 सिंहनाद महकुत्वा —^d) K4 B1 तर्ज
यत् (B1 'ति); D3 प्रहरतश्च, G1 M1 2 योधयति,
M3-5 विजयत् (M4 'ति) (for तर्जयन्त) Ś1 B1 5
D0-8 T G2-4 च, K3 स (for स) D01 Dn1 पर
स्पर, Dn2 D2 4 5 चतुर्विध (for स सात्यकिम्)

4 ") D3 G1 M1 2 अस्यवर्षञ्च; T G2-4 M3-5 तेवा

त्वरमाणा महावीर्या माधवस्य वधैपिणः ॥ ४
 तान्दृष्ट्वा पततस्तूर्णं शैनेयः परवीरहा ।
 प्रत्यगृह्णान्महाबाहुः प्रमुञ्चन्विशिखान्वहून् ॥ ५
 तत्र वीरो महेष्वासः सात्यकिर्युद्धदुर्मदः ।
 निचकर्त शिरास्युग्रैः शरैः संनतपर्वभिः ॥ ६
 हस्तिहस्तान्द्वयग्रीवान्वाहनपि च सायुधान् ।
 क्षुरग्रैः पातयामास तावकानां स माधवः ॥ ७
 पतितैश्चामरैश्चैव श्वेतच्छत्रैश्च भारत ।
 बभूव धरणी पूर्णा नक्षत्रैर्द्यौरिव प्रभो ॥ ८
 तेषां तु युयुधानेन युध्यतां युधि भारत ।
 बभूव तुमुलः शब्दः प्रेतानामिव क्रन्दताम् ॥ ९

तेन शब्देन महता पूरितासीदसुंधरा ।
 रात्रिः समभवच्चैव तीव्ररूपा भयावहा ॥ १०
 दीर्यमाणं बलं दृष्ट्वा युयुधानशराहतम् ।
 श्रुत्वा च विपुलं नादं निशीथे लोमहर्षणम् ॥ ११
 सुतस्तत्राववीज्राजन्सारथिं रथिनां वरः ।
 यत्रैष शब्दस्तत्राश्वाश्चोदयेति पुनः पुनः ॥ १२
 तेन संचोद्यमानस्तु ततस्तास्तुरगोचमान् ।
 स्रतः संचोदयामास युयुधानरथं प्रति ॥ १३
 ततो दुर्योधनः क्रुद्धो दृढधन्या जितक्लमः ।
 शीघ्रहस्तश्चित्रयोधी युयुधानमुपाद्रवत् ॥ १४
 ततः पूर्णायतोत्सृष्टैर्मसशोणितभोजनैः ।

C 7 7614
B 7 11 18
K 7 127 18

(M₁ ५ ते व्या) किरव् (for तेऽभ्यवर्षव्) — °) T G₂ ४
 र्वमाणा (for स्वर) K₁ Dn₂ D₁ ५ १ १ ३ G₁ महावीरा,
 D₂ 'राज (for 'वीर्या) — °) B₁ जवैपिण (for वधै)
 5 °) D₁ १ ३ सैनेय (for शै) — °) B₁ D₂ G₂
 प्रत्यगृह्णन् — °) S (G₅ missing) विमुञ्चन् (for प्र)
 6 D₁ om. 6 — °) S₂ K₁ ३ ४ तत (for तत्र)
 S K (K₅ missing) D₂ ६ शूरो (for वीरो) G₂ महे-
 ष्वासान् (for 'स) — °) S₂ K (K₅ missing) सात्यकि
 सत्यविक्रम — °) S K₁ ३ विचकर्त (S₁ र्प), K₈
 निचकर्प (for 'त)

7 °) S₁ Dc₁ Dn₁ D₂ ४ १ हयग्रीवा D₁ तेषामा
 पवता वीरा — °) B₁ ३ भारत, Dn₂ D₂ ४ १ ३
 सागदान् (for सायुधान्) — °) S₁ सादयामास, K₅ ४
 Dn₁ D₅ छाद, B₁ ३ साव, B₂ ४ ५ Dc₁ Dn₂ D₂
 शाव, D₂ छेद (for पात) S (G₅ missing) क्षुर
 प्रेरर्षचंद्रैश्च — °) S₁ K (K₅ missing) Dc₁ D₃ ६ च,
 Dn₂ D₂ ४ ५ १ ३ तु, G₁ M₁ २ स (for स) K₂
 पातितै (for माधव) B₁ तावकानां महारथ

8 °) K₂ माधवश्च, S (G₅ missing) पताकैश्च (for
 पतितैश्च) — °) S (G₅ missing) बभूव वसुधाकीर्णा
 (M₁ 'वा राजन्)

9 °) Dn₁ एतेषा (for तेषा तु) — °) Dn₂ G₁ M
 व्य्यता (for यु) S (except M₃ ४, G₅ missing)
 निदि (for युधि) D₂ ३ यु (D₃ व) व्य्यता भरतपर्म
 — °) Dn₁ D₁ ५ १ ३ तुमुल (for तुमुल) K₁ शब्द
 — D₁ om. 9^a-11^a — °) K₁ corrupt S₂ राजानाम्,
 K₅ D₁ पवताम् (for प्रेतानाम्) B Dc₁ Dn₁ S (G₅

missing) क्रन्दतामिव (by transp)

10 D₁ om 10 (cf. v 1 9) — °) G₁ M कंपिता
 (for पूरिता) B Dc₁ Dn₁ D₁ T G₂-४ [म]मृद्,
 Dn₂ D₂ ५ १ ३ [ह]यं, G₁ M च (for [वा]सीद्)
 — °) Dn₂ D₂ ५ १ ३ चापि (for चैव) — °) Dn₂ D₂
 ५ १ ३ घोरे (for तीव्र)

11 D₁ om. 11^a (cf. v 1 9) — °) D₃ दीर्यमाण
 (for दीर्य) — °) D₂ शराचित्, S (G₅ missing)
 शरादित् (for 'हतम्) — °) B₁ Dn₂ D₂ ४ तु (for
 च) S (G₅ missing) तस्मिन्सुतु (G₁ M₁ ३ 'सिस्तु तु)
 मुले युद्धे (G₁ M₁ ३ राजन्, M₂-३ तात) — °) K₁ ३
 D₁ ३ रोम (for लोम) B Dc₁ Dn₁ D₃ हर्षणे S
 (G₅ missing) निशया रोमहर्षणे

12 °) S (G₅ missing) दुर्योधनोयवीद्वाक्य (G₁ M₃-३
 'द्राजन्) — °) D₁ om (hapl) यिर D₅ सारथि
 व्यथितवत् — °) T G₂-४ [ए]व (for [ए]प) — °)
 D₁ ३ नोदय (for चो)

13 °) T G₂-४ [ए]व, G₁ M वै (for स) S₂
 K₁ ३ ४ संचोद्यमानस्य, D₂ ६-३ सनो (D₂ 'ना) यमानस्तु,
 D₃ सद्योध्य (for सचोद्य) G₂ च (for तु) — °)
 D₁ ततस्त (for सूत सं) D₂ ३ ६-३ सूत सनोदया-
 मास

14 °) Dn₂ D₂ ४ ५ १ ३ राजा (for क्रुद्धो) — °)
 S₁ जित- (for दृढ)

15 °) S (G₅ missing) तत कामुंनमुंकेरु — °)
 B Dc₁ Dn₁ शरै (for मास) S (G₅ missing)

C 7 7694
B 7 171 15
K 7 172 15

दुर्योधनं द्वादशभिर्माधवः प्रत्यविध्यत ॥ १५
दुर्योधनस्तेन तथा पूर्वमेवादितः शरैः ।
शैनेयं दशभिर्गणैः प्रत्यविध्यदमर्षितः ॥ १६
ततः समभयद्युद्धमाकुलं भरतर्षम ।
पाञ्चालानां च सर्वेषां भारतानां च दारुणम् ॥ १७
शैनेयस्तु रणे क्रुद्धस्तव पुत्रं महारथम् ।
सायकानामशीत्या तु विव्याधोरसि भारत ॥ १८
ततोऽस्य वाहान्समरे शरैर्निन्ये यमक्षयम् ।
सारथिं च रथाच्छूर्णं पातयामास पत्रिणा ॥ १९
हताश्वे तु रथे तिष्ठन्पुत्रस्तव विशां पते ।
मुमोच निशितान्वाणाञ्शैनेयस्य रथं प्रति ॥ २०

शरान्पञ्चाशतस्तांस्तु शैनेयः कृतहस्तवत् ।
चिच्छेद समरे राजन्प्रेषितांस्तनयेन ते ॥ २१
अथापरेण भलेन मुष्टिदेशे महद्भुजः ।
चिच्छेद रभसो युद्धे तव पुत्रस्य मारिप ॥ २२
विरथो विधनुष्कश्च सर्वलोकेश्वरः प्रभुः ।
आरूरोह रथं तूर्णं भास्वरं कृतवर्मणः ॥ २३
दुर्योधने परावृत्ते शैनेयस्तव वाहिनीम् ।
द्रावयामास विशिखैर्निशामध्ये विशां पते ॥ २४
शङ्कुनिश्चार्जुनं राजन्परिवार्य समन्ततः ।
रथैरनेकसाहसैर्गजैश्चैव सहस्रशः ।
तथा ह्यसहस्रैश्च तुमुलं सर्वतोऽकरोत् ॥ २५

निर्मुक्तोरगसनिर्मे — °) B₁ दुर्योधनो — °) S₁ K₂
प्रत्यविध्यत माधव, B Dc₁ Dn₁ माधव (B₁ ५ 'वं')
प्रविभेद ह

16 °) B₁ ते तु (for तेन) S₁ K₁ ३ D₁ तदा (for
तथा) B₁ दुर्योधनेन च तथा — °) D₅ पूर्णम् (for
पूर्णम्) — B₁ reads 16th on marg — °) D₂ ६ अम
पण (for 'पित) D₂ प्रत्यविध्यस्तनातरे, D₁ 'त
मर्षित, S (G₅ missing) 'त मारिप

17 G₁ om (hapl) 17-22 — °) B Dc₁ Dn₁
तुमु (Dn₁ 'म'ल) (for आकुल) Dn₂ D₂ ४ ५ १ ८ अद्भु
तोपमदर्शन — M₃ om 17th-18th — °) Some MSS
पञ्चालानां D₂ तु (for च) — °) K₃ B₁ २ ४ ५ Dn₁
D₁ भरतानां Dn₂ D₂ ४ ५ १ ८ तावकानां च सर्वश

18 G₁ Ms om. 18 (cf v 1 17) — °) D₁ सैने
यस्य (for शै) — °) K₂ reads from पुत्रं up to
कृतव (in 23rd) on marg S₁ K (K₅ missing) D₁ ८
महायल (D₃ 'ल'), D₅ 'रथ (for 'रथम्) — °)
B₁ २ ४ सायकानाम् D₁ नरच्याघ्र (for अशीत्या तु)
D₅ च, T G₁-3 M₁ ३ [आ]शु (for तु) — °) T G₂
विव्याय (for 'ध)

19 G₁ om 19 (cf v 1 17) K₂ reads 19 on
marg — °) K₂ स (for स्य) D₂ समरे वाहाञ्
(by transp) — °) S₁ K₁ तु (for च) D₂ तथा
(for रयात्) — °) Dn₂ D₂ ४ ५ १ ८ शयुहा (for
पत्रिणा)

20 G₁ om 20 (cf v 1 17) K₂ reads 20 on

marg — °) D₂ च (for तु) S₁ स हताश्वे रथे तूर्ण
— °) S₁ तिष्ठन्न (for पुत्रस्तव)

21 G₁ om 21 (cf v 1 17) K₂ reads 21 on
marg — °) K₂ ४ B₂ ४ ५ पञ्चाशत, D₅ ६ T G₁ ३
M पञ्चाशतांस् (D₅ 'तास्), G₅ पञ्चाशतास् (for पञ्चा
शतस्) D₁ ८ तस्य, T G₂ ८ Ms-६ तस्यै, G₁ M₁ ३
अस्य (for तास्तु) D₂ शराणां च शतांस्तु — °)
D₂ ६ हस्तवान् (for 'वत्), — °) D₁ ५ १ ८ प्रेरितांस्
(for प्रेषि) S₁ K₂ lacuna for येन ते

22 G₁ om 22 (cf v 1 17) K₂ reads 22 on
marg — °) K₂ D₅ तथा (for अथ) — °) K₂ B
Dc₁ Dn₁ तरसा, K₄ Dn₂ D₂ ४ ५ १ ८ रभसा, T G₅
सहसा, G₁ २ M₁ २ समरे, Ms-६ स महा (for रभसो)
T G₂ ८ क्रुद्ध, G₁ M₁ २ राज (for युद्धे) — °) T
G₂ M पुत्रस्य तव (by transp) K₃ मारिप, Dn₂
D₂ (before corr as in text) ५ १ ८ माधव (for
मारिप) D₁ धर्मराजो युधिष्ठिर

23 K₂ reads up to कृतव on marg — °) K₂
तु (for च) — °) K₁ रयात् (for रथ) B₁ शीघ्रं
(for तूर्ण) — °) S₁ K₂ भास्वर; D₅-7 भास्करं
(for भास्वर)

24 °) S (G₅ missing) विद्रावयामास शरैर्

25 °) S₁ K₃ D₁ T G₅ रथैर्नैकेन साहसैर् — °)
K₂ B (except B₁) Dc₁ Dn₁ S (G₅ missing) चापि
(for चैव) D₅ महारथ, G₂ समतत (for सहस्रश)
— °) D₅ तु (for च) — °) D₁ ५ १ ८ तुमुलं (for

ते महास्त्राणि दिव्यानि विकिरन्तोऽर्जुनं प्रति ।
 अर्जुनं योधयन्ति स क्षत्रियाः कालचोदिताः ॥ २६
 तान्यर्जुनः सहस्राणि रथवारणवाजिनाम् ।
 प्रत्यवारयदायस्तः प्रकुर्वन्विपुलं क्षयम् ॥ २७
 ततस्तु समरे शूरः शकुनिः सौवलस्तदा ।
 विव्याध निशितैर्वाणैरर्जुनं प्रहसन्निव ॥ २८
 पुनश्चैव शतेनास्य संरुरोध महारथम् ।
 तमर्जुनस्तु विंशत्या विव्याध युधि भारत ॥ २९

अथेतरान्महेष्वासांस्त्रिभिस्त्रिभिरविध्यत ।
 संवार्य तान्वाणगणैर्युधि राजन्धनंजयः ।
 अवधीत्तावकान्योधान्वजपाणिरिवासुरान् ॥ ३०
 भुजैश्चिन्नैर्महाराज शरीरैश्च सहस्रशः ।
 समास्तीर्णा धरा तत्र बभौ पुष्पैरिवाचिता ॥ ३१
 स विद्धा शकुनिं भूयः पञ्चभिर्नतपर्वभिः ।
 उल्लूकं त्रिभिराजघ्ने त्रिभिरेव महायसैः ॥ ३२
 तमुल्लूकस्तथा विद्धा वासुदेवमताडयत् ।

C 7 7715
 B 7 171 26
 K 7 172 28

तुमुल) D₂ [s]भवत् (for ऽकरोत्) B Dc1 Dn1 नाना-
 शस्त्रैरवाकिरत्, S (G₅ missing) तुमुल सर्वतोभवत्

26 ^a) K₈ B Dc1 Dn1 D₁ ६ सर्वाणि (for दिव्यानि)
 — ^b) S (G₅ missing) महायल (G₂ 'रया') (for ऽर्जुनं
 प्रति) — ^d) D₂ युद्ध (for काल) Dc1 D₂ २ ६-४
 नोदिता (for 'चो')

27 ^a) Ś₁ K₁ D₄ १ १ १ १ तानर्जुन, B₄ ततोर्जुन (for
 तान्य) — ^a) B Dc1 Dn1 पर्यवारयद् (for प्रत्य) D₂ ३ ५ T G₂ आयत्त (for 'स्त') — ^d) G₂ भय (for
 क्षयम्) Dn₂ D₂ ३ ५ प्रकुर्वन्विमुख रिपु

28 ^a) B₄ G₂ transp समरे and शकुनि Ś₂
 धीर, G₂ शूरे, G₄ शूर (for शूर) D₅ सौवलस्त
 B (except B₄) Dc1 Dn1 तथा (for तदा) — ^a)
 T G₂ विव्याय (for 'ध') — For 28, Dn₂ D₂ ३ ५
 १ १ subst

1193* ततोऽर्जुनमरिष्टं तं विव्याध युधि सौवल ।
 रोपताम्रेक्षण कुद्रो विंशत्या सायकैर्भृशम् ।

[(L 1) D₅ कनिष्ठ (for अरिष्ट त) D₂ इदि (for
 युधि)]

29 Dn₂ D₂ ३ ५ om 29 — ^a) G₁ M [ए]क- (for
 [ए]व) Ś₂ B₄ [ए]व, D₁ १ [आ]यु (for [आ]य)
 — ^b) Ś₂ स (for स) — ^a) G₁ M₁ २ च (for तु)
 — ^d) T G₂ विव्याय (for 'ध') Ś₂ विव्याध भरतर्षभ

30 ^a) S (G₅ missing) तथा (for अथ) — ^b)
 K₂ अयुष्यत, D₂ अताडयत् (for अविध्यत) — ^a)
 K₄ B Dc1 Dn निवार्य, D₄ १ १ १ १ खा (for सं)
 Dn₂ D₂ ३ ५ १ १ G₁ M -नाणान् (for गणैर्) — ^a) K₈
 B₁₋₄ Dc1 Dn जघान, B₅ Dn₂ D₂ ३ ५ १ १ निजघ्ने, D₂
 निजघत्, D₂ ६ न्यवधीत्, S (G₅ missing) न्यहनत्
 (for अवधीत्) M₅ यौधात् — ^a) Dn₂ D₂ ३ ५ १ १

वज्रवेगै शरोत्तमै

31 ^a) B₁ १ Dn₁ चैव (for छिन्नैर्) B Dc1 Dn₁
 महीपाल (for महाराज) — ^b) B Dc1 Dn₁ हस्तिहस्तो
 पमैर्भृधे — ^a) D₂ समास्तीर्णधरा D₂ राजन् (for तत्र)
 B Dc1 Dn₁ समास्तीर्णा मही भाति (B₅ तत्र), S (G₅
 missing) सस्तीर्णा वसुधा (G₁ M₁ २ च धरा) तत्र
 — ^d) D₅ [आ]वभौ (for बभौ) K₂ D₁ ६ इवाचिता,
 Dn₂ D₂ ३ ५ १ १ S (G₅ missing) 'वृता (for चिता)
 B Dc1 Dn₁ प (B₅ पा) चास्त्रैरिव पद्मै — After 31,
 B Dc1 Dn₁ ins

1194* शिरोभि सकिरीटैश्च सुनसैश्चारुकुण्डलै ।
 संदष्टौष्ठपुटै क्रोधात्तथैवोद्धतलोचनै ।
 निष्कचूडामणिधरै क्षत्रियाणा प्रियवदै ।
 पङ्कजैरिव विन्यस्तै पतितैर्धिवभौ मही ।
 कृत्वा तत्कर्म वीमत्सुरमुग्रपराक्रमम् । [5]

[(L 2) B₁ पुट (for पुटै) B₅ Dn₁ कुट्टैस् (for
 क्रोधात्) B₁ ३ ५ Dn₁ [उ]द्धत्, B₂ ५ [उ]द्धत् (for
 [उ]द्धत्) — (L 3) B₄ शिरो जने (for प्रियवदै)
 — (L 4) B₅ Dn₁ पर्वतैर् (for पतितैर्)]

32 ^a) B (except B₄) Dc1 Dn₁ विव्याध, D₁ स
 विद्ध, D₂ विद्धा च (for स विद्धा) — ^b) D₅ पच
 भिर्निशितै शरै — ^a) Dn₂ D₂ ३ ५ १ १ S (G₅ missing)
 पुनर् (for त्रिभिर्) B (except B₄) Dc1 Dn₁ अता
 डयदुल्लूक च — ^d) B₂ पुनर् (for त्रिभिर्) B₁ ३-५
 Dc1 Dn₁ तथा प (Dn₁ श) रै, B₅ S (G₅ missing)
 महायशा (for 'यसै') Dn₂ D₂ ३ ५ १ १ युधि यागेन
 रोपित — After 32, S (G₅ missing) ins

1195* स तु तेन समाविद्धः क्रोधाद्गुगुगिक्रमः ।
 शरैरेनेकसाहस्रै सोऽर्जुनं प्रत्यविध्यत ।

ननाद च महानादं पूरयन्वसुधातलम् ॥ ३३
 अर्जुनस्तु द्रुतं गत्वा शकुनेर्धनुराच्छिनत् ।
 निन्ये च चतुरो वाहान्यमस्य सदनं प्रति ॥ ३४
 ततो रथादवप्लुत्य सौवल्लो भरतर्षभ ।
 उल्लूकस्य रथं तूर्णमारुरोह विशां पते ॥ ३५
 तावेकरथमारूढौ पितापुत्रौ महारथौ ।
 पार्थ सिपिचतुर्गणैर्गिरिं मेघावित्रोत्थितौ ॥ ३६
 तौ तु विद्ध्वा महाराज पाण्डवो निशितैः शरैः ।
 विद्रावयन्तव चमूं शतशो व्यधमच्छरैः ॥ ३७
 अनिलेन यथाभ्राणि विच्छिन्नानि समन्ततः ।

विच्छिन्नानि तथा राजन्वलान्यासन्विशां पते ॥ ३८
 तद्वलं भरतश्रेष्ठ वध्यमानं तथा निशि ।
 प्रदुद्राव दिशः सर्वा वीक्षमाणं भयादितम् ॥ ३९
 उत्सृज्य वाहान्समरे चोदयन्तस्तथापरे ।
 संभ्रान्ताः पर्यधावन्त तस्मिंस्तमसि दारुणे ॥ ४०
 विजित्य समरे योधांस्तावकान्भरतर्षभ ।
 दध्मतुर्मुदितौ शङ्खौ वासुदेवधनंजयौ ॥ ४१
 धृष्टद्युम्नो महाराज द्रोणं विद्ध्वा त्रिभिः शरैः ।
 चिच्छेद धनुपस्तूर्ण ज्यां शरेण शितेन ह ॥ ४२
 तन्निधाय धनुर्नीडे द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।

[(L 1) G₁ M तथा विद्ध (for समाविद्ध) — (L 2) T G₂ अर्जुनं प्रतिविध्यत (for the post half)]

33 ^a) Dn₂ D₂ 4 5 7 8 उल्लूकं (for उल्लूकस्य) S₁ K₁-8 D₁ 8 6 त्रिभिर् (for तथा) B D₀₁ Dn₁ उल्लूकस्तु तथा विद्धौ — ^b) Dn₂ D₂ 4 5 7 8 सौवल्लस्यै- (D₂ 4 5 'स्यै'व पश्यत — ^c) D₁ 5 7 8 ननर्द (for ननाद) — ^d) G₁ तले (for तलम्) B D₀₁ Dn₁ पूरयन्निव मेदिनीं

34 ^a) S₂ कृत्वा (for गत्वा) B D₀₁ Dn₁ अर्जुन शकुनेश्चाप, Dn₂ D₂ 4 5 7 8 ततो देवद्वतनय, S (G₅ missing) अर्जुन सारथिं हत्वा — ^b) D₁ S (G₅ missing) अच्छिनत् (for क्षा) B D₀₁ Dn₁ सायकैर (B₁ 2 6 शायकेना; B₈ D₀₁ सायकेना) छिनद्गणे — ^c) S₁ K (K₅ missing) प्रे (S₁ प्रै) पयच्छ (S₂ K₁ 'यश्') (for निन्ये च)

35 ^d) Dn₂ D₂ 4 5 7 8 स्वरान्वित (for विशा पते)

36 ^b) K₄ B₁ D₁ 2 महावल्लौ (for 'रथौ') — ^c) Dn₂ D₂ 4 5 7 8 ववृष (D₂ 4 5 ववर्ष) तुर (for सिपिच तुर) S₁ K₁ 2 4 D₁ 8 6 अर्जुन सिपिचु (D₀ शिपिचु) र्वा गैर — ^d) G₈ गिरिर् (for गिरिम्) B D₀₁ Dn₁ [अ]बुभि, D₂ स्थितौ, D₈ 6 [उ]द्यतौ; T G₂-4 [उ]-द्यतौ (for [उ]द्यितौ)

37 S₂ K₁ 2 4 D₁ om 37-38 — ^a) Dn₂ D₂ 5 7 8 ततो (for तौ तु) D₂ 6 S (except M₈, G₅ missing) रुद्ध्वा (for विद्ध्वा) D₂ महाबाहो (for 'राज') — S₁ K₈ om (hapl) 37^b-38^c — ^b) D₂ अर्जुनो (for पाण्डवो) — B₂ reads 37^c on marg — ^c) D₂ 4 5 7 8 व्य (D₂ प्रा) द्रावयत्; D₂ व्यद्रावयन्स, T G₂

न्यवारयत्, G₁ M₁ 2 व्यदारयत्, G₈ 4 नि (G₁ न्य) वा रयन्स, M₈-5 विदार (for विद्राव) B₂ विद्राव्य च चमू जिष्णु — ^d) T G₂ व्यथयत् D (except D₀₁ Dn₁, D₁ om.) शतशोथ सदस्यश

38 S₂ K₁ 2 4 D₁ om 38, S₁ K₈ om. 38^{ab} (for all, of v 1 37) — ^b) D₂ 4 5 7 8 त (D₂ य) त स्तत (for समन्तत) — ^c) G₁ 2 M₁ 2 transp तथा राजन् and वलान्यासन् M₈ ततो (for तथा) D₂ तानि; D₈ 6 ह्यासन् (for राजन्) D₂ 6 वलानि च समतत, D₅ 'नि तु रणाजिरे, G₂ तथा **** मुखे (for ^d)

39 ^b) Dn D₁ 7 8 G₁ M तदा (for तथा) — ^c) D₈ 6 प्रदुद्रुवे, M₈ प्रादुद्राव (for प्र) — ^d) S₂ K₁ 2 4 D (except D₁) वीक्षमाण

40 ^a) D₂ S (G₅ missing) समरे बाहोश्च (by transp), D₈ वाहनान्सर्वे — ^b) D₈-8 नोदयन्तस् (for चो) G₈ तदा (for तथा) D₁ 8 [अ]परै (for 'रे') — D₂ om. 40^{cd} — ^c) K₁ सभ्रात, Dn₂ D₂ 5 7 8 संभ्रस्ता (for सभ्रान्ता) S₂ K (K₅ missing) Dn₂ D₂-7 पर्यवर्तत, G₈ 'पंपतं (sio) (for 'धावन्त)

41 ^a) Dn₂ D₂ 4 5 7 8 निर्जित्य (for विजित्य) Dn₂ om from समरे up to स्तूर्ण (in 42^b) S₂ वीरांस; D₈ लोकांस, G₁ 4 M (except M₂) यौधांस (for यो)

42 Dn₂ om. up to स्तूर्ण (of v 1 41) — ^c) M₈ च धनुस् (for धनुषस्) T G₂-4 M₈ 5 तस्य (for तूर्ण) — ^d) S₂ Dn₂ D₂ 5 G₄ शितेन शरेण (by transp), K₁ शतेन शतेन, D₁ 8 शितेन शरेण B₁-8 D₂ M₁ 2 च, D₈ lacuna (for ह), G₁ ज्यां शरेणाचितेन च

आददेऽन्यद्वनुः शूरो वेगयत्सारवत्तरम् ॥ ४३
 घृष्टद्युम्नं ततो द्रोणो विद्धा सप्तमिराशुमैः ।
 सारथिं पञ्चभिर्माणै राजन्विषाध संयुगे ॥ ४४
 तं निगार्य शरैस्तूर्णं घृष्टद्युम्नो महारथः ।
 व्यधमत्कौरवीं सेना शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४५
 वध्यमाने त्रले तस्मिंस्तत्र पुत्रस्य मारिष ।
 प्रापतत नदी घोरा शोणितौघतरङ्गिणी ॥ ४६
 उभयोः सेनयोर्मध्ये नराश्चडिपवाहिनी ।
 यथा चैतरणी राजन्यमराष्ट्रपुरं प्रति ॥ ४७

द्रावयित्वा तु तत्सैन्यं घृष्टद्युम्नः प्रतापवान् ।
 अत्पराजत तेजस्वी शक्रो देवगणेष्विव ॥ ४८
 अथ दध्मुर्महाशङ्खान् घृष्टद्युम्नशिराण्डिनौ ।
 यमौ च युयुधानश्च पाण्डवश्च वृकोदरः ॥ ४९
 जित्वा रथसहस्राणि तावकानां महारथाः ।
 सिंहनादरवाश्चक्रुः पाण्डवा जितकाशिनः ॥ ५०
 पश्यतस्तत्र पुत्रस्य कर्णस्य च मदोत्कटाः ।
 तथा द्रोणस्य शूरस्य द्रौणेथैव विशां पते ॥ ५१

C 7 7714
B 7 171 54
K 7 172 55

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पदचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥

43 ^a) Śs Ds S (Gs missing) न निगार्य, Dn: D: 4 5 7 8 न विद्धा (for न निगार्य) B: T G: निज, Dn: D: 5 7 8 मूनी, D: क्षिप्र, G: 2 M नीले, Gs विज्य (for नीले) — Ds om 43^a-44^b — ^c) Śs K: 2 आददे (for दे) Ś K: 2 श्रेष्ठ, Ms-s कूरो (for शूरो) — ^d) Dn: सारवत्तरम्, D: 4 5 7 8 सुत्तम (for वत्तरम्)

44 D: om 44^{ab} (cf v l 43) — ^a) Ds घृष्ट-
द्युम्नस्ततो द्रोण — ^d) T G: विव्याय (for घ) Dn: D: 4 5 7 8 विव्याय भगवत्पथ

45 ^a) B: Dn: S (Gs missing) तान्, Dn: D: 4 5 8 म, D: म (for त) Dn: D: 4 5 7 8 द्रोण (for तूष्ण) — ^b) Dn: om from घृष्टद्युम्नो up to शोणि (in 46^d) Gs महाबल (for रथ) — ^c) T G: व्यधमत् (for व्यध) D: om मेता — ^d) B Dn: Dn: D: 4 5 7 8 आशुरीं (D: रा) मघवानिव

46 Dn: om up to शोणि (cf v l 45) — ^b)
D: सुतपुत्रेण मारिष — ^d) Dn: Dn: सागराघतरणिणी

47 ^b) Gs रथाध (for नराध) Some MSS
दिपवाहिनी — ^c) Śs Ks तया (for यया) D:
घोरा (for राजन्) — ^d) Ks राष्ट्र, B: 4 Dn: राज
(for राष्ट्र) B: रथ (for पुर) B: Dn: D: 4 5 7 8
यमराष्ट्र प्रति प्रभो, D: G: M: 2 द्विविधं (D: वि) नी

48 ^b) K: महारथ (for प्रतापवान्) — ^c) Ś B:
4 5 D (except Dn: Dn: D: 1) अभ्यराजत, B: प्रत्य
(for अत्य) — ^d) Ms-s दैत्य (for देव) D:
स्थित (for इव) Śs Ks Gs शक्रो देवगणेष्वया (Gs
'णे सह), Śs K: 2 शक्रो दैत्यगणान्यथा

49 Dn: om 49^{ab} G: M: 2 repeat 49^{ab} after
50^{ab} — ^a) G: (first time) 2 M: 2 (last two first
time) तौ दध्मुर्महाशङ्खौ, G: M: 2 (all second time)
अशोभेता महाराज — After 49, Ms-s ms

1196* पृथग्निश्चैव काले तु सुतपुत्रो महारथ ।

चकार कदन घोर पाण्डुसैन्येषु मारिष ।

50 Ms-s om from 50^a up to 7 148 11^d — ^a)
D: द्रुप, G: M: 2 हत्वा (for जित्वा) Dn: D: 4 5
7 8 G: M: 2 राज (for रथ) — ^b) Dn: D: 4 5 7 8
वरस्त्रिणां, G: M: 2 महात्मना, Gs रथान् (for रथा)
— After 50^{ab}, G: M: 2 repeat 49^{ab} G: M: 2 om
from 50^a up to 147 1^d

51 G: M: om 51 (cf v l 50) Dn: om 51
— ^b) Śs K: 2 4 B Dn: Dn: D: 5 रणोत्कटा, D: 1
मदो (for मदो) — ^d) B: 5 चापि (for चैव)

Colophon om in T G: 1 M Ks Gs missing
— Sub-parvan Editions घटोत्कचवध — Day
of Droṇa's Generalship K: चतुर्यदिवसे — Adhy

१४७

संजय उवाच ।

विद्रुतं स्वलं दृष्ट्वा वध्यमानं महात्मभिः ।
 क्रोधेन महताविष्टः पुत्रस्तव विशां पते ॥ १
 अम्येत्य सहसा कर्णं द्रोणं च जयतां वरम् ।
 अमर्षवशमापन्नो वाक्यज्ञो वाक्यमब्रवीत् ॥ २
 भवद्भ्यामिह संग्रामो कुद्वाभ्यां संप्रवर्तितः ।
 आहवे निहतं दृष्ट्वा सैन्यध्वं सव्यसाचिना ॥ ३
 निहन्यमानां पाण्डूनां बलेन मम वाहिनीम् ।

भूत्वा तद्विजये शक्तावशक्ताविव पश्यतः । ॥ ४
 यद्यहं भवतोस्त्याज्यो न वाच्योऽस्मि तदैव हि ।
 आवा पाण्डुसुतान्संख्ये जेष्याव इति मानदौ ॥ ५
 तदैवाहं वचः श्रुत्वा भवद्भ्यामनुसंमतम् ।
 कृतवान्पाण्डवैः सार्धं वैरं योधविनाशनम् ॥ ६
 यदि नाहं परित्याज्यो भवद्भ्या पुरुषर्षभौ ।
 युध्येतामनुरूपेण विक्रमेण सुविक्रमौ ॥ ७
 वाक्प्रतोदेन तौ वीरौ प्रणुनौ तनयेन ते ।

name Śs K1 ३ ४ B D रात्रियुद्ध, Bom ed रात्रि-
 युद्धे सकल्युद्ध — Adhy no (figures, words or
 both) Dn1 171, D2 172, D3 66 — Śloka no
 Dn1 54

147

✎ This adhy is missing in Ks Gs (cf. v 1 7
 125 14, 137 9) M2-s om. this adhy (cf. v 1
 7 146 50)

1 G1 M1 2 om 1 (cf v 1 7 146 50) T G2
 om the ref —^a) Ks स्व, D1 च (for स्व)
 — D2 om 1^b-2^a —^c) Śs द्रोणेन (for क्रोधेन)

2 D2 om 2^a (cf. v 1 1) —^b) Ds रथिना
 (for जयता) —^c) Dn2 om from अमर्ष up to
 निहन्यमाना (in 4^a) —^d) G1 वाक्यमेतदुवाच ह
 — For 2, G1 M1 2 subst

1197* ततो दुर्योधनो द्रोण कर्णं च भरतर्षभ ।
 चोदयामास तौ तूर्णममर्षवशमीयतु ।

3 Dn2 om 3 (cf v 1 2) —^a) Dī T G2-4 एव,
 G1 M1 2 निशि (for इह) —^b) Ds च (for स)
 Śs Ks सकुद्वाभ्या प्रवर्तित, D1 ६ कुद्वाभ्या संप्रवर्तितं (Ds
 'तते) — After 3^a, D2 reads 5^a for the first
 time, repeating it in its proper place D1 om
 3^a-5^b —^c) T Gs ४ आयोधने (for आहवे नि)

4 Dn2 om up to निहन्यमाना (cf v 1 2) D1
 om 4 (cf v 1. 3) —^a) D2 निहन्यमान च बलं
 मम पांडुसुतैर्भृश —^c) Śs Ks श्रुत्वा, D2 नून; T

G2 ४ दृष्ट्वा, G2 युवा (for भूत्वा) G1 M1 2 युध्यमानौ
 जये शक्ताव —^a) Śs Ks B2-4 Dc1 पश्यतः, Śs त,
 B1 'य, D2 केन वां, D7 ४ लक्ष्ये, T G1 दृश्यतः,
 G1 ४ M1 २ दृश्यतः, G2 दृश्यतः (for पश्यतः)

5 D2 om. 5^a (cf v 1 3) G1 M1 2 om 5-6
 —^a) K1 Dn2 D3 भवतस्, Dn1 'तौ, Ds 'ता (for
 'तोस्) D2 १ ३ T G2 ४ भवद्भ्या यद्यहं त्याज्यो, G2
 अद्याहं भवता त्याज्यो —^b) T वार्यो (for वाच्यो)
 G2 तदैव (for तदैव) Śs ह (for हि) — D2 reads
 5^a for the first time after 3^a —^c) G1 सचे (for
 सरथे) —^d) Dc1 Dn1 Ds ज्येष्याम (for 'व) Ds
 सयुगे (for मानदौ) D2 (both times) विजिघ्र्यान् इति
 प्रभो

6 G1 M1 2 om 6 (cf v 1 5) —^a) T G2 ४
 तदैव —^b) K1 संमते, B1 सप्रमन्, D1 ५ -सगत,
 D7 ४ -सगता (for -समतम्) T G2-4 भवतोर्मनुजर्षभौ
 — Dn2 om (! hapl) 6^a-7^b —^c) D2 ५ नाकार्षं, D2
 नाकरोत्, D1 नाकार्षं, Ds आकुर्वं, D7 ४ आकार्षं (for
 कृतवान्) K1 B Dc1 Dn1 नाकरिष्यमिदं पार्थैर् —^d)
 T Gs ४ योध (for योध)

7 Dn2 om 7^a (cf v 1 6) —^a) G1 M1 2
 परित्यक्तो (for 'त्याज्यो) —^b) D2 भवद्भ्या भरतर्षभौ
 —^c) Ks ४ Bs Dn D2 ५ ३ ३ G2 युध्यताम् (for युध्ये
 ताम्) —^d) Ds सुविश्रुतौ, Ds सुविश्रुतौ (for सुवि
 क्रमौ) — After 7, D2 ४ ५ ins

1198* प्रस्तुतं हि मया युद्धमाश्रित्य विपुलं बलम् ।
 भवद्भ्या पाण्डवै सार्धं तच्च सर्वं निरर्थकम् ।

8 Before 8. Bs G2 ins, संजय उवाच —^b) K1

प्रावर्तयेतां तौ युद्धं वद्विताविम पन्नगौ ॥ ८
 ततस्तौ रक्षिनां श्रेष्ठौ सर्वलोभधनुर्धरौ ।
 शैनेयप्रसुरगान्पार्थानमिदुद्रुवत् रणे ॥ ९
 तथैव महिताः पार्थाः स्वेन मैन्येन संवृताः ।
 अभ्यवर्तन्त तौ वीरौ नर्दमानौ मुहुर्मुहुः ॥ १०
 अथ द्रोणो महेष्वासो दशभिः शिनिपुंगवम् ।
 अविव्यचरितं क्रुद्धः सर्वगस्त्रभृतां वरः ॥ ११
 कर्णश्च दशभिर्वाणैः पुत्रश्च तव सप्तभिः ।
 दशभिर्दृष्टेनैव मौवलथापि सप्तभिः ।

एते कौरव संक्रन्दे शैनेयं पर्यवारयन् ॥ १२
 दृष्ट्वा च समरे द्रोणं निघ्नन्तं पाण्डवीं चमूम् ।
 विव्यधुः सोमक्रास्तूर्णं समन्ताच्छरवृष्टिभिः ॥ १३
 ततो द्रोणोऽहरत्प्राणान्क्षत्रियाणां विगां पते ।
 रश्मिभिर्भास्करो राजंस्तमसामिष भारत ॥ १४
 द्रोणेन वध्यमानानां पाञ्चालानां विशां पते ।
 शुश्रुवे तुमुलः शब्दः क्रोशतामितरेतरम् ॥ १५
 पुत्रानन्ये पितृनन्ये भ्रातृनन्ये च मातुलान् ।
 भागिनेयान्वयस्याश्च तथा संवन्धिषान्ववान् ।

C 7 7751
B 7 172.17
K 7 173 16

B₁ D 4-5 T₁ M₁ 2 प्रमुखा, B₃ प्रपक्षा, Dn₂ प्रवीरौ
 (for प्रमुखा) — °) S₂ K₁-3 D₁ युद्धं 'र', K₁ B सग्राम,
 Dc₁ Dn₁ सग्रामा (for तौ युद्ध) D 4 - 5 G₁ M₁ 2
 प्रवर्तता ततो युद्धे (D₂ 'द' — °) K₁ D₁ 1 8 वटि
 वान्, G₂ कोपिताव् (for वटि) T G₂ 4 गरडाविव
 पन्नग, G₁ M₁ 2 वटिवाविव चाजिर्ना

9 G₁ M₁ 2 om 9-10 — °) D₂ 4 1 8 सर्वान्,
 D₁ योवान् (for पायाव्) — °) S₂ K₂ B₁ 3 C₂
 दुद्रावत्, D₁ 5 दुद्रान्ता, T G₂ 4 दृष्टु (G₁ 'दा')वता
 (for दृष्टवत्) D₂ क्षमिद्रवदणे रणे

10 G₁ M₁ 2 om 10 (cf. v 1 9) — °) D₂ 4 5
 1 2 वेपि हृष्टानना पार्या — °) B₂ 2 नर्व, B₁ lacuna
 (for स्वेन) B₁ 2 Dc₁ Dn D₂ 5 सर्वश (for सवृता)
 S₂ K (K₁ missing) D₁ T G₂-4 स्वेन वीर्येण सर्वश
 (K₁ सवृत्) — Dn₂ om. 10⁷-12⁸ — °) D₂ 5 1 8
 अभ्यव्रवन तौ वीरौ, D₁ अन्यद्वुवतमौ वीरौ — °) K₁-3
 नर्दमानौ (for नर्द')

11 Dn₂ om 11 (cf. v 1 10) — °) A few MSS
 शनि (for शिनि) — °) Dc₁ लाविध्यत् K₁ D₂ 4
 5 1 8 M₁ 2 स्वरित (for त) D₂ युद्धे (for युद्ध)
 — °) G₁ वर (for वर)

12 Dn₁ om 12^a (cf. v 1 10) D₂ om (hapl)
 12^{ab} — °) B₁ 3 Dc₁ Dn₁ तु (for च) — °) K₁
 पुत्राश्च D₁ transp च and तव G₂ तव पुत्रश्च सप्तभि
 — °) K (K₁ missing) D₁ om (hapl) 12^{cd} — °)
 D₂ 5 1 8 तु (for च) — °) D₂ 4 5 1 8 पचभि
 (for सप्तभि) — After 12^{cd}, D₁ reads 14^{ab} — °)
 D₂ 4 5 1 8 एव कौरव्य (D₁ 3 'व') मक्रुडा, G₁ M₁ 2
 एते ममेता शैनेय — °) G₁ M₁ 2 ससैन्या (for शैनेय)
 K₁ 2 Dn₂ D₁-3 8 शैनेयं पर्यवाकिरन्, K₁ D₁ 'य' पर्य

वारयन् — After 12, G₁ M₁ 2 ins

1199* पाञ्चालानागतान्द्रोण प्रेषयद्यमदायनम् ।
 पृथग्विधेव काले तु सूतपुत्रो महारय ।
 कर्णो राजन्महेष्वासो युद्धाय महतो महत् ।
 मन इत्वाभ्यपादाशु घट्टद्युस्तरय प्रति ।
 [(L 3) M₁ 2 महते (for तो)]

13 G₁ M₁ 2 om 13-17 — °) D₂ [अ]य, T G₂-4
 तु (for च) — °) D₂ 4 5 1 8 निघ्नत शत्रुवाप्राणे — °)
 D₂ T G₂ विव्यधु (for 'धु') D₂ पूगवात् (sic),
 D₁ 1 8 पाण्डवास्, T G₂-4 सायकैस् (for सोमकास्)
 — °) S₁ K₃ निघ्नत (for समन्ताव्)

14 G₁ M₁ 2 om 14 (cf. v 1 13) D₁ reads
 14^{ab} after 12^{cd} — °) B Dc₁ Dn D₁ 5 6 T G₂-4
 तत्र (for ततो) K₁ D₂ 5 1 हरन् (for शूरव्) — °)
 T G₂-4 योवाना तु (for क्षत्रियाणा) — D₂ 5 om.
 (hapl) 14^c-15^d — °) T G₂ 4 तेजोन्वद्, G₂ तेज-
 साम् (for तमसाम्) S₂ K₁ 2 4 D₁ अथ (K₁ अह)
 कारं यथा नृप (K₁ 'प', D₁ 'प'), B Dc₁ Dn D₂
 तनामीव समतत, D₂ तेजसा इव भास्कर, D₁ 1 8
 तेजसामि (D₁ सा इ)व मानद

15 G₁ M₁ 2 om 15 (cf. v 1 13) D₂ 5 om
 15^{ab} (cf. v 1 14) — °) K₂ B₁ Dc₁ D₁ 1 8 पचा
 लाना — °) Dn₁ D₁ 5 1 8 तुमुल (for तुमुल)

16 G₁ M₁ 2 om 16 (cf. v 1 13) — °) Dn₁ om
 (hapl) पिद्वनन्ये — °) D₁ om भ्रातृनन्ये B₁ 3 Dc₁
 Dn₁ D₂ 4 5 1 8 [5]य (for च) — °) B₁ भागिनेय
 (for 'नेयान्') Dc₁ ते (for च) — °) B₂ 3 Dc₁ Dn₁
 लेगच्छस् (for गच्छन्ति) — °) The portion from सा
 जीवितेत्सव up to the end of adhy 148 is lost in S₂

C 7 7751
B 7 172 17
K 7 173 16

उत्सृज्योत्सृज्य गच्छन्ति त्वरिता जीवितेप्सवः ॥ १६
अपरे मोहिता मोहात्तमेवाभिमुखा ययुः ।
पाण्डवानां रणे योधाः परलोकं तथापरे ॥ १७
सा तथा पाण्डवी सेना बध्यमाना महात्मभिः ।
निशि संप्राद्रवद्राजञ्जुत्सृज्योल्काः सहस्रशः ॥ १८
पश्यतो भीमसेनस्य विजयस्याच्युतस्य च ।
यमयोर्धर्मपुत्रस्य पार्षतस्य च पश्यतः ॥ १९
तमसा संवृते लोके न प्राज्ञायत किंचन ।
कौरवाणां प्रकाशेन दृश्यन्ते तु द्रुताः परे ॥ २०

द्रवमाणं तु तत्सैन्यं द्रोणकृणौ महारथौ ।
जघ्नतुः पृष्ठतो राजन्किरन्तौ सायकान्वहन् ॥ २१
पाञ्चालेषु प्रभग्नेषु दीर्यमाणेषु सर्वशः ।
जनार्दनो दीनमनाः प्रत्यभापत फल्गुनम् ॥ २२
द्रोणकृणौ महेष्वासावेतौ पार्षतसात्यकी ।
पाञ्चालांश्चैव सहितौ जघ्नतुः सायकैर्भृशम् ॥ २३
एतयोः शरवर्षेण प्रभग्ना नो महारथाः ।
वार्यमाणापि कौन्तेय पृतना नावतिष्ठते ॥ २४
एतावावां सर्वसैन्यैर्व्यूढैः सम्यगुदायुधैः ।

on missing folios

17 Śz missing (cf v l 16) G₁ M₁ 2 om 17 (cf v l 13) —^a) Dn₂ D₁ 1 7 8 बले (for रणे) G₁ योधा (for योधा) —^d) D₂ परलोक- (for लोक) Dn₂ D₂ 4 5 7 8 गता परे (for तथापरे)

18 Śz missing (cf v l 16) G₁ M₁ 2 read 18-19 after 7 148 19 —^a) K₄ स तथा, Dn₂ D₂ 4 5 7 8 तथा सा (by transp), D₅ G₁ M₁ 2 सा तदा —^b) K₄ B Dc₁ G₁ M₁ 2 पीड्यमाना (for बध्य) T G₈ महात्मना (for 'स्मभि') Dn D₁ 2 4 7 8 पीड्यमाना महात्मना —^d) Ś₁ सत्यस्य, Dn₂ विसृज्य (for उत्सृज्य) D₁ 5 7 8 विसृष्टोल्का (D₁ 7 ल्का) यमवत

19 For the sequence in G₁ M₁ 2, cf v l 18 Śz missing (cf v l 16) Dc₁ Dn₁ om (hapl.) 19^a-22^b —^b) T G₂ 4 चै (for च)

20 Śz missing (cf v l 16) Dc₁ Dn₁ om 20 (cf v l 19) G₁ M₁ 2 om from 20 up to the end of this adhy —^a) D₁ संभवे (for सवृते) —^b) K₁ B₅ D₁-6 T G₂-4 प्रज्ञायत (for प्राज्ञा) —^c) K₁ D₅ कौरवानां —^d) B Dn₂ D₁ 8 G₂ वि-द्रुता, D₂ 8 ते द्रुता, D₁ तेद्रुता, D₅ च द्रुता, T G₂-4 प्रद्रुता (for तु द्रुता)

21 Śz missing (cf v l 16) Dc₁ Dn₁ G₁ M₁ 2 om 21 (cf v l 19, 20) —^a) Ś₁ K₁ 3 Dn₂ जग्मतु (for जघ्नतु) —^d) T G₂-4 निघ्नतौ सायकैर्भृहन्

22 Śz missing (cf v l 16) Dc₁ Dn₁ om 22^a (cf v l 19) G₁ M₁ 2 om 22 (cf v l 20) D₂ 4 7 8 om 22^a-23^b —^a) Bom ed पञ्चालेषु

B₁ 2 4 च (for प्र) —^b) K₃ B₂-4 Dn₂ क्षीयमाणेषु, K₄ दीप्य, B₁ वार्य (for दीर्य) B Dn₂ D₅ सर्वत (for 'श) —^d) K₈ 4 B Dc₁ Dn D₁ 8 8 फाल्गुन, D₅ फाल्गुणं

23 Śz missing (cf v l 16) G₁ M₁ 2 om 23 (cf v l 20) D₂ 4 7 8 om 23^a (cf v l 22) —^b) Ś₁ एत्य (for एतौ) —^c) K₃ पञ्चालाश्च —^d) Dn₂ D₂ 4 5 7 8 युधि (for भृशम्)

24 Śz missing (cf v l 16) G₁ M₁ 2 om 24 (cf v l 20) —^a) Dn₂ D₂ सा तदा (D₂ 'था), D₁ 5 8 सा तयो, D₁ G₈ *तयो (for एतयो) —^b) Dc₁ ये, T G₈ 4 नो (for नौ) Dn₂ D₂ 4 5 7 8 प्रभग्ना महती चमू (D₂ 5 'मू) —^c) D₅ धार्यमाणा (for वार्य) D₅ 6 च (for [अ]पि) Dc₁ कैतेय, D₂ 4 5 7 8 चै (for 'य) —^d) Dn₁ D₅ तिष्ठति, D₁ 7 8 -तिष्ठत (for 'ते) — After 24, Dn₂ D₂-3 ins

1200* ता तु विद्रवती दृष्ट्वा ऊचतु केशवार्जुनौ ।

मा विद्रवत वित्रस्ता भयं त्यजत पाण्डवा ।

[(L 1) D₁ भवत (for ऊचतु) — (L 2) Dn₂ माविद्रवत, D₁ 5 7 8 मामि (D₁ नाभि) द्रवत (for मा वि)]

25 Śz missing (cf v l 16) G₁ M₁ 2 om 25 (cf v l 20) —^a) B₁ भावामेतौ (by transp), Dn₂ युतावावा, D₁ तावावा, T G₂ 8 एतया वा Dn₂ om सर्व B₁ सैन्यैश्च, Dn₁ सैन्यानि, D₅ 1 8 सैन्य (for सैन्यैर्) B₂ 8 8 तावावा सर्वसैन्यैश्च (B₅ 'न्यस्य), D₂ एतौ वा सर्वसैन्यस्य, D₁ एतावासा सर्वसैन्य, G₁ स्वया वा सर्वसैन्यैर्वा —^b) Ś₁ K₈ B₂ व्यूढै, B₅ Dn₂ D₂ 5 7 व्यूढौ, Dc₁ Dn₁ व्यूढ, D₂ 6 हृदै; D₁ मूढौ (for व्यूढै) K₄ Dn₂ D₂ 8-1 उदायुधौ, D₅

द्रोणं च हतपुत्रं च प्रयतावः प्रवाधितुम् ॥ २५
 एतौ हि बलिनौ शूरो कृतास्त्रौ जितकाशिनौ ।
 उपेक्षितौ बलं कुद्वौ नाशयेतां निशामिमाम् ।
 एष भीमोऽभियात्युग्रः पुनरावर्त्य वाहिनीम् ॥ २६
 वृकोदरं तथायान्तं दृष्ट्वा तत्र जनार्दनः ।
 पुनरेवाब्रवीद्राजन्हर्षयन्नित्र पाण्डवम् ॥ २७
 एष भीमो रणश्लाघी वृतः सोमकपाण्डवैः ।
 रुपितोऽभ्येति वेगेन द्रोणकर्णौ महाबलौ ॥ २८

एतेन सहितो युध्य पाञ्चालैश्च महारथैः ।
 आश्वासनार्थं सर्वेषां सैन्यानां पाण्डुनन्दन ॥ २९
 ततस्तौ पुरुषव्याघ्रावुभौ माधवपाण्डवौ ।
 द्रोणकर्णौ समासाद्य धिष्ठितौ रणमूर्धनि ॥ ३०
 ततस्तत्पुनरावृत्तं युधिष्ठिरबलं महत् ।
 ततो द्रोणश्च कर्णश्च परान्ममृदतुर्युधि ॥ ३१
 स संप्रहारस्तुमुलो निशि प्रत्यभवन्महान् ।
 यथा सागरयो राजंश्चन्द्रोदयविवृद्धयोः ॥ ३२

C 7 7767
B 7 172, 33
K. 7 173 34

उदग्रवै (for उदायुधै) D₃ व्युदौ रागमुदायुधौ —^a)
 T G₂₋₄ द्रोणश्च सूतपुत्रश्च —^a) Dn₂ प्रयातौ स , T
 G₂₋₄ प्रयत्तौ (G₃ 'रत्तौ) च (for प्रयताव) D₃ प्रयातौ
 संप्रचारितौ , D₁ प्रयाया संप्रधावित , D₆ यातौ सप्रति
 वाधितु

26 S₂ missing (cf v l 16) G₁ M₁ 2 om 26
 (cf. v l 20) —^a) G₃ om. बलि —^b) Dn₂ D₂
 4 5 7 8 कृतास्त्रौ युद्धमर्दौ ; D₃ 6 सप्रामविजितावुभौ
 —^c) K₁ 2 Dc₁ Dn₂ D₅ उपेक्षित (for क्षितौ) K₄
 Dn₁ D₁ तव बलैर् , B Dc₁ तव बल , Dn₂ D₂ 4 5
 7 8 बल त् (D₁ चू) णं (for बल कुद्वौ) —^d) S₁ K₁₋₃
 D₁ न शामितौ , D₆ इमा चमू (for निशामिमाम्)
 — After 26^{ad} , B Dc₁ Dn D₂ 4-8 ins

1201* तयोः सवदतोरेव भीमकर्मा महाबलः ।

[D₂ 5 7 8 महारथ , D₄ गहदथ (for महाबल)]

—^a) K₁ [s] मय्याति (for स्मि) K₄ उग्र , D₁ उग्रौ
 (for उग्र) B Dc₁ Dn D₂ 4-8 आ (Dn₂ प्रा) या
 वृकोदर शीघ्र (Dn₂ D₂ 4 5 7 8 रस्तुणं) , D₈ एष भीमो
 हि यालग्रे —^c) B (except B₁) Dn₂ D₂ 8 T G₂₋₄
 आवृत्य , D₁ आवर्ति (for 'रत्तौ) B₁ वाहिनी Dn₁
 तदा भित्त्वा च वाहिनी

27 S₂ missing (cf v l 16) G₁ M₁ 2 om 27
 (cf. v l 20) Before 27 , T G₂₋₄ ins संजय उवाच
 —^a) B Dc₁ Dn D₂ 4 5 7 8 अय (for सया) —^b)
 S₁ K₁ 2 transp दृष्ट्वा and तत्र K₄ जनार्दन (for
 'र्दन) —^d) K₁ 4 B (except B₁) Dc₁ Dn₁ D₃ 6
 T G₂₋₄ दर्शयन् ; D₄ lacuna (for हर्ष)

28 S₂ missing (cf v l 16) G₁ M₁ 2 om 28
 (cf. v l 20) —^a) D₅ रणे श्लाघी (for रणश्लाघी)
 —^b) D₅ संवृत सर्वसोमकै —^c) K₁ 2 B₁ 2 [s] भ्येत्य
 (for 'ति) Dn₂ D₂ 5 7 8 अभ्यवर्तत वेगेन , D₂ आव

वर्षत वे* —^d) K₄ B D (except D₁) G₁ महारथौ
 (for बलौ)

29 S₂ missing (cf v l 16) G₁ M₁ 2 om 29
 (cf. v l 20) —^a) D₅ 8 सहित (for 'तौ) Dn₁
 युध्येत् , D₅ याति , D₁ 8 युध्ये , T G₂₋₄ युद्धे (for
 युध्य) — Dn₂ om 29^b —^b) D₁ पचालैश्च D₆
 पचालाश्च महारथा — D₂ om 29^{ad} , Dn₂ reads it
 twice —^{cd}) K₄ B₂ 4 D₁ 8 6 G₂ transp सर्वेषा
 and सैन्याना Dn₂ (second time) D₂ गच्छत्वात् स्वम
 प्यद्य (D₂ तमचैव) , D₁ 8 गच्छत्वात्तमाया (D₈ 'स्व-
 माया) य K₂ Dn₁ D₅ T G₂ 8 नन्दन — After 29 ,
 D₅ reads 31^{ab}

30 S₂ missing (cf v l 16) G₁ M₁ 2 om 30
 (cf. v l 20) Before 30 , D₁ 8 ins संजय उवाच
 —^a) K₂₋₄ D₁ T G₂₋₄ एतौ हि (for ततस्तौ) — D₂
 4 5 om 30^{bc} —^b) K₁ 2 4 D₁ पार्ष (K₄ पि) तौ
 (for पाण्डवौ) B₁ 2 Dc₁ Dn₂ उभौ पाण्डवमाधवौ
 —^c) K₄ D₁ महेन्द्रासौ (for समासाद्य) —^d) S₁ K₁ 2
 B₁ D₁ T G₂₋₄ विष्टितौ , K₄ वेष्टितौ , B₂ Dc₁ विशिष्टौ
 (for धिष्ठितौ)

31 S₂ missing (cf. v l 16) G₁ M₁ 2 om 31 (cf.
 v l 20) Before 31 , S₁ K (K₅ missing) Dn₂ D₁₋₄ 6 T
 G₂ 4 ins संजय उवाच D₅ om. 31^{ab} D₅ reads 31^{ab}
 after 29 —^a) S₁ K₁₋₃ D₄ तौ , D₅ तु (for तत्)
 Dn₂ T G₂₋₄ आवृत्य , D₂ 4 सौ (for 'त्त) —^b)
 D₂ 4 प्रति (for महत्) —^c) B₅ Dc₁ Dn₁ यतो (for
 ततो) —^d) S₁ K (K₅ missing) D₁ ममुपतुर् (for
 दतुर्) D₅ मृधे (for युधि) D₅ 6 परास्त्रानीयतुर्युधि

32 S₂ missing (cf. v l 16) G₁ M₁ 2 om 32
 (cf. v l 20) —^a) Dn₁ D₅ तुमलो Dn₂ D₂ 4
 7 8 संप्रहारस्तु तुमु (D₄ 7 8 'म) लो —^b) Dn₂ D₁ 8

C 7 7788
B 7 172. 36
K 7 174 35

तत उत्सृज्य पाणिभ्यः प्रदीपांस्तव वाहिनी ।
युयुधे पाण्डवैः सार्धमुन्मत्तवदहःक्षये ॥ ३३
रजसा तमसा चैव संवृते भृशदारुणे ।
केवलं नामगोत्रेण प्रायुध्यन्त जयैषिणः ॥ ३४
अश्रूयन्त हि नामानि श्राव्यमाणानि पार्थिवैः ।
प्रहरद्भिर्महाराज स्वयंवर इवाहवे ॥ ३५

निःशब्दमासीत्सहसा पुनः शब्दो महानभूत् ।
कुद्धानां युध्यमानानां जयतां जीयतामपि ॥ ३६
यत्र यत्र स दृश्यन्ते प्रदीपाः कुरुसत्तम ।
तत्र तत्र स ते शूरा निपतन्ति पतंगवत् ॥ ३७
तथा संयुध्यमानानां विगाढाभूमहानिशा ।
पाण्डवानां च राजेन्द्र कौरवाणां च सर्वशः ॥ ३८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥

१४८

संजय उवाच ।

ततः कर्णो रणे दृष्ट्वा पार्षतं परवीरहा ।

आजघानोरसि शरैर्दशभिर्मर्मभेदिभिः ॥ १

प्रतिविष्याथ तं तूर्णं धृष्टद्युम्नोऽपि मारिप ।

१ ३ निशीथे चाभवन्महान् — ^a) Ś1 K (K5 missing)
D1 विवृद्धये; Dn2 D2 ३ ५ १ ३ समृद्धयो (for -विवृ
द्धयो)

33 Ś2 missing (cf v 1 16) G1 M1 2 om 33
(cf v 1 20) — ^a) K4 B Dc1 Dn D1 पाणिभ्या (for
'भ्यः) — ^b) K2 Dn1 D2 ३ ५ ३ G8 वाहिनी (for 'नी)
— ^d) K4 अहक्षये (sio), B1 असदधत्; B2-5 Dc1
Dn1 असकुल, D3 अहनिशि; D7 ३ असवृता, Bom
ed असकुल (for अहक्षये) Dn2 D2 ३ ५ उन्मत्तमिव
(D4 'त्त इव, D5 'त्ता इव) भारत

34 Ś2 missing (cf v 1 16) G1 M1 2 om 34
(cf v 1 20) — ^b) B1 संवृते, Dn2 D1 ५ सप्रामे
(for संवृते) D2 ६ भूत (for भृश) — ^c) D3 स्वयले
(for केवल) Dn2 D2 ३ ५ -मात्रेण (for गोत्रेण) — ^d)
Dn2 D2 ३ ५ १ ३ व्ययुध्य (Dn2 प्रायुध्य, D1 ५ व्ययुध्य)
त रणाजिरे

35 Ś2 missing (cf v 1 16) G1 M1 2 om 35
(cf v 1 20) — ^b) Ś1 K1 2 D1 ३ ५ ३ ३ श्राव्यमा
नानि पार्थिवैः — ^c) D3 ६ प्रहरति (for 'रद्भिर्) — ^d)
B3 Dc1 Dn1 D3 इवावभौ (for इवाहवे)

36 Ś2 missing (cf v 1 16) G1 M1 2 om 36
(cf v 1 20) — ^c) Ś1 K1 2 4 योधानां (for कुद्धाना)
D5 जयमानानां (for युध्य) — ^d) K2 B1 2 4 Dc1
Dn1 D1 जीयता, B3 जीयतां, D3 ६ जिताना, D5
युध्यता (for जयता) K1 2 B1-4 Dc1 Dn1 D3 ६ जय-

ताम्, K1 D1 ३ जीयताम्, D2 नीयताम्, T G2-4
जीयताम् (for जीय*) B3 corrupt

37 Ś2 missing (cf v 1 16) G1 M1 2 om 37
(cf v 1 20) — ^a) T G2-4 प्र- (for स) — ^b)
Dn2 D2 ३ ५ १ ३ पुगवा (Dn2 D1 ३ 'व) (for सत्तम)
— ^c) K4 transp ते and शूरा Dn2 ते सूरस्रत्र तत्र
स, D2 ३ ५ १ ३ शेरते तत्र तत्र स

38 Ś2 missing (cf v 1 16) G1 M1 2 om 38
(cf v 1 20) — ^a) K1 2 तत्र (for तथा) B Dc1
Dn D1 ३ १ ३ त्त (D1 ५ य) या सा युध्यमानाना — ^b)
B Dc1 Dn1 विगाढासीन् (for 'हाम्) K3 महाचमू
(for 'निशा) — ^c) D4 सर्वेद्र (for राजेन्द्र) — ^d)
Dn2 D2 ३ ५ १ ३ भारत; T G2-4 मारिप (for सर्वश)

Colophon om in T G1-4 M Ś2 K5 G5 missing
— Sub-parvan Editions घटोत्कचवध — Adhy
name K1 2 4 B D रात्रियुद्ध, Bom ed रात्रियुद्धे
सङ्कल्युद्ध — Adhy no (figures, words or both)
Dn1 172, D2 173 — Śloka no Dn1 37

148

☞ This adhy is missing in Ś2 K5 G5 (cf v 1
7 147 16, 125 14 137 9)

1 Ma-5 om 1-11 (cf v 1 7 146 50) T G1-4
M1 2 om the ref — ^a) D4 om रणे G1 M1 2 स

पञ्चभिः सायकैर्हृष्टस्तिष्ठ तिष्ठेति चात्रवीत् ॥ २
 तावन्योन्यं शरैः संख्ये संज्ञाय सुमहारथौ ।
 पुनः पूर्णायतोत्सृष्टैर्विव्यधाते परस्परम् ॥ ३
 ततः पाञ्चालमुख्यस्य धृष्टद्युम्नस्य संयुगे ।
 सारथिं चतुरश्वान्कर्णो विव्याध सायकैः ॥ ४
 कार्मुकप्रवरं चास्य प्रचिच्छेद शितैः शरैः ।
 सारथिं चास्य भस्मेन रथनीडादपातयत् ॥ ५

धृष्टद्युम्नस्तु विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
 गृहीत्वा परिधं घोर कर्णस्याश्वानपीपयत् ॥ ६
 विद्धश्च बहुभिस्तेन शरैराशीविषोपमैः ।
 ततो युधिष्ठिरानीकं पङ्क्त्यामेवान्ववर्तत ।
 आरूरोह रथं चापि सहदेवस्य मारिष ॥ ७
 कर्णस्यापि रथे बाहानन्यान्मूतो न्ययोजयत् ।
 शङ्खवर्णान्महावेगान्सैन्धवान्साधुवाहिनः ॥ ८

C 7 7785
B 7 173 12
K 7 174 12

दृष्ट्वा संयुगे यान —^δ) G₂ पाठत्र (for पार्षत) —^α)
 Ś₁ शितैर्, D₅ कुदो, G₁ M₁ 2 क्षिप्र (for शरैर्)
 —^d) Ś₁ K₁₋₃ D₁ दशभिर्दशभिः शरैः, G₁ M₁ 2 निक्षि-
 तैर्दशभिः शरैः

2 M₃₋₅ om 2 (cf v 1 1) —^α) T G₂ प्रति-
 विव्याध (for विव्याध) B D₁ D₂ D₃ 5 कर्ण (for
 तूर्ण) —^d) D₂ 4 om 2^δ —^δ) D₂ महारणे (for
 ऽपि मारिष) —^α) K₈ B D₁ D₂ D₃ दशभिः, K₄
 पचकै (for 'भि) B₂ 5 शायकैर् D₂ तूर्ण (for
 हृष्टस्)

3 M₃₋₅ om 3 (cf v 1 1) —^α) D₂ D₁ ०
 १ ३ राजन्, G₁ M₁ 2 सखे, G₁ सवे (for संख्ये)
 —^δ) D₂ [क्ष]य, D₅ [आ]शु (for तु) K₄ महा
 रथै, D₂ 'रणे (for 'रथौ) —^α) G₁ M₁ 2 शरै
 (for पुन) —^d) K₂ D₁ 5 T G₂₋₃ विव्याधा (T G₂
 था)ते, D₂ विवि (for विव्य) G₁ M₁ 2 परस्परम
 विव्यता

4 M₃₋₅ om 4 (cf v 1 1) —^α) K₈ B₃ D₂ १
 पञ्चाल (for पाञ्चाल) B₅ राजस्य, G₁ M₁ 2 पुत्रस्य
 (for मुख्यस्य) —^α) D₂ मरथं (for सारथिं) Ś₁
 K₈ [ऽ]पि (for च) K₁ २ बाहान् (for चाश्वान्)
 —^d) T G₂ विव्याध B₁ २ D₃ शायकै, G₂ संयुगे
 D₂ D₃ ४ ५ १ ३ कर्णो निन्ये यमक्षय

5 M₃₋₅ om 5 (cf v 1 1) —^α) K₁ २ T G₂ ४
 कार्मुक (for 'क-) K₄ B (except B₅) D₁ D₂ D₃
 चापि (for चास्य) —^δ) D₂ D₃ ४ ५ १ ३ G₁ M₁ २
 वि (D₁ वि)च्छेद निक्षितै शरैः, D₃ प्रचिच्छेद शरै शितै
 —After 5^α, D₂ ins 1202* —D₂ om 5^α-7^f
 D₂ ४ ५ १ ३ om 5^α —^d) K₄ D₁ T G₁₋₃ M₁ २
 रथनीळा (K₄ D₁ 'डा)दपाहरत्

6 D₂ M₃₋₅ om 6 (cf v 1 5, 1) —^α) D₂ १ ४
 च (for तु) G₁ M₁ २ मरुते (for विरथो) —D₂ ४ ५

१ ३ ins after 6^α D₂ after 5^α

1202* अत्रहुत्वा रयात्तूर्णं गढामादाय वीर्यवान् ।
 स विध्यमान कर्णेन शरैः सनतपर्वभि ।
 गत्वा कर्णसमीपं तु जघान चतुरो हयान् ।
 पुनरावृत्त्य वेगेन पार्षतं परवीरहा ।
 धनजयंश्च क्षिप्रमारुह्य रथिना वर । [5]
 प्रयातु काम कर्णाय वारितो धर्मसूनुना ।
 कर्णस्तु सुमहातेजा सिंहादविमिश्रितम् ।
 धनु शब्दं महच्छक्रे दध्मौ तारेण चाभ्युज्जम् ।
 दृष्ट्वा विनिर्जित युद्धे पार्षतं ते महारथा ।
 भ्रमर्षवशमापन्ना पाञ्चाला सह सोमकैः । [10]
 सुतपुत्रवधार्थाय शस्त्राण्यादाय सर्वश ।
 प्रययुः कर्णमुद्दिश्य मृष्ट्य कृत्वा निवर्तनम् ।

[D₂ om lines 1-2 —(L 2) D₂ वध्यमान (for
 विध्य) —(L 4) D₂ आवत् —(L 8) D₅ कृत्वा
 (for चक्रे) D₃ वा (for च) —(L 10) Bom
 ed पञ्चाला सहसोमका (for the post half)]

—D₂ ४ ५ १ ३ om 6^α-7^f —^d) B₂ ३ T G₂₋₃ अपी-
 दयत्, G₁ M₁ २ अपीययत् (for अपीपियत्)

7 D₂ D₃ ४ ५ १ ३ M₃₋₅ om 7 (cf v 1 5, 6, 1)
 —^α) G₁ M₁ २ तु (for च) D₃ ५ बहुशस्त्र (for 'भिस्त्र)
 —^α) Ś₁ ततो युधिष्ठिरानीके —^d) Ś₁ K₈ न्यवर्तत,
 K₁ B D₁ D₂ G₁ M₁ २ [क्ष]न्वपद्यत, K₂ [क्ष]नुवतत,
 D₃ ५ [क्ष]भ्य (for [क्ष]न्ववर्तत) —^α) G₁ M₁ २ चैव
 (for चापि)

8 M₃₋₅ om 8 (cf v 1 1) —^α) G₁ M₁ २ तु
 (for [क्ष]पि) D₁ ३ T G₂₋₃ रणे (for रथे) —^δ)
 K₈ ४ B₁ ५ D₂ D₃ ४ ५ १ ३ [ऽ]भ्ययोजयत्, D₁ न्ययो,
 D₃ ५ [ऽ]न्वयो, T G₂₋₃ [ऽ]न्वयो (for न्ययो)
 G₁ M₁ २ सूतो न्यान्स न्ययोजयत्

9 M₃₋₅ om 9 (cf v 1 1) —^α) All MSS

लब्धलक्ष्यस्तु राधेयः पाञ्चालानां महारथान् ।
 अभ्यपीडयदायस्तः शरैर्मैघ इवाचलान् ॥ ९
 सा पीड्यमाना कर्णेन पाञ्चालानां महाचमूः ।
 संप्राद्रवत्सुसंन्रस्ता सिंहेनेवार्दिता मृगी ॥ १०
 पतितास्तुरगेभ्यश्च गजेभ्यश्च महीतले ।
 रथेभ्यश्च नरास्तूर्णमदृश्यन्त ततस्ततः ॥ ११
 धावमानस्य योधस्य क्षुरप्रैः स महामृधे ।
 बाहू चिच्छेद वै कर्णः शिरश्चैव सकुण्डलम् ॥ १२

(except Ś1, M3-3 om, Ś2 K5 G5 missing) लक्ष्य
 (for लक्ष्यस्) —^b) K1 पञ्चालानां, D1 पाञ्चालान्स
 Ś1 K5 पाञ्चालाना महारथ —^c) D1-3 T1 ज्ञायत्
 (D1 'त्) (for 'स्त) —^d) K1 2 4 Dn2 D1 2 4 5 7 8
 [अ]चल G1 M1 2 शरैर्मैघानिवानिल

10 M3-3 om 10 (of v 1 1) —^a) D2 स
 (for सा) —^b) B1 G1 पञ्चालाना, Dc1 D2 6 पांढ-
 चानां (for पाञ्चालाना) K1 महाचमू, Dn2 D2 4 5 7 8
 G1 M1 2 अनीकिनी (for महाचमू) —^c) Ś1 सुमत्रा
 सात्, G1 M1 2 'भ्राता (for 'ग्रस्ता) —^d) K3 D3
 [ए]वार्दिता, D6 [आ]वर्दिता (⁵¹⁰) (for [इ]वार्दिता)
 D3 मृगा

11 M3-3 om 11 (cf v 1 1) —^a) Ś1 K1-2
 D1 पीडिता (K1 'त)स् (for पतितास्) B1 D1 8 तु रथे
 भ्यश्च (for तुरगे) Dn2 D2 G1 M1 2 ज्ञा (Dn2 D2
 प्र)पततो रथे (Dn2 'णेभ्यश्च, D4 5 प्राद्रवतो रथेभ्यश्च
 —^b) B5 महीतले, Dn2 'पते, D2 4 5 7 8 महारथा,
 G1 M1 2 विद्या पते (for महीतले) — D1 om (hapl)
 11^a-14^b —^c) B1 अश्वेभ्यश्च, D2 5 7 8 G1 M1 2 ह्ये
 (for रथे) Dn2 रथिनस्, D2 तु तथा, D5 T G3
 च रथात्; G2 च नृपास्, G4 च भयात् (for च नरास्)
 —^d) K1 D3 अ (D3 व्य)दृश्यतस्, K2 D2 5 7 G1
 M1 2 द्यदृश्यत (for अ) Dn2 G1 M1 2 समतत,
 D5 महारथा (for ततस्तत) — After 11, T G2-4
 ins

1203* एतस्मिन्नेव काले तु सूतपुत्रो महारथ ।
 चकार कदन घोरं पाण्डुसैन्येषु भारत ।

12 D1 om 12 (cf v 1 11) —^a) G1 3 M
 योधस्य, G4 सैन्यस्य (for योधस्य) —^b) D2 क्षुरप्रेण
 (for 'प्रै स) B1 3 Dc1 D2 सु, B2 Dn2 D2 6 च
 (for स) —^c) Ś1 K5 Dc1 बाहूश्च (for बाहू) D2
 सैकस्य (for वै कर्ण),

ऊरू चिच्छेद चान्यस्य गजस्यस्य विशां पते ।
 वाजिष्ठगतस्यापि भूमिष्ठस्य च मारिप ॥ १३
 नाज्ञासिपुर्धावमाना बहवश्च महारथाः ।
 संछिन्नान्यात्मगात्राणि बाह्नानि च संयुगे ॥ १४
 ते वध्यमानाः समरे पाञ्चालाः सृज्यैः सह ।
 वृणप्रस्पन्दनाचापि घृतपुत्रं स मेनिरे ॥ १५
 अपि स्वं समरे योधं धावमानं विचेततः ।
 कर्णमेवाभ्यमन्यन्त ततो मीता द्रवन्ति ते ॥ १६

13 D1 om 13 (cf v 1 11) —^a) D2 6 करौ,
 D1 3 ऊरू (for ऊरू) D2 6 G1 M मो (for च)
 —^b) G2 युधा (for विशा) —^d) Dc1 Dn2 G1 M
 भूमिस्थस्य (for 'ष्ठस्य) Ś1 B1 G1 [ज]पि, K1 lacuna
 (for च) D2 5 7 8 भूमिन्यस्यापि भारत

14 D1 om 14^{ab} (cf v 1 11) T G2-3 M3-3
 om. 14^{ab} G1 M1 2 transp 14^{ab} and 14^{cd} —^a)
 B1 2 नाज्ञासिपुर्, D2 नाहामिपुर्, G1 M1 2 नाज्ञासिप
 (for 'पुर्) D2 6 चट्टमाना (for धावमाना) —^b)
 G1 M1 2 बाधयाश्च (for बहवश्च) B1 3 Dc1 सु, Dn2
 [5]न्ये, D2 5 7 8 तु (for च) —^c) D1 1 3 स्त्र,
 S (G5 missing) तु (for [आ]रम) —^d) Ś1 K
 (K5 missing) D1 च सर्वश, D2 6 चमूमुने (for च
 संयुगे)

15 K1 om 15^a-16^b —^a) Dn2 वध्यमाना शरै
 घोरै, D2 5 6 च (D2 यु)प्यते ते शरै घोरै, T G2-4
 उध्यन्त (G2 विध्यन्त) तै शरै घोरै, G1 M वध्यतस्ते शरै
 घोरै —^b) Some MSS पञ्चाला K2 मह सृज्यै
 (by transp) —^c) B1 पुष्पदनाच्, Dn1 प्रास्पद
 नाच्, Dn2 D2 5 7 विस्पन्दनाच्, D3 निस्पन्दनाच्
 (for प्रस्पन्दनाच्) Ś1 K3 तृणं (K3 'ण) प्रस्पदमान
 च, K1 2 तृण प्रस्पदमानाश्च, D1 तृणविस्पन्दनाचापि,
 D2 तृणं प्रस्पदने चापि —^d) Dn2 D1 6-3 च, D2
 तु (for स)

16 K1 om 16^{ab} (cf v 1 15). —^a) T G2-4
 ये; G1 M स्वान् (for स्वं) T G2 योधा, G1 M
 यौधान्; G3 4 यौधा (for योधे) —^b) K1 3 S (G5
 missing) धावमाना (G1 M 'नान्) D1 विचेतत
 — G4 om (hapl) 16^a-18^b —^c) D2 [अ]भ्यवर्तत,
 M3 'धावत (for 'मन्यन्त) —^d) D2 6 प्रवर्तते, D4
 द्रुतं तु ते, D5 7 8 G1 M1 2 प्र (D5 वि)दुदुधु (for
 द्रवन्ति ते) D2 च (for ते)

तान्यनीकानि भग्नानि द्रवमाणानि भारत ।
 अभ्यद्रवद्रुतं कर्णः पृष्ठतो विकिरञ्जरात् ॥ १७
 अवेक्षमाणास्तेऽन्योन्यं सुसंमूढा निचेतसः ।
 नाशक्नुवन्वस्यतुं काल्यमाना महात्मना ॥ १८
 कर्णेनाभ्याहता राजन्याञ्चालाः परमेषुभिः ।
 द्रोणेन च दिशः सर्वा वीक्षमाणाः प्रदुद्रुवुः ॥ १९
 ततो युधिष्ठिरो राजा स्वसैन्यं प्रेक्ष्य विद्रुतम् ।
 अपयाने मर्ति कृत्वा फल्गुनं वाक्यमब्रवीत् ॥ २०
 पश्य कर्णं महेष्वासं धनुष्पाणिमवस्थितम् ।
 निशीथे दारुणे काले तपन्तमिव भास्करम् ॥ २१
 कर्णसायकनुबानां क्रोशतामेप निखनः ।

अनिशं श्रूयते पार्थ त्वद्वन्धूनामनाथवत् ॥ २२
 यथा विसृजतश्चास्य संदधानस्य चाशुगान् ।
 पश्यामि जयविक्रान्तं क्षपयिष्यति नो ध्रुवम् ॥ २३
 यदत्रानन्तरं कार्यं प्राप्तकालं प्रपश्यसि ।
 कर्णस्य वधसंयुक्तं तत्कुरुष्व धनंजय ॥ २४
 एवमुक्तो महाबाहुः पार्थः कृष्णमथाब्रवीत् ।
 भीतः कुन्तीसुतो राजा राधेयस्यातिविक्रमात् ॥ २५
 एवं गते प्राप्तकालं कर्णानीके पुनः पुनः ।
 भवान्व्यवस्यतां क्षिप्रं द्रवते हि वरूथिनी ॥ २६
 द्रोणसायकनुबानां भग्नानां मधुसूदन ।
 कर्णेन त्रासमानानामवस्थानं न विद्यते ॥ २७

C. 7 205
 B 7 173 31
 K 7 174 21

17 G₄ om 17 (cf v 1 16) —^b) B₁ सयुगे
 (for भारत) —^c) D₂ ६ अभ्यवर्तद् (for 'द्रवद्')
 —^d) D₂ ४ ६ १ ८ सर्वतो (for पृष्ठतो) S₁ [S] विकिरञ्ज,
 D₅ [S] व्यकिरञ्ज (for विकि')

18 G₄ om. 18^{ab} (cf. v 1 16) —^a) K₂ B
 Doi Dn₁ S (G₄ om., G₅ missing) तु (for ते)
 Dn₂ D₂ ४ ६ व (D₁ वि) ध्यते समरे योधा (D₁ 'घान्'),
 D₁ ८ वध्यमाना रणे योधा —^b) K₂ सुसपूर्णा, Dn₂
 D₂ ४ ६ १ ८ घावमाना, G₁ M₁-२.६ विप्रमूढा, M₂ प्रति-
 मूढा (for सुसंमूढा) — D₄ om 18^c-19^d —^c) D₅
 न च (for खव)

19 D₄ om 19^{ab} (cf. v 1 18) —^a) K₂ ८ D₁ ८
 [अ]भिहता, D₅ [अ]पि हता, G₄ [अ]भ्यहता (for
 [अ]भ्या) —^b) Bom ed पचाला —^d) Some
 MSS वीक्ष्यमाणा, D₂ वीक्ष' (sic), M₂-३ प्रेक्ष' (for
 वीक्ष) — After 19, T G₂ ४ ins an addl. colophon
 [Adhy no T G₂ ४ 167] On the other hand,
 G₁ M₁ ३ read 7 147 18-19 after 19

20 Before 20, T G₂ ins सजय —^b) K₂
 सुसैन्यं (for स्त्र') S (G₅ missing) वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य)
 —^c) D₂ ४ अपयाने (for 'याने) B Doi Dn₁ D₁ ८ ६
 S (G₅ missing) मन (for मर्ति) —^d) K₂ ४ B D
 फाल्गुन

21 Before 21, M₂ ४ ins युधिष्ठिर उवाच

22 ^b) D₂ एव (for एष) Some MSS निखन,
 D₅ निखनं — After 22^{ab}, D₂ reads 27^{bc} for the
 first time —^d) S (G₅ missing) अवयुवद् (for

अनाय')

23 ^a) S₁ तदा (for यथा) K₂ चापि, D₂ ६ तस्य
 (for चास्य) —^b) D₂ ६ वा पुन', G₁ M₁ ३ साय-
 कान् (for चाशुगान्) — After 23^{ab}, D₂ reads
 26^c-29^d, reading 27^{bc} (for the first time) after
 22^{ab} D₄ om 23^c-26^d —^c) S₁ K₂ पश्यास्य (for
 'मि) B Doi Dn₁ D₅ पश्यामि नांवर पार्थ —^d) B₁
 क्षपयिष्यति Dn₂ बांधवान्, D₅ हि ध्रुव (for नो
 ध्रुवम्)

24 D₄ om 24 (cf v 1 23) —^b) D₂ न; Bom
 ed च (for प्र) —^c) K₂ Dn₂ सयुक्ते

25 D₄ om 25 (cf. v 1 23) —^a) K₂ B Doi
 Dn₁ D₂ S (G₅ missing) महाराज (for 'बाहु)
 — Before 25^{ab}, M₂-३ ins पार्थ उवाच —^c) Dn₂
 चर्मसुतो (for कुन्ती) —^d) K₂ तु, B Doi Dn₁ D₂
 ६ ६ S (G₅ missing) [अ]द्य (for [अ]ति) D₂ विना
 सति च विक्रमात्

26 D₄ om 26^{ab} (cf v 1 23) —^a) D₁ ८ T
 G₂-४ प्राप्तकाले (for 'काल) —^b) D₂ ६ कर्णानीक
 M₂-३ कर्णानीकेषु न पुन — D₂ reads 26^c-29^d after
 23^{ab}, reading 27^{bc} (for the first time) after 22^{ab}
 —^c) D₂ ६ श्रीमन् (for भवान्) B Doi Dn₁ D₁
 व्यवस्यतु, D₂ प्रपश्यता, T G₂-४ व्यवस्यते (for 'ता)
 Dn₂ D₂ ४ ६ १ ८ G₁ M₁ क्षीघ्र, T G₂ ४ किं वा, G₂
 तीघ्र (for क्षिप्र) —^d) G₁ M₁ ३ [ह]यं (for हि)

27 For the sequence in D₂, cf v 1 26 —^a)

C 7 7805
B 7 173 32
K 7 174 32

पश्यामि च तथा कर्णं विचरन्तमभीतवत् ।
द्रवमाणान्नयोदारान्किरन्तं विशिखैः शितैः ॥ २८
नैतदस्योत्सहे सोढुं चरितं रणमूर्धनि ।
प्रत्यक्षं वृष्णिशार्दूल पादस्पर्शमिवोरगः ॥ २९
स भवानत्र यात्वाशु यत्र कर्णो महारथः ।
अहमेनं वधिष्यामि मां वैष मधुसूदन ॥ ३०
वासुदेव उवाच ।
पश्यामि कर्णं कौन्तेय देवराजमिवाहवे ।
विचरन्तं नरव्याघ्रमतिमानुषविक्रमम् ॥ ३१
नैतस्यान्योऽस्ति समरे प्रत्युद्याता धनंजय ।

ऋते त्वां पुरुषव्याघ्र राक्षसाद्वा घटोत्कचात् ॥ ३२
न तु तावदहं मन्ये प्राप्तकालं तवानघ ।
समागमं महाबाहो ह्यतपुत्रेण संयुगे ॥ ३३
दीप्यमाना महोल्केत्र तिष्ठत्यस्य हि वासवी ।
त्वदर्थं हि महाबाहो रौद्ररूपं विभर्ति च ॥ ३४
घटोत्कचस्तु राधेयं प्रत्युद्यातु महाबलः ।
स हि भीमेन बलिना जातः सुरपराक्रमः ॥ ३५
तस्मिन्नस्त्राणि दिव्यानि राक्षसान्यसुराणि च ।
सततं चानुरक्तो वो हितैषी च घटोत्कचः ।
विजेष्यति रणे कर्णमिति मे नात्र संशयः ॥ ३६

B₂ D₈ शायक (for 'सा') —^b) D₈ भग्नानामेष
निखन —^c) K₁ D₁ १ १ १ आम्पमाणा(D₁ 'ना'नाम्,
M₂-५ ताद्वमानानाम् (for 'त्रास')

28 For the sequence in D₂, of v 1 26 —^a)
D₀₁ T G₁-३ M च यथा, D₂ D₂ ४ १ १ १ [इ]ह (D₁
हि) यथा, G₁ च युधा (for च तथा) —^d) G₂ M₈
द्रवतं (for किरन्तं) D₂ निशिखै (for वि') B₂ ५
D₂ ५ T G₂ ४ शरै (for शितै) B₂ ४ D₂ D₂ ४ १
१ १ किरतं निशितै शरै

29 For the sequence in D₂, of v 1 26 —^a)
K₄ D₈ तद् (for [ए]तद्) D₂ D₂ ५ नैन शक्ष्यामि
ससोढु (D₁ योढुं च, D₂ योढु तं), D₂ नैव द्रक्ष्यामि
ससोढु, D₁ १ नैनमभ्युत्सहे सोढु —^b) Ś₁ K₈ चरतो,
K₄ B₁ D₂ D₁ २ १ चरतं, D₁ ५ युवत (for चरित)
—^c) G₂ रण (for वृष्णि) D₂ वीरस्य (for 'शार्दूल')
—^d) Ś₁ पदस्पर्शम्; D₂ ४ ५ पादस्पृष्ट (D₂ 'सु'ष्ट (for
'स्पर्शम्') D₂ om (hapl) from चोरग up to देव
राज (in ३१^b)

30 D₂ om 30 (of v 1 29) —^a) K₄ D₀₁
D₂ D₁ १ ४ १ १ १ तत्र (for अत्र) —^b) D₈ कार्यो
(for कर्णो) —^c) D₂ ४ ५ एवं (for पुनं) B D₀₁
D₂ D₂ १ १ १ (except G₂, G₃ missing) हनिष्यामि
(for वधि') —^d) D₁ मामेव, D₂ मामेव (for
मां वैष)

31 D₂ om up to देवराज (of v 1 29) K₁ १ १
D₁ ५ M₂-५ श्रीकृष्ण उवाच (for वासुदेव उ') —^c)
D₁ १ १ १ हव D₁ corrupt (for नर) —^d) D₁ om
(hapl) ३१^d-३२^d —^a) G₂ विग्रह (for विक्रमम्)

32 D₁ om ३२^{ab} (of v 1 ३१) —^a) Ś₁ K₈
नैतद्, D₂ न तथा, D₂ १ १ न तस्य (for नैतस्य)
B D₀₁ D₂ D₈ संग्रामे (for समरे) K₁ १ ४ D₁ नैन
(K₄ नान्य) मन्य समर्थोस्ति, D₂ ततोस्य नास्ति समरे
—^b) Ś₁ K₁-३ D₁ १ T G₂-४ प्रत्युद्यातु (for 'द्याता')
—^c) K₁ १ G₂ M₂-५ त्वा (for स्वा)

33 D₂ om ३३^d D₁ om (hapl) ३३^d-३४^d —^d)
D₂ lacuna, G₁ M₁ २ पुत्रस्य (for 'पुत्रेण')

34 D₁ om. ३४^{ab} (of v 1 ३३) Ś₁ K₁-३ om
३४ —^b) G₂ [ए]व (for [अ]स्य) T G₂ ४ शक्ति-
स्त्रिष्ठति वासवी —^c) D₂ D₂ ५-८ च (for हि) B₁
महाराज (for 'बाहो') — After ३४^{ab}, K₄ B₁ १ १
D₀₁ D₂ D₁ २ १ १ १

1204*

सूतपुत्रेण संयुगे ।

रक्ष्यते शक्तिरेषा हि

—^d) K₄ B (except B₂) D M रौद्र रूप — After
३४, K₄ D₂ D₂ १ १ १ read ३६^d

35 D₁ om. (hapl) ३५^a-३६^b —^b) D₂ प्रत्युद्याता,
M₂ 'द्यातुं (for 'द्यातु) Ś₁ K₁-३ D₁ महाबलं — B₁
D₂ १ १ १ om ३५^d —^c) K₁ B₂ स ह, T G₂-४ स
सु (for स हि)

36 D₁ om ३६^{ab} (of v 1 ३५) —^a) S (G₂
missing) यस्मिन् (for तं) D₂ १ शस्त्राणि (for
अस्त्राणि) —^b) D₂ १ १ [आ]युधानि (for [अ]सुराणि)
— K₄ D₂ D₂ १ १ १ read ३६^d after ३४ —^c) Ś₁
K₈ वा, K₁ १ D₂ D₁ १ १ १ १ वै, D₂ हि (for वो)
T G₂-४ अस्माक जीवितं चा (G₂ 'तैश्चा') पि —^d) G₁
M₁ २ अत्र (for इति), D₂ D₂-१ १ १ (except M₁,

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा महाबाहुः पार्थ पुष्करलोचनः ।
आजुहावाथ तद्रक्षः तच्चासीत्प्रादुरग्रतः ॥ ३७
क्वची स शरी खड्गी सधन्वा च विशां पते ।
अभिवाद्य ततः कृष्णं पाण्डवं च धनंजयम् ।
अत्रवीचं तदा हृष्टस्त्वयमस्म्यनुशाधि माम् ॥ ३८
ततस्तं मेघसंकाशं दीप्तास्यं दीप्तकुण्डलम् ।
अभ्यभाषत हैडिभ्यं दाशार्हः प्रहसन्निव ॥ ३९
घटोत्कच विजानीहि यत्त्वां वक्ष्यामि पुत्रक ।

प्राप्तो विक्रमकालोऽयं तव नान्यस्य कस्यचित् ॥ ४०
स भवान्मज्जमानानां बन्धूनां त्वं पुत्रो यथा ।
विविधानि तवास्त्राणि सन्ति माया च राक्षसी ॥ ४१
पश्य कर्णेन हैडिम्ब पाण्डवानामनीकिनी ।
काल्यमाना यथा गावः पालेन रणमूर्धनि ॥ ४२
एष कर्णो महेष्वासो मतिमान्दृढविक्रमः ।
पाण्डवानामनीकेषु निहन्ति क्षत्रियर्यमान् ॥ ४३
किरन्तः शरवर्षाणि महान्ति दृढधन्विनः ।
न शकुबन्त्यवस्थातुं पीड्यमानाः शरार्चिषा ॥ ४४

C 7 762A
B 7 173 49
K 7 174 49

G₅ missing) नास्ति (for नात्र)

37 B Dc1 Dn D₂ 4 5 7 8 G₁ 3 4 M om the ref.
—^a) K₂ 4 B₂ Dn₂ D₂ उक्तो (for उक्त्वा) —^b)
K₂ 4 B₁ 2 Dn D₂ G₁ पार्थ, M₃ lacuna (for पार्थ)
—^c) D₂ 4 5 7 8 M₃-5 च (for [अ]थ) S₁ आजुहा-
वायात् नय (sic) —^d) D₂ तथा, D₁ 8 तद्धि (for
तच्च) D₂ प्रादुर (for प्रादुर) S₁ K₁ 2 D₁ 8 6 प्रादु-
रासीत्तद (S₁ 'दा'प्रत, D₂ तयानीत्प्रांशुर', G₁ M₁ 2 स
चासीत्पितुर'

38 ^a) K₁ B Dc1 सशर, Dn₁ स शरी, T G₂-4
स (G₂ सु)रयी (for स शरी) —^b) B₁ (marg,
orig as in text) 2-5 Dc1 Dn D₂ 7 8 S (G₅ missing)
स धन्वी, D₂ 6 सुधन्वा (for सधन्वा) —^c) D₂ अभि-
घत, S (G₅ missing) अभिगम्य (G₂ 'त्य' (for 'वाद्य'
—^d) K₁ B₂ D₂ 4 6 T G₂-4 च, B₂ 4 Dn₂ D₁ 2 5
7 8 स, M₃-5 तु (for तं) D₂ ततो (for तदा)
K₁ B₂ 4 5 कृष्णम्, Dn₂ D₂ 5 7 8 गर्वाद्, D₁ सर्वाद्;
T G₂-4 M [अ]मर्षाद्, G₁ हर्षाद् (for हृष्टम्) B₁ 8
Dc1 Dn₁ अत्रवीचैर्मिरुफुल्लम् —^e) K₁ B₂ 4 5 Dn₂
D₁-3 T G₁-1 M₃-5 अयम्, M₁ 2 अहम् (for स्वयम्)
Dn₂ D₂ 4 5 7 8 प्र, D₂ [अ]द्य (for [अ]नु) B₁ 8
Dc1 Dn₁ सोयमस्मि करोमि किं

39 ^a) D₂ 6 ते, D₂ 8 तन् (for त) —^b) Dn₂
D₂ 4 5 7 8 G₁ M₁ 2 4 5 (sup in) -लोचनं (for
-कुण्डलम्) —^c) G₁ M₁ 2 transp हैडिभ्य and दाशार्ह
K₁ B₂ 4 Dc1 Dn₂ D₁ 6 M₁ 4 हैडिभि, Dn₁ D₁ 5 7 8
हैडिभि, D₂ हैडिभं (for हैडिभ्य)

40 Before 40, K₁ 2 4 B Dc1 Dn D₁-1 6-8 ins
वासुदेव उवाच, D₂ M₃-5 कृष्ण उवाच —^b) K₁ 2
भक्ते; Dn₂ G₁ M यथा, T G₂-4 यथा (for यत्त्वां)

D₂ पृच्छामि (for वक्ष्यामि) B₂ पुत्रकं, Dn₂ D₂ 5 7 8
तच्छृणु, D₂ स शृणु (for पुत्रक) —^c) D₁ 5 7 8
विजय- (for विक्रम) —^d) S₁ M₁ 2 कर्हिचित् (for
कस्य')

41 ^a) S₁ K₂ स रणे, K₁ 4 अप्लवे; K₂ D₁ आप्लवे
(for स भवान्) Dn₂ D₂ 4 5 7 8 S (G₅ missing)
स त्व निमज्जता युद्धे —^b) S (G₅ missing) बांधवो
(for त्वं पुत्रो) Dn D₂ 4 5 7 8 पाण्डवाना पुत्रो यथा,
D₂ 6 बंधूना भवतु पुत्र —^c) G₂ च शास्त्राणि (for
तवास्त्राणि) —^d) G₁ राक्षस D₂ 7 G₁ M सति
मायाश्च राक्षस (D₁ G₁ M₁ 2 सी)

42 ^a) S₁ K₂ 4 Dn₂ D₁ 4 हैडिभे; K₁ हैडिभेन
(hypermetric), Dc1 D₂ हैडय; Dn₁ D₂ 6 7 हैडिभे
(for हैडिभ्य) D₂ पश्य हैडय कर्णेन —^b) B₁ (marg)
3-5 Dc1 D₂ S (except M₁ 2, G₅ missing) अनीकिनी
(for 'नी) —^c) D₁ reads 42°-59° after 7 149 1
—^d) B₁ (marg) 8 Dc1 D₁ G₁-4 M₃-5 काल्यमाना
(for 'ना) B₁ यथा गा वै, B₂ Dc1 यथा गां तु; D₂
महाबाहो, S (G₅ missing) रणे तत (for यथा गाव)
—^e) D₂ यथा पालेन गोवृषा, S (G₅ missing) सिंहेने
(M₁ 2 'नै'वेतरे मृगा (T G₂-4 'रान्मुगान्)

43 For the sequence in D₁, cf. v 1 42 —^b)
K₁ गूढ (for दृढ) —^c) Dn₂ D₁ 8 दहति, D₂ 5 7
दहति, G₁ M₁ 2 न्यहनत् (for निहन्ति)

44 For the sequence in D₁, cf. v 1 42 —^a)
S₁ K₁-3 B₁ D₁ M₃ किरत (for किरन्त) —^b) S₁
K₁-3 D₁ 8 6 सुमहा (K₁ D₂ 'हान्' (for महान्ति)
D₂ हत- (for दृढ) K₂ D₁ -धन्वन, K₄ -धन्विनां
(for 'न' —^c) B₁ Dn₂ D₂ 4 5 7 8 S (G₅ missing)
[अ]शकुबन्, Dc1 शकुबन् (for शकुबन्ति) —^d)

C 7 7125
B. 7 173 50
K 7 174 50

निशीथे स्रुतपुत्रेण शरवर्षेण पीडिताः ।
एते द्रवन्ति पाञ्चालाः सिंहस्येव भयान्मृगाः ॥ ४५
एतस्यैवं प्रवृद्धस्य स्रुतपुत्रस्य संयुगे ।
निषेद्धा विद्यते नान्यस्त्वद्वते भीमविक्रम ॥ ४६
स त्वं कुरु महाबाहो कर्म युक्तमिहात्मनः ।
मातुलानां पितृणां च तेजसोऽस्त्रवलस्य च ॥ ४७
एतदर्थं हि हैडिम्ब पुत्रानिच्छन्ति मानवाः ।
कथं नस्तारयेद्दुःखात्स्वं त्वं तारय बान्धवान् ॥ ४८
नृवं ह्यस्त्रवलं भीमं मायाश्च तव दुस्तराः ।

Ś1 K1-3 B6 D1.8 8 शरार्दिता, D2 समतत; D6
महारया (for शरार्दिता)

45 For the sequence in D1, cf. v 1 42 —^a)
Bom ed पचाला. —^a) K4 भयादिता, S (except
G1 M1.2, G6 missing) [ह]तरे मृगा (for भयान्मृगा)
Dn2 D2 4 5 7 8 सिंहनेवादिता मृगा

46 For the sequence in D1, cf. v 1 42 —^a)
M1 2 एकस्य (for एतस्य) Ś1 K1-3 D1 4 5 7 8 T G2 4
M3 [ए]व (for [ए]वं) Dn2 D2 4 5 7 8 S (G6
missing) प्रवृद्धस्य (for 'द्वस्य) —^b) D1 om. स्रुत
पुत्रस्य —^c) B4 नास्य (for नान्यस्य) —^d) K1 4
B D त्वामृते (for त्वद्वते) Ś1 विक्रमात्; K1 2 Dn 'मं;
D6 (before corr) मे, T G2 4 'म (for 'म)

47 For the sequence in D1, cf. v 1 42 —^b)
K1 G2 4 इवात्मन, D2 5 7 8 महात्मना (for इहात्मन)
— K4 om 47^a-49^d —^c) D2 च सर्वेषां (for पितृणां
च) —^d) Dn2 D2 5 7 8 T G2-4 तेजसा च (T G2-4
'साद्य) घटेन च, D2 पाटवाना च सर्वश

48 For the sequence in D1, cf. v 1 42 K4
om. 43 (cf. v 1 47). —^a) D2 यथा यथा (for
एतदर्थं) D1 अर्थे हि; G2 इच्छति (for अर्थे हि)
K1 2 B2 Dn2 D1.4 G1 हैडिबे; Dn1 D2 7 8 हैडिबे
(Dn1 'च), D5 *डिबे (for हैडिम्ब) —^b) Dn1
Dn1 पुत्रम् (for पुत्रान्) —^c) Dn2 यथा (for कथं)
B1 नु; B1 D1 न (for नस्) Dn2 D2 4 5 7 8 दुर्गात्
(for दुखात्) S (G6 missing) तारयेयुः कथं दुखात्
—^d) S (except G1 M1 2; G6 missing) तव (for
स) — After 48, Dn2 D2 4 5 7 8 ins

1205* इच्छन्ति पितरः पुत्रान्सारयहेतोर्षदोत्कच ।

संग्रामे युध्यमानस्य सततं भीमनन्दन ॥ ४९
पाण्डवानां प्रभयानां कर्णेन शितसायकैः ।
मञ्जतां धार्तराष्ट्रेषु भव पारं परंतप ॥ ५०
रात्रौ हि राक्षसा भूयो भवन्त्यमितविक्रमाः ।
बलवन्तः सुदुर्धर्पाः शूरा विक्रान्तचारिणः ॥ ५१
जहि कर्णं महेष्वासं निशीथे मायया रणे ।
पार्था द्रोणं वधिष्यन्ति धृष्टद्युम्नपुरोगमाः ॥ ५२
केशवस्य वचः श्रुत्वा वीभत्सुरपि राक्षसम् ।
अभ्यभाषत कौरव्य घटोत्कचमरिंदमम् ॥ ५३

इहलोकात्परे लोके तारयिष्यन्ति ये हिता ।

[(L 1) D2 पुत्रान्वितर (by transp) — (L
2) D2 5 7 8 इहलोके (for 'काप्)]

49 For the sequence in D1, cf. v 1 42 K4
om 49 (cf. v 1 47) —^a) S (G6 missing) त्वधि
(for तव) B4 D6 ह्यत्र (for ह्यस्त्र) Ś1 K2 दीप्त,
G1 M1 2 दिव्य (for भीम) Ś1 K1-3 D1 दुर्धरा (for
दुस्तरा) Dn2 D2 4 5 7 8 तवाप्यसदृशं घोरं बलं युद्धे
महात्मन —^d) Dn2 D2 5 7 8 न समस्तव विद्यते, D2
तथा नान्यस्य विद्यते, G1 M1 2 वर्तते शत्रवो वशे

50 For the sequence in D1, cf. v 1 42 —^a)
G1 M1 2 पाचालानां (for पाण्डवानां) —^b) All
MSS (except Ś1 K1-3 D1, Ś2 K5 G5 missing)
निशि (for शित) B1 2 5 D6 शायकैः (for 'सा')
—^d) D6 पारं भव (by transp) D1 पाप (for पारं)
S (except G1 M1 2, G6 missing) महाबल (for पर
तप)

51 For the sequence in D1, cf. v 1 42 K4
om. 51^a —^a) Ś1 K2 वीर; K1 4 तात (for भूयो)
—^d) B1 G1 M1 2 विक्रान्तपाण्डि (B1 'शालि)न, Dn2
D2 4 5 7 8 'योधिन (for 'चारिण)

52 For the sequence in D1, cf. v 1 42 —^b)
D2 निशीथे मम पारणे —^c) D6 हनिष्यति (for वधि')

53 For the sequence in D1, cf. v 1 42 Before
53, N (Ś2 K5 missing) G2 4 M6-8 ins संजय
उवाच —^c) Dn1 D2 कौरव्यो, D5 कौतेयो (for
कौरव्य) —^d) Ś1 K1-3 B2 D1 8-8 मरिंदम (B2
D5-5 'म)

54 For the sequence in D1, cf. v 1 42. Before

घटोत्कच भवांश्चैव दीर्घबाहुश्च सात्यकिः ।
 मतौ मे सर्वसैन्येषु भीमसेनश्च पाण्डवः ॥ ५४
 स भवान्यातु कर्णेन द्वैरयं युध्यतां निशि ।
 सात्यकिः पृष्ठगोपस्ते भविष्यति महारथः ॥ ५५
 जहि कर्णं रणे शूरं सात्वतेन सहायवान् ।
 ययेन्द्रस्तारकं पूर्वं स्फुन्देन सह जग्मिवान् ॥ ५६
 घटोत्कच उवाच ।
 अलमेवास्मि कर्णाय द्रोणायालं च सत्तम ।
 अन्येषां क्षत्रियाणां च कृतास्त्राणां महात्मनाम् ॥ ५७

अथ दास्यामि संग्रामं द्रुतपुत्राय तं निशि ।
 यं जनाः संप्रवक्ष्यन्ति यावद्भूमिर्धरिष्यति ॥ ५८
 न चात्र शूरान्मोक्ष्यामि न भीतान् कृताञ्जलीन् ।
 सर्वानेव वधिष्यामि राक्षसं धर्ममास्थितः ॥ ५९
 संजय उवाच ।
 एवमुक्त्वा महाबाहुर्हैडिम्बः परवीरहा ।
 अभ्ययात्तुमुले कर्णं तव सैन्यं विभीषयन् ॥ ६०
 तमापतन्तं संकुद्धं दीप्तास्यमिव पद्मगम् ।
 अभ्यस्यन्परमेष्वासः प्रतिजग्राह द्रुतजः ॥ ६१

C. 7 7842
B 7 173 87
K 7 174 68

54, Ms-s ins अर्जुन उवाच —^a) G3 4 [ए]त्र (for [ए]व) —^b) Ś1 K1-s D1 2 8 साखर, Ms-s सत्यक (for सात्यकि) —^c) B1 Dn1 D2 1 1 G2 मतौ, D1 सतो (for मतौ) D2 4 1 8 मूलेषु (for सैन्येषु) —^d) Dn2 तु (for च)

55 For the sequence in D1, cf v 1 42 —^a) K4 D1 तद् (for स) Ms-s आशु (for यातु) —^b) D2 संयुगेन हि, T G2-s Ms-s निद्रि युध्यता (by transp) Ś1 K1 2 D1 युध्यता, Dn2 D2 4 1 8 G1 M1 2 सयुगे (for युध्यतां) —^c) Dn D1 1 1 8 पृष्ठो गोप्ता, D2 'गोप्ता', D3 'गोप्ता ते' —^d) K1 महा यदा, D1 'रथ (for 'रथ)

56 For the sequence in D1, cf v 1 42 —^a) Ś1 D2 शूर, D2 4 1 8 दूर्णं (for शूर) S (G2 missing) जहि कर्णं महाबाहो —^b) Ś1 K1 2 4 D1 सात्य केन (for सात्वतेन) —^c) Ś1 K1-s D1 Ms-s om (hapl.) 56^{cd} —^d) D2 1 8 स्फुन्देन सुसहायवान्, G1 M1 2 उपेव्रेण महायवान्

57 For the sequence in D1, cf v 1 42 — After the ref., S (G2 missing) ins

1206* एवमेव महाबाहो यथा वदामि मां प्रभो ।
 त्वया नियुक्तो गच्छामि कर्णस्य वधकाङ्क्षया ।
 [(L 1) G1 M प्नन् (for प्व)]

—^a) G1 M अहम् (for अलम्) — D2 om. 57^b-58^a —^b) D1 हि (for च) B1 2 8 Dn1 सत्तमौ, Dn2 D2 4 1 8 भारत (for मत्तम) —^c) Dn2 D2 1 8 वै, D2 lacuna (for च)

58 For the sequence in D1, cf v 1 42 D2 om 58^a (cf. v 1 57) —^a) D2 6.1 दास्यामि (for

दास्यामि) K2 D1 मग्रामे (for 'म) —^b) D1 सुत (for सुत) G1 M पुत्रस्य (for पुत्राय) K1 2 D1 वै (for तं) —^c) T G2 मा (for य) Ś1 K1-s जयिन (for य जना) B1 Dn1 G1 M य जना कथयिष्यति; D2 यदो जना प्रवक्ष्यति —^d) Ś1 K1-s D1 भविष्यति (for धरि')

59 For the sequence in D1, cf v 1 42 —^a) Ś1 K2 2 D2 1 8 [अ]ख- (for [अ]त्र) D2 1 8 शून्यान् (for शूरान्) K1 D2 मोक्षामि; Dn1 मोक्ष्यामि, D1 मोक्षामि (for मोक्ष्यामि) —^b) K1 2 त्वभीतान्, Ms 4 न भीत (for न भीतान्) Ms-s कृताञ्जलि (for 'लीन्). Ś1 K2 त्वभीतान्कृताञ्जलीन्. —^c) Dn2 D2 1 8 सर्वमेव (for सर्वानेव) —^d) D2 5 आश्रित (for आस्थित) — After 59, Ms-s ins an addl. colophon [Adhy no Ms-s 166]

60 Some MSS om the ref. —^a) Ms-s महा राज (for 'बाहुर) —^b) K4 Dn2 D1 हैडिंयि, Dn1 हैडव, D2 4 1 8 हैडंयि, D3 हैडंयि (for हैडिम्ब) —^c) Dn1 D1 1 8 तुमुले, M त्वरित (for तुमुले) —^d) G1 M1 2 सैन्यानि (for सैन्य वि-) D2 8 अभी तवद् (for विभीषयन्) Ms-s भीषयस्त्व सैनिकान्

61 —^a) K2-s D1 सप्रेक्ष्य (for सकुब्ध) —^b) Dn2 D2 4 1 8 दीप्तास्य दीप्तमूर्धजं (D2 'लोचन) —^c) K1 अभ्ययात्; K2 D2 अभ्यसन्, Dn1 (marg, before corr as in text) प्रहसन्, D2 अभ्येय, T G2-s अभिमन् (for अभ्यस्यन्) K1 परमेष्वास; B1 'त्वासै K4 Dn2 D2 4 1 8 Ms-s प्रहसन्तु (D1 प्रहस्यतु; Ms-s असोम्य पु) रूपस्याग्र; B2 अभ्ययात्तं महेश्वास, G1 M1 2 असोम्य प्रतिजग्राह —^d) D2 कर्णं विष्याध भारत;

तयोः समभवद्युद्धं कर्णराक्षसयोर्निशि ।

गजर्तो राजशार्दूल शक्रप्रह्लादयोरिव ॥ ६२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥

१४९

संजय उवाच ।

दृष्ट्वा घटोत्कचं राजन्सूतपुत्ररथं प्रति ।
प्रयान्तं त्वरया युक्तं जिघांसुं कर्णमोहवे ॥ १
अब्रवीत्तत्र पुत्रस्तु दुःशासनमिदं वचः ।
एतद्रक्षो रणे तूर्णं दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ॥ २
अभियाति द्रुतं कर्णं तद्धारय महारथम् ।

वृतः सैन्येन महता याहि यत्र महाबलः ॥ ३
कर्णो वैकर्तनो युद्धे राक्षसेन युयुत्सति ।
रक्ष कर्णं रणे यत्तो वृतः सैन्येन मानद ॥ ४
एतस्मिन्नन्तरे राजञ्जटासुरसुतो बली ।
दुर्योधनमुपागम्य प्राह प्रहरतां वरः ॥ ५
दुर्योधन तवामित्रान्प्रख्यातान्युद्धदुर्मदान् ।

G₁ M₁ : सूतज परवीरहा

62 ") D₂ T G₁ : 4 तत् (for तयो) — ") K₂
Dn₂ D₂ : 5 : 8 G₁ M₁ : 2 सूचे, B₁ : 5 : 8 D₁ Dn₁ महत्,
B₂ : 4 D₁ युधि (for निशि) — ") Some MSS -प्रह्ला
दयोर्

Colophon om in M₂ : 5 S₂ K₂ G₂ missing — Sub-
parvan S₁ K₂ B₁ : 2 (marg) : 5 : 8 D₁ घटोत्कचवध
— Adhy name K₁ : 2 : 4 B (except B₂) D (except
D₁) T G₁ : 3 M₁ : 2 रात्रियुद्धं, Bom ed रात्रियुद्धे घटो
त्कचप्रोत्साहन — Adhy no Dn₁ 173, D₂ 175,
T G₂ : 4 168, G₁ M₁ : 167 — Śloka no
Dn₁ 64

149

☞ This adhy is missing in K₂ G₂ (of v 1
7 125 15, 137 9)

1 S₂ resumes G₂ M₂ : 4 om the ref. — After
the ref., G₁ M₁ : 2 ins

1207* तस्मिन्स्थया वर्तमाने कर्णराक्षसयोर्मुंघे ।

— ") D₂ M₂ : 5 राजा (for राजन्) — ") K₁ D₁
(by corr, marg sec m) D₁ : 5 प्र (D₂ प्रा)यातं,
B₂ : 4 आयातं, D₁ (before corr) Dn₁ युध्यतां, G₂
प्रयायात् (for प्रयान्तं) B₂ तु तथा (for त्वरया)
Dn₂ D₂ : 5 : 8 M₂ : 5 प्रतिया (Dn₂ D₂ प्रतिया, M₂ : 5
उपया; M₂ उपयां) १ महाबाहु — ") G₂ जिघांसु

— After 1, D₂ reads 7 148 42^c-59^c

2 S₂ partly damaged — ") D₁ Dn₁ तं (for
तु) B Dn₂ D₂ : 5 : 8 अब्रवीत्तत्र (B₂ : 2 दय) पुत्रस्ते
— ") D₁ दुर्योधनम् (for दुःशासनम्) — Before 2^c,
M₂ : 5 ins दुर्योधन — ") S (except M₂ : 5, G₂
missing) एष पाथो (for एतद्रक्षो) S₁ K₁ : 3 D₂ वर,
S₂ वरस् (for रणे) D₁ Dn₁ D₂ : 5 कर्णं (for तूर्णं)

3 3^{ab} is partly damaged in S₂ — ") K₁ : 4
D₁ अपि, B₁ : 4 D₁ Dn₁ प्रति (for अभि) Dn₂
D₂ : 5 : 8 रणे, D₂ lacuna (for द्रुतं) K₂ D₁ तूर्णं
(for कर्णं) — ") S (G₂ missing) तत् (for तद्) S₁
K₂ महाव्रत, K₁ D₁ Dn₁ D₂ : 4 M₂ : 5 रथ (for
'रथम्') — ") S₁ K₂ B₂ तत्र (for यत्र) Dn₂ महा
बल; G₁ M₁ : 2 रथ (for 'बल')

4 S₂ partly damaged — ") G₁ M₁ : 2 धीमान्
(for युद्धे) — ") T G₁ M₁ तूर्णं (for कर्णं) G₂
युक्तो (for यत्तो) — After 4, Dn₂ D₂ : 5 : 8 ins

1208* मा कर्णं राक्षसो घोरं प्रमादाद्वाशयिष्यति ।

[D₂ न (for मा) D₂ : 5 कर्णराक्षसयोर्घोरं (D₂ : 2
(for the prior half)]

5 S₂ partly damaged — ") K₁ जगासुर- (for
जटा) — ") D₂ वर (for वर)

6 Before 6, M₂ : 5 ins अलंबल, M₂ जटासुत
— ") D₂ : 5 : 8 प्रमुखान्, S (G₂ missing) विख्यातान्
(for प्र) — D₂ : 4 om (hapl) 6^d-7^d — ") S

पाण्डवान्दन्तुमिच्छामि त्वयाज्ञप्तः सहानुगान् ॥ ६
जटासुरो मम पिता रक्षसामग्रणीः पुरा ।
प्रयुज्य कर्म रक्षोभं क्षुद्रैः पार्थैर्निपातितः ।
तस्यापचितिमिच्छामि त्वदिष्टो गन्तुमीश्वर ॥ ७
तमवचीचतो राजा प्रीयमाणः पुनः पुनः ।
द्रोणकर्णादिभिः सार्धं पर्याप्तोऽहं द्विपद्वधे ।
त्वं तु गच्छ मयाज्ञप्तो जहि युद्धं घटोत्कचम् ॥ ८
तथेत्युक्त्वा महाकायः समाहूय घटोत्कचम् ।

जटासुरिभैमसेनि नानाशस्त्रैरवाकिरत् ॥ ९
अलंबलं च कर्णं च कुरुसैन्यं च दुस्तरम् ।
हैडिम्यः प्रममाथैको महावातोऽभ्युदानिव ॥ १०
ततो मायामयं दृष्ट्वा रथं तूर्णमलंबलः ।
घटोत्कचं शरव्रातैर्नानालिङ्गैः समार्दयत् ॥ ११
विद्धा च बहुभिर्माणैर्भैमसेनिमलंबलः ।
व्यद्राव्यच्छरव्रातैः पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ १२
तेन विद्राव्यमाणानि पाण्डुसैन्यानि मारिप ।

C 7. 7859
B 7 174 16
K 7 175 16

(except G₁, G₅ missing) समागतान् (for सहानुगान्)

7 D₂ 4 om 7^{ab} (cf. v 1 6) —^b) K₁ B Dn₁
D₃ e-s T G₁-1 ग्रामगो (for अग्रणी) Dn₂ रक्षसाग्र्यो
वञ्जी पुरा —^c) G₁ M₁ 3 प्रयुज्यः कर्म रक्षोभ्यं —^d)
Ś₁ D क्षुद्रैः, M₁-s क्षिप्र (for क्षुद्रैः) —^e) B₁ स्वदि-
शिष्टो (hypermetric) (for स्वदिष्टो) D₃ कर्णम् (for
गन्तुम्) K₁ 2 B Dc₁ D₁ T G₁ 3 हंश्चर Dn D₂ 4
ः 1 3 शत्रुतो गिज्जया, D₃ स्वदिष्ट कर्णमीश्वर — After
7, Dn D₂ 4 1 3 ins

1209* शत्रुमासैश्च राजेन्द्र मामनुजातुमर्हसि ।

On the other hand, G₁ M₁ 3 ins after 7

1210* अथ कुन्तीमुत्तमसर्वांस्त्वाभ्युत्पुल्लोगमान् ।
हत्वा समक्षपित्यामि सुवाननुचरैः सह ।

8 ^a) D₁ 1 3 G₁ M₁ 2 तदा (for ततो) G₂ राजन्
(for राजा) —^b) D₁ 2 T G₁-1 प्रियमाण, D₃ द्रव
(for प्रीय) —^c) D₁ 3 [5] सि, G₁ M स्व (for जहं)
Ś₁ K₁ 2 Dn D₁ 4 1 3 जये (for वधे) T G₂-4
पर्याप्तं च द्विपद्वधे (T 'पा जये, G₂ 'पद्वधे) —^d) B₁
D₁ 4 तं तु, D₃ त्वनु (for त्वं तु) Ś₁ K₂ transp
[अ] उतो and युद्धं — After 8, Dn₂ D₁ 4 1 3
ins.

1211* राक्षस धूरकर्माण रक्षोमानुपममग्रम् ।

पाण्डवानां हिंवं निर्यय हस्त्यश्वरथघातिनम् ।

वैद्यायमगतिं युद्धे प्रेषयेयममाग्रम् ।

[(L 3) Dn₂ गतं (for -गतिं) D₁ 3 प्रेषये D₁ 3
प्रेषयाय यमक्षय (for the post half)]

9 Ś₁ K₂ om. (hapl) 9^{ab} —^a) Dn M₁ 3 [उ] को
(for [उ] क्वा) D₃ 6 महामाय, D₃ 'याहु (for
'काय) —^b) D₃ समाहूयद् (for 'हूय) — For 9^{ab},
Ś₁ K₁ 2 4 D₁ subst

1212* पूर्वं तव सुतादिष्टस्तथेत्युक्त्वा महाबल ।

—^a) Ś₁ K₁ B Dc₁ D₁ 2 3 G₁ M₁ 3 जटासुरिर
—^d) D₂ 6 समाकिरत् (for अवा)

10 Dn₁ om. 10^{ab}, Dc₁ reads it on marg
—^a) Dn₂ अलुप, D₂ 'बुमि, D₁ 5 'बुसं, D₁
'बल्य, D₃ 'बुस्य (for अलंबलं) —^b) K₂ B₁
D₁ सु, B₁ तु (for च) Ś₁ K₂ दुसह (for दुस्त-
रम्) —^c) Ś₁ K₁ Dn₂ हैडिम्यः, Dn₁ D₁ 4 1 3
हैडिम्य D₃ हैडिम्यस्तु प्रममाथैको —^d) S (G₅ missing)
विद्राव्यवातो (for महावातो) D₁ 5 1 3 दुमान् (for अभ्यु-
दान्)

11 ^a) B Dc₁ Dn मायाघल (for 'मयं) S (G₅
missing) मायामय समास्थाय —^b) B Dc₁ Dn रक्षस्
(for रथं) B₁ अलस्थल, Dc₁ Dn अलंबुप, D₃
'बुसि, D₁ 5 3 'बुस्य (for अलंबलं) — D₁ M₂ om.
(hapl) 11^a-12^b —^d) B₁ Dc₁ Dn₁ समार्पयत्; B₂
समर्दं, B₃ 3 S (M₂ om, G₅ missing) समर्पं;
Dn₂ D₁ 5 1 3 समाकिरत् (for 'टयत्)

12 D₁ M₂ om 12^{ab} (cf. v 1 11) —^a) Ś₁ K₂
विष्यश्च; Ś₁ भित्वा च, Dn₂ D₁ 7 विष्का तु, D₂
विष्याघ (for विष्का च) —^b) Ś₁ महाबल, Ś₁ K
(K₂ missing) D₁ 5 6 महाबल, Dn अलंबुप, D₃
'बुसि, D₃ 5 'बुस; D₁ 'घल (for 'बल) —^c)
Dn₂ D₁ 5 1 3 शरैस्तृणं, D₃ शरैस्तीक्ष्णं; S (G₅
missing) शरैः राजन् (for शरव्रातैः)

13 D₃ om. (hapl) 13^a-14^b —^a) Dn₁ D₁ तेन
व्यद्राव्यमाणानि, D₃ तेन सैन्यानि भद्रानि —^b) B
Dc₁ Dn D₂ 1 3 मारुत (for मारिप) D₃ पाण्डवाना
महात्मनां —^c) Ś₁ K₁-3 D₁ 5 6 स प्रकीर्यते (D₁ 6
'त), B₁ विप्रकीर्यते, D₃ 1 सम (D₁ चाव) कीर्यते (for

निशीथे विप्रकीर्यन्त वातनुन्ना घना इव ॥ १३
 घटोत्कचशरैर्नुन्ना तथैव कुरुवाहिनी ।
 निशीथे प्राद्वद्राजक्षुत्सृज्योल्काः सहस्रशः ॥ १४
 अलंबलस्ततः क्रुद्धो भैमसेनिं महामृधे ।
 आजग्ने निशितैर्वाणैस्तोत्रैरिव महाद्विपम् ॥ १५
 तिलशस्तस्य तद्यानं क्षतं सर्वायुधानि च ।
 घटोत्कचः प्रचिच्छेद प्राणदच्चातिदारुणम् ॥ १६
 ततः कर्णं शरव्रातैः कुरुनन्यान्महस्रशः ।
 अलंबलं चाम्प्यवर्षन्मेघो मेरुमित्राचलम् ॥ १७

ततः संचुक्षुभे सैन्यं कुरूणां राक्षसार्दितम् ।
 उपर्युपरि चान्योन्यं चतुरङ्गं ममर्द ह ॥ १८
 जटासुरिर्महाराज विरयो हतसारथिः ।
 घटोत्कचं रणे क्रुद्धो मुष्टिनाभ्यहनदृढम् ॥ १९
 मुष्टिनामिहतस्तेन प्रचचाल घटोत्कचः ।
 क्षितिरूपे यथा शैलः सवृक्षगुणगुल्मवान् ॥ २०
 ततः स परिधामेन द्विदंघ्रिमेन बाहुना ।
 जटासुरिं भैमसेनिरवधीन्मुष्टिना भृशम् ॥ २१
 तं प्रमथ्य ततः क्रुद्धस्तूर्णं हंडिम्बिराक्षिपत् ।

विप्र*) —^d) Ds S (Gs missing) इव हुमा (for घना इव)

14 Ds om 14^{ab} (of v 1 13) —^a) Dn3 om from जुंन्ना up to स्तोत्रै (in 15^d) —^b) K4 B4 s Ds-7 S (Gs missing) तव (for कुरु) —B4 om 14^a-16^b —^d) D4 s वरसू (Ds विसू)ष्टोल्का, G1 M 'ज्यास्त्र (for 'ज्योत्का) Ds S (Gs missing) समतत (for सहस्रशः)

15 B4 om 15, Dn3 om up to स्तोत्रै (of v 1 14) D4 s om (hapl) 15^a-17^b —^a) K4 B4 सल-
 धुषस्, Dn1 Ds s 'बुसस्, D2 'बुसिस्, D3 s T Gs 4 M1 s 'वल —^b) Ks Ds s (by corr) T Gs 4 M1 s भैमसेनिर् (Ks Ds 'नि) D2 महाहवे (for 'मृधे) —^c) Ks निशिमिर् (sio), K4 B (B4 om.) Dc1 Dn1 Ds s दशमिर्, D2 s 1 s S (Gs missing) घहुमिर् (for निशितैर्)

16 B4 om 16^{ab} (of v 1 14) D4 s om 16 (of v 1 15) —^a) Ds तिलसश् Dn2 Ds s 1 s च (Ds तु) ततो (for तस्य तद्) B4 Dn1 सवाह (for तद्यान) —^d) S1 K1 s प्राणदश्, K4 प्रणदश्, B4 s Ds प्रणदश्, B4 प्राणदश् (for प्राणदच्) Dn प्र (Dn2 प्रा) हसच्चातिभैरव, D2 s 1 s प्रा (Ds प्र) हसच्चा (Ds 'संश्वा) पि भैरव, S (Gs missing) व्यनदच्चापि भैरव

17 D4 s om 17^{ab} (of v 1 15) —^a) Ds s T G2-4 शरशतै (for 'व्रातै) —^b) B4 om from न्यान्सह up to मंहारा (in 19^a) Dn2 Ds s 1 s S (Gs missing) चापि (for अन्यान्) —^c) B4 Dn सलधुपं, D2 'बुसिं, D4 s 'बुसश्, Ds 'बुसं, D1 'वलश् —^d) Dn2 Ds s 1 s मेघो वृष्ट्ये (Ds 'ष्ट्यै, Ds 'ष्ट्यै) व पर्वतं;

D4 मेघोत्सृष्टैव पर्वत

18 B4 om 18 (cf v 1 17) —^b) S2 K1 Ds G1 M1 s रक्षसार्दित —^d) B4 ममर्दधत् (for ममर्द ह) D1 S (Gs missing) चतुरगममर्दत

19 B4 om up to मंहारा (cf v 1 17) —^a) S2 K2-4 B (B4 om) Dc1 Dn2 D1 s T G1-4 M2 s जाटासुरिर् —^b) S2 K2 हताश्वो, K1 lacuna (for विरयो) —^c) T G1 M रणे क्रुद्धं, G2 महाराज (for रणे क्रुद्धो) —^d) M1 s मुष्टिम्या (for 'ना) D4 [अ]भ्यवधीद्, Ds [अ]भिहनच्, Ds न्यवधीद्, M1 s न्यहनद् (for [अ]भ्य) S2 वृत्तं, Dn2 Ds s 1 s च स, S (Gs missing) भृशं (for दृढम्)

20 ^a) D1 om (1 hapl) मुष्टिनामिहत B1 निहतस्; B4 Dn2 Ds G1 s M1 s [अ]भ्याहतस्, D2 s [अ]भ्य, M2 s [अ]भ्यादितस् (for [अ]मिहतस्) Dn2 Ds s 1 s G1 M सोय, T G2-4 सोपि (for तेन) —^d) S2 damaged, K4 B4 s Dc1 Dn D1 s 4 s 1 s सवृक्षस्तृण, B1 s G1 'वन, T G2-4 M 'तृण (for 'गण)

21 ^a) S2 K1 s B4 D1 s 4 s परिघातेन, Dc1 Dn1 'भेण (for 'भेन) D2 परिघातेन द्विपत्वा —^b) S2 K1-3 द्विपमेघ (K1 'ज) धेन बाहुना, Dn1 वज्रप्रतिमया; Dn2 D1 s 1 s द्विपधेन च वा, D2 खड्गेन न तु धाणय (sio), D3 द्विपद्विधेन बाहुना, D4 द्विदंघ्रिमेन या, T G2 s द्विपत्सवे (G2 'त्सवे) न वा, M1 द्विदंघ्रिमेन वा —^c) B Dc1 Dn D1 s T Gs 4 M2 जाटासुरिं D2 भैमसेनिं D4 s G1 M1 s ज (G1 M2 जा) टासुरिभैमसेनि —^d) G1 s 4 M1 s दृढं (for भृशम्) Dn1 Ds s 1 s व्य (Ds व्या) हनत्कोधमूर्च्छित

दोर्म्यामिन्द्रध्वजाभाभ्यां निष्पिपेय महीतले ॥ २२
 अलंवलोलपि विक्षिप्य समुत्क्षिप्य च राक्षसम् ।
 घटोत्कचं रणे रोषान्निष्पिपेय महीतले ॥ २३
 तयोः समभवद्युद्धं गर्जतोरतिक्लाययोः ।
 घटोत्कचालंवलयोस्तुमुलं लोमहर्षणम् ॥ २४
 विशेषयन्तावन्योन्यं मायाभिरतिमायिनौ ।
 युयुधाते महावीर्याविन्द्रवैरोचनावित्र ॥ २५
 पावकाम्बुनिधी भूत्वा पुनर्गुरुदतलकौ ।

पुनर्मेघमहावातौ पुनर्वज्रमहाचलौ ।
 पुनः कुञ्जरशार्दूलौ पुनः स्वर्भानुमास्करौ ॥ २६
 एवं मायाशतसृजावन्योन्यवधकाङ्क्षिणौ ।
 भृशं चित्रमयुध्येतामलंवलघटोत्कचौ ॥ २७
 परिवैश्व गदाभिश्च प्रासमुद्गरपट्टिशैः ।
 मुसलैः पर्वताग्रैश्च तावन्योन्यं निजघ्नतुः ॥ २८
 हयाभ्यां च गजाभ्यां च पदातिरथिनौ पुनः ।
 युयुधाते महामायौ राक्षसप्रवरौ युधि ॥ २९

C 7 7877
B 7 174 24
K. 7 175 23

22 Ms om. 22^a —^a) D₂ c तुणं (for कुदस्) Dn D₂ 4 5 7 8 तत प्रमप्य त कुद (Dn₁ कुदस्, D₂ द्र) —^b) D₂ कुदो, D₂ कुदो, T G₂ 4 M₂ 5 तुण्णि, G₂ ततो (for तुणं) Dc₁ Dn₁ D₂ 4 5 7 8 हैदयिर् (for हैदिम्विर्) S₁ K₂ आभिपन, D₂ 6 7 अक्षि पत् (for आ) — K₂ om 22^a–23^d D₂ om 22^d —^c) S₁ K₂ 3 D₁ इन्द्रध्वजाभाभ्या, B₁–3 Dc₁ जोषाभ्या, M₁ lacuna (for इन्द्रध्वजाभाभ्या) Dn₁ D₁ 5 7 8 द्वाभ्या भुजाभ्या मगुल्य —^d) D₁ निक्षिपेय (for निष्पि) K₁ B (except B₁) Dc₁ D₂ 6 S (G₂ missing) च भूतले (for महीतले) — Dn D₂ 5 7 8 ins after 22 D₂ after 22^a

1213* जटामुरिर्मोक्षयित्वा आत्मानं च घटोत्कचात् ।
 पुनरग्न्याय वेगेन घटोत्कचमुपादवत् ।

[D₂ om line 1 — (L 1) D₂ जटामुरिर्]

23 K₂ om 23 (cf v 1 22) S₁ K₁ 3 4 B₁ D₁ G₂ 4 om (hapl) 23 —^a) B₂ अलुयो (for अलं वलो) B₁ निक्षिप्य, D₂ 6 S (G₂ 4 om, G₂ missing) [अ]वाक्षिप्य (M₂–5 'स') (for विक्षिप्य) —^b) S (G₂ 4 om, G₂ missing) समुत्पाद्य (T G₂ 'द्य') (for 'क्षिप्य') —^c) B₂ Dc₁ वलो, B₂ अल, D₂ 8 बलाद् (for रणे) S (G₂ 4 om, G₂ missing) घटोत्कच बलात्कोद्यात् — For 23^a, Dn D₂ 4 5 7 8 subst

1214* घटोत्कचस्तवमस्य याहुमुग्रस्य दक्षिणम् ।

आजवानोरमि तदा

[— (L 2) D₂ 6 कुदो (for तदा)]

—^d) B₂ 5 Dn₁ D₂ 4 5 7 8 G₁ M₁ 2 च भूतले (for मही)

24 Dn₁ D₂ 5 7 8 transp 24^b and 24^d —^b) D₂ 5 तुमुल (D₂ 'ळ')म्, D₂ गर्जितोर Dn₁ तुमल ह्यतिका ययो —^c) K₂ Dn D₂ 4, 5, 8 घटोत्कचालंवल (K₂ Dn₂

'प')योस् —^d) Dn D₂ 5 7 8 भीषण (for तुमुल) S₁ D₁ S (except G₁, G₂ missing) रोम (for लोम) D₂ भीरुणा भयवर्धन

25 ^a) S (G₂ missing) वि (M₂ 6 व्य) शेषयेताम न्योन्य —^b) D₂ 4 5 7 8 इतरेतर, T G₂–4 M₂ 4 5 (sup lin as in text) अतिमानिनौ (for 'पिनौ') —^d) S₂ शक (for इन्द्र)

26 ^a) D₂ 4 5 7 8 धरौ (for -निधी) —^b) S (G₂ missing) पन्नगा (for -तलकौ)

27 ^b) S₂ K₂ अन्योन्य —^c) D₂ अवध्येताम् (for अयु) —^d) K₂ 4 Dn अलंवलुप, D₂ 'युमि', D₂ 6 8 'वुस', D₂ 'यस' (for यल)

28 G₂ lacuna from 28^a up to 7 150 26^b —^a) S₁ K₂ प*मिश्र (for परिवैश्व) —^b) D₂ 5 7 8 प्राय ; D₂ प्रादा (for प्राय) D₂ तोमर (for मुद्गर) S₁ K (K₂ missing) प्रासपट्टिषा (K₁–3 स)मुद्गै (K₂ रौ), T G₁ 3 4 M प्रासतोमरपट्टये —^c) S₁ K₂ D₁ मुसुलै, K₁ Dn₂ D₂ मुसुलै, B₁ 2 5 मुसुलै D₂ 4 5 7 8 वृक्षै प्रांवाभिघातैश्च, T G₂ 4 मुसुलै पर्वतैश्चैव —^d) K₂ B Dn₂ D₁ निजघ्नतु, D₂ 4 5 7 8 अव (D₂ 'यु', D₂ 'वि')ष्यता, M₂ अभिजघ्नतु (hypermetrio) (for निज घ्नतु)

29 G₂ lacuna —^a) M₂ हस्ताभ्या (for हयाभ्यां) B₂ M₁ 2 गदाभ्या; D₂ 4 7 8 रथाभ्यां (for गजाभ्यां) —^b) S₁ K₁ 2 B₂ D₁ पदाती, Dn₁ पादाति (for पदाति) D₂ 4 5 7 8 गदा (D₂ नागा, D₂ रथा)भ्या च पदातिभि, T G₁ 3 4 M रथाभ्यां पत्तिभि सह — After 29^a, T G₂ ins

1215* सैमसेनिरथ क्रुद्ध उद्यम्यालवल बलात् ।

[G₂ om the prior half. G₂ उद्यम्य चल बल बलात् (hypermetrio) (for the post. half.)]

C 7 7878
B 7 174 34
K 7 175 24

ततो घटोत्कचो राजन्नलंवलवधेप्सया ।
उत्पपात भृशं क्रुद्धः श्येनवन्निपपात ह ॥ ३०
गृहीत्वा च महाकायं राक्षसेन्द्रमलंवलम् ।
उद्यम्य न्यवधीद्धूमौ मयं विष्णुरिवाहवे ॥ ३१
ततो घटोत्कचः खड्गमुद्गृह्णाद्भुतदर्शनम् ।
चकर्त कायाद्धि शिरो भीमं विकृतदर्शनम् ॥ ३२

— T Gs om 29^a-31^b — °) Ś: महावीर्यो, K₁ D₂ 7 s Ms-s महाकायो (for 'मायो') — °) B Doi रक्षसा (for राक्षस) D₂ 4 s 7 s मायाशतविशारदौ

30 G₂ lacuna T Gs om 30 (of v 1 29) B₁ D₂ 4 s om (hapl) 30-31 — °) K₂ 4 Dn अल-
वुप, D₁ 'वस, D₃ 'वुस (for 'वल) — °) Ś: B₁ Dn₁ D₁ च (for ह)

31 G₂ lacuna B₁ D₂ 4 s om 31 (of v 1 30)
T Gs om 31^{ab} (of v 1 29) — °) B₁ अलवल,
Dn 'वुप, D₁ 8 महावल (for अल) — °) K₂ तद्यस्य,
B₁ Doi Dn₁ उद्यत, B₃ 8 Dn₃ उद्यतं, T Gs सुजाम्या
(for उद्यम्य) D₁ 8 [अ]म्यनयद्, T G₁ 8 4 M न्यद-
नद् (for न्यवधीद्)

32 G₂ lacuna — °) D₂ 7 s क्रुद्धो (for खड्गम्)
— After 32^a, D₂ 4 s 7 s ins

1216* मण्डलाग्रं प्रगृह्य तु ।

पातित भूतले व्रस्त नाद मुख्वा मुहुर्मुहुः ।

केशेषु त निजग्राह

[(L 1) D₅ मण्डलाग्रं (for 'ग्र) D₂ 5 त (for तु)
— (L 2) D₂ पतित भूतलालाघ (for the prior half)]
— °) Ś: K (K₅ missing) D₁ G₂ 4 उद्यत्य, B₁
उद्यम्य; D₅ तं गृह्य (for उद्गृह्य) T Gs दर्शन D₂
4 s 7 s विकृत घोरदर्शन (D₅ 'रूपिण) — D₁ om
(hapl) 32^{ad} — °) Ś: K (K₅ missing) Doi Dn
D₁ 8 8 रौद्रस्य (for चकर्त) D₂ विच्छेद ताच्छिरो
आजंश; D₅ 7 s विच्छेद तच्छि (D₈ 'दत शि'रो राजम्,
T Gs 4 विचकर्त शिरः कायाद् — °) D₂ 5 7 s शत्रोर्द
(for भीम) — Ś: K (K₅ missing) B Doi Dn D₁
8 s 8 ins after 32 D₂ 7 s after 32^b

1217* स्फुरतस्त्रस्य समरे नदतश्चापि भैरवम् ।

निचकर्त महाराज शत्रोरमितविक्रम ।

[(L 1) D₅ स्फुरत D₁ om (1 hapl) from तस्य
up to नदत in line 1 B₁ चास्य, D₂ 5 8 चैव (for

ताच्छिरो रुधिराम्यक्तं गृह्य केशेषु राक्षसः ।

घटोत्कचो ययावाशु दुर्योधनरथं प्रति ॥ ३३

अभ्येत्य च महाबाहुः समयमानः स राक्षसः ।

रथेऽस्य निक्षिप्य शिरो विकृताननमूर्धजम् ।

प्राणदङ्गैरवं नादं प्रावृषीव बलाहकः ॥ ३४

अत्रवीच ततो राजन्दुर्योधनमिदं वचः ।

तस्य) D₂ निदत (for नदतश्च) K₁ B₁ 8 Doi Dn₁
D₁ 8 8 चाति-, D₂ 7 s चैव (for चापि) D₅ नदन भैर-
व (for the post half) — D₂ 5 7 s om line 2
— (L 2) Ś: विचकर्त (for नि) Ś: K₅ महाबाहु (for
'राज) Ś: K (K₅ missing) D₁ जेता चाभिनविक्रम (for
the post half)]

On the other hand D₂ 7 s ins after 32 D₁
after 32^b D₂ cont after line 1 of 1217*

1218* पिद्माक्षं विकृतैर्दन्तैर्दासया जिहया शुभम् ।

[D₂ पिगाक्षेर् D₅ दीक्षेर् (for दन्तेर्) D₂ युत, D₅
भृश (for शुभम्) D₅ या जिहया शुभाशुभ (sic) (for the
post half)]

33 G₂ lacuna — °) Ms-s चाशु (for आशु)
— For 33^{ab}, N (K₅ missing) subst

1219* शिरस्तथापि सगृह्य केशेषु रुधिरोक्षितम् ।
ययौ घटोत्कचस्तूर्ण

[(L 1) Ś: तचास्य, B₁ ततोपि; D₁ 7 s तथापि (for
तथापि) D₅ 8 केशेक्ष (for केशेषु)]

— °) Ś: K₁ 2 (marg as in text) 8 दुःशासन (for
दुर्योधन) D₂ 4 s 7 s यय राजा सुयोधन — After
33, D₂ 4 s 7 s ins

1220* द्रोणकर्णकृपान्योधानतीत्य सुमहाबल ।

34 G₂ lacuna — °) T G₁ 8 4 M घटोत्कच (for
स राक्षस) — For 34^{ab}, D₂ 4 s 7 s subst

1221* कुर्योधं समासाद्य सुयोधनमर्हिदमम् ।

[D₁ 8 कुरनाय (for 'योष)]

— °) D₅ वक्षे (for रथे) D₂ वि (for ऽस्य) K₁
निक्षिप्य (for निक्षिप्य) D₁ शरो (sic), T पुरो (sic)
(for शिरो) B₁ Dn₁ शिरो रथेस्य निक्षिप्य — °)
D₂ 4 s 7 s विकृत पिङ्गमूर्धज — °) Ś: K₁ 2 D₁ न्यन
दद्, B₁ 2 प्राणदन्; Dn D₅ 8 T G₁ 8 4 Ms 4 प्रण
(Dn₁ 'णु'दन् (for प्राणदद्) — °) G₁ M बलाहक,

एष ते निहतो बन्धुस्त्वया दृष्टोऽस्य विक्रमः ।
 पुनर्द्रष्टासि कर्णस्य निष्ठामेतां तथात्मनः ॥ ३५
 एवमुक्त्वा ततः प्रायात्कर्णं प्रति जनेश्वर ।

किरञ्जरशतांस्तीक्ष्णान्विमुञ्चन्कर्णमूर्धनि ॥ ३६
 ततः समभवद्युद्धं घोररूपं भयानकम् ।
 विस्मापनं महाराज नरराक्षसयोर्मृधे ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्याय ॥ १४९ ॥

१५०

धृतराष्ट्र उवाच ।
 यत्र वैकर्तनः कर्णो राक्षसश्च घटोत्कचः ।

निशीथे समसजेतां तद्युद्धमभवत्कथम् ॥ १
 कीदृशं चाभवद्युद्धं तस्य घोरस्य रक्षसः ।

C 7 7291
B 7 175 2
K. 7 176 2

35 G₂ lacuna —^a) D₂ 4 5 7 8 G₁ M₁ 2 तदा
 (for ततो) —^b) K₁ D₁ सुयोधनम् (for दुर्यो)
 —^c) T G₂ 4 एव (for एष) D₀₁ D₀₁ रक्षस् (for
 बन्धुस्) —^d) D₂ स्वया दृष्टपराक्रम —^e) D₂ 6 T
 G₂ 4 द्रष्टासि (for द्रष्टासि) Ś₂ कर्णदे (for कर्णस्य)
 —^f) G₁ M एता (for एता) Ś₁ K₁ 2 4 दुरात्मन,
 D₂ सुयोधन, G₂ तदात्मन (for तथात्मन) Ś₂ शैनेय ता
 दुरात्मन — For 35^{ab}, D₂ 4 5 7 8 subst

1222* कर्णस्य तु शिरो गृह्य पुनर्द्रष्टा सुयोधन ।

[D₂ छिन्न, D₇ 8 त्वेव (for गृह्य) D₄ 1 8 दृष्टा (for
 दृष्टा)]

— After 35, D₀₂ D₂ 4 5 7 8 M₂ ins

1223* स्वधर्ममर्थं काम च त्रितय योऽभिवाञ्छति ।
 रिक्तपाणिनं पश्येत् राजानं ब्राह्मण स्त्रियम् ।
 सुप्रीतस्तावत्तिष्ठस्व यावत्कर्णं वधाम्यहम् ।

[(L 1) D₂ 4 अर्थ- (for अर्थ) — M₂ om lines
 2-3 — (L 2) D₂ राजानं देवतां गुरु (for the post
 half) — (L 3) D₇ 8 त्व हि (for तावत्) D₀₂
 प्रतीक्ष्यमाणस्तिष्ठस्व, Bom. ed तिष्ठस्व तावत्सुप्रीतो (for the
 prior half)]

36 G₂ lacuna D₄ om 36^a-37^b —^a) D₂ 5 7 8
 कर्णं (for प्रायात्) —^b) K₁ B₂ 4 D₀₂ D₁ 5 नरेश्वर,
 B₁ 8 5 D₀₁ D₀₁ नराशन, T G₁ 8 4 M स (G₂ om.
 स) राक्षस (for जनेश्वर) D₂ 5 7 8 जगाम स रणो
 र्कटः — Before 36^{ab}, T G₂ 4 ins सजय —^c) K₁
 B₂ 4 शतशरास्, K₁ B₂ शरगणास्, D₂ 6 वरास्
 (for शतास्) —^d) Ś₂ partly damaged B₂ D₂ 6
 7 8 रुपित (for विमुञ्चन्) B₂ D₀₁ D₂ रण (for कर्ण)

37 G₂ lacuna D₄ om. 37^{ab} (cf v l 36) —^b)
 Ś₂ B₁ D₂ 5 7 8 T G₂ 4 भयावह (for नकम्) —^c)
 T G₁ 8 4 M अत्युत्त (for विस्मापन) Ś₁ K₁-3 B₁ 8
 D₀₁ D₀₁ D₂ 6 मृदां राजन् (for महाराज) D₂ 4 5
 7 8 विस्मा (D₂ इमा) पनीयं राजेन्द्र —^d) Ś₁ K₁-8 G₁
 M₁ 2 कर्ण (for नर) K₂ युधि (for मृधे)

Colophon K₂ G₂ missing, Ś₂ damaged — Sub-
 parvan Ś₁ K₂ B₁ 6 D₁ घटोत्कचवध — Adhy
 name K₂ रात्रियुद्धं, D₀₁ T G₁ 2 4 M₁ 2 अलबलवध,
 D₀₁ अलबुपवध, D₂ रात्रियुद्धे अलबलवध, D₄ 1 8
 जा (D₄ ज) टासुरि (D₂ री) वध, D₂ जटासुरवध,
 Bom. ed. रात्रियुद्धे अलबुपवध — Adhy no (figures,
 words or both) D₀₁ 175, D₂ 176, D₃ 69, T
 G₂ 4 169, G₁ M₁ 2 166, M₂-5 167 — Śloka
 no D₀₁ 40, D₀₁ 44

150

☞ This adhy is missing in K₂ G₂ (cf. v l. 7
 125. 14, 137 9)

1 G₂ lacuna for 1^a-26^b (cf. v l. 7 149 28)
 Ś₂ partly damaged —^a) Ś₂ तत्र, K₁ B D₀₁ D₀₁
 D₁ T G₁ 8 4 M यत्तद्, D₂ 4 7 8 ततो, D₂ यत्र
 (for यत्र) —^c) G₂ 4 M₁ समसज्येतां —^d) K₁
 दृष्टम्, K₂ 5 D₁ द्वदम् (for युद्धम्)

2 G₂ lacuna Ś₂ partly damaged —^a) B₂ 4
 D₀₂ D₂ 4-5 8 वा (for च) Ś₂ B (except B₁) D₀₁
 D₀₁ T G₁ 8 4 M रूप (for युद्ध) —^b) D₂ 4 5 7 8
 कर्णराक्षसयोर्मृधे (D₇ धि) — After 2^{ab}, T G₁ 8 4 M
 ins

C 7 7691
B 7 175 2
K 7 176 3

रथश्च कीदृशस्तस्य मायाः सर्वायुधानि च ॥ २
किंप्रमाणा हयास्तस्य रथकेतुर्धनुस्तथा ।
कीदृशं वर्म चैवास्य कण्ठत्राणं च कीदृशम् ।
पृष्ठस्त्वमेतदाचक्ष्व कुशलो ह्यसि संजय ॥ ३
संजय उवाच ।

लोहिताक्षो महाकायस्ताम्रास्यो निम्नितोदरः ।
ऊर्ध्वरोमा हरिश्मश्रुः शङ्खकर्णो महाहनुः ॥ ४

आकर्णादारितास्यश्च तीक्ष्णदंष्ट्रः करालवान् ।
सुदीर्घताम्रजिह्वोष्ठो लम्बभ्रुः स्थूलनासिकः ॥ ५
नीलाङ्गो लोहितग्रीवो गिरिवर्ष्मा भयंकरः ।
महाकायो महाबाहुर्महाशीर्षो महाबलः ॥ ६
विकचः परुषस्पर्शो विकटोद्भृदपिण्डिकः ।
स्थूलस्फिग्गूढनाभिश्च शिथिलोपचयो महान् ॥ ७
तथैव हस्ताभरणी महामायोऽङ्गदी तथा ।

1224* येन वैकर्तेन कर्णं सग्रामे तेन निर्जित ।

[G₁ M युधि (for तेन)]

—^a) K₄ B Dc₁ Dn T G₁ M₁ 2 4 5 (sup l₁n) हया, M₈ माया (for माया) S₁ K₈ मायाश्च विविधास्तथा, K₁ 2 D₁ मायाश्च (D₁ 'या चै) वायुधानि च, D₂ 4 5 7 8 प्रमाण चैव (D₈ च*) कीदृश

3 G₂ lacuna The portion of the text from 3^a up to 84^b is lost in S₂ on missing folios K₄ D₁ om 3^a 84^b —^a) D₂ 4 5 7 8 आयुधानि (for किंप्रमाणा) S₁ K₁ 8 चास्य, D₂ चैव (for तस्य) —^b) S₁ K₁ 8 G₁ 8 4 M रथ, D₂ 4 5 7 8 शरा, D₈ रथे (for रथ) M₈ 5 (before corr) ध्वजस् (for धनुस्) G₁ M₁ 2 तदा (for तथा) — G₁ M₁ 2 4 om 3^a —^c) D₈ 7 8 चर्म (for वर्म) —^d) B Dc₁ Dn शिरस्त्राणं, D₂ कचत्राण, T G₂ 4 M₈ 5 कर्णं (for कण्ठं) — M₈ om 3^a —^e) D₂ 4 5 7 8 पृच्छ (D₇ 'ष्ट) तो मे स्वमाचक्ष्व, T G₁ 8 4 M₁ 2 4 5 पृष्ठस्त्वमे समा —^f) T G₁ 8 4 M₁ 2 4 5 सर्वमेतदध्यायतथं

4 S₂ missing (cf. v l 3) G₂ lacuna —^a) D₇ 8 T G₁ 2 4 M महाबाहुस् (for कायस्) —^b) D₁ 8 ताम्राक्षो (for 'स्यो) K₁ निह्नतोदर, K₂ 4 D₁ 8 4 निम्नितो, B₁ 8 4 G₁ निर्णितो, B₂ विस्त्रितो; Dn₁ D₈ 8 T G₂ निर्णितो, G₁ M निर्णितो (for निम्नितो) —^c) S₁ K (K₈ missing) D₁ ऊर्ध्वकेशो, B₁ 'लोमा (for 'रोमा) B₁ D₂ हरिस्, M₈ महा (for हरि) —^d) K₁ शस्त्र, Dn₁ शशु, M₁ 2 कुम्भ (for शङ्ख) K₁ B₂ D₁ 8 7 M₈ महाघ (D₇ 'द) नु. (for 'हनु)

5 S₂ missing (cf. v l 3) G₂ lacuna —^a) K₁ 2 4 D₁ 4-7 आकर्णदा (D₁ 'र्णयद्वा) रितास्यश्च —^b) K₁ 2 दीक्षदंष्ट्र (K₂ 'ष्ट्रा), Dn₁ D₁ 8 तीक्ष्णदंष्ट्रा (for 'ष्ट्र) S₁ K₄ D₁ करालवाक्, T G₁ M करालवान् —^c) K₂ स (for सु) K₂ Dc₁ Dn जिह्वोष्ठो; D₂

जिह्वास्यश्, D₇ 8 जिह्वश्च (for जिह्वोष्ठो) K₁ सुदीर्घा ताम्रजिह्वोष्ठा, D₂ 'र्धजिह्वस्ताम्रास्यो, D₁ 'र्धजिह्वाताम्राक्षो —^d) D₂ वक्रभू, D₁ 5 चलभूश्च (for लम्बभ्रू) D₁ 5 चल, D₁ 8 लघ (for स्थूल) S₁ K₁ 8 D₁ -पिण्डक, K₂ पिण्डिक, D₂ 6 गडक (for -नासिक)

6 S₂ missing (cf. v l 3) G₂ lacuna —^a) B₁ गिरिवर्ष्मा, Dn₁ 'चर्मा, D₂ 4 5 7 8 गिरि (D₂ 4 महा) कायो, M₁ 2 गिरिवर्ष्मा (for 'वर्ष्मा) —^d) D₂ 4 5 महोदर, D₇ महाभय (for 'बल)

7 S₂ missing (cf. v l 3) G₂ lacuna D₈ transp 7 and 8 —^a) K₄ B Dc₁ Dn D₂ विकृत् (for विकच) K₂ Dn₂ पुरुष (for प) S₁ स्पर्शो D₂ विरूपाक्ष स्वरस्पर्शो, D₁ 5 विरूपतरसस्पर्शो, T G₂ 4 विकटो विपमो भीमो, G₁ M विकट. प (M₁ पु) रूपश्रंढो —^b) Dc₁ D₈ विकटो बद्ध (for 'दोद्बद्ध) K₁ 2 D₂ -पिण्डक (for पिण्डिक) K₄ B₂ 3 विकचोद्भृदपिण्ड (B₂ 'डि) क, B₁ विकटो मूर्द्धापिण्डक, B₂ 4 Dn₂ 'दोद्भृ (B₂ 'दोद्भृ) द्वापिण्डिक, Dn₁ विकटो बद्धापिण्डक, D₂ विकटोद्भृतापिण्डक, D₁ विराटोद्भृतापिण्डक, D₅ विकट. पिण्डलोद्भव, D₇ 8 'दो बद्धापिण्डक, T G₁ 8 4 M विनतोद्भृ (M₈ 8 'तो व) द्वापिण्डक —^c) D₁ 5 7 8 स्थूलास्यो (for स्थूल स्फिग्) Dn₂ गाढनाभिश्च, D₁ गूढवाशश्च, T G₁ 4 M गाढनास (M₈ 8 'भ) श्च, G₂ दूढनाभिश्च (for गूढनाभिश्च) D₈ नु (for च) —^d) D₈ शिथिलोपचलो K₂ शिथिलोपचयोपमान्, D₂ 4 5 7 8 दीर्घमंष्ट्रो महा मुख

8 S₂ missing (cf. v l 3) G₂ lacuna D₈ transp 7 and 8 —^a) M₈ 8 महामायो (for 'मायो) Dn₁ D₂ 4 5 7 8 तथैवाभरणोपेत केयूरागदभू (D₈ 'दविभू) पित —^c) K₁ तरसा (for उ) —^d) S₁ K₂ Dc₁ अभिमाली, K₁ 2 D₁ 'मालो, D₈ 8 'ज्वाल, D₁ 'माला, G₁ M₈ 8 'ज्वालां (for 'मालां) D₂ यथा चल

उरसा धारयन्निष्कमयिमालां यथाचलः ॥ ८
 तस्य हेममयं चित्रं बहुरूपाङ्गशोभितम् ।
 तोरणप्रतिमं शुभ्रं किरीटं मूर्धन्यशोभत ॥ ९
 कुण्डले बालसूर्याभि माला हेममयी शुभाम् ।
 धारयन्विपुलं कांस्यं कवचं च महाप्रभम् ॥ १०
 किङ्किणीशतनिधौषं रक्तध्वजपताकिनम् ।
 ऋक्षचर्मापिनद्वाङ्गं नल्वमात्रं महारथम् ॥ ११

सर्वायुधवरोपेतमास्थितो ध्वजमालिनम् ।
 अष्टचक्रसमायुक्तं मेघगम्भीरनिखनम् ॥ १२
 तत्र मातङ्गसंकाशा लोहिताक्षा विभीषणाः ।
 कामवर्णजवा युक्ता बलवन्तोऽवहन्हयाः ॥ १३
 राक्षसोऽस्य विरूपाक्षः द्यूतो दीप्तास्यकुण्डलः ।
 रश्मिभिः सूर्यरश्म्याभैः संजग्राह हयात्रणे ।
 स तेन सहितस्तस्यावरुणेन यथा रविः ॥ १४

C 7 7906
 B 7 175 16
 K 7 176 19

9 Ś: missing (cf. v l. 3) G: lacuna —^a)
 T छत्रं (for चित्र) —^b) B: T G: ४ रूपाङ्गः, D: २
 D: ४ ५ ७ ८ रूपकः (for रूपाङ्ग) —^d) D: १ D: ४
 M: शोभितं, D: ३ शोभत, T G: ४ शोभते (for [क्ष]
 शोभत)

10 Ś: missing (cf. v l. 3) G: lacuna —^a)
 K: पाङ्कः, D: २ lacuna (for बालः) —^b) K: २ ४
 D: १ तथा (for शुभाम्) D: २ माला हेममया शुभा —^c)
 D: ४ T विपुला (for 'ल') K: कांस्य, D: २ वास्यं, D:
 कामां (for कांस्यं) — After 10, T G: ४ ४ M ins

1225* ताराजालनिर्भं राजन्पूर्णचन्द्रसमप्रभम् ।
 कण्ठसूत्रं महद्वापि तपनीयमधारयत् ।
 स तेन विभ्राजत वै सविद्युदिव तोयद ।

[(L 2) G: ४ कर्णः (for कण्ठः) T G: ४ ४ तपनीयम्]

11 Ś: missing (cf. v l. 3) G: lacuna —^a)
 D: २ किङ्किणी- (for किङ्किणी) —^b) D: १ D: १ बहु-
 D: २ रथं (for रक्तः) Ś: K (K: missing) D: १ विभूषित
 (for पताकिनम्) — D: २ om. (hapl) 11^a-12^b —^c)
 B: १ ऋक्षचर्मापिनद्वाङ्गं, D: २ रूप्यवर्मानिव —^d) K: D: ६
 (m sec m) तालमात्रं (for नल्व) Ś: (before corr)
 समतल, Ś: (by corr) K (K: missing) D: ६ (m.
 sec. m) प्रमाणतः, D: १ महाधनं (for 'रथम्')

12 Ś: missing (cf. v l. 3) G: lacuna —^a)
 Ś: K: २ ४ D: १ रक्तायुधं (for सर्वायुध) —^b) Ś:
 K: २ ४ B: D: २ आस्थित (B: 'त'), K: आसित;
 D: २ lacuna, D: ३ उच्छ्रित (for आस्थितो) K:
 मालज्वालिन (sic), D: २ lacuna (for ध्वजमालिनम्)
 —^d) Some MSS निखन

13 Ś: missing (cf. v l. 3) G: lacuna —^a)
 K: B: ४ ४ G: मत्तः, D: २ D: ४ ५ ७ ८ तस्य, D: ६
 तुङ्ग (for तत्र) D: १ D: १ सकाशो —^b) D: ५ ७

विभूषणा D: १ D: १ लोहिताक्षो विभीषण, D: ३ 'क्षवि
 भूषणा —^c) G: lacuna T G: ४ M: ५ काल (for-
 काम) T G: ४ M: समा (for जवा) D: २ काम
 वर्णजवोपेता, D: ४-५ रूक्षरूपा (D: कामवर्णा) वायुजवा
 —^d) Ś: वेगवतो (for बलवन्तो) K: B D: १ D: १ T
 G: ४ ४ M: शत, D: २ D: २ ४ ५ ६ च ते (for अवहन्)
 K: हय D: ७ ८ बलवतश्च हेलया — After 13,
 D: २ D: ४ ४ ५ ७ ८ ins

1226* वहन्तो राक्षस रौद्र बलवन्तो जितध्रमा ।
 विपुलाभि सदाभिस्ते हेषमाणा मुहुर्मुहुः ।

[(L 1) D: ४ वहति D: ३ घोर (for रौद्र)
 D: २ बालवतो (for बल) — (L 2) D: ४ जटाभिस् (for
 स) D: ४ हेषमाणा (for हे)]

On the other hand, T G: ४ ४ M ins after 13

1227* मुखैर्नानाविधाकारैर्वेगवन्तो हयोत्तमा ।
 रथेऽस्य युक्ता गर्जन्तोऽवहस्ते राक्षसाधिपम् ।

[L 2) G: गच्छतो (for गर्जन्तो) M: ४-५ वहतो (for
 जहस्ते)]

14 Ś: missing (cf. v l. 3) G: lacuna —^a)
 D: ४ च (for दस्य) —^b) D: ४ T G: ४ ४ M: सखा,
 D: ४ शिखा (for सूतो) Ś: K: D: १ दीप्ताक्ष, D:
 दीर्घास्य (for दीप्तास्य) — After 14^a, T G: ४ ४ M
 ins

1228* घोररूपो महाकायः कराळो विकृताननः ।

[G: M नादः (for काय)]

—^c) Ś: K: ३-४ D: १ सकाशः, K: D: २ D: ३-४ संकाशो
 (for रश्म्याभै) —^d) B: D: ३-४ T G: ४ M: ४-५ स
 जग्राह (for संज) D: ६ हयात्रये, D: ७ हयोत्तमान्
 (for हयात्रणे) —^e) K: २ D: ४ वरुणेन (for वरु)

15 Ś: missing (cf. v l. 3) G: lacuna D: २ om.
 15^a 15^b —^a) B: संयुक्तः, D: ४ ७ संरक्त (for संसक्त).

C 7 7906
E 7 175 17
K 7 176 19

संसक्त इव चाग्नेण यथाद्रिर्महता महान् ।
दिवस्पृक्सुमहान्केतुः स्यन्दनेऽस्य समुच्छ्रितः ।
रक्तोत्तमाङ्गः क्रव्यादो गृध्रः परमभीषणः ॥ १५
वासवाशनिनिर्घोषं दृढज्यमभिविक्षिपन् ।
व्यक्तं किष्कुपरीणाहं द्वादशारत्नि कार्मुकम् ॥ १६
रथाक्षमात्रैरिषुभिः सर्वाः प्रच्छादयन्दिशः ।
तस्यां वीरापहारिण्यां निशायां कर्णमभ्ययात् ॥ १७
तस्य विक्षिपतश्चापं रथे विष्टभ्य तिष्ठतः ।
अश्रूयत धनुर्घोषो विस्फूर्जितमिवाशनेः ॥ १८
तेन वित्रास्यमानानि तव सैन्यानि भारत ।

समकम्पन्त सर्वाणि सिन्धोरिव महोर्मयः ॥ १९
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य विरूपाक्षं विभीषणम् ।
उत्समयन्निव राधेयस्त्वरमाणोऽभ्यवारयत् ॥ २०
ततः कर्णोऽभ्ययादेनमस्यन्नस्यन्तमन्तिकात् ।
मातङ्ग इव मातङ्गं यूथर्षभ इवर्षभम् ॥ २१
स संनिपातस्तुमुलस्तयोरासीद्विशां पते ।
कर्णराक्षसयो राजन्निन्द्रशम्बरयोरिव ॥ २२
तौ प्रगृह्य महावेगे धनुषी भीमनिखने ।
प्राच्छादयेतामन्योन्यं तक्षमाणौ महेषुभिः ॥ २३
ततः पूर्णायतोत्सृष्टैः शरैः संनतपर्वभिः ।

Bs (marg) चाग्नेण (for चाग्नेण) B2 Ds स सशक्त
इवाग्नेण, Ds रक्त इव च चाग्नेण —^δ) K1 यथा दृष्ट,
Ds 4-8 यथामिर् (for 'द्विर्') D2 1 8 महतो (for
'ता' —^ε) Gs 4 Ms-5 दिवस्पृक् (for दिव') B1 8
Dn2 D2 1 8 G1 M1-8 सुमहा —^d) B5 D2 T Gs 4
स्यदनस्य (for नेस्य) B5 Ds 7 समुत्थित (for 'च्छ्रित')
—^f) S1 K1-8 Ds 6 दारुण, D2 कोपन (for भी
पण)

16 S2 missing (cf v 1 3) G2 lacuna. —^δ)
D4 दृढस्त्रे (sic), D5 द्वादशम् (for दृढज्यम्) B1-8 Ds1
T Gs 4 Ms-5 क्षपि, B4 Dn2 D2 4 5 7 8 क्षति, Dn1
corrupt, G1 M1 2 क्षधि (for क्षमि) Ds सक्षिपन्
(for वि') Ks दृढज्य सन्निविक्षिपन् —^ε) D7 8
ददं, T Gs 4 व्यक्त (for व्यक्त) B4 निष्कु, Ms
निष्क, M4 किष्क (for किष्कु-) Dn1 D4 5 परीमाण
(for 'णाहं') —^d) D2 भारसाहं हि कार्मुक

17 S2 missing (cf v 1 3) G2 lacuna —^a)
Ks D2 4 5 तथाक्ष (for रथाक्ष) — Ds 6 om 17^δ-
18^ε —^δ) M4 प्रच्छादयद् —^ε) D2 4 5 7 8 तस्या
घोरप्रहारिण्या

18 S2 missing (cf v 1 3) G2 lacuna, Ds 6
om 18^δ (cf. v 1. 17) —^a) D4 5 7 8 तस्य विक्षि
प्तचापस्य —^δ) Dn1 D2 Ms-5 रणे, Ds T Gs 4 रथं
(for रथे) Dn1 D2 4 5 वाजिन (for तिष्ठत) —^d)
G1 M विस्फूर्जितम्

19 S2 missing (cf v 1 3) G2 lacuna —^a)
K1 2 D4 6 तेन वित्रास्यमानानि (Ks 'णेन), B5 'द्रा-
द्यमानानि —^δ) M1 2 transp तव and सैन्यानि Ds

4 5 7 सर्व (for तव) T Gs 4 सैन्यानि भरतर्षभ —^{S1}
K (Ks missing) D1 om 19^ε-20^δ —^ε) Ds सैन्यानि
(for सर्वाणि)

20 S2 missing (cf v 1 3) G2 lacuna, S1 K
(Ks missing) D1 om 20^δ (cf. v 1 19) —^ε)
Ks तत्सयन् (for उत्स') —^d) Dn2 Ds 6 न्यवारयत्,
D2 [s]भ्यधारयत् (for 'वारयत्')

21 S2 missing (cf. v 1 3) G2 lacuna. —^δ)
K1 2 D1 6 इषून् (for अस्त्रन्) D2 अस्त्रत शरमत्तिकात्
—^ε) Dn2 D1 7 8 T G1 8 4 M transp मातङ्ग and
मातङ्गं D2 8 मातङ्गम् (for 'तङ्ग') Ds मातङ्गो (for
'तङ्ग') — Dn2 om 21^d —^d) Ks यूथर्षभम् B
Ds1 Dn1 D2 8 8 G1 M1 2 यूथर्षभमि (D2 'भ इ-
वर्षभ)

22 S2 missing (cf v 1 3) G2 lacuna. —^a)
Ds1 Dn1 Ds 1 8 तुमुल्स् (for तुमु') Ms 4 5 (in sec
m as in text) संनिपातस्तु तुमुल्स् —^ε) D2 4 5 7 8
युद्ध, T G1 2 4 M नक्त (for राजन्) —^d) B1 2
सवरयोर (for 'शम्भ')

23 S2 missing (cf v 1 3) G2 lacuna —^a)
Dn2 D2 4 5 7 8 महाभीमे (for 'वेगे) —^δ) Some
MSS निखने —^ε) Ks Ds1 D2 4-8 Gs 4 M1 3
प्राच्छादयेताम् — Ds om. (hapl) 23^d-24^ε —^d) G1
M1 2 वीक्षमाणौ (for तक्ष') Gs 4 रथेषुभि (for मह')
Ms-5 समरे संवतक्षतु

24 S2 missing (cf v 1 3) G2 lacuna Ds
om 24^δ (cf v 1 23) D4 om (hapl) 24^δ —^δ)

न्यवारयेतामन्योन्यं कांस्ये निर्भिद्य वर्मणी ॥ २४
 तौ नखैरिव शार्दूलौ दन्तैरिव महाद्विपौ ।
 रथशक्तिभिरन्योन्यं विशिखैश्च ततश्चतुः ॥ २५
 संहिन्दन्तौ हि गात्राणि संदधानौ च सायकान् ।
 धक्ष्यमाणौ शरव्रातैर्नोदीक्षितमशक्रताम् ॥ २६
 तौ तु विक्षतसर्वाङ्गौ रुधिरौघपरिप्लुतौ ।
 व्यभ्राजेतां यथा वारिप्रसूतौ गैरिकाचलौ ॥ २७
 तौ शराग्रविभिन्नाङ्गौ निर्भिन्दन्तौ परस्परम् ।

नाकम्पयेतामन्योन्यं यतमानौ महाद्युती ॥ २८
 तत्प्रवृत्तं निशायुद्धं चिर सममित्राभवत् ।
 प्राणयोर्दीव्यतो राजन्कर्णराक्षसयोर्मृधे ॥ २९
 तस्य संदधतस्तीक्ष्णाञ्जशरांश्चासक्तमस्यतः ।
 धनुर्घोषेण विव्रस्ताः स्वे परे च तदाभवन् ।
 घटोत्कचं यदा कर्णो विशेषयति नो नृप ॥ ३०
 ततः प्रादुर्भूरोदिव्यमस्त्रमस्त्रविदां वरः ।
 कर्णेन विहितं दृष्ट्वा दिव्यमस्त्रं घटोत्कचः ।

C 7 7924
 B 7 173 34
 K 7 176 37

K₁ B₁ 5 इषुभिर् (for शरैः स) —^a) K₁ निवार-
 येताम्, B Dc₁ Dn D₂ T G₁ 8 4 M न्यदा*, D₁ 7 8
 विदा* (for न्यवा*) — K₄ om. 24^d-25^b —^d)
 D₂ 4 5 वर्मणि D₈ तक्षमाणौ महेषुभि (= 23^d), M₈
 कास्ये***मर्मणि

25 S₂ missing (cf. v l 3) G₂ lacuna K₄
 om 25^{ab} (cf. v l 24) —^a) D₂ 4 5 7 8 शरवृष्टि
 भिरन्योन्यं —^d) D₂ 4 5 7 8 निशितैस्तु, T G₁ 8 4
 M समरे सं (for विशिखैश्च) — Dn₂ तौ (for च)
 S₁ K₁-3 D₁ ततस्तत् (for 'क्षतु')

26 S₂ missing (cf. v l 3) G₂ lacuna for 26^{ab}
 —^a) B Dc₁ Dn₁ संभिन्दतौ, D₆ सहादितौ, D₈ सहा
 दतौ (for संहिन्दन्तौ) K₄ B Dc₁ Dn D₁ 2 4 7 8 T
 G₁ 3 4 M₁ 2 च, D₆ तु (for हि) — Dn₂ om
 26^c-27^d —^a) K₄ घक्षमाना, B₂ D₂ 8 6 T G₂ 4
 तक्षमाणौ, D₁ धक्ष्यमानौ, D₂ 8 G₁ घक्षमाणौ, G₂
 कीर्यमाणौ (for घक्ष्य*) —^d) D₁ 8 नोदीक्षितुम् (sic),
 M₈-5 नो वीक्षि* (for नोदीक्षि*) K₄ S (G₅ missing)
 अशक्नुवन् (for 'ताम्) D₃ 6 न द्रष्टुमपि शक्नु, D₄
 अनादाक्षतु न शक्नुतां (sic), D₅ नर्दतौ भैरवाग्रवान्
 — For 26^{cd}, B₁ 3~ Dc₁ Dn₁ subst.

1229* दहन्तौ च शरोल्कामिदुर्व्येक्ष्यौ च बभूवतु ।

27 S₂ missing (cf. v l 3) Dn₂ om. 27 (cf
 v l 26) —^a) D₂ शराक्षित, D₄ शरक्षत; D₅
 सुरक्षित, S (G₅ missing) हि विक्षत (for तु वि*)
 —^b) D₂ 4 5 7 S (G₅ missing) शोणितौच (for रुधि-
 रौच) — Dc₁ Dn₁ om 27^{cd} D₈ om. 27^c-28^d —^a)
 K₈ D₁ 4 5 विभ्राजेता, B₁ 8 D₂ व्यरा (for व्यभ्रा)
 D₅ ययाकाले (for यया वारि-) —^d) K₁ प्रसूतौ, B
 D₁ स्रवतौ, D₂ प्रस्रवौ, D₃ 7 प्रस्रुतौ, D₆ T G₁-4 M₁ 2
 -प्रसूतौ, M₈-5 -प्रसूजौ (sic) (for -प्रस्रुतौ) D₅ पुष्यि

ताविव किंशुकौ

28 S₂ missing (cf. v l 3) D₈ om 28 (cf. v l
 27) —^a) D₂ 4 5 शराग्र्य, D₄ 6 शरीघ (for
 शराग्र) S₁ K₈ विभिन्नाग्रौ, K₄ B₈ Dc₁ Dn₁ D₁ 8 G₂
 विनुलागौ, B₁ 2 3 5 S (except G₂, G₅ missing)
 वितुलागौ (for विभिन्नाग्रौ) —^b) D₅ निर्निदतौ,
 D₈ 7 निर्भि, T G₂-4 विन (for निर्भिन्दन्तौ) —^d)
 Dn₂ D₂ 4 5 7 महारयौ (for 'धुवी)

29 S₂ missing (cf. v l 3) —^a) T G₂ प्रवृद्ध
 (for 'त्त) —^b) S₁ K (K₅ missing) D₁ सम दिन
 (K₁ 'व)म्, D₈ 6 समं चिरम् (by transp), D₄ चित्रं
 समम् D₅ सुचित्रमिव चामवन् —^c) M₁ 2 दीप्यतो (for
 दीव्यतो) —^d) S (G₅ missing) निशि (for मृधे)

30 S₂ missing (cf. v l 3) —^a) K₁ सददत्स
 S (G₅ missing) चाप (G₁ M₁ 2 पे) (for तीक्ष्णाम्)
 D₈ 6-8 तयो संदधतोस्तीक्ष्णाञ्ज —^b) K₁ अस्य स,
 D₆-8 अस्यतो (for 'त) D₃ शराश्चासहृदस्यतो, D₅
 शरानासीविषोपमान् (sic) —^d) D₆ ते (for स्वे) S₁
 K (K₅ missing) D₂-8 ततो (for तदा) D₈ [s] ब्रुवन्
 (for [क्ष]भवन्) —^c) S₁ K₁-8 तथा, B₁ 2 3 Dn₂ D₈
 तदा, T G₁-4 M₁ 2 यया (for यदा) —^d) D₁ नृप
 Dn₂ D₂ 4 5 7 8 S (G₅ missing) न (D₁ lacuna)
 विशेषयते नृप (D₅ 7 8 नृप, G₂ तत्)

31 S₂ missing (cf. v l 3) D₁ om 31^{ab}
 —^a) T G₂-4 पृद्धम्, G₁ M रौद्रम् (for दिव्यम्) B
 (except B₂) Dc₁ Dn₁ तत् प्रादुश्चकारास्त्र, Dn₂ D₂-8 8
 प्रादुश्चक्रे ततो दिव्यम् —^b) B (except B₂) Dc₁ Dn₁
 दिव्यम् (for अस्त्रम्) — D₂ om 31^{cd}, D₈ reads the
 same twice —^c) K₄ Dn₂ D₂ 5 8 (both times)
 सधित; B₁ निहतं, Dn₁ विहत (for विहितं) —^d)
 D₈ (first time) दिव्यमस्त्रविदा वर, D₈ (second time)

C 7 7824
B 7 175 35
K. 7 176 37

प्रादुश्चक्रे महामायां राक्षसः पाण्डुनन्दनः ॥ ३१
शूलमुद्गरधारिण्या शैलपादपहस्तया ।
रक्षसां घोररूपाणां महत्या सेनया वृतः ॥ ३२
तमुद्यतमहाचापं दृष्ट्वा ते व्यथिता नृपाः ।
भूतान्तकमिवायान्तं कालदण्डोग्रधारिणम् ॥ ३३
घटोत्कचप्रमुक्तेन सिंहनादेन भीषिताः ।
प्रसुप्तबुर्गजा मूर्त्रं विव्यथुश्च नरा भृशम् ॥ ३४
ततोऽश्मवृष्टिरत्युग्रा महत्यासीत्समन्ततः ।
अर्धरात्रेऽधिकबलैर्विमुक्ता रक्षसां बलैः ॥ ३५
आयसानि च चक्राणि भृशुण्ड्यः शक्तितोमराः ।

पतन्त्यविरलाः शूलाः शतशः पट्टिशास्तथा ॥ ३६
तदुग्रमतिरौद्रं च दृष्ट्वा युद्धं नराधिपाः ।
पुत्राश्च तव योधाश्च व्यथिता विप्रदुद्रुवुः ॥ ३७
तत्रैकोऽस्त्रवलश्लाघी कर्णो मानी न विव्यथे ।
व्यधमच्च शरैर्मायां घटोत्कचविनिर्मिताम् ॥ ३८
मायायां तु प्रहीणायाममर्षात्स घटोत्कचः ।
विससर्ज शरान्घोरान्धतपुत्रं त आविशन् ॥ ३९
ततस्ते रुधिराम्यक्ता भिच्वा कर्णं महाहवे ।
विविशुर्धरणीं वाणाः संकुद्धा इव पन्नगाः ॥ ४०
धतपुत्रस्तु संकुद्धो लघुहस्तः प्रतापवान् ।

दिव्यमखं मदोत्कच —^१) Dn² D² 4. 5 1 8 ततो (for महा) —^१) K⁴ B¹ D¹ G¹ M¹ 2 राक्षसीं (for 'स') G² पूर्वज (for नन्दन) Dn² D² 4 5 1 8 राक्षसीं राक्षसेश्वर

32 Ś² missing (of v 1 3) —^a) Dn² D² 4 5 1 8 पर्वत (for मुद्गर) —^b) D² 1 8 शिला (for शैल) Dn² D² 4 5 1 8 G² मुद्गर (for पादप) —^c) D² 5 1 8 रा (D² र) रक्षस घोररूपं च —^d) D² 4 5 1 8 वृत, D² नृप (for वृत)

33 Ś² missing (of v 1 3) —^a) D² lacuna, G² समुद्यत; M² 4 5 (inf l²n) समुद्यन्त्य (for 'त') Dn² D² 4 5 1 8 समुद्यतमहाशस्त्र —^b) S (G² missing) निशाम्य (for दृष्ट्वा ते) G¹ M¹ 2 [अ]भवन् (for नृपा) —^d) Ś¹ K¹-8 D¹ 8 8 पाणिन (K¹ 'ता') (for धारिणम्)

34 Ś² missing (of v 1 3) —^a) K² 4 B (except B¹) Dn² D² 1 2 4 5 1 8 T G² M²-5 प्रमुक्तेन (for प्रमुक्तेन) —^c) B¹ D²-8 प्रमुक्षु (D² 'शु) वुर (for प्रसुप्तबुर्ग) G¹ M¹ 2 हया (for गजा) M²-5 सुप्तबुश्च हया मूर्त्र —^d) K (K² missing) B¹ 4 Dn¹ विव्यथुश्च; Dn² विव्य*श; D² 8 विव्यथुश्च (for 'थुश्च') D² नराधिपा, T G²-1 तदा भृश (for नरा भृशम्)

35 Ś² missing (of v 1 3) —^a) D² 4 5 1 8 अर्धरात्रा (D² 'त्र्या) धिकबलैर् —^d) B² G¹ M¹ 2 गणै (for बलै) Dn² D² 1 2 4 5 1 8 T G²-1 M²-5 विमु (D² निर्मु) का राक्षसेश्वर

36 Ś² missing (of v 1 3) —^b) K² सुसुण्ड्य,

B¹ 2 सुसुण्ड्य, D² भृशुण्ड्य, D² सुसुण्ड्य, D² सुसुण्ड्य (corrupt), D² भृशुण्ड्य, D² भृशुण्ड्य, D² 8 मुशुण्ड्य, T G² सुसुण्ड्य, G¹ M¹-4 सुसुण्ड्य, G² सुसुण्ड्य, G² सुसुण्ड्य, M² सुसुण्ड्य (for सुसुण्ड्य) —^c) B¹ [अ] विरलं, T G² 2 M² रला (for 'रला') D² स्थूणा (for शूला) —^d) B¹ शशुणा, M² शतश (for 'हन्त्य') K² 8 D¹ पट्टिसास्, D² 7 8 'शस्, S (G² missing) पट्टसास् (for पट्टिशास्)

37 Ś² missing (of v 1 3) —^a) K² 8 D² 8 M² 8 (sup l²n) तमुग्रम्, D² तदुग्रम्, D² तदुग्रम् (for तदुग्रम्) —^b) D² तत्र (for युद्ध) K² B D² Dn¹ D² 8 नराधिप (K² 'प'), D² 5 नृपाधिक, G¹ M¹ 2 नरर्षमा (for नराधिपा) —^d) D² 5 om 37^c-45^b —^c) D² पौत्राश्च, G¹ M¹ यौधाश्च (for यो') —^d) B² च (for वि)

38 Ś² missing (of v 1 3) D² 5 om 38 (of v 1 37) —^c) Dn² D² स (for च) —^d) B¹ 5 Dn¹ S (G² missing) ता घटोत्कचविनिर्मिता

39 Ś² missing (of v 1 3) D² 5 om 39 (of v. 1 37). —^a) Ś¹ K¹ 2 D² 8 प्रहीणायाम् Dn² मायां तु निहता दृष्ट्वा, D² दृष्ट्वा माया तु निहताम् —^b) K¹ अमर्षश्च (for 'र्षात्') Ś¹ K¹-8 B² D² 8 च (for स) —^c) D² विशसर्ज (sio) (for विस*) Dn¹ D¹ om घोरान्स् —^d) B² तमाविशन्, D² च जनिवान्, D² जिघासवान्, D² 8 च ते विशन् (for त आविशन्) Dn² D² सूतपुत्रवधेप्सया

40 Ś² missing (of v 1 3) D² 5 om 40 (of v 1 37) —^a) D² 8 जातास् (for ततस्) D² रुधिरा

घटोत्कचमतिक्रम्य विभेद दशभिः शरैः ॥ ४१
 घटोत्कचो विनिर्भिन्नः सूतपुत्रेण मर्मसु ।
 चक्रं दिव्यं सहस्रारमगृह्णाद्विधितो भृशम् ॥ ४२
 क्षुरान्तं बालद्वयार्भं मणिरत्नविभूषितम् ।
 चिक्षेपाधिरथेः क्रुद्धो भैमसेनिर्जिघांसया ॥ ४३
 प्रविद्धमतिवेगेन विक्षिप्तं कर्णसायकैः ।
 अभाग्यस्येव संकल्पस्तन्मोघमपतद्भुवि ॥ ४४
 घटोत्कचस्तु संक्रुद्धो दृष्ट्वा चक्रं निपातितम् ।
 कर्णं प्राच्छादयद्वाणैः स्वर्मानुरिव भास्करम् ॥ ४५
 सूतपुत्रस्त्वसंभ्रान्तो रुद्रोपेन्द्रेन्द्रविक्रमः ।
 घटोत्कचग्रथं तूर्णं छादयामास पत्रिभिः ॥ ४६

घटोत्कचेन क्रुद्धेन गदा हेमाङ्गदा तदा ।
 क्षिप्ता भ्राम्य शरैः सापि कर्णेनाभ्याहतापतत् ॥ ४७
 ततोऽन्तरिक्षमुत्पत्य कालमेघ इवोन्नदन् ।
 प्रववर्ष महाकायो द्रुमवर्षं नभस्तलात् ॥ ४८
 ततो मायाविनं कर्णो भीमसेनसुतं दिवि ।
 मार्गणैरभिविव्याध घनं सूर्य इवांशुभिः ॥ ४९
 तस्य सर्वान्हयान्दत्त्वा संछिद्य शतधा रथम् ।
 अभ्यवर्षच्छरैः कर्णः पर्जन्य इव वृष्टिमान् ॥ ५०
 न चास्यासीदनिर्भिन्नं गात्रे द्व्यङ्गुलमन्तरम् ।
 सोऽदृश्यत मुहूर्तेन श्वाविच्छललितो यथा ॥ ५१
 न हयान्न रथं तस्य न ध्वजं न घटोत्कचम् ।

C 7 7945
 B 7 173 53
 K 7 176 58

मक्ता (for 'भ्यक्ता) —^b) M₁-5 विष्वा (for भित्वा)
 —^d) G₁ M₁: 2 मधुघ्वा, M₂-5 मरुद्धा (for मरुद्धा)

41 Ś: missing (cf v 1 3) D₁ s om. 41 (cf
 v 1 37) D₅ om 41^{cd} —^c) Ś₁ K₁ s G₁ M₂
 अभिक्रम्य, K₂ अभिद्रुत्य (for अतिक्रम्य)

42 Ś: missing (cf v 1 3) D₁ s om 42 (cf
 v 1 37) —^a) G₁ s s M विनिर्भिण्ण —^b) D₁ s
 मारिप (for मर्मसु) —^d) D₂ 1 अ (D₂ व्य) गृह्णाद्वयि
 वेन्द्रिय

43 Ś: missing (cf v 1 3) D₁ s om 43 (cf.
 v 1 37) —^b) S (G₅ missing) रणे (for मणि)
 —^c) K₁ B₁ D₅ आधिरथे (B₁ 'रथा'), T G₂-1 अति
 रथे (for आधि) —^d) D₃ (before corr) भीमसेन
 (for भैमसेनिद्र)

44 Ś: missing (cf v 1 3) D₁ s om. 44 (cf
 v 1 37) —^a) M₃ प्रवृद्धम् (for प्रवि')

45 Ś: missing (cf v 1 3) D₁ s om. 45^{ab} (cf
 v 1 37) —^a) D₃ s सु (for तु) —^b) G₂
 lacuna for चक्र निपातितम् M₃-5 विनाशितं (for नि
 पातितम्) —^c) K₁ s s D₂ D₂-3 T G₁-3 M₄ प्र
 (M₄ वि) छादयद् (for प्राच्छा')

46 Ś: missing (cf v 1 3) —^a) D₅ तव (for
 सूत) M₄ च (for तु) K₂ सभ्रातो (for [अ]म')
 D₁ 1 s तव पुत्रस्तु सभ्रातो —^b) D₂-5 द्वावयद्वतिविक्रम
 —^c) D₂ lacuna for रथं तूर्णं

47 Ś: missing (cf v 1 3) —^a) D₂ D₂ s 1 s

तु गदा (for क्रुद्धेन) —^b) T G₃ s transp गदा and
 तदा D₂ D₅ 1 s नद्ध, D₂ नव (for गदा) K₁
 B₁ तथा (for तदा) D₁ नद्धा हेमाङ्गदा तदा —^c)
 D₂-5 चान्य D₃ वाय्य; M₃ s भूमौ (for भ्राम्य) Ś₁
 K₁-3 D₂ D₁ s s चापि, T G₂ सोपि (for सापि)
 —^d) K₁ s D₁ s [अ]भ्यहता

48 Ś: missing (cf v 1 3) —^a) D₃ s आङ्गुल्य
 (for उत्पत्य) —^b) S (except G₂ s, G₅ missing)
 काळ (for काल) D₁ s 1 s G₁ [आ]नद्ध (D₃ त्)
 (for [उ]न्नदन्) —^c) D₂ s s s S (G₅ missing)
 ववर्ष सु (D₁ 'पत', D₃ पं तु) (for प्रववर्ष) K₁ s
 मायो (for कायो) —^d) D₂ s s s महाबल, T
 G₁ s नभस्तलात् (for 'स्तलात्')

49 Ś: missing (cf v 1 3) —^a) D₂ मायाष्टत,
 D₁ s T G₂-4 M₃-5 वृत (for 'विन) —^c) D₂ 1
 अतिविव्याध, T G₂ अभि' —^d) B₁ M₃-5 [अ]
 शुमान् (for [अ]शुभि)

50 Ś: missing (cf v 1 3) —^b) K₁ स तदा,
 G₁ M₁ s बहुधा (for शतधा) —^c) B₁ स्वयं (for
 शरं)

51 Ś: missing (cf v 1 3) —^a) D₂ D₃ s
 तस्य (for चाल्य) D₁ 1 s स्याद् (for [आ]सीद्) Ś₁
 K₁-3 अभिर्न च, S (G₅ missing) अनिर्भिण्ण (for अ)
 —^b) D₃ [s]प्यङ्गुलम् (for द्व्यङ्गुलम्) Ś₁ K₁ s 1 s
 गात्रे द्व्यङ्गुल (K₁ ल) मात्रक, D₅ गात्रमध्यवर्मङ्गुल —^c) D₃
 om 51^c-52^d —^d) D₂ आ च (for आविद्) Ś₁
 K₁-3 D₁ सशलको (K₁ s भो, D₁ 'भ'); D₂ D₃ T

C 7 7845
B 7 175 56
K. 7 176 59

दृष्टवन्तः स्म समरे शरौघैरभिसंवृतम् ॥ ५२
स तु कर्णस्य तद्विषयमस्त्रमस्त्रेण शातयन् ।
मायायुद्धेन मायावी धृतपुत्रमयोधयत् ॥ ५३
सोऽयोधयत्तदा कर्णं मायया लाघवेन च ।
अलक्ष्यमाणोऽथ दिवि शरजालेषु संपतन् ॥ ५४
भैमसेनिर्महामायो मायया कुरुसत्तम ।
प्रचकार महामायां मोहयन्निव भारत ॥ ५५
स स्म कृत्वा विरूपाणि वदनान्यशुभाननः ।
अग्रसत्सुतपुत्रस्य दिव्यान्यस्त्राणि मायया ॥ ५६

Gs 4 शल (Dn1 D3 'लि)लतो, D1 सविवशो, D5 शल्यैवृत्तो, D7 सविवृत्तो (for शललितो)

52 Ś2 missing (of v 1 3) Ś1 D3 om 52 (for D3, of v 1 51) —^a) D2 Ms-5 हया (for ह्यान्) B1 रथास्, D4 5 रथस् (for रथं) — Ks om 52^{ad} —^c) B4 च, G2 तु (for स्म) —^d) D5 अति (for अभि) K1 B Dc1 Dn1 D1 8 6 -सप्तुत, K4 सप्तुत, T G2-4 -सप्तुतै, G1 M संवृते (for 'तम्) Dn2 D2 4 5 7 शरौघेणापि (Dn2 D2 'भि)संवृतं (Dn2 'ते)

53 Ś2 missing (of v 1 3) —^b) B5 सातयन्, Dc1 T G1-4 M1 शातय (G1 'ये)त्, D6 (m sec m) श्यातयत् (sio) (for शातयन्) D7 8 अस्त्रेणास्त्रमशातयत्

54 Ś2 missing (of v 1 3) —^a) Ś1 K1-3 D3 6 स (Ks D3 सो) योधयस्, Dc1 D2 4 5 अ (Dc1 स) योधयत्, D7 8 सोवच*, M4 सोन्वयोधत् (for सोऽयोधयत्) D4 तूणं (for कर्णं) —^b) D4 तु (for च) —^c) Ś1 K1-3 D3 6 अक्षो (K2 'क्षु)भ्यमानो (D3 6 'णो); B2 D2 प्र (D2 अ)क्षुभ्यमाणो; D1 Ms 4 अलक्ष्यमानो, Ms अक्षयमानो (for अलक्ष्यमाणो) K4 B1 3-5 Dn D4 अलक्ष्य (D4 'क्षुभ्य)माणानि दिवि; Dc1 अलक्ष्यमाणानि च दिवि (hypermetric), D5 8 अक्षोभ्यमाणेपि दिवि, D7 अक्षोभ्यमाणौप्यदिवि (sio) —^d) D4 *पतत् Ś1 K1-3 D1 8 6 शरजालै समापतत् (Ks D1 'न्), K4 B Dc1 Dn 'जालानि चा (Dn2 सं)पतन्, D7 8 'जालेन संपतत् (D7 'न्)

55 Ś2 missing (of v 1 3) —^a) Dn2 महा**, D6 महाबाहुर्, G2 'कायो (for 'मायो) —^c) B Dc1 Dn1 D1 T G2-4 वि (D1 प्र)चचार महाका (T G2-4

पुनश्चापि महाकायः संछिन्नः शतधा रणे ।
गतसत्त्वो निरुत्साहः पतितः सादृश्यदृश्यत ।
हृतं तं मन्यमानाः स्म प्राणदन्कुरुपुंगवाः ॥ ५७
अथ देहैर्नवैरन्यैर्दिक्षु सर्वास्वदृश्यत ।
पुनश्चापि महाकायः शतशीर्षः शतोदरः ॥ ५८
व्यदृश्यत महाबाहुर्मैनाक इव पर्वतः ।
अङ्गुष्ठमात्रो भूत्वा च पुनरेव स राक्षसः ।
सागरोर्मिरिवोद्धूतस्तिर्यग्धूर्ध्वमवर्तत ॥ ५९
वसुधां दारयित्वा च पुनरप्सु न्यमज्जत ।

'मा'यो, Dn2 D1 5 7 8 G1 M विचका (G1 M 'चा) रात्मनारमानं (G1 M1 2 'कर्णं), D2 चकारात्मानमात्मान

56 Ś2 missing (of v 1 3) —^a) B5 शश्वत्, Dn D1 2 5 स तु, D3 6 सोस्स (sio), D4 सोनु, D7 8 समं (for स स्म) —^b) B2 Dn2 D2 4 5 7 8 [अ] शुभानि च (for 'नन) —^c) K4 D4 5 6 (marg, sec m as in text) T G2 8 अग्रत (for अग्रसत्) —^d) Dn2 D4 5 7 8 वीर्यवान् (for मायया)

57 Ś2 missing (of v 1 3) D1 om 57 —^a) K2 महामाय (for 'काय) — M4 om (hapl) 57^b-58^c —^b) Ś1 समिन्न, D4 5 8 स छिन्न (for स छिन्न) D3 6 शतशो, T G2 शतथा (for शतधा) —^c) Dn2 D2 4 5 7 8 Ms हत (for गत) Ś1 Ks महाकाय (for निरुत्साह) —^d) Ś1 Ks परित (for पतित) D2 5 स, G1 M1 2 [स]पि (for साद्) D3 6 8 अदृश्यत Dn2 D2 पतित समदृश्यत, T G2-4 Ms 5 'तो दि (Ms 5 सु) व्यदृश्यत — D3 om (hapl) 57^a-58^b —^c) K1 हुत त, B Dc1 Dn1 S (Gs missing) तं हत (by transp) K1 2 Dn2 D2 7 Gs 4 च (for स्म) D4 5 8 हृतं त हन्यमानाश्च —^f) Dn2 D2 7 8 प्रणेदु; D4 5 प्राणेदु; D6 ह्यनंद, G1 M1 2 प्रणदन् (for प्रा) K1 2 B1 D4 -सत्तमा (for पुगवा)

58 Ś2 missing (of v 1 3) D3 om 58^{ab}, M4 om 58^{abc} (for both, of v 1 57) —^a) B5 वेगैर् (for देहैर्) —^b) K1 दृश्यत (for [अ]दृ) —^c) Ms महामाय (for 'काय)

59 Ś2 missing (of v 1 3) —^a) K1 2 D1 2 4 5 8 अदृश्यत (for व्य) Dn2 D5 7 8 महाराज, S (Gs missing) 'कायो (for 'बाहुर्) —^c) D2 तु, D4 5 7 8 स (for च), —^d) D3, 6 G1 च राक्षस;

अदृश्यत तदा तत्र पुनरुन्मज्जितोऽन्यतः ॥ ६०
 सोऽजतीर्य पुनस्तस्थौ रये हेमपरिष्कृते ।
 क्षितिं धां च दिशश्चैव माययावृत्य दंशितः ॥ ६१
 गत्वा कर्णरथाम्यागं विचलत्कुण्डलाननः ।
 ग्राह वाक्यमसंभ्रान्तः स्तुतपुत्रं विशां पते ॥ ६२
 तिष्ठेदानीं न मे जीवन्स्तुतपुत्र गमिष्यसि ।
 युद्धश्रद्धामहं तेऽद्य विनेष्यामि रणाजिरे ॥ ६३

इत्युक्त्वा रोपताम्राक्षं रक्षः क्रूरपराक्रमम् ।
 उत्पपातान्तरिक्षं च जहास च सुविस्वरम् ।
 कर्णमभ्याहनचैव गजेन्द्रमिव केसरी ॥ ६४
 रथाक्षमात्रैरिषुभिरभ्यवर्षद्वोटोत्कचः ।
 रथिनामृषमं कर्णं धाराभिरिव तोयदः ।
 शरवृष्टिं च तां कर्णो दूरप्राप्तमशातयत् ॥ ६५
 दृष्ट्वा च विहतां मायां कर्णेन भरतर्षभ ।

C 7 7961
 B 7 173 71
 K 7 176 74

Ds घटोत्कच (for स राक्षस) —^a) Ds [उ]द्धृतस
 (for [उ]द्धृ) —^a) Ds ६१३ अवर्धत (for तंत)

60 Ss missing (cf v l 3) Dc1 om (1 hapl.)
 60^{ab} —^a) S1 धारयत्वा, K1 : D1 पूरयित्वा, Ks
 धार*, Gs ४ नादयित्वा (for दार*) D2 तु, M1
 [अ]य (for च) —^b) K4 निमज्जत, T G2-4 न्य (Gs ४
 म)मज्ज च (for 'जत) D2 पुनरप्येव मज्जति, Ds
 'भेन मज्जति, D 'स्त स गच्छति — Dn1 om 60^{ad}
 —^c) S1 K1 अतोत्स*, T Gs अदृश्य च (for 'श्यत)
 S (Gs missing) पुनस् (for तदा) K1 : D1 निमज्ज
 एकतस्तत्र, Ds ६१३ दृश्यमान पुनस्तत्र —^d) S1 K1
 Ds G2 उन्मज्जतो, B1 जितो, D2 'ज्यते, Ds ६१
 'ज्यते, T Gs उज्जिपतो (for उन्मज्जितो) Bs [5]न्यद
 (sic) (for अन्यत)

61 Ss missing (cf v l 3) —^{ab}) S1 K1-3 अज-
 तीर्य, Bs सोवतिष्य (sic), Ds T G2-4 सोऽजितीर्यो (for
 सोऽजतीर्य) B1 S (Gs missing) transp पुन and रये
 K1 -पुरस्कृते, Dc1 (before corr) Dn Ds-8 परिस्थिते,
 G1 M1 : विभूषिते (for परिष्कृते) —^c) S1 Ks गा,
 B Dc1 Dn ख (for छा) M1 : ६ दिश —^d) Ks
 B Dc1 Dn [अ]भ्येत्य, Ds (marg as in text, sec m)
 [आ]वृत्ति (for [आ]वृत्य) K2 : G1 : ४ M दक्षित (for
 दक्षित) Ds मायया वृत्तिदर्शित

62 Ss missing (cf v l 3) —^a) B Dc1 (before
 corr) Ds-8 रथाम्यास (Bs 'से) (for 'भ्यास) —^b)
 S1 K (Ks missing) Dc1 D1 : ६-३ G1 M1 : व्यचर (Dc1
 'ल)व, B2 : Dn2 विचरव, T G2 Ms प्रा (Ms प्र)-
 चलव, Gs ४ Ms ४ प्रचरव (for विचलव) Dn2 कुण्ड-
 लानव (for 'नन) Ds ६६ व्यचरन्मदलानि स (D2
 च) —^c) Ds ग्राह (for ग्राह) Ds ६६ ३ अदीनारमा,
 Gs असंभ्रात (for 'भ्रान्त)

63 Ss missing (cf v l 3) —^a) S1 K (Ks
 missing) तिष्ठ (for [ह]दानीं) Ks [ह]ति, B Dc1

Dn1 क (for न) Ks मा (for मे) Dn2 तिष्ठेदानीं
 मेनीयहृन् (s10) —^c) S1 युद्धश्रद्धामद तेद्य, K1 :
 (marg as in text) : D1 युद्ध वृत्त्वा त्वह (K1 हत, Ks
 मद) तेद्य, Bs युद्ध श्रद्धामह तेद्य (s10)

64 Ss missing (cf v l 3) —^a) Ds ६१३
 क्रोध (for रोप) S1 K2 : D2 : ६ M1 : ताम्राक्षो,
 K1 : D1 रक्षाक्षो (for -ताम्राक्ष) —^b) S1 K1 :
 om 64^{ab} —^b) Ks ४ om. from रक्ष up to जहास
 (in 64^d) D1 om (hapl) from रक्ष up to न्तरिक्ष
 (in 64^c) Ds om रक्ष Ds ६ पराक्रम Ds भीम
 रूपो महाबल —^c) B2 : ६ Ds [अ]तीरिक्ष D1 स,
 Ds ६१३ स, G1 M तज् (for च) —^d) D1 जगाम
 (for जहास) K1 B2 Dc1 Dn1 Ds ६ Ms ४ सु (Ds
 स)विस्तर, G1 M1 : विस्तर (for सुविस्वरम्) S1
 K1 : स जहास च विस्त्र (Ks स्त)र, Ds ६६१३
 शरानष्टौ मुमोच ह —^e) K1 : ४ B Dc1 Dn D1 T
 G2-4 M1 अभ्याहनच, Ds अभ्यागतश्, Ds ६ अभ्या
 (Ds 'भ्य)हतश् (for 'हनच) —^f) K1 B (except
 B4) Ds केसरी

65 Ss missing (cf v l 3) —^a) Ds अथाक्ष
 (for र*) S1 K1 : D1 तथा त सायकै प (K1 ख)ङ्गिर,
 Ks तथा तम**पङ्गिर, Ds रये रये रक्षमाणैर् —^b) Ks
 om 65^c-66^d —^c) Dn2 om (hapl) from रथिनामृ
 up to घटोत्कच (in 66^c) Ds रथानाम् (for रथि*)
 —^d) Dn1 Ds ६ T G2-4 तु (for च) —^e) B Dc1
 Dn1 Ds ६ T G2-4 दूरात्, Ms-६ दूरे (for दूर) K1
 दूरप्राप्ता च शातयत्, Ds ६६१३ क्षप्राप्तमच्छित्तदा

66 Ss missing (cf v l 3) Ks om 66, Dn2
 om. up to घटोत्कच (for both, cf v l 65) —^a)
 S (Gs missing) तु (for च) Dc1 (before corr as
 in text) G1 निहता (for वि*) Ds ६६१३ दृष्ट्वा तां
 (Ds वि) निहतां माया —^b) Gs om (hapl) 66^{ab}
 —^b) Ds ६६१३ कर्णेन च महात्मना —^c) S1 Ks

C 7 7981
D 7 175 72
K 7 176 74

घटोत्कचस्ततो मायां ससर्जान्तिर्हितः पुनः ॥ ६६
सोऽभवद्विरिरित्युच्चः शिरसैस्तत्संकटैः ।
शूलप्रासासिमुसलजलप्रस्रवणो महान् ॥ ६७
तमञ्जनचयप्रख्यं कर्णो दृष्ट्वा महीधरम् ।
प्रपातैरायुधान्युग्राण्युद्धहन्तं न चुक्षुमे ॥ ६८
स्मयन्निव ततः कर्णो दिव्यमस्त्रमुदीरयत् ।
ततः सोऽस्त्रेण शैलेन्द्रो विक्षिप्तो वै व्यनश्यत् ॥ ६९
ततः स तोयदो भूत्वा नीलः सेन्द्रायुधो दिवि ।
अश्मवृष्टिभिरत्युग्रः स्रतपुत्रमवाकित् ॥ ७०
अथ संधाय वायव्यमस्त्रमस्त्रविदां वरः ।

व्यधमत्कालमेधं तं कर्णो वैकर्तनो वृषा ॥ ७१
स मार्गणगणैः कर्णो दिशः प्रच्छाद्य सर्वशः ।
जघानास्त्रं महाराज घटोत्कचसमीरितम् ॥ ७२
ततः प्रहस्य समरे भैमसेनिर्महाबलः ।
प्रादुश्चक्रे महामायां कर्णं प्रति महारथम् ॥ ७३
स दृष्ट्वा पुनरायान्तं रथेन रथिनां वरम् ।
घटोत्कचमसंभ्रान्तं राक्षसैर्वहुभिर्वृतम् ॥ ७४
सिंहशार्दूलसदृशैर्मत्तद्विरदविक्रमैः ।
गजस्थैश्च रथस्थैश्च वाजिपृष्ठगतैस्तथा ॥ ७५
नानाशस्त्रधरैर्घोरैर्नानाकवचभूषणैः ।

च माया वै, K1 2 D1 G1 पुनर्मायां, G1 M1 2 ततो
माया (for ततो माया) —^d) K1 2 D1 प्रभु, D3
परा, G1 तत (for पुन)

67 S2 missing (cf v l 3) —^a) S1 K2 8 D1
G1 M1 2 अत्युच्चैः, K1 'अ', D1 8 'अ' (for 'च')
D1 सोभवद्विरि * व्युक्त, T G2-4 गिरिरित्युच्चशिरसैर्
—^b) D1 शयसैः, D3 शिपिरैः, T G2 महाद्रिस्, G2 4
मरुद्रिस् (for शिखरैः) —^c) D3 पाशासि (for
प्रासासि) S1 K2 D1 मुसल, K1 Dc1 Dn D1 6-8
मुशल, B2 7 8 सुपल, D3 मुशलैर् (for मुसल)
—^d) D1 शूल (for जल) Dc1 (before corr)
D1 8 प्रभ्रवणो, D1 8 प्रस्रवणैर् (for 'वणो')

68 S2 missing (cf v l 3) —^a) B1 प्रक्ष (for
प्रख्य) —^b) B4 D2-8 M3-6 दृष्ट्वा कर्णो (by transp)
S1 (orig) K3 महामना, S1 (sup lin) K1 2 4 D1
महारथ (for महीधरम्) —^{cd}) D1 8 पातयन् (for
प्रपातैर्) D2 [उ]ग्राण्युद्धमतं, D3 [उ]ग्रो युद्धमत, D1 8
[जा]त्रु न्यधमन् (for [उ]ग्राण्युद्धहन्त) D3 8 प्रपातैरायु
धैरुग्रैर्, S (G5 missing) शस्त्रप्रताप (M3 'पात') मत्युग्र
K1 उद्धतैर्, D3 8 युध्यमान, D1 **मतं, S (G5
missing) विक्षिपतं (for उद्धहन्त)

69 S2 missing (cf v l 3) —^b) G1 M वज्रम्
(for दिव्यम्) S1 K1-3 B1-4 Dc1 (before corr)
Dn2 D1 7 उदैरयत् (B1 न्), K4 उदीर्य यत्, B5 D1
8 रयन् (for 'रयत्') —^c) D3 शस्त्रेण (for सोऽ-
स्त्रेण) —^d) Dn1 D1 विक्षिप्ता, D2 विभिन्नो (for
विक्षिप्तो) D3 स, D1 8 खे (for वै) D3 8 विन-
श्यत्, T G3 3 M1 (sup lin as in text) 8-8 व्यट

श्यत् (for व्यन')

70 S2 missing (cf v l 3) —^b) D1 8 ऐन्द्रा
युधो K1 युधि, D3 T G2-4 मुनि (for दिवि)
—^c) K2 D1 S (G5 missing) उग्रामि (for अत्युग्र)
—^d) D3 4 7 इवाकित् (for अवा')

71 S2 missing (cf v l 3) —^a) D2 तत (for
अथ) —^c) T G2 व्यधमत् (for व्यध') S (G5
missing) काल (for काल-) D2 4 8 मेघाम (for
मेघं त) —^d) S1 K (K5 missing) B Dc1 Dn D1
2 4 5 1 3 वृष, D3 8 मृधे (for वृषा)

72 S2 missing (cf v l 3) D3 transp 72^{ab}
and 72^{cd} —^b) S (G5 missing) सर्वत (for 'श')
D2 4 5 निजघान (D3 विनिर्जित्य) हिंस्व (D3 'वि')ज

73 S2 missing (cf v l 3) —^b) B2 D1 5 1 8
महारथ (for 'दल') —^c) D3 महाकाय (for 'माया')
—^d) K1 2 D1 महामना, D3 8 'रथ', M3-3 'दल'
(for 'रथम्') S1 K3 कर्णमेवमयोधयत्

74 S2 missing (cf v l 3) —^b) B2 D2 8.8.8
वर (for वरम्) S (G5 missing) रथेनायतकार्मुक
—^d) D3 8 राक्षस राक्षसैर्वृत

75 S2 missing (cf v l 3) —^b) B Dc1 Dn
D3 मातंग (for द्विरद-) D1 8 मरुद्रिरिव वासव
—^c) S1 K1-3 D1 रथस्थितैर्गजस्थैश्च —^d) K1 om 75^d-
76^e —^d) B3 G4 अपि (for तथा)

76 S2 missing (cf v l 3) K1 om 76^{ab} (of
v l 75). —^a) T G3 4 -शरैर् (for -धरैर्), Dn1

वृत्तं घटोत्कचं क्रूरैर्मरुद्भिरिव वासवम् ।
 दृष्ट्वा कर्णो महेष्वासो योधयामास राक्षसम् ॥ ७६
 घटोत्कचस्ततः कर्णं विद्ध्वा पञ्चभिराशुगैः ।
 ननाद भैरवं नादं मीपयन्सर्वपार्थिवान् ॥ ७७
 भूयश्चाञ्जलिकेनाथ समार्णगणं महत् ।
 कर्णहस्तास्थितं चापं चिच्छेदाशु घटोत्कचः ॥ ७८
 अथान्यद्वनुरादाय दृढं भारसहं महत् ।
 व्यकर्षत बलात्कर्णं इन्द्रायुधमिवोच्छ्रितम् ॥ ७९
 ततः कर्णो महाराज प्रेपयामास सायकान् ।

सुवर्णपुङ्खाञ्जलिवान्धरात्राक्षसान्प्रति ॥ ८०
 तद्वाणैरदितं यूयं रक्षसा पीनवक्षसाम् ।
 सिंहेनेवादितं वन्यं गजानामाकुलं कुलम् ॥ ८१
 विधम्य राक्षसान्वाणैः साश्वसूतगजान्विभुः ।
 ददाह भगवान्वह्निर्भूतानीव युगधये ॥ ८२
 स हत्वा राक्षसीं सेनां शुशुमे सूनन्दनः ।
 पुरेव त्रिपुर दग्ध्वा दिवि देवो महेश्वरः ॥ ८३
 तेषु राजसहस्रेषु पाण्डवेयेषु मारिष ।
 नैनं निरीक्षितुमपि कश्चिच्छक्नोति पार्थिव ॥ ८४

C 7 7800
 B 7 175 90
 K. 7 176 92

नाना (for चोरैर्) —^b) Ś1 भूपिते (for भूपणे)
 Dn1 कवचैरायुधैस्तथा —^c) Ś1 क्रूर, K2 M4 2 चोरैर्,
 D2 4 1 3 शूरैर्, D5 चोरैर् (for कू) —^d) B1
 मागर (for वासवम्) D5 महाबलपराक्रमै —^e) D2
 महेष्वास —^f) D2 6 S (G5 missing) राक्षसान् (for
 'सम्) D1 2 पातयामास राक्षसान्

77 Ś2 missing (cf v l 3) —^a) D2 4 5 7 8
 वटा (for तत) —^b) D2 6 भित्वा (for विद्ध्वा)
 B2 4 D1 आयसै (for आशुगै) K1 2 S (G5 missing)
 भित्वा पञ्चभिरायसै —^c) S (G5 missing) सुमहा (for
 भैरव) —^d) D1 भैरवान् (for -पार्थिवान्)

78 Ś2 missing (cf v l 3) D1 om 78^a-80^b
 —^b) B1 4 Dc1 Dn1 M1 2 4 5 गुण, D5 गणैर्,
 G2 गणान् (for गण) D5 महान्, G2 बहून् (for
 महत्) — D. om. (hapl) 78^a-79^b —^c) M4 2
 गत (for स्थित) —^d) T G2-4 स (for [आ]शु)

79 Ś2 missing (cf v l 3) D1 om 79, D5
 om. 79^{ab} (for both, cf v l 78) —^c) K1 व्यकर्षत,
 K2 4 B (except B2) Dc1 Dn विचकर्ष, D5 अकर्षत, D5
 व्या*कर्षद् (for व्यकर्षत) S (G5 missing) विकर्षन्बल-
 वान्क (G1 M1 2 'वत्क) —^d) S (G5 missing)
 सेंद्रायुधम् (for इन्द्रा) B2 Dn1 D2 5 7 8 उत्थित (for
 उच्छ्रितम्)

80 Ś2 missing (cf v l 3) D1 om. 80^{ab} (cf
 v l 78) —^c) G4 विशिखान् (for शत्रुमान्) —^d)
 K4 B2 2 5 खेचरान्, D1 व्यचरद् (for खचरान्) Dc1
 Dn1 D2 4 5 7 8 राक्षस, D2 6 S (G5 missing) खच
 रान् (for राक्षसान्)

81 Ś2 missing (cf v l 3) G1 M1 2 om 81

M2 4 read 81 after 1231* —^a) Ś1 K2 D2 4 5
 स, D5 स (for तद्) —^b) D1 राक्षस (for रक्षसा)
 —^c) Ś1 K1 2 D2 [ए]व (for [इ]व) Ś1 K2 [आ]-
 कुल (for [अ]दित) T G2-4 त्विष (for वन्य) M2-5
 सिंहैरिव यमौ मत्त —^d) D2 6 अकुल D2 4 5 यथा
 (for कुलम्) B1 गजानां कुलमाकुल — After 81,
 M2 4 ins

1230* निहत्य राक्षसान्कर्णं पुनर्हृदिभ्यमर्दयत् ।
 तनु दृष्ट्वा महत्कर्म राधेयस्य महामन ।
 श्रोथेनाभिप्रज्ज्वाल भैमसेनिर्घटोत्कच ।

82 Ś2 missing (cf v l 3) —^a) D2 4 5 7 8
 व्यधमद्, T G2-4 विदास्य, G1 M न्यदुनद् (for वि
 धम्य) —^b) K2 D5 -ध्वजान्, T G2 4 हयान्, G2
 रथान् (for गजान्) Dc1 प्रभु, D5 रथान् (for विभु)
 —^d) D2 1 3 भूतानिव G1 M यथा भूतानि सक्षये
 — After 82, G1 M1-4 ins

1231* तत कर्णो महाराज राक्षसान् व्यधमच्छरै ।
 — After the above, M2 4 read 81 followed by 1230*
 — G1 M1 2 cont after 1231* M2 4 after 1230*

1232* स स्म कृत्वा विरूपाणि व्यात्तानि वदनानि च ।
 राधेयस्याच्छिन्नद्वाणैरस्त्राणि विविधानि च ।
 छादयामास च शरैर्धाराभिरिव पर्वतम् ।
 गन्धर्वनगराकारं पुनरन्वधीयत ।

[M2 om line 2 With lines 3-4, cf. 96]

83 Ś2 missing (cf v l 3) G1 M om 83-104
 —^c) Dn1 D5 पुरैव K2 त्रिदिव (for त्रिपुर) K2 4
 D1-7 T G2-4 हत्वा (for दग्ध्वा)

84 Ś2 missing up to 84^{ab} (cf v l 3) G1 M
 om. 84 (cf v. l 83) —^b) D5 पाण्डवेषु च (for

C. 7 7990
B 7 175 91
K. 7 176 93

ऋते घटोत्कचाद्राजघ्राक्षसेन्द्रान्महाबलात् ।
भीमवीर्यबलोपेतात्कुद्धाद्वैवस्वतादिव ॥ ८५
तस्य क्रुद्धस्य नेत्राभ्यां पावकः समजायत ।
महोत्काभ्यां यथा राजन्सार्चिषः स्नेहविन्दवः ॥ ८६
तलं तलेन संहत्य संदश्य दशनच्छदम् ।
रथमास्थाय च पुनर्मायया निर्मितं पुनः ॥ ८७
युक्तं गजनिर्भवैर्हैः पिशाचवदनैः खरैः ।
स स्रुतमव्रवीत्क्रुद्धः स्रुतपुत्राय मा वह ॥ ८८
स ययौ घोररूपेण रथेन रथिनां वरः ।
द्वैरथं स्रुतपुत्रेण पुनरेव विशा पते ॥ ८९

स चिक्षेप पुनः क्रुद्धः स्रुतपुत्राय राक्षसः ।
अष्टचक्रां महाघोरामशनिं रुद्रनिर्मिताम् ॥ ९०
तामवपुत्य जग्राह कर्णो न्यस्य रथे धनुः ।
चिक्षेप चैनां तस्यैव स्यन्दनात्सोऽवपुषुवे ॥ ९१
साश्वस्रुतध्वजं यानं भस्म कृत्वा महाप्रभा ।
विवेश वसुधां भित्त्वा सुरास्तत्र विसिस्मियुः ॥ ९२
कर्णं तु सर्वभूतानि पूजयामासुरञ्जसा ।
यदवपुत्य जग्राह देवसृष्टां महाशनिम् ॥ ९३
एवं कृत्वा रणे कर्णं आरुरोह रथं पुनः ।
ततो मुमोच नाराचान्स्रुतपुत्रः परंतपः ॥ ९४

*येषु) T G2-4 भारत (for मारिष) —^d) Ś2 मारिष,
B2 Dc1 Dn1 D2 6 T G2-4 पार्थिव, D2 मानव, D2
1 7 8 भारत (for पार्थिव)

85 G1 M om 85 (cf v l 83) —^c) D1 भीम
वीर्याद् (for 'वीर्य') D4 शिरारिव्यवरोपेतात् (sic)
—^d) Ś2 अपि (for इव)

86 G1 M om. 86 (cf v l 83) —^c) B4 Dc1
महाराज (for यथा राजन्) —^d) D2 सत्विप (for
सार्चिष)

87 G1 M om 87 (cf v l 83) —^c) D. तदा
(for पुनर्) —^d) Ś1 K2 पुर, Ś2 B2 तथा, B1
2 4 5 Dc1 Dn1 तदा, Dn2 तत् (for पुन)

88 G1 M om 88 (cf v l 83) —^b) B2 खनै,
D2 स्वनै, D1 8 परै (for खरै) —^d) K4 D1 7
om (hapl) from मा वह up to स्रुतपुत्राय (in 90^b)
Ś1 K2 8 B Dc1 Dn1 D2-4 6 8 G2 4 मा वह, D2 मा
नय (for मा वह)

89 K1 D1 7 G1 M om 89 (cf v l 88, 83)
D2 om 89^a-90^b

90 G1 M om. 90 (cf v l 83) K4 D1 7 om.
up to स्रुतपुत्राय (cf v l 88) D2 om 90^a (cf v l
89) D2 reads 90^b twice. —^a) D2 8 स (for
स) D2 तत् (for पुन) —Dn1 repeats 90^a after
1233* —^c) D1 अष्टचक्रा, D2 वक्त्रा, T G2-4
'घटा (for 'चक्रा) Dn1 (second time) चिक्षेप स्रुत
पुत्राय —^d) Ś2 K4 B2 4 Dc1 Dn2 D2 7 8 T G2

अशनीं (K2 'नी) Dc1 देव-, T G2-4 तत्र (for रुद्र)
— After 90, K2 (marg) B Dc1 Dn D2 6 ins

1233* द्वियोजनसमुत्सेधां योजनायामविस्तराम् ।
आयसीं निचिता शूलैः कदम्बमिव केसरैः ।

[(L 1) B2 त्रियोजन- (for द्वि) — (L 2) K2
निशिता (for निचिता) D2 सूनै (for शूलै) K2 B
केसरै]

— After the above, Dn1 repeats 90^a

91 G1 M om 91 (cf v l 83) —^a) T G2-4
आहुत्य च (for अवहुत्य) G2 स तामाप्लुत्य जग्राह —^b)
B Dc1 Dn1 महद् (for रथे) —^c) D1 चैनं (for
चैना) D2 चिक्षेप चासनात्तस्य —^d) D2 8 7 8 [s]ध
पुषुवे (for सवपु)

92 G1 M om 92 (cf v l 83) —^b) D2 भस्मी
(for भस्म) —^c) B2 विवेश (for 'श) —^d) D2 8
शूरास् (for सुरास्) Ś1 K1-3 विसिस्मिरे, Ś2 D1 वि-
स्मिरे, Dn2 D2 8 T2 (inf lin) विसिस्मियु, G2-4
'स्मियु D2 सर्वभूतानि विस्मियु, G2 ततो देवा विसि
स्मियु

93 G1 M om 93 (cf v l 83) —^a) Dc1 Dn1
कर्णस्य, Dn2 D2 4 7 8 कर्णं च (for कर्णं तु) —^b)
Dc1 Dn1 अोजसा (for अञ्जसा) —^c) D2 (by corr)
याम् (for यद्) D1 lacuna from हुत्य up to देव (in
93^a) —^d) Ś2 K1 2 B2 Dc1 Dn1 D1 G2 महाशनीं

94 G1 M om. 94 (cf v l 83) —^a) T G2-4
रथं (for रणे) D2 कर्म (for कर्ण) —^b) B2 (also
as in text) Dc1 प्रति (for पुन) —^c) Ś1 K2 नाराच,

अशक्यं कर्तुमन्येन सर्वभूतेषु मानद ।
यदकार्षीत्तदा कर्णः संग्रामे भीमदर्शने ॥ ९५
स हन्यमानो नाराचैर्धाराभिरिव पर्वतः ।
गन्धर्वनगराकारः पुनरन्तरधीयत ॥ ९६
एवं स वै महामायो मायया लाघवेन च ।
अस्त्राणि तानि दिव्यानि जवान् रिपुसूदनः ॥ ९७
निहन्यमानेष्वस्त्रेषु मायया तेन रक्षसा ।
असंभ्रान्तस्ततः कर्णस्तद्रक्षः प्रत्ययुध्यत ॥ ९८
ततः क्रुद्धो महाराज भैमसेनिर्महाबलः ।
चकार बहुधात्मानं भीमयाणो नराधिपान् ॥ ९९

ततो दिग्भ्यः समापेतुः सिंहव्याघ्रतरक्षवः ।
अग्निजिह्वाश्च भुजगा विहगाश्चाप्ययोमुखाः ॥ १००
स कीर्यमाणो निशितैः कर्णचापच्युतैः शरैः ।
नगराद्रिवनप्रख्यस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ १०१
राक्षसाश्च पिशाचाश्च यातुधानाः शलावृकाः ।
ते कर्णं भक्षयिष्यन्तः सर्वतः समुपाद्रवन् ।
अथैनं वाग्भिरग्राभिस्त्रासयांचक्रिरे तदा ॥ १०२
उद्यतैर्वहुभिर्वोरैरायुधैः शोणितोक्षितैः ।
तेषामनेकैरेकैः कर्णो विव्याध चाशुगैः ॥ १०३
प्रतिहत्य तु तां मायां दिव्येनास्त्रेण राक्षसीम् ।

Dn₂ D₂ ५ १ ४ विशिखा (D₂ 'पा' न् (for नाराचान्) —^a) B. प्रतापवान्, Dn₁ D₁ परतप (for 'प')

95 G₁ M om. 95 (cf v 1 83) —^a) Ś K₁ २ अशक्यं नृप तत्कृत् —^a) K₁ D₂ ५ -दर्शन (K₁ 'न')

96 G₁ M om. 96 (cf v 1 83) —^b) Ś₂ K₂ D₂ तोयत, D₂ पर्वत (for 'त') —^c) Ś₁ K₃ नगराकारै

97 G₁ M om 97 (cf v 1 83) G₂ reads 97-98 twice (without var) —^a) Ś₁ K₂ च स, Ś₂ K₁ ३ D₂ वै स (by transp) K₁ ३ B₁ ५ Dn₂ D₁ ५ १ ४ महाकायो, T G₂ ४ 'बाहो (for 'मायो) —^d) D₂ व्यधमद् (for जवान्) Ś₂ सूदन T G₂ ४ जवानारि निपूदन

98 For the repetition in G₂, cf v 1 97 G₁ M om 98 (cf v 1 83) —^a) D₂ विहन्यमानेषु —^b) Ś₁ K₂ ३ Dn₁ राक्षम (for रक्षमा) —^c) Ś₂ K₁ २ ४ B Dc₁ Dn₁ D₁ G₂ ४ तदा (for तत) Ś₁ K₂ कर्ण (for कर्णस्) —^d) Ś₂ K₁ २ ४ D₁ पर्यवारयद्, Dc₁ Dn₂ D₂ ५ प्रत्ययुज (Dn₂ 'योध' यद् (for 'युध्यत) Ś₁ (orig) K₂ तत्रया *** वधं, Ś₁ (marg) तत्रयाश्चापैद वारयद् (sic)

99 G₁ M om 99 (cf v 1 83) —^a) Ś K (K₂ missing) Dc₁ Dn D₁ ५ १ ४ ५ T G₂ ४ भीमयानो, D₂ ५ 'यन्वै (for 'याणो) B Dc₁ Dn D₂ ५ १ ४ महारयान् (for नराधिपान्)

100 G₁ M om 100 (cf v 1 83) —^a) D₂ ५ दिश (for दिग्भ्य), —^c) Dn₂ तु (for च) D₁ ५

अग्निजिह्वायुगभुजा (sic) —^a) T [अ]योमुखा (for [अ]यो)

101 G₁ M om. 101 (cf v 1 83) B₂ om 101 —^a) K₁ स कीर्यमाणो, Dn₂ D₂ ५ १ आ (D₂ ५ सं) कीर्यमाणो K₁ B (B₂ om) Dc₁ Dn D₁ ५ १ ५ T G₂ ४ विशितै (for निशितै) —^b) B₁ शितै, Dc₁ Dn₁ तदा (for शरै) —^c) G₁ चय (for चन) K₂ प्रत्ययैस्, B₁ प्रात्ययस् (for प्रत्ययस्) B₁ ५ Dc₁ Dn ना (Dc₁ न)गरादि (Dc₁ [before corr] दिव) व हुप्यैष्यस्, B₂ D₂ ४ नागराद्रि (D₂ नगरारि)वनप्रत्ययस्, D₂ नागरा दिव सकृदस्, D₁ ५ नागराजसदृक्कवित्स

102 G₁ M om. 102 (cf v 1 83) —^b) K₂ D₁ २ १ शिलावृका (D₂ 'ता'), B Dc₁ Dn D₂ ५ १ तयैव च, D₂ शिलावका, D₂ शिलाशका, T G₂ ४ समावृता, G₂ समस्त (for शलावृका) — After 102^{ab}, B Dc₁ Dn D₂ ५ १ ins

1234* शालावृकाश्च बहवो वृकाश्च विकृतानना ।

[D₂ हरयो (for बहवो).]

—^c) Ś₁ K₂ ३ ते कर्णं क्षपयिष्यन्त —^a) G₂ संवृता (for सर्वत) —^c) K₁ २ ४ D₁ तर्जयाचक्रिरे तदा

103 G₁ M om 103 (cf v 1 83) —^b) D₂ ४ ५ १ ४ सायुधै (for आ) D₁ शोणितोक्षितै —^c) Ś₁ अनीकैर् (for अने) D₂ ४ ५ १ ४ तेषां म (D₂ व) माणि वैकैक —^a) T G₂ विव्याध (for 'ध) Ś₁ K₂ B Dc₁ Dn₁ मायकै, D₁ वाशुगै (for चा)

104 G₁ M om 104 (cf v 1 83) Dn₁ om (hapl) 104^a-105^b —^a) K₂ Dn₂ D₂ ५ प्रतिहन्य (sic)

C 7 8000
B 7 175 112
K 7 176 114

c 7 8001
s 7 175 112
K 7 176 114

आजघान हयानस्य शरैः संनतपर्वभिः ॥ १०४
ते भया विकृताङ्गाश्च छिन्नपृष्ठाश्च सायकैः ।
वसुधामन्वपद्यन्त पश्यतस्तस्य रक्षसः ॥ १०५

स भयमायो हैडिम्वः कर्णं वैकर्तनं ततः ।
एष ते विदधे मृत्युमित्युक्त्वान्तरधीयत ॥ १०६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५० ॥

१५१

संजय उवाच ।

तस्मिंस्तथा वर्तमाने कर्णराक्षसयोर्मृधे ।
अलायुधो राक्षसेन्द्रो वीर्यवानभ्यवर्तत ॥ १
महत्या सेनया युक्तः सुयोधनमुपागमत् ।
राक्षसानां विरूपाणां सहस्रैः परिवारितः ।

नानारूपधरैर्वीरैः पूर्ववैरमनुस्मरन् ॥ २
तस्य ज्ञातिर्हि विक्रान्तो ब्राह्मणादो वक्रो हतः ।
किर्मीरश्च महातेजा हिडिम्वश्च सखा तथा ॥ ३
स दीर्घकालाध्युषितं पूर्ववैरमनुस्मरन् ।
विज्ञायैतन्निशायुद्धं जिघांसुर्भीममाहवे ॥ ४

(for 'त्य) —^δ) Ds राक्षस —^०) Śs D2 शरान्
(for हयान्) Dn2 D2 4 5 1 8 घोराज् (for अस्य)

105 Dn1 om 105^{ab} (of v 1 104) T Gs 4
read 105^{ab} twice —^a) Ś K (Ks missing) D1 8
मित्रा, D4-8 मग्ना (for भग्ना) B2 4 विक्षताङ्गाश्च,
B2 D1 8 विक्षि, D2 निक्, G1 विपृताङ्गाश्च, G2
(second time) विपृता, G4 (second time) विपृता,
M1 2 विविधा (for विकृताङ्गाश्च) —^δ) K3 4 B Dc1
D1 T (both second time) G2 8 (both times) 4 (second
time) M2-5 भिन्नपृष्ठाश्च, D2 क्षत, D2 क्षिन् (sio),
T (both first time) छिन्नवर्माश्च (for 'पृष्ठाश्च) —^d)
K2 D2 6 1 राक्षस, T G2 राक्षसा D2 नदंतो भैरवा
अवान्

106 ^a) D4 1 8 T M1 2 स (for स) K4 B2
Dn D2 8 6 (before corr as in text) हैडिंवि, D2
1 8 हैडवि; D4 5 हैडव B4 भयमायो हि हैडिंवि
—^δ) Śs B Dc1 Dn2 D2 6 तदा (for तत) —^०)
Ś K1-8 मृत्युम् (for मृत्युम्)

Colophon Ks Gs missing — Sub-parvan Ś
K1-8 B1 8 4 Dc1 Dn2 D1 4 5 1 8 G1 M1 2 षटोत्कचवध
— Adhy name K4 B Dc1 Dn1 D1-8 6 G1 2 4 M1 2
रात्रियुद्ध, Bom ed रात्रियुद्धे कर्णवटोत्कचयुद्ध — Adhy
no (figures, words or both) Dn1 175, D2 176,
D3 70, T G2-4 170, G1 M1 2 169, M2-5 168
— Śloka no, Dn1 113,

151

✱ This adhy is missing in Ks Gs (cf v 1 7
125 14, 137 9)

1 ^a) D2 तदा (for तथा) —^δ) M2-3 नर (for
कर्ण) —^०) B2 अलंबुषो, D1 अलायुद्धो (for 'युधो)
—^d) B2 अभ्यपद्यत (for 'वर्तत)

2 Ds om 2^{bc} —^δ) B Dc1 Dn1 सुयोधनम् (for
सुयो) K2 D1 6 (marg) 7 उपाद्रवत्, D2 6 (orig)
'सदत् (for 'गमत्) —^d) D2 राक्षसै (for सहस्रै)
—^०) Dc1 वीरै, D2 6 वीर (sio) (for वीरै) —^f)
D2 7 सर्व (for पूर्व) Ś1 K2 पूर्ववैराण्यनुस्मरन्

3 D2 om (hapl.) 3^a-4^b —^a) D1 1 8 आता
(for ज्ञातिर्) —^δ) D1 8 ब्राह्मणार्थे (for 'दो)
—^०) Ś K1-3 किंदीरश्च, B2 किम्मारश्च, Dn1 किमीरश्च,
D1 4 कर्मीरश्च, D2 कर्मीरश्च, D1 कीर्मीरश्च, D2
किर्मीरश्च; T G2 M2 किम्मीरश्च, G1 M1-3 कृन्मीरश्च,
M2 कृर्मीरश्च (for किर्मी) D2 तु (for च) T G1
8 4 M महाराज, G2 बाहुर (for 'तेजा) —^d) Dc1
D1 6-8 हैड (Dc1 D2 हिड)वश्च, Dn1 D2 5 हैड (Dn1
हिड, D2 हिडि)वस्य (for हिडिम्वश्च) K2 तव, B
(except B1) Dc1 Dn तदा (for तथा) G1 M हिडि
वश्च प्रिय सखा

4 D1 8 om 4^{ab} (for D2, cf v 1 3) —^a) K1
कालाम्युषितं, D2 कालाध्युषितं, D2 कालमुषितं; M2

म मत्त इव मातङ्गः संकुट्ट इव चोरगः ।
 दुर्योधनमिदं वाक्यमत्रवीद्युद्धलालसः ॥ ५
 विदितं ते महाराज यथा भीमेन राक्षसाः ।
 हिडिम्बवक्त्रकिर्मीग निहता मम बान्धवाः ॥ ६
 पगमर्गश्च रुन्यारा हिडिम्बायाः कृतः पुरा ।
 किमन्यद्राक्षमानन्यानम्माश्च परिभूय ह ॥ ७
 तमहं सगणं राजन्मवाजिरथकुञ्जरम् ।
 हेतिम्बं च सहामान्यं हन्तुमभ्यागतः स्वयम् ॥ ८
 अथ कुन्तीमुतान्मर्वान्वासुदेवपुत्रेण गमान् ।
 हत्वा संमन्त्रयिष्यामि सर्वैरनुचरैः सह ।

निवारय बलं सर्वं वयं योत्स्याम पाण्डवान् ॥ ९
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हृष्टो दुर्योधनस्तदा ।
 प्रतिपूज्यात्रवीढाक्यं आतृभिः परिवारितः ॥ १०
 त्वा पुरस्कृत्य सगणं वयं योत्स्यामहे परान् ।
 न हि वैरान्तमनसः स्यास्यन्ति मम सैनिकाः ॥ ११
 एवमस्त्विति राजानमुक्त्वा राक्षमपुंगवः ।
 अम्ययाच्चरितो भीमं सहितः पुरुषार्जनः ॥ १२
 दीप्यमानेन वपुषा रथेनादित्यवर्चसा ।
 तादृशेनैव राजेन्द्र यादृशेन घटोत्कचः ॥ १३
 तस्याप्यतुलनिर्वापो बहुतोष्णचित्रितः ।

C 7 208
B 7 176 15
K. 7 177 15

क्रान्त्युपनि (for कान्त) —^b) B: Dci ज्ञाति
 (for पुत्र) Dn^a om न्नरत्न — Ks om 4^{cd} D:
 om 4^c-5^d —^c) B Dci Dn1 तन् (for [पु]नन्)
 D: विज्ञापयस्मिन्नामुद्ध

5 D. om. 5^{ab} (cf v 1 4) —^d) K1 लालसं,
 P1 मानस (for लालस)

6 *) Dci Dn1 D^a-3 हिडिम्ब, D1 हेडिम्ब (for
 हिडिम्ब) S K: किर्मीरा, K1 -किर्मीरा, D1 १
 कर्मरा, T G: किर्मीरा, G1 M1: कर्मरा, M2:
 कर्मरा (for किर्मीरा) D हिडिम्बश्च न किर्मीरा —^d)
 K1 निहता सुमन्त्रावा (sic)

7 *) S: K1 Dci Dn D1 पगमर्गश्च —^b) Dci
 Dn2 D^a-1-3 हिडिम्बाया S: T G1-1 M1: transp
 कृत and पुरा M2-3 टन पायनं च पुरा —^c) D1
 om द्राक्षमान —^d) B1 Dci Dn1 D1 हि, D2 २ ८
 म (for ह) D1 अन्याश्च परिभूयसि

8 *) K1 D1 ग्यामहं, Dci Dn1 तमद्य, D2 तदह
 (for तमह) D1 १ शरण (for सगण) —^b) G1
 M1-1 १ (inf lin as in text) नर (for रथ) K2
 D1-2 कुञ्जरान् —^c) S1 K1 G1 हेतिम्बं, Dci Dn2
 हेडिम्ब, Dn1 D2 १ १ हेतिम्बं (for हेडिम्ब) D3 म (for
 च) D1 महामान्य (for महा) D1 हेडिम्ब सुमहामालं
 —^d) G1 M1 २ [5] पुना (for स्वयम्) T G1-1 M1-3
 हनुमभ्यागत (M2 'त' वय)

9 *) Dn2 D1 स्वय (for स्वय) —^c) T G1 २ ३
 M [स्व]य, G2 त (for म) D2 हत्वा तु समविष्यामि
 —^d) M2-3 सर्वान् (for सर्वैर) —^e) S (G missing)
 निवारय च (for 'रथ') —^f) D1 १ ३ यास्याम (for

योत्स्याम) D2 ६ सह योत्स्यामि पाण्डवान् — After
 9, G1 M1: ins

1235* तदह सगणाप्राजन्मयोत्स्यामि च पाण्डवान् ।

10 Before 10, M2-3 ins सजय —^a) Bom ed
 [पु]नन् (for तद्) —^b) K1 तथा, T G2-1 [S]
 श्वान्, G1 M1 नृदा (for तदा) —^c) B Dci Dn
 प्रतिगृह्य (for 'पूज्य') —^d) S (G missing) आतृभि
 सह भारत

11 Dn1 om 11 Before 11, M2-3 ins दुर्योधन
 —^a) M2 त्वा (for त्वा) D1 शरण, G1 M2 सगणा
 (for 'ण') —^b) G2 om 11^{cd} —^c) D2 ६ वैरान्त (D2
 ति) (for वैरान्त) K1 मनसा (for मनस) T न
 न स्याम्यति पार्यास्तु, G1 M1 २ न च स्याम्यति पाण्डवा,
 G2 १ निहवैरान्तमनस, M2-3 एते सर्वे सुमनस —^d)
 G2 M2-3 तव (for मम) T पुरत सहसैनिका, G1
 M1 २ प्रमुने तव सैनिका

12 *) G2 गात्रा (for उक्त्वा) —^c) S1 K2 D2
 स्वरया (for स्वरिणी) K1 B Dn2 भीमं, M2-3 वीरैर
 (for भीम) —^d) S2 Dn1 सहित पुरुषार्जने, K1
 Dn2 D2 १ १ ३ 'त पुरुषार्जकं (K1 'दाते'), T G1-1
 M1 २ सहित खचैररमी, M2-3 आयद्वक्त्रचैरमी

13 *) S (G missing) महता (for वपुषा) — After
 13, Dn1 reads 16^{ab}

14 K1 om. 14 —^b) B1 om चित्रित — With
 14^{cd}, cf 7 149 11^{cd} —^c) Dn2 अक्ष (for ऋक्ष)
 —^d) S1 K2 महान् (for महा).

C 7 8901
B 7 176 15
K 7 177 15

ऋक्षचर्मविनद्धाङ्गो नल्वमात्रो महारथः ॥ १४
तस्यापि तुरगाः शीघ्रा हस्तिकायाः सरस्वनाः ।
शतं युक्ता महाकाया मांसशोणितभोजनाः ॥ १५
तस्यापि रथनिर्वोपो महामेघरवोपमः ।
तस्यापि सुमहच्चापं दृढज्यं बलवत्तरम् ॥ १६
तस्याप्यक्षसमा चाणा रुक्मपुङ्खाः शिलाशिताः ।
सोऽपि वीरो महाबाहुर्धैर्यैव स घटोत्कचः ॥ १७
तस्यापि गोमायुवडाभिगुप्तो
बभूव केतुर्वलनार्कतुल्यः ।
स चापि रूपेण घटोत्कचस्य
श्रीमत्तमो व्याकुलदीपितास्यः ॥ १८
दीप्ताङ्गदो दीप्तकिरीटमाली

बद्धस्त्रगुष्णीपनिबद्धरजङ्गः ।
गदी भृशुण्डी मुसली हली च
शरासनी वारणतुल्यवर्ष्मा ॥ १९
रथेन तेनानलवर्चसा च
विद्रावयन्पाण्डववाहिनीं ताम् ।
रराज संख्ये परिवर्तमानो
विद्युन्माली मेघ इवान्तरिक्षे ॥ २०
ते चापि सर्वे प्रवरा नरेन्द्रा
महाबला वर्मिणश्चर्मिणश्च ।
हर्षान्विता युयुधुस्तत्र राज-
न्समन्ततः पाण्डवयोधवीराः ॥ २१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५१ ॥

15 ^a) Dn₂ दीर्घा, D₁ s s शीघ्रं (for शीघ्रा)
— ^b) Dn₂ D₁ s s सरस्वरा, D₁ तु भास्वरा (for सर
स्वना) — ^c) Ś₁ रथ, Ś₂ K₁ s रथे, D₁ रथैर, D₂
रथ (for शत) — ^d) K₁ भोजिन (for भोजना)

16 D₁ om 16-17 Dn₁ reads 16^{ab} after 13
— ^a) G₁ M [ख]य (for [ख]पि) Dn₁ [ख]तुल (for
रथ) — ^c) M₁ s तु (for सु) — ^d) D₂ सुदृढ (for
दृढज्य) B D₂ Dn D₂ दृढज्य कनकोज्ज्वल, D₁ दृढ
यधलवत्तर (sio), S (except G₁ M₁ s, G₂ missing)
दृढज्य बलवद्दृढ

17 D₁ om 17 (of v 1 16) — ^b) D₂ रुक्मपुङ्खे
(for 'पुङ्खा') B₂ शिलाशितै, Dn₂ D₁ s 'सिता (for
'शिता) — ^c) Ś₁ D₂ s s s G₁ M₁ s च (for स)

18 D₁ om 18 — ^a) Ś₁ यडाभिगुप्तो; K₂ s B
D₂ Dn₂ D₂ s T G₂ s यडाभिगुप्तो (D₂ s 'युक्तो), Dn₁
यडाभिगुप्तो, D₂ s यडाभिगुप्तो; G₁ s M यडाभिगुप्तो
(for यडा) — ^b) Ś₂ रूप; D₂ वर्ण (for तुल्य)
— ^c) Ś₂ वीरेण (for रूपेण) G₁ om घटोत्कचस्य
— ^d) D₂ D₂ s श्रीमत्तरो, Dn₁ श्रीमत्तरो, D₁ s तुल्य
समो, M₂-s श्रीमान्धमौ (for श्रीमत्तमो) D₂ Dn₁
व्यापित (for व्याकुल) D₂ दीपिकास्य (for 'तास्य')
T G₁-s M₁ s श्रीमत्तमो ह्यतकसन्निगाश,

19 ^a) The portion from दीप्ताङ्गदो up to सख्ये in
7 152 39^a is lost in Ś₂ on missing folios B
(except B₂) D₂ Dn D₂ दीप्ताङ्गदी (for 'गदी')
— ^b) D₁ s s बहुस्त्रगुष्णीपनिबद्धरजङ्ग (D₂ 'गात्र') — ^c)
Dn D₂ s गदा (for गदी) K₂ s D₁ मुसुडी, D₂
मुसुडी, D₂ s भुसुडी, D₁ मुखदी, D₂ भुसुडी, D₁ s
मुखदी, T G₂ s मुसु (G₁ स) डी, G₁ M मुसुडी (M₂
'वी'), G₂ मुसुडी (for मुसुण्डी) Ś₁ K₂ मुसुली, K₁
D मुसुली, B₂ s s मुपली (for मुसुली) Ś₁ K₁-s
D₁ शरी (for हली) — ^d) K₁ D₂ s T M₂-s तुल्य
वर्मा, D₁ 'वर्मा (for 'वर्ष्मा)

20 Ś₂ missing (of v 1 19). — ^a) Ś₁ K₁ s D₂
तेनाचल, Dn₂ D₂ तेनाचल; D₁ तेनाचल (for तेना
चल). K₄ Dn₂ D₂ s G₁ M₂ s वर्चसा तदा; B₁ s s
D₂ Dn₁ वर्चसेन, B₂ D₂ s मुख्यवर्चसा (for वर्चसा
च). D₂ s s रथेन तेनाचललेन वर्चसा — ^b) D₁ इय
द्रावयन् (for विद्रा) T G₂ s योधवीरान् (for वाहिनीं
ताम्) B₁ स, D₁ s s तदा (for ताम्) — ^c)
G₁ s M सखे (for सख्ये) D₂ परिवर्तमाने — ^d)
B₁-s s D₂ Dn₁ विद्युद्युतो, B₁ 'चलो (for 'न्माली)
B (except B₁) D₂ इवातरीक्षे

21 Ś₂ missing (of v 1 19) — ^a) D₂ प्रवला
(for प्रवरा) S (G₂ missing) ते चास्य सर्वे सचरा नरेन्द्र

१५२

संजय उवाच ।

तमागतमभिप्रेक्ष्य सीमकर्माणमाहवे ।

हर्षमाहारयाचकुः कुरवः सर्व एव ते ॥ १

तथैव तव पुत्रास्ते दुर्योधनपुरोगमाः ।

अपुत्राः पुत्रमासाद्य तर्तुकामा इवार्णवम् ॥ २

पुनर्जातमिवात्मानं मन्वानाः पार्थिवास्तदा ।

अलायुधं राक्षसेन्द्रं स्वागतेनाभ्यपूजयन् ॥ ३

तस्मिंस्त्वमानुपे युद्धे वर्तमाने भयावहे ।

कर्णराक्षसयोर्नक्तं दारुणप्रतिदर्शने ॥ ४

उपप्रेक्षन्त पाञ्चालाः स्मयमानाः सराजकाः ।

तथैव तावका राजन्धूर्णमानास्ततस्ततः ॥ ५

चुकुशुर्नेदमस्तीति द्रोणद्रौणिक्पादयः ।

तत्कर्म दृष्ट्वा संभ्रान्ता हैडिम्यस्य रणाजिरे ॥ ६

सर्वमाविग्रमभवद्वाहाभूतमचेतनम् ।

C 7 2032
B 7 177 7
K 7 176 8

(G₁ M₂ 'द्रा' —⁶) Ś₁ K₁ 2 D₁ वर्मिणश् (for वर्मिणश्) Dn₁ चर्मि*१, D₁ 5 7 8 चापहस्ता (for चर्मिणश्) —⁶) K₁ 2 D₁ हयान्विता, D₁ हर्षयुधा, M₂ हर्षान्विता (for चिता) K₂ 4 B₂ 8 5 युयुधुस्तस्य, T G₁ 4 M₁ 2 मयुयुधुस्तु (G₁ M₁ 2 'धु स्त') (for युयुधुस्त) D₁ M₂ 2 तत्र, D₂ वीरान्, T यौधा, G₂ 4 योधा (for राजन्) —^d) B₁ ममस्या (for समन्तत) D₃ 6 पार्थिव (for पाण्डव) B Dc₁ Dn₁ T G₂ 4 योधवीरान्, D₂ 'वीर', M₂ 3 वीरयौधान (for योधवीरा) G₁ M₁ 2 समागता पादवयौधवीरान्

Colophon Ś₂ K₂ G₂ missing — Sub-parvan K₁ 2 B₁ 3 Dn D₁ 5 7 8 G₁ M₁ 2 घटोत्कचवच, D₂ घटोत्कचयुद्ध — Adhy name K₁ 4 B Dc₁ D₁ 3 7 8 T G₁ 4 रात्रियुद्ध, D₂ अलायुधगमन, Bom. ed रात्रियुद्धे अलायुधयुद्ध — Adhy no (figures, words or both) Dn₁ 176, D₂ 177, T G₂ 4 171, G₁ M₁ 2 170, M₂ 3 169 — Śloka no Dc₁ Dn₁ 22

152

☞ This adhy is missing in K₂ G₂ (cf. v 1 7 125 14, 137 9)

1 Ś₂ missing up to मध्ये in 39° (cf. v 1 7 151 19) —⁶) Ś₁ K₂ हर्षमाहारयामासु —^d) D₂ M₂ 5 हि, G₁ M₁ 2 इ (for ते) Ś₁ K₂ कुरव सर्वतो रणे

2 Ś₂ missing (cf. v 1 1) —⁶) D₂ 5 यथैव (for तं) D₂ S (G₂ missing) च (for ते) — After 2nd, D₂ reads 3rd —⁶) Dn₂ om (hapl) वा ह —^d) D₁ यथार्णव (for हवा)

3 Ś₂ missing (cf. v 1 1) —⁶) D₂ 7 8 जाता (for जातम्) —⁶) B Dc₁ Dn₁ मन्वाना पुरुपरंभा

— D₂ reads 3rd after 2nd

4 Ś₂ missing (cf. v 1 1) —⁶) B₁ 2 D₂ मानुपे (for [ख]मा) —⁶) Ś₁ K₁ 4 B₂ D₁ 3 6 G₂ महामये, G₂ 4 महाहवे (for भयावहे) —⁶) K₁ D₂ 6 युद्ध (for नक्त) —^d) K₁ 2 D₁ M₂ 6 दारुणे, Dn₁ D₂ 6 दारुण (for 'ण') Dn₂ D₂ 6 दर्शन (for दर्शने) — After 4, S (G₂ missing) ins

1236* न द्रौणिर्न कृपो द्रोणो न शक्यो न च माधव ।
एक एव तु तेनासीद्योद्धा कर्णो रणे वृषा ।

[(L 1) G₂ 4 शलो (for शल्यो)]

5 Ś₂ missing (cf. v 1 1) —⁶) K₂ 8 D₂ 4 G₁ M₁ 2 4 उपप्रेक्षत, D₂ प्रेक्ष्य तु (for 'प्रेक्षन्त') Bom. ed पचाला (for पाञ्चाला) —⁶) K₂ स्म राजका, D₂ सराक्षता (for सराजका) — B₂ reads 5th on marg —⁶) S (G₂ missing) व्यग्रमस्तावकाश्चापि —^d) K₁ 2 द्यू (K₂ 2 पूर्णमाणास्, K₂ D₂ पूर्णमानास्, B Dc₁ Dn₁ D₂ वीक्ष (Dc₁ 'क्ष्य')माणास्, Dn₂ D₂ 4 5 7 8 यत्मानास् (for घूर्ण)

6 Ś₂ missing (cf. v 1 1) —⁶) D₂ द्रोणिर् (for द्रोण) — Ś₁ K₁ 3 repeat 6th after 6th —⁶) Ś₁ K₂ (both first time) transp तत्कर्म and दृष्ट्वा Ś₁ K₁ 3 (all second time) B₁ 3 Dc₁ सन्नात (for 'ता') — D₁ om 6th-7th —^d) Dc₁ Dn₂ D₂ 4 5 7 8 हैडिम्य Ś₁ K₂ महारणे (for रणाजिरे)

7 Ś₂ missing (cf. v 1 1) Ś₁ K₁ 3 D₁ om 7th (for D₁, cf. v 1 6) —⁶) D₂ आविश्यम् (for आविग्रम्) —⁶) Ś₁ K₁ 3 D₁ महाभूतम् (for हाहाभूतम्) —⁶) S (except G₁ M₂, G₂ missing) तत (for तव)

C 7 6032
B 7 177 7
K 7 176 8

तव सैन्यं महाराज निराशं कर्णजीविते ॥ ७
दुर्योधनस्तु संप्रेक्ष्य कर्णमार्तिं परां गतम् ।
अलायुधं राक्षसेन्द्रमाहूयेदमथाव्रवीत् ॥ ८
एष वैकर्तनः कर्णो हैडिम्बेन समागतः ।
कुरुते कर्म सुमहद्यदस्यौपयिकं मृधे ॥ ९
पश्यैतान्पार्थिवाञ्छुरान्निहतान्मैमसेनिना ।
नानाशस्त्रैरभिहतान्पादपानिव दन्तिना ॥ १०
तवैष भागः समरे राजमध्ये मया कृतः ।
तवैवानुमते वीर तं विक्रम्य निवर्हय ॥ ११
पुरा वैकर्तनं कर्णमेव पापो घटोत्कचः ।
मायावलमुपाश्रित्य कर्शयत्यरिकर्शनः ॥ १२

8 Ś2 missing (of v 1 1) —^a) D8 च (for तु) —^b) K1 परागतिं (for परा गतम्) —^c) B8 अलायुधं (for अलायुधं) —^d) K8 समाहूयेदम् (for आहूयेदम्) B Dc1 Dn1 D2 8 स (D2 om स) माहूये दमव्रवीत्

9 Ś2 missing (cf. v 1 1) Before 9, M8-5 ins दुर्योधन —^b) Dc1 Dn1 D2 4 5 7 8 हैडिम्बेन Ś1 K8 D1 सम गत (for समागत) —^c) D1 सुकरं (for सुमहद्) S (G5 missing) कुरुते सुमहत्कर्म —^d) K1 2 D1 2 4 5 7 अस्योपयिक, M1 2 असां (for अस्थौ)

10 Ś2 missing (cf. v 1 1) —^{a5}) K1-3 D1 तस्य (for पश्य) K1 2 transp पार्थिवान् and निहतान् —^c) D8 विनिहतान् (for अभि) —^d) Dc1 पादवान् (for पादपान्)

11 Ś2 missing (cf. v 1 1) —^a) B1 तत्रैव, D4 8 तत्रैव (for तत्रैव) S (G5 missing) भार (for भाग) —^b) S (G5 missing) ज्ञाति (for राज) —^c) K2 T G2-4 तथा, M1 2 तस्य (for तव) D8 वीर D1 7 8 तत्रैवानुमत वीरं —^d) K1 2 D1 स्व (for त) K8 B8 Dc1 Dn1 G2 निवर्तय, B8 निचू दय (for निवर्हय) D1 विक्रम्य निवर्हय*, D8 विक्रम्य यर्हयपुरा

12 Ś2 missing (cf. v 1 1) —^{a5}) D4 transp कर्ण and एष Dn1 पार्थो, D8 8 एव (for पापो) D8 वैकर्तन कर्णमेव पापो घोरो घटोत्कच —^c) B Dc1 Dn1 D2 8 8 G4 समाश्रित्य (for उपा) M8-5

एवमुक्तः स राजा तु राक्षसस्तीव्रविक्रमः ।
तथेत्युक्त्वा महाबाहुर्घटोत्कचमुपाव्रवत् ॥ १३
ततः कर्णं समुत्सृज्य मैमसेनिरपि प्रभो ।
प्रत्यमित्रमुपायान्तं मर्दयामास मार्गणैः ॥ १४
तयोः समभवद्युद्धं क्रुद्धयो राक्षसेन्द्रयोः ।
मत्तयोर्वाशिताहेतोर्द्विपयोरिव कानने ॥ १५
रक्षसा विप्रमुक्तस्तु कर्णोऽपि रथिनां वरः ।
अभ्यद्रवज्जीमसेनं रथेनादित्यवर्चसा ॥ १६
तमायान्तमनादृत्य दृष्ट्वा ग्रस्तं घटोत्कचम् ।
अलायुधेन समरे सिंहेनेव गवां पतिम् ॥ १७
रथेनादित्यवपुषा भीमः प्रहरतां वरः ।

मायया बलमाश्रित्य —^d) Ś1 K (K6 missing) B D D1 8 8 कर्षयति (for कर्शं) Ś1 K1 2 कर्षण, I B1 8 8 D1 8 -कर्षण, K4 D8 -कर्षण, B2 कर्षण B4 Dc1 कर्शन, Dn1 कर्शन (for -कर्शन) Dn3 D 4 5 7 8 मा इत्याच्छ्रुतापन (Dn2 'कर्शन, D2 'कर्षण D4 'पातन, D5 'तापन)

13 Ś2 missing (cf. v 1 1) —^b) B2 4 D2 मीर (for तीव्र) Ś1 K (K6 missing) D1 राक्षस मृ निश्चय —^c) D1 महाबाहु (for 'बाहुर)

14 Ś2 missing (cf. v 1 1) —^b) D4 om रथि D7 om प्रभो —^d) K1 2 मर्दयामास, Dc1 D8 (M1 2 अर्द, D1 अर्हं (for मर्दं)

15 Ś2 missing (cf. v 1 1) —^a) Dn2 D2 5 7 8 तत (for तयो) —^b) D8 क्रुद्धयो (for क्रुद्धयो) D8 क्रुद्धयो रक्षसोत्सदा —^c) K8 4 B Dc1 Dn D1-6-8 T G2 वासिताहेतोर्द, D1 वास्तुता (for वाशिता)

16 Ś2 missing (cf. v 1 1) —^a) K2 D4 राक्षसा Dn2 D6 7 8 राक्षसाद् (for रक्षसा) Ś1 K1 2 B1 D1 विप्रमुक्तस्तु —^b) D8 कुर्वाणो (for कर्णोऽपि) S (C missing) यलिना (for रथिना) —^c) D8 om (hapl 16^a-18^b —^d) G2 कर्णोपि रथिना वर (= 16^a)

17 Ś2 missing (cf. v 1 1) D8 om 17 (cf. v 16) —^b) S (G5 missing) ग्रस्तं दृष्ट्वा (by transp) —^c) G8 हलायुधेन —^d) K2 सिंहेनेव

किरञ्शरौघान्प्रययावलायुधरथं प्रति ॥ १८
 तमायान्तमभिप्रेक्ष्य स तदालायुधः प्रभो ।
 घटोत्कचं समुत्सृज्य भीमसेनं समाह्वयत् ॥ १९
 तं भीमः सहस्राभ्येत्य राक्षसान्तकरः प्रभो ।
 सगणं राक्षसेन्द्रं तं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ २०
 तथैवालायुधो राजञ्शिलाघातैरजिह्वगैः ।
 अभ्यवर्षत कौन्तेयं पुनः पुनररिदमः ॥ २१
 तथा ते राक्षसाः सर्वे भीमसेनमुपाद्रवन् ।
 नानाप्रहरणा भीमास्त्वत्सुतानां जयैषिणः ॥ २२
 स ताड्यमानो बलिभिर्भीमसेनो महाबलः ।

पञ्चभिः पञ्चभिः सर्वास्तानविध्यच्छितैः शरैः ॥ २३
 ते बध्यमाना भीमेन राक्षसाः खरयो नयः ।
 विनेदुस्तुमुलान्नादान्दुद्रुवुश्च दिशो दश ॥ २४
 तास्त्रास्यमानान्भीमेन दृष्ट्वा रक्षो महाबलम् ।
 अभिदुद्राव वेगेन शरैश्चैनमवाकिरत् ॥ २५
 तं भीमसेनः समरे तीक्ष्णाग्रैरक्षिणोच्छरैः ।
 अलायुधस्तु तानस्तान्भीमेन विशिखान्नये ।
 चिच्छेद कांश्चित्समरे त्वरया कांश्चिदग्रहीत् ॥ २६
 स तं दृष्ट्वा राक्षसेन्द्रं भीमो भीमपराक्रमः ।
 गदां चिक्षेप वेगेन वज्रपातोपमां तदा ॥ २७

C 7 8053
 B 7 177 28
 K 7 178. 29

18 Ś: missing (cf v 1 1) Ds om. 18^{ab} (cf v 1 16) Ds om 18 —^a) Ds शोभितस्तेन वपुषा —^b) Ds ० भीमसेन (Ds 'नि') प्रतापवान्

19 Ś: missing (cf v 1 1) —^a) Dc1 आयातम् B: भीमसेनमभिप्रेक्ष्य, Ds ० तमभिप्रेक्ष्यमायात —^b) Ds om. प्रभो D: अलायुधमरिदम —^c) Ds १ १ १ परित्यज्य (for समुत्सृज्य) —^d) Ks तदाह्वयत्, Dn2 Ds १ १ १ ततोभ्ययात्, Ds समन्ययात्, Ds समर्दयत् (for समाह्वयत्)

20 Ś: missing (cf v 1 1) —^b) Ds प्रभु (for प्रभो) —^c) B: 2 Dc1 Dn1 स, Ds ० च (for त)

21 Ś: missing (cf v 1 1) T Gs om (hapl) 21^a-29^b —^a) B: [अ]लासुतो (for 'युधो) —^b) Dn2 छित्वा घातैर् (for शिलाघातैर्) —^c) Ds अभ्यवर्षत, Gs अभ्यवर्षत्स (for 'वर्षत) —^d) Dn1 Ds १ १ अरिदम, Dn2 Ds १ १ अरिदम (for दम)

22 Ś: missing (cf v 1 1) T Gs om 22 (cf v 1 21) —^c) Ś: Ks धाराप्रहरिणो, Ks 2 Ds धाराप्रहरणा, M (except M1) नानाप्रहरणैर् (for 'प्रहरणा) Ks om. भीमा —^d) B: जयैषिणा Ś: Ks स्वर्षुत्राणा जयैषिणा

23 Ś: missing (cf v 1 1) T Gs om 23 (cf v 1 21) —^a) Ks B Dc1 Dn Ds Gs १ यदुभिर् (for बलिभिर्) Gs M1 १ स पीड्यमानो यदुभिर् —^b) Ks reads 23^{ed} on marg —^c) Ds १ पांडव (for the first पञ्चभि) —^d) Ds अविध्यत (for तानविध्यत्) Ds १ transp शितै and शरै Gs ताडय भ्रिशितै शरै

24 Ś: missing (cf v 1 1) T Gs om 24 (cf v 1 21) —^a) Ś: Ks ताड्यमाना, Dn2 युध्य (for वध्य) Ks अभिदुद्राव वेगेन —^b) Ds -योद्धय (for -योनय) Dn2 Ds १-४ राक्षसा क्रूबुद्धय (Ds १ यो धिन), Gs १ १ १ सा खचरा रणे —^c) Dc1 Dn1 तुमलान्, Dn2 Ds १ १ १ च महा, Gs M चातुलान् (for तुमु) Ś: Ks १ १ विनेदुस्तुमुला राजन्, Ks १ १ तुमला राजन् (hypermetrio) —^d) Bom. ed ते (for च) Ds om दश

25 Ś: missing (cf v 1 1) T Gs om 25 (cf v 1 21) Ms-s om. 25^a-26^b —^a) Ds १ १ १ त्रस्यमानान्, Gs ताड्य (for त्रास्य) —^b) Some MSS महाबल —^d) Gs M1 १ अवारयत् (for किरत्)

26 Ś: missing (cf v 1 1) T Gs om 26 (cf v 1 21) Ms-s om 26^{ab} (cf v 1 25) Gs om. (hapl) 26^a-29^b —^b) Ds १ १ १ आ (Ds चा) चिनोत् (for अक्षिणोत्) —^c) Gs [s]पि (for तु) Ks Ds तानस्त्रान्, Ds तान्सर्वान्, Ds १ तास्तान्स (for तानस्त्रान्) —^d) Ms-s निशितान् (for विशिखान्) —^e) Ds १ १ १ मुक्ताश्चिच्छेद समरे —^f) Gs १ १ १ दरसा (for त्वरया) Ds १ १ १ अग्रसीत् (for हीत्)

27 Ś: missing (cf v 1 1) T Gs १ om 27 (cf v 1 21, 26) —^b) B: १ पराक्रम (for 'क्रम') —^d) Gs M वज्रपातसमां (Ms-s 'म') तदा

28 Ś: missing (cf v 1 1) T Gs १ om 28 (cf v 1 21, 26) —^a) Gs १ १ १ सप्रेक्ष्य (for वेगेन) —^b) Ks B: १ १ १ Dc1 Dn1 Gs १ १ १ तदा

C 7 8053
B 7 178 28
K 7 179 30

तामापतन्तीं वेगेन गदां ज्वालाकुलां ततः ।
गदया ताडयामास सा गदा भीममाव्रजत् ॥ २८
स राक्षसेन्द्रं कौन्तेयः शरवर्षैरवाकिरत् ।
तानप्यस्याकरोन्मोघात्राक्षसो निशितैः शरैः ॥ २९
ते चापि राक्षसाः सर्वे सैनिका भीमरूपिणः ।
शासनाद्राक्षसेन्द्रस्य निजघ्नू रथकुञ्जरान् ॥ ३०
पाञ्चालाः सृञ्जयाश्चैव वाजिनः परमद्विपाः ।
न शान्तिं लेभिरे तत्र राक्षसैर्भृशपीडिताः ॥ ३१
तं तु दृष्ट्वा महाघोरं वर्तमानं महाहवे ।
अब्रवीत्पुरुषश्रेष्ठो धनंजयमिदं वचः ॥ ३२
पश्य भीमं महाबाहो राक्षसेन्द्रवशं गतम् ।
पदवीमस्य गच्छ त्वं मा विचारय पाण्डव ॥ ३३

(for तत) — °) Dn: om ताडया — °) G: भूमिम्
(for भीमम्)

29 Ś: missing (cf v 1 1) T G: 4 om 29^{ab}
(cf v 1 21, 26) B: om 29^{ab} — °) K: lacuna,
G: M: 3 त (for स) — °) D: 8 अय (for अस्य)
— °) Ś: K: 3 D: विविधे, D: विशिखे (for निशिते)
D: शितै (for शरै)

30 Ś: missing (cf v 1 1) — °) B Dc: Dn:
D: रज्ज्या (for सैनिका) D: भीमरूपा प्रहारिण — °)
D: 5 समताद् (for शासनाद्) — °) D: निजघ्नुरि
तरेतर

31 Ś: missing (cf v 1 1) — °) T G: 4 स
वाजिरथकुञ्जरा — °) B: शक्ति (for शान्ति)

32 Ś: missing (cf v 1 1) — °) Ś: K (K:
missing) D: ततो (for त तु) Dn: transp तु
and दृष्ट्वा M: transp महाघोरं and वर्तमान Ś: नृत्य-
मान, K: 3 D: रक्तपानं (for वर्तमान) B (except B:)
Dc: Dn D: 8 S (except G: 2, G: missing) महाहवं
(for 'हवे) — °) K: व्याघ्रो (for श्रेष्ठो) K: B Dc:
Dn: S (G: missing) भयवीर्युदरीकाक्षो

33 Ś: missing (cf v 1 1) — °) K: B (except
B: 1) Dc: Dn याहु (for -बाहो) Ś: K: 3 पश्य भीमो
महाबाहु — °) Ś: K: 3 गत (for गतम्) — °) B: 3
Dc: Dn पदमस्यानुगच्छ त्व

धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च युधामन्यूत्तमौजसौ ।
सहिता द्रौपदेयाश्च कर्णं यान्तु महारथाः ॥ ३४
नकुलः सहदेवश्च युयुधानश्च वीर्यवान् ।
इतरात्राक्षसान्भन्तु शासनात्तत्र पाण्डव ॥ ३५
त्वमपीमां महाबाहो चमूं द्रोणपुरस्कृताम् ।
वारयस्व नरव्याघ्र महद्भि भयमागतम् ॥ ३६
एवमुक्ते तु कृष्णेन यथोद्दिष्टा महारथाः ।
जग्मुर्वैकर्तनं कर्णं राक्षसांश्चेतरात्रणे ॥ ३७
अथ पूर्णायतोत्सृष्टैः शरैराशीविषोपमैः ।
धनुश्चिच्छेद भीमस्य राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ॥ ३८
हयांश्वास्य शितैर्वर्णैः सारथिं च महाबलः ।
जघान मिपतः संख्ये भीमसेनस्य भारत ॥ ३९

34 Ś: missing (cf v 1 1) — °) D: युयुधानो-
त्तमौजसौ — °) K: 4 B Dc: Dn D: 3 T G: 4 सहितौ
(for 'ता) K: 1 द्रौपदीयश्च; D: 3 देयैश्च (for 'दे
याश्च) — °) D: पातु (for यान्तु) D: om महारथा

35 Ś: missing (cf v 1 1) — °) D: हत्वा,
D: 3 7 8 T G: 4 हतु (for भन्तु) — °) D: om
from ण्डव up to भयमा (in 36^d) T G: 2 M
पार्थिवा (G: M: 3 'च), G: 4 पाण्डवा

36 Ś: missing (cf v 1 1) D: om up to भयमा
(cf v 1 35) — °) K: B: परिरूढ (B: 'रू)ता (for
पुर) — °) S (G: missing) धारयस्व (for वार) — °)
Dn: D: 3 महाबाहो (for नरव्याघ्र) — °) D: महद्भय-
मिहागत

37 Ś: missing (cf v 1 1) — °) D: 8 उक्तेन
(for उक्ते तु) — °) K: यथोद्दिष्टो, D: यथोद्दिष्ट,
M: 3 यथादिष्टा (M: 'ष्ट) (for यथोद्दिष्टा) Ś: K:
Dn: D: 3 6-8 रथोत्तमा (D: 'म), D: 5 तथोत्तमा
(for महारथा) K: 2 D: यथोद्दिष्ट (D: 'ष्टो) नरोत्तमा
(D: 'म) — °) Dn: om तैन क — °) Dn: राक्षसा
(for 'साश्च) B: 3 4 Dn: चैव तान्, B: 3 Dc: D:
चेतरे, Dn: [अ]पि तान्, D: 4 7 8 [ह]तरान् (for
चेत) D: राक्षसैर्द्वान्महाबलान्

38 Ś: missing (cf v 1 1)

39 Ś: missing up to 39° (cf v 1 1) K: om

सोऽस्वतीर्य रथोपस्थाद्वताश्वो हतसारथिः ।
 तस्मै गुर्वी गदां घोरां स विनद्योत्ससर्ज ह ॥ ४०
 ततस्तां भीमनिर्घोषामापतन्तीं महागदाम् ।
 गदया राक्षसो घोरो निजघान ननाढ च ॥ ४१
 तद्गृष्टा राक्षसेन्द्रस्य घोरं कर्म भयावहम् ।
 भीमसेनः प्रहृष्टात्मा गदामाशु परामृशत् ॥ ४२
 तयोः समभवद्युद्धं तुमुलं नररक्षसोः ।
 गदानिपातसंहर्दैर्भुवं कम्पयतोर्भृशम् ॥ ४३

गदाविमुक्तौ तौ भूयः समासाद्येतेतरम् ।
 मुष्टिभिर्वज्रसंहर्दैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ ४४
 रथचक्रैर्युगैरक्षैरधिष्ठानैरुपस्कृतैः ।
 यथासन्नमुपादाय निजघ्नतुरमर्षणौ ॥ ४५
 तौ विश्वरन्तौ रुधिर समासाद्येतेतरम् ।
 मत्ताविव महानागावकृष्येतां पुनः पुनः ॥ ४६
 तमपश्यच्चृपीकेशः पाण्डवानां हिते रतः ।
 स भीमसेनरक्षार्थं हैडिम्बं प्रत्यचोदयत् ॥ ४७

C 7 8073
B 7 177 48
K 7 178 49

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥

39 —^a) D₁ 1 8 शतैर्, T G₁-4 महा (for शतैर्)
 —^o) D₃ 6 दधित (for मिपत) G₁ M सत्वे (for
 संख्ये) —^d) B Dc₁ Dn₁ राक्षस, D₅ Ms-5 मारिप
 (for भारत)

40 —^a) Ś K₁-3 D₁ G₂ 4 तस्मिन् (for तस्मै) D₁
 गुर्वी —^a) D₁ 8 सविनद्य (for स विनद्य) K₁ न
 विद्योत्ससर्ज ह (submetric), B Dc₁ Dn₁ D₂ विनद्
 युत्समर्ज ह, D₁ सविद्योत्स ससर्ज ह, S (G₅ missing)
 विनदन्वै स

42 —^a) K₁ स्वद्, K₁ B₂ D₁ 2-8 G₁ 4 M₁ 2 त
 (for तद्) —^o) D₅ [s]य हृष्टात्मा, G₁ 3 4 M
 [s]प्रहृ (for प्रहृ) —^d) Dn₂ D₁ 6 1 8 उग्रा (for
 आशु) Ś K₁ 2 B₁ 8 8 Dc₁ D₁ परामृषत्

43 —^b) K₁ 2 Dc₁ राक्षसो (for रक्षसो) D₁ 5 1 8
 तुमुलं नरराक्षसो —^o) G₅ om गदा D₃ निर्वात, D₅
 मघात (for निपात) K₂ D₁ 5 1 सहादैर्, B₁
 निहादैर् (for सहादैर्) — D₂ om (hapl.) 43^d-44°
 —^d) K₁ 2 Dc₁ D₁ 5 8 8 G₁ M₁-3 कम्पयतो (D₂ ते)
 (for 'यतोर्) D₁ 5 भुव कम्पयतो भृशं (sio)

44 D₂ om 44^{ab} (cf. v 1 43) —^a) D₅ T
 गदा (for गदा) Ś K₁-3 D₅ विमुक्तौ; T G₂ 4 वि-
 मुच्य (for विमुक्तौ) — After 44^{ab}, D₂ reads 46^{ad} for
 the first time repeating it in its proper place, while
 D₅ reads it K₁ 2 G₄ om (hapl.) 44°-46^b —^o)
 Ś G₁ M सहादैर्, T G₂ 8 संवातैर् (for सहादैर्)

45 K₁ 2 G₄ om 45 (cf. v 1 44) —^a) G₂
 तथाक्षैश्च (for युगैरक्षैर्) —^b) Ś₁ K₃ अपस्कृतै, S
 (G₄ om, G₅ missing) अत्र (for उप) —^o) G₁

यथासन्नम्, G₂ यथा योगम् (for यथासन्नम्) D₁ 5 यथा
 समुपट्यायातौ —^d) Dn₂ D₁ 8 तौ (for नि) B₅
 D₅ G₁ M₁ 2 अमर्षिणौ, T G₂ 8 अरिदमौ (for अमर्षणौ)
 D₁ 8 जघ्नत् रोमहर्षणौ

46 K₁ 2 G₄ om 46^{ab} (cf. v 1 44) —^a) D₁ 5
 विश्विपतां (for विश्वरन्तौ) — D₃ reads 46^{ad} for the
 first time after 44^{ab}, D₅ reads it after 44^{ab} —^o)
 Ś₂ om. हा D₂ महानागा, D₃ (first time) 'नागाच्,
 D₁ 'नागाद् (for नागाच्) —^d) Ś₂ K₁ 2 D₁
 आकृष्येतां, K₁ B Dc₁ Dn D₂ 8 (second time) 5
 G₅ 4 Ms च कृपाते, D₁ वाक्षेपेता, D₁ 8 अक्षेपेता (D₅
 पेता), T G₂ M₅ चकृपाते (for अकृष्येता) Dn₂ D₁
 5 1 8 परस्पर (for पुन पुन) G₁ M₁ 2 4 चकृपा (M₁
 'कर्पा' तेतेरेतरं

47 —^a) Ś₂ K₁ 2 D₁ G₂ 4 ताव्, K₁ B Dc₁ Dn
 D₂ T G₂ तद् (for तम्) D₁ 8 चापश्यद्, D₁ अप
 श्यन् —^o) T G₂ 3 M₁ 2 मोक्षार्थं (for रक्षार्थं) Ś₂
 K₁ 2 D₁ G₄ भीमसेनस्य र (G₄ मो) क्षार्थं —^d) K₃ D₁
 हैडिम्बं, K₃ D₅ 8 हैडिर्वी, Dn₁ हैडि, D₂ 4 1 हैडिं
 (for हैडिम्ब) B (except B₅) Dc₁ Dn₁ 8 (G₅
 missing) पर्यचोदयत्; D₃ 6-8 प्रत्यनो (for प्रत्यचो)

Colophon K₅ G₅ missing — Sub-parvan Ś₂
 K₁ 2 B Dc₁ Dn₂ D₁ 8 8 घटोत्कचवच — Adhy name
 K₁ B₁ 8 4 Dc₁ D₁ 2 4 5 1 8 G₁ 2 4 M₁ 2 रात्रियुद्ध,
 D₅ रात्रियुद्धे भीमालायुधसंग्राम, M₅ 8 रात्रियुद्धे भीमा
 लायुधयुद्ध, Bom ed रात्रियुद्धे अलायुधयुद्ध — Adhy
 no (figures, words or both) Dn₁ 177, D₅ 72,
 T G₂-4 172, G₁ M₁ 2 171, Ms-3 170 — Śloka
 no Dn₁ 48

१५३

संजय उवाच ।

संप्रेक्ष्य समरे भीमं रक्षसा ग्रस्तमन्तिकात् ।
वासुदेवोऽब्रवीद्वाक्यं घटोत्कचमिदं तदा ॥ १
पश्य भीमं महाबाहो रक्षसा ग्रस्तमन्तिकात् ।
पश्यतां सर्वसैन्यानां तव चैव महाद्युते ॥ २
स कर्णं त्वं समुत्सृज्य राक्षसेन्द्रमलायुधम् ।
जहि क्षिप्रं महाबाहो पश्चात्कर्णं वधिष्यसि ॥ ३
स वाष्णोयवचः श्रुत्वा कर्णमुत्सृज्य वीर्यवान् ।
युयुधे राक्षसेन्द्रेण वक्रभ्रात्रा घटोत्कचः ।
तयोः सुतुमुलं युद्धं बभूव निशि रक्षसोः ॥ ४

अलायुधस्य योधांस्तु राक्षसान्भीमदर्शनान् ।
वेगेनापततः शूरान्प्रगृहीतशरासनान् ॥ ५
आत्तायुधः सुसंकुद्धो युयुधानो महारथः ।
नकुलः सहदेवश्च चिच्छिदुर्निशितैः शरैः ॥ ६
सर्वाश्च समरे राजन्किरीटी क्षत्रियर्षभान् ।
परिचिक्षेप वीमत्सुः सर्वतः प्रक्षिपञ्चरान् ॥ ७
कर्णश्च समरे राजन्व्यद्रावयत पार्थिवान् ।
धृष्टद्युम्नशिखण्ड्यादीन्पाश्चालानां महारथान् ॥ ८
तान्वध्यमानान्दृष्ट्वा तु भीमो भीमपराक्रमः ।
अभ्ययाच्चरितः कर्णं विशिखान्विकिरव्रणे ॥ ९

153

☞ This adhy is missing in K₁ G₅ (cf. v 1 7 125 14, 137 9)

1 ^a) Ś K₁₋₃ D₁ त दृष्ट्वा, K₁ D₂ D₃ : १ १ ३
स (D₁ ६ स) दृश्य (for संप्रेक्ष्य) D₂ D₃ ३ ६ S (G₅
missing) transp समरे and भीम — ^b) G₁ M₁ २
राक्षस (for रक्षसा) D₂ अतिके — D₁ om (hapl)
1^a-2^b — ^c) Ś K₁₋₃ हृषीकेशो (for वासुदेवो) K₁
B D₁ D₂ राजन् (for वाक्यं) — ^d) Ś₁ K₂ नृप,
K₁ २ ४ B D₁ D₂ वच, D₂ D₃ ३ ६-३ तत, D₁
पुन (for तदा)

2 D₁ om. 2^{ab} (cf v 1 1) D₂ ६ om (hapl)
2^{ab} — ^a) D₁ om हावा — ^b) = 1^b B D₁ D₂
आहवे; D₃ अतिके (for 'कात्' — ^c) D₁ ६ तथा (for
तव)

3 ^a) D₂ ६ कर्णं तं; D₃ तु कर्णं; S (G₅ missing)
कर्णं तु (for कर्णं त्वं) — ^c) D₁ om हावा — ^d) S
(G₅ missing) हनिष्यसि (for वधि*)

4 ^a) Ś₁ K₂ भीमसेनिर् (for वक्रभ्रात्रा) — ^a) D₂
D₁ १ ३ T G₂₋₄ तु, D₁ स (for सु) D₂ १ १ ३ तुमलं
(for तुमुल) — After 4, N (K₅ missing) ins

1237* अलायुधस्य चैवोप्र हैडिम्बस्य च भारत ।

[D₂ नैवापि (for चैवोय) D₁ D₂ D₃ १ १ ३ हैड
पस्य. Bom ed हैडिबेष्वापि भारत (for the post half).]

5 D₁ transp 5^{ab} and 5^{cd} — ^a) D₁ अलायुधस्तु,
G₁ हलायुधस्य Ś₁ घोरास्तु, K₂ ४ B D₁ D₂ D₃ ६
योधाश्च, M₁ २ ६ योधास्तु — ^b) Ś₂ D₂ D₃ ६ १ ३
घोर (for भीम) B₁ विक्रमान् (for दर्शनान्) D₁
पाचाला द्रोणमेव तु — ^c) G₁ M₁ २ [उ]त्पतत (for
[आ]प*)

6 D₂ om (hapl) 6^a-7^b — ^a) K₁ D₁ अलायुध,
D₁ (before corr) D₂ D₃ ६ अलायुध, D₁ (by
corr) युयुधान, D₂ अलायुध (for आत्तायुध)
D₁ D₂ १ १ ३ T G₂₋₄ तु (for सु) G₁ M₁ २ सुसं
कुद्धान् (for 'द्धो) D₂ युधामन्युश्च सकुद्धो — ^d) Ś
K (K₅ missing) D₁ चिच्छेद, D₂ D₃ ३ बिभिदुर
(for चिच्छि*) D₁ युयुधानो महारथ (= 6^b)

7 D₃ om 7^{ab} (cf v 1 6) D₁ om 7^a-10^b
— ^a) D₂ सर्वाश्च D₃ तु (for च) — ^b) D₂
किरीटी क्षत्रियर्षभ — D₁ om 7^{cd} — ^d) K₁ B D₁
D₂ D₃ S (G₅ missing) प्रकिरन्, D₂ D₃ प्राक्षिपन्
(for प्रक्षि*).

8 D₁ om 8 (cf v 1 7). — ^b) D₁ ३ प्राद्रावयत
(for व्यद्रा*) G₁ M₁ २ पादवान् (for पार्थिवान्) D₂
द्रावयामास पार्थिवान् — ^c) Bom. ed पचालाना

9 D₁ om 9 (cf v 1 7) — ^a) B₁ ३ D₁ D₂
[अ]य (for तु) D₁ ३ तान्दृष्ट्वा वध्यमानास्तु — ^b)
D₁ om (hapl) भीम D₁ पराक्रम (for 'क्रम)
— ^c) K₁ G₅ अभ्ययात्, D₂ अभ्य* (for अभ्य*),

ततस्तेऽप्याययुर्हत्वा राक्षमान्यत्र सृतजः ।
 नकुलः महदेवश्च नात्यकिञ्च महारथः ।
 ते कर्णं योधयामासुः पाञ्चाला द्रोणमेव च ॥ १०
 अलायुधस्तु संकुदो घटोत्कचमरिंदमम् ।
 पग्निघ्नेणातिरागेन ताडयामास मूर्धनि ॥ ११
 स तु तेन प्रहारेण भैमसेनिर्महाबलः ।
 ईप्सन्मूर्ध्निचितोऽञ्जमानं संस्तम्भयत वीर्यवान् ॥ १२
 ततो दीप्ताग्निसंकाशा शतघण्टामलंकृताम् ।
 चिक्षेप ममरे तस्मै गदां काञ्चनभूषणाम् ॥ १३
 सा ह्यान्सारथिं चैव रथं चास्य महामना ।

चूर्णयामास वेगेन विसृष्टा भीमकर्मणा ॥ १४
 स भग्नहयचक्राक्षो विशीर्णध्वजकूरः ।
 उत्पपात रथात्तूर्णं मायामास्थाय राक्षसीम् ॥ १५
 स समास्थाय मायां तु वर्णं रुधिरं बहु ।
 विद्युद्विभ्राजितं चासीचिमिराभ्राकुलं नभः ॥ १६
 ततो वज्रनिपाताश्च साशनिस्तनयिन्ववः ।
 महांश्चटचटाशब्दस्तत्रासीद्धि महाहवे ॥ १७
 तां प्रेक्ष्य विहितां मायां राक्षसो राक्षसेन तु ।
 ऊर्ध्वमुत्पत्य हैडिम्बस्तां मायां माययावधीत् ॥ १८
 सोऽभिवीक्ष्य हतां मायां मायावी माययैव हि ।

C 7 2093
B 7 176 20
K 7 179 20

M₃- स्वस्ति (for 'त') —^d B (except B₁) D₁ D₂ D₃ प्रस्तिन्, D₄ : ० विस्तिन् (for विस्तिन्) S₁ K₃ G₂ विस्तिन्विस्तिन्वाग्रो

10 D₁ om. 10^{aa} (cf. v 1 7) —^a B₁ D₁ प्रय-
 युर, D₁ : [s]न्यान्प्रयुर, S (G₂ missing) [s]म्याय
 युर (for ऽप्या) G₂ भित्वा (for हत्वा) —^c Bom
 ed पचाला B₁ D₁ D₂ D₃ : - : तु (for च)

11 ^a D₁ e च (for तु) D₁ : अलायुध सुमकुदो
 —^b B₁ D₁ : अरिंदम (B₁ 'म') —^c S₁ K₁ : D₂ :
 D₁ e M₁ : परिवेन (for वेण) B₁ अविप्रेगेन, T G₁ -
 छद्रिकायेन (for अति')

12 ^b B₁ महारथ (for 'च') —^c S₁ K₁ (K₂
 missing) B D₁ : e ईप्सन्मूर्ध्निमा (S₁ K₁ त ता हेमानम्
 D₁ D₂ ईप्सन्मूर्ध्निमा', D₂ : ईप्सन्मूर्ध्निमा' (sic),
 D₃ : 'छांयुतामान', D₄ : १ : ३ 'छां गतोमान' —^d S₁
 K₂ : B D₁ D₂ : ० अलमयत, D₂ : D₃ : १ : ३ नम
 यामास, M₁ मस्तम्भयत (for मस्तम्भयत) D₁ अस्त
 मयत मूर्ध्निमान

13 K₂ om 13^{aa} —^c D₁ चिक्षेप च (for चिक्षेप)
 B S (G₂ missing) चिक्षेप तस्मै स (B₁ स्निन्स)मरे, D₁
 D₂ 'प वा स ममरे —^d S₁ K₁ B D₁ D₂ D₃ :
 S (G₂ missing) भूषिता (for भूषणाम्)

14 ^a S₁ K₂ स (for सा) D₂ D₃ : चाल्य (for
 चैव) B D₁ D₂ M₂ : मा (D₂ स) हयाश्च रथं चा-
 (M₃ : तस्य, D₁ : मा हयाग्रथिन हत्वा, T G₁ :
 M₁ : स हयाग्रथुरश्च (G₁ M₁ : 'रत्न'स्य —^b S₁ om 14^{bc}
 —^b B D₁ D₂ S (G₂ missing) सारथि च (for रथ
 चाथ्य) B₁ महामना, D₂ : D₃ : महाम्वन, D₄ : ध्वज

(for 'म्वना) —^c D₁ वर्णयामास (for चूर्ण) —^d
 S₁ D₂ : निस्सृष्टा (for वि') S₁ K₁ : ३ D₁ -सुनुना
 (for कर्मणा)

15 ^a B₁ रथ (for हय) K₂ B D₁ D₂ :
 : १ चक्राज्ञाद् D₁ वक्राज्ञान्, D₃ -चक्राक्षान् (for
 -चक्राक्षो) —^b D₃ विदीर्णा (for 'णं) B D₁
 D₂ D₃ : १ : ३ कूरवात्, D₄ : कौरवात् (for 'कूर)
 S₁ : विदीर्णरथकूर, K₂ : ३ D₁ : 'रथकूर' (K₁ 'र')

16 ^c D वा (for च) —^d S₁ K₁ : D₁ : ०
 विमिराभ्राकुल नभः, B₁ : S (G₂ missing) तुमुलाभ्राकुल
 नभः, D₂ : विमिराभ्रजक नभः (sic)

17 ^a K₁ : D₁ T G₁ : २ M₁ : निपातश्च, G₂ निपात
 (for 'वाद्य) D₃ om च —^b D₃ गर्जित (for
 माशानि) D₄ : स्तनयनिव, S (G₂ missing) 'यिरुमान्
 (for 'यिरुव) —^c K₁ चटचटः (for चटा) —^d
 K₁ B D₁ D₂ S (G₂ missing) च (for हि) S₁
 महारणे (for 'हवे)

18 ^a S₁ D₂ निहता, B D₁ D₂ महती (for
 विहिता) —^b B D₁ D₂ Bom ed राक्षसो राक्ष
 मस्य तु (B₂ ह, Bom ed च) —^c D₁ D₂ तूर्णम्
 (for ऊर्ध्वम्) S₁ K₁ : D₁ उड्डृत्य, S₂ उड्डृत्य, D₃
 उड्डृत्य (for उड्डृत्य) K₂ D₂ D₃ हैडिथिस्, D₄
 D₁ D₂ : १ : ३ हैडचस्, D₃ हैडच (for हैडिम्बस्)

19 D₂ om 19^a-20^b D₁ om 19^a-21^b —^a B₁
 [s]पि (for ऽभि) —^b D₁ S (G₂ missing) तु,
 D₂ : ह (for हि) —^c D₃ om from सुतु up to
 घटोत्कचे (in 19^d) K₂ D₁ तु (for सु) D₂ हुमलं

C 7 2064
B 7 178 10
K 7 179 20

अश्मवर्षं सुतमुलं विससर्ज घटोत्कचे ॥ १९
अश्मवर्षं स तद्धोरं शरवर्षेण वीर्यवान् ।
दिशो विध्वंसयामास तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २०
ततो नानाप्रहरणैरन्योन्यमभिवर्षताम् ।
आयसैः परिवैः शूलैर्गदामुसलमुद्गरैः ॥ २१
पिनाकैः करवालैश्च तोमरप्रासरूपनैः ।
नाराचैर्निशितैर्मल्लैः शरैश्चक्रैः परश्वधैः ॥ २२
अयोगुहैर्भिण्डिपालैर्गोशीर्पोल्लखलैरपि ।
उत्पात्य च महाशाखैर्विविधैर्जगतीरुहैः ॥ २३

शमीपीलुकरीरैश्च शम्भ्याकैश्चैव भारत ।
इक्षुदैर्वदरीभिश्च कोविदारैश्च पुष्पितैः ॥ २४
पलाशैररिमेदैश्च पृथन्यग्रोधपिप्पलैः ।
महद्भिः समरे तस्मिन्नन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २५
विविधैः पर्वताग्रैश्च नानाधातुमिराचितैः ।
तेषां शब्दो महानासीद्वज्राणां मिथतामिव ॥ २६
युद्धं तदभवद्धोरं भैरवलायुधयोर्नृप ।
हरीन्द्रयोर्यथा राजन्वालिमुग्रीवयोः पुरा ॥ २७
तौ युद्धा विविधैर्वोरैरप्युधैर्विशिखैस्तथा ।

—^d) Ḥ K1-8 B1 D1 5 घटोत्कच, K4 'त्कच

20 D2 om 20^{ab}, D1 om 20 (for both, cf. v 1 19) —^a) K8 4 B1 4 5 Dn1 D5 स त, B1 महा-, D8 0 तु त (for स तद्) —^c) Ḥ K (K5 missing) B5 Dn D1 2 0 दिष्टु (for दिशो)

21 D1 om 21^{ab} (cf. v 1 19) —^b) B1 अश्म-
वर्षता, D2 5 अभवन्महान् (D2 'हत्' (for अभिवर्षताम्)
S (G5 missing) अन्योन्यस्याभिवर्षतां —^d) Ḥ K2 D1
-मुसल-, K1 Dn D1 8-8 -मुशल, D5 -मुद्गर (for
मुसल-) Ḥ K3 D5 -पट्टिश, D8 -मुद्गै* (for -मुद्गरै)
G2 कुत्सुद्रपट्टिशै

22 ^a) G1 M करवालैश्च Dn2 पिनाककरवालैश्च, G2
परश्वधैश्च क्रकचैश्च —^b) B1 D1 G2 4 तोमर (for 'र)
B1 प्राश (for प्रास) S (G5 missing) -कपटै (G1 M
'णै) (for -कम्पनै) —^c) K2 वल्लै (for भल्ल)
—^d) K1 चरैश्च (for शरैश्च) T G8 अश्वै, G2 4
शखै (for चक्रै) K1 3 B1 2 D (except D3) पर
स्वधै, T G2-4 'श्वधै (for 'श्वधं)

23 ^a) D1 आयोगुहैर्, D2 अयोगुहैर्, D1 5 'गहैर्,
S (T2 [inf ltn] as in text, G5 missing) 'हुलैर्
(for 'गुहैर्) K4 B Dc1 Dn1 D2 8 भिदिपालैर्, D1 1
भिदिमालैर् (for 'पालैर्) D8 गुहैर्भिदिपालैश्च (sub-
metric) —^b) B1 गोशीर्पैर्मुपलैरपि —^c) Ḥ K1 4
D5 M3 4 टप्पाय च; B Dc1 Dn1 'ट्टिदैर्, D1 5 1 8
'ल्य च; M1 2 'अय स (for 'अय च) —^d) D8 6
विविधैर् (for विविधैर्)

24 D2 om 24^{ab} —^a) D1 5 शमी (for शमी)
Dn1 D1 5 -पिष्ट (D5 'ल्लः) Ḥ K (K5 missing)
-कनीरैश्च, D1 -कसारैश्च, Bom ed कदंशैश्च (for -करी

रैश्च) D1 समीपीलोकनीरैश्च (sic), T G2-4 शमी
विल्वशिरीषैश्च —^b) K2 D1 8 शपाकैश्च, K4 B Dc1
Dn चपकैश्च, D3 0 संपा', D1 साम्य', D5 सैम्य',
D7 शम्य' (for शम्या') —^c) B1 Dn2 इक्षुदी (for
इक्षुदैर्) —^d) T G2-4 सु (for च)

25 T om (hapl) 25^a-26^b —^a) G3 M3-5 पाला
शैर् K8 अरिसेनैश्च, K4 Dn1 D2 चारिमेदैश्च, B1 अरि
मोदैश्च, D1 5 अवमेदैश्च, D5 गिरि', D7 8 अविमदैश्च,
G1 M1 2 अपि विल्वैश्च (for अरिमेदैश्च) —^b) Dn2
D2 4 5 किंशुकै (for -पिप्पलै) —^c) Dn2 D2 4 7 8
संयुगे, D5 सगमे (for ममरे)

26 T om 26^{ab} (cf. v 1 25) —^a) Ḥ D5 वि
दिश्वै, K8 4 B Dc1 Dn1 विपुलं (for विविधै) G1-4
M पर्वताना (for 'ग्रैश्च) —^b) G1 M शृंगैर् (for नाना)
D2 8 0 नानाधातुविराजितै, G2-4 शृंगैर्धातुविविधितै
—^c) D1 5 1 8 एषा (for तेषा) —^d) D1 वज्राना
B8 स्तम्भताम् (for मिथ') K8 अपि (for इव) S
(G5 missing) वज्रेणाहन्यतामिव

27 ^a) S (G5 missing) transp युद्ध and तद् K1
Dn1 D1 2 समभवद्, Dn2 D1 5 1 8 तत्राभ', D5
तदाम' (for तदम्) —^b) Ḥ K1 2 D1 5 1 8 भैरव्या
लायुधयोर्, G1 8 4 M भैरवा'. B5 मृधे, D8 0 तत,
S (G5 missing) मृशं (for नृप) —^d) M1 2 5 बालि
(for वालि) K1 B5 इव, Dn2 D1 5 1 8 यथा (for
पुरा)

28 ^{ab}) D5 तैर् (for तौ) K1 G1 M3 4 विद्धा,
Dn1 D1 5 युध्य, D1 विद्धौ, D2 5 युद्धैर् (for युद्धा)
D5 T G2-4 transp विविधै and विशिखै G1 M
आयसैर् (for आयुधैर्) Ḥ K1, 2 4 D1 अपि, D8 0

प्रगृह्य निशितौ खड्गावन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २८
 तावन्योन्यमभिद्रुत्य केगेषु सुमहावलौ ।
 भुजाभ्या पर्यगृहीता महाकायौ महावलौ ॥ २९
 तौ मित्रगात्रौ प्रस्वेदं सुसुवाते जनाधिप ।
 रुधिरं च महाकायावमिदृष्टाविवाचलौ ॥ ३०
 अथामिपत्य वेगेन ममुद्धाम्य च राक्षसम् ।
 बलेनाक्षिप्य हृदिम्ब्रवर्तास्य गिरो महत् ॥ ३१
 सोऽपहत्य गिरस्तस्य कुण्डलाभ्यां विभूषितम् ।
 तदा सुतमुलं नादं ननाद सुमहाबलः ॥ ३२
 हतं दृष्ट्वा महाकायं वक्त्रजातिमरिदमम् ।
 पाञ्चालाः पाण्डवाश्चैव सिंहनादान्विनेदिरे ॥ ३३

ततो मेरीसहस्राणि शङ्खानामयुतानि च ।
 अवादन्याण्डवेयास्तस्मिन्नक्षसि पातिते ॥ ३४
 अतीव सा निशा तेषां बभूव विजयावहा ।
 विद्योतमाना विप्रभौ समन्तादीपमालिनी ॥ ३५
 अलायुधस्य तु गिरो भैमसेनिर्महाबलः ।
 दुर्योधनस्य प्रमुखे चिक्षेप गतचेतनम् ॥ ३६
 अथ दुर्योधनो राजा दृष्ट्वा हतमलायुधम् ।
 बभूव परमोद्विग्नः सह सैन्येन भारत ॥ ३७
 तेन ह्यस्य प्रतिज्ञातं भीमसेनमहं युधि ।
 हन्तेति स्वयमागम्य स्मरता वैरमुत्तमम् ॥ ३८
 ध्रुवं स तेन हन्तव्य इत्यमन्यत पार्थिवः ।

C. 7 2113
B 7 178 19
K 7 179 40

G: तदा (for तथा) —^c) Ś: K: 3 विगृह्य, Ś: K: 4 B: D: 2: 4: 5: 3 नि, T G: 4 उन्सृज्य (for प्रगृह्य) Dn: 1 च निशितौ D: 2 निगृह्य निशितौ खड्गैर —^d) B (except: B: 4) Dn: 1 D: 2 S (G missing) अभिपेतु, D: 3 जघ्नित्वा (for जघ्नतु)

29 ^b) Dn: 2 तु, D: 3 च (for सु) — G: M: om. (hapl) 29^d, M: reads 29st inf lin 400 m —^c) T G: 2: 4: 5: 3 यादुभि, G: M: 2 वाहुभ्या (for भुजाभ्या) Dc: 1 D: 1 प्रत्यगृहीता, T G: 3: 4: 5: 3 परि (for पर्य) —^d) G: 2: 4: 5: 3 महामाया (for 'काया')

30 ^a) B Dc: 1 Dn: 1 T G: 4 M: 2 तौ स्निग्ध, Dn: 2 D: 2: 3 प्रमिद, D: 3 अभिद्रु (for तौ मिद्र) D: 3 G: 4 नात्रै (for नात्रौ) D: 1 प्रस्वेदं (sic) —^b) Dn: 2 सुसुवाते च, D: 3 सुसुवाते, D: 2: 3 सुत्रा (D: 3 'अ'वाते (for सुत्रु)) D: 2 नराधिप, G: 3 जनाधिपौ —^c) Dn: 1 रुधिर, G: 2 वृष्टिभिः (for रुधिर) D: 3 तु (for च) — Dc: 1 reads 30^d twice —^d) Ś: K: 4 Dc: 1 (second time) D: 2: 3 अति (for अभि) Dc: 1 (second time) Dn: 2 अमुनौ (for अचलौ) Dn: 1 अभिवृष्टाचलाचलौ

31 ^a) G: M: 2 अभिपत्याशु वेगेन —^b) B: वाहुना, G: 1 राक्षस (for 'सन्') —^c) Ś: K: 4 D: 2 हृदि विश, Dc: 1 Dn: 1 हृद्विश, Dn: 2 D: 2: 3: 4 हृद्विश (for हृदिभ्यश्च) —^d) G: 3 [हरत् (for महत्)

32 ^a) Dc: 1 Dn: 1 [स]पहत्य, D: 3 हत्य, G: 1 हत्य (for हत्य) —^c) Ś: K: 2 तत्र, Dn: 2 D: 2: 3

तत, D: 3 तथा (for तदा) D: 2: 3 तुमल

33 ^a) G: M: 2 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) D: 3 महाबाहुं (for 'काय') —^b) D: 2: 3 वक्त्रजातिम् (for 'जातिम्') G: 2 अरिदम —^c) D: 1 पञ्चाला D: 3 सजयाश (for पाण्डवाश्च) — G: reads 33^d-34^a twice —^d) Ś सिंहनाद (for 'नादात्')

34 For the repetition in G: 4, cf v l 33 —^a) D: 2 राक्षसेन्द्राश्च (D: 3 'द्राश्च'), D: 3 पाण्डवास्ते, D: 3 तदा सर्वे (for पाण्डवेयाश्च) —^b) D: 3 घोरे नि (for रक्षसि) B Dc: 1 Dn: 1 राक्षसे निहते युधि

35 ^a) G: M: 4: 5 (inf lin as in text) राजन् (for तेषा) —^b) D: 2: 3 तथैव (for बभूव) D: 3 च (for वि) —^c) K: 2 विवृता (for विप्रभौ) —^d) D: 1 दीप्ति (for दीप)

36 ^a) D: 1 om प्रमुखे —^b) D: 1 चिक्षेद् (for चिक्षेप) B Dc: 1 Dn: 1 D: 2 चेतनम्, D: 3 G: 2 'स (for नम्)

37 ^a) Dn: 2 D: 2: 3: 4 दृष्ट्वा हत वीरम् (for राजा दृष्ट्वा हतम्) —^b) Dn: 2 om सह

38 K: 1 om 38^a-39^b —^b) D: 2: 3 भैमसेनिम् (D: 3 'निद्र') K: 1 D: 2 महा (for सह) —^c) Ś K: 3 D: 1 हन्मि ते, D: 2 हता ते, D: 3 हतासि (for हन्तेति) Ś: K: 3 आगत्य (for 'ग्य') S (G missing) हन्मीति स्म (G: M: 2: 4 हन्तेति स्म, M: 2 निहन्मीति) समागम्य

C 7 8112
B 7 178 79
K 7 179 40

जीवितं चिरकालाय भ्रातृणां चाप्यमन्यत ॥ ३९
स तं दृष्ट्वा विनिहतं भीमसेनात्मजेन वै ।

प्रतिज्ञां भीमसेनस्य पूर्णामेवाभ्यमन्यत ॥ ४०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥

१५४

संजय उवाच ।

निहत्यालायुधं रक्षः प्रहृष्टात्मा घटोत्कचः ।
ननाद विविधान्नादान्वाहिन्याः प्रमुखे स्थितः ॥ १
तस्य तं तुमुलं शब्दं श्रुत्वा कुञ्जरकम्पनम् ।
तावकानां महाराज भयमासीत्सुदारुणम् ॥ २
अलायुधविपक्तं तु भैमसेनि महाबलम् ।
दृष्ट्वा कर्णो महाबाहुः पाञ्चालान्समुपाद्रवत् ॥ ३

दशभिर्दशभिर्वाणैर्धृष्टद्युम्नशिरसण्डिनौ ।
दृढैः पूर्णायतोत्सृष्टैर्विभेद नतपर्वभिः ॥ ४
ततः परमनाराचैर्युधामन्यूत्तमौजसौ ।
सात्यकिं च रथोदार कम्पयामास मार्गणैः ॥ ५
तेषामभ्यस्यतां तत्र सर्वेषां सव्यदक्षिणम् ।
मण्डलान्येव चापानि व्यदृश्यन्त जनाधिप ॥ ६
तेषां ज्यातलनिघोषो रथनेमिखनश्च ह ।

39 K₄ om. 39^{ab} (cf v l. 38) —^a) Ś K₁₋₃
D₁ द्रुत (for ध्रुव) G₈ om न हन्तव्य —^c) D_{n1}
जीवितं चिरकाल हि, D₄ 'त कीर्तिमालाय, M₈₋₅ 'तं
धिररात्राय —^d) D_{o1} चाभि, D_{n1} चाति, D_{n2} D₄
ः १ ३ इति, M₂ चाभि (for चापि)

40 ^a) D₅ तु (for वि) —^b) Ś: K₃ हि, G₁ २
M₁ २ च (for वै) —^d) B₅ अस्यवर्तते (sic) (for
'मन्यत) Ś K₁₋₃ D₁ ३ सत्या (D₈ पूर्णा)मेवान्वपथत

Colophon K₅ G₅ missing Sub-parvan K₁ २
B₅ ४ D₁ ३ घटोत्कचवध — Day of Drona's General
ship K₁ चतुर्थदिवसे — Adhy name Ś K₁ २ ४
B D G₁ अलायुधवध, T G₁ ३ M₁ २ रात्रियुद्धे अला
युधवध — Adhy no (figures, words or both)
D_{n1} 178, D_{n2} 179, D₃ 73, T G₂₋₄ 173, G₁
M₁ २ 172, M₈₋₅ 171 — Śloka no D_{o1} 42,
D_{n1} 41

154

☞ This adhy is missing in K₅ G₅ (cf. v l
7 125 14, 137 9)

1 ^a) T G₂₋₄ वीर (for रक्ष) B₁ निहत्यैवं ततो
रक्ष —^d) B D_{o1} S (G₅ missing) तव (G₃ 'त)

(for स्थित) D_{n1} वाहिन्या प्रमुखेन च

2 ^a) B₁ D_{o1} D_{n1} T G₁₋₄ M₁ तत्, D₂ [अ]थ,
D₄ तु (for त) Ś₁ K₃ विविध, D₅ १ ३ तुमुल D₄
शब्द, M₁ (sup len) युद्ध (for शब्दं) —^b) D₄
१ ३ कृत्वा (for श्रुत्वा) S (G₅ missing) हृदय (for
कुञ्जर) —^d) G₂ भीतिरासीत्सुदारुणा

3 ^a) M₂₋₅ अलायुधे (for 'युध) Ś₁ K₃ -विमुक्त,
D_{o1} विसक्त, D_{n2} -विविक्त (for विपक्त) D₂ ३ हि,
M₈ ३ त (for तु) —^d) D₇ ३ पञ्चालान् Ś K (K₅
missing) D₁ पाञ्चालान्समुपाहन (D₁ 'तुद)त्

4 ^c) Ś: K₁ २ D₁ पूर्णै कर्णायतोत्सृष्टैर् —^d) Ś₁
D₁ व्य (D₁ व्या)भिनन्, Ś: विभिन्नौ, K₁ २ व्यभिन्नैर,
D₃ अभिनन्, D₅ व्यच्छिनन् (for विभेद) D_{n1} -पर्वणा
(for पर्वभि) D₄ बलिभेदनपर्वभि

5 ^a) D₄ त त (for तत) M₈₋₅ पार्थिव- (for
परम)

6 ^a) G₁ M₁ २ ४ अभ्यसता (for 'स्यता) N (ex-
cept Ś₁ K₃, K₅ missing) तेषामभ्यस्य (D₅ 'मपश्य)तां;
सख्ये (B₁ युद्धे) —^c) T चान्येषु, G₁ M₁ ३
चापानां, G₂₋₄ M₈₋₅ चापेषु (for चापानि) —^d)
M₈₋₅ व्यादृश्यत Ś K₂ B₁ D_{o1} D₁ नराधिप (for

मेधानामिव धर्मान्ते बभूव तुमुलो निशि ॥ ७

ज्यानेमिधोपस्तनयितुमान्

घनुस्तडिन्मण्डलकेतुशङ्खः ।

शरौघवर्षाकुलवृष्टिमांश्च

संग्राममेघः स बभूव राजन् ॥ ८

तदुद्धतं शैल इवाप्रकम्प्यो

वर्षं महच्छैलसमानसारः ।

विध्वंसयामास रणे नरेन्द्र

वैकर्तनः शत्रुगणावमर्दी ॥ ९

ततोऽस्तुलैर्वज्रनिपातकल्पैः

शितैः शरैः काञ्चनचित्रपुङ्खैः ।

शत्रून्यपोहत्समरे महात्मा

वैकर्तनः पुत्रहिते रतस्ते ॥ १०

संछिन्नमिन्नध्वजिनश्च केचि-

त्केचिच्छरैरर्दितमिन्नदेहाः ।

केचिद्विस्तृता विहयाश्च केचि-

द्वैकर्तनेनाशु कृता बभूवुः ॥ ११

अविन्दमानास्त्वथ शर्म संख्ये

यौधिष्ठिरं ते बलमन्वपद्यन् ।

तान्प्रेक्ष्य भग्नान्विमुखीकृताश्च

घटोत्कचो रोपमतीव चक्रे ॥ १२

आस्थाय तं काञ्चनरत्नचित्रं

रथोत्तमं सिंह इवोन्ननाद ।

वैकर्तनं कर्णमुपेत्य चापि

विव्याध वज्रप्रतिमैः पृष्ठकैः ॥ १३

तौ कर्णिनाराचशिलीमुखैश्च

C 7 8125
B 7 179 14
K 7 120 14

जनां)

7 D₁ om 7^a-9^b —^a) Ś₁ निर्घोषे (for 'पो)
—^b) Ś₂ स्वर्णैश्च ह, D₁ D₁ स्वर्णै सह, D₅
स्वर्णेन ह (for 'स्वर्णश्च ह) —^c) D₁ 7 8 तुमलो

8 D₁ om. 8 (cf. v 1 7) —^a) Ś₁ घोष (for
घोष) D₁ D₂ 5 7 8 च (for च) —^b) G₁ तटी,
M₁ 2 5 तटिन् K₁ शृणौ (for 'शृणु) —^c) Ś K₁
D₁ वर्षाकुल, D₁ 3 वर्षातुल, G₂-4 वाताकुल (for
वर्षा) —^d) D₁ सेतु (for मेव)

9 D₁ om. 9^{ab} (cf. v 1 7) —^a) T G₃ 4 तम्
(for तद्) Ś₁ K₁-4 B₃ 4 D₁ D₂ 7 8 अद्भुत, D₅
अद्भुत (for उद्भुत) Ś₁ K₁ 8 B₁ D₁ D₃ [ज]प्रकपो,
B₃ प्रकम्प्यो (for [ज]प्रकम्प्यो) —^b) D₁ वर्षा, D₅
वर्षन् (for वर्ष) K₁ D₁ D₂ 5 7 8 T G₁ 2 महा
(for महत्) D₁ D₅ रूप (for सार) —^c) D₁
गणं, D₅ गणान् (for रणे) —^d) K₁ D₁ om. 9^d-10^c
—^d) Ś₁ K₃ गणावमर्षी (for 'मर्दी)

10 K₁ D₁ om. 10^{ab} (cf. v 1 9) —^a) D₁ D₁
ततोऽस्तुलैर्, D₁ D₁ 5 7 8 स ततो (D₁ ततो) मरैर् (for
ततोऽस्तुलैर्) D₁ D₂ तुल्यै (for कल्पै) —^b) D₁ शितै
(for शितै) D₃ om. (hapl) from काञ्चन up to
च्छरै (in 11^b) Ś₁ K₁-8 पुंखचित्रै, D₅ पत्रपुल्लै,
G₁ 2 4 M 'चद्र' (for चित्र) —^c) Ś₁ K₂ व्यसोदह,

D₁ 5 अपोहनत् (D₅ 'न्), D₅ विपोहन्, D₁ अपा-
हन् (for व्यपोहत्) D₁ om महात्मा —^d) D₁ वैकर्तन
(for तैर्) K₁ शत्रु (for पुत्र) D₁ रतास्तान्,
M₁ रतस्त्व (for रतस्ते)

11 D₃ om. up to च्छरे (cf. v 1 10) —^a)
D₁ स (for स) D₁ भिन्ना (for भिन्न) —^b)
D₁ D₁ 5 7 सीक्ष्यै (for केचित्) B (except B₅)
D₁ स्वर्दित, D₅ चार्पित, S (G₅ missing) स्व (G₁
M₁ 2 स्व) रित (for अर्दित) —^c) G₃ च (for वि)
D₅ शूरा (for सूता) D₃ [ज]विहवाश् (for विह-
याश्)

12 ^a) Ś₁ अविद्यमानास्, K₁ D₁ 5 अविदमानस्,
D₂ अचिन्त्यमान, D₅ विमदमानास् (for अविन्द^a) Ś₁
तव (for स्वय) D₁ कर्म (for शर्म) G₁ M (except
M₈) सख्ये (for सख्ये) —^b) M₈ 5 यौधिष्ठिरास् (for
'धिर) K₁ त, D₁ D₂ 4 5 8 T G₂-4 तद् (for
ते) K₁ B D₁ D₁ अम्यपद्यन्, D₂ 4 5 7 8 अम्युपेत्य,
D₅ S (G₅ missing) अन्व (D₅ G₁ M 'म्य-, G₂ 'ध)
गच्छन् (for 'पद्यन्) —^c) Ś K₁-8 D₁ 8 वीक्ष्य
(for प्रेक्ष्य) D₅ भग्नान्, M₃-5 सर्वान् (for भग्नान्)

13 ^a) T G₃ 4 वै, G₂ स (for त) D₁ भौम,
D₁ 5 पृष्ठ (for रत्न) —^b) Ś K (K₅ missing)

B 14
K 7 180 14

नालीकदण्डैश्च सवत्सदन्तैः ।
 वराहकर्णैः सविषाणशृङ्गैः
 क्षुरप्रवर्षैश्च विनेदतुः खम् ॥ १४
 तद्वाणधारावृतमन्तरिक्षं
 तिर्यग्गताभिः समरे रराज ।
 सुवर्णपुङ्खजलितप्रभाभि-
 विचित्रपुष्पाभिरिव स्रजामिः ॥ १५
 समं हि तावत्प्रतिमप्रभावा-
 वन्योन्यमाजघ्नतुरुत्तमास्त्रैः ।
 तयोर्हि वीरोत्तमयोर्न कश्चि-
 द्ददर्श तस्मिन्समरे विशेषम् ॥ १६

अतीव तच्चित्रमतीव रूपं
 बभूव युद्धं रविभीमसूक्तोः ।
 समाकुलं शस्त्रनिपातधोरं
 दिवीव राहंशुमतोः प्रतप्तम् ॥ १७
 घटोत्कचो यदा कर्णं न विशेषयते नृप ।
 तदा प्रादुश्चकारोग्रमस्त्रमस्त्रविदां वरः ॥ १८
 तेनास्त्रेण हयान्पूर्वं हत्वा कर्णस्य राक्षसः ।
 सारथिं चैव हैडिम्बः क्षिप्रमन्तरधीयत ॥ १९
 धृतराष्ट्र उवाच ।
 तथा ह्यन्तर्हिते तस्मिन्कूटयोधिनि राक्षसे ।
 मामकैः प्रतिपन्नं यत्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २०

Dn2 D1 4 5 7 8 रथोत्तम सिंहवत्सननाद — D2 om 13^c-14^a — °) Dc1 Dn1 सख्ये (for चापि) — °) T G2 विन्याय (for 'ध) K1 2 पृषट्कै (for पृषट्कै)

14 D2 om. 14^a (cf v l 13) — °) K1-3 D1 त, Dc1 D1 5 तै (for तौ) B Dc1 Dc ५ नालीक, G1 M1 2 नालीक (for नाराच) — °) B1 Dc1 Dn1 नाराच, D2 नामीक (for नालीक) K4 B Dc1 Dn1 D2 8 6-8 द (Dn1 च) दासन, Dn2 D1 5 ददाशनि (for दण्डैश्च स) S (G5 missing) सभ (T 'फ) हृदहा सनवत्सदन्तै — °) D1 8 4 7 8 वाराह (for वराह) B Dc1 Dn1 S (G5 missing) सविषाठ (for 'पाण) — D7 8 om 14¹ — °) D2 4 5 प्रसवैश्च, G1 M प्रवर्षैश्च (for प्रवर्षैश्च) B1-3 5 Dc1 चवर्षतु, B4 विते नतु, D4 5 नुनोदतु, D5 T विरेजतुश्च, G1 8 4 M विरेद (G4 'चेर, M4 'देर) तु (for विने) Dc1 खे, D1 (also as in text) न, D5 च (for खम्) Dn2 क्षुरप्रसवैरवर्षतु खं, D3 'प्रवर्षै. प्रविरेजतु खं

15 °) Dn2 D2 4 5 वर्षावृतम्, G1 M1 2 'जाला' (for धारा) B (except B4) D5 अतरीक्षं D7 8 तद्वाणधाराभिरिहातरिक्षं, T G2-4 M3-5 धाराभिरथा (G2 'रिवा) तरिक्ष — °) D2 'गति (for गताभि) G4 om समरे D7 8 वृत ककुद्भि सह संरराज — °) T G1 M3-5 पुंखैर् (for पुङ्ख) — °) Dn2 मुख्याभिर् (for पुष्पाभिर्) S2 K3 4 B (except B4) D1 6 प्रजामि, Dn2 D3 T G1 M1 3 4 स्रजोभि (for स्रजामि) D2 अतीव विशुद्धिरिवाभ्रवृद्

16 °) S K1-3 D1 समोहिताव्, K4 Dn1 D2 6 S (except M1 2 5, G5 missing) समाहिताव् (for सम हि ताव्) M2 प्रभावाम् (for 'वाव्) D8 सम तातप्रति मप्रभाव (submetrio) — D7 8 om. 16²-17^a — °) K2 वीरोत्तमो (for 'त्तमयोर्) — °) S K3 कच्चि, K1 2 क (K2 क) क्षित् (for तस्मिन्)

17 D7 8 om 17^a (cf v l 16) K3 reads 17 on marg — °) S1 (sup lsn) 2 K1 2 D1 अनेक, K4 B Dc1 Dn2 D2 6 S (G5 missing) अतुल्य (for the second अतीव) — °) D1 चित्र (for युद्ध) D1 वभु * युद्धमतीवसूत्र (sic) — °) D1 शमाकुलं, T G2 4 तमाकुल (for समा) D8 चास्त्र (for शस्त्र) M3-5 निखा (M4 'घा) त (for निपात) — °) K1 4 Dn D2 4 5 7 8 प्रदीप्त, D5 प्रशस्त्रं, S (G5 missing) प्रसक्तं (for प्रतप्तम्) — After 17, Dn1 D2 ins. an addl colophon [Adhy name Dn1 D2 रात्रियुद्धे — Adhy no Dn1 179, D2 180]

18 Dn2 om 18-19 Before 18, K4 Dn1 D2 4 5 ins सजय उवाच — °) D5 कर्णो K4 B Dc1 D1 6 S (G5 missing) घटोत्कच यदा (T G2-4 M1 2 'था) कर्णो — °) B3 अस्त्रवता (for 'विदा) K2 असंभ्रम विदा वर, Dn1 अस्त्रविद्याविदा वर

19 Dn2 om 19 (cf v l 18) — °) D5 अस्त्रेण B Dc1 D5 अवधीत्तस्य (for हयान्पूर्वं) — °) B Dc1 D5 रथ सहयसारथि, S (G5 missing) जघ्ने कर्णोय रक्षसः — °) K4 D1 हैडिम्बि, D2 7 8 हैडिम्बि (for हैडिम्बः).

संजय उवाच ।
 अन्तर्हितं राक्षसं तं विदित्वा
 संप्राक्रोशन्कुरवः सर्व एव ।
 कथं नायं राक्षसः कृत्योधी
 हन्यात्कर्णं समरेऽदृश्यमानः ॥ २१
 ततः कर्णो लघुचित्रास्त्रयोधी
 सर्वा दिशो व्यावृणोद्वाणजालैः ।
 न वै किञ्चिद्व्यापतत्तत्र भूतं
 तमोभूते सायकैरन्तरिक्षे ॥ २२
 न चाददानो न च संदधानो

न चेपुधी स्पृशमानः कराग्रैः ।
 अदृश्यद्वै लाघवात्स्वतपुत्रः
 सर्वं वाणैश्छादयानोऽन्तरिक्षम् ॥ २३
 ततो माया विहितामन्तरिक्षे
 घोरां भीमां दारुणां राक्षसेन ।
 संपश्यामो लोहिताभ्रप्रकाशां
 देदीप्यन्तीमग्निशिखामिवोग्राम् ॥ २४
 ततस्तस्या विद्युतः प्रादुरास-
 च्छुल्काश्चापि ज्वलिताः कौरवेन्द्र ।
 घोषश्चान्यः प्रादुरासीत्सुघोरः

C. 7 8 29
B 7 179 25
K 7 160 25

B Dc1 D2 विरयश्चापि हंडि (Dc1 'ड')य, S (G. missing) मरय (G2 मारयि)श्चापि हंडय

20 G2 om the ref —^a) B Dc1 D2 S (G2 missing) तन्मिश्रतद्विते तृणं —^b) Dn1 कूर (for कृट्) D1 १ रक्षमि (for राक्षमे) D- राक्षसे कृत्योधिनि —^c) Dn2 D1 १ ३ यन्मासकं प्रतिपन्न (D- ३ 'पन्न हि)

21 G3 om the ref —^a) K1 D2 राक्षसं तु, B Dc1 D2 ३ G1 M1-5 राक्षसेन्द्र (for 'सं त) G2 om विदित्वा —^b) S K1 ३ D1 कौरवा (K1 'व) (for कुरव) —^c) D2 चाय, G2 च्याय, G1 न्याय (for नाय) —K2 om. (hapl) 21^a-22^a —^d) D1 दूरात् (for हन्यात्) G1-4 M तृणं (for कर्णं) Dn2 D- ३ ३ [S] पश्यमान (for 'दृश्य')

22 K2 om 22^a (cf v l 21) —^a) D1 १ ३ चित्र सुयोधी (for चित्रास्त्रयोधी) —^b) G2 om सर्वा S2 व्यावृणन्, B Dc1 D2 G2 प्रावृणोद् (for व्या) —^c) D1 om वै G2 कश्चिद् (for किञ्चिद्) K1 B Dc1 प्रापत्, Dn1 दृश्यते, T व्याचरत् (for व्यापत्) —^d) Dn2 तमोभूत (for 'भूते) B (except B1) अवरीक्षे

23 D1 om. (hapl) 23^a-24^a —^a) K2 B Dc1 Dn D1 ३ S (G2 missing) नैव (for न च) K1 Dn1 M1 आदधानो D2 तु (for the second च) D2 १ ३ नैवाददान न च सदधान —^b) S1 K1-3 Dc1 D2 ३ ३ G1 ३ ३ M2 ३ चेपुधी, D2 चेपुधी (for चे) S2 K2-4 B (except B1) Dn2 D2 T स्पृश्यमान, D- १ ३ स्पृश्य (D2 'श)मान (for स्पृशमान). —^c) Dc1 नादृश्य

तायो, Dn1 सदृश्यते, G1 M न (G1 स, M1 ३ स) दृश्यते (for अदृश्यद्वै) S K1 ३ D1 ३ अदृश्यतासौ लघु स्वपुत्र, D2 १ ३ अपश्यामो लाघवात्स्वतपुत्र —^a) G2 ३ समं (for सर्वं) S K1-3 D1 ३ छा (D2 [क्षा]च्छा) दयन्, M2-5 छदितं च (for छादयानो) B (except B1) [क्ष]वरीक्ष, D1 ३ 'रिक्षे

24 Dn1 D1 om 24^a (for D1, cf v l 23) —^a) B Dc1 D2 दारुणाम्, T G1 ३ ३ M विनताम् (for विहि) B (except B1) अवरीक्षे G2 ततो माया वित वंतरिक्षे —G1 M1 २ ३ read 24^b twice —^b) D2 द्यूत (for भीमा) K2 ३ B Dc1 D2 G1 M1 २ ३ (last four second time) विहि (M2 'ह) ता (for दारुणा) Dn1 D2 ३ ३ ३ ३ घोरा भीमां रक्षसा दारुणेन (D1 सरूपे), Dn2 घोरो ३ ३ ३ ३ ३ दारुणा न, T G1 (first time) २-4 M1 ३ (last two first time) ३ ३ (first time) ३ मेवावली (G2 ३ M2 ३ ह) मजनचूर्णवर्णा —^c) B D2 M1 ३ अपश्याम, Dn D1 ३ ३ ता पश्यामो, D2-8 T G1-4 M1-3 अप (for संप) D2 T G1 M लोहिताभ्रं, G2 ताम्र (for 'ताम्र) Dc1 दिग्भ्यश्चोग्रा सर्वतो दर्श याम —^d) K1 देदीपयतीम्, K2 'पतीम्, Dc1 सदीपयतीम्, Dn1 D1 ३ ३ ३ ३ ३ देदीपयतीम्, T G1-4 M2-5 प्रदीप्यं (M2 व्यं) तीम् (for देदी) Dn1 D2 ३ ३ उल्का (for उग्राम्)

25 ^a) K2 ३ B Dc1 Dn2 D2 T G2-4 तस्यां, Dn1 D2 ३ ३ ततो (for तस्या) D1 ३ विधात (for विद्युत) —^c) B2 घोरश्च, D1 तत (for घोषश्च) K2 ३ Dn2 D2 ३ ३ चासा, B2 S (G2 missing) चापि, Dn1 चास्य, D1 शब्द, D2 ३ वासा (for चान्य) K2 D2 स घोर, K1 D2 सुयोध, Dn1 नरेन्द्र (for सुघोर)

C 7 8139
B 7 179 25
K 7 180 25

सहस्रशो नदतां दुन्दुभीनाम् ॥ २५
ततः शराः प्रापतश्चुक्मपुङ्खाः
शक्त्यः प्रासा मुसलान्यायुधानि ।
परश्वधास्तैलधौताश्च खट्वाः
प्रदीप्ताग्राः पट्टिशास्तोमराश्च ॥ २६
मयूखिनः परिघा लोहचट्टा
गदाश्चित्राः शितधाराश्च शूलाः ।
गुर्व्यो गदा हेमपट्टावनद्धाः
शतघ्न्यश्च प्रादुरासन्समन्तात् ॥ २७
महाशिलाश्चापतंस्तत्र
सहस्रशः साशनयः सवज्राः ।
चक्राणि चानेकशतक्षुराणि

—^a) Ś: K₁ : B (except B₁) D₁ & M₃₋₅ सहस्रस्यैव (B₅ 'स्यैव', M₄ 'स्यैव') नदतो (B₁₋₃ 'ता'), T G₂₋₄ 'स्वेवोन्नदतो' (for 'शो नदता')

26 The portion from 26^a up to 7 155 13^b is lost in D₈ on missing folios —^a) D₁ om from कमपुङ्खा up to मराश्च (in 26^d) T G₁ & M उग्र-रूपा (for रुक्मपुङ्खा) D₂ तत प्रापतश्चुक्मपुङ्खा शरौघा —^b) Ś: K₂ D₁ शक्त्या, B₄ शक्ति (for शक्त्य) Ś K₁ : मुसुलानि, D_n D₅ : १ ४ मुसलानि (for 'मुस') K₈ : B₁₋₃ & D₁ D₂ शक्त्युष्टिप्रास (B₁₋₃ & 'प') मुसलान्यायुधानि, D₈ शक्त्य प्रासा मुसलाधायुधानि —^c) K₁ परस्वधस्, D₁ D_n : D₁ & १ ४ 'स्वधास्' (for 'श्वधास्') D₈ तैलधूताश्च, D₈ 'युक्ताश्च' (for 'धौताश्च') —^d) M₄ प्रदीप्ताग्रा K₁ पट्टिशास्, T G₂₋₄ M₃₋₅ पट्टसास् (for पट्टिशास्) B D₁ G₁ M₁ : प्रदीप्ताग्रा स्तोमरा पट्टिशा (G₁ M₁ : ट्टसा)श्च

27 D₈ missing (of v 1 26) —^a) D_n वपू-रण, D₂ मयूखिण (for मयूखिन) G₁ M₁ : लोह-वधा (for 'वद्धा') —^b) D₈ गदाश्चित्रा, G₁ M₁ : समुद्ररा (for गदाश्चित्रा) Ś: K₁ D_n D₄ : १ ४ शत- (for शित) —^c) G₁ M₁ : transp गुर्व्यो and गदा Ś: भीम; D₄ lacuna (for हेम) D₇ पट्टीव (for 'पट्टाव-')

28 D₈ missing (of v 1 26) —^a) D₈ तत (for महा) Ś D₁ G₂₋₄ चाप्यपतत्; K₁ : चाप्य-पतत्; D₄ : चापततीत् (for 'तंस्तत्र') —^b) Ś:

प्रादुर्वभूयुर्ज्वलनप्रभाणि ॥ २८
तां शक्तिपापाणपरश्वधानां
प्रासासिवज्राशनिमुद्राणाम् ।
वृष्टिं विशालां ज्वलितां पतन्तीं
कर्णः शरौघैर्न शशाक हन्तुम् ॥ २९
शराहतानां पततां हयानां
वज्राहतानां पततां गजानाम् ।
शिलाहतानां च महारथानां
महान्निनादः पततां बभूव ॥ ३०
सुभीमनानाविधशस्त्रपातै-
र्घटोत्कचेनाभिहतं समन्तात् ।
दौर्योधनं तद्वलमार्तरूप-

K₂ D₁ : १ ४ १ ४ T G₁ M (except M₂) चाशनय (for सा') K₈ : B D₁ D₂ च (for स) K₁ सहस्राश्चा-शनय सवज्रा, D_n G₂₋₄ सहस्रशक्रा (D_n 'चक्रा')शनय सवज्रा, D₁ सहस्रश्च शतश सवज्रा —^c) D₇ : सित (for 'शत') —^d) M₅ (sup l_n) क्षुराणि (for 'प्रभाणि')

29 D₈ missing (of v 1 26) —^a) Ś: K₁ : तं (for ता) D₁ D_n D₁ : ४ १ ४ परस्वधाना (for 'श्वधाना') —^b) B₁ : D_n : प्राशासि, D₁ : प्रासष्टि (for प्रासासि-) —^c) D₁ पतिता (for ज्वलिता) T G₁₋₄ M₁ : पततीं ज्वलतीं; M₃₋₅ पततीमतस्त्रिधाव- (for ज्वलिता पतन्तीं) D_n : पतती, D₁ [जा]पततीं —^d) K₁ हतुं, D_n : हतु (for हन्तुम्)

30 D₈ missing (of v 1 26) —^a) D₁ पतिता (for पतता) —^b) K₁ पतिता, B D₁ D₂ च तदा (B₄ D₂ 'धा'), D_n D₂ : १ ४ ४ S (G₅ missing) च महा- (for पतता) D_n D₁ : रथाना (for गजानाम्) —^c) D_n : D₁ शरा (D_n : 'खा')हताना, D₂ शूला (for शिला) D_n : चमूना (for 'रथाना') D₅ शरा हताना पततां गजाना — After 30^{ab}, D_n ins

1238* अनेकमायाशतशो हतानाम् ।

—^a) D_n महान्निनाद, D₇ G₁ : M 'निनाद (for 'क्षिनाद) G₈ om. पतता

31 D₈ missing (of v 1 26) —^a) Ś: B₂ G₄ सुभीम, D_n D₂ : प्रतीप- (D₄ 'त-') (for सुभीम).

मावर्तमानं ददृशे भ्रमन्तम् ॥ ३१
हाहाकृतं संपरिवर्तमानं
संलीयमानं च विपण्णरूपम् ।
ते त्वार्यभावात्पुरुषप्रवीराः
पराश्रुता न बभूवुस्तदानीम् ॥ ३२
तां राक्षसीं घोरतरा सुमीमां
वृष्टिं महाशस्त्रमयीं पतन्तीम् ।
दृष्ट्वा बलीषाश्च निपात्यमाना-
न्महद्भयं तत्र पुत्रान्विवेश ॥ ३३
शिवाश्च वैश्वानरदीप्तिजिह्वाः

सुमीमनादाः शतशो नदन्त्यः ।
रक्षोगणाच्चर्दतश्चाभिबीक्ष्य
नरेन्द्रयोधा व्यथिता बभूवुः ॥ ३४
ते दीप्तिजिह्वाननतीक्ष्णदंष्ट्रा
विभीषणाः शैलनिकाशकायाः ।
नभोगताः शक्तिविपक्तहस्ता
मेघा व्यमुञ्चन्निव वृष्टिमार्गम् ॥ ३५
तैराहतास्ते गरशक्तिशूलै-
र्गदामिरुग्रैः पङ्क्तिं दीप्तैः ।
वज्रैः पिनार्कैश्च निप्रहारै-

C 7 8150
B 7 179 38
K 7 180 38

Dei (marg. as in text) सिद्धपान्द, D₁ s : : s शस्त्र
घातेद् (for 'पानेद्' —^a) D₂ अभिहत (for 'हत्')
D₃ पुरस्ताद् (for समन्तात्) —^a) S₁ K₁ : D₂ दुर्यो-
धन, M₁ (before corr. as in text) : : s (sup. lin)
दुर्योधनम् (for दुर्योधन) K₂ B Dei वै, G₁ M₁ :
स्यद् (for तद्) Dn D₂ : : s आर्तमासीद् (for आर्त-
न्त्यम्) —^a) Dn D₁ : : s स्यार्तमान (for आर्त)
S₁ K₂ B (except B₁) Dei Dn₂ M₁ : (sup. lin)
भ्रमन्तम्, T G₂ : M₁ : (orig) भृश तन् (for भ्रम-
न्तम्)

32 D₂ missing (cf v 1 26) —^a) K₂ वृत्तेशो
(sic), D₁ वृत्त मो (for वृत्त यं) K₁ : योपरि,
Dn₂ D₁ : : s S (G₂ missing) तपरि (for मपरि)
—^b) Dn₂ महायमानं D₁ om च —^c) D₁ : : s
तत्र (for ते तु) T G₂ : आर्यभावा (for 'भावात्')
S (G₂ missing) पुरुषद्वयो (G₁ M₁ 'यो' धा (for 'पु-
र्वीरा) —^d) B Dei D₂ नो (for न) G₂ पर्यापततो
नुययुस्तदानीं

33 D₂ missing (cf v 1 26) —^a) S₁ D₁ घोर
तर ; B Dei सीमरत्ना, D₂ घोररत्ना, T G₁ : M₁ :
'धमा' (for 'उरा') S₁ K₁ : सुस्पां ; S₂ प्रभावां ;
K₂ D₁ स्वरूपा ; B Dei D₂ सुघोरां ; Dn₂ lacuna
(for सुमीमा) —^b) S₁ K₁ : D₁ माया (for महा) .
—^c) S₁ निपात्यमानान् —^d) B₁ आविवेश (for
विवेश)

34 D₂ missing (cf v 1 26) —^a) D₁ शिपगाश्
(for शिवाश्) —^b) K₂ B Dei Dn₂ D₂ M₁ नदती,
D₁ वदन्त्य, T G₂ : नदत, G₁ : M₁ : : s (before
corr. by corr. as in text) नदति (for नदन्त्य)

—^a) K₁ : D₁ नदतश्, K₂ T नदतश् (for नदतश्)
S₁ B Dei Dn₁ T G₂ : चापि (for चाभि) —^d)
G₁ M₁ योधा (for योधा)

35 D₂ missing (cf v 1 26) —^a) Dn₂ त,
D₂ तद् (for ते) K₂ : B Dn₂ D₂ जिह्वानल (for
'नन) G₂ शिष, M₁ : दीर्घ (for तीक्ष्ण) —^b)
K₁ निकाच, K₂ निकाय, D₁ : G₂ निकाय (for
निकाश) —^c) S₁ K₁ : D₁ विहस्त (for विपक्त)
—^d) Dei मेघा (for मेघा) B₁ Dei Dn₂ D₂ : विमु-
चन (for व्य) K₂ B₂ वृष्टिमार्गम्, B₁ 'संघ, B₂
Dn D₂ : : s 'मुप्रा, B₁ 'मग, B₂ 'सज्ज, Dei D₂
'मगं, D₁ : 'मगते (for 'मार्गम्) S (G₂ missing)
सज्जति मेघा इव शस्त्रवृष्टिं

36 D₂ missing (cf v 1 26) D₂ repeats 36^a
and 36^b after 36 —^a) S₁ K₂ वै (K₂ वी) राहताश्,
K₁ : वैयां, K₂ D₁ भूयां, Dei वैराहताश्, Dn₁
भृश हवाश्, D₁ : (second time) सुसंद (for तैराह)
G₁ ते (for ते) G₁ : M₁ (except M₂) रय (for
दर) D₂ (first time) तैराहतास्ते सुभृश महाबला
—^b) T G₂ दीर्घ (for दीर्घ) —^c) D₁ : : s चक्रे
(for घट्टे) D₂ : : s G₁ M₁ प्रकाशेश (for प्रहा-
रेश) . —^d) D₁ : वज्रै (for चक्रे) S₁ K₂ शत-
धन्योन्मथिताश्, K₁ : शैर्मथिताश्, Dn₁ D₂ 'भी
मथि (D₂ 'निह' ताश्, D₂ : : s (second time) 'ह्य
(D₂ 'ज्ञ' पतिताश्, D₁ : 'ह्य' मथिताश् (for 'ह्युन्म
थिताश्) Dn₁ D₂ : : s (second time) च संत (Dn₁
'त', G₂ बभूवु, G₁ प्रपेतु, M₂ च पेत्य, M₂ :
भिपेतु (for च पेतु) K₂ B Dei Dn₂ शतत्रिचक्रैर्मथिताश्
(B₁ 'ता नि' पेतु ; D₂ (first time) यागे सुखैर्मथि-

C 7 8150
B 7 179 28
K 7 120 36

श्वक्रैः शतपुन्यमथिताश्च पेतुः ॥ ३६
हुडा भुशुण्ड्योऽश्मगुडाः शतजन्यः
स्थूणाश्च कार्णायसपट्टनद्धाः ।
अवाकिरंस्तव पुत्रस्य सैन्यं
तथा रौद्रं कश्मलं प्रादुरासीत् ॥ ३७
निष्कीर्णात्रा विहृतैरुत्तमाङ्गैः
संभग्नाङ्गाः शेरते तत्र शूराः ।
मित्रा हयाः कुञ्जराश्चावभग्नाः
संचूर्णिताश्चैव रथाः शिलाभिः ॥ ३८

ताश्च पेतु

37 Ds missing (cf v 1 26) —^a) K1 Ds 8 हुडा, K2 हुत्वा, K4 हडा, B1 हलान्, B2 8 Dn2 गदा, B3 Dn1 शूला, B4 Dc1 हुला (for हुडा) S1 K3 भुशु (K3 'सु')व्यश्म, K2 भुशुव्योश्म, B1 भुपदोश्च, B2 तु शक्त्या सः Dn2 भुशुव्योश्म, D1 भुशुव्योश्म (s10), D2 भुशुव्योश्म, D3-5 भुशुं (D3 'सु')-व्य स- (D5 सु), D7 8 भुपदो स (for भुशुव्योश्म) D6 शतपु, D7 8 'भो' (for 'ह्य') T G8 4 तथा भुशुव्यश्च हुला शतजन्य, G1 M हुडा भुशुव्यश्च गदा (M8-5 हला) शतजन्य, G2 हुडा भुशुव्यश्च गदा शतजन्य —^b) K1 तूणाश्च, K2-4 B1 8 8 D2 स्थूलाश्च, Dn2 स्थूणाश्च, D4 स्तूणाश्च, D5 स्तूणाश्च, D7 शूलाश्च, D8 शूलाश्च, G8 कृणाश्च (for स्थूणाश्च) Dn1 कार्णायस, D6 हेमा गद-, D7 8 शैक्यायस, G1 M1 2 कृणा (for कार्णा) S1 K8 Dc1 Dn1 D4 1 8 -यद्धा (for -नद्धा) —^c) D2 तेषाकिरस् (for अवा) D3 पुत्र (for पुत्रस्य) Dn2 D5 T सेना; D4 1 8 सेमास् (for सैन्यं) G1-4 M1 8 अवाकिरस्ते तव पुत्रसेनां (G1 M1 2 'सैन्यं') —^d) K3 तथैव; B Dc1 Dn2 D3 G1 2 ततो (for तथा). G8 om रौद्रं K1 कश्मल (for कश्मल)

38 Ds missing (cf v 1 26) —^a) K1 निष्कीर्णांतां, B2 निष्कीर्णांता (s10), B4 Dn2 D3-5 विकीर्णांता, B6 निक्षीर्णांता, Dc1 निर्विकीर्णा वा, Dn1 विकीर्णांगैर् (for निष्कीर्णांता) S K1 2 विहृतैर्, T G2-4 विकृतैर्, G1 M विकृतैर् (for विहृतैर्) D7 8 विकीर्णांता वि (D8 'वैर्वि')हृगैमांसलुब्धै —^b) S K1-3 D1 8 सभिन्नागा, B1 2 संभग्नास्कथा (B1 'शक्त्या' [s10]), B2 5 संभग्नास्था (for संभग्नाङ्गा) B1 8 4 Dc1 शिशिरे B5 सिस्मये (for शेरते) —^c) B Dc1 Dn D2-5 1 8 S (except M1-8, G8 missing) छिन्ना, D1 मित्रा (for मित्रा)

एवं महच्छस्त्रवर्षं सृजन्त-

स्ते यातुधाना भुवि घोररूपाः ।

मायाः सृष्टास्तत्र घटोत्कचेन

नामुञ्चन्वै याचमानं न भीतम् ॥ ३९

तस्मिन्घोरे कुरुवीरावमर्दे

कालोत्सृष्टे क्षत्रियाणामभावे ।

ते वै भग्नाः सहसा व्यद्रवन्त

प्राक्रोशन्तः कौरवाः सर्व एव ॥ ४०

पलायध्वं कुरवो नैतदस्ति

K4 B Dc1 D2 5 G1 4 M1 2 चापि (for चाव) D4 -भिन्ना (for -भग्ना) —S (G5 missing) om 38^a-39^a —^d) K1 संचूर्णिताश्च B Dc1 तथा (for रथा)

39 Ds missing (cf v 1 26) S (G5 missing) om 39^a (cf v 1 38) —^a) Dn D2 4 5 1 8 शर (for शस्त्र) —^b) S2 K1 2 4 Dc1 Dn D1 2-5 1 8 माया (for माया) D3 5 1 सृष्टा —^c) K1 नाम्ना मुञ्चन् (s10) (for नामुञ्चन्वै) D2 5 1 8 नामुचद्वै (D3 'न्यै') याच (D4 'व')माना न भीता (D4 'ता, D5 'तान्'), S (G5 missing) न मुच्यते याचमाना सुभीता

40 Ds missing (cf v 1 26) D2 om 40^a D7 8 S (G5 missing) read 40^a (D7 8 repeating 40^a) after 41^a —^a) D7 (second time) हस्तिन् Dn2 भीमे (for घोरे) K8 om कुरु Dc1 (sup in as in text) कुरुमर्दावमर्दे, D7 (second time) 8 (both times) सर्वकाया, G1 कुरुवीरावमर्दे (for 'वमर्दे'). —D4 om, 40^b, D5 reads the same on marg —^c) Dn1 ते वैर्विभग्ना, D2 ते विभग्ना; D3 त्रस्ता योधा, M8-5 तथैव भग्ना (for ते वै भग्ना). G1 om वै S1 K8 D1 [अ]भ्यद्रवन्त, S2 K1 2 [अ]भ्य (S2 'भि-; K1 'व्य')द्रवन्तो, Dn D4 5 1 8 T G2 8 व्य (D4 1 8 वि; D5 प्रा)द्रवन्तस्, D6 संभ्रमन्तो, M8-5 व्याद्रवन्त (for व्य) —^d) S K1-3 D1 8 व्याक्रोशन्त, Dn D2 तत्रा क्रोशन्, D4 तां क्रोशन्, D5 त्रस्ता क्रोशन्, D7 8 त्रस्ता विक्रोशन् (for प्राक्रोशन्त) S K1-3 सैनिका, Dc1 D2 S (G5 missing) कुरवा (for कौरव)

41 Ds missing (cf v 1 26) —^a) Dn2 D2 4 5 1 8 कौरवा (for कुरवो) B2 नैव सति (for नैत दस्ति) —After 41^a, D7 8 S (G5 missing) read 40^a, —^b) Dc1 तावकाना (for भारवाना). —D5

सेन्द्रा देवा घ्नन्ति नः पाण्डवार्थे ।
 तथा तेषां मज्जतां भारतानां
 न स द्वीपस्तत्र कश्चिद्भूव ॥ ४१
 तस्मिन्संकन्दे तुमुले वर्तमाने
 मैन्ये भये लीयमाने कुरूणाम् ।
 अनीकानां प्रविभागेऽप्रकाशे
 न जायन्ते कुरवो नेतरे वा ॥ ४२
 निर्मर्यादे विद्रवे घोररूपे
 सर्वा दिशः प्रेक्षमाणाः स शून्याः ।
 तां शम्बुदृष्टिमुत्तमा गाहमानं
 कर्णं चैकं तत्र राजन्नपश्यम् ॥ ४३

ततो बाणैरावृणोदन्तरिक्षं
 दिव्या मायां योधयन्नाक्षसस्य ।
 हीमान्कुर्वन्दुष्करमार्यकर्म
 नैवामुह्यत्संयुगे स्रुतपुत्रः ॥ ४४
 ततो भीताः समुदैक्षन्त कर्णं
 राजन्सर्वे सैन्यवा बाहिकाश्च ।
 असंमोहं पूजयन्तोऽस्य संख्ये
 संपश्यन्तो विजयं राक्षसस्य ॥ ४५
 तेनोत्सृष्टा चक्रयुक्ता शतघ्नी
 समं सर्वाश्चतुरोऽश्वाङ्गधान ।
 ते जानुभिर्जगतीमन्वपध-

C 7 8180
B 7 179 46
K 7 120 46

reads 41^d twice —^d) K₁ न स द्वीपम्, D₂ नान्मदीयम्, D₃ नाम्नाक द्वीपम्, D₁ १ २ न स त्राता (for न स द्वीपम्) Dn D₂ १ १ ३ transp कश्चिद् and यम् B Dc₁ D. (first time) तस्मिन्दीप स् D₂ सु नपुत्रो यम्, D. (second time) तस्मात्प्राता न यम् कश्चिन्

42 D₂ missing (cf v 1 26) D₂ om 42^a —^a) २ कुन्दे, K₁ २ मकुन्दे, D₁ २ G₂ २ क्रन्दे (for मकुन्दे) Dn₁ D₁ १ ३ तुमुले —^a) G₂ भाग (for भागं) G₂ [5] प्रणाशे (for प्रकाशे) Dn₁ अनीकानां प्रविभाग प्रकाश, D₁ १ अनीकाना प्रविभागं (D₁ 'ने) प्रकाशे (D₁ 'दीर्'), G₁ M अनीकाना प्रविभागप्रणाशे (M₂- 'भागे) —^d) K₁ २ ३ B (except B₁ ३) Dn D₁ २ १ ३ नाजायते (D₁ २ 'त), D₁ नो जायतान्ते, G₁ M न प्रजायते (M₂- 'त), G₂ प्रजायत (for न जायन्ते) K₁ नेतरो वा, B (except B₁) Dc₁ Dn₁ D₂ २ S (G₂ missing) 'रे च, Dn₂ D₂ 'रे वै, D₁ 'रे ते, D₁ 'रेव (for 'रे वा)

43 D₂ missing (cf v 1 26) —^a) D₁ निर्मर्याद (for 'योदे) Dn₁ विद्रवे, D₁ २ विद्रुवे, D₁ २ वर्तिने (D₂ 'ते) (for विद्रवे) D₃ भारतानां (for घोररूपे) —^b) ३ K₁ २ D₁ दिश (K₁ 'शा) सर्वा (by transp), D₁ २ सर्वे दे (D₂ दि) श ३ K₁ २ Dc₁ D₁ २ ३ प्रेक्ष्यमाणा (D₁ 'ना) (for प्रेक्ष) ३ K₂ म, B₁ Dn₂ D₂ २ १ ३ च (for स्म) D₂ M शूरा (for शून्या) T G₂- सर्वा दिश सपतवि स्म शूरा —^a) K₁ त (for ता) D₁ शर (for शस्त्र) D₂ तरसा (for त') ३ K₁ ग्राहमानं, K₁ ३ D₁ गाहमाना (for 'मानं) —^d)

K₁ B₁ ३ ३ Dc₁ D₂ S (G₂ missing) स्म, B₁ न, D₁ वा (for च) ३ K₂ ३ B (except B₁) Dn D₂ २ १ ३ अपश्यन् (for 'श्यम्)

44 D₂ missing (cf v 1 26) —^a) D₂ कुन्दो (for ततो) B (except B₁) D₂ अतरीक्षे —^b) G₁ M₁ (before corr) २ रोधयन् (for यो) Dn₁ D₁ १ ३ राक्षस च (for 'मन्य) D₂ दिव्या माया राक्षस योधयत, M₁ (by corr) २-३ दिव्या माया प्रहसन्नाक्षसस्य —^c) K₁ B Dn D₂ १ ३ चार्यकर्म, Dc₁ कार्यसेतन, D₁ चार्यकर्म, D₂ वीर्यं, T G₁ २ M चार्यकर्मा (for 'कर्म) —^d) D₁ [आ]मुह्यत् (for [अ]मुह्यत्) G₂ समरे (for संयुगे)

45 D₂ missing (cf v 1 26) —^a) D₁ २ भीम, M₂ भीमा (for भीता) ३ K₁ ३ D₂ G₁ समुदीक्षत, D₂ प्रसुदै (for समुदै) —^b) K₁ om राज ३ मूपा (for सर्वे) D₂ बाह्यीकाश्च, G₂ बाधवाश्च G₂ ३ M₂ २ (sup ltn as in text) राजन्सर्वे सैनिका बाधवाश्च —^c) D₂ योजयंत (for पूजयन्तो) ३ K₂ च, ३ K₁ ३ Dn₁ D₁ २ १ ३ स्म, D₂ lacuna (for स्य) G₁ ३ M₁-३ संख्ये, G₂ M₂ सखे (for संख्ये) —^d) K₁ D₁ १ सपश्यतो, B₁ २ ३ Dc₁ S (G₂ missing) नापश्यन्वै (G₁ M₁ २-३ 'द्वै) (for सपश्यन्तो)

46 D₂ missing (cf v 1 26) G₁ om 46^{ab} M₂ ३ read and M₂ repeats 46-47 after 50 —^a) T [ठ]स्मृष्टाश्च Dn₁ D₁ २ वज्ररूपा (Dn₁ 'पा) (for चक्रयुक्ता) D₁ ३ G₂ ३ तेनोत्सृष्टाश्च (D₁ 'ष्टा च) क्रयुक्ता शतघ्नी —^b) K₁ समा (for सम) D₁ ३ सर्वाश्च —^c) D₂ चरणीम् (for जगतीम्) D₁ २ ३ शम्बुपथः

C 7 8160
B 7 179 46
K 7 120 46

नतासवो निर्दशनाक्षिजिह्वाः ॥ ४६
ततो हताश्वादवरुह्य वाहा-
दन्तर्मनाः कुरुषु प्राद्रवत्सु ।
दिव्ये चास्त्रे मायया वध्यमाने
नैवामुह्यचिन्तयन्प्राप्तकालम् ॥ ४७
ततोऽध्रुवन्कुरवः सर्व एव
कर्णं दृष्ट्वा घोररूपां च मायाम् ।
शक्त्या रक्षो जहि कर्णाद्य तूर्णं
नश्यन्त्येते कुरवो धार्तराष्ट्राः ॥ ४८
करिष्यतः किं च नो भीमपार्थौ

तपन्तमेनं जहि रक्षो निशीथे ।
यो नः संग्रामाद्घोररूपाद्विमुच्ये-
त्स नः पार्थान्समरे योधयेत ॥ ४९
तस्मादेनं राक्षसं घोररूपं
जहि शक्त्या दत्तया वासवेन ।
मा कौरवाः सर्व एवेन्द्रकल्पा
रात्रीमुखे कर्णं नेशुः सयोधाः ॥ ५०
स वध्यमानो रक्षसा वै निशीथे
दृष्ट्वा राजन्नश्यमानं बलं च ।
महच्च श्रुत्वा निनदं कौरवाणां

M1.2 'पश्यन्' (for 'पद्यन्' —^d) D3-5 8 गता सर्वे
(for गतासवो) M1.2 निर्दशना नि (for 'नाक्षि')

47 For the sequence in Ms 4 and the repetition in Ms, cf. v 1 46 Ds missing (cf v 1 26) —^a) Ks 4 B Dc1 Dn2 T G1 M1.2 यानाद् (for वाहाद्) —^b) G2 Ms (first time) अन्तर्मेद, Ms 4 5 (second time) वैकर्तन (for अन्तर्मेना) D4 दतासनासु कुरुषु पाद्वेषु (sic), D5 तस्थौ कर्णो भूमिमासाद्य वीर —^d) S1 K1.2 D1 अयुध्यन् (for अमुह्यन्) S2 नैवायुध्यश्चित यतोत्काल, G1 M1.2 5 (second time) नैवामुह्यन्सूत पुत्रोत्थमर्षी

48 Ds missing (cf. v 1 26) —^a) Dn2 D2 4 7 8 कौरवा (for कुरव) —^b) Ds transp कर्णं and दृष्ट्वा S2 K2 घोररूप (for 'रूपां') S2 स्वमाय (for च मायाम्) —^d) S2 K2 पश्यन्ति, D4 5 7 8 न सति (for नश्यन्ति) K1 धार्तराष्ट्र

49 Ds missing (cf. v 1 26) —^a) D2 4 5 7 8 करिष्येते (for 'प्यते') D1 किंचन, D2 4 5 किं च वो, T G2-4 किं च तौ (for किं च नो) B1 Dc1 पार्थभीमौ (for भीमपार्थौ) G1 M किं कुर्याता भीमपार्थौ त्वेमौ —^b) B1 भक्षतम् (for तपन्तम्) Dn2 एव, D4 एत (for एन) S2 (before corr) कर्णं, Ks B Dc1 Dn2 पाप, Dn1 रक्षं (for रक्षो) T G2-4 राक्षसेन्द्रं (for रक्षो निशीथे) —^c) D2 om. न Ms 5 सग्रामो (for 'माद्') B5 भीम (for घोर) Ds रूपान् (for रूपाद्) K1.8 4 B1.5 Dn D2 5 विमुचेत् (for विमुच्येत) D4 यो न संग्रामान्घोररूपां विमुचन्, G1 M 'मान्मोक्ष्यते घोररूपाद्' —^d) B Dc1 सबलान्, D1

lacuna (for समरे) B5 योधयित Dn D2 4 5 7 8 T G2-4 स न पार्थान्यो (D4 5 स न पार्थो यो, D5 स न पार्थो यो, G3 4 स तान्पार्थान्यो) न्यते संयुगेषु, G1 M 'र्थान्परमो योधमुष्य

50 For the sequence in Ms 4 and the repetition in Ms, cf. v 1 46 Ds missing (cf v 1 26) Dn1 om 50 —^a) Dc1 तस्मादेत, G1 M त्व चेम वै —^b) B2 4 जहि शक्त्या वै, B5 Dn2 D2 4 5 7 8 शक्त्या जहि त्व, Ds जहि वै शक्त्या, G1 M जह्या शक्त्या (for जहि शक्त्या) — G1 M1.2 om 50^c —^c) Ds मर्दरवा (for मा कौरवा) Ms-5 त्रायस्वै नान्सर्व एवैन्द्रवीर्यान् —^d) Ks B Dc1 रात्रि (B1 'त्री') युद्धे, D2 7 रात्रिमुखे, Ds निशामुखे (for रात्री) Dn2 D2 4 5 7 8 स योधा, Ds सुयोधा, Ms-5 स्वयोधा (for सयोधा) T G2-4 रात्रौ न (G4 प) द्येरन्कर्णं एते सु (G2 स्व) योधा

51 Ds missing (cf. v 1 26) Ks om. 51 —^a) Dn1 सं (for स) Ds 7 8 वैरिणा (for रक्षसा) —^b) S2 नश्यमान, B Dc1 Dn D2 4 5 7 8 त्रा (D1 8 त्र) 'स्व', T G2 4 वध्य' (for नश्य') —^c) B D (except Dc1 D1, Ds missing) T G2-4 महत् (for महत्त्व) K1 5 निधन (for निनद) —^d) Dn2 इति वर्धं तस्य* धाय कर्ण — For 51, G1 M subst

1239* स ताड्यमानो निशि राक्षसेन

राजन्दृष्ट्वा विद्रुत ते बलं च ।

श्रुत्वा महान्त निनद कुरूणा

मनो दधे शक्तिमोक्षे महात्मा ।

[(L 4) Ms-5 दधे (for दधे)]

द्रोणपर्व

घटोत्कचवधपर्व]

मतिं दध्रे शक्तिमोक्षाय कर्णः ॥ ५१
स वै क्रुद्धः सिंह इत्यत्यमर्षी
नामर्षयत्प्रतिघातं रणे तम् ।

शक्तिं श्रेष्ठा वैजयन्तीमसह्यां
समादधे तस्य वधं चिकीर्षन् ॥ ५२

यासां राजनिहिता वर्षपूगा-
न्ववायार्जा मत्कृता फल्गुनस्य ।

या वै प्रादात्सूतपुत्राय शक्रः
शक्तिं श्रेष्ठां कुण्डलाभ्या निमाय ॥ ५३

तां वै शक्तिं लेलिहाना प्रदीप्ता

52 D missing (cf v 1 26) —^a) M2- स
(for वै) < K1- इवान्य (S: 'त्रि)मर्षी, Dn- 'रम
मर्षी, D2: 'त्यमर्षी, D3: 'त्यमर्षी, T G1-4 M1: 2
निनदन् (for 'त्यमर्षी) —^b) K3: 4 D1 Dn D1: 4: 3
M2: 4 नामर्षयन्, D- T G1-4 M1: 2 स (M स)मर्षयन्
(for नामर्षयन्) T G1-4 प्रनियान (for 'घान)
S: K1: 4 D1 तन्, Dn2 D2: 4 - [5]मा, D2: 8 [5]
व्य, G1 M1: 2 स (for तन्) — T om 52-4 G3
om 52-53^a —^c) K1 सुनि, D- S M1: 2 शक्ति
(for शक्ति) K2: 3 श्रेष्ठा (for श्रेष्ठा) Dn2 D-4 1: 8
शन्तया, G- क्षमया (for क्षमया) G1 पुरादमेणात्माय
रानन् —^d) S K1-3 D1: 4: 3 G2 समान्ये, G1 'दन्ते
(for 'दन्ते) K1 चिकीर्षयन्, Dn D2: 1: 8 M1-2
चिकीर्षु (for 'पन्)

53 D missing (cf v 1 26) G3 om 53^a (cf
v 1 52) —^a) Dn1 मा याभिराजा, D2: 1: 8 M2-2
या मा राजन्, D1 या मा राजा (for यार्मा राजन्)
B1: 2 विहिता (for नि) —^b) G2 M1- (sup lin)
क्षमा (for क्षमा) K2: 4 B D1 Dn- D1: 3 6 फाल्गु
नन्, Dn1 D1: 1: 3 S (G3 om, G3 missing) पाद
वन् (for फाल्गुनन्) —^c) G2 प्रादान् (for श्रेष्ठा)
B D1 Dn1 निमाय, Dn2 निमाय, D3 क्रमेण,
D1: 8 इयाय, D1: 8 विमाय, G2 महेन्द्र (for निमाय)
— For 53^a, T G2 subst.

1240* शक्तिं श्रेष्ठा कुण्डलाभ्या गृहीता
पुरादमेणात्माय राजन् ।

54 D3 missing (cf v 1 26) —^a) Dn D2: 4
1: 8 घोरा (for शक्ति) —^b) D1: 8 सुक्ताम् (for
सुक्ताम्) Dn D2: 1: 8 निहता, G1 M घोरी (for

पाशैर्युक्तामन्तकस्येव रात्रिम् ।
मृत्योः स्वसार ज्वलितामिवोल्कां
वैकर्तनः प्राहिणोद्राक्षसाय ॥ ५४

तामुत्तमा परमायापहर्त्री
दृष्ट्वा सौतेर्बाहुसंस्था ज्वलन्तीम् ।

मीतं रक्षो विप्रदुद्राव राज-
न्कृत्वात्मानं विन्ध्यपादप्रमाणम् ॥ ५५

दृष्ट्वा शक्तिं कर्णग्राहन्तरस्था
नेदुर्भूतान्यन्तरिक्षे नरेन्द्र ।

ववुर्वातास्तुमुलाश्वापि राज-

रात्रिम्) — After 54^a, B3 reads 56^a for the first
time repeating it in its proper place —^c) Dn2
ज्वलमानामिवोल्का, D1: 8 ज्वलनामिवोल्का, G1-4 M प्रज्व
लितामिवोल्का (for ज्वलितामिवोल्का) Dn1 D1: 8 T दृष्ट्वा
(for दृष्ट्वा) —^d) S (G3 missing) राक्षसस्य (for
'माय)

55 D- missing (cf v 1 26) —^a) K1: 8
कायापहर्त्री, B (except B3) D1 Dn2 D2: 4 M1
2: 4 कायापहर्त्री (B1: 8 ती) (for 'पहर्त्री) —^b)
D2: 8 सूत, D3 सौतेर, M1: 2 शक्ति (for सौतेर) T
G2: 8 M3: 4: 3 (orig) तपती, G3 स्फुरती, M3 (sup
lin) पतती (for ज्वलन्तीम्) —^c) K1 D3 भीतो
(for भीत) Dn D1: 1: 8 सप्रदुद्राव (for विप्र)
— After 55^a, M3 reads 56^a-57^b for the first
time, repeating the same in the proper place.
—^d) S K1-3 D1: 8 विन्ध्यदोल, K1 B D1 तुल्य, Dn
D2: 8 'माय, D1: 8 विधिमत्र (for विन्ध्यपाद) S:
K1: 4 D1 प्रकाश (for प्रमाणम्)

56 D3 missing (cf v 1 26) B3 reads 56^a for
the first time after 54^a —^a) K1 बाह्वैरस्य
(for 'वरस्या) —^b) S K1-3 भूवा (for भूतानि)
B1 D2: 8 अतरीक्षे —^c) K1 D1 वायुर (sio) (for
वयुर) K1 तुमुल्य, Dn1 D1: 1: 8 तुमलाय —^d)
reads 56^a-57^b for the first time after 55^a —^e)
D3 सनिर्वाताय G3: 8 साशनिर् (for चा)

57 For the repetition in M3, cf v 1 56 D3
missing (cf v 1 26) —^a) S K1-3 D1 ता सा
मायां, Dn2 D2: 4: 8 माया ह (D2 कु)त्वा (for सा ता

C 7 2170
B 7 178 54
K 7 180 56

C 7 8170
B 7 179 86
K 7 180 86

नसनिर्घाता चाशनिर्गा जगाम ॥ ५६
सा तां मायां भस्म कृत्वा ज्वलन्ती
मित्रा गाढं हृदयं राक्षसस्य
ऊर्ध्वं ययौ दीप्यमाना निशायां
नक्षत्राणामन्तराण्याविशन्ती ॥ ५७
युद्धा चित्रैर्विविधैः शस्त्रपूगै-
र्दिव्यैर्वीरो मानुषै राक्षसैश्च ।
नदन्नादान्विविधानैरवांश्च
प्राणानिष्टांस्त्याजितः शक्रशक्त्या ॥ ५८
इदं चान्यच्चित्रमाश्वर्यरूपं
चकारासौ कर्म शत्रुक्षयाय ।

तस्मिन्काले शक्तिनिर्भिन्नमर्मा
वभौ राजन्मेघशैलप्रकाशः ॥ ५९
ततोऽन्तरिक्षादपतद्रतासुः
स राक्षसेन्द्रो भुवि मित्रदेहः ।
अवाक्षिराः स्तब्धगात्रो विजिह्वो
षटोत्कचो महदास्थाय रूपम् ॥ ६०
स तद्रूपं भैरवं भीमकर्मा
भीमं कृत्वा भैमसेनिः पपात ।
हतोऽप्येवं तप सैन्येकदेश-
मपोथयत्कौरवान्भीमपाणः ॥ ६१
ततो मिथ्राः प्राणदन्तिहनादै-

माया) —^b) M₁ s (before corr as in text) हृदये
(for 'य') —^d) D₅ अंतरेण (for अन्तराणि) Dn
D₁ s s s s आविशे (for 'शान्ती')

58 D₅ missing (of v 1 26) —^a) K₁ s (marg
as in text) s D₁ विष्ठा चित्रैर्, B₁ s D₁ युद्धा श
सैर्, B₁ युद्धा वीरो, Dn₁ D₂ s s युद्धोचितैर्, Dn₂
युद्धा चित्रैर्, D₃ महचित्रैर्, T G₂-s युद्धा चित्रै, Bom.
ed स निर्भिन्नो (for युद्धा चित्रैर्) K₁ अस्त्रपुगैर्, B₁
D₁ Dn₁ D₂ अस्त्रपुगैर्, D₃ शस्त्रयुगैर्, D₁ s s सोस्त्र
पूगैर्, G₂ शस्त्रपुगैर् (for 'पूगैर्') —^b) K₁ Dn D₁ s
नागैर्, B₁ T वीरैर्, D₁ s नादैर् (for वीरो) Dn
D₁ s s s G₁ M transp मानुषै and राक्षसै —^c)
D₁ s नर्दन, M₃ ननाद (for नदन्) —^d) S₂ Dn₂
G₁ प्राणाच्छिष्टास्

59 D₅ missing (cf v 1 26) —^a) D₁ वा (for
च) Dn₁ D₁ s s विक्रमाश्वर्य (for चित्र) —^b) G₂
शत्रुपक्ष (for कर्म शत्रु) —^c) K₂ शत्रु (for शक्ति)
G₁ s s M निर्भिण्ण (for -निर्भिन्न) Dn₁ D₁ s s s
G₁ M₁-s (sup lin) वर्मा; D₃ गात्रो, T G₂-s M₅
(orig) वक्षा (for मर्मा) —^d) S₁ s (orig) K₁ s
D₁ गतो, S₂ (marg) हतो (for वभौ) B₂-s Dn D₂
s s s S (G₅ missing) शैलमेघ, D₃ मेरुशैल (for
मेघशैल)

60 D₅ missing (cf v 1 26) —^a) D₁ सेन
(for ततो) B (except B₁) D₅ ततोऽन्तरिक्षाद् M₁ s
अपतद्वा (for 'तद्') —^b) T G₂ s [s] पि वि, G₁
M [s] विवि (for भुवि) T G₂-s काय (for देह)

D₂ s s s s म (D₁ om) राक्षसो भुवि निर्भिन्नदेह —^c)
Dn₁ अवाक्षिरास्त्रप्रविकीर्णगात्रो, Dn₂ अवाक्षिरास्त्र
स विकीर्णगात्रो, D₁ s s s अवाक्षिरा D₁ 'स्थि' रास्त्र
विकीर्णगात्रो

61 D₅ missing (cf v 1 26) —^a) D₁ om म
G₁ तद्रूप वै (for स तद्रूप) —^c) G₂ s सैन्येऽवनीकम्
(for 'कदेशम्') — K₁ om 61^d-62^c —^d) S₁ K₁-
D₁ s भीमयन्म (for 'याण') B D₁ Dn D₁ s s
अ (Dn D₂ s s व्य, D₁ व्या) पोथयत्स्वेन देहेन राजन्
— After 61, Dn D₂-s s s ins

1241* पतद्रक्ष स्वेन कायेन तूष्णं
मतिप्रमाणेन विवर्धता च ।

प्रिय कुर्वन्पाण्डवाना गतासु
रक्षोहिणीं तव तूष्णं जवान ।

[(L 1) Dn₂ पतद् (for पतद्) — (L 2) D₁
विवर्धता (for वि) — (L 3) D₁ गतासु (for अर)]

62 D₅ missing (cf v 1 26) K₁ om. 62^a
(cf v 1 61) —^a) D₁ कृतो (for ततो) D₂ s s
मित्रान्, G₁ M₃-s मित्रा, G₂ विमित्रा (for मित्रा)
G₁ भीम- (for सिंह) S₁ K₁-s D₁ s नादा, Dn₁ D₁
नाद, D₁ s नादाश्च (for नादैर्) —^b) S₁ K₁-s D₁
भेरीशला (K₁ 'संधा, D₁ 'सखा), Dn₂ शला भेरी
(by transp) S₁ K₁ मुरजाश्च; T G₂-s M₃-s मुरवाश्च
(for 'जाश्च') T G₂-s हि (for च) Dn₁ D₁ s s s
शलाश्च (D₅ 'स्व, D₁ s 'दि' नादैरानकं सैनिकाश्च —^c)

मेर्यः शङ्खा मुरजाश्चानकाश्च ।
दग्धां मायां निहतं राक्षसं च
दृष्ट्वा हृष्टाः प्राणदन्कौरवेयाः ॥ ६२
ततः कर्णः कुरुभिः पूज्यमानो

यथा शक्रो बृत्रवधे मरुद्भिः ।
अन्वारुदस्तव पुत्रं रथस्थं
हृष्टश्चापि प्राविशत्स्वं स सैन्यम् ॥ ६३

इति धीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतु पञ्चाशदधिकशततमोऽध्याय ॥ १५४ ॥ ॥ समाप्त घटोत्कचवधपर्वे ॥

१५५

संजय उवाच ।

हंडिम्यं निहतं दृष्ट्वा विकीर्णमिव पर्वतम् ।

पाण्डवा दीनमनसः सर्वे बाष्पाकुलेक्षणाः ॥ १
वासुदेवस्तु हर्षेण महतामिपरिभुतः ।

C 7 8179
B 7 160 2
K 7 181 10

T G₁₋₄ राक्षसेन्द्र (for 'स च) —^a) K₁ दृष्ट S
K₁ = D₁ ३ प्राद्वन्, D₂ ४ २ ३ प्रा(D₁ प्र)हमन् (for
प्राणदन्) K₁ कौरवीय, D₁ 'वेयां

63 D₂ missing (cf v 1 26) —^a) K₁ उरभि
(sic), Dn D₂ ४ ३ ३ यदुभि (for कुरुभि) —^a)
M₁₋₂ transp यथा and शक्रो —^c) K₂ अन्वात्तूणं (for
'मृदून्) Dn D₂₋₃ ३ पुत्रस्य यान (for पुत्रं रथस्य)
—^a) D₁ ३ दृष्ट्वा (for हृष्ट्वा) T G₁₋₃ चासौ (for
चापि) S₁ K₂ मन्व, S₂ K₁ स स्व, K₂ ४ Dn D₁
३ ३ तन्व, B₁ D₂ वै स्व, D₁ तस्य, D₂ तत्र (for
स्व स)

Colophon K₂ D₂ G₂ missing — Sub parvan
All MSS (K₂ D₂ G₂ missing) घटोत्कचवध S K₁₋₃
B₁ M घटोत्कचवधसमाप्त — Day of Drona's General
ship G₂ चतुर्योद्धि — Adhy names S₁ K (K₂ miss-
ing) B₁ ३ ४ D (D₂ missing) T G₁₋₃ M₁ ३ रात्रियुद्धे;
Bom ed रात्रियुद्धे घटोत्कचवध — Adhy no
(figures, words or both) B₂ G₁ M₁ ३ 173, Dn₁
D₂ 180, D₂ 74; T G₂₋₄ 174, M₂-s 172.
— Sloka no Dc₁ 63, Dn₁ 47

155

 This adhy is missing in K₂ G₂ (cf v 1
7 125 14, 137 9)

D₂ missing up to 13^{ab} (cf v 1 7 154 26)
Before the ref, T G₁₋₄ M₁ ३ 185

1242*

धृतराष्ट्र ।

तस्मिन्हवे महामाये महातेजसि राक्षसे ।
भमापता पाण्डवेया किमकुर्वन्महारणे ।
मर्दिताश्च भृश युद्धे किमकुर्वन् संजय ।
ये च तेऽभ्यद्रवन्द्रोण व्यूढानीका प्रहारिण ।
सृजया मह पाञ्चालैस्तेऽकुर्वन्किं महारणे । [5]
सौमदत्तेर्वधाद्रोणमायत्तं सैन्धवस्य च ।
अमर्षाज्जीवित एवत्वा गाहमान वरुथिनीम् ।
शुम्भमाणमिव व्याघ्र व्यात्ताननमिवान्तकम् ।
कथं प्रयुद्ययुर्द्रोणमजय्य कुरुसृजया ।
आचार्य ये च रक्षन्ति दुर्योधनपुरोगमा । [10]
द्रौणिर्कर्णकृपास्तात ते ह्यकुर्वन्किमाहवे ।
भारद्वाज जिघासन्तौ सग्यसाचिवृकोदरौ ।
आछंतां मामकान्युद्धे कथं संजय शंस मे ।
सिन्धुराजवधेनेमे घटोत्कचवधेन ते ।
अमर्षिताश्च संकुब्धराण चक्रुः कथं युधि । [15]

[(L 2) G₂ पञ्चमुता (for पाण्डवेया) G₁ M₁ ३
किमकुर्वन् संजय (for the post half) — (L 3) G₂ ३
अकुर्वन् G₁ M₁ ३ किमकुर्वन्महारणे (for the post. half)
— (L 4) G₁ ये चाम्येय द्रवन्द्रोण (for the prior half)
G₂ ३ व्यूढानीका (for 'नीका) — (L 5) G₂ M₁ ३
किमकुर्वन्महारणे (for the post half) — (L 6) G₁
M₁ ३ सोमदत्त, G₂ सोमदत्तर्, G₃ ३ सोमदत्ति (for
'दत्तर्) G₁ ३ M₁ ३ आयस्त (for 'त्त) — (L 7) G₁
M₁ ३ लज्य (for लक्त्वा) — (L 10) G₁ M₁ ३ के
(for ये). — (L 11) G₁ M₁ ३ द्रौणि कृपश्च कर्णश्च तात

C 7. 8197
B. 7 180. 3
K 7 181 10

ननाद सिंहवन्नादं व्यथयन्निव भारत ।
विनद्य च महानादं पर्यष्वजत फल्गुनम् ॥ २
स विनद्य महानादमभीशून्संनियम्य च ।
ननर्त हर्षसंवीतो वातोद्धूत इव द्रुमः ॥ ३
ततो विनिर्भ्राम्य पुनः पार्थमास्फोट्य चासकृत् ।
स्थोपस्थगतो भीमं प्राणदत्पुनरच्युतः ॥ ४
प्रहृष्टमनसं ज्ञात्वा वासुदेवं महाबलम् ।

अब्रवीदर्जुनो राजन्नातिहृष्टमना इव ॥ ५
अतिहर्षोऽयमस्थाने तवाद्य मधुसूदन ।
शोकस्थाने परे प्राप्ते हैडिम्बस्य वधेन वै ॥ ६
विमुखानि च सैन्यानि हतं दृष्ट्वा घटोत्कचम् ।
वयं च भृशमाविष्ठा हैडिम्बस्य निपातनात् ॥ ७
नैतत्कारणमल्पं हि भविष्यति जनार्दन ।
तद्य शंस मे पृष्टः सत्यं सत्यवतां वर ॥ ८

तेथ किमाहवे — (L 12) G₁ M₁ 2 जिष्टक्षती (for जिष्ठा सन्ती) — (L 15) G₁ M₁ 2 तु (for च) G₁ M₁ 2 निशि (for युधि)]

1 ") K₁ 2 D₁ हैडिंबि, K₁ D₂ हैडिंबि, D_n D₁ 5 7 8 हैडिंब (for हैडिम्ब) — ^δ) Ś₁ K₂ B D_{o1} D_{n1} D₁ 5 7 8 विशीर्णम् (for विकी') — ^o) K₂ B D_{o1} D_n D₂ 4 5 7 8 धमूवु पांडवा सर्वे — ^d) K₂ B D_{o1} D_n शोक (for सर्वे) D₂ शोकपर्याकुलेक्षणा, D₁ 5 7 8 शोकवाष्पसमाकुला

2 D_o missing (of v 1 1) — ^δ) G₁ M समभि (for [अ]भिपरि) — ^o) K₁ D_{n2} D₂ 4 5 7 8 सिंह नादेन, B D_{o1} D_{n1} 'नाद वै (for 'वन्नाद) — B₁ 8 4 D_{o1} D_{n1} om (hapl) 2^{ad} — ^d) B₂ व्यर्थयन्, D₁ द्योत *न्, T G₂ व्यथयन् (for व्यथ') Ś₂ K₁ 2 4 B₅ भारतान्, B₂ 'त, D_{n2} D₂ 4 5 7 8 पाडवान् (for भारत) — After 2^{ad}, S (G₅ missing) ins

1243* हत घटोत्कच ज्ञात्वा वासुदेव प्रतापवान् ।

— ^a) B₂ 5 विनक्ष्य च, G₁ M₁ 2 'द्यत, G₈ 4 'द्य सु (for 'द्य च) — K₂ om (hapl) 2'-3^a. D₁ om 2'-3^b. — ^f) Ś₁ K₂ B₅ D₂ पर्यस्वजत, K₁ D_{n2} G₁ परिव्वजत, B₂ D₁ 4 5 8 M₈₋₅ परिव्वज्य च, G₂ पर्य पृच्छत (for 'प्वजत) Ś₁ फल्गुण, K₈ 4 B D_{o1} D_{n1} D₁ 8 8 फाल्गुनं, D_{n2} D₂ पाडवं; D₁ 5 पाडवान् (for फल्गुनम्).

3 D_o missing (of v. 1. 1) K₂ om. 3^a; D₁ om 3^a (for both, of v 1. 2) D₂ om 3^a — ^a) Ś₁ K₈ महानादान् D₁ 5 सविद्युत (D₂ 'तं) महानाद — ^b) Some MSS अभीपून् D₁ भीपयन्स नियम्य च — ^c) D₁ प्रभूत (for ननर्त)

4 D_o missing (of v 1 1) — ^a) D₁ om ततो B₁₋₂ 5 D_{o1} D_{n1} विनिर्गम्य, D_{n2} D₂ 4 5 7 परिव्वज्य, T G₂₋₄ विनद्य च (for विनिर्भ्राम्य) D₈ परिव्वज्य पुन.

पार्थ, G₁ M₁ 2 ततो वि (G₁ 'तोपि) भ्रातमनस, M₈₋₅ ततो विनद्य सुमद्व — ^δ) B₁ पार्थम् (for पार्थम्) T G₁₋₄ M₁ 2 आस्फाल्य (for आस्फोट्य) D₂ आस्फोट्य च तयासकृत् — ^o) K₁ B D_{o1} D_n D₂ S (G₅ missing) धी (G₂ श्री) मान् (for भीम) — ^d) D₁ 4 G₁ प्राणदन् D₁ 8 उच्यत (sic) (for अच्युत)

5 D_o missing (of v 1 1) — ^δ) B (except B₁) D_{o1} महाबल (for 'बलम्) — For 5^{ad}, D_{n2} D₂ 4 5 7 8 subst

1244* प्रहृष्टं तस्य त ज्ञात्वा केशवस्य धनजय ।

अर्जुनोऽप्यब्रवीद्राजन्

[(L 1) D₂ गत्वा (for ज्ञात्वा) — (L 2) D_{n2} [S] य (for ऽपि) D₅ वाक्य (for राजन्)]

— ^a) D₁ अति (for नाति)

6 D_o missing (of v 1 1) — ^a) B₅ अभि (for अति) — ^b) D_{n2} om from तवाद्य up to हैडिम्बस्य (in 7^a) — ^c) Ś₁ K₁₋₈ D₁ 8 परि-, K₁ B D_{o1} D_{n1} तु स (for परे) — ^d) D_{o1} D_{n1} D₁ 5 7 8 हैडिंबस्य, D₂ सैधवस्य D₂ 4 5 7 8 तु (for वै)

7 D_o missing (of v 1 1) D_{n2} om up to हैडिम्बस्य (of v 1 6) — ^a) B₁ 2 4 D_{o1} D_{n1} [ह] ह, B₈ ह; B₅ G₁ M हि; D₂ 4 7 8 तु (for च) — ^c) K₁ B D_{o1} D_{n1} D₂ 4 5 7 8 उद्विष्ठा (for आविष्ठा) S (G₅ missing) वय च भृशसंविष्ठा — ^d) D_{n1} D₂ 4 5 7 8 हैडिंबस्य, Bom ed हैडिंबेस्तु (for 'बस्य)

8 D_o missing (of v 1 1) — ^a) S (G₅ missing) वै (for हि) — ^b) D₁ त्वमद्य मधुसूदन — ^c) D₅ यद् (for तद्) D₈ अय्य (for अद्य) K₁ शंससे, D₁ सयमे (for शंस मे) Ś₁ K₁₋₃ D₁ सत्यं, G₂ हृष्ट, M₁ 2 प्रहृष्ट, M₈₋₅ वीर (for पृष्ट) — ^d) D₅ 8 सत्य

यद्येतन्न रहस्यं ते वक्तुमर्हस्यरिदम् ।
 धैर्यस्य वैकृतं ब्रूहि त्वमद्य मधुसूदन ॥ ९
 समुद्रस्येव संक्षोभो मेरोरिव विसर्पणम् ।
 तथैतल्लाघवं मन्ये तव कर्म जनार्दन ॥ १०

वासुदेव उवाच ।

अतिहर्षमिमं प्राप्तं शृणु मे त्वं धनंजय ।
 अतीव मनसः सद्यः प्रसादकरमुत्तमम् ॥ ११
 शक्तिं घटोत्कचेनेमां व्यंसयित्वा महाद्युते ।
 कर्णं निहतमेवाजौ विद्धि सद्यो धनंजय ॥ १२
 शक्तिहस्तं पुनः कर्णं को लोकेऽस्ति पुमानिह ।

य एनमभितस्तिष्ठेत्कार्तिकेयमिवाहवे ॥ १३
 दिव्यापनीतकवचो दिव्यापहतकुण्डलः ।
 दिव्या च व्यंसिता शक्तिरमोघास्य घटोत्कचे ॥ १४
 यदि हि स्यात्सकवचस्तथैव च सकुण्डलः ।
 सामरानपि लोकांस्त्रीनेकः कर्णो जयेद्वली ॥ १५
 वासवो वा कुबेरो वा वरुणो वा जलेश्वरः ।
 यमो वा नोत्सहेत्कर्णं रणे प्रतिसमासितुम् ॥ १६
 गाण्डीवमायम्य भवांश्चक्रं बाहं सुदर्शनम् ।
 न शक्तौ स्त्रो रणे जेतुं तथायुक्तं नरर्षभम् ॥ १७
 त्वद्वितार्थं तु शक्रेण मायया हृतकुण्डलः ।

C 7 2196
B 7 180 12
K 7 121 27

विद्रा, T G1-4 'मृतां (for 'वतां) M1 : वरं (for
 वर) S K1-3 D1 : पृष्ट (D2 सत्य) सत्यपराक्रम

9 D2 missing (cf v 1 1) —^a) D1 : तदेतन्,
 D2 : T G2 : यदे (for यद्ये) T G1.2.4 M चेद्;
 G2 च (for ते) — After 9^{ab}, G1 M1 : 123

1245* ह्यमनस्य सति स्थाने न प्रहृष्यन्ति मानवा ।
 हर्षस्य सत्यपि स्थाने नोत्पन्नं यान्ति पण्डिता ।
 [(L 2) G1 अहस्य (for हर्षस्य)]

—^c) D2 धर्मस्य (for धैर्यस्य) K2 G1 वैकृति, D1 :
 विकृत, T G2 : M2-3 विकृति (for वैकृत) —^d) T
 G2 : किम् (for स्वम्)

10 D2 missing (cf. v 1 1) —^a) S2 K2 G2
 मक्षोम, B Dc1 Dn1 सक्षोप, T G1.2.4 M विशोमं
 (M2-3 'भो) (for संक्षोभो) —^b) B2 प्र, G2 हि (for
 वि-) —^c) D2 तथैव, D2 तवैतल्ल, T G2-4 तदेतल्ल
 (for तथै) S K1-2 तथैतदपि संदेह, K4 B Dc1 Dn1
 D1 : तथैतदद्य (K4 D1 : 'पि) मन्येह, D1 तवैतल्लाघव
 सैन्ये —^d) S (G2 missing) तव देवकिनन्दन

11 D2 missing (cf. v 1 1) D1 om (hapl)
 11 D2 : G2 M2-3 कृष्ण, G2 भगवान् (for वासु
 देव) —^a) K1 : M2 हृद् (for इमं) —^b) T G2-4
 [s]त्र (for स्व) —^c) D2 G2 मे मन (for मनस)
 —^d) G2 प्रकाश (for प्रसाद-)

12 D2 missing (cf. v 1 1) K2 Dn1 om 12,
 Dc1 reads it on marg —^a) D1 शक्तिर्वटोत्कचे सैषा,
 D1 : 1 : शक्तिं घटोत्कचे मोवा, T G1 : 4 M शक्तिं
 घटोत्कचे चेना, G2 'त्कचं चैयं —^b) D1 मोचयित्वा,

T G2.4 वच (for व्यंस) K1 : भसयित्वा महामृधे,
 D1 भसयित्वा मृधे गता, G2 ध्वमिता च महामृधे
 —^d) S1 K1 : B2 D1 सत्य, S2 मध्ये (for सद्यो)

13 D2 missing up to 13^{ab} (cf. v 1 1) —^b)
 B2 : 4 Dn2 न (for को) K2 B2 लोको (for लोके)
 — D2 reads 13^{cd} twice —^c) D1 : मतिमास, G1
 अग्रतस् (for क्षभि) D1 : (first time) क पुन मति
 मासिष्ठेव —^d) K4 D1 अपरं (for आहवे) D2 (first
 time) सग्रामे लोमहर्षणे

14 D2 om 14^{ab} —^a) D1 दिव्या (for दिव्या)
 S2 अपकृत, G2 'हृत (for 'नीत) —^b) K4 कुतल
 (for कुण्डल) — K4 D1 om (hapl) 14^c-15^b —^c)
 B2-3 Dc1 Dn1 D2 : 6 सा (for च) S2 G2 च ध्वमिता,
 Dn2 T विच्रं, D1 बाहिसिता (sic) (for च इय) —^d) S
 K1-3 च, D2 6 [क्ष]य, D2 सा (for
 [क्ष]य)

15 K4 D1 om. 15^{ab} (cf. v 1 14) —^a) D1
 lacuna for यदि D1 : T G1.2 ह; D2 च (for हि)
 —^b) B (except B1) Dn2 D2 स्याद् (for च) —^c)
 S K1 : D1 : सासुरान् (for साम) —^d) T G1 : M
 एष (for एक) K4 रणे, B2 : Dc1 Dn D2 वरी
 (for वली)

16 —^a) D1 om वा M2-3 घनेशो (for कुबेरो)

17 —^a) K1 D1 आयस्य, K2 : B Dc1 Dn D2
 उद्यम्य, D2 आपद्य, D1 : वायस्य, T G2-4 आदाय
 (for आयस्य) —^b) S2 K1 : 4 B Dc1 Dn D1-2 :
 T G2 च (for वा) —^c) D1 : शकाश्च, D2 शक्तौ

C 7 8195
B 7 160 18
K 7 161 27

विहीनकवचश्चायं कृतः परपुरंजयः ॥ १८
उत्कृत्य कवचं यस्मात्कुण्डले विमले च ते ।
प्रादाच्छक्राय कर्णो वै तेन वैकर्तनः स्मृतः ॥ १९
आशीविष इव क्रुद्धः स्तम्भितो मन्त्रतेजसा ।
तथाद्य भाति कर्णो मे शान्तज्वाल इवानलः ॥ २०
यदा प्रभृति कर्णाय शक्तिर्दत्ता महात्मना ।
वासवेन महाबाहो प्राप्ता यासौ घटोत्कचे ॥ २१
कुण्डलाभ्यां निमायाथ दिव्येन कवचेन च ।
तां प्राप्यामन्यत वृषा सततं त्वां हतं रणे ॥ २२

हि, D₁ 8 शक्तौ, T G₁ 8 4 M₁ 2 शक्तौ स्म, G₂
शक्ता स्मो, M₄ शक्तौ स्मो (for शक्तौ स्मो) —^d) S
K₁ D₈ तथा युक्त, D₁ यथायुक्त, D₈ 8 तथायुक्त, S
(G₈ missing) तथामृत (for 'युक्त') S₁ Dn₂ D₄ 7
नरर्पभ

18 ^a) D₂-8 S (G₈ missing) हि (for तु) —^b)
D₄ 7 8 गत, D₈ हत (for हत) K₄ B D₀₁ Dn
D₂ मायापहतकुण्डल —^c) S₁ K₁ 2 D₁ विशीर्ण; D₁
8 7 8 विनीत (for विहीन-) —^d) D₁ G₁ M₂ पुर
जय

19 ^{ab}) S₁ K₁-8 उत्सृज्य; D₄ उत्कृत्य (for उत्कृत्य)
G₂ transp कवच and कुण्डले D₂ कायात्, D₄ 5 यस्य
(for यस्मात्) S₂ K₁ 2 4 D₁ विमले कुण्डले च (K₄ D₁
'लेपि) ते, D₂ कर्णाभ्यां कुण्डले च ते —^c) D₄ 5 पश्चात्
(for प्रादात्) M₅ शक्रेण (for शक्राय) K₂ D₁ 6 S
(G₈ missing) transp कर्णो and वै —^d) B (except
B₁) Dn₂ D₂ 4 5 7 S (G₈ missing) तस्माद्, D₈ कर्णो
(for तेन)

20 ^b) S₂ K₁ स्तम्भितो, B D₀₁ Dn D₂ जुंभितो (for
स्तम्भितो) —^c) G₁ M₁ 2 तथा (for तथाद्य) D₈
ह्यभाति (for [अ]द्य भाति) K₂ शक्तो मे, D₄ 5 7 8
मे कर्ण (by transp), D₈ कर्णो वै D₂ तदा प्रभृत्ययं
कर्ण —^d) D₀₁ Dn₁ [अ]र्णव. (for [अ]नल)

21 ^b) S₂ transp शक्तिर् and दत्ता —^d) Dn₂
प्रमायासौ, D₈ प्राप्ता याद्य, D₈ प्राप्ता या सा, S (G₈
missing) या सा प्राप्ता (for प्राप्ता यासौ) B D₀₁ Dn
D₄ 5 7 8 घटोत्कच

22 ^a) S₁ निमायाथो, B₁ 2 4 निमायाय, Dn₁
D₂ 4 5 उपालब्धा, D₈ विहीनोय, D₁ 8 विनिमयाद्
(for निमायाथ). —^b) D₈ ह (for च) —^c) N

एवं गतेऽपि शक्योऽयं हन्तुं नान्येन केनचित् ।
ऋते त्वा पुरुषव्याघ्र शपे सत्येन चानघ ॥ २३
ब्रह्मण्यः सत्यवादी च तपस्वी नियतव्रतः ।
रिपुष्वपि दयावांश्च तस्मात्कर्णो वृषा स्मृतः ॥ २४
युद्धशौण्डो महाबाहुर्नित्योद्यतशरासनः ।
केसरीव वने मर्दन्मत्तमातङ्गयूथपान् ।
विमदान्नथशार्दूलान्कुरुते रणमूर्धनि ॥ २५
मध्यंगत इवादित्यो यो न शक्यो निरीक्षितुम् ।
तदीयैः पुरुषव्याघ्र योधमुख्यैर्महात्मभिः ।

(K₈ missing) वृष (D₈ वृषा) (for वृषा) —^d)
S₂ K₁ 2 D₄ G₁ M₁-4 त्वा (for त्वां) B₁ 8 D₀₁ Dn₁
transp हत and रणे

23 ^a) K₄ B₂-5 Dn₂ D₈ T G₁-4 M₁ 2 गतो (for
गते) D₈ हि, G₂ न (for ऽपि) D₂ 4 5 सयोक्तुं
(for शक्योऽयं) —^b) D₄ हन्तुं (for हन्तुं) —^c)
S₁ K₁ 2 D₁ त्वद्वते; K₂ 4 B D₀₁ Dn D₂-8 T G₂-4
ऋते त्वा —^d) D₄ सत्येन (for सत्येन) D₄ 4 5 7 8
तेनघ; S (G₈ missing) ते प्रभो (for चानघ)

24 ^b) D₂ तेजस्वी (for तपस्वी) D₂ 4 5 7 8 शंसित
(for नियत) —^c) D₈ सुपुण्यकृद् (for रिपुष्वपि)
S (G₈ missing) कृपा चक्रे (for दयावांश्च) —^d) S₁ K
(K₈ missing) B D₀₁ Dn D₁-8, 8-8 वृष, D₄ नृप

25 ^a) S₂ युधि, K₁ 4 नित्य-, D₄ युद्धे (for युद्ध-)
K₁ शौण्डे (for शौण्डो) D₈ महाबाहो (for 'बाहुर्')
—^b) S₁ नित्योद्ध (S₁ 'दि')त, D₂ 7 8 नित्यो युक्त, D₈
नित्योद्युक्त, T G₂-4 'स्त- (for 'द्यत-) D₂ 4 5 7 8
श (D₂ 5 -श) रासनी —^c) B केशरी D₄ च (for
[हृ]व) D₀₁ Dn₁ D₄ 5 रणे (for वने) S₁ मदन्
(sio), K₁ मंद, K₄ B D₀₁ Dn D₂ 8 नर्दन्; D₂ G₈
मृद्गन्, D₁ 8 मत्तो (for मर्दन्) —^d) B D₂ 5 7 8 G₈
M₈-5 मत्तान् (for मत्त) Dn₂ D₈ मार्तंग इव यूथपान्
—^e) S₁ विमलान्, S₁ (marg) 2 K₁ 2 D₁ विमुलान्;
T G₂-4 विमर्दन्, M₈-5 विरथान् (for विमदान्) D₄ 5
विमर्दन्नथ (D₈ 'न्न' शार्दूल —^f) T G₈ 4 राजते (for
कुरुते)

26 ^a) D₂ मध्यदिन (for 'गत) —^b) T G₈ 4
न स (for यो न) B₁-3 D₀₁ Dn₁ D₈ T G₂-4 M₈-5
उदीक्षितुं, B₁ हृदी, D₈ [5]निर्वी (for निरी),

शरजालसहस्रांशुः शरदीव दिवाकरः ॥ २६
तपान्ते तोयदो यद्वच्छरधाराः शरत्सौ ।
दिव्यास्त्रजलदः कर्णः पर्जन्य इव वृष्टिमान् ।
सोऽय मानुपतां प्राप्तो विमुक्तः शक्रदत्तया ॥ २७
एको हि योगोऽस्य भवेद्वधाय
छिद्रे ह्येनं स्वप्रमत्तः प्रमत्तम् ।
कृच्छ्रप्राप्तं रथचक्रे निमग्नं

हन्याः पूर्वं त्वं तु संज्ञां विचार्य ॥ २८
जरासंधवेदिराजो महात्मा
महावल्लभैकलव्यो निपादः ।
एकैकशो निहताः सर्व एव
योगैस्तैस्तैस्त्वद्विधितार्थं मयैव ॥ २९
अथापरे निहता राक्षसेन्द्रा
हिडिम्बकिर्मीरवकप्रधानाः ।

C 7 8211
B 7 120 33
K 7 181 43

G1 M1.2 न शक्त्यो ह्य (G1 'क्त्यो' निवीक्षितु -^o)
B1 Dc1 Da.6 G2 व्याघ्रैर् (for -स्यात्र) -^d) G1 M
यौघ (for योघ) -^e) M2-5 जालान् (for जाल)
-^f) D2 4.5 7 8 टयन्व (D2 'दितो, D1 'धानैर्')
भास्करो यया

27^a) Dn D2 4.5 7 8 G1 जलदो (for तोयदो) T
G1-4 M2-5 तपाते सर्वतोधार -^b) K4 B Dc1 Dn
Da.6 क्षरन्मुहु (for 'त्यसौ') D2 4.5 7 8 जलधारा सह-
स्रता, S (G5 missing) क्ष (G1 M कि) रन्ध्रशतान्यहून्
—After 27^a, B Dc1 Dn S (G5 missing) ins

1246* त्रिदशैरपि चात्यद्भिः शरवपं समन्तत ।

[S (G5 missing) नेना नेतु (G1 'तासौ त्रि) भिरत्यद्भिः
(for the prior half) Dn2 शरवपं (for 'वपं') G1.2
M विवर्णता (for समन्तत) T G2 4 शरवपाणि वर्णता (for
the post half)]

— B Dc1 Dn cont. D5 ins after 27^a

1247* अशक्त्यस्तदयं जेतुं स्वदक्षिमांशोणितम् ।
कवचेन विहीनश्च कुण्डलाम्बा च पाण्डव ।

[(L 1) B (except B2) तदशो, Dc1 Dn1 स रथो
(for तदय)]

— On the other hand, D2 4 ins after 27^a

1248* तेनादित्य निरुपेय्य शरवपंश्च वृष्टिमान् ।

[D1 तेनादित्य निरोषाध (for the prior half)]

while D1 2 ins after 27^a

1249* तपोयुक्तोऽभवत्पूर्वं दिव्यरूप प्रतापवान् ।

[D2 यथा युक्तो (for तपोयुक्तो)]

—^e) S2 K2 सद्यो (for सोऽय) —^f) S K1.2 D1
विमुक्त. (for विमुक्त)

28^a) T G2-4 M1 तु (for हि) B4 Dc1 Dn1

एकोऽस्य योगो हि (Dc1 'गोऽस्य), G1 M1.2 एकोऽस्य
योगस्तु, M2.5 एकस्त्रयोरस्य (for एको हि योगोऽस्य)
Dn1 स, G2 तु (for स्य) —^b) B1 छिद्रे (for
छिद्रे) B1 ह्यल, D2 4.5 7 8 कृते (for ह्येन) S
B1 8 सुप्रमत्त, D3 G2 ह्य, D5-8 ह्य (for ह्य)
D1 5 [S] प्रमत्त (for प्र) B5 corrupt —^c)
K2-4 B1 5 D2 5 T G1.2 M कृच्छ्र, D2 कृच्छ्र (for
कृच्छ्र) Dn1 सप्राप्त (for प्राप्तं रथ) K3 4 G2 वि,
G4 lacuna (for नि) —^d) D2 स्वन, D1 5 7 8
चैन (for पूर्व) T G2 च शक्ति, G2 च सजा, G4
च सक्त (for तु सजा) D3 विधाय, D4 विचार्य, T
G2 8 निवार्य, G4 हि इष्टा (for विचार्य) — After
28, K2 (marg) B Dc1 Dn D5 ins

1250* न ह्युद्यतास्त्रं युधि हन्यादजय-

मप्येकवीरो बलमिस्त्रवज्र ।

[(L 1) D5 जज्ञाद् (for हन्याद्)]

29^b) K4 B Dc1 Dn D2 4.5 7 8 S (G5 missing)
महायाहुश्च (for 'वलश्च') D1 5 एकलव्यो (for चैक)
D2 4 5 T G2-4 M2-5 नरेन्द्र (D2 'द्र, G2 4 M2 5
द्र) (for निपाद) —^c) K3 4 B (except B4) Dc1
Dn D2 4.5 7 8 एते (for एव) —^d) S K1 D1 योगै
स्वेते, B1 तेस्तैर्योगैस् (by transp) Dc1 G4 om. the
second ते D1 8 हितार्यै (for 'र्थ') D2 4 5 नरेन्द्रा,
D5 मया वै (for मयैव)

30^a) S2 K (K5 missing) D1 8 8 G1 3 M1 2 तथा
(for अय) —^b) K1 हिडिंबि, K2 D-1 हिडिंब, Dn1
D5 हिडिंबि, D2 हिडिंब्य, D4 हिडिंबी (for हिडिंब्य)
S K1-3 किंदीर, B2 D1 किर्मीर, D3 कर्मीर, D4
किर्मीर, D7 कर्मीर, T G2 किर्मीर, G1 M1 2 कर्मीर
(for किर्मीर) —^c) D4 5 7 8 सर्व (for पर) K1 3
सैन्यावमदी (sic), K4 वमदी, D2 4.5 7 8 S (G5 mis
sing) सैन्यप्रमायी, Bom ed चक्रामर्दी (for सैन्या
वमदी) —^d) G1 2 चोप्रधन्वा (for 'कर्मा') G1 M

अलायुधः परसैन्यावमर्दी

घटोत्कचश्चोग्रकर्मा तरस्वी ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥

१५६

अर्जुन उवाच ।

कथमस्माद्धितार्थं ते कैश्च योगैर्जनार्दन ।

जरासंधप्रभृतयो घातिताः पृथिवीश्वराः ॥ १

वासुदेव उवाच ।

जरासंधश्चेदिराजो नैपादिश्च महाबलः ।

यदि स्युर्न हताः पूर्वमिदानीं स्युर्मयंकराः ॥ २

सुयोधनस्तानवश्यं वृणुयाद्रथसत्तमान् ।

तेऽस्मामिर्नित्यसंदुष्टाः संश्रयेयुश्च कौरवान् ॥ ३

ते हि वीरा महात्मानः कृतास्त्रा दृढयोधिनः ।

धार्तराष्ट्रीं चमूं कृत्स्नां रक्षेयुरमरा इव ॥ ४

स्रुतपुत्रो जरासंधश्चेदिराजो निपादजः ।

सुयोधनं समाश्रित्य तपेरन्पृथिवीभिमाम् ॥ ५

योगैरपि हता येस्ते तान्मे शृणु धनंजय ।

अजय्या हि विना योगैर्मध्ये ते दैवतैरपि ॥ ६

मनस्वी, G₂ तपस्वी (for तरस्वी)

Colophon om in D₈ & K₈ G₈ missing — *Sub parvan* D₈ 5 7 8 Editions घटोत्कचवध — *Adhy names* Ś K₁ 2 4 B D₀₁ D_n D₁ 2 रात्रियुद्ध, D₁ 8 रात्रियुद्धे कर्णप्रशंसा, T G₈ रात्रियुद्धे शक्तिर्व्यसनं, G₄ शक्तिर्व्यसन; Bom. ed रात्रियुद्धे घटोत्कचवध — *Adhy no* (figures, words or both) D_{n1} D₂ 181, T G₃₋₄ 175, G₁ M₁ 2 174, M₈₋₅ 173 — *Sloka no* D_{n1} 33

156

 This adhy is missing in K₈ G₈ (cf v 1 7 125 14, 137 9)

1 ^a) B₁ च, D₈ वै (for ते) — ^b) D₁ 8 नैको पायैर्, S (G₈ missing) कैश्चोपायैर् (for कैश्च योगैर्) — D₁ reads 1° twice. — ^d) K₄ घातिता स्युर्मयंकरा

2 Ś: G₄ M₈₋₅ श्रीकृष्ण; T G₃ 8 जनार्दन (for वासुदेव) — ^a) D₁ 1 चेदिराजो (for 'राजो) — ^c) D₈ transp स्यु and न

3 ^a) K₄ B D₀₁ D_n D₈ T G₃ 8 दुर्योधनस (for सुयो) — ^b) K₁ D₈ 8 शृणुयाद् (for वृणु) G₂ राज (for रय) D₈ सत्तम (for सत्तमान्) — D₁ om 3^c-4^b — ^c) B₂ D₂ तेस्मासु, D₄ अस्माक, D₅ अस्मासु, D₈ ते चास्मान्, D₁ 8 तेस्माक (for तेस्मा मिर्) K₈ अय (for नित्य) B₁ विद्विष्टा, D₈ सं हृष्टा; S (G₈ missing) सकुब्धा (for संदुष्टा) K₄ B₁ 8 & D₀₁ D_n तेस्मासु नित्यवि (B₂ 8 'सं वि) द्विष्टा,

D₈ अस्मामिर्नित्यसंदुष्टा — ^d) Ś: K₁ 2 सगमेयुश, K₈ संयुज्ये, B₈ संग्रामे (for सन्नये) B₈ D₀₁ हि (for च)

4 D₁ om 4^{ab} (cf. v 1 3) — ^a) M₁ एते (for ते हि) K₄ महात्मान, B D₀₁ D_n महेश्वासा (for महात्मान) — ^b) B₁₋₃ D₀₁ चित्र- (for दृढ) K₁ 2 G₂ M₈₋₅ -धन्विन, D₈ मानिन (for -योधिन) — ^c) Ś: K₁ D_{n1} D₁ 7 धार्तराष्ट्रा, K₂ D_n 2 4 5 'राष्ट्रं, K₄ B₁ 8 & D₈ S (G₈ missing) 'राष्ट्र (for 'राष्ट्री) Ś: चमूं सर्वा, D_n 2 4 5 7 8 च ते (D₁ 8 चमूं) सर्वे (for चमूं कृत्स्ना) — ^d) Ś K₁₋₃ D₁ रक्षेयुररिसदन, K₄ 'यू रिपुसदन

5 ^b) D₈ निपादन (for 'दज) S (G₈ missing) चेदिराजनिपादजौ — ^c) B₁ दुर्योधन (for सुयो) Ś: K₁ 2 समासा (K₁ om) द्य (for 'श्रित्य) — ^d) Ś: K₈ 4 D₂ 4 5 7 8 जयेयु, B D₀₁ D_n तपेयु, D₈ जये रन् (for तपे)

6 ^a) D₁ 8 T G₃₋₄ M₈ 8 (inf l:n) अमि (for अपि) Ś: K₁ 2 4 D₁ ते यैस् (by transp), D_n 8 G₁ तैस्ते, D₁ T G₂₋₄ M तैस्तेस् — ^b) K₈ 4 B D_n D₂₋₄ T G₂₋₄ तन् (for तान्) — ^c) Ś: K₈ अजेया D_n 2 D₈ मृधे योगाद्, D₂ मृधे योगान्, T G₂₋₄ M₈₋₅ विना योग, G₁ M₁ 3 रणे जेतुम् (for विना योगैर्) D₄ अजेय्या हि मृधे योधान् — ^d) D_n 2 D₂ 5 G₁ M₁ 2 क्रवे ते, D₄ कृते ते, D₁ 8 मिलितै (D₁ om) र् (for मृधे ते)

7 ^a) D₈ 8 7 8 T G₂₋₄ [s]पि (for हि) D₈ 8 7 8 येषां (for तेषां) — ^b) S (G₈ missing) रिपु (for

एकैको हि पृथक्तेषां समस्तां सुरवाहिनीम् ।
 योधयेत्समरे पार्थ लोकपालाभिरक्षिताम् ॥ ७
 जरासंधो हि रुपितो रौहिणेयप्रधर्षितः ।
 अस्मद्वधार्थं चिक्षेप गदां वै लोहितामुखीम् ॥ ८
 सीमन्तमिव कुर्वाणां नमसः पावकप्रभाम् ।
 व्यदृश्यतापतन्ती सा शक्रमुक्ता यथाशनिः ॥ ९
 तामापतन्तीं दृष्ट्वैव गदां रोहिणिनन्दनः ।
 प्रतिघातार्थमस्त्रं वै स्थूणाकर्णमवासृजत् ॥ १०
 अस्त्रवेगप्रतिहता सा गदा प्रापतद्भुवि ।
 दारयन्ती धरां देवीं कम्पयन्तीव पर्वतान् ॥ ११

तत्र स राक्षसी घोरा जरा नामाशुविक्रमा ।
 संघयामास तं जातं जरासंधमरिंदमम् ॥ १२
 द्वाभ्यां जातो हि मातृभ्यामर्धदेहः पृथक्पृथक् ।
 तथा स संधितो यस्माज्जरासंधस्ततः स्मृतः ॥ १३
 सा तु भूमिगता पार्थ हता ससुतवान्धवा ।
 गदया तेन चास्त्रेण स्थूणाकर्णेन राक्षसी ॥ १४
 विनाभूतः स गदया जरासंधो महामृधे ।
 निहतो भीमसेनेन पश्यतस्ते धनंजय ॥ १५
 यदि हि स्याद्गदापाणिर्जरासंधः प्रतापवान् ।
 सेन्द्रा देवा न तं हन्तुं रणे शक्ता नरोत्तम ॥ १६

C 7 2228
B 7 121 16
K 7 122. 16

सुर) — D₁ om (? hapl.) 7°-8^d —^o) D_{n2} मगरे
 (for समरे) T G₂₋₄ ताव, G₁ M₁ 2 वीर (for
 पार्थ) —^d) D₂ पालैहि (for पालामि) S (G₅
 missing) पालिता (for रक्षिताम्)

8 D₁ om 8 (cf v 1 7) —^a) D_{n2} D₂ 7 8
 [5] ति (for हि) —^b) D₂ T G₁ 3 4 M₁ 2 3 रौक्मि
 (M₁ 2 'ग्मि'ण्य- (for रौहि) K₁ प्रदर्शित, D₂
 प्रकर्षित, G₂ प्रधर्षणाद् (for 'र्षित') —^d) S₂ K₁₋₃
 D₁ 8 लोहिताव (S₂ 'य'त्ती, K₁ लोहितावर्ती, D_{cn}
 (marg sec m) D_n D₂ 5 7 8 मर्व (D₂ 7 8 शत्रु) वातिनीं,
 D₂ लोहितायसीं, T G₂₋₄ लोहिता मुखे (G₂ 'खीं') (for
 तामुन्नीम्)

9 ^a) D_{n2} D₂ 8 1-3 T G₁ 2 4 M₁ 3 कुर्वाणा (for
 'णा) —^b) B₁ परम (for पावक-) D₂ 8 1-3 T
 G₂ 4 प्रभा (for 'प्रभा') —^c) S₂ K₂ व्यदृश्यत,
 K₂ 4 B D_{cn} D_{n1} D₂ अदृश्यत, D₁ दृश्यत (for व्य-
 दृश्यत) B₁ [आ]पतती, D_{n2} D₂ 3 5 7 8 T G₂₋₄
 पतती (for [आ]प) B₂ ता (for सा) —^d) D_{cn}
 महोशनि, D_{n2} D₂ 4 5 T G₂₋₄ M₂-3 ह्वा, D₁ 8
 यथाशनी (sic) (for 'शनि') B₁ शक्रमुक्तामिवाशनिं

10 ^b) D_{n1} गदा वै, T G₂₋₄ तटा (for गदां) B₁
 रोहिणी, D_{n2} रश्मणि- (sic), D₁ रौहिणि, S (G₅
 missing) रश्मि (M₁ 2 'ग्मि'णि- (for रोहिणि) D_{n2}
 वदन (sic) (for नन्दन) —^c) D₁ 5 G₁ घातान्त्रम्
 (for घातार्थम्) —^d) S₂ K₁
 स्थूणाकीर्णम्, D₃ (marg as in text) वैष्णवोस्त्रम् G₁
 अपासृजत् (for अवा)

11 D₁ om. 11^{ab} (cf v 1 10) —^a) D₂ अस्त्रेण
 च (for अस्त्रवेग) G₂ प्रविहता (for 'प्रति') —^c)
 S₂ K₁ G₁ 4 M₂ 4 धारयती, D₁ घातयती (for दार)
 —^d) G₂₋₄ कम्पयती T G₂₋₄ च (for [ह]व)

12 ^a) B₂ तस्य, G₂ तत (for तत्र) B₂ 4 5 सा
 (for स) —^b) K₁ D_{n1} नाम्नी सु, B₁ 5 नामा
 सु (sic), D_{n2} नाम सु (for नामाशु) S₂ K₁₋₃
 D₁ 8 जरेति प्रथिता भुवि, D₁ 5 7 8 जरा नामाय
 विश्रुता —^c) M₂ तज् (for त) D_{n2} D₁ 5 7 8
 राजज्, D₂ वीर (for जात) B₁₋₃ D_{cn} मदधे साय
 (B₃ साद्य) त जात, B₁ D_{n1} संदधे सा हि मज्जातं, D₂
 वर्षयामास त जात —^d) D₁ om 12^d —^d) D₁ क्षरि
 दम

13 ^a) S₂ K₁ 2 D₁ 3 हि जातो (by transp), D_{n2}
 D₂ 4-8 जात स, M₂ जातोस्मि —^b) K₁ मध्य (for
 मधे) —^c) D₂ 8 जरया, D₁ 5 7 8 त (D₁ स्व) या
 सु (for तथा स) —^d) S₂ K₁₋₃ D₁ इति (for तत)
 K₁ B D (except D₁) [s] भवत् (for स्मृत)

14 ^a) D₂ गदा, D₁ सातर्, D₁ 8 हता, M₂-3
 सा च (for सा तु) S₂ K₁ B₁ 2 D_{cn} D₂ 7 8 G₂
 भूमिं, D₂ सा तु (for भूमि) —^b) D₁ 8 हत्वा वै
 सुतवाधवान् —^c) D₁ 5 7 8 गदा सा (for गदया)
 —^d) B₁ रक्षमा, D₁ 8 राजती (for राक्षसी)

15 ^a) K₁ स्म, D_{n2} lacuna (for स) —^c) D₁
 om 15^c-16^d

16 D₁ om 16 (cf v 1 15) —^a) D₂ 4 स (D₁
 ह) स्याद्, D₁ हन्याद् (for हि स्याद्) —^c) G₂ रणे

C 7 2229
B 7 181 17
K 7 120 17

त्वद्वितार्थं हि नैपादिरहुष्टेन वियोजितः ।
द्रोणेनाचार्यकं कृत्वा छद्मना सत्यविक्रमः ॥ १७
स तु वद्वाहुलित्राणो नैपादिर्द्विविक्रमः ।
अस्यन्नेको वनचरो बभौ राम इवापरः ॥ १८
एकलव्यं हि साङ्गुष्ठमशक्ता देवदानवाः ।
सराक्षसोरगाः पार्थ विजेतुं युधि कर्हिचित् ॥ १९
किमु मानुषमात्रेण शक्यः स्यात्प्रतिवीक्षितुम् ।
दृढमुष्टिः कृती नित्यमस्यमानो दिवानिशम् ॥ २०
त्वद्वितार्थं तु स मया हतः संग्राममूर्धनि ।

चेदिराजश्च विक्रान्तः प्रत्यक्षं निहतस्तव ॥ २१
स चाप्यशक्यः संग्रामे जेतुं सर्वैः सुरासुरैः ।
वधार्थं तस्य जातोऽहमन्येषां च सुरद्विषाम् ॥ २२
त्वत्सहायो नरव्याघ्र लोफानां हितकाम्यया ।
हिडिम्बवककिर्मीरा भीमसेनेन पातिताः ।
रावणेन ममप्राणा ब्रह्मयज्ञविनाशनाः ॥ २३
हतस्तथैव मायावी हैडिम्बेनाप्यलायुधः ।
हैडिम्बश्चाप्युपायेन शक्त्या कर्णेन वातितः ॥ २४
यदि ह्येनं नाहनिष्यत्कर्णः शक्त्या महामृधे ।

(for न ह) Ś1 K3 शक्ता (for हन्तु) D1 : सेंद्रान्दे
वात्रणे हतु —^d Ś1 K3 जेतु, D2 : शोकुर (for
शक्ता) Ś K (K3 missing) घनजय, B1 : 4 D. नरो
त्तम (for 'त्तम) D1 : शक्त पुरुषसत्तम, G2 : अपि
शक्ती रयोत्तम, Ms-s शक्ता इति नरोत्तम

17 ^a) K4 Dn D2 4-s T G1 a.4 M1 : च, Ds Ms
तु (for हि) —^b) S (G5 missing) अगुष्टाम्या (for
'ष्टेन) —^d) Ś1 (before corr) मधुसूदन, Ś1 (by
corr) : K1 : D1 : सत्यविक्रम

18 G4 om. (hapl) 18^{ab} —^a) Dn2 D2-s 1 : S
(G4 om, G5 missing) हि (for तु) —^e) S (G5
missing) आसीद् (for अस्यन्) K4 D1 नैको, Dc1
Ms एके (for एको) Dn D2 4 : 1 : 8 अतिमानी वन-
चरो —^d) G1 M1 : भाति (for बभौ)

19 ^b) B1 D1 : 1 : 8 न शक्ता (for अशक्ता) —^d)
Ś1 K3 कश्चन, K1 : D1 केचन, K4 केन च (for कर्हि-
चित्)

20 ^a) D2 किं तु (for किमु) D1 मात्रो (sic),
M1 : -मात्रेण (for -मात्रेण) —^b) Ś1 K1 : D1 सद्य,
M1 : शक्यं (for शक्य) Dn2 स (for स्याद्) D1
शक्यमप्रतिवीक्षितु —^d) D1 : पश्यमानो (for अस्य)

21 ^a) B5 D4 तद् (for स्वद्-) Ś1 D3 M4 हि,
Ds 1 lacuna, D8 स, Ms 5 च (for तु) Dn2
समा (sic), D8 च मया, T G8 4 समरे (for स
मया) —^b) Ś1 K3 समर (for संग्राम) —^c) D1
चेदिराज्य (sic) (for 'राज्य) Dn2 D2 4 : 1 : 8 हि
(for च)

22 M1 : transp 22^{ab} and 22^{cd} G1 Ms-s repeat
22^{ab} after 1251*, M1 : after 22^{cd} —^a) Ś1 Dn2

शक्य, K1 : D1 : [अ]शक्त, G1 M1 : 4 : 5 (all
both times) शक्त, Ms (both times) शक्ति. (for
[अ]शक्य) —^b) K4 मवे (for सर्व) D1 जेतु
सर्वासुरासुरै, G1 M (all both times) जेतु मवान्सु (M1
'वंसु) रानपि — After 22^{ab}, G1 M ins

1251* यमेन्द्रमिदगन्धर्वान्वसुरद्रान्मरुदणान् ।

स हि जातश्चतुर्बाहुर्धृतजाम्बूनदस्त्रज ।

अजेय सर्वमृतानां जयेदपि दिवौकस ।

[(L 1) G1 यमेन्द्र (for यमेन्द्र-) — (L 3) Ms-s
अजय्य (for अजेय)]

— After the second occurrence of 22^{ab}, Ms-s read
23^{ab} for the first time, repeating it in its proper
place —^d) D1 वै, G3 lacuna (for च)

23 For the repetition of 23^{ab} in Ms-s, cf v 1
22 —^a) S (G. missing, Ms-s [all both times])
स्वद्वितार्थं (for स्वसहायो) —^b) Ms-s (all first time)
शिशुपालो मया हत —^c) K2 Dn2 हैडिम्ब, Dc1 Dn1
D1 : 8 हिडिम्ब, Ds हिडिम्बि (for हिडिम्ब-) Ś K1 : 3
-किदीरा, Dn2 -किर्मीग, D1 -किर्मीरा, D1 -कर्मिीरा, Ds
-किर्मीरा, D1 -कस्मीरा, T G2 : -किर्मीरा, G1 M1 :
कृन्मीरा, Ms 4 कृन्मीरा (for -किर्मीरा) —^d) B Dc1
Dn1 Ds (marg as in text) घातिता (for पातिता)
— D1 om (hapl) 23^c-27^b Ds om (hapl) 23^c-24^d
—^e) Dn2 यज्ञव्रह्म- (for ब्रह्मयज्ञ-) K4 -विनाशकान्,
G1 M1 : 'शका (for 'शना)

24 D1 : 8 om 24 (cf v 1 23) S K (K. missing)
D1 om. 24^{ab} —^b) Dc1 हैडिम्बेन, Dn1 D2 : 1 हैडिम्बेन,
Ds हैडिम्बिना (for हैडिम्बेन) D2 : 5 अलायुध (for [अ]-
प्य) —^c) Dc1 Dn1 D1 हैडिम्ब (D1 'वि) र् (for हैडिम्ब)
D2 हैडिम्बोप्युपायेन, Ds 1 : 8 स हैडिम्ब (D1 'हि) बोप्यु (D1

मया वध्योऽभविष्यत्स भैमसेनिर्घटोत्कचः ॥ २५
 मया न निहतः पूर्वमेव युष्मत्प्रियेप्सया ।
 एष हि ब्राह्मणद्वेषी यज्ञद्वेषी च राक्षसः ॥ २६
 धर्मस्य लोप्ता पापात्मा तस्मादेव निपातितः ।
 व्यसिता चाप्युपायेन शक्रदत्ता मयानघ ॥ २७
 ये हि धर्मस्य लोप्तास्तौ वध्यास्ते मम पाण्डव ।
 धर्मसंस्थापनार्थं हि प्रतिज्ञेया ममाव्यया ॥ २८
 ब्रह्म सत्यं दमः शौचं धर्मो ह्रीः श्रीर्धृतिः क्षमा ।
 यज्ञ तत्र रमे नित्यमहं सत्येन ते शूरे ॥ २९

न विपादस्त्वया कार्यः कर्णं वैकर्तनं प्रति ।
 उपदेक्ष्याम्युपायं ते येन तं प्रसहिष्यसि ॥ ३०
 सुयोधनं चापि रणे हनिष्यति वृकोदरः ।
 तस्य चापि वधोपायं वक्ष्यामि तव पाण्डव ॥ ३१
 वर्धते तुमुलस्त्वेष शब्दः परचमूं प्रति ।
 विद्रवन्ति च सैन्यानि त्वदीयानि दिशो दश ॥ ३२
 लब्धलक्ष्या हि कौरव्या विधमन्ति चमूं तव ।
 दहत्येष च वः सैन्यं द्रोणः प्रहरतां वरः ॥ ३३

C 7 B248
 B 7 181 33
 K 7 182 33

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पदपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५६ ॥

'भ्यु'पायेन —^a) Dn₂ D₂ : S (G₅ missing) पातित
 (for घां) D- : कर्णेन वि(D₁ om) निपातित

25 D₁ om 25 (cf. v 1 23) —^a) Dn₂ एव
 (for एन) —^b) D महाद्वेषे, G₁ M₁ : तया मृधे
 (for महामृधे) Ś₁ K₂ शक्या कर्णं कथंचन —^c)
 Ś K₁-3 D₁ : च, B₁ वै (for स)

26 D₁ om 26 (cf. v 1 23) —^a) T G₂ :
 नायावी (for मया न) G₁ न (for नि-) —^b) Ś₁
 द्वितेच्छा, Ś₂ K₁ : D₁ : ६ प्रियेच्छया (for 'प्तया)
 —D₂ reads 26^a-28^b on marg

27 D₁ om 27^a (cf. v 1 23) D₂ reads 27 on
 marg —^a) Dn₂ यज्ञदत्ता च पापात्मा, D₂ : १ : M₂-
 धर्मदत्ता (M₂- लोप्ता) च पां, D₂ न धर्मगोप्ता पा
 —^b) Dn₂ M₂- एव, D₂ : एव (for एष) —^c)
 Ś₁ K₁ : १ : D₁ : ६ धर्मिता, D₂ : अं, M₁ : दं (for
 ध्यं) D₂ मा (for च) D₂ [अभ्युपायेन

28 D₂ reads 28^a on marg —^a) M₂- : च (for
 हि) T G₂-4 धर्मवि (for धर्मस्य) D₂ गोप्तारो (for
 एो) D₂ ये ह्यधर्मस्य गोप्तारो —^b) D₂ रक्ष्यास् (for
 वध्यास्) —D₂ om 28^a —^c) K₁ धर्मसंस्थापनार्था
 हि, Dn₂ D₂- : १ : पनार्थाय (D₂ 'यैव) —^d) Ś₂
 K₁ : D₁ प्रतिष्ठा, D₂ 'ज्ञेय (for 'ज्ञेया) B₂ Dn
 D₂- : १ : मया कृता, S (G₅ missing) मयोद्यता (for
 ममाव्यया)

29 ^a) K₁ यम (for दम) —^b) G₁ M₁ :
 transp ह्री and श्री D₂ च (for श्रीर्) G₁ मति

(for एति) —^c) Ś₂ Dn D₂ : १ : १ : यत्र (for
 तत्र) Dn₂ D₂ : १ : भवेत्, D₁ : भवन्, G₂ : नमे
 (for रमे) D₂ यत्र तत्र न मे द्वेष —^d) D₂ सखे
 (for सहं) M₂ केशवे (sic) (for ते शपे) Dn₂
 D₂ : १ : १ : जहं तत्रामव स (Dn₂ 'व त, D₂ यं
 स)श

30 ^a) Ś₂ मा (for न) Dn₂ D₂ : १ : १ : क्षप्रमादस्
 (for न विपादस्) —^c) D₂ उपदेक्ष्यामि (for क्ष्यामि)
 B₂ उपायेन (for 'य ते) —^d) Dn₂ सं, D₂ : T
 G₂-4 M₂-3 त्वं (for त) B₁ D₂ प्रहरि (D₂ 'नि)व्यसि,
 G₂ विपहि (for प्रसहि')

31 ^a) B₂ D₂ दुर्योधन (for सुयो') —^b) D₂
 वधिष्यति (for हनि') —^c) Ś₁ B₂-3 T G₂-4 transp
 अपि and च D₂ तस्य चापविधोपाय (sic) —^d) Dn₂
 वक्ष्ये च तव पाण्डव, D₂ : १ : १ : विवक्ष्ये (D₂ क्षे) तत्र
 पाण्डव

32 ^a) D₂ Dn₁ तुमुलस्; Dn₂ तुमुलस् (for तुमु
 लस्) Ś₁ सैप; K₂ सैव (for ह्येष) D₂ : १ : १ : वर्धते
 तुमुलः पार्थ —^c) Dn₂ D₂ : १ : १ : हि (for च) —^d)
 D₂ त्वदीयाना (for 'यानि) Ś K (K₅ missing) D₁
 : ६ समतत (for दिशो दश)

33 ^a) K₂ D₂ Dn₁ D₂ : S (G₅ missing) लक्षा
 (for 'लक्ष्या) D₂ : G₂ : १ : कौरव्या (for व्या) —^b)
 K₁ D₁ : प्रति (for तव) —^c) B₁ D₂ D₂ : १ : १ : G₁
 M₁ : एव (for एष) D₁ वर (for च व) Dn₂
 D₂ : १ : १ : न संख्ये (for व सैन्य)

१५७

धृतराष्ट्र उवाच ।

एकवीरवधे मोघा शक्तिः क्षतात्मजे यदा ।
 कस्मात्सर्वान्समुत्सृज्य स तां पार्थे न मुक्तवान् ॥ १
 तस्मिन्हते हता हि स्युः सर्वे पाण्डवसृज्याः ।
 एकवीरवधे कस्मान्न युद्धे जयमादधत् ॥ २
 आहूतो न निवर्तयमिति तस्य महाव्रतम् ।
 स्वयमाह्वयितव्यः स क्षतपुत्रेण फल्गुनः ॥ ३
 ततो द्वैरथमानीय फल्गुनं शक्रदत्तया ।

न जघान वृषा कस्मात्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ४
 नूनं बुद्धिविहीनश्चाप्यसहायश्च मे सुतः ।
 शत्रुभिर्व्यसितोपायः कथं नु स जयेदरीन् ॥ ५
 या ह्यस्य परमा शक्तिर्जयस्य च परायणम् ।
 सा शक्तिर्वासुदेवेन व्यंसितास्य घटोत्कचे ॥ ६
 कुणेर्यथा हस्तगतं ह्रियेद्विल्वं बलीयसा ।
 तथा शक्तिरमोघा सा मोघीभूता घटोत्कचे ॥ ७
 यथा वराहस्य शुनश्च युध्यतो-

Colophon om. in Ś K1-3 K5 G5 missing
 — Sub parvan D1 Editions घटोत्कचवध — Adhy
 name K4 B Dc1 Dn D2-3 G1-3 M1-3 रात्रियुद्धे,
 Bom ed रात्रियुद्धे कृष्णवाक्य — Adhy no (figures,
 words or both) Dn1 D2 182, D3 75, T G2-4
 176, G1 M1-3 175, M3-5 174 — Śloka no
 Dc1 Dn1 33.

157

This adhy is missing in K5 G5 (of. v 1 7
 125 14, 137 9)

1 Dn3 om. (hapl) 1^a-2^b — °) B1 वधो (for
 वधे) Ś2 K1-3 D1 T G2-4 मोघा, B1 नाम, B2
 घोरा, D2-4 5 मोहात् (for मोघा) — °) G1 M1-3
 सूतारमजो Ś1 K3 यथा, B2 5 तदा, D1 8 यदि;
 M2-5 सदा (for यदा) Ś2 K1-3 4 T G2-4 शक्ति
 सूतारमजस्तदा (T G3 4 'जो यथा, G2 'जो यदा), B2
 (marg as in text) D2-4 5 शक्ति (D2 'कस्या) सूता-
 रमजेन वै (B2 सा) — °) G1 कस्मिन्, M1 तस्मात्
 (for कस्मात्). T G3 4 भैमे (for सर्वान्) — °)
 B1 कस्मात् (for स तां)

2 Dn3 om. 2^{ab} (of v 1 1) — °) D2 शक्य,
 D1 5 शक्या, G2 एव (for हि स्युः) — °) D1 5 1 8
 सर्वे सृजयपादवा — °) D3 (marg) 4.5 1 8 फाल्गु
 नस्य (for एकवीर) — °) K1 Dn3 S (G5 missing)
 युद्धे न (by transp) B Dc1 Dn1 युद्धे न जयमादधे,
 D2-4 5 युद्धेन जयता वर, D1 8 न मुनीच सतां वृष

3 °) D1 5 निवर्तयम् (for 'यम्) Dn3 आहूतो
 निवर्तयम् — °) Dn3 इ* तेन व्रतं कृतं, D1 5 1 8

इति तेन कृतं व्रत (D1 वर) — °) Ś K3 आह्वयितव्य;
 K1-3 आह्वय*, K4 D3 मार्गयि* (for आह्वयि*) S
 (G5 missing) तु (for स) — °) K4 B D फाल्गुन.

4 °) G1 M1-3 आह्वय (for आनीय) — °) K3 4
 B D फाल्गुन — °) K (K5 missing) B Dc1 Dn1
 D1 जघान न (by transp) N (K5 missing) वृष.
 (for वृषा)

5 °) K1 युधि, D1 युद्ध-, D3 तेन (for बुद्धि)
 S (G5 missing) विहीनाश्च — °) D1 5 1 8 असहायश्च
 (for [अ]प्यस*) S (G5 missing) अनुपा (G1 M
 'सहा)याश्च मे सुता — °) S (except G3, G5 miss
 ing) व्यंसितोपाया (for 'य) — °) D2 4 5 1 8 स
 कथं नु (D2 सं-) जयेदरीन्, S (G5 missing) विजये-
 रन्कथं रिपून्

6 °) T G2-4 साप्यस्य (for या ह्यस्य) D1 8 च
 परा (for परमा) Dn2 D1 यस्यास्ति च परा शक्तिः, D1
 यस्याद्वि च परा श — °) D3 विजयस्य (for जयस्य
 च) — °) K4 B5 Dn D2 5-8 M1-3 च, D3 तु,
 D1 [अ]स्ति, T G3 4 [आ]सीद्, G2 [अ]स्मिन् (for
 [अ]स्य)

7 °) Ś1 K3 तूष्णं (for कुणेर) — °) Ś K3 3 D1
 5 5 हायं, K1 हर्य; T G3 4 M2 5 (inf lin) हरेद्
 (for ह्रियेद्) D3 हाविर्धमं (?), D1 ह्य** (for ह्रिये-
 द्विल्वं) K4 Dn3 D2 4 8 फलं, B1 2 4 D3 वित्त, M3
 बलं (for बिल्वं) T G3 4 बली यथा (for बलीयसा)

8 °) Dn D1 5 युद्धे, M2-5 युध्यतस् (for 'तोस्)
 — °) Dn3 ह्योर् (for तयोर्) D1 अलामे (for
 अमावे) — °) K2 G4 M3 विद्वान्, D1 8 ह्ययं, D3 1

स्तयोरभावे श्वपचस्य लाभः ।

मन्ये विद्वन्वासुदेवस्य तद्व-

युद्धे लाभः कर्णहैडिम्बयोर्वै ॥ ८

घटोत्कचो यदि हन्याद्वि कर्णं

परो लाभः स भवेत्पाण्डवानाम् ।

वैकर्तनो वा यदि तं निहन्या-

तथापि कृत्यं शक्तिनाशात्कृतं स्यात् ॥ ९

इति प्राज्ञः प्रजयैतद्विचार्य

घटोत्कचं सृतपुत्रेण युद्धे ।

अयोधयद्वासुदेवो नृसिंहः

प्रियं कुर्वन्पाण्डवानां हितं च ॥ १०

संजय उवाच ।

एतच्चिकीर्षितं ज्ञात्वा कर्णे मधुनिहा नृप ।

नियोजयामास तदा द्वैरथे राक्षसेश्वरम् ॥ ११

घटोत्कचं महावीर्यं महायुद्धिर्जनार्दनः ।

अमोघाया विघातार्थं राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ १२

तदैव कृतकार्या हि वयं स्याम कुरुद्रह ।

न रक्षेद्यदि कृष्णस्तं पार्थ कर्णान्महारथात् ॥ १३

साश्वध्वजरथः संख्ये धृतराष्ट्र पतेद्भुवि ।

विना जनार्दनं पार्थो योगानामीश्वरं प्रभुम् ॥ १४

तैस्तैरुपायैर्वहुभी रक्ष्यमाणः स पार्थिव ।

जयत्यभिमुखः शत्रून्पार्थः कृष्णेन पालितः ॥ १५

सविशेषं त्वमोघायाः कृष्णोऽरक्षत पाण्डवम् ।

हन्यात्किं हि कौन्तेयं शक्तिर्वृक्षमिवाशनिः ॥ १६

धृतराष्ट्र उवाच ।

विरोधी च कुमन्त्री च प्राज्ञमानी ममात्मजः ।

C 7 2263
B 7 162. 17
K 7 163 17

ह, G₂ तद्वद् (for विद्वन्) D₂ G₂ लाभो G₁ तस्य (for तद्वद्) —^d) Dn₂ D₂ ५ १ वधे, D₂ तद्वद्; G₂ विद्वन् (for युद्धे) B₁ लाभ, D₂ G₂ युद्धे (for लाभ) Dc₁ Dn D₁ ५ १ १ हैडिम्बयोर् (for हैडिम्बयोर्) S K₁-3 D₁ G₂ च (for वै)

9 °) G₁ M₁ ३ तु (for हि) —^b) D₁ ५ १ १ परोपि (for परो) T G₂ १ हि चेत् (for भवेत्) —^c) Dn₂ D₁ ५ १ १ यदि वा त, D₁ वै यदि नो त (for वा यदि त) T G₁-3 घटोत्कच यदि कर्णो वि (G₁ नि) हन्यात्, M घटोत्कचं वा यदि कर्णो निहन्यात् —^d) S₁ K₂ शकुनिना (for शक्तिनाशात्) K₁ कथ (for कृत)

10 °) Dn₂ D₁ ५ १ [ए]व (for [ए]वद्) K₁ B Dc₁ Dn₁ D₂ ५ १ S (G₅ missing) विविच्य (for विचार्य) D₂ इति प्राज्ञस्यैव विचार्य —^b) D₂ M₂ ५ संख्ये, M₂ संख्ये (for युद्धे) —^c) K₂ ५ B Dc₁ Dn D₂ ५ १ S (G₂ missing) अ (Dn₂ आ) वातय (D₁ 'ये'द्, D₂ अयोज' (for अयोध) T G₂-4 निगृह्य, G₁ M नरेन्द्र (M₂ ५ 'द्र' (for नृसिंह) — After 10, K₁ B Dn₂ D₁ ५ ५ ५ ५ T G₂-4 M₂-6 ins an addl colophon [Sub-parvan D₁ घटोत्कचवध — Adhy nama K₁ B₁ D₁ ५ ५ ५ ५ रात्रियुद्ध. — Adhy no. D₁ 183, T G₂-4 177; M₂-6 175]

11 °) D₂ ५ एव (for एतत्) —^b) G₂ एत (for नृप) K₁ Dn₂ D₁ ५ ५ ५ कर्णस्य (D₂ 'र्णेन' मधुहा नृप,

B Dc₁ Dn₁ D₂ कर्णस्य मधुसूदन —^c) G₁ M₁ ३ योजयामास तु तदा —^d) Dn₂ T G₂-4 द्वैरथं

12 °) K₂ ५ B₁ ५ Dn₁ D₂ अमोघाया, G₁ M₁ ३ 'घया (for 'घाया) D₂ S (except G₂, G₅ missing) विनाशार्थं (for विघातार्थं)

13 °) D₂ ५ ५ तथा (for तदा) T [ह]व (for [ए]व) —^b) D₂ ५ T G₁ ५ ५ M₁ ३ स्याम (for स्याम) —^c) Dn₂ रक्षेत्, G₂ ५ न रक्ष्येद् (for न रक्षेद्) D₁ ५ ५ ५ रक्षेद्यदि न कृष्णस्त —^d) D₂ ५ ५ ५ ५ कर्णोपायं (D₂ 'र्थ' महारथं (D₂ 'यात्)

14 °) S K₁ ५ D₁ -सूत (for -श्वज) G₁ रथ G₁ M₁ ३ ५ संख्ये, G₂ संख्ये (for संख्ये) —^b) Dn₂ D₂ हतो भवेत्, D₁ ५ ५ ५ ह (D₁ हि) सोमवत् (for पतेद्भुवि) B₂ धातंराष्ट्रो जयेद्भुवि —^d) T ईश्वर (for 'ई' D₁ ५ G₂ योगानामीश्वर प्रभु; G₁ योधानामीश्वर प्रभुं

15 °) Dn₂ D₂ ५ ५ ५ G₁ M₁ ३ ५ रक्षमाण. S₁ B₁ D₂ पादव; K₁ ५ B₂-6 Dn D₁ ५ ५ ५ T G₂-4 पार्थिव (for 'व'), D₁ रक्ष्यमाणास्त्वमर्थत —^c) G₁ M₁ ३ [अ]भिमुखं Dn₂ जयत्यभिमुखान्पार्थो —^d) Dn₂ रिपून् (for पार्थ) S₁ K₁ रक्षित; S (G₅ missing) दीर्यवान् (for पालित).

16 °) B₂ Dn₂ D₂ ५ ५ ५ सविशेषाद्; D₁ ५ सवि

C 7 2263
D 7 122 17
K 7 123 17

यस्यैष समतिक्रान्तो वधोपायो जयं प्रति ॥ १७

तनापि समतिक्रान्तमेतद्वावल्गणे कथम् ।

एतमर्थं महाबुद्धे यत्त्वया नावबोधितः ॥ १८

संजय उवाच ।

दुर्योधनस्य शकुनेर्मम दुःशासनस्य च ।

रात्रौ रात्रौ भवत्येषा नित्यमेव समर्थना ॥ १९

श्वः सर्वसैन्यानुत्सृज्य जहि कर्णं धनंजयम् ।

प्रेष्यवत्पाण्डुपाञ्चालानुपभोक्ष्यामहे ततः ॥ २०

अथ वा निहते पार्थे पाण्डुष्वन्यतमं ततः ।

स्थापयेद्युधि वार्ष्णेयस्तस्मात्कृष्णो निपात्यताम् ॥ २१

कृष्णो हि मूलं पाण्डूनां पार्थः स्कन्ध इवोद्गतः ।

शाखा इवेतरे पार्थाः पाञ्चालाः पत्रसंज्ञिताः ॥ २२

कृष्णाश्रयाः कृष्णबलाः कृष्णनाथाश्च पाण्डवाः ।

कृष्णः परायणं चैषां ज्योतिषामिव चन्द्रमाः ॥ २३

तस्मात्पर्णानि शाखाश्च स्कन्धं चोत्सृज्य सूतज ।

कृष्णं निकृन्धि पाण्डूनां मूलं सर्वत्र सर्वदा ॥ २४

हन्याद्यदि हि दाशार्हं कर्णो यादवनन्दनम् ।

कृत्स्ना वसुमती राजन्वशे ते स्यान् संशयः ॥ २५

मशन् (for सविशेष) K₁ T G₂₋₄ त्वमेयात्मा, Dn₁ च मोघाया, D₁ त्वमोवात्मा, D₁ १ २ अमोघाया, G₁ M न चेदत्र (for त्वमोघाया) —^b) D₁ ६ G₁ M रक्षति (for रक्षत) T G₂₋₄ कृष्णो रक्षेत् फल्गुन —^c) K₁₋₄ Dn D₂ ६ ६ क्षिप्र (for क्षिप्ता)

17 ^a) T वक्र (for च कु) D₂ कुमित्र (for कु-मन्त्री) —^b) K₂ प्राज्ञासानी, G₂ प्रज्ञा, G₂ प्रज्ञ** (for प्राज्ञासानी) —^c) Ś₁ K₁₋₃ B₁ ६ D₁ ६ (marg) यदि (for यस्य) D₂ ६ समनुकातो (for 'तिक्रान्तो') —^d) G₁ M₁ २ जयोपायो (for वधो) K₂ (marg) B D₁ Dn₁ [s]र्जुन (for जय) — After 17, K₂ (marg) B D₁ Dn ins

1252* स वा कर्णो महाबुद्धिं सर्वशस्त्रमृतां वर ।

न मुक्त्वान्कथं सूत ताममोघा धनजये ।

[(L 1) B (except B₁) D₁ च (for वा) — (L 2) K₂ मोघां च (for अमोघा)]

18 D₂ om. 18 —^a) Ś K (K₆ missing) D₁ तथा, M₈₋₅ त्वया (for तव) —^b) M₈₋₅ एष (for एतद्) A few MSS गावल्गने —^c) K₂ D₁ ३-६ १ २ T G₂₋₄ एतद्, B (except B₁) D₁ एनम् (for एतम्) D₁ ६ अर्थो, D₂ ६ ६ T G₂₋₄ M₈ ६ महाबुद्धे (for 'बुद्धे').

19 G₂ om. the ref. —^b) B₁ मम दुःशासनेन च. —^c) Dn₁ [ए]र्षा; D₂ [ए]व (for [ए]र्षा). —^d) Dn₁ एर्षा, T G₂₋₄ एर्षा (for एव). S (G₆ missing) विकल्पना (for समर्थना)

20 ^a) D₂ त्व (for त्व) D₁ G₁ M त्व सर्वसैन्यानुत्सृज्य, Dn₂ D₂-t १ २ त्वं (D₂ त्व) सर्वसैन्यमुत्सृज्य —^c) K₁ २ Dn₂ प्रे (Dn₂ प्रे)पयत् (for प्रेष्यवत्)

K₁ २ पाचालाद्, D₁ Dn₁ पुत्राणाम् (for -पाञ्चालान्) —^d) B₁ वयं (for तत्)

21 K₂ om (hapl) 21^{ab} —^b) T₂ G₂ ६ अन्यतर, M₈ ६ 'तम (for 'तमं) S (G₆ missing) पुन (for तत्) Bom ed पादवान्यतम तत् —^c) K₄ B D₁ Dn₁ D₁ M₈₋₅ यदि (for युधि) —^d) K₁ निपातिता (sic), B D₁ Dn₁ D₂ हि हन्यता, S (G₆ missing) निहन्यता (for निपात्यताम्)

22 ^a) Ś₂ D₂ पार्थानां (for पाण्डूनां) T G₂₋₄ M₁ (before corr as in text) ३-६ कृष्णो मूलमनर्थानां —^b) Ś₂ K₁ २ [उ]स्थित (for [उ]द्गत) —^c) D₂ शेषा (for शाखा) —^d) Dn₂ D₁ ६ १ २ पत्रसंज्ञ (D₂ 'ज्ञि)का, D₂ 'वस्थिता (for 'संज्ञिता) K₁ पांचाल पत्रसंज्ञित

23 ^b) D₂ ६ १ २ स्म (for च) —^c) D₂ कृष्ण (for कृष्ण) Ś₁ D₂ T G₂ ६ तेषां, D₁ चैव (for चैषां) Ś₂ K₁ २ B₂ D₁ ६ G₂ कृष्ण परायणस्तेषां

24 ^a) D₂ शाखां (for शाखाश्च) D₂ तस्माच्छाखाश्च पर्णानि —^b) B₁ D₁ T G₂ ६ स्कधाश्च, B₂ स्कद D₁ उत्सृज्य (for चो) —^c) D₂ कृष्णो K₁ निर्गन्धि, K₄ निकृत्त्य, B₁₋₄ D₁ निकृत्त, B₂ Dn D₂ हि विद्धि, D₁ corrupt, D₂ निमित्तं; D₁ ६ १ २ हि निधि; D₂ निकृत्त; G₂ हि कृधि (for निकृन्धि)

25 ^a) G₂ यदि हन्याद् (by transp). K₄ om. (hapl) from दाशार्ह up to यदि हि (in 26^a) —^b) D₂ कृष्णं; G₁ M₁ २ कर्णं (sic) (for कर्णो) —^c) Ś₁ (before corr) वशी; Ś₂ वशं, K₁ वशे (for वशे) B₂ स्यान्नात्र, Dn₁ D₂ ६ ६ ६ तस्य न, D₂ नो[न] स्यात्, D₁ तस्य न (for ते स्यात्), — After 25, G₁ M ins.

यदि हि स निहतः शयीत भूमी
यदुकुलपाण्डवनन्दनो महात्मा ।
ननु तव वसुधा नरेन्द्र सर्वा
सगिरिसमुद्रवना वशं व्रजेत ॥ २६
सा तु बुद्धिः कृताप्येवं जाग्रति त्रिदशेश्वरे ।
अप्रमेये हृषीकेशे युद्धकाले व्यमुह्यत ॥ २७
अर्जुनं चापि कान्तेयं सदा रक्षति केशवः ।

न ह्येनमैच्छत्प्रमुखे सौतेः स्थापयितुं रणे ॥ २८
अन्यांश्चास्मै रथोदारानुपस्थापयदच्युतः ।
अमोघां ता कथं शक्तिं मोघां कुर्यामिति प्रभो ॥ २९
ततः कृष्णं महाबाहुः सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
पप्रच्छ रथशार्दूल कर्णं प्रति महारथम् ॥ ३०
अयं च प्रत्ययः कर्णे शक्त्या चाभितविक्रमः ।
किमर्थं सूतपुत्रेण न मुक्ता फल्गुने तु सा ॥ ३१

C 7, 8790
B 7 182. 24
K 7 183 24

1253* सा तु बुद्धिः कृता राजनृष्ण प्रति नरेश्वर ।
विष्णोस्त्रेजःप्रमृदाना युद्धकाले प्रणदयति ।

[(L 1) G₁ M₁ जातु, M₂ या तु (for सा तु)]

26 K₁ om up to यदि हि (cf v l 25) G₁ M₁
(inf lin sec m) : read 26 after 29 —^a) K₁
(before corr) B₁ D₁ G₁ M₁ om., K₂ D₁ e
(before corr as in text) ह (for हि) D₂ D₁
मनिहत K₂ D₁ शयेत (for शयीत) Ś₁ यदि स
विनिहत शयेत भूमी —^b) B₁ - पाण्डवरत्नको, B₂
(also as in text) - पाचाण्डवनो, D₂ - पाण्डवनो (for
- पाण्डव) —^c) D₂ यत (for ननु) —^d) D₂
यसा (for यसा) D₂ D₂ व्रजेत्, D₁ : : व्रजेत्सा
(for व्रजेत)

27 Before 27, M₁ (inf lin sec m) s-s ins
एतदाह —^a) D₂ कुतो (for कृता) —^b) D₁ : :
जाग्रति (for जाग्रति) Ś₁ K₁ : M₁ त्रिदशेश्वरे, D₁
त्रिदिशे (for त्रिदिशे) T G₂ : अर्जुने जगदीश्वरे, G₂
जाग्रति त्रिदशेश्वर —^c) D₁ om from अप्रमेये up to
काले व्य (in 27^a) D₁ अप्रमेय (for 'य') S (G₂
missing) केशवे च यदुधेष्टे —^d) K₁ B₂ विमुह्यत,
B₁ : D₂ G₁ M₁ : [3] व्यमुह्यत (M₁ : 'त'), D₂
D₁ : : ह (D₂ स्व) मुह्यत

28 D₂ om 28 D₂ om 28^a-29^b, D₂ (sec m)
reads the same on marg —^a) D₂ D₂ चापि,
T G₂ : M₂ : चैव (for चापि) K₂ B S (G₂
missing) राधेयात् (for कान्तेय) —^b) Ś₁ परि (for
यदा) —^c) D₁ : : दृच्छेत्, G₁ M₁ : दृच्छन् (for
पेच्छत) —^d) Ś₁ D₁ G₂ : सौते (for सौते)

29 D₂ om 29^a (cf v l 28) D₂ reads 29^a
on marg —^a) Ś₁ K₁ : D₁ : चैव, M₂ : चास्य
(for चास्मै) —^b) K₂ : B D₂ D₂ M₁ उपास्थाप-
यद्, D₁ : : उद् D₂ अर्जुन (for अच्युत) —^c)
Ś₁ K₁ : D₁ : : रणे, Ś₂ महा, G₁ M₁ : यया (for

कथं) —^a) Ś₁ B₂ मोघी-, D₂ M₁ : मोघ D₂
D₁ कुर्याद् — After 29, B D₂ D₂ : : ins

1251* यश्चैव रक्षते पार्थ कर्णात्कृष्णो महामना ।
आत्मानं स कथं राजस्य रक्षेत्पुरुषोत्तम ।
परिचिन्त्य तु पश्यामश्वायुधमरिदमम् ।
न सोऽस्ति श्रियु लोकेषु यो जयेत जनार्दनम् ।

Colophon.

[(L 1) B₁ : D₂ : यश्चैव, D₂ यश्चैव, D₃ यश्चैव
— (L 3) D₂ : D₂ : पश्यामि (D₂ 'म') D₂ अरिदम
— (L 4) D₂ : न सोऽस्ति यो जयेत तु (for the prior half)
D₂ : धेनोऽप्ये तु (for यो जयेत) D₂ हि माधव (for
जनार्दनम्) — Colophon om in D₂ D₂ — Adhy
name B D₂ रात्रियुद्ध, D₂ रात्रियुद्धे कृष्णप्रसादाच्छक्ति-
मोक्षणमुपाय विरम्यत (sic)]

On the other hand, G₁ M₁ : read 26 after 29

30 Before 30, B D₂ D₂ : : s (sec m) G₁
M₂ : ins सजय उवाच, M₁ : सात्यकि D₂ (sec m)
reads 30-31 on marg —^a) Ś₁ (orig) : K₂ : D₁ :
एतदर्थं, Ś₁ (marg) तव अर्थं, K₁ D₁ : एतमर्थं, K₂
एतदर्थं (for ततः कृष्ण) K₁ : B D₂ D₂ : : s :
महाबाहु (K₁ D₁ : 'हो') —^b) D₂ D₂ D₁ : सात्य
किर्देवकीमुत —^c) Ś₁ K₂ नृप, D₂ नर, S (G₂
missing) कुर (for रथ) Ś₁ K₁ : : B D (except
D₁) - शार्दूल (for ल) —^d) B (except B₂) D₂
महारथ, T G₂ : M₁ : चल, G₁ M₂ : चल (for
'रथम्') D₂ कर्णं वैकर्तनं प्रति

31 Before 31, D₂ G₁ M₂ : ins सात्यकि D₂
reads 31 on marg —^a) M₁ : चैव (for च) D₂
D₁ : T G₂ : कर्णं (for कर्णे) D₁ : स्वयं प्रत्ययित
कर्णं (D₁ 'र्ण') —^b) K₂ : B D₂ D₂ D₁ शक्तिश्,
G₁ शक्त्या, M₁ : : शक्त्याश्च D₂ वा (for च)
Ś₁ K (K₂ missing) B₂ D₂ D₁ : - विक्रमे, B₂

C 7 221
B 7 162 33
K 7 163 33

वासुदेव उवाच ।

दुःशासनश्च कर्णश्च शकुनिश्च ससैनधवः ।
सततं मन्त्रयन्ति स्म दुर्योधनपुरोगमाः ॥ ३२
कर्ण कर्ण महेष्वास रणेऽमितपराक्रम ।
नान्यस्य शक्तिरेषा ते मोक्तव्या जयतां वर ॥ ३३
ऋते महारथात्पार्थात्कुन्तीपुत्राद्धनंजयात् ।
स हि तेषामतियशा देवानामिव वासवः ॥ ३४
तस्मिन्विनिहते सर्वे पाण्डवाः सृञ्जयैः सह ।
भविष्यन्ति गतात्मानः सुरा इव निरग्रयः ॥ ३५
तथेति च प्रतिज्ञातं कर्णेन शिनिपुंगव ।
हृदि नित्यं तु कर्णस्य वधो गाण्डीवधन्वनः ॥ ३६

अहमेव तु राधेयं मोहयामि युधां वर ।
यतो नावसृजच्छक्तिं पाण्डवे श्वेतवाहने ॥ ३७
फल्गुनस्य हि तां मृत्युमवगम्य युयुत्सतः ।
न निद्रा न च मे हर्षो मनसोऽस्ति युधां वर ॥ ३८
घटोत्कचे व्यसितां तु दृष्ट्वा तां शिनिपुंगव ।
मृत्योरास्यान्तरान्मुक्तं पश्याम्यद्य धनंजयम् ॥ ३९
न पिता न च मे माता न गृयं भ्रातरस्तथा ।
न च प्राणास्तथा रक्ष्या यथा वीभत्सुराहवे ॥ ४०
त्रैलोक्यराज्याद्यत्किञ्चिद्भवेदन्यत्सुदुर्लभम् ।
नेच्छेयं सात्वताहं तद्विना पार्थ धनंजयम् ॥ ४१
अतः प्रहर्षः सुमहान्युयुधानाय मेऽभवत् ।

Dn2 विक्रमा (sio), Dn1 D2-5 3 T G2-4 -विक्रम D1
शक्त्यां चामितिविक्रम —^d) Some MSS फाल्गुने
Dn2 D2 4 5 7 8 तदा; T G1-8 M हि सा, G4 स सा
(for तु सा) Do1 Dn1 D1 न मुक्ता फाल्गुनस्य (D1
नेन) सा

32 Ds (sec m) reads the ref on marg Some
MSS कृष्ण (for वासुदेव) —^b) Ś K1-8 D1 [ए]व
सैधव, Ds [अ]पि सैधव; T G1 3 4 M महाबल,
G2 [अ]पि सौबल (for ससैनधव)

33 ^b) Ds 5 7 8 रणे अ(D1 8 चा)मितविक्रम —^c)
Dn1 नान्यत्र, Ms-8 नान्यस्यै (for 'स्य) D1 एषा
—^d) K4 रणे, D4 वर (for वर)

34 ^a) B कर्ण, D4 पार्थ (sio), S (Gs missing)
धीरात् (T: 'र) (for पार्थात्) —^c) Ms अतिशया
(for 'यशा)

35 ^a) Ms-8 विनिजिते (for 'हते) K1 धीरे, B
पार्थे (for सर्वे) —^b) Ś Ks सृञ्जया पादवै सह, Dn1
पादवा सह सृञ्जयै —^c) Ds om. 35^{ed} —^c) Dn2 Ms-8
हतात्मान, D4 महा (for गता) — After 35, Do1
Dn1 ins

1255* ऋते महात्मन पार्थात्कर्णेन निहता ध्रुवम् ।

36 ^a) Ds तेन (for [ह]ति च) —^b) K1 3 D4 7 8
शनि (for शिनि) —^c) B (except B2) च, S (Gs
missing) हि (for तु) —^d) Do1 गांजीव (for गा
ण्डीव) K1 Ds 6-8 G2 M1 2 धन्विन (for धन्वन)

37 ^b) B2 1 D1 7 8 T G2 4 वरं; Dn2 वर —^c)

Ś: अतो, B2-8 D (except D1) ततो, T G3 4 M1 5
यथा, G2 यत्ता, Ms तथा (for यतो) Ś K2 4
B2-8 Dn D2 4 5 7 8 [अ]वासृजत्; K1 2 Ms [अ]
वासृजेत् B1 ततोय नावसृजच्छक्तिं

38 ^a) Some MSS फाल्गुनस्य Do1 Dn1 तु (for
हि) B1 2 4 5 Dn1 D2 त, D4 5 7 8 सा (for ता)
K4 om from मृत्यु up to वर (in 38^a) D4 7 8
मृत्युर (for मृत्युम्) —^b) Ś K1-3 B Do1 Dn2 D1-8
अनिवार्य (Ś D1 2 'यं, Do1 Dn2 D3 6 'यां, D4 6
'यो, D1 3 'यां), Dn1 अतिवार्य (for अवगम्य) Ds
reads from युयुत्सत up to दृष्ट्वा ता (in 39^b) on
marg D1 7 युयुत्सत, D2 4 6 Ms 'स्सव (for 'स्तत)
Bom ed इति चितयतोनिशं —^c) B1-3 Ds हर्षो मे
(by transp)

39 ^a) Ś2 G1 M व्यसितां ता, B1 Dn2 व्यशिता
तु, Ds विशस्ता तु, T G2 4 तां व्यथिता, G2 ता व्य
वसिता (hypermetric) (for व्यसिता तु) —^b) Ś2 S
(Gs missing) दृष्ट्वा तु, B1-3 ता दृष्ट्वा (by transp)
Do1 D4 7 8 शनि- (for शिनि)

40 Ds G2 4 om. (hapl) 40-41 Bs reads
40-42 on marg —^a) Dn2 G1 M1 2 5 (inf lin
as in text) आता (for माता) —^b) G1 M1 2 मात
रस् (for आ) —^c) Ds प्राणस् D4 lacuna, Ds
रक्ष्यो (for रक्ष्या)

41 Ds G2 4 om 41 (of v 1 40) Bs reads 41
on marg —^c) Ś2 T G2 तु (for तद्) Do1 Ms-8
नेच्छेयं सात्वताहं (Do1 'तात्ताहं), D4 'यं शाश्वतोहं तद्.

मृतं प्रत्यागतमिव दृष्ट्वा पार्थ धनंजयम् ॥ ४२
यतश्च प्रहितो बुद्धे मया कर्णाय गवसः ।
न हान्यः समरे गर्वा युक्तः कर्णं प्रवाधितुम् ॥ ४३

संजय उवाच ।
इति सात्यक्ये प्राह तदा देवकिनन्दनः ।
धनंजयहिते युक्तस्तत्प्रिये सततं रतः ॥ ४४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥

१५८

धृतराष्ट्र उवाच ।
वर्णदुर्योधनादीनां शत्रून् सौवलस्य च ।
अपनीतं महत्तात तत्र चैव विशेषतः ॥ १
यदाजानीत तां शक्तिमेवैतां मतं गणे ।
अनिवार्याममत्या च देवैरपि मवामवैः ॥ २
मा किमर्थं न कर्णेन प्रवृत्ते समरे पुरा ।

न देवकीसुते मुक्ता फल्गुने वापि संजय ॥ ३
संजय उवाच ।
संग्रामाद्विनिवृत्तानां सर्वेषां नो विद्यां पते ।
रात्रौ कुरुकुलश्रेष्ठ मन्त्रोऽयं समजायत ॥ ४
प्रमातमात्रे श्वोभूते केशवायार्जुनाय वा ।
शक्तिरेषा विमोक्तव्या कर्णं कर्णेति नित्यशः ॥ ५

C 7 2295
B 7 183 5
K 7 124 5

42 S. K1 2 D1 2 e om (hapl) 42 B1 reads
42 on mar-g — ") B1 D1 2 1 2 उत , M2 ह्य
(for हत) D1. स (for सु) — ") T G2 6 मृत्यु ,
G1 M मृत , G2 मृत्यो (for मृत)

43 ") B1 उतश्च , B2 ह्यश्च (s c) (for ह्य) — ")
G1 M2 2 कर्णेन (for कर्णाय) — ") S (G. missing)
नक्त. कर्णप्रवाधने — After 43, G1 M ins

1256* मात्वकिर्याच ।

ध्रुवस्तस्य जपो नित्यं शीवंमायु प्रयच्छति ।
यस्य त्वं पुरुषय्यात्र शिवाय मननं मयि ।

[(L 1) G1 M1 2 चापु (for आयु)]

44 S K1-3 D (except Dn2) om the ref. — ")
Dc1 Dn1 मायकिर्याच (Dc1 स) प्राह — ") B तथा
(for तदा) — ") D1 चान् , S (G. missing) घृत
(for रत) D सततं तत्प्रिये घरन

Colophon om in S K1-3 T G2-4 M2-5 K. G.
missing — Sub-parvan D1 घटोत्कचवच — Adhy
name K1 B Dc1 Dn1 D1 2 4 5 1 2 G1 M1 2 रात्रि
युद्धं , D. रात्रियुद्धे मायकिरि प्रति कर्णादिमोहन कथनं श्री-
कृष्णेन , Bom ed रात्रियुद्धे कृष्णवाक्य — Adhy no
B1 180, Dn1 183, D2 184, D3 76, G1 M1 3
176 — Sloka no Dn1 46

158

This adhy is missing in K1 G2 (cf v 1 7
125 14, 137 9)

1 G2 om the ref. — ") D3 8 G1 M कर्णं दुःशाम
नादीना — ") D1 1 2 तावत् (for तात) — ")
K2 तावदेव (for तत्र चैव)

2 ") K1 D1 यदि जानीत , B1 2 2 Dn2 यदा (Dn2
'दि) जानीय , Dc1 Dn1 यदा जानाति , D1 यदा जानीत
(sic) , T यया जानीत , G2 यदजानीत (for यदावा)
— ") D1 S (G2 missing) एकस्मा (for 'द्वा) — ") B
(except B2) Dc1 क्षसंयक्षा (for क्षसंयक्षा च) G1 M4
अनिवार्याममत्या च

3 G2 om. 3^{ad} — ") Dn2 किमर्थं K1 B Dc1
Dn1 D2 तु , T G2 4 च , M1 2 तु (for न) — ")
Dc1 Dn1 संगरे (for समरे) D3 पुन (for पुरा)
— ") K1 B D फाल्गुने (for फ) D1 8 च , G2 न
(for वा)

4 ") B1 वो , D1 T G2 4 च (for नो) — ")
D2 T G2-4 रात्रौ रात्रौ कुरुश्रेष्ठ , D1 रात्रौ कुलकुरुश्रेष्ठ
— ") S1 K3 समय , Dn2 D2-5 1 2 S (G2 missing)
मन्त्रो न (for मन्त्रोऽयं) B Dc1 Dn1 मन्त्रोऽयं संप्रवर्तते

5 ") Dn2 D1 1 2 काले , D2 8 काले (for मात्रे).

C 7 8299
B 7 183 6
K 7 184 6

ततः प्रभातसमये राजन्कर्णस्य दैवतैः ।
अन्येषां चैव योधानां सा बुद्धिर्नश्यते पुनः ॥ ६
दैवमेव पर मन्ये यत्कर्णो हस्तसंस्थया ।
न जघान रणे पार्थ कृष्णं वा देवकीसुतम् ॥ ७
तस्य हस्तस्थिता शक्तिः कालरात्रिरिवोद्यता ।
दैवोपहतबुद्धित्वान्न तां कर्णो विमुक्तवान् ॥ ८
कृष्णे वा देवकीपुत्रे मोहितो देवमायया ।
पार्थे वा शक्रकल्पे वै वधार्थं वासवीं प्रभो ॥ ९
धृतराष्ट्र उवाच ।
दैवेनैव हता यूयं स्वबुद्ध्या केशवस्य च ।
गता हि वासवी हत्वा तृणभूतं घटोत्कचम् ॥ १०

कर्णश्च मम पुत्राश्च सर्वे चान्ये च पार्थिवाः ।
अनेन दुष्प्रणीतेन गता वैवस्वतक्षयम् ॥ ११
भूय एव तु मे शंस यथा युद्धमवर्तत ।
कुरूणां पाण्डवानां च हैडिम्बे निहते तदा ॥ १२
ये च तेऽभ्यद्रवन्द्रोणं व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।
सृञ्जयाः सह पाञ्चालैस्तेऽप्यकुर्वन्कथं रणम् ॥ १३
सौमदत्तेर्वधाद्रोणमायस्तं सैन्धवस्य च ।
अमर्षाजीवितं त्यक्त्वा गाहमानं वरूथिनीम् ॥ १४
जृम्भमाणमिव व्याघ्रं व्यात्ताननमिवान्तकम् ।
कथं प्रत्युद्ययुद्रोणमस्यन्तं पाण्डुसृञ्जयाः ॥ १५
आचार्य ये च तेऽरक्षन्दुर्योधनपुरोगमाः ।

D₂ भवता, D₅ समूते (for शोभूते) —^b) D_{n1} D₂₋₅
1 8 G₁ M₁₋₈ च (for वा) —^c) K₄ व्यमोक्तव्या,
D₂ 4 हि मो'; G₁ M (except M₄) प्रमो' (for विमो')
—^d) D₅ निश्चय (for नित्यश)

6 °) S (G₅ missing) वीराणां (for योधानां)
—^d) S₂ K₈ 4 B D_{n2} D₂₋₄ 8 नाश्यते (for न') S
(G₅ missing) नृप (for पुन)

7 °) D₅ देवम् (for दैवम्) S₂ एव, D₂ अत्र
(for एव) —^c) M₂₋₅ चाहनम् (for जघान)

8 The portion of the text from 8^a up to 7 160
13^b is lost in S₂ on missing folios —^a) S (G₅
missing) य (M₈ च) स्प हस्ते (for तस्य हस्त-) —^b)
T G₁ 2 M काल- (for काल-) K₈ उद्धता, B₁₋₈ 8
उत्थिता, B₁ अपरा; D_{n1} D₁ उदिता (for उद्यता)
—^c) D₄ चेतस्वान् (for बुद्धि')

9 S₂ missing (of v 1 8) —^a) D₅ सकृष्णे; T
G₄ कुदे वा, G₁ M कुदो (M₄ 'दे) हि; G₃ 8 कुदो
वा (for कृष्णे वा) —^b) T G₈ दैव; G₃ कृष्ण (for
देव) —^c) M₁ 2 वै (for वा) B₄ देव (for शक्र)
D₁ 1 8 तुल्ये (for कल्पे) K₈ B₈ M₂₋₅ वा, G₁
च (for वै) —^d) K₁ 2 D₁ वधार्थी (D₁ 'धे') (for
'ध') K₄ D_{n1} प्रभु; D_{n2} D₄ 8 विमो; D₂ 8
पुन (for प्रभो)

10 S₂ missing (of v 1 8) —^a) K₄ B D_{n1}
D_{n1} 8 (G₅ missing) [उ]प; D₂ नि (for [ए]व)
—^b) K₁ B₄ D_{n1} T G₁₋₄ M₁ 2 सु (for स्व) D_{n2}

D₁ 1 8 केशवेन (for 'धस्य) —^c) K₁ om वास
D₁ 8 वासव (for 'वी) B₈ भूत्वा, D₅ T G₂₋₄ भित्वा
(for हत्वा) D₁ दिव गवाहवे हत्वा

11 S₂ missing (of v 1 8) —^a) K₁ पुत्रश्च
—^b) D₅ [ऽ]पि (for च) K₁ om the second च
—^c) B₂ तेन वै, B₈ 5 D_{n1} तेन वो, D₃ अन्येन (for
अनेन)

12 S₂ missing (of v 1 8) —^a) D_{n2} D₁ 1 8
च (for तु) —^b) M₂₋₅ यत्तु (for यथा) —^d)
D_{n1} D₂ 4 8 हैडवे; D₁ हैडवे (for हैडिम्बे) D₂
समं, D₅ सति (for तदा)

13 S₂ missing (of v 1 8) —^a) T G₂₋₄ M₂₋₅
चान्ये, G₁ M₁ 2 चापि (for च ते) —^c) K₂ पावा
ल्यैस्, D_{n1} S (G₅ missing) पाचालास्, D₃ पंचालैस्
(for पाञ्चा') —^d) S₁ K (K₅ missing) D₁ तेस्य,
D₁ 8 तथा (for तेऽपि) B₁ 2 5 D₂ 6-8 T G₁ 8 4
M कथ रणे, D₂ 4 महाहवे (for कथ रणम्) G₂ ते
प्रकुर्वन्कथ रणे

14 S₂ missing (of v 1 8) D₂ 4 om (hapl)
14-16 —^a) S₁ K₁ 2 B₁ D₁ सौ (K₂ सो) मदत्ति,
D_{n1} D₂ 1 सोमदत्तेर (for सौम') —^b) K₈ 4 B₈ 8
D_n D₂ 8 8 आयात (for आयस्त) —^d) D₃ वधार्थिन
(for वरूथिनीम्)

15 S₂ missing (of v 1 8) D₂ 4 om 15 (of
v 1 14) —^a) D₁ नर (for हव) —^c) S₁ K
(K₅ missing) अस्त्यु (K₁ 'म्य) अस्त्यु, D₁ अस्त्यु (for
प्रस्त्यु) B₄ प्रस्त्युद्यु कथं द्रोणम् —^d) T G₂ 4 संज

द्रौणिर्कर्णकृपास्तात तेऽप्यर्कुर्वन्किमाहवे ॥ १६
 भारद्वाजं जिघांसन्तौ सव्यसाचित्रकोदरौ ।
 समार्द्धन्मामका युद्धे कथं संजय शंस मे ॥ १७
 सिन्धुराजवधेनेमे घटोत्कचवधेन ते ।
 अमर्षिताः सुसंकुद्धा रणं चक्रुः कथं निशि ॥ १८
 संजय उवाच ।
 हते घटोत्कचे राजन्कर्णेन निशि राक्षसे ।
 प्रणदत्सु च हृष्टेषु तावकेषु युयुत्सुषु ॥ १९
 आपतत्सु च वेगेन वध्यमाने चलेऽपि च ।
 विगाढायां रजन्त्यां च राजा दैन्यं पर गतः ॥ २०
 अन्नवीच महाबाहुर्मामसेनं परंतपः ।
 आवारय महाबाहो धार्तराष्ट्रस्य बाहिनीम् ।

हैडिम्बस्यामिघातेन मोहो मामाविशन्महान् ॥ २१
 एवं भीमं समादिश्य स्वरथे समुपाविशत् ।
 अशुपूर्णमुखो राजा निःश्वसंश्च पुनः पुनः ।
 कश्मलं प्राविशद्दोरं दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ॥ २२
 तं तथा व्यथितं दृष्ट्वा कृष्णो वचनमब्रवीत् ।
 मा व्यथा कुरु कौन्तेय नैतत्त्वय्युपपद्यते ।
 वैकुण्ठं भरतश्रेष्ठ यथा प्राकृतपूरुषे ॥ २३
 उत्तिष्ठ राजन्युध्यस्व बहू गुर्वी धुर विभो ।
 त्वयि वैकुण्ठ्यमापन्ने संशयो विजये भवेत् ॥ २४
 श्रुत्वा कृष्णस्य वचनं धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 विमृज्य नेत्रे पाणिभ्यां कृष्णं वचनमब्रवीत् ॥ २५
 चिदिता ते महाबाहो धर्माणां परमा गतिः ।

C 7 8320
 B 7 123 27
 K 7 124 22

यान् (for 'या') K: म्यूवानीका [] प्रहारिण = (var) 13^b

16 Ś: missing (cf. v 1 8) D: 4 om 16 (cf. v 1 14) —^a) D: के (for मे) T G: 4 मे (for ते) —^b) D: सुयोधन (for हुयो) —^c) T G: 4 कर्णद्रौणि (for द्रौणिर्कर्ण) —^d) K: तस्य, K: B Dn ते वा, B: 4 Dc: ते च (for तेऽपि) K: कुर्वन् (for [अ]र्कु) D: महारणे (for किमाहवे)

17 Ś: missing (cf. v 1 8) —^b) Dn: D: 7 घननय (for सव्यमाचि) D: 8 वृकोदरघनजयौ —^c) B: नपारं, G: M क्षात्रेता (for समार्द्धन्) Dn: D: T G: 8 M मामकात् (for 'का)

18 Ś: missing (cf. v 1 8) —^b) B: Dn: तु (for ते) —^c) K: B: Dn: D: 8 8 (G missing) सुमंरुष्या, D: 8 तु सकुन्दा (for सुमं)

19 Ś: missing (cf. v 1 8) —^a) S (G: missing) द्रौ (G: सी) रे (for राजन्) —^b) M: हि च; M: 8 च हि (for निद्रि) —^c) B: 4 D: प्राणदत्सु (for प्र). Ś: K: 1 D: 1 प्र (for च) —^d) K: 1 D: 1 युयुत्सु च (sic), D: 1 रमव (sic) (for 'सुषु)

20 Ś: missing (cf. v 1 8) —^b) D: 8 8 युध्य (D: 'द'माने (for वध्य) —^c) B: 8 Dc: Dn: तु (for च) —^d) S (G missing) transp राजा and दैन्यं

21 Ś: missing (cf. v 1 8) —^a) D: 8 स, D: lacuna (for च) Ś: K: D: T G: 4 महाबाहु (for 'बाहु) —^b) M: भीमसेन K: Dn: D: 8 8 परतप, B Dc: Dn: D: 8 हृद वच, T G: 4 M: 8 परतप (for परंतप) — Before 21^c, M: 8 103 युधिष्ठिर उवाच —^c) Dc: Dn: D: 8 8 है (D: 7 हि) दयस्य, Bom ed हैडिम्बेश्च (for हैडिम्बस्य) B Dc: Dn च, D: 8 [अ]ति, S (G: missing) वि (for [अ]भि)

22 Ś: missing (cf. v 1 8) —^b) B: स रथे, T G: 4 स्वरथ (for 'थे) —^c) M: राजन् (for राजा) —^d) B: Dc: Dn: D: 8 G: 4 निश्च (D: 'स्व) सश्च, Dn: निश्च **, D: निश्च * त (for निश्चसश्च) D: निश्चसश्चुरगो यथा

23 Ś: missing (cf. v 1 8) —^d) D: चापि (for स्वयि) —^c) S (G: missing) वैकुण्ठ्य (for 'स्य) T G: 4 पुरुष- (for भरत) —^e) D: 8 8 पौरुषे (for 'पू)

24 Ś: missing (cf. v 1 8). —^b) B: S (except G: G: missing) प्रभो; D: सुवि (for विभो) —^c) T G: 1 M वैकुण्ठ्यम् (for 'स्यम्) —^d) G: संशये (for 'यो) K: 1 D: S (except G: G: missing) विजयो (for 'थे)

25 Ś: missing (cf. v 1 8) —^b) Dn: D: 8 धर्मपुत्रो (for 'राजो) —^c) K: 1 Dn: विमृज्य (for विमृज्य). —^d) D: धर्मपुत्रोऽप्रवीक्ष्य

C. 7 822
B. 7 151 24
E. 7 164 22

ब्रह्महत्याफलं तस्य यः कृतं नावबुध्यते ॥ २६
अस्माकं हि वनस्थानां हृदिम्बेन महात्मना ।
बालेनापि सता तेन कृतं साह्यं जनार्दन ॥ २७
अस्त्रहेतोर्गतं ज्ञात्वा पाण्डवं श्वेतवाहनम् ।
असौ कृष्ण महेष्वासः काम्यके मामुपस्थितः ।
उपितश्च सहासामिर्वावन्नासीद्वनंजयः ॥ २८
गन्धमादनयात्रायां दुर्गेभ्यश्च स तारिताः ।
पाञ्चाली च परिश्रान्ता पृष्ठेनोढा महात्मना ॥ २९
आरम्भाच्चैव युद्धानां यदेव कृतवान्प्रभो ।

मदर्थं दुष्करं कर्म कृतं तेन महात्मना ॥ ३०
स्वभावाद्या च मे प्रीतिः सहदेवे जनार्दन ।
सैव मे द्विगुणा प्रीति राक्षसेन्द्रे घटोत्कचे ॥ ३१
भक्तश्च मे महाबाहुः प्रियोऽस्याहं प्रियश्च मे ।
येन विन्दामि वाष्ण्येय कश्मलं शोकतापितः ॥ ३२
पश्य सैन्यानि वाष्ण्येय द्राव्यमाणानि कौरवैः ।
द्रोणकर्णौ च संयत्तौ पश्य युद्धे महारथौ ॥ ३३
निशीथे पाण्डवं सैन्यमाभ्यां पश्य प्रमर्दितम् ।
गजाभ्यामिव मत्ताभ्यां यथा नडवनं महत् ॥ ३४

26 Ś: missing (cf v 1 8) —^a) K₁ B Dc1
Dn D₂ १ १ ३ मे, T G₁-4 नो (for ते) —^b) B₁
कर्मणा (for धर्माणा) —^c) B (except B₁) Dc1 S
(G₁ missing) वध्ता (for -हत्या) —^d) Ś₁ K₁-8
D₁ १ १ Ms. १ यत् (for य) S (except G₁, G₂
missing) नानुरध्यते (for नावतु)

27 Ś: missing (cf v 1 8) —^b) Dc1 Dn1 D₂
१ १ ३ हे (D₂ हे) दधेन (for हृदिम्बेन) —^c) K₁ ३
Dn D₂ सतानेन, T सदा तेन (for सता तेन) —^d)
D₁ om कृतं B₁ Dc1 Dn सहा (for साह्य) S (G₁
missing) महात्मना (for जनार्दन)

28 Ś: missing (cf v 1 8) —^a) D₂ पार्थ (for
ज्ञाया) — After 28^a, D₂ ३ ins

1257* आगम्य स सहायेन कृता रक्षा महात्मना ।

सोऽय कर्णेन निहत पश्यता पापचेतसाम् ।

अस्य पापस्य मोक्ष हि कथं यास्यानि साधव ।

[D₂ om line 1 — (L 2) D₂ सोय (for सोऽय)]

—^c) S (G₁ missing) महाबाहु (T 'हु' (for महेष्वास)
—^d) Dc1 Dn1 मामुपस्थित, D₂ 'पास्थित, D₂ समुप',
T मामुपस्थित

29 Ś: missing (cf v 1 8) —^b) Ś₁ K₁ ३
(marg) Dn₂ D₁ स्म च (by transp), D₂ ३ चास्
(sic), G₁ च सु Ś₁ K₁ ३ D₁ चारिता (sic) (for
ता) D₁ दुर्गेभ्यश्च स्मृता ३३, T G₁ ३ दुर्गे धर्मनि
पा G₁ ३ चारिता —^c) Ms-1 परिघाता (for 'ध्वान्ता').
Dn₂ पांचाली च परिघाता —^d) Dn₂ D₁ ३ पृष्ठेनोढा
तात्मना — After 29, D₁ ins

1258* दितां हि वित्तये कृष्ण सहदेवस्य चाक्षपा ।

उद्घां तु गम्य पौलस्त्य कर ये दापितो बलात् ।

30 Ś: missing (cf v 1 8) —^a) K₁ आरमश्,
B₁ D₁ ३ T G₁ ३ 'मांश्, B₁ Dc1 आरमं; Dn₂ अभिज्ञश्,
D₂ ३ ३ ३ आरमे, D₂ अर्दिनांश् (for आरम्भाश्) B₁
च रणस्थाना, Dn₁ चैव पुत्राणा, D₂ चैव सर्वत्र (for चैव
युद्धानां) —^b) Dn₂ D₁ ३ यदेव; D₂ ३ ययैय, D₁ ३
यदेव (for यदेय) D₁ ३ विमो (D₂ 'मु'), D₂ पुन,
D₁ ३ S (except G₁, G₂ missing) प्रसु (for प्रभो)
—^c) K₁ ३ B (except B₁) Dc1 Dn D₂ G₁ मदर्थे
(for 'यं') Dn₂ T G₁ ३ दुष्कृत (for दुष्कर) T G₁-4
transp कर्म and तेन B₂-3 Dc1 Dn₁ महाहवे (for
'रम्ना)

31 Ś: missing (cf v 1 8) D₂ ३ ३ om (hapl)
31^b —^c) B Dc1 Dn₁ परमा (for द्विगुणा) G₁
सैव द्विगुणिता प्रीति

32 Ś: missing (cf v 1 8) —^a) D₁ ३ ३ मम
(for च मे) —^b) K₁ T G₁ ३ स (for च) —^c)
B Dc1 Dn₁ T G₁ ३ ३ M₁ ३ तेन (for येन) —^d)
K₁ D₁ G₁ पातित, B (except B₁) Dc1 D₂ -पीडित,
D₂ -कशित (for -तापित)

33 Ś: missing (cf v 1 8) —^b) Ś₁ K₁ D₂ ३
द्राव्यमाणानि —^c) B (except B₁) Dc1 Dn₁ D₂ ३
G₁ तु स, D₂ इमौ (for च स), D₁ ३ ३ सयाती,
Ms-3 संयुक्तौ (for संयत्तौ)

34 Ś: missing (cf v 1 8) —^b) Dn₂ D₁ ३
पुत्रपश्य; D₂ पुत्रसैन्य (for आभ्यां पश्य), B₁ ३ ३
पश्यत; B₁ Dc1 Dn₁ पश्य च; B₁ पश्यत; S (G₁
missing) साध (Ms-3 दाद) च (for पश्य प्र) —^c)
Dn₂ तत्राभ्याम् (sic) (for गजाभ्याम्) —^d) D₂ बलात्
(for यथा) Ś₁ K (K₁ missing) B Dc1 Dn D₁ ३-3
G₁ ३ नडवन; T G₁ ३ M नड' (for नड'), D₂ यथा ते

अनादृत्य बलं बाहोर्भीमसेनस्य माधव ।
 चित्रास्रतां च पार्थस्य विक्रमन्ते स्म कौरवाः ॥ ३५
 एष द्रोणश्च कर्णश्च राजा चैव सुयोधनः ।
 निहत्य राक्षसं युद्धे हृष्टा नर्दन्ति संयुगे ॥ ३६
 कथमस्मासु जीवत्सु त्वयि चैव जनार्दन ।
 हृदिभ्यः प्राप्तवान्मृत्युं स्रुतपुत्रेण संगतः ॥ ३७
 कदर्थीकृत्य नः सर्वान्यश्यतः सव्यसाचिनः ।
 निहतो राक्षसः कृष्ण भैमसेनिर्महाबलः ॥ ३८
 यदामिमन्युर्निहतो धार्तराष्ट्रैर्दुरात्मभिः ।
 नासीत्तत्र रणे कृष्ण सव्यसाची महारथः ॥ ३९
 निरुद्धाश्च वयं सर्वे सैन्यवेन दुरात्मना ।

निमित्तमभवद्द्रोणः सपुत्रस्तत्र कर्मणि ॥ ४०
 उपदिष्टो वधोपायः कर्णस्य गुरुणा स्वयम् ।
 व्यायच्छतश्च खड्गेन द्विधा खड्गं चकार ह ॥ ४१
 व्यसने वर्तमानस्य कृतवर्मा नृशंसवत् ।
 अश्वाञ्जघान सहसा तथोभौ पार्थिवसारथी ।
 तथेतरे महेष्वासाः सौभद्रं युध्यपातयन् ॥ ४२
 अल्पे च कारणे कृष्ण हतो गाण्डीवधन्वना ।
 सैन्यवो यादवश्रेष्ठ तच्च नातिप्रियं मम ॥ ४३
 यदि शत्रुवधे न्याय्यो भवेत्कर्तुं च पाण्डवैः ।
 द्रोणकर्णौ रणे पूर्वं हन्तव्याविति मे मतिः ॥ ४४
 एतौ मूलं हि दुःसानामस्माकं पुरुषर्षभ ।

C 7 8340
B 7 183. 47
K 7 184 47

यवने महत्

35 Ś: missing (cf. v 1 8) —^a) T G¹⁻⁴ अना
 दृत्य (for 'हृत्य') K₁ चल् याहोर, M₂₋₅ महायाहो
 —^b) B₁ D₁ मारिय, M₂ विक्रम (for माधव)
 —^c) Ś: K₂ D₁ & G₂ चित्रार्थता (for स्रुत) D₁ &
 वा (for च) —^d) Dn D₂ & & & & विक्रमन्ति (for
 'मन्ते') G₂ & [5]न्य (for स्म) B Dc₁ विक्रम तेज
 एव च

36 Ś: missing (cf. v 1 8) —^a) M₂₋₅ एव
 (for एष) D₁ एष कर्णश्च द्रोणश्च —^d) D₁ दृष्टा
 (for हृष्टा) Ś: K (K₂ missing) Dn₂ D₁ & G₂ नर्दन्ति
 (for नर्दन्ति) B₁₋₄ Dc₁ Dn₁ मेवरा, B₅ सर्वरा
 (for संयुगे)

37 Ś: missing (cf. v 1 8) D₁ & om 37 —^a)
 K₂ वासासु, B Dc₁ Dn₁ चा* (for ज*) —^b) K₁
 जनार्दने —^c) K₂ हृदि, Dc₁ Dn₁ D₂ & & &
 हृदिभ्य, Dn₂ D₁ हृदिभ्यि (for हृदिभ्य) G₂ M₂₋₅
 प्राप्तवान् (for प्राप्तवान्)

38 Ś: missing (cf. v 1 8), —^a) T G₂₋₅ निहतो
 राक्षसश्रेष्ठो.

39 Ś: missing (cf. v. 1. 8), —^b) M₂ महा-
 त्मभि (for दुरा*) —^c) S (G₂ missing) तदा (for
 रणे) —^d) Ś: K (K₂ missing) D₁ परंतप; D₂ G₂
 महाबल (for 'रय')

40 Ś: missing (cf. v 1 8) —^a) K₁ निरुद्धाश्च,
 B₁ विरुद्धाश्च (for नि*), D₁ om अ वय D₂ & सख्ये

(for सर्वे) —^b) Dn₂ D₂ & & & & T G₂₋₄ M₂ महा
 त्मना (for दुरा) —^d) Ś: K (K₂ missing) D₁
 तस्य, M₂₋₅ तु न (sio) (for तत्र)

41 Ś: missing (cf. v 1 8) —^a) M₂ महोपाय
 (for वधो) D₂ & उपदिष्टे वधोपाये —^b) G₂ कर्णाय
 (for कर्णस्य) —^c) D₁ व्यायच्छतश्च D₁ & G₁ M₂₋₅
 महेन, M₁ & कर्णेन (for खड्गेन) D₂ & चरतस्तस्य खड्गेन
 —^d) K₂ D₁ चक्र (for खड्ग) T G₂ & स (for ह).
 D₁ & द्विधा ज्या निचकर्त ह

42 Ś: missing (cf. v 1 8) —^a) T G₂ & तरसा
 (for सहसा) D₁ om (hapl) from सा up to पार्थि
 (in 42^d) —^d) K₂ प्राष्टि, K₂ D₁ S (except G₂,
 G₂ missing) प्राष्टि (for पार्थि) —^c) D₁ & T G₂₋₄
 M₂₋₅ अथेतरे (for तथे*)

43 Ś: missing (cf. v 1 8) —^b) Dc₁ D₂ &
 गांजीव (for गाण्डीव) K₁ D₂ धन्विना (for धन्वना)
 —^d) Dn₂ तु (for च) M₂ महत् (for मम).

44 Ś: missing (cf. v 1 8) —^b) M₁ & रणे
 (for भवेत्), K₁ लायना; B Dc₁ Dn₁ हि; T G₂₋₄
 ए; G₁ M सा (for च), —^c) B Dc₁ Dn₁ S (G₂
 missing) कर्णद्रोणी (for द्रोणकर्णौ).

45 Ś: missing (cf. v 1 8), —^a) D₂ & & &
 एतन् (for एतौ) K₂ मुखौ हि; K₂ B (except B₁)
 Dc₁ Dn हि मूल (by transp) —^b) B₂ D₂ भरत-
 र्षभ —^c) G₂ om 45^a-46^d —^c) Dn₂ om from समा
 साद्य up to ततो (in 49^a) —^d) K₂ (sup in) &

C 7 8341
B 7 183. 48
K. 7 184 47

एतौ रणे समासाद्य पराश्वस्तः सुयोधनः ॥ ४५
यत्र वध्यो भवेद्द्रोणः स्रुतपुत्रश्च सानुगः ।
तत्रावधीन्महाबाहुः सैन्यं दूरवासिनम् ॥ ४६
अवश्यं तु मया कार्यः स्रुतपुत्रस्य निग्रहः ।
ततो यास्याम्यहं वीर स्वयं कर्णजिघांसया ।
भीमसेनो महाबाहुर्द्रोणानीकेन संगतः ॥ ४७
एवमुक्त्वा ययौ तूर्णं त्वरमाणो युधिष्ठिरः ।
स विस्फार्य महचापं शङ्खं प्रध्माप्य भैरवम् ॥ ४८
ततो रथसहस्रेण गजानां च शतैस्त्रिभिः ।
वाजिभिः पञ्चसाहस्रैस्त्रिसाहस्रैः प्रभद्रकैः ।
वृतः शिखण्डी त्वरितो राजानं पृष्ठतोऽन्वयात् ॥ ४९

B Do1 Dn1 D2 5 6 समाश्वस्त (for परा)

46 Ś2 missing (of v 1 8) Dn2 G8 om 46 (of v 1 45) —^a) Do1 तत्र, D4 5 स तु (for यत्र) —^b) D2 सानुज (for 'ग') —^c) D2 महा बाहुं, D8 6 'राज (for 'बाहु) —^d) D4 om from दूर up to महाबाहु (in 47^e) M8-5 द्रोणानीके जयद्रथं

47 Ś2 missing (of v 1 8) Dn2 om 47 (of v 1 45) D4 om 47^{abde} (of v 1 46) Do1 Dn1 om 47^e-48^b —^c) Ś1 K1-3 D1 8 8 यत्तो (for ततो) D5 योधामि, M8-5 योस्यामि (for यास्यामि) —^d) D2 5 1 8 स्रुतपुत्र (for स्वयं कर्ण)

48 Ś2 missing (of v 1 8) Dn2 om 48 (of v 1 45) Do1 Dn1 om 48^{ab} (of v 1 47) Before 48, M8-5 ins संजय उवाच —^a) G2 यया (for ययौ) B1 D2 4 5 7 8 कर्ण (for तूर्ण) —^b) T G2-3 यतमानो (for त्वरमाणो) —^c) S (G5 missing) विस्फा (G2 'स्फा') र्यं सु (M8-5 च) (for स विस्फार्य). —^d) Ś1 K8 वाध्माय; K1.2 D1 वाध्माप्य; K4 D4 8 प्र (D8 प्रा) ध्माय, Dn1 आपूर्य; D2.5 दध्माप्य (D6 'य'), D1 lacuna (for प्रध्माप्य) D1 om भैरवम्

49 Ś2 missing (of v 1 8) Dn2 om up to ततो (of v 1 45) —^a) Ś1 वृत्तो (for ततो) G1 M गज (for रथ) —^b) D4 5 G1 M रयाना (for गजाना) D8.6 नियुतैस् (for च शतैस्) —^d) K4

ततो मेरीः समाजघ्नुः शङ्खान्दध्मुश्च दंशिताः ।
पाञ्चालाः पाण्डवाश्चैव युधिष्ठिरपुरोगमाः ॥ ५०
ततोऽत्रवीन्महाबाहुर्वासुदेवो धनंजयम् ।
एष प्रयाति त्वरितो क्रोधाविष्टो युधिष्ठिरः ।
जिघांसुः स्रुतपुत्रस्य तस्योपेक्षा न युज्यते ॥ ५१
एवमुक्त्वा हृषीकेशः शीघ्रमश्वानचोदयत् ।
दूरं च यातं राजानमन्वगच्छज्जनार्दनः ॥ ५२
तं दृष्ट्वा सहसा यान्तं स्रुतपुत्रजिघांसया ।
शोकोपहतसंकल्पं दह्यमानमिवाग्निना ।
अभिगम्यात्रवीज्वासो धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ॥ ५३
कर्णमासाद्य संग्रामे दिष्ट्या जीवति फल्गुनः ।

lacuna, B Do1 Bom ed पां (Bom ed. प) चालै-
स-, D4 5 1 8 सहस्रैस्तु (D1 8 'स्रैश्च'), T G2-3 केक
यैश्च (for त्रिसाहस्रै) Dn1 पांचालै सह मद्रकै —^c)
K8 त्वरित (for 'तो) —^d) Ś1 K8 [s]न्ययात्, B1
G1 2 M1 2 [s]न्वयात् (for ऽन्वयात्)

50 Ś2 missing (of v 1 8) —^a) M8 समाजघ्नु
(for 'जघ्नु) —^b) Ś1 K1-3 D1 4 8 उच्चैश्च (for
दध्मुश्च) D5 शङ्खान्श्चैव पृथक्पृथक्, S (G5 missing)
पणवा (M1 पटहा, M2 पलहा) नकगोमुखान् (G2 M8-5
'खा) — After 50^{ab}, S (G5 missing) ins

1259* शङ्खशब्दरवाश्चैव वाणशब्दाश्च दंशिताः ।

[M8 5 चक्रु शखरवांश्चैव (for the prior half)]

—^c) K8 पंचाला

51 Ś2 missing (of v 1 8) —^a) Ś1 K1 2 T
G2 4 त्वरित (for 'तो) —^b) K1 2 4 D1 -पुत्रं वै,
G1 M -पुत्र स (for पुत्रस्य) —^c) Ś1 K (K5
missing) B1 D2.4 5.7.8 विद्यते (for युज्यते) D8.6
युक्तमेतच्च विद्यते.

52 Ś2 missing (of v 1 8) —^b) D8 4 6 अनो
दयत्, D5 अचोदयन् —^c) K1 8 D2 M8-5 च यात,
K1 Do1 Dn1 प्रयां (Do1 'या) त, D8 6 6 या (D6 जा) त
च (by transp) —^d) D5 अन्वागच्छज्

53 Ś2 missing (of v 1 8) —^a) D4 यातं
(for यान्त), — B1 om 53^e-54^b, —^c) T G2 4 M8-5

सव्यसाचिवधाकाङ्क्षी शक्तिं रक्षितवान् हि सः ॥ ५४
 न चागाद्वैरथं जिष्णुर्दिष्ट्या तं भरतर्षभ ।
 सृजेतां स्पर्धिनावेतौ दिव्यान्यस्त्राणि सर्वशः ॥ ५५
 वध्यमानेषु चास्त्रेषु पीडितः स्रतनन्दनः ।
 वासवीं समरे शक्तिं ध्रुवं मुञ्चेद्युधिष्ठिर ॥ ५६
 ततो भवेत्ते व्यसनं घोरं भरतसत्तम ।
 दिष्ट्या रक्षो हतं युद्धे स्रतपुत्रेण मानद ॥ ५७
 वासवीं कारणं कृत्वा कालेनापहतो ह्यसौ ।
 तवैव कारणाद्रक्षो निहतं तात संयुगे ॥ ५८

मा क्रुधो भरतश्चेष्ट मा च शोके मनः कृथाः ।
 प्राणिनामिह सर्वेषामेपा निष्ठा युधिष्ठिर ॥ ५९
 भ्रातृभिः सहितः सर्वैः पार्थिवैश्च महात्मभिः ।
 कौरवान्समरे राजन्ममियुध्यस्व भारत ।
 पञ्चमे दिवसे चैव पृथिवी ते भविष्यति ॥ ६०
 नित्यं च पुरुषव्याघ्र धर्ममेव विचिन्तय ।
 आनृशंस्यं तपो दानं क्षमां सत्यं च पाण्डव ॥ ६१
 सेवेथाः परमप्रीतो यतो धर्मस्ततो जयः ।
 इत्युक्त्वा पाण्डवं व्यासस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ६२

C. 7 8381
 B. 7 183 67
 K. 7 184 67

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥

सतस्र, G1. 2 M1. 2 संतर्प (for सकल्पं) —^a) D1
 क्षति (for क्षमि)

54 Ś1 missing (cf v 1 8) B1 om. 54^{ab} (cf.
 v 1 53) Before 54, B1-3 5 Dc1 Dn D2 3 5
 M2-5 ins व्यास उवाच —^a) D2 6 समरे (for
 मग्रामे) —^b) K2 4 B1-3 5 D फाल्गुन —^c) Dn1
 D1 5 मय्यसाची- (for साचि) —^d) D1 ह स, G2
 हसौ (for हि म)

55 Ś2 missing (cf v 1 8) —^a) Ś1 K8 चायाद्
 (for चागाद्) Ś1 K1 2 D1 द्वैरथे (for थ) —^b)
 Dn2 तु, D2 ते, D1 3 7 8 च (for त) B Dc1 Dn1
 दिष्ट्या तेन महारणे, D2 6 S (G5 missing) दिष्ट्या तेन
 नरर्षभ (D2 6 T G2 'भ) —^c) Dc1 स्पर्धिनाव्,
 D1 वधिनाव् (for स्पर्धिनाव्) B1 चोमौ (for एवौ)
 —^d) K1 Dn2 D1 5 7 8 सर्वत (for 'श)

56 Ś2 missing (cf v 1 8) —^a) Dn2 विध्य
 मानेषु (for वध्य) —^b) M1. 2 व्रीडित (for पीडित)
 —^c) Dn3 om. 56^a-57^d —^d) K1 D1 मुञ्चेद्, Dn1
 मोचेद् (for मुञ्चेद्)

57 Ś2 missing (cf v 1 8) Dn2 om 57 (cf
 v 1 56) —^b) T G2-4 भारतसत्तम —^a) D2
 पार्य (sic) (for रक्षो) Dn1 D1 हतो (for हत) M2-5
 दिष्ट्या युद्धे हत रक्ष —^d) B1 सयुगे (for मानद)

58 Ś2 missing (cf v 1 8) —^a) D1 5 7 ज्ञात्वा
 (for कृत्वा) —^b) Ś1 K (K5 missing) D1 3 5 कर्णेन
 (for कालेन) K2 Dn1 [अ]पकृतो, K4 D1 3 8 (G5
 missing) 'हृतो, B1 8 [उ]पहृतो, B2 4 5 Dc1 D2 [उ]
 पहृतो, Dn2 [अ]पि हृतो (for [अ]पहृतो) M2-5 [स]पि
 (for हि) —^c) K1 T तथा (for तव) —^d) M2-6
 तत्र (for तात)

59 Ś2 missing (cf v 1 8) —^a) K1 Dn2 D1
 4-8 M1 2 क्रुद्धो (D2 'द्वे) (for क्रुधो) G2 भारत (for
 भ) —^c) G2 क्षपि (for ह्व)

60 Ś2 missing (cf v 1 8) —^b) D2 सहस्रश
 (for महात्मभि) —^c) Ś1 K8 Dn2 D2 4 5 7 8 सर्वान्
 (for राजन्) —^d) Dn1 D2 प्रति- (for क्षमि) —^e)
 Dn2 पंचमी- (for मे) K1 2 D1 प्राप्ते, K4 B Dc1
 Dn1 तात (for चैव)

61 Ś2 missing (cf v 1 8) —^a) K2 D1 हि
 (for च) —^b) Ś1 D2 विधितये (D2 यन्), K
 (K5 missing) B Dc1 Dn D1 क्षनु (D1 'न्व) चितय
 (K1 3 'ये) (for विधि) —^d) Ś1 K (K5 missing)
 D1 दया (for क्षमा) Ś1 K (K5 missing) B1 8 Dn1
 D1 3 6 T G2 4 नित्यं (for सत्यं)

62 Ś2 missing (cf v 1 8) —^a) Dn2 D2 5
 सेवस्, D1 शोचस् (sic), D2 भजेथा (for मेवेथा)

१५९

C 7 8363
B 7 184 2
K 7 185 2

संजय उवाच ।

घटोत्कचे तु निहते स्रुतपुत्रेण तां निशाम् ।
दुःखामर्षवशं प्राप्तो धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ १
दृष्ट्वा भीमेन महतीं वार्यमाणां चमूं तव ।
धृष्टद्युम्नमुवाचेदं कुम्भयोनिं निवारय ॥ २
त्वं हि द्रोणविनाशाय समुत्पन्नो हुताशनात् ।
सशरः कवची खड्गी धन्वी च परतापनः ।
अभिद्रव रणे हृष्टो न च ते भीः कथंचन ॥ ३

जनमेजयः शिरण्डी च दौर्मुखिश्च यशोधनः ।
अभिद्रवन्तु संहृष्टाः कुम्भयोनिं समन्ततः ॥ ४
नकुलः सहदेवश्च द्रौपदेयाः प्रभद्रकाः ।
द्रुपदश्च विराटश्च पुत्रभ्रातृसमन्वितौ ॥ ५
सात्यकिः केरुयाश्चैव पाण्डवश्च धनंजयः ।
अभिद्रवन्तु वेगेन भारद्वाजवधेष्यया ॥ ६
तथैव रथिनः सर्वे हस्त्यश्च यच्च किंचन ।
पादाताश्च रणे द्रोणं प्रापयन्तु महारथम् ॥ ७

Colophon om in Ś1 K1-4 D1 Ś2 K5 G5 missing
— Sub-parvan Editions घटोत्कचवध — Adhy
name B Dc1 Dn D2-8 रात्रियुद्ध, B4 (also) समाप्तं
घटोत्कचवधपर्व, T G2 8 व्यासदर्शन; Bom ed रात्रि
युद्धे व्यासवाक्यं — Adhy no (figures, words or
both) Dn1 184, D2 187, D3 77, T G2 179,
G1 M1 2 177, G2 4 178, M2-5 176 — Śloka
no Dc1 66, Dn1 67

159

✍ This adhy is missing in Ś2 K5 G5 (of v 1
7 158 8, 125 14, 137 9)

1 K4 om the ref After the ref, K2 (marg)
B Dc1 Dn D2 5 6 ins

1260* व्यासेनैवमथोक्तस्तु धर्मराजो युधिष्ठिर ।

स्वय कर्णवधाद्वीरो निवृत्तो भरतर्षभ ।

[(L 1) D2 एव D2 5 तथोक्तश्च, D2 य* (for अ*)
D2 6 धर्मपुत्रो (for 'राजो) — D2 om line 2]

— D2 om 1 — a) D2 T G2-4 च (for तु) — b)
D2 1 8 धर्म (for सूत) D2 शक्यस्या कर्णेन रक्षसि — c)
D2 5 1 8 शोकामर्ष; G2 दुःखाशोक (for 'मर्ष) Ś1
K (K5 missing) D1 यातो (for प्राप्तो) — d) B D
(except D1, D2 om) धर्मराजो (for 'पुत्रो)

2 b) K1 मति (for तव)

3 For the incident, of 1 155 38 With 3, of
7 86 49 — a) K4 विनाशार्थ (for 'शाय) — c)
K1 2 4 D1-2 6 T G2-4 M2-5 सशरी; D2 5 8 सशक्ती
(D2 'क्ति); D1 सुसक्त (for सशर). — d) D2 खड्गी

(for धन्वी) Ś1 K1 2 D1 4 5 1 8 तापन (for 'न)
— T G2 om (hapl) 3^c-4^b — c) G1 2 4 M द्रोण
(for हृष्टो) — d) K1 तदा, K2 B Dc1 Dn1 D2 G1 4
M मा च (for न च) G2 मा च भीस्ते कदाचन

4 T G2 om 4^{ab} (cf v 1 3) — b) B2 D2 1 8
G1 4 M1 2 दौर्मुखी, Dn1 दुर्मुखश्च, D2 दुर्मुखी (for
दौर्मुखिश्च) B2 om च K1 D2 सुयोधन, K2 4 Dn
D2 4 1 8 G1 4 M यशोधर, G2 पया धर (for यशो
धन) — c) B2 द्रवति, D1 द्रुवत, D2 T G2-4
द्रवत (for द्रवन्तु) Dn2 D2 5 1 8 सकुद्धा, S (G5
missing) सरब्धा (for सहृष्टा)

5 D2 om 5 — b) S (G5 missing) च दत्ति (T
'शि) ता (for प्रभद्रका) — d) G2 भ्रातृपुत्र (for पुत्र
भ्रातृ) K4 D2 -समन्वित, D2 समन्त (for सम
न्वितौ)

6 a) Ś1 K1 केकयश्च, Dn2 D1 2 4-8 कैकयाश्च
— b) K1 4 पादवाश्च — c) K4 D2 G2 अभि (D2 'भ्य)
द्रवत, D1 अभिद्रुवाव (for 'द्रवन्तु) — d) K1 2 B
Dc1 Dn1 कुम्भयोनि (for भारद्वाज-) D2 -जिघासव (for
वधेष्यया) Dn2 D2 5 1 8 भारद्वाज जिघासव, G1
कुम्भयोनिं युयुत्सया

7 K1 om (hapl) 7-8, B2 reads the same on
marg K4 D1 om. (hapl) 7^b-8^a — b) D2 6 हस्त्यश्च
ये च केचन — c) K2 B Dn D2-5 1 8 G1 2 M4 पदा
ताश्च Dn2 द्रोणे (for द्रोणं) — d) K2 B Dc1 Dn1
M पातयन्तु, Dn2 D2-8 प्रापयन्तु, T G2-4 वार्यन्तु, G1
तापयन्तु (for प्राप). D1 om रथम्

तथाज्ञप्तास्तु ते सर्वे पाण्डवेन महात्मना ।

अभ्यद्रवन्त वेगेन कुम्भयोनिं युयुत्सया ॥ ८

आगच्छतस्तान्सहसा सर्वोद्योगेन पाण्डवान् ।

प्रतिजग्राह समरे द्रोणः शस्त्रभृतां वरः ॥ ९

ततो दुर्योधनो राजा सर्वोद्योगेन पाण्डवान् ।

अभ्यद्रवत्सुसंकुद्ध इच्छन्द्रोणस्य जीवितम् ॥ १०

ततः प्रवृत्ते युद्धं श्रान्तवाहनसैनिकम् ।

पाण्डवानां कुरूणां च गर्जतामितरेतरम् ॥ ११

निद्रान्धास्ते महाराज परिश्रान्ताश्च संयुगे ।

नाभ्यपद्यन्त समरे कांचिच्चेष्टां महारथाः ॥ १२

त्रियामा रजनी चैषा घोररूपा भयानका ।

सहस्रयामप्रतिमा बभूव प्राणहारिणी ।

वध्यतां च तथा तेषां क्षतानां च विशेषतः ॥ १३

अहो रात्रिः समाजज्ञे निद्रान्धानां विशेषतः ।

सर्वे ह्यासन्निरुत्साहाः क्षत्रिया दीनचेतसः ।

तव चैव परेषां च गतास्त्रा विगतेष्वः ॥ १४

ते तथा पारयन्तश्च ह्रीमन्तश्च विशेषतः ।

स्वधर्ममनुपश्यन्तो न जहुः स्वामनीकिनीम् ॥ १५

शस्त्राण्यन्ये समुत्सृज्य निद्रान्धाः शेरते जनाः ।

गजेष्वन्ये रथेष्वन्ये ह्येष्वन्ये च भारत ॥ १६

निद्रान्धा नो बुबुधिरे कांचिच्चेष्टां नराधिपाः ।

तेऽन्योन्यं समरे योधाः प्रेषयन्त यमक्षयम् ॥ १७

C 7 6361
B 7 164 20
K 7 165 19

8 K1 om 8 K4 D1 om. 8^a (for both, cf v l. 7) B2 reads 8 on marg —^a) K4 अभ्यद्रवन्ति, B2 अभिद्रवन्ति, D4 G1 M4 अभ्यद्रवन्तु (for 'द्रवन्त') D5 ते सर्वे (for वेगेन) —^a) N (K1 om, S2 K5 missing) कुम्भयोनि (D3 भारद्वाज) वधे (Dn2 D2 7 8 'जये-', D4 'यथे') प्तया

9 ^b) D5 सर्वाणां द्वन्द्वनन्दनान् — Dn2 om 9^{ad} D2 4, 6 om (hapl.) 9^a-10^b —^c) S1 K1-8 D1 संकुद्धो (for समरे)

10 D2 4 6 om 10^{ab} (cf v l 9) —^a) G3 अथ (for ततो) —^c) D7 आभ्यद्रवत् (for अभ्यद्रव') D2 सुसंरब्ध (for 'कुद्ध') S (G5 missing) अभ्यद्रवत संकुद्ध

11 ^c) S (G5 damaged, G5 missing) कुरूणां पाठवाना च

12 ^a) Dn1 तु, D2-5 7 8 च (for ते) —^c) S1 K1-3 D1 8 8 नान्व (K1 'न्य' पद्यत; Dn2 D4 5 7 8 नाभ्य जानन्त (for 'पयन्त') —^d) S1 K2 D1 काश्चिच्, K1 कश्चिच्, D2 5 7 8 काश्चिच् (for काचिच्) S1 K1 3 D1 चेष्टा

13 ^a) D1 त्रियामा (for त्रि') B (except B1) D1 4-6 T G2-4 चैषा, Dc1 D2 तेषां, Dn1 चैता, Dn2 चैव (for चैषा) —^b) D5 T G2-4 भयावहा (for 'नका') —^c) D1 वध्यता (for व') D1 om (hapl.) from तथा up to च (in 13^c) G1 M वध्यता रजनी चैषा —^d) S (G5 missing) विशा पते (for विशेषतः)

14 Dc1 Dn1 om (hapl.) 14^{ab} —^a) B1 8, 5 D2 4 5 7 8 T G2-4 घोरा, B2 4 Dn2 अर्ध, D3 घोर, G1 M2 4 5 काळ (for अहो) B4 D5 रात्र (for रात्रि) D2 तदा राजन्, D4 5 7 8 तदा जज्ञे (for समाजज्ञे) M3 काळरात्रिनिभा जज्ञे —^b) S (G5 missing) तदा (G1 2 M 'था') विभो (for विशेषतः) — Dc1 transp 14^{ad} and 14^{af} followed by 16^{ab} —^c) B4 च (for हि) D8 निरुच्छासा —^d) D6 गत (for दीन) —^e) Dn2 सैन्ये (for चैव) —^f) T G2 हतास्त्रा (for ग') M4 विगतास्त्रा गतेष्व

15 G1 M om 15^{ab} —^a) K4 B D (except D1 8 6) तदा (for तथा) D8 वारयतश्च (for पार') T G2-4 ते तदा वारयन्तश्च —^b) T G2-4 भ्रमतश्च (for ह्री') Dn2 D2 4 6 7 मनस्विन (for विशेषतः) —^c) K1 सु (for स्व) —^d) S1 D1 न जहु, K1 3 D5 8 नाजहु (D8 हु); Dc1 नाजहु, D1 2 न जहु (for न जहु) S1 K1 3 D1 ताम् (for स्वाम्)

16 Dc1 reads 16^{ab} after 14^{adef} (by transp) —^a) D2 6 8 अस्त्राणि (for श') D3 [आ]शु, D6 [ए]कि (for [अ]न्ये) —^b) D2 नरा (for जना) —^c) K3 B Dc1 Dn1 S (G5 missing) transp गजेषु and रथेषु K2 transp रथेषु and ह्येषु S (G5 missing) मारिप (for भारत)

17 ^a) T G2-4 M1 2 निद्राधा न व्यजानत (G1 'त'), M2-5 'धा न व्यचेष्टन्त' —^b) S1 K1 2 D1 6 का (K1 क) क्षिच्, K3 4 D8 काश्चिच् (for का') S1 K1 2 D1 8 G1 चेष्टा (for चेष्टां) K4 Dn2 D2 6 7 8 नराधिप, D4

स्वप्नायमानास्त्वपरे परानिति विचेतसः ।
 आत्मानं समरे जघ्नुः स्वानेव च परानपि ॥ १८
 नानावाचो विमुञ्चन्तो निद्रान्धास्ते महारणे ।
 योद्धव्यमिति तिष्ठन्तो निद्रासंसक्तलोचनाः ॥ १९
 संमर्द्यान्ये रणे केचिन्निद्रान्धाश्च परस्परम् ।
 जघ्नुः शूरा रणे राजस्तस्मिंस्तमसि दारुणे ॥ २०
 हन्यमानं तथात्मानं परेभ्यो बहवो जनाः ।
 नाभ्यजानन्त समरे निद्रया मोहिता भृशम् ॥ २१
 तेपामेतादृशीं चेष्टां विज्ञाय पुरुषर्षभः ।

उवाच वाक्यं वीभत्सुरुचैः संनादयन्दिशः ॥ २२
 श्रान्ता भवन्तो निद्रान्धाः सर्व एव सवाहनाः ।
 तमसा चावृते सैन्ये रजसा बहुलेन च ॥ २३
 ते यूयं यदि मन्यध्वमुपारमत सैनिकाः ।
 निमीलयत चात्रैव रणभूमौ मुहूर्तकम् ॥ २४
 ततो विनिद्रा विश्रान्ताश्चन्द्रमस्युदिते पुनः ।
 संसाधयिष्यथान्योन्यं स्वर्गाय कुरुपाण्डवाः ॥ २५
 तद्वचः सर्वधर्मज्ञा धार्मिकस्य निशम्य ते ।
 अरोचयन्त सैन्यानि तथा चान्योन्यमब्रुवन् ॥ २६

*धिप, T G₂ 4 M₈₋₅ जनाधिपा (G₂ M₈₋₅ 'प), G₁ M₁ 2 महारथा (for नराधिपा) — °) B D₀₁ D_{n2} D₂ 4 5 7 8 M₈₋₅ तानन्ये; D_{n1} ततोन्त्ये, G₁ M₁ 2 स्वानन्ये (for तेऽन्योन्य) G₁ M यौधा — °) K₂ B₁₋₂ 5 D₀₁ D₈ प्रैपयंत (D₀₁ 'तो), B₁ D₀ प्रैपयंतो, D_{n1} 'यतु, D_{n2} D₂ 4 5 7 8 S (G₅ missing) प्रैप (M₄ 'क्ष)यति (for 'यन्त)

18 °) B₁ D₀₁ D_{n1} समरे (for त्वपरे) K₂ 4 D₂ T G₂₋₄ स्वप्नायमानास्त्वप (T G₂ 4 'नांश्च प, G₂ 'नान्स म)रे; D₀ चेष्टायमानाश्चाप्यन्ये — °) G₁ M परा (for परान्) Ś₁ K₂ 4 D₁ आजौ, D_{n1} D₂ 3 0-3 अति, T G₂₋₄ अपि (for हति) K₁ 2 परानाजौ विशेषत — °) D_{n1} सात्मान, D₂ 4 5 आत्मन (for आत्मानं) — °) D₁ घातेन, D₈ स्वाश्रैव (for स्वानेव) B₂ परा निति, D₈ नराधिप B₁ स्वानेव परमानिन, S (G₅ missing) परान्स्वानेव चापरे

19 °) T G₂ 4 नाराच ये, G₂ नाराचेन (for नाना वाचो) D_{n2} D₁ [s]पि (for वि) — °) D_{n2} D₂ 7 8 प्रयु (D₁ 'बु)द्वास्, D₁ युयुधास् (for निद्रान्धास्) T G₂₋₄ महारथा, G₁ M विचेतस (for महारणे) — After 19^{ab}, B D₀₁ D_{n1} ins

1261* अस्माकं च महाराज परेभ्यो बहवो जना ।

— °) Ś₁ जानंतो, B (except B₂) D₀₁ D_{n1} S (G₅ missing) तिष्ठति (B₁ 'टामि), D_{n2} 'तां (for 'तो) — °) K₂ B (except B₁) D₀₁ D_n D₂ 4 5 7 8 T G₁ 8 4 M सरक्त (for संसक्त) G₂ निद्रान्धास्ते महारथा

20 D₂ om 20^{ab} — °) K₁ सस्मस्यान्ये (sic), K₂ ससस्यान्ये, K₃ समर्थान्ये, K₄ D_{n2} D₂ 4-8 संसर्पतो, B₁ 2 संसर्पतांश्च, B₂ D₀₁ D_{n1} संसृत्यान्यं, B₄ संमर्द्यांश्च, B₅ संमुहान्ये; D₁ समर्प्यते; T G₂₋₄ प्रामुद्यते; G₁

M₁ 2 प्रामुद्यत, M₈₋₅ प्रामुज्यत (for संमर्द्यान्ये as in Ś₁ only) — °) D_{n2} D₁ 5 7 8 ते, D₂ तु (for च) Bom ed निद्रान्धास्ते तथापरान् — °) D₂ क्रूरा (for शूरा) K₄ D_{n2} D₂ 4 5 7 8 शूरास्, M₈₋₅ केचिद् (for राजस्)

21 °) K₄ D₁ वध्यमानं, D₈ हन्यमाना (for 'मान) D₀₁ D_{n1} तदा, D_{n2} D₁ 7 8 अथ, D₈ 0 इव (for तथा) — °) S (G₅ missing) परैश्च (for परेभ्यो) D₈ विविधा (for बहवो) — After 21^{ab}, D₈ reads 23^{cd} — °) D₁ om. समरे T G₂₋₄ न हि जानंत (G₂ 4 'ति) समरे, G₁ M न विजानति स' — K₄ om om 21^d-22^b

22 K₄ om 22^{ab} (of v l 21) — °) M₈₋₅ तेषां तु समभिप्राय — °) T G₂₋₄ M₈₋₅ विदित्वा (for विज्ञाय) D₁ 0 पुरुषर्षभ — °) D₈ उग्रै (for उच्चै) D_{n2} D₈₋₅ 7 8 इव (for दिश)

23 °) Ś₁ K (K₅ missing) B₅ D₁ 8 महारथा (for सवाहना) — D₈ reads 23^{cd} after 21^{ab} — °) Ś₁ K₂ D₁ 8 सवृते; K₄ B D_n D₁₋₈ च वृते (for चावृते) — °) G₁ तमसा (for रजसा) M₈₋₅ ते (for च)

24 °) D₁ तदायं, M₂ के यूयं (for ते यूय) M₈₋₅ यूयं यदि हि मन्यध्वम् — °) T G₂₋₄ भारता, G₁ M सयुगात् (for सैनिका) — °) M₈₋₅ निमीलयतु D₁ 5 चात्रैव, G₁ M चक्षुपि (for चात्रैव)

25 °) D₅ G₂ ततो निद्राविनिश्चाताश्च — °) S (except G₂ 4, G₅ missing) चद्रे चाभ्युदिते — °) D₁₋₈ M₈₋₅ संसाध (M₅ 'द)यिष्यत (D₈ 'तो), M₁ 2 संसादयिष्यथ — °) K₄ संग्रामं (for स्वर्गाय) D₈ पांडवै, T G₂ युगवा

26 °) K₄ यद् (for तद्) B₁ धर्मज्ञ (for 'ज्ञा)

चुकुशुः कर्णं कर्णेति राजन्दुर्योधनेति च ।
 उपारमत पाण्डूनां विरता हि वरूथिनी ॥ २७
 तथा विक्रोशमानस्य फल्गुनस्य ततस्ततः ।
 उपारमत पाण्डूनां सेना तव च भारत ॥ २८
 तामस्य वाचं देवाश्च ऋषयश्च महात्मनः ।
 सर्वसैन्यानि चाक्षुद्राः प्रहृष्टाः प्रत्यपूजयन् ॥ २९
 तत्संपूज्य वचोऽङ्कुरं सर्वसैन्यानि भारत ।
 मुहूर्तमखपत्राजञ्चान्तानि भरतर्षभ ॥ ३०
 सा तु संप्राप्य विथामं ध्वजिनीं तव भारत ।

सुखमाप्तवती वीरमर्जुनं प्रत्यपूजयत् ॥ ३१
 त्वयि वेदास्तथास्त्राणि त्वयि बुद्धिपराक्रमौ ।
 धर्मस्त्वयि महाबाहो दया भूतेषु चानघ ॥ ३२
 यच्चाश्वस्तास्तवेच्छामः शर्म पार्थ तदस्तु ते ।
 मनसश्च प्रियानर्थान्वीर क्षिप्रमवामुहि ॥ ३३
 इति ते तं नरव्याघ्रं प्रशंसन्तो महारथाः ।
 निद्रया समवाक्षिप्तास्तूष्णीमासन्वितां पते ॥ ३४
 अथपृष्ठेषु चाप्यन्ये स्थनीडेपु चापरे ।
 गजस्कन्धगताश्चान्ये शेरते चापरे क्षितौ ॥ ३५

C 7 8399
B 7 184 38
K 7 185 37

—^δ) K₃ D₁ D₂ s s s विना पते, K₁ M₁ s निद्रा
 (K₁ 'सा'म्य ते (for निद्राम्य ते) —^ε) G₁ क्षरोचयंत
 D₁ सैन्यस्य, T G₂₋₃ M₃₋₅ सैन्यास्ते (for नि) —^δ)
 D₁ s s s तदा (for तथा)

27 ^a) S (G₅ missing) कर्णं कर्णेति चाक्रय (G₁ M
 'क्रंदन्, G₂ 'क्रय' —^δ) D₁ D₂ तथा, D₂ राजा
 (for राजन्) K₃ सुयोधनेति, S (G₅ missing) दुःशा
 सनेति —D₃ om 27^{ad} —^ε) T G₃ s उपारमत्कौर
 वाणा —K₁ D₂ om. (hapl) 27^d-28°, B₂ reads
 the same on marg —^d) K₁ G₁ M₁ s विरया, G₂
 विरुद्धा (for विरता)

28 K₁ D₂ om 28^{ad} (cf v l 27) B₂ reads
 28^{ad} on marg D₂ transp 28^{ad} and 28^{cd} —^a)
 D₁ s s तथा वि (D₂ 'याति') क्रोशतस्तस्य —^δ) K₁ B
 D (D₂ om.) फाल्गुनस्य —^d) D₁ s s तव (for तव)
 D₂ मा मेना तव भारत

29 K₁ D₁ om (hapl) 29^a-30^b D₂ om. (hapl)
 29^a-31^b M₃ om 29 D₁ reads 29^a-30^b twice
 —^a) D₁ तम् (for ताम्) —^δ) S₁ K₃ ऋषयश्चाप्य
 (K₂ 'भ्य'पूजयन् —^ε) K₁ B₂ च क्षुद्र (B₂ 'द्रा'),
 B₁₋₂ D₁ D₂ चाक्षुद्रा (for 'द्रा') B₁ सर्वसैन्यानां च
 क्षुद्रा (sic). —^d) K₁ प्रहृष्ट, D₁ स्रष्टा S₁ K₃
 प्रहृष्टाश्च महात्मनः; D₂ 'ष्टाश्चाभ्यपूजयन्'.

30 For the repetition in D₁, cf v. l. 29 K₁
 D₁ om 30^{ad}, D₂ om 30 (for both, of v l 29)
 M₃ reads 30^{ad}, followed by repetition of 30^a-31^d,
 after 31 —^a) B D₁ (both times) s s s सपूज्य च
 (for तत्संपूज्य) B₂ छिष्ट, S (G₅ missing) सौम्यं
 (for सङ्कुर) —D₂ om (hapl) 30^a-31^b —^d) D₂
 तत्रैव (for धान्तानि).

31 For the repetition in M₃, cf v l 30 D₂ s
 om 31^{ad} (cf v l 29, 30) —^a) G₁ M₁ s s (both
 times) s s त (for स) D₂ T G₃ s विश्राति (for
 विश्राम) —^δ) K₁ भारते —^ε) B₁ D₁ D₂ प्राप्त
 वती, D₁ s s s आमु' (for आस) D₂ कामम् (for
 वीरम्) —^d) D₁ om मर्जुन K₁ D₁ D₂ s M₁ s s
 प्रत्यपूजयन्

32 ^a) D₁ G₁ s M₃₋₅ देवास् (for वेदास्) —^δ)
 D₂ D₂ s s s M₃₋₅ स्वयि बुद्धि (D₂ 'द्धि') पराक्रम
 —^ε) D₂ D₂ s s s शर्म, D₂ शमस् (for धर्मस्)
 —^d) G₁ यदा (for दया)

33 ^a) D₂ s-s यथा (for यच्च) D₂ s s s हृच्छाया
 (D₂ 'या'), T G₂₋₃ 'त (for 'म) D₂ यच्चाश्वसि
 महेष्वास —^δ) D₁ पार्थस् D₁ s s s तथास्तु (for
 तदस्तु) K₁ D₂ s मे (for ते) —^ε) T G₂₋₃ M₃₋₅
 मानसांश्च (for मनसश्च) D₂ s तु (for च)

34 ^a) D₂ तं ते (by transp), D₁ s ते ते, D₁
 ते ते, D₂ चैनं D₁ न्याघ्र, D₂ M₃₋₅ न्याघ्रा (for
 न्याघ्र) —^δ) D₁ प्रादाशंस (sic), D₂ प्रादाशंस, M₃₋₅
 प्रशंसति. —^ε) M₁ s निद्राया D₂ निद्रया वदामाक्षितास्,
 G₁ 'या समवक्षितास् —After 34, S (G₅ missing)
 ins 1263*

35 ^a) D₁ s s s पृष्ठे तु (for पृष्ठेषु) D₂ चान्येषु
 (for चाप्यन्ये) D₂ अथपृष्ठगता केचिद् —S₁ K (K₅
 missing) D₁ om (hapl) 35^{bc} —^δ) B₁ पृष्ठेषु च,
 S (G₅ missing) नीलेष्वथ (G₁ M लेषु च) (for नीडेपु
 च) —^d) S₁ K₃ न्मापरे, S (G₅ missing) च तथा
 (for चापरे).

C 7 8400
D 7 164 39
K 7 185 40

सायुधाः सगदाश्चैव सखज्ञाः सपरश्वधाः ।
सप्रासकवचाश्चान्ये नराः सुप्ताः पृथक्पृथक् ॥ ३६
गजास्ते पक्षगाभोगैर्हस्तैर्भूरेणुरूपितैः ।
निद्रान्धा वसुधां चकुर्घ्राणनिःश्वासशीतलाम् ॥ ३७
गजाः शुशुभिरे तत्र निःश्वसन्तो महीतले ।
विशीर्णा गिरयो यदन्निःश्वसद्भिर्महोरगैः ॥ ३८
समां च विपमां चकुः सुराग्रैर्विधक्तां महीम् ।
हयाः काञ्चनयोक्त्राश्च केसरालम्बिभिर्भुगैः ।

36 ^a) G₁ M₁ २ मशरा (for सायुधा) B₁ D₁
D₅ १ २ Ms-२ सगदाश्च (for स) S (G₅ missing)
चान्ये (for चैव) —^b) D₁ D₂ D₃-२ १ २ सपरश्वधा,
T G₂-४ श्वधा (for श्वधा) —^c) D₃ सप्रासाश्च सक
वचा —^d) D₃ सहस्रश (for पृथक्पृथक्) D₂ om
the second पृथक्

37 ^a) Ś₁ K₈ B₂ गजास्तै, K₁ २ ४ D₁ गजस्था,
D₃ गजाश्च (for गजास्ते) S (G₅ missing) ते गजा
भोगिभोगाभैर् —^b) K (K₅ missing) D₂ D₃ २ ३ ४
भूपितै, B₁-३ D₁ मडितै, B₁ २ D₁ G₄ ४ गुडितै,
T G₁ २ M कुडितै (for रूपितै) —^c) Ms-२ पृथिवी
(for वसुधा) — D₁ om (hapl) 37^d-39^e —^d)
D₂ प्राण (for घ्राण) K₁ D₂ ४-६ G₃ ४ निश्वास
T G₁ २ M शीतला

38 D₁ G₁ M om 38 (for D₁, of v. 1 37) G₅
damaged —^a) B₁ २-२ D₁ D₁ सुप्ता (for गजा).
B₁ २-२ D₁ ते तु (for तत्र) B₂ गजा सुप्ता शुशुभिरे
—^b) B (except B₁) D₂-२ १ G₄ निश्वासतो D₃ नि
श्वसन्निः कराग्रकै —^c) K₄ B D₁ D₂ D₃-२ विशीर्णा;
D₃ सर्पद्विर् (for विशीर्णा) —^d) B (except B₁) D₁
D₃-२ G₄ निश्वासद्विर् T G₂ ४ ह्योरगै

39 D₁ om 39^a (of v. 1 37). D₁ om 39^a bcd
—^a) D₁ २ १ २ समांश्च, D₁ २ विपमांश्च —^b) D₅
सुराग्रैर्, K₂ B₂ D₁ २ २ २ विधक्तां; B₁ २ D₂ D₃
विधक्तां; G₅ विपमां (for विधक्तां) —^c) Ś₁ K₁-३ D₁
घोणाश्च (for योक्त्राश्च). K₄ B D₂ D₃ S (G₅
missing) ते (for च) —^d) D₃ केसरालम्बिभिर्भुगै,
— 39^e is partly damaged in G₅ —^e) Ś₁ K₁-३
D₁ सुपु (D₁ प्रसु) सास् (for सुपुसु) —^f) T G₂-४
सर्वत (for श) — After 39, K₁ B D₁ D₂ D₃
ins

सुपुसुस्तत्र राजेन्द्र युक्ता वाहेषु सर्वगः ॥ ३९
तत्तथा निद्रया भयमवाचमस्वपद्मलम् ।
कुशलैरिव विन्यस्तं पटे चित्रमिवाद्भुतम् ॥ ४०
ते क्षत्रियाः कुण्डलिनो युवानः
परस्परं सायकविधक्ताङ्गाः ।
कुम्भेषु लीनाः सुपुर्गजानां
कुचेषु लया इव कामिनीनाम् ॥ ४१
ततः कुमुदनाथेन कामिनीगण्डपाण्डुना ।

1262* एवं हयाश्च नागाश्च योधाश्च भरतर्षभ ।
युद्धाद्विरम्य सुपुषु श्रेमेण महतान्विता ।

[K₄ om line 1 D₃ om line 2]

40 D₃ transp 40^a and 40^b —^a) D₂ D₁ २
त (for तत्) K₄ B D₁ D₂ D₃ ४-१ मद्रम्, D₂
रुद्रम्, D₃ रुद्रम् (for मद्रम्) —^b) Ś₁ K₁-३ D₁
प्रदोषे तु, B₁-४ D₁ D₂ अघोधम्; D₁ अघाचम्
(for अघा) K₄ B₅ D₂ D₃ २ अघोधं (D₃
यत्न) प्रास्वपद्मल (B₁ D₂ D₃ हल); D₃ रयोपस्थं
स्वपद्मल, S (G₅ missing) तद् (G₁ M विच) मौ निस्त्र
वल —^c) Ś₁ K₁-३ D₁ सन्यस्तं, D₁ व्यं (for वि)
K₄ B D₁ D₂ D₃ S (G₅ missing) कुशलैः शिल्पि-
भिर्यत्नं —^d) B₁ आहित, B₁ D₁ D₂ S (except
G₄, G₅ missing) अर्पित (for अद्भुतम्)

41 B₁ ४ २ D₁ D₂ ४ om 41 —^b) K₁
D₅ १ २ विधक्ताङ्गा —^c) D₃ लम्बा (for लीना)
K₁ २ प्रसुपुर् (for सुपु) —^d) B₁ २ (orig) अङ्केषु,
B₈ (marg) स्तनेषु (for कुचेषु) Ś₁ K₁ २ B₁ D₁ २
लीना (for लम्बा) — For 41, S (G₅ missing) (which
ins it after 34) subst

1263* वीरा वारणकुम्भेषु सुपुषुयुद्धकक्षिता ।

रात्रौ रतिपरिश्रान्ता कामिनीनां कुचेष्विव ।

[(L 1) G₁ M ते वीरा गजकुम्भेषु (for the prior
half). — (L 2) G₁ M स्तनेषु (for कुचेषु)]

42 Quoted in the Kavyaprakāśa under x. 88.
G₁ M₁ २ read 42 after 45; Ms-२ after 49. —^c)
G₅ जनान्देन (for नेत्रा) — After 42, B D₁ D₂
D₃-२ १ २ ins

1264* दशशताक्षककुन्दरिनि स्रुत

किरणकेसरभासुरपिञ्जर ।

नेत्रानन्देन चन्द्रेण माहेन्द्री दिगलंकृता ॥ ४२
 ततो मुहूर्ताद्भगवान्पुरस्ताच्छलक्षणः ।
 अरुणं दर्शयामास ग्रमज्ज्योतिःप्रभं प्रभुः ॥ ४३
 अरुणस्य तु तस्यानु जातरूपसमप्रभम् ।
 रश्मिजालं महचन्द्रो मन्दं मन्दमवासृजत् ॥ ४४
 उत्सारयन्तः प्रभया तमस्ते चन्द्ररश्मयः ।
 पर्यगच्छन्शनैः सर्वा दिशः खं च क्षितिं तथा ॥ ४५

ततो मुहूर्ताद्भुवनं ज्योतिर्भूतमिवाभवत् ।
 अप्रख्यमप्रकाशं च जगामाशु तमस्तथा ॥ ४६
 प्रतिप्रकाशिते लोके दिवाभूते निशाकरे ।
 विचेरुर्न विचेरुश्च राजन्नक्तं चरास्ततः ॥ ४७
 बोध्यमानं तु तत्सैन्यं राजश्चन्द्रस्य रश्मिभिः ।
 बुबुधे शतपत्राणां वन महदिवाभमसि ॥ ४८
 यथा चन्द्रोदयोद्धूतः क्षुभितः सागरो भवेत् ।

C 7 6417
 B 7 184 53
 K 7 185 38

विमिरवारणयूयविदारण
 समुदियादुदयाचलकेसरी ।
 हरवृषोत्तमगात्रसमपुति [5]
 सरदारामनपूर्णसमप्रभ ।
 नववधूस्मितचारुमनोहर
 प्रविच्यत कुमुदाकरबान्धव ।

[(L 1) Dc1 Dn चकुम्भर (Dc1 [before corr] Dn1 'वि'नि'च्यत', Ds चकुम्भविनि'स्यत (for चकुम्भरिनि'स्यत) D2 : s ततो दशशताक्षस्य ककुम्भरिनि' (D1 ककुम्भविनि'स्यत) — (L 2) B Dn1 केशर B भारवर, D2 नारवि, D3 : s : -भारवि (for -भावर) — (L 3) Dn1 Ds च्युनिवारण, D3 च्युनिवारणी (for च्युविदारण) — (L 4) B (except B1) केशरी — (L 5) Dn1 Ds : s च्योदर- (for 'चम-) — (L 7) B (except B1) Ds सर- (for स्मित) — Ds reads line 8 twice. — (L 8) B1 Ds प्रविच्यत, Dn1 Ds : s (second time) प्रविच्यत्, D1 प्रविचर- (for प्रविच्यत) Ds : s (second time) च्युदर (for -बान्धव)]

Ds : s cont

1265* प्रमदयन्वसुधा हि सुधाकर ।

43 D2 om. 43^{ab}, D1 reads it after 45 — ^a) Ms सुहूर्त (for 'र्ताद्' — ^b) Ds तुदयन् (for पुर स्तार्) Ds लालन (for लक्षण). — Dc1 Dn1 om. (hapl.) 43^{cd}. — ^c) Ds क्षात्मानं, S (Gs missing) भारुण्य (Gs 'र्ण') (for अरुण). — ^d) S1 प्रस्ता; Ks प्रस्तं (for प्रस्य) Ks B1 D (except D1, Dc1 Dn1 om) S (Gs missing) ज्यो (D1 यो) ति.प्रमां; B1 : s ज्योति.प्रमा (for ज्योति.प्रम) Ds पुन (for प्रसु)

44 ^a) G1 : s M भारुण्यस्य (for अरुणस्य) Dn1 Ds : s : च, Ds [क्ष]तु (for तु) Ms-s तत्र (for तस्य) S (Gs missing) [क्ष]सीज् (for [क्ष]तु) — ^b) B1 Ds : s -समप्रभ, — ^c) K1 : s D1 च तच् (for महच्)

— ^d) Dc1 Dn1 D1 : s मद्- (for मन्द) Dn1 Ds-s T G1-s M1 : s ह्वासृजत् (for सवा)

45 ^b) S1 K1-s Dn1 D1 : s-^c ततस्ते, D1 : s तमिश्च (for तमस्ते) — ^c) K2 पर्यगच्छद्, Dn1 प्रत्यगच्छन् S1 K2 : s B1 D1 दिश, K1 दिशा, Ds lacuna (for शनै) S (Gs missing) पर्यगच्छ (Ms-s 'ग्रज' त शनकैर् — ^d) S1 K1 : s D1 द्विजा, B1 शनै (for दिश) G1 M द्या (for च) D1 : s यथा (for तथा) — After 45, G1 M1 : s read 42, while D1 reads 43^{ab} after it

46 D1 om (hapl) 46^{ab} — ^a) S1 Ds : s भगव- (D2 वा)ञ्, K1 : s D1 गगन (for सुवर्न) — Ks om 46^{bc} — ^c) S1 K1 : s D1 : s-^c अप्रख्याति (D1 : s 'तं) चाप्रकाशं, D2 प्रत्याख्यात प्रकाशं च — ^d) B1 Dc1 Ds : s अस्त, D1 अशु (sio) (for आशु) M1 ततस् (for तमस्) G2 तदा (for तथा)

47 ^a) B1 अति (for प्रति) B1 सुप्रतीकाशिते लोके — ^b) S (Gs missing) उदिते च (for दिवाभूते) — ^c) Ds : s विरुव (Ds 'दं)तो (for विचेरुर्न) G1 M1 : s दिवि (for न वि) Ds ते (for च) D2 निरु- वतो न चेदश्च — ^d) T G2 रणे (for राजन्) K1 : s D1 Ms-s तथा (for तत) Ds राक्षसाश्च शिवास्तत

48 ^{ab}) Ds (before corr as in text) वध्यमानं (for योच्य) Ds : s च (for तु) T G1-s M1 : s transp. सैन्य and राजन्. Ms-s transp सत्सैन्य and राजन्. — ^d) Ks वनं महदिवाभमसि; B Dc1 Ds : s वनं सूर्याशु भिर्य (Dc1 'भिर्य' धा).

49 ^a) K1 : s D1 यदा, Ds : s Gs तथा (for यथा). Dn1 D1 : s चन्द्रोदयोद्धूत — S1 K1-s D1 : s-^c Gs om (hapl) 49^{bc} — ^b) Ks B Dn Ds : s [s]मवत् (for भवेत्) — ^c) Dn1 Ds यथा (for तथा) Dn1 D1 : s योधो (D1 'धा)दयोद्धूत, Dn1 चन्द्रोदयोद्धूत — ^d) T G2 : s क्षुभित स (for स बभूव) Gs om. यमूव — After 49, Ms-s read 42

तथा चन्द्रोदयोद्धूतः स बभूव बलार्णवः ॥ ४९
ततः प्रवृत्ते युद्धं पुनरेव विशां पते ।

लोके लोकविनाशाय परं लोकमभीप्सताम् ॥ ५०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनपञ्चदशतमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥

१६०

संजय उवाच ।

ततो दुर्योधनो द्रोणमभिगम्येदमब्रवीत् ।
अमर्षवशमापन्नो जनयन्हर्षतेजसी ॥ १
न मर्षणीयाः संग्रामे विश्रमन्तः श्रमान्विताः ।
सपत्ना ग्लानमनसो लब्धलक्ष्या विशेपतः ॥ २

तत्तु मर्षितमस्माभिर्मयतः प्रियकाम्पया ।

त एते परिविश्रान्ताः पाण्डवा बलवत्तराः ॥ ३

सर्वथा परिहीनाः स्म तेजसा च बलेन च ।

भवता पाल्यमानास्ते विवर्धन्ते पुनः पुनः ॥ ४

दिव्यान्यस्त्राणि सर्वाणि ब्रह्मास्त्रादीनि यान्यपि ।

50 Ms om 50 —^a) K1 : D1 तदा (for तत) —^c) T G3 : लोकालोक, G1 M1 2 : 5 काले लोक (for लोके लोक-) G3 om विनाशाय —^d) K1 2 : Dn2 D1-3 6-8 लोक प (D3 पा) र (by transp), B1 : Dc1 T G1-4 M1 : 5 परलोकम् D2 क्षमीप्सया D1 लोकं च परमेप्सया, D5 राजन्दुर्मन्त्रिते तव

Colophon Ś2 K5 G5 missing — Sub parvan Editions द्रोणवध — Adhy name Ś1 K (K5 missing) B Dc1 Dn D2-8 G1 M1 : रात्रियुद्धं, D1 रात्रि युद्धे घटोत्कचवध, Bom ed रात्रियुद्धे सैन्यनिद्रा — Adhy no (figures, words or both) Dn1 185, D2 184, T G3 : 180, G1 M1 : 178, G4 179, Ms-5 177. — Śloka no Dc1 54, Dn1 55.

160

✽ This adhy. is missing in K5 G5 (of. v. 1, 7. 125. 14; 137. 9).

1 Ś2 missing up to मय्यसे (in 13^a) (of. v. 1, 7. 158 8) D1 : 8 om the ref —^a) D5 राजा (for द्रोणम्) —^b) Ś1 K (K5 missing) D1 : 8 उपगम्य, D5 द्रोण गत्वा (for अभिगम्य) B Dc1 transp हृद् and अग्रवीत् — B4 om 1^c-2^d —^d) D5 : 7 8 तेजसा (for 'सी)

2 Ś2 missing (of v 1 1) B4 om 2 (of v 1 1) Before 2, Ś1 K (K5 missing) B (B4 om) Dc1 Dn2 D1-8 T G3-4 M ins दुर्योधन उवाच, Dn1 संजय

उवाच —^a) G1 M1 : समरे (for संग्रामे) D2 निद्रा प्रवृत्ते संग्रामे —^b) B1 : D2 : G1-3 M1 : विध्राम्य (D3 'ध्रम्य; D5 G3 'ध्राम) त; T1 विध्राम्यत (for विश्र मन्त) K1 D5 सम (D5 'मा) न्वित, D2 G3 समाधि (G3 'हि) ता, D1 धियान्विता, G1 श्रमाधिता (for 'न्विता) — D2 : repeat 2^c after 8^a —^c) D1 (second time) सपरान् (for 'रना) K2 D2 : स्लान, D1 : 8 तात (for ग्लान) D2 : (second time) सपत्ना ग्लानमनस (sio) —^d) K1 : 4 B5 Dn D1 : (first time) : (both times) : 6 8 S (G5 missing) लब्ध लक्ष्मा, B1-3 Dc1 'लक्ष्म (for 'लक्ष्या) D2 : (second time) पाण्डवानभिरक्षसि

3 Ś2 missing (of v 1 1) —^a) B1 : Dn D2-8 : 8 यत्; D5 तं (for तत्) Ms-5 [अ]मर्षितम् (for मर्षि) B4 क्षमर्षितमस्माभिर् (sio) —^c) B5 तत्र ते, G1 M हव (M1 : 8 त) कृते (for त पृते). Ś1 K1-3 Dn D1. 6. 5. 7. 8 त (K1 : D1 च) त पृते प (D5 'तत्प) रिश्रान्ताः; G3 त पृते परितः धांताः.

4 Ś2 missing (of v 1 1). —^a) Dc1 D1. 1 8 S (except G2, G5 missing) परिहीना (for 'हीना) K1 स, B4 Dn1 च, S (G5 missing) तु (for स्म) D5 क्षमर्षपरहीना स्म —^c) S (G5 missing) तु (for ते) —^d) Dn2 D2 : 4 5 7 8 वर्धते स्म, D5 विवर्धत (for 'वर्धन्ते) S (G5 missing) मामका दीनचेतस

5 Ś2 missing (of v 1 1) —^a) K1 B5 Dn2 D1. 8 : 6 8 दिव्याणि (for 'नि) —^b) K1 B Dc1 ब्रह्मा

तानि सर्वाणि तिष्ठन्ति भवत्येव विज्ञेयतः ॥ ५
 न पाण्डवेया न वयं नान्ये लोके धनुर्धराः ।
 युध्यमानस्य ते तुल्याः सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ ६
 मसुरासुरगन्धर्वानिमाँल्लोकाँन्विजोत्तम ।
 सर्वास्त्रविद्धवान्हन्यादिर्व्यैरस्त्रैर्न संगयः ॥ ७
 स भवान्मर्षयत्येनाँस्त्वत्तो मीतान्विज्ञेयतः ।
 शिष्यत्वं वा पुरस्कृत्य मम वा मन्दभाग्यताम् ॥ ८
 एवमुद्धर्षितो द्रोणः क्रोपितश्चात्मजेन ते ।
 समन्युरब्रवीद्राजन्दुर्योधनमिदं वचः ॥ ९
 स्वविरः सन्यरं शक्यता घटे दुर्योधनाहवे ।
 अतः पर मया कार्यं क्षुद्रं विजयगृद्धिना ।

अनस्त्रविदयं सर्वो हन्तव्योऽस्त्रविदा जनः ॥ १०
 यद्भवान्मन्यते चापि शुभं वा यदि वाशुभम् ।
 तद्वै कर्तास्मि कौरव्य वचनात्तव नान्यथा ॥ ११
 निहत्य सर्वपाञ्चालान्युद्धे कृत्वा पराक्रमम् ।
 विमोक्ष्ये कवचं राजन्सत्येनायुधमालभे ॥ १२
 मन्यसे यच्च क्रौन्तेयमर्जुनं श्रान्तमाहवे ।
 तस्य वीर्यं महाबाहो शृणु सत्येन कौरव ॥ १३
 तं न देवा न गन्धर्वा न यक्षा न च राक्षसाः ।
 उत्सहन्ते रणे सोढुं कुपितं सव्यसाचिनम् ॥ १४
 खाण्डवे येन भगवान्प्रत्युद्यातः सुरेश्वरः ।
 सायकैर्वारितश्चापि वर्षमाणो महात्मना ॥ १५

दीनि च, K₁ Dn₂ D₁ 'स्त्राणि च (D₁ ह) (for 'स्त्रा
 दीनि) K₁ याणि (sic) (for यानि) K₄ B₁ २ ह,
 B₂- Dc₁ S (G₅ missing) च (for [स्त्रा]णि) Dn₁ ब्रह्मा
 स्त्राणीतराणि च, D₂ ब्रह्मादीनि तव प्रभो —^a) D₁
 om. from णि तिष्ठन्ति up to गन्धर्वा (in 7^a) —^a)
 D₂ न मशय (for विज्ञेयत)

6 S₂ missing (cf v 1 1) D₁ om 6 (cf. v 1 5)
 —^a) G₂ न पाण्डवेयान्हि विना —^b) Dc₁ नान्ये सर्वे,
 G₂ लोके नान्ये (by transp), M₂-५ अन्ये लोके K₂
 धनुर्धर G₁ M₁ २ नान्यो लोके धनुर्धर —^c) D₁
 तुल्य —^d) D₁ म ते तुल्यमन्याम* (sic)

7 S₂ missing (cf v 1 1) D₁ om up to गन्धर्वा
 (cf v 1 5) G₁ M om 7 —^a) D₁ T G₂ मासु
 (D₁ मासु रामर-, G₂ ४ सासुरासुर (for मसुरा*) —^b)
 Dn₂ om from लोका up to स्वत्तो (in 8^b)

8 S₂ missing (cf v 1 1) Dn₂ om up to स्वत्तो
 (cf v 1 7) —^a) M₂-५ हर्षयति (for म*) K₄
 B D (except D₁, Dn₂ om.) एतासु (for एनासु)
 —^b) D₁ २. १ ३ स्वतो (sic) (for स्वत्तो) B₁ Dc₁ हीनान्
 (for भीतान्) S (G₅ missing) तव तु (G₁ M₁ २
 'वानु' ल्यानवेत्य च — After 8^a, D₂ ४ repeat 2^a
 —^c) S₁ ते, K₁ २ D₁ तु, D₁ lacuna (for वा)
 —^d) Dn₁ D₂ भाग्यत (for -भाग्यताम्)

9 S₂ missing (cf v 1 1) Before 9, MSS ins
 सजय दवाच D₂ reads 9 on marg —^a) D₂ तद्-
 र्षितो, S (G₅ missing) दक्षसतो (for उद्धर्षितो) D₁

म एव धर्षितो द्रोण —^b) K₄ B Dc₁ Dn₁ D₁ S (G₅
 missing) च सुतेन (for चात्मजेन)

10 S₂ missing (cf v 1 1) Dn₂ om 10 Before
 10, D₂ (marg) M₂-५ ins द्रोण दवाच —^a) S₁
 गृद्धिणा, B₁ (marg) गधिना, B₂ ३ Dc₁ D₁ १ -न
 दिना, S (G₅ missing) काक्षिणा (for -गृद्धिना) —^c)
 D₂ लोके (for सर्वो) —^d) Dn₁ पुन (for जन-)

11 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) S₁ K₁-३ तद्
 (for यद्) D₂ १ ३ वा (for च) —^c) K₁ २
 तद्वत्, D₂ तद्धि, D₂ तत्तत् (for तद्वै) D₂ तत्कर्तास्मि
 तु कौरव्य —^d) D₁ om (hapl) तव ना

12 S₂ missing (cf v 1 1) G₁ M om 12
 —^a) Bom ed पञ्चालान् —^b) D₂ G₂ पराक्रम
 — 12^a is partly damaged in G₂ —^c) D₁ वचन
 (for वच)

13 S₂ missing up to मन्यसे (cf v 1 1) —^b)
 S₁ K₂ प्राप्तुम् (for श्रान्तम्) Dn₁ अर्जुन श्रान्तबाहन
 — K₂ om 13^a —^c) B₁ वीर्यान् (for वीर्यं)

14 ^a) S₁ न त (by transp), K₂ ४ तेन D₂
 त देवा न च गंधर्वा —^b) T G₁-१ M₁ २ नासुरा न च
 पत्न्या (G₁ M₁ २ राक्षसा), M₂-५ राक्षसा असुरा न च
 —^c) B₁ उत्सहेरन् (for 'हन्ते') B Dc₁ जेतु (for
 सोढु) —^d) B₁ दर्षितं (for कुपितं)

15 ^a) K₁ G₁ M₁ २ पाण्डवे (sic) (for खाण्डवे)
 —^c) B₂ ४ ५ शायकं

C 7 2434
B 7 125 16
K 7 165 16

यक्षा नागास्तथा दैत्या ये चान्ये बलगर्विताः ।
निहताः पुरुषेन्द्रेण तच्चापि विदितं तव ॥ १६
गन्धर्वा घोषयात्रायां चित्रसेनादयो जिताः ।
यूयं तैर्हि यमाणाश्च मोक्षिता दृढधन्वना ॥ १७
निवातक्रवचाश्चापि देवानां शत्रवस्तथा ।
सुरैरवध्याः संग्रामे तेन वीरेण निर्जिताः ॥ १८
दानवानां सहस्राणि हिरण्यपुरवासिनाम् ।
विजिग्ये पुरुषव्याघ्रः स शक्यो मानुषैः कथम् ॥ १९
प्रत्यक्षं चैव ते सर्वं यथा बलमिदं तव ।
क्षपितं पाण्डुपुत्रेण चेष्टतां नो विशां पते ॥ २०

तं तथामिप्रशंसन्तमर्जुनं कुपितस्तदा ।
द्रोणं तव सुतो राजन्पुनरेवेदमब्रवीत् ॥ २१
अहं दुःशासनः कर्णः शकुनिर्मातुलश्च मे ।
हनिष्यामोऽर्जुनं संख्ये द्वैधीकृत्याद्य भारतीम् ॥ २२
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भारद्वाजो हसन्निव ।
अन्ववर्तत राजानं स्वस्ति तेऽस्त्विति चाब्रवीत् ॥ २३
को हि गाण्डीवधन्वानं ज्वलन्तमिव तेजसा ।
अक्षयं क्षपयेत्कश्चित्क्षत्रियः क्षत्रियर्षभम् ॥ २४
तं न वित्तपतिर्नेन्द्रो न यमो न जलेश्वरः ।
नासुरोरगरक्षांसि क्षपयेयुः सहायुधम् ॥ २५

16 Dn² om. 16^{ab} —^a) B₃ देवा (for यक्षा)
D₃ ६ चान्ये (for दैत्या) —^b) K₁ २ ४ B₄ D₁ ३ ६
दर्पिता (for गर्विता) Ś₁ K₈ ये चान्ये बलवत्तरा
—^c) K₁ D₂ १ निहता, K₂ निहत —^d) D₁ ३ ७
तव (for तच्च) D₄ ३ ७ तथा (for तव)

17 Dn² om. (hapl.) 17^a-20^b —^b) G₂ नृपा
(for जिता) —^c) K₂ D₄ ते (for तैर) —^d)
D₁ घृत (for दृढ-) K₁ ४ B₁ २ Dn₁ D₂-३ T G₁-४
M₈ धन्विना (for धन्वना) — After 17, S (G₅
missing) reads 20

18 Dn² om. 18 (cf. v l 17) —^a) Ś K₁-३ D₁
नाम, S (G₅ missing) चैव (for चापि) —^b) G₁
M₁ ३ सदा, M₈ ४ तदा (for तथा) —^c) D₄ ३
शरैर् (for सुरैर्) D₂ स्वधर्म (for अवध्या) —^d)
S (G₅ missing) पादवेन विनिर्जिता

19 Dn² om 19 (cf. v l 17) —^c) D₃ ६
विजिग्ये (for 'न्ये) D₄ ३ व्याघ्र S (G₅ missing)
जि (G₁ M₁ ३ ह) तान्येकेन वीरेण —^d) Ś K (K₅
missing) D₁ मानवै (for मानुषै)

20 Dn² om 20^{ab} (cf. v l 17) S (G₅ missing)
reads 20 after 17 —^a) T G₂-४ चापि; G₁ M
तच्च (for चैव) M₁ ३ मे (for ते) B₁ D₅ सर्वे
(for सर्व) —^b) D₃ वच (for तव) D₅ यथा
तव बलमिव —^c) B Dc₁ क्षयितं (for क्षपित)
—^d) Dn₂ D₂ ४ ५ ७ ८ M₁ ३ चेष्टमानं (M₁ ३ 'नो) (for
'ता नो) S (G₅ missing) यथाबलं (for विशा पते)

21 Before 21, MSS ins संजय उवाच —^a)
B (except B₁) तदा (for तथा) Ś K (K₅ missing)

D₁ ६ स, B₁ [क्ष]ति-, Dn D₂ ४ ५ ७ ८ वै, T G₂-४ वि
(for [क्ष]भि-) Dc₁ त तथा प्रतिशसवम्, D₃ तथा तं
च प्र —^b) Ś₂ B₁ G₄ तथा, B₅ यथा (for तदा)

22 Before 22, M₈-५ ins दुर्योधन —^b) Ś₂ शकु
निश्चैव सौवर्ल —^c) Ś K₁ २ क्षपि (Ś₂ K₁ 'यि) व्यामो
(for हनि) G₁ २ M₁-३ संख्ये, G₄ सखे (for संख्ये)
—^d) K₈ B Dc₁ Dn₂ द्विधा कृत्वा (for द्वैधीकृत्य)
D₁ ३ अय (for अद्य) K₄ D₁ ३ ६ द्वैधीकृत्याद्य वा
हिनीं, T G₂-४ M₈-५ द्विधा कृत्वाद्य वाहिनीं, G₁ M₁ ३
द्विधा कृत्वा वरुथिनीं — After 22, S (G₅ missing)
ins

1266* तिष्ठ स त्व महाबाहो नित्य शिष्य प्रियस्त्व ।

[G₁ M तिष्ठस्व (for तिष्ठ स)]

23 ^c) D₅ अन्ववर्तत (for अन्व) — D₃ om.
(hapl.) 23^d-24^a —^d) D₈ स्वस्तीति (for तेऽस्त्विति)
Ś₁ K₈ स (for च) D₂ १ स्वस्तीति चाब्रुवन्

24 D₄ om 24^a (cf. v l 23) —^a) D₁ गाजिव-
(for गाण्डीव-) —^c) B₁ ३ क्षपयेत्, D₃ क्षपते (for
'येत्) D₅ अक्षय्यं न जयेत्कश्चित् —^d) B₄ पुरुषर्षभं,
Dn₂ D₈ ५ ७ T G₈ ४ क्षत्रियर्षभ (Dn₂ D₈ 'भ) D₄ ३
G₂ क्षत्रिय क्षत्रियर्षभ

25 ^a) Ś₁ K₈ B₁ महारथ, Ś₂ K₁ २ D₁ महायुध;
T G₂-४ च (G₂ स) सायुधा, G₁ M स (M₈-५ च)
सायुध (for सहायुधम्)

26 ^a) S (G₅ missing) मूर्खास्व (for मूढास्व) Ś
K₁ २ Dn₂ D₁ २ स्वेव प्र, D₄ ३ ७ चैव (D₄ 'व) प्र

मृडास्त्वेतानि भापन्ते यानीमान्यात्य भारत ।
 युद्धे हर्जुनमासाद्य स्वस्तिमान्को व्रजेदृहान् ॥ २६
 त्वं तु सर्वातिशङ्कित्वाभिष्टुरः पापनिश्चयः ।
 श्रेयसस्त्वद्विते युक्तास्तच्चक्रुमिहेच्छसि ॥ २७
 गच्छ त्वमपि कौन्तेयमात्मार्येभ्यो हि माचिरम् ।
 त्वमप्याशंससे योद्धुं कुलजः क्षत्रियो ह्यसि ॥ २८
 इमान्किं पार्थिवान्सर्वान्धातयिष्यस्यनागसः ।
 त्वमस्य मूलं वैरस्य तस्मादासादयार्जुनम् ॥ २९
 एष ते मातुलः प्राज्ञः क्षत्रधर्ममनुव्रतः ।
 द्यूतदेवी गान्धारिः प्रयात्वर्जुनमाहवे ॥ ३०

एपोऽक्षकुशलो जिह्वो धूतकृत्कितवः शठः ।
 देविता निकृतिप्रज्ञो युधि जेष्यति पाण्डवान् ॥ ३१
 त्वया कथितमत्यन्तं कर्णेन सह हृष्टवत् ।
 असकृच्छन्यवन्मोहाद्धृतराष्ट्रस्य शृण्वतः ॥ ३२
 अहं च तात कर्णश्च आता दुःशासनश्च मे ।
 पाण्डुपुत्रान्हनिष्यामः सहिताः समरे त्रयः ॥ ३३
 इति ते कथ्यमानस्य श्रुतं संसदि संसदि ।
 अनुतिष्ठ प्रतिज्ञां तां सत्यवाग्भव तैः सह ॥ ३४
 एष ते पाण्डवः शत्रुरविषह्योऽग्रतः स्थितः ।
 क्षत्रधर्ममवेक्षस्व श्लाघ्यस्तव वधो जयात् ॥ ३५

C 7 2454
B 7 125 26
K 7 125 25

(for स्वेतानि) —^δ) G₃ om मान्य K₂ अय, Dn₁
 D₁ ५ अय (for आत्य) —^ο) B₅ युद्धेषु, Dn D₁ ५
 युद्धे (Dn₁ 'धि' तु (for युद्धे हि) —^d) S K (K₂
 missing) D₁ गृह, D₈ पुमान् (for गृहान्) D₆
 स्वस्तिमान्को गृहे व्रजेत्

27 ^a) Dn₂ D₁ ५ १ स्व हि, G₂ स्वत्त (for त्व तु)
 S₂ B Dc₁ Dn D₂ ५-३ G₁ M₁ सर्वाभि (for सर्वाति)
 M₂-५ शकी तु (for शङ्कित्वान्) —^δ) T G₂ निष्टुर
 D₅ सचय (for निश्चय) —^ο) B₅ निष्टुर, M₁ ३
 श्रेयासस् (for श्रेय') S₁ D₆ त्वद्विते, S₂ K₁ २ त्वद्वित,
 D₁ च द्विते, D₁ ५ तद्विते (for त्व') S K₁ २ D₁ ५
 युक्तं, D₆ युक्तो (for युक्तास्) D₇ श्रेयसा साधितो
 युक्तास्, D₈ 'सा साधितो श्रेयस् —^d) K₁ D₁ ५ om
 one त K₂ G₂ M₁ २ तद्वत् (for तत्तद्) D₆ ब्रूहि
 यद्यदिहेच्छसि

28 K₄ om. (hapl) 28 —^δ) S₂ G₁ आत्मार्येभ्ये
 हि, K₁ 'येत्येहि; B₁-३ ५ Dc₁ D₈ ५ ये (D₅ 'यं)
 जहि, B₁ 'ये तं हि, T G₂-५ ये युध्य, M₁ ३-५ ये-
 र्देहि (for 'येभ्यो हि) Dn₁ D₂ ५ ५ आत्मार्येभ्येत्य
 (D₁ 'येभ्योभ्य) वाधितुं; Dn₂ ये स प्रवाधितु, D₇ ३
 'ये श्रेय आचरन् —^ο) D₆ अत्य (for अपि) S₁ D₆
 आशस मे (for 'ससे) S₁ B₁ Dn D₁ ५ १ ३ युद्ध (for
 योद्धु) D₂ त्वमद्य शंससे युद्ध, G₁ M₁ २ किं त्वमाशं-
 समे योद्धु —^d) Dc₁ कुलज (for कुलज) D₅ क्षत्रिय
 कुलजो ह्यसि

29 K₄ transp 29^{ab} and 29^{cd} —^ο) Dc₁ D₈ S
 (G₅ missing) ह (M₁ हि) मान्धि (D₃ M₁ 'नि' (for
 इमान्किं) B₅ त्व (for किं) S₁ damaged, K₄ B

Dc₁ क्षत्रियान् (for पार्थि) D₆ om सर्वा —^δ)
 B Dc₁ S (except G₅ ५, G₅ missing) घा (M₂-५ पा)
 तयित्वा ह्यनागस

30 ^ο) K₄ G₂ गाधारी, B Dc₁ Dn₂ D₂ ५ १ ३ 'रे,
 D₅ G₁ M 'र (for रि) —^d) D₆ प्रतियात्वर्जुन प्रति

31 ^a) K₄ एको (for एपो) D₁ ५ कथको, S
 (G₅ missing) कितवो (for कुशलो) D₆ एपोक्षत्र
 कुलो जिह्वो, D₇ ३ एपोक्षवर्त्या कुशलो —^δ) Dn₁ धूत
 वित् (for 'कृत्) S₁ K₈ Dn₂ D₂ ५ ५ १ ३ कैतव (for
 कि') S (G₅ missing) धूतवि (G₃ ५ कृ) चक्रुनि
 शठ —^ο) S₁ K₁ ३ ५ देवता (for देविता) B₁ प्राज्ञो
 (for प्रज्ञो) —^d) Dn₂ युद्धे (for युधि)

32 ^a) B₁ २ M₁ कथितम् (for कथि') K₄ B
 Dn₂ अत्यर्थं, Dc₁ हृत्येवं (for अत्यन्त) T G₂-५ त्वया
 तु कथित नित्यं —^δ) B₅ D₂ ५ M₂ हृष्टवान् (for वत्)
 —G₁ M₁ २ ५ om 32^{cd}, M₅ reads the same inf
 in sec m —^ο) Dc₁ (before corr as in text)
 D₆ शूरवन्, D₇ ३ शसवान्, T G₂-५ M₅ चैव यन् (for
 शून्यवन्)

33 ^δ) T G₂-५ तान् (for मे) —^ο) D₈ हनि
 प्याम —^d) S (G₅ missing) समेतान् (for सहिता)
 S₁ K₈ समरे सहिताश्चय

34 ^a) Dn₂ D₂ ५ ५ १ ३ जल्पमानस्य, T G₂-५ कथ्य'
 (for कथ्य') B₁ इति कल्पयमानस्य —^δ) D₈ कौरव,
 D₃ मे मम (for the first ससदि) —^ο) Dn₂
 अन्वतिष्ठ

35 ^δ) K₁ अविष्टा*, K₂ अवधिष्यो; B₁-३ Dn₂

C 7 2453
B. 7 185 36
K 7 185 36

दत्तं भुक्तमधीतं च प्राप्तमैश्वर्यमीप्सितम् ।
कृतकृत्योऽनृणश्चासि मा भैर्युष्यस्व पाण्डवम् ॥ ३६

इत्युक्त्वा समरे द्रोणो न्यवर्तत यतः परे ।
द्वैधीकृत्य ततः सेनां युद्धं समभवत्तदा ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पण्ड्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥

१६१

संजय उवाच ।

त्रिभागमात्रशेषायां रात्र्यां युद्धमवर्तत ।
कुरूणां पाण्डवानां च संहृष्टानां विशां पते ॥ १
अथ चन्द्रप्रभां मुष्णन्नादित्यस्य पुरःसरः ।

अरुणोऽभ्युदयांचक्रे ताम्रीकुर्वन्निवाम्बरम् ॥ २
ततो द्वैधीकृते सैन्ये द्रोणः सोमकपाण्डवान् ।
अभ्यद्रवत्सपाञ्चालान्दुर्योधनपुरोगमः ॥ ३
द्वैधीभूतान्कुरुन्दृष्ट्वा माधवोऽर्जुनमब्रवीत् ।

Ds अविस्मयो, Bs शको (for पश्यो) —^d) Ms वशो (for वधो)

36 ^a) Dn2 दत्त (for दत्तं) D1 M1 अतीत (for अधीत) S (Gs missing) ते (for च) —^b) Ś2 S (Gs missing) उत्तम, D2 ० एव च (for हंसितम्) —^c) Dn2 om कृत G2 1 [s] नृणा D2 Ms-5 चापि (for चासि) —^d) Dn2 सीर (for मैर)

37 ^b) D2 निवर्त्य च; D1 8 न्यवर्तत (for न्यव*) D2 D2 ० तत पर, D2 तत परे (for यत परे) —^c) B1 द्वैधीकृत्वा (for कृत्य) D1 सेना, D2 ० G2 सैन्य (for सेना)

Colophon Ks Gs missing — Adhy name N (Ks missing) रात्रि (Dn1 D1 'त्री) युद्ध — Adhy no (figures, words or both) Dn1 186, D2 189, T G2 8 181, G1 M1 2 179, G2 180, Ms-5 178 — Śloka no D2 Dn1 37

161

 This adhy is missing in Ks Gs (of v 1 7 125 14, 137 9)

1 Dn2 om the ref —^a) Dn2 त्रिमार्ग (for त्रिभाग) D1 मात्रो (sic) (for मात्र) Dn1 D1 5 7 त्रिभागशेषमात्रायां —^b) Ś2 K4 रात्रौ (for रात्र्यां) —^c) D21 प्रहृष्टाना, D2 हृष्टाना च, G1 M1 2 सरहृष्टानां (for सहृष्टानां)

2 ^a) T1 अर्ध (for अथ) B1 चंद्र (for चन्द्र)

Ś2 K1 2 Dn1 D2 Ms प्रमा [] (for प्रमा) B1 मुचन् (for मुष्णन्) —^b) G1 M1 2 भास्करस्य (for भादि त्यस्य) —^c) Ś B1 2 D2 Dn D2 4-5 G2 [s] भ्युदय चक्रे —^d) D2 (by corr) ताम्रं, D2 (before corr) ताम्रा (for ताम्री) Ś2 ह्वायरे, B D21 दिवाकर, D2 8 ० G2 इद जगत्, D2 ० निशाकर (for ह्वाम्बरम्) — For 2nd, T G1-3 M subst

1267* प्रकाशमकरोद्योम जगत्सरज्जयन्निव ।

— After 2, Dn2 D2 ० ०'ins

1268* प्राच्या दिशि सहस्राक्षोररुणेनारणीकृतम् ।

तापनीय यथा चक्र आजते रविमण्डलम् ।

ततो रथाश्चाश्च मनुष्ययाना

न्युत्सृज्य सर्वे कुरुपाण्डुयोधा ।

दिवाकरस्याभिमुखं जपन्त [5]

संध्यागता प्राञ्जलयो बभूवु ।

[(L 2) D2 अजेन (for आजते) Dn2 मडले — (L 3) D2 [s] शयानांश्च (for रथाश्चांश्च) Dn2 D2 यानान्, D2 नागान् (for यानानि) — (L 5) D2 मुखा पतत (for मुख जपन्त) D2 नेमुर्विस्वतमुशारवर्चसो — (L 6) D2 धनुर्धरा (for संध्यागता)]

3 ^b) D2 ० S (Gs missing) पाचाल (D2 ० पाडव) सोम (D2 'सैन) कान् —^c) K1 अत्यद्रवत् (for अभ्य*) Some MSS सपचालान् D2 D2 ० अभ्यद्रवत् पाचालान्, S (Gs missing) अभ्यद्रवत्तथा (G1 M1 2 'वस्तथा, Ms-5 'वस्तदा) पाहन् —^d) K1 B2 D21 D1 8 S (Gs missing) पुरोगमा, D2 'गमान् (for 'गम)

सप्ततान्सव्यतः कुर्मि सव्यसाचिन्निमान्कुरुन् ॥ ४

स माधवमनुजाय कुरुष्वेति धनंजयः ।

द्रोणकर्णौ महेष्वासौ सव्यतः पर्यवर्तत ॥ ५

अभिप्रायं तु कृष्णस्य ज्ञात्वा परपुरंजयः ।

आजिशीर्षगतं दृष्ट्वा भीमसेनं समासदत् ॥ ६

भीम उवाच ।

अर्जुनार्जुन वीमत्सो शृणु मे तत्त्वतो वचः ।

यदर्थं क्षत्रिया सूते तस्य कालोऽप्यमागतः ॥ ७

अस्मिंश्चेदागते काले श्रेयो न प्रतिपत्स्यसे ।

असंभावितरूपः सन्नानृशंस्यं करिष्यसि ॥ ८

सत्यश्रीधर्मयशसां वीर्येणानृष्यमाप्नुहि ।

मिन्ध्यनीकं युधां श्रेष्ठ सव्यसाचिन्निमान्कुरु ॥ ९

संजय उवाच ।

स सव्यसाची भीमेन चोदितः केशवेन च ।

कर्णद्रोणावतिक्रम्य समन्तात्पर्यवारयत् ॥ १०

तमाजिशीर्षमायान्तं दहन्तं क्षत्रियर्षमान् ।

पराक्रान्तं पराक्रम्य यतन्तः क्षत्रियर्षमाः ।

नाशकुचन्वारयितुं वर्धमानमिवानलम् ॥ ११

C 7 2470
B 7 125 14
K 7 127 13

4 ") K₁ B₁ 5 Dn₁ D₁₋₅ 7 8 S (G₅ missing)
द्वैधीकृतान् (for 'भूतान्') Dn₁ तदा द्वैधीकृतान्दृष्ट्वा
— ") Ś₁ K₁₋₃ Dc₁ D₁₋₆ कुर्वन्, Ś₂ K₄ Dn₂ D₂₋₄ 5 7 8
कृत्वा, B₁ 5 कुर्यां, B₂₋₄ G₄ कुर्यां, D₂ कुर्यात्, G₁
M सर्वान् (for कुर्मि) — ") Ś₁ K₁₋₃ D₁ 6 G₁ M
कुरु (for कुरुन्) K₄ Dn₂ D₂₋₅ 7 8 ह्य (Dn₁ D₂ ह्य)
पसव्यमिम कुरु (D₁ 'रुन्')

5 ") Dn₂ D₂₋₅ अनुज्ञात्वा (Dn₂ D₂ 'ज्ञाप्य' (for
'ज्ञाय') — G₂ om 5^c-7^b — ") D₂ 5 सर्वत (for
सव्यत)

6 G₂ om 6 (of v 1. 5) B₂ reads 6^a-8^b on
marg — ") G₁ M मध्य (for 'शीर्ष') K₁ गतो
(for 'गत') K₄ B Dc₁ D₂ 6 G₁ M पार्थ (for दृष्ट्वा)
D₁ 8 अर्जुन पुरतो दृष्ट्वा — ") D₁ 2 7 8 भीमसेन (for
'ने') K₂ 2 दुरासदं, Dn₁ D₁ समाददत् (for 'सदत्')
B Dc₁ D₂₋₆ G₁ M भीमसेनोऽप्युवाच ह; T G₂ 4 भीम
फल्गुनमग्रवीत्

7 G₂ om 7^{ab} (of v 1. 5) B₂ reads 7 on marg
D₁ G₁ om the ref Some MSS भीमसेन (for भीम),
— ") D₁ 5 7 8 परमं (for तत्त्वतो), B Dc₁ शृणुष्वै
तद्वचो मम, — ") Ś₁ K₂ Dn₁ T G₂ 8 क्षत्रिय, Dn₁
वात (for सूते), G₁ M यत्कर्म क्षत्रियस्येह, — ") D₁
ह्यमागत (sio) (for 'यसा')

8 B₂ reads 8^{ab} on marg — ") K₁ 3 B₄ D₁ T
G₂ 4 अस्मिंश्चिद्, B₁ 3 D₁ 5 Ms-6 तस्मिंश्चेद्, G₂
अस्मिंश्चा* (for 'श्रेद्') — ") Ś₁ K₁ D₃ G₄ Ms-6 श्रेयो
न, D₂ न श्रेय (by transp) B₅ प्रतिपत्सह (sio),
D₁ 6 T G₂ 4 'स्यते, D₂ 'स्समै (for 'स्यसे') D₁
श्रेयो नु प्रतिपत्स्यये (sio) — ") D₂ रूपस्य (for 'रूप-
सन्'), B Dc₁ ह्य, D₆ स्यान् (for सन्) — ") K₄ D₁

नानृशस; B₁₋₄ Dc₁ Dn₁ S (G₅ missing) सुनृशस,
B₅ शृणु शसं (sio), D₅ सुनृशस्य (for ह्य) D₁ 6
G₁ M₂ करिष्यति D₂ स*स्य वा भविष्यति

9 ") Dn₂ corrupt, D₅ यशसा (for यशसा) S
(G₅ missing) धर्मं श्रिय यशो (G₁ M₁ 3 यश श्रिय)
लोके — ") S (G₅ missing) सत्येन (for वीर्येण)
— ") K₁ Dn₁ भिद्यानीक, D₁ 4 7 भिद्य', M₂₋₃
लिष्य' (for मिन्ध्य) D₁ 7 श्रेष्ठ — ") K₂ 4 D₁ 7
सव्यसाचीन् (K₂ 'चिम्), B Dc₁ (before corr) D₆
अपसव्यम्, Dc₁ (by corr) Dn₂ D₂ सव्य (Dn- स्या)
माजिम्, Dn₁ सत्यामाजिम् (for सव्यसाचिन्) Ś₁ K₁₋₃
Dn₂ इमा, K₄ D₁ इद्, B Dc₁ D₆ इमान्, Dn₁ D₂₋₅
7 8 इम (for इमा) S (G₅ missing) प्रतिज्ञा सफला
कुरु

10 S (except G₂, G₅ missing) om the ref
— ") Dn₂ D₂₋₄ 5 7 8 सव्यसाची च भीमेन — ") D₂-8
नोदित (for चो') G₂ माधवेन (for केशवेन) Ś₂
Ms-6 ह (for च) — ") D₂ 4-7 पर्यवारयन् (for
'यत्')

11 ") G₁ तदा (for तम्), D₂ साजिहीर्षुम्, T
G₁ 3 M 'शीर्षाद् (for 'शीर्षम्), — ") D₂ दहं
भवान्*** — T G₂ 3 om (hapl) 11^{ab} — ")
Dn₁ D₁ पराक्रमस्; D₅ 'क्रावस्; D₅ 'क्राम्यत्, G₁
M 'क्राता (for 'क्रम्य) G₄ पराक्राता पराक्रातान् — ")
Dc₁ यावत्, D₆ ततश्च, G₄ यवत् (for यतन्त') K₁
क्षत्रियर्षम, B₂ 5 पुरूपर्षमा (for क्षत्रिय') K₂ 4 तत
क्षत्रियर्षमा (K₄ भान् (submetric), Dn₂ D₂₋₅ 7 8
तत (D₁ 5 7 8 तव) क्षत्रियपुगवा — ") D₂ वर्धमान
इवामवत्

12 ") Ms शकुनि क्षत्रियर्षमान् — ") S (G₅ miss

अथ दुर्योधनः कर्णः शकुनिश्चापि सौवलः ।
 अभ्यवर्षन्शरत्रातैः कुन्तीपुत्रं धनंजयम् ॥ १२
 तेषामस्त्राणि सर्वेषामुत्तमास्त्रविदां वरः ।
 कदर्थीकृत्य राजेन्द्र शरवर्षैरवाकिरत् ॥ १३
 अस्त्रैस्त्राणि संवार्य लघुहस्तो धनंजयः ।
 सर्वानविध्यन्निशितैर्दशभिर्दशभिः शरैः ॥ १४
 उद्धृता रजसो वृष्टिः शरवृष्टिस्तथैव च ।
 तमश्च घोरं शब्दश्च तदा समभवन्महान् ॥ १५
 न धौर्न भूमिर्न दिशः प्राज्ञायन्त तथा गते ।
 सैन्येन रजसा मूढं सर्वमन्धमिवामवत् ॥ १६

नैव ते न वयं राजन्प्रज्ञासिन्म परस्परम् ।
 उद्देशेन हि तेन स्म समयुध्यन्त पार्थिवाः ॥ १७
 विरथा रथिनो राजन्समासाद्य परस्परम् ।
 केशेषु समसज्जन्त कवचेषु भुजेषु च ॥ १८
 हताश्वा हतस्रताश्च निश्चेष्टा रथिनस्तदा ।
 जीवन्त इव तत्र स्म व्यदृश्यन्त भयार्दिताः ॥ १९
 हतान्गजान्समाश्लिष्य पर्वतानिव वाजिनः ।
 गतसत्त्वा व्यदृश्यन्त तथैव सह सादिभिः ॥ २०
 ततस्त्वभ्यवसृत्यैव संग्रामादुत्तरां दिशम् ।
 अतिष्ठदाहवे द्रोणो विधूम इव पावकः ॥ २१

ing) अभ्यवर्षन्शरत्राघा (G₁ M₁ २ 'त्र) —^d) S (G₅ missing) दशभिर्दशभिः शरैः (= 14^d)

13 K₄ om (hapl) 13^a-14^b G₄ om (hapl) 13-14 —^b) D₄ पुनरस्त्रविदा वर, S (G₄ om, G₅ missing) उत्तमास्त्रविदाहवे —^d) D₀₁ जालैर्; D₃ ६ वातैर् (for वर्षैर्)

14 K₄ om 14^{ab}, G₄ om 14 (of v 1 13) —^a) D₂ शस्त्रैर् (for क्ष) —^b) D₂ D₃ ४ ५ ७ ८ जि (D₂ य) त्रिद्वय (for धनजय) —^d) K₁ D₃ ४ ७ ८ G₁ अवा ध्यन् (for अवि) D₃ transp निशितैर् and दशभिः T G₃ विशिखैर्, G₂ दशभिर् (for निशितैर्) D₀₁ G₂ निशितै (for दशभि)

15 ^a) S₂ उद्धृता; D₁ ४ ५ उद्धृता (for उद्धृता) —^b) S₂ K₁ २ ४ D₁ च भारत (for तथैव च) —^c) S₂ ततश्च (for तमश्च) S₂ K₂ ३ घोर, D₁ ४ ७ ८ घोर (for घोरै) D₃ (marg as in text) शब्दस्य (for 'श्च) T G₁-४ ततोऽधकार (G₄ 'रे) शब्दश्च, M₁ २ ततोऽधकार श; M₂-५ ततोऽधकारे श. —^d) B D₀₁ तत. (for तदा) D₃ सहत् (for महान्), S₂ तदा राजन्महान्दं.

16 ^b) K₁ D₂ D₁ ५-६ ७ ८ G₁ M₁ २ ४ प्रज्ञायन्त (for प्रा) —^c) S (G₅ missing) मूढे (for मूढे) —^d) M₂ सर्वाम् (for सर्वम्) S₂ K₁-३ D₁ समम्; D₃ मेघम् (for अन्धम्)

17 ^a) D₃ न च (for नैव) —^b) S₂ K₂ ४ B D₀₁ D₂ D₃ ६-८ T M₂ ५ प्राज्ञासिन्म, D₃ प्राज्ञो भीष्म (sic) (for प्रज्ञासिन्म) D₃ परंतप (for परस्परम्) — After 17^{ab}, S (G₅ missing) ins.

1269* शब्दमात्रेण जानीमो वयं ते च परस्परम् ।

[G₁ M₁ २ न (for ते)]

— K₁ २ ४ D₁ om. (hapl) 17^a-18^b G₁ M₁ २ transp 17^{ab} and 18^{ab} M₂-५ read 17^{ab} after 18 —^c) M₂-५ उद्देशतो (for 'शेन) D₃ [ह]ह (for हि) S₂ D₁ ३ ते तत्र, D₃ सज्ञाया, T G₂-४ ते तस्मिन्, G₁ M ते सर्वे (for तेन स्म) S₁ K₃ उ (K₃ त) द्वे विहिते तत्र —^d) D₃ ७ ८ सर्वे (for सम-) D₃ युध्यति

18 K₁ २ ४ D₁ om 18^{ab} (of v 1 17) G₁ M₁ २ transp 17^{ab} and 18^{ab} —^a) S (G₅ missing) धन्विनो (for रथिनो) —^c) T G₃ ४ समसज्जयन्त —^d) D₃ कवेषु च भुजेषु च — After 18, M₂-५ read 17^{ab}

19 ^a) D₃ हताश्च, G₄ 'श्च (for 'श्वा) D₃ हताभ्या हतस्रताश्च — D₃ om 19^b-20^a —^b) S₂ damaged, K₄ D₂ D₃ ४ ६-८ तथा, B D₀₁ S (G₅ missing) हता (for तदा) —^c) D₃ तत्रास्म, D₃ तत्रास्म (sic) (for तत्र स्म). —^d) S (G₅ missing) व्यतिष्ठत (for व्यदृश्यन्त). D₀₁ (before corr. as in text) D₃ ६ भयार्दिता. (for भया')

20 D₃ om. 20^a (of v. 1 19). D₁ om 20. —^a) S₂ K₁-३ ते तान् (for हतान्) D₃ ७ ८ अन्ये, D₃ ना गान् (for गजान्) G₁ M₁ २ समासाद्य (for 'श्लिष्य) —^b) D₃ हतानिव च वाजिनः, G₁ M वाजिनश्च रयान्प- (M₁ २ तथा प) रे —^c) G₁ हत (for गत) —^d) D₃ हय- (for सह)

21 ^a) D₁ ते वातम् (hypermetrio) (for ततम्)

तमाजिशीर्षादेकान्तमपक्रान्तं निगम्य तु ।
 समरुम्पन्त मैत्र्यानि पाण्डवानां विशां पते ॥ २२
 भ्राजमानं त्रिया युक्तं ज्वलन्तमिव तेजसा ।
 द्रोणं दृष्ट्वा रयस्त्रेसुश्चेत्तुर्ध्वं मारिष ॥ २३
 आह्वयन्तं परानीकं प्रमिन्नमिव वारणम् ।
 नैनं गगंस्सिरे जेतुं दानवा वासवं यथा ॥ २४
 केचिदामन्निरुत्साहाः केचित्कुद्धा मनस्विनः ।
 विस्मिताश्चाभवन्केचित्केचिदामन्मर्षिताः ॥ २५

हस्तैर्हस्ताग्रमपरे प्रत्यर्पिपन्नराधिपाः ।
 अपरे दशनैरोष्ठानदशन्क्रोधमूर्छिताः ॥ २६
 व्याक्षिपन्नायुधानन्ये ममृदुश्चापरे भुजान् ।
 अन्ये चान्वपतन्द्वाणं त्यक्तात्मानो महौजसः ॥ २७
 पाञ्चालास्तु विशेषेण द्रोणसायकपीडिताः ।
 समसजन्त राजेन्द्र समरे भृशवेदनाः ॥ २८
 ततो विराट्द्रुपदौ द्रोणं प्रतिययू रणे ।
 तथा चरन्तं संग्रामे भृशं समरदुर्जयम् ॥ २९

C 7 8428
B 7 180 32
K. 7 187 31

K1 : [अ]त्यवस्य, M3- : [अ]म्यवस्य (for 'स्य')
 D. तथैव चाभ्यवस्य, T G2 : अतस्त्वम्य (G1 'म्यु')
 पस्यैव, G1 M1 : ततस्त्वम्यवस्यैव — °) K1 क्षाति
 छद् — °) B Dci S (except G2, G3 missing) विधू
 मोमिरिव ज्वलन्

22 °) B1 तद् (for तम्) G1 M आयातम् (for
 एकान्तम्) S K1-1 D1 तमाजिशीर्षातगतम् — °) S
 K1 : D1 M1 पराक्रात, D1 अपा, D1 अपक्राम (for
 'क्रान्तं') S K1 : B D (except D3) M1 निगम्य
 — °) D1 समभाषत (for 'कम्पन्त') — °) G2 अनौ
 किनी (for विशा पते)

23 T2 G3 repeat 23as after 24 — °) S K
 (K missing) D1 दीप्त, T1 : (both times) G2 : (both
 times) : लुप्त (for युक्त) — °) Dn2 transp द्रोण and
 दृष्ट्वा K1 Dn2 D2 : [अ]परे, B1 परास, D1 रयास,
 D1 M1-2 रणे (for [अ]रयस्) K1 तेमुग, B (except
 B1) G2 त्रेमुग, D1 : G1 M1 : तत्र (for त्रेमुग) — °)
 S K1 B Dci D2 : चेरद् (for चेलुद्) D1 वल्लुग,
 T G2 : पेलुग, G1 M मल्लुग (for मल्लुग) S K1
 B Dci Dn D2 : भारत, S1 मा* (for मारिष)
 D1 : विचेर सर्वतोदिश, G2 युद्धमध्याच्च तमारिष

24 °) D1 : आह्वयत वरानीक — °) B1 कुंजर (for
 वारणम्) — °) B2 : राजन् (for जेतु) S1 K1 : D1
 नैवाशमिरे जेतु, K2 : B1 Dn D2 : नैन (D2 'व')
 माश, D2 नैते प्रशं, S (G2 missing) तं नाश
 — After 24, T2 G3 repeat 23as

25 °) D1 निरुत्साहा (for 'रसाहा') — °) K1
 ममन्वित (slo), D2 महाहवे (for मनस्विन) — °) D2
 केचिन्मूर्छां प्रपेदिरे, S (G2 missing) केचिद्द्रुपमवन्युधि
 (G2 'द्रुप' मनास्विन, G1 'द्रुप'मवन्युधि)

26 D2 om 26as, — °) M2 : हस्ते (for हस्तं)

D2 समरे (for अपरे) — °) S1 K1-2 Dn1 D1 : 1 8
 प्रत्यर्पिपन्, S2 : *पेपन्, D2 S (G2 missing) प्रत्यर्पिपन्
 (for 'पन्') D1 नराधिप — After 26as, G1 M1 :
 ins

1270* विधूयान्ये करान्कुद्धा करेभ्येव न्यपीडयन् ।
 — °) S1 परे च (for अपरे) M3-5 ओष्ठम् — °)
 D2 : दशत, D1 हृदशन्, T G1 : M अ (M1 स) द
 शन् (for हृद) D2 समन्विता (hypermetrio) (for
 मूर्छिता)

27 °) D2 व्यक्षिपन् K (K2 missing) Dci Dn
 D1 : 8-3 आयुधानि G1 M1 : चान्ये (for अन्ये)
 — °) D1 : G1 M1 : 4 : 5 (sup ltn) ममृदुश्च (for
 'दुश्च') D1 भयात्, D2 ध्वजान् (for भुजान्) — °)
 S2 : [अ]नुपतन्, B1 Dn D1 : 1 8 G1 M1 : 4 [अ]म्य
 (for [अ]न्व) — D1 reads 27^d-28as twice. — °)
 Dn D1 : (both times) 1 : 3 जितात्मानो, D2 : त्यक्तात्मान
 (for 'त्मानो')

28 For the repetition in D1, cf v l 27 — °)
 Some MSS पचालास् D2 सु (for तु) — Dn2 om
 28as-29^d — °) Dn1 D2 : राजान (for राजेन्द्र) S
 (G2 missing) समतप्यं त तेनाजौ — °) D1 : सर्वतो
 भृशद्वि (D2 'दु' लि) ता ; S (G2 missing) रणे राजन्वि
 राजता — After 28, D2 ins

1271* दृष्ट्वा द्रोणं महाराज समरुम्पन्तं पाण्डवा ।
 ततो योधा पाण्डवानां महात्म-
 न्दृष्ट्वा द्रोणं दीप्यमान शरीरैः ।
 ततः सर्वे सज्जया पाण्डवाश्च
 जिघासन्तो द्रोणमेवासिजग्मु । [5]

29 Dn2 om, 29 (cf v l 28) — °) D2 तूष्
 (for द्रोणं) S K1 D1 अम्य (S2 'म्या' यद्, K1 अम्य-

C. 7 6488
B 7 166 32
K 7 167 32

द्रुपदस्य ततः पौत्रास्त्रय एव विशां पते ।
चेदयश्च महेष्वासा द्रोणमेवाभ्ययुर्युधि ॥ ३०
तेषां द्रुपदपौत्राणां त्रयाणां निशितैः शरैः ।
त्रिभिर्द्रोणोऽहरत्प्राणांस्ते हता न्यपतन्भुवि ॥ ३१
ततो द्रोणोऽजयद्युद्धे चेदिकेक्यसृञ्जयान् ।
मत्स्यांश्चैवाजयत्सर्वान्भारद्वाजो महारथः ॥ ३२
ततस्तु द्रुपदः क्रोधाच्छरवर्षमवाकिरत् ।

द्रवयत् (hypermetric), B1-3 s Dc1 प्रतीयत्, B1 दुद्रु
वत्, Dn1 D2 s 1 प्रत्युद्यतौ (Dn1 'यू, D2 'तो), Ds
प्रयुद्यत्, Ds उद्ययत्, Ds S (Gs missing) प्रत्युद्यतौ
(D2 'द्ययौ, G2 s 'द्रुत) (for प्रतिययू) — S2 repeats
29^{ad} after 30 —^a) B1 Ds समरे (for संग्रामे)
—^a) D2 s द्रोण (for मृशं) D2 s 1 s परम
(for समर-)

30 ^a) Ds G2 त्रय (for तत) —^b) Ds तत्र,
G2 तत (for त्रय) —^a) S K1-3 D1 रणे (for युधि)
— After 30, S2 repeats 29^{ad}

31 ^a) K4 Dc1 Dn D1 s 5 पुत्राणां (for पौ)
—^a) Ds हतास्ते (by transp) S2 प्रापतन्, K1 पति
तान् (for न्यपतन्)

32 Dn1 om (hapl) 32-33 —^b) Gs चेति (for
चेदि) Dn2 D2 s G1 Ms 4 'कैकेय', D1 s 4 1 'कैक्य
(for कै) S2 चेदिस्त्रय****, K1 s D2 s चेदिस्त्र-
(K1 'स)जयके (D2 s 'कै)कयान् —^a) G1 M1 2 स-
मत्स्याश्च (for मत्स्यांश्चैव) K2 B Dc1 कृत्स्नान्, Ds
कुद्धान्, Ds युद्धे (for सर्वान्) —^a) K4 महारथ,
Ds 'यल', Bom ed 'स्थान् (for 'रथ)

33 Dn1 om 33 (of v 1 32) —^a) Ms-3 त
(for तु) D2 कुद्ध (for क्रोधात्) —^b) Dn2 वपैर्,
Ds जालम् (for वर्षम्) S2 damaged, K4 B Dc1
Dn1 D1-3 s 8 S (except G1 M1 2, Gs missing)
अवा (Dn2 D2 समा)सृजत् (for अवाकिरत्). — After
33, K2 (marg) B Dc1 Dn2 Ds s, 6 ins.

1272* तं निहत्येषुवर्षं तु द्रोण क्षत्रियमर्दन ।
तौ शरैश्छादयामास विराटद्रुपदाबुभौ ।
द्रोणेन लाघमानौ तौ कुद्धौ सग्राममूर्धनि ।
द्रोण शरैर्विच्यधत् परम क्रोधमास्थितौ ।
ततो द्रोणो महाराज क्रोधामर्षसमन्वितः । [5]

द्रोणं प्रति महाराज विराटथैव संयुगे ॥ ३३
ततो द्रोणः सुपीताभ्यां भट्टाभ्यामरिमर्दनः ।
द्रुपदं च विराटं च प्रैषीद्वैवस्वतक्षयम् ॥ ३४
हते विराटे द्रुपदे केकयेषु तथैव च ।
तथैव चेदिमत्स्येषु पाञ्चालेषु तथैव च ।
हतेषु त्रिषु वीरेषु द्रुपदस्य च नष्टेषु ॥ ३५
द्रोणस्य कर्म तद्दृष्ट्वा कोपदुःखसमन्वितः ।

भट्टाभ्यां भृशतीक्ष्णाभ्यां चिच्छेद घनुषी तयो ।
ततो विराट कुपित समरे तोमरान्दश ।
दश चिक्षेप च शरान्द्रोणस्य वधकाङ्क्षया ।
शक्तिं च द्रुपदो घोराभायसीं स्वर्णमूषिताम् ।
चिक्षेप भुजगेन्द्रामा कुद्धो द्रोणरथ प्रति । [10]
ततो भट्टे सुनिशितैश्छित्त्वा तास्तोमरान्दश ।
शक्तिं कनकयैर्हृयां द्रोणश्चिच्छेद सायकैः ।

[(L 1) Dc1 Ds न (for तु) B2 स त निहत्येषुवर्ष
(for the prior half) — (L 3) K2 Dc1 Ds तु
(for तौ) — (L 4) B1 क्रोधमूर्धितौ (for 'मास्थितौ)
— (L 6) K2 Ds 6 च तु (for मृश) — (L 8)
K2 ततश्च (for दश) Dn2 निक्षेप शरान्दश, D2 s स
चिक्षेपायमास्तस्य (for the prior half) — (L 9) K-
om च K2 Ds s 6 चैव (for घोरां) — (L 10)
K2 Ds s 6 द्रोणवध (for 'रथ) B2 कुद्धो द्रोणे विशां पते
(for the post half) — (L 11) K2 Ds 6 च (for
तु) K2 स (for तास्) — (L 12) K2 B वैदुर्वा,
Ds वैदुर्वा (for वैदुर्वा)]

— On the other hand, G1 M1 s ins after 33
Ms-3 after 34

1273* स ताभ्यामर्दितो वृद्धो वृद्धाभ्यां क्रोधमूर्धितः ।

34 ^a) Dn1 तु पीताभ्यां, Ds s S (Gs missing)
सुतीक्ष्णाभ्यां (for सुपीताभ्यां) —^b) K1 अरिमर्दन
—^a) S (Gs missing) अग्रे (G1 s Ms 'प्रे)पयत् (for
द्रुपदं च). —^a) B Dc1 प्रेषयामास मृत्यवे; Ds s 1 s
प्रेषीद्वैवस्वतालथ; S (Gs missing) द्रुपदं च यमक्षयं.
— After 34, Ms-3 ins. 1273*.

35 ^a) B1 Dn Ds 1 s ततो (for हते) D2 ततो
विराटद्रुपदौ —^b) D (except D1) कैक (Dn Ds 'के)-
येषु D2 s 1 s G2 हतेषु च; G1 M च पांडुषु (for
तथैव च) — K4 Dn1 Ds om (hapl) 35^{ad} —^a)
K2 पाचाल्येषु; Bom ed पंचालेषु —^a) B1 Ds s 1 s
तेषु (for त्रिषु), — For 35^{ad}, G1 M subst.

शगाप रथिनां मध्ये धृष्टद्युम्नो महामनाः ॥ ३६
 इष्टापूर्तात्तथा क्षात्राद्वाहण्याच्च स नश्यतु ।
 द्रोणो यस्याद्य मुच्येत यो वा द्रोणात्पराञ्छ्रुतः ॥ ३७
 इति तेषां प्रतिश्रुत्य मध्ये सर्वधनुष्मताम् ।
 आयाद्रोणं सहानीकः पाञ्चाल्यः परवीरहा ।
 पाञ्चालास्त्वेकतो द्रोणमभ्यघ्नन्याण्डवान्यतः ॥ ३८
 दुर्योधनश्च कर्णश्च शकुनिश्चापि सौवलः ।
 सोढर्याश्च यथा मुख्यास्तेऽरक्षन्द्रोणमाहवे ॥ ३९
 रक्ष्यमाणं तथा द्रोणं समरे तैर्महात्मभिः ।
 यतमानापि पाञ्चाला न श्रेष्ठः प्रतिवीक्षितुम् ॥ ४०

तत्राक्रुध्यद्भीमसेनो धृष्टद्युम्नस्य मारिप ।
 स एनं वाग्निरुग्रामिस्ततश्च पुरुषर्षभ ॥ ४१
 द्रुपदस्य कुले जातः सर्वास्त्रेष्वस्त्रविचित्रः ।
 कः क्षत्रियो मन्यमानः प्रेक्षेतारिमवस्थितम् ॥ ४२
 पितृपुत्रवधं प्राप्य पुमान्कः परिहापयेत् ।
 विशेषतस्तु शपथं शपित्वा राजसंसदि ॥ ४३
 एष वैश्वानर इव समिद्धः स्वेन तेजसा ।
 शरचापेन्धनो द्रोणः क्षत्रं दहति तेजसा ॥ ४४
 पुरा करोति निःशेषा पाण्डवानामनीकिनीम् ।
 स्थिताः पश्यत मे कर्म द्रोणमेव व्रजाम्यहम् ॥ ४५

C 7 2311
 B. 7 125 55
 K 7 167 53

1274* पाञ्चालराजपौत्रेषु त्रिषु चाद्रुतकर्मसु ।
 पितृपुत्रवधायस्त्राधिकीर्षन्कर्म दुष्करम् ।

36 °) Ś1 Ks शोकदुःख, Ś2 ***र्ष- K1.2 D1
 शोकामर्ष, G1 M1.2 शोकदुःख (for कोप) — °) K1 श्रेष्ठो (for मध्ये) — °) Ś2 D2.5 महारथ, D1
 1.8 *मति (for *मना)

37 °) D1 इष्टा पूर्ता, D2 M2 इष्टापूर्ता (M1 *न्)
 (for *तात्) Ś1 K1-8 Dn2 D1.8 T G2 क्षत्राद्, M1.2
 क्षात्रान् — °) K1.2 D1 M2-4 द्रहण्याच्च (for द्रा) T G2
 4 वि (for स) D2.7 8 प्रणश्यतु D2 द्राहण्याच्च
 स***, D2 द्रहण्याच्च घर्मनिष्फल — °) D1 य (for
 यो) B Dc1 D1.5 S (G2 missing) परामवेत् (for
 *श्रुत्वा) Dn D2 य वा द्रोण परामवेत्

38 °) K1 प्रतिश्रुत्य, D1 परिश्रुत्य (for प्रति)
 — °) Dc1 D1 क्षय (for क्षयाद्) Ś1 Ks द्रोणात् Dn2
 महानीक (for सहानीक) — °) Bom ed पञ्चालात्
 G1 एकशो (for तो) — °) Dn1 (marg) अभ्यघ्नन्
 (for *घ्नन्) Ś1 K1-8 D1 पादवायत, K1 Dn2 *वो
 न्यत, B Dc1 Dn1 D2.8 *वै सह, D2 *वैरुधि, T
 G2.4 *वान्विता (T *त) (for *वान्यत)

39 Dn2 om. 39-40 — °) Dc सर्वश (for सौ
 वल) — °) D2 7 सोढर्याश्च B2 Ds तथा (for यथा)

40 Dn2 om. 40 (cf. v 1 39) — °) B2 8 Dc1
 Dn1 D1 6 रक्षमाणं — °) Ś2 partly damaged M2
 सशरे ते (for समरे तैर्) S (G2 missing) महारथै
 (for *रथभि) B Dc1 Dn1 सर्वैस्ते सुम (B *सैस्तु म) हा
 रथै — °) Ś1 K1.2 4 B2 Dc1 (marg) D1 8 5 च,

Ś2 Ks D2 4.7 8 तु (for [अ]पि) Bom ed पञ्चाला Ds
 पादवाश्च सपाचाला, S (G2 missing) यततोपि हि पा

41 °) D2 तथा, D2 ततो (for तत्र) — °) Ś1 K1.2
 (sup lin as in text) D1 8-5 7 8 धृष्टद्युम्नश्च (D1 *ञ
 च), Ś2 damaged (for झस्त्र) — °) D2 त एन,
 D2 स एवं (for स एन) — °) Ś2 K2 D1 ततक्षे,
 D2.4 *क्षन् Ś2 K1 B1 Dn D1.8 5 6 G1 M पुरुषर्षभ
 (Ś2 म, D2 मा)

42 Before 42, some MSS ins भीमसेन उवाच
 — °) K1 सर्वास्त्रास्त्रविचित्र, D2 सर्वास्त्रै शस्त्र, D2 8
 स वा (D2 सर्व) शस्त्रास्त्रविचित्र (D2 *म) — °) Ś2
 K1.2 D1 7 8 क्षत्रियं (for यो) T G2-4 M युध्यमान
 (for मन्य) G1 क्षत्रियो युध्यमानेन — °) Ś1 D2
 प्रेक्षत, Ś2 K1.2 प्रेक्षेत, B D2 प्रेक्षते, Dc1 प्रेक्षते,
 D1.4.7 8 प्रेक्षत, D2 प्रेक्षेत, G2 4 [ट]पेक्षेत, M1 8-5
 वेक्षेत (for प्रे) Dn1 प्रेक्षते किमवस्थित

43 °) S (G2 missing) पुस्त्व (for पुमान्) D2
 न, G2 वा (for क) Ś1 K2-4 Dn D2-5 7 M2
 परिपालयेत्, Ś2 K1 D1 6 प्रतिपाल, T G2 वा प्रहाप*,
 G1 M1.2 परिहार, G2 क प्रवाह*, G1 *प्रहाप (for
 परिहाप) — °) D1 8 समर्थश्च, S (G2 missing)
 तथा शाप (for तु शपथं) — °) D2 lacuna, G1
 M1.2 क्षत्र (for राज-)

44 °) M2 एव (for एष) — D2 om. (hapl)
 44° — °) D2 शरचापे रणे द्रोण — °) D2 दहति
 क्षत्रियर्षभान्

45 °) D1.4 G2 4 निशेष — °) Dn1 D2 7 8

इत्युक्त्वा प्राविशत्कुद्धो द्रोणानीकं वृकोदरः ।
 दृढैः पूर्णायतोत्सृष्टैर्द्राविंस्तव वाहिनीम् ॥ ४६
 धृष्टद्युम्नोऽपि पाञ्चाल्यः प्रविश्य महतीं चमूम् ।
 आससाद रणे द्रोणं तदासीत्तुमुलं महत् ॥ ४७
 नैव नस्तादृशं युद्धं दृष्टपूर्वं न च श्रुतम् ।
 यथा सूर्योदये राजन्समुत्पिञ्जोऽभवन्महान् ॥ ४८

संसक्तानि व्यदृश्यन्त रथवृन्दानि मारिष ।
 हतानि च विकीर्णानि शरीराणि शरीरिणाम् ॥ ४९
 केचिदन्यत्र गच्छन्तः पथि चान्यैरुपद्रुताः ।
 विमुखाः पृष्ठतश्चान्ये ताड्यन्ते पार्श्वतोऽपरे ॥ ५०
 तथा संसक्तयुद्धं तदभवद्भृशदारुणम् ।
 अथ संध्यागतः सूर्यः क्षणेन समपद्यत ॥ ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकपट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥

पश्यंतु (for पश्यत) — ^a) B₁ D₀₁ D_{n1} एष व्रजामि,
 D₁ ६ १ अभ्युद्गं, D₈ अभ्युद्यमि (for एव व्रजामि)

46 °) D_{n2} D₂ 4. ६ १ ३ G₁ M शरै (for दृढै) K₁
 दृढै पूर्णायतोत्सृष्टैर् — After 46, K₂ ins

1275* अयोधन्य गदा भीम कालदण्डमिवान्तक ।

द्रोणाय व्यसजद्राजत्रयहयपल्लुवे (sic) ।

साश्वसूतध्वज राजन्द्रोणस्यापोथयत्तदा ।

प्राप्तुर्द्विष्ववहून्योधान्वायुवृक्षानिवौजसा ।

अन्यं तु रथमास्थाय द्रोण प्रहरता वर । [5]

व्यूहद्वार समास्थाय युद्धाय समवस्थित ।

47 D₈ reads 47^{ab} twice — ^{ab}) D₈ (both
 times) धृष्टद्युम्नो महाराज प्रविश्य तव वाहिनीं — °) D₈
 ममर्दं तव सैन्यं तु — ^a) G₁ तस्य (for तदा) D_{n1}
 D₁ ६ १ ३ तुमलं

48 ^b) T G₈ दृष्टं (for दृष्ट) — °) K₁ B₈ तथा
 (for यथा) — ^a) S₂ damaged D₀₁ D₈ समुत्पिण्डो,
 D₁ स्थितो, G₁ पिण्डो (sic) (for स्थिजो) S₁ K (K₈
 missing) D_{n1} D₁ महानमूत् (for अभवन्महान्) D₁ ३
 युद्धं तदभवन्महत्, T G₂₋₄ समुत्पिजलिको महान्, M₂
 ज्वलितो महान्

49 °) B₁ संसक्तानि K₈ B D₀₁ D_n D₁ [ए]व चा
 (D₁ वा) दृश्यन्, D₂ T G₁₋₄ M_{1-3.5} [ए]व चापश्यन्,
 D₈ च दृश्यते, D₁ ३ [ए]व दृश्यते, M₈ [ए]व पश्येय (for
 व्यदृश्यन्त) — ^b) D₈ तदा, D₁ रथं (for रथ-) K₁
 वर्मानि (sic) (for वृन्दानि). — °) S₁ K₈ D₁ ततानि,

D₀₁ D_{n1} एतानि (for हं) D_{n2} D₂ 4 ६ १ ३ S (G₈
 missing) विशीर्णानि (for विकीं)

50 °) D₂₋₄ १ ३ G₁ M₁ २ गच्छति (for गच्छन्त)
 — ^b) S (G₈ missing) मध्ये (for पथि) D_{n1} D₂ 4
 १ ३ चान्ये, D₈ वान्यैर् (for चां) S₁ K₁₋₈ D₁ ६
 अभिद्रुता, D₂ स्वभिं, D₄ १ ३ स्वति (for उप)
 — °) S₁ पार्श्वतश्च (for पृष्ठ) — ^a) D_{n2} ततोन्ने (for
 ताड्यन्ते) D₁ सर्वतो (for पार्श्वतो) D₈ [५] परै (for
 अपरे) D₁ ३ गच्छत्येके महाहव, S (G₈ missing)
 ताड्यन्त पृष्ठतोपरे (T M₂₋₅ तोपरै, G₂ त परै)

51 °) D₁ तं, D₈ तु (for तद्) — ^b) D₈ प्रभ
 वद् (for अं) — °) D₁ सध्यायत, T G₂₋₄ M₁ २
 सध्यां गत

Colophon K₈ G₈ missing — Sub-parvan
 Editions द्रोणवध — Day of Droṇa's Generalship
 S₁ K₈ D₁ चतुर्थो युद्धदिवस, S₂ ***दिवस, K₁ २
 D_{n1} D₂₋₄ १ ३ चतुर्थो दिवस समाप्त or सपूर्ण, D₈
 चतुर्थो दिवस — After the Sub-parvan, S₁ K₁₋₄
 B₁ ६ D_{n2} D₁₋₃ ६ T G₁ २ M read रात्रियुद्ध समाप्त,
 B₁₋₃ D₀₁ D_{n1} D₈ ६ १ ३ ns also, G₁ M₁ २ read रात्रि
 युद्धे (B₁₋₃ D₀₁ 'द्धं), G₂ (also) २ ४ रात्रियुद्धसमाप्ति
 — Adhy name B₁ द्रुपदवध, D₀₁ G₁ M₁ २ विराट
 द्रुपदवध; D_{n1} द्रुपदविराटयोर्वध, D₈ विराटवध,
 Bom. ed सकलयुद्ध — Adhy no (figures, words
 or both) B₈ 181, D_{n1} 187, D₂ 190, T G₂₋₄
 182, G₁ M₁ २ 180, M₈ ४ 79, M₈ 179 — Sloka
 no D₀₁ 59, D_{n1} 49

१६२

संजय उवाच ।

ते तथैव महाराज दंशिता रणमूर्धनि ।
 संध्यागतं सहस्रांशुमादित्यमुपतस्थिरे ॥ १
 उदिते तु सहस्रांशौ तप्तकाञ्चनसप्रभे ।
 प्रकाशितेषु लोकेषु पुनर्युद्धमवर्तत ॥ २
 द्वंद्वानि यानि तत्रासन्संस्तानि पुरोदयात् ।
 तान्येवाभ्युदिते सूर्ये समसज्जन्त भारत ॥ ३
 रथैर्हया हयैर्नागाः पादाताश्चापि कुञ्जरैः ।
 हया हयैः समाजग्मुः पादाताश्च पदातिभिः ।

संसक्ताश्च वियुक्ताश्च योधाः संन्यपतन्नणे ॥ ४
 ते रात्रौ कृतकर्माणः श्रान्ताः सूर्यस्य तेजसा ।
 क्षुत्पिपासापरीताङ्गा विसंज्ञा बहवोऽभवन् ॥ ५
 शङ्खमेरीमृदङ्गानां कुञ्जराणां च गर्जताम् ।
 विस्फारितविकृष्टानां कार्मुकाणां च कूजताम् ॥ ६
 शब्दः समभवद्राजन्दिर्विस्पृग्भरतर्षभ ।
 द्रवतां च पदातीनां शस्त्राणां विनिपात्यताम् ॥ ७
 हयानां हेषतां चैव रथानां च निवर्तताम् ।
 कोशतां गर्जतां चैव तदासीत्तुमुलं महत् ॥ ८

C 7 2526
 B 7 187 9
 K 7 188 9

162

☞ This adhy is missing in Ks Gs (of v 1 7 125 14, 137 9)

1 ^b) K1: S (Gs missing) दंशिता (for दशिता)

2 ^a) Ś1 K1: आदित्ये (for उदिते) — ^b) Ms-5 तत्र (for तप्त) B1 Dn1 सुप्रभे, Ds समप्रभे, Gs सनिभ (for सप्रभे) — ^c) Ds योधेषु (for लोकेषु) Ds प्रकाशे त्रिषु लोकेषु

3 ^a) B Dc1 Dn1 transp यानि and तत्र Ds वित्रासन्, Ds त्रस्तानि (for तत्रासन्) — ^b) Ś K (Ks missing) D1-8 पुरोदये (for 'दयात्') — ^c) Dn2 अभ्युद्यते (for 'दिते') — ^d) Dn2 समसज्जन्त

4 Ds om. 4^{ab} — ^a) K1 रथैर्हय, T Gs 4 नरैर्हया, Ms-5 रथा रथैर् (for रथैर्हया) Ds हयानां Ds रथैर्हयान्हयैर्नागान् — ^b) Ś1 K1: Dc1 Dn D1: 8 पदाताश्च, Ks Ds पादातैश्च, Bs कुजराश्च, Ds पदा*श्च, D1: 8 पदात्यश्च (for पादाताश्च) Ś K1: 4 चैव, Gs च वि (for चापि) — ^c) Ś1 Ks 4 B Dc1 Dn1 Ds transp हया and हयै — ^d) Ś1 K1: Dn Ds-5 7 8 G1 M1-8 पदाताश्च (for पा*) — After 4^{cd}, Ś K (Ks missing) Bs (marg) D (except Dc1 Dn1) T Gs-4 ins

1276* नरा रथै रथा नागैस्तथैव पुरुषर्षभ ।

[K1 Dn2 Ds रथा रथैरिन्नैर्नागाश्च, Bs नरा नरै रथैर्नागाश्च, Ds 4 T Gs 4 रथैर्हया हयैर्नागाश्च (= 4^a), Ds 7 8

रथै रथैर्गजैर्ना(Ds 'जा ना)गाश्च, Gs रथै रथा गजैर्नागाश्च (for the prior half) Dn2 हयैश्च (for तथैव) Śs damaged, K1 Bs D1: 8 पुरुषर्षभ (Bs Ds 'मा'), Dn2 Ds 4 5 7 8 T Gs-4 भरतर्षभ (for पुरुष*)]

— ^c) Bs सशक्ताश्च Dn2 Ds 8 7 8 सयु* (for सस*) Bs Ds 6 Ms विमु(Bs प)क्ताश्च (for वियु*) Śs K1: 2 D1 ससक्ता विप्रयुक्ताश्च — ^d) Ds 7 8 ये वा, Ds ये च, G1 M यौधा (for योधा) Ds [अ]न्ये सपतद्, Ds संन्यपतद् (for तन्)

5 ^a) G1 M1: 2 रात्रौ तु (for ते रात्रौ) — ^c) Ds परिश्रान्ता (for परीताङ्गा) — ^d) B1 विपण्णा (for विसंज्ञा)

6 ^b) Bs कूजतां (for गर्जताम्) — Ks om (hapl) 6^{cd} Ds om (hapl) 6^c-8^b B2 reads 6^{cd} on marg — ^c) Ds S (Gs missing) विष्फा(Ds 'स्फा')रितविस्फ (Gs कृ)ष्टाना — ^d) Ś K1: 4 Dn2 Ds 6-8 T G1 M1: 2 कार्मुकाणां (for 'णा') Ds युज्यता (for कूजताम्)

7 Ds om. 7 (of v 1. 6) — ^a) Ds नाद् (for शब्द) — ^b) Ś1 K1-3 B1: 2 Dc1 Dn1 Ds 4 6-8 G1 M1: 2 दिवस्पृग् (for दिवि*) — ^c) T Gs-4 पदाताना (for 'तीना') — ^d) Ś1 Ks च निपात्यता, Śs Ds 7 विनिपातिता, K1 वि*पात्यतां, B Dc1 Dn1 Ds पततामपि (for विनिपात्यताम्)

8 Ds om 8^{ab} (cf v 1. 6) — ^a) K1 हेषता (s20),

[938]

विष्टुद्वस्तुमलः शब्दो धामगच्छन्महास्वनः ।
 नानायुधनिकृत्तानां चेष्टामातुरः स्वनः ॥ ९
 भूमावश्रूयत महांस्तदासीत्कृपणं महत् ।
 पततां पतितानां च पत्न्यश्वरथहस्तिनाम् ॥ १०
 तेषु सर्वेष्वनीकेषु व्यतिपत्तेष्वनेकशः ।
 स्वे स्वाङ्गधुः परे स्वांश्च स्वे परांश्च परान्तरे ॥ ११
 वीरवाहुविस्मृष्टाश्च योधेषु च गजेषु च ।

असयः प्रत्यदृश्यन्त वाससां नेजनेष्विव ॥ १२
 उद्यतप्रतिपिष्टानां सङ्गानां वीरवाहुभिः ।
 स एव शब्दस्तद्रूपो वाससा निज्यतामिव ॥ १३
 अर्धासिभिस्तथा खड्गेस्तोमरैः सपरश्वधैः ।
 निकृष्टयुद्धं संसक्तं महदासीत्सुदारुणम् ॥ १४
 गजाश्चक्रायप्रभमां नरदेहप्रवाहिनीम् ।
 शस्त्रमत्स्यसुसंपूर्णां मांसशोणितकर्दमाम् ॥ १५

K₄ B Dn₂ D₂ 8 T G₄ हेपता, D₆ हेपिता (for हेपता)
 B D₆ Dn₁ D₈ चापि (for चैव) K₈ ह्याना हेपिताना
 च — T om 8^b-9^a —^b) Ś₂ K₁ D₈ G₁ 2 M च
 विवर्तता, Dn₁ च निवर्तना, Dn₂ D₁ 8 विनिवर्तता,
 D₄ विनिवर्तिना, D₆ च विवर्तितां, G₃ 4 च विगर्जता
 (for च निवर्तताम्) —^a) G₄ चापि (for चैव)
 —^a) B D₆ Dn₁ तुमु (D₆ Dn₁ 'म'लो महान्;
 D₁ 5 7 8 तुमल महत्

9 T om 9^{ab} (cf v 1 8) D₂ 4 8 om (hapl)
 9^a-10^b —^a) G₁-4 M व्याविद्ध (G₈ 'द्ध' (for विष्टु
 द्धस्) D₆ Dn₁ D₈ 7 8 तुमल —^b) B₁-4 D₆ Dn
 महास्तदा, B₈ महीं तदा (for महास्वन) —^a) K₁ 2
 G₄ नानायुद्ध (for 'युध) D₈ नानायुद्धेन कृताना (sio),
 D₈ 7 8 'धाना घोराणा —^a) Ś K₁-3 G₁ 2 M चेष्टताम्,
 D₈ 7 8 योधानाम् (for चेष्टताम्) D₆ D₈ 7 G₁ M
 आतुर, D₈ चातुर (for आतुर) D₁ 8 G₂-4 स्वर
 (for स्वन) Dn₁ चेष्टतामातरिस्वन (sio)

10 D₂ 4 8 om 10^{ab} (cf v 1 9) —^a) Dn₁
 तदा (for महास्) —^b) D₈ 7 8 तुमल (D₈ 'लो) (for
 कृपण) D₈ महान् (for महत्) Dn₁ शब्दश्च कृपणो
 महत् —^a) K₁ 4 B D₆ Dn₁ D₈ पतता पालमानाना
 —^a) B D₆ Dn₁ D₂ दतिना (for हस्तिनाम्)

11 ^a) D₂ मग्नेषु (for सर्वेषु) Ś₂ K₂ D₁ तेष्वनीकेषु
 सर्वेषु —^a) D₁ 8 स्वकाङ्गधु, G₁ स्वे स्व जग्मु (for
 स्वे स्वाङ्गधु) T G₈ 4 परान्स्वे च (for परे स्वाश्च)
 —^a) Ś D₁ परान्स्वेपा, K₄ D₂ 4 5 स्वान्तरेपा, B D₆
 Dn T G₂ 8 स्वान्तरे च, D₈ परान्तरेपा, G₁ स्वपरेथ,
 G₄ स्वान्तरेथ, M₁ 2 स्वापरेथ, M₈ स्वे स्वाश्च (for स्वे
 पराश्च) Ś₂ परान्प्रति, B₁-4 D₆ Dn₁ परे परान्
 (by transp), D₂ परान्तरे, D₈ परानपि K₁-3
 परान्स्वेपापरान्तरे, D₆ परा स्वेप्यपरान्तरे, D₁ 8 स्वान्तरे
 स्वे परान्तथा

12 ^a) Ś₂ K₄ B₁ Dn₂ वीरवाहुविस्मृष्टाश्च (Ś₂ 'श्च);

D₆ Dn₁ 'विस्मृष्टाश्च (Dn₁ 'श्च), D₂ 1-7 'विस्मृष्टाश्च,
 M₂ 'विस्मृष्टाश्च —^b) G₁ M योधेषु S (G₅ missing)
 ह्येषु (for गजेषु) —^a) K₄ B (except B₂) D₆ Dn
 D₂ 2 5 G₂ राशय, D₁ शक्त्यश्च (for असय) Ś₂ B₂
 प्रतिदृश्यते; D₂ 1 7 8 च व्यदृश्यत, S (G₅ missing)
 प्र (G₁ 4 M₂ प्रा) पतति स्म (for प्रत्यदृश्यन्त) —^a)
 Dn₁ वामनी, D₁ 'सा, M₂ 4 5 (sup lin) वासामि
 (for वाससा) Ś₁ (sup lin as in text) 2 K₁-3 D₁ 8
 G₂ तेजनेषु, M₂ 4 5 (sup lin) निज (for नेज)
 B₂ वासरात इवाशव, D₁ 8 वाससोन्य (D₁ 'सोन्य) जने
 ष्विव, D₁ 8 विधुत प्रावृषीव हि

13 B₁ om 13^{ab} —^a) K₄ B₂ उद्यत (for
 उद्यत) B₁ प्रतिदीप्ताना, Dn₂ D₂ 7 8 'विद्वाना, D₂
 G₁ M₁ 2 प्रविस्मृष्टाना, D₈ प्रतिविष्टाना, M₃-7 'सृष्टानां
 (for 'पिष्टानां) D₁ 8 उद्यत प्रतिविद्वाना, T G₂-4
 उन्मुच्य प्रतिविष्टा (G₂ 'मुक्ता) ना —^b) D₁ G₃ om
 खङ्गाना D₈ घोराणा बहुनिस्वन —^a) Ś K₁-3 D₁
 एष (for एव) Dn₁ तुमलो (for तद्रूपो) D₁ वामासि
 (for वाससा) B₁ (marg) 5 दीर्यताम्, B₂ विधु',
 D₁ 8 त्यज', D₆ पीड्य' (for निज्य') D₈ अपि (for
 इव) D₁ 8 यभूव तुमल शब्दो वर्माण्यस्थीनि भिदता

14 ^a) Ś K (K₈ missing) D₁ G₂ अर्धासिभिस् (for
 अर्धा') D₁ 8 प्रासेस् (for खड्गैस्) D₈ अर्धासिभैस्तदा
 खड्गैस् —^b) Ś₂ K₁ 2 T G₁-4 M₁ 2 च (for स) B₁ 2
 D परस्वधै (for 'श्वधै) —^a) Ś निकृत्त; K₁ 2 अत्यत,
 D₁ निकृत्त, D₄ विकृष्ट (for निकृष्ट) D₂ 5 7 8 युक्त
 (for युद्ध) —^a) D₈ महदासीत दारुण

15 ^a) T G₂-4 M₈-5 नरनागाश्चप्रभवा —^b) Ś₁
 K₁-3 D₁ परदेह-, D₈-5 नरदेव, S (G₅ missing) ह्य
 (G₁ M₁ 2 रथ) नाग- (for नरदेह-) B₂ प्रसारिणी (for
 प्रवाहिनीम्) D₂ नराश्चद्विपवाहिनीं

16 ^b) Ś K₁ 8 4 Dn₂ D₁ 2 4-5 शस्त्र (for वस्त्र)

आर्तनादस्वनवतीं पताकावस्त्रफेनिलाम् ।
 नदीं प्रावर्तयन्वीराः परलोकप्रवाहिनीम् ॥ १६
 गरशक्त्यर्दिताः क्लान्ता रात्रिमूढाल्पचेतसः ।
 विष्टभ्य सर्वगात्राणि व्यतिष्ठन्नाजवाजिनः ।
 संशुष्कवदना वीराः शिरोभिश्चास्कुण्डलैः ॥ १७
 युद्धोपकरणैश्चान्यैस्तत्र तत्र प्रकाशितैः ।
 क्रव्यादसंवेराकीर्णं मृतैरर्धमृतैरपि ।
 नासीद्व्यपथस्तत्र सर्वमायोधनं प्रति ॥ १८
 मज्जत्सु चक्रेषु स्थान्सत्त्वमास्थाय वाजिनः ।
 कथंचिदवहन् श्रान्ता वेपमानाः शरादिताः ।

कुलसत्त्वलोपेता वाजिनो वारणोपमाः ॥ १९
 विह्वलं तत्समुद्भ्रान्तं समयं भारतातुरम् ।
 बलमासीत्तदा सर्वमृते द्रोणार्जुनावुभौ ॥ २०
 तावेवास्तां निलयनं तावार्तीयनमेव च ।
 तावेवान्ये समासाद्य जग्मुर्वैवस्वतक्षयम् ॥ २१
 आविद्यमभवत्सर्वं कौरवाणां महद्बलम् ।
 पाञ्चालानां च संसक्तं न प्राज्ञायत किञ्चन ॥ २२
 अन्तकाक्रीडसदृशे भीरूणां भयवर्धने ।
 पृथिव्या राजवंशानामुत्थिते महति क्षये ॥ २३
 न तत्र कर्णं न द्रोणं नार्जुनं न युधिष्ठिरम् ।

C 7 6543
B 7 187 26
K 7 162 26

—^c) S (G₃ missing) प्रावर्तयन् (for प्रावर्त) — D₆
 (s^c m) reads 16² on marg —^d) Ś K (K₅
 missing) D₃ परलोकप्रवाहिनी (K₃ 'क'कवा , K₄ 'काय या'
 द्वितीया , Dn₂ D₁ : ३ : ३ 'क'वगामिनी , D₁ : 'कप्रगामिनी ,
 M₃-s 'कप्रवर्त (M₁ 'ति'नी

17 Dn₁ D₃ om 17^{ab} —^a) D₃ शिक्षा , D₁
 शस्त्र (for शर) K₁ D₁ : १ : ३ G₃ : शक्त्यर्दि (K₁
 D₁ 'धि'ता K₄ D₁ D₃ : क्लान्ता (for क्लान्ता) —^b)
 D₁ (before corr) मूढान्ति , D₁ (by corr) D₃
 मूढा वि , T G₂-s 'चेदाल्प , G₁ M 'युद्धाल्प (for
 युद्धाल्प) — D₅ (s^c m) reads 17^{ab} on marg
 —^c) Ś K₁ : २ पर (for सर्व) D₃ विष्टभ्य गात्रैःपत्राणि
 —^d) D₁ जन , D₁ नग (for गज) — D₃ om.
 (hapl) 17^c-19^b —^e) K₁ : २ सशुष्क (for स^c) Ś
 K₃ शरा (for वीरा) B D₁ Dn₁ G₁ M₁ : Bom
 ed वाहुनि कवचैः शस्त्रैः (Bom ed 'च'श्वित्रैः)

18 D₃ om 18 (cf v 1 17) —^a) D₁ : युद्धो
 परमर्णय (for 'करणय) Dn₂ चैव (for चान्यैश्च) —^b)
 D₁ : १ : ३ सुवस्त्र (for the first तत्र) Dn₂ D₃ : ३ : १ : ३
 प्र (Dn₂ च) काशिरे , T G₁ : ३ : M प्रदाति (M₁ 'धि'ते
 (for प्रकाशिते) —^c) M₁ संवेर (for संवेर)
 D₁ : १ : ३ संकीर्ण ; G₁ M₁ : शकीर्ण ; Ś K (K₅
 missing) D₁ : क्रव्यादसंवे (K₃ 'ने'रिवाकीर्ण , Dn₂ D₃
 'रस्यै समाकीर्ण —^d) D₃ ह्व (for अपि) —^e)
 Dn₂ om from योधनं up to वारणोपमा (in
 19^c)

19 D₃ om 19^{ab} (cf v 1 17) Dn₂ om 19
 (cf v 1 18) —^b) G₂ चक्रम् (for सत्त्वम्)
 —^c) D₂ : ३ च बहु , D₃ च परि , G₁ क्षमवन् (for

क्षमवन्) Ś₂ K₃ Dn₁ D₁ आता , D₁ आतो , S (G₅
 missing) कृच्छ्राद् (for श्रान्ता) K₁ कथंचिदवहर्ता *
 —^d) K₁ परादिता (for शरा) — After 19, M₃-s
 1ns

1277* वस्त्रमुत्तत्र तत्रैव स्थानादाय भारत ।

20 ^a) D₁ स विह्वल , D₆ विकल तत् (for विह्वल
 तत्) K₁ B D₁ Dn₁ तूर्णमुद्भ्रात , D₃ ससमु , D₃
 तूर्णमुद्भ्रात , D₅ ससुसभ्रात , T G₂-s M₃-s तूर्णविभ्रा
 (M₁ का) स , G₁ M₁ : द्रुतमुद्भ्रात (for तत्स^c) —^b)
 Ś K₁-s D₁ स (K₁ स) भ्रात , D₃ : समर्ण (for समयं)
 D₁ भीरुतातुर (for भार) — Ś₂ om (hapl)
 20^d-22^a

21 Ś₂ om 21 (cf v 1 20) —^a) K₁ D₁ तवै
 वास्तां (D₁ 'व' स्या) (for तावे) D₃ : विलयन (for
 नि^c) —^b) D₁ आर्तायतनमेव च —^c) K₁ D₁ D₃
 [क्ष]न्योन्य (K₁ 'न्ये) , G₁ M₁ : [ए]वात्र , M₃-s [ए]
 वामि (for [ए]वान्ये) T G₂-s तावेवाश्रयमासाद्य

22 Ś₂ om 22^a (of v 1 20) —^a) D₁ om
 भवत्सर्व D₃ सैव (for सर्व) —^b) K₁ महद्भय ,
 D₁ : १ : ३ घल महत् (by transp) — D₃ om 22^{cd}
 —^c) Some MSS पञ्चालानां Dn₂ D₃ : १ : ३ तु ; D₃
 M₃ (inf l₁n) सु (for च) D₁ सुसक्त (for संसक्त)
 —^d) K₁ : D₃ G₁ : ३ M₁-s प्रज्ञायत ; D₁ : वि^c,
 D₁ : ह्व^c (for प्रा^c)

23 ^a) D₁ Dn सद्यः (Dn₂ शो) —^b) B₁ :
 D₁ Dn₁ D₁ वर्धन (D₁ 'नै') —^c) Ś₂ K₁ : ३ B
 D₁ Dn D₁ : वदयानाम् (for वंशानाम्) T G₂ : पृथ्व्या

C 7 8544
B 7 187 27
K. 7 122 26

न भीमसेनं न यमौ न पाश्चात्यं न सात्यकिम् ॥ २४
न च दुःशासनं द्रौणिं न दुर्योधनसौत्रलौ ।
न कृपं मद्राराजं वा कृतवर्माणमेव च ॥ २५
न चान्यात्रैव चात्मानं न क्षितिं न दिशस्तथा ।
पश्याम राजन्संसक्तान्सैन्येन रजसावृतान् ॥ २६
संभ्रान्ते तुमुले घोरे रजोमेघे समुत्थिते ।
द्वितीयामिव संग्राहाममन्यन्त निशां तदा ॥ २७
न ज्ञायन्ते कौरवेया न पाश्चाला न पाण्डवाः ।
न दिशो न दिवं नोर्वीं न समं विपमं तथा ॥ २८

(T पृथिव्या) राजपिशाचानाम् — ^a) Dn2 D2 4 5
आस्थिते

24 ^a) K4 द्रोण वा (for न द्रोण) — ^d) D4 5
1 8 G8 पाचाल

25 ^a) D4 5 1 8 दुर्योधन (D4 1 'न) (for दुःशासन)
D4 द्रोण S K2 D1 G1 M1 2 न च दुःशासनद्रौणी
— ^b) D4 5 1 8 दुःशासन (for दुर्योधन) — ^c) G2
राजान (for राज वा) K8 B Dc1 Dn1 M3-5 च (for
वा) — ^d) S K (K5 missing) D5 T G8 4 वा
(for च)

26 D8 om 26^{ab} — ^a) D4 नैवमात्मानं (for नैव
चा') Dn1 चात्मान (for चा') T G1-4 M1 2 नैव चान्य
न (G1 M1 2 'न्यात्र) चात्मानं, M3-5 न चैवान्य न चा'
— ^b) S (G5 missing) द्यौं (M8 द्यौ) (for the second
न) D2 तदा (for तथा) — ^c) D8 पश्यामि K1 8
D1 5 संसक्ता (D5 'क्तात्) K2 पश्यामि राजससक्ता,
G1 M1 2 अन्वपश्याम ससक्तान् — ^d) T G8 4 सैन्ये तु
(for सैन्येन) S K1-8 D1 8 रजसावृता, S (except
G2, G5 missing) 'वृते

27 ^a) Dn2 संवृते, D2 4 5 1 8 संभ्रमे, D8 सप्राप्ते
(for संभ्रान्ते) Dn1 D4 5 1 8 तुमुले — ^b) S1 K8
B4 D2 5 6 रजोमेघ — ^c) T G8 4 त्रियामाम् (for
द्वितीयाम्) S1 K8 संभ्राताम् (for सप्राप्तम्) — ^d)
T G2-4 निशाचरा; G1 M निशा नरा. (for निशां
तदा).

28 ^a) M1 8 न प्रजायते (hypermetrio) (for न
ज्ञा') Dc1 कौरवेयान् D8 न ज्ञापयते कौरवेया (hyper-
metrio) — ^b) Bom ed पचाला Dc1 पांचाला न
च कौरवा, D2 पांचाला न न पाण्डवा. — ^c) T G2-4

हस्तसंस्पर्शमापन्नान्परान्वाप्यथ वा स्वकान् ।
न्यपातयंस्तदा युद्धे नराः स्म विजयैपिणः ॥ २९
उद्धूतत्वात्तु रजसः प्रसेकाच्छोणितस्य च ।
प्रशशाम रजो भौमं शीघ्रत्वादनिलस्य च ॥ ३०
तत्र नागा हया योधा रथिनोऽथ पदातयः ।
पारिजातवनानीव व्यरोचन्नुधिरक्षिताः ॥ ३१
ततो दुर्योधनः कर्णो द्रोणो दुःशासनस्तथा ।
पाण्डवैः समसज्जन्त चतुर्भिश्चतुरो रथाः ॥ ३२
दुर्योधनः सह भ्रात्रा यमाम्भ्यां समसज्जत ।

M8 5 नोर्वीं (for नोर्वीं) S2 K1 2 D1 न द्यौर्न च दिशो
नोर्वीं, K4 B Dc1 Dn1 D8 न दिशो द्यौर्न चोर्वीं च (D8
वा चोर्वीं), Dn2 D2 4-8 न दिशो न विजयोर्वीं (D1-8
'वीं), M2 न दिशो न दिश नोर्वीं — ^d) D5 तदा
(for तथा) — After 28, G1 M ins

1278* अशोभन्त यथा मेघा शारदाश्रलविद्युत ।

[M8-5 मह (for चल)]

29 ^a) D8 सशयम् (for संस्पर्शम्) Dn2 D4 5
हस्तसंस्पर्शसपन्नान् — ^b) B8 5 Dc1 Dn1 D2 G1 M
अप्यथ (for वाप्यथ) — ^c) B1 D2 T G2 तथा (for
तदा) — ^d) K2 B4 D5 स्त्र; D4 5 1 8 ते (for
स्म) D4 विजयीपिण

30 D8 om 30^{ab} — ^a) S2 उद्धूतत् (sic), D1 T G2-4
उद्धू (D1 'द्धू) तत्त्वात् (for उद्धू') Dn1 न, Dn2 D5
च (for तु) D4 5 1 8 रजसा (for 'स) — ^b) D5
प्रकाशो, S (G5 missing) प्रवेगात् (for प्रसेकात्) S2
तु (for च) — ^c) K1 प्रशशाम, B Dc1 Dn1 प्रा (Dc1
Dn1 प्र) शाम्यत (for प्रशशाम) S (G5 missing) प्रा
(G1 8 M1-8 प्र) शाम्यत रजो घोरे — ^d) D2 तु (for
च)

31 ^a) K8 M1 2 रथा, G1 रथो (for हया) G1
M योधा (for योधा) — Dn1 om 31^c-32^d — ^c)
K1 तस्त्रायं, D8 गणानीव (for वना') D1 पारि-
जातवदादीप्ता. — ^d) T G2-4 व्यचरन् (for व्यरोचन्).
S2 K1 2 D1 व्यरोचतासुक्षिता .

32 Dn1 om 32 (of. v. l. 81). — ^c) K1 सम
ज्जत; G8 सज्यत. M8 पाण्डवैः समज्जत. — ^d) D1
जना (for रथा)

33 S2 om 33^{ab}, — ^a) K1 भ्राता (for भ्रात्रा),

वृकोदरेण राघेयो भारद्वाजेन चार्जुनः ॥ ३३
तद्दोरं महादार्थं सर्वे प्रैक्षन्समन्ततः ।
रथर्षमाणामुग्राणा सनिपातममानुषम् ॥ ३४
रथमार्गैर्विचित्रैश्च विचित्ररथसंकुलम् ।
अपश्यन्नयिनो युद्धं विचित्रं चित्रयोधिनाम् ॥ ३५
यतमानाः पराक्रान्ताः परस्परजिगीषवः ।
जीमूता इव धर्मान्ते शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ३६
ते रथान्द्वयसंक्राशानास्थिताः पुरुषर्षभाः ।
अशोभन्त यथा मेघाः शारदाः समुपस्थिताः ॥ ३७
स्पर्धिनस्ते महेष्वाभाः कृतयत्ना धनुर्वराः ।

अभ्यगच्छंस्तथान्योन्यं मत्ता गजवृषा इव ॥ ३८
न नूनं देहमेदोऽस्ति काले तस्मिन्समागते ।
यत्र सर्वे न युगपद्वधशीर्यन्त महारथाः ॥ ३९
बाहुमिथरपैश्छिन्नैः शिरोभिश्चारुकुण्डलैः ।
कार्मुकैर्विशिखैः प्राप्तैः खड्गैः परशुपट्टिणैः ॥ ४०
नालीकधुरनाराचैर्नखरैः शक्तितोमरैः ।
अन्यैश्च विविधाकारैर्घातैः प्रहरणोत्तमैः ॥ ४१
चित्रैश्च विविधाकारैः शरीरावरणैरपि ।
विचित्रैश्च रथैर्भग्नैर्हतैश्च गजवाजिभिः ॥ ४२
शून्यैश्च नगराकारैर्हतयोधध्वजै रथैः ।

C 7 8763
B 7 157 45
K 7 155 45

—⁸) K₁ सममज्जत, M₁ : स समज्जत (sic) (for समस) G₂ आनुम्या सममज्जत

34 ^a) G₂ युद्ध (for घोर) —⁸) K₁ प्रैक्षत्, D₂ [s]पश्यन्, D प्रेक्षन् (for प्रै) B₁₋₄ D₂ समी पत, B₁ चनामन (for समन्तत) K₁ D₂ D₂ : : : सर्वे प्रेक्षन् (K₁ D₁ प्रैक्षन् सर्वे (D₂ : 'क्ष'), S (G₂ missing) युद्धं देवासुरोपम —⁹) Ś₁ h₁ : D₁ : रथर्षमाणान्, D₁ : : नरर्षमाणाम् (for रथ) D₂ : D₁ : सुहयाना (for उग्राणा) —^d) D₁ समर्पण (for समानुषम्) M₁ (before corr) : निपातम- विमानुषं

35 ^a) D₂ reads विचित्रैश्च twice K₁ B D₁ D₂ तद् (for च) —⁸) D₂ कुंजर (for सकुलम्) —⁹) D₁ : रथिना (for 'नो) —^d) D₂ योधिना (for 'नाम्) D₂ विचित्ररथसंकुल

36 ^a) D₂ पतमाना (for य) —⁸) K₁ जिगीषया, D₂ जयैषिण (for जिगीषव)

37 ^a) D₂ D₁ : रथा, D₂ तथा (for रथान्) D₂ सकाशा —⁸) D₁ : सस्थिता (for सा) —^d) B D₁ D₂ : शारदाश्चलविधुत, D₂ 'दाश्च सविधुता, S (G₂ missing) 'दा समवस्थिता — After 37, B D₁ D₂ 105

1279* योधास्ते तु महाराज क्रोधाभर्षसमन्विता ।

38 ^a) K₁ स्पर्धिनाम् (sic) (for 'नत्) B D₁ D₂ च (for ते) D₂ D₂ : स्पर्धिन परमेष्वासा —⁸) Ś₁ K₁ : D₁ कृतयत्न, B 'यत्न ; D₂ 'याना (for 'यत्ना) D₂ धनुष्कर (sic); D₂ प्रहारिण (for धनुर्वरा) . —⁹)

Ś₁ B (except B₁) D₁ D₂ : M₂-5 तदा (for तथा) —^d) T G₂ M₂-5 वृषगजा, G₁ M₁ : वनगजा (for गजवृषा)

39 ^a) Ś₁ K₁ : D₁ नूनं (sic), D₂ नून न (by transp) D₂ नून देहमिदलेपां —⁸) D₂ राजन् (for तस्मिन्) K₁ D₂ समागते (for 'ते) B D₁ S (G₂ missing) काले राजतना (B₁ 'वृषा) गते —⁹) Ś₂ D₂ सर्वेण, D₂ (marg as in text) सर्वेपि (for सर्वे न)

40 ^a) K₁ D₁ : चित्रै (for छिन्नै) —⁸) B D₁ D₂ T G₂ : च स (for चार) —^d) G₁ M₁ : वि विधै (for विशिखै) G₁ M₁ : transp प्राप्तै and खड्गै D₂ प्राप्तै (for प्राप्तै) K₂ पट्टिमै, D₁ पट्टिमै, S (G₂ missing) पट्टिमै (for पट्टिमै)

41 ^a) Ś₁ K₁-3 नाडीक, B₂ ब्यलीक, D₂ ना- लीक, D₁ नालिक, T G₂ M₁ : : नाडीक (for नालीक) Ś₂ K₁ : : D₁ : क्षुद्र- (for क्षुर-) D₁ नीलककु*नराचैर् —⁸) D₂ नखरै पट्टोरणै — B₁ D₁ : om (hapl) 41^d-42^a —^d) D₁ (by corr m sec m) D₂ घोरै (for घातै) — After 41, D₂ reads 45^d

42 B₁ D₁ : om. 42^a (cf v l. 41). D₁ D₂ om (1 hapl) 42^a —^a) B (B₁ om) D₂ : T G₁-4 M₁ : विचित्रैर् (for चित्रैश्च) — K₁ om (hapl) 42^b-43^a —⁸) Ś₂ रणे; D₂ तथा (for अपि) S (G₂ missing) शरीरावयवैरपि —⁹) M विचित्रैश्च (for विचित्रैश्च) —^d) M₂ हलैश्च (for हवैश्च), T G₂ : रथ (for राज)

43 K₁ om 43^a (cf. v. l. 42). —^a) D₂ D₂

C 7 2553
D 7 167 46
K 7 168 45

अमनुष्यैर्हयैस्त्रस्तैः कृप्यमाणैस्ततस्ततः ॥ ४३
वातायमानैरसकृद्धतवीरैरलंकृतैः ।
व्यजनैः कङ्कटैश्चैव ध्वजैश्च विनिपातितैः ॥ ४४
छत्रैराभरणैर्वस्त्रैर्माल्यैश्च सुसुगन्धिभिः ।
हारैः किरीटैर्मुकुटैरुष्णीपैः किङ्किणीगणैः ॥ ४५
उरस्यैर्मणिभिर्निष्कैश्चूडामणिभिरेव च ।
आसीदायोधनं तत्र नभस्तारागणैरिव ॥ ४६
ततो दुर्योधनस्यासीन्नकुलेन समागमः ।

शूरैश्च (for शून्यैश्च) Bom ed शून्यैश्चैव नगाकारैर्
—^b) G1 4 M हतयोध- (for 'योध-') D8 हयै (for
-ध्वजै) D8 हतयोधै रथध्वजै —^c) S2 Dn1 T G2-4
अमानुषैर्, D1 अमनुष्य (for 'प्यैर्') S K1-3 B1 2
D1 तैस्तै, D1 स्वस्यै, G2 शस्त्रै (for त्रस्तै) —^d)
T G8 4 लक्ष्यमाणैस्, G1 M1 2 कर्षै (for कृप्यै) D8
इतस्तत् (for ततः)

44 ^b) S2 K1 2 D1 हतयोधैर्, D1 वरयीजैर् (for
हतवीरैर्) D8 समतत (for अलंकृतै) —^c) B1 कंक
नैश्च, D8 5 6 क (D8 क) टकैश्च, T व्यजनैश्च (for कङ्क
टैश्च) G1 M1 2 व्यजनैरातपत्रैश्च —^d) D8 [ए]व नि-
(for विनि)

45 ^a) G1 M1 2 योक्त्रैर्, M8-5 यौधैर् (for छद्मैर्)
G2 चित्रैर् (for वस्त्रैर्) —^b) K4 B2 Dc1 Dn3 D4 T
G8 4 स, D8-8 [ख]पि (for सु) — D8 reads 45^{ad}
after 41 —^c) S2 K1 2 हतै, D1 अष्टै, T सारै
(for हारै) K1 किरीट- D8 उष्णीपै, G1 3 4 M
मुकुटैर् (for मुकुटै) —^d) D8 कुंडलै (for उष्णीपै)

46 ^a) K (K6 missing) B2-6 Dc1 Dn D2 8 8 T
G2-4 उरस्यै (D8 'सै) र् (for 'स्यैर्) D8 नद्वैश्च (for
निष्कैश्च) D1 8 उरस्यै (D1 'स्यै) मणिनिष्ठैश्च —^b)
G1 M1-3 5 चूडै (for चूडै) —^d) D8 ततस् (for
नभस्) K1 सह (for इव)

47 D8 om 47^{ad} —^c) D4 क्रुद्ध स्यात् (for
क्रुद्धस्य) D8 अमर्षितस्य क्रुद्धेन —^d) D2 क्षामर्षितेन
Dn2 D4 1 1 क्रुद्धस्यामर्षि (D4 'मिषि) तेन च

48 ^a) S K1-3 [ख]त्र (for [ख]य)

49 ^a) D8 6 M4 अपसव्य (for 'व्य) S2 ततः;
B Dc1 Dn1 कृतं (for कृत) G1 2 M1-4 संख्ये (for
संख्ये) —^b) D8 1, 6, 8 आतृव्येण; S (G8 missing)

अमर्षितेन क्रुद्धस्य क्रुद्धेनामर्षितस्य च ॥ ४७
अपसव्यं चकाराथ माद्रीपुत्रस्तवात्मजम् ।
किरञ्जरशतैर्हृष्टस्तत्र नादो महानभूत् ॥ ४८
अपसव्यं कृतः संख्ये आतृव्येनात्यमर्षिणा ।
सोऽमर्षितस्तमप्याजौ प्रतिचक्रेऽपसव्यतः ॥ ४९
ततः प्रतिचिकीर्षन्तमपसव्यं तु ते सुतम् ।
न्यवारयत तेजस्वी नकुलश्चित्रमार्गवित् ॥ ५०
सर्वतो विनिवार्येनं शरजालेन पीडयन् ।

माद्रेयेण (T G2-4 'न) (for आतृव्येन) S1 (sup lin)
D8 अप्यमर्षिणा, S1 (orig) K3 अस्य मर्षिणा, S2
अतिमं, K2 अभिमं, D4 5 7 8 अथ मं, T G2-4
M8 5 अभ्यमं, M4 अभ्यव (for अत्यमं) —^c) B
Dc1 Dn1 नामव्यत, D8 अमर्षितस् (for सोऽमं) —^d)
D4 5 [5]पसव्यवान्, D8 [5]पसव्यत, T G8 4 पर
तप (for ऽपसव्यत) — After 49, B Dc1 Dn D8
ins

1280* पुत्रस्तव महाराज राजा दुर्योधनो द्रुतम् ।

[Dn [5]द्रुत (for द्रुतम्)]

50 ^b) D4 5 7 8 च (for तु) M8-5 सुत (for
सुतम्) D2 अपसव्यं तवात्मज —^d) D4 चित्र (for
चित्र) D8 वर्मभृत् (for मार्गवित्)

51 G4 om 51^{ad} —^c) B Dc1 Dn1 D8 स सर्वतो
(for सर्वतो वि-) Dn2 [5]ति (for वि) —^b) S2
K1 2 Dn1 D1 4 5 7 8 शरजालैरपीडयत् — D4 om.
(hapl) 51^{ad}, T G8 4 read the same twice G1
M1 2 read and M8-5 repeat the same after 52
—^c) Dc1 D8 T G8 4 (last four second time) M8
(first time) नकुल Dc1 संख्ये (for चक्रे) T G8 4
(all first time) नकुल सर्वतो वीरा, G1 M1 2 3-5 (last
three second time) नकुलो विरथ चक्रे —^d) B1 2 4 5
तं सैन्या, D8 सैन्यास्त (for तत्सैन्या) S K1-3 D1
7 8 तत्सै (D1 तं सै) न्यान्यभ्य (S2 'न्यभि, K1 'नभ्य-
पूजयन्, T G8 4 (all first time) सैन्या समभिपूजयन्,
T (second time) G2-4 (last two second time) तत्सैन्यं
समपूजयत्

52 ^a) D8 च तदा (for नकुलो) —^c) Dn D4 5
7 8 बहु (for सर्व) —^d) T G2-4 M1-3 5 दुर्मन्त्रिवानि
(for दुर्मन्त्रितेन) K4 तव दुर्मन्त्रितं च तत् — After 52,

विमुखं नकुलश्चक्रे तत्सैन्याः समपूजयन् ॥ ५१
तिष्ठ तिष्ठेति नकुलो वभापे तनयं तव ।

संस्मृत्य सर्वदुःखानि तव दुर्मित्रितेन च ॥ ५२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विपष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६२ ॥

१६३

संजय उवाच ।

ततो दुःशासनः क्रुद्धः सहदेवमुपाद्रवत् ।
 रथवेगेन तीव्रेण कम्पयन्निव मेदिनीम् ॥ १
 तस्यापतत् एवाशु भट्टेनामित्रकर्जनः ।
 माद्रीमुतः शिरो यन्तुः सशिरस्त्राणमच्छिन्वत् ॥ २
 नैनं दुःशासनः मृतं नापि कश्चन सैनिकः ।
 हतोत्तमाङ्गमाशुत्वात्सहदेवेन बुद्धवान् ॥ ३

यदा त्वसंगृहीतत्वात्प्रयान्त्यश्वा यथासुखम् ।
ततो दुःशासनः स्रूतं बुद्धवान्नातचेतसम् ॥ ४ ॥
स हयान्संनिगृह्णाजौ स्वयं हयविशारदः ।
युयुधे रथिनां श्रेष्ठित्रिं लघु च सष्टु च ॥ ५ ॥
तदस्यापूजयन्कर्म स्वे परे चैव संयुगे ।
हतस्रतरथेनाजौ व्यचरद्यदमीतवत् ॥ ६ ॥
सहदेवस्तु तानश्वास्तीक्ष्णैर्वाणैरवाकिरत् ।

C. 7 2560
B 7 128 7
K 7 128 7

G1 M1:2 read and M1:3 repeat 51st

Colophon K: G. missing — Sub parvan B: ३
द्रोणपथ — *Day of Drona's Generalship* Ś: K:
M: १ पचमेद्वि, Ś: पचमद्विमे, K: D: पचमे युद-
द्विमे, K: पचमे द्विमे, K: पचमे द्विमेयुद; G:
पचमेद्विनि — *Adhy name* Ś: K: ३ D: द्वयुद, De
नहुलदुर्योधनयुद, Bom. ed नहुल्युद — *Adhy no*
(*figures, words or both*) Dn: 188, D: 191, T
G: १ 183, G: M: १ 181, M: १ 180 — *Śloka*
no Dn: 56

163

 This adhy is missing in K Gs (cf v. 1
7 125 14, 137 9)

2^a) D₂ [अ]मौ (for [अ]शु —^b) Ś K₁₋₃
D₁₋₂ स्थेन (for महेन) Ś K (K₅ missing) B₁ :
D₁₋₂ कर्पण (for कर्दोन) —^c) K₃ B Dc₁ Dn₁
D₂ : माद्रीपुत्र (for सुत) T G₂ : सुतशिर (for
शिरो यन्तु) D₁ : १ ४ स तस्य सुतस्य शिर —^d) Ś₂
D₁ : १ ४ G₂ आच्छिन्व D₂ शिरस्त्राणमयाच्छिन्व

3 ") Dn1 Ds s S (Gs missing) नैव, Ds. 1
 ततो, Ds न त (for नैव) — Ss Ks s D1 om.
 (hapl) 3⁵⁻⁴ —⁶) D1 s S (Gs missing) नैव (for

नापि) D₂ आत्मनश्च (D₃ नायक च) स सैनिक (D₅ का) — °) B D₀₁ कृत्तोरत्तमागम्, D₂ D₂ s s M₄ : हतो (for हतो*) — d) M₈ बुद्धिमान् (for बुद्धवान्)

4 Ś1 K3 : D1 om 4² (cf. v 1 3) —^a) Dn2
रथस्य, D3 तदा तु, G2 यथा तु (for यदा तु) Ś1
यदा तु सगृहीतत्वात्, D3 5 7 : असगृहीतश्मिन्त्वात्
—^b) S (G2 missing) यथातथ (G2 वल, G3 यथ)
(for यथासुखम्) Ś1 K1 2 प्रयाताश्चा यतस्तत, D3
प्रयाताश्चा यथासुखं (sio) —^c) K1 2 तदा (for ततो)
—^d) B2 : Dn3 बुबुधे D3 5 7 9 चेतनं B1 3.5 Dn1
Dn1 बुबुधे गतचेतन, S (G2 missing) बुबुधे गतजीवित

5 ^a) D₂ १ १ १ सप्रगृह्य (for सनि°) — ^b) D₃
रण (for ह्य) — ^c) G₂ योधिना (for रयिना)
— ^d) ⁸ K₁₋₃ स्वयं लघु, K₄ B D (except D₆) लघु
चित्र (by transp)

6 ^a) D₁ [भा₁पूरयन् (for [भा₁पूज^{*}) — ^b) K₁ B
 D₀₁ D₀₁ S (G₁ missing) चापि (for चैव) — ^c) B
 D₀₁ D₀₁ D₀ T G₁₋₁ M_{8-s} हवसूतो, M₁ : हते सूते
 (for हवसूत)

7 M₁ repeats 7^{ab} after 9^{ab} — °) T G₂₋₄ वि
(G₂ व)ध्यमाना (for पीड्य°) D₃ चापि, S (except

C 7 8580
D 7 168. 7
F 7 168 7

पीव्यमानाः शरैश्चाशु प्राद्वंस्ते ततस्ततः ॥ ७
स रश्मिषु विपक्तत्वादुत्सर्ज शरासनम् ।
धनुषा कर्म कुर्वन्तु रश्मीन्स पुनरुत्सृजत् ॥ ८
छिद्रेषु तेषु तं चाणैर्माद्रीपुत्रोऽभ्यवाकिरत् ।
परीप्संस्त्वत्सुतं कर्णस्तदन्तरमवापतत् ॥ ९
वृकोदरस्ततः कर्णं त्रिभिर्भलैः समाहितैः ।
आकर्णपूर्णैरभ्यघ्नन्वाहोरुरसि चानदत् ॥ १०
संन्यवर्तत तं कर्णः संघटित इवोरगः ।

तदभूत्तुमुलं युद्धं भीमराधेययोस्तदा ॥ ११
तौ वृषाविव संकुद्वौ विशृत्तनयनावुभौ ।
वेगेन महतान्योन्यं संरन्धावमिपेततुः ॥ १२
अभिसंश्लिष्टयोस्तत्र तयोराहवशौण्डयोः ।
अभिन्नशरपातत्वाददायुद्धमवर्तत ॥ १३
गदया भीमसेनस्तु कर्णस्य रथकूवरम् ।
धिमेदाशु तदा राजंस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ १४
ततो भीमस्य राधेयो गदामादाय वीर्यवान् ।

G4, G5 missing) अश्वा (for चाशु) —^d) D1 7 8
च (for ते)

8 *) K1 2 विमुक्तत्वाद्, B1 Dn1 विमुक्त*, D5
विकीर्ण* (for विपक्त*) —^o) D5 8 च (for तु) D4
धनुषाकीर्णकुर्वन् (sio) —^d) K4 रश्मींश्च, S (G5
missing) स रश्मीन् (by transp) D8 पुनरुत्सृजन् S1
K8 पुनर्गा सममुत्सृजन्, S2 K1 2 D1 पुनरुत्सृजत्,
D2 4 5 पुन प्राप्त (D2 'सं') समुत्सृजत् (D1 'जन्'), D6
पुनस्तान्समवापत्, D7 8 पुनरुत्सृजत्

9 *) D8 छिद्रेषु (for छिद्रेषु) S1 B5 [ए] तेषु (for
तेषु) M5 5 (sup lin) तान् (for त) D1 छिद्रेषु
तेषु च त चाणैर् (hypermetric) —^d) Dn2 D4 8 T
M5 (inf lin) [S] व्यवा*, D7 [S] वाकिरत्, G1
M1 2 [S] म्यवीचृपद्, G3 4 व्यवाकिरत् — After 9^{ab},
M4 repeats 7^{ab} —^o) D8 समीप्संस् (for परी*)
—^d) Dn2 D2 4 5 अ (D4 इ) वाकिरत्, D7 8 अपातयत्,
T G2-4 M8 अयापतत् (for अवा*) Dc1 M4 5 तदन्-
तरमापतत्

10 *) S1 K8 D8 तदा (for तत) —^d) S2 Dn2
समाहित —^d) K1 आकर्णपूर्णैर्, T G1 8 4 M 'मुक्तैर्'
(T 'क्त') (for 'पूर्णैर्') B2 D8 G8 अभ्यघ्नद्, Dn1 अभ्यघ्न,
M4 अभ्यघ्नन् (for अभ्य*) S2 K1 2 4 D1 2 4 5 7 8
चादयत्, Dn2 चार्पयन्, D8 चार्पयत्, T G1 8 4 M
चोचदन् (G1 M8 4 'दत्') (for चानदत्) G2 आकर्ण-
परिपूर्णानु धनुषो निर्गतैर्भृशं

11 *) M4 सनिवर्तत (for सन्य*) S K (K5 miss-
ing) D1 स न्य (S सन्य) वर्तयत् पार्थ (K4 कर्ण), B
Dc1 Dn1 संनिवृ (B1 'वं') तत् कर्णं, Dn2 D2 न्यव-
र्तत तत् कर्णं (D1 पार्थ), D8 स त न्यवर्ततस्तु कर्णं
(hypermetric), D5 8 न्यवर्त (D5 'वं') त * त पार्थ, D8-8
सनिवर्त्य तत् पार्थ —^d) D1 संघटित, D7 8 पादश्लिष्ट

(for सघटित) — After 11^{ab}, B Dc1 Dn ins

1281* भीममावारयामास वि केरत्रिशिनाश्वरान् ।

while D7 8 ins

1282* कर्णस्तु निशितैर्चाणैर्विव्यधे मर्मभेदिभि ।

[D1 विव्याधे]

—^o) K8 Dn2 D2 4 5 7 8 ततोभूत्, D1 उदभूत् (for
तद्) Dn1 D4 5 7 8 तुमुलं — After 11, D1 8
ins

1283* पुरा देवासुरे युद्धे वृत्रवासवयोरिव ।

12 *) S2 K1 2 D1 समतौ, K4 B Dc1 Dn D2 4
5 7 8 नदंतौ (for संकुद्वौ) —^d) D8 अपि, D6 इव
(for अभि) Dn2 D4 नेदतु, D1 5 भेदतु (for
पेतु) G2 सरन्धावगमन्मर्ही

13 *) Dn2 D2 4-5 अतिस-, G2 हवं सु (for
अभिस-) B4 D8 -सख्ययोस्, D5 -सखि* (for -संखि*)
D1 अभिश्लिष्टयोस्तत्र —^d) K1 2 -शोभिनी* (for
-शौण्डयो) —^o) B Dc1 Dn D2 8 8 (G5 missing)
विच्छिन्न (for अभिन्न) S2 D8 -पातित्वाद् (for पात*)
—^d) D8 सम, D4 गाढ, D5 गाढ (for गदा)

14 *) D2 कर्णस्य कवच हृद् — D1 om 14°-15^b
—^o) B1 दशधा, B2-5 Dc1 Dn1 D8 S (G5 missing)
शतधा (T G2 'था'), Dn2 D2 4 5 [आ]शु ततो (for
[आ]शु तदा) K1 2 राजा (for राजस्) —^d) D1
इत (for इव) Dc1 Dn1 अकरोत् (for असवत्)

15 D1 om 15^{ab} (cf. v 1 14) —^d) B Dc1
Dn1 S (G5 missing) आविध्य (for आदाय) M5 (sup
lin) वेगवान् (for धीर्य*) —^o) G1 M1 2 रथेनाशु;
M8 5 (orig) ततो भीमो, M4 अयैनं तु, M5 (sup
lin) अयैना तु (for रथे तां तु). K4 सं तु, T G2-4

अवाञ्जद्रे तां तु विमेष गदया गदाम् ॥ १५
 ततो भीमः पुनर्गुर्वी चिक्षेपाधिरथेर्गदाम् ।
 तां शरैर्दशभिः कर्णः सुपृष्ठः सुसमार्हितः ।
 प्रत्यविध्यत्पुनश्चान्यैः सा भीमं पुनराव्रजत् ॥ १६
 तस्याः प्रतिनिपातेन भीमस्य त्रिपुलो ध्वजः ।
 पपात सारथिश्चास्य मुमोह गदया हतः ॥ १७
 स कर्णे सायकान्दं व्यसृजत्कोधमूर्छितः ।
 ध्वजे शरासने चैव शरावापे च भारत ॥ १८

ततः पुनस्तु राधेयो ह्यानस्य रथेषुभिः ।
 ऋष्यवर्णाञ्जघानाशु तथोभौ पार्थिसारथी ॥ १९
 स विपन्नरथो भीमो नकुलस्याप्लुतो रथम् ।
 हरिर्यथा गिरेः शृङ्गं समाक्रामदरिंदमः ॥ २०
 तथा द्रोणार्जुनौ चित्रमयुध्येतां महारथौ ।
 आचार्यशिष्यौ राजेन्द्र कृतप्रहरणौ युधि ॥ २१
 लघुसंधानयोगाभ्यां रथयोश्च रणेन च ।
 मोहयन्तौ मनुष्याणां चक्षुषि च मनांसि च ॥ २२

C 7 6595
B 7 185 25
K 7 182 24

वात (for ता तु) D1 जवान ममेर मोपि —^d) G1
M1 2 गदया समवाद्यत

16 १ K (K missing) D1 2 4 7 8 om (hapl)
16^{ab} —^a) S (G1 missing) गदा (for पुनर्) D2
मव (for गुर्वी) —^b) D' c S (G2 missing) चिक्षे
पाधिरथि (D2 धिरथे, T G2 'तिरथि, G2 4 'तिरथ)
प्रति —^c) १: त (for ता) Dn2 शरैर्वहुभि, Bom
ed गदा बहुभि (for शरैर्दशभि) —^d) K1 B1-3 5
Dc1 Dn प्रवेजित, B1 प्रवेजित, D2 त्रिदारण, T G2 4
M2- प्रवेजित, G2 प्रयोजित (for समार्हित) G1 M1 2
स्वर्गपुर्ग सुवेजित —^e) १: चान्या, १: K1 2 D1 चैव
(for चान्ये) —^f) D2 रथि (for भीम) १: सहसा
व्रजत्, १: K1 2 4 D1 c (marg sec m) पुनरागमत्,
D' रज्ज्वीत् (for 'राजवत्) — After 16, K1 B Dc1
Dn D S (G missing) ins

1284* व्यालीव मन्त्रामिदृता कर्णवाणैरभिद्रुता ।

[T G1 2 M व्याली D' नृण (for कर्ण) Dn1
अभिद्रुत]

17 १) D2 त्रिपुल ध्वज —^c) K1 G2 M2 सारथि
B1 तस्य, G2 चापि (for चान्य) —^d) Bom. ed
मुमोह च गदाहत

18 ०) K2 4 कर्ण, M2 कर्ण — After 18^{ab}, K2
Dn2 D2 4 5 7 8 ins 1285* — K2 om (hapl) 18^{cd},
D2 6 repeat the same after 1285* —^e) D2
(second time) ध्वज K1 शरासनं M2- भीम (for
चैव) Dn2 D2 4 5 6 (second time) 7 8 ध्वज (D2
ददं) शरासन चैव —^d) १: D2 (both times) c (first
time) इन्द्रावापे (D2 प), Dn2 D2 4 5 6 (second
time) शरावाप, D2 इन्द्रावाप (for शरावापे) — १:
K1 2 4 B2 4 D1 2 5 ins after 18 K2 Dn2 D2 4 5
7 8 after 18^{ab}

1285* तस्मै निशितं पीतभांमसेनो महाबल ।
चिच्छेद परवीरान् प्रहमन्निव भारत ।

[(L 1) १: K1 2 4 D1 महैर्, Dn2 D2 4 5 तीक्ष्णैर्
(for पीतैर्) K1 महाबल — (L 2) K1 परवीरान्
D2 भारत]

१: K1 2 4 B1 D1 cont K2 Dn2 D' 4 5 7 8 ins
after 18 D2 6 after the second occurrence of
18^{cd}

1286* कर्णोऽप्यन्यद्गुह्यं हेमपृष्ठं दुरासदम् ।

[D' [5] अप्यन्यद् (for 5प्यन्यद्)]

19 १) T G2 3 रथ्यास् (for हयान्) D2 S (G2
missing) तस्य (for अस्य) १: K (K missing) D1 2 6
रथे शरै, D2 7 8 तथेषुभि (for रथेषुभि) —^c)
K2 4 B1 5 D2 8 8 8 ऋष्यवर्णाञ्ज, Dc1 (orig as in text,
marg) ऋष्य, Dn1 कृष्ण, S (G2 missing) ऋष्य
(for ऋष्य) —^d) K2 3 पार्थिसारथी, D2 पार्थ, G1 M1 प्राप्ति, G2 4 प्राप्ति (for पार्थि) D2 वाणै
सनतपर्वभि

20 ०) D1 3 विपन्नरथे —^b) १: K2 हुतो रथ,
D2 रथे स्थित, T G1-2 M1 2 रथोचम (for [भा]हुतो
रथम्) — D1 5 om 20^{cd} —^c) K2 हरिर्यथा, D2
समुत्थाय (for हरिर्यथा) —^d) M1 समाक्रामद् (for
क्रामद्) D2 सरिंदम

21 D2 reads 21^{ab} twice —^a) १: D2 6 G2 ततो
(for तथा) D2 (second time) ततो महाबलौ चित्रम्
—^c) D2 om राजेन्द्र —^d) D2 T G1-2 M1 2
प्रतिकुर्वौ (for प्रहरणौ) M2-5 कृतप्रतिकुर्वौ

22 ०) D2 4 5 रथ (for लघु) —^b) D2 रणे तव
(for रणेन च)

C 7 ६५१८
B 7 १८८ २३
K 7 १६९ २५

उपारमन्त ते सर्वे योधास्माकं परे तथा ।
अदृष्टपूर्वं पश्यन्तस्तद्युद्धं गुरुशिष्ययोः ॥ २३
विचित्रान्पृतनामध्ये रथमार्गानुदीर्यतः ।
अन्योन्यमपसव्यं च कर्तुं वीरौ तदैपतुः ।
पराक्रमं तयोर्योधा ददृशुस्तं सुविस्मिताः ॥ २४
तयोः समभवद्युद्धं द्रोणपाण्डवयोर्महत् ।
आमिपार्थं महाराज गगने ज्येनयोरिव ॥ २५
यद्यच्चकार द्रोणस्तु कुन्तीपुत्रजिगीपया ।
तत्तत्प्रतिजघानाशु प्रहसंस्तस्य पाण्डवः ॥ २६

23 ^a) D₂ D₄ ६ १ ४ [५]न्योन्य (for सर्वे) — ^b)
G₁ ४ M योधा Ś K₁-३ D₁ स्वे च, K₄ स्वस्य, D₈
येन, D_६ ये न (for [अ]स्माक) Ś₂ D₃ [अ]परे (for
परे) B D_{०१} D_{०१} योधा भरतसत्तम

24 ^a) B₁-३ ६ D_{०१} D_{०१} D_३-६ १ ४ M_३-६ विचित्र (D_१
‘त्रै, D_३ ‘त्र) B_६ D_३ पृतना (for पृ) K_१ युध्ये
(for मध्ये) — ^b) K₄ उदीर्यते, B D_{०१} D_{०१} D_१
‘र्यं तौ, T G_४ ४ ‘र्यतो, M_३-६ ‘र्यं च (for ‘र्यत)
D_{०२} D_३ ६ १ ४ रथमार्गप्रदर्शनै (D_{०२} ‘शितो, D_३
‘शिनो), D_३ ‘मार्गानुदीर्यतौ — ^c) Ś_१ K_३ D_{०२}
D_३ ६ १ ४ तु (for च) — ^d) Ś_३ K_१ २ D_१ तथै
पतु, K₄ B_१-४ D_{०१} (by corr) D_{०१} D_३ ६ १-४ G_४
M_३-६ तदै, B_६ विचेरतु, D_{०१} (before corr)
वदेयतु, D_३ तदैपतु (for तदै) — ^e) G_१ M योधा
— ^f) D_३ ६ ते, D_३ ६ च (for तं) D_{०१} ते शुचि,
S (G_३ missing) युधि वि (for त सुवि)

25 G_१ M om 25^{ab} — ^b) D_३ तदा (for महत्)
— ^c) K₄ B D_{०१} D_{०१} D_३-६ १ ४ G_१ M_१ २ आमिपार्थे
— ^d) Ś_३ K_१ २ D_१ यथा (for इव)

26 ^a) D_३ यच्चकार रणे द्रोण — ^b) D_३ १ ४ G_१
कुन्तीपुत्रे (D_३ G_१ ‘त्रं) (for ‘पुत्र) Ś_३ B_३ ६ D_{०१} D_{०१}
G_१ M_१ २ जिघांसया, M_३ ६ (sup lin) जिहीर्षया (for
जिगीपया) — ^c) D_{०२} तस्य तस्य विद्यार्थं (submetric),
D_३ ६ ६ तस्यार्थस्य विद्यार्थं (= [with var] ३०°), D_१
तत्कृत्य *जघानाशु (sic) — ^d) Ś_३ तत्र, K_३ तव (for
तस्य) D_{०२} D_३ ६ ६ तत्तत्तत् (D_{०२} तत्तत्तु, D_३ तत्तत्तु)
कुरुतेर्जुन (= ३०°), D_१ ४ क्षिप्रहस्तश्च पाण्डव — After
26, G_१ M ins

1287* तावन्न्योन्यं प्रति महान्सरम्भं समजायत ।

मृदुपूर्वमभूद्युद्धं दिव्यास्त्रविदुषोर्द्वयोः ।

यदा द्रोणो न शक्नोति पाण्डवस्य विशेषणे ।
ततः प्रादुश्चकारास्त्रमस्त्रमार्गविगारदः ॥ २७
ऐन्द्रं पाशुपतं त्वाष्ट्रं वायव्यमथ वारुणम् ।
मुक्तं मुक्तं द्रोणचापात्तज्जघान धनंजयः ॥ २८
अस्त्राण्यस्त्रैर्यदा तस्य विधिवद्वन्ति पाण्डवः ।
ततोऽस्त्रैः परमैर्दिव्यैर्द्रोणः पार्थमवाकिरत् ॥ २९
यद्यदस्त्रं स पार्थाय प्रयुङ्क्ते विजिगीपया ।
तस्यास्त्रस्य विधातार्थं तत्तत्स कुरुतेऽर्जुनः ॥ ३०
स वध्यमानेष्वस्त्रेषु दिव्येष्वपि यथाविधि ।

27 K₄ G_४ om (hapl) 27^a-29^b — ^{ab}) Ś_३ K_३
transp न शक्नोति and पाण्डवस्य Ś K_१-३ B_३ ४ D_१ ६
विशेषणे, D_{०२} ‘पितु (for ‘पणे) B_१ ३ ६ D_{०१} D_{०१}
D_३ पाण्डवं स विशेपितु (D_३ ‘पणे), G_३ युद्धे कर्तुं परा
क्रमं — ^c) Ś_१ K_३ G_३ तदा (for तत्) M_३ ६ [ट] प्रम्
(for [अ]स्त्रम्) — ^d) T G_३ ३ M_३ ७ तत्र (G_३ M_३ ६
अस्त्र) मस्त्रविदां वर

28 K₄ G_४ om 28 (cf v 1 27) — ^a) T G_३ ३
M वैवस्वत (for पाशुपत) — ^b) B_३ G_३ दारुण (for
वा) — ^c) D_३ मुक्तं द्रोणस्य चापात् (submetric)
— ^d) D_{०१} त, D_३ स, T G_१-३ M_१ २ नि (for
तज्)

29 K₄ G_४ om 29^{ab} (cf v 1 27) — ^b) D_{०२}
विनिहति च पाण्डव, D_३ विनिहति स पा, G_१ M_३-६
व्यधमत्तानि पा — ^c) S (G_३ missing) तदा (for
ततो) — D_{०२} om 29^d-30°, D_३ reads the same twice.
— ^d) G_३ अस्त्रजत् (submetric) (for अवाकिरत्)

30 For the repetition in D_३, cf. v 1 29 D_{०२}
om 30^{ab} (cf v 1 29) — ^a) Ś_३ K_१ २ ४ तु (for
स) D_३ ३ ६ (both times) १ ४ यानि चास्त्राणि पार्थाय
— ^b) Ś_३ K_१ २ ४ D_{०१} D_१ ३ प्रयुक्तं, D_३ (second
time) ६ प्रयुक्ते, D_१ प्रयुक्तवि (sic), G_१ M_१ २ प्रायु
जद् (for प्रयुङ्क्ते) D_{०१} विजिगीपया, D_३ ६ (both times) १
स जि, G_३ तजि (for विजि) — ^c) T G_३-३ तस्य
(for [अ]स्त्रस्य) K_१ विधानार्थं (for विधातार्थं) B
D_{०१} D_{०१} तस्य तस्य विधातार्थं, D_३ ६ ६ (both times) १ ३
पार्थोपि तस्य तैर्दि (D_३ तदि) इत्यैर् — ^d) B D_{०१} D_{०१}
हि, G_१ M_३-६ वि; M_१ २ सु- (for स) D_{०२} D_३ ६
६ १ ३ अस्त्रैश्चाणि चाग्रसत्

31 ^a) Ś K_१ २ ४ प्र- (for स) D_{०२} विध्यमानेषु.

अर्जुनेनार्जुनं द्रोणो मनसैवाभ्यपूजयत् ॥ ३१
मेने चात्मानमधिकं पृथिव्यामपि भारत ।
तेन शिष्येण सर्वेभ्यः शस्त्रविद्भ्यः समन्ततः ॥ ३२
वार्यमाणस्तु पार्थेन तथा मध्ये महात्मनाम् ।
यतमानोऽर्जुनं प्रीत्या प्रत्यवारयदुत्सयन् ॥ ३३
ततोऽन्तरिक्षे देवाश्च गन्धर्वाश्च सहस्रशः ।
ऋषयः सिद्धसंघाश्च व्यतिष्ठन्त दिदृक्षया ॥ ३४
तदप्सरोगिराकीर्णं यक्षराक्षससंकुलम् ।
श्रीमदाकाशमभ्यर्च्यो मेधाकुलं यथा ॥ ३५

तत्र स्मान्तर्हिता वाचो व्यचरन्त पुनः पुनः ।
द्रोणस्य स्तवसंयुक्ताः पार्थस्य च महात्मनः ।
विसृज्यमानेष्वस्त्रेषु ज्वालयत्सु दिशो दश ॥ ३६
नैवेदं मानुषं युद्धं नासुर न च राक्षसम् ।
न दैवं न च गान्धर्वं ब्राह्मं ध्रुवमिदं परम् ।
विचित्रमिदमाश्चर्यं न नो दृष्टं न च श्रुतम् ॥ ३७
अति पाण्डवमाचार्यो द्रोणं चाप्यति पाण्डवः ।
नानयोरन्तर द्रष्टुं शक्यमस्त्रेण केनचित् ॥ ३८
यदि रुद्रो द्विधाकृत्य युध्येतात्मानमात्मना ।

C 7 8817
B 7 128 44
K 7 128 44

D: वचमानेन्द्रास्त्रेषु —^d) T G: [द्रु]वं, G: [द्रु]वं
(for [अ]पि) —^e) Ś: कन्पुणेन, K: कन्पुणेन,
D: कन्पुणेन (for कन्पुणेन) M: कन्पुणस्य विधिं द्रोणो

32 ^a) D: आत्मनो मेनेभ्यधिकं, D: आत्मनोभ्यधिकं
मेने —^b) D: पृथिव्या Dn: D: अधि, D: इति
(for अपि) —^c) B: ३: 4 Dn: T G: ३: ३ M: ३: परतप,
B: ३: Dn: Dn: G: M: ३: परतप (for समन्तत)

33 ^a) D: ३: तेषा (for तथा) Ś: K: धनुष्मत
(for महात्मनाम्) —^b) D: ३: जितमानो (for यं)
B Dn: Dn: S (G: missing) [३]धिक (for अर्जुन)
—^c) D: ३: ३: आत्मना, D: उत्सयन् (for 'यन्') B
Dn: Dn: S (G: missing) प्रीय (G: M: ३: युध्य) ते स्मार्जु
नेन स

34 ^a) B: ३: ततोऽन्तरिक्षे —^b) K (K: missing)
om 34^a —^c) Dn: Dn: ३: व्यर (D: 'दि' इत्येत समतत

35 ^a) B: ३: तदा, B: ततो (for तद्) B: ३: Dn:
Dn: मकीर्णं (for आकीर्णं) —^b) B (except B: ३) Dn:
Dn: D: गववे (for 'राक्षस') G: 'मकुल' —^c)
T G: ३: श्रीमदाकाशमभ्यर्च्य —^d) T G: ३: यमौ (for
भूयो)

36 ^a) Ś: K: ३: तत स्म, D: ३: तत्त्व (for तत्र
स्म) K: ३: D: ३: मातर्हिता, T G: [अ]स्मार्क हिता
(for स्मान्तर्हिता) —^b) B: व्यचरन्त, Dn: Dn:
व्यचरन्त, Dn: D: ३: ३: विचरति, D: वरति च, D:
G: [३]व्यचरन्त (G: 'त'), T G: ३: व्यचरति, M: व्यच-
रति (M: 'त', M: 'त') Ś K (K: missing) D: यत
स्तव (for पुन पुन) — G: M: transp 36^a and 36^a
—^c) Ś: न्युति (for स्तव) B Dn: Dn: द्रोणपार्यस्तवो
पेता, Dn: D: ३: ३: ३: S (G: missing) द्रोणस्तवसंयुक्ता ;

(D: ३: ३: 'संयुक्ता, G: युक्ताश्च) —^d) B Dn: Dn:
व्यचरन्त नराधिप (B: परतप) — D: om (hapl)
36^a-39^b —^e) B: Dn: Dn: नियुज्यमानेषु, B:
निमज्ज्य, D: विच्छिद्य (for विसृज्य) —^f) Ś K: ३:
Dn: Dn: ३: T G: ३: ज्वालयत्सु (K: येस्त), D: प्रज्व-
लत्सु, G: ज्वालत्सु (for ज्वालयत्सु) Ś K: ३: D:
पुन पुन, K: D: ३: ३: ततस्तव, Dn: तत स्मृत (for
दिशो ददा) — After 36, B Dn: Dn: ius

1288* अद्युवस्तत्र सिद्धाश्च ऋषयश्च समागता ।

[Dn: तव (for तत्र)]

37 D: om 37 (of v l 36) —^a) Ś: K: D:
न दैव, K: तदेव, D: ३: ३: न चेद् (for नैवेद्) —^b)
B: अत (for इद्) G: M: ३: ब्राह्म परमिदं ध्रुव —^c)
D: ततो, D: ३: नाना (for न नो)

38 D: om 38 (of v l 36) —^a) B: अपि
(for चापि) G: M: ३: यत् शौर्यं च पादव —^b)
The portion of the text from 38^a up to 7 165
62^b is lost in Ś: on missing folios B Dn: Dn:
G: M: ३: transp द्रष्टु and शक्य D: G: ३: दृष्ट (for
द्रष्टु) K: B: ३: Dn: D: ३: ३: T G: ३: अन्येन, B:
अर्थेषु, B: ३: Dn: Dn: D: G: M: अस्त्रेषु (for अस्त्रेण)
G: M: ३: कर्हिचित्, M: ३: केपु* (for केन*)

39 Ś: missing (of v l 38) D: om 39^a (cf.
v l 36) —^a) G: M: ३: कृत्वा (for रुद्रो) D: ३:
कृत्वा; G: M: ३: रुद्रो (for 'कृत्वा') —^b) B: G: ३: ३:
M: ३: युध्येद् (for 'त') —^c) M: ३: [द]पमौ —^d)
D: अयान्यत्र; D: अन्यदत्र, D: ३: 'धात्र (for 'त्र
तु). B: ३: Dn: Dn: M: ३: न तु (by transp). Dn:

C 7 8617
B 7 128. 44
K 7 129 44

तत्र शक्योपमा कर्तुमन्यत्र तु न विद्यते ॥ ३९
ज्ञानमेकस्यमाचार्ये ज्ञानं योगश्च पाण्डवे ।
शौर्यमेकस्यमाचार्ये बलं शौर्यं च पाण्डवे ॥ ४०
नेमौ शक्यौ महेष्वासौ रणे क्षेपयितुं परैः ।
इच्छमानौ पुनरिमौ हन्येतां सामर जगत् ॥ ४१
इत्यनुवन्महाराज दृष्ट्वा तौ पुरुषर्षभौ ।
अन्तर्हितानि भूतानि प्रकाशानि च संघशः ॥ ४२
ततो द्रोणो ब्राह्ममखं प्रादुश्चक्रे महामतिः ।
संतापयन्नणे पार्थ भूतान्यन्तर्हितानि च ॥ ४३

वर्तते (for विद्यते) D₁ ५ अन्य त (D₅ 'न्यत्त') मनुवर्तते

40 S₂ missing (of v 1 38) D₈ om (hapl)
40^{so}, D₈ reads the same on marg sec m —^b)
Dn₁ D₁ 4-6 G₁ M₁ 2 ज्ञानयोगश् — After 40^{so}, G₁
M ins

1289* द्रोणे सौष्ट्रमाचार्ये लाघव सौष्टवं तथा ।
अर्जुने दृश्यते व्यक्त नान्यस्मिन्स्तदनुर्धरे ।
लक्षमेकस्यमाचार्ये लक्ष वेधश्च पाण्डवे ।
शैश्यमेकस्यमाचार्ये शैश्य वेधश्च पाण्डवे ।

[(L 3) M₁ लक्षवेध (for लक्ष वेधश्) — After line
3, G₁ ins

1290* गतमेकस्यमाचार्ये गत वेधश्च पाण्डवे ।

— (L 4) G₁ शैश्यम् (for the first शैश्यम्) M वेद
(for वेधश्)]

— K₁ D₁ 8 M₈ om (hapl) 40^{so}

41 S₂ missing (of v 1 38) —^b) B D₈ Dn₁
युद्धे (for रणे) K₁ B₈ D (except D₁) क्षपयितु,
B₁-4 क्षय*, S (G₅ missing) द्राव* (for क्षेप*) —^d)
S₁ हन्याता

42 S₂ missing (of v 1 38) —^a) Dn₁ [उ]क्त-
वान्, G₂ [अ]र्जुन (for [अ]र्जुन्) —^d) B₈ D₈ T
G₈ 4 सर्वश (for सवश) — After 42, S (G₅
missing) ins

1291* यदा द्रोण महाराज विशेषयति पाण्डव ।

[M₁ यथा (for यदा)]

43 S₂ missing (of v 1 38) —^a) M₁ 2 तदा
(for ततो) D₁ ब्रह्माखं (submetric) (for ब्राह्ममखं)
—^b) T G₂ 4 महापुत्रि; G₂ 'मना: (for 'मति.),
— After 43^{so}, S (G₅ missing) ins.

ततश्चाल पृथिवी सपर्वतवनडुमा ।

ववौ च विपमो वायुः सागराश्चापि चुक्षुः ॥ ४४

ततस्त्रासो महानासीत्कुरुपाण्डवसेनयोः ।

सर्वेषां चैव भूतानामुद्यतेऽस्त्रे महात्मना ॥ ४५

ततः पार्थोऽप्यसंभ्रान्तस्तदस्त्रं प्रतिजग्निवान् ।

ब्रह्मास्त्रेणैव राजेन्द्र ततः सर्वमशीशमत् ॥ ४६

यदा न गम्यते पारं तयोरन्यतरस्य वा ।

ततः संकुलयुद्धेन तद्युद्धं व्याकुलीकृतम् ॥ ४७

नाज्ञायत ततः किञ्चित्पुनरेव विशां पते ।

1292* तदस्त्र सधित राजन्धोररूपं महादेवे ।

[T G₈ 4 स (G₁ स) दित (for सधित)]

—^a) D₈ स तापयन्, D₈ T G₂ M₈-8 संतापय (D₅
'ये) द्

44 S₂ missing (of v 1 38) —^b) D₁ नग
(for वन) — After 44^{so}, S (G₅ missing) ins

1293* सरितश्च प्रतिस्रोत समूहवै क्षणान्तरम् ।

[M₈-8 प्रतिस्रोता*]

—^a) D₈ Dn₁ चचार (for ववौ च) —^d) D₁ [अ]-
भि (for [अ]पि) K₁ चुक्षुः (for 'भु)

45 S₂ missing (of v 1 38) —^a) T G₂-4 तत्र
(for ततस्) D₁ चाहो (for त्रासो) —^b) Dn₁ D₂
4 5 7 8 सैन्ययो (for 'सेनयो) —^d) K₁ Dn₁ D₈
महात्मना

46 S₂ missing (of v 1 38) —^a) D₈ हि (for
अपि) —^d) G₂ अशीर्यत (for अशीशमत्)

47 S₂ missing (of v 1 38) —^a) D₈ Dn₁
M₈-8 नागस्यते (for न ग*) —^b) Dn₁ D₈-8 च, S
(G₅ missing) वै (for वा)

48 S₂ missing (of v 1 38) Dn₁ reads 48^{so}
twice —^a) K₁ 2 D₈ न ज्ञायत G₂ कश्चित् (for
किञ्चित्) —^b) Dn₁ (first time) अतरिक्षचरस्तदा
—^c) D₂ प्रसृते, T G₈ 4 प्रवृद्धे (for ते) Dn₁
तुमले D₁ 5 7 8 प्रसृते तुमले युद्धे, D₈ प्रवृद्धे बहुले
युद्धे —^d) D₈ तदा, T G₂ 8 4 M नृप, G₂ अपि
(for मृधे) — After 48, S (G₅ missing) ins.,

1294* द्रोणस्त्यज्य रणे पार्थ पाञ्चालान्धवावत ।

अर्जुनोऽपि रणे द्रोणं त्यक्त्वा प्राद्रावयत्कुर्वन् ।

प्रवृत्ते तुमुले युद्धे द्रोणपाण्डवयोर्मृधे ॥ ४८
शरजालैः समाकीर्णं मेघजालैरिवाम्बरे ।

न स्म संपतते कश्चिदन्तरिक्षचरस्तदा ॥ ४९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिपट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६३ ॥

१६४

संजय उवाच ।

तस्मिंस्तथा वर्तमाने नराश्वगजसंक्षये ।

दुःशासनो महाराज घृष्टद्युम्नमयोधयत् ॥ १

स तु रुक्मरथासक्तो दुःशासनशरादितः ।

अमर्षात्तत्र पुत्रस्य शरैर्वाहानवाकिरत् ॥ २

क्षणेन स रथस्तस्य सध्वजः सहसारथिः ।

नादृश्यत महाराज पार्षतस्य शरैश्चितः ॥ ३

दुःशासनस्तु राजेन्द्र पाञ्चाल्यस्य महात्मनः ।

नाशक्तप्रमुखे स्थातुं शरजालप्रपीडितः ॥ ४

स तु दुःशासनं वार्ष्णेर्विमुखीकृत्य पार्षतः ।

किरञ्चरसहस्राणि द्रोणमेवाम्बयाद्रणे ॥ ५

प्रत्यपद्यत हार्दिक्यः कृतवर्मा तदन्तरम् ।

C 7 1523
B 7 129 6
K 7 190 6

शरैर्वैरथ ताम्या तु छायाभूतं महामृधे ।

तुमुलं प्रवर्मा रान्त्वध्वंसं जगते मयम् ।

[(L 1) T G₂ 4 मुक्त्वा, G₂ लक्त्वा (for ल्यज्)
 M₁ 2 अभिधावन (for अन्व) — (L 3) M₃-s अपि
 (for अय) M₃-s च (for तु)]

49 Ś₂ missing (cf. v 1 38) —^a) D₃ सम*त
 (for शरजालैः) D₁ 5 समाकीर्णं, G₁ M अवाकीर्णं
 (for समा*) T G₂-4 प्रच्छादितेर्जुनेनाजौ शर(T मेघ)जालैर-
 (G₂ 'स्त')याथरे —^c) G₃ मस्तमते (for सपतते) Ś₁
 K₃ नामपतत्त कश्चिद्, K₁ नासन्त्यत तत् किंचिद्, K₂
 नामन्पर्वतत् किंचिद्, K₄ D₁ 3 4 5 7 8 नापतच्च तत्
 कश्चिद्, D₁ D₁ न स्म सपद्यते किंचिद्, D₁ 2 नाम
 सपद्यते कश्चिद्, D₂ समापतत्त क, D₃ समापतत् न
 क —^d) T G₂-4 तथा (for तदा) B (except B₁)
 D₃ 5 अतरी(D₃ नातरि)क्षचरस्तदा, D₁ पुनरेव विद्या पवे

Colophon Ś₁ K₁ G₁ missing — Sub-partan
 B₁ 3 (marg) द्रोणवध — Day of Drona's General-
 ship Ś₁ K₃ T G₁ 3 4 पचमेहनि, K₁ D₁ पंचमयुद्ध-
 दिवस, K₄ पंचमदिवसयुद्ध, M₁ 2 पचमेहि — Adhy
 name Ś₁ K₁-3 D₁ 2 द्रोणाजुनयुद्धं, Bom ed सकुल-
 युद्ध — Adhy no (figures, words or both)
 D₁ 189, D₂ 192, D₃ 82, T G₂-4 184, G₁
 M₁ 2 182, M₃-s 181 — Śloka no D₁ 52

164

☞ This adhy is missing in Ś₁ K₃ G₃ (cf v 1
 7 163 38, 125 14, 137 9)

1 ^a) B₃ D₁ D₁ ततो; B₄ D₁ 5 7 8 तदा (for
 तथा) M₃-s वध्यमाने तत् सैन्ये —^b) B₁ रयाश (for
 नराश) D₁ 5 7 8 नरप्रवरयोस्तथा (D₃ 'दा'), S (G₃
 missing) हस्त्यधरयसक्षये (G₃ कुले), Bom ed. राजा
 शनर —^d) D₃ अपोययत्, D₄ अयोज* (for अयोध*)

2 ^a) M₁ 2 रुक्म- (for रुक्म) D₁ रथारक्तो, M₃-s
 रथे सक्तो (for रथासक्तो) —^b) D₁ पूर्वमेव विद्या पवे
 — D₁ om (hapl) 2^a-3^d —^c) K₄ इवाकिरत् (for
 अवा*)

3 D₁ om. 3 (cf. v 1 2) —^a) G₃ रथे (for
 रथस्), S (except G₃, G₃ missing) चास् (for
 तस्). —^d) D₃ (marg as in text) M₁ 2 पार्षतश्च
 (for 'तस्'). D₁ 5 7 8 पुन (for चित).

4 M₃ om 4^{ad}. —^b) K₂ D₂-s 7 8 पाचालस्य
 —^c) K₁ 2 M₁ समरे (for प्रमुखे) —^d) Ś₁ K (K₃
 missing) D₁ जालेन, D₃ जालै प्र- (for जालप्र)
 M₁ शरजातप्रताडित

5 For 5^{ad}, G₁ M subst

1295* घटद्युम्नोऽपि राजेन्द्र मम दृष्ट्वा तवारमजम् ।

सोदर्याणां त्रयश्चैव त एनं पर्यवारयन् ॥ ६
तं यमौ पृष्ठतोऽन्वैतां रक्षन्तौ पुरुषर्षभौ ।
द्रोणायामिमुखं यान्तं दीप्यमानमिवानलम् ॥ ७
संप्रहारमकुर्वन्ते सर्वे सप्त महारथाः ।
अमर्षिताः सत्त्वन्तः कृत्वा मरणमग्रतः ॥ ८
शुद्धात्मानः शुद्धवृत्ता राजन्स्वर्गपुरस्कृताः ।
आर्यं युद्धमकुर्वन्त परस्परजिगीषवः ॥ ९

[Ms om the prior half]

—^d) K₁ ३ ४ D₁ वली (for रणे)

6 ^a) K₈ अभ्यपद्यत (for प्रत्य) —^b) Bom ed
खनतर (for तदन्तरम्) —^c) D₂ ४ ६ १ सौदर्याणा
D₁ ८ T G₂ ३ त्रय (for त्रयश्) G₁ M₁ २ चैन (for
चैव) —^d) D₈ ते सर्वे; D₁ ५ ७ ८ ततस्त, S (G₅
missing) सर्वत (for त एन) S₁ K (K₅ missing)
D₁ प्रत्यवारयन्, D₈ T G₁-३ पर्यवारयत्

7 ^a) Dn₂ M₄ (sup l₁n) तौ यमौ, G₁ M₁ २ यमौ
च (for त यमौ) Some MSS [s]न्वेता, B₄ [s]-
न्वेत्, Dn₂ D₃ ६ वीरौ (for ऽन्वैता) —^b) D₈ ६
रक्षतावनु (D₈ न्व) जगमत् —^c) G₁ M₈-५ द्रोणस्य (for
द्रोणाय) K₈ Dn₂ यात (for यान्त)

8 D₇ om (hapl) 8^b-9^c —^b) D₈ गता (for
सर्वे) K₄ Dn₂ D₂ च सु, S (G₅ missing) तत्र (for
सप्त) —^c) M₈ सत्यवत (for सत्त्व)

9 D₇ om 9^{ab} (cf v 1 8) —^a) G₈ शुद्धा-
त्मान D₁ शुद्धात्मान च शुद्धत्वाद्; D₅ ८ त्मान शुद्ध-
सत्त्वा, D₆ शुद्धवृत्ता सत्त्ववतो —^b) Dn₂ स्वर्ग (for
स्वर्ग) —^c) D₁ Dn D₂ ३ ५ ६ आर्ययुद्धम्, G₁ M
आर्या युद्धम् (for आर्यं युद्धम्) D₁ Dn₁ om (hapl)
from कुर्वन्त up to धर्मयुद्ध (in 10^c) Dn₂ D₁ ५ ८
अकुर्वन्ते (for वन्त) —^d) S₁ K₁-३ D₁ जिगीषया,
G₁ M वधैपिण

10 D₁ Dn₁ om up to धर्मयुद्ध (cf v 1 9)
—^a) S (except M₄, G₅ missing) शुद्धाभिजन (for
शुद्धा) D₁ ५ कुर्वाणा (for कर्माणो) —^b) Dn₂
गतिमतो (for मतिमन्तो) S₁ K₈ B₅ M₈-५ जनाधिप
(for धिपा) —^c) D₂ ५ ६ अकुर्वन्त, G₂ अयुध्यत
(for अयुध्यन्त) —^d) K₂ प्रेक्ष्यतो, B (except B₄)
D₁ Dn₁ D₂ प्रेक्षतो, Dn₂ D₁ ५ ७ ८ पश्यन्तो, T
G₂-१ काक्षन्तो (for प्रेक्षन्तो)

शुक्लामिजनकर्माणो मतिमन्तो जनाधिपाः ।
धर्मयुद्धमयुध्यन्त प्रेक्षन्तो गतिमुत्तमाम् ॥ १०
न तत्रासीदधर्मिष्ठमशस्त्रं युद्धमेव च ।
नात्र कर्णो न नालीको न लिप्तो न च वस्तकः ॥ ११
न सूची कपिशो नात्र न गवास्थिर्गजास्थिकः ।
इपुरासीन्न संश्लिष्टो न पूतिर्न च जिह्वगः ॥ १२
ऋजून्येव विशुद्धानि सर्वे शस्त्राण्यधारयन् ।

11 ^b) S₁ T G₃ अशस्त्र, K₁ अशस्त्र, K₈ ४ अशस्त्र,
Dn₂ D₂ ४ ५ ७ ८ नाशस्त्र (for अ) B₄ G₁ ४ M₁ २ वा
(for च) —^c) D₃ न तु (for नात्र) G₂ M₈-५
नालीको B D₁ Dn₁ D₅ न तत्र कर्णो (Dn₁ D₅ 'णि-)
नालीको, T G₁ ३ ४ M₁ २ न चा (G₁ M₁ २ त) तत्र कणिना-
(G₃ 'र्णो ना) ली (G₈ ४ 'ली) को —^d) K₄ वस्तिक,
B₁ वक्तक, B₂ ३ ५ D₈ वस्तक, D₁ D₅ S (G₅
missing) वस्तक, Dn₁ D₂ ४ ५ ७ ८ वस्तक, Dn₂
वस्तिक (for वस्तक) B₄ न च लिप्तो न वस्तक
—After 11, M₈-५ ins 1296*

12 M₈-५ om 12^{ab} —^a) S₁ K₁-३ सूति, B₁ २
शूची, B₈ ५ शुची, D₁ ६ [अ]शुचि, D₇ ८ सूचि (for
सूची) D₁ ८ वापि, D₇ ८ वासीन् (sic), Bom
ed नैव (for नात्र) Dn₁ न सूची कपिशा चोसि (sic),
Dn₂ न सूची कपिशेने च (sic), D₂ न सूति क्षप्यमानो
वा, D₁ न सूति कपिमानेव (sic), D₅ नाशुचि कपिशा
वापि —^b) B₁ Dn₂ D₁ न गवास्थि, B₈ गवास्थिक,
D₅ T G₈ न गवाक्षि (D₅ 'क्षिर्), G₁ ४ M₁ २ न गवाक्षी
(for 'स्थिर्) S₁ K₈ D₈ न चाधिक, K₁ २ न चाविक,
Dn₁ D₇ ८ अजाविक, D₂ अजोधिक, D₄ ५ अजारकि
(D₅ 'रिका), D₆ न जाविक, T₁ न चास्थिक (for
गजास्थिक) G₂ न भवाक्षि भुजास्थितौ —T G₁-४
M₁ २ ins after 12^{ab} M₈-५ after 11

1296* न चूली वलिशस्त्रं न यमी नापि पावकः ।

[G₁ वलिशस्त्र M₈-५ न चूली वलिशस्त्र (for the prior
half) M₁ वर्मी (for यमी) M₈ न वर्मी न पावक. (sub-
metric), M₅ न वर्मी नापि पावक. (for the post. half)]
—^c) K₁ ४ D₁ ७ ८ S (G₅ missing) संश्लिष्टो (for स
श्लिष्टो) Dn₂ इपुरासीन्नमश्लिष्टो (sic) —^d) D₁ Dn₁
पूतिर्न Dn₂ पुजिर्न, T G₂-४ M पूती (for पूतिर्न)
G₁ M₁ ३-५ जिह्वक

13 ^a) D₁ एव (for एव) Dn₂ हि (for वि)
D₁ ५ ७ ८ तान्येव हि विशुद्धानि —^b) B₁ D₁ ५ ७ ८ G₁

सुयुद्धेन पराल्लोकानीप्सन्तः कीर्तिमेव च ॥ १३
 तदासीत्तुमुलं युद्धं सर्वदोषविवर्जितम् ।
 चतुर्णां तव योधानां तैस्त्रिभिः पाण्डवैः सह ॥ १४
 घृष्टद्युम्नस्तु तान्हित्वा तव राजत्रयर्षभान् ।
 यमाभ्यां वारितान्दृष्ट्वा शीघ्रात्त्रो द्रोणमभ्ययात् ॥ १५
 निवारितास्तु ते वीरास्तयोः पुरुषसिंहयोः ।
 समसज्जन्त चत्वारो वाताः पर्वतयोरिव ॥ १६
 द्वाभ्या द्वाभ्यां यमौ सार्धं रथाभ्या रथपुंगवौ ।
 समासक्तौ ततो द्रोणं घृष्टद्युम्नोऽभ्यवर्तत ॥ १७
 दृष्ट्वा द्रोणाय पाञ्चाल्यं व्रजन्तं युद्धदुर्मदम् ।

यमाभ्यां तांश्च संसक्तांस्तदन्तरमुपाद्रवत् ॥ १८
 दुर्योधनो महाराज किरञ्जशोणितभोजनान् ।
 तं सात्यकिः शीघ्रतरं पुनरेवाभ्यवर्तत ॥ १९
 तौ परस्परमासाद्य समीपे कुरुमाधवौ ।
 हसमानौ नृशार्दूलावमीतौ समगच्छताम् ॥ २०
 बाल्ये वृत्तानि सर्वाणि प्रीयमाणौ विचिन्त्य तौ ।
 अन्योन्यं प्रेक्षमाणौ च हसमानौ पुनः पुनः ॥ २१
 अथ दुर्योधनो राजा सात्यकिं प्रत्यभाषत ।
 प्रियं सखायं सततं गर्हयन्वृत्तमात्मनः ॥ २२
 विक्क्रोधं धिक्कसखे लोभं धिद्मोहं धिगमर्षितम् ।

C 7 6650
B 7 129 23
K 7 190 23

M सर्व (for सर्वे) S₁ K₁ 2 D₁ 3 अपातयत् (S₁ D₁ 'न्'), Dn₁ D₁ G₁ अवारयन् (D₁ त्) (for अधां) —^d) D₁ हंसित, S (G₁ missing) दृच्छत (for हंसन्त)

14 ^a) Dn₁ D₁ 5 7 8 तुमल —^b) D₁ 4 5 7 8 S (G₁ missing) पाप (for दोष) D₃ स्वच्छ दोषविवर्जित —^c) Dn₁ चैव (for तव) G₁ 4 M योधाना

15 ^a) K₁ B Dc₁ Dn S (G₁ missing) दृष्ट्वा, D₂ 6 हत्वा, D₅ जित्वा, D₁ 8 वीरास् (for हित्वा) —^b) D₅ पुत्रान् (for राजन्) K₁ 2 D₂ 7 8 नरर्षभान् (for रथं) —^c) G₂ वारितस् (for तान्) K₁ B Dc₁ Dn वीरास्, S (G₁ missing) तत्र (for दृष्ट्वा) —^d) Dn₂ शीघ्रात्त्रो (for स्त्रो) G₂ तव सेनां समभ्ययात्

16 ^a) T G₂-4 शराचिं (G₃ 4 चि) तास्, G₁ M शरानलास् (for निवारितास्) M₃-5 ततो (for तु ते) D₃ 6 योधास् (for वीरास्) —^c) K₁ 2 D₅ चतुरो (for चत्वारो)

17 ^b) K₁ 2 D₁ नर- (for रथ) B₁ D₃ 6 सत्तमौ (for पुंगवौ) D₅ रथाभ्या पुरुषर्षभौ, T G₂-4 रथिनां रथ (G₃ थि) सत्तमौ —^c) G₁ 4 रणे (for ततो) —^d) Dn₂ [S] अभ्यवर्षत, M₃-5 'यात्पुन (for 'वर्तत)

18 ^a) D₅ युद्धाय (for द्रोणाय) G₁ M₁ 2 त यात् (for पाञ्चाल्य) —^b) S₁ गच्छत, K₁ 2 प्रयात्, G₁ M₁ 2 पांचाल्य, G₃ जयत् (for व्रजन्त) D₁ 5 7 8 व्रजन्त शत्रुमर्दन —^c) D₅ G₁ संयुक्तास् M₃-5 यमाभ्या सह ससक्तास् —^d) G₁ M (except M₁) उपाद्रवन् — M₃-5 ins after 18 G₁ M₁ 2 after 19

1297* ततस्त्रय सुतो राजन्सास्वतेन समागत ।

19 ^d) K₁ अभ्यवर्षत (for वर्तत) — After 19, G₁ M₁ 2 ins 1297*

20 ^b) T G₂-4 M₃-5 वाज्यैकुरुपुग (G₁ 'पाड) वौ —^c) B₁ Dn₁ D₁ G₂ सहमानौ, T G₂ 4 हिंस (for हस) S (G₁ missing) महावीर्याष् (for नृशार्दूलाव्) —^d) D₃ प्रतीतौ, G₃ 4 अहिता, M₁ विभीतौ (for अ) B Dc₁ Dn S (G₁ missing) समसज्ज (B₅ जे) ता (for 'गच्छताम्)

21 ^a) K₁ B₃ Dn₂ D₂ 4 5 7 8 बाल्य (for बाल्ये) B₁ बाल्ये सर्वाणि वृत्तानि —^b) D₅ प्रीयमानौ (sic) (for प्रीयमाणौ) D₅ T G₂-4 M₃-5 प्राचिन्त्य (for विचिन्त्य) —^c) K₂ Dc₁ Dn₁ D₅ प्रेक्षमाणौ, K₁ प्रेक्षमानौ (for 'माणौ) Dn₂ D₂ 4 5 7 8 तावन्न्योन्यं प्रेक्ष्य (Dn₂ D₂ 'क्ष) माणौ —^d) B Dc₁ Dn₁ D₁ 2 सयमानौ, Dn₂ हन्य, D₁ 7 8 समानौ तौ (D₃ तु), D₅ सज्जतौ च, T G₃ 4 हर्षमाणौ, G₂ सहमानौ (for हस)

22 ^b) B Dc₁ Dn T G₁-4 M₁ 2 सात्यकिं समभाषत —^c) M₃-5 प्रिय (for प्रिय) T G₂ 8 सहाय (for सखाय) —^d) S₁ K₁ 2 4 D₃ 6 वृत्तिम् (for वृत्तम्)

23 ^a) S (G₁ missing) च वै (G₂ मे) (for सखे) —^b) B₁ 4 Dc₁ D₁ 5 7 अमर्षिता, B₂ Dn₁ T G₂-4 M₃-5 'र्षितां, G₁ M₁ 2 पराक्रम (for अमर्षितम्) —^c) Dn₂ D₁-7 G₂ क्षत्रम् (for क्षात्रम्) —^d) K₂ B₁ (marg) 2-5 Dc₁ Dn₁ बलपौरुष, B₁ (orig) बलमौपथ (for 'मौरसम्)

24 ^a) K₃ B D (except D₁) यत्र (for यत्वं) D₅

C 7 6570
D 7 179 23
K 7 190 13

धिगस्तु क्षात्रमाचारं धिगस्तु बलमौरसम् ॥ २३
यत्त्वं मामभिसंधत्से त्वां चाहं शिनिपुंगव ।
त्वं हि प्राणैः प्रियतरो ममाहं च सदा तव ॥ २४
स्मरामि तानि सर्वाणि बाल्ये वृत्तानि यानि नौ ।
तानि सर्वाणि जीर्णानि सांप्रतं नौ रणाजिरे ।
किमन्यत्क्रोधलोभाभ्यां युध्यामि त्वाद्य सात्वत ॥ २५
तं तथावादिनं राजन्सात्यकिः प्रत्यभापत ।
प्रहसन्विशिसांस्तीक्ष्णानुद्यम्य परमास्त्रवित् ॥ २६
नेयं सभा राजपुत्र न चाचार्यनिवेशनम् ।
यत्र क्रीडितमस्माभिस्तदा राजन्समागतैः ॥ २७

दुर्योधन उवाच ।

क सा क्रीडा गतास्माकं बाल्ये वै शिनिपुंगव ।
क च युद्धमिदं भूयः कालो हि दुरतिक्रमः ॥ २८
किं नु नो विद्यते कृत्यं धनेन धनलिप्सया ।
यत्र युध्यामहे सर्वे धनलोभात्समागताः ॥ २९
संजय उवाच ।
तं तथावादिनं तत्र राजानं माधवोऽब्रवीत् ।
एवंवृत्तं सदा क्षत्रं यद्वन्तीह गुरुनपि ॥ ३०
यदि तेऽहं प्रियो राजञ्जहि मां मा चिरं कृथाः ।
त्वत्कृते सुकृताल्लोकान्गच्छेयं भरतर्षभ ॥ ३१

त्वाम् (for माम्) Ds ६ इह, Gs M1 २ इति (for
अभि) Dc1 गच्छस्व (for सधत्से) —^b) K1 त्वा
चाह, Dn1 त्वामह, Ds अह त्वा, Ds चाह त्वा (by
transp), Ds त्वा चाह Ds १ २ शनि (for शिनि-
—^c) B1 Ds १ २ च (for हि) Ds १ २ Gs M1 २
प्रियतमो (for 'तरो) —^d) S (Gs missing) ममाहं
तव वै तथा

25 ^a) B1 om (hapl) from तानि up to यानि नौ
(in 25^b) B1 transp सर्वाणि and वृत्तानि D1 २ ३
१ २ यात्य, Ds वाक्ये, M1 बाले (for बाल्ये)
Ds १ २ M1 २ तानि (for यानि) Dc1 Dn2 Ds वै,
Dn1 भो, Ds १ २ ते (for नौ) —^d) K1 सप्राप्त,
B1 lacuna (for सांप्रत) K1 २ ३ D1 तु, B1 Ds Gs
नौ, B1 Ds १ ते (for नौ) —^e) K1 lacuna, Ds
१ २ अद्य (for अन्यत्) B1 -लामाभ्या (for लो)
—^f) Bom ed युद्धमेव (for युध्यामि त्वा) K1 त्वाम्
(hypermetric) (for त्वा) Dc1 Gs सात्वत Dn2
युध्यामस्त्वाव सात्वत (sio)

26 ^a) B Dc1 Dn1 तत्र (for राजन्) —^b) Dn2
D2 सात्वत (for सात्यकि) Ds १ २ सात्वत प्रत्यपद्यत
—^c) Dn2 प्रहसन् (for प्रहसन्) —^d) K1 २ अस्म्य-
स्यन् (for उद्यम्य) S (Gs missing) उद्यम्य प (Ms-
'दमन्प'रलोकाजित्)

27 Before 27, S (Gs missing) ins सात्यकि-
—^b) B Dc1 Dn1 नाचार्यस्य, Dn2 D1 १ न चाचार्य-
S (Gs missing) नैवाचार्य (for न चा) —^c) Dn2
Ds १ २ यद्य (for यत्र) —^d) S (Gs missing)
पुरा (for सदा) S1 K1-3 बाल्ये, D1 बाल्यं (for

राजन्) Dn1 Ds १ २ सभागतै (for समा')

28 ^a) Dn1 कस्मात् (for क सा) —^b) B1 ३ Dc1
Dn1 [s]पि (for वै) K1 Ds १ २ शनि (for शिनि)
S1 नदन (for पुंगव)

29 Ds om 29 T Gs ३ om 29-60 —^a) S1
(sup in as in text) क नु, K1 B1 ३ Dn Ds ३ ३
किं नु (for किं नु) Gs ३ M मे (for नौ) Ds लोके
(for कृत्य) —^b) K1 २ D1 रणेन (for धनेन) K1 ३
D1 लिप्सुना, Gs M1 २ लिप्सत, Gs -लिप्सक (for
लिप्सया) D1 ३ धनेन चलवस्तुना, Ms-5 'न विह
युध्यत —^c) Ms-२ तत्र (for यत्र) K1-3 Dn2
D1-3 ६-३ वध्यामहे (for युध्या) S1 Ks ३ D1 शब्द-
K1 यद्दत् (for सर्वे) —^d) D1 समागतान्, Ds 'गम'
(for 'गता)

30 T Gs ३ om 30 (cf v 1 29) B1 om the
ref. —^b) Dn2 Ds १ २ सात्वतो (for माधवो)
—^c) Gs ३ M युक्त (for वृत्त) Dn2 महा, Ds Gs
Ms-5 यदा, Ds तथा, Ds १ २ यथा (for सदा) Ks
B1-3 Dc1 Ds ६ Gs M1 २ क्षात्रं (for क्षेत्र) —^d) Ks
Dn2 D1-5 युध्यतीह, Ds जघ्नीतीह, Ds यत्र घ्नति,
Gs ३ M युध्यते ह (for यद्वन्तीह) S1 K1-3 Ds कुरुन्
(for गु')

31 T Gs ३ om 31 (cf v 1 29) —^a) Dn2
यत्र (for यदि) Dn2 त्वा ते, Ds १ २ अह ते (by
transp) —^b) Gs Ms ३ मामचिर, Gs M1 २ ३ मा
मा चिर (for मां मा चिरं) —^c) Ds om 31^{ed} —^d)
Ds आस्थेय, Gs ३ M इच्छेय (for न') S1 Ks गच्छेयं

या ते शक्तिर्बलं चैव तत्क्षिप्रं मयि दर्शय ।
 नेच्छाम्येतदहं द्रष्टुं मित्राणां व्यसनं महत् ॥ ३२
 इत्येवं व्यक्तमाभाष्य प्रतिभाष्य च सात्यकिः ।
 अभ्ययात्तूर्णमव्यग्रो निरपेक्षो विशां पते ॥ ३३
 तमायान्तमभिप्रेक्ष्य प्रत्यगृह्णात्तवात्मजः ।
 गरैश्चावाकिरद्राजज्जनेयं तनयस्तव ॥ ३४

ततः प्रवृत्ते युद्धं कुरुमाधवासिंहयोः ।
 अन्योन्यं क्रुद्धयोर्घोरं यथा द्विरदसिंहयोः ॥ ३५
 ततः पूर्णायतोत्सृष्टैः सात्वतं युद्धदुर्मदम् ।
 दुर्योधनः प्रत्यविध्यद्दशभिर्निशितैः शरैः ॥ ३६
 तं सात्यकिः प्रत्यविद्धत्तथैव दशभिः शरैः ।
 पञ्चाशता पुनश्चाजौ त्रिंशता दशभिश्च ह ॥ ३७

C 7 2664
 B 7 189 18
 K 7 190 37

कुरुपुगव, Ds 'च पुरुषर्षभ

32 T G₂ s om 32 (cf v 1 29) —^a) B Dc1
 Dn1 D₂ G₁ 4 M सद्य (for चैव) —^b) D₂ c लपि
 (for मयि) D₃ तत्क्षत्रमिव दर्शय —^c) Ś1 K₃ अहम्,
 K₄ Dn D₂ 1 8 तद्, G₁ 4 M एतम् (for एतद्)
 Ś1 K₃ इदं (for अहं)

33 T G₂ s om 33 (cf v 1 29) —^a) K₁
 युक्तम् (for व्य) —^c) K₁ अत्ययात्, Dn₂ D₂ 4 8
 1 8 अन्व (for लम्ब्य) —^d) K₁ 8 निरपेक्षो (K₃
 'क्ष'), Dn₂ 'पेक्षे (for 'पेक्षो) B Dc1 Dn1 दया ना-
 (Dc1 Dn1 मा) कुरुतात्मनि

34 T G₂ s om 34 (cf v 1 29) —^a) B Dc1
 Dn1 महाबाहु, D₃ त सप्रेक्ष्य (for क्षमि) — D₂
 om 34^d —^c) K₂ D₁ 8 चैवाकिरद्, D₄ च विकि-
 रद् (for चावा) D₇ 8 शरैश्च विकिरस्तीक्ष्णै, M₈-s
 'श्चावास्त्रद्राजा — After 34, D₂ ins 1299*

35 T G₂ s om 35 (cf v 1 29) D₂ om 35-37
 —^a) G₁ प्रवृत्ते (for 'वृत्ते) D₂ तत प्रवृत्ते युद्धे तु
 —^b) K₁ 2 4 D₁ सुख्ययो, M₃-s वीरयो (for
 -सिंहयो) — Ś1 K₁-3 D₁ 1 8 om (hapl) 35^d
 —^c) M₃ क्रूरयोर् (for युद्ध) D₂ भीम (for घोर)

36 D₂ T G₂ s om 36 (cf v 1 35, 29) —^c)
 D₂ दुर्योधन सात्यकि विध्यत् (hypermetric) — D₇ om
 (hapl) 36^d-37^a —^d) Dn₂ सात्वत, D₄ 5 सरथ,
 D₂ तथैव (for दशभिर्) K₄ B Dc1 Dn1 D₃ G₁ 4
 M कुपितो दशभि शरै

37 D₂ T G₂ s om 37 (cf v 1 35, 29) D₇
 om. 37^a (cf v 1 36) D₄ 5 om. (hapl) 37^a
 —^b) B Dc1 Dn1 [अ]वाकिरद्, D₂ निशितै, G₁ 4
 M [अ]वनिप (for दशभि) Dn₂ D₃ सत्वर निशितै
 शरै — After 37^a, G₁ 4 M ins

1298* दुर्योधनस्तत क्रुद्धो माधवं नवभि शरै ।

— K₂ reads twice (without var) 37^a followed by

lines 1-2 of 1299* —^c) B₁ चाष्टौ, Dn₂ त्वाजौ,
 G₁ 4 M चान्यैस् (for चाजौ) Ś1 K₁-3 D₁ पचाशत्या
 पुनश्चापि —^d) Ś1 K₃ तथैव, K₁ 2 4 D₁ 4 5 7 8
 विशाला, Dn₂ विशया, D₃ G₁ 4 M त्रिंशद्विर् (for
 'ता) D₃ C₁ M₁ 2 तया, D₁ 5 7 8 सह, G₄ च स
 (for च ह) — After 37, N (Ś1 K₃ missing,
 D₂ after 34) ins

1299* सात्यकिं तु ततो राजन्प्रहसन्तनयस्तव ।
 आकर्णमुक्तैर्निशितैर्विन्याध त्रिंशता शरै ।
 ततोऽस्य सशर चाप क्षुरप्रेण द्विधाकरोत् ।
 सोऽन्यत्कामुकमादाय लघुदस्तस्ततो दृढम् ।
 सात्यकिर्व्यसृजन्नापि शरश्रेणीं सुतस्य ते । [5]
 तामापतन्तीं सहसा शरश्रेणीं जिघासया ।
 चिच्छेद बहुधा राजस्तत उच्चुक्षुर्जना ।
 सात्यकिं च त्रिसप्तत्या पीडयामास वेगित ।
 स्वर्णपुद्गै शिलाघौतैराकर्णार्पणानि सृते ।

[D₂ om line 1 — (L 1) Dn₂ त, D₂ च (for
 तु) B Dc1 Dn D₂-s 1 8 रण (for ततो) — (L 2)
 B Dc1 D₂ पूर्ण, Dn₁ पूर्ण (for मुक्ते) D₄ 5 7 8
 विविधैर् (for निशितैर्) D₄ 5 1 8 निशितै (for त्रिंशता)
 — (L 3) Ś1 ते तस्य, K₁ 2 पुनश्च (for ततोऽस्य) B
 Dc1 Dn₁ D₃ [अ]च्छिनत् (for [अ]करोत्) — (L 4)
 D₄ 5 दृढ (for दृढम्) — (L 5) K₁ विस्त्रज्, D₄
 येसृजत् (for व्यसृ) D₁ 2 शरश्रेणी (for श्रेणी) D₃
 सुत च (for सुतस्य) — (L 6) K₁ 2 D₄ 1 तम् (for
 ताम्) — (L 7) K₄ Dn₂ D₂ 4 5 7 8 बहुशो (for
 'वा) B₁ 2 5 Dc1 Dn₁ राजा (for राजत्) B₁ प्रचु-
 क्रुक्षुर (for उच्चु) Ś1 K₃ ते तदा चुक्षुर्जना (for the
 post. half) — (L 8) K₄ Dc1 Dn₁ D₁ तु (for
 च) K₄ D₂-s 1 8 वेगित (for वेगित) — (L 9)
 D₃ 5 7 8 चित्र (for स्वर्ण) K₁ 2 स्वर्णपुद्गैर्निशितैर् (for
 the prior half) Ś1 आकर्णार्कण, K (K₃ missing)
 D₁ 'कण, B₂ Dc1 'णार्त्तूर्ण, Dn₂ 'ण पूर्ण (for 'ण
 पूण) Dn₁ D₂ निशितै D₂ आकर्णार्कणितै शरै (for
 the post. half)]

C 7 8869
B 7 129 43
K 7 190 43

तस्य संदधतश्चेष्टृसंहितेपुं च कार्मुकम् ।
अच्छिनत्सात्यकिस्तूर्णं शरैश्चैवाभ्यवीवृषत् ॥ ३८
स गाढविद्धो व्यथितः प्रत्यपायाद्रथान्तरम् ।
दुर्योधनो महाराज दाशार्हशरपीडितः ॥ ३९
समाश्वस्य तु पुत्रस्ते सात्यकिं पुनरभ्ययात् ।
विसृजन्निपुजालानि युयुधानरथं प्रति ॥ ४०
तथैव सात्यकिर्वाणान्दुर्योधनरथं प्रति ।
प्रततं व्यसृजद्राजंस्तत्संकुलमवर्तत ॥ ४१
तत्रेपुमिः क्षिप्यमाणैः पतद्भिश्च समन्ततः ।

33 T G₂ s om 38 (cf v 1 29) —^a) D₂ 4
तत् (for तस्य) D₁ s सदधतुश्च B (except B₁) D₀₁
D₁ चेपु (for चेष्टृ) —^b) K₁ 2 स (K₂ स) हतेपु,
B (except B₁) D₂ G₁ सहि (B₂ 'ह'तेपु, D₀₁ D₀₁
D₂ s सधितेपु (D₂ s 'पु), D₁ s s M₁ सहितेपु (for
सहितेपु) D₀₂ कार्मुके D₁ शकार्मुकविशापणं (sic) —^c)
K₂ 4 D₀₁ D₀₁ D₁-s G₁ M₂-s आच्छिनत् K₁ D₂
सात्यकिं —^d) G₁ 4 M शरीर च (for शरैश्चैव) K₁
[अ]त्यवीवृषत्, B₁-s s D₀₁ D₀₁ D₂ [अ]भ्यवीवि (D₂
वृ)षत्, B₁ 'विध्यत, D₂ [अ]वधीदृश, G₁ व्यवी
वृषत्, M₂-s [अ]प्यवीवृषत् (for [अ]भ्य°)

39 T G₂ s om. 39 (cf v 1 29) —^b) D₁ s
1 s प्रत्य (D₁ 'त्यु)वेयाद् (for 'पायाद्) K₁ रथातरे

40 T G₂ s om 40 (cf v 1 29) —^a) D₀₁
समाश्वस्तस्, D₂-s 1 s G₁ 'श्वात् (for श्वस्य) —^b)
Ś₁ अभ्यधात् (for 'यात्) —^c) K₁ शर (for इपु)

41 T G₂ s om 41 (cf v 1 29) K₁ D₁ s om
(hapl) 41^{ab} —^a) G₁ 4 M वाणैर् (for वाणान्)
—^b) Ś₁ K (K₂ missing) D₀₂ D₁ s s सतत, D₀₁
D₀₁ प्रतपन्, D₁ s प्रतित, D₁ s प्रतप्तान् (for प्रतत)
K₁ B₂ s D₂ G₁ M विसृजन्, G₁ व्यसृजन् (for
'जद्) G₁ M₁ 2 तस्यौ (for राजंस) —^d) D₂ 4 s
स (for तत्)

42 T G₂ s om 42 (cf v 1 29) B₁ om 42
—^a) D₁ s क्रियमाणे (for क्षिप्य) —^b) B₁-s s
D₀₁ D₀₁ G₁ 4 M शरीरिपु, D₂ सहस्रश (for समन्तत)
D₂ अंतरिक्षात्सहस्रश —^c) Ś₁ K₂ s D₁ महाक्षये,
D₀₂ 'कक्षे, D₁ 'कल्पे (for 'कक्षे) — After 42,
N (except B₁, Ś₂ K₂ missing) ins

अग्रेरिव महाक्षे शब्दः समभवन्महान् ॥ ४२
तत्राभ्यधिकमालक्ष्य माधवं रथंसत्तमम् ।
क्षिप्रमभ्यपतत्कर्णः परीप्संस्तनयं तव ॥ ४३
न तु तं मर्षयामास भीमसेनो महाबलः ।
अभ्ययाच्चरितः कर्णं विसृजन्सायकान्वहन् ॥ ४४
तस्य कर्णः शितान्वाणान्प्रतिहन्य हसन्निव ।
धनुः शरांश्च चिच्छेद स्रुतं चाभ्यहनच्छरैः ॥ ४५
भीमसेनस्तु संकुद्धो गदामादाय पाण्डवः ।
ध्वजं धनुश्च स्रुतं च संममर्दाहवे रिपोः ॥ ४६

1300* तयो शरसहस्रैश्च सद्यन्न वसुधातलम् ।
अगम्यरूपं च शरैराकाशं समपद्यत ।

[(L 1) D₂ s 1 s तु (for च) K₁ सद्यन्न (for
सद्यन्न)]

43 T G₂ s om 43 (cf v 1 29) D₀₂ om. 43
—^a) K₁ G₁ 4 M₂ 4 अप्यधिकम् (for अभ्य°) —^c)
Ś₁ K₁ 2 अभ्यापतत् (for अभ्य°)

44 T G₂ s om 44 (cf v 1 29) —^a) D₀₁
D₀₁ G₁ M (except M₁) तन्, D₁ स- (for त)
—^b) K₁ अत्ययात्, B D₀₁ D₀₁ G₁ 4 M सोभ्ययात्
(for अभ्य°) G₁ त्वरित (for 'त) —^d) D₀₁ D₂
G₁ व्यसृजन् (for वि°)

45 T G₂ s om 45 (cf v 1 29) —^a) D₁
अस्य (for तस्य) G₁ 4 M शरैर् (for शितान्) —^b)
B (except B₁) D₀₁ D₀₁ D₂ 4 s G₁ 4 M प्रतिहत्य (for
'हन्य) —^d) Ś₁ चाभ्याहनत्, D₂ चाभ्यवधीत्

46 T G₂ s om 46 (cf v 1 29) —^a) K₂
भीमसेन M₂-s च (for तु) —^b) D₀₁ om मादाय
D₂ G₁ 4 M वीर्यवान् (for पाण्डव) —^c) B₁ D₀₂
D₂ s धनुर्ध्वज (by transp), D₂ ध्वज रथं, G₁ M
रथ धनुश्च —^d) K₁ 2 D₂-s 1 स (for स) — After
46, N (Ś₂ K₂ missing) ins

1301* रथचक्रं च कर्णस्य वभञ्ज स महाबलः ।
भग्नचक्रे रथेऽतिष्ठदकम्प शैलराट्वि ।
एकचक्रं रथं तस्य तनूद् सुचिरं हया ।
एकचक्रमिवार्कस्य रथं सप्तर्षयोऽमला ।

[(L 1) D₀₁ D₀₁ स- (for स) — (L 2) K₁ 2
D₀₂ D₂-s 1 s तिष्ठन् (for तिष्ठद्) Ś₁ K₁-s B₁ D₀₁

अमृष्यमाणः कर्णस्तु भीमसेनमयुध्यत ।
 विविधैरिपुजालैश्च नानाशस्त्रैश्च संयुगे ॥ ४७
 संकुले वर्तमाने तु राजा धर्मसुतोऽब्रवीत् ।
 पाञ्चालानां नरव्याघ्रान्मत्स्यानां च नरर्षभान् ॥ ४८
 ये नः प्राणाः शिरो ये नो ये नो योधा महाबलाः ।
 त एते धार्तराष्ट्रेषु विपक्ताः पुरुषर्षभाः ॥ ४९
 किं तिष्ठत यथा मृदाः सर्वे विगतचेतसः ।
 तत्र गच्छत यत्रैते युध्यन्ते मामका रथाः ॥ ५०
 क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य सर्वे एव गतज्वराः ।

जयन्तो बध्यमाना वा गतिमिष्टां गमिष्यथ ॥ ५१
 जित्वा च बहुभिर्भयैर्यक्ष्यध्वं भूरिदक्षिणैः ।
 हता वा देवसाद्भूत्वा लोकान्प्राप्स्यथ पुष्कलान् ॥ ५२
 ते राजा चोदिता वीरा योत्स्यमाना महारथाः ।
 चतुर्धा वाहिनीं कृत्वा त्वरिता द्रोणमभ्ययुः ॥ ५३
 पाञ्चालास्त्वेकतो द्रोणमभ्यमन्वहुभिः शरैः ।
 भीमसेनपुरोगाश्च एकतः पर्यवारयन् ॥ ५४
 आसंस्तु पाण्डुपुत्राणा त्रयोऽजिह्वा महारथाः ।
 यमौ च भीमसेनश्च प्राक्रोशन्तु धनंजयम् ॥ ५५

C 7 6690
B 7 163 2A
V 7 192 63

Dn1 D-2 ५०५, Dn- D1- नावत्, D2 अवत् (for
 ५०५) — (L 3) Dn2 दम्प (for ५०५) — B om
 (hapl) line 4 — (L 4) K2 ५०५५ ५०५५ (for
 the prior half), Dn1 ५०५ (for ५०५) D2 स
 ५०५ (for ५०५५०५) B2 D2 ५०५, Dn1 हया (for
 ५०५) B2 ५०५ Dn- D2 ५०५ मह हया यथा, D2 ५०५
 मह यथा हया (for the pos^h half)]

47 T G2 ५०५ om 47 (cf v 1 29) B2 om 17
 —^a) Dn1 क्षान्त्वमाण B2 च (for तु) —^a) D2
 ५०५ तु (for च) —^a) D2 तु (for च) — After
 47, B Dc1 Dn1 105

1302^a भीमसेनन्तु मुहुः सुप्रयत्नयोधयत् ।

[B2 Dc1 Dn1 च, B [5 रि (for तु)]

48 T G2 ५०५ om 48 (cf v 1 29) —^a) B Dc1
 Dn1 तस्मिन्स्थया वर्तमाने, D2 मुकुले वर्तमानस्तु —^b)
 B2 ५०५ Dc1 Dn1 युद्धे, B2-५ मुद्धे, G2 राजन् (for
 राजा) —^a) B om ed पञ्चालाना Dn2 रथ (for
 नर) —^a) K2 Dn2 D2- ५०५ G2 ५०५ M न (G2 मा)
 रथ्याश्च (for मत्स्याना च) B Dc1 Dn1 मत्स्याश्च
 पुरुषर्षभान्, D- मत्स्याना च महर्षभान्

49 T G2 ५०५ om 49 (cf v 1 29) —^a) D2 ५०५
 दारा (for शिरो) K2 B2 Dn2 D2- ५०५ ये च, D2
 -भूत्वा (for ये नो) G2 ५०५ M ये न प्राणार्पि (G2 M
 'चि'तारो र् —^b) K1 om (hapl) ये नो D2 ५०५
 ने (for नो) B Dc1 Dn1 D2 महारथा (for 'बला')
 D- ये मे योधा महारथा, G2 ५०५ M ये नो र्या (G2 यो) या
 पत्तया —^a) D2 ५०५ ५०५ ते सर्वे, G2 ५०५ M सर्वे ते (for
 त पत्ते) M2 ५०५ धार्तराष्ट्रे तु (for 'राष्ट्रेषु) —^a) B2
 विपक्ता, B2 ५०५ Dn2 विपक्ता, G2 विपक्ता (for
 विपक्ता)

50 T G2 ५०५ om 50 (cf v 1 29) —^a) K2 ५०५
 Dr किं विष्टय, D2 किं च विष्ट — D2 om 50^a-51^b
 —^a) S1 K2 ५०५ D2 ५०५ अत्र (for तत्र) D2 transp
 यत्रैते and युध्यन्ते M2 युध्यन्ते G2 हता (for रथा)

51 T G2 ५०५ om 51 (cf v 1 29) D2 om 51^a
 (cf v 1 50) —^a) K2 जयतो (for जयन्तो) B
 Dc1 Dn1 D2 ५०५ च, G2 वो, M2-५ वै (for वा)

52 T G2 ५०५ om 52 (cf v 1 29) —^a) S1 K2
 हता (for जित्वा) B Dc1 Dn1 D2 ५०५ G2 M वा,
 G2 तु (for च) D2 विविधैर् (for बहुभिर्) M2 ५०५
 युद्धैर् (for यज्ञैर्) —^b) K2 ५०५ D2 यक्षध्व, K2 B Dc1
 Dn D2 ५०५ यज्ञध्व (for यक्षध्व) G2 ५०५ M बहु (for
 भूरि) —^a) D2 ५०५ M2 हत्वा (for हता) Dn2
 देवसाद्, D2 G2 M देवता (for देवसाद्) S1 K2 Dn2
 D2 ५०५ भूत्वा (for भूत्वा)

53 T G2 ५०५ om 53 (cf v 1 29) —^a) D2-५
 नोदिता (for चो) — Dn2 reads 53^a twice —^a)
 Dn1 वाहिनी, M2 ५०५ वाहिनी (for वा) K2 चतुर्विधा
 वाहिनी भूत्वा (hypermetrio), K2 चतुर्धा वाहिनी भूत्वा,
 B2 (marg as in text) ५०५ क्षा (B2 क्ष) प्रथमं पुरस्कृत्य,
 Dn2 (second time) D2 ५०५ ५०५ यमौ च भीमसेनश्च
 —^a) D2 स्वरितो (for 'ता)

54 T G2 ५०५ om 54 (cf v 1 29) Dc1 Dn1 om
 54^a-55^b —^a) B om ed पञ्चालास् D2 च (for तु)
 D2 पञ्चाला द्रोणमभ्येत्य —^b) B2 निशित (for बहुभि)
 —^a) N (except D2 ५०५ ५०५, Dc1 Dn1 om, S1 K2
 missing) [अ]प्येकन, G2 ५०५ M शेकन (for ए) G2
 च पर्यवारयन् (for पर्य)

55 T G2 ५०५ om 55 (cf v 1 29) Dc1 Dn1 om
 55^a (cf v 1 54) Dn2 om 55 —^a) B2 योधा,

अभिद्रवार्जुन क्षिप्रं कुरुद्रोणादपानुद ।
तत एनं हनिष्यन्ति पाञ्चाला हतरक्षिणम् ॥ ५६
कौरवेयांस्ततः पार्थः सहसा समुपाद्रवत् ।
पाञ्चालानेव तु द्रोणो घृष्टद्युम्नपुरोगमान् ॥ ५७
पाञ्चालानां ततो द्रोणोऽप्यकरोत्कदनं महत् ।
यथा क्रुद्धो रणे शक्रो दानवानां क्षयं पुरा ॥ ५८
द्रोणास्त्रेण महाराज वध्यमानाः परे युधि ।
नात्रसन्त रणे द्रोणात्सत्त्वन्तो महारथाः ॥ ५९

वध्यमाना महाराज पाञ्चालाः सृञ्जयास्तथा ।
द्रोणमेवाम्ययुयुद्धे मोहयन्तो महारथम् ॥ ६०
तेषां तूत्साद्यमानानां पाञ्चालानां समन्ततः ।
अभवद्भैरवो नादो वध्यतां शरशक्तिभिः ॥ ६१
वध्यमानेषु संग्रामे पाञ्चालेषु महात्मना ।
उदीर्यमाणे द्रोणास्त्रे पाण्डवान्भयमाविशत् ॥ ६२
दृष्ट्वाश्चनरसंघानां विपुलं च क्षयं युधि ।
पाण्डवेया महाराज नाशंसुर्विजयं तदा ॥ ६३

Ms-s गुल्मा (for सजिह्वा) — After 55^{ab}, Ms reads 60^{ab} for the first time, repeating it in its proper place — °) Ds : 1 : 8 माद्रैयौ (for यमौ च) — °) Ks : B Dc1 Ds G1 : M प्रा (Ds प्र, G1 व्या) क्रो शस्त्रे (for 'शान्त')

56 T Gs : 8 om 56 (cf v 1 29) — °) Dn2 प्रदुद्राव, D1 अभिद्रव (for 'द्रव') — °) D1 : 8 अवा नुद (Ds 'द' (for अपानुद) — °) B1 एव, G1 स्वेन (for एनं) D1 : 8 हनिष्यति (for हनि') — °) Bom ed पचाला Ś1 K1-8 D1 रक्षण (for रक्षिणम्) D1 : 8 पाचाला सर्वतो भृश

57 T Gs : 8 om 57 (cf v 1 29) — °) Ś1 K1-8 कौरवेयास्तत पार्थ, K1 'वेयांस्तथा पार्था, Ds 'वेयास्तत पार्थ' (sic) — °) Ks समुपाद्रवन् — Dn2 om. 57^{cd} — °) Ds पचालान् Ds-8 : 8 पा (D1 प) चाला एव तु (Ds ते) द्रोण — °) D2-8 : 8 पुरोगमा (for 'गमान्') — After 57, Ds Bom. ed ins

1303* सख्युत्तरसा वीरान्पञ्चमेऽहनि भारत ।

[Bom. ed ममदुस्तरसा वीर (for the prior half)]
— On the other hand, after 57, B Dc1 Dn1 D2-8 G1 : M ins an addl colophon [Sub parvan B1 : 2 (marg) द्रोणवध — Day of Drona's Generalship Ds पंचमदिवसे — Adhy no (figures, words or both) Dn1 190, Ds 193, Ds 83, G1 M1 : 183, G1 185, Ms-s 182].

58 T Gs : 8 om. 58 (cf. v. 1 29). Before 58, B D (except Dn2) G1 : M ins संजय उवाच — °) B1 पंचालानां, Ds पांचाल्यानां G1 : M रणे (for सतो) — °) Dn2 स्वकरोत्, Ds अक', Ds व्याक ; D1 : 8 प्राक', G1 : M चकार (for स्यकरोत्) — °) Ks G1 : M transp क्रुद्धो and शक्रो — °) Dn2 युग[नि], Ds महत् (for पुरा)

59 T Gs : 8 om 59 (cf v 1 29) — °) Ds द्रोणे नैव (for द्रोणास्त्रेण) — °) Ds रणे (for परे) — Ds om 59^{cd} — °) Dn2 G1 ना (G1 क्ष) ग्रसन्तो (for 'सन्त')

60 T Gs : 8 om 60 (cf v 1 29) Ks Dc1 Dn1 om (hapl) 60 Ms reads 60^{ab} for the first time after 55^{ab} — °) B1 Dn2 Ds : 8 युध्यमाना (for वध्य') — °) Bom ed पचाला — °) Dn2 om from मेवाम्य up to पाञ्चाला (in 62^b) Ds सर्वे (for युद्धे) D1 द्रोण मेवाम्ययुयुधे (sic) — °) B (except B1) D2 : 8 बोधयतो (for मोह') D2-8 : 8 Gs महारथा (for 'रथम्')

61 Dn2 om 61 (cf v 1 60) — °) K1 : B D1 : 8-8 तेषां तु छाद्य (K1 'पां भूत्साद्य, Ds : 8 'पा सुत्साद्य, D1-8 'पां तत्साद्य) मानानां, Ds तेषां तु युध्य', S (Gs missing) तेषु तूत्साद्यमानेषु — °) Ks पचालानां S (Gs missing) पाचालेषु महात्मना (Gs 'न') — °) Ds रथ (for दार) K1-8 B Dc1 Dn1 वृष्टिभिः (for 'शक्तिभिः')

62 Dn2 om up to पाञ्चाला (cf. v 1 60) — °) Bom ed पचालेषु Ds महात्मसु (for 'त्मना') — °) Ds द्रोणे तु (for द्रोणास्त्रे) Ś1 K1 : 8 उदीर्यमाणा द्रोणा स्त्रात्, Ds : M : 8 द्रोणास्त्रे — °) Dc1 Dn1 S (Gs missing) पाचालान् (for पाण्डवान्).

63 °) Ks सुरथ ; B1 : 8 Dc1 Dn1 च रथ-, B1 : 8 [क्ष]श्वरथ ; Ds स्वसैन्य ; Ds च नर, D1 : 8 [क्ष]श्वगज (for [क्ष]श्वनर) Dn2 D1 : 8 4, 8 : 8 योधाना ; Ds 'सिंहानां (for सघाना) — °) B1 विपुल (sic) Ds सं (for च) — For 63^{ab}, S (Gs missing) subst.

1304* दृष्ट्वा च नरनागाश्वपत्नीनां विपुलं क्षयम् ।

[G1 M1 : 8 तु रथ (for च नर) G1 नागाश्च (for नागाश्च) T Gs : 8 विपुल (for 'ल')]

कचिद्रोणो न नः सर्वान्क्षपयेत्परमास्त्रवित् ।
 समिद्धः शिगिरापाये दहन्क्षमिवानलः ॥ ६४
 न चैनं संयुगे कश्चित्ममर्थः प्रतिवीक्षितुम् ।
 न चैनमर्जुनो जातु प्रतियुध्येत धर्मवित् ॥ ६५
 त्रस्तान्कुन्तीसुतान्दृष्ट्वा द्रोणमायकपीडितान् ।
 मतिमाञ्छ्रेयसे युक्तः केगवोऽर्जुनमव्रवीत् ॥ ६६
 नैप युद्धेन संग्रामे जेतुं शक्यः कथंचन ।
 अपि वृत्रहणा युद्धे रथयूयपयूयपः ॥ ६७
 आस्थीयता जये योगो धर्ममुत्सृज्य पाण्डव ।

यथा वः संयुगे सर्वान्न हन्याद्भुक्मवाहनः ॥ ६८
 अश्वत्याग्निं हते नैप युध्येदिति मतिर्मम ।
 तं हतं संयुगे कश्चिदस्मै शंसतु मानवः ॥ ६९
 एतन्नारोचयद्राजन्कुन्तीपुत्रो धनंजयः ।
 अन्ये त्वरोचयन्सर्वे कृच्छ्रेण तु युधिष्ठिरः ॥ ७०
 ततो भीमो महाबाहुरनीके स्वे महागजम् ।
 जघान गदया राजन्नश्वत्यामानमित्युत ॥ ७१
 भीमसेनस्तु सत्रीडमुपेत्य द्रोणमाहवे ।
 अश्वत्यामा हत इति शब्दमुच्चैश्चकार ह ॥ ७२

C 7 8709
B 7 190 16
K 7 181 15

—^d) D- 8 नाशमन् (for 'सुर') K₁ 2 तव, G₃ तथा
 (for सदा) B Dc₁ Dn₁ D₂ G₁ M₁ 2 नाशशसुर्जयं
 वदा, D₃ नाशशसुन्ददा जय

64 ^a) D- 8 किंन्विद् (for कश्चिद्) —^b) B₁ 2
 Dc₁ श्रययेत् (for क्षप) —^c) D₁ om. (hapl) 64^d-65^d
 —^e) K₂ समिद्ध, D₃ S (G₃ missing) विवृद्ध (for
 समिद्ध) —^d) B₁ Dn₂ D₂ -3 दहेत् (for दहन)
 S₁ कश्यम् (for कश्म) D₃ यथा (for इव)

65 D₁ om. 65 (cf. v L 64) —^a) S₁ K₂ B₁
 मनरे (for संयुगे) —^b) G₃ परि- (for प्रति) —^c)
 Dn₂ राजन् (for जातु) D₃ न चैनमर्जुनो नेतु —^d)
 S₁ (sup lin as in text) D₂ विध्येत (for युध्येत) S₁
 (before corr) कश्चित्, D₃ धार्मिक (for धर्मवित्)

66 Before 66, G₁ 2 M ins सजय —^a) D₃
 प्रन्तान् (for त्र) —^b) D₁ 3 शायक (for -सायक)
 G₃ पिडितान् (for -पी)

67 ^a) D₃ युद्धेन, D₃ कैतेय (for मग्रामे) —^b)
 D₁ 1 कथं च न D₃ जेतु शक्येत केनचित् —B Dc₁
 Dn₁ T G₁-4 M₁ 2 ins after 67^{ab} Dn₂ D₃ Ms-5
 after 67

1305* सधनुर्धन्विना श्रेष्ठो देवैरपि सवामवै ।

न्यस्तशस्त्रस्तु मग्रामे शक्यो हन्तु भवेवृषि ।

[Dn₂ om line 1 —(L 1) S (G₃ missing)
 धनुर्धतो द्वित्रयो (G₃ 'घ') (for the prior half) —(L
 2) T G₁-4 M₃-7 तु न, G₁ M₁ 2 दिव (for नृभि)]

—B Dc₁ Dn₁ T G₁-4 M₁ 2 om 67^{cd} —^c) D₃
 वृत्रहतो, D₃ जिता (for 'हणा) D₃ Ms-5 सह्ये,
 M₃ सखे (for युद्धे) Dn₂ अतिवैत्र ह रणयुद्धे (sic)
 —^d) K₁ यूयपा (for 'प)

68 ^a) D₂ 2 आन्तीर्यं (D₂ 'ये')ता, D₁ आन्तिर्यता,
 T G₃ 3 आन्ती (G₁ श्रि)यता (for आस्थी) Dn₁ क्षयो
 (for जये) S (G₃ missing) यत्नो (for योगो) D₁
 आन्तीर्यता जयोयोगे —^b) K₂ D₃ 1 3 T G₃ पाडय,
 B Dc₁ Dn D₁ 3 पाडवा, G₁ M₁ 2 वै रणे (for पाण्डव)
 —^c) S₁ K₃ Dn₂ यथा न, K₂ तथा व, D₂ 2 3
 G₃ यथा न, D₃ यथा च, D₁ स यथा न (hyper-
 metric), T G₃ 3 स यथा (for यथा व) Ms-5 सर्वं
 (for सर्वान्) —^d) G₂ M₁ 2 रुम (for रुक्म) K₁
 G₁ वाहन (for 'न)

69 D₁ om 69 —^a) B₁ क्षीरे, Dn₂ D₃ चप,
 D₃ नैव, D₃ चैव (for नैप) —^b) D₃ युद्ध नैति, T
 G₃ 3 युध्यतीति, G₁ 2 युध्येतेति, M युध्यतेति (for युध्ये
 दिति) Dn₂ मे मति (for मतिर्मम) B₁ नैप युद्धेन
 तिर्मम —^c) Dn₁ निहतु (for त हतं) —^d) T G₂-4
 तस्से (for अस्से) Dn₁ G₁ शसितु (for शसतु) G₁
 M₁ 2 मानद (M₂ द) (for 'व)

70 Before 70, G₁ M ins सजय —^a) Dn₁
 D₁-8 न रोचयद् (D₃ यते), G₃ नारोचयेद् (for
 'यद्) S (G₃ missing) वाक्य (for राजन्) —^c)
 K₁ 2 G₂ [5]न्वरोचयन् (for त्वरो)

71 ^b) B Dc₁ Dn₁ अनोके ते; D₃ 'के स्वं, D₃
 'के स्वेद्, D₁ 8 'कस्वं, T G₁ 2 4 M 'के स्म, G₃
 'केपु (for 'के स्वे) —^d) D₂ एव च, G₂ इत्युत
 (for इत्युत) D₁ 5 7 8 अश्वत्यामेति विश्रुत —After
 71, B Dc₁ Dn ins

1306* परप्रमथन घोरं मालवस्येन्द्रवर्मण ।

[cf 101^{ab}]

72 D₁ 2 3 om. 72^{ab}, —^a) D₃ च (for तु) B₁

C 7 8710
D 7 190 17
K 7 181 16

अश्वत्थामेति हि गजः ख्यातो नाम्ना हतोऽभवत् ।
कृत्वा मनसि तं भीमो मिथ्या व्याहृतवांस्तदा ॥ ७३
भीमसेनवचः श्रुत्वा द्रोणस्तत्परमप्रियम् ।
मनसा सन्नगात्रोऽभूद्यथा सैकतमम्भसि ॥ ७४
शङ्कमानः स तन्मिथ्या वीर्यज्ञः स्वसुतस्य वै ।
हतः स इति च श्रुत्वा नैव धैर्यादकम्पत ॥ ७५
स लब्ध्वा चेतनां द्रोणः क्षणेनैव समाश्वसत् ।
अनुचिन्त्यात्मनः पुत्रमविपक्षमरातिभिः ॥ ७६

D₁ सत्रीड, S (G₅ missing) सत्रीळम् —^δ D₅
अभ्येत्य (for उपेत्य) D₈ अत्रवीत् (for आहवे) — D₁
T G₈ 4 repeat 72nd after 106^{ab} —^ο D₁ 5 8 गज
हत्वा (for अश्वत्थामा) D₅ तत् (for हत) —^d D₅
भृशम् (for शब्दम्) D₂ D₁ 4 5 7 8 स (for ह)
D₁ (second time) द्रोण व्यक्तमयाव्रीत्

73 ^a) K₁ D₁ lacuna, D₅ M₈₋₅ च (for हि)
—^δ D₁ [s]भवन्, D₅ भवेत् —^ο T G₂₋₄ तद्
(for तं) —^d D₈ मिथ्या (for मिथ्या) D₅ S (G₅
missing) मिथ्योदाहृतवास्तदा (G₈ 'था)

74 ^δ) B₁ G₁ M₁ 2 तु परम्; D₁ 5 7 8 सुमहद्
(for तत्परम्) B D₂ D₂ 3 6 परमाप्रिय (for 'मप्रि
यम्) —^ο D₅ मात्रो (for -गात्रो) S (G₅ missing)
सहसासन्नकोभूद्

75 ^a) T G₂₋₄ तु, G₁ M₁ 2 च (for स) D₁ 5
तं (for तन्) —^δ T G₈ 4 स (for स्व) D₅ च
(for वै) G₂ ततो वायुसुतस्य वै —^ο K₁ 2 स्म,
B₁ च (for स) G₂ तत् (for च) —^d D₁₋₃ न
च (for नैव) D₈ व्यकपत

76 ^a) D₂ M₈₋₅ स लब्धचेतनो द्रोण —^δ D₂
D₃ 4 T G₃ समाश्वसन् —^ο G₁ M₁ 2 स विचिंत्य (for
अनु^१)

77 ^a) G₃ ता (sic) (for स) —^δ D₂ G₈ 4 M₈ 5
जिवांसु (for 'सुर) D₂ पुत्रम् (for मृत्युम्) —^ο
K₂ D₂ D₁ D₁ 8-5 7 G₂ अवाकिरन् (for 'किरत्) K₁
सहस्राणा (for 'क्षेण) —^d T G₈ 4 तीक्ष्णानां (for
तीक्ष्णानां)

78 B D₂ D₂ D₁ read 78-121 after 7 165 26
—^a) S₁ K₂ D₁ 2 ते वै, D₁ 7 8 तं ते, D₅ ततो (for
त वै) B D₂ D₂ D₅ S (G₅ missing) तं विंशति
सहस्राणि —^δ) K₁ B D₅ पचालाना K₁ 2 D₂ D₅

स पार्षतमभिद्रुत्य जिघांसुर्मृत्युमात्मनः ।
अवाकिरत्सहस्रेण तीक्ष्णानां कङ्कपत्रिणाम् ॥ ७७
तं वै विंशतिसाहस्राः पाञ्चालानां नरर्षभाः ।
तथा चरन्तं संग्रामे सर्वतो व्यकिरञ्शरैः ॥ ७८
ततः प्रादुष्करोद्द्रोणो ब्राह्ममस्त्रं परंतपः ।
वधाय तेषां शूराणां पाञ्चालानाममर्षितः ॥ ७९
ततो व्यरोचत द्रोणो विनिघ्नन्सर्वसोमकान् ।
शिरांस्यपातयन्नापि पाञ्चालानां महामृधे ।

S (G₅ missing) महारथा (M₈₋₅ 'थ), D₈ रथर्षभा
(for नर^१) —^d K₁ 2 4 D₁ 2 4 5 7 8 व्याकिरन्,
K₈ B D₂ D₂ D₈ वा (D₈ वि) कि^१ (for व्यकि^१) D₅
S (G₅ missing) सर्वत पर्यवारयन् — After 78, N
(S₂ K₅ missing) ins

1307* तै शरैरावृत द्रोण नापश्याम महारथम् ।

भास्कर जलदै रुद्ध वर्षास्त्रिव विशा पते ।

विधूय तान्वाणगणान्पाञ्चालाना महारथ ।

[(L 1) S₁ K (K₅ missing) D₁ त शरैर्, B शरै
सैर् (by transp), D₅ तै परैर् B आचित (for आवृत्)
D₂ तै शरेणावृत द्रोण (sio) (for the prior half)
— (L 2) D₂ D₂ 4 5 7 8 यद्द् (for रुद्ध) D₅
भास्कर जलदाछन्न (for the prior half) D₅ नमस्तले
(for विशा पते) — (L 3) D₅ धूममानान् (for विधूय
तान्) D₇ om the post. half K₈ B पचालाना
K₁ 2 D₅ महारथा, D₂ D₂ 4 5 8 अमर्षित (for महा
रथ)]

79 For the sequence in B D₂ D₂ D₁, of v 1 78
D₇ om. 79^a-80^a —^a) S₁ K (K₅ missing) B D₁ 8
प्रादुश्चक्रे ततो द्रोणो, D₅ 5 तत प्रादुश्चकारोय (D₅ 'राय)
—^δ) D₅ om from परतप up to पाञ्चालाना (in 80^d)
D₂ D₂ परंतप D₄ ब्रह्मास्त्रं परमं तप, D₅ ब्राह्म
द्रोणो महारथ —^ο) D₁ 5 8 शत्रूणा (for शूराणा)
—^d) Bom ed पचालानाम् K₁ अमर्षित

80 For the sequence in B D₂ D₂ D₁, of v 1 78
D₂ om up to पाञ्चालाना, D₇ om 80^a (for both,
of v 1 79) G₁ M om 80-82 —^δ) S₁ K₈ न्य-
घधीत्; D₅ [s]भ्यहनत्; T G₂₋₄ न्यहनत् (for विनि
घन्) D₅₋₈ सैनिकान् (for सोमकान्) —^ο) K₁ 2
[अ]पातयश्, D₅ पातयश्; D₄ पातयच् (for अपात^१)
D₂ शिरांस्य पातयामास —^d) B D₅ पचालाना D₅
महाहवे, G₂ 'स्मना (for 'मृधे) —^δ) K₁ D₅

तथैव परिधाकारान्वाहून्कनकभूषणान् ॥ ८०
 ते वध्यमानाः समरे भारद्वाजेन पार्थिवाः ।
 मेदिन्यामन्वकीर्यन्त वातनुन्ना इव द्रुमाः ॥ ८१
 कुञ्जगणां च पतता हयौघानां च भारत ।
 अगम्यरूपा पृथिवी मासशोणितरुर्दमा ॥ ८२
 हत्वा विंशतिसाहस्रान्पाञ्चालाना रथव्रजान् ।
 अतिष्ठदाहवे द्रोणो विभ्रूमोऽग्निरिव ज्वलन् ॥ ८३
 तथैव च पुनः क्रुद्धो भारद्वाजः प्रतापवान् ।
 वसुदानस्य भट्टेन शिरः कायादपाहरत् ॥ ८४
 पुनः पञ्चशतान्मत्स्यान्पद्महस्ताश्च सृञ्जयान् ।
 हस्तिनामयुतं हत्वा जवानाश्चायुतं पुनः ॥ ८५

क्षत्रियाणामभावाय दृष्ट्वा द्रोणमवस्थितम् ।
 ऋषयोऽभ्यागमस्तूर्णं हव्यवाहपुरोगमाः ॥ ८६
 विश्वामित्रो जमदग्निर्भारद्वाजोऽथ गौतमः ।
 वसिष्ठः कश्यपोऽत्रिश्च ब्रह्मलोकं निनीपयः ॥ ८७
 सिकताः पृथ्व्यो गर्गा बालखिल्या मरीचिपाः ।
 भृगवोऽद्विरसथैव सूक्ष्माश्चान्ये महर्षयः ॥ ८८
 त एनमनुवन्सर्वे द्रोणमाहवशोभिनम् ।
 अधर्मतः कृतं युद्धं समयो निधनस्य ते ॥ ८९
 न्यस्यायुधं रणे द्रोण समेत्यास्मानवस्थितान् ।
 नातः क्रूरतरं कर्म पुनः कर्तुं त्वमर्हसि ॥ ९०
 वेदवेदाङ्गविदुषः सत्यधर्मपरस्य च ।

C 7 8731
B. 7 190 37
K. 7 191 16

वदन् (for वा) D. परिच (for कनक)

81 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78
 G1 M om. 81 (cf v 1 80) —^c) D. पृथिव्याम्
 (for मेदिन्याम्)

82 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
 78 G1 M om 82 (cf v 1 80) —^a) D2 नु (for
 च) —^b) D1 महावाना (for हमा) Dn2 D2 4 5
 7 8 T G-1 पार्थिव (for भारत)

83 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
 78 —^a) D1 हत्वा (for हत्वा) D1 माहन्ता, S
 (G. missing) साहन्ता (for ज्ञान) —^b) Bom ed
 पञ्चालाना B Dc1 Dn1 D1-3 महारथा (Dn1 D2 'यान'),
 S (G. missing) रथव्रज (for व्रजान)

84 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
 78 K2 om 84^a —^a) D2 न (for च) D2
 क्रोधाद् (for क्रुद्धो) —^b) D2 अपानुदत्, D2 तयत्
 (for हरत्)

85 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
 78 —^a) Dn2 D2 4 5 7 8 तत्, G2 lacuna (for
 पुन) K1 3 D1 पञ्चशतान्, B Dc1 Dn1 पञ्चशतान्
 (for 'शतान्) T G2 नाभ्यान् —^b) K1 D2 साह
 स्राद् —^d) Dn2 D2 जवानाश्चापुन पुन

86 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
 78 —^b) D2 T G2 उपस्थितं (for अव) —^c) D2
 भक्ष्यो (for ऋषयो) M1 2 [S]भ्यागमत्, Bom ed

*गतात् (for 'गमत्) T G1-4 M2-5 तत्र, M1 2 सर्वे
 (for तूर्ण)

87 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
 78 —^a) S1 K2 जामदग्न्यो, K1 2 D2 G2 जामदग्निर
 D2 जमदग्निर्भारद्वाजो —^b) K1 B Dc1 Dn1 D2 8 T
 G1-4 M1 5 भरद्वाजो, D2 (marg also as in text)
 विश्वामित्रो D2 गोमत (for गौतम) —^c) K1 Dn2
 D2 वसिष्ठ S (except G2, G5 missing) काश्यपो
 —^d) Dn1 D2 ब्रह्मलोक- (for लोक)

88 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78
 D2 om. 88^a —^a) K1 पृथ्व्यो, K1 D1 G1 प्रक्षयो
 (for पृ) T G1 गर्मा (for गर्गा) Dn1 सिकतामन्स्यो
 गगा (sic), D2 शैकटाश्वात्र यो[धि] गर्गा, D1 5 शैकता-
 (D2 'टा) पृथ्व्यो गर्गा, D2 सिकतप्रथ्व्यो गर्गा, D1 'तापृथ्व्य
 गर्गा (sic) —^b) K1 Dn2 D1-3 5 T G2-4 बालखिल्या,
 B Dc1 Dn1 D1 7 बालखिल्या, D2 बालखिल्य (for
 बालखिल्या) D2 मरीचय (for चिपा) K1 बाल्य
 खिल्या मरीचपा —^d) D2 ब्रह्मलोक निनीपय (=87^d)

89 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
 78 —^a) D2 एवम् (for एनम्) M2-5 ऋषय (for
 ऋषवन्) —^b) D2 M1 शोभित (for नम्)

90 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
 78 —^a) D2 नाल्य युद्ध (for न्यस्यायुध) S1 K2 इह
 द्रोण, D2 द्रोण रणे (by transp) —^b) B Dn1
 समीक्ष, Dc1 D2 समीक्ष्य, Dn2 D2-5 7 8 S (G5 miss-
 ing) समेहि (for 'त्य) K1 2 4 D (except Dc1 Dn1)

C 7 87¹
D 7 110 27
K 7 191 96

ब्राह्मणस्य विशेषेण तवैतन्नोपपद्यते ॥ ९१
न्यस्यायुधममोघेपो तिष्ठ वर्त्मनि शाश्वते ।
परिपूर्णश्च कालस्ते वस्तुं लोकेऽद्य मानुषे ॥ ९२
इति तेषां वचः श्रुत्वा भीमसेनवचश्च तत् ।
धृष्टद्युम्नं च संप्रेक्ष्य रणे स विमनाभवत् ॥ ९३
स दह्यमानो व्यथितः कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
अहतं वा हतं वेति पप्रच्छ सुतमात्मनः ॥ ९४
स्थिरा बुद्धिर्हि द्रोणस्य न पार्थो वक्ष्यतेऽनृतम् ।

त्रयाणामपि लोकानामैश्वर्यार्थे कथंचन ॥ ९५
तस्मात्तं परिपप्रच्छ नान्यं कंचिद्विशेषतः ।
तस्मिंस्तस्य हि सत्याशा बाल्यात्प्रभृति पाण्डवे ॥ ९६
ततो निष्पाण्डवामुर्वी करिष्यन्तं युधां पतिम् ।
द्रोणं ज्ञात्वा धर्मराजं गोविन्दो व्यथितोऽब्रवीत् ॥ ९७
यद्यर्थदिवसं द्रोणो युध्यते मन्युमास्थितः ।
सत्यं ब्रवीमि ते सेना विनाशं समुपैष्यति ॥ ९८
स भवांस्त्रातु नो द्रोणात्सत्याज्यायोऽनृतं भवेत् ।

S (G. missing) इह (for अव) — °) T M1 2 क्रूर
तम (for 'तर) — °) Ś1 K (Ks missing) D1 tran p
कतुं and त्वम् B Dc1 Dn1 इहार्हसि (for त्वम्)

91 For the sequence in B Dc1 Dn1, of v 1
78 G3 om 91-92, T2 reads the same on marg
— °) K2 B Dc1 Dn1 D3 G1 2 4 M रतस्य ते (K2 G2
च), K4 Dn2 D1 2 4 7 8 T परस्य ते (K4 D1 हि)
(for 'स्य च) — °) D4 7 8 न वै तत्र, D6 न च
त्वयि, M3-6 तथैतन् (for तवै)

92 For the sequence in B Dc1 Dn1, of v 1
78 G3 om 92 (cf v 1 91) T2 reads 92 on
marg — °) B Dc1 Dn1 त्यज (for त्यस्य) K1 Dn1
D1 5 7 अमोघेषु, Dn2 ह्येषु (sic) (for 'घेषो) — °)
Dn2 D2 4 7 8 T2 तु, G2 [s]द्य (for च) Ś1 ते
कालो (by transp), G2 कालोस्तु G4 परिपूर्णश्चल
मेव — After 92, B Dc1 Dn D3 6 6 ins

1308* ब्रह्मस्त्रेण त्वया दग्धा अनस्त्रजा नरा भुवि ।
यदेतदीदृश विप्र कृत कर्म न साधु तत् ।
न्यस्यायुधं रणे क्षिप्र द्रोण मा त्व चिर कथा ।
मा पापिष्ठतर कर्म करिष्यसि पुनर्द्विज ।

[(L 1) D3 6 न रत्नश (for अन) — (L 2)
D3 6 विद्वन् (for विप्र) D3 साधुवत् (for साधु तत्)
— (L 3) Dn2 क्षम, Bom ed विप्र (for क्षिप्र)]

93 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
78 — °) Ś1 K1-3 D1 तथा, D6 च स (for च तत्)
— °) K1 D1 स विमनस् Ś1 K3 अभूत्, K1 2 4 D1
त्वमूत्, D3 अभूत् (for [अ]भवत्)

94 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
78 — °) K1 B Dc1 Dn1 D2 2-3 G1 2 M1 2 संद
(B Dc1 दि) दह्यमानो (for स दह) — °) D3 यदा-

स्त्रिण (for युधिष्ठिरम्) — After 94^{ab}, D3 ins

1309* युधिष्ठिरमुपागम्य द्रोणो वचनमब्रवीत् ।

सत्य कथय राजेन्द्र यदि जीवति मे सुत ।

— °) B Dc1 Dn1 S (G5 missing) वापि, Dn2 D3 6
चेति (for वेति) D6 हत वा अहत वेति

95 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
78 G1 M om 95-96 — °) D3 ऐश्वर्याच्च (for
'यर्थे)

96 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
78 G1 M om 96 (cf v 1 95) — °) D3 6
तस्मात्त्व (D6 'त्वा) परिपृच्छस्व (D6 'च्छामि) — °) D3
नान्यत् (for नान्य) D2-6 8 किंचिद् (for क) K4
B Dc1 Dn D1 2 4 5 T G2-4 द्विजर्षभ (Dn1 'भ) (for
विशेषत) — °) T G3 4 विश्वासो (for सत्याशा)

97 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
78 — °) G2 तस्मान् (for ततो) D3 S (except
G2, G5 missing) निष्पादवीम् D1 8 पृथ्वीं (for उर्वी)
— °) D3 करिष्यति युधा पति — °) K1 च***,
K2 तु प्रश्नश्च (for धर्मराज)

98 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1
78 M3 om 98^a-99^b — °) K2 om (hapl) from
द्रोणो up to स्त्रातु नो (in 99^a) D4 यद्यर्थं M6
द्विवसे Ś1 K1-3 अद्यार्थे (K1 'र्थं दि) वसे द्रोणो (K3
om द्रोणो) — °) D1 8 युध्यते मन्युनाश्रित — °)
Ś1 K1 3 D3 7 8 सेना ते (by transp), T2 (before
corr) G3 4 योधाना, G1 M1 2 योधाना, G2 साधूना,
M4 5 सासूना — °) K1 4 Dn2 D1 4-6 समुपैष्यति,
D1 'पश्यसि D3 विनाशमुपयास्यति, T2 (before corr)
G3 4 नर कस्तमुपैष्यति, G1 2 M1 2 4 5 न नोर्कस्त (G1
नोर्कस्त)मुपैष्यति

अनृतं जीविनस्यार्थे वदन्न स्पृश्यतेऽनृतैः ॥ ९९

तयोः संवदतोरेवं भीमसेनोऽज्वीदिदम् ।

शुन्वेय तं महाराज वयोपायं महात्मनः ॥ १००

गाहमानस्य ते मेनां मालवस्येन्द्रवर्मणः ।

अश्वत्थामेति विन्मृगतो गजः शक्रगजोपमः ॥ १०१

निहतो युधि विक्रम्य ततोऽहं द्रोणमब्रुवम् ।

अश्वन्थामा हतो ब्रह्मनिर्गतस्त्राहवादिति ॥ १०२

नूनं नाश्रद्धद्वाक्यमेव मे पुरुषर्षभः ।

स त्वं गोविन्दवाक्यानि मानयस्व जयैषिणः ॥ १०३

द्रोणाय निहतं शंभ राजञ्चारद्वतीसुतम् ।

त्वयोक्तो नैव युध्येत जातु राजन्दिजर्षभः ।

सत्यवान्हि नृलोकेऽस्मिन्मरान्ख्यातो जनाधिप ॥ १०४

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कृष्णवाक्यप्रचोदितः ।

भावित्वाच्च महाराज वक्तुं समुपचक्रमे ॥ १०५

तमतथ्यमवे मयो जये सक्तो युधिष्ठिरः ।

अव्यक्तमत्रवीद्राजन्हतः कुञ्जर इत्युत ॥ १०६

C 7 8750
B 7 190 23
K 7 181 54

99 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 K^a om up to स्त्रातु नो, M^a om 99^{ab} (for both, cf. v 1 98) —^a) D₁ सत्यासार्थो, D₂ सत्यजो यो (for सत्याज्जायो) K₁ उच, Dn उदन्, D₁ वदेन (for भवेन) D₁ स न्यत्र सत्याश्रि (D₂ नृ) त वच, ५ (G missing) सर्वज्ञादग्निमर्दान् —^a) K₁ जीवित न्यार्थो —^a) K₁ B Dc1 Dn D G₁ स नृगते (for नृगते) T G₁ M (inf. fin) स्वच (for ज्युत) G₁ M₁ स पन्थु (G₁ पद नृ) र्यो (M₂ र्ये) त नैनया [1^a मा], M₂ स (orig) वन्दस्मृतातेनया — After 99, D₁ s ind

1310^a कामिनीषु विराहेषु गमामर्थे तथा धने ।

प्राप्तागम्यपत्नी च अनृते नास्ति पातकम् ।

[= (var) Manu 8 112]

100 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 —^a) D₁ s G₁ M एव (for एव) —^a) K₁ s D₁ एन त (D₂ नृ, D₃ च), Dn D₁ s G₁ M₁ s एव, T G₁ s एवतन (for एव त) K₂ transp महाराज and वयोपाय

101 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 —^a) ५ K₁ ता (for ते) —^a) T G₁ M मात वस्य K₁ कर्मण (for वर्मण) D₁ s आचार्यसदकर्मण —^a) ५ K₁ Dn₂ D₂ s विनातो (for विख्यातो)

102 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 —^a) D₁ s राजेद्र (for विक्रम्य) —^a) K₁ s अग्रिय, M₁ s s अग्र (for अब्रुवम्) —^a) D₂ इव (for इति)

103 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 —^a) ५ K₁ Dn₂ G₁ न श्रद्धे (५^a घा)द्, D₁ s न श्रद्धे, T G₁ s नाश्रद्धाद् (for 'घद्) G₂ युक्तम्

(for वाक्यम्) —^a) D₁ s एव, G₁ M₁ s एतन् (for एव) Dn1 D₁ s G₁ s M₁ s पुनर्षभ —^a) D₂ सत्य (for न एव) ५ K₁ (K₂ missing) D₁ s एव कृष्णस्य, D₁ s गोविन्दस्य (for एव गोविन्द) D₁ s एव गोविन्दस्य वाचो —^a) ५ K₁ s मानयित्वा, D₂ यश्च, D₁ वस्य, D₂ यस्तज् (for 'यस्य)

104 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 —^a) K₁ s D₂ s S (G₁ missing) त्वयोक्ते (for 'क्तो) K₁ Dn₂ D₂ s G₁ M₁ s नैव (for नैव) —^a) ५ K₁ s राजज्ञातु (by transp), D₁ s ननु राजन् —^a) D₁ s T G₂ s M₂ सत्यवाग् (for वाग्) K₁ B Dc1 Dn D₁ द्विप्रि, D₁ s T G₂ s M₂ s इति (for द्वि नृ) D₂ [s]स्ति (for इस्मिन्) K₁ s सत्यवा (K₂ स्य वा) श्विनृलोकेस्मिन्, G₁ वाग्मिर्नलो [नृलो]स्मिन् —^a) D₁ s तव स्यातिर् (for सवा न्यातो) D₂ द्विजर्षभ (for जनाधिप)

105 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 —^a) D₂ सत्य (for कृष्ण) D₂ प्रणोदित, D₂ s प्रणोदित (for प्रचो) —^a) ५ K₁ भवितव्यान्, K₁ s D₂ s भावितरान्, D₂ स वं तथा (for भावि स्वाच) — D₁ om 105^a-107^a

106 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 D₁ om 106 (cf. v 1 105) —^a) K₁ s D₁ M₁ s तदतथ्य, T G₂ s सोप्यतथ्य (for तम^a) K₁ मस्रो (for मस्रो) D₂ ततोत्यर्थं जये मस्रो —^a) K₁ D₂ s जये दाक्षी, D₃ जयासक्तो — After 106^{ab}, D₁ T G₂ s repeat 72^a —^a) Dn₂ D₁ s वाक्य (for राजन्) G₂ अश्वत्थामा हतो राजन् — D₁ om (hapl) 106^a-108^a

107 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 D₁ om 107^a (cf. v 1 105) D₁ om. 107 (cf

C 7 8150
B 7 190 56
K 7 191 55

तस्य पूर्वं रथः पृथ्व्याश्चतुरङ्गुल उत्तरः ।
वभूवैवं तु तेनोक्ते तस्य बाह्यास्पृशन्महीम् ॥ १०७
युधिष्ठिरात्तु तद्वाक्यं श्रुत्वा द्रोणो महारथः ।
पुत्रव्यसनसंतप्तो निराशो जीवितेऽभवत् ॥ १०८
आगस्कृतमिवात्मानं पाण्डवानां महात्मनाम् ।
ऋषिवाक्यं च मन्वानः श्रुत्वा च निहतं सुतम् ॥ १०९
विचेताः परमोद्विग्नो धृष्टद्युम्नमवेक्ष्य च ।
योद्धुं नाशक्रुवद्राजन्यथापूर्वमरिदम् ॥ ११०

तं दृष्ट्वा परमोद्विग्नं शोकोपहतचेतसम् ।
पाञ्चालराजस्य सुतो धृष्टद्युम्नः समाद्रवत् ॥ १११
य इष्ट्वा मनुजेन्द्रेण द्रुपदेन महामखे ।
लब्धो द्रोणविनाशाय समिद्धाद्रव्यवाहनात् ॥ ११२
स धनुर्जैत्रमादाय घोरं जलदनिस्वनम् ।
दृढज्यमजर दिव्यं शरंश्चाशीविषोपमान् ॥ ११३
संदधे कार्मुके तस्मिन्शरमाशीविषोपमम् ।
द्रोणं जिघांसुः पाञ्चाल्यो महाज्वालमिवानलम् ॥ ११४

v 1 106) —^a) Dn2 om (hapl) from पृथ्व्या
up to महारथ (in 108^b) K1 2 B Dc1 Dn1 D2 5
0 8 M1 2 पृथ्व्या (for पृथ्व्याद्) —^b) T G2 4 M1 2
अङ्गुलम् D1 उन्नत (for उत्तर) B Dc1 Dn1 चतुरं
गुलमुच्छ्रित, D2 2 2 G1 2 Ms-3 सुन्नत (G1 Ms-3
'त), D1 महानगुल उत्तम —^c) G1 M एव (for एवं)
D1 च (for तु) Ś1 (marg as in text) K3 ततो नक्तं
(for तु तेनोक्ते) —^d) G1 8 4 M1 2 4 बाह्योस्पृशन्महीम्

108 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf v 1
78 D1 om 108^a (cf v 1 106) Dn2 om 108^a
(of v 1 107) G1 M om 105 —^a) D2 युधि-
ष्ठिरस्य तद्वाक्य — D1 om 108^c-113^d —^c) Ś1 K2 3
-सप्राप्तो, G2 -ससक्तो (for सप्तसो)

109 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf v 1 78
D1 om 109 (cf v 1 108) —^b) Ś1 K1-3 अमन्यत
महात्मना (K1 2 'मना), Ms-3 मेने पाण्डवनदन —^c)
B Dc1 Dn S (except Ms-3, G3 missing) वाक्येन
(for -वाक्य च) —^d) D2 6 S (G3 missing) वि
(for च)

110 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf v 1
78 D1 om 110 (cf v 1 108) K2 reads 110^a-
111^b twice —^a) S (G3 missing) विचेता समरोद्विग्नो
(G2 'रे वीरो) —^b) T G2-4 अवैक्षत (for अवेक्ष्य
च) K1 2 (both times) दृ (for च) —^c) K1
M1-3 नाशक्रुवन् —^d) K4 Dn2 D1 2 4 6 T G1-4
M1 2 अरिदम् — After 110, B Dc1 Dn1 D2-3 S
(G3 missing) Editions ins an addl colophon
[Sub-parvan D2 द्रोणवचन — Adhy name Bom
ed युधिष्ठिरासत्यकथन — Adhy no (figures, words
or both) Dn1 192, D2 194, D3 84, T G2 8
185, G1 M1 2 184, G4 186, Ms-3 183]

111 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf v 1

78 For the repetition in K2, cf v 1 110 D1
om 111 (cf v 1 108) Before 111, MSS ins
सजय उवाच —^a) M2 6 समरोद्विग्नं (for परमो)
—^b) S (G3 missing) शोकोत्तरमचेतनं —^c) Dn2
D3 पचाल (for पाञ्चाल) D2 पाचालराजपुत्रस्तु —^d)
D1 दृष्टद्युम्नमुपाद्रवत् (sic), D2 दृष्टद्युम्नोभ्युपा

112 For the incident, cf 1 155 38 With
112, cf 7 86 49, 159 3 For the sequence in
B Dc1 Dn1, cf v 1 78 D1 om 112 (cf v 1
108) —^a) D2 यद् (for य) D3 दृष्ट्वा; D2
दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) G2 य इष्ट्वा द्रुपदेन —^b) G1
M1 2 महामना (for 'मखे) —^c) M1 सखद्रो द्रोण
नाशाय —^d) Dn1 समिद्धो (for 'द्वाद्) S (G3
missing) समिद्धेनैव परतप (G1 M1 2 'प)

113 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf v 1
78 D1 om 113 (for D1, cf v 1 108) —^a) D2
धनुर्जैत्र समादाय —^b) Some MSS निस्वन —^c)
D2 घोरं (for दिव्य) —^d) D2 विषोपम B Dc1 Dn1
G1 M1 2 शर चाशीविषोपम

114 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf v 1
78 —^a) D2-3 S (G3 missing) सदधत् (for 'धे)
D2 कार्मुक Ś1 K (K3 missing) D1 तत्र (for तस्मिन्)
—^b) D2 घोरम् (for शरम्) D1 आसीद् (for आशी)
K4 शरमासीविषोपम (sic), B Dc1 Dn1 ततस्तमनलोपम,
G1 M1 2 ज्वलंतमनलोपम —^d) S (G3 missing)
गत (for महा)

115 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf v 1
78 —^a) D2 5 7 8 अस्व (for आसीद्) —^b) D2
-मंडलवरे —^c) K2 इह (for इव) —^d) K2 Dn2
D2 5 -वेपिण; K4 वेपित, B Dc1 Dn1 D2 -वेपित,
D2 -वीक्षित, D1 धिप्यते, D1 8 T G1 8 4 Ms-3

तस्य रूपं शरस्यासीदनुज्यामण्डलान्तरे ।
 द्योततो भास्करस्येव घनान्ते परिवेशिनः ॥ ११५
 पार्षतेन परामृष्टं ज्वलन्तमिव तद्वनुः
 अन्तकालमिव प्राप्तं मेनिरे वीक्ष्य सैनिकाः ॥ ११६
 तमिषु संहितं तेन भारद्वाजः प्रतापवान् ।
 दृष्ट्वामन्यत देहस्य कालपर्यायमागतम् ॥ ११७
 ततः स यत्नमातिष्ठदाचार्यस्तस्य वारणे ।
 न चास्त्रास्त्राणि राजेन्द्र प्रादुरासन्महात्मनः ॥ ११८
 तस्य त्वहानि चत्वारि क्षपा चैकाग्रतो गता ।
 तस्य चाहस्त्रिभागेन क्षयं जग्मुः पतत्रिणः ॥ ११९

स शरक्षयमासाद्य पुत्रशोकेन चार्दितः ।
 विविधानां च दिव्यानामस्त्राणामप्रसन्नताम् ॥ १२०
 उत्सृष्टकामः शस्त्राणि विप्रवाक्यामिचोदितः ।
 तेजसा प्रेर्यमाणश्च युयुधे सोऽतिमानुपम् ॥ १२१
 अथान्यत्स समादाय दिव्यमाङ्गिरसं धनुः ।
 शरांश्च ब्रह्मदण्डाभान्ष्टुष्टुभ्रमयोधयत् ॥ १२२
 ततस्तं शरवर्षेण महता समवाकिरत् ।
 व्यशातयच्च संकुद्धो धृष्टद्युम्नमर्मणः ॥ १२३
 तं शरं शतधा चास्य द्रोणश्चिच्छेद सायकैः ।
 ध्वजं धनुश्च निशितैः सारथिं चाप्यपातयत् ॥ १२४

C 7 8 68
B 7 191 14
K 7 192 14

-विष्यत्, G₂ -तिष्ठत्, M₁ : विष्य[M₂ 'व्य]त् (for -वेगिनः)

116 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 —^a) K₁ B Dc1 Dn D₂-s S (G₅ missing) अनु- (for इव) —^d) D₂ : 7 s प्रेक्ष्य, G₂ M₃ : तस्य (for वीक्ष्य)

117 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 —^a) K₁ D₁ संहत, B Dc1 Dn D₂-s 7 s T G₁ : M संहित (for संहित) G₁ M दृष्ट्वा (for तेन) —^c) G₁ M₃-s त्यागे (for दृष्ट्वा) —^d) M₃-s -पर्य-यन् D₁ : 8 आत्मन, M₂ : 5 आगत (for 'तम्)

118 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 —^a) K₂ समयम्, D₂ सयतम्, Bom. ed प्रय स्तम् (for स यत्नम्) D₂ : 7 s तत स्मयन्निवातिष्ठद् —^b) D₁ : 7 s त नि (for तस्य) D₂ दुर्वारस्य तु वारणे

119 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 —^b) D₂ वा (for च) D₂ चैवाग्रतो (for चैका) S₁ K₂ G₂ : 4 M₁ : 4 गता (for गता) — For 119^{ab}, B Dc1 Dn1 subst

1311* तस्य त्वद्वक्ष रात्रिश्च शरानभ्यसतोऽजाम् ।
 —^c) K₁ बाह्या; Dn₂ बाहुस् (for बाह्यस्) D₁ : 8 भागाते (for -भागेन) D₁ सत्यं बहुम्बभागेन (sio)

120 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 —^a) K₁ आदाय (for आसाद्य) —^b) K₁ Dn₂ चोदित (for चार्दित) —^d) D₂ शराणाम् (for अस्त्रां) K₁ B Dc1 Dn अप्रसादत्, D₁ : 7 s चाप्रसन्नता (for

अप्र')

121 For the sequence in B Dc1 Dn1, cf. v 1 78 —^a) K₁ D₁ : 6 उत्सृष्टकाम, K₂ तत्सृष्ट, Dn₂ उत्सृष्ट' (for उत्सृष्ट) —^b) K₁ : 2 D₁ : 8 वाक्यानि (for 'भि) D₂ : 4 s 7 s नोदित (for चो) K₁ B Dc1 Dn D₂ : 6 ऋषि (Dn₂ D₂ : 6 विप्र) वाक्यप्रचो (D₂ गो) दित —^c) K₁ Dn₂ D₂ : 4-8 प्रेर्यमाणस् (for प्रेर्यमाणश्) B Dc1 Dn D₂ : 4-8 तु (for च) —^d) D₂ युयुधे (for युयुधे) G₂ चाति (for सोऽति) B Dc1 Dn1 युयुधे न यथा पुरा

122 ^a) B Dc1 Dn1 मूयश्चान्यत् (for अथान्यत्स)

123 ^b) D₂ महात्मन् (for महता) Dc1 D₁ : 6 सम वाकिरन्, D₂ 'रयत् (for 'किरत्) —^c) D₂ व्यसा दयच्, T G₂ : 4 अशातयश् (for व्यशातयच्) —^d) B Dc1 Dn D₂ : 6 G₂ M₃-s अमर्ष (D₂ पि) ण (for 'ण) G₁ M₁ : 2 दृष्टद्युम्नस्य तद्वनु — After 123, D₁ ins

1312* ततश्च पार्षतो राजन्समाकृत्य धनुर्महत् ।

शर मुमोच निशित भारद्वाजजिवामया ।

124 ^a) D₂ स तथा (for शतधा) K₂ तस्य (for चास्य) K₁ B Dc1 Dn S (G₅ missing) शराश्च शतधा (T G₂ 'तथा) त (Dn₂ वा) त्स —^b) D₂ मारिप (for सायकै) —^c) S (G₅ missing) रयं (for ध्वजं) G₂ इवजं (for धनुश्) —^d) Dn₂ अभ्यपातयत्; D₂ न्यपातयत् (for अप्य') D₁ : 8 सारथिं चाप्य पातयत् (D₁ 'न्)

125 Dn₂ om. 125^{ab} —^a) D₂ पुनश्च (for प्रहस्य) —^b) D₂ इदम् (for पुनर्) S₁ K₂-s D₁ : 6 आदत्

C 7 8769
D 7 191 15
E. 7 192 15

धृष्टद्युम्नः प्रहसान्यत्पुनरादाय कार्मुकम् ।
शितेन चैनं वाणेन प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ॥ १२५
सोऽतिविद्धो महेष्वासः संध्रान्त इव संयुगे ।
भल्लेन शितधारेण चिच्छेदास्य महद्भुजः ॥ १२६
यच्चास्य वाणं विकृतं धनूपि च विशां पते ।
सर्वं संहिद्य दुर्धर्षो गदां खड्गमथापि च ॥ १२७
धृष्टद्युम्नं ततोऽविध्यन्नवमिर्निशितैः शरैः ।
जीवितान्तकरैः क्रुद्धः क्रुद्धरूपं परंतपः ॥ १२८
धृष्टद्युम्नरथस्याश्वान्स्वरथाश्चैर्महारथः ।
अमिश्रयदमेयात्मा ब्राह्ममस्त्रमुदीरयन् ॥ १२९

ते मिश्रा बहूशोभन्त जवना वातरंहसः ।
पारावतसर्णाश्च शोणाश्च भरतर्षभ ॥ १३०
यथा सविद्युतो मेघा नदन्तो जलदागमे ।
तथा रेजुर्महाराज मिश्रिता रणमूर्धनि ॥ १३१
ईपावन्धं चक्रवन्धं रथवन्धं तथैव च ।
प्रणाशयदमेयात्मा धृष्टद्युम्नस्य स द्विजः ॥ १३२
स छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
उत्तमामापदं प्राप्य गदां वीरः परामृशत् ॥ १३३
तामस्य विशिखैस्तीक्ष्णैः क्षिप्यमाणां महारथः ।
निजघान शरैर्द्रोणः क्रुद्धः सत्यपराक्रमः ॥ १३४

(for आदाय) — °) D₁₋₆ शतेन (for शि) G₁ M
चैन (for चैन)

126 ^b) B₁ D₁ 5 [s]सम्रांत (for स) — °)
D₁₋₆ 8 शत (for शित) — °) B D₆₁ D_n T G₂₋₄
पुनर्धनु, D₁ 5 1 8 ततो धनु, D₆ महाधनु, G₁ M
धनु पुन (for महद्भुज)

127 ^a) Ś₁ K₁₋₃ D₁ 8 त च, D₆₁ D_{n1} स च;
D₁ 8 अथ, D₁ 8 तथा (for यच्च) B₁ 8 D₆₁ D_{n1}
D₂ 4-8 T G₁ 3 4 M₁ 2 वाण (for वाण) Ś₁ K₁₋₃
D₁ निष्कृत्य, D₆ 8 -निकर (for विकृत) — °) B
D₆₁ D_n D₂ चिच्छेद, G₂ सचित्य (for संहिद्य) D₆
संहिद्य सर्वं दुर्धर्षो — °) K₁ अवाच्य च, B D₆₁ D_n
D₂ च वर्जयन्, D₆ च चर्म च, T G₂₋₄ तथैव च (for
अथापि च) K₁ D₁ 7 8 वा (for च)

128 D_{n2} om 128^a-129^b G₁ M om 128 — °)
B D₆₁ D_{n1} च विव्याध (for ततोऽविध्यन्) — °) D₆
नवमिर्नतपर्वमि — °) D₆ जीवनांत (for जीवितान्त)
D₆₁ D₁ (before corr as in text) कर, D₆ कर
(for करै) Ś₁ K₈ क्रुद्ध, D_{n1} laouna (for क्रुद्ध)
— °) Ś₁ K₁₋₃ B₁ D₁ क्रुद्धरूपः; D_{n1} शुद्धरूपे, D₁
5 1 8 घोररूप, T G₂₋₄ शिलाघौतैः (for क्रुद्धरूप) K₁
B₃ 4 D_{n1} D₆ 8 G₄ परंतप, D₁ तप (for तप).

129 D_{n2} om 129^a (cf. v l. 128) — °) D₂ 5
धृष्टद्युम्नो (for 'द्युम्न) K₁ धृष्टद्युम्नो यस्याश्वान्, D₆
धृष्टद्युम्नो रथाश्वाश्च Ś₁ K₈ B₆ D_{n1} सरयाश्चैर्, D₆ स
महाश्वैर् (for स्वरया) D₁ धृष्टद्युम्नोरथाश्वान्स रथाश्चैव
महारथा — °) K₁ B D₆₁ D_n D₂-3 व्या (B₁ 4 व्य)
मिश्रयद् (for अमि). Ś₁ K₁₋₃ D₁ विमृद् (K₁ मर्द)

अप्रमेयात्मा — °) D₁₋₆ ग्राह्यम् (for ग्राह्यम्) Ś₁
K₈ उदैरयत् (K₈ 'न्), D_{n1} D₁ उदीरयत् K₂ ग्राह्यस्य
समुदीरयत्; D₁ 3 द्रोणो ब्रह्मविदुत्तम

130 ^b) T G₂ 4 वाजिनो (for जवना) — °) D₁
6 1 पारावत (for 'वत) D₆ सवर्णाश्वा (for 'र्णाश्च)
— °) G₁ M₁ 2 शोणाश्वा (for 'श्च) D₆ शोणाश्चैव नरा
धिप

131 M₈₋₆ om. 131 B₆ om 131^b-132^c — °)
D₆ नदन्तो (for नदन्तो) — B₂ reads 131^c-133^d on
marg — °) D₆ तेषा (for रेजुर) — °) D₆ व्यामिश्रा
(for मिश्रिता)

132 B₆ om 132^a (cf. v l. 131) B₂ reads
132 on marg — °) K₁ D_{n1} D₆ 6 इपावन्ध (sic)
B₈ 4 D₆₁ D_{n1} D₂ 4 5 1 8 रथ (D₁ 5 1 8 'थे)वन्ध चक्र
वन्ध (by transp) — D₆ repeats 132^c after 134^a
— °) Ś₁ K₁ 3 B₁₋₄ D₆₁ D_{n2} D₁ 5 1 M₁ 5 प्राणा (K₁
D₁ 'ण)शयद्, D₆ (first time) प्राच्यावयद्, G₁ M₁ 5
व्यनाशयद् (for प्रणा) — °) G₂ वै (for स).

133 B₂ reads 133 on marg — °) G₁ 4 M सं
(for स) B D₆₁ D_{n1} पाचाव्यो (for विरथो) — °)
D₁ शारथि (for सा) B D₆₁ D_{n1} निकृत्तध्वजसारथि
— °) D_{n1} transp प्राप्य and वीर Ś₁ K₂ 8 D₁
प्राप्तो (for प्राप्य) D₁ 4 G₈ वीर, D₆ गुर्वो (for
वीर) Ś₁ K₁ 4 B₁ 3 D₁ परामृपत्

134 ^a) D₁ 5 1 8 तामस्य निशितैर्बाणै — °) D_{n1}
D₆ क्षिप्यमाणो, D₆ कंप्यमानो — After 134^a, D₆
repeats 132^a, D₆ om 134^c.

तां दृष्ट्वा तु नरन्याग्रो द्रोणेन निहतां शरैः ।
 विमलं खड्गमादत्त गतचन्द्रं च भानुमत् ॥ १३५
 वसंशयं तथाभूते पाञ्चाल्यः साध्वमन्यत ।
 वधमाचार्यमुख्यस्य प्राप्तकालं महात्मनः ॥ १३६
 ततः स्वरथनीडस्य स्वरथस्य रथेपया ।
 अगच्छदसिमुद्यम्य शतचन्द्रं च भानुमत् ॥ १३७
 चिकीर्षुर्दुष्कर कर्म घृष्टद्युन्नो महारथः ।
 इथेप वधो मेतुं च भारद्वाजस्य संयुगे ॥ १३८
 सोऽतिष्ठद्युगमध्ये वै युगसंनहनेषु च ।

शोणानां जघनार्धेषु तत्सैन्याः समपूजयन् ॥ १३९
 तिष्ठतो युगपालीषु शोणानप्यधितिष्ठतः ।
 नापश्यदन्तर द्रोणस्तदद्भुतमिवामवत् ॥ १४०
 क्षिप्रं श्येनस्य चरतो यथैवामिषगृद्धिनः ।
 तद्वदासीदभीसारो द्रोणं प्रार्थयतो रणे ॥ १४१
 तस्याश्वात्रयशक्त्यासौ तदा क्रुद्धः पराक्रमी ।
 सर्वानेकैकशो द्रोणः कपोताभानजीघनत् ॥ १४२
 ते हता न्यपतन्भूमौ घृष्टद्युन्नस्य वाजिनः ।
 शोणाश्च पर्यमुच्यन्त रथबन्धाद्विशं पते ॥ १४३

C 7 6767
B 7 191 33
K. 7 192. 33

135 " K: त (for ता) B (except B₁) Dc₁
 Dn₁ S (G₅ missing) तु दृष्ट्वा (by transp.), Dn₂
 D₂ १ १ ३ दृष्ट्वा स Dn₂ D₂ नरन्याग्र D₂ तां दृष्ट्वा
 निहता वीरो —^δ) S (except G₂, G₅ missing)
 विहता (for नि) G₂ रणे (for शरै) —^ο) D₂ ३
 S (G₅ missing) छादय (for छादत्त) —^δ) D₂ ३
 भानुरं (for भानुमत्) D₂ चर्म चादत्त भानुमत्

136 K₁ D₁ १ १ ३ om (hapl) 136-137 —^α)
 D जयंशये (for 'शय) Ś₁ D₂ तगामूढ, Dn₁ 'मूढ
 (for 'मूढे) —^δ) K₁ पाचाल —^ο) Ś₁ K₁ वयंस्य
 (for 'मुख्यस्य) —^δ) Ś₁ K₂ D₂ महारथ, T G₂-4
 'मना (for 'रमन) — After 136, T G₂-4 read
 142-148

137 K₁ D₁ १ १ ३ om 137 (cf v l 136) —^α)
 B (except B₁) Dc₁ Dn₁ D₂ मरय, D₂ ३ चचार,
 T G₂-4 तु रथ- (for मरय) B Dc₁ Dn₁ नीडम्य,
 T G₂-4 नीडम, G₁ M नीडम्य (for नीडम्य) —^δ)
 T G₂-4 यमाम्भु (for मरयस्य) K₂ B₁ रथेपसया,
 B₁-2 ३ शया, D₂ रणेपया (for रथे) —^ο) K₁
 अगच्छदसिमुख्यस्य, D₂ ३ अमिमुद्यम्य चागच्छत् —^δ)
 = 135^δ

138 " Dn₂ D₂ १ १ ३ दुन्तर (for दुष्कर) Dn₂
 D₂ १ ३ मोहाद् (for कर्म) —^δ) B₂ महायल (for
 'रथ) —^ο) K₁ B Dc₁ Dn₁ D₂ ३ स, D₂ lacuna
 (for च)

139 " T G₂-4 अतिष्ठद् (for सोऽति) M₂-३ रय-
 (for युग-) D₂ पक्षे (for मध्ये) D₁-३ तु (for
 वै) —^δ) K₁ सनिहतेषु, B₁ D₂-३ सहनेषु (for
 मनह) —^ο) D₂ शराणा (for शोणानां) Ś₁ K
 (K₂ missing) D₂ ३ शोणानां जघनार्धेषु (Ś₁ 'वेशुस्य,

K₁ 'नाते, D₂ 'धेन), B Dc₁ Dn₁ जघनार्धे (B₁
 'नागे) पु चाधाना —^δ) Ś₁ K (K₅ missing) D₂ ३ T
 G₂-4 तत्सैन्यान्यस्य (D₂ मि) पूजयन्

140 " Ś₁ K (K missing) D₁ पालेषु, Dn₂
 D₂ १ ३ पालेषु, D₂ पार्श्वेषु, D₂ ३ पार्श्वे तु, S (G₅
 missing) पाळीषु (for पालीषु) —^δ) K₁ २ (margin
 as in text) D₂ सति, D₂ सव (for सवि) D₂
 शोणानामप्यतिष्ठत्, G₁ M शोणाभानधितिष्ठत् —^ο)
 D₂ ३ १ ३ अतरे

141 " G₂ सैन्यस्य (for श्येनस्य) —^δ) Ś₁ K₂
 गृद्धिण, D₂ १ ३ गृद्धिन (for गृद्धिन) —^ο) D₂
 तथैव (for तद्वद्) Dn₁ D₂ अभिसारो, T G₂ १ M₂-३
 अभिनरो (for अभीसारो) —^δ) B D (except D₁)
 T₁ ३ (inf in) द्रोणपार्श्वतयो रणे (D₂ 'योर्नृप)

142 T G₂-4 read 142-148 after 136 —^α) D₂
 वै, S (G₅ missing) स (G₂ [जा]शु) (for [अ]मौ) B
 Dc₁ Dn₁ तस्य पारावतानश्चान (B₁ 'सशिखान्) —^δ)
 D₂ परतप, G₁ M₂ २ १ ३ परामृशद् (for पराक्रमी) B
 Dc₁ Dn₁ रथशक्त्या पराभिन (B₁ मृष) च, T G₂-4 रथा-
 स्क्रुद्ध परामृशद्, M₂ तदा क्रुद्धाद्विशा पते — M₂ om
 (hapl) 142^α-143^δ —^ο) D₂ १ सर्वानेकैकशो द्रोण
 —^δ) Dn₂ D₂-३ १ ३ नीलवर्णान् (for कपोताभान्) K₁
 अजीननत् B₁-4 Dc₁ Dn₁ T G₁ ३ १ M (M₂ om.)
 रक्तशोणान्विव (T G₂ १ 'न्विस, M₂ ३ 'न्यस) जयन् (Dn₁
 M₁ ३ 'व), B₂ रक्तान्धान्विवर्जयन्, D₂ रक्तशोणोरजीघ
 नत् (sic), G₂ रक्तशोणानवर्जयत्

143 For the sequence in T G₂-4, cf v l 142
 D₂ M₂ om 143 (for M₂, cf. v l 142) —^ο) B
 Dc₁ Dn₁ S (M₂ om, G₅ missing) शोणास्तु, Dn₂
 D₂-4 ३ ३ आ (for 'श्र) K₁ ३ शोणाश्च परिमुच्य

C 7 6729
B 7 191 34
K 7 192 34

तान्हयान्निहतान्दृष्ट्वा द्विजाग्र्येण स पार्षतः ।
नामृष्यत युधां श्रेष्ठो याज्ञसेर्निर्महारथः ॥ १४४
विरथः स गृहीत्वा तु खड्गं खड्गभृतां वरः ।
द्रोणमभ्यपतद्राजनैवैतये इवोरगम् ॥ १४५
तस्य रूपं यमौ राजन्मारद्वाजं जिघांसतः ।
यथा रूपं परं विष्णोर्हिरण्यकशिपोर्वधे ॥ १४६
सोऽचरद्विविधान्मार्गान्प्रकारानेकविंशतिम् ।
भ्रान्तमुद्भ्रान्तमाविद्रमाप्नुतं प्रसृतं सुतम् ॥ १४७

परिवृत्तं निवृत्तं च खड्गं चर्म च धारयन् ।
संपातं समुदीर्णं च दर्शयामास पार्षतः ॥ १४८
ततः शरमहद्येण शतचन्द्रमपातयत् ।
खड्गं चर्म च संपाधे धृष्टद्युम्नस्य स द्विजः ॥ १४९
ते तु वैतन्त्रिका नाम शरा धामन्नधातिनः ।
निकृष्टपुद्गे द्रोणस्य नान्येषां सन्ति ते शराः ॥ १५०
शरद्वतस्य पार्थस्य द्रोणैर्विस्तृतस्य च ।
प्रधुम्नयुधुधानाम्याममिमन्योश्च ते शराः ॥ १५१

—^a) D₁ 6-8 रथयद्वाद् (for 'यन्धाद्')

144 For the sequence in T G₂-1, cf v l 142
—^a) Ś₁ K₁-3 D₁ नाशितान् (for निहतान्) —^b)
K₁ Dn₂ D₁ 3 : 1 : 3 T G₁ द्विजाग्र्येण, D₁ शोणाशेन
D₁ च (for स) —^d) B₁ S (except M₁, G₁
missing) महाबल (for 'रथ')

145 For the sequence in T G₂-1, cf v l 142
—^a) D₁ स- (for स) B₁ च, D₁ [अ]थ; T G₁ 4
[आ]शु (for तु) —^b) B₁ विदारद, D₁ 1 : 3 -भृतां
वर —^c) K₁ 3 D₁ 3 अम्या (D₁ 'प्य') पतद्; T G₂-1
अभ्यपतद् (for 'पतद्')

146 For the sequence in T G₂-1, cf v l 142
G₁-3 M₁ 2 om 146 —^a) K₁ 3 om (hapl) from
यमौ up to रूप (in 146^a) M₁-3 तथा (for यमौ) Ś₁
K₁ 4 D₁ 6 तत्र (for राजन्) —^b) D₁ भारद्वाजजिघां
सिन —^c) K₁ B D₁ Dn G₁ M₁ 3 पुरा, D₁ यमौ,
M₁ तथा (for पर) —^d) B₁ 3 मृधे (for यधे)

147 For the sequence in T G₂-1, cf v l 142
—^a) K₁ सोजरद्, K₁ D₁ 3 सोचरन्, B D₁ Dn
स तदा (B₁ 3 'या' (for सोऽचरद्) — After 147^a,
D₁ ins 1314* and om 147^b-148^a —^b) B₁
पुरुषाश्चैक-, B₁-3 D₁ Dn₁ प्रवराश्चैक, T₂ (before
corr) G₁ 3 4 M₁ 2 4 : 3 (sup lin) प्रचारानेक; G₁
प्रवरा' (for प्रकारा') Dn₂ D₁ 3 6 : 3 G₁ -विंशति; G₁
M₁ 3 'तीन् (for 'तिम्) — After 147^a, N (D₁
om, Ś₁ K₁ missing) ins

1313* दर्शयामास कौरव्य पार्षतो विचरन्ने ।

[D₁ व्यचरद् (for विचरन्)]

—^a) Dn₂ आकृतं (for आकृतं) D₁ प्रभृत, D₁
विषृत (for प्र') B₁-3 6 D₁ Dn₁ T G₂-1 M₁ 2
स्थितं, D₁ तथा (for सुतम्)

148 For the sequence in T G₂-1, cf v l 142
D₁ om 148 (cf v. l 147) —^a) D₁ om निकृष्ट
K₁ om च —^b) Dn D₁ 3 खड्ग, D₁ lacuna (for
खड्गं) D₁ om चर्म च —^c) Ś₁ K₁ D₁ Dn₁ मनु
दीप; K₁ G₁ M₁ 3 दीप्त, B₁ 'दीर्', D₁ 3 'दीर्षि'
(for दीर्ण) D₁ मपात च समुदीर्ष (sic) — After
148, N (Ś₁ K₁ missing, D₁ after 147^a) ins

1314* भारत कौशिकं श्वेय मायन श्वेय दिक्षया ।

दर्शयन्त्यपरपुद्गे द्रोणस्यान्वधिकीर्षया ।

चरतस्तस्य तान्मार्गान्विधिग्राम्यह्वरमिण ।

व्यमन्यन्त रणे योधा देवराज्य समानता ।

[D₁ om from भारत up to तान्मार्गान् (in the prior
half of line 3) — (L 1) Ś₁ D₁ कौशिक (for कौ')
— (L 2) Ś₁ K₁-3 D₁ 3 : 1 : 3 अवरद् (for व्यव)
— (L 3) K₁ D₁ Dn₂ D₁ मनु (for तान्) Dn₁
सहचरा च, D₁ सहचरमिण (for चमिण) — Dn₂ om
line 4 — (L 4) D₁ विमन्यन् D₁ रोद्धा (for योधा)
K₁-3 D₁ श्वेयान् (for 'दे')]

149 Dn₂ om 149^a D₁ om 149^b-150^c —^b)
D₁ अश्वातथ्यत् (for अषा) —^c) B D₁ Dn₁ T G₁-1
चर्म खड्गं (by transp), M₁ 3 खड्गचर्म Ś₁ K₁-3 D₁
सपार्थ, D₁ 3-6 3 सचारे (for संपाधे)

150 D₁ om 150^a (cf v l 149) —^a) K₁
G₁ M₁ ये (for ते) D₁ वैतन्त्रिका —^b) D₁ बाणा
(for शरा) K₁ Dn₂ D₁ 3-6 3 -योधिन (for -धातिन).
B D₁ Dn₁ शरा आसन्नयोधिन; D₁ शरा आसन्नधातिन,
S (G₁ missing) बाणास्तस्मात्तितयुधे —^c) K₁ निकृष्ट
युद्ध द्रोणस्य

151 D₁ reads 151^a twice D₁ repeats 151^a
after 151^a —^b) D₁ (second time) 1-3 द्रोण (for
द्रोणेद्) — For 151^a, B D₁ Dn₁ subst

अथास्वेपुं समाघत्त दृढं परमसंशितम् ।
 अन्तेवासिनमाचार्यो जिघांसुः पुत्रसंमितम् ॥ १५२
 तं शरैर्दशभिस्तीक्ष्णैश्चिच्छेद गिनिपुंगवः ।
 पश्यतस्त्व पुत्रस्य कर्णस्य च महात्मनः ।
 ग्रस्तमाचार्यमुख्येन घृष्टद्युम्नमोचयत् ॥ १५३
 चरन्तं रथमार्गेषु सात्यकिं सत्यविक्रमम् ।
 द्रोणकर्णान्तरगतं कृपस्यापि च भारत ।
 अपश्येतां महात्मानौ विष्वक्सेनधनंजयौ ॥ १५४
 अपूजयेतां वार्ष्णेयं युवाणौ साधु साध्विति ।
 दिव्यान्यस्त्राणि सर्वेषां युधि निघ्नन्तमच्युतम् ।

अभिपत्य ततः सेनां विष्वक्सेनधनंजयौ ॥ १५५
 धनंजयस्ततः कृष्णमब्रवीत्पश्य केशव ।
 आचार्यवरमुख्यानां मध्ये क्रीडन्मधूदहः ॥ १५६
 आनन्दयति मां भूयः सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
 माद्रीपुत्रौ च भीमं च राजानं च युधिष्ठिरम् ॥ १५७
 यच्छिक्षयानुद्धतः सत्रणे चरति सात्यकिः ।
 महारथानुपक्रीडन्वृष्णीनां कीर्तिवर्धनः ॥ १५८
 तमेते प्रतिनन्दन्ति सिद्धाः सैन्याश्च विस्मिताः ।
 अजय्यं समरे दृष्ट्वा साधु साध्विति सात्वतम् ।
 योधाश्चोभयतः सर्वे कर्मभिः समपूजयन् ॥ १५९

C. 7 2208
B. 7 191 53
K. 7 192. 51

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६४ ॥

1315* ऋते शारद्रतात्पर्याद्द्रोणैर्वर्कतनात्तया ।
 [Dc1 Dn1 द्रोणद्वैकननाकृपात् (for the post half)]
 —^a) B Dc1 Dn1 भारत (for ते शरा) G2 नान्येषा
 मति ते शरा (= 150^a)
 152 Ds om. 152* —^a) B2 4 G1 अ (B1 त) यान्येषु,
 G2 तथास्त्रेषु (for अ) S1 K (Ks missing) B1 D1
 ममादत्त —^b) G2 शर (for दृढ) S1 दक्षित, K1-3
 D1 दक्षितं, K1 B Dc1 Dn1 ममत, Dn2 D-5 1 8
 वेगिन, D दक्षितं (for मक्षितम्)
 153 ^b) D1 1 8 शनिपुंगव — After 153as, Ds
 125
 1316* पश्यतस्त्व तान्मार्गान्विचित्रान्ब्रह्मचर्मणि ।
 —^a) Ds हि (for च) —^c) S1 Ks अचोदयत्, K1
 अयोध' (for अमोच)
 154 ^a) Dn2 चरत, T G2-4 व्यचरद् (G1 न),
 G1 M विचरन् (for चरन्त) —^b) Ds लघु- (for
 सत्य) S (Gs missing) सात्यकि सत्यविक्रम —^c)
 G2 द्रोणकर्णान्तर गत्वा —^d) S (Gs missing) सात्यकि
 (G2 क) (for भारत) D1 8 त कृपस्यापि भारत
 155 K4 om (hapL) 155 —^a) G1 आपूजयेता
 —^b) G1 M युवौ (for युवाणौ) D1 5 सात्वता (Ds
 'त) (for साध्विति) —^c) B5 सर्वाणि, T G2-4 चैतेषा
 (for सर्वेषा) —^d) K1 निघ्नतम् D1 युधि सत्यपरा
 क्रम, Ds युधि तेषा प्रमुंचता — T G2 8 om 155^{af}

—^a) D1 5 1 8 अभिगम्य (for 'पत्य) B1 Dc1 Dn1
 तेषां (for सेनां) G1 4 M1 2-5 नातिसर्तं (G1 'क) व्यम
 मृत
 156 ^a) B Dc1 Dn रय (for वर) —^a) Ds
 1 5 1 8 G2 4 मधूदह (sic), T G2 यदूदह (G2-ह)
 157 ^a) S (Gs missing) स (M1 2 सं-) नदयति (for
 आनन्द) S1 Ks मे, K1 2 T मा (for मार) —^b)
 B (except B1) Dc1 Dn1 D1 8 6 S (Gs missing)
 सात्यकि परवीरहा —^c) K1 Dn2 Ds-5 1 8 M1 2 -पुत्रं
 (for -पुत्रौ) —^d) S1 K (Ks missing) D1 धर्मराज,
 Dn2 D1 4 5 1 8 नकुल च (for राजान च)
 158 ^a) K1 2 Dn2 Ds य (for यद्) Ds पूजयन्
 (for शिक्षया) Dc1 सयुत (for अनुद्धत) Ds य
 शिक्षयन्त्यति च, D1 य शिक्षयन्निव रणे, Ds य शिक्ष
 याधिको वीरो, Ds अनुनृत्यं रक्षतीव, D1 8 य शिक्षया
 धिकोतीव, S (Gs missing) अनुद्धत शिक्षितवान् (G1
 M 'वद्) —^b) S1 Ks राजशः Ds द्रोणे, S
 (except M1 2, Gs missing) रये (for रणे) —^c)
 Ds क्रीडयश्च (for उपक्रीडन्) —^d) Dn2 चर्तन (sic)
 (for वर्धन)
 159 ^a) Dc1 Ds एत, D1 5 1 8 एन (for एते)
 T G2-4 M1-8 प्रत्यनदत (G1 'त) (for प्रतिनन्दन्ति)
 —^b) M1 (inf lin as in text) साध्याश्च (for सैन्याश्च)
 —^c) Ds अमह्यं, D1 अजह्यं, Ds अजय्यं (for 'दयं)
 —^d) B Dc1 Dn1 Ds सात्यकिं (for सात्वतम्) —^e)

१६५

C 7 2215
B 7 192. 7
K 7 193 7

संजय उवाच ।

क्रूरमायोधनं जज्ञे तस्मिन् राजसमागमे ।

रुद्रस्येव हि क्रुद्धस्य निमतस्तु पशून्यथा ॥ १

हस्तानामुत्तमाङ्गानां कार्मुकाणां च भारत ।

G₁ M यौधात्र —¹) S (except Ms-2, G₁ missing)
तमपूजयन् (for सम¹)

Colophon Ś₂ K₂ G₁ missing — Sub-parran
B₁ : द्रोणवच — Day of Drona's Generalship K₁
D₁ पचमे युद्धदिवसे, K₂ D₂ पचमे दिवसे, K₃ पचमे
दिवसयुद्धे, D₃ पचमे, T G₃ पंचमेहनि — Adhy
name Bom ed मकुल्युद्ध — Adhy no (figures,
words or both) Dn₁ 191, D₂ 85 T G₂ : 186,
G₁ M₁ : 185, G₁ 187, M₂ : 1-4 — Sloka
no Dc₁ Dn₁ 63

165

☞ This adhy is missing in K₃ G₁ (cf. v 1 7
125 14, 137 9)

1 Ś₂ is missing up to 62^{ab} (cf. v 1 7 163 38)
T₂ G₂ : Ms-2 om 1-13 — After the ref, N (Ś₂
K₃ missing) T₁ ins

1317* सात्वतस्य तु तत्कर्म दृष्ट्वा दुर्योधनादयः ।
शैनेय सर्वतः क्रुद्धा वारयामासुरजमा ।
कृपकणौ च समरे पुत्राश्च तप मारिष ।
शैनेयं त्वरयाभ्येत्य विनिघ्नजिहितैः शरैः ।
युधिष्ठिरस्ततो राजा माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ । [5]
भीमसेनश्च बलवान्सात्वत पर्यवारयन् ।
कर्णश्च शरवर्षेण गौतमश्च महारथ ।
दुर्योधनादयस्ते च शैनेय पर्यवारयन् ।
ता वृष्टिं सहसा राजह्वयिता घोररूपिणीम् ।
वारयामास शैनेयो योधयस्त्रान्महारथान् । [10]
तेषामस्त्राणि दिव्यानि सहितानि महात्मनाम् ।
वारयामास विधिवद्विष्यैरस्त्रैर्महामृधे ।

[(L 1) D₃ च (for तु) — (L 2) D₂ स
ओजमा (for अजमा) — (L 3) K₃ D₃ कृप (for
कृप-) Dn₁ D₂ : 1 8 T₁ कृप कणौष समरे (for the prior
half) K₂ Dn₁ D₂ : 4 5 7 8 T₁ तव पुत्रा (K₃ 'त्र)श्च (by
transp) Ś₁ K₂ : पुत्रश्च D₁ भारत (for मारिष)
— (L 4) D₃ त्वरयाभ्येत्य, D₂ 'रिताभेत्य, D₃ 'रिता
यात्वा D₃ व्यानिघ्नन्, D₃ [अ]व्यनिघ्नन्. Ś₁ K₃ विन्य

ता विनिघ्नन्, K₃ : D₁ च (D₁ विनिघ्नन्) (K₃ 'वि)
प₁ : च (for the post. half) — (L 6) B Dc₁
Dn₁ मालवि (for मा लवि) Dc₁ Dn₁ मन्मथामन्, D₁
सर्वं धृत्वा — D₁ : om (hapl) lines 7-8 — (L 7)
D₂ तु (for त) — (L 8) Ś₁ K₂ (K₃ missing) D₁
म₁, Dn₁ D₂ : T₁ 'त (for त) — (L 9) D₂
तं दृष्ट्वा महसा दृष्ट्वा (for the prior half) Dn₁ D₂
रतिपुत्रो, Dn₁ om (for रतिपुत्रो) — D₁ : om (hapl)
lines 10-11 — (L 11) D₁ विनिघ्नन् (for विनिघ्नन्)
Dn₁ D₂ T₁ मारिषाश्च, D₂ : 2-4, D₃ मारिष (for मारिष)
— (L 12) D₁ : 2 विनिघ्नन् (for विनिघ्नन्)]

— Wherever, after the ref, G₁ M₁ : read 14^{ab} for the
first time, repeating it in its proper place. After
the first occurrence of 14^{ab}, G₁ M₁ : ins.

1318* सप्रहृष्टात्पुनो दृष्ट्वा माधु साधिवि पूजयन् ।
त यौधात्राभ्यन्तरे कर्मणानेन पूजयन् ।
पुनमुक्त्वा महाराज वामुदेयं धनजय ।
प्रायात्तप बल जिष्णुभारद्वाजरथं प्रति ।
तत्रार्भीक्ष्ण्येवो नादस्यायकाना जयपिणाम् । [5]
समभिद्वयता पार्थ दैत्यानामिव वामवम् ।
तत्राकरोन्महाराज महो शोणितकर्दमाम् ।
प्राच्छिनघोत्तमाङ्गानि पार्थोऽध्वनरदन्तिनाम् ।

[(L 1) G₁ मप्रहृष्टोऽपुनो दृष्ट्वा (for the prior half)]

—¹) Ś₁ K₂ : B Dc₁ (marg) Dn₁ D₁ राजन्; D₁
जन (for राज) G₁ M₁ : तस्य राजन्पराक्रमे —²)
D₂ वै (for [दृ]व) D₁ : च (for हि) G₁ M₁ :
रुद्रस्यातिप्ररुहस्य —³) Ś₁ K₂ : D₁ वै; K₂ lacuna,
K₃ B₂ : Dc₁ Dn₁ T₁ तान्, D₂ : G₁ M₁ : च (for
तु) B₂ : Dc₁ Dn₁ पुरा, D₃ मृधे (for यथा) B₁
निघ्नतस्त्रान्पुरा पशून्

2 Ś₂ missing, T₂ G₂ : Ms-2 om 2 (cf. v 1 1)
—⁴) D₃ भग्नानाम् (for हस्ता) — B₁ reads 2^{ac} on
marg —⁵) Some MSS कार्मुकाना. G₁ M₁ : सघरा
(for भारत) —⁶) Dn₁ om (hapl) चापविद्वाना
चामराणां G₁ M₁ : अपविद्वानां (for चाप) B Dc₁ Dn₁
सचयैः (for सयुगे) — After 2, Ś₁ K₂ (K₃ missing) D

छत्राणां चापविद्वानां चामराणां च संयुगे ॥ २
भग्नचक्रै रथैश्चापि पातितैश्च महाध्वजैः ।
सादिमिध्व हतैः शूरैः संकीर्णा वसुधाभवत् ॥ ३
त्राणपातनिकृत्तास्तु योधास्ते कुरुसत्तम ।
चेष्टन्तो विविधाश्वेष्टा व्यदृश्यन्त महाहवे ॥ ४
वर्तमाने तथा युद्धे घोरे देवासुरोपमे ।
अत्रवीत्क्षत्रियान्स्त्र धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
अमिद्वत् संयत्ताः कुम्भयोनिं महारथाः ॥ ५
एष वै पार्षतो वीरो भारद्वाजेन संगतः ।

घटते च यथाशक्ति भारद्वाजस्य नाशने ॥ ६
यादृशानि हि रूपाणि दृश्यन्ते नो महारणे ।
अद्य द्रोणं रणे क्रुद्धः पातयिष्यति पार्षतः ।
ते यूयं सहिता भूत्वा कुम्भयोनिं परीप्सत ॥ ७
युधिष्ठिरसमाज्ज्ञाः सृज्यानां महारथाः ।
अभ्यद्रवन्त संयत्ता भारद्वाजं जिघांसवः ॥ ८
तान्समापततः सर्वान्भारद्वाजो महारथः ।
अभ्यद्रवत् वेगेन मर्त्यव्यमिति निश्चितः ॥ ९
प्रयाते मत्यसंधे तु समरुम्पत मेदिनी ।

(except Dc1 Dn1) T1 ins

1319* राशय न्न व्यदृश्यन्त तत्र तत्र रणाजिरे ।

[Ś1 K (K2 missing) Dn2 D1 3 समदृश्यन् (for सम
व्य') T1 नव (for the first नव)]

3 Ś2 missing, T2 G2-4 M2- om 3 (cf v 1
1) —^a) D1 भग्नचक्र, D2 भग्नचक्र —^b) K1 3
B1 Dc1 Dn2 D1 3 T1 पतितैश्च, M1 2 निपातित (for
पातितैश्च) Ś1 K1 2 Dn2 D1 3 T1 महाध्वजैः, K1
D रथैः, D2 गजैः (for 'ध्वजैः' —^c) D3 सादि-
तैश्च (for 'निध्व' D ८ हवैः (for हतैः) D1 3 क्षयैः,
D2 चापि (for शूरैः) —^d) D1 सायकक्रिया वसुधा
धिप (sic)

4 Ś2 missing, T2 G2-4 M2- om. 4 (cf v 1
1) —^a) K1 निवृत्तास्तु, K2 D1 3 T1 निवृत्तास्तु,
D1 निवृत्तास्तु, D2 निपातितस्तु, D3 निवृत्तास्तु (for
'तास्तु') G1 M1 2 पार्थगणनिकृत्ताश्च —^b) Dn1
योधास्तु, D2 ना, G1 M1 2 योधास्ते Ś1 K2 योधास्ते
भरतर्षभ —^c) G1 M1 2 कुतरो (for चेष्टन्तो) K1
D 1 3 विविधा —^d) D2 व्यदृश्यन्त, G1 M1 2 दृश्यन्ते
न्न (for व्यदृश्यन्त) Ś1 K2 रणाजिरे, B1 3 Dc1 Dn1
D2 G1 M1 2 महारणे (for 'हवे')

5 Ś2 missing, T2 G2-4 M2- om 5 (cf v 1
1) —^a) K2 तदा, D2 ८ महा (for तथा) D2
घोरे (for युद्धे) —^b) D2 युद्धे (for घोरे) —^c)
G1 M1 2 क्षयवीत्क्षत्रियान्स्त्वान् —^d) D2 om 5^a-6^b —^e)
D1 3 संयात (for संयत्ता)

6 Ś2 missing, T2 G2-4 M2- om 6 (cf v 1
1) D2 om 6^a (cf v 1 5) —^a) K2 एको (for
एष) K1 B D (D2 om) T1 हि (for वै) G1 M1 2

क्षमां हि पार्षत शूरो —^a) D2 यतयेय, G1 M1 3
घटय्व हि (for घटते च) K1 यथाशक्ति —^b) B
Dc1 Dn1 D1 3 T1 ज्ञासने, D2 G1 M1 3 पातने (for
नाशने)

7 Ś2 missing, T2 G2-4 M2- om 7 (cf v 1 1)
—^a) D2 च, D1 7 ह, D2 ८ 8 [ह]ह (for हि)
—^b) K1 B Dn2 D2 3 T1 [स]स्य, Dc1 Dn1 D2 G1
M1 2 स्म (for नो) K1 2 महामृधे (for रणे) —^c)
D1 2 अय (for अद्य) Dn2 T1 च सकुद्ध, D1 7 8
रथे क्रुद्ध, G1 M1 3 रणे यादृग् (for रणे क्रुद्ध) —^d)
K1 B Dc1 Dn घातयिष्यति, G1 M1 3 निहनि' (for
पातयि) —^e) G1 M1 2 गत्वा (for मृत्वा) —^f)
D1 ८ परीप्सय, D2 परीप्सया, D1 ८ १ 3 परी (D1 'रि-
प्सव (for 'प्सत) B Dc1 Dn T1 युध्यध्व कुरुसत्तम,
G1 M1 2 पार्षत चास्मि (M1 पि) रक्षय

8 Ś2 missing, T2 G2-4 M2- om 8 (cf v 1
1) D1 om (hapl) 8 Before 8, D1 3 ins सजय
उवाच —^a) G1 M1 2 आज्ञापितस्ते राजा तु —^b) K2
अभ्यद्रवत् K1 D1 सप्रामे (K1 'म), D2 1 3 सहिता
(for संयत्ता) G1 M1 2 वेगेनाभ्यद्रवन्सर्वे —^c) K1
B1 3 Dn1 D2 ८ T1 भारद्वाज G1 M1 2 युयुत्सव (for
जिघांसव)

9 Ś2 missing, T2 G2-4 M2- om. 9 (cf v 1
1) —^a) G1 M1 2 सहसा पततस्तास्तु —^b) D2 ८
महारथान् —^c) K1 अत्यद्रवत्, B1-3 Dc1 Dn D2 4 5
1 3 T1 G1 M1 2 अभ्यवर्तत (for 'द्रवत्) —^d) D2 ८
निश्चित (for निश्चित)

10 Ś2 missing, T2 G2-4 M2- om 10 (cf v 1
1) —^b) G1 M1 2 पाचालाना महारथे —^c) D2 om.
10^a —^d) Dn2 T1 ततो घोरात् (for सनिर्वातात्).

ववुर्वाताः सनिर्घातास्त्रासयन्तो वरुथिनीम् ॥ १०
 पपात महती चोल्का आदित्यान्निर्गतेव ह ।
 दीपयन्तीव तापेन शंसन्तीव महद्भयम् ॥ ११
 जज्वलुश्चैव शस्त्राणि भारद्वाजस्य मारिष ।
 रथाः खनन्ति चात्यर्थं हयाश्चाश्रूयवासृजन् ॥ १२
 हतौजा इव चाप्यासीद्भारद्वाजो महारथः ।
 ऋषीणां ब्रह्मवादानां स्वर्गस्य गमनं प्रति ।
 सुयुद्धेन ततः प्राणानुत्सृष्टुपचक्रमे ॥ १३

ततश्चतुर्दिशं सैन्यैर्द्रुपदस्याभिसंवृतः ।
 निर्दहन्क्षत्रियव्रातान्द्रोणः पर्यचरद्रणे ॥ १४
 हत्वा विंशतिसाहस्रान्क्षत्रियानरिमर्दनः ।
 दशायुतानि तीक्ष्णाग्रैरवधीद्विशिखैः शितैः ॥ १५
 सोऽतिष्ठदाहवे यत्तो विधूम इव पावकः ।
 क्षत्रियाणामभावाय ब्राह्ममात्मानमास्थितः ॥ १६
 पाञ्चाल्यं विरथं भीमो हतसर्वायुधं वशी ।
 अविपण्णं महात्मानं त्वरमाणः समभ्ययात् ॥ १७

G₂ M₁ : उत्पाता अभवन्क्रूरास् —^a) K₄ B Dc₁ Dn
 D₂ 4-7 T₁ त्रासयाना (for 'यन्तो')

11 Ś₂ missing, T₂ G₂-4 M₈-5 om 11 (cf. v 1
 1) —^a) D₈ चा (for च) —^b) B Dc₁ Dn₁
 निश्चरंस्तुत, Dn₂ D₂ T₁ निश्चरश्चिव, D₈ नि सरश्चिव,
 G₁ M₁ : नि सृताशनि (for निर्गतेव ह) D₂ हि (for
 ह) D₄ 8 दिव्यान्निश्चरतीव च, D₇ [आ]दित्यान्नि
 श्चरतीव च —^c) Dn₂ D₄ 8 पातेन (for तापेन) B
 Dc₁ Dn₁ दीपयन्ती उभे सेने, D₂ 7 'यती च पातेन, D₈
 'यती पपातेव, G₁ M₁ : 'यश्चिव ते सैन्य —^d) K₁
 D₂ 6 T₁ शसतीव, D₈ 'ती च, G₁ M₁ : 'श्चिव (for
 'न्तीव) B₄ महाभयं

12 Ś₂ missing, T₂ G₂-4 M₈-5 om 12 (cf. v 1
 1) —^a) D₈ चास्त्राणि (for शस्त्राणि) —^b) Ś₁ K₈
 चात्यत (for चात्यर्थं) B Dc₁ Dn₁ रथाश्चास्तनता (Dc₁
 Dn₁ 'स्तु नभा)त्यर्थं (sic), D₄ रथोस्वनत चात्यर्थं, D₈
 रथोस्वनवतश्चासीद्, G₁ M₁ : रथश्चासीददत्यर्थं —^d)
 G₁ M₁ : वाहाश् (for हयाश्) D₈ अश्रूणि (for चा)
 B₁ 8 Dc₁ Dn₁ G₁ M₁ : [अ]वर्तयन्, Dn₂ D₂ 4-8 T₁
 [अ]पातयन् (for [अ]वासृजन्)

13 Ś₂ missing, T₂ G₂-4 M₈-5 om 13 (cf. v 1
 1). —^a) Ś₁ Dc₁ D₂ 4 5 7 8 G₁ M₁ : हतौजा
 — After 13^{ab}, N (Ś₂ K₆ missing) T₁ ins

1320* प्रास्फुरश्चयनं चास्य दक्षिणो बाहुरेव च ।

विमनाश्चाभवद्युद्धे दृष्ट्वा पार्षतमग्रत ।

[(L 1) K₄ चापि (for चास्य) B₁ D₈ दक्षिण;
 D₄ 'जे (for 'जे) K₄ B (except B₁) Dc₁ Dn₁ T₁
 वाम (K₄ 'म) बाहुस्तथैव च (for the post half)
 — (L 2) T₁ विमनस्को (for 'नाश्च)]

—^c) K₄ B₁-5 Dc₁ Dn₁ D₂ 5 T₁ ब्रह्मवादी (B₈ 'दि)नां,
 D₂ 'वादे च; D₇ 'वादिश्च, D₈ 'वादांश्च; G₁ M₁ :

'सप्ताना (for 'वादाना) D₈ ऋषिवाक्य तु तच्छ्रुत्वा
 —^d) D₁ 8 श्रुत्वा स्वर्गमन प्रति —^e) D₄ युयुधेन,
 G₁ M₁ : अयुद्धेन (for सु) K₄ तदा (for तत)

14 Ś₂ missing (cf. v 1 1) Before 14, G₂ 4
 ins संजय G₁ M₁ : read 14^{ab} for the first
 time after the ref. in 1 —^a) K₂ 8 Dn₁ D₁ चतु
 दिश D₂ 5 7 8 T G₁ (second time) 2-4 M₁ :
 (last two second time) सैन्य —^b) K₁ D₁ पाचाल्य
 स्य, K₂ पचालस्य, K₃ G₂ 4 द्रौपदस्य, D₈ पचालैर्
 (for 'द्रुपदस्य) G₁ (first time) 8 4 M₁ : (last two
 first time) [अ]भिसंवृत D₁ 8 द्रौपदेयादिभिरुत —^c)
 D₈ श्रेष्ठान्, T G₁ 8 4 M₁ : व्रात (for व्रातान्)
 —^d) D₂ प्रेक्ष्यादयद्, D₄ प्रेक्ष्योभवद्, D₈ प्रेक्षोभवद्,
 D₈ 7 पर्यपतद् (for 'चरद्)

15 Ś₂ missing (cf. v 1 1) M₄ om 15-16
 —^a) Dc₁ (marg) हयान् (for हत्वा) —^b) Bom
 ed करिणाम् (for तीक्ष्णाग्रैर्) —^c) B₈ G₁ M₁ :
 शरैः, D₈ पुन, M₈ 5 वशी (for शितै)

16 Ś₂ missing (cf. v 1 1) M₄ om 16 (cf. v 1
 15) —^b) B Dc₁ Dn₁ D₈ S (M₄ om, G₈ miss-
 ing) विधूमोश्चिरिव ज्वलन् —^c) G₁ M₁ : शास्त्रम् (for
 ब्राह्मम्) K₄ B Dc₁ Dn D₈ ब्राह्मम् (D₈ 'श) स्वं समा
 स्थित, T G₂ 4 M₈ 5 'मन्त्रमुपास्थि (T 'श्रि)त; G₂
 'मन्त्रमुदीरयन्

17 Ś₂ missing (cf. v 1 1) —^a) D₈ विरथो
 D₈ T G₂ भूमौ (for भीमो) —^b) B Dc₁ Dn₁ बली
 (for वशी) —^c) K₄ D₈ S (G₈ missing) अविषहं;
 B Dc₁ Dn D₁ सुविषण्णं (for अ) Ś₁ K₈ महाबाहु
 (for 'ह्मानं) —^d) Dc₁ Dn₁ D₄ 5 त्वरमाणं, T
 G₂ 4 युयुधान (for त्वरमाण)

18 Ś₂ missing (cf. v 1 1) —^d) M₈ अत्यंतम्

ततः स्वरथमारोप्य पाञ्चाल्यमरिमर्दनः ।
 अव्रवीदभिसंप्रेक्ष्य द्रोणमस्यन्तमन्तिक्रात् ॥ १८
 न त्वदन्य इहाचार्यं योद्धुमुत्सहते पुमान् ।
 त्वरस्व प्राग्गयायैव त्वयि भारः समाहितः ॥ १९
 स तथोक्तो महाबाहुः सर्वभारसहं नवम् ।
 अभिपत्याददे क्षिप्रमायुधप्रवर दृढम् ॥ २०
 संरब्धश्च शरानस्यन्द्रोणं दुर्वारणं रणे ।
 विचारयिषुराचार्यं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ २१
 तौ न्यवारयतां श्रेष्ठौ संरब्धौ रणशोभिनौ ।
 उदीरयेता ब्राह्मणि दिव्यान्यस्त्राण्यनेकशः ॥ २२

स महास्त्रैर्महाराज द्रोणमाच्छादयद्रणे ।
 निहत्य सर्वाण्यस्त्राणि भारद्वाजस्य पार्पतः ॥ २३
 स वसातीञ्चिर्वीथैव बाह्लीकान्कौरवानपि ।
 रक्षिष्यमाणान्संग्रामे द्रोणं व्यधमदच्युतः ॥ २४
 धृष्टद्युम्नस्तदा राजन्गमस्तिमिरिवांशुमान् ।
 वभौ प्रच्छादयन्नागाः शरजालैः समन्ततः ॥ २५
 तस्य द्रोणो धनुश्छित्त्वा विद्धा चैनं शिलीमुखैः ।
 मर्माण्यभ्यहनद्भूयः स व्यथा परमामगात् ॥ २६
 ततो भीमो दृढक्रोधो द्रोणस्याश्लिष्य तं रथम् ।
 शनकैरिव राजेन्द्र द्रोणं वचनमब्रवीत् ॥ २७

C 7 2244
B 7 192. 36
K 7 193 36

(for अन्यन्तम्)

19 Ś: missing (cf. v l 1) —^a) Dn: D: s
 हव (for इह) M: आचार्य —^b) T G: 1: 4 M
 मोदुम्, G: द्रोणम् (for योद्धुम्) —^c) D: s स्व,
 T G: 1: 4 द्राग् (for प्राग्) T G: 1: 4 एष (for एव) B
 (except B) Dc: Dn: G: M स्वरम् प्राग्गयादम् (G:
 M देय)

20 Ś: missing (cf. v l 1) —^b) B: रथ, B:
 हृदं, Bom ed घनु (for नवम्) —^c) B Dc: Dn:
 प्रतिपत् (Dn: 'त्य), T G: 1: 4 M परिमृज्य, G: प्रति
 हत्य (for अभिपत्य) Ś: आदये D: प्रतिगृह्याह्वयामास
 —D: reads 20^a-21^a on marg —^d) Dn: D: G:
 आयुध D: परम (for -प्रवरं) —After 20, D:
 ins 1323*

21 Ś: missing (cf. v l 1) D: reads 21^{ab} on
 marg —^a) D: सरब्धम् D: म (for च) Ś:
 K: 1: 3 सरब्ध म शरानस्य, K: म शरानस्यनस्यन् (sic),
 M: 4 म सरब्ध शरानस्य —^b) D: दुर्वारित (for
 'रण) D: द्रोणस्यामितवेज्जम् —^c) K: 1: Dc: Dn:
 D: 1: 6 G: निवारयिषु (Dn: 'तु)र, D: विचारयिषु,
 G: M निपात (for विवार) —^d) D: अथ वार्णर
 (for शरवर्षर)

22 Ś: missing (cf. v l 1) —^a) Dn: D: s
 निवारयतां, T G: 1: 4 इवा (G: इयदा; G: विदा'र
 (for न्यवार) G: M: 1: 3 तौ निपत्य रथश्रेष्ठौ; M: 3
 वातुर्मा रथिना श्रेष्ठौ —^b) D: रथ, G: M: 1: 3 शर
 (for रण) Dc: D: 1 शोभितौ, D: G: शोभनी
 —^c) K: 1: D: transp ब्राह्मणि and दिव्यानि D: s

1: 3 ब्राह्मणि, D: ब्रह्मादीन्, G: 1: M ब्राह्मादि D:
 1: 3 दिव्यानि D: अस्त्राणि रिपुवातिनौ

23 Ś: missing (cf. v l 1) —^a) Dn: मही
 पाल (for महाराज) —^b) Ś: K: 1: 3 B: Dn: आच्छा-
 दयन्, D: प्राच्छादयद् —^c) Dc: Dn: पृष्टत (for
 पार्पत)

24 Ś: missing (cf. v l 1) —^a) B: 1: Dc:
 Dn स वसाती (Dn: 'ता)ज, D: स वसाताय, S (G:
 missing) वसा (T शा)र्वीश्च Dc: Dn: D: शिवाश्,
 G: M: 1: शिर्वीश् (for शिर्वीश्) —^b) Some MSS
 बाह्लीकान् —^c) Ś: (sup lin) रक्षिष्यमाण सग्रामे,
 D: रिरक्षयत स —^d) M: 1: द्रोणाद् (for द्रोण)
 T G: 1: व्ययमद्

25 Ś: missing (cf. v l 1) —^a) B Dc: Dn:
 T G: 1: 4 M: तया, Dn: D: 1: 3 ततो (for तदा)
 —Dn: om. 25^a-26^a —^b) D: ययौ प्र, D: स वभौ
 (for वभौ प्र-) Ś: K: 1: 3 D: 1: 3 अश्वान् (for
 आशान्)

26 Ś: missing (cf. v l 1) Dn: om. 26 (cf.
 v l 25) —^b) D: 1: 3-8 चैव (for चैनं) —^c)
 D: 1: 3 G: M: 1: 3 मर्मणि Ś: K (K: missing)
 D: 1: [अ]भ्य (K: 'त्य)वधीद्, D: 1: [अ]भिहनद् (for
 [अ]भ्य) M: om भूय D: मर्मण्यभिरते चैन —^d)
 D: G: M: 1: परमां गत, D: 'मागमत् —After 26,
 B Dc: Dn: read 164 78-121

27 Ś: missing (cf. v l 1) —^a) D: दृढक्रुद्धो,
 D: दृढ क्रुद्धो, G: M दृढक्रोधी —^b) K: आह्लिष्य;
 G: M आह्लिष्य (for आह्लिष्य) D: 1: द्रोण संह्लिष्य त रथं

C 7, 2345
B 7 192 37
K 7 193 37

यदि नाम न युध्येरज्जिज्ञिता ब्रह्मवन्धवः ।
स्वकर्मभिरसंतुष्टा न स्म क्षत्रं क्षयं व्रजेत् ॥ २८
अहिंसा सर्वभूतेषु धर्मं ज्यायस्तरं विदुः ।
तस्य च ब्राह्मणो मूलं भवांश्च ब्रह्मवित्तमः ॥ २९
श्वपाकवन्मलेच्छगणान्हत्वा चान्यान्पृथग्विधान् ।
अज्ञानान्मूढवद्ब्रह्मन्पुत्रदारधनेप्सया ॥ ३०
एकस्यार्थे बहून्हत्वा पुत्रस्याधर्मविद्यया ।
स्वकर्मस्थान्निर्कर्मस्यो न व्यपन्नपसे कथम् ॥ ३१

स चाद्य पतितः शेते पृष्टेनावेदितस्तव ।
धर्मराजेन तद्वाक्यं नातिशङ्कितुमर्हसि ॥ ३२
एवमुक्तस्ततो द्रोणो भीमेनोत्सृज्य तद्वनुः ।
सर्वान्यस्त्राणि धर्मात्मा हातुकामोऽभ्यभाषत ।
कर्ण कर्ण महेष्वास कृप दुर्योधनेति च ॥ ३३
संग्रामे क्रियतां यत्नो ब्रवीम्येव पुनः पुनः ।
पाण्डवेभ्यः शिवं वोऽस्तु शस्त्रमभ्युत्सृजाम्यहम् ॥ ३४
इति तत्र महाराज प्राक्रोशद्रौणिमेव च ।

28 Ś: missing (cf v 1 1) —^a) D₅-7 G₈
युध्येरव —^a) D₈-5 च संतुष्टा (for असं) D₈ कर्मसु
स्वेषु संतुष्टा —^a) T G₈ 4 हि (for स्म) Ś: K₈ न
क्षत्रं प्रलय व्रजेत्

29 Ś: missing (cf v 1 1) —^a) T G₈ M₄ 5
अहिंसा —^b) K₁-8 धर्म- G₁ M₂ ज्यायस्तरं, M₈
न्यायस्तर Ś: K (K₅ missing) D₁ भवेत् (for विदुः)
Dn₂ D₈-5 धर्मस्यावि (D₅ 'स्य वि' स्तर विदुः, D₁ 8
धर्मस्य परम वपु —^a) D₂ हि (for च) Ś: K₂ 4
B₁ D₁ Dn₁ D₁ 6 M₄ 5 ब्राह्मणा, K₁ 8 ब्रह्मणा, M₈
ब्रह्मणो —^a) Dn₂ D₁-5 7 8 हि (for च) D₈
भवान्ब्रह्मविदुत्तम

30 Ś: missing (cf v 1 1) —^b) S (G₅
missing) प्राणीन् (for चान्यान्) — After 30^{ab}, T
G₂-4 ins

1321* भरन्ति हि सुतान्दारास्त्वद्दक्षानमोहिता ।
—^a) D₂ ब्रह्ममूढस्वः; D₅ मूढब्रह्मस्व (for 'वद्ब्रह्मन्')
—^a) Ś: K (K₅ missing) D₁ 5 7 8 T G₂-4 -धने
च्छया (for 'प्सया')

31 Ś: missing (cf v 1 1) —^a) D₁ 8 अन्यान्,
D₁ 8 क्षयान् (for हत्वा) —^b) K₄ Dn₁ D₁ 2 8
[अ]धर्मविद्यया — For 31^{ab}, D₈ S (G₅ missing)
subst.

1322* एकपुत्रस्य चार्थं स्वं बहूस्त्रिभञ्जनाधिपान् ।

[D₈ एकस्य पुत्रस्यार्थं त्व (for the prior half) G₁
M₁ 2 नराधिपान्]

—^a) M₈ स्वकर्मस्था विकर्मस्था —^a) T G₈ 4 [अ]प
त्रपयसे, G₁ M₁ 2 चापत्रपसे, M₈-5 [ए]वाप (for
व्यप) G₂ नोपवापयसे नु किं — D₁ 8 ins after
31 D₈ after 20

1323* आचारहीन निर्लज्ज ब्रह्मयन्धो नराधम ।
इदानीं तिष्ठ दुर्बुद्धे न मे जीवन्गमिष्यसि ।
[(L 1) D₈ आचार्य (for 'र-') D₁ नराधम]
— D₈-8 cont. K₄ D₁ Dn₂ D₁-5 T₁ 2 (marg) ins
after 31

1324* यस्यार्थे शस्त्रमादाय यमपेक्ष्य च जीवसि ।
[D₈ 7 8 यस्यार्थ D₈ चास्त्रम् (for शस्त्रम्) D₁ 8
आदत्से (for आदाय)]

32 Ś: missing (cf v 1 1) —^a) D₄ चाद्य (for
चाद्य) D₄ पतत (for पतित) D₈ S (G₅ missing)
स चासौ (T 'जौ' निहत्त शेते —^b) Some MSS पृष्टेन
D₁ Dn₁ [अ]विदितस् (for [आ]वे) D₈ 4 पृष्टे नो (D₈
'थि'या) विदितस्त्व, S (G₅ missing) तव पुत्र सुमदधी
—^a) D₂ 8. 6-8 S (G₅ missing) धर्मराजस्य (for 'राजेन')
D₁ 8 प्राहं (for वाक्यं) —^a) Ś: K₈ नाप-, B Dn₂
D₂ नाभि, D₈ न वि- (for नावि)

33 Ś: missing (cf v 1 1) —^a) K₂ उक्त्वा
(for उक्तम्) D₈ तदा (for ततो) —^b) Ś: K (K₅
missing) D₁ 4-8 S (G₅ missing) भीममुत्सृज्य (for
भीमेनो) — After 33^{ab}, S (G₅ missing) ins

1325* सन्यासाय शरीरस्य योऽव्यमाण स वै द्विज ।
— Dn₁ om 33^{ab} —^a) D₈ G₁ M₂ 2 त्यक्तुकामो,
G₂ मोक्तु (for हातु) — After 33^{ab}, S (G₅ miss-
ing) ins

1326* कर्णदुर्योधनौ राजस्त्वरमाण पराक्रमी ।
[G₁ M सरमाण (for त्वर)]

— Before 33^{ab}, T G₂-4 ins द्रोण

34 Ś: missing (cf v 1 1) T G₁-4 M₁ 2 om
34^{ab}. — For 34^{ab}, M₈-5 subst.,

उत्सृज्य च रणे शस्त्रं रथोपस्थे निवेश्य च ।
अभयं सर्वभूतानां प्रददौ योगयुक्तवान् ॥ ३५
तस्य तच्छिद्रमाज्ञाय धृष्टद्युम्नः समुत्थितः ।
खड्गी रथादवप्लुत्य सहसा द्रोणमभ्ययात् ॥ ३६
हाहाकृतानि भूतानि मानुषाणीतराणि च ।

द्रोणं तथागतं दृष्ट्वा धृष्टद्युम्नवशं गतम् ॥ ३७
हाहाकारं भृशं चक्रुरहो धिगिति चाबुवन् ।
द्रोणोऽपि शस्त्राण्युत्सृज्य परमं साम्यमास्थितः ॥ ३८
तथोक्त्वा योगमास्थाय ज्योतिर्भूतो महातपाः ।
दिवमाक्रामदाचार्यः सद्भिः सह दुराक्रमम् ॥ ३९

C 7 2251
B 7 192. 53
K 7 193. 54

1327* रणे कृतो मया यत्नो यन्मा वृथ सदा सदा ।
— °) B: हि, Dn: D1 च, Ds न (for चो) Ds
न्यस्त्रि व पादुपुत्रेभ्य — °) Ds 4. 5 7 8 उत्सृज्य यामि
(for अभ्युत्सृजामि) — After 34, Ms-s ins

1323* उत्सृज्याभ्येव वै प्राणान्दिव गच्छामि सप्रतम् ।

35 Ś: missing (cf. v l 1) T G1 2 4 M1: 2 read
35 after 37^{ab} — °) Ms-s हृथेव समरे राजन् — °)
Ds द्रोणम्, Ds द्रोण (for द्रोणिम्) B1 8 Dc1 आहवे
(for एव च) S (Gs missing) द्रोणो धीमा (M2-s 'ण
क्रोश) न्युन पुन — °) Ś: Dn: Ds 8 स उत्सृज्य, Ks
स उत्सृज्य, D1: 8 समुत्सृज्य (for उत्सृज्य च) Ds 8
न (for च) S (Gs missing) समरे (for च रणे)
— °) Ś: Ks Ds न्यवेद्य (D1 'इय) त, K1 [s] त्वशेरत,
Ks न्यवेद्य च, B Dn: Ds 8 Ms 4 निविद्य च (for
निवेश्य च) — °) S (Gs missing) भूतेभ्य (for भू-
ताना) — °) M1: 3 प्रययौ (for प्रददौ) Ś: Ks योग
युक्तवान्, B Dc1 युक्तवान्, Ds 4 8 युक्तवान्, T G1-4
M1: 2 वित्तदा, Ms-s मास्थित (for युक्तवान्)

36 Ś: missing (cf. v l 1) — °) G1 M1: 2 4
आन्याय (for आजाय) — °) Ks B Dc1 Dn1 प्रताप-
वान्, Ds समुच्छित (for स्थित) Ds S (Gs miss-
ing) पद्गामेव स पारित — After 36^{ab}, Ks B Dc1
Dn D1 ins

1329* सशरं तदनुचौर मन्यस्याय रथे तत ।
— °) Ds रथी (for एतौ) Ds 8 अवप्लुत्य (for हृत्य)
— After 36, S (Gs missing) ins

1330* प्रदुते त्वय द्रोणाय धृष्टद्युम्ने महारथे ।

[Gs विप्रदुते द्रोणाय (for the prior half)]

37 Ś: missing (cf. v l 1) — °) Ds 5 स्याव
राणि (for मानुषाणि) Gs तु (for च) Ds 8 मानुषाणा
व (Ds त) राणि च — After 37^{ab}, T G1 2 4 M1: 2
read 35 Gs om 37^c-38^d — °) Ds T G1: 2 M
विचेतम् (G1 M1: 2 'न) (for तथागत)

38 Ś: missing (cf. v l 1) Gs om 38 (cf. v l
37) — °) T Gs 4 भय (for मृतं), — °) Ś:

K (Ks missing) D1 सर्वश, Dn1 चोक्तवान्, Ds 8
चाग्रवीव (for चाबुवन्) — °) Ks B: Ds T G1: 2
M शस्त्रमुत्सृज्य — °) Ks परमा Ks शातिम्, B
Dc1 Dn1 Ds 8 शाम्यम्, Dn1 Ds सांख्यम्, Ds 8 T
G2 4 M1: 2 शामम्, G1 M1-2 8 शौचम् (for साम्यम्)
D1 परमाभ्यासमास्थित, Ds मात्मन्यवस्थित

39 Ś: missing (cf. v l 1) — °) Ś: K1 2 4
D1 तदुक्त्वा, Bs 8 तथोक्तो — °) Ds 4 ज्योतिर् (for
ज्योतिर्) Ds भूत्वा (for भूतो) G1 M1: 2 महायन्त्रा
(for तपा) — After 39^{ab}, Ks (marg) 4 D (except
Dn1) ins

1331* पुराण पुरुष विष्णुं जगाम मनसा परम् ।
मुखं किंचित्समुन्नाम्य विष्टम्य उरमग्रत ।
निर्मलितक्ष सत्त्वयो निक्षिप्य हृदि धारणाम् ।
ओमित्येकाक्षर ब्रह्म ज्योतिर्भूतो महातपा ।
स्मरित्वा देवदेवेशमक्षर परम प्रमुम् । [5]

[(L 1) Ks D1 यद् (for विष्णु) — Dc1 om
lines 2-4 — (L 2) Ds 8 काय (for मुख) Dn:
D1: 4 समुन्नम्य Ks 4 Ds 4 विष्टम्योरस्त्याग्रत (Ks था
कृत, Ds 'था कृत'), Ds म्य चतुरोग्रत (for the post
half) — (L 3) Ks मत्वशो, D1 तत्त्वयो (for स)
Ks Ds धारण — (L 4) Ks D1 व्याहरन्तिमितेदिय,
Ds 8 ज्योतिर्भूत सनातन (for the post half) — Ks
om line 5 — (L 5) Ds 8 स्मरितो, Ds 8 स्मर-
(D: 'र) त]

— Ds 8 cont

1332* निरावरणमाचार्यं पदयामस्त्रदन्तरम् ।

— °) Ks दिश्यम् Ks 4 B1: 8-6 D (except D1) G1
M1: 2 आक्रमद् (for आक्रा) — °) Ks सद्भि स हि,
Ks Bs Dn1 साक्षात्सद्भिर्, Ds 4 8 सह सद्भिर् (by
transp), Ds 8 सर्वसद्भिर् Ks 4 Dn2 दुराक्रामं (Dn2
'म), Bs (marg) महामति and also महाद्युति, Ds
S (Gs missing) यथाक्रम, Ds 8 7 8 दुरासदं (D: 'दा,
Ds 'द') (for 'क्रमम्) Ds योगमास्थाय केवल — After
39, S (Gs missing) ins

1333* मूर्धान यस्य निर्मिद्य ज्योती राजन्महात्मन, ।

द्वौ ध्याविति नो बुद्धिरासीत्तस्मिन्तथा गते ।
 एकाग्रमिव चासीद्धि ज्योतिर्भिः पूरितं नभः ।
 समपद्यत चार्कामे भारद्वाजनिशाकरे ॥ ४०
 निमेषमात्रेण च तज्ज्योतिरन्तरधीयत ।
 आसीत्किलकिलाशब्दः प्रहृष्टानां दिवौकसाम् ।
 ब्रह्मलोकं गते द्रोणे धृष्टद्युम्ने च मोहिते ॥ ४१
 वयमेव तदाद्राक्ष्म पञ्च मानुष्योन्नयः ।
 योगयुक्तं महात्मानं गच्छन्तं परमां गतिम् ॥ ४२

अहं धनंजयः पार्थः कृपः शारद्वतो द्विजः ।
 वासुदेवश्च वाष्णोयो धर्मराजश्च पाण्डवः ॥ ४३
 अन्ये तु सर्वे नापश्यन्भारद्वाजस्य धीमतः ।
 महिमानं महाराज योगमुक्तस्य गच्छतः ॥ ४४
 गतिं परमिकां प्राप्तमजानन्तो नृयोन्नयः ।
 नापश्यन्गच्छमानं हि तं मार्धमृपिपुंगवैः ।
 आचार्य योगमास्थाय ब्रह्मलोकमगदिमम् ॥ ४५
 वितुनाङ्गं शरशतैर्न्यस्तायुधमसृक्क्षरम् ।

जगाम परम स्थान देह न्यस्य रथोत्तमे ।

40 Śs missing (of v 1 1) —^a) B (except B₂ 4) Dn₁ D₁ S (G₅ missing) हव (for इति) D₅ मे (for नो) D₅ तत्र स (for नो बुद्धिर्) —^b) D₅ युधिरासीत्तथागते (sic) —^c) D₅ एकस्यम् (for एकाग्रम्) M₈-s चाकाशं (for चासीद्धि) K₄ B D₅ D₁ D₂ च (for हि) T G₂-4 एकरूपमिवाभा (G₂ 'व ह्य')-सीज् —^d) Dn₂ M₁ 2 पूजितं, G₂ पूरयन् (for पूरित) D₅ जगद्, D₁ मन (for नभ) — D₁ 8 read 40° twice —^e) D₅ समापद्यत Dn₂ चार्काम, D₁ 8 (both first time) चा (D₅ वा) काशं, S (G₅ missing) चोत्कामं Ś₁ K₁ 2 D₅ सम (D₅ 'मा) पद्यत्तयार्काम, K₈ B D₅ D₁ D₁ 'पद्यत्तयार्काम, D₁ 8 'पद्यत्तदा (D₅ 'द्य तथा) काले, D₁ 8 (both second time) उदिते तु महाराज —^f) Dn₂ D₅ -दिवाकरे (Dn₂ 'रौ) (for निशाकरे) B D₅ D₁ D₁ S (G₅ missing) द्रोणस्य निधने तदा (B₅-s D₅ D₁ D₁ 'या); D₁ भारद्वाज निशाकरे, D₁ 8 (both first time) तेज पुंजसमावृत्तं

41 Śs missing (of v 1 1) —^a) T G₈ 4 तदा (for च तज्) — After 41^{ab}, D₁ reads 42° for the first time, repeating it in its proper place —^c) D₅ दृष्ट (for -शब्द) Dn₂ S (G₅ missing) आसीत्किलि (Dn₂ 'क्कल) किलाशब्द —^d) D₂ विशां पते (for दिवौकसाम्) —^e) Ś₁ K₁ 2 ब्रह्मलोक —^f) Dn₂ मोहिते (for मोहिते) D₅ धृष्टद्युम्ने संगते

42 Śs missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ K₁ तद् (K₁ 'म) द्राक्ष्म, D₁-8 तदाद्राक्ष (D₅ 'क्ष्य), T G₁-4 M₁ 2 तदा राजन्, M₈-s [अ]न्वपश्याम (for तदा द्राक्ष्म) —^b) M₈ 5 मानुष्योन्नय — D₁ reads 42° for the first time after 41^{ab}

43 Śs missing (of v 1 1) —^b) D₅ तथा (for द्विज). Ś₁ K₁-4 B D₅ D₁ D₁ D₁-5, 7 8 भारद्वा

जस्य चात्मज (D₂ वशज) —^c) D₅ तु (for च) —^d) B D₅ D₁ T G₂-4 धर्मपुत्रश्च (for 'राजश्च) Dn₂ D₂ [s]य (for च) G₁ M₁ 2 युधिष्ठिर (for च पाण्डव)

44 Śs missing (of v 1 1) —^a) Dn₁ अन्यत्र (for अन्ये तु) D₁ 5 7 8 सर्वे च (for तु सर्वे) Dn₂ अन्य सर्वे विनापश्यन् —^b) D₁ धर्मत (for धीमत) D₅ देवगुह्य पर महत्, S (G₅ missing) देवगुह्य तसु (G₁ 2 M₁ 2 'ह्यमनु-, G₄ 'ह्य तद्) तम —^c) D₅ S (G₅ missing) द्विजैर्द्रस्य (for महाराज) — After 44, N (Śs K₅ missing) ins

1334* ब्रह्मलोक महद्दिव्य देवगुह्य हि तत्परम् ।

[Ś₁ K₈ D₅ हि त, Dn₂ D₁ 5 7 च तद्, D₅ तु तद् (for महद्) B₅ दीप्त (for दिव्य) K₁ 2 D₁ ब्रह्मलोक हित दिव्य, D₅ 'गुह्य च तद्दिव्य (for the prior half) D₁ देवलोक (for 'गुह्य) B₅ D₅ D₁ D₂ 5 7 8 च (for हि) D₅ तत्पर]

45 Śs missing (of v 1 1) —^a) Dn₂ D₅ 5 7 8 एकां परां (D₁ 8 'रं) (for परमिकां) D₅ M₁ 2 प्राप्ते —^b) D₅ ह्यजानतो K₁ 8 D₁ 7 8 [s]न्योन्नय, Dn₂ नृपोत्तम, D₁ व्यजानय (for नृयोन्नय) —^c) D₅ तु (for हि) —^d) D₅ तै (for त) D₅ -सत्तमै (for -पुंगवै) —^e) D₅ D₁ D₂-5 अरिंदम, D₅ निनीपव, G₂ अनुत्तम T G₈ 4 ब्रह्मलोकगत विमुं

46 Śs missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ K₁ विमुं प्रागं, K₂ D₁ 4 6 विनु (D₁ 'व्य) ज्ञाग, D₂ किंतु, D₅ विध्यज्ञागै, D₁ 8 विभिन्नाग (for वितुं) K₂-4 B D₅ D₁ G₂ शरशतैर्, D₁ 7 शतशरैर् (for शरशतैर्) D₅ पितुर्नामृष्यत वधं —^b) Ś₁ (orig) अनक्षरं, Ś₁ (sup l₁) K₄ D₁ 5 7 8 अनक्षरं, K₁ अक्षरं, K₂ laouna, K₈ *क्षर, B₅ अक्षरं, Dn₂ अक्षरं;

धिकृतः पार्षतस्तं तु सर्वभूतैः परामृशत् ॥ ४६
 तस्य मूर्धानमालम्ब्य गतसचस्य देहिनः ।
 किञ्चिदनुवतः कायाद्विचकर्तासिना शिरः ॥ ४७
 हर्षेण महता युक्तो भारद्वाजे निपातिते ।
 सिंहनादरवं चक्रे आमयन्खड्गमाहवे ॥ ४८
 आकर्णयलितः श्यामो वयसाशीतिपञ्चकः ।
 तत्कृते व्यचरत्संख्ये स तु पोडशवर्षवत् ॥ ४९
 उक्तवांश्च महाबाहुः कुन्तीपुत्रो धनंजयः ।

जीवन्तमानयाचार्यं मा वधीर्दुपदात्मज ॥ ५०
 न हन्तव्यो न हन्तव्य इति ते सैनिकाश्च ह ।
 उत्क्रोशन्नर्जुनश्चैव सानुक्रोशस्तमाद्रवत् ॥ ५१
 क्रोशमानेऽर्जुने चैव पार्थिवेषु च सर्वशः ।
 धृष्टद्युम्नोऽवधीद्रोणं रथतल्पे नरर्षभम् ॥ ५२
 शोणितेन परिक्रिन्नो रथाद्भूमिरिदमः ।
 लोहितान्न इवादित्यो दुर्दर्शः समपद्यत ।
 एवं तं निहतं संख्ये ददृशे सैनिको जनः ॥ ५३

C 7 2377
B 7 192 69
K 7 193 71

Ds अरिदम (for अमुक्तरम्) Ds न्यस्तशस्त्रमुपागमत्,
 T G₂₋₄ M₁ (inf lin as in text) क्ष (G₃ क्ष) रंत रुधिर
 यद् — T G₂₋₄ M₁₋₃ ins after 46^{ad} G₁ M₁ 2 cont.
 after 1336*

1335* विकृत्य पार्षत खड्ग क्रोधामर्षवश गत ।

— On the other hand, G₁ M₁ 3 ins after 46^{ad}

1336* अम्यद्रवश्च वेगेन पार्षत खड्गचर्मभृत् ।

प्रदुवं स्वय वेगेन तमाचार्यजिवासया ।

प्राप्नोशन्पाण्डवा सर्वे फल्गुनश्चाद्भुतो रथात् ।

न हन्तव्यो न हन्तव्य इति ते सर्वतोऽनुवत् ।

क्रोशसु पाण्डवेषु अनुभावति फल्गुने । [5]

विकृत सर्वभूतस्य ब्रह्मभूतं परामृशत् ।

[(L 1) G₁ अम्यद्रवन् — (L 4) M₁ 3 इह (for
 शिने)]

— °) Ds तत्र (for त तु) S (G₃ missing) दृश्य-
 (M₂₋₃ निद्य)मान सर्वभूतै — °) Ds सर्वलोके, S
 (G₃ missing) केशपक्षे (for सर्वभूतै) S₁ K₁ B₂ परा-
 मृपत्

47 S₂ missing (cf v l 1) — °) S₁ K₁₋₃ B₂
 D₂ 3 आलक्ष्य, K₄ D₂ D₃ 5 7 8 आलोक्ष्य (for आ-
 लम्ब्य) — °) K₄ D₂ देहत G₁ M₁ 2 खड्गमुद्धृत्य
 पार्षत — °) Ds शिरो व्यपचकत ह, S (G₃ missing)
 शिरोम्यव (T G₃ 4 'रोस्य वि)चकत ह

48 S₂ missing (cf v l 1) T G₂₋₄ M₁₋₃ om
 48 — °) D₃ दूषणं (for हर्षेण) D₂ युक्ते — °)
 D₂ 1 न पातिते (for निपा) — °) S₁ K₁ 2 अमयन्
 G₁ M₁ 2 उत्तम (for आहवे)

49 = (var) 103 S₂ missing (cf v l 1)
 — °) S₁ K₁₋₃ G₁ M₁ 2 आसन्न; D₃ आपन्न (for

आकर्ण) — °) B₁ 3 4 D₂ 1 D₂ 1 यो वर्षाशीतिको
 द्विज, B₂ 5 T G₂₋₄ वयसाशीतिको द्विज, G₁ M
 'तिकात्पर — °) K₁ D₂ 1 D₃ 5 8 व्यचरन्, D₃
 [5] व्यचरत् (for व्यच) S (G₃ missing) स्वकृते
 निधनं प्राप्त — °) D₃ वृद्ध (for स तु) D₂ 1 वार्षिक
 (for वर्षवत्)

50 S₂ missing (cf v l 1) — After 50^{ad}, D₃
 ins

1337* बाहयित्वा रथं तत्र मा द्रोण घातयिष्यसि ।

— °) D₃-8 एनमाचार्यं, G₁ 3 4 मानया (for आनया)
 M₂₋₃ जीवमान ममाचार्य — °) D₂ 1 D₃ 6 नावधीर्
 (for मा वधीर्)

51 S₂ missing (cf v l 1) — °) D₃ [अ]नुवन्
 (for च ह) — °) S₁ K₃ प्राक्रोशन्, D₂ 1 D₂ 1 चुक्रो
 (for उत्क्रो) D₃ स (for [पु]व) D₃ उदक्रोशदर्जुनश्च
 — D₂ om. (hapl) 51^{ad}-52^{ad} — °) K₁ सानुक्रोशस्,
 M₂₋₃ 'क्रोश (for 'क्रोशस्) B D₂ 1 D₂ 1 T G₂₋₄
 तमा (T G₂₋₄ 'या)वजत्, D₂ 2 D₃ 5 7 8 तमग्रवीत्,
 D₃ तमाह्वयत् (for 'द्रवत्) D₃ सानुजस्तमुपाद्रवत्

52 S₂ missing (cf v l 1) D₃ om 52^{ad} (cf
 v l 51) — °) D₃ क्रोशमाने — °) D₂ 2 G₁ M₁ 2
 नरर्षभ

53 S₂ missing (cf v l 1) S (G₃ missing)
 repeats 53^{ad} after 1340* — °) D₃ लोहितेन (for
 शोणि) S (G₃ missing) (all second time) परिक्रिन्ना
 S (G₃ missing) (all first time) स हि तेन परिक्षितो
 — °) D₂ 2 D₃ 5-8 अयापतत्, D₂ अपातयत् (for
 अरिदम) D₃ रथाद्भूमिरयापतत् (sic), S (G₃ missing)
 (all second time) रणभूमिश्च भारत — °) T G₁ 3 4
 M₁ 2 (all second time) लोहितार्द्र, G₂ (second time)

C 7 2578
B 7 192 70
K. 7 193 71

धृष्टद्युम्नस्तु तद्राजन्भारद्वाजशिरो महत् ।
तावकानां महेष्वासः प्रमुखे तत्समाक्षिपत् ॥ ५४
ते तु दृष्ट्वा शिरो राजन्भारद्वाजस्य तावकाः ।
पलायनकृतोत्साहा दुद्रुवुः सर्वतो दिशम् ॥ ५५
द्रोणस्तु दिवमास्थाय नक्षत्रपथमाविशत् ।
अहमेव तदाद्राक्षं द्रोणस्य निधनं नृप ॥ ५६
ऋषेः प्रसादात्कृष्णस्य सत्यवत्याः सुतस्य च ।
विधूमामिव संयान्तीमुल्कां प्रज्वलितामिव ।

अपश्याम दिवं स्तब्ध्वा गच्छन्तं तं महाद्युतिम् ॥ ५७
हते द्रोणे निरुत्साहान्कुरूपण्डवसृञ्जयाः ।
अभ्यद्रवन्महावेगास्ततः सैन्यं व्यदीर्यत ॥ ५८
निहता हयभूयिष्ठाः संग्रामे निशितैः शरैः ।
तावका निहते द्रोणे गतासन् इवाभवन् ॥ ५९
पराजयमथावाप्य परत्र च महद्भयम् ।
उभयेनैव ते हीना नाविन्दन्धृतिमात्मनः ॥ ६०
अन्विच्छन्तः शरीरं तु भारद्वाजस्य पार्थिवाः ।

*ताभ्र, Ms s (both second time) *ताभ्र, Ms (second time) *ताश (for *ताह) —^a N (except Ś1, Ś2 Ks missing) दुर्धर्ष, S (Gs missing) (all first time) दुपह (Gs दुष्प्रभ) (for दुर्दश) S (Gs missing) (all second time) चाभवत्तदा (for समपद्यत) —^c B1 Dc1 Dn1 वि, Ds तु (for त) Ms s सखे G1 M1 s एव विनिहते सखे —^f G1 M1 s ददृशु M1 (by corr) सैनिका जना, Ms *कोर्तुन

54 Ś2 missing (of v 1 1) T G2-4 Ms-s om 54-55 G1 M1 s read 54-55 after 57 —^a Dn2 Ds-s 1 s ततो (for तु तद्) —^b G1 M1 s निचकर्त (for भारद्वाज) K4 B Dc1 Dn1 D1 s s G1 [s] हरत् (for महत्) —^d Ds प्रमुखेन (for *खे त्व) G1 M1 s द्यप्रवस्तदपानुदत्

55 For the sequence in G1 M1 s, cf. v 1 54 Ś2 missing (of v 1 1) T G2-4 Ms-s om. 55 (cf v 1 54) —^a D1 तेन (for ते तु) —^b B1 D2 सैनिका (for तावका) — After 55^{ab}, G1 M1 s ins

1338* रथाक्षिपतित द्रोणमाचार्यं द्राक्षण गुरुम् ।
—^a G1 M1 s दुद्रुवुस्ते दिशो दश

56 Ś2 missing (cf v 1 1) —^a Ds S (except Ms s, Gs missing) योगम् (for दिवम्) —^b Ds पदम् (for पयम्) D1 आविशन् —^c Ds om 56^c-58^b —^d Ś1 K1-3 D2 1 एतत् (for एव) Dn1 अहमेवा द्राक्षं द्रोणस्य निधनं नृपसत्तम (hypermetrio)

57 Ś2 missing (cf v 1 1) D1 om. 57 (of v 1 56) —^a Ds 1 s कवे (for ऋषे) — After 57^a, G1 M1 s ins

1339* चत्वारस्ते च मानुषा ।

अग्नेरिव शिलां दीप्तामुल्कां प्रज्वलितामिव ।

अपश्याम दिवं स्तब्ध्वा महिमानं महात्मनः ।

[(L 2) Post half = 57^d — (L 3) Prior half = 57^e G1 तमात्मन (for महात्मनः)]

— G1 M1 s om 57^b —^b K1 s 4 B2 4, s Dn2 D2 s तु, T G2-4 Ms-s ह (for च) —^c Ds अधूमा (for वि) D1 s s इह (for इव) Ds सजाताम्; Ds सयातीम्, Ds खे यातीम् (for सयान्तीम्) —^d Ds T G2-4 M1 प्रभो, Ms s विभो (for इव) —^e D1 अपश्यामि Ds वर्त्मा (for स्तब्ध्वा) —^f Ds त गच्छन्त (by transp), Ds द्रोणं तच्च K1 lacuna, G1 M1 s च (for तं) K1 s महाबलं, T G1 s M1 s *मति (for *द्युतिम्) — After 57, G1 M1 s read 54-55

58 Ś2 missing (cf v 1 1) B2 reads 58^{ab} on marg —^a Ś1 K (Ks missing) B1 Dn2 D1 s s M1 s निरु (Ds हतो)त्साहा —^b Ś1 K2-4 B1 Dn2 D1 s s 1 M1 s कुरु (for कुरुन्) K1 कुरुधंजयपादवा —^c Ś1 K1-3 D1 महावीर्याम्, Dn2 वेणु (sio), D1 वेगान्, Ms-s भागास् (for वेगास्) —^d K1 तत, Dn2 D2 सु (D1 सू)त (for तत)

59 Ś2 missing (cf v 1 1) —^a T G2-4 नि राशा, G1 M1 s ते हता (for निहता) —^b G1 M1 s सग्रामे च पराजिता —^c Ds S (Gs missing) गत सत्त्वा (for गतासव)

60 Ś2 missing (cf v 1 1) —^a Dn1 अथा- व्याप्य, S (Gs missing) अवाप्याय (by transp) —^b Ds परेभ्योस्तु (for परत्र च) Bs महाभयं —^c T ते भीता, G2 तेनाहं, Gs s ते मृता (for ते हीना) D1 उभावपि महाराज —^d Ś1 K1 s Ds गतिम्, Ks मतिम् (for धृतिम्) S (Gs missing) व्यनिन्दन्मति मात्मन

नाध्यगच्छंस्तदा राजन्कवन्धायुतसंकुले ॥ ६१
पाण्डवास्तु जयं लब्ध्वा परत्र च महद्यशः ।
वाणशब्दरवांश्चक्रुः सिंहनादाश्च पुष्कलान् ॥ ६२
भीमसेनस्ततो राजन्वृष्टद्युम्नश्च पार्षतः ।
वरुथिन्यामनृत्येतां परिष्वज्य परस्परम् ॥ ६३
अत्रवीच तदा भीमः पार्षतं शत्रुतापनम् ।
भूयोऽहं त्वां विजयिनं परिष्वक्ष्यामि पार्षत ।

क्षतपुत्रे हते पापे धार्तराष्ट्रे च संयुगे ॥ ६४
एतावदुक्त्वा भीमस्तु हर्षेण महता युतः ।
बाहुशब्देन पृथिवीं कम्पयामास पाण्डवः ॥ ६५
तस्य शब्देन वित्रस्ताः प्राद्ववंस्तावका युधि ।
क्षत्रधर्मं समुत्सृज्य पलायनपरायणाः ॥ ६६
पाण्डवास्तु जयं लब्ध्वा हृष्टा ह्यासन्विशां पते ।
अरिक्षयं च संग्रामे तेन ते सुखमाप्नुवन् ॥ ६७

C 7 2292
B 7 192. 64
K 7 193 67

61 Ś: missing (cf v 1 1) —^a) Ds G1 M1: 2
अन्विच्छ (Ds 'न्व') Ds अन्विच्छत शिरस्सस्य —^b)
S (G: missing) संयुगे (for पार्षिवा) —^c) K2 Ds
Ms-s नावगच्छस्, T G2-1 नाव (for नाव्य) Ds
महाराज (for तदा राजन्) B Dc1 Dn1 D1: 2 4 6-8
नावगच्छन्महाराज —^d) B3 संगरे, Dn2 Ds 1 5 7 8
T G2 Ms-s संवृते, Ds नकुल, G3 4 संयुते (for
सकुले) Ś1 K1-3 भारुडायुतसंवृते, K2 ***युतसंवृते,
Ds तुमुले युदसंकुले — After 61, S (G: missing)
ms

1340* पतिते खेव संरन्ध्रे सेनायां तत्र भारत ।
उदतिष्ठदुरुण्डाना सदस्त्राण्येकविंशति ।

[(L 1) M1 [ज]य (for [प]त्र) G1 M1: 2 दुर्धरे
(for संरन्ध्रे) — (L 2) G2 कवधानां (for उरुण्डाना)]
— After 1340*, S repeats 53^{ab} After the second
occurrence of 53^{ab}, G1 M1: 2 ms

1341* आच्छिन्ना पट्टसै खड्गै प्रासैश्च भरतर्षभ ।
हाहाकारेण महता शस्त्रमत्तापवापितान् ।
हतान्पर्यवहृद्यौघान्सजीवानपि चापरे ।
प्रधानहतभूयिष्ठा कृतचिन्ता पलायने ।
ते च यौघा महाराज निरुत्साहास्त्रदाभवन् । [5]
रथिनोऽध्वगजस्याश्च पादाताश्च विशां पते ।
निहता हतभूयिष्ठा मृता इव हतप्रभा ।
तावकाना रथश्रेष्ठा उध्वस्ता इव मसना ।
अधर्मपूर्वकं युद्धमुपस्कृत्य पराजिता ।

— After 1341*, G1 M1: 2 read 67^{cd} for the first
time, repeating it in its proper place

62 Ś: missing up to 62^{ab} (cf v 1 1) —^a)
Dc1 Dn1 Ds 8 च (for तु) —^b) G1 M तथैव (for
परत्र) — Ms-s om 62^a-67^b —^c) Ś: K2 4 B2-4
Dc1 D1 8 T G1 2, 4 M1 2 वाणशंस

63 Ms-s om. 63 (cf v 1 62) —^a) G1 M1: 2
तत्र भीमो महाराज —^b) K1 D1 8 पार्षिथ (K1 व)
(for पार्षत) —^c) T G2 4 वरुथिनाव B Dn Ds
अरक्ष्येता, D1 अमन्येता (for अनृत्येता) G1 M1: 2 बला
धिकौ प्रनृतु, G2 वरुथिनीं विनृत्येता

64 Ms-s om. 64 (cf v 1 62) —^a) Dn2 तु
(for च) —^b) Dc1 Dn T G2-4 शत्रुतापन, Ds
सूदन —^c) Ś: ह, Ds हि (for ह) T G2-4
परिष्वज्य (for विजयिन) G1 M1: 2 भूयस्त्वामिति त
युद्धे —^d) K2 4 B1 4 Dn2 D1-6 8 परिष्वज्यामि,
Dn1 T G2-4 वक्ष्यामि (for वक्ष्यामि) K4 D1 पार्षिथ,
B2 Ds 6 8 T पार्षतं, D6 भारत G1 M1: 2 परिष्वज्येह
पार्षत — K1 om. 64^e-65^d

65 K1 Ms-s om 65 (cf v 1 64, 62) —^a)
Ds एवमुक्त्वा तु भीमस्तु —^b) Ś: [आ]वृत्त; B1 Dc1
Dn1 D1 8 7 8 [अ]न्वित; Ds 6 पुन, G1 M1: 2 [आ]-
मुत (for युत) —^c) Ds G1 M1: 2 महता (for पृथिवीं)
—^d) D1 पाण्डव, Ds मेदिनी (for पाण्डव) G1 M1: 2
कपयशिव मेदिनी

66 Ms-s om 66 (cf v 1 62) —^a) Ds तेन
(for तस्य) —^b) G1 M1: 2 पुन (for युधि) G2
तावका प्राद्ववन्युधि — After 66^{ab}, G1 M1: 2 ms

1342* पाण्डवास्तु मुदा युक्ता सिंहनाद प्रचक्रिरे ।
प्राद्ववस्ते सुवान्दद्वा सुसुखं चैव पार्षतम् ।

— G1 M1: 2 om 66^a-67^b —^c) Ś: क्षत्रं, K2 D1 6
क्षत्रं (for क्षत्र) Ds परित्यज्य (for समुत्सृज्य)

67 G1 M om 67^{ab} (cf v 1 62, 66) —^a) D1
च (for तु) —^b) D1 च (for हि) T G2-4 तथैव
च महद्यश — G1 M1: 2 read 67^{cd} for the first time
after 1341* —^c) G1 M1: 2 (all second time)
रिपु- (for अरि-) Ś: Ds अरिक्षयेन (Ds 'ये तु')
सग्रामे —^d) D1 तत् (for ते) B4 आवसन् (for

ततो द्रोणे हते राजन्कुरवः शस्त्रपीडिताः ।
 हतप्रवीरा विध्वस्ता भृशं शोकपरायणाः ॥ ६८
 विचेतसो हतोत्साहाः कम्पलामिहतौजसः ।
 आर्तस्वरेण महता पुत्रं ते पर्यवारयन् ॥ ६९
 रजस्वला वेपमाना वीक्ष्यमाणा दिशो दश ।
 अश्रुकण्ठा यथा दैत्या हिरण्याक्षे पुरा हते ॥ ७०
 स तैः परिवृतो राजा त्रस्तैः क्षुद्रमृगैरिव ।
 अशक्नुवन्नवस्थातुमपायात्तनयस्तव ॥ ७१
 क्षुत्पिपासापरिश्रान्तास्ते योधास्तव भारत ।

आदित्येन च संतप्ता भृशं विमनसोऽभवन् ॥ ७२
 भास्करस्येव पतनं समुद्रस्येव शोषणम् ।
 विपर्यासं यथा मेरोर्वासवस्येव निर्जयम् ॥ ७३
 अमर्षणीयं तद्दृष्ट्वा भारद्वाजस्य पातनम् ।
 त्रस्तरूपतुरा राजन्कौरवाः प्राद्वन्मभयात् ॥ ७४
 गान्धारराजः शकुनिस्तस्त्वत्तरैः सह ।
 हतं स्वमरथं दृष्ट्वा प्राद्वत्सहितो रथैः ॥ ७५
 वरूथिनीं वेगवतीं विदुतां सपताकिनीम् ।
 परिगृह्य महासेनां क्षतपुत्रोऽपयाद्भयात् ॥ ७६

आमुवन् G₁ M₁ 2 (all second time) प्राप्स्यते सुख
 मामुयु — After 67, K₁ B D (except Dn₂) S (G₁
 missing) ins an addl colophon [Sub parvan K₁
 B Dc₁ Dn₁ D₁ 2 4 6-8 G₁ 2 4 M₁ 2 द्रोणवध, D₂ 8
 द्रोणाचार्यवध — Day of Drona's Generalship K₁
 पचमदिवसयुद्धे — Adhy name T G₁ 8 ब्रह्मलोक
 प्रवेश — Adhy no (figures, words or both) Dn₁
 193, D₂ 196, D₃ 86, T G₂ 8 187, G₁ M₁ 2
 186, G₁ 188, M₂-s 185]

68 ⁸) K₁ शत्रु (for शस्त्र) S (G₁ missing)
 विक्षता (for पीडिता) — ⁹) D₂ हतप्रवीर K₁ 2
 विश्वस्ता, D₂-s 1 8 वित्र (for विध्व) — After 68,
 N (K₁ missing) ins

1343* उदीर्णाश्च परान्दृष्ट्वा हृष्यमाणान्पुन पुन ।

अश्रुपूर्णैश्चक्ष्वास्ते दीना ह्यासन्विशा पते ।

[(L 1) D₁ 4 7 उदीर्णस्तु (D₁ 'श्च) D₂ तु (for
 च) S₁ K₂ D₂ हृष्यमाणा, K₁ 2 B₁ Dn₁ 'मानान् (K₂
 B₁ ना), K₁ B₁ Dn₂ D₂ 4 5 कपमाना (B₁ 'नान्),
 D₁ 8 क्षयदृष्टा (D₂ 'ष्ट) (for हृष्यमाणान्) — (L 2)
 K₁ तु, B Dc₁ Dn D₂ च (for हि)]

69 ^a) K₂ गतोत्साहा — ⁹) S₂ K₁ 2 4 D₁ आर्त
 स्वनेन वित्रस्ता — ^a) S₁ K₂ पुत्रस्ते पर्यवारयत्

70 ^a) D₁ 8 रजस्वला (for 'स्वला) S (G₁ miss
 ing) विषण्णवदना दीना (G₁ M₁ भीता; M₂ भीमा)
 — ^b) S₂ K₁ 2 4 B (except B₁) D वीक्ष्यमाणा — ⁹)
 D₁ 8 अश्रुपूर्णा — ^a) D₂ हते पुरा (by transp) D₂
 हिरण्यकक्षिपौ हते, G₁ M₁ 2 ण्याक्षवधे पुरा

71 ^a) D₂ तत (for स, तै) Dn₂ D₁ 5 7 राजस्
 (for राजा) — ⁹) Dn₁ तत्र (for अव). — ^a) D₁

अनाथास्तनयास्तव

72 ^a) K₁ B Dc₁ Dn₁ D₂ 8 1-3 ग्लानास्, Dn₂
 D₁ ग्लानास् (for श्रान्ताम्) — ^b) D₂ T G₂ 4 M₁ 2
 योधास्ते (by transp), G₁ M₂-s योधास्ते D₁ 1 1 3
 तत्र (for तव) G₂ योधास्तत्र च भारत — ^c) K₁
 B₁-s Dn₂ [इ]व, Dc₁ Dn₁ [ए]व (for च) S₂ K₂ मृश
 (for च स) — ^d) Dn₂ om. from मृशं up to अमर्ष
 णीय त (in 74^a) D₂ 6 G₁ 2 4 M दृष्टं (for मृश)

73 Dn₂ om 73 (cf v 1 72) — ^b) D₁ द्रोणित
 (for शोषणम्) — ^c) D₂ विपर्यायं M₂-s अथो (for
 यथा)

74 Dn₂ om up to अमर्षणीय त (cf v 1 72) — ^a)
 D₂ S (G₁ missing) अप्रेक्षणीय (for अमर्ष) D₁ 1 8
 T G₁ 2 M₁ 2 त (for तद्) S₁ K₁-3 D₁ तत्र, S₂
 तस्य (for दृष्ट्वा) — ^b) B₁ घातनं (for पा) — ^c)
 D₂ रूपास्तदा, T G₁-4 M₁ 2 रूपधरा (for 'तरा)
 G₂ केचित् (for राजन्) — ^d) Dc₁ Dn₁ D₂ रणे (for
 मयात्) — After 74, the sequence in G₁ M₁ 2 is
 77-79, 81, 76, 82, 75, 80

75 For the sequence in G₁ M₁ 2, cf. v 1 74
 D₁ om (hapl) 75-77 T G₂ 4 om (hapl) 75-76
 — ^a) Some MSS गंधारराज — ^b) D₂ श्वसूदै सह
 भारत, D₂ तत्र तत्र नरै सह, G₁ M₁ 2 त्रासात्तस्त्वरो
 भवत्, G₂ त्रस्त त्वत् स्वसैनिक, M₂-s तत्तस्त्वरो
 भृश — ^c) B₁-3 5 Dc₁ Dn₁ श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) — ^d)
 S₂ K₁ 2 D₁ 5 प्राद्वन् S₁ K₁-3 D₁ सर्वतो, D₂
 सहिता D₂ स्वकै (for रथै) G₁ M रयानीकेन
 प्राद्वन्

76 For the sequence in G₁ M₁ 2, cf. v 1 74
 D₁ T G₂ 4 om, 76 (cf v 1 75) — ^b) G₁ M ध्व

रथनागाश्वकलिलां पुरस्कृत्य तु वाहिनीम् ।
मद्राणामीश्वरः शूल्यो वीक्षमाणोऽपयाद्भयात् ॥ ७७
हतप्रवीरैर्भूविष्टं द्विपैर्वहुपदातिभिः ।
वृतः शार्ङ्गदत्तोऽगच्छत्कष्टं कष्टमिति श्रुत्वा ॥ ७८
भोजानीकेन शिष्टेन कलिङ्गारद्ववाहिकैः ।
कृतवर्मा वृतो राजन्प्रायात्सुजवनैर्हयैः ॥ ७९
पदातिगणसंयुक्तस्त्वस्तो राजन्भयार्दितः ।

उल्लङ्घः प्राद्रवत्तत्र दृष्ट्वा द्रोणं निपातितम् ॥ ८०
दर्शनीयो युवा चैव शौर्ये च कृतलक्षणः ।
दुःशासनो भृगोद्विषः प्राद्रवद्भजसंवृतः ॥ ८१
गजाश्वरथसंयुक्तो वृत्तश्चैव पदातिभिः ।
दुर्योधनो महाराज प्रायात्तत्र महारथः ॥ ८२
गजाग्रथान्समास्तु परस्यापि हयाञ्जनाः ।
प्रकीर्णकेशा विध्वस्ता न द्वावेकत्र धावतः ॥ ८३

C 7 8914
B 7 193. 22
K 7 184 22

जिनीं (for विद्रुता) M₂- सु- (for स) -^o) D₁ प्रतिगृह्य G₂ वेगात् (for मेना) -^d) D₁ [s]भ्य यात् (for अपयाद्) B₃ रणे, D₁ पुन (for भयात्)

77 For the sequence in G₁ M₁ 2, cf v 1 74 D₁ om. 77 (cf v 1 75) S₂ K₁ 2 B₃ om (hapl) 77 -^a) D₁ 8 रथाश्वनागकलिला -^b) D₁ उप हृत्य, D₁ उपगृह्य (for पुरस्कृत्य) D₁ म्, M₂-3 च (for तु) D₁ पुरस्कृत्या वरुधिनीं -^c) K₁ om. 77^{ad} -^o) B₁ D₁ क्षयिष (for हृषर) -^d) Some MSS वीक्ष्यमाणो D₁ 8 [s]भ्ययाद् (for अप) D₁ तत, M₂ हत (for भयात्)

78 For the sequence in G₁ M₁ 2, cf v 1 74 D₁ om 78^{ab} -^a) K₂ हतप्रवीरैर्, D₁ प्रवीर, D₁ 8 तत (D₁ हते) प्रवीरै, D₁ हत प्रवीर B₃ D₁ D₁ 8 8 T G₂-4 भूविष्ट -^b) Rom ed धर्जर् (for द्विष्ट) B D₁ पताकिमि D₁ द्वीपवाह-पताकिमि -^c) D₁ 8 गच्छन् -^d) D₁ om. the first कष्ट

79 For the sequence in G₁ M₁ 2, cf v 1 74 -^a) G₁ M₁ 2 भोजानीकावशिष्टेन -^b) D₁ D₁ 8 8 कलिङ्गादर (D₁ D₁ 8 'रद') वाहिकै, D₁ 'गा सह वा', D₁ 'गैरय वा', D₁ 'गै**वा', D₁ 'गैरहिकै सह -^c) S₁ K₃ कृपो, S₂ K₁ 2 D₁ भयाद्, D₁ ततो (for वृतो) -^d) B₁-3 D₁ D₁ T G₂-4 M₂-3 स (B₂ म्) जवनैर्, G₁ M₁ 2 सुजवितैर् (for 'वनैर्')

80 For the sequence in G₁ M₁ 2, cf v 1 74 G₂-4 M₂-3 om 80 T₂ reads 80 on marg -^b) B₁ G₁ M₁ 2 ततो (for ततो) -^d) D₁ om द्रोणं G₁ M₁ 2 दृष्ट्वा द्रोणनिपातन

81 For the sequence in G₁ M₁ 2, cf v 1 74 -^a) S₂ K₁ 2 तत्र (for चैव) -^b) S₂ K₁ B D₁ D₁ D₁ G₁ M₁ 2 शौर्येण (for ये च) G₁ निश्चय (for लक्षण) -^c) D₁ D₁ मृदा विद्ध, G₂ भया

द्विम (for मृदो) -^d) D₁ सयुत (for सवृत) G₂ प्रायात्स जवनैर्हयै (= [var] 79¹) -^c) K (K₃ missing) B D₁ D₁ 8 8 ins after 81 D₁ after 82

1344* रथानामयुत गृह्य त्रिमाहन्नाश्व दन्तिन ।
वृपसेनोऽपयात्तृणं दृष्ट्वा द्रोणं निपातितम् ।

[(L 1) S₁ K₃ 4 D₁ त्रिमाहन्ना K₁ B₁ D₁ दन्तिना S₁ K₂ अनुन चैव दन्तिना, K₁ corrupt (for the post half) - (L 2) S₂ damaged, K₁ 2 D₁ [s]भ्ययात्, K₂ 4 B D₁ D₁ यदौ, D₁ दया (for अपयात्)]
-D 1 cont 1345* after the above

82 For the sequence in G₁ M₁ 2, cf v 1 74 D₁ 1 om 82 B₃ repeats 82^{ab} after 1345* -^a) S₂ रथाश्वगजसंयुक्तो -^c) D₁ महासैन्यै (for 'राज') -^d) D₁ प्रयात्तत्र (for प्रायात्तत्र) D₂ प्राद्रवद्भज-चेतन, D₃ प्राद्रवत्स महारथ, D₁ 8 प्राद्रवद्भ (D₁ 'न्ग')-जसंवृत, S (G₃ missing) प्राद्रवद्भजमि सह -^c) K (K₃ missing) B D₁ D₁ 8 8 ins after 82 D₁ 1 cont after 1344*

1345* संशप्तकवर्ल गृह्य हतशेषं किरीटिना ।
सुशर्मा प्राद्रवद्भजन् दृष्ट्वा द्रोणं निपातितम् ।

[(L 1) Some MSS सप्तक B D₁ D₁ D₁ 8 गणान् (B₁ 8 D₁ 'गाद्') (for 'चल) S₂ B D₁ D₁ D₁ 8 हतशेषान्]
-D₁ ins 1344* after 82

83 ^a) G₁ M₁ 2 रथान्नाजान् (by transp) D₂ समामाद्य (for 'रुह्य) -^b) S K (K₃ missing) B₃ D₁ D₂ D₁ 8 8 8 व्युदस्य, D₃ आरुह्य, D₃ व्युदस्यंश (for परस्य) K₁ B₃ D₂ D₂ 8 8 8 च (for [क्ष]पि) G₁ M₁ 2 भयाद्वरा, G₂ भयावहा (for हयाञ्जना) D₃ तुरगानविशीघ्रगान, M₁ 8 (^{sup} ^{ins} as in text) परस्याविभयाजना - After 83^{ab}, N (except D₃, K₃ missing) ins.

C 7 191/4
E 7 193 22
K 7 194 22

नेदमस्तीति पुरुषा हतोत्साहा हतौजसः ।
उत्सृज्य कवचानन्ये प्राद्रवंस्तावका विभो ॥ ८४
अन्योन्यं ते समाक्रोशन्सैनिका भरतर्षभ ।
तिष्ठ तिष्ठेति न च ते स्वयं तत्रावतस्थिरे ॥ ८५
धुर्यान्प्रमुच्य तु रथाद्धतस्तान्स्वलंकृतान् ।
अधिरुह्य हयान्योधाः क्षिप्रं पद्भिरचोदयन् ॥ ८६
द्रवमाणे तथा सैन्ये त्रस्तरूपे हतौजसि ।

प्रतिस्रोत इव ग्राहो द्रोणपुत्रः परानियात् ॥ ८७
हत्वा बहुविधां सेनां पाण्डूनां युद्धदुर्मदः ।
कथंचित्संकटान्मुक्तो मत्तद्विरदविक्रमः ॥ ८८
द्रवमाणं बलं दृष्ट्वा पलायनकृतक्षणम् ।
दुर्योधनं समासाद्य द्रोणपुत्रोऽञ्जवीदिदम् ॥ ८९
किमियं द्रवते सेना त्रस्तरूपेव भारत ।
द्रवमाणां च राजेन्द्र नावस्थापयसे रणे ॥ ९०

1346* प्राद्रवन्तर्वत सख्ये दृष्ट्वा रुक्मरथ हतम् ।
स्वरयन्त पितृनन्ये भ्रातृनन्ये च मातुलान् ।
पुत्रानन्ये वयस्याश्च प्राद्रवन्कुरवस्तथा ।
चोदयन्तश्च सैन्यानि स्वस्त्रीयाश्च तथापरे ।
सम्बन्धिनस्तथान्ये च प्राद्रवन्त दिशो दश । [5]

[(L 1) K₁ हत रथ (for रथ हतम्) — (L 2) K₁ om (hapl) भ्रातृनन्ये Dn₂ D₁ 7 8 अपि (for अन्ये) K₄ B Dc₁ D₁ [5]व, Dn₁ तु (for च) — (L 3) Ś K (K₅ missing) D₁ 8 तदा (for तथा) D₅ प्राद्रवत कुरुस्तथा (for the post. half) — (L 4) D₈ नोदयन्तश्च, D₁ हार*, D₁ 8 वार* (for चोद*) Ś K₁ 2 स्वस्त्रीयाश्च — (L 5) Dc₁ Dn चान्ये (by transp.), D₈ [अन्येपि Dn₂ reads twice (without var) the post half and 83°-84° Dc₁ Dn₁ D₁ 6 7 8 वि (Dn₁ प्रा) द्रवति (for प्राद्रवन्)] — D₁ cont

1347* ततो दुर्योधनो राजा अश्वत्थामानमववीत् ।
— D₁ om 83°-108° — °) D₈ विकीर्णं (for प्र°) D₈ -भिन्न (for -केशा) D₈ विग्रस्ता B₁ 2 4 Dc₁ Dn₁ प्रकीर्णकेशान्वि (B₁ *शा वि)वस्तान् — °) M₈ 4 धावत (for धावत) B₁ 2 4 Dn₁ नाना चैक्य धावत, Dn₂ corrupt, D₈ नेष्टुस्ते कौरवा भृशं, D₁ 8 नष्टचित्ता विचेतस

84 For the repetition in Dn₂, of v 1 1346* D₁ om 84 (of v 1 83) K₂ reads 84^{ab} twice — °) B₁ 2 4 Dc₁ Dn₁ मन्वाना, D₁ 8 विग्रस्ता (for पुरुषा) — °) Ś₁ K₂ जना, D₈ तथा, D₈ भयात्, G₂ रणे (for विभो)

85 D₁ om 85 (of v 1 83) D₈ om 85-86 — °) Ś₁ K₂ तावका (K₂ *कान्) (for सैनिका) G₄ सैनिकान् भारत — °) D₂ च तत (for न च ते)

86 D₁ 6 om, 86 (of v 1 83, 85) — °) K₄

B₁-4 Dc₁ Dn₁ उन्मुच्य च, B₅ उत्सृज्य च D₈ च (for तु) T G₂ 4 रथान् Ś K₁-8 D₁ धुर्यांश्चोत्सृज्य तर (Ś₁ K₈ सह)सा, Dn₂ D₂ 8 *उत्सृज्य तुरगाद् (Dn₂ तु रथान्), D₁ 8 *उत्सृज्य विरथा — °) K₈ 4 B₁ Dc₁ D₁ हतसूतात्, D₂ *सत्त्वान् Ś₂ त्वलंकृतान्, B₅ D₂ G₁ M₁ 2 बल*, Dn₁ स्वय* (for स्वल्*) Dn₂ D₅ मूपणैश्चाप्य (D₅ *श्च स्व)लंकृतान्, G₂ हतसूतात्स्वलंकृतात् — °) B (except B₅) Dc₁ Dn₁ अभि (for अधि-) G₁ M₁ 2 भयाद् (for हयान्) D₅ 7 8 अन्ये, G₁ 4 M₁ 2 योधा*, M₈-8 क्षिप्र (for योधा) — °) M₈-8 योधा (for क्षिप्र) D₈ अवापतन् (for अचोदयन्) K₁ क्षिप्रमग्नि रशोदयन् (sic), D₈ क्षिप्र पायाहीत्यदयन् (sic), D₁ 8 क्षिप्रं ते समनोदयन् (D₁ 'त्)

87 D₁ om 87 (of v 1 83) — °) A few MSS द्रवमाने, D₂ आतमाणे (for द्रवमाणे) — °) D₈ महौजसि (for हतौ*) — For 87^{ab}, D₈ subst.

1348* तस्मिन्हाहाकृते सैन्ये वर्तमाने भयावहे ।
— °) D₈ 6-8 प्रतिश्रोत — °) Ś K₂ परानयात्, B₅ *न्रति — After 87, N (except D₁, K₆ missing) ins

1349* तस्यासीत्सुमहद्युद्ध शिखण्डिप्रमुखैर्गणैः ।
प्रभद्रकैश्च पाञ्चालैश्चेदिमिश्र सकेकयैः ।

[(L 2) D₈ स (for च) Some MSS पञ्चालैश्च, D₈ सह (for च स-) Some MSS सकेकयैः]

88 D₁ om 88 (of v 1 83) — °) K₄ B Dc₁ Dn D₂ 8 8 8 T G₂-4 हत्वा बहुविधा सेना (D₂ 8 8 *धं सैन्य) — °) D₁ 8 M₈-8 पाण्डूनां, T₂ (inf 1st as in text) G₂ पाण्डवीर्, G₄ पाण्डवैर् Ś₂ G₂ युद्धदुर्मदा — °) S (G₅ missing) समरान् (for संकटान्)

89 D₁ om 89 (of v 1 83) — °) A few MSS द्रवमान — °) B₅ D₈ 6-8 G₂ पलायनपरायण — °) Ś₂ K₂ अयासाद्य (for समा*)

90 D₁ om 90 (of v 1 83) — °) D₈ अर्थ (for

त्वं चापि न यथापूर्वं प्रकृतित्यो नराधिप ।
 कर्णप्रभृतयश्चेमे नावतिष्ठन्ति पार्थिवाः ॥ ९१
 अन्येष्वपि च युद्धेषु नैव सेनाद्रवत्तदा ।
 कश्चित्क्षेमं महाबाहो तव सैन्यस्य भारत ॥ ९२
 कस्मिन्निदं हते राजत्रयसिंहे बलं तव ।
 एतामवस्थां संश्राप्तं तन्ममाचक्ष्व कौरव ॥ ९३
 तत्तु दुर्योधनः श्रुत्वा द्रोणपुत्रस्य भाषितम् ।
 घोरमप्रियमाख्यातुं नाशकृत्यार्थिवर्षभः ॥ ९४
 मित्रा नौरिव ते पुत्रो निमग्नः शोकसागरे ।

वाष्पेण पिहितो दृष्ट्वा द्रोणपुत्रं रथे स्थितम् ॥ ९५
 ततः शारद्वतं राजा सत्रीडमिदमब्रवीत् ।
 शंसेह सर्वं भद्रं ते यथा सैन्यमिदं द्रुतम् ॥ ९६
 अथ शारद्वतो राजन्नातिं गच्छन्पुनः पुनः ।
 शशंस द्रोणपुत्राय यथा द्रोणो निपातितः ॥ ९७
 कृप उवाच ।
 वयं द्रोणं पुरस्कृत्य पृथिव्यां प्रवरं रथम् ।
 प्रावर्तयाम संग्रामं पाञ्चालैरेव केवलैः ॥ ९८
 ततः प्रवृत्ते संग्रामे विमिश्राः कुरुसोमकाः ।

C 7 2931
 P. 7 193 38
 K 7 194 38

इयं) —^६) K₁ ३ -सेनेव (for रूपेव) — After 90^{ab}, D₂ D₃ M₂-s read 93 — D₂ D₃ om 90^c-91^b —^७) D₅ ६ ८ G₂ ४ द्रवमाण —^८) D₆ कथ (for रणे)

91 D₄ om. 91 (cf. v 1 83) D₂ D₃ om 91^{ab} (cf. v 1. 90) —^६) S K₁-s D₁ १ ८ T G₂ ४ जनाधिप (for नरा) — After 91^{ab}, D₅ reads 93 for the first time, repeating it in its proper place —^७) S K₁-s सेनाम्, D₁ सर्वे, G₁ M₁ ३ चान्ये (for चेन्ने) —^८) S K₁-s D₁ अवतिष्ठति (for नाव) K₄ B D₂ D₃ पार्थिव

92 D₄ om 92 (cf. v 1 83) —^७) D₅ योद्धेयु (for युद्धे) S (G₅ missing) सर्वेष्वपि हि युद्धेषु —^६) B₁ ३ D₁ ६ नैव D₃ [अ]भवत् (for [अ]द्रं) S₂ K₁ १ ४ D₁ पुरा, B₁ D₂ तथा, D₆ यथा, D₁ ८ कदा, S (G₅ missing) तव (for तदा) —^७) G₂ महाराज (for 'बाहो)

93 D₄ om 93 (cf. v 1. 83) D₂ D₃ M₂-s read 93 after 90^{ab}, D₅ reads it for the first time after 91^{ab} —^७) D₅ कश्चिद्वेदं (for कस्मिन्निदं) D₁ ८ G₁ M य (D₁ ८ क)स्मिन्निनिहते राजन् —^६) D₅ (first time) यथा सिंह, D₅ (second time) नरसिंहे (for रथसिंहे) —^८) D₅ (both times) T G₂ M भारत (for कौरव)

94 D₄ om 94 (cf. v 1 83) —^७) D₂ D₃ ३ तत्र, D₅ न तद् (for वत्तु) —^८) K₂ ४ B (except B₁) D₂ D₃ D₅ ६ S (G₅ missing) नाशकृत्य (for 'कत्) B₂ D₂ D₅-s G₂ M₁ ३ पार्थिवर्षभ

95 D₄ om 95 (cf. v. 1 83) —^७) S₁ K₁ B₁

D₁ T G₂ मित्र- —^६) B D₂ D₃ D₅ ६ S (G₅ missing) मग्न शोकमहागर्धे — After 95^{ab}, S (G₅ missing) ins

1350* अष्टवे ऋषमन्विच्छन्त्यथागाधे नरोऽभ्यामि ।

—^७) K₂ ४ B D₂ D₃ D₅ ६ ८-८ [अ]पिहितो (B D₂ D₃ 'त्), T G₂ ४ पिहित —^८) S₂ रथ (for रथे) G₂ स्थित

96 D₄ om 96 (cf. v 1 83) —^७) B₂ शारद्वत (for शार) D₂ D₃ ६ ८ राजन् (for राजा) S K₁-s D₃ १ ८ T G₂ ४ तत (D₁ ८ अथ) शारद्वतो राजन् — D₅ om (hapl) 96^b-97^a —^६) G₁ M सत्रीडम्, G₂ ४ सत्रीड —^७) S₂ K₁-s D₁ ३ ८ T G₂ ४ शसेह, K₁ B₁ ४ D₂ शंसात्र, B₂ शस ह्व, G₂ शंसैतद् (for शंसेह) S₁ K₂ सर्वं भवतो; S₂ K₁ ३ B₁ D₁ T G₂ ४ भवते सर्वं, K₄ भद्रं ते सर्वं (by transp.), B₂ ६ G₂ भगवत्सर्वं, B₂ D₂ भवते सैन्य, B₁ D₁ D₅ द्रवते सर्वं, D₂ D₃ पूर्वे (D₂ 'र्वं) भद्रं ते, D₅ भद्रं पूर्वं ते, G₁ M₁ ३ सर्वं द्रवते M₂-s शंस ह्व (M₂ त)स्य भवान्सर्व —^८) B₂ D₂ सर्वम् (for सैन्यम्) S (except G₂, G₅ missing) अभि (for हर्द्) K₂ ध्रुव (for द्रुतम्).

97 D₄ om 97 (cf. v 1 83) D₅ om 97^a (cf. v 1. 96) —^७) K₂ तत (for अथ) —^६) K₄ B D₂ D₃ आर्छन् (B₁ 'त्) (for गच्छन्)

98 D₄ om 98 (cf. v 1 83) —^६) D₅ परमं (for प्रवर) —^७) B₂ D₂ D₃ ६ १ ८ T G₂ ४ प्र (B₂ D₂ D₃ ६ प्रा)वर्तयाम S₂ D₅ संग्रामे —^८) D₅ सह (for एव) K₂ B₁ S (G₅ missing) केवलं, D₅ कैकयै D₅ पञ्चालैश्चैव केवलै

99 D₄ om. 99 (cf. v 1 83) —^७) B₅ M₂-s

C 7 2931
B 7 193 29
K 7 194 29

अन्योन्यमभिगर्जन्तः शस्त्रैर्देहानपातयन् ॥ ९९
ततो द्रोणो ब्राह्ममखं विकुर्वाणो नरर्षभः ।
अहनच्छात्रवान्मल्लैः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १००
पाण्डवाः केरुया मत्स्याः पाञ्चालाश्च विशेषतः ।
संख्ये द्रोणस्थं प्राप्य व्यनशन्कालचोदिताः ॥ १०१
सहस्रं रथसिंहानां द्विसाहस्रं च दन्तिनाम् ।
द्रोणो ब्रह्मास्त्रनिर्दग्धं प्रेषयामास मृत्यवे ॥ १०२
आकर्णपलितः श्यामो वयसाशीतिपञ्चकः ।
रणे पर्यचरद्द्रोणो वृद्धः षोडशवर्षवत् ॥ १०३
क्लिश्यमानेषु सैन्येषु वध्यमानेषु राजसु ।

अमर्षवशमापन्नाः पाञ्चाला विमुखाभवन् ॥ १०४
तेषु किञ्चित्प्रभयेषु विमुखेषु सपत्नजित् ।
दिव्यमखं विकुर्वाणो बभूवार्क इवोदितः ॥ १०५
स मध्यं प्राप्य पाण्डूनां शररश्मिः प्रतापवान् ।
मध्यंगत इवादित्यो दुष्प्रेक्ष्यस्ते पिताभवत् ॥ १०६
ते दह्यमाना द्रोणेन सूर्येणैव विराजता ।
दग्धवीर्या निरुत्साहा बभूवुर्गतचेतसः ॥ १०७
तान्दृष्ट्वा पीडितान्प्राणैर्द्रोणेन मधुसूदनः ।
जयैपी पाण्डुपुत्राणामिदं वचनमब्रवीत् ॥ १०८
नैव जातु परैः शक्यो जेतुं शस्त्रभृतां वरः ।

-गच्छन्त (for -गर्जन्त) —^d) Ds शरैर् (for शस्त्रैर्)
Bs देहान्यपातयन्, Bs शस्त्राण्य — After 99, N
(except Ds, Ks missing) ins

1351* वर्तमाने तथा युद्धे क्षीयमाणेषु संयुगे ।
धार्तराष्ट्रेषु संक्रुद्धः पिता तेजस्सुवैरयत् ।

[(L 1) Ds तदा (for तथा) Bs तथा युद्धे क्षीय
माणे (for the prior half) Ds क्षीयमाणे च (for 'णेषु)
Ds सर्वत (for संयुगे) — (L 2) Ds धार्तराष्ट्रे च
(for 'ष्ट्रेषु) Ks उदैरयेत्, Ks Ds Dn Ds ० ० ० उदी
रयत्]

100 Ds om 100 (cf. v 1 83) —^b) Śs महा
यथा, Ds Gs 4 M नरर्षभः, Ds महारथ —^c)
Ks 4 Bs 4 Ds Dn Ds व्यहनत्, B1 Dn2 Ds S
(Gs missing) न्य, Bs व्याहरत्, Ds व्यद्ववत् (for
अहनत्) Ds अवधीहसहवान्मल्लैः (sic) — After 100,
G1 M ins

1352* पिता तव सुसंकुद्धो रिपूनभिमुखे स्थित ।
निहन्ति प्रबलस्तत्र धायुर्दृक्षानिवौजसा ।

[(L 1) G1 वीरा (sic) (for पिता) — (L 2) G1
M1 2 व्यहनत् (for निहन्ति)]

101 Ds om 101 (cf. v 1. 83) —^a) Gs
damaged Dn2 Ds 2 2-3 कैरुया Gs 4 मात्स्या
—^b) Some MSS पंचालाश्च Ś Ks 2 4 Ds 2 7 8
विशो पते, Dn2 Ds 2 द्विजोत्तम (Dn2 'म), Gs सह-
स्रशः (for विशेषत) —^c) G1 M सखे, Gs सवे
—^d) Ds नाशका (for व्यनशन्) Ds 2 5 7 8 नोदित
(for 'चोदिता) .

102 Ds om 102 (cf. v 1 83) —^a) B Ds Dn
T G1-4 नर (for रथ) —^b) Ds 8 द्विसहस्र —^c)
Śs Ks 2 4 Ds 2 2-3 Gs 2 Ms 2 निर्दग्धान्, B Ds
Dn1 -योगेन (for -निर्दग्ध)

103 = (var) 49 Ds om. 103 (cf. v 1. 83)
Ks om 103^{ab} —^a) Ś Ks 2 Ds आसन्नः, Ds 6
आपन्न- (for आकर्ण) Śs Ds Ds 6 7 Gs 2 4 Mi 2
-पलित- —^b) B2 (marg) पचम (for -पञ्चक) B1 2
Ds Dn1 S (Gs missing) वयसाशीतिकात्पर —^c)
B1 पर्यटति (for 'चरद्)

104 Ds om. 104 (cf. v 1 83) —^a) Ds 2 T
Gs 2 Ms 2 कृष्यमाणेषु Ks सर्वेषु (for सैन्येषु) —^b)
Bs Dn1 युध्यमानेषु —^d) Some MSS पंचाला Ds
भवेत् (sic) (for [अ]भवन्)

105 Ds om. 105 (cf. v 1 83) Ks om. 105^a-
106^b —^a) Bs 4 Ds Dn1 Ds S (Gs missing) प्रणु
क्षेपु (for प्रभयेषु) —^c) Ds प्रकुर्वाणो —^d) Dn2
इवोदिता (sic), G1 M1 2 -समष्टि.

106 Ds om. 106 (cf. v. 1. 83). Ks om 106^{ab}
(cf. v. 1. 105) —^b) Śs B1 2 3 Ds 2 3 शररश्मि
—^c) Bs मध्यदिन (for 'गत) —^d) Śs Ks Ds
Dn2 Gs 4 दुष्प्रेक्ष्य

107 Ds om. 107 (cf. v 1 83) —^a) G1 M1 2
वध्यमाना (for दह्य) —^c) S (Gs missing) हतो
हसाहा (for निरु) —^d) G1 M1 2 गतचेतना

108 Ds om 108 (cf. v 1 83)

109 ^a) Ds नैव (for नैष) Ks B Ds Dn1 Ds 6

अपि वृत्रहणा संख्ये रययूथपयूथपः ॥ १०९

ते यूयं धर्मयुत्सृज्य जयं रक्षत पाण्डवाः ।

यथा वः संयुगे सर्वान्न हन्याद्रुक्मवाहनः ॥ ११०

अश्वत्याग्निं हते नैप युच्चेदिति मतिर्मम ।

हतं तं संयुगे कश्चिदाख्यात्वस्मै मृषा नरः ॥ १११

एतन्नारोचयद्वाक्यं कुन्तीपुत्रो धनंजयः ।

अरोचयंस्तु सर्वेऽन्ये कृच्छ्रेण तु युधिष्ठिरः ॥ ११२

भीमसेनस्तु सत्रीडमत्रवीत्पितर तव ।

अश्वत्यामा हत इति तच्चाबुध्यत ते पिता ॥ ११३

स शङ्कमानस्तन्मिथ्या धर्मराजमपृच्छत ।

हतं वाप्यहतं वाजौ त्वां पिता पुत्रवत्सलः ॥ ११४

तदुत्थयभये मग्नो जये सक्तो युधिष्ठिरः ।

अश्वत्यामानमाहेदं हतः कुञ्जर इत्युत ।

भीमेन गिरिवर्ष्माणं मालवस्येन्द्रवर्मणः ॥ ११५

उपसृत्य तदा द्रोणमुच्चैरिदमभाषत ।

यस्यार्थे शस्त्रमाधत्से यमवेक्ष्य च जीवसि ।

C 7 2930
B 7 183 57
K 7 184 57

S (Gs missing) नरै (for परै) —^b) Ś1 K3 अस्त्र
(for शस्त्र) —^c) G1 वृत्रहण D2 युद्धे, G1 M1-4
मखे D2 ८ अपि वृत्रहणो युद्धे, T G2-4 वृ(G2 पु)त्र-
हंतापि वा (G2 'ता ह्वा') संख्ये

110 *) Ś2 वय (for यूयं) S (Gs missing) यूयं
धर्मं समुत्सृज्य —^b) Dn2 वल (for जय) Ds काक्षत
(for रक्षत) — After 110^{ab}, S (Gs missing) ins

1353* जये हि यतमानाना श्रीधर्मश्च प्रवर्तते ।
—^c) K1 ययावत्, D1 ८ यया च, Ds अयात (for
यया व) Ś1 K3 समरे (for संयुगे) —^d) Dn2
निहन्त्याद् (for न ह्) M1 ३ रुक्म- (for रुक्म)

111 *) K2 नैव (for नैप) —^b) Ds G1 M युच्च
(M2-3 'चे')वेति, G2 ४ युच्चतीति (for युच्चेदिति)
—^c) S (Gs missing) त हत (by transp) —^d) Ś
K1 ३ 4 D1 ३ ३ ३ ३ [अ]त्य (for [अ]स्यै) Ś2 lacuna,
K2 (sup lin as in text) मृषा वर, Ds महारय
(for मृषा नर)

112 *) Ds एवं (for एतन्) —^c) Ds अरोचयत
ते संख्या

113 *) Some S MSS समीळम् —^d) K4 B Dc1
D2 तं न, Dn1 तत्र (for तच्च) Dn2 तस्मात् युध्यता
मिति, D4 ८-३ नावबुध्ये (Ds 'ध्य')त ते पिता, Ds तं
नावबुध्यत ते पिता

114 *) T G1-4 M1 ३ स (T G2 ४ स) पृच्छति (for
अपृच्छत) —^c) Dn2 Ds तु, D1 १ ३ च (for the
first and the second वा) T G2-4 वापि (for वाजौ)

115 *) Ś2 K4 B Dc1 D2 ३ ३ ३ T G1-4 M1 ३ तम-
हप्य-; K1 उपतप्य-, M2-3 स चातप्य- (for तदुत्थय)
D1 तमप्यमयेनासौ, D1 ३ तमप्यमयोद्विभो —^b) Ś1
K1 B1 ३ ३ D1 ३ जये शक्तो, D1 ३ जयासक्तो Ds T

G2-4 M2-5 च पाठव (for युधिष्ठिर) — G1 M1 ३ ins
line 3 of 1354* after 115^{ab}, G1 M2 repeating it
after 116 —^c) B Dc1 S (Gs missing) आयोधे
(for आहेदं) Dn1 Ds हत इष्टाश्वत्यामान, Dn2
अश्वत्यामेभिनामानं (sic), D2 ३ ३ ३ 'मनुवाचेद', D1
'मानुवाचेदं' —^d) Ś1 कुंजरो हत इत्युत, K2-4 Ds
हतं कुंजरमित्युत (K4 'र इत्यत), B Dc1 Dn Ds S
(Gs missing) हतं इष्टा (Dn1 तदा राजा, Ds तदा
राजा) महामाज —^c) D2-3 ३ ३ भीमस्तु (for भीमेन)
Dn1 चर्षाणां, Dn2 Ds-3 ३ ३ चर्षाणां, Ds संकाश (for
चर्षाणां) —^f) Ds मालवस्य, G1 M मालवस्य

116 *) K1 ३ Dc1 D1 T G2 उपसृज्य; Dn1 D2 ४
३ ३ ३ अग्निह (Dn2 'स')त्य (for उपसृत्य) K1 ३ तथा,
K4 B4 ३ Dn2 D2-3 ततो (for तदा) —^b) B Dc1
Dn1 D1 ३ S (Gs missing) उवाच ह (for अभाषत)
—^c) Ś2 K4 D1 T G1-3 M1 ३ ३ (inf lin) आदत्से,
Ds गृहीयात् (for आघत्से) —^d) Ds तम् (for यम्)
Ś2 K1 ३ अवीक्ष्य, Ds ८ अपेक्ष्य Ś2 जीवसे —^e)
K1 ३ D1 स (for ते) Ds निहतो (for दयितो) —^f)
Ś K1 ३ Ds अश्वत्यामा (for सोऽश्व) Ś1 Ks स (for
नि) — N (Ks missing) G1 M2 (last two second
time) ins after 116 G1 (first time) M1 ३ (first
time) after 115^{ab}

1354* शोते विनिहतो भूमौ वने सिंहशिखुर्यया ।

जानश्चप्यनृतस्याय दोषान्स द्विजसत्तमम् ।

अन्यकमग्रवीद्राजा हतः कुञ्जर इत्युत ।

[G1 (both times) M1 ३ (both times) om. lines
1-2 — (L 1) Ds वातहतो (for विनि) Dc1 Dn1
नर- (for वने) — (L 2) D1 [अ]यं (for [अ]य) Ś
K1-3 B1 ३ Dn Ds ३ द्विजसत्तम (K1 ३ B1 'म') Ds
गुणदोषात्ररापिप (for the post. half) — (L 3) G1

पुत्रस्ते दयितो नित्यं सोऽश्वत्थामा निपातितः ॥ ११६
 तच्छ्रुत्वा विमनास्तत्र आचार्यो महदप्रियम् ।
 नियम्य दिव्यान्स्त्राणि नायुध्यत यथा पुरा ॥ ११७
 तं दृष्ट्वा परमोद्विग्नं शोकोपहतचेतसम् ।
 पाञ्चालराजस्य सुतः क्रूरकर्मा समाद्रवत् ॥ ११८
 तं दृष्ट्वा विहितं मृत्युं लोकतत्त्वविचक्षणः ।
 दिव्यान्स्त्राण्यथोत्सृज्य रणे प्राय उपाविशत् ॥ ११९
 ततोऽस्य केशान्सव्येन गृहीत्वा पाणिना तदा ।
 पार्षतः क्रोशमानानां वीराणामच्छिन्नच्छिरः ॥ १२०
 न हन्तव्यो न हन्तव्य इति ते सर्वतोऽब्रुवन् ।

तथैव चार्जुनो बाहादवरुद्धैनमाद्रवत् ॥ १२१
 उद्यम्य बाहू त्वरितो ब्रुवाणश्च पुनः पुनः ।
 जीवन्तमानयाचार्यं मा वधीरिति धर्मवित् ॥ १२२
 तथापि वार्यमाणेन कौरवैरर्जुनेन च ।
 हत एव नृशंसेन पिता तव नरर्यभ ॥ १२३
 सैनिकाश्च ततः सर्वे प्राद्रवन्त भयार्दिताः ।
 वयं चापि निरुत्साहा हते पितरि तेऽनघ ॥ १२४
 संजय उवाच ।
 तच्छ्रुत्वा द्रोणपुत्रस्तु निधनं पितुराहवे ।
 क्रोधमाहारयत्तीव्रं पदाहत इवोरगः ॥ १२५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चपण्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६५ ॥ ॥ समाप्तं द्रोणवधपर्व ॥

(both times) M1, 2 (first time) द्रोण (for राजा)]

117 °) Gs आकार- (for तच्छ्रुत्वा) Ms-s तस्थौ
 (for तत्र) — For 117^{ab}, N (Ks missing) subst
 1355* स त्वां निहतमाक्रन्दन्कृत्वा त्वन्नामपीदित ।

[Śs K1 2 D1 स त्वा, D1 मत्वा, D1 श्रुत्वा (for स
 त्वा) K4 B D (except D1 7 s) आक्रन्दे Śs सन्नोपि,
 K1 तन्नाम (for त्वं) K4 B D (except D1) Bom
 ed श्रुत्वा सतापपीदित (Bom ed तापित) (for the
 post half)]

— °) Ds निक्षिप्य (for नियम्य) S (Gs missing)
 सर्वाणि (for दिव्यानि) — °) G1 तथा (for यथा)

118 °) B Dc1 Dn Ds शोकातुरमचेतसं (Bs Ds न),
 T G1-4 M1 2 शोकोत्तरमचेतस (G1 M1 2 न) — °)
 Some MSS पचाल — °) Ds दृष्टुम्न; Ds क्रूर कर्म
 (for क्रूरकर्मा)

119 Ds om 119^a-121^b — °) Dn1 ता K4 D1
 निहत, Ds विहत — °) Ks B Dn1 Ds S (except
 Ms, Gs missing) प्रायम्

120 Ds om 120 (cf v 1 119) — °) Ds स
 (for सस्य) K1 मध्येन (for सव्येन) — °) Ds तत
 (for तदा) Śs पाणिना गृह्य वे** — °) K1 पार्षत-
 क्रोशमात्राणा — °) Dc1 D1 s T G2-4 आच्छिन्नत् (for
 आच्छि)

121 Ds om 121^{ab} (cf v 1 119) — °) Śs तं
 (for ते) — °) Ds तत्रैनम् (for तथैव) D4 s
 अर्जुनो (for चा) — °) Ś K1-3 D1 अवलुत्य (for
 रुद्ध) Bs अववीत्, D1 s आगजत् (for आद्रवत्)

122 Ds 4 om 122-124 — °) Śs बाहूस्वरितो,
 K4 B Dc1 Dn Ds स्वरितो बाहू (K4 Dn2 हु) (by
 transp), Ds बाहुं त्वरितो — Ds om 122^a-124^d
 — °) D1 s जीवन्तमेनमाचार्यं, Gs 4 M1-3 s जीवन्त मा-
 नया — °) Dn2 अपि (for इति)

123 Ds 4 s om 123 (cf v 1 122) — °) K4
 तथा निवार्यमाणेन — °) Ś K2-1 D1 s कौरवेणा (Ks
 व्येना)र्जुनेन च — °) Ds एव — °) G1 M1 2 नरर्यभ

124 Ds 4 s om 124 (cf v 1 122) — °) Ś
 K (Ks missing) D1 s 7 s तु (for च) Ds तत सर्वा
 दिश सैन्या, S (Gs missing) तत सेना दिश सर्वा
 — °) Ds नावर्तत (for प्राद्रवन्त) S (Gs missing)
 भयातुरा (for दिता) — °) Ds च (for ते)

125 °) Ś K1-3 D1 s पितुर्निधनमाहवे — °) K1
 D1 पादाहत, G1 s 4 M ददाहत — After 125, N
 (Ks missing) ins

1356* तत क्रुद्धो रणे द्रौणिर्मृश जज्वाल मारिष ।
 यथेन्धनं महत्प्राप्य प्राज्वलद्भ्यवाहन ।
 तलं तलेन निष्पिप्य दन्तैर्दन्तानुपस्पृशन् ।
 निःश्वसन्नुरगो यद्ब्रह्मोहिताक्षोऽभवत्तदा ।

१६६

धृतराष्ट्र उवाच ।

अधर्मेण हतं श्रुत्वा घृष्टद्युम्नेन संजय ।

ब्राह्मणं पितरं बृद्धमश्वत्थामा किमब्रवीत् ॥ १

मानुषं वारुणाग्नेयं ब्राह्ममत्तं च वीर्यवान् ।

ऐन्द्रं नारायणं चैव यस्मिन्नित्यं प्रतिष्ठितम् ॥ २

तमधर्मेण धर्मिष्ठं घृष्टद्युम्नेन संजय ।

श्रुत्वा निहतमाचार्यमश्वत्थामा किमब्रवीत् ॥ ३

येन रामादवाप्येह धनुर्वेदं महात्मना ।

प्रोक्तान्यस्त्राणि दिव्यानि पुत्राय गुरुकाङ्क्षिणे ॥ ४

एकमेव हि लोकेऽस्मिन्नात्मनो गुणवत्तरम् ।

इच्छन्ति पुत्रं पुरुषा लोके नान्यं कथंचन ॥ ५

आचार्याणां भवन्त्येव रहस्यानि महात्मनाम् ।

तानि पुत्राय वा दद्युः शिष्यायानुगताय वा ॥ ६

स शिल्पं प्राप्य तत्सर्वं सविशेषं च संजय ।

C 7 2970
B 7 194 7
K 7 193 7

[(L 2) Dn: पादधन (for दधेधन) Ds ममापा
(for महत्पाप) S K1: Dn: Ds: 5-8 प्रज्वलेद्, Ds
प्रज्वलेद् — (L 3) Ds मयुग्म (for निष्पिप्य) S1
दन्तान्दन्त (by transp) S1 K1: 4 Dn: D1: 2 7 उप (K1
Ds: 'पा'पृष्टव, B1: 4 उपापृष्टव, Dn: Ds अम (for
उप) Ds दन्तान्दन्तपृष्टव (for the post half) — (L
4) Some MSS निश्चमन् B1 तथा (for तदा)]

Colophon Ks Gs missing Sub partan S1 K2
D1 द्रोणवध — Day of Droṇa's Generalship K1
2: 4 D1 पवमयुद्धादिवसे — K1: 2 read समाप्त after the
sub-partan — Adhy name Ds पितृवधाख्यान;
Bom ed अश्वत्थामक्रोध — Adhy no (figures,
words or both) Dn1 194, D2: 197, D3: 87,
T G2: 188, G1 M1: 187, G1 189, Ms-
186

166

☞ This adhy is missing in Ks Gs (cf v 1 7
125 14, 137 9)

1 °) B1 छत्रना नि (for अधर्मेण) Ds दृष्टा (for
श्रुत्वा) — °) Ds: 2 मयुगे (for संजय) B1 पितर
पापकर्मणा — B1 om 1° — °) Ds ब्राह्मणं (for
ब्राह्मण) — After 1, G1 M1: 2: 4 ins

1357* शूरश्च कृतविद्यश्च तेजसा ज्वलनोपमः ।

यदब्रवीत्तदा सूत तन्ममाचक्ष्व संजय ।

यो वेद दिव्यान्वस्त्राणि सर्वशस्त्रमृता वर ।

[G1 M1: 2 ins lines 1-2 after 3 — (L 2)
M1: 2 संजय]

2 T Gs Ms om (hapl) 2-3, S1 reads the
same on marg — °) B1 Dn: Ds: 4-8 मानवं (for

मानुष) S1 K1-3 Ds (before corr) G2 वारुणाग्नेये
(G2: 'यौ') (for सं) G1 M (Ms om) वायव्य वारुणं
याम्य — °) K1 ग्रहम्, Ds ग्रहयम् S K1 B
(except B1) वीर्यवत् (for 'वान्') G1 M (Ms om)
ब्राह्ममाग्नेयमेव च — °) G1 M (Ms om.) यत्र सत्यम्
(for यस्मिन्नित्यं)

3 = (var) 13 T Gs Ms om 3 (cf. v 1 2)
S1 reads 3 on marg — °) S1 damaged, K2: 4 B
D मयुगे (for संजय) — Dn: om 3°-4° — °)
D1 निकृत्तम् (for निहतम्) — °) S1 K1: 4 B1: 3
D1: 2 G1 सौश्रव्यामा (for क्षत्र) — After 3, G1
M1: 2 ins lines 1-2 of 1357*

4 Dn: om 4 (cf v 1 3) Ds om (hapl) 4-15
— °) S1 हव, Ds एतं, T G1-4 M1: 2 एव (for
हव) — °) Dn: Ds M1: 2 महात्मना (sic) (M1 'न')
(for 'त्मना) — °) S K1-3 D1 सर्वाणि, Ds: 4: 1: 3
पुत्राय (for दिव्यानि) — °) S K (Ks missing) D1
शुभ, B Dn: Dn: गुण (for गुरु) Ks काक्षिणा (for
काङ्क्षिणे) Ds: 4: 1: 3 सर्वा (Ds शुभा) नि शुभकाक्षिणा
(Ds 'क्षये')

5 Ds om 5 (cf v 1 4) — °) M1: 2 एवम् (for
एकम्) — °) Dn: क्षात्मना, Ds: 5 धार्मिक (for क्षा-
त्मनो) Gs गुणवत्तर — °) S1 Dn: transp पुत्रं
and पुरुषा लोके B Dn: Dn: Ds: 1: 3 पुरुषा पुत्रं
(by transp)

6 Ds om 6 (cf. v 1 4) — °) Ds एव (for
एव) — °) Ds: 1: 3 ते (for वा) — B1 om 6°-8°
— °) Ds: 1: 3 अनुमताय (for अनुग) Dn: Ds: 5 च,
Dn: lacuna (for वा)

7 B1 Ds om 7 (cf v 1 6, 4). — °) B (B1

C 7 6976
B 7 194 7
K 7 195 7

शूरः शारद्वतीपुत्रः संख्ये द्रोणादनन्तरः ॥ ७
रामस्यानुमतः शास्त्रे पुरंदरसमो युधि ।
कार्तवीर्यसमो वीर्ये बृहस्पतिसमो मतौ ॥ ८
महीधरसमो धृत्या तेजसाग्निसमो युवा ।
समुद्र इव गाम्भीर्ये क्रोधे सर्पविपोषमः ॥ ९
स रथी प्रथमो लोके दृढधन्वा जितक्लमः ।
शीघ्रोऽनिल इवाक्रन्दे चरन्कुद्ध इवान्तकः ॥ १०
अस्यता येन संग्रामे धरण्यभिनिपीडिता ।
यो न व्यथति संग्रामे वीरः सत्यपराक्रमः ॥ ११
वेदस्नातो व्रतस्नातो धनुर्वेदे च पारगः ।

महोदधिरिवाक्षोभ्यो रामो दाशरथिर्यथा ॥ १२
तमधर्मेण धर्मिष्ठं धृष्टद्युम्नेन संयुगे ।
श्रुत्वा निहतमाचार्यमश्वत्थामा किमब्रवीत् ॥ १३
धृष्टद्युम्नस्य यो मृत्युः सृष्टस्तेन महात्मना ।
यथा द्रोणस्य पाञ्चाल्यो यज्ञसेनसुतोऽभवत् ॥ १४
तं नृशंसेन पापेन क्रूरेणात्यल्पदर्शिना ।
श्रुत्वा निहतमाचार्यमश्वत्थामा किमब्रवीत् ॥ १५
संजय उवाच ।
छद्मना निहतं श्रुत्वा पितर पापकर्मणा ।
वाष्पेणापूर्यत द्रौणी रोपेण च नरर्षभ ॥ १६

om) Dc1 Dn Ds 5 G1 Ms-5 शिल्प , Ds शिल्प ,
Ds 7 8 शिल्प (for शिल्प) G1 M1 2 सर्वं तत् (by
transp) —^b) Ds तु (for च) —^d) G1 M1-4 संख्ये,
G1 सखे (for सख्ये) Śs K4 Ds-5 7 8 Ms-5 अनतर

8 B1 om 8^{ab} (of v l 6) Ds om 8 (of v l
4) Ds om. 8^a-11^b —^a) Ds अनुगत (for अनुमत)
Śs Ds शस्त्रे, K1 चास्त्रे, Ks Dn2 Ds 5 सख्ये, T1
शस्त्रे (for शास्त्रे) B2-5 Dc1 Dn1 रामस्य तु सम
शस्त्रे, T2 (inf lin as in text) G1 3 4 M रामस्यानु
सम शस्त्रे (T2 G1 'स्त्रे), G2 रामस्यापि सम शस्त्रे —^b)
M1 2 युवा (for युधि) — Dc1 Dn1 om 8^{ad} —^c)
Śs धैर्ये (for वीर्ये) —^d) G1 युधि (for मतौ)

9 Ds 5 om. 9 (cf v l 8, 4) Ds om 9^{ab}
—^a) B1 2-5 Dc1 Dn1 स्वैर्ये, B1 सत्रे, G2 सख्ये (for
धृत्या) —^b) Śs युधि (for युवा) —^c) Ś K1 8
[s]मर्ष- (Śs 'र्षे), B1-4 Dc1 Dn1 चाक्षी (for सर्प)

10 Ds 5 om 10 (cf v l 8, 4) —^a) Śs
damaged Ds 5 7 8 परमो (for प्रथमो) T G2-4 स
रथप्रचरो लोके —^b) K1 2 4 Dn2 Ds 5 7 8 T G2-4
Ms-5 जितधन्वा (for दृढ) —^c) Dc1 G2 Ms 5 (sup
lin) शीघ्रानिल; Ds G1 Ms 5 शीघ्रानल, T शीघ्रेनिल,
M1 2 शीघ्रोऽनिल (for शीघ्रोऽनिल) Ds 7 इवोद्भवा (Ds
'त्वा); M1 2 इवाक्रन्दो (for 'क्रन्दे) —^d) Ds 7 8
कालरूप; S (Gs missing) वीर कुद्ध (for चरन्कुद्ध)

11 Ds om 11^{ad} (cf v l 8) Ds om. 11 (cf
v l 4) —^a) B2 (marg) युध्यता, Ds 8 स्वरता
(for अत्यता) —^b) T G2-4 अति, Ms-5 अपि (for
अभि) Ds धरण्याभिनिपीडिता — After 11^{ab}, S

(Gs missing) ins

1358* मेघस्तनितनिर्घोषा कम्पते भयविरूपा ।

—^c) Ś K1-8 Ds 5 नाव्ययत, Ds न व्याप्यत, Ds 8
न व्यथेत (for न व्यथति) —^d) M1 5 वीर (for
वीर)

12 Ds om 12 (cf v l 4) —^a) Dc1 (marg
as in text, see m) Dn1 व्रतधरो, Ds 8 वले शक्नो,
Gs lacuna (for व्रतस्नातो) —^b) T G2-4 पर गत
(for च पारग) Ds चतुर्वेदस्य पारग

13 = (var) 3 Ds om. 13 (cf v l 4) —^b)
G1 M1 2 संजय (for संयुगे) —^c) Ś K1-8 Dn2
Ds 8 Gs 4 Ms-5 सोऽश्वत्थामा (for अश्व) — After
13, Ds reads 15 for the first time repeating it in
its proper place.

14 Ds om 14 (cf v l 4) K1 2 B2 4 om.
(hapl) 14-15 —^b) Dn2 Ds 7 8 दृष्टस्, Ds दृढस्
(for दृष्टस्) —^c) T G2 4 तथा, Gs ततो (for
यथा) G2 पांचालो (for पाञ्चाल्यो)

15 K1 2 B2 4 Ds om 15 (cf v l 14, 4)
Ds reads 15 for the first time after 13 —^a)
Ds (first time) न (for हं) Ds धृष्टद्युम्नेन निहत
—^b) Dn2 Ds 7 8 क्षुद्रेण (for क्रूरेण) B1 8 8
Dc1 Dn1 अदीर्घ, Dn2 अत्यन्य-, Ds अल्पस्य (for
अत्यल्प) Śs मेघस्ता, T Gs 4 -शिल्पिना, Gs बुद्धिना
(for दर्शिना) Ds (both times) क्षुद्रेणात्ययदर्शिना
—^c) = 3^{ad}, 13^{ad} Ds (first time) 8 सोऽश्वत्थामा
(for अश्व) — After 15, K1 B Dc1 Dn Ds-5 7 8
S (Gs missing) ins an addl colophon [Adhy name

तस्य क्रुद्धस्य राजेन्द्र वपुर्दिव्यमदृश्यत ।
 अन्तकस्येव भूतानि जिहीषोः कालपर्यये ॥ १७
 अश्रुपूर्णं ततो नेत्रे अपमृज्य पुनः पुनः ।
 उवाच कोपान्निःश्वस्य दुर्योधनमिदं वचः ॥ १८
 पिता मम यथा क्षुद्रैर्यस्तशस्त्रो निपातितः ।
 धर्मध्वजवता पापं कृतं तद्विदितं मम ।
 अनार्यं सुनृशंसस्य धर्मपुत्रस्य मे श्रुतम् ॥ १९
 युद्धेष्वपि प्रवृत्तानां ध्रुवौ जयपराजयौ ।

द्वयमेतद्भवेद्राजन्वधस्तत्र प्रशस्यते ॥ २०
 न्यायवृत्तो वधो यस्तु संग्रामे युध्यतो भवेत् ।
 न स दुःखाय भवति तथा दृष्टो हि स द्विजः ॥ २१
 गतः स वीरलोकाय पिता मम न संशयः ।
 न शोच्यः पुरुषव्याघ्रस्तथा स निधनं गतः ॥ २२
 यत्तु धर्मप्रवृत्तः सन्केशग्रहणमाप्तवान् ।
 पश्यतां सर्वसैन्यानां तन्मे मर्माणि कृन्तति ॥ २३
 कामात्क्रोधादवज्ञानादर्पादालयेन वा पुनः ।

C 7 2928
B. 7 195 10
K 7 195 10

Bom. ed घृतराष्ट्रप्रस — Adhy no (figures, words or both) Dn1 195, D2 198, D3 88, T G2 8 189, G1 M1 2 188, G1 190, M2-s 187 — Śloka no Dn1 15]

16 °) G2 शस्त्रना (sic) (for छत्रना) D2 4 5 1 8 दृष्टा (for श्रुत्वा) — °) Ś2 च परतप, Dn1 D2 भरत-
 र्पण, G1 M1 2 च नराधिप, M2-s च नरर्षम

17 D2 om 17 — °) B1 क्रोधेन (for क्रुद्धस्य, — °) K2 4 B Dc1 Dn दीप्तम् (for दिव्यम्) S (G2 missing) वपुर्दिव्यमदृश्यादे — °) K2 च (for [हृ]व) — °) D2 जिवायो, T G1 2 4 M दिवक्षो (for जिहीषो) G2 दिवक्षोरिव संक्षये

18 °) B Dc1 Dn1 D2 T G2-4 तोय-, D1 अश्रु, D2 अप्सु; G1 M वाज्य (for अश्रु) Dn2 G1 M1 2 -पूर्णम् (for -पूर्णं) D2 तथा (for ततो) — °) Ś K2 4 B Dc1 Dn1 D1 2 T G2-4 व्यपमृज्य, K1 उप, K2 व्यसृज्य च, D2 M2-s प्रमृज्य च, D2 अवमृज्य, G1 M1 2 विमृज्य (M2 'व्य) च (for अपमृज्य) — °) G1 M1 2 तोपान् (for कोपान्) Dc1 Dn1 D1 2 M1 2 8 निश्वस्य (for नि) — °) Dn2 अयाग्रवीद (for इद वच)

19 D1 om 19° 2-2 — °) K1 वृथा (for यथा) D2 7 8 क्रुद्धैर (for क्रुद्धैर) G1 M1 2 श्रुतं यथा पिता क्रुद्धैर — °) K1 मया, D1 8 S (G2 missing) तव (for मम) — °) K1 D2 2 2-2 T सुनृशंस (D2 'स्व) च, G1-4 M1 2 च नृशंस च (for सुनृशंस) B2-4 Dc1 Dn1 अनार्यस्य नृशंसस्य, Dn2 अनार्ये सनृशंस च, M2-s अनार्यत्वं नृशंसं च — °) Dc धर्मराजस्य, T G2-4 पुत्रेण (for 'पुत्रस्य) Ś K (K. missing) D1 शाश्वतं, D2 तच्छ्रुत, M1 मे श्रुत (for मे श्रुतम्) — After 19, G1 M ins ,

1359* असत्यवाक्य यत्तेन लोभादुक्त दुरात्मना ।
 राज्यहेतोर्नृशसेन तच्चापि विदित मया ।

[(L 1) M2-s यत्तेन (for यत्तेन) — (L 2) M2-s त्वया]

20 °) B1 2 Dc1 Dn1 D1 T G1-4 M1 2 [क्ष]भि (for [क्ष]पि) — °) K2 B Dc1 Dn1 D2 ध्रुवं, D2 यथा (for ध्रुवौ) — °) D2 दैवम्, D1-8 दिष्टम्, G2 स्वयम् (for द्वयम्) — °) D2 धर्मस् (for वधस्) Ś D2-5 7 8 G1 M1 2 तस्य (for तत्र) D2 प्रपत्स्यते

21 °) Dn2 नापप्रजो, T G2-4 M2-s न्याययुक्तो, G1 M1 2 'युद्धे (for 'वृत्तो) G2 वधे (for वधो) D2 S (G2 missing) यस्य (for यस्तु) — °) S (G2 missing) मतो मे (for संग्रामे) D2 संग्रामे युध्यतेभवत् — °) B1 Dn2 D2 8 यथा (for तथा) D2 भूतो, G1 M सृष्टो (M1 2 'ष्टौ) (for दृष्टो) D1 [s]पि (for हि) K2 B Dc1 Dn2 D2 S (G2 missing) स द्विजै, D1 यद्वित (for स द्विज)

22 °) D1 प्रचार (sic), D2 प्रवीर (for 'स वीर-) — °) B1 8 Dc1 Dn1 D2 7 व्याघ्र (for 'व्याघ्रस) — °) B1 8 Dc1 Dn1 यत्तदा (B1 'था); D2 8 यथा स; D1 तथा सं (for तथा स) D2 पिता मम महामते. — After 22, D2 ins 1360*

23 D2 om 23° 2 — °) D1 8 T G2 स (for सन्) — °) B1 2 Dc1 Dn1 D2 केशप्रहमवाप्तवान् — °) Ś अनाना (for सैन्याना) — °) D1 8 मर्मे नि (for मर्माणि) — B Dc1 Dn D2 8 ins (var) Fenī samhāra, (Act 3, st. 37) after 23 Dc after 22

1360* मयि जीवति यत्तात केशप्रहमवाप्तवान् ।
 कथमन्ये करिष्यन्ति पुत्रेभ्यः पुत्रिणं स्त्रियाम् ।

वैधर्मिकानि कुर्वन्ति तथा परिभवेन च ॥ २४
तदिदं पार्यतेनेह महदाधर्मिकं कृतम् ।
अवज्ञाय च मां नूनं नृशंसेन दुरात्मना ॥ २५
तस्यानुबन्धं स द्रष्टा घृष्टद्युम्नः सुदारुणम् ।
अनार्यं परमं कृत्वा मिथ्यावादी च पाण्डवः ॥ २६
यो ह्यसौ छद्मनाचार्यं शस्त्रं संन्यासयत्तदा ।
तस्याद्य धर्मराजस्य भूमिः पात्यति शोणितम् ॥ २७

सर्वोपायैर्यतिष्यामि पाञ्चालानामहं वधे ।
घृष्टद्युम्नं च समरे हन्ताहं पापकारिणम् ॥ २८
कर्मणा येन तेनेह मृदुना दारुणेन वा ।
पाञ्चालानां वधं कृत्वा शान्तिं लब्ध्वास्मि कौरव ॥ २९
यदर्थं पुरुषव्याघ्र पुत्रमिच्छन्ति मानवाः ।
प्रेत्य चेह च संप्राप्तं त्राणाय महतो भयात् ॥ ३०
पित्रा तु मम सावस्था प्राप्ता निर्वन्धुना यथा ।

[(L 1) B₆ मचात (for य) D₈ केशग्रहणमाप्तवान्
(for the post half) — D₅ om line 2 — (L 2)
D₆ स्पृह]

24 °) D₂ 4-8 मम (for कामात्) S₂ K₂ D₂
अयाज्ञा (K₂ 'य जा'नाद्, K₂ 4 B D₆ D₁ D₈ अवि-
ज्ञानाद् (for अवज्ञा) — °) K₄ B₂ 8 8 D₆ हर्षाद्,
D₂ D₂ 4 1 8 द्वेपाद्, D₅ G₂ दोषाद् (for दर्पाद्)
D₈ दर्पेणान्येन वा पुन — °) S₂ वैधर्मिकानि (sio),
K₄ D₅ विधर्मकाणि (K₄ 'नि), B D₆ D₁ D₈ 8 8
S (G₅ missing) वैधर्मि (G₄ 'मं'काणि, D₂ D₂ 4 विध-
र्मिकानि (for वैधर्मिकानि) K₂ वैधर्मिका विकुर्वन्ति
— °) D₂ D₂ 4-8 S (G₅ missing) तथा परिभवति च

25 °) S₂ K₁ 2 D₁ यद् (for तद्) — °) D₈
चाधर्मिक, D₄ 6-8 अ (D₆ आ)धा (for आध) T
G₂ 4 कृत महदधार्मिक — °) K₁ D₁ तु (for च)
M₂ 6 मा (for मा) G₂ तदवज्ञाय मा नूनं — °) K₁
M₁ 2 महात्मना, D₇ दुरात्मना (for 'त्मना)

26 °) D₅ अनुबन्ध (for 'बन्धं) K₁ 2 D₂ 8 स
दृष्टा, K₄ B D₆ D₁ द्रष्टासौ; D₁ 8 संद्रष्टा (D₈
'ष्टा), D₄ 1 स दृष्टा, G₁ M₁ 2 क्षुद्रस्य, M₂ 4 क्षुद्र
सन्, M₆ क्षुद्र स (for स दृष्टा) D₆ तस्यावमानस्य
फलं; T G₂ 4 तस्यैवाद्य वध क्षुद्रो — °) D₆ स मेदधी;
G₁ M₁ 2 5 (sup lin) प्रपश्यतु (for सुदारुणम्) T
G₂ 4 घृष्टद्युम्नस्य दारुण — °) B D₆ D₁ अकार्यं (for
अनार्यं) — °) D₁ D₆ मिथ्यावाद (for 'वादी)

27 °) G₁ M₁ 2 यच् (for यो) S (G₅ missing)
चासौ (for ह्यसौ) D₄ 6 यो ह्यस्य छद्मना वीर्यं — °)
D₁ छद्मं (for शस्त्र) K₂ पन्थमियत् (sio), B D₆ D₁
D₇ 8 अत्याजयत्, D₆ वै न्यासयन्; G₁ M स न्यासयद्
(for संन्यासयद्) D₆ मृधे, S (G₅ missing) रणे (for
तदा). — °) B₁ पुत्रस्य (for राजस्य) — °) D₆
धर्म, G₂ मृत्यु (for भूमि) — After 27, N
(except D₅, K₆ missing) ms

1361* शपे सत्येन कौरव्य इष्टापूर्तेन चानघ ।
अहत्वा सर्वपाञ्चालान्जीवेयं न कथंचन ।

[(L 1) B₁ 8 4 D₂ D₄ 3 चैव हि, B₂ 5 D₆ D₁
चैव ह; D₈ वै तथा (for चानघ) — (L 2) K₁ -यां
हृत्नां, B₄ -पञ्चालान् (for -पाञ्चा) S₂ K₁ 3 D₁ जीवेय
चेह, D₆ न जीवेय (by transp) B D₆ D₁ D₈
यदि जीवेयमित्युन (for the post. half)]

28 D₅ om. 28 D₄ om. 28^a-29^b T G₂ 4 om.
28-29, G₁ M₁ 2 read the same after 32, while M₂ 3
read them after 33 — °) D₅ वधिष्यामि, G₁ M
यतिव्येह (for 'प्यामि) — °) K₄ D₁ M₁ 2 5 पञ्चाला
नाम् (for पाञ्चा) S₂ D₆ महामृधे; D₂ D₆ महाहवे
(for अहं वधे) — °) D₁ lacuna, D₂ 8 हत्वा
(for हन्ता) D₈ पापकर्मिणं

29 For the sequence in G₁ M, of v 1. 28 D₄
om 29^{ab}, T G₂ 4 om 29 (for all, of v 1 28)
— °) B₁ तेनाह, G₁ M केनापि (for तेनेह) — °)
K₂ B₁ 2 8 D₆ D₂ D₃ 8 8 G₁ M₂ च, D₇ om (for
वा) — °) K₄ M₁ पञ्चालाना; D₂ 4 5 1 8 बालाना
च (for पाञ्चालाना) M₂ 5 श्रुत्वा (for कृ) — °)
K₁ चार्ति (for शान्ति) D₄ लब्ध्वा स्म (sio), D₆
गतास्मि (for लब्धास्मि) G₁ M भारत (for कौरव)

30 °) T G₂ 4 व्याघ्रा (for -व्याघ्र) — °) K₄
B D₆ D₁ D₂ 8 8 S (except G₅, G₅ missing) पु
त्रान् (for पुत्रम्) D₆ वा न वा (for मानवा) — °)
K₄ B D₆ D₁ T G₂ 4 M₂ 5 संप्राप्तात्, D₂ संप्राप्य,
D₈ संप्राप्तात्, D₆ वै पुत्रात्, G₁ M₁ 2 न सर्वासं (for
संप्राप्त) — °) K₄ B D₆ D₁ D₈ T G₂ 4 M₂ 5
आर्यन्ते, D₂ त्रास्यन्ति, D₄ पुत्राय, D₇ त्राणांघ (sio),
G₁ M₁ 2 त्रायेत (for त्राणाय) D₄ यथा (for भयात्)
D₆ त्रायेत नरकात्पितृन्

31 °) D₆ प्रकाशे तु (for -प्रतीकाशे).

मयि शैलप्रतीकागे पुत्रे शिष्ये च जीवति ॥ ३१
 धिक्कुमास्त्राणि दिव्यानि धिग्वाहू धिक्पराक्रमम् ।
 यन्मां द्रोणः सुतं प्राप्य केशग्रहणमाप्तवान् ॥ ३२
 स तथाहं करिष्यामि यथा भरतसत्तम ।
 परलोकगतस्यापि गमिष्याम्यनृणः पितुः ॥ ३३
 आर्येण तु न वक्तव्या कदाचित्स्तुतिरात्मनः ।
 पितुर्वधममृष्यंस्तु वक्ष्याम्यद्येह पौरुषम् ॥ ३४
 अद्य पश्यन्तु मे वीर्यं पाण्डवाः सजनार्दनाः ।
 मृद्रतः सर्वसैन्यानि युगान्तमिव कुर्वतः ॥ ३५
 न हि देवा न गन्धर्वा नासुरा न च राक्षसाः ।
 अद्य शक्ता रणे जेतुं स्थस्यं मां नरर्षभ ॥ ३६

मदन्यो नास्ति लोकेऽस्मिन्नर्जुनाद्वास्त्रवित्तमः ।
 अहं हि ज्वलतां मध्ये मयूखानामिवांशुमान् ।
 प्रयोक्ता देवसृष्टानामस्त्राणां पृतनागतः ॥ ३७
 कुशाश्वतनया ह्यद्य मत्प्रयुक्ता महामुधे ।
 दर्शयन्तोऽऽत्मनो वीर्यं प्रमथिष्यन्ति पाण्डवान् ॥ ३८
 अद्य सर्वा दिशो राजन्धाराभिरिव संकुलाः ।
 आवृताः पत्रिमिस्तीक्ष्णैर्द्रष्टारो मामकैरिह ॥ ३९
 किरन्ति शरजालानि सर्वतो भैरवस्वरम् ।
 शत्रून्निपातयिष्यामि महावात इव द्रुमान् ॥ ४०
 न च जानाति वीमत्सुस्तद्वचं न जनार्दनः ।
 न भीमसेनो न यमौ न च राजा युधिष्ठिरः ॥ ४१

C 7 9007
B 7 195 29
K 7 195 29

32 *) G₁ मामस्त्राणि (for ममा) —^b) D₁ वाहुर
(for वाहू) — With 32^{ad}, cf Venisāhāra 3 31
—^c) K₁ D₂ T य स्म, G₁ M यन्मा, G₂ य मा
(for यन्मा) D₁ द्रोण (for द्रोण) —^d) K₁ B
Dc₁ Dn₁ D₃ - s केशग्रहणमाप्तवान् — After 32, G₁
M₁ : read 28-29

33 G₁ M₁ : om 33^{ad} —^c) D₂ s : s परलोकं,
D₁ 'लोके (for 'लोक) — After 33, M₁-s read
28-29

34 *) B Dc₁ Dn₁ आर्येण हि, D₁ s G₁ आचा
र्येण, D₃ न चार्येण (for आर्येण तु) D₂ s G₁ तु (for
न) Dn₂ D₂ 4-s कर्तव्या (for वक्तव्या) —^b) K₁ 2
स्तुतिम् (for स्तुतिर्) S₁ K₁ 2 आत्मना (for 'न)
D₁ कथयिष्यतिमात्मन —^c) D₁ अमृष्य (for 'प्यस्)
—^d) D₁ अद्यात्म, T G₂-4 अद्यैव (for अद्येह)

35 ^b) T G₂-4 पाण्डवा सहकेशवा —^c) D₁ मर्दित,
D₁ s मर्दित, D₁ निघ्नत (for मृद्रत)

36 *) D₁ च (for हि) —^b) S₁ Dn₂ D₂ s : s
नासुरोराक्षसा —^d) Dn₂ D₁ G₁ s M₁ 2 मा (for
मां) S₁ K₁ D₁ रयर्षभ, K₂ 4 Dn₂ D₂ S (G₁ miss
ing) नरर्षभा, Dn₁ 'र्षभ (for 'र्षभ)

37 ^b) Dn D₁-s G₁ नार्जुनाद् (for अर्जु) B D
(except D₁) वा (D₁ शा)स्त्रवित्तचित्, S (G₁ missing)
अस्त्रवित्तम — With 37^{ad}, cf 6 32 21^{ad} —^c)
M₁-s अद्य (for मध्ये) —^d) K₂ शस्त्राणा (for अ)
S₁ K₁ पृतना गत, M₁ 'नावृ

38 D₂ s om 38. —^c) S₁ K (K₁ missing) T

G₂-4 M₁ (sup *lin* as in text) मृशाश्च (K₁ 'श्च), D₁
कुशाश्च, G₁ M₁-4 प्रियाश्च (for कुशाश्च) D₁ राजन्, G₁
M₁ 2 ह्यस्त्र (for ह्यद्य) B Dc₁ Dn₁ D₂-s मृशमिष्व
(B₁ D₂ 'वा)सनादद्य, D₁ कुशावाणातनयाश्चाद्य (hyper
metric) —^b) S₁ K₁-3 D₁ 6 मय्ययुक्ता (for मय्य)
B Dc₁ Dn₁ D₂-s T G₁-4 M₁ 2 महाहवे, D₁ ममाहवे,
M₁-s महारणे (for 'मृधे) — D₁ om. 38^{ad} —^c)
K₂ दर्शयंत, G₁ 2 M₁ 2 'यति (for 'यन्तो) S₁ K
(K₁ missing) D₁ 6 मनो, B Dc₁ Dn₁ D₂ 4 शरा,
Dn₂ निज, T [ss]स्मना (for सऽऽत्मनो) S (G₁
missing) रूप (for वीर्य) —^d) K₁ D₁ प्रययिष्यति,
G₁ प्रमथिष्यति, G₂ प्रथमिष्यति, G₄ प्रयमि (for
प्रमथिष्यन्ति) Dn₂ प्रमथिष्यति पाण्डव, D₁ प्रथमिष्यति
पार्थिवान्

39 *) D₁ पक्षिमिस्त्र (for पत्रि) S₁ K₁ तीक्ष्णैर्
(for तीक्ष्णैर्) —^d) B₁ सद (for इव) D₁ द्रष्टारो
मामर्दिम, D₁ 'रो मामका हव — For 39^{ad}, S (G₁
missing) subst.

1362* भविष्यन्ति महाराज मच्छरैर्विदिशस्तथा ।

40 *) K₁ B₁-s s Dc₁ Dn G₁ M विकिरन्, D₂
4-s किरंत, T G₂-4 विस्जन् (for किरन्ति) G₁ M₁ 2
मालाभि (for -जालानि) D₁ किरतं सारजालानि —^b)
D₁ s नैरव (for 'व) S₁ D₂ 6 स्वन, K₁ B Dc₁
Dn₁ D₁ M₁ -स्वनान्, T G₁ 2 4 M₁-2 5 (sup *lin*)
-स्वरान् —^c) D₂ सकृन् (for शयून्) K₁ D₁ च निह-
निष्यामि, D₃ विघातयि, M₁ 5 (sup *lin*) निवारयि
(for निपातयि)

41 ^b) D₁ s च (for न) —^c) D₁ om the first न.

न पार्षतो दुरात्मासौ न शिखण्डी न सात्यकिः ।
 यदिदं मयि कौरव्य सकल्यं सनिवर्तनम् ॥ ४२
 नारायणाय मे पित्रा प्रणम्य विधिपूर्वकम् ।
 उपहारः पुरा दत्तो ब्रह्मरूप उपस्थिते ॥ ४३
 तं स्वयं प्रतिगृह्णाथ भगवान्स वरं ददौ ।
 वव्रे पिता मे परममत्तं नारायणं ततः ॥ ४४
 अथैनमब्रवीद्राजन्भगवान्देवसत्तमः ।
 भविता त्वत्समो नान्यः कश्चिद्युधि नरः क्वचित् ॥ ४५
 न त्विदं सहसा ब्रह्मन्प्रयोक्तव्यं कथंचन ।
 न ह्येतदस्त्रमन्यत्र वधाच्छत्रोर्निवर्तते ॥ ४६

न चैतच्छक्यते ज्ञातुं को न वध्येदिति प्रभो ।
 अत्रध्यमपि हन्याद्वि तस्मान्नैतत्प्रयोजयेत् ॥ ४७
 वधः संख्ये द्रवश्चैव शस्त्राणां च विसर्जनम् ।
 प्रयाचनं च शत्रूणां गमनं शरणस्य च ॥ ४८
 एते प्रशमने योगा महास्त्रस्य परंतप ।
 सर्वथा पीडितो हि स्यादवध्यान्पीडयत्रणे ॥ ४९
 तज्जग्राह पिता मह्यमब्रवीच्चैव स प्रभुः ।
 त्वं वर्पिष्यसि दिव्यानि शस्त्रवर्पाण्यनेकशः ।
 अनेनास्त्रेण संग्रामे तेजसा च ज्वलिष्यसि ॥ ५०
 एवमुक्त्वा स भगवान्दिवमाचक्रमे प्रभुः ।

42 °) S₁ K₈ [5] लौ दुरात्मा, D₈ दुरात्मा वै (for °मासौ) — °) G₈ 4 शिखण्डी न च सात्यकि — °) S (G₈ missing) तद् (for यद्) S₂ laouna, M₈ 5 मम (for मयि) — °) B₁ D_{n1} T G₁₋₄ M₁₋₃ 5 सकल, M₄ सकलं (for सकल्य) D_{n1} G₈ M₁ 2 4 5 सनिवर्तन, D₂ सविसर्जन S K₁₋₃ D₁ स(K₂ स)कल्प सनिवर्तन, D_{n2} D₈₋₅ सरहस्यनि(D_{n2} °कल्पस्य वि)वर्तन

43 °) D₈ om 43^{ab} — °) S K₁₋₃ D₁ न (for मे) D₁ 5 7 8 नारायणाखं मे पित्रा — °) D₇ 8 ध्यात्वा त (for प्रणम्य) — °) M₈ 4 उपहारस् (for उपहार) T G₂₋₄ तथा, G₁ M तदा (for पुरा) D₇ 8 प्रार्थित सावहारं च — °) S₁ उपस्थिते, S₂ तत् स्थिते, K₄ B₁₋₃ D₈₁ D_{n1} उपस्थित (for °स्थिते)

44 °) K₂ ते, D₈₁ तत्, D_{n1} न (for त) B₈ शरं (for स्वय) — °) D₈ समरम्, T G₂₋₄ सवरम् (for परमम्) D₄ वव्रे निपतितामेप

45 °) D₈ तत्र (for अथ) — D₄ om. 45^b-46^a — °) D₈ क्वापि (for युधि) D₈ युधि कश्चिन्नरपंभ — After 45, G₁ M ins

1363* गृहाणास्त्रमिदं विप्र नारायणमनुत्तमम् ।

46 D₄ om 46^a (cf v 1 45) — °) S₁ K₈ कदा चन (for कथं)

47 °) D₁ वैतत्, M₈₋₅ च तत् (for चैतत्) S K₁₋₃ D₁ कर्तुं, D₇ 8 जातु, T G₂₋₄ जेतु (for ज्ञातु) — °) S₁ (by corr) 2 K₄ B D₈₁ D_{n1} D₈ 5 केन, D_{n2} G₂ क न, D₁ को नु, M₈₋₅ येन (for को न) D₃ वध्या इति, D₄ मेध्यादिति (sio), T G₁₋₄ M

वध्येत वै (for वध्येदिति) D₂ न वध्यादिति मे प्रभो; D₈ केनचिद्युधि वै प्रभो, D₇ केनवेत्सहितु प्रभो (sio), D₈ केनाचिजहितु प्रभो — °) G₁ 8 4 M नैन (for नैतत्)

48 °) D_{n2} D₂ 4 5 अथ (for वध) G₁ M सखे (for सख्ये) S K (K₈ missing) D_{n2} D₁₋₅ रथस्यैव, B D₈₁ D_{n1} ध्रुवश्चैव (for द्रव) D₈₋₅ विक्रमे तिष्ठतश्चापि (D₈ °श्चैव) — °) S K (K₈ missing) D₁ निवर्तन, D_{n2} D₂ 5 6 विसर्जने, G₁ M₁ 2 विवर्जन (for विस) — °) K₄ D_n D₂ 4-6 प्रयाचता, B₈ (marg) प्रपातन, B₄ प्रपाचन, B₅ प्रशाचन (for प्रया)

49 °) B₈ D_{n2} प्रशामने, D₁ प्रशसने (for प्रशमने) — °) D₈ G₁ 8 4 M ममास्त्रस्य (for महा) — °) D₂ 4 5 पीडिते (for °तो) K₄ B₂₋₅ D_{n2} G₄ हिंस्याद्, M₈₋₅ हन्याद् (for हि स्याद्) — °) D₄ अवध्याद् (for °ध्यान्) D₂ 5 7 8 पीडयेद् (for °यन्) D₈ अवध्यादपि पीडयेत्

50 °) K₄ D₁ उज्जग्राह, T G₂₋₄ M₁ 2 तज् (for तज्ज) — °) G₈ 4 अस्त्रविच् (for अस्त्रवीच्) — K₄ D₁ 7 M₈ om. (hapL) 50^a-51^b — °) K₁ कर्षसि (submetrio), K₂ करिष्यसि, B₂₋₅ वर्पिष्यसि, D₄ वर्पिष्यति, S (M₈ om, G₈ missing) धरिष्यसि (for वर्पि) S₂ [अ]नेकानि, B D₈₁ D_{n1} सर्वाणि, D₂ शस्त्राणि, D₈ संग्रामे (for दिव्यानि) D₈ वर्पिष्यसि दिव्यानि — °) T G₈ 4 शर, G₂ ह्यस्त्र (for शस्त्र) D₈ सर्वाणि (for वर्पाणि) D₂ दिव्यानि च अनेकश — °) D_{n2} संग्रामे (for संग्रामे) — °) D_{n2} D₈ 5 8 S (M₈ om, G₈ missing) प्र- (for च) D₄ तेजसा प्रज्वलन्निव

एतन्नारायणादस्त्वं तत्प्राप्तं मम वन्धुना ॥ ५१
 तेनाहं पाण्डवांश्चैव पाञ्चालान्मत्स्यकेकयान् ।
 विद्रावयिष्यामि रणे शचीपतिरिवसुरान् ॥ ५२
 यथा यथाहमिच्छेयं तथा भूत्वा शरा मम ।
 निपतेयुः सपत्नेषु विक्रमस्त्वपि भारत ॥ ५३
 यथेष्टमन्वर्षेण प्रवर्षिष्ये रणे स्थितः ।
 अयोमुखैश्च विहगैर्द्रावयिष्ये महारथान् ।

परश्वधांश्च विविधान्प्रसक्ष्येऽहमसंशयम् ॥ ५४
 सोऽहं नारायणास्त्रेण महता शत्रुतापन ।
 शत्रून्विध्वंसयिष्यामि कदर्थीकृत्य पाण्डवान् ॥ ५५
 मित्रब्रह्मगुरुद्वेषी जालमकः सुविगर्हितः ।
 पाञ्चालापसदश्चाद्य न मे जीवन्विमोक्ष्यते ॥ ५६
 तच्छ्रुत्वा द्रोणपुत्रस्य पर्यवर्तत वाहिनी ।
 ततः सर्वे महाशङ्खान्दध्मुः पुरुषसत्तमाः ॥ ५७

C 7 8024
B 7 193 46
K 7 196 45

51 K₁ D₁ 7 M₃ om. 51^{ab} (cf. v 1 50) D₄ om 51^b-52^a —^b) Ś K₁-3 D₃ विमु, D₃ तत् (for प्रमु) —^c) D₂ ८ एव, D₃ एक (for एतन्) D₂ जज्ञ (for अज्ञ) S (G₂ missing) एव नारायणास्त्वं त्व —^d) S (G₂ missing) मं (for तत्) The portion of the text from मम up to पाञ्चाला (in 52^b) is damaged in S₂ D₂ 3 ८ पितृ (for मम) D₁ 3 पित्रा प्राप्त तदा मम —After 51, D₁ 3 ins

1364* त्वयमादन्मया प्राप्त नदास्त्रमिदमुत्तमम् ।

52 D₁ om 52^a (cf. v 1 51) 52^{ab} is partly damaged in Ś₂ —^b) K₁ पचाणान् (for पाञ्चालान्) T G₁-3 M च म, G₁ सह- (for मत्स्य) D₂ D₂-3 कैकयान् (for कैक) —^d) D₂ यथा (for इव) —After 52, G₁ M₁ 2 read 56 for the first time, repeating it in its proper place.

53 B₁ om 53^{ab} —^b) Ś₂ K₁ 2 D₁ भूता (for भूत्वा) Ś K (K₂ missing) D₁ हि मे (for मम) —^c) D₂ शरीरेषु (for सपत्नेषु) —^d) Ś₁ K₃ विक्रमस्तु, B Dc₁ Dn₁ D₃ ८ G₁ 2 M₁ 2 निह (Dn₁ 'हि'तेषु, T G₂ 4 त्वहतेषु (for विक्रमस्तु) Ś K₁-3 D₁ [ह]ह (for [अ]पि) M₃- निहन्तुरपि भारत —After 53, G₁ M₁ 2 ins

1365* इच्छेय यदि दूरस्थादिहनिगन्ति मे शरा ।

54 ^a) D₁ यथेष्ट (for 'ष्टम्) Dn₂ D₂ अस्त्र, D₄ दश, T G₂ 4 इषु (for अस्त्र) —^b) B₂ वपिष्ये च, M₃-5 प्रचरिष्ये (for प्रवर्षिष्ये) Ś₁ K₃ रणेप्रत, B Dc₁ Dn₁ पुन पुन, D₂ रणोष्कट, G₁ 8 4 M₁ 2 रये स्थित (for रणे स्थित) —^c) K₁ अघोमुखैश्च (for अयो) D₁ हि (for च) G₂ विशिखैश्च (for विहगैश्च) —^d) T G₂-4 तापयिष्ये (for द्राव) D₂ 4 8 7 8 रयो तमान् (D₁ 'मं'), D₂ महारणे (for 'रथान्) —^e) B₁ Dc₁ Dn₁ D₂ 4-8 परस्वधाश्च, G₃ 4 'प्वथाश्च (for 'श्वधाश्च) B Dc₁ Dn D₂ S (G₂ missing) निशितान्

(for विविधान्) —^f) Ś₂ प्रमोक्ष्ये, K₁ B Dc₁ Dn₁ S (G₂ missing) उत्स्र (Dn₁ G₁ 'स्तु'क्ष्ये (Dn₁ क्षे), Dn₂ प्रमोक्षे, D₂ प्रसक्ष्ये, D₃ उत्स्रज्ये, D₄ ८ प्रसक्षे, D₂ उत्स्रजे, D₁ ८ प्रसक्ष्ये (for प्रसक्ष्ये) Dn₂ D₃ [स]यं, D₁ [ए]कम् (for ऽहम्) D₂ कथचन (for अमशयम्)

55 ^a) D₂ मोह नारायणेनाद्य —^b) Ś₁ K₃ 4 Dn₁ D₁ 3 4 तापन, Dn₂ सूदन, S (G₂ missing) तापिना (for 'तापन) —^c) G₃ 4 शत्रून्विध्वंसयित्वा च —^d) G₁ M₁ 2 पार्थिवान् (for पाण्डव)

56 G₁ M₁ 2 read 56 for the first time after 52 —^a) D₂ मिथ्यावादी (for मित्रब्रह्म) Ś₁ (sup in) कुरु (for गुरु) B Dc₁ Dn₁ D₁ 8-8 द्रोही (for द्वेषी) —^b) K₁-3 Dc₁ D₁ जालमिक, D₂ G₂ जल्पक, D₂ उन्नकश्च D₂ च (for सु) D₄ जालमक स विगर्हक, G₁ M₁ 2 (all first time) जल्पक स च गर्हित, G₁ M₁ 2 (all second time) जालम सखु विगर्हित, M₃ जालमेवपि विगर्हित —^c) Ś₂ K₂ 8 G₁ (second time) 8 4 M₁ 2 (last two both times) 8-8 पाचालापश (Ś₂ 'प'दश्च, D₂ ८ पाचालापसदश्च D₁ चापि; D₂ 8 7 8 पापो, D₂ क्षुद्रो, G₁ (first time) नित्य; M₁ 2 (both first time) राजन् (for चाद्य) D₄ पांचाल सदृशात्पापो —^d) K₂ Dc₁ Dn D₁ 8 8 विमोक्ष्यसे, D₂ न मोक्ष्यते, D₂ गमिष्यति (for विमोक्ष्यते) —After 56, G₁ M ins

1366* एवमुक्त्वा ततो द्रौणि शङ्ख दध्मौ स मारिष ।
 पूरयन्पृथिवीं सर्वां सशैलवनकाननाम् ।
 तस्य शङ्खस्वन श्रुत्वा तव सैन्यानि मारिष ।
 न्यवर्तन्त रणायैव भय त्यक्त्वा महारथा ।

57 ^b) D₂ सन्यवर्तत वाहिनी —^d) Ś₁ D₁ दध्मु पुरुषसत्तम

58 ^a) D₂ भेर्यश्च (for भेरीश्च) Ś₁ K₃ D₁ [अ]भ्या

C 7 9025
B 7 195 47
K 7 195 45

मेरीश्वस्यहनन्हृष्टा डिण्डिमांश्च सहस्रशः ।

तथा ननाद वसुधा खुरनेमिप्रपीडिता ।

स शब्दस्तुमुलः खं धां पृथिवीं च व्यनादयत् ॥ ५८

तं शब्दं पाण्डवाः श्रुत्वा पर्जन्यनिनदोपमम् ।

समेत्य रथिनां श्रेष्ठाः सहिताः संन्यमन्नयन् ॥ ५९

तथोक्त्वा द्रोणपुत्रोऽपि तदोपस्पृश्य भारत ।

प्रादुश्चकार तद्विष्पमस्त्रं नारायणं तदा ॥ ६०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पदपञ्च्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६६ ॥

१६७

संजय उवाच ।

प्रादुर्भूते ततस्तस्मिन्नेव नारायणे तदा ।

प्रावात्सपृषतो वायुरनग्रे स्तनयितुमान् ॥ १

चचाल पृथिवी चापि चुक्षुमे च महोदधिः ।

प्रतिश्रोतः प्रवृत्ताश्च गन्तुं तत्र समुद्रगाः ॥ २

शिखराणि व्यदीर्यन्त गिरीणां तत्र भारत ।

अपसव्यं मृगाश्चैव पाण्डुपुत्रान्प्रचक्रिरे ॥ ३

तमसा चावकीर्यन्त सूर्यश्च कलुषोऽभवत् ।

हनन्, K₁ M₁₋₄ [अ]भ्यहनन्, D₈ व्यहनन्; D₈ [अ]प्यनदन्, T [अ]प्यहनन् (for [अ]भ्यहन्) K₁ G₁ M₁₋₄ हृष्टा, K₂ हृष्टान्, G₄ हृष्टा (for हृष्टा) —^b) Ś K₈ डिण्डिमाश्च; K₁ 2 D₁ मिण्डिपालान् (D₁ 'ला), K₄ D₁ G₄ 4 डिण्डिमाश्च, D₀₁ D₄ डिण्डिमाश्च, D₂ मिण्डिमाला, D₈ डिण्डिमाश्च (for 'मांश्च) —^c) D₈ T G₂₋₄ ततो (for तथा) —^d) D₈ रथ (for खुर) D₄ 4 7 8 प्रकीर्तिता, D₈ प्रनादिता (for -प्रपीडिता) —^e) D₁ D₁ 8 8 तुमुलः (for तुमुल) D₁ ख च, D₈ सर्वा, D₈ खं ख्या (sio), S (G₈ missing) जज्ञे (for ख धा) D₈ दिशश्च प्रदिशः ख च —^f) D₄ 7 8 स (for च) D₂ 4-8 व्यनादयन्, T G₂₋₄ [अ]प्यनादयत्, G₁ M₁ 2 [अ]भिनादयन् (for व्यनादयत्) Ś K₁₋₃ D₁ तुमुलो ह्यन्व (D₁ 'नु)नादयत् (K₁ 8 'नृ); M₈₋₅ पृथिवीमभि (M₈ 'नु)नादयन्

59 °) D₈ समेता (for समेत्य) —^d) K₄ B₂₋₅ D₀₁ D₁ G₁ M₁ 2 चाप्यमन्नयन्, B₁ चोपमं; D₁ 2 D₂₋₅ 7 8 सममं, D₈ चाप्यमानयन्, T G₂₋₄ M₈₋₅ चाप्यमन्नयन् (for संन्यमन्नं)

60 °) D₂ 8 नु (for सपि) —^b) K₄ B D (except D₁) वारि, G₁ 2 M₁ 2 तत, G₄ 4 तत्र (for तदा) D₈ पाणिना (for भारत) —^d) K₄ तथा (for तदा)

Colophon om. in K₁ 2 K₈ G₈ missing —Sub parvan B₁ नारायणाखमोक्ष; B₈ नारायणीय. —Day

of Drona's Generalship K₄ पचमदिवसयुद्धे —Adhy name D₁ अश्वत्थामा क्रुद्ध, D₈ अश्वत्थामागर्जन, Bom ed अश्वत्थामाक्रोध —Adhy no (figures, words or both) D₁ 196, D₂ G₁ M₁ 2 189, D₈ 89, T G₂ 8 190, G₄ 191, M₈₋₅ 188 —Śloka no D₀₁ D₁ 50

167

✱ This adhy is missing in K₈ G₈ (of v. 1 7 125 14, 137 9)

1 °) Ś K₁₋₃ तदा (for ततस्) —^b) Ś K₂₋₄ D₁ तथा; B (except B₄) D₀₁ D₁ G₂ प्रभो, D₈ विमु, D₈ T G₁ 8 4 M विभो (for तदा) —^c) Ś K₁ 2 प्रायात्, D₈ वचौ (for प्रावात्) B₈ संपृषतो, D₁ D₂ 4-8 सपृष्टतो; G₁ M सपृषितो, G₄ सपृष्टितो (for सपृषतो)

2 °) D₁ 2 om. from पृथिवी up to प्रच (in 3^d) D₈ चैव (for चापि) —^b) D₄ बलोदधि (for महो). —^c) K₁ D₈ 4 6-8 प्रतिश्रोत (for 'श्रोत) —^d) K₂ समुद्रग

3 D₁ 2 om up to प्रच (of v 1 2). —^a) Ś K₁ 2 4 B D₀₁ D₁ 6 G₁ 2 4 M व्यदीर्यन्त, D₈ विशीर्यन्ते (for व्यदीर्यन्त) —^b) T G₄ 4 चारु; G₁ M₁ 2 चात्र; G₂ चैव (for तत्र). —^c) Ś अपसव्या न्मृगांश्चैव. —^d) K₄ B D₀₁ D₁ 6 S (G₈ missing)

संपतन्ति च भूतानि कव्यादानि प्रहृष्टवत् ॥ ४

देवदानवगन्धर्वास्त्रस्ता आसन्विशां पते ।

कथं कथामवतीव्रा दृष्ट्वा तद्वाक्यं महत् ॥ ५

व्यथिताः सर्वराजानस्तदा ह्यासन्विचेतसः ।

तद्दृष्ट्वा घोररूपं तु द्रौणेरखं भयावहम् ॥ ६

धृतराष्ट्र उवाच ।

निर्वर्तितेषु सैन्येषु द्रोणपुत्रेण संयुगे ।

भृशं शोकाभितप्तैन पितुर्वधममृष्यता ॥ ७

कुरुनापततो दृष्ट्वा दृष्टद्युम्नस्य रक्षणे ।

को मन्त्रः पाण्डवेष्वसीत्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ८

संजय उवाच ।

प्रागेव विद्वतान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान्युधिष्ठिरः ।

पुनश्च तुमुलं शब्दं श्रुत्वार्जुनमभाषत ॥ ९

आचार्ये निहते द्रोणे दृष्टद्युम्नेन संयुगे ।

निहते वज्रहस्तेन यथा वृत्रे महासुरे ॥ १०

नागंसन्त जयं युद्धे दीनात्मानो धनंजय ।

आत्मत्राणे मतिं कृत्वा प्राद्वन्कुरवो यथा ॥ ११

केचिद्भ्रान्तै रथैस्तूर्णं निहतपाष्णिगन्तुभिः ।

C 7 9040
B 7 125 12
K 7 197 12

पादुमेना, D₂ पादुस्त्र (for पाण्डुपुत्राद्)

4 °) B₁ 2 : D₁ D₂ विद्रोन्वकीयंत (hyper metric), D₃ 2 वा (D. च) प्रकी, D₄ 2 वाप्यकी, S (except G₁, G. missing) चाम्यकी (for चाव) — °) K₁ नृयद् (for चूर्य)

5 °) N (K. missing) G₁ M ह्या (K₁ B₁ D₂ स्वा, B₂ चा) मन् — D₃ om. 5^{ad} D₄ om 5^{ad} — °) D₁ तत्र (for तीव्रा) D₂ कथयति मय तीव्र, D₃ कथ कथ भवेत्तीव्र, D₄ कथ तथामवतीव्र, D₅ कथं कथ मय तीव्र, D₆ तदा चिंता मनुष्या, G₁ M₁ 2 तथा तदभवत्तीव्र, M₂ 2 मय तदभवत्तीव्र — °) D₂ D₃ ते, G₁ M₁ 2 च (for तद्) G₂ 4 तत्त्वा (G₁ आ) कुल (for तद्वा) D₁ नम (for महत्)

6 D₃ om. 6^{ad} (cf v 1 5) — °) D₂ तत्र (for मन्) — °) S K₁ 3 D₁ 2 : 7 तत्र, K₁ B D₁ D₂ 4 त्रस्ताद्, D₃ सर्वे (for तदा) K₁ B₁ 4 D₂ 2 चामद् (for ह्या) S₁ K₂ नराधिय, S₂ K₁ 2 D₁ नर पंम, K₁ B D₁ D₂ 7 विशा पते (for विचेतस) — °) D₃ 2 2 तं, T G₂ 4 M₁ 2 2 ते (for तद्) B D₁ D₂ 2 तं, T G₁ M₁ 3 2 तद्, G₂ 3 M₁ 2 त (for तु) — °) D₂ द्रष्टु (for द्रष्टु) S K₁ 3 D₁ महा र्मन, K₁ महर्मेना (sic) (for भयावहम्) — After 6, G₁ M ins

1367* पेतुराकाशगास्तत्र विमनस्का विशा पते ।

रोटसी च वियमैव सर्वं ज्वालासमावृतम् ।

[(L 1) G₁ M₁ 2 पेतुराकाशगान्धर्व (for the prior half) G₁ M₁ 2 विमानानि (for विमनस्का) — M₂ om line 2]

7 °) D₁ सर्वे (for सैन्येषु) — °) D₁ कोपाभि (for शोकाभि) D₂ मूतेन (for वसेन) — °) D₃ अयच्छता (for अमृष्यता)

8 °) M₂ 2 दस्यवतो (for क्षाप) — D₃ om. (hapl.) 8^{ad} — °) B₂ संयुगे (for रक्षणे) — °) D₃ 2 पादवन्य (for वेपु)

9 With 9, cf 1370* D₄ om 9^{ad} (cf v 1 8) — °) D₃ विद्रुत (for तान) D₄ वीक्ष्य (for दृष्ट्वा) — °) D₅ धार्तराष्ट्र — D₆ om 9^{ad} — °) D₂ D₃ तुमुल (for तुमुल) D₄ युद्ध (for शब्द) — °) S₁ K₂ दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) B D (D₁ om) T G₁ 4 M₁ 2 क्षयावतीव्र (for क्षमापत)

10 D₃ om 10 (cf v 1 9) Before 10, B D₁ D₂ ins युधिष्ठिर उवाच

11 D₃ om 11 (cf v 1 9) — °) K₁ B D₁ D₂ 2 नाशसतो, D₃ D₁ 1 नाशसत, D₄ क्षाश सत (for नाशसन्त) — °) D₅ व्रीहमाना, G₁ दीन-माना (for दीनात्मानो) S₂ नरपंम, S (G₁ missing) महारथा (for धनंजय) — °) D₃ 2 2 त्राण- (for त्राणे) — °) K₁ D₂ D₃ 2 2 T G₂ 3 M₁ 2 यदा; B₁ 2 2 D₁ D₂ रणात्, B₃ D₃ M₂ 2 मयात् (for यथा) D₄ कुरुव प्राद्वन्वयथा

12 D₃ om 12 (cf v 1 9) — °) D₂ 2 किंचिद् (for केचिद्) S₂ तूर्णं (for तूर्ण) — °) K₁ B D₁ D₂ D₃ 2 2 2 G₂ निहते, D₄ T निहते, D₅ 2 नि हता, G₁ M₂ 2 न हत (for निहते) S₁ K₂ प्राष्टि; K₁ प्राष्टि, K₂ प्राष्टि, G₁ M प्राष्टि, G₂ 4 प्राष्टि (for पाष्णि-) S₂ K₂ यन्त्रिभिः; D₃ चर्त्तिभिः, D₄ 2 2 चर्त्तिभिः, D₅ 2 2 वर्त्तय (sic) (for यन्त्रिभिः) — °) S₁

विपताकध्वजच्छत्रैः पार्थिवाः शीर्णकूर्चैः ॥ १२
 भग्ननीडैराकुलाधैरारुह्यान्वे विचेतसः ।
 भीताः पादैर्हयान्केचिच्चरयन्तः स्वयं रथैः ।
 युगचक्राक्षभयैश्च द्रुताः केचिद्भयातुराः ॥ १३
 गजस्कन्धेषु संस्यूता नाराचैश्चलितासनाः ।
 शरार्तैर्विद्रुतैर्नागैर्हताः केचिदिशो दश ॥ १४

विशस्त्ररुचान्धान्ये वाहनेभ्यः क्षितिं गताः ।
 संचिन्ता नेमिषु गता मृदिताश्च ह्यद्विपैः ॥ १५
 क्रोशन्तस्तात पुत्रेति पलायन्तोऽपरे भयात् ।
 नामिजानन्ति चान्योन्यं कम्पलामिहर्ताजसः ॥ १६
 पुत्रान्पितृन्समीन्भ्रातृन्समारोप्य दृढशतान् ।
 जलेन हृदयन्त्यन्ये विमुच्य क्वचान्यपि ॥ १७

Ms-s विपताका, Ds T Gz-4 निपातित (Ds 'तुर')
 (for विपताक) Ks Ds s ध्वजैश्छत्रैः, Ds ध्वजैश्च
 —^d) Ms-s पार्थिवै (for 'वा') T Gz s जीर्ण- (for
 शीर्ण-) Dn1 -कूर्चरा (for 'र')

13 ^a) S (Gs missing) भग्ननीडैर् (for 'नीडैर्')
 Bz आकुलाधैर्, Bz व्याकुलाधैर्; Dn2 D1 s आकुलैश्च
 (for 'लाधैर्') Ds भग्ननीडाकुलास्तत्र —^b) Ks Dn2
 प्रारुह्यान्वा, Bz s आरुह्यान्वा, Bz Dn1 आरुह्या
 (Bz 'मा')न्ये, Bz आरुह्याश्च, Ds प्रारुह्यान्वे, Ds s
 कौरवाश्च, Ds क्रिडीताश्च (sic), Ds योधा मयै (for
 आरुह्यान्वे) Bz Ds विशेषत (for विचेतस) —Bz s
 Dn1 Dn1 om 13^{cd}, Bz reads the same on marg
 —^e) T Gz-4 भीरा (for भीता) Ss Ks हतै, Ss
 K1 s हता, Dn2 हयौ, Ds रथै (for हयान्) —^d)
 Dn2 G1 M स्वार (Dn2 om र)यत (for स्वर) Ds
 स्वकान्, Gz स्वक (for स्वयं) S K (Ks missing)
 Dn2 D1 s s रथान्, Bz तदा, Ds नरा, D1 s हयान्
 (for रथै) Bz s स्वरयति स्वयं नरा, Ds 'ति रथा
 न्पुरा, Ds 'तो रथद्विपान् —^c) Ss K1 s s D1 s भग्नैश्च
 युग (Ds रथ)चक्राक्षैर्, B Dn1 Dn1 भग्नैश्चयुगचक्रैश्च,
 Ds चक्राक्षभयैश्च द्रुतास् —^f) Ds तत्र (for द्रुता)
 Ds s s S (Gs missing) भयार्जिता (for 'तुरा') B
 Dn1 Dn1 व्याकुर्यन्त (Dn1 व्यकुर्यन्ते) समन्तत — After
 13, B Dn1 Dn1 ins

1368* रथान्विशीर्णानुसृज्य पद्भिः केचिच्च विद्रुता ।
 — B Dn1 Dn1 cont. S K (Ks missing) Dn2 D1-s
 ins after 13

1369* हयपृष्ठगताश्चान्ये कृप्यन्तेऽर्धच्युतासना ।

[Ss Ks कृप्यन्तेच्युता शरा, Ss K1 s D1 'ते विक्षता
 शरै (for the post half)]

14 ^a) S K1-s Dn2 D1 s s s s स्तब्धैश्च, Ds
 स्तब्धे च (for 'स्तब्धेषु') Ds श्रस्यन्ते, Ds s स्त (Ds
 स्व)स्यन्तो, Gz निस्यूता; Gs s च सुता (for सस्यूता)
 —^b) Bz Ds चलितासना T Gz-4 नागचैश्चापि पीडिता
 —^c) Bz संरुधैर्; Ds शरार्तैर्, Ds चिर् (for 'तैर्')

Ds च द्रुतैर्, M1 विद्रुता (for 'तैर्') Dn2 शरात्वं
 विक्षतनागैर्, Ds शरार्तैर्विद्रुता नागा, T Gz-4 'ता प्र
 द्रुता नागैर् —^d) Ks D1 s T Gz-4 द्रुता; Bz नाग,
 Dn1 D1 s s हता (for हता) Dn2 द्रुता, Ds दश

15 ^a) Ds त्रियम्ब, Ds s त्रियम्ब (for विशस्त्र)
 —^b) T Gz-4 'सन्तत (for संचिन्ता गता) — Ds s
 om 15^c-16^b —^c) S K1 s D1 संचिन्ता (for संचिन्ता)
 Dn2 Ds s तया (for गता) Ks B Dn1 Dn1 Ds s
 संचिन्ता नेमिभिश्च (Ds 'भी रथैर्'), Ds रथनेमिषु तत्रान्ये,
 S (Gs missing) संचिन्ता नेमिभिश्चान्ये —^d) Dn1 Dn1
 मृदिताश्च, Dn1 G1 M1 s मृदि, Gz पति (for मृदि)
 Ds च हयैर् S (Gs missing) चापरे (for च हय)

16 D1 s om 16^{ab} (cf v 1 15) —^a) Dn2
 क्रोधतस् (for क्रोश) S K1-s D1 मित्रेति (for दु)
 —^b) S K1-s Ds पलायने, Bz s Dn2 D1 s T Gz 'यति;
 Ds 'यन्त (for 'यन्तो) Ss [s]मचन, Bz damaged
 (for भयात्) G1 s s पलायश्चापरे भ (Gs ह)यात्
 —^c) D1 या (for च) Bz s s Dn1 Dn1 Ds नाम्य
 जानत चान्योन्य

17 ^a) Ds Ms-s सस्त्रीन्पितृन् (by transp) Gs
 पुत्रान् (for पितृन्) —^b) Ss K1-s हत, Ds हते (for
 हत) S Ks क्षता, K1 कृत, Ks श्रुता (sic),
 Dn1 यतान् (for 'क्षतान्) —^c) Ds-s [आ]हृदयति
 (for हृद) —^d) Ss D1 s s च, Ds ह्य, Ds [उ]त
 (for [अ]पि) Ks B Dn1 Ds विमुच्य क्वचानपि (Ds
 'चानिति) — After 17, S (Gs missing) ins

1370* पलायनपराश्चान्ये योधा शतमहस्रश ।

अवस्थित पुनर्दंष्ट्रा तव पुत्रस्य तदहम् ।

धर्मपुत्रो महाराज धनंजयमयाववीत् ।

[(L 1) G1 M1 s s योधा — Gz om lines 2-3]

18 Ms om 18^{ab} —^a) T G1 s M1 s s s इन्द्रो
 (for ता) Ds T Gz-4 M1 s प्राप्ते, G1 M1 s प्राप्ता
 (for प्राप्य) —^b) K1 हते; Bz damaged (for
 हते) Bz हत बल, Ds s s ध्रुवं (Ds 'वे) बल, Ds

अवस्थां तादृशीं प्राप्य हते द्रोणे द्रुतं बलम् ।
 पुनरावर्तितं केन यदि जानासि शंस मे ॥ १८
 हयानां हेषतां शब्दः कुञ्जराणां च वृंहताम् ।
 रथनेमिस्त्रिधा विमिश्रः श्रूयते महान् ॥ १९
 एते शब्दा भृशं तीव्राः प्रवृत्ताः कुरुसागरे ।
 मुहुर्मुहुर्दीर्यन्तः कम्पयन्ति हि मामकान् ॥ २०
 य एष तुमुलः शब्दः श्रूयते लोमहर्षणः ।
 सेन्द्रानप्येव लोकांस्त्रीन्मड्यादिति मतिर्मम ॥ २१

मन्ये वज्रधरस्यैष निनादो भैरवस्त्वनः ।
 द्रोणे हते कौरवार्थं व्यक्तमस्येति वासवः ॥ २२
 प्रहृष्टलोमकृपाः स्म संविशरथकुञ्जराः ।
 धनंजय गुरुं श्रुत्वा तत्र नादं सुमीपणम् ॥ २३
 क एष कौरवान्दीर्णानिवश्याप्य महारथः ।
 निवर्तयति युद्धार्थं मृधे देवेश्वरो यथा ॥ २४
 अर्जुन उवाच ।
 उद्यम्यात्मानमुग्राय कर्मणे धैर्यमास्थिताः ।

C 7 9C54
 B 7 195 25
 K 7 197 27

बलं यया, G₂ विद्या पते (for द्रुतं बलम्) — After 18^{ab}, G₁ M₁ 2 ins

1371* एवमेवद्रुतं मम द्रोणे युधि निपातिते ।
 अवस्थानमविन्दन्वै विश्वत शरपीडितम् ।

—^c) D₁ 5 आवर्तनं (for तितं) —^d) D₂ D₃ 5
 G₂ येन (for यदि) K₂ शस्यमे (for शंस मे)

19 ^a) B₂ D₂ हेषता, D₁ हेषिता, D₃ हेषिता
 (for हेषता) G₂ 4 शब्द (for शब्द) D₂ हयाना
 हेषमाणाना —^b) D₁ वृंहिता (for वृंहताम्) —^c)
 D₁ om. 19^a-21^b —^d) K₄ B D₁ D₂ स्वनेशू (for
 -चनश्च) B₂ चैव, D₃ चापि (for चात्र) —^e) D₂
 विभीष, T G₂-4 वियति (for विमिश्र) D₁ 5 महत्
 (for महान्)

20 ^c) D₁ om. 20 (cf. v 1 15) —^a) D₁ हते
 (for एते) D₃ तत्र शब्दा महातीव्रा, S (G₂ miss-
 ing) एता शब्दोभयस्तीव्रा —^b) D₁ -सागरे, T G₂ 4
 -सागरात्, G₂ सगमात् (for सागरे) —^c) K₄ B₂-5
 D₂ D₃ 2 7 8 दृढीयंते, D₁ 5 G₂ 4 यंत, G₁ M
 *यंत्य (for *यन्त) —^d) K₄ B D₁ D₂ S (G₂
 missing) [अ]पि, D₃ [ह]ह (for हि) S (G₂ missing)
 देव (M₁ *वि)वा (for मामकान्) D₃ कपयतो वसुधरा

21 ^c) D₁ om. 21^{ab} (cf. v 1 19) —^a) D₁ 5
 म (for य) K₂ D₁ D₂ D₃ 2 7 8 तुमुल (for तुमुल)
 —^b) S (G₂ missing) रोम (for लोम) ^c) K₄ (K₅
 missing) D₃ कुञ्जराणा च वृंहता (= 19^b) —^d) D₂
 D₁ 6 [ए]व, D₃ च (for [ए]प) —^e) K₄ भजाद्,
 D₂ 3 प्रमेद्, D₃ 4 भजेद्, D₃-5 हन्याद् (for
 मड्याद्) S (G₂ missing) स्यययेतेति (M₁-5 *ति)ि
 मे मति

22 ^a) ^c) ^d) ^e) ^f) ^g) ^h) ⁱ) ^j) ^k) ^l) ^m) ⁿ) ^o) ^p) ^q) ^r) ^s) ^t) ^u) ^v) ^w) ^x) ^y) ^z) ^{aa}) ^{ab}) ^{ac}) ^{ad}) ^{ae}) ^{af}) ^{ag}) ^{ah}) ^{ai}) ^{aj}) ^{ak}) ^{al}) ^{am}) ^{an}) ^{ao}) ^{ap}) ^{aq}) ^{ar}) ^{as}) ^{at}) ^{au}) ^{av}) ^{aw}) ^{ax}) ^{ay}) ^{az}) ^{ba}) ^{bb}) ^{bc}) ^{bd}) ^{be}) ^{bf}) ^{bg}) ^{bh}) ^{bi}) ^{bj}) ^{bk}) ^{bl}) ^{bm}) ^{bn}) ^{bo}) ^{bp}) ^{bq}) ^{br}) ^{bs}) ^{bt}) ^{bu}) ^{bv}) ^{bw}) ^{bx}) ^{by}) ^{bz}) ^{ca}) ^{cb}) ^{cc}) ^{cd}) ^{ce}) ^{cf}) ^{cg}) ^{ch}) ^{ci}) ^{cj}) ^{ck}) ^{cl}) ^{cm}) ^{cn}) ^{co}) ^{cp}) ^{cq}) ^{cr}) ^{cs}) ^{ct}) ^{cu}) ^{cv}) ^{cw}) ^{cx}) ^{cy}) ^{cz}) ^{da}) ^{db}) ^{dc}) ^{dd}) ^{de}) ^{df}) ^{dg}) ^{dh}) ^{di}) ^{dj}) ^{dk}) ^{dl}) ^{dm}) ^{dn}) ^{do}) ^{dp}) ^{dq}) ^{dr}) ^{ds}) ^{dt}) ^{du}) ^{dv}) ^{dw}) ^{dx}) ^{dy}) ^{dz}) ^{ea}) ^{eb}) ^{ec}) ^{ed}) ^{ee}) ^{ef}) ^{eg}) ^{eh}) ^{ei}) ^{ej}) ^{ek}) ^{el}) ^{em}) ^{en}) ^{eo}) ^{ep}) ^{eq}) ^{er}) ^{es}) ^{et}) ^{eu}) ^{ev}) ^{ew}) ^{ex}) ^{ey}) ^{ez}) ^{fa}) ^{fb}) ^{fc}) ^{fd}) ^{fe}) ^{ff}) ^{fg}) ^{fh}) ^{fi}) ^{fj}) ^{fk}) ^{fl}) ^{fm}) ^{fn}) ^{fo}) ^{fp}) ^{fq}) ^{fr}) ^{fs}) ^{ft}) ^{fu}) ^{fv}) ^{fw}) ^{fx}) ^{fy}) ^{fz}) ^{ga}) ^{gb}) ^{gc}) ^{gd}) ^{ge}) ^{gf}) ^{gg}) ^{gh}) ^{gi}) ^{gj}) ^{gk}) ^{gl}) ^{gm}) ^{gn}) ^{go}) ^{gp}) ^{gq}) ^{gr}) ^{gs}) ^{gt}) ^{gu}) ^{gv}) ^{gw}) ^{gx}) ^{gy}) ^{gz}) ^{ha}) ^{hb}) ^{hc}) ^{hd}) ^{he}) ^{hf}) ^{hg}) ^{hh}) ^{hi}) ^{hj}) ^{hk}) ^{hl}) ^{hm}) ^{hn}) ^{ho}) ^{hp}) ^{hq}) ^{hr}) ^{hs}) ^{ht}) ^{hu}) ^{hv}) ^{hw}) ^{hx}) ^{hy}) ^{hz}) ^{ia}) ^{ib}) ^{ic}) ^{id}) ^{ie}) ^{if}) ^{ig}) ^{ih}) ⁱⁱ) ^{ij}) ^{ik}) ^{il}) ^{im}) ⁱⁿ) ^{io}) ^{ip}) ^{iq}) ^{ir}) ^{is}) ^{it}) ^{iu}) ^{iv}) ^{iw}) ^{ix}) ^{iy}) ^{iz}) ^{ja}) ^{jb}) ^{jc}) ^{jd}) ^{je}) ^{jf}) ^{jj}) ^{jk}) ^{jl}) ^{jm}) ^{jn}) ^{jo}) ^{jp}) ^{jq}) ^{jr}) ^{js}) ^{jt}) ^{ju}) ^{jv}) ^{jw}) ^{jx}) ^{ky}) ^{kz}) ^{la}) ^{lb}) ^{lc}) ^{ld}) ^{le}) ^{lf}) ^{lg}) ^{lh}) ^{li}) ^{lj}) ^{lk}) ^{ll}) ^{lm}) ^{ln}) ^{lo}) ^{lp}) ^{lq}) ^{lr}) ^{ls}) ^{lt}) ^{lu}) ^{lv}) ^{lw}) ^{lx}) ^{ly}) ^{lz}) ^{ma}) ^{mb}) ^{mc}) ^{md}) ^{me}) ^{mf}) ^{mg}) ^{mh}) ^{mi}) ^{mj}) ^{mk}) ^{ml}) ^{mm}) ^{mn}) ^{mo}) ^{mp}) ^{mq}) ^{mr}) ^{ms}) ^{mt}) ^{mu}) ^{mv}) ^{mw}) ^{mx}) ^{my}) ^{mz}) ^{na}) ^{nb}) ^{nc}) nd) ^{ne}) ^{nf}) ^{ng}) ^{nh}) ⁿⁱ) ^{nj}) ^{nk}) ^{nl}) ^{nm}) ⁿⁿ) ^{no}) ^{np}) ^{nq}) ^{nr}) ^{ns}) ^{nt}) ^{nu}) ^{nv}) ^{nw}) ^{nx}) ^{ny}) ^{nz}) ^{oa}) ^{ob}) ^{oc}) ^{od}) ^{oe}) ^{of}) ^{og}) ^{oh}) ^{oi}) ^{oj}) ^{ok}) ^{ol}) ^{om}) ^{on}) ^{oo}) ^{op}) ^{oq}) ^{or}) ^{os}) ^{ot}) ^{ou}) ^{ov}) ^{ow}) ^{ox}) ^{oy}) ^{oz}) ^{pa}) ^{pb}) ^{pc}) ^{pd}) ^{pe}) ^{pf}) ^{pg}) ^{ph}) ^{pi}) ^{pj}) ^{pk}) ^{pl}) ^{pm}) ^{pn}) ^{po}) ^{pp}) ^{pq}) ^{pr}) ^{ps}) ^{pt}) ^{pu}) ^{pv}) ^{pw}) ^{px}) ^{py}) ^{pz}) ^{qa}) ^{qb}) ^{qc}) ^{qd}) ^{qe}) ^{qf}) ^{qg}) ^{qh}) ^{qi}) ^{qj}) ^{qk}) ^{ql}) ^{qm}) ^{qn}) ^{qo}) ^{qp}) ^{qq}) ^{qr}) ^{qs}) ^{qt}) ^{qu}) ^{qv}) ^{qw}) ^{qx}) ^{qy}) ^{qz}) ^{ra}) ^{rb}) ^{rc}) rd) ^{re}) ^{rf}) ^{rg}) ^{rh}) ^{ri}) ^{rj}) ^{rk}) ^{rl}) ^{rm}) ^{rn}) ^{ro}) ^{rp}) ^{rq}) ^{rr}) ^{rs}) ^{rt}) ^{ru}) ^{rv}) ^{rw}) ^{rx}) ^{ry}) ^{rz}) ^{sa}) ^{sb}) ^{sc}) ^{sd}) ^{se}) ^{sf}) ^{sg}) ^{sh}) ^{si}) ^{sj}) ^{sk}) ^{sl}) sm) ^{sn}) ^{so}) ^{sp}) ^{sq}) ^{sr}) ^{ss}) st) ^{su}) ^{sv}) ^{sw}) ^{sx}) ^{sy}) ^{sz}) ^{ta}) ^{tb}) ^{tc}) ^{td}) ^{te}) ^{tf}) ^{tg}) th) ^{ti}) ^{tj}) ^{tk}) ^{tl}) tm) ^{tn}) ^{to}) ^{tp}) ^{tq}) ^{tr}) ^{ts}) ^{tt}) ^{tu}) ^{tv}) ^{tw}) ^{tx}) ^{ty}) ^{tz}) ^{ua}) ^{ub}) ^{uc}) ^{ud}) ^{ue}) ^{uf}) ^{ug}) ^{uh}) ^{ui}) ^{uj}) ^{uk}) ^{ul}) ^{um}) ^{un}) ^{uo}) ^{up}) ^{uq}) ^{ur}) ^{us}) ^{ut}) ^{uu}) ^{uv}) ^{uw}) ^{ux}) ^{uy}) ^{uz}) ^{va}) ^{vb}) ^{vc}) ^{vd}) ^{ve}) ^{vf}) ^{vg}) ^{vh}) ^{vi}) ^{vj}) ^{vk}) ^{vl}) ^{vm}) ^{vn}) ^{vo}) ^{vp}) ^{vq}) ^{vr}) ^{vs}) ^{vt}) ^{vu}) ^{vv}) ^{vw}) ^{vx}) ^{vy}) ^{vz}) ^{wa}) ^{wb}) ^{wc}) ^{wd}) ^{we}) ^{wf}) ^{wg}) ^{wh}) ^{wi}) ^{wj}) ^{wk}) ^{wl}) ^{wm}) ^{wn}) ^{wo}) ^{wp}) ^{wq}) ^{wr}) ^{ws}) ^{wt}) ^{wu}) ^{wv}) ^{ww}) ^{wx}) ^{wy}) ^{wz}) ^{xa}) ^{xb}) ^{xc}) ^{xd}) ^{xe}) ^{xf}) ^{xg}) ^{xh}) ^{xi}) ^{xj}) ^{xk}) ^{xl}) ^{xm}) ^{xn}) ^{xo}) ^{xp}) ^{xq}) ^{xr}) ^{xs}) ^{xt}) ^{xu}) ^{xv}) ^{xw}) ^{xx}) ^{xy}) ^{xz}) ^{ya}) ^{yb}) ^{yc}) ^{yd}) ^{ye}) ^{yf}) ^{yg}) ^{yh}) ^{yi}) ^{yj}) ^{yk}) ^{yl}) ^{ym}) ^{yn}) ^{yo}) ^{yp}) ^{yq}) ^{yr}) ^{ys}) ^{yt}) ^{yu}) ^{yv}) ^{yw}) ^{yx}) ^{yy}) ^{yz}) ^{za}) ^{zb}) ^{zc}) ^{zd}) ^{ze}) ^{zf}) ^{zg}) ^{zh}) ^{zi}) ^{zj}) ^{zk}) ^{zl}) ^{zm}) ^{zn}) ^{zo}) ^{zp}) ^{zq}) ^{zr}) ^{zs}) ^{zt}) ^{zu}) ^{zv}) ^{zw}) ^{zx}) ^{zy}) ^{zz})

Ś: K₁ 2 4 D₁ 2 निनादो (for निनादो) K₄ om
 (hapl) from भैर up to नादं (in 23^a) D₂ 1 भैरव
 (for *व-) G₂ M₂-5 स्वर (for -स्वन) D₃ निनादो
 भैरवस्य च —^c) Ś K₁-3 B₂ D₁ कौरवाणा (for
 *वार्य)

23 K₄ om up to नादं (cf. v 1 22) —^a) Some
 MSS रोम (for लोम) B₂-5 D₂ D₃ 4-5 T G₂
 M₂ च (for स्म) D₂ 1 प्रहृष्टरूपरूपा स्म —^b) Ś₁
 B D₁ D₂ 5 6 G₂ सवित्रा, D₂ 7 8 मल्ल, D₁
 विसृष्टा, M₂ सुवित्र (for सवित्र) K₁ कुञ्जर, B
 D₁ D₂ पुगवा, D₃ 4 5 7 8 कृवरा (for कुञ्जरा)
 —^c) D₁ 5 भयं श्रुत्वा, D₃ भय दृष्ट्वा, S (G₂ miss-
 ing) सुसंव्रस्ता (for गुरु श्रुत्वा) D₁ 8 एव धनजय
 श्रुत्वा —^d) D₁ 8 व्रस्त, G₁ M श्रुत्वा (for तत्र)
 K₄ D₂ D₃ वि (D₂ D₃ वि)भीषणं (for सुमी) Ś
 K₂ व्रक्षाना गुरु (Ś₂ रिपु)भीषण, K₁ 2 D₁ निनाद रिपु-
 वारण (K₂ D₁ *भीषण), T G₂-4 श्रुत्वा नादं विभी
 पण

24 Before 24, Ś K₁-3 D₁ 8 ins अर्जुन उवाच
 —^a) Ś₂ एष य, K (K₅ missing) य एष (for क एष)
 Ś₂ T G₂-4 दीनाद् (for दीणाद्) D₃ य एष कौरवेयाणाम्
 —^b) D₃ अश्वत्थामा (for अवस्थाप्य) B₂ महारथान्,
 D₃ च वाहिनी (for महारथ) —^c) Ś₁ K (K₅
 missing) युद्धार्थे, Ś₂ सग्रासे, D₂ 6 S (G₂ missing)
 युद्धाय (for *यं) —^d) D₃ दिवि, D₃ युद्धे (for
 मृधे) D₁ D₂ देवासुरे (for देवेश्वरो) Ś₂ युद्धार्थं
 वज्रमृधया

25 Ś K (K₅ missing) D₁ 8 om the ref. —^a) D₁
 उद्यम्यात्मा समग्राय —^b) D₁ 5 कर्मणो, D₂ *णा (for
 ने) B D₁ D₂ वीर्यम् (for धैर्यम्) Ś K₂ 3 D₁-5
 आस्थित —^c) G₁ वमति (for धमन्ति) —^d) D₂
 D₁ 5 7 8 पश्य (for यत्स) Ś₁ B₂ D₁ D₂ G₁ M₁ 2

धर्मजेन सता नाम सोऽधर्मः सुमहान्कृतः ॥ ३३
 सर्वधर्मोपपन्नोऽयं मम शिष्यश्च पाण्डवः ।
 नायं वक्ष्यति मिथ्येति प्रत्ययं कृतवांस्त्वयि ॥ ३४
 स सत्यकञ्चुकं नाम प्रविष्टेन ततोऽच्युतम् ।
 आचार्य उक्तो भवता हतः कुञ्जर इत्युत ॥ ३५
 ततः शङ्खं समुत्सृज्य निर्ममो गतचेतनः ।
 आसीत्स विह्वलो राजन्यया दृष्टस्त्वया विभुः ॥ ३६
 स तु ओकेन चाविष्टो विमुक्तः पुत्रवत्सलः ।
 आश्वतं धर्ममुत्सृज्य गुरुः शिष्येण घातितः ॥ ३७

न्यस्तशस्त्रमधर्मेण घातयित्वा गुरुं भवान् ।
 रक्षत्विदानीं सामात्यो यदि शक्नोति पार्षतम् ॥ ३८
 ग्रस्तमाचार्यपुत्रेण कुद्धेन हतवन्धुना ।
 सर्वे वयं परित्रातुं न शक्यामोऽद्य पार्षतम् ॥ ३९
 सौहार्दं सर्वभूतेषु यः करोत्यतिमात्रशः ।
 सोऽद्य केशग्रहं श्रुत्वा पितुर्धक्ष्यति नो रणे ॥ ४०
 विक्रोशमाने हि मयि भृशमाचार्यगृद्धिनि ।
 अवकीर्य स्वधर्मं हि शिष्येण निहतो गुरुः ॥ ४१
 यदा गतं वयो भूयः शिष्टमल्पतरं च नः ।

C 7 8072
B 7 195 44
K 7 187 42

— After the above, D₁ reads 38-43

34 The portion of the text from 31^a up to घा
 in (7 168 26^a) is lost in S₁ on missing folios
 —^b) K₁ स मे (for मम) D₁ स (for च) —^c)
 D₁ न म (for नाय) K₁ वक्षति, Bom ed वदति
 (for वक्ष्यति)

35 S₁ missing (cf v l 34) —^b) D₁ स्वया,
 G₁ M₁ सता (for सतो) D₁ वृत्, D₂ मृश,
 D₁ स वृप (for श्रुतम्) —^c) D₁ हत (for
 हत)

36 S₁ missing (cf v l 34) —^a) S₁ K₁ श
 शब्द (for शङ्ख) G₁ तत म शङ्खमुत्सृज्य —^b) D₁
 मर्मगो (for निर्ममो) —^c) S₁ K (K₁ missing) D₁
 च, B D₁ D₁ सु, G₁ M₁ नो (for म)
 —^d) D₁ तथा (for स्वया) S₁ K (K₁ missing)
 प्रभु, M₁ गुरु (for विभु)

37 S₁ missing (cf v l 34) —^a) B D₁ D₁
 D₁ 4-5 म तु (D₁ कृत) शोकममाविष्टो —^b) D₁
 विह्वल (for विमुक्त) B₁ पुत्रवामन, M₁ lacuna (for
 'वत्सल') —^c) D₁ तमेव धर्मेनिर्मुक्त —^d) Bom ed
 शस्त्रेण (for शिष्येण) K₁ D₁ पातित (for घा)
 D₁ D₁ 3 3 3 शिष्येण निहतो गुरु, D₁ शिष्यो गुरु
 मघातयत्

38 S₁ missing (cf v l 34) D₁ 4 7 8 om
 (hapl.) 38-43, D₁ reads the same after 1375^a
 —^b) D₁ पातयित्वा (for घात) D₁ द्विज (for
 भवान्) —^c) S₁ K₁ यदि तु (for रक्षतु) K₁ सा-
 मभ्यो (for सामात्यो) K₁ 2 D₁ इदानीं रक्षितुं राजवृ-
 D₁ रक्षेदानीं महामात्यो —^d) M₁ सुधि (for यदि)

B₁ 4 G₁ 4 M₁ 2 शक्नोति, B₁ D₁ D₁ शक्नोति (for
 शक्नोति) B₁ D₁ पार्थिव, G₁ पार्षत, M₁ lacuna
 (for पार्षतम्)

39 For the sequence in D₁, cf v l 38 S₁
 missing (cf v l 34) D₁ 4 7 8 om 39 (cf v l
 38) S₁ K₁ om (hapl.) 39 —^b) K₁ 2 D₁ युद्धे
 नि (for कुद्धेन) —^c) D₁ D₁ सर्वैरि (D₁ 'र') यं
 (for सर्वे वयं) —^d) B D₁ D₁ शक्यामो, D₁
 corrupt (for शक्यामो) G₁ [5]त्र (for श्य)

40 For the sequence in D₁, cf v l 38 S₁
 missing (cf v l 34) D₁ 4 7 8 om 40 (cf v l
 38) —^a) D₁ सौहार्दं; D₁ सुहृपं (for सौहार्द)
 S₁ K₁ 2 D₁ 3 युद्धेषु, B₁ शिष्येषु, D₁ युद्धेन (for
 भूतेषु) —^b) B D₁ D₁ 3 मानुष (D₁ 'य'),
 D₁ दुर्जय, T G₁ 4 M₁ 3 मात्रत (for मात्रश)
 —^c) D₁ [5]य (for श्य) —^d) K₁ D₁ D₁ वक्ष्यति
 (for घ) B₁ वो (for नो) D₁ प्रतिघक्ष्यति *रणे

41 For the sequence in D₁, cf v l 38 S₁
 missing (cf v l 34) D₁ 4 7 8 om. 41 (cf v l
 38) —^a) D₁ च (for हि) —^b) S₁ D₁ गृद्धिनि,
 K₁ मूर्द्धनि (for गृद्धिनि) —^c) K₁ 2 D₁ अवाकीर्य,
 K₁ D₁ 3 G₁ M₁ 2 क्षपा, D₁ क्षप (for क्षव)
 D₁ 2 स्वयं धर्म (for स्वधर्मं हि) B D₁ D₁ क्षपाकीर्य
 स्वक धर्म

42 For the sequence in D₁, cf v l 38 S₁
 missing (cf v l 34) D₁ 4 7 8 om. 42 (cf v l
 38) —^a) D₁ तथा, D₁ M₁ 3 यया (for यदा)
 D₁ 1 वचो (for वयो) —^b) S₁ K₁ 2 4 D₁ वच, K₁
 (sup l 1n) हि न, B₁ च तत्, D₁ वय (for च न)

C 7. 8072
B 7 188 44
K 7 197 46

तस्येदानीं विकारोऽयमधर्मो यत्कृतो महान् ॥ ४२
पितेव नित्यं सौहार्दात्पितेव स हि धर्मतः ।
सोऽल्पकालस्य राज्यस्य कारणान्निहतो गुरुः ॥ ४३
धृतराष्ट्रेण भीष्माय द्रोणाय च विशां पते ।
विसृष्टा पृथिवी सर्वा सह पुत्रैश्च तत्परैः ॥ ४४
स प्राप्य तादृशीं वृत्तिं सत्कृतः सततं परैः ।
अवृणीत सदा पुत्रान्मात्रेणैवाभ्यधिकं गुरुः ॥ ४५

अक्षीयमाणो न्यस्तास्त्रस्त्वद्वाक्येनाहवे हतः ।
न त्वेनं युध्यमानं वै हन्यादपि शतक्रतुः ॥ ४६
तस्याचार्यस्य वृद्धस्य द्रोहो नित्योपकारिणः ।
कृतो हनार्यैरस्माभी राज्यार्थं लघुवृद्धिभिः ॥ ४७
पुत्रान्भ्रातृन्पितृन्पितृवन्दाराक्षीवितं चैव वासविः ।
त्यजेत्सर्वं मम प्रेम्णा जानात्येतद्धि मे गुरुः ॥ ४८
स मया राज्यकामेन हन्यमानोऽप्युपेक्षितः ।

— °) G₂-4 M₈-5 कस्य (for तस्य) Dn₂ corrupt, S (G₅ missing) विरोधोय (for विकारोऽय) — °) K₁ 2 D₈ य, K₄ B₈ 5 D₀₁ Dn D₈ G₂ M₈ 5 [s]य (for यत्)

43 For the sequence in D₆, of v 1 38 S₂ missing (cf v 1 34) D₂ 4 7 8 om 43 (cf v 1 38) — °) G₁ M₁ 2 [ए]व (for [ह]व) S₁ K₈ D₈ हि स (by transp), K₄ B₁-4 D₀₁ Dn M₈ हि च; M₄ 5 च हि K₁ 2 D₁ 8 य (D₈ स) पितेव धर्मतः, B₁ पिता चैवमधर्मवित्; D₈ पितेव स हि धर्मवित् — °) D₈ राष्ट्रस्य (for राज्यस्य) — °) K₁ 2 4 B D₀₁ Dn D₁ 8 5 6 पा (K₁ D₈ पा) तितो (for निहतो)

44 S₂ missing (cf v 1 34) — °) D₇ 8 भीष्मेण (for भीष्माय) D₄ कर्णाय (for द्रोणाय) T G₂-4 M₈-5 महात्मने (for विशां पते) G₁ M₁ 2 द्रोणाय धृतराष्ट्रेण भीष्माय च महात्मने — °) D₈ G₂ 4 M₈ 4 विसृष्टा (for वि)

45 S₂ missing (cf v 1 34) D₈ om. 45 — °) K₂ 4 B D₀₁ Dn D₂ 4 5 7 8 G₁ 2 M₈ स, G₄ तत् (for स) D₈ वृत्तिं (for वृत्ति) — °) D₁ 5 7 8 सत्कृत्य (for सत्कृत) — °) K₁ 2 D₁ 7 आवृणीत (for अहृ) B₁-4 D₀₁ Dn वृणीते सततं पुत्रान्, S (G₅ missing) ब्रवीति सततं पुत्रान् — °) D₈ तमो वा (sic), S (G₅ missing) स्वामेव (for मा) K₁ [अ]त्यधिक, K₈ M₄ [अ]भ्यधिको (for 'धिक) Dn₁ पर, D₈ विभु (for गुरु)

46 S₂ missing (cf v 1 34) — °) S₁ K₁ 8 D₁ प्रक्षीयमाणो (S₁ 'नो), K₂ B D₀₁ Dn S (G₅ missing) अवेक्ष (D₀₁ Dn₁ G₄ 'क्ष्यमाण, K₄ अक्षीयमानो, D₈ प्रक्षीयमाणे (for अक्षीयमाणो) Dn₂ om. from न्यस्त up to युद्धमान (in 46°) K₂ reads from न्यस्तास्त्र up to हत (in 46°) twice K₂ (second time) B D₀₁ Dn₁ S (G₅ missing) एवं मा च; D₂ न्यस्तास्त्रास्त्र

(for 'स्तस्त्र) — °) K₂ (second time) नैष्ट्येन्द (sic), B D₀₁ Dn₁ न्यस्तास्त्रास्त्र, D₂ 4 तद्वाक्येन (for तद्वा) S (G₅ missing) मार्दवात्सततं गुरु — °) K₁ D₈ T G₂ रवेयं, D₁-3 हि त (for रवेनं) D₂ 5 7 हि (for चै)

47 S₂ missing (cf v 1 34) — °) B₁ अस्त्र (for तस्य) G₁ [अ]कुदस्य, M₈-5 कुदस्य (for [आ]चार्यस्य) D₈ तस्मादायंस्त्र वृद्धस्य, D₈ तस्माद्गुरोश्च वृ, T G₂-4 M₁ 2 तस्याकुदस्य धीरस्य — °) D₈ कृतो द्रोहो पकारिणा — °) D₃ [s]पि (for हि) D₈ कृतं कार्यं मस्माभी — °) D₁ लुब्ध (for लघु) — After 47, K₄ B D₀₁ Dn D₁ ins

1376* अहो यत महत्पाप कृतं कर्म सुदारणम् ।

यद्राज्यसुखलोभेन द्रोणोऽयं साधु घातित ।

[(L. 1) B₁ सुदुष्कार (for सुदारणम्). — (L. 2) K₄ Dn₂ D₁ सुपि (for साधु) K₄ Dn₂ पातित (for पा)]

48 S₂ missing (cf v 1 34) — °) Dn₂ पितृन् (for पुत्रान्) T G₂ 4 transp भ्रातृन् and दारान् Dn₂ D₁ 5 7 8 सुतान् (for पितृन्) — °) D₈ चापि (for चैव) — °) S (G₅ missing) अपि (for मम) — °) K₂ 4 B D₀₁ Dn₁ D₁ एव (for एतद्) D₈ मा (for मे)

49 S₂ missing (cf v 1 34) — °) D₁ 5 न (for स) D₂ कर्मेण (for कामेन) B₁ सोयमय महाबाहो — °) T G₂-4 M₈-5 पात्यमानो (for हन्य) K₂ 4 D₁ 8 G₁ M₁ 2 [s]न्युपेक्षित, B D₀₁ Dn₁ D₈ 5 6 M₈-5 लुपे (for न्युपे) D₈ ग्रहमाण उपेक्षित (sic) — °) G₁ M₁ प्रामोपि (M₈-5 'मि) (for प्राप्तो सस्ति) B D₀₁ Dn₁ D₈ 4 7 प्रमो (for विभो)

50 S₂ missing (cf v 1 34) — °) D₁ ब्रह्माणं (for ब्राह्मण) — °) B₂ D₀₁ Dn₁ महा (for यथा)

तस्मादवाक्शिरा राजन्प्राप्तोऽस्मि नरकं विभो ॥ ४९
ब्राह्मणं वृद्धमाचार्यं न्यस्तशस्त्रं यथा मुनिम् ।

घातयित्वाद्य राज्ञार्ये मृतं श्रेयो न जीवितम् ॥ ५०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥

१६८

संजय उवाच ।

अर्जुनस्य वचः श्रुत्वा नोब्रुस्तत्र महारथाः ।
अप्रियं वा प्रियं वापि महाराज धनंजयम् ॥ १
ततः क्रुद्धो महाबाहुभीमसेनोऽभ्यभाषत ।
उत्सयन्निव कौन्तेयमर्जुनं भरतर्षभ ॥ २

मुनिर्यथारण्यगतो भाषसेऽधर्मसंहितम् ।

न्यस्तदण्डो यथा पार्थ ब्राह्मणः संशितव्रतः ॥ ३

क्षतात्राता क्षताजीवन्क्षान्तस्त्रिष्वपि साधुषु ।

क्षत्रियः क्षितिमाप्नोति क्षिप्रं धर्मं यशः श्रियम् ॥ ४

स भवान्क्षत्रियगुणैर्युक्तः सर्वैः कुलोद्बहः ।

C 7 8025
B 7. 197 5
K 7 195 5

— °) D₂ S (G₅ missing) राज्ञार्यं (for 'र्थं) D₂
पातयित्वाद्य सप्राप्ते — °) T G₂ ४ मृति (for मृत)

Colophon Ś₂ K₅ G₅ missing — Sub-partan
B₁ नारायणास्त्रमोक्ष — Day of Drona's General-
ship K₁ पचमे युद्धदिवसे, K₂ पचमे दिवसे, K₄
पचमदिवसयुद्धे — Adhy name B₂ D₂ अर्जुनवाक्यं
— Adhy no (figures, words or both) D₁ 197,
D₂ 199, D₃ 90, T G₂ ३ 191, G₁ M₁ ३ 190,
G₂ 192, M₂ ३ 189, M₄ 179 — Sloka no D₁
D₁ 53

168

✎ This adhy is missing in K₅ G₅ (cf v 1 7
14, 125 137 9)

1 Ś₂ missing up to क्ष (in 26°) (cf v 1 7 167
34) — °) G₂ तस्य (for तत्र) — °) D₁ om
(hapl) वा प्रियं B₂ G₁ च (for वा) D₂ प्रियं वा
अप्रियं वापि

2 Ś₂ missing (cf. v 1 1) — °) Ś₁ K₁ ३ D₁
महाराज (for 'बाहुर) — °) D₂ अभ्यापत — D₂ ४ ५
G₂ om 2°², D₁ om. 2°-3° — °) K₄ B D₁ D₂
T G₂ ४ M₂-३ कुरुस्यन्, G₁ M₁ ३ मरुत् (for दरुत्)
— °) D₂ अर्जुनं पुरुषर्षभ

3 Ś₂ missing (cf. v 1 1) D₁ om ३ (cf v 1
2) — °) D₄ ३ गतं (for -गतो) — °) K₄ B₂

D₁ ३ D₁ ३ ५ भाषते (for 'से) B₂ D₁ ३ सहितं, D₂
-सगतं (for -संहितम्) — °) D₁ -धर्मो (for दण्डो)
— °) K₁ D₁ D₁-३ ३ शसित (for सशित)

4 Ś₂ missing (cf v 1 1) — °) K₂ ४ B D₁
D₁ ३ D₁-३ १ S (G₅ missing, M₂ [sup lin] क्षत
त्राता, D₁ क्षत्रजातान् (for क्षतात्राता) K₁ D₁ ३
क्षताजीवं, B₂ D₄ ५ क्षताजीव, D₂ क्षतो जीवन्, D₁
क्षता जीवन् (sic), D₂ क्षता जीवन्, T G₂ ३ क्षता
जीवी, G₁ M₁-४ ५ (sup lin) क्षताजीव, G₂ क्षता
जीवी, M₂ (orig) क्षताजीर्ण (for क्षताजीवन्) — °)
K₂ क्षातस्त्रिषु (sic), K₄ B₁-४ D₁ ३ क्षता स्त्रीषु,
D₁ क्षता त्रिषु, D₄ क्षतस्त्रिषु, T G₂-४ M₂ क्षातस्त्रीषु,
G₁ क्षातस्त्रीषु (for क्षान्तस्त्रिषु) Ś₁ K (K₅ missing)
एव, D₁ ३ D₁ ३ १ ३ ३ ३ (G₅ missing) क्षय (for क्षपि)
D₂ क्षातस्त्रीष्वप्यसाधुषु, D₂ क्षतस्त्रिषु सा — °) M₁ ३
क्षतिम् (for क्षितिम्) — °) D₁ ३ प्रिय (for क्षिप्रं) B₁
D₁ G₁ धर्मं (for धर्मं) K₄ B₂-३ D₁ D₁ D₂ क्षिप्र
धर्मं (D₁ D₁ D₂ 'र्मं) यशः श्रिय, D₂ ३ क्षितिं धर्म-
यशस्करी (D₂ 'री), D₁ ३ क्षत्रच (D₂ 'त्रे च) र्मेयशस्कर

5 Ś₂ missing (cf v 1 1) — °) K₁ B₂ D₁ ३-३
१ ३ T G₁ ३ ४ M₁ ३ कुलोद्बह, M₂-३ कुरुद्बह (for कुलो
द्बह) D₂ युक्त क्षत्रगुणान्वित — °) K₂ T G₁ ३
M₁ ३ वाच्यं, K₄ B₁ ३-३ D₁ D₁ D₂ ३ G₂ ४ M₂
वाचं, B₂ चार (for वाक्य) D₂ अविज्ञाय यथा वाचो
— °) D₁ नाप (for नाद्य) — After 5, G₁ M
125

अविपश्चिद्यथा वाक्यं व्याहरन्नाद्य शोभसे ॥ ५
 पराक्रमस्ते कौन्तेय शक्रस्येव शचीपते ।
 न चातिवर्तसे धर्मं वेलाभिव महोदधिः ॥ ६
 न पूजयेत्त्वा कोऽन्वद्य यत्रयोदशवार्षिकम् ।
 अमर्षं पृष्ठतः कृत्वा धर्ममेवाभिकाङ्क्षसे ॥ ७
 दिष्ट्या तात मनस्तेऽद्य स्वधर्ममनुवर्तते ।
 आनृशंस्ये च ते दिष्ट्या बुद्धिः सततमच्युत ॥ ८

यत्तु धर्मप्रवृत्तस्य हतं राज्यमधर्मतः ।
 द्रौपदी च परामृष्टा सभामानीय शत्रुभिः ॥ ९
 वनं प्रव्राजिताश्चास्म वल्कलाजिनवाससः ।
 अनर्हमाणास्तं भावं त्रयोदश समाः परैः ॥ १०
 एतान्यमर्षस्थानानि मर्षितानि त्वयानघ ।
 क्षत्रधर्मप्रसक्तेन सर्वमेतदनुष्ठितम् ॥ ११
 तमधर्ममपाक्रुष्टुमारब्धः सहितस्त्वया ।

1377* वर्तमाने यथा पापे उग्रकर्मणि भारत ।
 स्वधर्ममनवस्थाप्य किमेतानि प्रभापसे ।

[(L 1) G₁ M₁ 2 वर्तमानो (for 'माने)]

6 Ś₂ missing (cf v l 1) D₂ om (hapl) 6-7
 —^a) D₈ विजय (for कौन्तेय) —^c) G₁ M₁ 2 चाति
 वर्तते (for 'से)

7 Ś₂ missing (cf v l 1) D₂ om 7 (cf v l 1)
 6) —^a) D₈-8 स (for न) Ś₁ K₁-8 कोपयेत् (for
 पूजयेत्) K₁ मा, K₄ B D₈ D₁ 8 1 M₁-5 त्वा,
 D₂ हि (for त्वा) T G₂ 4 M₁-5 ह्यत्र, G₁ M₁ 2
 ह्यत्र (for ऽन्वद्य) D₁ 5 सपूजयित्वा कोन्वद्य, G₂ न
 पूजयित्वा को ह्यत्र —^b) D₈ T G₂ 4 यस् (for यत्)
 G₂ वर्षक, M₁ वार्षिक —^c) D₁ 1 अघमं, D₁
 स्वमर्षं, D₂ स्वधर्मं, D₈ असत्य (for अमर्षं) —^d)
 D₁ 5 अति, T G₂-4 अनु- (for अभि-) K₁ 2 4 D₁
 -रक्षसे, D₈ D₁ -भापसे (for -काङ्क्षसे) D₂ सत्यमे-
 वाद्य शोचसे — After 7, D₈ 1 ins

1378* अहमावारयिष्यामि गदया सर्वकौरवान् ।
 त्वया विना यदि महीं धर्मपुत्राय धीमते ।
 न दद्यां पञ्चमे प्राप्ते दिवसे नास्मि क्षत्रिय ।

8 Ś₂ missing (cf v l 1) —^a) D₁-8 नमस्
 (for मनस्) —^b) D₁ 5 अनुवर्तते (for 'वर्तते) —^c)
 Ś₁ K₂ M₁ 2 आनृशंस्यं च, D₁-8 'शस्येन, D₁ 'शस्येव
 (for 'शस्ये च) D₂ शमे (for च ते) S (G₂ miss-
 ing) transp दिष्ट्या and बुद्धि D₂ तुभ्य (for बुद्धि)
 D₁ 8 सततम् (for स') Ś₁ K₂ D₁ G₂ अच्युता,
 M₁ अच्युत (for अच्युत) D₁ बुद्धि सतत ते च्युत (sic)
 — After 8, G₁ M₂ 4 ins 1393*, repeating it
 after 7 170 8

9 Ś₂ missing (cf v l 1) —^a) B (except B₂)
 D₁ यत्र, G₂ तत्तु (for यत्तु) D₁ 8 यत्तु धर्मा-
 प्रवृत्तस्य —^b) D₁ 7 8 हत (for हत) —^c) D₁

पराकृष्टा (for 'मृष्टा) —^d) D₈ वंशुभि (for शत्रुभि)
 K₁ समानीय च शत्रुभि — After 9, G₁ M₁ ins

1379* कथं वृद्धेषु विष्टेषु धार्मिकेषु महसु च ।
 द्रौपदी प्राप्नुयात्क्षेत्रं वेद्या योपेव भारत ।
 किमु तेषां बिल्वफलं मुखे ह्यासीन्महात्मनाम् ।
 उताहो बधिरा ह्यासन्मूका वापि घनजय ।
 अन्धा वसस्त्रदा ते तु यैश्च नोक्तं हितं वच । [5]
 अथ तत्र भवेद्दर्शनं न चैवात्रास्त्यनार्यकम् ।
 अनुरूपं कृतं चापि भीष्मद्रोणकृपादिभि ।
 पुत्रैश्च शिष्यैश्च यत्साधं सनदा योद्धुमाहवे ।

[(L 3) G₁ केषां (for तेषां) G₁ M₁ 2 फल तत्र
 (for बिल्वफल). G₁ M₁ 2 पाथ (for मुखे) — (L 5)
 G₁ के (for ते)]

10 Ś₂ missing (cf v l 1) —^a) D₈ वय (for
 वनं) B₁ 5 D₁ D₁ M₁ प्रव्रजिताश्च, D₁ 2 प्रवृजि
 (for प्रव्राजि) K₂ B₂ 4 D₁ 2 T G₁ 8 M (except
 M₂) च स्म (for चास्म) —^b) M₂ -वासिन (for
 -वासस) —^c) D₈ D₁ तत्तावत् (for तं भाव)
 D₈ अनीहमानास्त्वनभावात् — After 10, S (G₂ miss-
 ing) ins

1380* बहूनि क्षाम्य शत्रूणां सत्यधर्मरता वयम् ।
 तथा तन्मर्षयित्वा तु यथा ते उत्पथस्थिता ।

[(L 2) G₁ यथा (for तथा) G₁ उपतस्थिता (sic),
 M₁ 4 उत्पथि स्थिता, M₂ 5 'ये स्थिता' (for 'यस्थिता')]

11 Ś₂ missing (cf v l 1) —^b) K₄ B D₈
 D₁ मया (for त्वया) M₁ विमो (for [अ]नघ)
 —^c) D₈ धर्मे क्षेत्रे, D₁ धर्मक्षेत्र- (for क्षत्रधर्म-)
 D₁ om सक्तेन D₈ प्रयुक्तेन (for -प्रस')

12 Ś₂ missing (cf v l 1) —^a) Ś₁ K₁-8 तद्,
 D₈ त्वम् (for तम्) D₈ अधर्षयम् (for अधर्मम्)
 Ś₁ K₁ D₁ उपाक्रुष्टम्, K₂ अपाक्रुष्टं; K₂ उपाक्रुष्टम्, K₄

सानुबन्धान्हनिष्यामि क्षुद्रात्राज्यहरानहम् ॥ १२
 त्वया तु कथितं पूर्वं युद्धायाभ्यागता वयम् ।
 घटामय यथाशक्ति त्वं तु नोऽद्य जुगुप्ससे ॥ १३
 स्वधर्मं नेच्छसे ज्ञातुं मिथ्या वचनमेव ते ।
 भयार्दितानामस्माकं वाचा मर्माणि कृन्तसि ॥ १४
 वपन्त्रणे क्षारमिव क्षतानां शत्रुकर्शन ।

विदीर्यते मे हृदयं त्वया वाक्शल्यपीडितम् ॥ १५
 अधर्ममेतद्विपुलं धार्मिकः सन्न बुध्यसे ।
 यत्त्वमात्मानमस्माश्च प्रशंस्यान्न प्रशंससि ।
 यः कलां पोडशीं त्वत्तो नार्हते तं प्रशंससि ॥ १६
 स्वयमेवात्मनो वक्तुं न युक्तं गुणसंस्तवम् ।
 दारयेयं महीं क्रोधाद्विकिरेयं च पर्वतान् ॥ १७

C 7 9019
B 7 107 18
K 7 189 20

D₂ अपाकृष्ट, B₁ अपाकरोष्टम्, B₂ 'कष्टम्', Dn₂ समा
 कृष्टं, D₂ अनाविष्टं, D₁ : मयार(D₂ 'याह')ष्ट, D₁ :
 नया कष्टम्, G₁ M उपको(M₁ : 'क')ष्टम् (for अपा
 कष्टम्) —^b) K₂ : Dn₁ D₂ : स्मृत्वाद्य, D₁ : M₁ :
 आरब्धं Ś₁ K₂ D₁ : : सहित (for 'तस्') D₁ पुरा
 (for स्वया) K₁ : आरब्धमहत् स्वया(sic), D₂ स्मृत्वाद्य
 सहित स्वया(sic), D₂ आरब्ध सहित स्व —^c) M₁
 अनुयधान् —^d) D₂ क्षिप्र (for क्षुद्रान्) D₁ अय
 S (G₂ missing) क्षुद्रानेवान्सदृशश्च (G₁ M₁ : 'क्ष
 मंशय)

13 Ś₁ missing (cf v 1 1) —^a) B Dc₁ Dn₁
 D₂ हि, D₁ : तु (for तु) B Dn₂ D₁ : S (G₂
 missing) कथिते (D₂ 'ता'), D₂ (also) व्यथिता (for
 कथित) Dn₁ पूर्वं (for पूर्व) —^b) K₂ अभ्यागता(sic),
 B₁ G₁ M₁ : अभिगता, Dn₂ D₂ : : अभ्युद्यता, D₁
 अभ्युदिता (for अभ्यागता) D₂ युद्धायाद्यता वय (sic)
 —^c) Ś₁ K₂ घटामस्तु, K₂ B (except B₂) Dc₁ Dn₁
 D₂ : : G₁ M₁ : 'महे, Dn₂ D₁ : 'म स्म (for 'मश्च)
 —^d) D₁ : नाद्य (for नोऽद्य)

14 Ś₁ missing (cf v 1 1) —^a) K₁ M₁ :
 स्वधर्मं, B₁ D₂ अधर्मं (for स्वधर्मं) K₂ : B Dc₁ Dn₁
 D₂ नेच्छसि, D₁ नेच्छसे (sic) (for ने^c) D₂ ज्ञातु,
 M₂ : म्यातुं (for ज्ञातु) Bom ed धर्ममन्विच्छमि ज्ञातु
 —^b) S (G₂ missing) म्या (for मिथ्या) K₁ अय
 वीत्, D₂ पृथक् (for पृथक् ते) D₁ परधर्मं तु ज्ञास्यसि
 —^d) D₁ : : मर्म नि (for मर्माणि)

15 Ś₁ missing (cf v 1 1) —^a) K₁ वपद्,
 Dn₂ ददद्, G₂ वपन्, M₂ : दधद् (for वपन्) K₁
 रणे (for प्रणे) G₁ M₁ : क्षते विवृजमि स्व हि —^b)
 S (G₂ missing) शलाका (for क्षतानां) Ś₁ K₁ : B₁
 : : D₁ : शत्रुकर्षण

16 Ś₁ missing (cf v 1 1) D₁ om 16^{ab} —^a)
 D₂ अधर्म्यम् (for 'मम्') K₁ : D₂ : T G₂ : पृत्,
 K₁ B Dc₁ Dn₁ D₁ पृत्, D₂ पृथक् (for पृथक्) D₂
 विद्विष्टं (for विपुल) Dn₂ D₂ अधर्मतत्त्व विपुल —^b)

G₁ : M₁ : त्व (for सन्) D₂ पूज्यसे, G₂ बुध्यते
 (for 'से) D₁ : धार्मिकस्य न युज्यते —^c) Dc₁ G₂
 यस्त्वम्, Dn₁ य स्वम्, D₂ : : नूनम् (for यस्त्वम्)
 —^d) B₁ Dc₁ Dn₂ D₂ : T G₂ : प्रशस्यान्, Dn₁ प्रश
 सस्यान् (sic) (for प्रशस्यान्) — After 16^{cd}, N (Ś₁
 K₂ missing, D₁ [reading twice]) ins

1381* वासुदेवे स्थिते चापि द्रोणपुत्र प्रशंससि ।

[D₁ (both times) : चापि (for चापि) D₁ (second
 time) om प्रशंससि]

—^a) N (Ś₁ K₂ missing) पूर्णां (for स्वत्तो) —^b)
 N (Ś₁ K₂ missing) धनजय न ते (D₁ मे)र्हति

17 Ś₁ missing (cf v 1 1) —^a) D₂ सर्वथा च
 (for स्वयमेव) K₂ D₂ आत्मना (for 'नो) B Dc₁
 Dn₁ S (G₂ missing) दोषान्, D₂ युक्त (for वक्तु)
 —^b) Dn₂ सत्त्वे (for 'वम्) B Dc₁ Dn₁ S (G₂
 missing) युवाण किं (S [G₂ missing] युवन्नय) न
 लज्जमे, D₂ गुणसत्त्वमर्हसि — T G₁ : M ins after
 17^{ab} B Dc₁ Dn D₂ after 18

1382* मम नागायुतं पार्थ चल बाहोर्विधीयते ।

प्रपातयेय च शरैः सेन्द्रान्देवान्समागतान् ।

सराक्षसगणान्पार्थ सासुरोरगमानवान् ।

[B Dc₁ Dn D₂ om line 1 G₂ om (hapl) from
 up to पार्थ (in line 3) — (L 2) T G₂ प्रपातयेय
 (for प्रपात) B Dc₁ Dn D₂ द्वावयेय शरैश्चापि (for the
 prior half) — (L 3) B₁ Dc₁ Dn₁ G₂ मानवान्
 (for -मानवान्)]

—^a) K₁ धारयेय, D₂ पराजये (for दारयेय) G₂
 अहं भूमि (for महीं क्रोधाद्)

18 Ś₁ missing (cf v 1 1) —^a) G₁ : : अविध्य
 B Dc₁ [ए]ता, Dn₁ [ए]ता, T G₁ : : M₁ : [ह]य,
 G₂ M₂ : [ह]मा (for च) B₁ शुभ्रां (for सुर्वी)
 Dn₂ D₂ : : अविध्याविध्य च गदा, D₁ : अविध्य भीमा
 च गदा —^b) Dn₂ D₂ : (also as in text) : :
 सुर्वी (for भीमा) M₂ : भूपितां (for मालिनीम्) *

आविध्य च गदां गुर्वी भीमां काञ्चनमालिनीम् ।
गिरिप्रकाशान्क्षितिजान्भञ्जेयमनिलो यथा ॥ १८
स त्वमेवंविधं जानन्भ्रातरं मां नरर्षभ ।
द्रोणपुत्राद्भयं कर्तुं नार्हस्यमितविक्रम ॥ १९
अथ वा तिष्ठ वीभत्सो सह सर्वैर्नरर्षभैः ।
अहमेनं गदापाणिर्लेण्याम्येको महाहवे ॥ २०
ततः पाञ्चालराजस्य पुत्रः पार्थमथाब्रवीत् ।
संकुद्धमिव नर्दन्तं हिरण्यकशिपुं हरिः ॥ २१
वीभत्सो विप्रकर्माणि विदितानि मनीषिणाम् ।

याजनाध्यापने दानं तथा यज्ञप्रतिग्रहौ ॥ २२
पष्ठमध्ययनं नाम तेषां कस्मिन्प्रतिष्ठितः ।
हतो द्रोणो मया यत्तत्किं मां पार्थ विगर्हसे ॥ २३
अपक्रान्तः स्वधर्माच्च क्षत्रधर्ममुपाश्रितः ।
अमानुषेण हन्त्यस्मान्स्त्रेण क्षुद्रकर्मकृत् ॥ २४
तथा मायां प्रयुञ्जानमसहं ब्राह्मणव्रुवम् ।
माययैव निहन्याद्यो न युक्तं पार्थ तत्र किम् ॥ २५
तस्मिंस्तथा मया शस्ते यदि द्रौणायनी रूपा ।
कुरुते भैरवं नादं तत्र किं मम हीयते ॥ २६

—^o) Ś1 K8 Dn2 D2 ६-८ दितिजान्, D4 गिरि* (for क्षिति*) —^d) K1 भञ्जेयम् (for भञ्जे*) D3 ह्यनिलो (for अ*) — After 18, B Dc1 Dn D2 ins. 1382*

19 Ś2 missing (of v l 1) —^a) D2 ६ तत्, D4 न (for स) D3 धीर, D4 ६ १ G2 राजन् (for जानन्) —^b) G1 M1 २ मा (for मां) D6 धनंजय (for नरर्षभ) D2 भ्रातरं भरतर्षभ — D6 om 19^{ad} —^o) T G2-4 गंतुं (for कर्तुं) —^d) D1 -विक्रम

20 Ś2 missing (of v l 1) —^b) D3 सर्वैर् (for सह) D2 सैन्यैर्, D3 अभिर् (for सर्वैर्) B Dc1 Dn1 सहोदरै, D4 ६ G2 नरर्षभ, M3-६ नराधिपै (for नरर्षभै) —^o) Ś1 K8 G8 ६ एव; K1 २ B5 एको (for एनं) —^d) K1 २ D1 एतान्; B5 एन (for एको) Dn2 महारणे, D2 ६ ६ १ ८ रणाजिरे (for महाहवे)

21 Ś2 missing (of v l 1) Dn2 S (G6 missing) transp 21^{ab} and 21^{cd} —^a) Ś1 तथा (for तत) B1 Dc1 D4 ६ ८ पञ्चाल- (for पाञ्चाल) G1 M1 २ पाञ्चालराजस्य सुतस् —^b) T G2-4 M3-5 सुतस् पार्थम्यं ब्रवीत्, G1 M1 २ त पार्थमिदम् —^o) D6 आक्रंदम् (for संकुद्धम्) K1-3 नर्दं (K1 'द')त, Dn3 गजंत (for नर्दन्त) —^d) K4 D6 हरिं (for हरि) B3-5 Dc1 Dn1 D6 हिरण्यकशिपुर्हरिं (D6 'रि')

22 Ś2 missing (of v l 1) Before 22, MSS ins छट्छुन्न उवाच, Dn1 छतराष्ट्र उवाच —^a) Ś1 K1-3 D4 कीर्णानि, D6 ६ -चीर्णानि (for कर्माणि) —^b) Ś1 K1-3 D1-2. ६-८ विधीयते, D4 वा वीर्यंते (for विदितानि) S (G6 missing) विहि (G2 M5 'दि')तानि मनीषिणि —^o) Dn2 D8 य (D3 या)जनाध्यापने दान —^d) D3 यज्ञे, D6 यज्ञ (for यज्ञ-) D5 -परि (for

प्रति) G2-4 तथा यज्ञ प्रतिग्रह

23 Ś2 missing (of v l 1) —^a) B4 अध्यापन (for अध्ययन) S (G6 missing) कर्म (for नाम) —^b) G1 तस्मिन् (for क*) Ś1 K8 M3 प्रतिष्ठित —^o) K1 २ यत्त, K4 D8 यत्तु, B Dc1 Dn1 D1 ह्येवं, D6 य तत्, S (G6 missing) यन्माम् (for यत्तत्) —^d) S (G6 missing) एव (for किं मां) M4 पार्थिव (for पार्थ वि) D4 ६ १ ८ विगर्हसि, D6 [अ]विगर्हसि (for विगर्हसे)

24 Ś2 missing (of v l 1) —^a) M3-5 अपा क्रांत (for अप*) —^b) Dn2 D3 क्षात्रधर्मम्, S (G6 missing) बाहुवीर्यम् (for क्षात्रधर्मम्) K4 D2 ६ ६ G2 M1 २ अ (K4 न्य)पाश्रित, D6 उपस्थितं (for उपाश्रित) B Dc1 Dn1 क्षात्र (B5 क्षत्रे) धर्मं व्यपाश्रित —^o) S (G6 missing) अधर्मेण हतस्त्रसाद् —^d) D8 कूर (for क्षुद्र-)

25 Ś2 missing (of v l 1) D4 om 25-28 —^a) D1 ८ माया G1 M1 २ य (G1 त)या माया प्रकुर्वाणम् —^b) Ś1 K1 ८ अशक्यं, D6 १ असह्य (for असह्य) K2 D1 ८ अशक्य (D6 'सह्य') ब्राह्मण ध्रुव —^o) T G2-4 प्रतिमायी, G1 M3-5 प्रतिमायो, M1 २ प्रतिमाया (for माययैव) B1 Dc1 Dn1 हि हन्याद्यो, D2 ६ निहंतव्यो, D6 निहत्याजौ (for 'न्याद्यो) —^d) K1 २ Dn2 D1.६ तत्र पार्थ (by transp)

26 Ś2 missing up to द्वा (cf v l 1) D4 om 26 (cf v l 25) —^a) M1 २ कस्मिन् (for त*) D1 ८ तदा (for तथा) Ś1 K1-3 Dc1 Dn1 D1 ८ शास्ते, D6 शांते (for शस्ते) —^b) Some MSS द्रौणायनी (for द्रौणा*) D6 यदि द्रौणिर्विपौरुषे —^{cd}) D1 ८ कुरुते भैरवास्त्रादांस्तत्र किं नाम पौरुषं

न चाद्भुतमिदं मन्ये यद्रौणिः शुद्धगर्जया ।
घातयिष्यति कौरव्यान्परित्रातुमशक्नुवन् ॥ २७
यच्च मां धार्मिको भूत्वा त्रवीपि गुरुघातिनम् ।
तदर्धमहमुत्पन्नः पाञ्चात्यस्य सुतोञ्जलात् ॥ २८
यस्य कार्यमकार्यं वा युध्यतः स्यात्समं रणे ।
तं कथं ब्राह्मणं ब्रूयाः क्षत्रियं वा धनंजय ॥ २९
यो ह्यनस्त्रविदो हन्याद्ब्रह्मास्त्रैः क्रोधमूर्छितः ।
सर्वोपायैर्न स कथं वध्यः पुरुषसत्तम ॥ ३०

विधर्मिणं धर्मविद्धिः प्रोक्तं तेषां विपोषमम् ।
जानन्धर्मार्थतत्त्वज्ञः किमर्जुन विगर्हसे ॥ ३१
नृशंसः स मयाक्रम्य रथ एव निपातितः ।
तन्माभिनन्द्यं वीभत्सो किमर्थं नाभिनन्दसे ॥ ३२
कृते रणे कथं पार्थ ज्वलनार्कविपोषमम् ।
भीमं द्रोणशिरश्छेदे प्रशस्यं न प्रशंससि ॥ ३३
योऽसौ ममैव नान्यस्य बान्धवान्युधि जम्बिवान् ।
छित्त्वापि तस्य मूर्धानं नैवास्मि विगतज्वरः ॥ ३४

C 7 8117
B 7 197 36
V 7 198. 29

27 D4 om. 27 (cf. v 1 25) —^a) Dc1 D8. e-s
गर्ह (for इद) Dn1 न चाद्भुतमं मन्ये —^b) K1
B1 s Dc1 शुद्ध (for शुद्ध) B2 s गर्जनात् (for 'या)
K4 Dn3 D2 s यद्रौणिर्युद्धसज्जया, Dn1 यदि द्रौणिश्च
गर्जति, D7 s यद्रौणि प्रतिगर्जति, T G3 s 'णिश्चान्न
गर्जति, G2 'णिस्तु गर्जति —^c) B2-4 कौरव्य
(B4 'न्य) (for 'न्यान्)

28 D4 om. 28 (cf. v 1 25) —^a) D1 G1 M
मा (for मा) —^b) T पातिनं (for 'वा' —^d)
K1 s D1 S (except G4, G5 missing) पाञ्चालस्य (for
पाञ्चात्यस्य)

29 Dn2 om 29^{ab} —^b) Dc1 Dn1 [s]स्नान् (for
स्यात्) G2 धनजय (for सम रणे) —^c) B1 M1 s
तथा (for कथं) Dn1 D1 ब्राह्मण (for ब्रा') K3 ब्रूय,
K3 D8 G1 M ब्रू (M1 ब्रू)यात्, T G3 ब्रूया (for
ब्रूया) Dn2 G2 ब्राह्मणं त कथं ब्रूया —^d) S K1 s
D1 s क्षत्रियं च, D1 s 1 s क्षेत्र वा त्व (for क्षत्रियं वा)
G2 सम रणे (for धनजय)

30 ^a) D8 विदं (for -विदो) —^c) M3 om स
D8 कथं सोद्य (for न स कथ) —^d) D2 s G1 M4
पुरुषसत्तम D8 न वध्य पाहुनदन — After 30, T
G2-4 M3 s ins

1383* विशेषपरिपृष्टवन्ता मे न स वध्य कथं मया ।
योऽर्थं पापं सुदुर्मन्था बान्धवान्युधि जम्बिवान् ।
तस्य विप्रमुववधे कथं पापं भवेन्मम ।

[(L 2) M3 s अयि (for युधि) G3 जम्बिवान् (sic)
(for जम्बि) — M3 s om line 3]

31 ^a) D7 s विधर्मिणो (for 'णं) B1-4 Dc1 Dn1
D8 धर्मविदा, B8 'विद, G1 s s M 'विदा (G2 s 'द)
(for धर्मविद्धि) —^b) D8 प्रोक्तस् (for प्रोक्त) S

K1 s D1 s तेन, Dn2 D4-s एतद्, T G1 s s M ते
किं (for तेषां) D2 प्रोक्तेतद्विधयोधन, D7 s प्रोक्तास्तेन
विपोषमा —^c) K4 B Dc1 Dn1 D3 s 1 s G1 M
-तत्त्वज्ञ, Dn2 -तत्त्वत (for -तत्त्वज्ञ) S K1 s (197
line as in text) s D1 ज्ञानतत्त्वार्थधर्मज्ञ, D8 ज्ञानधर्मा
र्थतत्त्व तु —^d) T G1 M किं मा (G1 M3-s मा) पार्थ,
G2-4 किं (G8 कं) वा पार्थ (for किमर्जुन) K4 B Dc1
Dn1 D8 किं मामर्जुन गर्हसे

32 ^a) G2 तथा (for मया) —^b) D8 रथादेव,
G1 M1 s रथमेवं (for रथ एव) —^c) K1 स माम
निधो, Dc1 Dn2 D2 s s तन्मा (Dn2 तं मा)मनिध,
Dn1 तत्राभिनयं, D1 s 1 s तस्मादनिधं (D1 'दं), M1
s s त माभिनयं (for तन्माभि) —^d) B Dc1 Dn1
D2 s-8 नाभिनदसि

33 ^a) D2 कृत (for कृते) K3 रथ (for कथ)
B Dc1 Dn D1 s S (G2 missing) कालानलसम (T G1-4
M1 s 'समे, M2 s 'समै, M4 'सम) पार्थ, D1 s s
कृत रणे कर्म पार्थ, D8 कृत कर्म रणे पार्थ —^b) D8
T G1-4 M1 s -विपोषमे; M2 s 'पमै, M4 'पम (for
'पमम्) B1 ज्वलंत स्वेन तेजसा —^c) B4 वीक्ष्य,
D1 s मीक्ष्म, D8 s T G1 s s M मीक्षि, D1 मीम-
(for मीम) K1 शिरश्छेदे, B Dc1 Dn1 'च्छिन्न,
D2 s 'छेदे (for 'श्छेदे) —^d) K2 M1 s प्रशस्य,
K3 प्रससे (sic), D1 प्रशमे, D2 प्रशस्य, D8 प्रशस्यन्
(for प्रशस्यं) D8 त्वं (for न) B8 प्रशस्यसि B1-4
Dc1 Dn1 न प्रशससि मे कथं, Dn2 प्रशस्यन्नम संससि
(sic)

34 ^a) G2 योसौ द्रोणो महेश्वसो —^b) S K1 s
D1 क्षमि-, D8 मम (for युधि) D1 s 1 s बांधवा
न्यधमद्रोणे —^c) G2 भित्त्वा (for छित्त्वा) D8 तु (for
[अ]पि) K1 श्रुत्वा पितुश्च मूर्धानं (sic)

C 7 9118
D 7 197 27
K 7 199 40

तच्च मे कृन्तते मर्म यन्न तस्य शिरो मया ।
निपादविषये क्षिप्तं जयद्रथशिरो यथा ॥ ३५
अवधश्चापि शत्रूणामधर्मः शिष्यतेऽर्जुन ।
क्षत्रियस्य ह्ययं धर्मो हन्याद्वन्येत वा पुनः ॥ ३६
स शत्रुर्निहतः संख्ये मया धर्मेण पाण्डव ।

यथा त्वया हतः शूरो भगदत्तः पितुः सखा ॥ ३७
पितामहं रणे हत्वा मन्यसे धर्ममात्मनः ।
मया शत्रौ हते कस्मात्पापे धर्मं न मन्यसे ॥ ३८
नानृतः पाण्डवो ज्येष्ठो नाहं वाधार्मिकोऽर्जुन ।
शिष्यधुद्रिहतः पापो युध्यस्व विजयस्तव ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टपञ्चदशतमोऽध्यायः ॥ १६८ ॥

35 ^a) D₁ क्षतते (for कृन्तते) D₅ तच्च मे कृतमे-
तेन — ^b) ^c) K₁-3 न च, D₅ यत्तु (for यन्न) — G₂
om 35^{ad} — ^c) Dn₁ निपद (for निपाद) B₅ D₁
7 8 विषय (for 'ये) D₅ 8 क्षिप्त (for क्षिप्त) — ^d)
D₅ मया (for यथा)

36 Dn₁ om 36 — ^a) K₄ अवधे कस्मिन्, B₁ 2
T G₁-4 'ध्ये ह्यपि, B₅-5 G₁ M 'धे ह्यपि, Dn₂ अथा
वधेश्च, D₁ अवध च हि, D₂ अथो वधे च, D₅ अव-
धाच्च हि, D₄ 5 अथो वधश्च, D₅ उपपन्नश्च (for अव-
धश्चापि) ^c) K₁-8 हि (for [क्ष]पि) — ^b) ^c) K₁-3
D₁ अधर्मात्, D₄ अवध्य, G₈ 4 यो धर्म (for अधर्म)
K₄ B Dc₁ Dn₂ T G₂ ध्रूयते (for शिष्यते) — ^c)
Dn₂ D₂ 4-8 T G₂-4 तु, D₅ च (for हि) ^c) K₁
2 4 D₁ 6 [क्ष]सौ धर्मो, B Dc₁ S (G₅ missing)
धर्मोय (by transp), D₂-5 7 8 यो धर्मो — ^d) D₅
धर्मेण, T G₁-4 M₁ 2 वध्येत (for हन्येत) S (G₅
missing) परै (for पुन)

37 ^a) G₁ M सखे (for संख्ये)

38 ^a) D₅ तया (for रणे) — ^b) Dn₁ मन्यसे धर्मं
पाण्डव (sic) — ^c) D₂ ममापि निहते शत्रौ — D₄ om
38^d — ^d) B₁ D₂ 5 7 8 पार्थ, D₅ मम (for पापे)
D₅ क्षन्यं, D₁ 8 मा (D₅ मा) त्व (for धर्म) — K₄
B Dc₁ Dn D₁ ins after 38 D₂ 5 8 8 after 39
D₁ after the second occurrence of 39

1384* संवन्धावनत पार्थ न मा त्वं यदु मन्यसे ।
स्वगात्रकृतसोपान निपण्णमिव दन्तिनम् ।
क्षमाति मे सर्वमेव वाग्व्यतिक्रममर्जुन ।
द्रौपद्या द्रौपदेयाना कृते नान्येन हेतुना ।

कुलक्रमागत वैर ममाचार्येण विधुतम् । [5]

तथा जानात्ययं लोको न यूयं पाण्डुनन्दना ।

[D₁ reads line 1 for the first time after the first
occurrence of 39 — (L 1) D₁ om. from सवन्धा
up to मेव (in line 3) K₄ सवधिन् च ते पार्थ, B₅ स
युक्तावमत पार्थ, D₂ सर्वधावनत पार्थ (for the prior half)
Dn₂ मा (for मा) K₄ Dn₂ वक्तुमर्हमि (for वदु मन्यसे)
— (L 2) D₂ 7 8 'सोपान- (for 'न) Dn₁ विपण्णम्,
D₂ 8 7 विपण्णम्, D₂ 8 निपण्णम् (for निपण्णम्) K₄
D₅ दतिन', B₅ D₂ 5 6 दतिनां (for 'नन्) — (L
3) D₂ 6 7 एतद्, D₅ इद (for एव) D₅ क्षमाति सर्व-
मेवैतद् (for the prior half) — (L 5) B₁ वै ह्युन
(for विधुतम्) — (L 6) D₂ 4 6-8 यथा (for तथा)
D₄ 7 8 लोके (for लोको) K₄ Dn₁ D₂-3 नदन]

39 D₁ om 39 D₁ reads 39 twice (inserting line
1 of 1384* for the first time, after the first occurrence
of 39) — ^a) B Dc₁ Dn D₅ S (G₅ missing) नानृती,
D₂ 'त (for 'त) K₂ G₂ 4 M₁-8 पाण्डव-, G₁ पाण्डव
(for पाण्डवो) — ^b) ^c) B₁ Dc₁ च, T G₈ न,
G₁ मा (for वा) D₂ 6 G₁ 2 M₁ 4 आधार्मिको, M₁
2 5 आध' (for वाधा') D₁ न चाहं धार्मिकोऽर्जुन;
D₁ 8 न चैवाहमधार्मिक' — After 39^{ad}, TG₂-4 ins

1385* न क्षत्रिय इति प्राहुर्यो न हन्ति रणाजिरे ।
पितर वा गुरु वापि जिघासु पुत्रशिष्ययो ।
जिह्वेन वाप्यजिह्वेन हन्यादेवाविचारयन् ।
इत्युक्तं ब्रह्मणा पूर्वं क्षत्रियाणा द्विपद्वधे ।
तस्माच्छिष्येण निहत शत्रुर्मे ब्राह्मणमुव । [5]
य क्षत्रियसुतो हन्यात्पितर वा गुरु च वा ।
अनिष्ट क्षत्रियो हन्यात्स वै क्षत्रिय उच्यते ।

१६९

घृतराष्ट्र उवाच ।

साङ्गा वेदा यथान्यायं येनाधीता महात्मना ।
यस्मिन्साक्षाद्भुवन्दे हीनिपेधे प्रतिष्ठितः ॥ १
तस्मिन्नाकुश्यति द्रोणे महर्षितनये तदा ।
नीचात्मना नृशंसेन क्षुद्रेण गुरुघातिना ॥ २
यस्य प्रसादात्कर्माणि कुर्वन्ति पुरुषर्षभाः ।
अमानुषाणि संग्रामे देवैरसुकराणि च ॥ ३
तस्मिन्नाकुश्यति द्रोणे समक्षं पापकर्मिणः ।

नामर्षे तत्र कुर्वन्ति धिक्क्षत्रं धिगमर्षितम् ॥ ४

पार्थाः सर्वे च राजानः पृथिव्यां ये धनुर्धराः ।

श्रुत्वा किमाहुः पाञ्चाल्यं तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ५

संजय उवाच ।

श्रुत्वा द्रुपदपुत्रस्य ता वाचः क्रूरकर्मणः ।

तूष्णीं बभूवु राजानः सर्वे एव विशां पते ॥ ६

अर्जुनस्तु कटाक्षेण जिह्वं प्रेक्ष्य च पार्षतम् ।

सत्पाप्ममभिनिःश्वस्य धिग्धिग्धिति चाब्रवीत् ॥ ७

C 7 8132
D 7 195 7
K 7 199 7

— °) D₁ शिष्यमुद्, D₂ दुद्, T G₂ s शिष्येण (for शिष्यमुद्) S K₂ s D₁ s 7 s सख्ये, K₁ lacuna (for पापो) K₁ B Dc₁ Dn D₂ s G₁ शिष्यद्रोही हत (B₂ तथा) पापो (D₂ s संख्ये) — D₂ s s c s ins 1384* after 39, D₁ ins it after the second occurrence of 39

Colophon K₅ G₅ missing — Sub-parvan K₅ नारायणाख्यमोक्ष — Day of Drona's Generalship K₂ 4 पचमदिवसे, T G₂ पंचमेहनि — Adhy name K₂ D₂ घट्टघुन्नवाक्यं — Adhy no (figures, words or both) K₂ 197, Dn₁ 198, D₂ 200, D₂ 91, T G₂ s 192, G₁ M₁ 2 191, G₁ 193, M₂-s 190 — Sloka no Dc₁ Dn₁ 44

169

☞ This adhy is missing in K₅ G₅ (cf. v 1. 7 125 14, 137 9)

1 °) D₂ S (G₅ missing) सांगो वेदो S₁ D₁ यथान्याय्य — °) D₂ S (G₅ missing) येना (G₅ यो ना) धीतो — °) D₂ यस्य (for यस्मिन्) — °) K₂ B Dc₁ Dn हीनिपेधे, D₁ s °घ (for °घे) — After 1, K₂ D₂ read 4^{ab}

2 K₂ D₂ om 2 Dn₂ om. 2^{ab} K₁ transp 2 and 3 — °) S₁ K₁ s D₂ चाकुश्यति; D₁ चाकुष्यति, D₂ ग्रहाख्यिद्, D₁ च कुशिते, D₁ च कुश्यति (for आकु) D₂ तस्मिन् ऋषिते द्रौणिर् (sio) — °) D₂ ऋषेश्च (for महर्षि-) D₂ M₂-s यथा, D₂ s T G₁-4 M₁ तथा (for तदा) — K₁ repeats 2^{ab} after 3 — °) T G₂ 4 नीच कर्म कृत त्वेन

126

3 K₁ transp 2 and 3 — °) B Dc₁ Dn₁ कुर्वन्ति कर्माणि (by transp) D₁ न कुर्वति नरर्षभा, D₂ कुर्वति भरतर्षभा, D₁ s प्रकुर्वति नरर्षभा (for °) — °) S K₂-4 D₁ कुर्षाणा, K₁ कर्माणि, Dn₂ सर्वाणि (for संग्रामे) — °) Dn₁ देवैरपि सुराणि च, G₂ दैवान्यप्यासुराणि च — After 3, K₁ repeats 2^{ab}

4 K₁ 4 B₂ D₁ om 4^{ab} K₂ D₂ read 4^{ab} after 1 — °) Dn₂ ते स्त; D₁ तस्मान् (for तस्मिन्) K₂ D₁ [आ]कुष्यति, D₂ [आ]कर्षिते, D₂ [आ]शक्तवति (hypermetric) (for [आ]कुश्यति) — °) G₁ सपक्ष (for समक्ष) S K₂ s -कर्मणा, B (B₂ om) Dc₁ Dn D₁ 2 4-5 s M₁ 2 s -कर्मणा, D₂ G₂ 4 -कर्मण — °) D₂ नामर्षयश्च कुर्वन्ति — °) S K₁-s D₁ क्ष (D₁ क्षा) त्रं धिग् (by transp), K₂ B Dc₁ Dn D₂ G₁ M₁ 2 धिक्क्षत्रं S₁ K₂ अमर्षणं; K₁ र्षित, K₂ B (except B₂) Dn₂ D₂ s T G₂ र्षिता, D₂ मनुष्यता; G₁ 2 4 M अमर्षतां (for र्षितम्)

5 °) D₁ च (for ये) — °) M₁ पांचालं D₂ किमाहुस्तत्र पांचाल्य

6 D₁ om the ref — °) Dn₂ om from वाच up to धिगिति (in 7^{ab}) Dn₁ ता वाच, D₂ ते वच (for ता वाच) — °) D₂ 4 s 7 s तूष्णीं (D₁ कृष्णा) भूतास्तदा राजन्, D₂ व्यलीकमभ्यमन्यत — °) D₂ राजानो ये समागता

7 Dn₂ om up to धिगिति (cf v 1 6) — °) K₂ B Dn₁ S (G₅ missing) विप्रेक्ष्य, Dc₁ D₂ s s 7 s प्रेक्ष (D₁ क्ष्य) त, D₁ प्रेक्षत, D₂ प्रेक्षयति (for प्रेक्ष्य च) S₁ K₂ प डवं (for पार्षतम्) — K₂ om

[1001]

C. 7 8133
D. 7 198 7
K. 7 199 8

युधिष्ठिरश्च भीमश्च यमौ कृष्णस्तथापरे ।
आसन्सुव्रीडिता राजन्सात्यकिरिदमब्रवीत् ॥ ८
नेहास्ति पुरुषः कश्चिद् इमं पापपूरुषम् ।
भाषमाणमकल्याणं शीघ्रं हन्यान्नराधमम् ॥ ९
कथं च शतधा जिह्वा न ते मूर्धा च दीर्यते ।
गुरुमाक्रोशतः क्षुद्र न चाधर्मेण पात्यसे ॥ १०
याप्यस्त्वमसि पार्थैश्च सर्वैश्चान्धकवृष्णिभिः ।

7^c-8^d — °) K₄ B₃₋₅ D₀₁ D₀₁ अति-, B₁ D₈ G₁
अपि (for अस्मि) K₁ B (except B₄) D₆ M₁ 2 5
-निश्चय, D₀₁ विश्वस्य (for निश्चय) — °) K₁ D₈
T G₂ M₈ om the first धिक् B₆ त्वां (for the second
धिक्) K₄ D₀₁ D₈ G₁ M₁ 3 इत्येव, B₈ D₀₁ D₁
इति स (D₁ च), G₃ इति च (for धिनिति) D₁ ह्ये
च धिन्धिगीचाब्रवीत् (s₁₀)

8 K₂ om 8^{ab} (of v l 7) — °) B₁ D₀₂ सव्री-
डिता; D₁ 5 सं, S (G₅ missing) सु (G₄ स) व्रीडिता
(for सुव्रीडिता) S₃ सर्वे (for राजन्) D₆ आशसुर्वी
डिता सर्वे — °) N (except S K₈ D₆, K₅ missing)
transp इदं and अब्रवीत्

9 Before 9, M₈₋₅ ins सात्यकिरुवाच — °) D₀₂
न स्वस्ति; D₁ 5 7 8 न ह्यस्ति (for नेहास्ति) — °) D₁
यदसु (for य इम) K₁ D₁ 5 7 8 पौरुष (for पूरुषम्)
D₆ यो ह्येन पापनिश्चय — °) D₆₋₈ भाषमाणं गुरोर्नि
(D₈ 'रुर्नि' वा — After 9, N (K₅ missing) ins

1386* एते त्वा पाण्डवा सर्वे कुत्सयन्ति विविस्तया ।
कर्मणा तेन पापेन श्रपाकमिव ब्राह्मणा ।

[(L 1) S₃ K₁ 2 त्वा, D₀₁ तु (for त्वां) D₀₁
कुत्सयतो K₁ B₃₋₅ D₀₁ D₀₁ विकुत्सया, K₂ विव, D₀₂
चिकि, D₁ 5 7 8 विधि, D₆ विविस्तव (for 'या')
— (L 2) S₃ K₁ 2 B₁ 2 4 D₀₂ D₁ [अ]नेन, B₈ D₀₁
येन (for तेन) S₁ D₀₁ D₆ 6 इव ब्राह्मण, S₃ K₁ 2 4
D₀₂ D₁ 2 ब्राह्मणा इव (by transp).]

— N (K₅ missing) cont G₁ M₁ 3 ins after 12^{ab}

1387* एतत्कृत्वा महत्पाप निन्दितं सर्वसाधुभिः ।

न लज्जसे कथं वक्तु समितिं प्राप्य शोभनाम् ।

[(L 1) G₁ M₁ 3 एव (for एतत्) D₈ महा (for
महत्) B₃ 5 5 D₀₂ G₁ निन्दित D₀₁ -राजभि (for
-साधुभि) K₄ D₁ निन्दित साधु साध्विति (for the post
half) — D₁ 4 om. line 2, B₃ reads it on marg
— (L 2) D₆ शोभन (for 'नाम्')]

यत्कर्म कलुषं कृत्वा श्लाघसे जनसंसदि ॥ ११
अकार्यं तादृशं कृत्वा पुनरेव गुरुं क्षिपन् ।
वध्यस्त्वं न त्वयार्थोऽस्ति मुहूर्तमपि जीवता ॥ १२
कस्त्वेतद्व्यवसेदार्थस्त्वदन्यः पुरुषाधमः ।
निगृह्य केशेषु वधं गुरोर्धर्मात्मनः सतः ॥ १३
सप्तावरे तथा पूर्वं बान्धवास्ते निपातिताः ।
यशसा च परित्यक्तास्त्वां प्राप्य कुलपांसनम् ॥ १४

10 D₂ 4 om 10^a-11^b D₅ om 10 — °) S₃ K₁₋₃
D₁ 7 8 न, D₈ तु (for च) S₃ D₈ transp जिह्वा
and मूर्धा D₁ 8 च (for ते) K₂ जिह्वा (for मूर्धा)
S₃ विदीर्यते, S₃ K (K₅ missing) D₁ 7 8 विदीर्य, B₆ च
जीर्यते, D₈ T G₂ M च दी, D₆ [अ]नुदी, G₁ [अ]
पि दी, G₈ [अ]वशी (for च दी) — °) D₀₂ आक्रो
शता M₈ क्षिप्र (for क्षुद्र) K₁ 2 4 D₁ आक्रोशत
(K₄ D₁ 'शस्त्रं' गुरु हत्वा — °) K₄ M₄ धर्मेण (for
[अ]पे) D₁ 8 दीर्यते (D₈ 'ते'), M₈₋₅ पात्यते (for
'से') D₆ न च धर्मेण वध्यसे

11 D₂ 4 om 11^{ab} (of v l 10) — °) S₃ K₁ 2
याप्यस्, K₈ D₁ त्याज्यस्, K₄ प्राप्यस्; B₁₋₄ D₀₁ D₀₁
D₆ 7 8 वाच्यस्, D₈ T G₂ 4 वध्यस् (for याप्यस्)
D₁ 8 अपि (for अस्मि) B₅ शोच्यस्त्वमपि पापिष्ठ,
D₆ त्याज्यस्त्वमसि पार्थेयै — °) D₆ कैकयैश्चैव सोमकै
— °) S₁ K₈ य कर्म, D₆ यत्र त्व (for यत्कर्म) — °)
D₈ S (G₅ missing) राज-, D₁ येन (for जन) D₆
श्लाघसे रणमूर्धनि

12 °) D₀₂ D₁ 5 7 8 अनार्यं (D₀₂ 'र्ये') (for अ
कार्यं) — °) S₃ K (K₅ missing) D₀₂ D₁ 2 4 7 8 गुरुं
क्षिपन्, D₆ द्विपन्गुरुन्, D₈ गुरुक्षय (for गुरु क्षिपन्)
— After 12^{ab}, G₁ M₁ 3 ins 1387*

13 D₁ om 13^a-14^b — °) D₈ पार्थस्, G₂ ना
न्यस् (for आर्यस्) — °) K₄ B₁ 2 5 D₀₁ D₆ 6 T
G₁ 4 M₁ 2 पुरुषाधम — °) B₄ D₈ विगृह्य (for नि)
D₈ सत (for सत) D₆ सर्वधर्मोपपन्नस्य केशान्गृह्य
गुरोर्वधं

14 D₁ om 14^{ab} (of v l 13) — °) K₈ सतां
वरे, G₁ 4 M₁ 2 5 सप्तावरे (for 'वरे') — °) K₈ B
D₀₁ D₀₁ D₆ S (G₅ missing) निमज्जिता (for निपा
तिता) — °) B₁ 4 कुलपाशनं, D₀₁ D₁ M₈ 'सन

15 °) S₁ K₈ T G₂₋₄ चासि, M₈₋₅ चैव (for

उक्तवांश्चापि यत्पार्थ भीष्मं प्रति नरर्षभम् ।
 तथान्तो विहितस्तेन स्वयमेव महात्मना ॥ १५
 तस्यापि तव सोदर्यो निहन्ता पापकृत्तमः ।
 नान्यः पाञ्चालपुत्रेभ्यो विद्यते भुवि पापकृत् ॥ १६
 स चापि सृष्टः पित्रा ते भीष्मस्यान्तकरः किल ।
 शिखण्डी रक्षितस्तेन स च मृत्युर्महात्मनः ॥ १७
 पाञ्चालाश्चलिता धर्मात्क्षुद्रा मित्रगुरुद्वहः ।
 त्वां प्राप्य सहसोदर्यं धिक्कृतं सर्वसाधुभिः ॥ १८

पुनश्चेदीदृशीं वाचं मत्समीपे वदिष्यसि ।
 शिरस्ते पातयिष्यामि गदया वज्रकल्पया ॥ १९
 सात्वतेनैवमाक्षिप्तः पार्षतः परुषाक्षरम् ।
 संरब्धः सात्यकिः प्राह संकुद्रः प्रहसन्निव ॥ २०
 श्रूयते श्रूयते चेति क्षम्यते चेति माधव ।
 न चानार्यं शुभं साधुं पुरुषं क्षेममर्हसि ॥ २१
 क्षमा प्रशस्यते लोके न तु पापोऽर्हति क्षमाम् ।
 क्षमावन्तं हि पापात्मा जितोऽयमिति मन्यते ॥ २२

C 7 9152
B 7 185. 27
K 7 189 27

चापि) K₁ Dn₂ D₂ G₂ यत्पार्थं (D₂ 'र्थ'), D₁ s
 यत्पार्थं, G₂ य पार्थं (for यत्पार्थं) —^δ) Ś₁ B₁ Dn₂
 M₁ s नरर्षभ, D₂ महारथ (for नरर्षभम्) —^ε) K₁ s
 तयार्थो (for त्तो) D₂ तथा तद्विहित तेन

16 ^α) D₂ हि म (for तव) K₂ Dn₂ D₂ s सौ
 दर्यो, D₁ मैत्र्या (for मोदर्यो) —^δ) B₁ D₁ कृत्तमः
 D₂ सत्तम, G₂ पूरुष (for कृत्तम) D₂ निहन्ता ते
 नराधम —^ε) Dn₂ पाचाल्य —^d) D₂ S (G₂
 missing) लोके विद्यते पापकृत्

17 ^δ) D₂ विकीर्णया (for कर किल) —^ε) B₁ s
 येन, B₃-s Dc₁ Dn₁ D₂ [s]नेन (for तेन) —^d) K₁
 D₁ s s महात्मना

18 ^α) D₁ पाचालाश्चापि तान्धर्मान् —^δ) D₁ क्षुद्र-
 मित्र, T G₂-s क्षत्रधर्म, G₁ M क्षत्रमित्र (for क्षुद्रा
 मित्र) —^ε) D₁ त (for त्वा) D₂ चापि (for
 प्राप्य) K₁ सहसोदर्यं, D₁-s 'सौदर्यं, D₂ सौदर्यं,
 G₁ M₁ s सोदर्याद् B नित्याश्च सह सोदर्यं —^d)
 D₂ निहृत्, T न्यकृता, G₁ M धिक्कृता, G₂ निहृत्ता,
 G₃ न्यकृता (sic), G₁ तत्कृता (for धिक्कृत) B₁
 धिक्कृता सर्वराजनि

19 ^α) Dn₁ चापि, D₂ स्वमी (for चेद्) Ś₁ K₂
 इंदरां वाच, Dn₂ D₁ S (G₂ missing) 'ज्ञा वाचो (Dn₂
 'चं) —^ε) K₁ B Dc₁ Dn₁ T G₁ M पोययिष्यामि
 (for पात) — After 19, K₁ B Dc₁ Dn D₁ s s
 ins

1388* त्वा च ब्रह्महण दृष्ट्वा जन सूर्यमवेक्षते ।
 ब्रह्महत्या हि ते पाप प्रायश्चित्तार्थमात्मन ।
 पाञ्चालक सुदुर्वृत्त ममैव गुरुमप्रत ।
 गुरोर्गुरु च भूयोऽपि क्षिपन्नेव हि कज्जसे ।
 तिष्ठ तिष्ठ सहस्वैकं गदापातमिम मम । [5]
 तव चापि सहिष्येऽह गदापातवाननेकश ।

[D₂ om lines 1-5 — (L 1) Dn₁ D₂ तु (for
 च) — (L 2) B₁ Dc₁ Dn₁ D₁ पाप (for पाप)
 B₁ ब्रह्महत्याहि वीथानि, D₂ ब्रह्महण व्याहरन्क्षुद्र (for the
 prior half) — B₁ om lines 3-6 — (L 3) B₁ s
 Dc₁ Dn₁ पाचालकेषु दुर्वृत्त, D₂ 'लापसदात्ताधो (for the
 prior half) D₂ [ए]व (for [ए]व) — (L 4) D₁ च
 भूयो मे, D₂ चैव भूय (for च भूयोऽपि) B₁ गुरु चैव
 हि भूयोऽपि, Dn₂ पुरोगुरुवध योपि (for the prior half)
 Dc₁ Dn₁ ब्रुवन् (for क्षिपन्) B₁ s s Dn₂ D₁ नैवेह,
 Dc₁ Dn₁ नैवेह (sic), D₂ चैव न (for नैव हि)
 — (L 5) Dc₁ Dn₁ इद (for इम)]

20 Before 20, M₂-s ins सजय उवाच —^α)
 D₂ सात्यकेन (for सात्वतेन) G₂ उत्तरतु (for आ-
 क्षिप्त) D₂ सात्यकेन तथाक्षिप्त —^δ) G₁ M₁ s
 पाचाल्य (for पार्षत) Ś₁ K₁ s D₂ s s पुरुषाक्षर
 —^ε) K₁ s B Dc₁ Dn₂ D₂ s s T G₂-s सरब्धः; M₂-s
 संकुद्र (for संरब्ध) —^d) Dn₁ M₂-s संकुद्र (for
 'द्व) M₂-s प्रदहन् (for प्रहसन्) D₂ क्रोधेन प्रहर
 न्वच

21 Before 21, MSS ins छट्छुन्न उवाच —^α)
 Dn₂ S (G₂ missing) चापि (for चेति) —^δ) K₁
 D₁ s क्षिप्य (D₁ च्ये)ते, D₁ गम्यते, M₂-s क्षाम्यते
 (for क्षम्यते) B₁ T G₂-s M₁ चापि (for चेति) D₂
 क्षाम्यते क्षाम्यतेति च, G₁ M₁ s क्षाम्यते च पुन पुन
 —^ε) D₂ न चाचार्य, D₂ असज्जनो, S (G₂ missing)
 सर्वानार्य (for न चानार्य) K₁ [s]शुभ B Dc₁ Dn₁
 D₂ s s सदानार्योऽशुभ साधु (Dc₁ Dn₁ D₂ 'भ साधु-
 D₁ 'भ साधु, D₂ 'भ साधु) Dn₂ corrupt —^d)
 Dn₂ lacuna, M₂ परुषं (for पु) K₁ D₂ अर्हसि,
 B Dc₁ Dn D₂ S (G₂ missing) इच्छति (Dn₁ 'सि)
 (for अर्हसि)

22 ^α) Ś₁ K₂ प्रशस्यते (for प्रश)

C 7 9153
B 7 195 17
F 7 197 28

स त्वं क्षुद्रसमाचारो नीचात्मा पापनिश्चयः ।
आ केशाग्रान्नाग्राच्च वक्तव्यो वक्तुमिच्छसि ॥ २३
यः स भूरिश्रवाश्छिन्ने भुजे प्रायगतस्त्वया ।
वार्यमाणेन निहतस्ततः पापतरं नु किम् ॥ २४
व्यूहमानो मया द्रोणो दिव्येनास्त्रेण संयुगे ।
विमृष्टशस्त्रो निहतः किं तत्र क्रूर दुष्कृतम् ॥ २५
अयुध्यमानं यस्त्वाजौ तथा प्रायगतं मुनिम् ।
छिन्नबाहुं परैर्हन्यात्सात्यके स कथं भवेत् ॥ २६

निहत्य त्वां यदा भूमौ स विक्रामति वीर्यवान् ।
किं तदा न निहंस्येनं भूत्वा पुरुषसत्तमः ॥ २७
त्वया पुनरनार्येण पूर्वं पार्थेन निर्जितः ।
यदा तदा हतः शूरः सौमदत्तिः प्रतापवान् ॥ २८
यत्र यत्र तु पाण्डूनां द्रोणो द्रावयते चमूम् ।
किरञ्जरसहस्राणि तत्र तत्र प्रयाम्यहम् ॥ २९
स त्वमेवंविधं कृत्वा कर्म चाण्डालवत्स्वयम् ।
वक्तुमिच्छसि वक्तव्यः कस्मान्मां परुषाण्यथ ॥ ३०

23 °) T G₂₋₄ त्वत् (for स त्व) D₅ स त्व
क्षुद्रस्त्वमयादौ —⁶) B₄ दीनात्मा (for नीचात्मा) K₄
D₁ पूर्य (for निश्चय) — °) K₁ D₄ नखाग्राश्च, S
(except G₂, G₅ missing) *क्षैव (for *ग्राच्च) D₅
आ केशाग्रान्नाग्राच्च —⁴) D₁ वक्तव्यं (for *व्यो) S
K (K₅ missing) D₁ अर्हसि (for इच्छसि) — After
23, S (G₅ missing) ins

1389* वर हि ते मृत पाप न च ते वृत्तमीदृशम् ।
श्रोतु वक्तव्यतामूल नीचा वक्ष्यन्ति मानवा ।
परान्क्षिपन्ति दोषेण स्वेपु दोषेष्वदृष्टय ।

[(L 1) G₁ M₁₋₃ ३ पर (for वर) G₄ ये (for ते)
T G₂ मति, G₅ ४ मृति, M₅ ४ ५ (marg as above)
कृत (for मृत्) T G₁ ३ M₅₋₅ पाप (for पाप) G₁ M₁ ३
क्षुद्रजीवित, G₅ ४ वि (G₄ वि) तमीदृश (for वृत्त) — (L
2) M₄ वक्तव्यतो मूल T G₁₋₄ M₁ (before corr) ३
नीचा (G₅ निरा) चार च (G₁ M₁ ३ *राश्च) मानवा (T G₂
*वान्) (for the post half)]

24 °) B₁₋₄ D₁ D₃ S (G₅ missing) यत् (for
य) G₁ M₁ ३ च (for स) K₄ B₅ D₅ D₁ न य स
(D₁ यत्स) भूरिश्रवाश्छिन्न —⁶) K₄ B D₅ D₁
भुज, D₁ भुज, D₂ मुजि (for मुजे) After
मुजे, D₂ reads 26^{ab} for the first time, repeat-
ing it in its proper place D₂ om from प्रायगत
up to नु किम् (in 24^d) D₁ T G₃ प्रायो (for
प्राय) — °) K₄ D₂ हि (for नि)

25 °) K₄ गाहमानो, D₅ G₁ M युध्यमानो, T G₃ ४
श्रेयमाणो, G₂ घोषमाणे (for व्यूहमानो) M₅ त्वो
(for मया) —⁶) S (G₅ missing) दिव्यान्वास्त्राणि
संयुगे — °) B. निमृष्ट (for वि) D₅ D₁ हि
(for नि) S K₁₋₃ D₁ ४-३ विसृज्य (K₅ D₁ ३ *सृज्यं)
ग (S₁ K₅ चा) म्नाणि हत —⁴) D₅ तत्र किं (by

transp), D₁ तच्च किं K₁ B₅ G₂ दुष्कर (for
दुष्कृतम्)

26 D₄ om 26-38 D₂ reads 26^{ab} for the first
time after मुजे (in 24^d) — °) B₅ युयुद्धमान; M₄
अवुध्यं (for अयुद्धं) D₅ यत्वाजौ, D₅ न्यस्तासि, M₅
यश्वाजौ (for यस्त्वाजौ) —⁶) S₁ K₁ ३ D₁ ३ ३ T
G₅ ४ यथा (for तथा) D₁ पार्थगत (for प्राय)
— °) D₅ पर; D₁ ३ मृधे, T G₄ शरैर (for परैर)
S K₁ ३ T G₅ M₄ हन्या (for हन्यात्) —⁴) S₁ K₅
सात्यके (sic) S₂ वदे, B D₅ D₂ T वदेत् (for
भवेत्) D₁ D₅ स भवेत्क्षुद्रघातक

27 D₄ om 27 (cf v l 26) — °) M₅₋₅ निपात्य
(for निहत्य) S₁ K₁ ३ G₁ M₁ ३ त्वा (for त्वां)
S₁ K₅ T M₁ ३ यथा, K₄ B₁ (marg as in text) ३
a. ५ D₅ D₁ Du पदा (for यदा) D₅ निहतास्त्वां पुन
भूमौ —⁶) B D₅ D₁ S (G₅ missing) विकर्षति,
D₅ विक्रमति, D₅ चिकीर्षति (for विक्रामति) — K₅
om (hapl) 27^c-28^d — °) S₁ M₅₋₅ विहस्येनं, S₂
निहिं (for निहं) D₁ ३ किं तदानीं न हिंसेन —⁴)
B₁ ३ D₅ G₄ सत्तम

28 K₂ D₄ om 28 (cf v l 37, 26) — °) D₂
om नार्येण up to चमूम् (in 29^b) —⁴) D₂ ३ ३
G₂ सोमदत्ति

29 D₄ om 29 (cf v l 26) D₂ om 29^{ab}
(cf. v l 28) — °) D₅ D₁ तत्र (for the
second यत्र) D₁ [इ]ति, D₅ ३ ३ च, D₅ हि (for
तु) —⁶) D₁ ३ [स]मिद्वयते, G₅ ४ [स]यं (G₄ चं)
क्रमते (for द्रावयते) D₁ चमू —⁴) D₅ चरामि;
D₅ G₁ M व्रजामि (for प्रयामि)

30 D₄ om 30 (cf v l 26) — °) D₁ एवधन
(sic) (for *विधं) —⁶) S K₁ ३ ४ D₁ पाप (for कर्म)

कर्ता त्वं कर्मणोग्रस्य नाहं वृष्णिक्कुलाधम ।
 पापानां च त्वमावासः कर्मणां मा पुनर्वद ॥ ३१
 जोषमास्व न मां भूयो वक्तुमर्हस्यतः परम् ।
 अधरोत्तरमेतद्धि यन्मा त्वं वक्तुमिच्छसि ॥ ३२
 अथ वक्ष्यसि मां मौख्याद्भूयः परुषमीदृशम् ।
 गमयिष्यामि वाणैस्त्वां युधि वैवस्वतक्षयम् ॥ ३३
 न चैव मूर्ख धर्मेण केवलेनैव शक्यते ।
 तेषामपि ह्यधर्मेण चेष्टितं शृणु यादृशम् ॥ ३४
 वञ्चितः पाण्डवः पूर्वमधर्मेण युधिष्ठिरः ।

द्रौपदी च परिहृष्टा तथाधर्मेण सात्यके ॥ ३५
 प्रवाजिता वनं सर्वे पाण्डवाः सह कृष्णया ।
 सर्वस्वमपकृष्टं च तथाधर्मेण बालिश ॥ ३६
 अधर्मेणापकृष्टश्च मदराजः परैरितः ।
 इतोऽप्यधर्मेण हतो भीष्मः कुरुपितामहः ।
 भूरिश्रवा ह्यधर्मेण त्वया धर्मविदा हतः ॥ ३७
 एवं परैराचरितं पाण्डवैश्च संयुगे ।
 रक्षमाणैर्जयं वीरैर्धर्मैश्चरति सात्वत ॥ ३८
 दुर्ज्ञेयः परमो धर्मस्तथाधर्मः सुदुर्विदः ।

C 7 9170
B 7 198 44
K 7 199 48

K₁ : G₁ : 4 M चदालवत्, D₁ स्व[ध]पच (for चाण्डा-
 ल) —^a) D_{n1} D₁ धर्मेण (D₁ 'जस्', D₁ वक्तव्य
 (for 'न्य') S₁ K₁-3 D₁ वक्तुमिच्छ (S₁ K₁ वक्तुमर्ह, K₁
 कर्तुमिच्छ) न्यवक्तव्य, D₁ : वक्तुमर्हसि किं वाक्यं —^a)
 D₁ तस्मात् (for क) G₁ M₁ : 4 सु, M₁ स ;
 Bom ed त्व (for मा) K₁ पुरपाणि D₁ कस्मान्मा
 पुरपाण्यया, D₁ : प (D₁ पु) रप च सुहुसुहु, T G₁-4
 कस्मात्सु (G₁ 'स्मात्का') पुरपो यया

31 D₁ om. 31 (cf. v l 26) —^a) K₁ D₁ D_{n1}
 ह्यस्य, B₁ D₁ : 1 स यस्य, B₁ [s] प्रस्य, D₁ [s] प्रस्य
 (for [ट] प्रस्य) B₁ कर्ता कर्मणा उग्रस्य (sic) —^a) S₁
 K₁ : D₁ T G₁-4 M₁ : transp पापानां and कर्मणा (G₁
 M₁ : कष्टानां) K₁ कर्मणा च, M₁-3 कुस्मितानां (for
 पापानां च) K₁ मा (for मा) B (except B₁) D_{n1}
 D₁ : G₁ : 2 M पुनर्वदी, D₁ 'द्वेदी' (for 'वद')

32 D₁ om. 32 (cf. v l 26) —^a) B₁ : योष
 मास्व, B₁ जोषमानो (for 'मास्व') S (except G₁,
 G₁ missing) मा (for मां) D_{n1} D₁ जोषमाचर मा
 भूयो —^b) D_{n1} D₁ : S (G missing) वक्तुमर्हस्वसु-
 त्त —^a) G₁ M मा (for मा) S₁ K₁-4 B D₁
 D_{n1} D₁ : 2 T G₁-4 अहंसि (for इच्छसि) D₁ :
 यन्मा वक्तुमिच्छसि

33 D₁ om. 33 (cf. v l 26) —^a) D_{n1} वक्ष्यामि
 (for वक्ष्यसि) K₁ G₁ M₁ : मा (for मा) D_{n1}
 D₁ transp मौख्याद् and भूय D₁ भूया (for भूय)
 K₁ D₁-1 G₁ पुरपम् (for प) —^a) K₁ om (hapl)
 33^a-34^a —^a) G₁ M₁ : त्वा (for त्वा) D_{n1} D₁
 प्रेषयिष्यामि वाणैस्त्वाम् —^a) D_{n1} D₁ : युद्धे (for
 युधि) D_{n1} D₁ अथैव यमसादन

34 K₁ D₁ om. 34 (cf. v l 33, 26) —^a)

B₁-4 D₁ D_{n1} D₁ : 1 S (except M₁, G₁ missing)
 चैव, B₁ *वै (for चैव) D₁ न चैतत्पूर्वधर्मेण —^b)
 B₁ D_{n1} D₁ [ह]ह (for [ए]व) —^a) S₁ K₁-3 D₁
 शक्यतेपि, D_{n1} D₁ : 1 एषामपि (for ते) D₁
 एषामपि स्वधर्मेण

35 D₁ om. 35 (cf. v l 26) —^a) D₁ : T G₁ :
 विजित (for वञ्चित) S₁ K₁ वञ्चिता पाण्डवा पूर्वम्
 —^a) K₁ परिहृष्टा, G₁ 'हृष्टा' (for 'हृष्टा') —^a)
 B₁ [अ]वत्येन (for [अ]धर्मेण)

36 D₁ om. 36 (cf. v l 26) —^a) D₁ : 1
 वने, M₁-3 वय (for वन) —^a) D_{n1} D₁ राज्यमप्य-
 पकृष्ट च

37 D₁ om. 37 (cf. v l 26) —^b) S₁ शल्य
 राजा, K₁ D₁ मदराजा S₁ परैर्वत्, K₁ B₁ D₁ परै-
 रित, D₁ परैरपि, D₁ 'रिति', G₁ पराजित (for परै-
 रित) — After 37^a, N (D₁ om, K₁ missing)
 125

1390* अधर्मेण तया बाल सौमद्रो विनिपातितः ।

[K₁ om पातित]

— K₁ om. 37^a-38^a —^a) D₁ ततो, D₁ : S (G₁
 missing) अतो (for इतो) —^a) B D₁ D_{n1} D₁ S
 (G₁ missing) भीष्म परपुरजय —^a) D₁ अधर्मेण,
 G₁ M₁ : [अ]प्य (for ह्य) D_{n1} D₁ भूरिश्रवास्व
 धर्मेण —^a) D₁ त्वया धर्म विहाय स

38 D₁ om. 38 (cf. v l 26) K₁ om. 38^a (cf
 v l 37) —^a) B₁ एव पुरैवाचरित —^b) B (except
 B₁) D₁ D_{n1} D₁ T G₁-4 पाण्डवैश्चैव संयुगे —^a) S₁ K₁
 D₁ G₁ M रक्षमाणैर् (S₁ 'ण' —^a) S (G₁ missing)
 अथ (for अथि) B₁ मानद, D_{n1} सत्वत (for सा)

C 7 9170
B 7 169 45
K 7 169 46

युध्यस्व कौरवैः सार्धं मा गाः पितृनिवेशनम् ॥ ३९
एवमादीनि वाक्यानि क्रूराणि परुषाणि च ।
श्रावितः सात्यकिः श्रीमानाकम्पित इवाभवत् ॥ ४०
तच्छ्रुत्वा क्रोधताम्राक्षः सात्यकिस्त्वाददे गदाम् ।
विनिःश्वस्य यथा सर्पः प्रणिधाय रथे धनुः ॥ ४१
ततोऽभिपत्य पाञ्चाल्यं संरम्भेणेदमब्रवीत् ।
न त्वां वक्ष्यामि परुषं हनिष्ये त्वां वधक्षमम् ॥ ४२
तमापतन्तं सहसा महाबलममर्षणम् ।
पाञ्चाल्यायामिसंकुद्धमन्तकायान्तकोपमम् ॥ ४३

39 ^a) D₁ s M₄ दुर्जेय (for दुर्जेय) K₄ D₂ D₂ s स परो (for परमो) D₂ D₂ s दुर्विजेय परो धर्मस् — ^b) D₁ s महात्मा (D₂ 'स्म'न (for तथा धर्म) K₂ B D₀₁ D₂ D₂ s ६-८ G₁ M च (K₂ D₁ स) दुर्विद, T G₂ चतुर्विध (for सुदुर्विद) — ^c) D₁ s युध्यस्व (sic) (for युध्यस्व) S₂ पांडवै (for कौरवै) — After 39, S₂ B₂ ins an addl colophon

40 Before 40, MSS ins संजय उवाच — ^a) M₂ कर्माणि (for वाक्यानि) — ^b) D₂ s पुरुषाणि (sic) (for प) — ^c) D₂ अब्रवीत् (for श्रावित) — ^d) K₂ D₁ 4-6 G₂ अ (D₁ s स) कपित

41 B₂ s read 41^{ab} twice. — ^a) M₄ s (sup ltn) ह्युक्त (for तच्छ्रुत्वा) — ^b) D₂ D₂ s १ s च (for तु) S₁ K₂ [आ]दधे (for 'दे) — ^c) S₁ K₁-3 D₁ विनिःश्वसन्, D₀₁ D₂ D₂ s विनिःश्वस्य; D₁ विनि-स्वस्य (sic) — ^d) D₂ प्रविधाय (for प्रणि) D₂ पापतोप्याददे गदां

42 ^a) D₁ s १ s [s]भिपद्य (for 'त्य) D₁-6 पा-चाल्य — ^b) S₂ संरम्भेन, B₂ सरब्धेन — ^c) S₂ K₁ s S (G₂ missing) त्वा (for त्वा) K₂ D₁ पुरुष, D₁ पौ (for प) D₂ न त्वाक्षामिति परुषं (sic) — ^d) D₂ D₂ वधिष्ये (for हनिष्ये) K₂ T G₁ s M त्वा (for त्वां) D₂ नराधम (for वधक्षमम्)

43 ^a) S₂ वेगेन (for सहसा) — ^b) G₁ M महा-वाहुम् (for 'बलम्) B₁ D₀₁ अमर्षितं (B₁ 'ण) (for 'र्षणम्) — ^c) D₂ D₁ s पाचाल्यम्; M₂-s 'लाय (for 'स्याय) D₂ सकुद्ध — ^d) D₂ D₁ s मृत्यु (D₂ 'त्यु) कालांतकोपम; G₂ s M₂-s अतकाले (G₂ 'लां'त)

44 ^a) D₂-3 नोदितो (for चो) — ^b) D₂ सम-वाकरत्; D₂ 'धारयत्, G₁ M₁ s पर्यवारयत् (for सम)

चोदितो वासुदेवेन भीमसेनो महाबलः ।
अवप्लुत्य रथात्तूर्णं बाहुभ्यां समवारयत् ॥ ४४
द्रवमाणं तथा कुद्धं सात्यकिं पाण्डवो बली ।
प्रस्कन्दमानमादाय जगाम बलिनं बलात् ॥ ४५
स्थित्वा विष्टभ्य चरणौ भीमेन शिनिपुंगवः ।
निगृहीतः पदे पष्ठे बलेन बलिनां वरः ॥ ४६
अवरुह्य रथात्तं तु ह्रियमाणं बलीयसा ।
उवाच श्लक्ष्णया वाचा सहदेवो विशां पते ॥ ४७
अस्माकं पुरुषव्याघ्र मित्रमन्यन्न विद्यते ।

45 ^a) S₂ B₂ तत (for तथा) D₁ s T G₁-4 M₂-s कुद्धः B₁-4 M₁ s द्रवमाणस्तथा कुद्ध — ^b) B₁-4 D₁ सात्यकि पांडव बली, T G₂ पांडव सात्वत बली, G₁ s 4 M पांडव सात्वतो बली — ^c) K₂ B₂ D₀₁ D₂ D₂ s S (G₂ missing) प्रस्पदमानम्, D₂ प्रस्कन्द**म्, D₂ प्रास्कंदमानम् — ^d) D₂ जग्राह (for जगाम) B₂ मुवि, B₂ महत्, D₂ M₂-s बली (for बलात्) D₂ जग्राह बलिनां बली

46 ^a) D₂ छित्वा (for स्थित्वा) — ^b) K₁ D₁ s शनिपुंगव (for शिनि) D₂ D₂ भीमसेनेन वै तदा — ^c) D₁ s निगृहीत — ^d) D₂ रथिना (for बलिनां) — After 46, D₂ D₂ ins

1391* तथापि भीमादात्मानमामुच्य बलिनोच्छ्रित ।
जगामानिलवेगेन भीममुन्मुच्य माधव ।
भीमेनाथाशु महता वेगमास्थाय मध्यमम् ।
विष्टभ्य विद्यतो दर्पात्सात्यकिर्दशमे पदे ।

[(L 1) D₂ [s]च्युत (for [च]च्छ्रित) — (L 3) D₂ [अ]पि (for [अ]प) — (L 4) D₂ *क्ष्यात् (for दर्पात्)]

47 ^a) D₂ G₂ अवप्लुत्य (for 'रुह्य) B D₂ तूर्णं, D₁ त तु (for त तु) D₂ D₂ अनिवार्यं रथं त तु; T G₁ s 4 M₁ s अवरुह्य (T 'च्य [sio]) बलात् त तु — ^b) K₂ B D₀₁ D₂ D₂ s १ s द्वि (D₁ s धी) यमाण (for द्वि)

48 ^b) D₂ अन्यत्र (for अन्यत्र) — K₁ om (hapl) 48^a-49^d, B₂ reads the same on marg — ^c) D₂ D₂ तुल्यम् (for परम्) — ^d) B₂ D₂ पचालेभ्यश्च, D₂ D₂ s पाचाल्ये S₂ K₂ परतप, K₂ च सात्वत, K₂ D₂ D₁-s १ s च मारिष, D₂ D₂ च

परमन्वकवृष्णिभ्यः पाञ्चालेभ्यश्च माधव ॥ ४८
 तथैवान्वकवृष्णीनां तव चैव विशेषतः ।
 कृष्णस्य च तथास्ततो मित्रमन्यन्न विद्यते ॥ ४९
 पाञ्चालानां च शार्ङ्गेय समुद्रान्तां विचिन्वताम् ।
 नान्यदास्ति परं मित्रं यथा पाण्डववृष्णयः ॥ ५०
 स भवानीदृशं मित्रं मन्यते च यथा भवान् ।
 भवन्तश्च यथास्माकं भवतां च तथा वयम् ॥ ५१
 स एवं सर्वधर्मज्ञो मित्रधर्ममनुसरन् ।
 नियच्छ मन्युं पाञ्चाल्यात्प्रशाम्य शिनिपुंगव ॥ ५२

पार्षतस्य क्षम त्वं वै क्षमतां तव पार्षतः ।
 वयं क्षमयितारश्च किमन्यत्र शमाद्भवेत् ॥ ५३
 प्रशाम्यमाने शैनेये सहदेवेन मारिष ।
 पाञ्चालराजस्य सुतः प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५४
 मुञ्च मुञ्च शिनेः पौत्रं भीम युद्धमदान्वितम् ।
 आसादयतु मामेव धराधरमिन्नानिलः ॥ ५५
 यावदस्य शितैर्वाणैः संरम्भं विनयाम्यहम् ।
 युद्धश्रद्धां च कौन्तेय जीवितस्य च संयुगे ॥ ५६
 किं नु शक्यं मया कर्तुं कार्यं यदिदमुद्यतम् ।

C 7 8125
B 7 195 62
K 7 199 64

मानद (for च माधव)

49 K₁ om 49 (cf. v 1 48) B₃ reads 49 on marg —^δ) B Dc₁ Dn D₁ : तथैव च, D₂ तथैव च (for तव चैव) —^ο) Dn यथास्म्य (Dn₂ 'त्तो'), D₂ 4-5 G₁-4 M₁ : तथा (D₂ न चा)स्म्यो (D₂ 'म्य'), M₂-5 ममोस्मामि (M₂ 'न्म्यो, M₂ [1n/ 1n] स्म्य) (for तथास्ततो)

50 ^a) Bom ed पञ्चालानां D₂ तु (for च) —^δ) Ś K₁-3 B₁ Dn₂ D₁ 4-5 समुद्रान्तं T₁ G₁ 4 M₁ : विचिन्वता, T₂ G₂ : M₂ : विचिन्वता, M₂ lacuna (for विचिन्वताम्)

51 ^a) Ś K (K₅ missing) D₁ तथा त्वम्, Dn₂ D₁ : 1 : यथा त्व (Dn₂ त्वा)म् (for स भवान्) G₂-4 भवतोय पर मित्रम् —^δ) Dn₂ D₁ तथा (for यथा) D₂ तथा (for भवान्) B Dc₁ T G₁-4 M₁ : अस्त्व (B₁-4 Dc₁ 'प') च तथा तव (T G₂-4 भवान्), Dn₁ D₂ तव चैव तथा वय, M₂-5 अन्येप भवतस्तथा —^ο) T G₂-4 भवतश्च (for भवन्तश्च) Dc₁ Dn₁ D₂ S (except G₁, G₂ missing) तथा (for यथा) —^d) Ś K₁ : Dn₂ D₁ : 8 (sup 1n as in text) M₁ यथा वयं, D₂ यथावय (for तथा वयम्)

52 Before 52, G₂ 1n3 छष्टयुद्ध —^a) D₁ त्वमेव, D₂ त्वमेव, G₂ स एव (for स एव) K₄ B Dc₁ Dn₁ D₂ : 6 धर्मज्ञ (B₄ 4 'ज्ञ') (for 'ज्ञो') D₁ वय स एव धर्मज्ञ —^δ) Dn₁ D₂ सर्व (for मित्र) —^a) G₂ om 52^a-54^a —^ο) Dn₂ D₂-5 1 : 8 M₂-5 पाचात्पे (D₁ : 1 : 'ल्य') (for 'ल्यात्') —^d) G₁ M₁ : प्रशाम्य K₁ Dn₁ D₁ : 8 M₁ : 2 श (Dn₁ M₁ : 2 शि) नियुगव

53 G₂ om 53 (cf. v 1 52) —^a) G₁ M₁ : 2

(before corr) क्षमस्व त्व —^δ) K₂ : Dn₁ D₂ : 4 क्षम्यता Ś K₁ : 4 Dn₁ D₁ : 8 चापि, Dn₂ D₂ : 4-8 S (G₂ om, G₂ missing) चैव (for तव) B Dc₁ क्षमता पार्षतश्च ते —^ο) Dn₁ M₂-5 क्षमयितारश् —^d) B₁ : 4 Dc₁ D₂ : 6 अन्यनु (D₂ द्वा), Dn₁ अन्यस्य (for 'त्र')

54 G₂ om 54 (cf. v 1 52) —^δ) Dn₁ D₂ M₂ : पार्षत (for मारिष)

55 ^a) D₁ : 1 शनै (for शिने) Dn₁ G₁ : 2 M₁ : 2 पुत्र (for पौत्र) —^δ) Dn₂ om. from युद्ध up to कौन्तेय (in 56^a) D₂ मुदान्वित, D₂ गदा* (for मदा*) G₁ भीमसेन मुदान्वित —^ο) B₁ एव (for एष) —^d) B₁ T G₂ : 4 धाराधरम् K₄ Dc₁ G₁ M₁ : 2 [क्ष]चल (for [क्ष]निल) Ś K₁-3 Dn₁ D₂ : 6 M₁ धा- (Ś K₁ : 2 M₁ ध) राधर इवाचल, D₁ : 5 : 8 धाराधर-मिवाचल (D₁ 'ल')

56 Dn₂ om 56^a (cf. v 1 55) —^a) D₁ यादवस्य (metathesis) (for यावदस्य) D₁ : 8 सितैर्, D₂ शतैर् Dn₁ D₂ मल्लै (for वाणै) —^δ) Ś K₁ : 4 D₁ : 8 नाशयामि, Dn₁ D₂ : 4-6 पात* (for विन*) —^ο) D₂ हि (for च) —^d) K₂ : 4 B Dc₁ Dn₂ D₁ : 2 जीवित चास्य संयुगे

57 D₁ om (hapl) 57^a-58^b Dn₁ reads 57^a twice —^a) Ś K₁-3 Dn₁ (both times) D₂ किं तु, Dc₁ किमु, D₂ किं न, D₁ किं च, D₂ किं सु (for किं तु) —^δ) Dn₁ (both times) D₂ तत्कार्यम्, S (G₂ missing) यत्कार्यम् (by transp) K₁ उह्यत (sic), D₂ G₂ उच्यत, D₁-6 : 8 उच्यता, G₂ उद्युत (for उच्यतम्) —^ο) Dn₂ स्वमहम् (for सु*) —^d) B₁ : 2 Dc₁ [ए]व (for [ए]ते) Dn₁ D₂ च, G₁ M₁ [ऽ]पि (for हि)

C 7 9185
B 7 195 63
F 7 199 64

सुमहत्पाण्डुपुत्राणामायान्त्येते हि कौरवाः ॥ ५७
अथ वा फल्गुनः सर्वान्वारविष्यति संयुगे ।
अहमप्यस्य मूर्धानं पातयिष्यामि सायकैः ॥ ५८
मन्यते छिन्नबाहुं मां भूरिश्रवसमाहवे ।
उत्सृजैनमहं चैनमेप मां वा हनिष्यति ॥ ५९
शृण्वन्पाञ्चालवाक्यानि सात्यकिः सर्पवच्छ्वसन् ।

भीमबाहुन्तरे सक्तो विस्फुरत्यनिशं वली ॥ ६०
त्वरया वासुदेवश्च धर्मराजश्च मारिप ।
यत्नेन महता वीरौ वारयामासतुस्ततः ॥ ६१
निवार्य परमेष्वासौ क्रोधसंरक्तलोचनौ ।
युयुत्सवः परान्संख्ये प्रतीयुः क्षत्रियर्षभाः ॥ ६२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६९ ॥

१७०

संजय उवाच ।

ततः स कदनं चक्रे रिपूणां द्रोणनन्दनः ।

युगान्ते सर्वभूतानां कालसृष्ट इवान्तकः ॥ १

ध्वजद्रुमं शस्त्रशृङ्गं हतनागमहाशिलम् ।

58 D₁ om 58^{ab} (of v 1 57) — ^a) Ś₁ अथाह,
Ś₂ यद्येना[न्], K₁ 2 D₁ अथैनान् (for अथ वा) K₂ 4
B D (D₁ om.) फाल्गुन — ^b) Ś₂ K₁ 2 4 कौरवान्
(for संयुगे) — ^d) M₂-s संयुगे (for सायकैः)

59 ^{ab}) D₁ -बाहुभ्यां (for बाहुं मा) M₂-s किं
मन्यसे छिन्नबाहु मा भूरिश्रवस मृधे — ^c) D₁ D₂
विस्ज (for उत्सृज) D₂ 6 [ए]तम् (for [ए]नम्)
K₄ B (except B₁) D (except D₁ D₂) T G₂ M₂-s
च (for वा) D₁ [ए]व (for [ए]नम्) — ^d) Ś K₂ B
D₁ D₂ 3 G₁ वा मा (by transp), K₁ 2 वा मा,
D₁ 5 मा वा, G₂ वा *

60 ^a) D₁ D₂ श्रुत्वा (for शृण्वन्) D₁ पांचाल्य
— ^c) B₁ 2 3 D₁ D₂ 4 शक्तो (for सक्तो) — ^d)
D₁ D₂ प्रस्फुरति, G₁ 4 M विष्कु* (for विष्कु*) S
(G₂ missing) घलात् (for वली) — After 60, N
(except D₁ D₂, K₂ missing) ins

1392* तौ वृषाविव नर्दन्तौ बलिनौ बाहुशालिनौ ।

[K₁-s नदन्तौ (for नर्दन्तौ) D₂ धन्विनौ बलशालिनौ
(for the post. half)]

61 ^{ab}) D₁ D₂ S (G₂ missing) तौ तु (G₂ तत्तू) णं
(for त्वरया) D₁ D₂ transp वासुदेवश्च and धर्म
राजश्च — ^c) D₂ सुमहा (for महता) D₁ तूणं
(for वीरौ) — ^d) K₄ B₂ D₁ 6 S (G₂ missing)
तदा, D₁ D₂ 4 5 1 8 शृष्टा (for तत)

62 ^a) G₁ निवार्य तौ महेष्वासौ — ^b) K₂ 4 B D₁
D₁ D₂ 6 G₂ कोप- (for क्रोध) — ^c) D₁ D₂ पुन
(for परान्) G₁ M₁ 2 4 सखे (for संख्ये) B₂ युयु
त्सूनपरान्संख्ये — ^d) D₂ प्रतीयुः पुरुषर्षभा

Colophon om in Ś₂ K₁ 2 K₂ G₂ missing — Sub
parvan B₁ 2 (marg) नारायणास्त्रमोक्ष — Day of
Drona's Generalship K₁ पंचमदिवसयुद्धे, D₁ G₁
पंचमेहनि; M₁ 2 पंचमेहि — Adhy name D₁ छट-
शुस्रसात्यक्यो परस्पर कोपवाक्यानि, Bom. ed छटशुस्र
सात्यकिक्रोध — Adhy no (figures, words or both)
D₁ 199, D₂ 100, D₃ 92, T G₂ 3 193, G₁
M₁ 2 192, G₁ 194, M₂ 4 191, M₂ 2[1]91
— Sloka no D₁ 70

170

✎ This adhy is missing in K₂ G₂ (cf v 1 7
125 14, 137 9)

1 — ^a) D₂ च (for स) — ^b) D₂ शशूणां (for
रिपूणा) — ^d) G₂ damaged D₁ D₂ कालसूर्य,
D₂ क्रुद्ध काल (for कालसृष्ट)

2 D₂ transp 2^a and 2^b — ^a) D₁ 3 रय- (for
शस्त्र) D₁ (marg sec m) D₁ संचं, D₂ 4 5 -शखं
(for -शृङ्गं) D₂ शस्त्रशृङ्गध्वजद्रुम — ^b) Ś₁ K₂ -महो (K₂
हा) पल, D₁ 5 7 8 -महाशिल (silo), D₂ महाशैल (for
शिलम्) — ^c) G₂ रयाध्वगुरुपाकीणं — ^d) D₂ -समा-

अश्वकिंपुरुपाकीर्णं शरासनलतावृतम् ॥ २
 शूलकव्यादसंघुष्टं भूतयक्षगणाकुलम् ।
 निहत्य शात्रवान्भल्लैः सोऽचिनोदेहपर्वतम् ॥ ३
 ततो वेगेन महता विनद्य स नरपंभः ।
 प्रतिज्ञां श्रावयामास पुनरेव तवात्मजम् ॥ ४
 यस्माद्युध्यन्तमाचार्यं धर्मकञ्चुकमास्थितः ।
 मुञ्च शस्त्रमिति प्राह कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ५
 तस्मात्संपश्यतस्तस्य द्रावयिष्यामि वाहिनीम् ।
 विद्राव्य सत्यं हन्तास्मि पापं पाञ्चाल्यमेव तु ॥ ६

सर्वानेतान्हनिष्यामि यदि योत्स्यन्ति मां रणे ।
 सत्यं ते प्रतिजानामि परावर्तय वाहिनीम् ॥ ७
 तच्छ्रुत्वा तव पुत्रस्तु वाहिनीं पर्यवर्तयत् ।
 सिंहनादेन महता व्यपोह्य सुमहद्भयम् ॥ ८
 ततः समागमो राजन्कुरुपाण्डवसेनयोः ।
 पुनरेवाभवत्तीव्रः पूर्णसागरयोरिव ॥ ९
 संरब्धा हि स्थिरीभूता द्रोणपुत्रेण कौरवाः ।
 उदग्राः पाण्डुपाञ्चाला द्रोणस्य निधनेन च ॥ १०
 तेषां परमहृष्टानां जयमात्मनि पश्यताम् ।

C 7 8205
B 7 169 11
K 7 20 11

वृत, T Gs 4 लतायुत (for लतावृतम्)

3 ^a) Dn2 Ds यल, D1 5 यल, Ds छत्र, D1 8 वह्-
 T G2-4 स्थूल-, G1 M पत्ति (for शूल-) K4
 सपरा (sic), Dn2 संक्षुब्ध, Ds सजुष्ट, D1 7 8 T
 G4 सकुष्ट, G2 सजुष्ट (for छ) B Dc1 Dn1
 कव्यादपक्षिसजुष्ट — ^b) Ds पक्षि, Gs damaged (for
 -यक्ष) Dc1 Dn1 गणावृत, Ds G1 M1.2 समाकुल,
 Gs damaged (for -गणा-) — ^c) Gs damaged for
 निहत्य — ^d) K1 सचिनोद (for सोऽचि)

4 ^b) S (Gs missing) transp विनद्य and स Bs
 G2 स नरपंभ, Dn2 Ds 7 8 भरतपंभ, Ds पुरुपंभ
 Ds स विनद्य नरोत्तम — ^c) Ms-5 प्रतिज्ञा

5 ^a) Gs partly damaged Dn1 पश्चाद् (for
 यस्माद्) Ds सशस्त्रम्, G1 Ms-5 समोद्य (G1 ह्यद्),
 M1.2 सयच्छद् (for युध्यन्तम्) Ms-5 चाचार्यं (for
 आ) T G2 4 यदत्र छत्रनाचार्यं — D1 5 7 8 transp
 5^b and 5^d — ^b) D1 कुचकम्, D1 कुचु (for
 कञ्चु) D2-4 7 8 आश्रित (D3 ता) (for आस्थित)
 — ^a) B1 Ms-5 धर्म (for कुन्ती-)

6 ^a) Dn2 om from पश्य up to यो (in 7^b)
 — Gs om. (hapl) 6^c-7^d — ^c) D2 4 5 7 8 विश्राव्य
 (for विद्राव्य) K4 B Dc1 Dn1 Ds T G2 4 Ms-5
 सर्वान्, Ds सैन्य, G1 M1.2 सर्वं (for सत्य) — ^d)
 K4 B Dc1 Dn1 S (Gs om, Gs missing) जालम्
 (for पाप) S2 पचाल्यम्, G1 4 M1 2 पाचालम् (for
 'ल्यम्) D2 8 8 T G1 2 4 M1-3 5 एव च, M1 आहवे
 (for एव तु) Ds पाचात्य च कुलाधम

7 Dn2 om up to यो, Gs om 7 (for both, cf
 v 1 6) — ^a) Ds अद्य सर्वान् (for सर्वानेतान्)

— ^b) Dn1 जोष्यन्ति, Ms-5 ते याति (for योत्स्यन्ति)
 G1 M मा (for मा) — ^d) Ks 4 B Dc1 Dn1 Ds S
 (Gs om, Gs missing) परिवर्तय, D1 प्रावर्तयत, Ds
 प्रतिवर्तय (for परा)

8 S2 K1 2 D1 om (? hapl) 8^a — ^b) D2 4 5
 पर्यवर्तयत्, Ds 'वर्तत (for 'वर्तयत्) S1 K3 पर्यवर्तत
 वाहिनीं — ^d) Ds व्यनदत् (for व्यपोह्य) G2 Ms 4
 यल (for भयम्) — After 8, G1 M (G1 Ms. 4 read-
 ing for the first time after 7 168 8) ins

1393* मेरीशवादायन्हृष्टा पटहान्दुर्भीश्व ह ।

आडम्बरान्मृदङ्गाश्च झञ्जरीश्चानकानपि ।

मधुकान्पणवान्दीणा डिण्डिमाश्च सहस्रश ।

सर्वे चैव महेष्वासा दध्नु शङ्खान्महास्वनान् ।

ततो ननाद वसुधा खुरनेमिसमाहता । [5]

स शब्दस्तुमुलं ख च पृथिवीं च व्यनादयत् ।

कुरुणामय त शब्द श्रुत्वा घोर समुत्थितम् ।

पाण्डवा सोमकै सार्धं समपद्यन्त विस्मिता ।

ते तु दृष्ट्वा कुरुनाजबदतो भैरवाप्रवान् ।

अभ्यवर्तन्त वेगेन मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् । [10]

[(L 1) G1 (both times) अवारयन् (for अवाद*)

— (L 3) G1 (both times) मधुकान् (for मधु*)]

9 ^b) D1 सैनयो (for -से*) — ^c) Ds अपि (for
 एव) K4 Ds T G2-4 तीव्रं

10 ^a) D1 Ms स्थिरीभूत्वा, Gs स्थि*** (for स्थिरी
 भूता) — ^c) S2 K1 2 D1 उद्ययु (for उदग्रा) S2
 Ds पाचाल्या, K4 पचाला (for -पाञ्चाला) — ^d)
 K2 4 B1 D1 तु (for च)

11 The portion of the text from 11° to 43^d is lost

संरन्धानां महावेगः प्रादुरासीद्राणाजिरे ॥ ११
 यथा शिलोचये शैलः सागरे सागरो यथा ।
 प्रतिहन्येत राजेन्द्र तथासन्कुरुपाण्डवाः ॥ १२
 ततः शङ्खसहस्राणि मेरीणामयुतानि च ।
 अवाद्यन्त संहृष्टाः कुरुपाण्डवसैनिकाः ॥ १३
 ततो निर्मथ्यमानस्य सागरस्येव निस्वनः ।
 अभवत्तस्य सैन्यस्य सुमहानद्भुतोपमः ॥ १४
 प्रादुश्चक्रे ततो द्रौणिरस्त्रं नारायणं तदा ।

अभिसंधाय पाण्डूनां पाञ्चालानां च वाहिनीम् ॥ १५
 प्रादुरासंस्ततो वाणा दीप्ताग्राः खे सहस्रशः ।
 पाण्डवान्मध्ययिष्यन्तो दीप्तास्या इव पद्मगाः ॥ १६
 ते दिशः खं च सैन्यं च समावृण्वन्महाहवे ।
 मुहूर्ताद्भास्करस्येव राजल्लोकं गमस्तयः ॥ १७
 तथापरे द्योतमाना ज्योतीर्षीयाम्बरेऽमले ।
 प्रादुरासन्महीपाल काष्णायममया गुडाः ॥ १८
 चतुर्दिशं विचित्राश्च शतघ्नोऽथ हुताशदाः ।

in G₂ on a missing folio —^a) Ś₂ K₁ : 4 B Dc₁
 Dn₁ D₁ विना पते, S (G₂ : missing) रणाय वै (for
 'जिरे)

12 G₂ missing (cf v 1 11) —^a) Dc₁ (by
 corr) Dn₁ D₀ शैलोचये, D₃-s शिलोचये (for
 'चये) Ś K₁-s D₁ शैल, Dn शैला (for शैल)
 —^b) K₁ B₁ Dn₂ सागरै, B₂ : D₁ : 1 S (G₂ :
 missing) 'र, D₃ 'र (for 'रे) Ś K₁-s सागर, B₁
 D₃ : 1 S T M₃-s 'रे, Dn₂ 'रा, D₃ 'रै (for 'रे)
 —^c) B₁ प्रतिहार्येत, Dn₂ D₁-s 'हन्येत (for 'हन्येत)
 —^d) D₂ : 6 ते (for [क्षा]सन्)

13 G₂ missing (cf v 1 11) — After 13, S
 (G₂ : missing) ins

1394* चुक्षुमे पृथिवी सर्वा दिशश्च प्रतिसस्वनु ।
 सभ्रान्तानि च भूतानि जलजान्यपि मारिष ।
 ते च सर्वे तथा यौधा संप्रहृष्टा युयुत्सव ।
 वर्तमाने तथा शब्दे रौद्रे जस्मिन्मयानके ।
 संपतस्तु रथौघेषु तव तेषा च भारत । [5]

[(L 2) T G₃ : 4 [अ]पि (for च) — (L 3) T
 M₃-s तदा (for तथा) T G₃ : 4 योधा (for यौधा)
 — (L 4) M₃-s transp शब्दे and रौद्रे G₁ M₁ : युद्धे
 (for रौद्रे)]

14 G₂ missing (cf v 1 11) —^a) Ś K (K₅
 missing) Dn₂ D₁ : 5 : 1 : 8 यथा, D₃ तथा (for ततो)
 —^b) Ś₂ reads 14⁸⁰ on marg —^c) Ś K (K₅ missing)
 D₁ : 4 : 5 : 1 : 8 तु, Dn₂ स्व- (for [इ]व) MSS
 निस्वन, D₃ निश्चल- (for निस्वन) —^d) K₁ B Dc₁
 Dn₁ तव, D₃ सर्व (for तस्य) Ś₂ K₁ : D₁ तथा
 भूदस्य सैन्यस्य, D₀ अभ्यवर्तत सैन्यस्य —^e) D₁ : 8
 सुमहानद्भुत स्वन

15 G₂ missing (cf v 1 11) —^a) T G₁ : 4

M₁ : तदा (for ततो) — D₂ : 4 : om. 15⁸⁰ —^a)
 D₃ पाण्डूना (for 'ना) —^d) B₁ D₁ पञ्चानाना

16 G₂ missing (cf v 1 11) —^a) B₁ दीप्ता
 स्यात्, D₁ दीप्ता*, D₃ प्रदीप्ता (for दीप्ताग्रा) B₁
 Dn₂ च (for रे) —^c) K₃ : 4 B Dc₁ Dn क्षपयि
 व्यतो, D₃ भक्षियि* (sic) (for भक्षयि*) —^d) D₂
 : 5 दीप्ताग्रा (for 'स्या) K₁ B Dc₁ Dn₁ D. G₁ M
 पद्मगा इव (by transp) D₃ दीप्ताग्र इव पद्मग

17 G₂ missing (cf v 1 11) —^a) T G₃ : 4 दिव
 (for दिश) — After 17⁸⁰, D₃ ins

1395* ततोऽन्तरिक्षं खगर्मेर्नानालिङ्गै सुभैरवै ।
 — D₀ om 17⁸⁰-19⁸⁰ —^d) Dn₂ D₃ लोके, D₃ लोक-
 (for लोकं) K₃ B Dc₁ Dn₁ S (G₂ : missing) लोक-
 राजन्गमस्तय

18 G₂ missing (cf v 1 11) D₃ om 18 (cf v 1
 17) D₁ : om 18-19 —^a) K₁ तदा, B₁ अथ
 (for तथा) —^b) B₁ Dc₁ Dn₁ D₁ : 3 T G₃ : M₃-s
 अमल्लेद्रे (by transp), B₂-s G₁ M₁ : अमला*, B₁
 विमलं D₂ ज्योति पीताम्बरेमले —^c) K₃ : 4 B Dc₁
 Dn D₃ S (G₂ : missing) महाराज (for महीपाल)
 —^d) Ś K₁ : B₁ Dn₁ D₁ : 1 T G₃ काष्णाय (D₃ कर्णाय)
 यसमहा (Dn₁ 'समा) (for 'मया) T G₁ M हुला,
 G₃ : गुला (for गुदा)

19 G₂ missing (cf v 1 11) D₁-s om 19 (cf
 v 1 17, 19) D₂ om 19 M₁ om (hapl) 19⁸⁰
 —^a) Dn₂ चतुर्दिश- (for 'दिश) B Dc₁ Dn₁ S (M₁
 om, G₂ : missing) चतुश्चक्रा द्वि (T G₁ : 4 M₁ : वि-
 चक्राश्च —^b) D₁ : शतघ्नीर (for 'घ्नो) K₁ B₁-s
 Dn₁ D₁ : बहुला गदा, B₁ Dc₁ Dn₂ [S]य हुला (Dn₂
 'दा) गदा, D₃ मुशला गदा, T G₃ : 4 M₃ : [S]य

चक्राणि च क्षुरान्तानि मण्डलानीव मास्रतः ॥ १९
 शस्त्राकृतिमिराकीर्णमतीव भरतर्षभ ।
 दृष्टान्तरिक्षमाविशाः पाण्डुपाञ्चालसृज्याः ॥ २०
 यथा यथा ह्ययुध्यन्त पाण्डवानां महारथाः ।
 तथा तथा तदत्तं वै व्यवर्धत जनाविष ॥ २१
 वध्यमानास्तथास्त्रेण तेन नारायणेन वै ।
 दक्षमानानलेनेव सर्वतोऽभ्यर्दिता रणे ॥ २२
 यथा हि शिशिरापाये दहेत्कक्षं हुताशनः ।
 तथा तदत्तं पाण्डूनां ददाह ध्वजिनीं प्रभो ॥ २३

आपूर्यमाणेनास्त्रेण सैन्ये क्षीयति चाभिभो ।
 जगाम परमं त्रासं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ २४
 द्रवमाणं तु तत्सैन्यं दृष्ट्वा विगतचेतनम् ।
 मध्यस्थतां च पार्थस्य धर्मपुत्रोऽब्रवीदिदम् ॥ २५
 धृष्टद्युम्न पलायस्व सह पाञ्चालसेनया ।
 सात्यके त्वं च गच्छस्व वृष्ण्यन्धकवृत्तो गृहान् ॥ २६
 वासुदेवोऽपि धर्मात्मा करिष्यत्यात्मनः क्षमम् ।
 उपदेष्टुं समर्थोऽयं लोकस्य किमुतात्मनः ॥ २७
 संग्रामस्तु न कर्तव्यः सर्वसैन्यान्ब्रवीमि वः ।

C. 7 8222
 B 7 188 25
 K 7 200 30

हुत्वा गु(Gs 'वा गु)डा (Ms : हुत्वा), G1 M1 : [s]य
 नहन्तश्च (for स्य हुताशना) B1 शतद्वयात्मगला गता
 —^d) D- : G1 च (for [इ]व) — After 19, G1
 M1 : ins

1395* पाशाश्च विविधाकारा नाराचाञ्जलिक्लान्तया ।
 संपतन्व[] स्त दृश्यन्ते शतशोऽप्य महत्तदा ।
 यथा युगक्षये घोरे परिमृतं जगद्भवेत् ।
 तद्दत्तासीतदा राज्ञ्योविमृतं नम न्यलन् ।
 [(L 3) G1 बहिन् (for परि)]

20 G2 missing (cf v l 11) —^a) D1- : सन्ना
 कृतिनिन् (for श) —^b) D1 : क्षानीनु (for क्षतीव)
 K1 D1 D1 पुत्त्यर्षेण —^c) D1 : शतरीक्षम् —^d)
 D1 : पचाल- (for पाञ्चाल)

21 G2 missing (cf v l 11) S1 om (hapl)
 21^{ab} —^a) D1 : रथा हया (for यथा यथा) K1 : हि
 युध्यत, T G1 : न्य यु (for ह्ययुध्यन्त) —^b) S1 K1-
 D1 पाण्डुपाञ्चालसृज्या (=20^d) —^c) D1 : न्यशीर्यत (for
 न्यवर्धत)

22 G2 missing (cf v l 11) —^a) B तदस्त्रेण,
 D1 D1 D1 तदा* (for तया*) D1 : युध्यमाना यथा-
 स्त्रेण, G1 M1 : घक्ष्यमाणान्द्रास्त्रेण —^b) G1 om. तेन
 S1 K (K1 missing) D1 च, D1 : १ : ३ ते (for वै)
 — After 22^{ab}, G1 M1 : ins. a passage given in App
 I (No 21) D1 : १ : ३ om. 22^c —^c) S1 B1 D1
 २-३ T G1 [स]नलेनैव, D1 महत्तदा (for [स]नलेनैव)
 —^d) D1 : न्ययिता, M1-३ ह्यर्दिता (for अभ्यर्दिता)
 B1 चन्, D- शरै, T G1 परै, G1 : M परै (for
 रणे)

23 G2 missing (cf v l 11) B1 om. 23^b-24^a

—^b) G1 M दहन् (for दहेन्) S1 D1 कश्य (for
 कक्ष)

24 G2 missing (cf v l 11) B1 om 24^a (cf.
 v l 23) B1 om. (hapl) 24^{ab} —^a) D1 आपूर्य-
 माणे चास्त्रेण —^b) D1 क्षिपति, D1 क्षीयती (for
 ति) S1 चाभिभो, K1 D1 : ६ चाविभो, K1 B (B1
 om.) D1 D1 च प्रभो (for चाभिभो) —^c) S1
 K1 : कुतपुत्रो, D1 : D1-१ : ३ G1 : M धर्मराजो (for
 'पुत्रो)

25 G2 missing (cf v l 11) —^a) S1 च तद्,
 D1 तत, T G1 M तथा, G1 तदा, G1 यथा (for
 तु तद्) —^b) D1 : च (for वि-) S1 K1-चेतन,
 D1 : ६ T G1 : M1-३-चेतसं (for 'नम्) —^c) K1
 D1 : १ : ३ मध्यस्थाना (for 'स्थता) D1 हि (for च)
 —^d) D1 : १ : ३ S (G2 : missing) धर्मराजो (for
 'पुत्रो)

26 G2 missing (cf v l 11) —^b) M1 : पांचाल्य
 (for ल-) —^c) D1 स्व हि, D1 : ३ स्वव (for स्व
 च) —^d) K1 B1 D1 महान्, D1 स्वय, D1 : १ : ३
 पुर, T G1 : ३ भवान् (for गृहान्) S1 K1-
 D1 : ६ वृष्ण्यन्धकयुत पुर (D1 : ३ पुरसर, D1 निवेशन)

27 G2 missing (cf v l 11) —^b) D1 : आत्म-
 नक्षणं (sic), D1 रक्षण, D1 नो हित (for न क्षमम्)
 —^c) D1 उपवेष्टुं, D1 'देश- (for देष्टुं) S1 : [s]सौ,
 D1 हि (for अं) B D1 D1 श्रेयो ह्यु (B1-३ ह्य)पदि-
 शत्येव —^d) B1 किमु च (for किमुत)

28 G2 missing (cf v l 11) —^a) D1 : S (G2 :
 missing) वो (for तु) —^b) D1 च (for व)
 —^c) S1 K1-३ तु (for हि) B1 सर्वै, D1 सर्व- (for

अहं हि सह सोदयैः प्रवेक्ष्ये हव्यवाहनम् ॥ २८
भीष्मद्रोणार्णवं तीर्त्वा संग्रामं भीरुदुस्तरम् ।
अवसत्स्याम्यसलिले सगणो द्रौणिगोष्पदे ॥ २९
कामः संपद्यतामस्य वीभत्सोराशु मां प्रति ।
कल्याणवृत्त आचार्यो मया युधि निपातितः ॥ ३०
येन बालः स सौभद्रो युद्धानामविशारदः ।
समर्थैर्वहुभिः क्रूरैर्घातितो नाभिपालितः ॥ ३१

येनाविब्रुवता प्रश्नं तथा कृष्णा सभां गता ।
उपेक्षिता सपुत्रेण दासभावं नियच्छती ॥ ३२
जिघांसुर्धार्तराष्ट्रश्च आन्तेष्वश्वेषु फल्गुनम् ।
कवचेन तथा युक्तो रक्षार्थं सैन्धवस्य च ॥ ३३
येन ब्रह्मास्त्रविदुषा पाञ्चालाः सत्यजिन्मुखाः ।
कुर्याणा मज्जये यत्नं समूला विनिपातिताः ॥ ३४
येन प्रव्राज्यमानाश्च राज्याद्वयमधर्मतः ।

सह) Dn2 D5 S (G5 missing) सो(D5 सौ)दयं ,
D4 : १ सौदयै (for सो')

29 G2 missing (cf. v 1 11) —^a) T G1 3 : 4 M
-द्रोणार्णवौ (for 'र्णव' G5 lacuna for तीर्त्वा —^b)
K3 4 B Dc1 Dn D1 2 4 6-8 संग्रामे (for 'म' D5
भीत (for भीरु) Dc1 Dn D2 6 -दुस्तरे, D4 दर्शने
(for -दुस्तरम्) D5 संग्रामे भीरुताकर, S (G2 5 miss
ing) 'मे भीम(M8-5 'रु)दुस्तरौ —^c) Ś2 D3 G1 M8-5
अवसीदामि, K4 Dn2 D1 4 6-8 वि(D5 नि)मज्जिष्यामि,
B1-3 Dc1 अवमक्षा(Dc1 'क्ष्या)मि, B4 'सन्नोस्मि, Dn1
अवसक्षाम, D5 विमज्जिष्यामि, T G3 4 अवपत्स्यामि,
M1 2 अपव' (for अवस') K4 B1-4 D (except D1)
T G1 3 4 M8-5 सलिले (for [अ]स') B5 अवशोस्मि
निमग्नोद्

30 G2 missing (cf. v 1. 11) —^a) K1 समुद्य
ताम्, G1 M1 2 संपत्स्य' (for संपद्य') Dn2 D2 4-8
T G3 4 M8-5 अद्य (for अस्य) —^b) D3 अद्य (for
आशु) Dn2 D2 4 5 7 8 राज्ञो दुर्योधनस्य च —^c) D4 5
om (hapl) 30^a-33^d —^c) K4 B2 5 D2 वृत्तिद्, D3
वृत्तम् (for -वृत्त) B1 2 Dc1 Dn1 D5-8 S (G2 5
missing) ह्याचार्यो, B4 वाचार्यो (for आचार्यो) Dn2
कल्याणवृत्त्य *चार्यो

31 G2 missing (cf. v 1 11) D1 5 om 31 (cf
v 1 30) —^a) Ś2 K2 समर्थो (for 'थैर्' M8
वीरैर् (for क्रूरैर्) —^d) Dc1 Dn1 नातु-, D5 न तु
(for नाभि)

32 G2 missing (cf. v 1 11) D4 5 om 32 (cf
v 1 30) —^a) Ś2 K1-3 D1 चाब्रुवता, B1 3 Dn2
T G3 4 M8-5 विब्रुवता; B4 Dc1 Dn1 D5-8 G1 M1 2
विब्रुवती, B5 प्रब्रुवता (for [अ]विब्रु') D5-8 प्रभास
—^b) Dn2 D5 T G1 3 M1 2 4 सभागता, G4 सहा
गता (for सभा गता) D5 तथा कृष्णामिमा गता —^d)
B1 Dc1 Dn1 T G1 4 M दासी-, D7 8 दास्य (for

दास) Ś1 K3 D5 हि (D5 तु) गच्छती, K1 2 T G3 4
M1 2 निगच्छती (T G3 4 'ति), Dn नियच्छति, M8-5
च गच्छती (for निय') K4 D1 दामभावेन गच्छती
— After 32, S (G2 5 missing) ins

1397* रक्षणे च महान्यतन सैन्धवस्य कृतो युधि ।
अर्जुनस्य विघातार्थं प्रतिज्ञा येन रक्षिता ।
व्यूहद्वारि वयं चैव धृता येन जिगीषवः ।
वारित च महर्हस्यै प्राविशत्तद्ययाबलम् ।

[(L 1) G1 M8 रक्षती (for 'ने) — (L 2) G3
रक्षता (for रक्षिता) — (L 3) G1 M1-3 जिगीषता (for
'पव) — (L 4) T G4 प्राविशत्तद्, G1 M प्राविशत
(for प्राविशत्तद्)]

33 G2 missing (cf. v 1 11) D1 5 om 33 (cf.
v 1 30) —^a) Dn2 धार्तराष्ट्रेषु, D3 'राष्ट्रोस्तौ, D5
'राष्ट्रश्च, D7 'राष्ट्रस्य (for 'राष्ट्रश्च) —^b) B1 आतेषु,
Dc1 (sup len as in text) क्रातेषु (for आन्तेषु) B1
D2 7 M1 2 अस्त्रेषु (for अश्वेषु) Ś2 फल्गुन, K3 B1
8-5 Dc1 Dn1 D1 8 7 8 फाल्गुन, K4 Dn2 D2 फाल्गुन
(for फल्गुनम्) B2 आते युद्धेषु फाल्गुन, D3 आत
येन च फा' —^c) D5 मया (for तथा) B Dc1 Dn1
गुप्तो (for युक्तो) —^d) D5 हि (for च)

34 G2 missing (cf. v 1 11) D2 om. 34 —^a)
Dn1 विदुषा (for 'पा) —^b) Dc1 Dn1 M1 2 पां-
चाल्या, Bom ed पचाला (for पाञ्चाला) —^c) D5
मे (for मज्) D5 नित्य (for यत्न) —^d) Ś1 K1 3
D1 समूल, D5 सबला, D5 सपत्ना (for समूला) Ś1
विनिपातित — After 34, S (G2 5 missing) ins

1398* ग्रहणे च परो यत्न कृतस्तेन यया मम ।
विदित सर्वमेवैतद्भवता सर्वयोधिनाम् ।

[(L 2) G4 विदिश (sic) (for 'त) M8-5 [र]ह
(for [र]नद्) G1 M1 2 भवतां शमनिच्छतां, M8-5 'ता
शुश्रूक्षता (for the post half)]

निवार्यमाणेनास्माभिरनुगन्तुं तदेपिताः ॥ ३५

योऽसावत्यन्तमस्मासु कुर्वाणः सौहृदं परम् ।

हतस्तदर्थं मरणं गमिष्यामि सवान्वयः ॥ ३६

एवं ब्रुवति कौन्तेये दाशार्हस्त्वरितस्ततः ।

निवार्य सैन्यं बाहुभ्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३७

शीघ्रं न्यस्यत शस्त्राणि बाहेभ्यश्चारोहत ।

एष योगोऽत्र विहितः प्रतिघातो महात्मना ॥ ३८

द्विपाश्वस्यन्दनेभ्यश्च क्षितिं सर्वेऽजरोहत ।

एवमेतन्न वो हन्यादस्त्रं भूमौ निरायुधान् ॥ ३९

यथा यथा हि युध्यन्ते योधा ह्यस्त्रवलं प्रति ।

तथा तथा भवन्त्येते कौरवा बलवत्तराः ॥ ४०

निक्षेप्यन्ति च शस्त्राणि बाहेनेभ्योऽस्त्रस्य ये ।

तान्नैतदस्त्रं संग्रामे निहनिष्यति मानवान् ॥ ४१

ये त्वेतत्प्रतियोत्स्यन्ति मनसापीह केचन ।

C 7 8236
B 7 159 42
K 7 200 48

35 G₂ missing (cf. v 1 11) —^a) B₁ निवारिता सुपुत्रेण, D₂ D₂ : निवार्यमाणा न वय, D₃ न निवारित वानन्मान्, D₄ e-₃ निवार्यमाणानि (D₂ 'गेन) वय —^d) G₁ : M₁ तदोपित (G₁ 'ता, M₁ 'त), M₁ : तदैपित, M₁ : तदैपित (for 'पिता) S K₁-₃ D₁ नानुगतु तदैपिणा (S₁ K₂ : 'ता, K₁ 'त), B₁ कर्तुं युद्ध तदैपिण, D₂ D₁-₃ नानुयानान्तदैपिण (D₁ : 'णा), D₂ नानुयानान्तादपिण, D₂ युद्ध कर्तुं तदैपिण — After 35, S (G₂ : missing) ins

1399* वनवासान्निवृत्ताना ममये च तथा कृते ।

नेहश्च दर्शितो नित्य प्रत्यक्ष वो महारथा ।

36 G₂ missing (cf. v 1 11) —^a) K₂ यो नान्, B₁ 3-₄ D₂ D₁ D₂ : सोमाव् (for योऽमाव्) D₂ D₁ : 3 अस्माक (for अस्मानु) D₂ योमावस्माकमस्यतं, G₁ M₁ : सोपि चात्यतमस्मासु, M₂-₃ सोसावस्यतमस्माक —^b) B₁ महव् (for परम्) —^c) S₁ D₂ S (G₂ : missing) तदर्थे, D₂ D₁ : 3 तदस्त्र (for ये) —^d) D₂ D₁ : 3 करिष्यामि, D₂ करिष्यति (for गमिष्यामि)

37 G₂ missing (cf. v 1 11) Before 37, G₁ ins मज्जय —^a) D₂ वदति (for ब्रुवति) D₁ : 3 : 3 कौरव्ये (for कौन्तेये) —^b) D₂ : 3 तदा (for तत)

38 G₂ missing (cf. v 1 11) —^b) D₁ बाहनेभ्यश्च (hypermetric) (for बाहेभ्यश्च) —^c) B₁ : 3 D₂ D₁ D₂ : T G₁ : M प्रतिघाते, D₁ प्रतिषेधे, D₂ प्रविवातो (for प्रति) D₂ S (G₂ : missing) महारमन (for 'रमना)

39 G₂ missing (cf. v 1 11) —^a) D₂ : T G₁ M₁ : द्विपेभ्य, G₂ : द्विपाश्व (for 'श्व) G₁ चंदनेभ्यश्च (for 'स्यन्दने') —^b) B₁ : 3 D₂ D₁ D₂ S (G₂ : missing) क्षिप्र (for क्षितिं) D₂ : 3 निपातित (for अजरोहत) —^c) D₂ एव (for भूमौ) — After 39, D₂ ins

1400* सायुधान्युध्यमानान्वो हन्यादेतानपि ध्रुवम् ।

40 G₂ missing (cf. v 1 11) —^a) S K (K₂ missing) D₂ D₁ : 3 ह्ययुध्यत (K₄ D₂ : 'ते [sic]), D₂ D₁ D₁ हि युध्यत, D₂ ह्ययुध्यत (for हि युध्यन्ते) —^b) D₂ ये वा, D₁ : 3 यो वा, G₁ M योधा (for योधा) K₂ B D₂ D₁ D₂ : S (G₂ : missing) ह्य (D₂ ह्य) अस्त्रमिदं, K₄ अस्त्रवल (for ह्यस्त्रं) —^c) D₂ om one तथा — After 40, D₂-₃ ins

1401* रामेण पृथिवी सर्वा नि क्षत्रियगणा कृता ।

अनेनास्त्रेण भीमेन क्षत्रमुत्सादित पुरा ।

यत्तन्नारायण तेज अस्त्रतेज प्रमर्दनम् ।

तदस्त्रं निर्मित पूर्वं विष्णुना प्रभविष्णुना ।

यदा निपातितो दैत्यो हिरण्याक्षो महासुर । [5]

तदा नारायणास्त्रं हि पूर्वसृष्ट हि विष्णुना ।

तं निपात्य महादैत्यं द्वापरान्ते नृपोत्तम ।

रामेण तप आस्थाय लब्ध पूर्वं महात्मना ।

देवदेव समाराध्य विष्णु त्रिभुवनेश्वरम् ।

तस्माद्रोणमनुप्राप्त सर्वास्त्रप्रतिवारणम् । [10]

तथैतदि महाशस्त्रं केनचित् निवार्यते ।

नारायणास्त्रस्य नृपा एष योगो निवारणे ।

[(L 1) D₂ निक्षत्रिय (for निक्षत्रं) — (L 3) D₂ मव- (for अस्त्र) — (L 4) D₂ सृष्ट हि विष्णुना पुरा (for the post half) — D₂ om (hapl) lines 5-6 — (L 5) D₁ भीमो (for दैत्यो) D₂ हिरण्याक्षो महासुर (for the post half) — (L 6) D₂ तदा नारायणास्त्रस्य (for the prior half) D₂ om. from पूर्वसृष्ट up to नृपा (in the prior half of line 12) — (L 9) D₂ देवे (for देव) — (L 10) D₁ अनु (for अनु) — (L 12) D₂ उपायोस्ति निवारणे (for the post half)]

41 G₂ missing (cf. v 1 11) D₂ om. 41*-42* G₁ M₁ : 2 transp 41 and 42 —^a) D₁ निक्षेपति, D₂ न क्षेप्यति B₁ : 3 D₂ M₂-₃ तु (for च) D₄ निक्षिप्ये-

C 7 8226
B 7 199 42
K 7 200 48

निहनिष्यति तान्सर्वान्रसातलगतानपि ॥ ४२
ते वचस्तस्य तच्छ्रुत्वा वासुदेवस्य भारत ।
ईषुः सर्वेऽस्त्रमुत्साष्टुं मनोभिः करणेन च ॥ ४३
तत उत्सष्टुकामांस्तानस्त्राण्यालक्ष्य पाण्डवः ।
भीमसेनोऽब्रवीद्राजनिदं संहर्षयन्वचः ॥ ४४
न कथंचन शस्त्राणि मोक्तव्यानीह केनचित् ।
अहमावारयिष्यामि द्रोणपुत्रास्त्रमाशुगैः ॥ ४५
अथ वाप्यनया गुर्व्या हेमविग्रहया रणे ।
कालवद्विचरिष्यामि द्रौणेस्त्रं विशातयन् ॥ ४६

पसति चास्त्राणि T Gs 4 निक्षिप्यते तु शस्त्राणि, G1 M1 2 ये निक्षिप्यति शं —^δ) K4 D1 5 ते, T Gs च (for ये) G1 M1 2 वाहनेभ्योवरोहते — After 41^{ab}, T Gs 4 Ms 5 ins

1402* येऽजालं कुर्वते वीरा नमन्ति च विवाहना ।

—^ο) B4 तानेतद् (for तान्ने) S2 तानेव चैतत्सम्रामे —^d) S2 वि, B4 न (for नि-)

42 G2 missing (cf v l 11) Ds om 42^{ab} (cf v l 41) G1 M1 2 transp 41 and 42 —^a) S1 K4 Dn2 D1 2 यत् (for ये) D4 5 7 8 [ए]न (for [ए]त्त) T Gs योक्ष्यति (for -योत्स्यन्ति) —^δ) Ds ह; T Gs 4 हि (for [ह]द्) Ks D1 7 Gs M4 केन च, G1 तेन च (for केचन) — K2 om (hapl) 42^c-43^d —^ο) Dn2 हनिष्यति ह; Ms निहनिष्यति (for 'प्यति) D2 4 5 7 हति क्षिति (D1 om क्षिति) गता न्सर्वान्

43 G2 missing (cf v l 11) Ks om 43 (cf v l 42) —^a) Ds श्रुत्वा नु (for तच्छ्रुत्वा) —^δ) G1 M1 2 सैनिका, Ms 4 5 (sup lsn) भाषित (for भारत) —^ο) K1 एषु, Dn हेषु, D4-8 हेषु, G1 M ऊषु; Gs 4 ऊषु (for ईषु) Ks 4 B (except B1) Ds 4 6-8 T G1 3 M समुत्सष्टु, Ds समुत्स्रज्य, G4 समुत्स्रष्टा (for सस्त्रमुत्स्रष्टु) —^d) S1 मनसा (for मनो मि) T कारणेन (for करणेन) Ds वाहादवततार च, D1 3 मनोभिस्ते व्यर्चितयन्, G1 M1 2 मनोभि करणै सह, Gs 4 Ms-5 महद्दि का (Ms क) रणैश्च ह

44^{ab}) D1 8 च (for तान्) S K (Ks missing) D1 8 तत उत्सष्टुकामानाम् Dn2 Ds-8 T G1 3 M1 2 5 शस्त्राणि (for शं) D1 lacuna, Ds M1 2 आलोक्य

न हि मे विक्रमे तुल्यः कश्चिदस्ति पुमानिह ।
यथैव सवितुस्तुल्यं ज्योतिरन्यन्न विद्यते ॥ ४७
पश्यध्वं मे दृढौ बाहू नागराजकरोपमा ।
समर्थौ पर्वतस्यापि शैशिरस्य निपातने ॥ ४८
नागायुतसमप्राणो ह्यहमेको नरेष्विह ।
शक्रो यथाप्रतिद्वंद्वो दिवि देवेषु विश्रुतः ॥ ४९
अद्य पश्यत मे वीर्यं बाह्वोः पीनांसयोर्युधि ।
ज्वलमानस्य दीप्तस्य द्रौणेस्त्रस्य वारणे ॥ ५०
यदि नारायणास्त्रस्य प्रतियोद्धा न विद्यते ।

(for आलक्ष्य) D1 5 तत उत्सष्टवतस्तान्वालोक्ष्य पाण्डव स्त्रदा (Ds स च पाण्डव) —^ο) Ds तत्र (for राजन्) —^d) Ds वै (for स)

45^δ) B Dc1 Dn1 Ds S (Gs missing) त्यक्तन्यानि (for मोक्त) Ds 7 ह (for [ह]द्) —^ο) D1 अहमा चारयिष्यामि — Ds om (hapl) 45^d-46^c —^d) G2 आहवे (for आशुगै)

46 Ds om 46^{ab} (cf v l 45) —^a) K4 Dn2 D2 4 5 7 8 गद्या (for अथ वा) Ds गद्या, Gs ह्य नया (for [अ]प्य) — Dn1 om 46^c-47^b —^ο) S1 Ks कालविद् (for 'वद्) K4 B1-8 5 प्रहरिष्यामि, B4 Dc1 D1 S (Gs missing) प्रचरि, Ds हि च (for वि-चरि) —^d) D4 विशारयन्, D1 विशा पते (for विशातयन्)

47 Dn1 om 47^{ab} (cf v l 46) —^a) Ds च (for हि) Ms om विक्रमे —^δ) Ds अन्य (for अस्ति) Ds हति (for हद्) —^ο) Dc1 Dn1 तयैव, D1 8 युध्यैव (for यथैव)

48^a) Dn2 पश्यध्वे (for 'ध्व) B Dc1 Dn1 S (Gs missing) पश्यतेमौ (B1 'श्य ध्वेमौ) हि मे बाहू —^δ) Ds गजराज (for नाग) —^ο) Ds ह्व (for अपि) K4 D1 पर्वतस्यापि सामर्थ्यौ (sic) —^d) Dn1 शिशिरस्य, Ds 5 7 8 शिखरस्य (for शैशि) K1 निपातिते, Ds S (Gs missing) निवारणे (for निपातने)

49^a) Ds शत (for सम-) —^ο) G1 M यया शक्रो (by transp) D1 8 [अ]प्रतिवलो (for 'द्वंद्वो)

50^a) Dn2 Ds 4-8 पश्यंतु, Ms-5 पश्यतु (for 'त) —^δ) Ds भीमांसयोर् (for पीनां) Ds मृधे, Ds अपि (for युधि) —^d) Ds अस्त्रनि (for अस्त्रस्य)

अद्यैनं प्रतिपोत्सामि पश्यत्सु कुरुपाण्डुषु ॥ ५१
 एवमुक्त्वा ततो मीमो द्रोणपुत्रमरिदमः ।
 अम्ययान्मेवघोषेण रथेनादित्यवर्चसा ॥ ५२
 स एनमिषुजालेन लघुत्वाच्छीघ्रविक्रमः ।
 निमेषमात्रेणासाद्य कुन्तीपुत्रोऽभ्यवाकिरत् ॥ ५३
 ततो द्रौणिः प्रहस्यैनमुदासमभिभाष्य च ।
 अवाकिरत्प्रदीप्ताग्रैः शरैस्तैरभिमन्त्रितैः ॥ ५४
 पन्नगरिव दीप्तास्यैर्वमद्भिरनलं रणे ।

अवकीर्णोऽभवत्पार्थः स्फुलिङ्गैरिव काञ्चनैः ॥ ५५
 तस्य रूपमभूद्राजन्मीमसेनस्य संयुगे ।
 खद्योतैरावृतस्येव पर्वतस्य दिनक्षये ॥ ५६
 तदस्त्रं द्रोणपुत्रस्य तस्मिन्प्रतिसमस्यति ।
 अवर्धत महाराज यथाग्निरनिलोद्धतः ॥ ५७
 विवर्धमानमालक्ष्य तदस्त्रं मीमविक्रमम् ।
 पाण्डुसैन्यमृते मीमं सुमहद्भयमाविशत् ॥ ५८
 ततः शस्त्राणि ते सर्वे समुत्सृज्य महीतले ।

C 7 8235
 B 7 189 61
 K 7 200 69

51 °) Śs Dn2 D1 s - s अय (for अय) K3 B
 Dc1 Dn1 D1 [ए]त्, D2 स (for [ए]न) —^d) K6
 पश्यत् कुरुपाण्डवा, G2 तथा पश्यत्सु पाण्डुषु — K4
 B1 2 2 (marg) Dc1 (marg) Dn2 D1-s T ins

1403* अर्जुनार्जुन वीमसेनो न न्यत्वं गाण्डिव त्वया ।
 शशाङ्कस्येव ते पद्मे नैर्मन्यं पातयिष्यति ।
 अर्जुन उवाच ।

मीम नारायणाख्ये मे गोषु च ब्राह्मणेषु च ।
 एतेषु गाण्डिव न्यस्यमेवदि घृतमुत्तमम् ।

[(L 1) D1 om the second अर्जुन D1 गाविव
 D-2 न्यस्यतो गाविव तव (for the post half) — (L 2)
 B1-3 शशाङ्क इव (for 'कस्येव) Dc1 Dn2 D3 T कोर,
 D1 2 पद्म (for पद्मे) Dn2 नैर्मन्ये, D1 4-6 निमले
 (for नैर्मन्ये) Dc1 प्रापयिष्यति (for पात) B1 s
 नि (B2 ने) मंजो न मविष्यति, D1 8 निर्मलस्य मविष्यति
 (for the post. half) — (L 3) B1-3 नागवणाक्षेषु,
 Dc1 D1 7 वनेले मे, Dn2 'वणाख्ये यो (for 'वणाख्ये मे)
 Dn2 ब्रह्मणो (for मा°). B1-3 D3 ब्राह्मणेषु च गोषु च
 (for the post half) — (L 4) D1 7 8 गाविव B1 3
 गाविवन्मान पकस्तु, B2 गाविव न्यस्यता वय (for the prior
 half) B1 3 शशाङ्कस्येव मे सदा, B3 नाशान्निगे बडे सदा
 (sic) (for the post. half)]

52 °) K3 4 B2 Dn2 D2 2 5 6 T उक्तम् (for उ
 क्त्वा) —^d) B Dc1 Dn1 D2 2 अरिदम, D1 G2 4
 'दम (for 'दम) — After 52, S (G5 missing)
 ins

1404* कम्पयन्नेतिर्नां सर्वां श्रासयश्च चमूं तव ।
 शङ्खशब्दं महत्स्ववा सुवशब्दं च पाण्डव ।
 तस्य शङ्खस्वनं श्रुत्वा बाहुशब्दं च तावका ।
 समन्तात्क्रौञ्चकृत्य शरव्रातैर्वाकिरत् ।

[(L 3) M1-3 मुज- (for बाहु) — After line 3,

G1 M1 2 ins

1405* समकम्पन्त विप्रता शङ्खमूत्र प्रसृजुः ।]

53 °) B2 D3 एवम्, D1 M2-3 एवान्, T G1-4
 M1 2 एवान् (for एवम्) D1 जालेषु, G2 जालानि
 (for जालेन) —^b) D5 T G1 M लघुना (for
 लघुत्वात्) D1 7 8 विक्रम, M1 विक्रम (for 'म)
 D3 लघुना शीघ्रकृत्तम, G2 वायुना साम्यविक्रम —^c)
 D1 सोद्यैव, S (G5 missing) बाञ्छाद्य (for बासा°)
 Ś1 K3 B2 निमेषमात्रमासाद्य, D3 मात्रे प्राञ्छाद्य —^d)
 K1 [5] लवाकिरत्, D3 [5] लवा° (for सभ्यवा)

54 °) D2 4 5 om 54^{ab} —^a) Ś2 तय (for ततो)
 —^b) B Dc1 Dn इवतम्, D1 उदायम् (sic), S (G5
 missing) उदयन् (for उदायम्) —^c) D2 4 5 प्रच्छा
 दयधरी (D3 'रस की) साख्ये (D5 ग्रै) —^d) D1 शस्त्रै-
 स्तैर्, D5 शस्त्रास्त्रैर् (for शस्त्रैर्) Ś1 अस्त्राणि, D1 8
 तेनाभि (for तैरभि) D2 अभिसमृत्

55 °) D1 8 सूत्रिर् (for वम°) B (except
 B1) ज्वलन Dn1 गरल (for अनल) Ś2 K1 2 4 D1
 बहु (for रणे) Dn1 D1 5 मर्मभि (Dn2 'वि) द्विरल रणे
 —^c) D2 2 7 8 M3-3 अवाकीर्णो (for अय)

56 °) B1 अय (for तस्य) B2 तदपमभवद्राजन्
 —^c) Dn1 D1 आवृतस्यैव (for 'स्येव)

57 °) D1 तदस्त्र, M2 तदस्त्र (for स्त्र) —^b)
 Ś K1-3 Dn2 D3 6 अति (Dn2 D3 अभि) समस्यति, D1
 प्रतिसमिष्यति, D1 8 अप्रतिशास्य (D5 म्य) ति, S (G5
 missing, M5 sup in) प्रतिसमासति, M5 (orig)
 'समागते (for 'समन्यति) — D3 om 57^{cd}

58 °) Ś K1 2 4 Dn2 D1 8 प्रवर्धमानम्, D1 5 8
 अवर्ध (for विव°) M1-3 आलोक्य (for आलक्ष्य)

C 7 9255
B 7 199 61
K 7 200 69

अवारोहन्नथेभ्यश्च हस्त्यश्चेभ्यश्च सर्वशः ॥ ५९
तेषु निक्षिप्तशस्त्रेषु वाहनेभ्यश्चयुतेषु च ।
तदस्त्रवीर्यं विपुलं भीममूर्धन्यथापतत् ॥ ६०

हाहाकृतानि भूतानि पाण्डवाश्च विशेषतः ।
भीमसेनमपश्यन्त तेजसा संवृतं तदा ॥ ६१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७०

१७१

संजय उवाच ।

भीमसेनं समाकीर्णं दृष्ट्वास्त्रेण धनंजयः ।
तेजसः प्रतिघातार्थं वारुणेन समावृणोत् ॥ १
नालक्षयत तं कश्चिद्धारुणास्त्रेण संवृतम् ।
अर्जुनस्य लघुत्वाच्च संवृतत्वाच्च तेजसः ॥ २

साश्वसूत्रयो भीमो द्रोणपुत्रास्त्रसंवृतः ।
अग्रावग्निरिव न्यस्तो ज्वालामाली सुदुर्दशः ॥ ३
यथा रात्रिक्षये राजकुयोर्तीव्यस्तगिरिं प्रति ।
समापेतुस्तथा वाणा भीमसेनरथं प्रति ॥ ४
स हि भीमो रथश्चास्य हयाः सूतश्च मारिप ।

—^०) Ś K1-3 सैन्यादृते, Ś1 (also) -सैन्यादृते, B1
Dc1 Dn2 D3 M1 'नृ' (s10) (for -सैन्यमृते) Dn1
पाण्डुसैन्यान्यभिमात्सुमहद्भयमुपाविशत् (s10)

59 ^a) Ś K1-3 Dn2 D1 2 3 7 8 दिव्यानि (for ते
सर्वे) D3 तत् सर्वाणि शस्त्राणि —^c) Ś2 Dn1 D3
अवारोहद्, T G2-4 M3-5 अवातरन्, G1 M1 2 'पतन्'
(for 'रोहन्') —^d) Dn2 D3 3 6 7 8 तुरगेभ्यश्च (for
हस्त्यश्चे) Ś3 K1 2 B1-3 Dc1 Dn1 च सर्वतः; D3
सहस्रश (for च सर्वश)

60 ^a) Dr om. निक्षिप्त D1 5 तेषु शस्त्रेषु निक्षिप्त
(D3 से), D3 तेषु शस्त्रेषु क्षिप्तेषु —^b) D3 वाहनेषु
(for 'नेभ्यश्च') — After 60^{ab}, D3 ms

1406* उपरिष्टाङ्गमन्यत्र यत्र योधान्प्रपश्यति ।
गुहीतशस्त्रानारूढान्वाहनेषु महात्मसु ।
यत्र यत्र प्रयाति स क्रममाणं रणाजिरे ।
तत्र तत्र त्रिमुक्तास्ता सर्वेऽदृश्यन्त सघश ।
ततोऽपश्यद्गणे भीम गदाहस्तमारिदमम् । [5]
असंभ्रान्तं समायान्त द्रोणपुत्ररथं प्रति ।

—^०) S (G3 missing) सकल (for विपुल) B1 तद-
स्त्रमस्त्र विपुल, B2-5 Dc1 Dn D3-5 7 तदस्त्र (Dn2 'स्त्र')
वीर्यवि (B2 D1 'यं वि') पुलं —^a) D3 असंभ्रम, T
G2-4 M3 अपातयत्, M1 2 अवापतत् (for अधाप')

61 ^b) D3 पाण्डवान्भयमाविशत् —^c) D3 6 अपश्य-
तत् (for दृश्यन्त) —^d) D3 संवृते (for 'त') Ś
K (K3 missing) तत्, D1 तथा, D4 सदा (for तदा)

Colophon om in Ś1 K1-3 K5 G5 missing
— Sub parvan B1 8 Dc1 Dn1 नारायणास्त्रमोक्ष
— Day of Drona's Generalship K4 पचमदिवसयुद्धे
— Adhy no (figures, words or both) Dn1 200,
D2 202, D3 93, T G2 3 194, G1 M1 2 193, G4
193, M3-5 192 — Śloka no Dc1 61, Dn1 60

171

— This adhy is missing in K5 G5 (cf. v 1 7
125 14, 137 9)

1 ^a) D3 अस्त्रेण तु, T G1 M1 2 भीमसेने, G2
M3-5 'सेन' (for 'सेन') —^b) D3 दृष्ट्वा भीम, S (G3
missing) अस्त्र दृष्ट्वा (for दृष्ट्वास्त्रेण) —^c) T G2 4
M3-5 वारुणेनैव (G2 4 M3 'न') मावृणोत्

2 ^a) B2-5 D2 तत् (for त) Dn2 नालक्षयस्तत्
कश्चिद्, D3-5 नालक्षयस्तत् (D3 'दा' क' —^b)
D1 दारुणास्त्रेण (for वारु') —^c) G1 सर्वश (for
तेजस)

3 ^a) Dc1 Dn1 D3 अजो (for रथो) B1 साश्व
सूतध्वजरथो, D3 साश्वशस्त्रसतो भीमो (s10) —^d) Ś
K1-3 G2 4 [हृ]व (for सु) D1 7 8 दुर्लभ (for
दुर्दश) K4 D1 ज्वालामालीव संवृतं (D1 त)

4 ^b) Dn1 D1 ज्योतिषा (for ज्योतीषि) D3 6
T G1-4 M1 5 [क्ष]स्त (for [क्ष]स्त-) — B1 reads
4^{cd} on marg —^c) D3 समीपे तु, S (G3 missing)
समाजग्मुस् (for पेतुस्) M4 तदा (for तथा)

संवृता द्रोणपुत्रेण पावकान्तर्गताभवन् ॥ ५
 यथा दग्ध्वा जगत्कृत्स्नं समये सचराचरम् ।
 गच्छेदग्निर्विभोरास्यं तथास्त्रं भीममावृणोत् ॥ ६
 सूर्यमग्निः प्रविष्टः स्याद्यथा चाग्निं दिवाकरः ।
 तथा प्रविष्टं तत्तेजो न प्राज्ञायत किञ्चन ॥ ७
 विकीर्णमस्त्रं तद्दृष्ट्वा तथा भीमरथं प्रति ।
 उदीर्यमाणं द्रौणिं च निष्प्रतिद्वंद्वमाहवे ॥ ८
 सर्वसैन्यानि पाण्डूनां न्यस्तशस्त्राण्यचेतसः ।
 युधिष्ठिरपुरीगांश्च विमुखास्तान्महारथान् ॥ ९

अर्जुनो वासुदेवश्च त्वरमाणौ महाद्युती ।
 अवपुत्य रथाद्वीरौ भीममाद्रवता ततः ॥ १०
 ततस्तद्द्रोणपुत्रस्य तेजोऽस्त्रवलसंभवम् ।
 विगाह्य तौ सुवलिनौ माययाविशतां तदा ॥ ११
 न्यस्तशस्त्रौ ततस्तौ तु नादहदस्त्रजोऽनलः ।
 वारुणास्त्रप्रयोगाच्च वीर्यवत्त्वाच्च कृष्णयोः ॥ १२
 ततश्चकृपतुर्भीमं तस्य सर्वायुधानि च ।
 नारायणास्त्रशान्त्यर्थं नरनारायणौ बलात् ॥ १३
 अपकृष्यमाणः कौन्तेयो नदत्येव महारथः ।

C 7 9271
B 7 200 14
K 7 201 15

— After 4, Ds ins

1407* तदस्त्रं वारुणं भक्ता नारायणममुद्भवम् ।
 प्रजज्वाल पुनर्भीमं सवृत्य तु रणाजिरे ।

5 °) Ds च, G1 M1 2 तु (for हि) Ds 5 7 8
 भीम (for भीमो) — °) S2 K1 ह्य (for ह्या)
 K1 सूताश् (for 'तश्' Ds repeats मारिष — °)
 Dc1 Dn Ds-6 सवृतो (for 'ता) — °) B Dn Ds-5
 पावकाऽन्तर्गतोभव (Ds गंतो भवे)त्, T G2-4 गंता इव

6 °) Ks Dn2 D1 2 8 जग्ध्वा, Ds lacuna (for
 दग्ध्वा) Ds S (Gs missing) सर्व (for कृत्स्नं)
 — °) Ds अग्नि, Bom ed वह्निर् (for अग्निर्)

7 °) Ds तु (for स्याद्) — °) Ds अथ (for
 यथा) S2 Ds S (Gs missing) चाग्निं, Ds [अ]ग्निं
 वा (for चाग्निं) Dn1 Ds यथा चाग्निर्दिवाकर — °)
 S K1-8 D1 S (except G1, Gs missing) प्रविष्टस् (for
 'ष्ट) — °) D1 om न Ks Dn2 Ds 7 8 G1-3 M1
 2 4 प्रज्ञायत (for प्रा) B1 पादव, B2 8 Dc1 Dn1 S
 (Gs missing) पादव (Dn1 'वा), B4 5 Ds पादव
 (for किञ्चन) — After 7, T G2-4 Ms 5 (before
 corr) ins

1408* तदस्त्रं भीमहुकारादपयाति पुन पुन ।
 पुन पुनस्तमायाति हुंकारात् विमुञ्चति ।
 ततो देवा सगन्धर्वा भीमं दृष्ट्वा सुविस्मिता ।
 [(L 2) Ms 5 मनायाति (for तमा)]

8 Ds 4 5 7 8 om 8as — °) T G1 M1 2 निकीर्णम्,
 G2 निगी (for विकी) Ds T G2-4 त (for तद्)
 — °) T G1 2 M भीमसेन (for तथा भीम) — °)
 Ds त प्रति, Ds तिष्ठति (for निष्प्रति-)

128

[1017]

9 °) D1 8 दृष्ट्वा (for सर्व) B Dc1 Dn1 Ds 6 S
 (Gs missing) सैन्य च, Ds शस्त्राणि (for सैन्यानि)
 Dn1 D1 8 पाहुना (sic) (for पाण्डूना) — °) S2 K1 2 4
 Dn2 D1-5 7 8 [अ]निकश (for [अ]चेतस) B Dc1
 Dn1 Ds S (Gs missing) न्यस्तशस्त्रमचेतन (Ms-7 'स)
 — °) Ds 6-8 पुरोगाश् (for 'गाश्' Ds ते (for च)
 — °) Ds विपुलास्ते, Ds विमुखाश्च, D1 8 'खाले
 (for 'खालान्) Ds 8 महारथा

10 °) B1 Ds अवपुत्य (for 'पुत्य) Ds भूमौ, G2
 तृणं (for वीरौ) — °) S K1-8 D1 8 दम्भौ, K4 Dn2
 Ds 5-8 तदा, Ds तथा (for तत)

11 °) Dc1 Ds 6 ते, Dn तौ, Ds G1 M1 2 तु,
 Ds T G2 4 त (for तद्) — °) Ds देवनिभौ (for
 सुवलिनौ) — °) M1 2 [आ]विशिता (for शता)
 Bom ed तथा (for तदा) B1 Dn1 Ds मायाम (B1
 मा) विशतां तदा

12 °) Gs तदा (for ततस्) S K (Ks missing)
 D1 न्यस्तशस्त्र (D1 'स्त्रौ) तदस्त्रं च, Ds न्यस्ते शस्त्रे तदस्त्रं
 तु, Ds न्यस्तशस्त्रैस्ततस्तौ तौ — °) K4 B Dc1 Dn
 Ds सोस्त्रजो, T शा, G1-4 M शा (for अस्त्रजो)
 S K1-8 D1-5 7 8 प्रशशाम नरर्षभ (S1 Ks तदा नृप)
 — °) Ds 7 8 वारुणास्त्र (for गास्त्र) K1 2 Ds प्रयो-
 गाश् (for 'गाच्' Ds नारायणास्त्रयोगाच्च — °) Ds
 स्ववीर्यत्त्वाच्च (for वीर्यव) Ds तेजस (for कृष्णयो)

13 °) K1 G1 M1 2 4 5 (sup lin) चकृषतुर् (for
 चकृप) — °) Ds Bom ed तस्या (Bom ed सर्वा-
 स्त्राण्यायुधानि च — After 13, Ds ins

1409* पातयामासतु पुनर्भीमसेन रणे बलात् ।
 भीमं निरायुधं कृत्वा तदा कृष्णघनजयौ ।

वर्धते चैव तद्धोरं द्रौणेखं सुदुर्जयम् ॥ १४
 तमब्रवीदासुदेवः किमिदं पाण्डुनन्दन ।
 वार्यमाणोऽपि कौन्तेय यद्युद्वाज निवर्तसे ॥ १५
 यदि युद्धेन जेयाः स्युरिमे कौरवनन्दनाः ।
 वयमप्यत्र युध्येम तथा चेमे नरर्षभाः ॥ १६
 रथेभ्यस्त्ववतीर्णास्तु सर्व एव स्म तावकाः ।
 तस्माच्चमपि कौन्तेय रथात्तूर्णमपाक्रम ॥ १७
 एवमुक्त्वा ततः कृष्णो रथाद्भूमिमपातयत् ।

निःश्वसन्तं यथा नागं क्रोधसंरक्तलोचनम् ॥ १८
 यदापकृष्टः स रथान्धासितश्चायुधं भुवि ।
 ततो नारायणाखं तत्प्रशान्तं शत्रुतापनम् ॥ १९
 तस्मिन्प्रशान्ते विधिना तदा तेजसि दुःसहे ।
 बभूवुर्विमलाः सर्वा दिशः प्रदिश एव च ॥ २०
 प्रवबुध शिवा वाताः प्रशान्ता मृगपक्षिणः ।
 वाहनानि च हृष्टानि योधाश्च मनुजेश्वर ॥ २१
 व्यपोढे च ततो घोरे तस्मिंस्तेजसि भारत ।

14 Ds om 14-18 Gs om 14^a-15^b —^a) Hypermetric Ś1 Ks B Dc1 Dn Ds 4 7 8 T आकृ-
 प्यमाण, Ś1 K1 2 4 D1 अवकृ, Ds असृप्य* (for
 अपकृप्य*) — Ks Ds om (hapl) 14^b-15^c Ds reads
 14^b-17^c (omitting [both times] 15^c-16^b) twice
 —^b) Ds 7 8 नदज्ञेव (for 'लेव) B Dc1 Gs Ms-5
 महारव, Dn1 'रथ, Ds 'रथा (for 'रथ) Ś K1-3
 D1 8 नदज्ञेव (D1 'व) महायल (Ks 'रव), D1 (both
 times) योन्यदन्ये महारया (sio) —^c) Ś K1-3 D1 8
 युयुधे (for वर्धते) B1 तु (for च) Dc1 Dn1 वर्धयज्ञे
 (Dn1 'रथ)व तद्धोर, Ds 4 (both times) 7 8 युयुस्तुज्ञेव
 (Ds 'रसतश्च) तद्धोर —^d) Ś1 K1 2 D1 अख द्रौणे
 (by transp)

15 For the repetition in Ds, of v 1 14 Ks
 Ds om 15^{ab}, Ds om 15, Gs om 15^{ab} (for all,
 cf v 1 14) Ds om (hapl) 15^c-16^b —^c) D1
 Gs 4 कौन्तेयो (for कौन्तेय) —^d) Ds स्व युद्वाज्,
 Ds 8 कस्मात्, T युद्वात् (for यद्युद्वाज्) K1 नाति
 वर्तसे T2 (before corr) G1-4 M युद्वायैव मनो दधे

16 For the repetition in Ds, of v 1 14 Ds
 om 16 (cf v 1 14) Ds om. 16^{ab} (of v 1 15)
 —^a) Gs जेप्यामो (for जेया स्युर) —^b) Gs हरीन्
 (for हमे) G1 2 M कौरवनन्दन —^c) Ś युध्याम,
 K1 D1 युध्यामस्, Ks युद्धामस् (sio), Ds (both
 times) 8 युद्धेन, Ds 8 युद्धेन (sio) (for युध्येन)
 —^d) S (Gs missing) [ह]व (for च) Ś1 K1 2 4 D1
 नराधिपा, Bs नरोत्तमा, Ms-5 महारया Ds तथा
 चान्ये महर्षभा

17 For the repetition in Ds, of v 1 14 Ds
 om 17 (cf v 1 14) —^a) Ś1 Dn1 D1 स्ववकीर्णास्;
 Ds चावकीर्णाश् (for स्ववतीर्णास्) Ks B1-4 Dc1 Dn
 Ds (both times) 8 7 8 स्, Ds 8 च (for तु) S

(Gs missing) अवतीर्णा रथेभ्यश्च (G1 M1 2 'म्यस्ते, Ms
 'ज्वेते) —^b) B1 8 4 Dc1 Dn Ds 8 7 8 हि, Ds
 [अ]स्मि, Ds च (for स्) —^c) Ds S (Gs miss-
 ing) तथा (for तस्मात्) —^d) G1 तथा, Ms-5 यथा
 (for रथात्) Ś1 Ks अवातर, Ks Ds 4 उपाक्रम,
 Dn1 अपाकुरु, Ds 8 T Gs 8 अपक्रम, Ms अपाक्रम
 (for 'क्रम) Ds रथात्तूर्णपराक्रम

18 Ds om 18 (cf v 1 14) —^a) B Dc1 Dn1
 Ds T Gs-4 Ms-5 तु त (for तत) —^b) Gs Ms-5
 तूर्णम् (for भूमिम्) B Dc1 Dn1 Ds अवर्तयत्, Ds
 Ds-5 7 8 अ (Ds उ) पाहरत् (for अपातयत्) Ś K (Ks
 missing) Ds रथात्तूर्णमवातरत् —^c) Some MSS
 निश्चलत् Ds (sup in as in text) तथा (for यथा)

19 ^a) Ś1 K1 2 Dn1 G1 M1 2 4 यथा, Gs तदा
 (for यदा) Ds च (for स) Ds यक्षोपकृष्ट स
 रथान् —^b) K1 2 प्रति, Dn1 S (Gs missing) युधि,
 Ds यलाव (for भुवि) Ds आसितश्चायुधो युधि, Ds
 8 7 8 न्यासि (Ds 'दि) तान्वायुधानि च —^c) Ś1 K1 2
 तदा (for ततो) Ds 8 तु (for तत्) — After 19,
 Ś1 Ks ins an addl colophon [Śloka No Dc1
 Dn1 19]

20 Before 20, B Dc1 Dn1 Ds 5 S (Gs missing)
 ins सजय उवाच —^a) Ds 8 7 8 विधिवत्, Ds
 बलिनि; G1 M1 2 योगेन (for विधिना) —^b) Ks
 B Dc1 Dn1 S (Gs missing) तेन, Dn1 Ds 8 7 8
 तथा, Ds तस्मिन्, Ds तस्य, Ds महा (for तदा)
 S (Gs missing) दुःसहे — Ds om 20^c-22^b —^c)
 Ds निर्मला (for विमला) —^d) S (Gs missing)
 विदिश (for प्र) Ks वा (for च)

21 Ds om 21 (cf v 1 20) —^b) Bs S (Gs
 missing) शाताश्च (for प्रशान्ता) —^c) Dn1 S (Gs

वभौ भीमो निशापाये धीमान्स्वर्ग इवोदितः ॥ २२
 हतशेषं बलं तत्र पाण्डवानामतिष्ठत ।
 अस्त्रव्युपरमाद्दृष्ट तत्र पुत्रजिघांसया ॥ २३
 व्यवस्थिते बले तस्मिन्नस्त्रे प्रतिहते तथा ।
 दुर्योधनो महाराज द्रोणपुत्रमथाब्रवीत् ॥ २४
 अश्वत्थामन्पुनः शीघ्रमस्त्रमेतत्प्रयोजय ।
 व्यवस्थिता हि पाञ्चालाः पुनरेव जयैषिणः । २५

अश्वत्थामा तथोक्तस्तु तत्र पुत्रेण मारिष ।
 सुदीनमभिनिःश्वस्य राजानमिदमब्रवीत् ॥ २६
 नैतदावर्तते राजन्नस्त्रं द्विनोपपद्यते ।
 आवर्तयन्निहन्त्येतत्प्रयोक्तारं न संशयः ॥ २७
 एष चास्त्रप्रतीघातं वासुदेवः प्रयुक्तवान् ।
 अन्यथा विहितः संख्ये वधः शत्रोर्जनाधिप ॥ २८
 पराजयो वा मृत्युर्वा श्रेयो मृत्युर्न निर्जयः ।

C 7 8286
 B 7 200 29
 K 7 201 31

missing) प्रहृष्टा (G2 'सखा' नि (for च ह) —^d) K1
 योधम् (for योधाश्) Dn2 मनुजेश्वर B Dc1 Dn1
 T G1-4 Ms-5 प्रशातेस्ते सुदु (G1 तु दु) जये, M1 2
 प्रशातेस्तेषु दुर्जये

22 Ds om 22^{ab} (cf v l 20) —^a) D2 विपादे
 च, Ds व्यपपाते (for व्यपोदे च) D1 lacuna, S (G2
 missing) तु (for च) Dn1 D2 G2 तथा, T G2 4
 तदा (for ततो) —^b) Ks om from तेज up to दित
 (in 22^d) B1 तमसि (for तेजसि) S1 Ks भासुरे,
 S2 K2 D1 भाम्बरे, K1 भास्करे (for भारत) T G1
 2 4 M तस्मिन्मसि दारणे, G2 तस्मिन्मविदारणे (sio)
 —^c) D1 8 महाबाहुर् (for निशापाये) —^d) S1 K1 2
 D1 8 श्रीमान्, Ds 8 चने, Ds दिवि, D1 8 यया (for
 धीमान्)

23 ^a) D2 तनु (for हत) Dn2 श्लेष (for श्लेष)
 B Dc1 Dn1 S (G2 missing) तनु, Ds त तु (for तत्र)
 —^b) D2 पाञ्चालानाम् (for पाण्डवानाम्) S2 Dn D1
 अतिष्ठति (Dn1 'ते'), G1 अधिष्ठत, G2 व्यतिष्ठत,
 M1 2 अतिष्ठत (for 'ष्ठत) —^c) D2 शस्त्र (for अस्त्र)
 B1 G1 व्युपरमद् (sio) S1 Ks हृष्टस् B1 अस्त्र
 व्युपरमा श्लेष, Dn T1 M अस्त्रव्युपरम दृष्टा, D2 8 अस्त्रं
 व्युपरतं दृष्टा, D1 8 1 8 अस्त्रव्युपरम दृष्टा, T2 G2-4
 अस्त्र व्युपरमदृष्टं —^d) S1 पुत्रो (for पुत्र)

24 ^a) S1 Ks व्यवस्थितो (for स्थिते) G1 हवे
 (for चले) —^b) S1 Ks B2 T तदा (for तथा) Ds
 धोरे तमसि भारत —^c) S2 K1 2 4 D1 अभापत (for
 अयाववीत्)

25 ^a) Ds पुर (for पुन) D2 हृदम् (for शीघ्रम्)
 —^b) Dn2 om मस्त्र S (G2 missing) एतदस्त्र (by
 transp) —^c) B2 Dc1 Dn1 अवस्थिता (for व्यव)
 D1 7 पञ्चाला —^d) Ks B Dc1 D1 8 S (G2 missing)
 एते (for एव).

26 ^a) Ds च (for तु) —^b) Ds 8 1 8 पुत्रेण

तव (by transp) —^c) B2 Ds स (Dc सु) दीर्घम्,
 Dn2 G1 M1 2 स दीनम् (for सुदीनम्) Dn2 T G2
 अति, Dc अथ (for अभि) Some MSS निश्चस्य
 Ds दीर्घमुष्ण च निश्चस्य

27 ^a) D1 तैस्तद् (for नैतद्) Ds 8 1 8 व्यावर्तते
 (for आवर्त) —^b) D1 बुद्धिर्नैव, Ds द्विवर्त्ति च (for
 अस्त्रं द्विनं) B2 Ds नोपपद्यते, Ds S (G2 missing)
 नो (G1 8 M1 2 वो) पदिदयते (for 'पद्यते) —^c) B1 8
 Dc1 Dn1 आवृत हि (Dn1 त) (for आवर्तयन्) Dn2
 D2 4 विहृष्येतत्, D1 निर्हन्त्येतत् (sic), Ds हि दहते,
 Ds 8 हि हृष्येतत्, T G1-4 M1 2 हि दहते, Ms-5 हि
 हन्येत (for निहन्त्येतत्) S2 आवर्तन्निहन्त्येतत्, B2
 प्रवर्तयन्निवर्तत, B1 आवृत हि निवर्तत, B2 आवर्तन हि
 हन्येत, D1 8 आवर्तनादि हृष्येतत् —^d) T G2 4 प्रयो
 क्तैव, G1 M1 2 प्रयोक्ता वै (for कार) Ms-5 प्रयोक्ता
 नात्र संशय

28 ^a) Dn2 D2 4-6 एव, Ds अयम् (for एष)
 Ds अस्त्र (for चास्त्र) Dn1 M2 प्रतिघात, M1 2 प्रती
 घात (for 'घात) —^b) T G1 8 4 M केशवोय (for
 वासुदेव) S K1-8 D1 प्रतापवान् (for प्रयुक्त) G2
 केशवोर्जुनमुक्तवान् — After 28^{ab}, S (G2 missing)
 ins

1410* अस्त्रस्य तु श्लेष वेद मानुषेषु न विद्यते ।
 परावरजो लोकाना न तदस्ति न वेति यत् ।
 तदेतदस्त्रं प्रशम यात कृष्णस्य मन्त्रिते ।

[(L 1) G2 4 अस्य तु श्लेष वै दाता (for the prior
 half) Ms-5 मानुषोन्वो (for 'पेषु) — (L 2) M2
 परावरजो हि (for 'वरजो) — (L 3) G1 M तथैतद् (for
 तदे)]

—^c) Dn2 D1 8 अतो न; Ds तथा च, D1 8 द्वि-
 विधो (for अन्यथा) Ds विहत, Ds [s]वहित (for
 वि) Ms-5 transp संख्ये (M2 'स्त्रे) and शत्रो G1
 M1 2 सखे S1 Ks G1 M1 2 नराधिप (G1 M1 2 प)

निर्जिताश्वारयो ह्येते शस्त्रोत्सर्गान्मृतोपमाः ॥ २९

दुर्योधन उवाच ।

आचार्यपुत्र यद्येतद्विरस्त्रं न प्रयुज्यते ।

अन्यैर्गुरुणा वध्यन्तामस्त्रैरस्त्रविदां वर ॥ ३०

त्वयि ह्यस्त्राणि दिव्यानि यथा स्युरव्यम्बके तथा ।

इच्छतो न हि ते मुच्येत्कुद्वस्यापि पुरंदरः ॥ ३१

धृतराष्ट्र उवाच ।

तस्मिन्नस्त्रे प्रतिहते द्रोणे चोपधिना हते ।

तथा दुर्योधनेनोक्तो द्रौणिः किमक्रोत्पुनः ॥ ३२

दृष्ट्वा पार्थाश्च संग्रामे युद्धाय समवस्थितान् ।

नारायणास्त्रनिर्मुक्तांश्चरतः पृतनामुखे ॥ ३३

संजय उवाच ।

जानन्पितुः स निधनं सिंहलाङ्गूलकेतनः ।

सक्रोधो भयमुत्सृज्य अभिदुद्राव पार्षतम् ॥ ३४

अभिद्रुत्य च विंशत्या क्षुद्रकाणां नरर्षभः ।

पञ्चभिश्चातिवेगेन विव्याध पुरुपर्षभम् ॥ ३५

धृष्टद्युम्नस्ततो राजङ्गवलन्तमिव पावकम् ।

द्रोणपुत्रं त्रिपथ्या तु राजन्विव्याध पत्रिणाम् ॥ ३६

सारथिं चास्य विंशत्या स्वर्णपुङ्खैः शिलाशितैः ।

हयांश्च चतुरोऽविध्यच्चतुर्भिर्निशितैः शरैः ॥ ३७

(for जना°)

29 G₃ om from the second वा up to स्युर (in 29^b) —^b) B D₁ D₂ D₃ २ ० श्रेयान् (for श्रेयो) D₁ ४ वा स्युः (for स्युर्न) § K₁ २ ४ D₁ न सशय, D₃ विनिर्जय, M₃-५ दि दुर्जय (for न नि°) —^c) B D₁ D₂ D₃ ० विजिताश्च (for निर्जि°) § K (K₅ missing) निर्दिता ह्यनयोद्धेते (sio), D₃ निर्दिताश्च रथा ह्येते —^d) D₂ शस्त्रोत्सर्गो, T G₂-३ शस्त्रोत्सर्गो (for 'रसर्गान्')

30 ^b) D₃ [उ]प (for प्र-)

31 ^a) D₃ शस्त्राणि (for ह्य°) § K (K₅ missing) D₁ सर्वाणि (for दिव्यानि) D₂ २ ४ ५ १ ४ त्वयि दिव्यानि चा (D₂ व) स्त्राणि —^b) D₂ ४ G₂ तथा (for यथा) K₄ [अ]श्वस (for स्युस्) § 1 (orig) D₂ ४ १ ४ G₂ यथा (for तथा) B D₁ D₂ ३ व्यक्ते चा (B₁ D₂ ३ वा) मिलौजसि, D₂ ३ तथा स्युरवकेपि च —^c) D₁ यच्छतो (for ह्य°) D₂ D₃-३ हि न (by transp) D₂ मुच्येत (for ते मुच्येत्) —^d) B₁ ३-५ D₂ सकुद्वोपि, B₂ D₁ सकुद्वो हि, D₂ कुद्वो ह्यपि (for कुद्वस्यापि) — For 31^{cd}, S (G₅ missing) subst

1411* ह्येतान्मुमहावीर्यं शत्रवान्युद्धकोविद् ।

— After 31, § 2 ins an addl colophon

32 ^b) B₂ च विधिना, D₂ ४ चापधिना (for चोप°) D₃ ० द्रोणे च विनिपातिते —^c) K₂ D₁ D₂ ४ ४ [उ]क्ते (for [उ]क्तो)

33 ^a) D₂ २ ४ १ ४ तु (for च) —^b) B (except B₁) D (except D₁) युद्धाय समवस्थितान् —^c) D₂ नारायणेन (for 'यणास्त्र') —^d) D₂ सरयान् (for चरत) S (G₅ missing) विचरतो (M₃ 'त्यो) ह्यभीतवत्

34 ^a) G₄ राजन् (for जानन्) D₃ स पितुः (by transp) —^c) D₃ स क्रोधाद्, T G₂-४ सरोपो, M₃-५ सकुद्वो (for सक्रोधो) D₁ ५ १ ४ भृशम् (for भयम्) § K₁-३ D₁ ४ सक्रोधो भृशमुच्छ्वस्य (D₃ 'द्यम्य') —^d) N (K₅ missing) सोभि (K₂ 'ति') (for अभि)

35 ^a) D₂ १ ४ अभिद्रुत्य (for अभिद्रुत्य) D₃ सामर्षं पचविंशत्या, S (G₅ missing) तमाहर्षपचविंशत्या — D₁ om (hapl) 35^b-37^a —^b) § K (K₅ missing) D₁ समार्दयत्, B (except B₁) D₁ D₂ ५ ४ T G₁ ४ ४ M नरर्षभ (D₁ D₂ 'भ'), G₂ तयैव च (for नरर्षभ) — D₂ ४ ४ om (hapl) 35^{cd} —^{cd}) D₁ ज्वेतस्तु (for वेगेन) K₄ B₁-४ D₁ D₂ ५ पुरुपर्षभ (D₃ ५ भ) S (G₅ missing) तच्चाशु मुजवेगेन विचकर्त (G₁ ५ M 'र्ष') शरासन

36 D₁ om 36 (cf v l 35) D₁ D₂ om 36^{ab} —^a) D₃ धृष्टद्युम्नस्ततोविध्यज् —^b) D₁ ज्वलतम् (for 'न्तम्) — After 36^{ab}, D₃ ins a passage given in App I (No 22) D₃ om 36^c-46^d —^c) § K₁-३ D₁ तत पथ्या, D₂ चतु सथ्या (sio), D₃ त्रिपथ्या च, D₃ १ ४ चतु पथ्या, G₂ तु विव्याध (for त्रिपथ्या तु) —^d) T विव्याध (for 'घ') K₄ D₃ G₁ पत्रिणा (for 'णाम्) G₂ त्रिपथ्या चैव पत्रिणा

37 D₁ om 37^a (cf v l 35) D₃ om 37 (cf v l 36) —^a) T G₂ ४ विव्याध, G₁ ४ M विव्याध (for विंशत्या) —^b) D₂ स्वर्णपत्रैः (for 'पुङ्खैः) D₂ D₃ शिलाशितैः, D₁ शिलाशितैः (for शिलाशितैः) — D₂ ४ om 37^{cd} —^c) D₃ विद्धा (for ऽविध्यश्च) —^d) D₃ च (for नि)

विद्धा विद्वानदद्रौणिः कम्पयन्निव मेदिनीम् ।
 आददत्सर्वलोक्षस्य प्राणानिव महारणे ॥ ३८
 पार्षतस्तु बली राजन्कृतास्त्रः कृतनिश्रमः ।
 द्रौणिमेवामिदुद्राव कृत्वा मृत्युं निवर्तनम् ॥ ३९
 ततो बाणमयं वर्षं द्रोणपुत्रस्य मूर्धनि ।
 अवासुजदमेयात्मा पाञ्चाल्यो रथिनां वरः ॥ ४०
 तं द्रौणिः समरे क्रुद्धश्छादयामास पत्रिभिः ।
 विव्याध चैनं दशभिः पितुर्वधमनुस्मरन् ॥ ४१
 द्वाभ्यां च सुविकृष्टाभ्यां क्षुराभ्यां ध्वजकार्मुके ।

छित्त्वा पाञ्चालराजस्य द्रौणिरन्यैः समार्दयत् ॥ ४२
 व्यश्वस्रतरथं चैनं द्रौणिश्चक्रे महाहवे ।
 तस्य चानुचरान्सर्वान्क्रुद्धः प्राच्छादयच्छरैः ॥ ४३
 प्रदुद्राव ततः सैन्यं पाञ्चालानां विशा पते ।
 संभ्रान्तरूपमार्तं च शरवर्षपरिक्षितम् ॥ ४४
 दृष्ट्वा च विमुखान्योधान्दृष्ट्युन्नं च पीडितम् ।
 शैनेयोऽचोदयत्पूर्णं रणं द्रौणिरथं प्रति ॥ ४५
 अष्टभिर्निशितैश्चैव सोऽश्वत्थामानमार्दयत् ।
 विंशत्या पुनराहत्य नानारूपैर्मर्षणम् ।

C 7 171
B 7 200 46
K 7 201 46

38 Ds om 38 (cf. v l 36) —^a) Ds व्यष्वा
 व्यष्वा (sic) S K (Ks missing) D1-4 1 3 ततो,
 Dn1 नदन, T G1-4 पुनर् (for [अ]नदद्) Ks 4 Dn2
 Ds 4 T G1-4 द्रौणि Ds अविध्यत ततो द्रौणि —^c)
 B (except Bs) Dc1 Dn D2 4.5 आददे, Ds प्राददत्
 (for आद) —^d) S1 Ks महाहवे (for 'रणे)

39 Ds om 39 (cf. v l 36) —^a) B1 च (for
 तु) S1 Ks रणे, D2 बळाद् (for बली) S (Gs
 missing) पुनश्च पार्षतो राजन् —^b) Ms-s कृतास्त्रं (for
 'स्त्र') S K1-3 D1 जित (for कृत-) Ks 4 B Dc1 Dn
 D2-s 1 3 -निश्रय, some MSS -निश्रम —^d) K2
 Ds 1 3 कृत्वा मृत्यु-, B Dc1 Dn1 D1 Ms-s मृत्यु कृत्वा
 (by transp)

40 Ds om 40 (cf. v l 36) —^a) Ds om
 मयं

41 Ds om 41 (cf. v l 36) —^a) Ks B
 (except Bs) Dn2 क्रुद्ध, T G1-4 M1 वीर, G1 M1 2
 राजन्, Ms 2 वीरश्च (for क्रुद्धश्च) —^d) Ds पुनर्वि
 व्याध चाष्टभि

42 Ds om. 42 (cf. v l 36) —^a) S2 सुविशिष्टा
 भ्या, Ks 4 B Dc1 Dn Ds 1 3 T1 सुवि (Dn2 स वि)
 सुष्टाभ्या, T2 G1-4 M स (G1 3 M सु) विशुद्धाभ्या (for
 सुविकृष्टाभ्या) D2 द्वाभ्या राजन्विशुद्धाभ्यां (for
 सुविकृष्टाभ्या) Ds द्वाभ्या राजन्विशुद्धाभ्यां —^b) S1 Ks
 महाभ्या, Ds 5 छुद्राभ्या; Ds एकैके, G1 M शराभ्या
 (for छु) Dn1 कार्मुकं (for के) D2 छुद्रकाभ्यां
 हि कार्मुक, T2 G1-4 ध्वज कार्मुकमेव च —^c) S K1-3
 D1 मिच्छा (for छित्त्वा) S (except G2, Gs missing)
 पुत्रस्य (for राजस्य) —^d) B2 4 S (Gs missing)
 सम (B2 4 मा) र्पयत्, D2 समर्पयेत्, Ds 3.7 तमर्दयत्,
 Ds तु मर्दं (for समार्दं)

43 Ds om 43 (cf. v l 36) —^a) Ms-s ह्य
 (for रथ) K2 B1 Dn2 Ds 4.7 8 चैव, Ds चक्रे
 (for चैनं) —^b) Ds अन्यैर् (for चक्रे) S1 महारणे,
 Dc1 'रथ (for 'हवे) —^c) D1 चानुचर, Ds तान
 वरान् (for चानुच) —^d) S2 K1 2 D1 4.5 प्राच्छाद-
 यत् (K1 2 D1 'त्), B Dc1 Dn1 प्रादावयत्, D1 8
 प्रा (D2 प्र) दावयत् (for प्राच्छादयत्) S (Gs missing)
 द्रौणिर्न्यायच्छदाशुगै

44 Ds om 44 (cf. v l 36) —^a) B Dc1 Dn1
 S (Gs missing) ततः प्रदुद्रुवे सैन्य, D2 तदुद्रावयतं
 सैन्यं (sic), Ds तं दुद्राव ततः सैन्य —^b) Bs D1 पचा
 लाना, Ds महात्मनां B1 भयात् सर्वतोदिश —^c) B1 2 2
 सन्नस्र (for सन्नान्त) S K (Ks missing) D1 रूपमात्र
 (for रूपमार्तं) S2 K2 तु (for च) S (Gs missing)
 संभ्रान्तमार्तरूप च —^d) Ds 1 3 परिक्षित (for 'क्ष
 तम्) B1-3 5 Dc1 Dn1 न परस्परमैक्षत, B1 S (Gs
 missing) परस्परमवैक्षत, D2 8 शरवर्षं प्र (D2 'र्षम)
 तिक्षत

45 Ds om 45 (cf. v l 36) —^a) Ks 4 B
 Dc1 Dn Ds T G1-4 M1 2 4 तु (for च) Ds घोरात्,
 G1 M यौधान् (for यो) S K1-3 D1 दृष्ट्वा च विमुखे
 सैन्य —^b) B1 पार्षत, G2 मोहितं (for पीडितम्)
 —^c) S2 चोदयस्, D2 [s]चालयत्, Ds [s]द्राव',
 D1 8 [s]नोद' (for sचोद')

46 Ds om 46 (cf. v l 36) —^a) B1 2 5 Dc1
 Dn1 Ds-s 1 3 G1 M अष्टाभिर (for अष्ट) S2 T Gs 4
 Ms-s चापि, B Dc1 Dn1 G1 2 M1 3 बाणै (for चैव)
 —^b) B Dc1 Dn1 D1 G1 अश्वत्थामानम् (for सोऽ-
 श्वत्था) T G1-4 Ms-s अर्दयत् (for आर्द) —^c)

C 7 9304
B 7 200 47
K 7 201 49

विन्याध च तथा स्रुतं चतुर्भिश्चतुरो हयान् ॥ ४६
सोऽतिविद्धो महेष्वासो नानालिङ्गैर्मर्षणः ।
युयुधानेन वै द्रौणिः प्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ ४७
शैनेयाम्भ्यवपत्तिं ते जानाम्याचार्यघातिनः ।
न त्वेनं त्रास्यसि मया ग्रस्तमात्मानमेव च ॥ ४८
एवमुक्त्वा र्कश्म्याभं सुपर्वाणं शरोत्तमम् ।
व्यसृजत्सात्वते द्रौणिर्वज्रं वृत्रे यथा हरिः ॥ ४९

स तं निर्भिद्य तेनास्तः सायकः सशरावरम् ।
विवेश वसुधां भित्त्वा श्वसन्निलमिधोरगः ॥ ५०
स भिन्नकवचः शूरस्तोत्रादित इव द्विपः ।
विमुच्य सशरं चापं भूरित्रणपरिस्रवः ॥ ५१
सीदन्नुधिरसिक्तश्च रथोपस्थ उपाविशत् ।
सूतेनापहतस्तूर्णं द्रोणपुत्राद्रथान्तरम् ॥ ५२
अथान्येन सुपुह्वेन शरेण नतपर्वणा ।

Ś: K₂ आहृत्य, K₁ आहृत्य, G₂ आविध्य (for 'हृत्य')
—^a) K₄ Dn₂ अमर्षण, B Dc₁ Dn₁ D₁ 8 अमर्षण,
D₁ 'र्षणै (for 'र्षणम्') — D₈ om (hapl) 46^e-47^b
—^c) D₂ 4 विन्यधे (D₁ 'धे'), T G₂ विन्याय (for 'ध')
Ś K (K₆ missing) D₁ तत् (for तथा) — After
46, K₄ Dn₂ D₁ 5 ins a passage given in App 1
(No 23)

47 D₈ om 47^{ab} (cf v 1 46) D₈ reads 47-48
after line 32 of App 1 (No 22) —^a) B₈ सोपि
(for सोऽति) —^b) D₁-7 G₁ M₁ 2 रूपैर् (for
लिङ्गैर्) —^c) K₈ D₂-8 युयुधान ततो (K₈ 'नमयो,
D₈ 'ने तु वै) द्रौणि

48 For the sequence in D₈, cf v 1 47 —^a)
K₁ [अ]त्यवपत्ति (sio), K₄ B Dc₁ Dn₁ D₂ 3.6 [अ]भ्युप
पत्ति, Dn₂ [अ]भ्युपपत्ति, D₂ 5 1 8 [अ]भ्युपपत्ति (for
[अ]भ्यवपत्ति) Ś K₁ 8 D₁ 4 5 1 8 स्वां; K₂ स्वं, Dc₁
Dn₁ तु (for ते) G₈ शैनेयेनाभ्यवपत्तिं ते (hypermetrio)
—^b) K₂ Dn₁ जानासि (for मि) Ś₁ K₈ Dn₂ D₁
4 5 1 8 घातिन, Ś₁ K₁ 2 B₁ 5 D₈ घातिनीं, K₄ B₂ 8
D₂ 6 G₁ M₁ 2 घातिनि (for घातिन) —^c) Ś K₁-8
D₈ न त्वेव (K₁ 'वं'), K₄ B Dc₁ Dn D₂ न त्वेनं, D₁
नन्वेव, D₈ G₂ M₃ 4 न त्वेन, D₈ नन्वेन (for न त्वेन)
D₁ 8 त्रास्यसि, M₈ त्रास्यति (for त्रास्यसि) T G₈ 4
न त्वेव (G₈ त्वेन, G₄ त्वेन) मृत्युना वेस्ति —^d)
D₁ 4 5 1 8 ग्रस्तम् (for ग्रस्तम्) Ś₁ K₈ lacuna for
आत्मानम् — After 48, N (except D₈, K₆
missing) T₁ ins

1412* शपेऽऽत्मनाह शैनेय सत्येन तपसा तथा ।

अहत्वा सर्वपाञ्चालान्यथा शान्तिमवाप्नुयाम् ।

यद्वलं पाण्डवेयाना वृष्णीनामपि यद्वलम् ।

क्रियतां सर्वमेवेह निहनिष्यामि सोमकान् ।

[(L 1) K₂ (marg) B₈ Dn₂ D₈ T₁ स्वय शपेय,
Dn₁ शपे*वाह; D₂ शपे ममाह, D₄ 5 1 शपेय मम, D₈

व्यनय मम (for शपेऽऽत्मनाह) D₁ 7 8 सत्येन शैनेय (by
transp), D₅ सैन्धेन शैनेय — (L 2) D₁ -पचालान्
(for पाञ्चाल) B Dn₂ D₁ 2 4 5 1 8 T₁ यदि, Dc₁ Dn₁
D₈ न हि (for यथा) K₁ 2 4 Dn₂ अवामुवाह, B₁ 3-5
Dc₁ Dn₁ D₁ अह लभे, B₂ -उपालभे (for अवामुवाह)
— (L 3) D₁ om. the prior half Ś₁ K₁-8 D₁ 7 8
कृत्य, Ś₂ कृत (for वल) — (L 4) D₁ सर्वं (for
सर्वम्) Ś₂ एवाह, K₂ एव हि, D₁ -समरे (for एवेह)
D₅ क्रियतां समरे सर्वं (for the prior half) K₄ साय
कान् (for सोम*) B₁ निहनिष्येहि सोमकान्, Dn₁ D₁ 5
1 8 हनिष्यामि सोमो* (for the post. half)]

49 Before 49, Ś K (K₆ missing) Dn₂ D₁ 2.1 8
ins सजय उवाच —^a) K₁ रथ्याभ, B₁ Dc₁ Dn₂ D₂
5 1 8 -रथ्याभ (for -रथ्याभ) D₈ ततोर्करश्मिप्रतिम
—^b) B (except B₈) Dc₁ Dn₁ सुतीक्ष्ण त, G₁ सुव
र्माण, M₆ (sup l:n) सुवर्माण (for सुपर्वाण) G₁
M₁ 2 सुवेजसं (for शरोत्तमम्) —^c) K₂ व्यजुभत् (for
व्यसृजत्) B₂-4 Dc₁ Dn₁ G₄ M₈ 5 सात्यकौ, B₈
पार्पते, D₈ T G₈ M₄ सात्यके (M₄ 'केर'), G₁ 2 M₁ 2
सात्यके (for सात्वते)

50 ^a) Ś K₁-8 D₁ स तु, D₂ ततो (for स त)
D₁ तेनास्त्र, D₂ तेनासौ, D₄ 5 तेनाशु, G₁ M₁ 2
शैनेय (for तेनास्त्र) —^b) D₈ सायके (for सायक*)
Ś₂ lacuna, D₈ स्त्र (for स) D₂ 8 -शरासनं, T
G₈ M₈-8 'वर (for 'वरम्) D₁ 5 सशर सश (D₈ स्त्र
श)रासनं —^c) D₂ तूर्ण (for भित्त्वा) —^d) D₈ S
(G₆ missing) श्वसन्निलमिधोरग

51 ^a) B₁ प्र (for स) —^b) D₈ तोघ्राहत इवा
दित —^c) Dn₁ विसृज्य (for विमुच्य) G₂ विमुच्य
सशरावारं —^d) B परिश्रुत, Dn D₈-5 1 8 श्रव
(for 'स्त्रव) D₈ मुष्टिदेशान्महारथ

52 ^a) Ś₁ K₈ -दिग्धस्तु (K₈ अ), Ś₂ सक्तश्च; D₈

आजघान भुवोर्मध्ये दृष्टद्युम्नं परंतपः ॥ ५३

स पूर्वमतिविद्वश्च भृशं पश्चाच्च पीडितः ।

ससाढ युधि पाञ्चाल्यो व्यपाश्रयत च ध्वजम् ॥ ५४

तं मत्तमिव सिंहेन राजन्कुक्षरमर्दितम् ।

जवेनाभ्यद्रवञ्चूराः पञ्च पाण्डवतो रथाः ॥ ५५

किरीटी भीमसेनश्च वृद्धश्च पौरवः ।

युवराजश्च चेदीनां मालवश्च सुदर्शनः ।

पञ्चभिः पञ्चभिर्वाणैरभ्यघ्नन्सर्वतः समम् ॥ ५६

आशीविषामैर्विशङ्घिः पञ्चमिश्चापि ताञ्शरैः ।

चिच्छेद युगपद्द्रौणिः पञ्चविंशतिसायकान् ॥ ५७

सप्तमिश्च शितैर्वाणैः पौरवं द्रौणिरार्दयत् ।

मालवं त्रिमिरेकेन पार्थं पङ्क्तिर्वृकोदरम् ॥ ५८

ततस्ते विव्यधुः सर्वे द्रौणिं राजन्महारथाः ।

युगपच्च पृथक्चैव रुक्मपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ ५९

G1. 8 : M रक्तश्च (for सितश्च) D2 आसीदुधिरमित्ताग
—⁵) G2 इवाविशत् (for उपावि) — B1 om 52nd
—⁶) Ś1 स तेन (for सूतेन) S (G2 missing) दूर
(for तूष्णं) D2 त सूतोपाहरन्तूष्णं —⁷) Dc1 Dn1
अनन्तरं, Dn2 रथादरे (for रथान्तरम्)

53 ^a) Dn2 D3 स (for सु) D2-3 तस्मिन्नपहृते
द्रौणि —⁵) K2 : B Dc1 Dn D2 : T [आ]नत्, D2
दित (for नत्) —⁶) D2 समर्दितो (for आजघान)
K2 D2 नृवोद (sic) (for धु) —⁷) D2 G2 दृष्टद्युम्न
(for 'द्युम्न') Dn1 परतप

54 D2 om. 54th-56th —^a) D2 अभि (for अति)
D2 तु (for च) D2 : स पूर्वपरि (D2 र)विद्वश्च, S
(G2 missing) पूर्वमेवानुवि (G1 M 'व तु वि'द्वश्च —⁵)
Ś1 K2 D2 : च (D2 : स) मर्षित, Ś2 K1.2 : D1 अम
र्षित, Dn2 सुमर्षित, D2 : समर्षित, D2 समार्षित,
G1 M1 : च पीडित (for च पीडित) D2 चापि प्र- (for
पश्चाच्च) —⁶) K2 B1.2 : D2 [अ]य च (B2 स) (for
युधि) B2 : क्षाम (B1 त्रिप)मादाय पाञ्चाल्यो, Dc1
Dn1 समापाय स पा —⁷) Ś K1-3 D1 समाश्रयत,
S (except G1, G2 missing) मोपाश्रं (for व्यपाश्रं)
D1.5 : 1 : स, T G2 : वै, M1 : त (for च) Dc1
ध्वजे (for ध्वजम्) D2 संप्राप्याश्रयत ध्वज

55 D2 om. 55 (for D2, cf. v l 54) —^a)
B Dc1 Dn1 S (G2 missing) नागम् (for मत्तम्) —⁵)
D2 मर्देन, T G2 : मर्दिना (for मर्दितम्) B Dc1
Dn1 दृष्टा राजन्शरार्दितं —⁶) M2-3 यौचा (for शूरा)
Ś2 K1.2 : D1 दृष्टा समाद्रवञ्चूरा —⁷) Ś2 K1.2 :
D1 पादुमहा (for पाण्डवतो) G1 M यौचा (M2-3
शूरा) पाचालपादवा

56 D2 om. 56th (cf. v l 54) —⁵) D2 वृद्धक्ष-
त्रश्च (for वृद्धक्ष) K2 पौद्व (sic) (for पौरव) —⁶)
T G2 M1 : 2 : मालवश्च Dn2 तु (for च) — After
56th, K2 (marg) : B Dc1 Dn D1.5 : S (G2 miss-

ing) ins

1413* एते हाहाकृता सर्वे प्रगृहीतशरासना ।
वीर द्रौणयादि वीरा सर्वतः पर्यवारयन् ।
ते विंशतिपटे यत्ता गुरुदुग्धममपेणम् ।

[(L 1) D2 एव (for एते) D2 गृहीतम्- (for प्रगृ
हीत-) G2 -शरादिता — (L 2) D2 G1 : M1 8-3
वीरा (for वीर) D2 वीर, S (except M2, G2 miss-
ing) दू- (M2 र) (for वीर) D2 सर्वतः मयवाकिरन्
(for the post half) — (L 3) K2 D1 -यदा (for
-ये) D2 ते विंशतिपटे गत्वा (for the prior half) T
G2 अमपेण]

—⁷) S (G2 missing) आजघ्नु (for अभ्यघ्नन्) D2
द्विज, D2 नृश (for समम्)

57 D2 om 57th —^a) Ś1 K2 B Dc1 Dn1 D2 :
विंशत्या, D2 स्वरितश्च (for विंशद्भिः) —⁵) D2
विद्युद्भिश्च (for पञ्चभिश्च) K2 Dn2 तु (Dn2 च) शितै,
B1-3 Dc1 तु स ताञ्च, Dn1 तु सिताञ्च, D2 चार्दित,
T चार्पिताञ्च, G2 चानिताञ्च (for चापि ताञ्च) S (G2
missing) शरान् (for शरैः) B2 पञ्चमिस्त्वय मायकान्,
D2 ताश्चापि विशिखान्शरैः —⁷) D2 : पञ्चविंशतिमाशु-
गान्

58 ^a) K2 B Dc1 Dn1 तु शितैर्, T G1 : 4
M1-2 : चापि तं, G2 चैव तं (for च शितैर्) D2 ततस्तु
सप्तमिर्वाणैः, M2 सप्तमिश्चापि सद्वाणै —⁵) Dn2 om
from आर्दं up to शिला (in 59th) B2 आद्रवत्, D1.5
T G1-4 M1.2 अर्दयत् (for आर्दं) D2 पौरवो द्रौणि-
मार्दयत् —⁶) T G1 : 2 : मालव D2 पूर्वने (for
एकेन) —⁷) D2 पङ्क्तिं पार्थं (by transp), D2 शरैः
पङ्क्ति

59 Dn2 om up to शिला (cf v l 58) —^a)
D2 एव (for ततश्च) — K2 om 59th-60th —⁶) D2
पृथक्त्वेन (for क्वचैव) D2 द्यौरेव महामानो —⁷)
D1 : 1 : शिलीमुखैः (for शिलाशितैः)

युवराजस्तु विंशत्या द्रौणिं विव्याध पत्रिणाम् ।
 पार्थश्च पुनरष्टाभिस्तथा सर्वे त्रिभिस्त्रिभिः ॥ ६०
 ततोऽर्जुनं पङ्क्तिरथाजघान
 द्रौणायनिर्दशभिर्वासुदेवम् ।
 भीमं दशार्धैर्धुवराजं चतुर्भि-
 द्वाभ्यां छित्त्वा कार्मुकं च ध्वजं च ।
 पुनः पार्थ शरवर्षेण विद्धा
 द्रौणिघोरं सिंहनादं ननाद ॥ ६१
 तस्यास्यतः सुनिशितान्पीतधारा-
 न्द्रौणेः शरान्पृष्ठतश्चाग्रतश्च ।

धरा वियद्द्यौः प्रदिशो दिशश्च
 छन्ना वाणैरभवन्धोररूपैः ॥ ६२
 आसीनस्य स्वरथं तूग्रतेजाः
 सुदर्शनस्येन्द्रकेतुप्रकाशौ ।
 भुजौ शिरश्चेन्द्रसमानवीर्य-
 स्त्रिभिः शरैर्युगपत्संचकर्त ॥ ६३
 स पौरवं रथशक्त्या निहत्य
 छित्त्वा रथं तिलशश्चापि वाणैः ।
 छित्त्वास्य बाहू वरचन्दनाक्तौ
 भलेन कायाच्छिर उच्चकर्त ॥ ६४

60 Ś: K: om 60^{ab} (for K: of v 1 59) K: damaged for 60^{ab} —^a) T G: 4 M: 2 युवराजं (for 'राजस्') B D: 1 Dn D: 4-8 च (for तु) —^b) S (G: missing) पुनर् (for द्रौणिं) T G: विव्याध (for 'घ') K: D: 1 पत्रिणा, B D: 1 Dn D: 6 G: 2 4 M पत्रिभिः, G: पचभि (for पत्रिणाम्) —For 60^{ab}, Ś: D: 1 subst

1414* ततस्तान्दयन्सर्वान्द्रौणिर्धुगपदेव हि ।

—^c) Ś: पुनश्च, K: पार्थाश्च, D: भीमश्च, T G: 4 पार्थ (for पार्थश्च) —^d) G: पुन (for तथा) T G: 4 सर्वास् (for सर्वे) G: M: 2 तथा सर्वे पृथक्पृथक्

61 ^a) D: भीम (for अर्जुन) D: अयोजघान, D: अयो महात्मा, D: 8 अभ्याजघान (for अयाज) —^b) Some MSS द्रोणायनिर् (for द्रौणा) D: द्रोणाय-निर्विशलै रुक्मपुत्रै —^c) Dn: भीम दशार्ध युवरावरज, D: कृष्णार्जुनौ चापि दशार्धसख्ये —After 42^{abc}, N (K: missing) T: 1 ins

1415* द्वाभ्यां द्वाभ्यां मालवपौरवौ च

सूतं विद्धा भीमसेनस्य पङ्क्ति ।

[(L. 1) Ś: K: 4 मालव, D: 'लवा (for 'लव) Ś: K (K: missing) D: तु (for च) B D: 1 Dn D: 8 द्वाभ्यां द्वाभ्यां मालव पौरव च, Dn: चतुर्भिर्द्वाभ्यां मालव पौरव तु —(L. 2) K: 4 D: सुत (for सूत)]

—^d) D: पार्थ च, D: भीम (for पार्थ) Ś: भित्त्वा, Dn: lacuna (for विद्धा) —^e) D: चकार (for ननाद)

62 ^a) K: B: 1-4 D: 1 Dn 1 तान् (for सु) B: Dn:

D: 3-4 G: 1-4 M: 3 सुशितान्, D: निशितान् (for सुनि) Ś K: 1-3 D: 1 तस्यास्यत शितधारास्ममताद् —^b) Ś: K: 3 B: 1 Dn: D: 6 M: 2 द्रौणि (for द्रौणे) D: 7 8 पार्थतश्च (for चाग्र) —^c) K: D: 1 धारा वियद्यौ (sic), T: 1 G: 1-4 M: 2 सर्वा वियद् M: 3-5 सर्वा दिश प्रदिशो वै वियद्य —^d) K: D: 1 छित्त्वा (for छन्ना) K: B: 1 D: 3 T: 3 G: 3 अभवद् (for 'वन्')

63 ^a) K: B D: 1 Dn 1 T: 1 आसन्नस्य, D: अयासीन (for आसीनस्य) K: 1 D: 6 स्वरथे (D: 'थेर'), Dn: स्वरथे (for 'थं') Dn: om from तूग्र up to छित्त्वा (in 64^b) K: 2 तूग्रतेज, K: B D: 1 Dn 1 तीव्रतेजा, D: 8 T: 1 उग्र (for तूग्र) Ś: K: आसीनस्य स्वरथात्तेज तेजा, T: 1 G: 1-4 M: अयास्यतस्तस्य रथे स्थितस्य —^c) Ś: K: B: 1 D: 6 T: 2-4 चन्द्र (for चेन्द्र) D: T: 2-4 कल्प, M: 3-5 कल्पस् (for 'वीर्यस्') —^d) D: 8 repeat त्रिभि B: 2 क्षुरैर्, B: T: 2-4 M: 2 क्षुरैर् (for शरैर्) D: निश्चकर्त, T: 2-4 चावकर्त (for सच)

64 Dn: om up to छित्त्वा (cf v 1 63) K: reads 64 on marg —^a) T: 2 G: 4 M: 2 शर- (for रथ) Ś K: 1 D: 1 विभिद्य, D: 8 8 [अ]भिहत्य (for नि) D: ततस्तूर्ण पौरव चापि राजश्च —^b) D: छिन्नो रथस् (for छित्त्वा रथ) B D: 1 Dn 1 D: 2 T: 1 चास्य, D: [5]यास्य (for चापि) T: 2 G: 1-4 M: रथ तथा तिल शस्त्रणयित्वा (G: M: 'श सचकर्त) —^c) K: 1 छित्त्वा चास्य, K: B: 1 8 4 D: 1 Dn D: 2 4 5 7 8 G: 2 छित्त्वा च, D: छित्त्वाय, D: चिच्छेद, T: 1 छित्त्वा*, G: भित्त्वाय (for छित्त्वा) Dn: बाहवर, D: बाहूदर (for बाहूवर) M: 3-5 चन्दनाद्रौ (for 'क्तौ) —^d) D: उच्च कर्त वीर, D: च शिरश्चकर्त (for शिर उच्च)

युवानमिन्दीवरदामवर्णं

चेदिप्रियं युवराजं प्रहस्य ।

बाणैस्तरावाञ्ज्वलिताग्निकल्पै-

र्विद्धा प्रादान्मृत्यवे साश्वसूतम् ॥ ६५

तान्निहत्य रणे वीरो द्रोणपुत्रो युधा पतिः ।

दध्मौ प्रमुदितः शङ्खं बृहन्तमपराजितः ॥ ६६

ततः सर्वे च पाञ्चाला भीमसेनश्च पाण्डवः ।

घृष्टद्युम्नरथं भीतास्त्यक्त्वा संप्राद्रवन्दिशः ॥ ६७

तान्प्रभयांस्तथा द्रौणिः पृष्ठतो विकिरञ्चरैः ।

अभ्यवर्तत वेगेन कालवत्पाण्डुवाहिनीम् ॥ ६८

ते वध्यमानाः समरे द्रोणपुत्रेण क्षत्रियाः ।

द्रोणपुत्रं भयाद्राजन्दिक्षु सर्वासु मेनिरे ॥ ६९

C 7 8359
B 7 800 131
K 7 201 132

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७१ ॥

65 ^a) K₁ दानवणं (for दामं) D₅ ततो युवान
वरदमवणं — ^b) K₁ B Dc₁ Dn D₅ T₁ चेदिप्रसु (for
"प्रिय) D₁ पुरराज (for युवराज) D₁ om (hapl.)
from प्रहस्य up to साश्वसूतम् (in 65^d) K₃ & B Dc₁
Dn D₃ c 1 T G₁ 3 & M₁-4 पसल, D₂ प्रहस्य, D₄
(also as in text) नरेद्र, G₃ प्रपश्य (for प्रहस्य)
— ^c) K₁ Dc₁ Dn₂ D₂ प्रज्वलिताग्निकल्पैर्, B₁ ज्वलद्
ग्निक, B₁ ज्वलिताग्निकल्पैर्, D₅ ज्वलदकवर्णैर्, T₂
G₂-4 ज्वलनाग्निकल्पैर्, M₁ ज्वलितैर्दकल्पैर् (for ज्वलिता
ग्नि) — After 65, K₁ B Dc₁ Dn D₁ 3 & T₁ ins
a passage given in App I (No 24)

66 B₁ om 66 B₁ 3 Dc₁ Dn T₁ om 66^{ab} — ^a)
K₁ B₂ 3 S (T₁ om, G₃ missing) तं (for तान्) D₅
वीरान (for वीरो) — ^b) B₁ 3 वर, D₅ 3 प्रति (sic)
(for पति) — ^c) Ś K₁-3 D₁ 3 प्रमुग्धत (for दित)
— ^d) Ś K₁-3 D₁ नदतम्, D₁ बहतम् (for बृहन्तम्)
Dc₁ Dn₁ अपराजित Dn₂ बृहन्तमम गजितं, D₅ बृहन्त
द्रौणिराहवे

67 ^a) Ś K₁-3 D₁ स (for च) K₁ D₅ 1 T G₁ 3
M पचाला (for पाञ्चाला) — ^b) D₂ 1 पाण्डवा (for
पाण्डव) — For 67^{ab}, D₅ subst

1416* पाञ्चालास्तु तत सर्वे द्रोणपुत्रशरार्दिता ।
— ^c) K₁ 3 घृष्टद्युम्न, D₂ *द्युम्नो (for द्युम्न) Dn₂
रथे, D₂ रण (for रथ) K₁ B Dc₁ Dn S (G₃
missing) transp भीता and त्यक्त्वा D₅ घृष्टद्युम्नेन

सहिता D₅ द्रुत (for त्यक्त्वा) D₅ च प्राद्रवन्, T₂
G₂ 3 सर्वेद्रवन्, G₂ सर्वाद (for संप्राद्र) D₅ भयाव
(for दिश)

68 D₅ om 68-69 — ^a) Dn₂ corrupt, G₂
प्रभयाश्च, M₁ 2 3 तान्प्रभजस् (for 'भयास्) K₁ B
Dc₁ Dn T G₂-4 M₅-5 ततो, D₅ रणे, G₁ M₂ तदा
(for तथा) D₅ द्रुता (for द्रौणि) — ^b) D₅ विकरन्,
G₃ व्यक्ति (for विकि) K₁ B₁ S (except T₁, G₃
missing) शरान् (for शरै) — ^c) Ś K₃ अभ्यद्रवत,
D₅ वर्पत (for 'वर्तत) — ^d) K₃ & B Dc₁ Dn D₁ 2
T₁ कालयन् (for वत्) T₂ G₂-4 कालव (T₂ G₂ 'य)-
स्परसैनिकान्

69 D₅ om 69 (cf v 1 68) — ^b) K₁ 2 क्षत्रिय,
B Dc₁ Dn₁ पार्थिवा (for क्षत्रिया) — ^c) K₃ & B₁
Dn₂ D₁ T₁ G₁ M₁ 2 4 द्रोणपुत्र (for पुत्र) — ^d)
K₃ D₅ दिश (for दिक्षु) B₁ D₁ G₁ M₁ 3 भेजिरे
(for मेनिरे) K₃ Dn₂ D₁ T₁ दिश सर्वाश्च भेजिरे

Colophon om in D₄ K₃ G₃ missing — Sub
parvan B₁ नारायणास्त्रमोक्ष — Day of Drona's
Generalship Ś₂ पचमे दिने, K₁ पचमे युद्धदिवसे,
K₃ पचमे दिवसे — Adhy name D₅ अश्वत्थाम परा
क्रम — Adhy no (figures, words or both) Dn₁
201, D₃ 94, T G₂ 3 195, G₁ M₁ 3 194, G₄
196, M₅-5 193 — Śloka no Dc₁ 13, Dn₁ 113.

१७२

संजय उवाच ।

तत्प्रभग्नं बलं दृष्ट्वा कुन्तीपुत्रो धनंजयः ।
 न्यवारयदमेयात्मा द्रोणपुत्रवधेप्सया ॥ १
 ततस्ते सैनिका राजनैव तत्रावतस्थिरे ।
 संस्थाप्यमाना यत्नेन गोविन्देनार्जुनेन च ॥ २
 एक एव तु वीभत्सुः सोमकावयवैः सह ।
 मत्स्यैरन्यैश्च संधाय कौरवैः संन्यवर्तत ॥ ३
 ततो द्रुतमतिक्रम्य सिंहलाङ्गूलकेतनम् ।
 सव्यसाची महेष्वासमश्वत्थामानमव्रवीत् ॥ ४

या शक्तिर्यच्च ते वीर्यं यज्ज्ञानं यच्च पौरुषम् ।
 धार्तराष्ट्रेषु या ग्रीतिः प्रद्वेषोऽस्मासु यश्च ते ।
 यच्च भूयोऽस्ति तेजस्तत्परमं मम दर्शय ॥ ५
 स एव द्रोणहन्ता ते दर्पं मेत्स्यति पार्यतः ।
 कालानलसमप्रख्यो द्विपतामन्तको युधि ।
 समासादय पाञ्चाल्यं मां चापि सहकेशवम् ॥ ६

धृतराष्ट्र उवाच ।

आचार्यपुत्रो मानार्हो बलवांश्चापि संजय ।
 प्रीतिर्धनंजये चास्य प्रियश्चापि स वासवेः ॥ ७

172

☞ This adhy is missing in Ks Gs (cf v l 7. 125 14, 137 9)

1 After the ref, Ds ins

1417* तान्दृष्ट्वा व्रतत शूरान्वीभत्सुरपराजित ।

मत्स्यैश्च सोमकैश्चैव सहितो**मभ्ययात् ।

— Ds om 1-3 —^a) D1 पुत्र (for पुत्र-) B
 Dc1 Dn1 Ds द्रोणपुत्र (Dn1 त्र) जयेप्स (Ds 'क्ष'या

2 Ds om 2 (cf v l 1) —^b) S (Gs missing)
 सर्वे (for नैव) —^c) Dn2 सवार्यमाणा यत्नेन, Ds १ ४
 स्थाप्यमाना प्रय

3 Ds om 3 (cf v l 1) —^a) S2 B (except
 B5) Dc1 Dn1 Ds च, T Gs ४ हि (for तु) Ds १
 यिभत्सु (sio) —^b) Ds ४ ५ १ ४ G1 M1 २ सोमकैर्वनै
 सह, Ms-३ 'कान्माळवै सह —^d) S2 K1 २ B2-4 Dc1
 Dn D1 पौरवै, K4 D2 G1 M1 २ कौरवान्, Ds कौतेय,
 Ds १ ४ कौरवान् S1 Ks Dn1 Gs ४ स न्यवर्तत,
 Dn2 सन्यवर्तयत्, Ds सनिवर्तत

4 ^a) K1 B1 Ds T G2-4 Ms-३ अभिक्रम्य, Ds ४ ५
 १ ४ G1 M1 २ अभिद्रुत्य (for अभिक्रम्य) —^c) Ds ४ ५
 महेष्वासो

5 ^a) Ks वीर्यं ते (by transp), B1 ३ ४ Dc1 Dn1
 D1 विज्ञान, B2 ३ Ds S (Gs missing) ते ज्ञा (T G2-4
 स्था)न —^b) B Dc1 Dn1 D1 S (Gs missing) यद्दीर्यं,
 Ds विज्ञानं, Ds om (hapl) (for यज्ज्ञान) —^c)

B1 ३ Dc1 Dn1 विद्वेषो, Ds G2 यद्वेषो S2 B1 २ Ds
 G1 ३ M1-4 यश्च ते, Ds दृश्यते (for यश्च ते) Ks B5
 द्वेषोऽस्मासु च यश्च (Ks 'क्ष'ते —^a) Ds om च D1
 [s]पि (for उस्ति) Ks Ds तत्तेजस् (by transp), B1
 Dc1 Dn1 Ds ४ ५ १ ४ G1 M ते तेजस्, B2-३ T Gs ४
 तेजस्ते S2 यच्च तेजोस्ति भूयस्त्वत्, Ds यच्च भूयोस्त्रवल**
 —^c) Ds ५ १ ४ तत्पर (for परम) K1 २ समदर्शय
 (for मम दर्शय) B Dc1 Dn1 Ds T G1-4 M1-३ तत्सर्वं
 मयि दर्शय, M1 ४ सर्वं मयि निदर्शय

6 Ds om 6^{ab} —^a) Ds एव, Ds एको (for
 एव) K1 द्रोणहर्ता, Dn2 द्रोण हता S (Gs miss-
 ing) एव द्रोणस्य हता ते —^b) B Dc1 Dn1 Ds ४ १ ४
 S (Gs missing) छेत्स्यति, Ds प्राप्स्यति (for भेत्स्यति)
 —^c) Ks B1 ३ ४ ५ Dc1 Dn Ds ४ ५ S (Gs missing)
 प्रख्य, Bs प्रेक्ष्य, Ds ४ प्रख्यो —^d) B Dc1 Dn1
 S (Gs missing) अतश्च युधि, Dn2 Ds ४ 'कोपम, Ds ४
 'कौ युधि (for 'को युधि) —^e) Ds यत्तस्त्व (for
 पाञ्चाल्य) —^f) Dn1 मा वा, Ds मम (for मा च)
 Ds प्रायेणैवाय केशव — After 6, K1 B Dc1 Dn Ds ४
 ins

1418* दर्पं नाशयितास्म्यद्य तवोद्धृत्तस्य संयुगे ।

7 ^a) Ks lacuna S1 द्रोणपुत्रो द्विजवरो, S2 अश्व
 त्थामा गुरो पुत्रो —^b) Dn2 पांडव (for संजय)
 —^c) Ds ४ T G1 ४ ४ M चास्य, G2 चैव (for चापि)
 Ks B1 ३ ४ ५ D (except D1) S (Gs missing) महा
 त्मन (for स वासवे) Bs प्रियश्च परमात्मन

8 ^a) Ds ४ अभूत (for न भूत-) K1 भूत पूर्व-

न भूतपूर्वं वीभत्सोर्वाक्यं परुषमीदृशम् ।

अथ कस्मात्स कौन्तेयः सखायं रूक्षमब्रवीत् ॥ ८

संजय उवाच ।

युवराजे हते चैव वृद्धक्षत्रे च पौरवे ।

इष्वस्त्रविधिसंपन्ने मालवे च सुदर्शने ॥ ९

घृष्टद्युम्ने सात्यकौ च भीमे चापि पराजिते ।

युधिष्ठिरस्य तैर्वाक्यैर्मर्मण्यपि च वदिते ॥ १०

अन्तर्मेदे च संजाते दुःखं संस्मृत्य च प्रभो ।

अभूतपूर्वं वीभत्सोर्दुःखान्मन्युरजायत ॥ ११

तस्मादनर्हमश्लीलमप्रियं द्रौणिमुक्तवान् ।

मान्यमाचार्यतनयं रूक्षं कापुरुषो यथा ॥ १२

एवमुक्तः श्वसन्क्रोधान्महेष्वासतमो नृप ।

पार्थेन परुषं वाक्यं सर्वमर्मघ्नया गिरा ।

द्रौणिशुक्रोप पार्थाय कृष्णाय च विशेषतः ॥ १३

स तु यत्तो रथे स्थित्वा वार्युपस्पृश्य वीर्यवान् ।

देवैरपि सुदुर्धर्मस्त्रमाग्नेयमाददे ॥ १४

दृश्यादृश्यान्रिगणानुद्दिश्याचार्यनन्दनः ।

सोऽमिमञ्च्य शरं दीप्तं विधूममिव पावकम् ।

सर्वतः क्रोधमाविश्य चिक्षेप परवीरहा ॥ १५

ततस्तुमुलमाक्राशे शरवर्ममजायत ।

D₁ मृतपूर्वं S₁ कथं युद्ध समभवद्, S₂ तेनोक्त गार्हित
तस्य, K₁ lacuna, K₂ नोक्तपूर्वं तु पार्थेन, D₁ अनोक्तपूर्वं
पार्थेन, S (G₁ missing) अभूतपूर्वं वीभत्सुर् (G₁ M
रसोर्) —^b) S₁ अतिकारणमीदृशं, S₂ पार्थेन कथमी*
—^c) D₁ D₁ D₁ 8 च (for स) S₂ अकस्मात्स च
कौन्तेय, D₁ कथमस्मात्कौन्तेय (sic) —^d) S₁ हतवानपि,
S₂ इदमुक्तवान्, K₁ रूक्षममब्रवीत्, K₂ lacuna, B
D₁ D₁ D₁ रूक्ष(B₁ श्वग)मुक्तवान्, D₁ वाक्यमब्रवीत्,
D₂ सौक्ष्म्यं, D₃ परुषम् (hypermetric), S (G₁
missing) भूरमुक्तवान् (for रूक्षमब्रवीत्)

9 ^a) D₁ D₂ 6 T G₁ 8 4 M राजन्, G₂ चापि
(for चैव) —^b) K₁ B₁ 8 4 D₁ वृद्धक्षत्रे, D₂ वृह-
क्षत्रे (for वृद्धक्षत्रे) —^c) D₁ 5 अत्यस्त्र- (for इवस्त्र)
S (G₁ missing) यत् (for विधि) D₂ सपाते (for
सपत्ने) —^d) D₂ मालन्ये, some S MSS मालवे
G₁ M₁ 2 तु (for च)

10 ^a) D₁ च सात्यके, D₂ सात्वते च, D₃ सात्यके
च (for सात्यकौ च) —^b) K₁ यमे चापि, D₂ भीम
सेने (for भीमे चापि) D₁ निर्वृते युधि भारत —^c)
S₂ तद् (for तैर्) —^d) B₁ वि (for च) B₂
वदिते, D₁ वदिते, D₂ वदिते, D₃ निचयते, T G₁ 4
वदित्, G₁ M वदितै D₂ मर्मण्यभिहते तदा

11 ^a) S₁ K₁ 8 D₁ अतर्भूते, D₂ अवमेदे (for अन्त
र्मेदे) D₂ 8 सपाते (for संजाते) —^b) S₂ दुःखे D₁
संस्पृश्य (for संस्मृत्य) K₁ विभो —^c) K₁ 2 D₁ 8
S (G₁ missing) अभूतपूर्वं —^d) D₁ D₁ दुःख, S
(G₁ missing) अति (for दुःखान्) D₂ मृत्युर (for
मन्युर)

12 ^a) S₁ K₁ 8 D₁ अश्विवम्, D₂ अश्विष्टम्, S (G₁
missing) अशिवम् (for अश्वीलम्) —^b) D₁ 2 अग्रवीत्
(for उक्तवान्) —^c) S (G₁ missing) कूर (for
रूक्षं) K₁ 2 4 T G₂ 4 कापुरुष D₂ रूक्ष परुषया
गिरा

13 ^a) B₁ 8 D₁ D₁ D₂ च स, B₁ 5 D₁ 8 तु
स, D₁ 5 तु सं- (for श्वसन्) D₂ द्रोणपुत्रस्तु सक्रोधान्
—^b) D₂ महेश्वरसमो नृपु, S (G₁ missing) *व्वासोस-
मो नृपु —^c) D₂ om 13^{ad} —^d) B₁ D₁ D₁ मर्म-
भिदा, D₁ छिडा, G₂ जया (for घया) —^e)
D₁ 5 च कोपं (for चुकोप) D₂ चुकोप पार्थाय मृश,
T G₁ 2 4 M चुकोप द्रौणि पार्थाय —^f) K₂ विशा पते
(for विशेषतः) D₂ भीमाय च विशा पते, S (G₁
missing) स कृष्णा (G₂ पुत्रा) य विशा पते

14 ^a) K₁ स तु युक्तो, D₂ 4 5 7 8 स च (D₁ तु)
यस्माद्, T G₁ 2 4 M₁ 2 सयत्तो द्वै, G₂ सयुक्तोश्चै,
M₁ 5 स यत्तो वै (for स तु यत्तो) S₁ K₁ 2 4 B₁ 8
D₁ D₁ रणे (for रथे) D₂ सयत्तो द्वैरथे तिष्ठन् —^d)
S₁ K₂ 4 D₁ आदधे D₂ 4 5 अस्त्र ब्रह्म (D₁ भीम) शिरो
ददे (D₂ धे), D₂ अस्त्र ब्रह्मशिरस्तत

15 ^a) D₂ आददेरिगणान्सख्ये —^b) S₂ आविश्य,
D₂ उद्यम्य (for उद्दिश्य) —^c) D₁ विधूम इव पावक
—^d) G₁ 4 M₁ 5 क्रोशम् (for क्रोधम्) S (G₁ miss
ing) उद्दिश्य (for आविश्य)

16 ^a) K₁ ततस्तु (hypermetric) (for ततस्) D₁ 8
तुमलम् —^b) S (G₁ missing) विनेदुरभि (M₁ 2 ति)
सगता (= the post. half of line 4 in 1419*)
— After 16^{ab}, N (K₂ missing) ins

C 7 8410
B 7 101 20
K 7 102, 20

ववुश्च शिशिरा वाताः सूर्यो नैव तताप च ॥ १६
चुक्रुशुर्दानवाश्चापि दिक्षु सर्वासु भैरवम् ।
रुधिर चापि वर्पन्तो विनेदुस्तोयदाम्बरे ॥ १७
पक्षिणः पशवो गावो मुनयश्चापि सुव्रताः ।
परमं प्रयतात्मानो न शान्तिमुपलेभिरे ॥ १८
भ्रान्तसर्वमहाभूतमावर्जितदिवाकरम् ।
त्रैलोक्यमभिसंतप्तं ज्वराविष्टमिवातुरम् ॥ १९
शरतेजोऽभिसंतप्ता नागा भूमिशयास्तथा ।

निःश्वसन्तः समुपेतुस्तेजो घोरं मुमुक्षवः ॥ २०
जलजानि च सच्चानि दह्यमानानि भारत ।
न शान्तिमुपजग्मुर्हि तप्यमानैर्जलाशयैः ॥ २१
दिशः खं प्रदिशश्चैव भुवं च शरष्टयः ।
उच्चावचा निपेतुर्वै गरुडानिलरहसः ॥ २२
तैः शरैर्द्रोणपुत्रस्य वज्रवेगसमाहितैः ।
प्रदग्धाः शत्रवः पेतुरग्निदग्धा इव द्रुमाः ॥ २३
दह्यमाना महानागाः पेतुरुर्व्यां समन्ततः ।

1419* पावकार्चि परीतं तत्पार्थमेवाभिपुडुवे ।
उल्काश्च गगनाध्वेतुर्दिशश्च न चकाशिरे ।
तमश्च सहसा रौद्रं चमूमवततार ताम् ।
रक्षांसि च पिशाचाश्च विनेदुरभिसगता ।

[(L 1) D₂ पतगाचि (for पावका*) S₂ त (for तद्) D₂ D₁ पावकोपि परीतस्तु (for the prior half) B₂ D₂ [अ]भिपुडुवे (for *पुडुवे) — (L 2) K₂ D₁ न दिशश्च (by transp) S₂ K₂ न च (by transp) D₂ प्रकाशिरे — (L 3) D₂ D₁ D₂ ततश्च (for तमश्च) D₁ om. from द्र up to सर्वा (in 17^b) D₂ 4-6 तीव्र (for रौद्र) S₂ K₁-8 D₁ अवततान, D₂ *तताप (for *ततार) D₂ चमूमवसमर्दतां, D₂ चमूमवगत च द (for the post. half) — (L 4) B₁ विनेदुर (for विनेदुर) S₂ K (K₂ missing) D₁ 8 अति (for अभि-) D₂ D₁ सहता (for -सगता)]

— D₂ om 16° —^o) K₂-4 B₂ 8 D₂ D₁ D₂ 8 [अ]शिशिरा, B₁ 8 4 D₂ D₁ D₂ 8 [अ]प्याशिवा, S (G₂ missing) परुषा (for शिशिरा) —^d) D₂ G₁ नाति, T G₂ 8 M नापि, G₁ नाभि- (for नैव) D₂ ह (for च)

17 D₁ om. up to सर्वा (of v 1 1419*) —^a) D₂ वायसाश्च, D₂ 8 देवताश्च (for दानवाश्च) D₂ तत्र (for चापि) B D₂ D₁ D₁ 8 G₁ M वायसा (D₂ G₁ M दानवा)श्चापि चाक्रदन् (G₁ *दुर), T G₂-4 दानवैश्चापि चाक्रदे —^b) B₁ पार्थिव, S (G₂ missing) भारत (for भैरवम्) D₂ रुक्षाणि वचनानि च —^c) S₂ K₁ 2 D₂ D₁ 8 चाभि (for चापि) T G₁-4 M₁ 2 ववर्ष रुधिर चन्द्रो, M₂-5 रुधिर च ववर्षेन्द्रो —^d) D₂ 8 7 8 ते तदा (for तोयदा) K₂ 4 D₂ D₂ 8 T दिवि (for [अ]न्यरे)

18 ^a) D₂ om. गावो D₂ पशव पक्षिणो गावो

—^b) K₂ B₁ 2 8 D₂ विनेदुर (for मुनयश्च) S₂ K₁ 2 D₁ M₂-5 सुव्रत —^c) B₁ D₂ D₁ G₂ 4 परम D₂ ऋषय परमात्मानो, G₁ M₁ 2 परमप्रियमापन्ना, M₂-5 परप्रियहिवात्मानो

19 ^a) D₂ D₂ 8 भ्रान्त (for भ्रान्त-) D₂ D₂ सर्वं, D₂ सत्त्व, D₂ 1 8 -सत्त्व (for सर्वं) —^b) K₂ 4 B₂ 8 8 D₂ D₂ 8 T G₂-4 आवर्जित (for *जित) — After 19^{ab}, D₂ reads 21^{ab} for the first time, repeating it in its proper place —^c) D₂ अपि (for अभि) D₂ त्रैलोक्यमभवत्तात, S (G₂ missing) *मभितस्तापं (G₁ M₁ 2 *त, G₁ M₁ *प) —^d) S₂ K₁ 2 D₁ ज्वराविद्धम्, D₁ *मिष्टम् (for *विष्टम्) K₂ B D₂ D₂ [अ]मवध (for [आ]तुरम्)

20 ^a) S₂ शरतेजोभि, K₂ B D₂ D₂ S (G₂ missing) अश्रुतेजोभि (for शर*) D₂ 4 8 7 8 तप्तगा (D₂ *गो) (for -संवत्सा) —^b) D₂ तदा (for तथा) —^c) Some MSS निश्चसत —^d) G₁ 2 4 M राक्षि (for घोर)

21 D₂ reads 21^{ab} for the first time after 19^{ab} —^a) D₂ 8 सु, G₁ M₁ 2 [अ]पि (for च) D₂ (first time) त्रैलोक्ये सर्वभूतानि —^b) D₂ सर्वश (for भारत) —^c) S (G₂ missing) च (for हि) —^d) D₂ चेष्टमानैर् (for तप्य*) T G₁ 2 4 M₁ तप्यमाने जलाशये

22 G₁ M om 22^a-24^b —^a) D₂ च (for खं) B D₂ D₂ D₂ T G₂-4 दिग्भ्य प्रदिग्भ्य स्वाद्भ्यमेर —^b) K₂ भुवश्च, B D₂ D₂ D₂ सर्वत D₂ स्वय च, D₂ दिव च, T G₂-4 दिवश्च (for भुवं च) D₂ शरदृष्टिभि —^c) T G₂-4 च रूपेतुर (for निपेतुर्वै) D₂ D₂ हि, D₂ च (for वै) —^d) G₂ वेगिन (for रंहस)

23 G₁ M om 23 (of v 1 22) —^a) S₂ K₁

नदन्तो भैरवाच्चादाञ्जलदोषमनिखनान् ॥ २४
 अपरे प्रदुतास्तत्र दह्यमाना महागजाः ।
 त्रेमुस्तथापरे घोरे वने दावाग्निसंवृताः ॥ २५
 द्रुमाणां शिखराणीव दावदग्धानि मारिष ।
 अश्ववृन्दान्यदृश्यन्त रथवृन्दानि चामिभो ।
 अपतन्त रथौघाश्च तत्र तत्र महत्सशः ॥ २६
 तत्सैन्यं भगवानग्निर्ददाह युधि भारत ।
 युगान्ते सर्वभूतानि संवर्तक इवानलः ॥ २७

दृष्ट्वा तु पाण्डवीं सेनां दह्यमाना महाहवे ।
 प्रहृष्टास्तावका राजन्सिंहनादान्विनेदिरे ॥ २८
 ततस्तूर्यसहस्राणि नानालिङ्गानि भारत ।
 तूर्णमाजग्निरे हृष्टास्तावका जितकाशिनः ॥ २९
 कृत्स्ना ह्यक्षौहिणी राजन्सव्यसाची च पाण्डवः ।
 तमसा संवृते लोके नादृश्यत महाहवे ॥ ३०
 नैव नस्तादृशं राजन्दृष्टपूर्वं न च श्रुतम् ।
 यादृशं द्रोणपुत्रेण सृष्टमस्त्रममर्षिणा ॥ ३१

C. 7 8425
B 7 201 35
K 7 202. 35

वे (for वै) —^a) Ks Ds १ १ वेगै (for वेग) Ss
 चञ्जवेगमसुखितं, Ks B Dc1 Dn T Gs-1 वेगै समाहवा
 (Bs 'हिवा'), Ds चञ्जेणव समाहवा —^a) B Dc1
 Dn1 रिपव, T Gs-1 शायवा (for शयव) —^a) Ss
 Ks 4 D1 द्रुमा इव (by transp) — After 23, Ds
 reads 31 followed by

1420* कृष्णाङ्गनौ हठावय द्रोणपुत्रस्य मायया ।
 इति स्म सर्वे यो[?] वंयो]धाना मतमासीत्तदानघ ।

24 G1 M om 24^{ab} (cf. v l. 22) Ds om 24-28
 —^a) Ds तथा (for महा) —^a) T G1-1 M1 2
 स्वतो (for नदन्तो) T Gs ३ भैरव नाद —^a) Some
 MSS निम्बनाद्, B Dc1 Dn1 Ms-5 नि(Bs 4 Dc1
 Dn1 Ms-5 नि) खना

25 Ds om 25 (cf v l 24) —^a) Ds प्रदुतास्
 (for प्रदु) Bs-1 Dc1 Dn1 D1 नागा (for तत्र)
 —^a) Bs-1 Dc1 Dn1 D1 भयत्रस्ता विद्या पठे —^a) Ks
 Bs-1 Dc1 Dn1 D1 ३ त्रेमुर्विशो यथापूर्वं (Bs यथा घोरे),
 B1 Ds ३ त्रेमुस्त्रस्ता यथा घोरे, Dn2 Ds ३ पेतु (Dn2
 त्रेमु) स्त्रस्ता यथा घोरा, Ds त्रेमुस्त्रस्ता महाघोरे, T Gs-1
 पेतुस्त्रत्र महारण्ये, G1 M त्रेमुस्त्रत्र यथारण्ये —^a) S
 (Gs missing) नागा (for वने)

26 Ds om. 26 (cf v l 24) Ss partly damaged
 in 26^a —^a) Ds दृश्यते (for [अ]दृश्यन्त) —^a)
 Ks 4 D1 चाविमो, Bs ३ ३ च प्रमो, Bs 4 भारत,
 Dc1 Dn1 मारिष, Dn2 Ds ३ वा विमो, Ds ३ चावि-
 मो (for चाविमो) —^a) Ds ३ T Gs-1 आपवति (Ds ३
 'त) Ds ३ ३ ३ S (Gs missing) नरौघाश्च

27 Ds om. 27 (cf v l 24) —^a) Ds सर्व
 (for सैन्य) Dn2 दीर्घा (sio), Ds ३ ३ ३ बहिर
 (for अक्षिर) B Dc1 Dn1 S (Gs missing) तत्सैन्य
 युधि (B Dc1 Dn1 भय) सविमं —^a) Ss Ks सांव

वंक, Ga 4 स्वर्ताक्षिर (for स्वर्तक)

28 Ds om 28 (cf v l 24) Ds om 28-30
 Gs om (hapl) 28^a-30^a Ks om (hapl) 28^a-31^a
 —^a) B1 सिंहनाद, Ds दह्यमानान् Dn2 विनेत्वर
 (sio), Ds ३ विनेदिरे

29 Ks Ds Gs om 29 (cf v l. 28) —^a) Ts
 (before corr) G1 2.4 M ततस्तूर्यनिनादोभूक्षानावादित्र
 मिश्रित —^a) Dn1 जयकाशिन — After 29, Ds
 ins

1421* हाहाकारे तत सैन्ये पाण्डवेयेषु भारत ।
 रथसधाश्च दह्यन्त हयाना प्रयुतानि च ।
 तथा हयाना वृन्दानि पत्तयश्चाप्यनरपका ।
 गुरुपुत्रास्त्रवृष्यत[?] स्त्रय[?] मेकज्वालमभूद्वल्म् ।
 वस्त्रैरामरणैश्च केतुभिश्चोद्वतानलै । [5]
 धावमानैश्च पुरुषैर्देहवदैरिवाभिभि ।
 नादह्यमान पाण्डूना कश्चिरसैन्ये व्यदृश्यत ।
 उदीर्णं द्रोणपुत्र च दृष्ट्वा पार्थ परतप ।
 गाण्डीव ज्या च बाणाश्च सोऽनुमन्य महाबल ।
 ससर्ज प्र[?] जार्प्र[?] विमं दिव्यमस्त्रं ब्राह्ममतिस्वरम् । [10]

30 Ks Ds Gs om. 30 (cf v l 28) Ds om
 30 —^a) T G1 ३ ३ M1 ३ ३ ह्यक्षौहिणी —^a) Ss
 घनजय (for च पाण्डव) —^a) B Ds ३ S (Gs om,
 Gs missing) नादृश्यत, Ds दृश्यत स

31 Ks om 31^a (cf v l 28) Ds reads 31
 followed by 1420* after 23 —^a) Ds न च (for
 नैव) Ds युद्ध (for राजन्) —^a) Ds सृजतास्त्रम्
 सृष्टम्) Ds ३ अमर्षण Ds ३ कृत हि कदने महत्,
 Ms-5 सृष्टे चाल्यमर्षिणा

32 Ds om. 32^{ab} —^a) Ks ३ उदीरयेत्, Ks Bs
 Dc1 Dn1 Ds-1 ३ ३ T Ga 4 Ms (sup lin) उदीरयत्,

अर्जुनस्तु महाराज ब्राह्ममस्त्रमुदैरयत् ।
 सर्वास्त्रप्रतिघाताय विहितं पद्मयोनिना ॥ ३२
 ततो मुहूर्तादिव तत्तमो व्युपशशाम ह ।
 प्रववौ चानिलः शीतो दिशश्च विमलाभवन् ॥ ३३
 तत्राद्भुतमपश्याम कृत्स्नामक्षौहिणीं हताम् ।
 अनभिज्ञैरूपां च प्रदग्धामस्त्रमायया ॥ ३४
 ततो वीरौ महेश्वासौ विमुक्तौ केशवार्जुनौ ।
 सहितौ संप्रदृश्येतां नभसीव तमोनुदौ ॥ ३५

Ds G1 2 M1 2 4 उदैरयन्, Ms (orig) उदैरयन् — °)
 B Do1 Dn1 D2 0 S (Gs missing) प्रतिघाताय, Dn2
 (also as in text) विघाताय (submetric) — °) K2
 विदित (for विहित) D2 0 ब्रह्म (for पद्म)

33 °) D2 1 8 अपि तत्, Ds तत्सर्व (for इव तत्)
 Ds ततस्तु तत्तमो राजन् — °) Ds क्षणाद्, G1 M
 तेजो (for तमो) Dn1 D2-4 7 8 [s]भ्युपशशाम, T
 G2-4 [s]व्युप (for व्युप) Ds क्षणेनाभ्युपशशाम ह (sio)
 — °) S K1-3 D1 2 आववौ (for प्र) Ds शातो
 (for शीतो) — °) S1 Ks B1-4 Do1 Dn D2-8 1 8
 वसु, Ds शुभा (for [अ]भवन्)

34 °) G1 M1 2 ततो (for तत्र) Do1 Dn1 D4-8
 अपश्याम — °) G2 4 M1 2 अक्षौहिणीं D2 4 5 7 8
 इमा S (Gs missing) मृधे (for हताम्) — °) S
 K1 8 4 D1 ज्ञात- (for ज्ञेय) S1 Ks 4 D2 रूप
 Dn2 द्रोणपुत्रेण सहसा — °) D2 4 5 7 8 चास्त्र (for
 अस्त्र) B Do1 Dn S (Gs missing) -तेजसा (for
 मायया)

35 °) Ds तौ च मुक्तौ (for ततो वीरौ) — °) Ds
 सहितौ (for विमुक्तौ) — °) D2 4-8 समरे (for सहितौ)
 S K1-3 Dn2 D1 8 समदृश्येता, Ks B1-8 5 Do1 Dn1
 D2 4-8 प्रत्यदृश्ये (Do1 Dn1 'युध्ये)वा, B1 तत्र ह (for
 सप्रह) — °) S K1 2 D1 4 7 8 तमसीव (D2 'सा
 च) (for नभ) — After 35, Dn2 D2 4-8 ins

1422* ततो गाण्डीवधन्वा च केशवश्चाक्षताधुभौ ।

36 °) D2 4 6-8 ह्यौ, T Gs 4 Ms-8 रथ, M1
 वर (for ह्य) Dn2 सपताकाध्वजह्वय, G1 M2 'का
 ध्वजवर — °) G1 M1 2 सानुकर्षा D2 6-8 वरायुधौ,
 Gs 4 परायुध (for वरा) — °) S K (Ks missing)
 B1-8 5 D1 6 युक्तस् (for मुक्तस्) D2 4 6-8 विमुक्तौ शरसं-
 पाताद्, Gs प्रववौ स रथासक्तस् — °) D2 4 6-8 दृष्टा

सपताकध्वजह्वयः सानुकर्षवरायुधः ।
 प्रववौ स रथो मुक्तस्तावकानां भयंकरः ॥ ३६
 ततः किलकिलाशब्दः शङ्खमेरीरवैः सह ।
 पाण्डवानां प्रहृष्टानां क्षणेन समजायत ॥ ३७
 हताविति तयोरासीत्सेनयोरुभयोर्मतिः ।
 तरसाभ्यागतौ दृष्ट्वा विमुक्तौ केशवार्जुनौ ॥ ३८
 तावक्षतौ प्रमुदितौ दध्मतुर्वारिजोत्तमौ ।
 दृष्ट्वा प्रमुदितान्पार्थास्त्वदीया व्यथिताभवन् ॥ ३९

(D1 8 तदा) शत्रुभयकरो

37 °) D2 4 6-8 तूष्णं (for तत्) S (Gs missing)
 किलकिलाशब्द — °) B Do1 Dn स्वनै सह, D2 4
 6-8 महाध्वनि (D1 'नै), Ds S (Gs missing) -वि-
 मिश्रित, Ds महास्वनै (for रवै सह) — Ds om
 37°-38° — After 37, D2 4-6 ins

1423* पाण्डवान्मुदितान्दृष्ट्वा सर्वानेव स्वसैनिकान् ।
 दुर्योधनपुरोगास्तु कौरव्या व्यथिताभवन् ।
 इत्थं द्रौणिमहेश्वासं पार्थमप्रतिम रणे ।
 युद्धायोदीर्गमनसमप्रपृष्य सुरैरपि ।
 आवृण्वान दिश सर्वा वाणजालै समन्तत । [5]
 दृष्ट्वा गाण्डीवनिर्मुक्तौ शरैराशीविपोपमै ।
 आदित्यमिव दुष्येक्ष्य दहन्तमहिताग्रेण ।

[(L 1) D2 पार्थत, D1 पार्थतश्च (hypermetric),
 Ds पार्थस्तु (for पाण्डवान्) D2 मुदित D2 एताश्च (for
 एव रव-) Ds स (for रव) — (L 2) D1 5 -पुरो-
 गांश्च D2 कौरवा D1 5 कौरव्यान्व्यथिताग्र (Ds 'ता र)णे
 (for the post half) — Ds om lines 3-4 — (L
 3) D1 इच्छे (for इय) D2 4 महेश्वास D1 पार्थिव
 प्रतिम — (L 4) D1 मनसाम् (for 'सम्) — (L
 5) D2 आवृण्वत, D1 'पञ्चानां — (L 7) D2 दक्षाम्]

38 Ds om 38° (cf. v 1 37) D2 4 8 om 38-41
 — °) B Do1 Dn1 Ds ह (B1 2 5 Ds हि) तत्रासीद्,
 S (Gs missing) च तत्रा (for तयोरा) — °) Dn1
 अपि (for मति) — °) D1 द्रुसा (for तरसा) B
 Do1 Dn1 तम (B1-8 तेज) सा सवृत्तौ दृष्ट्वा, Ds तेजसा च
 घृतौ दृष्ट्वा, S (Gs missing) तेजसा ह्य (G1 8 M1 2 'सा
 म्य) धिकौ दृष्ट्वा — °) Ks B Do1 Dn Ds S (Gs
 missing) सहितौ, Ds विश्रान्तौ (for विमुक्तौ)

39 D2 4 6 om 39 (cf. v 1 38) — °) Dn2

विमुक्तौ च महात्मानौ दृष्ट्वा द्रौणिः सुदुःखितः ।
 मुहूर्तं चिन्तयामास किं त्वेतदिति मारिप ॥ ४०
 चिन्तयित्वा तु राजेन्द्र ध्यानशोकपरायणः ।
 निःश्वसन्दीर्घमुष्णं च विमनाश्चाभवत्तदा ॥ ४१
 ततो द्रौणिर्विच्युर्न्यस्य रथात्प्रस्कन्द्य वेगितः ।
 विन्धिक्सर्वमिदं मिथ्येत्युक्त्वा संप्राद्ववद्वणात् ॥ ४२
 ततः स्निग्धाम्बुदाभासं वेदव्यासमकल्मषम् ।
 आवासं च सरस्वत्याः स वै व्यासं ददर्श ह ॥ ४३

तं द्रौणिग्रतो दृष्ट्वा स्थितं कुरुकुलोद्वह ।
 सन्नकण्ठोऽत्रवीद्वाक्यमभिवाद्य सुदीनवत् ॥ ४४
 भो भो माया यदृच्छा वा न विद्मः किमिदं भवेत् ।
 अस्त्वं त्विदं कथं मिथ्या मम कश्च व्यतिक्रमः ॥ ४५
 अधरोत्तरमेतद्वा लोकानां वा परामवः ।
 यदिमौ जीवतः कृष्णौ कालो हि दुरतिक्रमः ॥ ४६
 नासुरामरगन्धर्वा न पिशाचा न राक्षसाः ।
 न सर्पयक्षपतगा न मनुष्याः कथंचन ॥ ४७

C 7 9142
 S 7 201 52
 K 7 202 51

corrupt, D₂ दध्मत्तौ (for दध्मतुर्) D₁ ३ वारिजौ
 तदा (for 'जोत्तमौ') —^c) T G₂₋₃ M₁₋₃ ३ च (for
 प्र-) D₂ दृष्ट्वा प्रमुदिता पार्थासु —^d) D₂ D₂ नृद,
 D₂ तथा (for [अ]भवत्)

40 D₂ ३ ६ om 40 (cf. v 1 38) —^b) D₁ ३
 द्रौणिर्दृष्ट्वा (by transp) —^d) B D₁ D₁ D₁ ३ एतद्,
 T G₂ ३ M₂ न्वेतद् (for स्वेतद्)

41 D₂ ३ ६ om 41 (cf. v 1 3b) —^a) S K₁₋₃
 B₁ . D₁ D₁ D₁ ३ च (for तु) —^b) K₁ ३ D₁
 ध्यानालोक-, D₂ ध्यायन्शोक, M₂ ३ (sup lin) ध्याना-
 वेन- (for ध्यानशोक-) —^c) Some MSS निश्चसद्,
 D₁ D₁ निश्चस्य —^d) B₁₋₃ D₁ D₁ दुःखार्तं (for
 विमनाश्च) D₂ D₂ T तत (for तदा) B₂ विमना
 श्चाभवत्तत — After 41, S (G₂ missing) ins an
 addl colophon [Adhy no T G₂ ३ 196, G₁ M₁ ३
 195, G₂ 197, M₂₋₃ 194]

42 Before 42, S (G₂ missing) ins संजय उवाच
 D₂ reads 42 twice (42^{ab} and 42^{cd} transposed second
 time) D₁ ३ transp 42^{ab} and 42^{cd} D₁ ३ repeat
 42^{ab} after 42^{cd} —^a) D₂ (second time) ३ ३ ३ ३
 (last two second time) अश्वयामा (for ततो द्रौणिर्)
 B D₁ D₁ D₂ (both times) ३ ३ ३ ३ (last two second
 time) S (G₂ missing) त्यक्त्वा (for न्यस्य) —^b)
 D₂ ३ ३ (last two first time) वेगत D₂ (second
 time) ३ ३ ३ (last two second time) संप्राद्ववत् दुर्मना
 —K₂ om. 42^{cd} —^c) D₁ ३ विन्धिक्कथम्, D₁ विन्धि-
 क्थम्, M₂₋₃ विन्धिक्कथम् (for 'क्सर्वम्') D₂ सर्वारूपं
 (for सर्वमिदं) D₂ (second time) दग्ध कृष्णमिदं
 मिथ्या, D₂ विन्धिगच्छं च मिथ्येति —^d) D₂ (second
 time) ३- न्यात (for रणात्)

43 ^a) D₂ ३ स्निग्धाम्बुदाकार, D₂ ३-३ स्निग्धाजन(D₂ ६

*वर)इयाम —^b) S₁ ३ (by corr) K₁ ३ D₂ वेदामासम्,
 S₂ K₂ D₁ वेदाम्यासम्, K₄ B D₁ D₁ D₂ वेदा(D₂
 'द')वामम्, D₁ व्येदव्यासम् (sic) (for वेद') —^{cd})
 S K (K₂ missing) D₂ D₁ ३ वेदव्यासं (for आवासं
 च) and वास (for स वै) B D₁ D₁ D₂ ३-३ व्यास
 द् (D₁ ३ गच्छन्द्)दर्शं पुरत साक्षादर्शनमिव (B₁₋₃ D₁ D₁
 'मं' व्यव, D₁ ३ ३ ३ मसुप-) स्थित

44 ^a) D₂ ३-३ व्यास दृष्ट्वा ततो द्रौणि —^b) K₁
 B₁ ३ D₂ D₁ ३ G₁ ३ M कुरुद्वह —^c) B₁ (marg)
 अथुकडो, B₂ मसुत्कडो, T G₂₋₃ M वाप्कडो (for
 सन्न') —^d) S K₁₋₃ D₁ च, D₁ D₁ तु (for सु)
 D₂ ३-३ M₂ विनी(D₁ च नी, M₂ सुनी)तवत् (for
 सुदीन')

45 ^a) B₂ सुने, S (G₂ missing) किं तु (for भो
 भो) D₂ S (G₂ missing) [हृ]य, D₂ च (for वा)
 D₁ ३ ३ ३ भो भो किमेतरसंवृत्त —^b) S (G₂ missing)
 देव वा (for न विद्म) D₂ ३-३ देव तु किमिदं सुने
 — After 45^{ab}, D₁ ३ ins

1424* पृच्छामि स्वामह तात सदेह त वदस्व मे ।
 —^{cd}) S₂ अस्त्रमिदं, S (G₂ missing) एतदस्त्र (for अस्त्र
 खिद) G₂ ३ सामकश्च (for मम कश्च) D₂ ३-३ व्यति
 क्रमो वा कश्चिन्मे (D₂ श्रो) व्यर्थमस्त्रं ततोभवत्

46 ^a) D₂ ३ ६ S (G₂ missing) प्रवृत्तं हि (D₂ ३ ६
 किं), D₁ च वृत्त किं, D₁ एतद्वाक्य (all hyper-
 metric) (for एतद्वा) —^b) D₂ ६ च, D₁ lacuna
 (for वा) D₂ पराजय —^c) S₁ K₁ ३ D₁ जीवितौ

47 ^a) K₂ B D₁ D₁ D₂ नासुरा न च, K₂ नासुर
 सुर, D₁ न सुरासुर (for नासुरामर-) S₂ K₁ ३ गधर्व
 D₂ गधर्वा न दिशश्चास्त्र —^b) S K (K₂ missing)
 D₁ पिशाचोरगराक्षसा, D₂ न देवासुरदानवा —^c)
 K₄ B₂ D₁ D₁ D₂ ६ सर्पा, S (G₂ missing) नाग

C 7 9443
B 7 204 53
K 7 202. 52

उत्सहन्तेऽन्यथा कर्तुमेतदस्त्रं मयेरितम् ।
तदिदं केवलं हत्वा युक्तामशौहिणीं ज्वलत् ॥ ४८
केनेमौ मर्त्यधर्माणौ नावधीत्केशवार्जुनौ ।
एतत्प्रब्रूहि भगवन्मया पृष्ठो यथातथम् ॥ ४९

व्यास उवाच ।

महान्तमेतमर्थं मां यं त्वं पृच्छसि विस्मयात् ।
तत्प्रवक्ष्यामि ते सर्वं समाधाय मनः शृणु ॥ ५०

(for सर्पं) D1 5 1 8 न सर्पयक्षा नो नागा

48 °) D2 5-8 G2 वृथा (for अन्यथा) — °) S1
K2 अस्त्रमेतत् (by transp) D2 उदीरितं (for मये°)
— °) K4 D1 यद् (for तद्) S2 K1 केवला S (G2
missing) तदिमां (M4 कामिका) केवला हत्वा — °) S1
K2 2 D2 युक्तम्, K4 B Dc1 Dn D2 क्षातम्, D1 5 1 8
यावद्, D6 यत्नाद्, T G2-4 एकाम् (for युक्ताम्)
G2 M1 2 अशोहिणीं D2 5 8 G1 M1-1 ज्वलन्, D2
हमां, D2 8 महत् (for ज्वलत्) — After 48, N (K2
missing) ins

1425* सर्वधाति मया मुक्तमस्त्रं परमदारुणम् ।

[S K1 D1 युक्तम् (for युक्तम्)]

49 °) Dn2 D2 4-8 मानुष- (for [ह]मौ मर्त्यं) S
(G2 missing) कथं मानुष (G2 कपट) धर्माणौ — °)
T G2-4 M1-2 5 नाधाक्षीत् (for नावधीत्) — °) D2
मे (for प्र) — °) D2 यथा (for मया) — After
49, B Dc1 Dn D2 4-8 ins

1426* श्रोतुमिच्छामि तत्त्वेन सर्वमेतन्महासुते ।

D2 4 cont

1427* संजय उवाच ।

वत समाययौ व्यासो दृष्ट्वास्त्रं समुदीरितम् ।
तं प्राप्तं पूजयित्वा तु द्रौणि पप्रच्छ सदायम् ।
यस्मिन्नि महाश्रेण न दग्धौ केशवार्जुनौ ।
केनोपायेन निर्मुक्तौ तन्मे त्वं ब्रूहि तत्त्वतः ।

[D1 om the ref — (L 2) D2 तत्प्राप्तं सुजयित्वा
(for the prior half) — (L 3) D2 तद् (for न)
— (L 4) D2 सुव्रत (for तत्त्वतः)]

50 °) K1 2 D1 एतद्, K4 Dn2 D2 4 5 एवम्;
Dc1 Dn1 एनम्, D2 om (for एतम्) S2 वा; Dn2
D1 G1 M मा (for मा) — °) K1 2 B2 4 5 Dn2

योऽसौ नारायणो नाम पूर्वपामपि पूर्वजः ।

अजायत च कार्यार्थं पुत्रो धर्मस्य विश्वकृत् ॥ ५१

स तपस्तीव्रमातस्थे मैनाकं गिरिमास्थितः ।

ऊर्ध्वब्राह्मर्मातेजा ज्वलनादित्यसंनिभः ॥ ५२

पटिं वर्षसहस्राणि तावन्त्येव शतानि च ।

अशोपयत्तदात्मानं वायुभक्षोऽभ्युजेक्षणः ॥ ५३

अथापरं तपस्तप्त्वा द्विस्ततोऽन्यत्पुनर्महत् ।

D1 2 4-8 T G2 यत् (for य) Dn1 त, D2 मां (for
त्व) D1 6 विस्मय; S (G2 missing) संशयात् (for
विस्म°) — °) K2 4 B Dc1 Dn D2 त (for तत्) S
(G2 missing) तं ते (T G2 4 तत्ते, G2 ततो) ह सप्रव-
क्ष्यामि — °) S2 K1-3 D1 समाहितमना शृणु

51 °) M2 पुरा (for योऽसौ) — After 51°⁵, T
G2-4 M2 5 ins

1428* आदिदेवो जगन्नाथो लोककर्ता स्वयं प्रभु ।

आद्य सर्वस्य लोकस्य अनादिनिधनोऽच्युत ।

व्याकुर्वन्ते यस्य तत्त्व शुतयो मुनयश्च ह ।

अतोऽजय्य सर्वभूतैर्मनसापि जगत्पति ।

तस्मादिमं जेतुकामो भजानतमसा वृत । [5]

मा शुचं पुरुषव्याघ्रं विद्धि तद्दिहाजुनम् ।

तस्य शक्तिरसौ पार्यस्तस्माच्छोकमिमं त्यज ।

विश्वेश्वरोऽथ लोकादि परमात्मा ह्यपोक्षज ।

सहस्रममितादशादेकांशोऽयमजायत ।

देवानां हितकामार्थं लोकानां चैव सत्तम । [10]

— °) D2 [ए]व (for च) D2 उत्पन्नं स हि कार्यार्थं,
S (G2 missing) व्यजायत स (G2 4 च) कार्यार्थं (T G2
सकार्यश्च, M2 स कामार्थं) — °) K4 D1 विस्मयात्, B
(except B1) T विश्वकृत्, Dc1 G1 M1 2 'सृष्ट्, D2
धर्मवित्, G2 4 M2-5 विश्वकृत् (for 'कृत्) G2 पुत्रो
विश्वस्य विश्वकृत्

52 °) T G2-4 परम् (for तीव्रम्) B2 आविष्टन्,
S (G2 missing) आस्थाय (for आतस्थे) — °) K2
Dn2 D2 4 5 1 8 शि (D1 शौ) शिर (for मैनाक) D2-3
1 8 T G1 M आश्रित (for आस्थित) — °) S1 ज्वल
दादित्य

53 °) Dn1 D1 1 पटि, Dn2 D1-3 5 8 G1 पटिर्
— °) Dn2 D1 अशोपयत्, S (G2 missing) व्यसो (for
अशो°) — °) D2 वायुभक्षोऽभ्युजेक्षण, D2 'क्ष शत

द्यावापृथिव्योर्विवर तेजसा समपूरयत् ॥ ५४
 स तेन तपसा तात ब्रह्मभूतो यदाभवत् ।
 ततो विश्वेश्वरं योनिं विश्वस्य जगतः पतिम् ॥ ५५
 ददर्श भृशदुर्दर्शं सर्वदेवैरपीश्वरम् ।
 अणीयसामणीयांसं बृहद्भयश्च बृहत्तरम् ॥ ५६
 रुद्रमीशानमृषभं चेकितानमजं परम् ।
 गच्छतस्तिष्ठतो वापि सर्वभूतहृदि स्थितम् ॥ ५७

दुर्वारणं दुर्दर्शं तिग्ममन्युं
 महात्मानं सर्वहरं प्रचेतसम् ।
 दिव्यं चापमिषुधी चाददानं
 हिरण्यवर्माणमनन्तवीर्यम् ॥ ५८
 पिनाकिनं वज्रिणं दीप्तशूलं
 परश्वर्धिं गदिनं स्वायतासिम् ।
 सुश्रुं जटामण्डलचन्द्रमौलिं

C 7 8485
 B 7 201 65
 K 7 202 68

ममा , G₂ 'क्षोजितश्चम

54 ^a) Ś₂ Dn₂ D₂ : s तयापर, D₂ तत पर —^d)
 D₁ स्वोन्यत्, D₁ : तावत्स (for ततोऽन्यत्) B Dc₁
 Dn₁ पुरा (for महत्) —^d) K₁ D₁ समपूजयत्, D₂
 'पूरयत् (for 'पूरयत्)

55 D₂ reads 55 on marg —^a) Dc₁ Dn₁ स
 स्येन (for स तेन) Ś K₁ : D₁-s तत्र, D₁ : युक्तो
 (for तात) —^b) M₂-s यथा (for यदा) —^c)
 Dc₁ Dn₁ तदा, D₁ om. (for ततो) D₂ देव, D₁ :
 न्याणु, S (G₂ missing) योगी (for योनिं) — G₂
 om. 55^d-57^e —^d) B Dc₁ Dn₁ D₂ S (G₂ om.,
 G₂ missing) प्रमु (for पतिम्)

56 G₂ om. 56 (cf. v l 55) —^a) D₂ सुर (for
 भृश) Ś₂ K₁ : B Dc₁ D₁ : s दुर्दर्शं (for 'दुर्दर्शं)
 —^b) D₂ G₂ सर्वभूतैर् (for देवैर्) B Dc₁ Dn₁ D₂
 अभिपूत (for अपीश्वरम्) Ś K (K₂ missing) D₁
 सर्वदेवैरपीश्वर, Dn₂ D₂ : s देवे (D₂ वै) शमीश्वर,
 D₂ देवतमीश्वर —^c) D₁ अणियासम्, D₁ अणीयांसम्
 (for यसाम्) D₁ om from णीयांस up to चेकितान
 (in 57^d) K₁ B Dc₁ Dn₁ D₂ : s अणीयाममणुम्यश्च
 —^d) K₁ महद्भय, D₂ महद्भयश्च (for बृह) B₁-
 Dc₁ Dn₁ D₂ बृहत्तर, Dn₂ D₂ महत्तर (for बृह)
 — After 56, Dc₁ (s^c m) ins

1429^a अन्तावीर्यमनुध्यायन्महादेवं बृहत्तरम् ।

57 G₂ om 57^{ab} (cf v l 55) D₁ om up to
 चेकितान (cf v l 56) K₁ om 57^a-58^a M₂ reads
 57^{ab} twice. —^a) Dn₂ D₂ इषानमृषभं — After
 57^a, Ś₂ B Dc₁ (marg s^c m) Dn₂ D₁ : s ins

1430^a हर शशुं कपार्दिनम् ।

[Ś₂ महेश तपम पर]

— Dc₁ om 57^{ab} —^b) K₁ D₂ चेकिताना, D₁ चकि-

तानं D₂ : s 1 : s read अज पर twice (with var) Ś
 K₁-s B Dn₁ D₁ : s (second time) s- 1 : s (last three
 second time) परा (D₂ रं) योनिं, D₂ (first time)
 पर ययु, D₂ (first time) परा मर्दि, D₁ (first
 time) परा गर्दि, D₂ (first time) पतिं गर्दि, T
 G₂ अज वरं (for अज परम्) —^c) K₂ Dn₁ D₂ : s 1 : s
 च (submetric) (for चापि) Ś₁ K₁ : D₁ : s ति (D₂
 पु) द्वयो गच्छतश्च (submetric), Ś₂ B Dn₂ D₁ : s तिष्ठतो
 गच्छतश्च ह — Ś K₁-s B Dn₁ D₁-s om 57^d

58 K₁ om 58^a (cf. v l 57) —^a) B₁ दुर्नि
 वारण (for दुर्वा) Ś₂ Dn₁ दुर्दर्श, D₁-7 दुर्दर्श —^b)
 D₂ महात वै (for महात्मान) B₁ (marg as in text)
 सर्वसह, D₁ : 'कर (for 'हर) D₁ : विचेतस —^c)
 K₁ om. from पुधी up to वीर्यम् (in 58^a) Ś B₁
 चादधान — For 58^{ab}, S (G₂ missing) subst

1431^a दुर्वारणं सुदुर्घर्षं दुर्निरीक्ष्यं दुरासदम् ।

अतिमन्यु महात्मानं सर्वभूतप्रचेतसम् ।

त देवदेवं परमाणुमीह्य

सत्ये दिव्याविषुधी आददानम् ।

[(L 1) T G₂-s दुर्निरीक्ष्य — (L 2) G₁ M तिग्म-
 (for अति) — (L 4) G₁ : M (except M₂) सत्ये
 G₁ : M₂-s चाददान]

59 ^a) D₁ वज्रीणं (sic) D₁ शूलदीप्तं, D₂ काल-
 दीप्त (for दीप्तशूल) Ś₁ K₂ पिनाकिं वज्रपाणिं दीप्तशूल,
 Ś₂ K₁ : s पिनाकि (K₂ धूर्जटि) नं वज्रपाणिं सशूलं, D₁
 पिनाकपाणिं वज्रपाणिं सशूलं — K₁ om 59^{ab} —^b)
 Ś₂ : s *धं, D₂ : s परस्वधं, B Dc₁ Dn₂ : 'श्वधि,
 Dn₁ 'स्वधीन, D₂-s 'स्वधि, G₂ M₂ 'श्वधं (for
 'श्वधि) B₁-4 Dc₁ Dn₁ D₂ चायतासि, B₂ चापपाणिं,
 D₁ स्वायतायस, S (G₂ missing) स्वायतासि (for
 स्वाय) D₂ परस्वधिनं गदिनं चापि पाशिन — D₁
 om 59^{ab} —^c) Ś K₁-s धूर्जटिं सुशु (K₂ 'स) लि चद्र-

C 7 9455
B 7 201 65
K 7 202 69

व्याघ्राजिनं परिधं दण्डपाणिम् ॥ ५९
शुभाङ्गदं नागयज्ञोपवीतिं
विश्वैर्गणैः शोभितं भूतसंघैः ।
एकीभूतं तपसां संनिधानं
वयोतिगैः सुष्ठुतमिष्टवाग्भिः ॥ ६०
जलं दिवं खं क्षितिं चन्द्रसूर्यौ
तथा वाय्वग्नी प्रतिमानं जगच्च ।
नालं द्रष्टुं यमजं भिन्नवृत्ता

मौलि, B सुभ्र (B₁ शुभ्र, B₁ सुभ्रु) जटिलं सुभ्र (B₁ 'स') लिन चंद्रमौलि, D₀₁ शत्रुजयं जटिल चंद्र, D₀₁ D₂ सुभ्रजटिं मुशलिं (D₂ 'ल') शूलपाणिं, D₀₂ सभ्र सर्वं सज टिल शूलपाणिं, D₃ सुभ्रु जटिल मुशलिनमिदुमौलि, D₄ ०-३ सुभ्रु (D₄ ० 'भ्रु) जटिं मुशलिं (D₁ ३ 'लिं) शूलपाणिं, D₅ सुभ्रुव जटिल शूलपाणिं, T G₂-4 वभ्रु (G₂ भ्रू) जटा मदलिं (G₃ ल) चंद्रमौलि, G₁ M₁ २ सभ्रु जटिं मेखलिं ताग्रमौलि —^a) K₁ T G₁ ३ 4 M₁ २ परिधिं, K₄ B₂-4 D₀₁ D₂ ३ G₂ M₃ परिधिण (K₄ 'णिं'), D₀₁ (marg) सपरिध, D₃ M₃ (sup l_{in}) परिधिण, M₄ परम (for परिध)

60 ^a) D₁ ३ शुभागद, G₁ M शुभागद S₂ K (K₅ missing) B₁ २ 4 5 D₀₁ D₁-३ G₂ ३ यज्ञोपवीत B₃ D₀₁ शुभागदिन नागयज्ञोपवीतिनं (hypermetric) —^b) D₃ विश्वैर्गणै D₀ विश्वेश्वर शोभित विश्वसंघै, S (G₅ missing) विश्वेशान भूपित भूतसंघै —^c) S₂ damaged K₄ एकभूत K₁ तमसा, D₄ तपसा, D₅ तपस —^d) S₁ K₃ वर्तियोगै, K₁ वाचोतिगौ (sic), D₁ वर्तिगुभि, D₂ दासोतिगै (for वयो) K₁ D₅ सस्तुतम् (for सुष्ठु) S₂ स्तुवति यं कवय इष्टवाग्भि, S (G₅ missing) वाचो धिकै (M₃ च्छासै) सुष्ठुत साधु (G₁ दृष्ट, M₁ २ मृष्ट, M₃-३ दृष्टि) वाग्भि

61 ^a) B₅ दिव जल (by transp) K₄ D₀₂ G₂ ३ दिश, B₁ D₀₁ (both marg) दिश (for दिव) K₁ दिश, D₀₁ D₁ ० क्षिति (for क्षिति) D₂ ३ १ ३ जल क्षिति (D₂ दिश, D₅ दिश) खं दिश (D₂ क्षिति, D₅ क्षिति) सूर्यचंद्रौ —^b) S₂ partly damaged D₀₂ वाय्वग्नि S₁ K₃ B D₀₁ D₀₁ Cn प्रामि (B₁ D₀₁ 'ति) माण (for प्रतिमान) D₄ तथा वायवनीतो प्रतीमान जगच्च, S (G₅ missing) हुताशवा युप्रतिम सु (G₃ प) रेश —^c) B₁ (marg) प्रष्टु, D₀₂ द्रष्ट (sic), D₄ दृष्ट (for द्रष्टु) K₄ भिमजं (sic), B₁

ब्रह्माद्विपन्नममृतस्य योनिम् ॥ ६१
यं पश्यन्ति ब्राह्मणाः साधुवृत्ताः
क्षीणे पापे मनसा ये विशोकाः ।
स तन्निष्ठस्तपसा धर्ममीढ्यं
तद्भक्त्या वै विश्वरूपं ददर्श ।
दृष्ट्वा चैनं वाङ्मनोबुद्धिदेहैः
संहृष्टात्मा सुमुदे देवदेवम् ॥ ६२
अक्षमालापरिक्षिप्तं ज्योतिषां परमं निधिम् ।

यमजो, D₂ यमलं, Bom ed य जना (for यमज) S₂ B₂ ३ D₀₁ (by corr) D₂ भिन्नवृत्ति (S₂ [marg] B₂ D₂ 'त्त'), B₁ D₂ 'वृत्तो S (G₅ missing) नाल द्रष्टु भिन्नवृत्ता नरा वै — After 61^{ab}, T G₂-4 M₃-३ ins

1432* ये चानृता नास्तिका पापशीला ।

[G₂ om ये चानृता]

—^d) K₁ द्विपदसमृतस्य (sic), S (G₅ missing) द्विपो वाप्यमृ* (for द्विपन्नमृ*)

62 ^a) S₂ damaged T G₂-4 ये (for य) G₁ M पश्यत्येन (for यं पश्यन्ति) D₃ योगयुक्ता (for साधु-वृत्ता) —^b) D₀₂ D₁ ३ ये (for ये) B D₀₁ D₀₁ S (G₅ missing) वीतशोका (for ये वि) —^c) K₄ B₂ ३ ३ त निष्पतत, B₁ D₂ ३ त ति (B₁ नि) ष्टत, B₁ D₀₁ D₀₁ D₅ त निष्पतत (D₀₁ D₀₁ 'यात'), D₃ स-सिष्ठत, D₁ ३ यतद्विष्ट (for स तन्निष्ठ) D₅ त तिष्ठत तपसा योनिमीढ्य (sic), T G₂ 4 M₁ ३ (sup l_{in}) त निष्ठात्मा त (M₄ 'धानस्त') पसा देवमीढ्य, G₁ M₁ २ निष्ठा त्मानस्तपसा देव, G₂ त निष्ठात्मानं तपसा वेद, M₃ ३ (orig) त निष्ठात्मानस्तपसा देव — After 62^{ab}, G₁ M₁ ३ ins

1433* नारायणो देवमेवप्रभावम् ।

—^d) S₂ damaged T G₁-4 M₁ ३ त (for तद्) S₁ K₁-३ B₁ ३ D₀₁ D₀₁ D₁ ३ ० भक्तौ —^e) S₂ देहे (for देहै) — Dr ३ read 62' twice. —^f) K₄ B D₀₁ D₀₁ D₂ ३ ० वासुदेव, D₅ T G₁-4 M₁ ३ देवदेव (D₅ 'व) Dr ३ (both first time) संतुष्टावप्रणतो धर्मपुत्र

63 ^a) S₂ damaged S (except G₂, G₅ missing) दिव्य- (for अक्ष) M₃-३ -सात्य —^b) T G₁-4 M₁ ३ तेजसा (for ज्योतिषा) D₅ ज्योतिषा पतिमीश्वर, M₃-३ परम तेजसा निधि — D₅ om (i hapl) 63^{cd} —^c) B (except B₂) D₀₁ D₀₁ S (G₅ missing) रुद्र (for

ततो नारायणो दृष्ट्वा वचन्दे विश्वसंभवम् ॥ ६३
वरदं पृथुचार्चङ्गया पार्वत्या सहितं प्रभुम् ।

अजमीशानमन्यग्रं कारणात्मानमच्युतम् ॥ ६४

अभिवाद्याथ रुद्राय सद्योऽन्धकनिपातिने ।

पद्माक्षस्तं विरूपाक्षममितुष्टाव भक्तिमान् ॥ ६५

त्वत्संभूता भूतकृतो वरेण्य

गोप्तारोऽद्य भुवनं पूर्वदेवाः ।

आविश्येमां धरणीं येऽभ्यरक्ष-

न्पुरा पुराणां तव देव सृष्टिम् ॥ ६६

सुरासुरान्नागरक्षःपिशाचा-

न्नरान्सुपर्णानथ गन्धर्वयक्षान् ।

पृथग्विधान्भूतसंघांश्च विद्वा-

स्त्वत्संभूतान्विद्ध सर्वास्तथैव ।

ऐन्द्रं याम्यं वारुणं वैत्तपाल्यं

मैत्रं त्वाष्ट्रं कर्म सौम्यं च तुभ्यम् ॥ ६७

रूपं ज्योतिः शब्द आकाशवायुः

C. 7. 8408
B 7 01 74
K 7 02. 9

ततो) D₁ देवो, D₂ १ देव, D₃ देव (for दृष्ट्वा)
—^a) S (G₅ missing) वचन्दे विश्व (G₂ देव) मीश्वर

64 S₂ partly damaged —^a) D₁ ४ ५ १ ४ सुसुदे
(for वरद) D₂ वृषपृष्ठस्थितः S (G₅ missing)
वरद सह पार्वत्या प्रियया दयित प्रिय — After 64^a, B
D₁ D₂ D₃ ६ ins

1434* क्रीडमान महात्मान भूतसवगणैर्बुतम् ।

[D₂ -समावृत्त (for -गणैर्बुतम्)]

—^a) B (except B₂) D₁ D₂ ४ T G₂-4 अन्धकं
(for 'त्र') —^d) B₁ S (G₅ missing) अन्धक्य (for
अच्युतम्)

65 ^a) D₂ सोमि (for अभि) —^b) B सोय (for
सद्यो) K₂ B₁ D₁ ३ निपातने D₂ स्वाध्यायाधकवातिने
— For 65^a, S (G₅ missing) subst.

1435* स जानुभ्या महीं गत्वा कृत्वा शिरमि चाक्षलिम् ।
—^a) S₁ K₂ पद्माक्षहस्त (hypermetric), D₁ ३ १ ४
पद्माक्ष (D₁ 'क्ष्य') म (for 'क्षस्त') —^d) D₁ ४ मति
(for अभि) G₂ बुद्धिमान् (for भक्ति)

66 Before 66, K₁ (marg sec m) B (except B₂)
D₁ D₂ ३ ४ ३ S (G₅ missing) ins नारायण उवाच,
D₁ वासुदेव उ —^a) T G₂-4 -भूता वै (for सम्भूता)
K₁ भूतकृतो K₂ B₁ D₂ वरेण्यो (B₂ ण्य), D₁ १ ४
G₁ M वरेण्या (D₂ 'ण्या) —^b) S₂ partly damaged
K₁ [s]स्व (for स्य) K₂ B₁ पूर्वदेव (B₂ व), B₂
सर्वदेवा (for पूर्व) D₂ D₁ ४ ५ १ ४ गोप्तारो या (D₂
D₁ 'रोस्य) भुवन (D₂ D₁ 'न'स्वादिवेव, D₂ गोप्तारो ये
भुवने सर्वदेवा, S (G₅ missing) गोप्तारो ये (T G₂ रो
स्य) भुवनस्यास्य गोपा (G₁ M₁ २ ४ देवा) —^c) S₁ K₁ ३
D₁ प्रविश्य, D₂ अप (for आवि) B₁ भुवन, G₁
M₁ ३ हरिणी (for धरणी) S₂ [s]य रक्षन्, K₁ [s]

त्यर, K₂ T G₂ ४ ह्यर, D₂ [s]भिर (for स्यर)
G₂ आविश्येमा ख धरणीं ह्यरक्षन् —^d) D₁ नवा, D₂
om, D₂ पुरात् (for पुरा) K₁ D₁ ४ पुराण, K₁ B
D₁ D₂ ३ S (G₅ missing) पुराणी (T G₂ ४ 'णी')
D₂ om, D₂ परम (for तव) D₂ om, D₁ देव्य,
G₁ M₁ २ ४ देवेना (for देव) K₁ रष्टि, D₁ ४ १ सृष्ट,
T G₂ ३ सृष्टि, M₂ ५ सृष्टा

67 S₂ partly damaged —^a) D₂ नागयक्षा, D₂
'घक्ष (sic) (for 'रक्ष-) S (G₅ missing) सु (G₁
पु) रासुरा यक्षरक्ष पिशाचा — D₂ om 67^b —^b)
K₁ D₂ नरा, D₂ D₁ १ असुरान् (for नरान्) K₁
सुपर्वा S (G₅ missing) नागा सुपर्णा सह गन्धर्व
मिद्वै (G₁ M 'द्वा) —^c) B₁ पृथग्विधान्, B₂ प्रथ
ग्विधान (sic), D₁ १ पृथग्विधा D₁ om च and D₂
om च विश्वान् S₁ K₂ विश्वे, K₁ २ ४ D₁ विश्वे D₂ S
(G₅ missing) पृथग्विधा भूतसवाश्च (D₂ 'सवा स, T G₂
'संघाश्च) विश्वे (D₂ 'स्वास्) —^d) D₂ विद्धि (for
विद्य) S₁ K₂ मा***म्वा, S₂ damaged, K₁
सात्मा मुहुस्त्व, K₂ मामूमुहुस्त्वं (for सर्वास्तथैव) K₁
D₁ त्वत्संभूतान्विद्ध (D₁ 'द्धि) मा प्राहस्त्व, D₂ ४ त्वत्संभू
(D₁ म त्व भू) तान्विद्धि मा मूमुहुस्त्व, D₂ त्वत्संभूत विद्महे
मा मुहुस्त्व, D₂ 'तान्विद्धितान्मा मुहस्त्व, D₁ ३ 'तानेव
माहुर्नमस्ते, S (G₅ missing) 'ता ये मनो मोहयते —^e)
D₂ एव (for ऐन्द्रं) D₂ प्रयाम्य, D₁ om, D₂ वायव्य
(for याम्यं) K₁ वारुणि, K₂ वरुण, D₁ वारण्य
(for वारुण) D₁ om from वैत्तपाल्य up to तुभ्यम्
(in 67') S₁ K (K₅ missing) D₁ वित्तपाल्य, D₁
D₂ D₁ वित्तपाल्य, D₂ चापुपाल्य (sic), D₂ ३ वैत्तपाल
(D₂ छ), D₂ वैत्तपाल्य (sic), D₁ ४ वित्तपाल्य, S (G₅
missing) वैश्रवण्य (for वैत्तपाल्य) —^f) K₁ B₂-s D₁
D₂ D₃ पैत्र, B₁ G₁ om, D₂ ५ पैत्र्य, D₁ ४ पित्र्य
(for मैत्र) D₂ सौम्य (for सौम्य) D₂ च तुभ्य, T
G₂-4 च रौद्रं (G₂ 'द्रौ), G₁ M चतुर्थं (for च तुभ्यम्)

स्पर्शः स्वाद्यं सलिलं गन्ध उर्वी ।
 कामो ब्रह्मा ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च
 त्वत्संभूतं स्थास्तु चरिण्यु चेदम् ॥ ६८
 अद्भ्यः स्तोका यान्ति यथा पृथक्त्वं
 ताभिश्चैक्यं संक्षये यान्ति भूयः ।
 एवं विद्वान्प्रभवं चाप्ययं च
 हित्वा भूतानां तत्र सायुज्यमेति ॥ ६९

दिव्यावृत्तौ मानसौ द्वौ सुपर्णा-
 ववाकशासः पिप्पलः सप्त गोपाः ।
 दशाप्यन्ये ये पुर धारयन्ति
 त्वया सृष्टास्ते हि तेभ्यः परस्त्वम् ।
 भूतं भव्य भविता चाप्यधृष्यं
 त्वत्संभूता भुवनानीह विश्वा ॥ ७०
 भक्तं च मां भजमानं भजस्व

— After 67, D₁ reads 7 173 29°-65° and D₁, 7 173 30°-65°

68 D₁ s om 172 68°-173 29° — °) S₁ D₁ (both) partly damaged S₁ K₁ s B₁ D₂ s ० द्वादशम् D₁ आकाशं D₁ s G₁ s 4 M वायु (for -वायु) — °) S₁ K₁ s स्पर्शं स्वाद्यं (K₁ 'त्यं'), K₁ स्पर्शं स्वाद्यं, D₁ स्पर्शस्वाद्यं; D₁ s स्पर्शस्वाद्य (sic), S (G₁ missing) दिव्यं स्पर्शं (for स्पर्शं स्वाद्य) S₁ K₁ D₂ s ० गधमुर्वी (D₁ 'र्वी'), K₁ गध मुर्वी, D₁ सगध उर्व्या, D₁ गध ऊर्वी (sic) — °) B₁-4 D₁ D₂ कालो, B₁ om, D₁ विष्णु (for कामो) K₁ om, B₁ ब्रह्म; S (G₁ missing) धर्मो (for ब्रह्मा) K₁ ब्रह्मणाश्च (sic), D₁ सत्यमेव — D₁ om 68°-69° — °) S₁ K₁-3 D₁ सत्त्वं भूतं, D₁ स्व संभूत; S (G₁ missing) स्वत्संभूता (G₁ M 'ता') S₁ D₁ D₂ s स्थाणु, D₁ D₂ स्थाणु (for स्थास्तु) D₁ च (for चेदम्)

69 D₁ s om 69, D₁ om 69° (cf v 1 68) — °) D₁ अभ्येत्या (sic), T G₁ s 4 M अद्भि (M₁ s यामि) लोका (for अद्भ्य स्तोका) S₁ K₁ तथा (for यथा) G₁ येमिलोका या धरा या पृथक्त्वं — °) D₁ भूत्वा (for ताभिश्च) D₁ सक्षय — °) K₁ s G₁ विद्वन् S₁ damaged, B₁ s (marg as in text) D₁ D₂ s G₁ s M₁-4 चाप्ययं D₁ *जतनां प्रभवो *व्यय च — °) K₁ B₁ s D₁ D₂ s G₁ M मत्वा भूताना, B₁ s 4 D₁ D₂ महाभू, T G₁ s स्वत्संभूत, G₁ मत्वा संभूत (for हित्वा भूताना) K₁ B₁-3 D₁ s S (G₁ missing) तव (for तय) D₁ मत्वा भूता तत्र सोज्योतिमेति (sic)

70 D₁ s om. 70 (cf v 1 68) — °) S₁ K₁-3 D₁ दिव्यावृत्तौ, B₁ 'वृत्तौ, B₁ D₁ D₂ s T G₁ 'मृत्तौ, D₁ 'वेतौ (for 'वृत्तौ) K₁ D₁ मनसौ D₁ तौ, G₁ s द्वा (for द्वौ) — °) S₁ K₁ D₁-4 वाच (D₁ 'चं) शाखा, K₁ s 4 B₁ D₁ D₂ वाचा शाखा, B₁ s-5 D₁ D₂ बहुशाख (B₁-5 'खा), G₁ [अ]र्पा शाखा, M₁ [अ]वाकशाखा; M₁ भवाकषाय (for भवाकशाख)

S₁ K (K₁ missing) B (except B₁) D₁ D₂ s पिप्पला (D₁ 'ल), S₁ damaged, D₁ पिप्पली S₁ K (K₁ missing) D₁ गोदा, B₁ s D₁ D₂ G₁ s M गोप्ता (D₁ G₁ 'प्ता), T G₁ s गोप (for गोपा) — °) K₁ s दशाप्यन्ये, D₁ दश चान्ये, D₁ s दिशश्चान्ये, D₁ दशाप्यन्ये, D₁ दिव्याश्चान्ये (for दशाप्यन्ये) S₁ K₁-3 D₁ य (for ये) S₁ पुरा, D₁ पुर (for पुर) B₁ पालयति (for धारं) — °) K₁ सृष्टस्व K₁ B D₁ D₂ s स्व (for ते) D₁ पर B D₁ हि, D₁ D₂ च (for स्वम्) — For 70°, S (G₁ missing) subst

1436* वाचश्चार्था देवता लोकपाला

लोकान्ये ये पुरा धारयन्ति ।

गता हि तेभ्य परम तत्पर च

स्वत्संभूतास्ते च तेभ्य परस्त्वम् ।

[G₁ M read line 2 twice. — (L 2) T G₁-4 धार (T राप) यित्वा (for 'यन्ति) G₁ M (all second time) दशाप्यन्ये ये पुरा धारयित्वा (cf 70°) — (L 3) G₁ M तत्पर (for तत्पर) — (L 4) M₁-2 ये (for ते)]

— °) D₁ s भूत- (for भूत) S (G₁ missing) भावि यच् (for भविता) S₁ K₁-3 D₁ [अ]प्यधृष्य, D₁ D₂ s T G₁-4 [अ]प्रधृष्य, D₁ [अ]प्यधृष्य (sic) (for [अ]प्यधृष्य) — °) D₁ स्वत्संभूता S₁ K₁ s भूवनानि, K₁ D₁ भुवनान् S₁ K₁ s D₁ s विश्वा, K₁ विश्व S (G₁ missing) स्वत्संभूता सप्त चेमे हि लोका — After 70, G₁ M₁ s ins

1437* स्वत्तो भावा सर्व एवाभिवृत्ता ।

71 D₁ s om 71 (cf v 1 68) — °) S₁ K₁ च मा, B₁ तु मा, M₁-5 मा स्व (for च मां) D₁ भजनीय, D₁ om, D₁ यजमान (for भज) D₁ यजस्व — °) B₁ मा रीरितो; D₁ D₂ मा रीरित्यो (D₁

मा रीरिपो मामहिताहितेन ।

आत्मानं त्वामात्मनोऽनन्यभावो

विद्वानेवं गच्छति ब्रह्म शुक्रम् ॥ ७१

अस्तौषं त्वां तव संमानमिच्छ-

न्विचिन्वन्वै सवृषं देववर्य ।

सुदुर्लभान्देहि वरान्ममेष्टा-

नभिष्टुतः प्रतिकार्षीश्च मा माम् ॥ ७२

तस्मै वरानचिन्त्यात्मा नीलकण्ठः पिनाकधृक् ।

अर्हते देवमुख्याय प्रायच्छदपिसंस्तुतः ॥ ७३

नीलकण्ठ उवाच ।

मत्प्रसादान्मनुष्येषु देवगन्धर्वयोनिषु ।

अप्रमेयबलात्मा त्वं नारायण भविष्यसि ॥ ७४

न च त्वा प्रसहिष्यन्ति देवासुरमहोरगाः ।

न पिशाचा न गन्धर्वा न नरा न च राक्षसाः ॥ ७५

न सुपर्णास्तथा नागा न च विश्वे वियोनिजाः ।

न कश्चिच्चां च देवोऽपि समरेषु विजेष्यति ॥ ७६

न शस्त्रेण न वज्रेण नाग्निना न च वायुना ।

नार्द्रेण न च शुष्केण त्रसेन स्थावरेण वा ॥ ७७

C 7 8476
B 7 201 23
B 7 202 25

*व्ये), D₆ मरीचिनौ (for मा रीरिपो) D₅ मम (for माम्) S K (K₅ missing) D₁ अहिताहिते च (S₂ 'तेषु), B D₆₁ D_n अपि त्वं हि वेद्य (B₁ तेन), D₂ अहिताहित, D₃ ५ ० 'हितेश (for हितेन) B₁ (marg) मानार्हो मामपि त्वं हितेषु, S (G₅ missing) प्रीत्या मा वै (M₂-५ 'त्वात्मानं) लोकपियामहेश —^०) D₄ om. (hapl) from आत्मान up to समान (in 72^a) K₄ D₂ ० आत्मनोनन्य (K₁ 'नो न व्य)बोधं, B D₆₁ D_{n1} D₃ आत्मनान (B₁ 2 D₆₁ D_{n1} ना)न्यभावो, D_{n2} D₅ नान- (D₅ 'ना)न्यबोध, Cd आत्मनो नान्यभाव (for 'नोऽनन्य-भावो) T G₁ ३ 4 M स्वा (M₈ ५ स्व)मात्मनात्मानमनन्य भाव, G₂ स्वामात्मनामात्मभावस्वरूप —^d) S K₁ ३ विद्वान्वै, D₁ नेन (for नेव) S₁ K₁ ३ B₁ (marg) ३-५ शुक्र, G₃ प्रकाश (for शुक्रम्)

72 D₁ ३ om. 72 (cf v 1 68) D₄ om up to संमान (cf. v 1 71) —^a) K₁ 2 D₆ अस्तौष त्वा (K₂ त्वा), D_{n2} अस्तौ श्रुत्वा (for अस्तौष त्वा) D₂ M₁ त्वा (for त्वा) S₁ D_{n1} सन्मानम्, S₂ K₁ 2 D₁ संधा, D₅ समा (for संमा) D₃ इच्छति, D₆ इत्य (for इच्छन्) —^b) S K₁-३ D₁ ३ विद्वान्वै (D₃ त), B D₆₁ D_{n1} विदित्वैव, D₅ विदित्वे त्वा (for विचिन्वन्वै) K₄ D_{n2} D₁ 2 4 T₁ 2 (before corr) सदा, D_{n1} वृषमं, D₂ देववृष, D₅ स्ववृष, D₆ वरद, M₈-५ संवृत (for सवृष) B₅ D₂ ० देवव (D₂ 'वी)यं, S (G₅ missing) 'नीच्छं (for 'वर्यं) —^c) K₁ सुदुर्लभतर, D₅ 'रंम K₁ दृहि (for देहि) G₂ अमीष्टान् (for ममे) —^d) K₂ प्रतिकार्षी, K₃ D_{n2} D₁-३ ५ ० प्रविकार्षी, B₁ प्रत्यं (for प्रति) B₄ त्वमेव (for च मा माम्) S K₁ ३ D₁ मा मा, K₂ 4 D₃ माया, B₁ 2 ५ D₆₁ D_n मा ह, B₃ मा हि, D₅ मान (for मा माम्) T G₁-३ अभिष्टुतो यानकार्षीरिह त्व, G₁ M 'त

प्रकरिष्ये महात्मन्

73 D₁ ३ om 73 (cf. v 1 68) Before 73, MSS ins व्यास उवाच —^b) T G₁ 4 देवदेव (for नील कण्ठ) S₁ K₃ पिनाकधृक्, S₂ K₂ D₃ 'मृत्, K₁ प्रतापवान् —^c) S (G₅ missing) विष्णवे (for अर्हते) D_{n2} D₂ 4 ५ अर्हते (D₂ 4 'तो) वासुदेवाय (D₁ 'वस्य) —^d) D₃ संयुत (for संस्तुत) G₂ प्रायच्छदरमुत्तम

74 D₁ ३ om. 74 (cf v 1 68) D₂ 4 om the ref, B₁ ३-५ D₆₁ D_{n1} D₃ ५ ० S (G₅ missing) मग वान्, B₂ देव (for नीलकण्ठ) S K₁-३ om 74^b-75^c —^b) B D₆₁ D_{n1} भोगिषु (for योगिषु) —^c) S (G₅ missing) च (for त्व)

75 D₁ ३ om 75 (cf v 1 68) S K₁-३ om 75^{ad} (cf. v 1 74) —^a) K₄ B D (except D_{n2}, D₁ ३ om.) T G₂ त्वा (for त्वा) —^b) D₃ om 75^c-76^b D₆ transp 75^d and 76^b —^c) S K₁-३ D₁ देवा, K₁ B D₆₁ D_{n1} D₂ यक्षा, G₂ [अ]सुरा (for नरा)

76 D₁ ३ om 76 (cf v 1 68) D₃ om 76^{ad} (cf. v 1 75) —^a) S K₁-३ D₁ न वा (for तथा) —^b) D₆ transp 75^d and 76^b —^c) D₅ विश्वे च (by transp) D₄ विश्वेश (for विश्वे वि) S K₁-३ B₅ D₁ न यक्षा विश्वयोनिजा, S (G₅ missing) न विश्वा (M₈ ५ श्वे) विश्वयोनय —^c) S K₁ 2 D₁ तु, D₆ हि (for च) D₃ न दैत्या नापि देवोपि, D₄ न च कश्चित्त्वा देवा (submetric) —^d) D₆ विनेयति (for विजे)

77 D₁ ३ om 77 (cf. v 1 68) —^a) D₅ चास्त्रेण (for वज्रेण) —^b) S (G₅ missing) वारिणा (for वायुना) —^c) K₁ नार्द्रेण K₃ D₃ शुष्केन B D₆₁ D_n D₂ 4-३ G₁ M₁ 2 न चार्द्रेण न शुष्केण —^d) S K

C 7 9477
D 7 201 84
Y 7 202 89

कश्चित्त्वं रुजं कर्ता मत्प्रसादात्कथंचन ।
अपि चेत्समरं गत्वा भविष्यसि ममाधिकः ॥ ७८

व्यास उवाच ।

एवमेते वरा लब्धाः पुरस्ताद्विद्धि शौरिणा ।
स एष देवश्चरति मायया मोहयञ्जगत् ॥ ७९
तस्यैव तपसा जातं नरं नाम महामुनिम् ।
तुल्यमेतेन देवेन तं जानीह्यर्जुनं सदा ॥ ८०

(Ks missing) D1 नाश्मना, B1 4 5 Dc1 Dn2 T Gs 4
चरेण (Dn2 'न'), Dn1 रसेन, Ds त्रिभुना, Ds जंगम
(for त्रसेन) Ks B (except B1) D (except D1 6,
D1 8 om) T Gs-4 Ms-5 च (for वा) — After 77,
S (Gs missing) ins

1438* न हस्तेन न पादेन न काष्ठेन न लोष्ठना ।

78 D1 8 om 78 (cf. v 1 68) —^a) S1 Ks
Ms-5 रुज, K4 B2 8 5 Dn2 D2-5 T रुजा, Dc1 (by
corr) रण (for रुज) Ds कुर्यान्, T G1 2 M1 2
कर्तुं (for कर्ता) —^b) B5 कदाचन (for कथंचन)
—^c) K4 B Dc1 Dn1 D2 6 G2 वै (for चेत्) T G1-4
M1 2 4 प्राप्य, Ms 5 (inf lin) प्राप्तो (for गत्वा)
—^d) Ds G1 M1 2 भविष्यति Dn2 समाधिक, Ds
जया (for ममा)

79 D1 8 om 79 (cf v 1 68) MSS om the
ref. —^a) K2 लब्धा K1 Ds S (Gs missing) एव
मादीन्व (K1 Ds 'मेते च' राल्लब्धा, B Dc1 Dn1 'मेता
न्वराळ्लब्धान् (B1 5 Dc1 Dn1 'ब्धा), Dn2 एवमेते पुरा
लब्धा —^b) Dn2 Ds वरास्ते (for पुरस्ताद्) S (Gs
missing) प्रसादात्थ (G1 M1 2 'पि) शूलिन —^c) S2
K1 2 D1 य (for स) D4 स्वरति (for चरति) —^d)
G4 मोहित (for मोहयन्)

80 D1 8 om 80 (cf v 1 68) —^a) B2 5 Dc1
Dn1 Ds तपसो S (Gs missing) जातो —^b) Ds
विह (for नाम) S (Gs missing) नरो नाम महामुनि
(G2 'वल') —^c) S2 स्वल्म् (for तुल्यम्) S (Gs
missing) तुल्यस्तेनैव देवेन —^d) S K1 2 Dn2 D4-5
G2 त्वं (for त) Dc1 जानीन्व, Dn1 जानीय B2 4
Dc1 Dn1 तथा (for सदा)

81 D1 8 om 81 (cf v 1 68) —^a) G2 तद्
(for तात्) S2 Ks एवं (for एतौ) Ds भवतौ सर्व-
देवाना —^b) B1 S (Gs missing) परमावर्चितावृषी,

तावेतौ पूर्वदेवानां परमोपचितावृषी ।
लोकयात्राविधानार्थं संजायेते युगे युगे ॥ ८१
तथैव कर्मणः कृत्स्नं महत्तत्पसोऽपि च ।
तेजोमन्युश्च विद्वंस्त्वं जातो रौद्रो महामते ॥ ८२
स भवान्देववत्प्राज्ञो ज्ञात्वा भवमयं जगत् ।
अवाकर्षस्त्वमात्मानं नियमैस्तत्प्रियेप्सया ॥ ८३
शुभमौर्वं नवं कृत्वा महापुरुषविग्रहम् ।

Dc1 Dn1 परमौ भाविता, Ds परमावृदिता — 81^{cd}
= (var) 6 26 8^{cd} — After 81^{ab}, S (Gs miss
ing) ins (cf. 6 26 8^{bc})

1439* दानवाना वधाय च ।

धर्मसंस्थापनार्थाय

—^a) Ks संजायेत, B1 'येता B5 युगक्षये (for युगे
युगे) Ds corrupt

82 D1 8 om 82 (cf v 1 68) —^a) K4 Dn2
D2 4 5 कर्मणा S K1-3 कर्तुं, B5 कृत्वा, Dn2 D2 4 5
तृणं, D1 कर्तुं, S (Gs missing) तात (for कृत्स्न)
—^b) D1 om from तत्तपसो up to त्वं (in 82^a)
Dc1 Dn1 [5]पि वा; D3 मुने (for अपि च) S (Gs
missing) तपसो महतोपि च —^c) T G1-4 तेजोवा
न्युश्च, G1 M तेजोवद्भव (M1 2 'न्नि)श्च (for तेजोम-
न्युश्च) S K1-3 D1 तु (for च) S2 B1 Dc1 Dn1
G2 विद्वंस्त्व, K2 विद्वस्तु, B2-5 विद्वत्स्त्वा, Ds
विभ्रस्त्व, T विध्वस्त, M2 विविधं (for विद्वस्त्व) K4
B2 Dn2 D2 8 5 तेजोमन्युं च विभ्रस्त्व —^d) D1
जातो, D4 जाते D1 रौद्रो, S (Gs missing) रुद्रान्
(for रौद्रो) S2 K1 2 D1 6 महाद्युते, Dn2 D2 8 5
'मुने (for 'मते)

83 D1 8 om 83 (cf v 1 68) —^a) G4 भगवान्,
M4 स महान् (for स भवान्) D1 om from न्देवव-
त्प्राज्ञो up to पतिमन्ययम् (in 7 173 29^d) S2 K1 2
B1 4 Dc1 Dn1 देहवान्, Ds मोहवान्, S (Gs miss
ing) ज्ञानवान् (for देववत्) —^b) G4 कर्ममयं (for
भव) —^c) S K1-3 D1 स च कर्षस्त्व (K1 2 'स्व-
मात्मान, B1 5 Dc1 Dn1 अवा (Dc1 'प) कर्षत वा,
Ds अवकर्षस्त्वमा, Ds अवाकर्ष स्वमा, Ds अधिकर्ष-
स्तदा, T G4 अवकर्षस्त्वमा (sic), G1 M कुरु कर्म
तदास्मीय, G2 अवाकृततदास्मान (sic) —^d) S2 Ks
स्वत् (for तत्) S K1-3 D1 त्रियेच्छया (for 'प्लया)

84 D1 8 om 84 (cf v 1 83, 68) —^a) M1

ईजिवांस्त्वं जपैर्होमैरुपहारैश्च मानद ॥ ८४
 स तथा पूज्यमानस्ते पूर्वदेवोऽप्यतूतुपत् ।
 पुष्कलाश्च वरान्प्रादात्तव विद्वन्हादि स्थितान् ॥ ८५
 जन्मकर्मतपोयोगास्तयोस्तव च पुष्कलाः ।
 ताम्यां लिङ्गेऽर्चितो देवस्त्वयार्चायां युगे युगे ॥ ८६
 सर्वरूपं भवं ज्ञात्वा लिङ्गे योऽर्चयति प्रभुम् ।

आत्मयोगाश्च तस्मिन्चै शास्त्रयोगाश्च शाश्वताः ॥ ८७
 एवं देवा यजन्तो हि सिद्धाश्च परमर्षयः ।
 प्रार्थयन्ति परं लोके स्थानमेव च शाश्वतम् ॥ ८८
 स एष रुद्रभक्तश्च केशवो रुद्रसंभवः ।
 कृष्ण एव हि यदृग्यो यज्ञैश्चैव सनातनः ॥ ८९
 सर्वभूतभवं ज्ञात्वा लिङ्गेऽर्चयति यः प्रभुम् ।

C 7 9419
 B 7 201 96
 K 7 202 101

(by corr) s (sup ltn) शुभमातं (for मौवं) S
 K (Ks missing) Ds शुभ (Ks Ds अ) मत्र भव मत्वा
 (Ds ज्ञात्वा), B Dn1 शुभं (B1 'मं) स तु भवान्कृत्वा,
 Dc1 सुंच मन्युं भवान्नात्वा, Dn2 D2 s शुभमत्र (D2
 'भमत्र, Ds 'भमत्र) इति कृत्वा, D1 शुभमानुभव मत्वा,
 Ds शुभं स तु तप कृत्वा —^d) Ds मानद, G1 M1 s
 मारिप (for मानद)

85 Ds 7 s om 85 (cf v l 83, 68) —^a) S
 K (Ks missing) Ds G2 तदा (for तया) S K1-s च
 (for ते) —^b) S K1 s सर्वं (for पूर्व) S K1-s B
 Dc1 Dn1 देहेषु, Ss Dn2 D1-s s देहेषु, G1 देहेषु
 (for देवोऽपि) Ss [अ]भूत्तपत्, K1 तूतुपत्, B1 [अ]नु
 त्तम, Dn1 (marg) [अ]तूतुपत् (for तुपत्) Ds पूर्वदेहे
 हरूपत् —^d) S K1 s D1 नित्य (for विद्वन्)

86 Ds 7 s om 86 (cf v l 83, 68) —^a)
 S K1 s Ds G1 M तपोयोगास् —^b) Ss D1 च
 तव (by transp) S K1-s Ds पुष्कलान् (Ds 'ल),
 Ds केवला (for पुष्कला) G1 M महिमा तव पुष्कल
 —^c) B1 S (Gs missing) आम्त्या (G1 द्यां) (for
 ताम्या) K2 Ds लिङ्गार्चितो —^d) Dn2 Ms-s चायं (for
 [अ]र्चायां) — After 86, S K (Ks missing) B Dc1
 Dn D1-s s read 85^{ab}, S1 repeating it in its proper
 place. Dc ins after 86

1440* चतुर्दश्यष्टमीतिथ्ये लिङ्गं नक्तेन योऽर्चयेत् ।
 यावजीवन्त्रवधर समदेशचरो भवेत् ।
 स एष विष्णुस्त्रयश्च शकरो विष्णुसंभव ।
 शरीरमेकमेताभ्या योगादर्थे द्विधाकृतम् ।
 सर्वं विष्णुमया देवा सर्वविष्णुमया गणा । [5]
 सर्वं वै विष्णुना न्यास त्रैलोक्य सचराचरम् ।
 मूर्त्यस्तस्य देवस्य ब्रह्माविष्णुमहेश्वरा ।
 अनन्तस्य महाबाहो यश्चान्यदपि किंचन ।

[For line 3, cf 85^{ab}]

— On the other hand, S (Gs missing) ins after
 89^{ab}

1441* देवदेवस्त्वचिन्त्यात्मा भजेयो विष्णुसंभव ।

87 Ds 7 s om 87 (cf v l 83, 68) B Ds Gs
 om. 87^{ab} —^a) Ds सर्वभूत (for 'रूप) G1 M1 s
 शिव (for भव) —^b) K2 G1 Ms-s लिङ्गे योर्चति त
 प्रभु, Dn2 Ds लिङ्गमर्चयते (Ds ति) प्रभु, T G2 s
 लिङ्गेर्चयति त प्रभु, M1 s लिङ्गयोगेर्चयन्प्रभु — After
 87^{ab}, Ms-s read 90^{ab} for the first time, repeating
 it in its proper place S1 K1 s D1 repeat 87^{cd}
 after 90^{ab} —^c) Dc1 आत्मयोगाच् Ds यस्मिन् S
 (Gs missing) आत्मयोगात्तमीशान —^d) S1 (both
 times) s K1 (second time) s शाश्वतात्, K1 (first
 time) 'त, K2 (both times) तान्, Ds पुष्कला
 (for शाश्वता) Dc1 Dn1 शास्त्रयोगश्च शाश्वत, S (Gs
 missing) शास्त्रयोगाच्च शाश्वत

88 Ds 7 s om 88 (cf v l 83, 68) —^a) B1
 Dc1 एत (for एव) G1 जयंतो (for यजन्तो) S K
 (Ks missing) Dn2 D1-s s एव (K1 s 'न, Dn2 'त)-
 मेवाच्यं (Dn2 Ds s 'यज' न्देवा, Ds एव देव यजते हि
 — Ds reads 88^{cd} twice —^c) Ds प्रार्थयते, Ds प्रार्थयत
 (for यन्ति) Ds पद (for पर) S K1-s प्रार्थयत
 (K2 ते) पराल्लोकात्, K1 B1 D1 प्रार्थयते (D1 'त)
 पर लोके, Dc1 (before corr) Dn1 Ds (first time)
 प्रार्थयतोपर लोके (Dn1 के), Ds (second time) अर्च
 यति सदा विष्णु, T G2-s प्रार्थयते परे लोके —^d) Ds
 सर्वकृत् (for शाश्वतम्) S Ks स्यावरा ** सर्वकृत्, K1 s
 B1 Dc1 Dn1 Ds (second time) स्थानमेव (K1 B1 व)
 हि सर्वकृत्, K1 D1 अयं स्थानं च सर्वकृत्, B1-s
 Dn2 Ds s स्थाणुमेक स सर्वकृत्, Ds (first time) देवा
 ब्रह्मर्षयोमला

89 Ds 7 s cm. 89 (cf v l 83, 68) S1 (for the
 first time) s K (Ks missing) B Dc1 Dn D1-s s read
 89^{ab} after 86 For 89^{ab} in Ds, cf. line 3 of
 1440* and in S (Gs missing), cf 1441* —^a) B1
 एव (for एष) —^c) Ms-s एव B1 द्रष्टव्यो (for य)
 —^d) S1 K1 s B1-s Dc1 Dn1 G1-s M यज्ञश्च, B1

C 7 9429
B 7 201 96
K 7 202 101

तस्मिन्नभ्यधिकां प्रीतिं करोति वृषभध्वजः ॥ ९०
संजय उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा द्रोणपुत्रो महारथः ।
नमश्चकार रुद्राय बहु मेने च केशवम् ॥ ९१
हृष्टलोमा च वश्यात्मा नमस्कृत्य महर्षये ।

वरूथिनीमभिप्रेत्य अवहारमकारयत् ॥ ९२
ततः प्रत्यवहारोऽभूत्पाण्डवानां विशां पते ।
कौरवाणां च दीनानां द्रोणे युधि निपातिते ॥ ९३
युद्धं कृत्वा दिनान्पञ्च द्रोणो हत्वा वरूथिनीम् ।
ब्रह्मलोकं गतो राजन्त्राह्वणो वेदपारगः ॥ ९४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७२ ॥

यज्ञाश्च Ks 4 B Dn2 D2 2 5 G2 चैव, G2 एष (for चैव) B1 सनातना — After 89, D6 ins

1442* चिन्त्यते योगिमिर्नित्यं तद्विष्णो परम पदम् ।
यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिलोकैः प्रवर्तते ।
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजत्यसौ ।
मत्स्य कूर्मो वराहश्च नृसिंहो वामनो हरि ।
साध्यो नारायणो विष्णु कश्यपस्यात्मसम्भव । [5]
रामो रामश्च रामश्च वासुदेवश्च यादव ।
कल्की भविष्यते विप्रो युगे क्षीणे पुनर्हरि ।
एकैनात्मना विश्वं स्थावर जङ्गम च यत् ।
तत्सर्वं विष्णुना सृष्टमनन्तेन महात्मना ।
तप एष प्रकुरुते लोकानां हितकाम्यया । [10]
तप प्रधानेन कृतो लोकश्चापि प्रवर्तते ।
अतो निमित्तं हि हरिस्तपश्चरति नित्यश ।
वरांश्च प्रार्थयत्यस्मात्प्रधानाद्देवसत्तमात् ।
यदरौ समुपागम्य विष्णुना विष्णुना सह ।
तपश्च्रीणं विशालायामेतत्ते कथितं मया । [15]
[Lines 2-3 = (var) 6 26 7]

90 D1 1 8 om 90 (cf v 1 83, 68) —^a) Ś K
(Ks missing) B (except B1) D1 रूपं भव, D2 T
-भूतमय (for भव) —^b) G1 त प्रभु (for य प्रभुम्)
Ś K1 8 Dn1 लिंगम (K1 'ग यो' चर्यति प्रभु, K2 B1 2
D1 लिंगे यो (B1 'नैर्यो', B2 'ग यो' चर्यति प्रभु, K3
B3-5 Dn1 D2 2 8 5 लिंगमर्चयति य प्रभु, D6 लिंगम
र्चितवान्प्रभु, G1 लिंगेचर्यति त प्रभु — After 90^{ab},
Ś1 K1 2 D1 repeat 87^{ab} M2-3 read 90^{ab} for the
first time after 87^{ab} —^c) K1 2 अत्यधिकां (for
अभ्य^c)

91 D1 1 8 om 91 (cf v 1 83, 68) G2 M2
om the ref —^a) M1 2 मनश्च (by metathesis) (for
नमश्च)

92 D1 1 8 om 92 (cf v 1 83, 68) —^a)
Some MSS रोमा B5 वै (for च) —^b) B Dn1
Dn1 सोभिवाद्य, D2 T G2-4 नमश्चक्रे (for 'स्कृत्य') D6
हरिं पुन (for महर्षये) —^c) K1 अभिप्रेत्या, K4
Dn2 D2 5 अभिप्रेत्य, D6 चाभिगम्य, T G2-4 अथा
विश्य, G1 M चाभिपत्य (for अभिप्रेत्य) D8 वरूथिनीं
पुरस्कृत्य —^d) Ś2 K2 4 B5 D2 8 8 (avoiding
hiatus) ह्यवहारम्, B1 व्यव^e, D6 S (G6 missing)
सोप^e (for अव^e) Ś1 K8 अवहारयत्, B1 अकंप^e (for
अकार^e)

93 D1 1 8 om 93 (cf v 1 83, 68) —^a)
G2 4 प्रत्यवहारो —^b) D6 महारमनां (for विशा पते)
— G2 om 93^{cd} —^c) G1 M1 2 चेदीना (for दीना
ना)

94 D1 1 8 om 94 (cf v 1 83, 68) —^a) Ś
K1-3 D1 पच दिनं, M1 दिन पच (for दिनान्पञ्च)
—^c) Dn1 ब्रह्मलोके

Colophon om in D1 1 8 Ks Gs missing — Sub-
parvan D6 नारायणास्त्रमोक्ष — Day of Drona's
generalship Ś2 पचमे दिने, K1 2 पचमे युद्धदिवसे,
Dn1 पचमो दिवस, D6 पचमो युद्धदिवस — Adhy
name D2 द्रोणरथयुद्धदिवसा, D6 सजयवाक्यं, Bom
ed व्यासवाक्य — Adhy no (figures, words or
both) B1 166, Dn1 202, D2 203, D2 95,
T G2 8 197, G1 M1 2 196, G1 198, M2-3 195.
— Sloka no Dn1 101

१७३

धृतराष्ट्र उवाच ।

तस्मिन्नतिरथे द्रोणे निहते तत्र संजय ।

मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वन्ततः परम् ॥ १

संजय उवाच ।

तस्मिन्नतिरथे द्रोणे निहते पार्पतेन वै ।

कौरवेषु च भयेषु कुन्तीपुत्रो घनंजयः ॥ २

दृष्ट्वा सुमहदाश्चर्यमात्मनो विजयावहम् ।

यदृच्छयागतं व्यासं पप्रच्छ भरतर्षभ ॥ ३

संग्रामे निघ्नतः शूच्यशराधैर्विमलैरहम् ।

अग्रतो लक्षये यान्तं पुरुषं पावकप्रभम् ॥ ४

ज्वलन्तं शूलमुद्यम्य यां दिशं प्रतिपद्यते ।

तस्यां दिशि विशीर्यन्ते शत्रवो मे महामुने ॥ ५

न पद्भ्यां स्पृशते भूमिं न च शूलं विमुञ्चति ।

शूलाच्छूलसहस्राणि निष्पेतुस्तस्य तेजसा ॥ ६

तेन भयानरीन्सर्वान्मद्भ्यान्मन्यते जनः ।

तेन दग्धानि सैन्यानि पृष्ठतोऽनुदहाम्यहम् ॥ ७

भगवंस्तन्ममाचक्ष्व को वै स पुरुषोत्तमः ।

शूलपाणिर्महान्कृष्ण तेजसा सूर्यसंनिभः ॥ ८

C 7 8300
B 7 202 7
K 7 203 7

173

This adhy is missing in Ks Gs (cf v l 7 125 14, 137 9)

1 D1 om 1^a-29^d (cf v l 7 172 83) D1 s om 1^a-29^d (cf v l 7 172 68) D2 om 1 —^b) K1 B Dc1 Dn Ds 2 निहते पार्पतेन वै (= 2^d) —^d) S2 Dc1 Dn1 Ds G1 M1 2 तत (for तत) K2 Ds किमकुर्वन्त संजय, Dn2 किमकुर्वन्तिस्तत पर (s10)2 D1 1 s om 2 (cf v l 1) K2 Ds om the ref D2 om 2^{ab} with the ref —^b) T G2 4 पार्प तेन निपातिते —^c) K1 om च Dc1 Dn1 Ds कौरवे येषु भयेषु, G2 पप्रच्छ ममरे व्याम3 D1 1 s om 3 (cf v l 1) G2 om 3 —^a) Dn2 म (for सु) — After 3^{ab}, T G2 4 M2 s ins

1443* मुनिं शिष्याभ्युदाभास वेदव्यासमकतमपम् ।

[= (var) 172 43^{ab}]—^d) S2 Dn1 Ds G1 M1 2 s भरतर्षभ, M4 पुरुषर्षभ (for भरतर्षभ)4 D1 1 s om 4 (cf v l 1) Before 4, MSS ins अजुन —^a) K2 4 Dn2 D1 न्यहनन्, B2 s 6 निहनन्, Dc1 निवहन् (for निघ्नत) S (Gs missing) संग्रामे शायवाग्निहन् —^b) K2 विपुलेर्, Dn1 Ds अम (for विम) S K1-3 D1 मम (for अहम्)

131

[1041]

5 D1 1 s om 5 (cf v l 1) —^a) S2 ज्वलन्ति (for ज्वलन्त) —^b) Ds या दिशं प्रत्यपद्यते —^c) S1 B1 s Dc1 Dn1 Ds 6 विदीर्यन्ते (B1 Ds 'त'), B1 प्रशीर्यन्ते, Ds विशीर्यन्ते (for 'र्यन्ते' —^d) T G2-4 M2-6 महामते (for 'मुने')6 D1 1 s om 6 (cf v l 1) K2 4 Ds G1 M1 2 om 6, B Dc1 Dn Ds read it after 8 D2 s transp 6^{ab} and 6^{cd} —^a) T G2-4 M2-6 पद्भ्या न (by transp) S2 K1 स्पृशते (for स्पृशते) —^b) Ds शूलं S2 प्रमुचति (for विमु) —^d) Some MSS निष्पेतुस् S2 K1 D1 T G2-4 M2-6 निष्पतत्यस्य तेजसा (K1 'स')7 D1 1 s om 7 (cf v l 1) —^a) S2 transp भयान् and सर्वान् —^b) S1 मद्भ्या, S2 मद्भ्यान्, K2 स भयान् (for मद्भ्या) — Dn2 om 7^c-8^d —^c) K1 B (except B2) Dc1 Dn1 Ds 8 T G2 भयानि (for दग्धानि) —^d) S K2-4 [s] अनुदहामि, B1 s (marg, orig as in text) s-6 Ds 'नुदामि, Dn1 Ds 8 'नुदामि (for दहामि)8 Dn2 D1 1 s om 8 (cf v l 7, 1) —^a) B2 (marg) G2 4 M1 2 त्व (for तन्) —^b) Dc1 Dn1 वैष, Ds [s] य स (for वै स) — Before 8^{cd}, T G2 ins व्यास —^c) S K1-3 D1 M2 महान्कृष्णस्, K1 Dc1 (marg) D2 6 मया दृष्टस्, B1 महाकृष्टस्, B2-5 Dn1 Ds 6 -कृष्णस्, G2 'कृष्ण (for 'नृष्ण) — After 8, B Dc1 Dn Ds read 6

C 7 8802
B 7 202 9
K 7 203 9

व्यास उवाच ।

प्रजापतीनां प्रथमं तैजसं पुरुषं विभुम् ।
भुवनं भूर्भुवः देवं सर्वलोकेश्वरं प्रभुम् ॥ ९
ईशानं वरदं पार्थ दृष्टवानसि शंकरम् ।
तं गच्छ शरणं देवं सर्वादिं भुवनेश्वरम् ॥ १०

9 D₁ 7 s om 9 (cf v 1 1) T G₈ om the
ref —^b) K₁ तेजस (for तैजस) S₁ K₁-s परम,
B₂ प्रथम (for पुरुषं) N (except S₁, D₁ 7 s om,
K₈ missing) प्रभु (for विभुम्) S (G₈ missing) तेजसा
प्रवर प्र (T M₁-s वि)भु — S₂ D₈ om (hapl) 9^{ad}
—^d) K₈ पर (for प्रभुम्) T G₂-4 सर्वलोकमहेश्वर

10 D₁ 7 s om 10 (cf v 1 1) K₄ om. 10
—^a) K₁ एषा च (for ईशान) D₈ सागवेदगतिं पार्थ,
T G₂-4 ईशानमीश्वर देव —^b) D₈ दृष्टवान् (for
दृष्ट) —^c) D₈ G₁ M₁ 2 वरद (for शरण) G₁ M
वीर (for देव) T G₂-4 शरणं प्राप्य कौतयेय —^d) B
D₈ D₁ D₂ T G₂-4 M₈-s वरद, D₂ 6 देवादि, D₈ G₁
M₁ 2 शरण (for सर्वादि) — After 10, D₂ ins
1444*, while D₅ reads line 2 of the same

11 D₁ 7 s om. 11 (cf v 1 1) D₂ om 11
—^a) K₈ महात्मान महादेवम् —^b) Bom ed विभु
(for शिवम्) T G₈ 4 ईश्वर वरद प्रभु —^c) D₂
अक्ष (for व्यक्ष) K₁ चक्रं, D₈-s रौद्र, T G₂-4 वीर
(for रुद्र) —^d) T G₂-4 जटिलं (for शिखिन्) K₁
वासिन् (for वाससम्) — After 11^{ad}, S K (K₈
missing) B D₈ D₁ D₂ 2 s s Bom ed. ins D₂
after 10

1444* देवदेव हर स्थाणुं वरदं भुवनेश्वरम् ।
जगत्प्रधानमजितं जगत्पतिमधीश्वरम् ।
जगद्योनिं जगद्बीजं जयिन् जगतो गतिम् ।
विश्वात्मानं विश्वसृजं विश्वमूर्तिं यशस्विनम् ।
विश्वेश्वरं विश्वयोनिं विश्वकर्माणमीश्वरम् । [5]
शशु स्वयंभु भूतेश भूतमन्यमवोद्भवम् ।
योग योगेश्वरं सर्वं सर्वलोकेश्वरेश्वरम् ।
सर्वश्रेष्ठं जगच्छ्रेष्ठं वरिष्ठं परमेश्वरम् ।
लोकत्रयविधातारमेकं लोकत्रयाश्रयम् ।
सुदुर्जयं जगन्नाथं जन्ममृत्युजरातिगम् । [10]
ज्ञानात्मानं ज्ञानगम्यं ज्ञानज्ञेयं सुदुर्विन्दम् ।

[D₂ s om. line 1 — (L 1) B D₈ D₁ D₂ महादेव
(for देव) D₈ वरदं शशुमीश्वर (for the post half)

महादेवं महात्मानमीशानं जटिलं शिवम् ।
व्यक्षं महाभुजं रुद्रं शिखिन् चीरवाससम् ।
दातारं चैव भक्तानां प्रसादविहितान्वरान् ॥ ११
तस्य ते पार्षदा दिव्या रूपैर्नानाविधैः विभोः ।
वामना जटिला मुण्डा ह्रस्वग्रीवा महोदराः ॥ १२

— D₅ reads line 2 after 10 — (L 2) D₅ अथिक्
(for अजित) K₁ B₃-s D₂ जगत्पतिम् (for 'त्वत्तिम्')
D₂ जगद्भनिमहेश्वर, D₈ 'द्रतिमहेश्वर (for the post half)
— (L 3) D₂ जगता (for जयिन्) S K (K₈ missing)
B₈ D₁ जयिन् (S K₈ 'यता' जगता (B₈ 'त' पति, D₈
जगतां गतिमागतिं (for the post. half) — (L 4) D₂
om from मूर्ति up to योगेश्वर (in line 7) D₂ s om.
(hapl) from मूर्ति up to योनि (in line 5) — (L 5)
B₁ विश्वचर, B₂ s D₈ D₁ D₂ 'तर, B₁ 'गति,
Bom ed 'नर (for 'योनि') B D₈ D₁ D₂ 6 कर्मणा-
(D₈ 'माण')मीश्वर प्रभु (D₈ om प्रभु) (for the post half)
— (L 7) S₁ K₁ 8 4 शशु, S₂ K₂ शत, D₈ शर्व
(for सर्व) S₂ K₂ सर्वदेवेश्वरेश्वर (for the post. half)
— (L 8) B₁ सर्वश्रेष्ठ, D₈ 'श्रेष्ठ (for 'श्रेष्ठ) S₁ K₁ 2
-ज्येष्ठ (for श्रेष्ठ) D₂ om वरिष्ठ D₂ परमेश्वर (for
'मेष्विनम्') D₈ परमेश्वरपरमेश्वर (for the post half)
— After line 9, K₁ D₈ Bom. ed ins

1445* शुद्धात्मानं वर भीमं वरिष्ठं विश्वरेतसम् ।
शाश्वतं भूधरं देवं सर्ववागीश्वरेश्वरम् ।

[[K₄ om line 1 — (L 1) Bom ed भव (for
वर) Bom ed शशाकहृन्नेखर (for the post half)
— (L 2) D₈ वरद (for भूवर) D₈ सर्वरोमीश्वरेश्वर
(for the post half)]]

(L 10) D₂ काम (for जन्म-) K₂ -जरायनि (for
'तिगम्') — (L 11) K₂ D₈ D₁ ज्ञान (for ज्ञान-) K₁
B D₈ D₁ D₂ 5 ज्ञानश्रेष्ठ, D₃ 'गम्य (for श्रेय)
D₅ सुदुर्भेद]

—^c) G₄ दातारं (for दा) —^d) D₈ प्रसादविहितान्वर

12 D₁ 7 s om. 12 (cf v 1 1) —^a) G₁ M₁ 2 s
om ते K₁ 2 D₈ T G₂ ते (T G₂ वै) पार्षता, B
D₈ D₁ D₂ 2 s G₂ 4 पारिषदा, M₂ पार्षदा (sio), M₄
पौरुषदा (for ते पार्षदा) —^b) S₁ K₂ प्रभो, S₂ K₁ 8
B₂ D₁ 2 s T G₂ 4 प्रभो, B₁ 2 s D₈ M₈-s विभो (for
विभो) G₂ नानारूपधरा प्रभो —^c) M₈ जटिला
वामना मुण्डा —^d) T G₂-4 कटु (for ह्रस्व)

महाकाया महोत्साहा महाकर्णास्तथापरे ।
 आननैर्विकृतैः पादैः पार्थ वेपैश्च वैकृतैः ॥ १३
 ईदृशैः स महादेवः पूज्यमानो महेश्वरः ।
 स शिवस्तात तेजस्वी प्रसादाद्याति तेऽग्रतः ।
 तस्मिन्धोरे तदा पार्थ संग्रामे लोमहर्षणे ॥ १४
 द्रोणकर्णकृपैर्गुप्तां महेष्वसैः प्रहारिभिः ।
 कृतां सेनां तदा पार्थ मनसापि प्रधर्षयेत् ।
 ऋते देवान्महेष्वसाद्रुरूपान्महेश्वरात् ॥ १५
 स्थातुमुत्सहते कश्चिन्न तस्मिन्ग्रतः स्थिते ।
 न हि भूतं समं तेन त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ १६

गन्धेनापि हि संग्रामे तस्य क्रुद्धस्य शत्रवः ।
 विसंज्ञा हतभूयिष्ठा वेपन्ति च पतन्ति च ॥ १७
 तस्मै नमस्तु कुर्वन्तो देवास्तिष्ठन्ति वै दिवि ।
 ये चान्ये मानवा लोके ये च स्वर्गजितो नराः ॥ १८
 ये भक्ता वरदं देवं शिवं रुद्रमुपापतिम् ।
 इह लोके सुखं प्राप्य ते यान्ति परमां गतिम् ॥ १९
 नमस्कुरुष्व कौन्तेय तस्मै शान्ताय वै सदा ।
 रुद्राय शितिकण्ठाय कनिष्ठाय सुवर्चसे ॥ २०
 कपर्दिने करालाय हर्यक्षणे वरदाय च ।
 याम्यायान्यक्तकेशाय सद्गुप्ते शंकराय च ॥ २१

C 7 8521
B 7 202 40
K 203 30

13 D₁ 7 s om 13 (cf v 1 1) —^a) T G₂₋₄
 M₂₋₅ महानामा, G₁ M₁ 2 महाकर्णा (for महोत्साहा)
 —^b) G₁ M₁ 2 महानामास् (for 'कर्णास्') —^c) D₅
 आयतैर्, G₂ 4 अनेकैर् (for आननैर्) D₅ विविधै
 (for विकृतै) T G₂₋₄ चान्यै (for पादै) —^d) S
 K₁₋₃ B₁ 2 D₂ D₁ वेदश, D₅ वीर्यश (for वेपैश)

14 D₁ 7 s om. 14 (cf v 1 1) —^a) K₁ दुर्द
 श्यैश्, K₂ दुर्दशैश्, D₂ D₅ M₂₋₅ ईदृश (for ईदृशै)
 K₁ 2 च (for स) —^b) S₁ K₁₋₃ D₁ स ईश्वर (for
 महे) —^c) D₅ reads 14^{ad} twice —^d) D₅ शिव स्वात्म
 तेजस्वी, D₅ (first time) स शिवस्त्वान्समाजन्ने —^e)
 D₅ (second time) S (G₅ missing) प्रसद्यो (for प्रसा-
 दाद्) D₅ (first time) यदि मे श्रुत, D₅ (second
 time) द्योततेग्रत (for याति तेऽग्रत) —^f) D₂ 5
 अस्मिन् (for तं) K₁ B₂₋₅ D₂ D₁ D₅ सदा पार्थ;
 D₂ 5 तथा पार्थ, T G₂₋₄ महारौद्रे (for तदा पार्थ)
 —^g) S (G₅ missing) रोम- (for लोम)

15 D₁ 7 s om 15 (cf v 1 1) —^a) K₄ B₁ 2 4
 D₂ 5 द्रोणि (for द्रोण) —^b) S₂ तथा, T G₂₋₄
 नर (for तदा) —^c) S₁ K₁₋₃ प्रवाचयेत् (for प्रधर्षं)
 —^d) D₂ 5 om from ऋते up to अग्रत (in 16^b)

16 = (var) B 13 160 7 D₁ 7 s om 16 (cf
 v 1 1) D₂ 5 om up to अग्रत (cf v 1 15) —^a)
 D₅ कश्च (for कश्चिन्) —^b) D₅ एतस्मिन् (for न तं)

17 = (var) B 13 160 8 D₁ 7 s om 17 (cf.
 v 1 1) —^b) D₅ यस्य (for तस्य) M₂₋₅ देवस्य
 (for क्रुद्धस्य) —^c) S₁ K₁₋₃ D₂ (by corr) D₁ 5 5
 वेपते (for वेपन्ति) B₅ च तर्पति, D₅ निपतति (for

च पवन्ति)

18 D₁ 7 s om 18 (cf v 1 1) —^a) S₁ K₅
 नमासि, S₂ नम प्र, D₂ 5 G₁ M₁ 2 नमोस्तु (for
 नमस्तु) T G₅ कुर्वाणा (for कुर्वन्तो) D₅ नमस्तु तस्मै
 कुर्वन्तो —^b) G₂ ये (for वै) —^c) G₂ 4 दानवा
 (for मां) S₂ त्वेके, D₂ (before corr) D₂ 1 लोका
 (for लोके) —^d) G₁ M ते (for ये) K₁ 2 D₂
 M₅ स्वर्गजिता, D₅ गता, M₄ विदो (for जितो)

19 D₁ 7 s om 19 (cf v 1 1) —^b) B₅ उमा
 तितं (sio) (for पतिम्) — After 19^{ad}, Bom ed
 ins

1446* अनन्यभावेन सदा सर्वेश समुपासते ।

while, T G₂₋₄ M₂₋₅ ins

1447* संग्रामेषु जयं प्राप्य पालयन्ति महीमिमाम् ।

— G₂ om 19^{ad} —^d) D₁ परग्र च परा गतिं, D₂ ते
 यांति परम पद

20 D₁ 7 s om. 20 (cf v 1 1) —^b) D₂ 1 D₂ 1
 तदा (for सदा) — K₄ om 20^{ad}-21^b —^d) B₂
 (marg) 5 D₂ 1 वरिष्ठाय, T G₂₋₄ ईशानाय (for
 कनिष्ठाय)

21 D₁ 7 s om 21 (cf v 1 1) K₄ om 21^{ad}
 (cf v 1 20) —^a) T G₂₋₄ कनिष्ठाय, G₁ M करा-
 लाय (for लाय) —^b) S₁ K₂ D₂ 1 D₅ हर्यक्षे, K₅
 B₁ D₂ 1 D₂ 2 5 क्ष (for क्षणे) —^c) G₂
 शाम्भ्याय (for यां) S₁ K₁₋₃ D₂ 5 व्यक्त (for [अ]
 व्यक्त) B₁ रूपाय (for केशाय) —^d) S₁
 सद्गुप्ते, D₅ सुवृत्ते (for सद्गुप्ते) D₂ सगताय (for

C 7 9322
B 7 202 30
K 7 203 31

काम्याय हरिनेत्राय स्थाणवे पुरुषाय च ।
हरिकेशाय मुण्डाय कृशायोत्तरणाय च ॥ २२
भास्कराय सुतीर्थाय देवदेवाय रंहसे ।
बहुरूपाय शर्वाय प्रियाय प्रियवाससे ॥ २३
उष्णीपिणे सुवक्राय सहस्राक्षाय मीढुपे ।
गिरिशाय प्रशान्ताय पतये चीरवाससे ॥ २४
हिरण्यवाहवे चैव उग्राय पतये दिशाम् ।
पर्जन्यपतये चैव भूतानां पतये नमः ॥ २५

वृक्षाणां पतये चैव अपां च पतये तथा ।
वृक्षैरावृतकायाय सेनान्ये मध्यमाय च ॥ २६
सुबहस्ताय देवाय धन्विने भार्गवाय च ।
बहुरूपाय विश्वस्य पतये चीरवाससे ॥ २७
सहस्रशिरसे चैव सहस्रनयनाय च ।
सहस्रबाहवे चैव सहस्रचरणाय च ॥ २८
शरणं प्राप्य कौन्तेय वरदं भुवनेश्वरम् ।
उमापतिं विरूपाक्षं दक्षयज्ञनिवर्हणम् ।

शकराय) T G₂₋₄ त्रिने (G₃ 'णे)त्राय कपदिने, Ms 5
(sup in as in text) सद्गुत्ताय कपदिने

22 D₁ 7 8 om 22 (cf. v 1 1) D₆ om (hapl)
22 —^a) B₁ हरिकेशाय, D₁ 'वृत्ताय (for 'नेत्राय)
— T G₂ 8 om. (hapl) 22⁶⁰ D₂ om (hapl) 22⁶¹
—^c) B₁ हरिनेत्राय (for 'केशाय) —^d) T G₂ 8
मुंदाय (for कृशाय) K₄ B D₀₁ Dn₂ D₁ 8 G₁ 8 4
M₄ उत्तरणाय (for उत्तर')

23 D₁ 7 8 om 23 (cf. v 1 1) —^a) D₂ भास्कराय, T G₃ भासु' (for भास्क') K₁ सुवीक्षणाय, D₆
सुदीप्ताय (for सुवीर्याय) G₂ स्वांतावनाय तीर्थाय —^b)
Dn₂ महादेवाय (for देव') — Ms om (hapl) 23⁶¹
—^c) S₂ K₄ B (except B₁) Dn₂ D₁ 8 सर्वाय (for
श') —^d) Dn₁ om प्रियाय D₂ प्रियवासिने (for
'ससे) S (Ms om, G₅ missing) विष्णु (T G₂₋₄ प्रिय-
रूपाय वेधसे

24 D₁ 7 8 om 24 (cf. v 1 1) —^a) B₁ सुवक्राय, Dn₂ सवक्राय (sio), T G₂ सुवक्राय, G₃
[s] रिशक्राय (for सुवक्राय) —^b) K₁ सहस्राक्षाय G₂
उत्थुपे (for मीढुपे) — After 24⁶¹, T G₃ ins

1448* नमो वृक्षाय सेनान्ये मध्यमाय नमो नम ।
—^c) S₁ K₁ D₁ 2 6 T G₂ गिरिशाय, D₅ गीरी' (for
गिरि') D₂ 8 6 सुशाताय (for प्र') —^d) K₁ B₁
D₀₁ D₅ यतये (for प') D₃ कृत्ति (for चीर-)

25 D₁ 7 8 om 25 (cf. v 1 1) T G₂ 8 om
(hapl) 25-27 —^a) S₁ K (K₅ missing) Dn₂ D₁-8
8 6 राजन्, B₅ नित्य (for चैव) B₁₋₄ D₀₁ Dn₁ कप
दिने करालाय — G₁ Ms-5 om (hapl) 25⁶⁰ —^b)
D₅ नम (for दिशाम्) — After 25⁶¹, D₅ ins

1449* दिशा दिग्दान्तिना चैव दिक्कालपतये नम ।

—^c) B₅ नित्य, D₂ तुभ्य (for चैव) —^d) K₂
G₁₋₄ M तथा (for नम)

26 D₁ 7 8 T G₂ 8 om 26 (cf. v 1 1, 25)
K₂ 4 B₄ G₄ om 26⁶¹ —^a) Dn₂ D₅ 8 वृक्षाणां;
D₅ वृक्षाणां (for 'णां) D₃ चैव पतये (by transp)
—^b) S₁ K₁ 8 B (B₄ om) D (D₁ 7 8 om) गवा (for
अपा) B (B₄ om) D₀₁ Dn₁ D₃ नम (for तथा)
—^c) B₁ केशाय, G₁ M₁ 3 कार्याय, Ms-कामाय
(for कायाय) D₂ वृक्षौघैरावृतायाय —^d) G₁ M₁ 3
सेनान्यै (for 'न्ये) D₅ मध्यमायत्यमाय च

27 D₁ 7 8 T G₂ 8 om 27 (cf. v 1 1, 25) —^a)
B (except B₅) D₀₁ (before corr) Dn₁ D₅ 8 8 शुच,
G₄ धूप (for सुव) — After 27⁶¹, D₅ reads 28⁶¹
—^c) D₅ 8 विश्वाय, G₁ 4 M पतये (for विश्वस्य) —^d)
Dn₁ प्रमवे, G₁ 4 M पार्वत्याश् (for पतये) K₄ Dn₂
D₂ 8 मुंज (for चीर) D₃ विश्वस्य पतये नम

28 D₁ 7 8 om 28 (cf. v 1 1) —^a) T G₂₋₄
राजन् (for चैव) — B₁ reads 28⁶⁰ on marg —^b)
D₂ S (G₅ missing) चरणाय (for -नयनाय) — D₅
reads 28⁶¹ after 27⁶¹ —^c) T G₂ 8 तुभ्य, G₁ 4
M नित्य (for चैव) —^d) S₁ K₂ D₅ G₁ Ms-5 नय
नाय, T G₂₋₄ M₁ 3 वदनाय (for चरणाय) — For
28⁶¹, D₃ subst

1450* सहस्रबाह्वोरुपादाय नमोऽसहयेयकर्मणे ।

29 D₁ om. 29⁶¹, D₁ 8 om 29⁶¹ (cf. v 1 1)
—^a) K₄ B D₀₁ Dn D₅ गच्छ, D₅ व्रज (for प्राप्य)
D₂ गच्छ कौन्तेय वरदं —^b) D₂ महेश (for वरद)
— D₂ reads 29⁶¹-65⁶¹ after 7 172 67 —^d) B₂
D₃ T G₂₋₄ दक्षयज्ञविनाशनं —^c) D₅ जनानां (for
प्रजानां) —^d) D₅ ईश्वर (for अन्ययम्)

प्रजानां पतिमव्यग्रं भूतानां पतिमव्ययम् ॥ २९
 कपर्दिनं वृषावर्तं वृषनाभं वृषध्वजम् ।
 वृषदर्पं वृषपतिं वृषशङ्खं वृषर्षभम् ॥ ३०
 वृषाङ्गं वृषभोदार वृषभं वृषमेक्षणम् ।
 वृषायुधं वृषशर वृषभृतं महेश्वरम् ॥ ३१
 महोदर महाकायं द्वीपिचर्मनिवासिनम् ।
 लोकेशं वरदं मुण्डं ब्रह्मण्यं ब्राह्मणप्रियम् ॥ ३२
 त्रिशूलपाणिं वरदं खड्गचर्मधरं प्रभुम् ।

पिनाकिनं खण्डपरशुं लोकानां पतिमीश्वरम् ।
 प्रपद्ये शरणं देवं शरण्यं चीरवाससम् ॥ ३३
 नमस्तस्मै सुरेशाय यस्य वैश्रवणः सखा ।
 सुवाससे नमो नित्यं सुव्रताय सुधन्विने ॥ ३४
 सुवहस्ताय देवाय सुखधन्वाय धन्विने ।
 धन्वन्तराय धनुषे धन्वाचार्याय धन्विने ॥ ३५
 उग्रायुधाय देवाय नमः सुरवराय च ।
 नमोऽस्तु बहुरूपाय नमश्च बहुधन्विने ॥ ३६

C 7 9537
 B 7 102 48
 K 7 203 46

30 For the sequence in D₂, cf. v 1 29 D₁ reads 30^a-65^b after 7 172 67 —^a) Ś₁ वृषा यात, K₂ D₁ 'वत्, D₁ om (for वृषावर्तं) —^b) B₁ वृषयान (for 'नाभ) —^c) D₁ वृषदव्य (sic), D₂ वृषादव्यं, D₃ वृषमादि, D₄ वृषायुध (D₂ 'ध) (for वृषदर्पं) D₅ वृषपतिं (for पतिं) —^d) D₆ वृषोद्भव, D₇ वृषध्वज (for 'पंभम्)

31 For the sequence in D₂, cf. v 1 29, 30 —^a) D₁ वृषाक्ष (for वृषाङ्ग) —^b) D₂ om. वृषभ —^c) D₁ वृषधर (for 'शर) —^d) K₂ वृषेश्वर (for 'महे')

32 For the sequence in D₂, cf. v 1 29, 30 D₂ om 32^a-33^b —^b) G₂ द्वीप (for द्वीपि) —^c) M₁ देवेशं (for लोकेश) D₂ T G₂-1 पुण्य (for मुण्ड)

33 For the sequence in D₂, cf. v 1 29, 30 D₂ om 33^a (cf. v 1 32) —^a) D₂ सुखद (for वरद) —^b) D₂ पर, D₁ वृषभ, G₁ M विशु (for प्रभुम्) —^c) Hypermetric Ś₁ K₂ सप (K₂ च प)रशु, Ś₂ सपुरष, K₁ खपुरुष, K₂ D₂ 4-3 T G₁ खड्गध (D₁ 'प)र, B₂ रंढप*शु, D₁ *रशु, G₂ M₁ खड्गपरशुं (for खण्डप*) G₃ पिनाकखड्गपरशु — After 33^a, D₂ ins

1451* निपट्रित परशुद्वस्तं धर्माणां च प्रकाशकम् ।
 —^a) D₂ 4-3 प्रपद्ये देवमीशान —^b) Ś₁ K₂ वरेण्य (for शरण्यं) K₁ शरण्यं चीरवासिन, M₂-5 द्वीपिचर्म निवासिन (= 32^b)

34 For the sequence in D₂, cf. v 1 29, 30 D₂ reads 34^a after 36^a —^a) Ś₂ परेशाय (for सुरेश) —^b) T G₂-1 गणाना (G₂ लोकानां) पतये नम

—^a) K₁ D₂ सुख, D₁ विद्य (for नित्य) —^d) D₁ सुव्रतापि (D₁ 'पे) (for सुव्रताय) Ś₁ K₂ D₁ सुधन्वने, D₂ D₁ सुधाधिने, D₂ सधन्विने (for सुधं) T G₂ सुव्रताय सुधन्वने — After 34, D₂ T G₂-1 ins

1452* उग्रायुधाय देवाय सुव्रताय भवाय च ।

[Prior half = 36^a D₂ सुवहस्ताय शूलिने]

35 For the sequence in D₂, cf. v 1 29, 30 B₁ D₂ D₁ om (hapl) 35^a G₁ M om (hapl) 35 K₁ D₁ 2-1 read 35^a twice —^a) K₂ सुवहस्ताय, K₂ (first time) सुवह*, D₁ शवह*, D₂ (first time) धनुह*, D₂ (both second time) श्रुवह, D₂ सुहस्ताय च (for सुवहस्ताय) D₂ ध्येयाय (for देवाय) D₂ 1 (second time) सुखहस्ताय (for 'धन्वाय) D₂ प्रियधन्वाय कल्किने, D₂ (first time) खड्गहस्ताय धन्विने, D₂ (second time) शुचिहस्ताय ध* (for 'ध) K₁ (both second time) B₂ 2 D₂ D₁ 1 (last two second time) T G₂-1 धनुर्धराय देवाय प्रियधन्वाय धन्विने — K₁ D₂ 4-3 om (hapl) 35^a D₂ om (hapl) 35^a-36^a —^c) B₁ धनुर्धराय (for धन्वन्त*) —^d) Ś₁ K₂ धन्वाचाराय, D₁ वाराय, D₁ धन्वा (D₂ 'न्व)धाराय, T G₂-1 धन्वा (G₂ 'न्व) क्षाय च (for धन्वाचार्याय) B D₂ D₁ ते नम (for धन्विने)

36 For the sequence in D₂, cf. v 1 29, 30 D₂ om 36 (cf. v 1 35) —^b) B₂ शरधराय (for सुरवराय) — After 36^a, D₂ reads 34^a D₂ om (hapl) 36^a-39^b —^c) D₁ बाहु (for बहु) — T G₂ 2 om (hapl) 36^a-37^c —^d) B D₂ D₁ G₁ M₁ नमोऽस्तु (for नमश्च) D₂ नमस्ते सुधन्विने (submetric), D₁ नमस्तेस्तु धन्विने (submetric), D₂ 1 नमस्तेस्तु सुधन्व (D₁ 'न्वि)ने

नमोऽस्तु स्थाणवे नित्यं सुव्रताय सुधन्विने ।
 नमोऽस्तु त्रिपुरघ्नाय भगघ्नाय च वै नमः ॥ ३७
 वनस्पतीनां पतये नराणां पतये नमः ।
 अपां च पतये नित्यं यज्ञानां पतये नमः ॥ ३८
 पूष्णो दन्तविनाशाय व्यक्षाय वरदाय च ।
 नीलकण्ठाय पिङ्गाय स्वर्णकेशाय वै नमः ॥ ३९
 कर्माणि चैव दिव्यानि महादेवस्य धीमतः ।
 तानि ते कीर्तयिष्यामि यथाप्रज्ञं यथाश्रुतम् ॥ ४०

न सुरा नासुरा लोके न गन्धर्वा न राक्षसाः ।
 सुखमेधन्ति कुपिते तस्मिन्नपि गुहागताः ॥ ४१
 विव्याध कुपितो यज्ञं निर्भयस्तु भवस्तदा ।
 धनुषा वाणमुत्सृज्य सघोषं विननाद च ॥ ४२
 ते न शर्म कुतः शान्तिं लेभिरे स्म सुरास्तदा ।
 विद्रुते सहसा यज्ञे कुपिते च महेश्वरे ॥ ४३
 तेन ज्यातलघोपेण सर्वे लोकाः समाकुलाः ।
 बभ्रुर्वशगाः पार्थ निपेतुश्च सुरासुराः ॥ ४४

37 For the sequence in D₂ 4, cf v 1 29, 30
 D₈ om 37, T G₂ 8 om 37^{ab} (for both, cf v 1
 36) K₂ D₈ D_n D₂ 4 5 7 8 om (hapl) 37^{ab}
 —^a) D₈ तुभ्य (for नित्यं) —^b) K₄ सुव्रताय, B
 G₁ 4 M नमस्तस्मै (for सुव्रताय) D₈ कपालिने, M₈-5
 सुधन्विने, Bom. ed तपस्विने (for सुधन्विने) —^d)
 D_n 2 om भगघ्ना M₄ जनघ्नाय (for भग^{*}) D₁ च ते
 नम, G₁ M नमोऽस्तु ते (M₈ 5 'स्तु च) S₂ भगनेत्र
 हराय च

38 For the sequence in D₂ 4, cf v 1 29, 30
 D₈ om 38 (cf v 1 36) —^b) M₈-5 रुद्राणा (for
 नराणा) — B D₈ D_n D₈ ins after 38^{ab} S₂ K
 (K₈ missing) D_n 2 D₁ after 38

1453* साध्या पतये चैव गणानां पतये नमः ।

[D₈ नित्य (for चैव) D₈ रगानां (for गणाना)]
 — B D₈ D_n 1 read 38^{cd} twice —^c) B D₈ D_n 1
 (all first time) S (G₂ missing) गवा (for अपा)
 D₁ **ये (for पतये) D₈ तुभ्य (for नित्यं) —^d)
 B D₈ D_n 1 (all second time) देवानां (for यज्ञाना)

39 For the sequence in D₂ 4, cf v 1 29, 30 D₈
 om 39^{ab} (cf v 1 36) —^a) D₁ दत्त (for दन्त)
 —^b) M₄ त्रियक्ष (for व्यक्षाय) —^c) D₈ यज्ञाय,
 M₈-5 देवाय (for पिङ्गाय) D₂ 5 7 8 हराय नीलकण्ठाय
 (D₈ 'केशाय), D₄ वराहनीलकण्ठाय —^d) D_n 1 सुप-
 र्णाय च, D₄ सुपर्णकेशाय (hypermetric), D₈ नील-
 कण्ठाय (for स्वर्णकेशाय)

40 For the sequence in D₂ 4, cf v 1 29, 30
 —^a) K₄ B D₈ D_n यानि (for चैव) S (G₂
 missing) घोरानि (for दिव्यानि) —^b) D₈ वेधस, T
 G₂-4 धन्विन (for धीमत) —^d) S₂ K₂ यथायज्ञ (for
 'प्रज्ञ) S₂ K₁-3 D₂ 8 यथाश्रुति (D₈ 'ति), D₈ D_n 1

*सुखं (for 'श्रुतम्)

41 = (var) B 13 160 10^c-11^d For the
 sequence in D₂ 4, cf v 1 29, 30 —^a) B₁ सर्वं
 (for लोके) T G₂-4 नासुरा नामरा लोके —^c)
 D_n 2 सुपम् (for सुखम्) —^d) S₂ K₁-3 D₁ गुहागते,
 B₁ गुहागते (for गुहागता) — After 41, N (K₈
 missing) ins

1454* दक्षस्य यजमानस्य विधिवत्समृत् पुरा ।

[Cf B 13 160 11^{cd} D₂ 5 7 8 यज्ञकामस्य (for
 यजमानस्य) D₁ lacuna for समृत् पुरा]

42 = B 13 160 12 For the sequence in
 D₂ 4, cf v 1 29, 30 —^a) T G₂ विव्याय (for
 'ध) —^b) B₁-4 D₈ D_n 2 M₈-5 स (for तु) B₅
 समय, D_n 1 समवत्, D₂ 8 8 त्वभवत् (D₃ 'स) (for
 तु भवत्) K₄ D₂ 5 7 निर्दय (D₄ 1 निर्भय) स्त्वभवत्तदा
 —^d) B₁ सुघोरं, B₁ G₁ M₁ 2 सघोर (for 'ध)
 B₈ 5 D₈ D_n 1 D₂ ह (for च)

43 = (var) B 13 160 13 For the sequence
 in D₂ 4, cf v 1 29, 30 —^a) M₁ 2 कर्म (for शर्म)
 D₂ 4 5 तेन सर्वं कृतं शा (D₂ आं) त, D₈ तेन सवीक्षिता
 शान्तिं (sic) —^b) D₂ 5 7 8 लभते (for लेभिरे) D₈
 न, T G₂-4 च (for स्म) S₂ तदा सुरा (by transp),
 B₁ सुरासुरा, D₂ सुरास्तथा, D₂ 5 सुरा सदा —^c)
 S₁ B₂ 4 D₈ D_n 1 विद्रुते (for विद्रुते) G₁ M₁ 2 स
 महा (sic) (for सहसा) D₂ 4-8 सैन्ये (for यज्ञे)

44 = (var) B 13 160 14 For the sequence in
 D₂ 4, cf v 1 29, 30 K₂ om 44^{ab} —^a) D₈ तस्य
 (for तेन) —^b) D₁ 1 T G₂ 4 M₈-5 सर्वं (for सर्वे)
 D₂-8 7 8 देवा (for लोका) K₁ G₂ सर्वलोक समा
 कुल (G₂ 'गत) —^c) G₄ M₁ 2 विवशा (for वशगा)
 D₈ तत्र (for पार्थ)

आपशुशुभिरे सर्वाश्चक्रम्पे च वसुंधरा ।
 पर्वताश्च व्यगीर्यन्त दिशो नागाश्च मोहिताः ४५
 अन्वाश्च तमसा लोका न प्रज्ञाशन्त संवृताः ।
 जम्बिवान्सह दूर्येण सर्वेषा ज्योतिषा प्रभाः ॥ ४६
 चुकुशुर्मयमीताश्च शान्तिं चकुस्तथैव च ।
 कथयः सर्वभूतानामात्मनश्च सुसैषिणः ॥ ४७
 पूषाणमस्यद्रवत शंकरः प्रहमन्निव ।

पुरोडाशं भक्षयतो दृगनान्वै व्यशातयत् ॥ ४८
 ततो निश्चक्रमुर्देवा वेपमाना नताः स्म तम् ।
 पुनश्च संदधे दीप्तं देवानां निशितं शरम् ॥ ४९
 रुद्रस्य यज्ञभागं च विशिष्टं ते न्वकल्पयन् ।
 मयेन त्रिदशा राजञ्छरणं च प्रपेदिरे ॥ ५०
 तेन चैवातिक्रोपेन स यज्ञः संधितस्तदा ।
 यत्ताश्चापि सुरा आमन्यन्ताश्चाद्यापि तं प्रति ॥ ५१

C 7 1553
 B 7 202 63
 Y 7 203. 63

45 = (var) B 13 160 15 For the sequence in D₂ 1, cf. v l 29, 30 —^a) K₂ Dn₂ D₂ 1 चकुभिरे, D₁ च चुकुभिरे; D₁ तु कुभिरे (for चुकु) —^b) S₁ K₂ चुकुभिरे, D₂ च कपेच (for चक्रम्पे) — Dc₁ Dn₁ om. 45^a-46^a —^c) S₂ K₂ D₁ 1 विदीर्यन्त (D₁ ते) (for व्यगीर्यन्त) —^d) T दिशा (for दिशो)

46 = (var) B 13 160 16 For the sequence in D₂ 1, cf. v l 29, 30 Dc₁ Dn₁ om. 46 (cf. v l 45) —^a) B₁ Dn₂ D₂ 1 1 T G₂ 1 अन्वाश्च (for अन्वाश्च) K₂ लोके (for लोका) M₁ 1 अतश्च तमसा लोके —^b) S₁ K₂ 1 B₁ 1 T G₂ 1 न प्रा (T G₂ 1 व्य) क्राशत, S₂ K₁ 1 नाप्रक्राशत (for न प्रका) —^c) Dn₂ प्रमो, D₂ 1 1 1 प्रभा, D₁ 1 प्रभा (for प्रभा)

47 = (var) B 13 160 17 For the sequence in D₂ 1, cf. v l 29, 30 —^a) S₂ damaged K₂ चक्रगुर (sic), Dc₁ Dn₁ D₁ 1 1 1 1 G₂ 1 चुकुसुर (for चुकुगुर) T G₂ 1 M₂ 1 मय (for मय) G₁ 1 नीताश्च (for नीताश्च) —^b) T G₂ 1 M₁ 1 चकु शान्ति (by transp), M₂ 1 चैव शान्ति —^c) B₂ (marg, orig as in text) सुसैषिण, G₁ M₁ 1 1 हिरे, M₁ 1 जयं (for सुसैषि)

48 = (var) B 13 160 19 For the sequence in D₂ 1, cf. v l 29, 30 S₂ partly damaged —^a) B₂ D₂ 1 अन्वाद्रवत (D₂ 1 च) पूषाण —^b) M₁ 1 पुरोडाशान् (for 'डाश' —^c) T G₂ 1 च (for चै) D₁ 1 1 1 व्यनाशयत् (for व्यनाश)

49 = (var) B 13 160 20 For the sequence in D₂ 1, cf. v l 29, 30 D₁ om. 49^a-50^a —^a) B₂ निश्चक्रमुर (for निश्चक्रमुर) —^b) S₂ damaged, K₁ D₂ 1 1 T G₁ 1 M₁ 1 मयादिता, K₂ 1 1 1 त, Dn₁ Bom ed नता स्म ता (Bom ed. ते), D₂ 1 ततस्त, G₂ 1 मया स्म ते (G₂ om स्म ते) —^c) S₂ partly

damaged G₁ M₁ 1 स (for च) K₁ B Dc₁ Dn₁ दी तान, M₁ 1 दीत्र (for दीत) —^a) K₁ B Dc₁ Dn₁ निशितान्शरान् (K₁ र) — After 49, N₁ (D₁ om, K₁ missing) ins

1455* सधूमविस्फुलिङ्गाम विद्युत्तेजससनिभम् ।

त दृष्ट्वा तु सुरा सर्वे प्रणिपत्य महेश्वरम् ।

[(L. 1) D₂ 1 1 सधूम (for 'धूम') K₁ B Dc₁ Dn₁ सधूमान् विस्फुलिङ्गाम् (for the prior half) K₂ (sup l₁ as above) D₂ 1 नि 1 1 (D₂ 1 1) न, K₁ B Dc₁ Dn₁ 1 निभान् (for भन) D₂ 1 विद्युत्तेजस पावक (for the post. half) — (L. 2) D₂ 1 मयादिता (for महेश्वर)]

50 = (var) B 13 160 23 For the sequence in D₂ 1, cf. v l 29, 30 D₁ om. 50^a (cf. v l 49) —^a) D₂ 1 रुद्रस्य भाग यज्ञेषु, D₂ 1 स यज्ञे भाग तु —^b) S₂ K₂ 1 B₁ Dn₂ D₂ 1 1 T G₂ 1 तु, D₂ 1 हि (for तु) B₁ कल्पयत्, D₂ 1 अकल्पयत् G₁ M₁ 1 विदिष्ट समकल्पयत् —^c) D₂ 1 त, D₁ 1 ते (for च) D₂ T G₁ 1 M₁ 1 शरण प्रतिपेदिरे

51 = (var) B 13 160 24 For the sequence in D₂ 1, cf. v l 29, 30 —^a) T G₁ 1 1 M₁ 1 चैव हि, M₂ 1 [च] चैव चापि (for चैवाति) Dn₁ 1 तेन चैवा तिक्रोपेण, D₁ 1 1 1 तेन चैवानिक्रोपे (D₂ 1 कोपे) न —^b) D₂ 1 सहवत्, D₂ 1 ध्वसि, T G₁ 1 1 M₁ 1 स्तसि (for मधि) K₂ 1 तया, D₂ 1 पुन (for तदा) Dn₁ 1 स यज्ञा सधितान्शदा —^c) K₂ 1 Dn₂ D₂ 1 1 1 ममाश, D₂ 1 यज्ञाश; D₂ 1 यज्ञाश (sic), G₂ 1 यज्ञाश (for यज्ञाश) D₂ 1 1 1 M₂ 1 1 ह्यासन, D₁ 1 चापि, D₂ 1 चासन, G₂ 1 राजन् (for आमन्) —^d) K₁ 1 यत्तश्च, K₂ 1 Dn₂ D₂ 1 1 मीताश्च, B₁ 1 आर्ताश्च, D₁ 1 वृताश्च, D₂ 1 नताश्च, D₁ 1 पला, D₂ 1 मन्ताश्च, G₁ 1 रक्षाश्च (for यज्ञाश्च) D₂ 1 1 1 1 अद्यापि, T G₁ 1 1 M₁ 1 1 चान्येपि (for चाद्यापि) D₂ 1 सश्रयेत्, M₂ 1 तान्प्रति (for त प्रति) M₂ 1 1 सयत्तश्चापि तान्प्रति

असुराणां पुराण्यासंस्त्रीणि वीर्यवतां दिवि ।
 आयसं राजतं चैव सौवर्णमपरं महत् ॥ ५२
 आयसं तारकाक्षस्य कमलाक्षस्य राजतम् ।
 सौवर्णं परमं ह्यासीद्विद्युन्मालिन एव च ॥ ५३
 न शक्तस्तानि मघवान्मेतुं सर्वायुधैरपि ।
 अथ सर्वेऽमरा रुद्रं जग्मुः शरणमर्दिताः ॥ ५४

52 = (var) B 13 160 25 For the sequence in D₂ 4, cf v l 29, 30 —^a) D₂ पुरा हि (for पुराणि) —^b) M₂-5 भुवि (for दिवि) G₂ त्रीणि वीर्यास्थितानि वै —^c) D₁ 6 राजस (for 'त) —^a) B Dc₁ Dn D₂ T G₂-4 परम (for अपर) S₁ K₁ 2 D (except Dc₁ Dn) तथा (for महत्) S₂ K₁ सौवर्णं रजत त (K₁ 'तस्त)था — After 52, D₃ reads 54^{ab}

53 For the sequence in D₂ 4, cf v l 29, 30 G₁ M₁ 2 4 om 53 —^a) D₂ 4 6-8 तारकाक्षस्य, D₂ 'कातस्य, D₂ तारकाक्षस्य (for तारकाक्षस्य) S₁ K₁ (K₂ missing) B Dc₁ Dn सौवर्णं कमला (S₁ K₂ मकरा, S₂ K₁ 2 राजताक्षस्य, D₁ सौवर्णं रजताक्षस्य —^b) S₁ K₂ रजताक्षस्य, S₂ K₁ 2 D₁ 6 मकरा, K₄ B₁ 3-5 Dc₁ Dn₁ तारकाक्षस्य, D₂ 4 6 7 मकराक्षस्य (for कमलाक्षस्य) B₂ राजत पुष्करस्य च, D₂ राजत द्वितीयस्य च —^c) D₂ 4 6-8 अपर; M₂ परमम् (for 'म) D₂ 4-8 चासीद्, T G₂-4 M₂ 5 चापि (for ह्यासीद्) S₁ K₁-4 B Dc₁ Dn D₁ तृतीय तु पुर (S₂ B₂ Dn₂ तु पर, B₁ च पर) ह्यासीद् (K₁ B Dc₁ Dn तेषां) —^d) K₁ D₂ 6 विद्युन्मालिनम् (for 'लिन) B Dc₁ Dn आयस (for एव च)

54 = (var) B 13 160 26 For the sequence in D₂ 4, cf v l 29, 30 D₂ reads 54^{ab} after 52 —^a) K₁ 2 D₁ G₁ M₁ 2 नाशकत् (for न शक्तस्) S₂ B₁ 2 Dc₁ Dn D₁ 5 M₁ 2 मघवा, D₂ 'वन् (for 'वान्) —^b) M₂-5 जेतुं (for भेतु) —^c) K₁ B Dc₁ Dn D₂ 4-8 G₁ M₁ 2 सुरा, D₂ G₂-4 महा (for अमरा) T G₁ 4 M₁ 2 राजन् (for रुद्रं)

55 = (var) B 13 160 27^a-28^b For the sequence in D₂ 4, cf v l 29, 30 —^a) D₂ महात्मान —^b) G₂ 4 सर्व (for सर्वे) B₁ 2 4 5 Dc₁ Dn₁ T₂ (before corr) G₁-4 M₁ समागता (for सवासवा) — After 55^{ab}, N (K₂ missing) ins

1456* ब्रह्मदत्तवरा ह्येते घोरास्त्रिपुरवासिन ।

ते तमूचुर्महात्मानं सर्वे देवाः सवासवाः ।
 रुद्र रौद्रा भविष्यन्ति पशवः सर्वकर्मसु ।
 निपातयिष्यसे चैनानसुरान्भुवनेश्वर ॥ ५५
 स तथोक्तस्तथेत्युक्त्वा देवानां हितकाम्यया ।
 अतिष्ठत्स्थाणुभूतः स सहस्रं परिचत्सरान् ॥ ५६
 यदा त्रीणि समेतानि अन्तरिक्षे पुराणि वै ।

पीडयन्त्याधिक लोक यस्मात्ते वरदार्पिता ।
 स्वदत्ते देवदेवेशे नान्य शक्त कथंचन ।
 हन्तुं दैत्यान्महादेव त्व हन्ता च सुरद्विषाम् ।

[K₁ om lines 1-2 — (L 1) D₁ 7 8 ह्रीमे (for ह्येमे) — (L 2) D₂ पीडयति (for 'यनि) S₁ बलद-
 पिता, D₂ वर* पिता — (L 3) D₁ वदते (for त्वदने) D₂ विघने देवदेवस्य (for the prior half) — (L 4) K₁ ह्नुं (for हन्तु) K₁ 2 हर्ता च, D₂-8 च हन्ता (by transp) K₁ D₂ -द्विष (for -द्विषाम्) K₄ B Dc₁ Dn जरि तांस्त्व मुग्धिय (B₂ 'प) (for the post half)]

—^c) Dn₂ न (for नि) K₂ 4 B₂ 5 Dn D₂-4 6-8 चैतान्, D₂ चैव (for चैतान्) B₁ निपातयिष्यसि चैतान्, G₁ M₁ निपातयैनान्भगवन्

56 For the sequence in D₂ 4, cf v l 29, 30 D₂ om 56^{ab} —^a) = B 13 160 28^a —^b) S (G₂ missing) विष्णुं कृत्वा शरोत्तम (cf B 13 160 28^d) — After 56^{ab}, N (K₂ missing) ins a passage given in App 1 (No 25) On the other hand, after 56^{ab}, S (G₂ missing) ins

1457* शल्यमग्निं च वै कृत्वा पुङ्खे सोममपा पतिम् ।
 स कृत्वा धनुर्लोकार सावित्रीं ज्या महेश्वर ।
 हयाश्च चतुरो वेदान्सर्ववेदमयं रयम् ।
 प्रजापतिं रथश्रेष्ठे विनियुज्य स साराथिम् ।

[(Cf B 13 160 29) — (L 1) T G₂-4 मुङ्खे (for पुङ्खे) — (L 3) M₂ repeats from the post half up to साराथिम् (in the post. half of line 4) after 56^{ab} T G₂-4 चतुर्वेद- (for सर्ववेद-) — (L 4) T G₂-4 च (for स)]

—^c) B₁ प्रातिष्ठत् (for अति) Dn₁ M₁ 2 स्यास्तु भूत Dn₁ च, T G₂-4 M₂ सन् (for स) B₂ अतिष्ठत् स्याणुभूत —^d) T G₂-4 M₂-5 सहस्र (for

त्रिपर्वणा विशल्येन तेन तानि विभेद सः ॥ ५७

पुराणि न च तं शेकुर्दानवाः प्रतिवीक्षितुम् ।

शरं कालाग्निंसंयुक्तं विष्णुसोमसमायुतम् ॥ ५८

बालमङ्गलं कृत्वा स्वयं पञ्चशिखं पुनः ।

उमा जिज्ञासमाना वै कोऽयमित्यब्रवीत्सुरान् ॥ ५९

बाहुं सवज्रं शक्रस्य क्रुद्धस्यास्तम्भयत्प्रभुः ।

C 7 9577
B 7 102, 25
K 7 103 25

*च) K1 : B2 प्रतिवत्सरान्, G1 M परिवत्सर

57 For the sequence in D2 1, cf. v 1 29, 30 —^a) K2 यया (for यदा) M2 सहस्राणि (for समे तानि) —^b) S K1-3 D1 3 ह्यवरीक्षे, D2 अवरीक्षे (for रिक्षे) B (except B1) Dc1 Dn D3 च (for वै) — 57^a = B 13 160 30^a —^d) K4 B Dc1 Dn2 T G2-4 तदा, D1 om. (for तेन) Dn1 तदा तानि विचे-
तम्

58 For the sequence in D2 1, cf. v 1 29, 30 —^a) D2 1-3 महाबला (D2 बला, D3 om बला) न ते शेकुर् — K4 om 58^a —^c) D1 3 हर (for शर) Dn2 कामाग्नि (sic) (for काला) —^d) S K1-3 D1 -घान्ना (for सोम) G1 M1 विष्णुवेजोभि सयुत, M2 तेजो भ्रमायुत — B2 Dc1 (marg) Dn2 D1 3 5 ins after 58 K4 after 58^a

1458* पुराणि दग्धवन्त त देवी याता प्रवीक्षितुम् ।

[D3 त्रिपुराणि दग्धवन्त (for the prior half) D3 देवा (for देवी)]

— D3 cont D1 1 3 ins after 58

1459* सुमोच भगवान्शंभु पुराण्यादिदय वीर्यवान् ।

ततो दैत्या महाभाग सपुत्रा सपरिग्रहा ।

भस्मीभूता दुरात्मानो भिक्षाश्च त्रिपुरे पुरा ।

हत्वा दैत्यान्महादेव सर्वदेवै समाजित ।

ऋषिभि सस्तुतश्चैव परा मुदमुपागमत् । [5]

ततो ब्रह्मा सुरै साधै वृद्धस्पतिपुरोगमै ।

स्तुतिमारेभिरे कर्तुं भिन्ने त्रिपुरमन्दिरे ।

[(L 1) D1 3 पुराण्यदिदय (for 'ण्यदिदय) — (L 2) D2 महान्नान, D3 दुरात्मान (for महाभाग) D4 मदार, D5 मोदग (for सपुत्रा) — D1 3 om lines 5-7 — (L 5) D4 अपागमत् (for उगा)]
On the other hand, T G2-4 ins after 58

1460* दैत्या स्वयंवरे वृत्त शृणुष्वान्यद्भनजय ।

53 = (var) B 13 160 32 For the sequence in D2 1, cf. v 1 29, 30 —^a) K4 बाणम् (for बालम्) B (except B2) Dn1 T G2-4 M2-5 दृष्ट्वा (for कृत्वा) —^b) B1 पचक्षि (for 'शिख). —^c) G2 उमा K2

B1 D1 1 जिज्ञासमानो M2-5 तु (for वै) S K2 D1 3 G1 M1 2 उमा जिज्ञासमानो वै (G1 M1 2 'नस्तु) —^d) B1 सोयम् (for कोऽयम्) B2 स ता (for सुरान्) G2 कोयमित्यब्रवीत्सुरा — After 59, N (K2 missing) ins

1461* असूयतश्च शक्रस्य वज्रेण प्रहरिष्यत् ।

[B1 (marg as above) प्रलायतश्च, D1 3 अशू* (for अस्) D2 स (for च) Dn1 शक्रेण (for शक्रस्य)]

60 60^a = (var) B 13 160 33 For the sequence in D2 1, cf. v 1 29, 30 —^a) B Dc1 Dn D2 त तस्य, D1 इन्द्र, D-3 इन्द्रस्य (for शक्रस्य) D3 स बाहुवज्र रुद्रस्य —^b) K2 रुद्रस्य, D3 क्रुद्धस्य, T G2 सहसा (for क्रुद्धस्य) D3 [अ]स्तम्भयन् (for 'यद्) M2-5 विभु (for प्रभु) Dn1 क्रुद्ध स्यास्तम्भयन्प्रभु, G2 तदा सस्तम्भयन्प्रभु — After 60^a, N (K2 missing) ins

1462* प्रहस्य भगवात्सुणं सर्वलोकेश्वर शिव ।

तत सस्त्रम्भितमुज शक्रो देवगणैर्वृत ।

जगाम शरणं तूष्णं ब्रह्माण प्रभुमन्ययम् ।

ते तं प्रणम्य शिरसा प्रोचु प्राञ्जलयस्तदा ।

किमप्यङ्गुलं ब्रह्मन्पार्वत्या भूतमद्भुतम् । [5]

बालरूपधर दृष्ट्वा नास्मामिस्तच्च लक्षितम् ।

तस्मात्त्वा प्रष्टुमिच्छामो निर्जिता येन वै वयम् ।

अयुष्यता हि बालेन लीलया सपुरदरा ।

तेषा तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मा ब्रह्मविदा वर ।

ध्यात्वा स शशु भगवान्बाला चामिततेजसम् । [10]

उवाच भगवान्बाला शक्रादींश्च सुरोत्तमान् ।

चराचरस्य जगत प्रभु स भगवान्दर ।

तस्मात्परतरं नान्यत्किंचिदस्ति महेश्वरात् ।

यो दृष्टो ह्युमया साधै युष्माभिरमित्युति ।

स पार्वत्या कृते देव कृतवान्बालरूपताम् । [15]

ते मया सहिता यूयं प्रपद्यध्वं तमेव हि ।

[(L 1) B Dc1 Dn विभु (for शिव) D3 सर्व-
लोकेश्वर (for the post half) — (L 2) D1 तत (for
तत) K4 B2-5 D2 3 स स्तम्भित (for सत्त) D1 3
1 3 सतस्तु स्तम्भिने हस्ते (for the prior half) — D1 4
om. lines 3-6. — (L 3) K4 Dc1 (before corr.

C 7 8595
B 7 102 54
K 7 202 93

स एष भगवान्देवः सर्वलोकेश्वरः प्रभुः ॥ ६०
न संवुचुधिरे चैनं देवास्तं भुवनेश्वरम् ।
सप्रजापतयः सर्वे बालार्कसदृशप्रभम् ॥ ६१

अथाम्येत्य ततो ब्रह्मा दृष्ट्वा च स महेश्वरम् ।
अयं श्रेष्ठ इति ज्ञात्वा ववन्दे तं पितामहः ॥ ६२
ततः प्रसादयामासुरुमां रुद्रं च ते सुराः ।

as above) Dn2 ससुरस्, D5 स तनस् (for शरण)
D7 8 भूय (for तूर्ण) S2 ब्राह्मण (for ब्राह्मण) D7 8
परमात्मानमव्यय (for the post half) — (L 4) K1
ततः, D5 सुरा, D7 8 सिता (for तदा) — (L 5)
S1 K5 D1 ब्रह्मा, D3 दृष्ट्वा (for ब्रह्मन्) B2 (marg)
उत्तम (for अद्भुतम्) S2 K1 2 D1 तस्येद (S2 त भेद,
K1 तयेद) दृष्टमद्भुत (for the post half) — S K (K5
missing) D1 om. lines 6-7 — (L 6) B2 त च लक्षित,
B1 अमिलक्षित, Dn2 अमिवादित, D5-8 अभिनदित (for
तश्च लक्षितम्) — (L 7) B1 2 4 त (for त्वा) B1
2 4 द्रष्टुम् (for प्र) Dn1 इच्छामि (for 'मो) — (L
8) D1 7 8 अयुतानि च बालेन (for the prior half) S1
K1 B1-3 Dc1 (before corr) Dn D1 2 4-8 सपुरदर
— (L 9) D2 तु (for तद्) D3 om ब्रह्मा D5 वेद
(for ब्रह्म) D5 ब्रह्मा लोकपितामह (for the post half)
— (L 10) D1 7 8 ज्ञात्वा (for ध्यात्वा) B Dc1 Dn1
स्वयम्भू, D1 स शुभ (for स शुभ) D5 4 वा (for च)
B Dc1 Dn1 तानूवेमिततेजस (Dc1 Dn1 'विक्रम') (for the
post half) — B Dc1 Dn1 om line 11 — (L
11) D1 8 स (for च) D5 सुरेश्वर — (L 13) K1
नास्ति, D2 शू (for नान्यत्) K1 अन्यन् (for अस्ति)
D2 8 पर परात् (for महेश्वरात्) D1 किं वैदस्त पर परात्
(sio) (for the post half) — (L 14) S1 D5 [s]
प्युमया, D1 7 8 [s]य मया (for क्षुमया) S2 क्षमित
(for अ) — (L 15) S2 K1 Dc1 Dn1 D1 5 7
पार्वत्या (K1 D1 5 'त्वा) D1 8 महा, D5 कृत (for
कृते) S1 देवा, K5 देवान्, B Dc1 Dn1 श (B1 5
स)र्व (for देव) D1 वाच*** (for बालरूपताम्)
— (L 16) K1 सहित (for 'ता). K5 4 B5 प्रापयध
(for प्रप) D1 5 7 8 च (for हि)]

— °) B2 D1 8 M2-5 एव (for एष) — °) Dn2 om
(hapl) from प्रभु up to श्वरम् (in 62⁵) S2 T G2-4
सर्वलोकमहेश्वर, M2-8 'लोकेश्वरेश्वर' — After 60, M2
reads 62² for the first time, repeating it in its proper
place, whereas, after 60, K1 ins

1463* एवमुक्ता गता देवा यत्र देवो महेश्वर ।
On the other hand, D7 8 ins after 60

1464* अथान्येन स्वरूपेण ब्रह्मा दृष्ट्वा तमव्ययम् ।

61 = (var) B 13 160 34 For the sequence
in D2 4, of v 1 29, 30. Dn2 om 61 (of v. 1 60)

— °) B2 त (for सं) B2 4 G2 चैन, G1 M1 2 देव,
M2 देवा (for चैन) — °) K2 देवस् (for देवास्) S
K (K5 missing) D1 त्रि (for त) M2 ववन्दे त पिता-
मह (= 62²) — S K2-4 D1 om (hapl) 61²-62⁵
— °) D1 5 7 8 त (for स) K1 सप्राज्ञा यतय सर्वे
— °) B2 5 D1 5 7 8 बालार्कस (D1 'लर्क स) दया प्रभु,
G1 M बालमर्कसमप्रभ

62 = (var) B 13 160 35 For the sequence
in D2 4, of. v 1 29, 30 S K2-4 Dn2 D1 om
62² (of. v 1 61, 60) D3 om 62² — °) D1 5 7
चैन, T G2 4 तु स, Bom ed स च (by transp)
G2 दृष्ट्वा तु भुवनेश्वर — D3 om 62² M2 reads 62²
for the first time after 60 — °) D2 त ववन्दे (by
transp) — After 62, N (K5 missing, D3 after
62²) ins

1465*

ब्रह्मोवाच ।

त्व यज्ञो भुवनस्यास्व त्व गतिस्व परायणम् ।

त्व भवस्व महादेवस्व धाम परम पदम् ।

त्वया सर्वमिदं व्याप्तं जगत्स्थावरजङ्गमम् ।

भगवन्भूतमव्ययो लोकनाथ जगत्पते ।

प्रसादं कुरु शक्रस्य त्वया क्रोधादितस्य वै । [5]

व्यास उवाच ।

पद्मयोनेर्वच श्रुत्वा तत प्रीतो महेश्वर ।

प्रसादाभिमुखो भूत्वा चादृष्टासमथाकरोत् ।

[(L 1) D1 7 8 गतिस्, D5 घृतिस् (for ग) K1
B2-4 D3 5 परायण — (L 2) S K2 8 D1 5 नतिस्,
D1 7 8 गतिस्, D5 पतिस् (for भवस्) S2 K2 D1 5 7 8
महादेव (for 'देवस्) D7 8 धाता (for धाम) — (L
3) D5 ततम् (for सर्वम्) S2 प्राप्त — (L 4) B2
नमोस्तु ते (for जगत्पते) — (L 5) D5 त्वया क्रोधादित
प्रभो (for the post half) S K2 8 D1 7 8 om the
ref — (L 6) B2-8 Dc1 Dn1 D5 पद्मयोनि (for 'नेर्).
B2 प्राह (for प्रीतो) Dc1 Dn1 दृष्टवज (for महेश्वर)
— B Dn1 om. line 7; Dc1 reads it on marg
— (L 7) S2 वेवाश् (for भूत्वा) D3 प्रश्रयामिमुखो भूत्वा
(for the prior half) K1 D1 सादृष्टासम्, K5 4 Dc1
Dn2 D3 अदृष्टासम् (D3 'स्वम्), D2 5-8 सोष्ट (for चादृ
ष्टासम्) S K2 8 D1 3 4 6-8 अकारयत् (for अथाकरोत्)]

63 = (var) B 13 160 36 For the sequence

अभवच्च पुनर्वाहुर्थाप्रकृति वज्रिणः ॥ ६३
 तेषां प्रसन्नो भगवान्सपत्नीको वृषध्वजः ।
 देवानां त्रिदशश्रेष्ठो दक्षयज्ञविनाशनः ॥ ६४
 स वै रुद्रः स च शिवः सोऽग्निः शर्वः स सर्ववित् ।
 स चेन्द्रश्चैव वायुश्च सोऽश्विनौ स च विद्युतः ॥ ६५
 स भवः स च पर्जन्यो महादेवः स चानघः ।
 स चन्द्रमाः स चेशानः स द्यौर्वरुणश्च सः ॥ ६६

स कालः सोऽन्तको मृत्युः स यमो राज्यहानि च ।
 मासार्धमासा ऋतवः संध्ये संवत्सरश्च सः ॥ ६७
 स च धाता विधाता च विश्वात्मा विश्वकर्मकृत् ।
 सर्वासां देवतानां च धारयत्यवपुर्वपुः ॥ ६८
 सर्वदेवैः स्तुतो देवः सैकधा बहुधा च सः ।
 शतधा सहस्रधा चैव तथा शतसहस्रधा ॥ ६९
 ईदृशः स महादेवो भूयश्च भगवानजः ।

C 7 9602
 B 7 202. 110
 K 7 223 110

in D₂ 4, cf. v l. 29, 30 —^a) M₂-s तत्र (for तत) —^b) Ś K₁-2 D₁ 4-3 सदा (for दमा) K₁ वने (for च ते) —^d) K₁ D₂ D₃ ६ प्रकृतिस्थो हि वज्रिण

64 For the sequence in D₂ 4, cf. v l. 29, 30 G₂ partly damaged —^b) G₁ M महेश्वर (for वृषध्वज) —^c) D₁ partly damaged D₁ १ ८ देवानां दैत्यभ्रमाणा

65 = (var) B 13 160 39 For the sequence in D₂ 4, cf. v l. 29, 30 —^a) D₁ शिव सर्व (for स च शिव) D₁ ३ स वै रुद्राशसमूह —^b) K₁ B₁-4 D₁ D₂ D₃ ६ सर्वस्य, K₂ B₁ D₂ D₁ G₂ सर्व स, K₄ D₂ ३ सर्वश्च (D₁ om. च) (for शर्व स) Ś₁ K₃ विश्ववित्, D₁ ३ ३ सर्वग, S (G₅ missing) सर्वकृत् (for वित्) —^c) D₁ partly damaged D₁ ३ स च (for चैव) D₂ सोमश्च, D₃ वातश्च (for वायुश्च) Ś₁ K₃ स पूर्वैश्च वायुश्च —^d) Ś₂ K₄ B₁ D₁ T G₂-4 M₂ ३ च स (by transp) D₂ वैद्युत (for वि)

66 ^a) K₁ नय (for भव) Ś₁ K₃ च स (by transp), D₂-३ सर्व —^b) B D₁ D₂ D₃ सनातन, D₂ G₁ M स चानव (for स चानव) — 66^{cd} = B 13 160 40^{ab} —^d) G₂ damaged B₁ स च (by transp)

67 = B 13 160 40^c-41^d Ś K₂ ३ om. (hapl) 67 —^b) B₂-4 D₁ D₂ दु, T G₂ ३ स, G₃ सा (for च) —^c) K₁ D₃ -मासौ, D₁ D₂ D₃ ३ -मास (for -मासा) D₂ D₁ ऋतव (for ऋ) —^d) K₁ D₂ ६ सध्या, D₁ ३ सधि, T G₂-4 स च, G₁ M पक्षौ (for सधे) K₁ D₃ ६ तु स, D₁ ३ ३ च य, G₁ M₂ ३ च ह (for च स) D₂ सधे संवत्सराणि च

68 68^{ab} = (var) B 13 160 41^{cd} —^a) Ś₁ K₃ D₁ ३ स धाता च (D₁ ३ स), Ś₂ धाता स च (by transp), K₁ B₁ D₃ धाता चैव, K₂ ३ B₁-4 D₁

D₂ D₁-३ धाता च स D₁ स धाता विधाता चैव — After 68^{ab}, the sequence in G₁ M₂ ३ is 72^a-74^b, 68^c-70^d, 75^{ab}, 83^{ab}, 70^c-71^d, 74^{cd}, 77^{cd}, 85^c-87^d, 80^{ab}, 88-89, 82, 75^c-77^d, 85^{ab}, 78-79, 87^{cd}, 80^c-81^d, 90, while M₂-s read 72-73 after it —^c) T G₂-4 विश्वेपा (for सर्वासा) —^d) B₁ धारयन् (for 'यति) D₁ ३ ३ [उ]त्तमन् (for [अ]वपुर्) K₁ धारयन् वपुर्वपुः, D₂ धारयन्स पुनर्वपुः

69 For the sequence in G₁ M₂ ३, cf. v l. 68 —^a) K₁ स वै, B₁ ३ D₂ सर्व, D₁ सर्वे (for सर्वै) —^b) B (except B₂) D₁ D₂ सर्वया, T G₁-4 M₂ ३ एकधा, M₂-s सप्तधा (for सैक) — 69^{cd} = (var) B 13 160 43^{cd} —^c) Hypermetric T G₂-4 तथा सहस्रधा (T 'या) चैव —^d) G₂ damaged B D₁ D₂ भूय (for तथा) K₁ D₃ -सहस्रधा (for 'धा) — After 69, N (K₅ missing) ins

1466* द्वे तन् तस्य देवस्य वेदज्ञा ब्राह्मणा विदुः ।

घोरा चान्या शिवा चान्या ते तन् बहुधा पुन ।

घोरा तु या तनुस्तस्य सोऽग्निर्विद्युस्त भास्कर ।

सोमार्धं पुनरेवाय आपो ज्योतीपि चन्द्रमा ।

वेदाङ्गा सोपनिषद् पुराणाध्यात्मनिश्चया । [5]

यदत्र परमं गुह्यं स वै देवो महेश्वर ।

[Lines 1-4 = (var) B 13 161 3-4 — (L 1) Ś₁ K₂ ३ D₁ द्वे न, D₂ द्वितनू (for द्वे ननू) D₃ देव, D₁ ३ ३ यस्य (for तस्य) D₂ वेदज्ञा (for देवस्य) D₃ om from वेद up to तस्य (in line 3) Ś₁ K₂ ३ D₁ ३ द्वे (D₁ दे) वज्ञा, D₂ देवस्य (for वेदज्ञा) — (L 2) K₂ तन्न, D₁ तन्न (for तनू) Ś₂ [अ]पि न, D₂ नृत्, D₁ ३ ३ स्मृता (for पुन) — (L 3) B₁ च या, D₁ ३ ३ या च (for तु या) D₁ D₂ तनूश्च Ś₂ K₄ D₂ घोरा तु यातुधानस्य (for the prior half) K₃ B D₁ D₂ ३ ३ ३ विष्णु (for विद्युत्) D₁ ३ ३ च (for न) — (L 4) K₁ ३ B₂-३ D₂ D₃ ३ ३ सौम्या तु (D₃ दु),

C 7 8802
B 7 202. 110
K 7 203 110

न हि सर्वे मया शक्या वक्तुं भगवतो गुणाः ॥ ७०
सर्वैर्गृहीतान् सर्वपापसमन्वितान् ।
स मोचयति सुप्रीतः शरण्यः शरणागतान् ॥ ७१
आयुरारोग्यमैश्वर्यं वित्तं कामांश्च पुष्कलान् ।
स ददाति मनुष्येभ्यः स चैवाक्षिपते पुनः ॥ ७२
सेन्द्रादिषु च देवेषु तस्य चैश्वर्यमुच्यते ।

स चैव व्याहृते लोके मनुष्याणां शुभाशुमे ॥ ७३
ऐश्वर्याचैव कामानामीश्वरः पुनरुच्यते ।
महेश्वरश्च भूतानां महतामीश्वरश्च सः ॥ ७४
बहुभिर्वहुधा रूपैर्विश्वं व्याप्नोति वै जगत् ।
अस्य देवस्य यद्वचं समुद्रे तदतिष्ठत् ॥ ७५
एष चैव श्मशानेषु देवो वसति नित्यशः ।

B₁ (marg) मामार्थ (for सोमा*) — (L 5) D₁ स-
वेदा , D₂ वेदाश्च (for 'द्वा') S₁ K₁ D₂ सोपनिषदा
K₂ B₂ s D₁ s 1 s वेदा संगोपनिषद् (D₂ 'दा') (for
the prior half) S₂ B₁ -निश्चय , K₁ निश्चला (for
'चा') D₁ s 1 s पुराणान्यात्मनिश्चय (for the post half)
— (L 6) S₂ देवो वै (by transp)]

70 = (var) B 13 160 44 For the sequence
in G₁ M₁ 2, cf v 1 68 —^a) G₂ damaged D₂
सदृश , D₁ 1 s ईशश्च (for ईश) S₁ K₂ s D₁ तु,
S₂ K₂ D₂ D₂ s 6 च (for स) S (G₂ missing ,
G₂ damaged) शिवो (for महा) M₃-s भूयो (for
देवो) —^b) S₁ K₂ s भूयस्तु , B₁ D₂ D₂ भूयाश्च (for
भूयश्च) D₂ अतः , D₂ मन् (for अज) —^c) M
न हि शक्या (M₁ 2 शक्या) मया वक्तु —^d) M सर्वे
(for वक्तु) K₁ भगवतो गुणानव — After 70, K₁ s
D (except D₂ D₁ D₂) ins

1467* अपि वर्षसहस्रेण सतत पाण्डुनन्दन ।

71 = (var) B 13 161 25^c-26^b For the
sequence in G₁ M₁ 2, cf v 1 68 —^a) B₂ s सर्व-
(for सर्वैर्) G₁ M₁ 2 उपेतांश्च (for गृहीतान्) D₂ s
ये , D₁ s G₁ M च (for वै) —^b) D₂ प्रतापितान् ,
D₁ s s G₁ समन्विता (for 'न्वितान्') —^c) B₂ स
निर्मोचयति प्रीत

72 = (var) B 13 161 26^c-27^b For the
sequence in G₁ M₁ 2, cf v 1 68 M₃-s read 72-73
after 68^{ab} —^b) S₂ G₂ partly damaged S₁ K₂ s
D₁ s वित्त (for वित्त) D₁ काम च (for कामाश्च)
D₂ om from पुष्क up to व्याप्नोति (in 75^b) K₁ D₁-o
चित्तकाना च मानुषान् (D₁ s 'पा') — 72^c is damaged
in G₂ —^d) K₁ D₂-s 1 s वै च (K₁ चा) (for चैव)
S₁ क्षिपते , G₂ s [आ]क्षीयते (for [आ]क्षिपते) K₁
D₁-s नर (for पुन)

73 = (var) B 13 161 27^c-28^b For the
sequence in G₁ M, cf v 1 68 D₂ om 73

(cf v 1 72) —^a) T G₁ 2 s M₁ 2 द्वि , M₂-s
[अ]पि (for च) K₁ D₁-s पुन (D₂ om पुन) सेंद्रादि-
देवेषु , D₂ सर्वेन्द्रादिषु दे —^b) S₂ तस्यैव , K₁ s D₁
तस्य वै , D₁ तस्यैव (for तस्य च) —^c) S₂ damaged
K₂ D₁ न (for स) K₁ D₂-s 1 s व्याहृतो (D₂ 'ते'),
B D₂ D₂ D₂ M₂ व्याहृतो , M₁ 2 व्याहृतो (for
व्याहृते) T G₂-s स चैव वेत्ति लोकेषु —^d) S₂ D₂-
1 s S (G₂ missing) मानुषाणा (for मनुष्याणा) D₁
शुभाशुमे (for 'शुमे')

74 = B 13 161 28^c-29^b For the sequence
in G₁ M₁ 2, cf v 1 68 D₂ om 74 (cf. v 1
72) M₃-s om 74^{ab} —^a) K₁ D₂ ऐश्वर्यस्यैव , D₂
'यदिषु , D₁ s 'यांश्चैव , M₁ 2 'यै चैव (for 'यांश्चैव'
— After 74^a, B₂ s read 74^a, repeating it in its
proper place S₁ K₂-s B₂ D₂ D₁ om 74^{ab} —^b)
K₁ D₁-s सेह , B₁ D₂ D₂ च स B₂ सम्यन् (for
पुनर्) —^c) Bom ed महता भूताना (by transp)
G₂ damaged from रश्च up to व्याप्नोति (in 75^b)

75 = (var) B 13 161 29^{ab} For the sequence
in G₁ M₁ 2, cf v 1 68 D₂ om. up to व्याप्नो
(cf v 1 72) G₂ damaged up to व्याप्नो —^a)
T G₂ s बहुभ्यो (for 'भिर') —^b) S₂ damaged
G₁ M₁ 2 s (sup in) व्याप्नोते (for व्याप्नोति वै)
— After 75^{ab}, the sequence in M₃-s is 77^{cd},
83^{ab}, 85^c-86^d, 89, 87^{ab}, 80^{ab}, 88, 82, 75^c-77^b,
85^{ab}, 78-79, 87^{cd}, 80^c-81^d, 90 followed by 82^c-83^b
(r), 83^c-84^d, 85-87 (r), 88^{cd} (r), 91 in M₃ s
only —^c) B D₂ D₂ D₂ तस्य (for अस्य) S₁
K₂ s तद् (for यद्) D₂ यश्च रूपश्च यद्वचं —^d) S₁
K₂ यदतिष्ठत् , K₁ D₁-s तदभिष्टु (D₂ 'द्यु' तं ; K₂ D₁
यदि तिष्ठत् (D₁ 'त'), K₁ B₁-s s T G₂-s M₃-s तद-
धिष्ठितं (B₁-s 'त'), D₂ तदतिष्ठति (sic), D₁ 1 s
तदि (D₁ s 'च') तिष्ठति , D₂ तनु तिष्ठते (for तद-
तिष्ठत्) — After 75, K₁ B D₂ D₂ D₂ s 1 s M₁ s
ins,

C 7 9518
B 7 202 124
K 7 203 124

महयन्ति च लोकाश्च महेश्वर इति स्मृतः ॥ ८३

ऋषयश्चैव देवाश्च गन्धर्वाप्सरसस्तथा ।

लिङ्गमस्यार्चयन्ति स्म तच्चाप्यूर्ध्वं समास्थितम् ॥ ८४

पूज्यमाने ततस्तस्मिन्मोदते स महेश्वरः ।

सुखी प्रीतिश्च भवति प्रहृष्टश्चैव शंकरः ॥ ८५

is damaged in G₂ —^b) D₈ [अ]पि (for यद्) B₅
तस्य यो त्रसते पुन (sic), D₁ वैश्वदुमते पुन (sic)
—^c) T G₂₋₄ अपि (for अधि) K₁ यज्ञस्, K₂ s
B₂ D₂ D₈ ० यश्च (for यच्च)

83 = (var) B 13 161 15 For the sequence
in S (G₅ missing), of v 1 68, 75 —^a) K₁ D₈
नित्ये (D₈ 'त्य) च, D₂ यदव्य (sic), D₂ दिव्येन,
T G₂₋₄ M₈ s (last two second time) सत्येन, Bom ed
दिव्य च (for नित्येन) —D₁ repeats (without var)
83^b after सोमार्धं च (in 95^b) —^b) K₁ s B₁ s s
D₂ D₁₋₈ T G₂₋₄ M₈ s (last two second time) यथा,
G₁ M₈ (first time) s (first time) सदा (for यदा)
K₁ D₁ ० [उ]स्थित (for स्थितम्) —D₆ om 83^c-84^b
G₁ M₁ 2 s om. (hapl) 83^c-84^d —^c) Ś₁ K₈ D₈
मोहयति (for मह) D₆ लोकाश्च D₇ s त (for च)
Ś₂ K₁ s s D₁ मोह (Ś₂ 'द) यन्सर्वलोकाश्च (K₁ 'काना,
D₁ 'काश्च), B₁ s-s D₂ D₁ D₂ s महय (B₅ D₂ D₁
मोहय, D₂ मोहय) व्येष लोकाश्च, B₂ पराणा य स
लोकाना, T G₂₋₄ M₈ s त (T G₂ s) मर्चयति लोकाश्च
—^d) D₂ स्थित (for स्मृत) Ś₁ K₈ तेन महेश्वर
स्मृत

84 = (var) B 13 161 17 For the sequence
in S (G₅ missing), cf. v 1 68, 75 D₆ om 84^a,
G₁ M₁ 2 s om 84 (of v 1 83) —^a) Ś₁ K₁-s
D₁-s s हि (for [ए]व —^d) Ś₂ K₂ तथा (for
तच्च) K₁ D₈ [अ]पूर्वं, D₂ [अ]प्यर्धं, D₈ १ पूर्वं (for
[अ]प्यूर्ध्वं) D₂ व्यवस्थित, D₁ s-s समाश्रिता, D₆
'श्रित (for 'स्थितम्) —After 84, T G₂₋₄ M₈-s
ins

1469* उर्ध्वलिङ्गस्ततश्चोक्तो भगवान्प्राज्ञै सदा ।

[M₈-s सह (for सदा)]

85 = (var) B 13 161 18 For the sequence
in S (G₅ missing), cf. v 1 68, 75 85^a is partly
damaged in G₂ —^a) B₂ तत्र (for ततस्) T G₂ s
M₈ s (last two second time) पूज्यमाने च तस्मिन्;
G₂ M (M₈ s first time) तेषु संपूज्यमानेषु —^b) D₂
च (for स) T G₂ s M₈ s (last two second time)

यदस्य बहुधा रूपं भूतभग्न्यभवत्स्थितम् ।

स्थावरं जङ्गमं चैव बहुरूपस्ततः स्मृतः ॥ ८६

एकाक्षो जाज्वलन्नास्ते सर्वतोऽक्षिमयोऽपि वा ।

क्रोधाद्यश्चाविश्लोकांस्तस्माच्छर्व इति स्मृतः ॥ ८७

धूर्ध्रं रूपं च यत्तस्य धूर्जेतिस्तेन उच्यते ।

पूज्यते च महेश्वर —^c) Ś₂ K₂ s D₈ s सुख, D₂
स्वयं, T G₂₋₄ M₈ s (last two second time) सुखं (for
सुखी) G₂ s M₁-s s (last two second time) प्रीतिश्च
(for प्रीतिश्च) M₈ (second time) भवत (for 'ति)
—^d) T G₂₋₄ M₈ s (last two second time) प्रभवश्च
(for प्रहृष्टश्च)

86 = (var) B 13 161 11^c-12^b For the
sequence in S (G₅ missing), of v 1 68, 75 —^a)
Ś₂ K₂ s D₁ यदत्र, D₂ यच्चास्य (for यदस्य) —^b) D₂
-भग्न्य Ś₂ K₂ s B (except B₁) D₂ D₈ -भवस्थित (Ś₂
'ति), K₁ -समाहित, D₂ भविष्यत, D₄-s -समा (D₁
'म) स्थित (for -भवस्थितम्) D₂ भूत भग्न्य भवस्थित,
D₂ भूतं भग्न्यभवस्थित, S (G₅ missing) भूतं भग्न्य
(M₁ om भग्न्य) भवत्तथा (G₂ M₈-s 'दा —^d) G₁
M₁ 2 बहुरूप (for 'रूपस्) K₁ D₈ G₂ तत (for
स्मृत)

87 87^a = (var) B 13 161 13^a For the
sequence in S (G₅ missing), of v 1 68, 75 D₈
om (hapl) 87-88 —^a) K₁ D₂ जज्वलन्, D₂ s
s १ यज्ज्व, T G₂₋₄ (all first time) M₈ s (both
second time) विज्ज्व (for जाज्व) B₅ स्व[¹ स्वा]स्ते
(for आस्ते) —^b) = 91^b D₂ om from सर्वतो up
to विश्वे देवा (in 88^c) Ś₂ K₂ य, K₂ D₁ स, D₈
च (for वा) D₂ सर्वतोक्षियवोक्षते (sic), T (both
second time) G₁ 2-4 (last three second time) M₁ 2 s
(first time) s (first time) 'क्ष इवेक्षते, T G₂₋₄
(all first time) M₈ s (both second time) सर्वत शोभन
विश्वे (M₈ s वजेत्) —D₆ om (hapl) 87^c-91^b
—^c) B₁ D₂ D₁ D₁ 2 यच्च, D₈ यापि (for यश्च)
D₈ क्रोधे ह्यास्यावि[द्वि]श्लोका, T G₂ s क्रोधमस्याविश
श्लोकास्, G₁ M₁ 2 क्रोधाद्यच्छति यश्लोक, G₁ M₈ s
(last two second time) क्रोधाद्यमा (G₁ 'म) विश्लोकास्
(M₈ s 'श्लोकास्), M₁ s (first time) क्रोधाद्यच्छति
यश्लोक्त —^d) Ś₂ K₂ s D₁ T G₂₋₄ तेन (for तस्मात्)
K₁ s B₁-s s D₂-s सर्व (for शर्व)

88 88^a = (var) B 13 161 9^a For the sequence
in S (G₅ missing), of v 1 68, 75 D₂ om up

विश्वे देवाश्च यत्तस्मिन्विश्वरूपस्ततः स्मृतः ॥ ८८
 तिस्रो देवीर्यदा चैव भजते भुवनेश्वरः ।
 ग्रामपः पृथिवी चैव त्र्यम्बरश्च ततः स्मृतः ॥ ८९
 समेधयति यन्नित्यं सर्वार्थान्सर्वकर्मसु ।
 शिवमिच्छन्मनुष्याणां तस्मादेव शिवः स्मृतः ॥ ९०

सहस्राक्षोऽयुताक्षो वा सर्वतोऽक्षिमयोऽपि वा ।
 यच्च विश्वं महत्पाति महादेवस्ततः स्मृतः ॥ ९१
 दहत्यूर्ध्वं स्थितो यच्च प्राणोत्पत्तिस्थितश्च यत् ।
 स्थितलिङ्गश्च यन्नित्यं तस्मात्प्राणुरिति स्मृतः ॥ ९२
 विषमस्यः शरीरेषु समश्च प्राणिनामिह ।

C 7 8630
B 7 102 119
K 7 203 129

to विश्वे देवा, D² : om SS (all cf v l 87) K₁
 D₁ om (hapl) 88 D₁ om (hapl) 88-89 —^a)
 K₃ : B₁- D₁ D₁ D₂ : T G₁-4 चूत्र- (for धूत्र)
 D₂ द्वि (for च) —^b) Ś K₂ : D₁ [ह]त्वत्, S
 (G₁ missing) पुनर् (for तेन) K₁ B D₁ D₁ D₂
 : : वोच्यते (for उ^c) — 88^c = B 13 161 12^c
 —^c) Ś K₃ वमत्यस्मिन्, D₁ च मत्यस्मिन्, G₁ (first
 time) M₁ : (both second time) अयत्यस्मिन् (M₁ :
 'म्याद्'), G₁ (first time) अयत्यस्माद्, M₁ : च यस्त-
 स्मिन् (for च यत्तस्मिन्) D₁ विश्वे देवाश्च ऋषयो, T
 G₂ (all first time) विश्वे देवाश्च तस्मिन् (sic) —^d)
 Ś₁ K₃ D₂ T G₂-4 (last five first time) M₂ : (both
 second time) इति (for तत्र) — After 88, D₁ reads
 lines 9-10 of 1470*

89 For the sequence in S (G₁ missing), cf v l
 68, 75 D₁ : om 89 (cf v l 88, 87) D₂
 reads 89 after 91 —^a) B D₁ D₁ S (G₁ miss-
 ing) देव्यो (for देवीर्) B₁-3 : D₁ D₁ T G₂ :
 यदा (T G₂ : 'या') चैन, G₁ M [s] पि यच्चैन (for
 यदा चैव) D₃ तिस्रो देवे भजते (sic) —^b) B₂ D₁
 D₁ S (G₁ missing) भजते (for भजते) B D₁ D₁
 D₁ T G₁ : : M भुवनेश्वर, G₂ य महेश्वर (for भुवने-
 श्वर) —^c) B₁- D₁ D₁ S (G₁ missing) घोर-
 (for घान्) B₂-5 D₁ D₁ S (G₁ missing) पृथिवी
 (for 'वी') —^d) Ś₁ K₃ म, B₁ : : D₁ D₁ तु
 (for च)

90 = (var) B 13 161 9^a-10^b For the
 sequence in S (G₁ missing), cf v l 68, 75 D₁
 om. 90 (cf v l 87) D₂ om (hapl) 90-91 T
 G₂-4 om. 90^a —^a) G₁ M यो (for यन्) —^b)
 K₁ सर्वत्, D₁ : सर्वया, D₁ सर्वार्थी (for 'र्थान्')
 —^c) T G₂-4 कुर्वन् (for इच्छन्) —^d) Ś K₃ D₁
 : : शिव इति, T G₂-4 देव शिव (for एष शिव)

91 For the sequence in S (G₁ missing), cf v l
 68, 75 D₂ om 91 (cf v l 90) D₂ om 91^a (cf.
 v l 87) 91^a = (var) B 161 13^a —^b) Ś₁ K₃

य (for वा) S (G₁ missing) सर्वतोऽक्ष इवेक्षते (G₁
 'वेक्षये, G₁ 'वोच्यते) — 91^a = (var) B 13 161
 8^a —^c) Ś₁ K₁ : D₁ : : यश्च, G₁ M यस्माद्
 (for यच्च) Ś₁ K₁ D₁-3 महान् (for महत्) K₁
 D₁ : याति, D₁ : G₁ भाति (for पाति) —^d)
 K₁ B₁ D₁-3 G₁ M इति (for तत्) D₁ स्मृता
 — After 91, D₂ reads 89, while D₁ : ins 1470*

92 = (var) B 13 161 10^a-11^b D₁ : om
 (hapl) 92 —^a) Ś₁ K₁ D₁ D₁ D₂ : महत्पूर्वं, Ś₁
 K₂ : D₁ महत्पूर्व (Ś₁ : दूर्ध्वं, B₁-3 : दहत्यूर्ध्वं (B₁
 'र्वं), B₁ दहत्यूर्ध्वं (for दहत्यूर्ध्वं) K₁ : B₂ D₁ D₁
 D₂ : यश्च (for यच्च) —^b) D₁ प्राणोत्पत्ति, G₂ 'स्पत्तौ
 (for स्पत्ति-) D₂ G₁ M -स्थितिश्च, D₁ -स्थितेश्च
 (for -स्थितश्च) Ś₁ K₁ : D₂ : : G₁ M₁ :
 य, D₁ : स (for यत्) T G₁ : प्राणवत्तास्थित
 च यत् —^c) Ś₁ K₁ : D₁ D₁ : M₁ स्थिति, D₂
 M₁ : स्थित, D₁ : T G₂-4 M₁ : स्थिर, G₁ स्थिति
 (for स्थित-) K₁ G₁ M₁ : : लिङ्ग (for लिङ्गश्च)
 —^d) G₂ damaged K₁ D₁ : च स- (for इति)
 — After 92, N (K₁ missing, D₁ : , after 91) ins

1470* भूर्याचन्द्रमसोर्लोके प्रकाशान्त्यशवश्च ये ।

ते केशा संजितास्तस्य स्योमकेशस्ततः स्मृत ।

कपि श्रेष्ठ इति प्रोक्ते धर्मश्च वृष उच्यते ।

स देवदेवो भगवान्क्रीत्यते वै वृषाकपि ।

ब्रह्माणमिन्द्र वरुण यम घनदमेव च । [5]

निगृह्य हरते यस्मात्तस्माद्दर इति स्मृत ।

निमीलितान्त्र्यां नेत्रान्त्र्या वाङ्मयाद्देव्या महेश्वर ।

ललाटे नेत्रमसृजतेन व्यक्ष स उच्यते ।

भूत भग्नं भविष्यच्च सर्वं सर्वमशेषत ।

भव एष ततो यस्माद्भूतमग्न्यमवोद्भव । [10]

[B₁ D₁ D₁ om. (hapl) lines 1-2 — (L 1)
 D₂ : स्योचन्द्रमसौ (for 'मसोर्) D₂ : प्रकाशते (for
 'शन्ति) K₁ D₁ [आ]शवश्च (for [अ]शवश्च) Ś K₂-4
 तु (for च) B₁ या (for ये) B₁ D₁ : प्रकाशतां
 शवश्च ये, D₁ 'लाशवश्च ये, D₂ 'तेश्वस्तु ये, D₂ त्वन
 वश्च ये, D₁ 'ते रुक्ष या (for the post. half)

C 7 9830
B 7 202 139
K 7 213 119

स वायुर्विपमस्थेषु प्राणापानशरीरिषु ॥ ९३
पूजयेद्विग्रहं यस्तु लिङ्गं वापि समर्चयेत् ।
लिङ्गं पूजयिता नित्यं महतीं त्रियमश्नुते ॥ ९४
ऊरुभ्यामर्धमात्रेयं सोमार्धं च शिवा तनुः ।

— (L 2) K₁ B₁₋₃ D₂ २ ने (B₁ ता) केशः, B₂ D₂ ता केशा, D₂ ता केश (for ते केशा) K₁ B (B₁ om) D₂ D₂ ३ ३ इत्यक्षे (for तस्य) K₁ D₁ ६-३ केशाश्च सप्ततरुयक्षे (for the prior half) Ś₁ (sup lin as above) व्यापि (for व्योम) Ś₁ K₂ इति; D₁ ७ ३ च स (for सत) — B₁₋₃ om lines 3-4 B₁ D₁ read lines 3-8 after 98 — (L 3) D₂ कपि (for वपि) — (L 4) B₁ ३ [s]ने; D₁ D₁ स, D₂ [s]न्नाद् (for ने) — B₁ ३ read lines 5-6 on marg — (L 5) B₁ ३ ब्रह्माणभिद्राक्णो (for the prior half) — B₁ ३ om 7-10 — (L 7) B₁ ३ D₁ उमीलिताभ्या (for निमी) K₁ वान्यदेव्या, K₂ ४ B₁ ३ D₁ D₂ ३ ६ मलादेवो (K₂ व्या); D₂ वली देवो, D₁ ३ अन्यदेव्या (for वाल्यादेव्या) — (L 8) D₁ ६-३ तस्माद् (for तेन) D₂ त्र्यवक, D₂ त्रिनयन (for त्र्यक्ष म) D₂ तस्मात्त्र्यक्ष इति स्मृत (for the post half) — B₁ ३ D₁ D₁ om lines 9-10, D₂ reads the same after 88 — (L 9) D₂ देहे भूत (for भूत भव्य) K₁ ४ B₂ ३ D₂ D₂ ४-६ ३ भविष्य (for 'प्यच्') D₂ भव, D₂ भवेत्, D₁ ३ शवं (for सर्वे) K₁ D₂ सर्वं जगदश्नेपत, B₁ यच्च सर्वं मशेपत (for the post half) — (L 10) K₂ ४ B₁ D₂ D₂ ४-१ ३ भव एव, D₁ भवत्येव (for भव ण्य) D₂ तस्माद् K₁ गशात्पर, D₂ भवोद्भिद् (for भवोद्भव)]

93 = (var) B 13 161 20 The portion of the text from 93^a up to the end of the adhy is lost in Ś₁ on a missing folio —^a) G₂ damaged K₁ D₁ ३ विपमस्थं, D₂ विपमश्च, D₂ मज (sic), D₁ ३ G₂ मस्थ- (for मस्थं) K₂ च घोरैषु (for शरीरं) —^b) K₁ रक्षेय, B₁ G₂ ४ समस्थ, D₁ ३ समस्त; G₂ damaged (for 'श्च') D₂ वर (for इह) —^c) D₁ partly damaged K₁ D₁ ७ ३ प्राणिनां, G₂ ४ समायुर् (for स वायुर्) G₁ M₁ ३ स वायु सर्वभूतेषु —^d) K₁ प्राणापानाब्, K₂ ४ B₁ ३ D₁ D₂ T G₁ M₁ ३ प्राणोपान, B₁ D₁ D₂ ६ प्राणापान, D₁ ३ G₂ ४ प्राणापान (G₂ ४ 'म'), M₂ ३ प्राणपाल (for प्राणा पान) D₂ शरेषु च (for शरीरिषु)

94 = (var) B 13 161 16 Ś₁ missing (cf. v 1 93). —^b) K₁ D₂ ६ च (for वा). D₁ समर्चयेत्;

आत्मनोऽर्धं च तस्याग्निः सोमोऽर्धं पुनरुच्यते ॥ ९५
तैजसी महती दीप्ता देवेभ्यश्च शिवा तनुः ।
भास्वती मानुषेभ्यश्च तनुर्वोरागिरुच्यते ॥ ९६
ब्रह्मचर्यं चरत्येव शिवा यास्य तनुस्तया ।

S (G₁ missing) महामन (for समर्चयेत्) B D₁ D₁ लिङ्गं चापि महामन —^a) K₁ D₁ ६ लिङ्गपूजाप्रभावेन G₂ तस्माद्ब्रह्मजयिता नित्य —^d) K₁ D₂ ६ मानव, G₂ damaged (for महती)

95 Ś₁ missing (cf v 1 93) —^a) Ś₁ K₂ ३ आग्नेयी (for 'य') T G₂ तनुपश्चार्धमात्रेयं —^b) Ś₁ सोमार्धं, D₁ M₁ ३ सोमोर्धं, D₂ मांस्यार्धं (for सोमार्धं) K₁ om, D₁ तु (for च) — After सोमार्धं च, D₁ repeats 83^b T G₂ ३ मांस्यार्धं च दिवं स्मृत — D₂ १ om (hapl) 95^c-96^b 95^c = (var) B 13 161 5^b —^c) D₂ क्षामनोर्धं, T G₂ ३ ततो रूप (for क्षामनोऽर्धं) K₁ च यत्तस्य, K₂ B₂ ३ D₁ D₂ ३ तया (D₂ अथ) चाग्नि, D₁ damaged (for च तस्याग्नि) —^d) G₂ damaged Ś₁ K₂ सोमः, K₁ तस्यार्धं, K₂ B D₁ D₁ D₁ ३ ३ सोमार्धं, D₂ सोमोर्धं (for सोमोऽर्धं) D₁ तर्पयेषु पुनरुच्यते

96 Ś₁ missing (cf v 1 93) D₂ १ om 96^b (cf v 1 95) D₂ repeats 96^a after 96^d —^a) K₁ D₂ ३ M₂ ३ तैजसी, D₂ तैजो वै (for तैजसी) D₂ दीप्तिर्, M₂ ३ ३ (sup lin as in text) प्रोक्ता (for दीप्ता) —^b) Ś₁ K₂ ३ सा, K₂ B₁ ३ D₁ D₁ D₁ [s]स्य, M₁ ३ तु (for च) M₁ तनु B₁ देवाभ्याम्य शिवा तनु, D₂ दिव्या चास्य महातनु, T G₂ ३ M₂ ३ देवी या च (M₂ ३ यच्च) शिवा तनु —^c) K₁ शाश्वती (for भास्वती) K₁ D₁ D₁ ३ मानुषेभ्यश्च, B₁ 'पेयस्य (for 'पेयस्य) —^d) D₁ ३ तनु (for तनुर्) D₂ अग्निम् (for अग्निर्) M₂ ३ उद्गमा, M₁ ३ (sup lin) उद्गवा (for उच्यते) T तनुपोरगिरुच्यते

97 = (var) B 13 161 5^c-6^b Ś₁ missing (cf. v 1 93) —^a) D₂ ब्रह्मचर्यं (for 'चर्यं) K₁ D₁ D₁ ३ ३ T G₂ ३ M₂ ३ [ए]या (for [ए]य) —^b) G₁ यस्य, M₂ ३ यच्च (for यास्य) Ś₁ K₂ ३ D₁ च या, D₂ T G₁ ३ M तया (for तया) —^c) K₁ D₂ M₂ ३ यस्य, B₁ या सा, D₂ यास्यन् (for यास्य) B₁ ३ D₁ D₁ G₁ M₁ ३ घोरतमा (for 'तरा) T G₂ अघोरस्य च घोरा या, G₂ सौम्यस्वरूपा सा मूर्ति —^d) K₁ सुरेश्वरी; B₁ महेश्वर (for तयेश्वर) D₁ सर्वमति तयेश्वरा, D₂ सर्वलंभितयेश्वर, D₁ ३ सर्वमति तयेश्वरी;

यास्य घोरतरा मूर्तिः सर्गान्ति तथेश्वरः ॥ ९७
 यन्निर्दहति यत्कीक्ष्णो यदुग्रो यत्प्रतापवान् ।
 मांसशोणितमज्जादो यत्ततो रुद्र उच्यते ॥ ९८
 एष देवो महादेवो योऽसौ पार्थ तवाग्रतः ।
 संग्रामे शात्रवान्निभंस्त्वया दृष्टः पिनाकधृक् ॥ ९९
 एष वै भगवान्देवः संग्रामे याति तेऽग्रतः ।
 येन दत्तानि तेऽस्त्राणि यैस्त्वया दानवा हताः ॥ १००

घन्यं यशस्वमायुष्यं पुण्यं वेदैश्च संजितम् ।
 देवदेवस्य ते पार्थ व्याख्यातं शतरुद्रियम् ॥ १०१
 सर्वार्थसाधकं पुण्यं सर्वकिल्बिषनाशनम् ।
 सर्वपापप्रशमनं सर्वदुःखभयापहम् ॥ १०२
 चतुर्विधमिदं स्तोत्रं यः शृणोति नरः सदा ।
 विजित्य सर्वाञ्छत्रन्स रुद्रलोके महीयते ॥ १०३
 चरितं महात्मनो दिव्यं सांग्रामिकमिदं शुभम् ।

C 7 8642
B 7 202 151
K. 7 209 181

T G₁ ३ सर्गान्तुचोरसदा, M₃ ३ ३ (sup. ३३) सर्वाविह-
 तयेश्वर, M₁ सर्वान्तव्य सेधर

98 = B 13 161 7 S₂ missing (cf. v l 93) —^a) S₁ K₂ ३ D₁ निर्हरति (for निर्दहति) K₁ D₁ ३ ३ या, B₁ M₂-३ यत् (for यत्) D₂ तीक्ष्णा, D₃ तीक्ष्णो, D₁ तीक्ष्णे (for तीक्ष्णो) —^b) D₁ य उग्रो, D₂ यदुग्र (for यदुग्रो) D₂ T य, G₂ damaged (for यत्) G₃ यदुच्छ्राय प्रतापवान् —^c) G₂ partly damaged B₁ मज्जाय, D₁ ३ ३ G₁ M मज्जादो (D₂ 'दि') (for 'दो) K₁ D₁ मांसशोणितमन्मेदो —^d) K₁ यत्ततो (sic), D₁ ३ यत्ततो (for यत्ततो) B₁ ततो रुद्र स उच्यते, T G₂ ३ रुद्र इत्यभिधीयते — After 98, B₁ D₁ read lines 3-8 of 1470*, while K₁ ins 1472*

99 S₂ missing (cf. v l 93) —^a) D₂ एव (for एष) G₁ M म एष भगवान्देवो — G₂ om (hapl) 99^b-100^a —^b) T G₂ ३ असौ (for योऽसौ) K₁ D₁ सवाग्रज (for अग्रत) — D₂ om (hapl) 99^b-100^b —^c) D₁ सतत (for संग्रामे) —^d) D₁ दृष्ट (for दृष्ट) S₁ K₂ ३ D₁ T पिनाकधृक् — After 99, S₁ K (K₂ missing) D₁ (marg sec m) D₁ ३ ३ ins

1471* मिथुराजवधाय प्रविजाते स्वयानव ।

[D₁ D₂ प्रतिजायत् (for जाते)]

— D₁ (marg sec m) D₂ D₃ ३ ३ (marg) cont K₁ ins after 98

1472* कृष्णेन दर्शिते स्वप्ने यस्ते शैलेन्द्रमूर्धनि ।

[Cf. 7 57 34 D₁ D₂ D₃ तु (for ते)]

100 S₂ missing (cf. v l 93) D₂ om 100^b, G₂ om 100^a (cf. v l 99) —^a) S (G₂ om, G₃ missing) म एष (for एष वै) —^b) G₁ ३ M सर्व-
 लोकेधर प्रभु —^c) S₁ K₂ ३ D₁ D₂ ३ तेन (for

येन) B₁ G₁ M तेन तेऽस्त्राणि दत्तानि

101 S₂ missing (cf. v l 93) D₂ transp 101^a and 101^a —^a) D₁ वन्य (for घन्य) —^b) D₁ देवेश (for वेदैश्च) D₁ संमत (for संजितम्) —^d) K₁ शतरुद्रय (sio)

102 S₂ missing (cf. v l 93) 102^a is damaged in G₂ —^a) B D₁ D₂ साधन (for क) —^b) G₁ M शशुवि (for किल्बिष) — D₂ reads 102^a after 103 —^d) D₁ विनाशन (for भयापहम्) — After 102, G₁ M ins

1473* अश्वमेधमहस्यस्य राजसूयशतस्य च ।

इष्टस्य फलमाप्नोति दुराचारोऽपि मानव ।

गवा कोटिशतस्यापि दानस्य फलमश्नुते ।

[(L 3) G₁ M₁ ३ दत्तस्य (for दानस्य)]

103 S₂ missing (cf. v l 93) —^a) D₁ ३-३ G₁ इम (for इन्द्र) —^b) G₁ M सदा नर (by transp) B₁ य पठेन्नियत शुचि — K₁ D₁ om (hapl) 103^c-103^b —^c) S₁ K₂ ३ च, D₂ lacuna (for स) K₁ B₂ विजित्य सर्वया शत्रून् B₁ ३ ३ D₁ 'त्य शत्रून्सर्वान्स (B₁ 'वांश्च), B₂ D₂ त्य सर्वशत्रून्स (D₂ 'न्वै), D₁ म विजित्य रणे शत्रून्, S (G₂ missing) विजित्य शा (G₁ श) प्रवान्सर्वान् (G₂ 'न्महान्) — After 103, D₂ reads 103^a

104 S₂ missing (cf. v l 93) K₁ D₁ om 104 (cf. v l 103) —^a) Hypermetric D₂ प्रोक्तं, G₁ एत (for चरित) D₁ D₂ महात्मना (for त्मनो) D₂ हीदं, T G₂ M₂-३ नित्य (for दिव्य) D₁ चरतीह महात्मानो, D₁ ३ चरितं देवदेवस्य, G₂ 'त महदाश्रयं —^b) K₁ ३ D₁ D₂ ३ सप्रामिकम् (for साम्रा) Bom ed स्मृत (for शुभम्) D₁ ३ दिव्यं स (D₂ सा) ग्रामिक शुभ, D₁ दिव्य संग्रामिकमिदं शुभ (hypermetric) — 104^a is partly damaged in G₂ —^c) K₁ D₁

पठन्वै शतरुद्रीयं शृण्वंश्च सततोत्थितः ॥ १०४

भक्तो विश्वेश्वर देवं मानुषेषु तु यः सदा ।

वरान्स कामाल्लभते प्रसन्ने त्र्यम्बके नरः ॥ १०५

गच्छ शुष्यस्व कौन्तेय न तवास्ति पराजयः ।

यस्य मन्त्री च गोप्ता च पार्श्वतस्ते जनार्दनः ॥ १०६

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वार्जुनं संख्ये पराशरसुतस्तदा ।

जगाम भरतश्रेष्ठ यथागतमरिंदम ॥ १०७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७३ ॥ ॥ समाप्तं नारायणास्त्रमोक्षपर्व ॥

॥ समाप्तं द्रोणपर्व ॥

१ ४ पठेद् (for पठन्) D₁ रुद्रिय (for -रुद्रीय) —^d
D₁ य शृण्वन्; D₂ प्रातश्च, D₃ य शृण्वश्च (hyper-
metric), D₁ य शृणुयात्, D₂ शृणुयात् (for शृण्वश्च)
K₁ य शृणोति तथोत्थित, D₁ शृण्वश्च सतत नर, G₁
M सर्वपापै प्रमुच्यते — After 104, D₂ ins

1474* य शृणोति नरो भक्त्या यश्चापि परिकीर्तयेत् ।

दिवा वा यदि वा रात्रौ ब्रह्महत्या व्यपोहति ।

105 S₂ missing (cf. v 1 93) K₄ D₁ om 105^{ab}
(cf. v 1 103) —^a D₂ भक्तो विश्वेश्वरे देवे —^b
B₂ D₂ च (for तु) —^c D₂ सर्वान् (for वरान्)
K₄ B₁ 2 4 5 D₂ D₁ कामान्स (by transp), D₂
अमीष्टाल् —^d K₁ D₂ 4 5 प्रसन्ने त्र्यम्बके नर (D₂ रे)

106 S₂ missing (cf. v 1 93) —^b D₂ तत्र
(for तव) D₂ परामव (for जय) — D₁ om.
106^a–107^b —^c K₁ पश्य (for यस्य) D₂ पार्श्वस्थस्
(for गोप्ता च) T G₂–4 यस्य गोप्ता च मन्त्री च —^d
S₁ K₂ 8 D₁ पार्श्वस्थश्च, K₄ D₂ D₂ 5 स्थो हि,
T G₂–4 पालकस्ते (for पार्श्वतस्ते) K₁ D₂ (marg sec
m) १ ४ पार्श्वस्थो (D₂ तिष्ठते) मधुसूदन

107 S₂ missing (cf. v 1 93) D₁ om 107^{ab}
(cf. v 1 106) D₂ T G₂ om the ref G₁ M₁ 2
वैशपायन (for सजय) —^a G₁ M₁ 2 4 संख्ये (for
संख्ये) —^b D₂–8 परास (D₁ सु) र (for शर-)
S (G₂ missing) प्रभु (for तदा) —^c D₁ सुवन-
G₂ भारत (for भरत) —^d K₁ D₁ अरिंदम,
M₂–3 उदारधी (for अरिंदम) — S₁ K₂–4 D₁–8 5
ins after 107 B D₂ D₁ after the colophon

1475* संजय उवाच ।

युद्धं कृत्वा महाघोरं पञ्चाहानि महाबल ।

ब्राह्मणो निहतो राजन्ब्रह्मलोकमवाप्तवान् ।

अधीते यत्फलं वेदे तदस्मिन्नपि पर्वणि ।

क्षत्रियाणामभीरूणा विशुद्धं ख्याप्यते यथा ।

[S₁ K₂–4 D₁ om the ref — (L 1) B₂ D₂ D₁
महद् (for महा) — (L 2) K₂ D₁ निहतो ब्राह्मणो
राजन् (for the prior half) D₂ D₂ 5 इतो गत (for
अवाप्तवान्) — (L 3) S₁ K₂–4 D₁ 5 स्वधीने (for अ*)
D₂ स्वधीनीन इर पर्व सदा पर्वणि पर्वणि — (L 4) D₂
क्षत्रिय सन् (for यानाम्) D₂ 5 कुलोनानां (for अभी-
रूणा) K₄ B D₂ D₁ D₂ 3 यु (B₁ D₂ D₁ 3) कर्मत्र
महद्यश, D₂ 2 सुशुभ्र ख्यापयेद्यम (sic), D₂ सुशुभ्र ख्यापये
द्यश (for the post half)]

— B D₂ D₁ D₂ cont

1476* य इदं पठते पर्वं शृणुयाद्वापि नित्यश ।

स मुच्यते महापापैः कृतैर्घोरैश्च कर्मभिः ।

[D₂ om line 1 — (L 1) B₁ सर्व (for पर्व)
— (L 2) B₂ पर्वभि (for कर्मभि)]

— B₂ D₂ cont S₁ K₂–4 D₂ D₁ 2 5 cont after
1475*

1477* इदं पठेत्सर्वमहार्यसंयुत

रणे जयं पाण्डववृष्णिसिंहयो ।

सदा शुभं य शृणुयात्तथा नर

स मुच्यते पापकरोऽपि कर्मभिः ।

[(L 1) B₂ D₂ D₂ 5 पठेद्विद (D₂ म) (by transp)
B₂ D₂ D₂ 5 5 पर्व (for सर्व) K₄ D₁ महास्त्र (for
धं) D₂ सपद्, D₂ 5 युक्त (for संयुत) — (L 2)
D₂ जये (for जय) — (L 3) S₁ (sup ln as
above) K₄ स चाशुभ न, D₂ 5 सदाशुभम् (for सदा
शुभ य) K₄ om तथा B₂ D₂ D₂ 5 च तत्पर,
D₂ च नित्यश (for तथा नर) — (L 4) D₂ प्र- (for

त) K* : D₁ पापकरैश्च, B₁ Dn₂ D. 2.6 'कृतै स्व (for 'कृतैः)]

— S₁ K₂ : B₁ Dn₂ D₁-2.6 cont B₁ : D₁ Dn₁ cont after 1476*

1478* यज्ञावाप्तिर्वाङ्मन्येह नित्य

युद्धे नित्य क्षत्रियाणा जयश्च ।

शेषो वर्णो काममिष्ट लभेते

पुत्रान्पौत्रानित्यमिष्टास्तथैव ।

[(L 1) K₂ यज्ञावाप्ति, K₁ 'वाही (for 'वाप्ति) — (L 2) B D₁ Dn₁ घोरे युद्धे, Dn₂ ख्यातिर्नित्य, D₂ नित्य युद्धे (by transp), D₁ ज्ञान नित्य, D₂ कृत्वा चेः Dn₁ D₂ यज्ञश्च (for यज्ञश्च) — (L 3) S₁ K₂ शिष्टो (for शेषो) D₁ लभेते B D₁ Dn₁ शेषा वर्णा काममिष्ट (B₁ सर्वकाम) = D₁ Dn₂ 'भे'ते — (L 4) B₁ कामन् (for नित्यन्) S₁ K₂ : D₁ [र]ति (for [र]व) Dn₂ D₂ 6 पुत्रान्पौत्रानित्य (Dn₂ नृत्वं) निष्टेन्यैक्य]

— On the other hand, S (except M₁, G₁ missing) ins after 107

1479* पृथग्वाय वं सृते राज सर्वं तु सजय ।

प्रयात शिथिरायैव द्रष्टु कर्णस्य वैशम्यम् ।

[(L 2) G₂ : प्रयात, M₁ : प्रयाति (for प्रयात)]

Colophon S₁ K₂ G₁ missing — Sub parcan B₁ नारायणाष्टमोक्ष — Day of Drona's Generalship K₂ पचमे युद्धदिवसे — Adhy nam^o S₁ K (K₂ missing) Dn₂ D₁-3 शतरुद्रीय समाप्त, B S (G₁ missing) शतरुद्रीय, B₂ : (both also) द्रोणवध — Adhy no (figures, words or both) T G₂ : 198, G₁ M₁ : 197, G₁ 199, M₂ : 196

— After the last colophon, S₁ concludes with

सपूर्णं द्रोणपर्वं ॥ अस्यानु कर्णपर्वं भविष्यति । यस्यायमाय श्लोक —

श्रीवैशपायन उवाच ।

ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनमुखा नृपा ।

मृशमुद्भिन्नमनसो द्रोणपुत्रमुपागमन् ॥

अध्यायाश्चान्तिर्वर्ण ॥ द्रोणामिषेक । भगदत्तवध । अभिमन्युवध । अर्जुनप्रतिज्ञा । मात्स्यकिप्रवेश । भीमसेनप्रवेश । मूरिश्रवमो वध । जयद्रथवध । रात्रियुद्ध । घटोत्कचवध । आचार्यधनुर्न्यास । द्रोणवध । शतरुद्रीयमिति ।

समाप्त भारतं पर्वं महदेतदुदाहृतम् ।

अत्र ते पृथिवीपालाः प्रायशो निधन गता ।

द्रोणपर्वणि ये शूरा निर्दिष्टा पुरुषर्षभा ॥

अत्राध्यायशत प्रोक्तमध्याया सप्तविंशत्या ।

नवश्लोकमहत्त्राणि नवश्लोकशतानि च ॥

श्लोका नव तथा चात्र सख्यातास्तत्त्वदर्शिना ।

पाराशर्येण मुनिना संचित्य द्रोणपर्वणि ॥

इति शुभ ॥

जयो नामोविहासोऽय सर्ववेदोपबृंहित ।

कार्णस्तु पञ्चमो वेदो यन्महाभारत स्मृतम् ॥

धर्मे चार्ये च कामे च मोक्षे च भरतर्षभ ।

यदिहास्ति तदन्यत्र यज्ञेहास्ति न तत्कचित् (1 56 33) ॥

वेदशैलवतीर्णेन कुतर्कतरुहारिणा ।

व्यासवाक्यजलगेन नीरजस्का मही कृता ॥

वैशपायनोऽप्युपनि सप्तमप्रमेयं

पुण्य पवित्रमथ पापहर शिव च ।

यो भारत समधिगच्छति वाच्यमान

किं तस्य पुष्करजलैरभिषेचनेन ॥

ॐ नमः कमलदलविपुलनयनाभिरामाय नारायणाय । ॐ नमः श्रीभगवतै श्रीसुन्दर्यै । श्रीकृष्णवैशपायनाय नमः । गुरुभ्यो नतयो नुतयश्च ।

K₁ concludes with

समाप्त द्रोणपर्वं पुस्तक ॥ शुभमस्तु ॥ द्रोणपर्वण सार्धदश-साहस्र श्लोका व्यासेनोक्ता । ५५००० ॥

— K₂ concludes with

समाप्त संपूर्णं द्रोणपर्वं पञ्चमो युद्धदिवसः समाप्त । अस्यानु कर्णपर्वं भविष्यति । तस्याय प्रतिसंधिः श्लोक । वैशपायन ।

ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनमुखा नृपा ।

मृशमुद्भिन्नमनसो द्रोणपुत्रमुपागमन् ॥

द्रोणपर्वण्यमी वृत्तान्ता । द्रोणामिषेक । भगदत्तवध । अभिमन्युवध । अर्जुनप्रतिज्ञा । सुभद्रा तं । सात्यकिप्रवेश । भीमसेनप्रवेश । मूरिश्रवसो वध । आचार्यधनुर्न्यास । द्रोणाचार्यवध । शतरुद्रीयमिति ॥

समाप्त भारत पर्वं महदेतदुदाहृतम् ।

यत्र ते पृथिवीपालाः प्रायशो निधन गता ।

द्रोणपर्वणि ये शूरा निर्दिष्टा पुरुषर्षभा ॥

अध्याया सप्तविंशत्या ।

श्लोकाप्रमपि मे शृणु ।

नवश्लोकमहत्त्राणि नवश्लोकशतानि च ।

श्लोकानां शतसख्या ।

श्लोक प्रथ ॥ ९९०९ ॥

पाराशरेण मुनिना सचित्य द्रोणपर्वणि ।
जयो नामेतिहासोऽय सर्ववेदोपबृंहित ।
पञ्चमो वेदो यन्महाभारत स्मृतम् ॥
धर्मे चार्थे च कामे च मोक्षे तर्पणम् ।
यदिहास्ति तदन्यत्र यज्ञेहास्ति ॥
वेदशैलावतीर्णेन कुतर्कतरुहारिणा ।
व्यासवाक्यजलाधे रजस्का मही कृता ॥

द्वैपायनोष्ठ सप्रमेय
पुण्य पवित्रमथ पापहरं शिव च ।
यो भारत समधिगच्छति पाठ्यमानं
किं तस्य पुष्करजलैरभिषेचनेन ॥
समाप्त द्रोणपर्वेति शुभ ।

शुभमस्तु लेखकपाठकयो । सवत् १९९७ । वैशाखवदि १४
शुक्रदिने । श्रीरामाय नमः ॥

लिखितोऽय पुस्तक काश्मीर प्रह्लादराजनक गौमतप्राह्मणकृते
लिखितोऽय पुस्तक कल्याणदासेन ।

द्रोण शिवापते कृत्वा होम ब्राह्मणान्भोजयित्वा वस्त्रं
दक्षिण कृतं न लब्ध्वा मुक्ति मुक्ति लभेत ॥

— Ks concludes with

समाप्तमिदं द्रोणपर्व । अस्यानन्तर कर्णपर्व भविष्यति ।
यस्यायमाद्य श्लोक ।

वैशपायन उवाच ।

ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनमुखा नृपा ।
भृशमुद्विग्नमनसो द्रोणपुत्रमुपागमन् ॥

अध्यायाश्चास्मिन्पर्वणि । द्रोणाभिषेक । भगदत्तवध । अभिमन्यु
वध । अर्जुनप्रतिज्ञा । सात्यकिप्रवेश । भीमसेनप्रवेश । भूरिश्र-
वसो वध । जयद्रथवध । रात्रियुद्ध । घटोत्कचवध । आचार्य
धनुर्न्यास । द्रोणवध । शतरुद्रीयमिति ।

समाप्तं भारतं पर्वं महदेतदुदाहृतम् ।
अत्र ते पृथिवीपाला प्रायशो निधन गता ।
द्रोणपर्वणि ये शूरा निर्दिष्टा पुरुषर्षभा ॥
अत्राध्यायशत प्रोक्तमध्यायै सप्तभिस्तथा ।
नवश्लोकसहस्राणि नवश्लोकशतानि च ।
श्लोका नव तथा चात्र सख्यातास्तत्त्वदर्शिना ॥
पाराशर्येण मुनिना सचित्य द्रोणपर्वणि ।
जयो नामेतिहासोऽय सर्ववेदोपबृंहित ।
कार्णस्तु पञ्चमो वेदो यन्महाभारत स्मृतम् ॥
धर्मे चार्थे च कामे च मोक्षे च भरतर्षभ ।
यदिहास्ति तदन्यत्र यज्ञेहास्ति न तत्कचित् ॥
वेदशैलावतीर्णेन कुतर्कतरुहारिणा ।

व्यासवाक्यजलौघेन नीरजस्का मही कृता ॥

द्वैपायनोष्ठपुटनि स्तुतमप्रमेय

पुण्य पवित्रमथ पापहरं शिव च ।

यो भारत समधिगच्छति वाच्यमान

किं तस्य पुष्करजलैरभिषेचनेन ॥

शुभमस्तु लेखकपाठकयो ॥

— B1 concludes with

समाप्तं चेदं द्रोणपर्वेति । अस्यानन्तर कर्णपर्व । तस्यायमाद्य
श्लोक ।

वैशपायन उवाच ।

ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनपुरोगमा ।

भृशमुद्विग्नमनसो द्रोणपुत्रमुपागमन् ॥

नगेन्द्रनन्दिनीपद सुरपमै प्रपूजित

समालिखत्सुधीमन सुरञ्जक द्विजात्मज ।

प्रणम्य शाकहायनं वाणवारिदैर्मिते

नमो * * तदाञ्जक दिन द्विजोत्तमा इदम् ॥

कालीचरणविप्रेण द्रोणपर्वभिध कृतिन् (sic) ।

पण्मासैर्लिखित सौम्ये दिने रात्रिमुखेऽमुना ॥

नाटाद्ग्रामस्थितो विप्र इन्द्ररामाद्य वालक ।

कनिष्ठद्वय (sic) श्लोकार्ते द्रोणपर्वलिखल्लघु ॥

— B2 concludes with

वैशपायन उवाच ।

ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनपुरोगमा ।

भृशमुद्विग्नमनसो द्रोणपुत्रमुपागमन् ॥

— B3 concludes with

वैशपायन उवाच ।

ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनपुरोगमा ।

भृशमुद्विग्नमनसो द्रोणपुत्रमुपागमन् ॥

श्री राम । श्री हरि ॐ ।

— B4 concludes with

वैशपायन उवाच ।

ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनपुरोगमा ।

भृशमुद्विग्नमनसो द्रोणपुत्रमुपागमन् ॥

सेनहृदिनिवासिनो श्रीगंगाप्रसादशर्माणो लिपिरिषा ।

— Dori concludes with

द्रोणपर्व समाप्त ॥ अस्मिन्पर्वण्यमी वृत्तान्ता ॥ दृतराष्ट्र-
चिन्ता । द्रोणाभिषेक ॥ दुर्योधनवरप्रदान । ब्यूहरचना । भग
दत्तवध । शकटब्यूहरचनं । युधिष्ठिरशोक । षोडशराजन्योपा-

कृपान् । अर्जुनप्रतिज्ञा । विस्मृतपाशुपतास्त्रदान । महादेवदर्शन
च । शतरुद्रीय । अर्जुनप्रवेश । सात्यकिप्रवेश । भीमसेनप्रवेश ।
भूरिश्रवायाहुच्छेदन । जयद्रथवध । रात्रियुद्ध । घटोत्कचवध ।
द्रोणोत्क्रमण । महानारायणाख्ययुद्ध । सर्वघातिमहासर्वतकाख-
युद्ध । अश्वत्थामाविरति । व्यासदर्शन । महादेववर्णन । शत-
रुद्रीय । इति द्रोणपर्वणि वृत्तान्ता । अतः परं कर्णपर्वं भविष्यति ।
तस्यायमभिसंधिश्लोकः ।

ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनपुरोगमा इत्यादि ॥

— Dc1 adds on marg

आदौ द्रोणस्याभिपेक्ष सशक्तवधस्ततः ।
अभिमन्योर्वधो जिष्णोः प्रतिज्ञा सैन्धव प्रति ॥ १ ॥
व्यूहस्य रचना तत्र प्रवेशः सैन्यसाधिनः ।
सात्यकेयुर्दृष्टाण्डस्य प्रवेशो मारुतेस्तथा ॥ २ ॥
जयद्रथस्य च वधः पार्थेन बहुविस्तरः ।
रात्रियुद्धं च तत्रापि राक्षसालम्बुपक्षयः ॥ ३ ॥
घटोत्कचस्य च वधो मत्स्यपाञ्चालयोरपि ।
आचार्यस्य च विप्रस्य द्रोणस्य निधनं तथा ॥ ४ ॥
द्रोणेनारायणाख्यमोक्षणं तत्प्रतिक्रिया ।
आग्नेयास्त्रस्य विन्यासात्तत्प्रतीघात एव च ॥
वेदव्यासेन पार्थाय कथितं शतरुद्रीयम् ।
सर्पापप्रशमनं सर्वपापमन्तवस्ततः ।
अस्मिन्पर्वणि सत्यान कथितं तत्त्वबुद्धिना ॥
अत्राध्यायशतं प्रोक्तमध्याया सप्ततिस्रस्तथा ।
नवश्लोकसहस्राणि तथा नवशतानि च ॥
श्लोका नव तथाशीति सख्यातास्तत्त्वदर्शिनाः ।
द्रोणपर्वणि त्रिभिर्मयो भोजनं परमावर्तितम् ॥
शराश्च देया राजेन्द्र चापान्यमिवरास्तथा ।
अश्वा रथा गजाश्चैव यामान्याभरणानि च ॥

शुभमस्तु ॥

— Dn1 concludes with

द्रोणपर्वं समाप्त । अस्मिन्पर्वण्यमी वृत्तान्ता । शतरुद्रीयविन्ता ।
द्रोणाभिपेक्ष । दुर्योधनवरप्रदान । व्यूहरचना । भगदत्तवध ।
शकटव्यूहरचना । युधिष्ठिरश्लोक । पोटशराजन्योपागम्यार्थं । अभि-
मन्युवध । अर्जुनप्रतिज्ञा । अर्जुनस्वमदर्शन । वेदव्यासगमन ।
युधिष्ठिरव्यासयोः सवाद । विस्मृतपाशुपतास्त्रदान । महादेव-
दर्शन च । शतरुद्रीय । अर्जुनप्रवेश । सात्यकिप्रवेश । भीम-
सेनप्रवेश । अर्जुनयुद्ध । अश्वपान । भूरिश्रवावध । भूरिश्रव-
सोत्पत्ति । जयद्रथवध । रात्रियुद्ध । अलम्बुसवध । अलायुस-
वध । घटोत्कचवध । द्रोणोत्क्रमण । महानारायणाख्ययुद्ध । सर्व-
घातिमहासर्वतकाख्ययुद्ध । अश्वत्थामाविरति । व्यासदर्शन । महा-
देववर्णन । शतरुद्रीय । इति द्रोणपर्ववृत्तान्तानि ।

अतः परं कर्णपर्वं भविष्यति ॥ तस्यायमभिसंधिश्लोकः ।

ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनपुरोगमा इत्यादि ॥
एवं ग्रन्थसख्या मूल १०६०० । टीका ११६०

— Dn1 concludes with

समाप्तमिदं द्रोणपर्वं । अस्यानन्तरं कर्णपर्वं भविष्यति । यस्या-
यमाद्यं श्लोकः ।

वैशम्पायन उवाच ।

ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनमुखा नृपा ।

मृशमुद्विग्नमनसो द्रोणपुत्रमुपाद्रवन् ॥

अथ द्रोणपर्वणि वृत्तान्ता ।

आदौ द्रोणस्याभिपेक्ष सशक्तवधस्ततः ।
अभिमन्योर्वधो जिष्णोः प्रतिज्ञा सैन्धव प्रति ॥
व्यूहस्य रचना तत्र प्रवेशः सैन्यसाधिनः ।
सात्यकेयुर्दृष्टाण्डस्य प्रवेशो मारुतेस्तथा ।
जयद्रथस्य च वधः पार्थेन बहुविस्तरः ॥
रात्रियुद्धं च तत्रापि राक्षसालम्बुपक्षयः ।
घटोत्कचस्य च वधो मत्स्यपाञ्चालयोरपि ॥
आचार्यस्य च विप्रस्य द्रोणस्य निधनं तथा ।
द्रोणेनारायणाख्यमोक्षणं तत्प्रतिक्रिया ॥
आग्नेयास्त्रस्य विन्यासस्तत्प्रतीघात एव च ।
वेदव्यासेन पार्थाय कथितं शतरुद्रीयम् ॥
अस्मिन्पर्वणि सत्यान कथितं तत्त्वबुद्धिना ।
अत्राध्यायशतं प्रोक्तमध्याया सप्ततिस्रस्तथा ॥
नवश्लोकसहस्राणि तथा नवशतानि च ।
श्लोका नव तथाशीति सख्यातास्तत्त्वदर्शिनाः ॥

इति द्रोणपर्वं संपूर्णं समाप्तं । लिपतः प्राक्षणाचत्रभुजवासका-
माकोमिति । चैत्र सुदि ६ बुधवारः सवत् १८४६ ।

— D1 concludes with

समाप्तं चेदं द्रोणपर्वं । अस्यानन्तरं कर्णपर्वं भविष्यति । यस्यायं
प्रतिसंधिश्लोकः ।

ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनमुखा नृपा ।

मृशमुद्विग्नमनसो द्रोणपुत्रमुपागमन् ॥

द्रोणपर्वण्यमी वृत्तान्ता । द्रोणाभिपेक्ष । भगदत्तवध । अभि-
मन्युवध । अर्जुनप्रतिज्ञा । सुभद्राश्वासन । सात्यकिप्रवेश । भीम-
सेनप्रवेश । भूरिश्रवसो वध । रात्रियुद्ध । घटोत्कचवध । आचा-
र्यधनुर्न्यास । द्रोणवध । शतरुद्रीयमिति ।

समाप्तं भारतं पर्वं महदेवदुदाहृतम् ।

यत्र ते पृथिवीपाला प्रायशो निधनं गताः ।

द्रोणपर्वणि ये शूरा निर्दिष्टा पुरुषर्षभा ॥

अग्राध्यायशत प्रोक्तमध्याया सप्ततिस्तथा ।
महर्षिणा तु निर्दिष्टा श्लोकाग्रमपि मे शृणु ॥
नवश्लोकसहस्राणि नवश्लोकशतानि च ।
श्लोका नव तथा चात्र सख्यातास्तत्त्वदाशिना ।
पराशर्येण मुनिना सचिन्त्य द्रोणपर्वणि ॥
जयो नामेतिहासोऽयं सर्ववेदोपबृंहित ।
कार्णस्तु पञ्चमो वेदो यन्महाभारत स्मृतम् ॥
धर्मे चार्थे च कामे च मोक्षे च भरतर्षभ ।
यदिहास्ति तदन्यत्र यद्येहास्ति न तत्त्वचित् ॥
वेदशीलावतीर्णेन कुतर्कतरहारिणा
व्यासवाक्यजलौवेन नीरजस्का मही कृता ॥

लिपिकृत मिश्र हरनारायण नगरभरथपुरमध्ये लिपायत सदा
नदजी आत्मपठनार्थं शुभमस्तु श्रीरस्तु कल्याणमस्तु सवत् १८२८
का शके १६९३ का वर्षे मिति अ[भा]पादमामे शुक्लपक्षे तिया
६ बुधवासरे सपूर्ण शुभमस्तु ॥ श्री श्री श्री श्री श्री श्री श्री
श्री श्री ॥

— D₂ concludes with

द्रोणपर्व समाप्त ॥ ७ ॥ श्री ॥ अस्यानु कर्णपर्व भविष्यति ।
तस्यायमाद्य श्लोक — ततो द्रोणेति* । श्रीरस्तु ॥ शुभं भवतु ॥
सवत् १७४० रघिरोद्गारी नाम सवत्सरे आश्विन वदि पञ्चम्या
गणेशसुतसुतरपतदशपुत्रेण लिखितमिदं द्रोणपर्वं सपूर्ण ॥ स्वार्थं
परोपकारार्थं च ॥ शुभं भवतु । प्रथमख्या १२५००

— D₃ concludes with

द्रोणवध पर्वसमाप्त १९७ ॥ अस्यानु कर्णपर्व भविष्यति । यस्या
यमादिश्लोक ॥

वैशपायन उवाच ।

ततो द्रोणे हते राजन्धुर्योधनपुरोगमा ।

भृशमस्त्रिभ्रमनसो द्रोणपुत्रमुपागमन् ॥

सवत् १८५० शके १७१५ मिति अमाद वदि ८ भौमवासरे लिखित
मिश्र राधाकृष्णगोपालगदमध्ये महाराजि श्रीरणजीतसिंघजी राज्ये
शुभमस्तु ।

यादृश पुस्तकं दृष्ट्वा तादृश लिखित मया ।

यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयताम् ॥

— D₄ concludes with

समाप्तमिदं द्रोणपर्वं ॥

य शृणोति नरो भक्त्या यश्चापि परिकीर्तयेत् ।

नाशुभं प्राप्नुयात्किंचित्सोऽमुत्रेह च मानव ॥

दिवा वा यदि वा रात्रौ संध्योरुभयोरपि ।

य शृणोति नरो भक्त्या ब्रह्महत्यां न्यपोहति ॥

अस्मिन् पर्वण्यमी वृत्तान्ता । द्रोणाभिपेक । भगदत्तवध । अभि
मन्युवध । अर्जुनस्य रात्रौ स्वप्नं । शतरुद्रियं । अर्जुनप्रवेद ।
सात्यकिप्रवेद । भीमसेनप्रवेद । भूरिश्रवसो वध । जयद्रथवध ।
रात्रियुद्धं । घटोत्कचवध । आचार्यधनुर्न्यास । द्रोणवध ।
अश्वत्थाम्नोतिक्रोध । नारायणास्त्रमुक्ति । शतरुद्रीय । एव
वृत्तान्ता । शुभं भवतु ॥ ८ ॥ श्री ॥

आदशद्रोणान्तविभ्रमाद्य यदत्र हीन लिख्ये मयात्र ।

तत्सर्वमार्थं परिशोधनीयं प्रायेण दृग्मुद्रति लेखकानां ।

— D₅ concludes with

अभिन्पर्वणि वृत्तान्ता । द्रोणाभिपेक । १ भगदत्तवध । २
अभिमन्युवध । ३ अर्जुनप्रतिज्ञा । ४ स्वप्न । ५ शतरुद्रिय । ६
अर्जुनप्रवेद । ७ सात्यकिप्रवेद । ८ भीमप्रवेद । ९ भूरिश्रवसो
वध । १० जयद्रथवध । ११ रात्रियुद्ध । १२ घटोत्कचवध । विरा
टद्रुपवध । १३ आचार्यधनुर्न्यास । १४ द्रोणवध । १५ नारा
यणास्त्रमुक्ति । १६ शतरुद्रिय चेति । १७

अतः कणपर्व ।

ततो द्रोणे हते राजन्धुर्योधनमुखा नृपा ।

भृशमुद्विग्नमनसो द्रोणपुत्रमुपागमन् ॥

॥ गणेशभट पुराणीक ॥

— D₆ concludes with

समाप्त द्रोणपर्वं ॥ अस्यानु कर्णपर्व भविष्यति ॥ यस्याय
प्रतिमधिहोक्त ॥

वैशपायन उवाच ।

ततो द्रोणे हते राजन्धुर्योधनमुखा नृपा ।

भृशमुद्विग्नमनसो द्रोणपुत्रमुपागमन् ॥

य शृणोति नरो भक्त्या यश्चापि परिकीर्तयेत् ।

नाशुभं प्राप्नुयात्किंचित्सोऽमुत्रेह च मानव ॥

दिवा वा यदि वा रात्रौ संध्योरुभयोरपि ।

य शृणोति नरो भक्त्या ब्रह्महत्यां न्यपोहति ॥

अस्मिन्पर्वण्यष्टादश वृत्तान्तानि (sic) । कुणकुण (sic) ।
द्रोणाभिपेक । भगदत्तवध । अभिमन्युवध । अर्जुनप्रतिज्ञा ।
स्वप्न । अर्जुनप्रवेद । सात्यकिप्रवेद । भीमसेनप्रवेद । भूरि-
श्रवसो वध । जयद्रथवध । रात्रियुद्ध । घटोत्कचवध । आचार्य
धनुर्न्यास । द्रोणवध । अश्वत्थाम्नोतिक्रोध । नारायणास्त्रमुक्ति ॥
शतरुद्रिय तवेति (sic) । एव अष्टादश वृत्तान्ता ॥ समाप्त चेदं
द्रोणपर्वं । शुभं भूयात् ॥

— D₇ concludes with

समाप्त द्रोणपर्वणि ॥

य शृणोति नरो भक्त्या यश्चापि परिकीर्तयेत् ।

नाशुभं प्राप्नुयात्किंचित्सोऽमुत्रेह च मानव ॥ १ ॥

दिवा वा यदि वा रात्रौ संध्योरुभयोरपि ।

य शृणोति नरो भक्त्या ब्रह्महत्या व्यपोहति ॥ २ ॥

अस्मिन्पर्वणि वृत्तान्तानि ॥ द्रोणाभिषेक । भगदत्तवध । अश्वि-
मन्युवध । अर्जुनप्रतिज्ञा । स्वप्न । शतरुद्रिय । अर्जुनप्रवेश ।
सात्यकिप्रवेश । भीमसेनप्रवेश । भूरिश्रवसो वध । जयद्रथवध ।
रात्रियुद्ध । घटोत्कचवध । बाचार्यधनुर्न्यास । द्रोणवध । अश्व-
स्यान्नाविक्रोध । नारायणास्त्रमुक्ति ॥ शतरुद्रिय चेति ॥ द्रोण
पर्वणि ग्रन्थसप्त्या ॥ ९९०० लक्ष्य त सप्त्या ॥ छ ॥ श्रीरस्तु ॥
कल्याणमस्तु ॥

— Ds concludes with

द्रोणपर्व समाप्त ॥

य शृणोति नरो भक्त्या यश्चापि परिकीर्तयेत् ।

नाशुभ प्राप्नुयात्किंचित्सोऽभ्युत्प्रेह च मानव ॥ १ ॥

दिवा वा यदि वा रात्रौ सध्ययोरुभयोरपि ।

य शृणोति नरो भक्त्या ब्रह्महत्या व्यपोहति ॥ २ ॥

अस्मिन्पर्वणि वृत्तान्तानि ॥ द्रोणाभिषेक । भगदत्तवध । अश्वि-
मन्युवध । अर्जुनप्रतिज्ञा । स्वप्नम् । शतरुद्रिय । अर्जुनप्रवेश ।
सात्यकिप्रवेश । भीमसेनप्रवेश । भूरिश्रवसवध । पौंडराजकु-
लीय । मृत्युर्त्तिकधन । जयद्रथवध । रात्रियुद्ध । घटोत्कच
वध । बाचार्यधनुर्न्यास । द्रोणवध । अश्वस्यान्नाविक्रोध ।
नारायणास्त्रमुक्ति । शतरुद्रिय चेति । एव विंशतिवृत्तान्ता ॥

समाप्त द्रोणपर्व ॥ लेखकपाठकयो शुभं भूयात् ॥ शुभ
भवतु ॥ कल्याणमस्तु ॥ श्रीरस्तु ॥ श्री ॥ धी ॥

संवत् १७९२ वर्षे भाद्रपदमासे शुक्लपक्षे दशम्या मृगुवासे
लिखितमिदं द्रोणपर्व ॥

वशीविभूषितकराश्रवनीलदामा

स्वीताम्बरादरुणविम्बफलाधरोष्ठात् ।

पूर्णन्दुसुन्दरमुखादरविन्दनेत्रा

रङ्गणापर किमपि तत्त्वमह न जाने ॥ १

यो गोशत कनकशृङ्गमयं ददाति

विप्राय वेदविदुषे सत्रहुश्रुतोऽयम् ।

पुण्या च भारतकथा शृणुयाच्च नित्य

तुल्य फलं भवति तस्य च तस्य चेति ॥ २

द्वैपायनोष्टपुटनिःसृतमप्रमेय

पुण्यं पवित्रमय पापहर शिव च ।

यो भारत समधिगच्छति वाच्यमानं

किं तस्य पुष्करजलम[स्या]भिषेचनेन ॥ ३ ॥

मूकं करोति वाचालं पङ्क्तुं लक्ष्यते गिरिम् ।

यत्कृपा तमहं वन्दे परमानन्दमाधवम् ॥ ४ ॥

श्री ॥ धी ॥ करकृतमपराध क्षन्तुमर्हन्ति सन्त ॥ छ ॥ छ ॥

— T1 concludes with

सप्तम भारते पर्वं महत्वेतदुदाहृतम् ।

अध्यायानां शत प्रोक्तमध्याया सप्ततिस्रया ॥

दशश्लोकसहस्राणि नवश्लोकशतानि च ।

श्लोका नव तथैवात्र सख्यातास्तत्त्वदर्शिना ॥

ॐ ॥ नमः परमकल्याण नमस्ते विश्वमगले ।

वासुदेवाय शान्ताय यदूनां पतये नमः ॥

भगवत्पृष्ठकटिग्रीवस्तब्धरथिरघोमुख ।

कष्टेन लिखितं ग्रन्थं यत्नेन परिपालयेत् ॥

करकृतमपराध क्षन्तुमर्हन्ति सन्त ।

द्रोणपर्व समाप्तम् ॥

— T2 concludes with

सप्तम भारते पर्वं महत्वेतदुदाहृतम् ।

अध्यायानां शत प्रोक्तमध्याया सप्तति स्मृता ॥

दशश्लोकसहस्राणि नवश्लोकशतानि च ।

श्लोका नव तथैवात्र सख्यातास्तत्त्वदर्शिना ॥

श्रीकृष्णदेवाय नमः ॥

ॐ नमः परमकल्याण नमस्ते विश्वमगले ।

वासुदेवाय शान्ताय यदूनां पतये नमः ॥

श्रीविदेव्यासाय नमः ॥ श्रीवासुदेवाय नमस्तु ॥

— G1 concludes with

द्रोणपर्व समाप्त । श्रीगुरुभ्यो नमः । श्रीशुभमस्तु ॥

— G2 concludes with

नागराजमुखैर्देवैर्नमित नागभूषणम् ।

नार्यं समस्तलोकानां नागपुण्ड्रं नमाम्यहम् ॥

इति द्रोणपर्व समाप्तम् ॥

— G3 concludes with

समाप्त द्रोणपर्व ॥

सप्तम भारते पर्वं महत्वेतदुदाहृतम् ।

अध्यायानां शत प्रोक्तमध्याया सप्तति स्मृता ॥

दशश्लोकसहस्राणि नवश्लोकशतानि च ।

श्लोका नव तथैवात्र सख्यातास्तत्त्वदर्शिना ॥

पाराशर्येण मुनिना सचिन्त्य द्रोणपर्वणि ॥

हरि ॐ ॥

— G4 concludes with

द्रोणपर्व समाप्त ॥

करकृतमपराध क्षन्तुमर्हन्ति सन्त ।

कीलकवर्षं जावणि मास २० ते दि तारीख एळिदि मुर्दिजद
(विलिख्यावसित) श्रीनिवामय्यगारलिखितं ।

— Ms concludes with

द्रोणपर्व समाप्तम् । शुभमस्तु ॥

— Ms concludes with

द्रोणपर्व समाप्तम् । गुरुभ्यो नमः ।

१०२१ कोल्लवर्षे मेपमासं २० तम दिने बुधवासरे अकत्तरण्डर
अटि भाकुयोळ (शरीरच्छाया २३ पादप्रमाणा आसीत्तस्मिन्काले)
कौश्वन्धजातिकणयाजात् उरषाणूत्कळरिक्कल (family name)
रामेण लिखितं द्रोणमूल व्याख्यान ग्रन्थं ।

— Ms concludes with

द्रोणपर्व समाप्त ।

कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा

बुद्ध्यात्मना वानुसृतम्बभावम् ।

करोमि यद्यत्सकल परस्मै

नारायणायेति समर्पयामि ॥

१०१६ कोल्लवर्षे धनुर्मास १४ तम दिने रामकृष्णडत्तकुञ्जिकृष्णेन
लिखित द्रोणपर्व । शुभम् ॥

— Ms concludes with

द्रोणपर्व समाप्त ॥

अस्मिन्नक्षरहानिर्मात्राभ्रशोष्य चान्यथा लिखितम् ।

मोहाज्जात ग्रन्थे तत क्षान्ता शोधयन्तु विद्वांसः ॥

— Ms concludes with

द्रोणपर्व समाप्तम् ।

कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा

बुद्ध्यात्मना वानुसृतम्बभावम् ।

करोमि यद्यत्सकल परस्मै

नारायणायेति समर्पयामि ॥

व्यासायःप्रविमेतिहासरचनोद्धामाय दुर्गागेमना
त्रासायामकराय मरुमुकृताविश्वामाय दोषद्विपे ।
भासा यामुनरम्भयोर्यमरुता या सायमासेविने
दासायामयदायि मध्यगुम्हामाय तुभ्यं नमः ॥
व्यासाय भयनाशाय श्रीशाय गुणरादाये ।
दृष्टाय शुद्धविधाय मध्याय च नमो नमः ॥
कृष्ण पूतनिकारिरुत्तशकटो वातान्तक पादप
च्छेत्ता उत्सवकाभिजिह्वतगिरिगोपीष्टदोऽरिष्टहृत् ।
फेदिशो हतमल्लक स यमनदमाजादिरात्तावला
साहस्रोऽर्जुनसारथि कुरवल् हस्वा ररक्ष क्षितिम् ॥
कौमल्यासुत ताटकामत मखग्रातमुनिस्त्रोहित-
च्छिन्नेश्वामनजान्नीवृत वनावाभिन्वयराद्यन्तक ।
मारीचघ्न हनूमदिष्ट रविजार्तिच्छेद वदामुपे
मेनाभ्रातृसमेत रावणरिपो सीतेष्ट रामाव माम् ॥

अनेन द्रोणपर्वलेखनेन श्रीमन्मन्वान्तर्गतश्रीपूर्णत्रयीशात्मक
श्रीगोपालकृष्णमूर्ति प्रीयता । श्रीगोपालकृष्णार्पणमस्तु । अयं
ग्रन्थ मळञ्जेरि (family name) नामकस्य वर्तते ॥

APPENDIX I

This Appendix comprises a series of additional passages found in different MSS which were either too long to be included in the foregoing footnotes to the constituted text, or not sufficiently connected with the main thread of the narration, or were otherwise deemed not important enough for being included in the main critical apparatus

The variants cited below these Appendix passa

ges are of the same order as those cited below the additional (star) passages in the footnotes to the constituted text, so that, in both of them, corrupt readings, discrepant readings of single MSS and minor variants are generally ignored, and obvious scribal errors silently corrected. Furthermore, the variants of the short prose formulae references (such as मज्झिम्मा निकाय) have been uniformly ignored here.

1

After 7 4 1, D₁ 7 8 ins

रहित धिष्यमालोक्य समुत्पार्थ च रक्षिण ।
 पितेव पुत्र गात्रेय परिष्वज्यैकबाहुना ।
 ण्येहि भो स्पर्धसे त्व मया मर्धं हि सूतज ।
 यदि मा नाधिगच्छेया न ते श्रेयो भवेद्बुधम् ।
 कौन्तेयस्व न राधेयो न तवाधिरथ पिता । [5]
 सूर्यतस्व महाबाहो विदितो नारदान्मम ।
 कृष्णद्वैपायनाद्यैव केशवाच्च न सशय ।
 मानहा भव शत्रूणा मित्राणा शोकहा भव ।
 कृष्णद्वैपायनश्चैव तेजसा च न सशय ।
 न च द्वेषोऽस्ति मे कर्णं त्वयि सत्यं ब्रवीमि ते । [10]
 तेजोवधनिमित्तं तु परुष चाहमबुधम् ।
 अकस्मात्पाण्डवान्द्वि त्व द्विपमीति मतिर्मम ।
 तेनामि बहुशो रूक्ष श्रावितं कुरमसदि ।
 हन्तासि समरे वीराण्डाद्युपक्षक्षयकर ।
 ब्रह्मण्यता च शौर्यं च दाने वा परमो निधि । [15]
 कुलमेदभयाच्चाह सदा परुषमबुधम् ।
 दृष्ट्वग्ने धीर सधाने लाघवेऽस्त्रवलेऽपि च ।
 मरुता फल्गुनस्यापि कृष्णस्य च समो बले ।

2

D₁ 7 8 ins after 7 4 7 D_{m1} after the second
 occurrence of it

ब्रह्मण्य मयवादी च तेजसाको न सशय ।
 देयगर्भोऽजित मण्ये मनुष्येभ्योऽधिको युधि ।
 ध्यपनीतोऽय मे मन्युर्यस्त्वा प्रति पुरा कृत ।

1

(L 1) D₁ धिष्याम्, D₂ धिष्याम् (for धिष्यम्)
 —(L 3) D₁ स्वधमे (for स्वधम्) —(L 4) D₁ नान
 (for न मे) D₂ इति (for इत्तम्) — D₂ om (hapl)
 lines 8-9, D₁ reads the same twice —(L
 11) D₂ पुत्र (for द*) D₁ स्वा, D₂ तु (for च)
 D₁ अथ —(L 12) D₂ नव (for मन) —(L 13)
 D₁ lacuna for श्रावित —(L 14) D₂ भयकर
 (for *र) — Line 16 is partly damaged in D₁
 —(L 18) MSS फल्गुनस्त

दैव पुरुषकारेण न शक्यमतिवर्तितुम् ।

सौंदर्या पाण्डवा वीर आतरन्तेऽरिसूदन । [5]

गच्छैकत्व महाबाहो मम चेदच्छसि प्रियम् ।

मया भवतु निर्वृत्तं वैरमादित्यनन्दन ।

पृथिव्या सर्वैराजानो भवन्त्वथ निरामया ।

कर्ण उवाच ।

जानाम्येतन्महाबाहो कौन्तेयोऽस्मि न सूतज ।

परित्यक्तस्त्वह कुत्या सूतेन च विवर्धित । [10]

भुक्त्वा दुर्योधनैश्चर्यं न मिथ्या कर्तुमुत्सहे ।

वसु चैव शरीरं च पुत्रदारास्तथा यश ।

मवं दुर्योधनस्यार्यं त्यक्त मे भूरिदक्षिण ।

नेप्यति व्याधिमरण क्षत्रियस्येति कौरव ।

कोपिता पाण्डवा नित्य मयाश्रित्य सुयोधनम् । [15]

अपरावर्तिनो येऽर्थास्ते न शक्या निवर्तितुम् ।

दैव पुरुषकारेण को निवर्तितुमुत्सहेत् ।

पृथिवीक्षय शसन्ति निमित्तानीह भारत ।

भवद्भिर्हि पुरा दृष्ट्वा कथितानि च ससदि ।

अजेया पुरुषैरन्यैरिति ताश्चोत्सहामहे । [20]

अनुजानीहि मा तात युद्धाय प्रीतिमानमम् ।

अनुज्ञातस्त्वया वीर युध्येयमिति मे मति ।

दुरुक्तानि च वाक्यानि सरम्भाद्यापलादपि ।

यन्मया ते कृतं किञ्चित्यज तद्भरतर्षभ ।

3

After 7 9 69, S ins

पितुर्यमाहु पितर वासुदेव द्विजातय ।

2

(L 3) D₁ यत् (for यस्) —(L 4) D₁ 7 अनि
 वर्तितु (for अनि*) —(L 5) D_{m1} सौन्दर्या (for सौ*)
 —(L 6) D_{m1} पृथैकत्वं (for गच्छै) —(L 9) D_{m1}
 मशय (for सूतज) —(L 12) D_{m1} वसुनेव (for वसु
 चैव) D_{m1} त्वयो (for तथा) —(L 13) D₂
 [s]त्यय (for त्यक्त) —(L 17) D_{m1} D₁ उत्सहेत
 (hypermetric) (for उत्सहेत्) —(L 18) D₁ 7 8
 पृथिवीक्षयशमीनि (for the prior half) —(L 19)
 D₁ om हि —(L 20) D₁ 8 अजेया (for *या)

म एष नियत कृष्ण आपदयं धनजये ।
 सनहते यदानर्थं धातेराष्टस्य सजय ।
 स्यातार नाधिगच्छामि प्रत्यमित्र महीजसम् ।
 मकरपण्णगदौ चोमौ प्रद्युम्नोऽय विदूरक । [5]
 आशावहश्च साम्यश्च वृष्णिवीरा प्रहारिण ।
 एते वै विहितास्त्रत्र पाण्डवार्थं जिगीषव ।
 केशवो यत्र तत्रैते यत्रैते तत्र केशव ।
 अर्जुन केशवस्यात्मा कृष्णश्चात्मा किरीटिन ।
 अर्जुने तु जयो नित्य कृष्णे कीर्तिश्च शाश्वती । [10]
 प्राधान्यादपि भूयासो अमेया केशवे गुणा ।
 मोहानु वशिन कृष्ण न सर्वो वेत्ति माधवम् ।
 मोहितो देवपाशेन मृत्युपाशपुरस्कृत ।
 न वेद कृष्ण दाशार्हमर्जुन जयता वरम् ।
 आदिदेवौ महात्मानौ नरनारायणाबुधौ । [15]
 मनसापि हि दुर्धर्यौ सेनामेता तरस्विनौ ।
 नाशयेतामिहेच्छन्तौ मानुषत्वानु नेच्छत ।
 युगत्पेव विपर्यामो भूतानामिव मोहनम् ।
 इति मा प्रनिभात्येतद्गीष्मद्रोणनिपातनम् ।
 लोकस्य स्थविरौ धीरौ मन्त्रज्ञौ मन्त्रधारिणौ । [20]
 गीष्मद्रोणौ हतौ युद्धे मनुष्यान्मोहयिष्यत ।

यां ता श्रियमसूयामि पुरा दृष्ट्वा युधिष्ठिरे ।
 अथ तामनुजानामि गीष्मद्रोणौ यदा हतौ ।
 अथ वा मत्सृते प्राप्त कुरुणामेष सक्षय ।
 पकाना हि वधे सूत वज्रायन्ते तृणान्यपि । [25]

4

After 7 15 18, S ins

भारद्वाजममर्षश्च विक्रमश्च समाविशत् ।
 समुद्रस्य निपद्माच्च धनुर्ज्यामिवमृज्य च ।
 महाशरधनुष्याणिर्यन्तारमिदमवधीत् ।
 मारये याहि यत्रैव पाण्डरेण विराजता ।
 ध्रियमाणेन छत्रेण राजा तिष्ठति धर्मराट् । [5]
 तदेतद्दीर्यते सैन्य धातेराष्टमनेकधा ।
 एतस्मिन्ममभियुष्यामि प्रतिवार्य युधिष्ठिरम् ।
 न हि मामभिवर्षन्त सयुगे तात पाण्डवा ।
 मात्स्यपाञ्चालराजान सर्वे च सहसोमका ।
 अर्जुनो मत्प्रसादादि महास्त्राणि समासवान् । [10]
 न मामुत्सहते तात न भीमो न च सात्यकि ।
 मत्प्रसादादि भीमत्सु परमेष्वासता गत ।
 ममैवास्त्र विजानाति दृष्टद्युम्नोऽपि पार्षत ।

— (L 21) Dn1 तस् (for मा) Dn1 मानसान् (for मानमन्) — (L 24) D1 नमः (for मया ने)

3

Line 1 = (var) 7 10 32^{ab} — (L 2) G1 M1
 2 4 5 निहिन (M1 2 न), G5 नियत, M2 निहिन (for
 नियत) — (L 3) = (var) 7 10 33^{ab} — (L 4) T
 G2-3 प्रत्यनीकाम (G2 4 के म-, G5 ते न) हौजसि (for the
 post half) — (L 5) G2-3 विदूरथ (for र्क) —
 (L 6) G1 M1 2 आगावहश्च G3 4 अशावहश्च, G5
 अशावहश्च, M2-3 आगावहश्च (for आगा) — (L 7)
 T G2-4 महिताम् (for विहि) G2 प्रहारिण, G3-5
 जिगीषव (for पव) — Lines 9-15 = (var) 7 10
 38^a-41^b — (L 9) T G2 कृष्णस्वात्मा (for स्वात्मा)
 — (L 10) G. च (for तु) G1 M1 2 नित्य, M2
 नित्य- (for नित्य) — (L 11) M1 (inf in as
 above) एव (for अवि) — (L 12) G1 M वेद (for
 वेत्ति) G4 मानव (for नाधवन्) — (L 13) M1
 देव (for देव) — (L 14) G1 M अर्जुन चेह पाटव

(for the post half) — Lines 16-19 = (var) 7
 10 42-43 — (L 16) G2 4 च (for हि) G5 एना
 (for एना) G1 M यशस्विनौ (for तर) — (L
 17) G1 M च (for तु) — (L 18) G5 विपर्यामौ (for
 यामौ) — (L 19) G1 M मे (for मां) T G2-3
 निपातनात् (for तनन्) — Lines 20-25 = (var) 7
 10 45-47 — (L 21) G2 4 मानुष्यान् (for मनुष्यान्)
 M1 मोहयिष्यत (for त) — (L 22) M2 य (for
 यां) G1 5 M1 2 4 5 घृताद्, M2 घ्नौ (for दृष्ट्वा)
 — (L 23) M1 2 मान् (for तान्) T G2 यथा (for
 यदा) — (L 24) M1 2 सक्षय (for य) — (L
 25) G5 पार्थानां (for पकानां) M1 om हि

4

(L 1) G1 M ह्यमपश्च (for अम) — (L 3) T
 G2 महाशर- (for शर-) — (L 5) T2 M1 2 4 श्रीय
 माणेन (for ध्रि) — (L 8) T1 G2 चर्षन्ति, T2 G2
 वर्तन्ति (for चयन्त) G1 M न हि मा धपयिष्यति (for the
 prior half) — (L 9) M2-3 मात्स्य (for मात्स्य)

नाय सरक्षितु काल प्राणास्तात जयैयिणा ।
याहि स्वर्गे पुरस्कृत्य यशसे च जयाय च । [15]

सजय उवाच ।

एव सचोदितो यन्ता द्रोणमभ्यवहत्त ।
तदाश्वहृदयेनाश्वानभिमुद्रयाशु हर्षयन् ।
रथेन सवरूथेन भास्वरेण विराजता ।
त करुणाश्व मत्स्याश्व चेदयश्च सप्तात्वता ।
पाण्डवाश्च सपाञ्चाला सहिता पर्यवारयन् । [20]

5

After 7 22 63, N (Śs missing) T Gs ins

सजय उवाच ।

अतीव शुशुभे तस्य ध्वज कृष्णाजिनोत्तर ।
कमण्डलुर्महाराज जातरूपमय शुभ ।

ध्वज तु भीमसेनस्य वैदूर्यमणिलोचनम् ।
आजमान महासिंह राजत दृष्टवानहम् । [5]
ध्वज तु कुरुराजस्य पाण्डवस्य महौजस ।
दृष्टवानस्मि सौवर्णं सोम ग्रहणान्वितम् ।
मृदङ्गौ चात्र विपुलौ दिव्यौ नन्दोपनन्दकौ ।
यध्रेणाहन्यमानौ च सुस्वनौ हर्षवर्धनौ ।
शरम पृष्ठसौवर्णं नकुलस्य महाध्वजम् ।
अपश्याम रथेऽयुग्र भीषयानमवस्थितम् । [10]
हस्तु राजत श्रीमान्ध्वजो घण्टापताकवान् ।
सहदेवस्य दुर्धर्षो द्विपता शोकवर्धन ।
पञ्चानां द्रौपदेयानां प्रतिमारथभूषणम् ।
धर्ममारुतशक्राणामधिनां महात्मनो । [15]
अभिमान्यो कुमारस्य शार्ङ्गपक्षी हिरण्मय ।
रथे ध्वजवरो जैत्रस्तसचामीकरोज्ज्वल ।

Ms -राजानौ (for 'न') — G₁ om lines 11-12 — (L 13) G₂ तमेवास्त्रं स जानाति (for the prior half) M₄ हि (for स्वि) — (L 14) Ms-s जयैयिणा — (L 15) G₅ सह- (for याहि) — After line 15, G₂ ins an addl colophon [Adhy No 15] — (L 17) G₁ M अभि (for आशु). — (L 18) G₅ विराजिता (for 'जता) — (L 19) G₂-4 मात्स्याश्व (for म*) G₁ s M सप्त (G₅ M₁ 'सा')यका, G₂ सनोमका (for सप्तात्वता) — ((L 20) G₅ प्रत्यवारयन् (for पर्य*)

5

MSS om the reference — (L 1) Ś₁ K (except K₃) D₁ 4 s 7 s हस्य, D₅ G₂ यस्य (for तस्य) T G₂ ध्वज कृष्णाजिनोत्तर (for the post half) — (L 2) Ś₁ corrupt — D₂ om lines 3-4 — (L 3) D₂ तद् (for तु) D₁ s वैदूर्य K₄ B T G₂ वैद् (K₁ G₃ हृ)प्रमणिते (B₃-s 'लो')वन, D₂ D₃ s विद्यत्कमलजो (for the post half) — (L 4) D₅ D₁ यथा (for महा) K₄ s B₁ राजन B₁ (marg) D₂ पृ (D₁ दृ)ष्टवानहम् (for दृष्टवानहम्) — (L 5) Ś₁ कुरुराजेंद्र K (except K₅) D₁ T G₂ महात्मन (for महौजस) — (L 6) Ś₁ K (except K₅) D₁ s om (hapl) from सोम up to सौवर्ण (in line 9) D₅ D₁ सोम (for नोम) B₁ समन्वित (for -यणा) D₂ नकुलस्य महाध्वज (= post. half of line 9) (for the post half) — (L 7) K₅ G₃ त्रिध (for चाय) D₅ 7 s T G₂ त्रिमलौ

(for विपुलौ) C_v विष्वक्लोहितवर्माणौ (for the prior half), post half as above — (L 8) D₅ D₁ D₃ 7 s T G₂ हन्यमानौ, Cd [आ]द्वय* (as above) K₅ B₂-s D₂ s सुस्वरो (B₁ 'र'), D₂ D₅ सस्वनौ — (L 9) D₂ D₃ 7 s शरम, D₅ शरभी- (for शरम) T G₂ मृष्ट- (for पृष्ट) D₂ s महाध्वजे (for 'ध्वजम्) — (L 10) D₅ अपश्यत, K₁-s D₃ 4 7 s T G₂ रणे, D₁ रथ (for रथे) Ś₁ D₂ D₃ s s व्यग्र, K (except K₅) D₁ T व्याघ्रं, B₁ तृप्त, D₄ [s]त्यर्थ (for सयुग्र) K₁-s B₁ s D₁ s s भीषयाणम्, D₁ भीष्म यानम्, D₅ भीषमानम्, T भीषयानम् (for भीषया*) Ś₁ K₁ s D₁ s 7 s इव (for अव) G₂ corrupt. — (L 11) B₁ D₅ D₁ s 7 s ध्वजे, D₄ T G₂ ध्वज- (for ध्वजो) Ś₁ दृष्ट, B₂ (marg as above) दृढ (for घण्टा) K₁-s ध्वजो दृष्ट प्रतापवान् (for the post half) — (L 12) B₅ महान्वेवस्य (for सह*) — (L 13) K₅ पांचालानां (hypermetric), D₅ पांचाल (for पञ्चानां) K₅ B D₅ D₁ D₅ ध्वज- (for रथ) Ś₁ D₅ G₂ भूषण, K₁-s s D₂ D₁-s 7 s T -भूषणा (for 'णम्) — (L 14) D₂ 7 s महात्मनां (D₂ 'न'), D₄ 'रथा (for 'त्मनो) — (L 15) Ś₁ K₁ s B₂ s s D₅ Cd शार्ङ्ग पक्षी — D₅ reads lines 16-29 on marg — (L 16) D₁ रथ- (for रथे) K₅ B₄ ध्वजस्थो (B₁ 'रथो') (for 'वरो) B D₅ D₂ राजस् (for जैत्रम्) D₂ रथध्वजवरे जैत्र (for the prior half) K (except K₅) D₁ चामीकरप्रभ (for 'करोज्ज्वल') T G₂ रथोद्धनरजोलोले (G₂ 'चै')प्रचामीकरोत्वण — Ś₁ K₁ s s B D₁ om lines 17-26 — (L 17) T G₂ रथे (for ध्वजे)*

घटोत्कचस्य राजेन्द्र ध्वजे गृध्रो व्यरोचत ।
 लब्धश्च कामगाम्नास्य रावणस्य यथा पुरा ।
 माहेन्द्र च धनुर्दिव्य धर्मराजे युधिष्ठिरे ।
 वायव्य भीमसेनस्य धनुर्दिव्यमभूत् । [20]
 त्रैलोक्यरक्षणार्थाय ब्रह्मणा सृष्टमायुधम् ।
 तद्विव्यमजर चैव फल्गुनार्थाय वै धनु ।
 वेपथव नकुलायाथ महदेवाय चाश्विनम् ।
 घटोत्कचाय पौलस्त्य धनुर्दिव्य भयानकम् ।
 रौद्रमासेयर्कानेय याम्य गिरिशमेघ च । [25]
 पञ्चाना द्रौपदेयाना धनुरत्नानि भारत ।
 रौद्र धनुर्वरं श्रेष्ठ य लेभे रोहिणीसुत ।
 त तुष्ट प्रददी राम सौभद्राय महामते ।
 पुनै चान्ये च बहो ध्वजा हेमविभूषणा ।
 ददशुम्नत्र शूराणा द्वियता शोकवर्धना । [30]
 तदभूद्भुजमराधमकापुरुषमेवितम् ।
 द्रोणानीक महाराज पटे चित्रमिवापितम् ।

शुश्रुवुर्नामगोत्राणि वीराणा सयुगे तदा ।
 द्रोणमाद्रवता राजन्स्वयवर इवाहवे ।

Colophon

6

After 7 10 5, K₂ (marg) ins

पुन कर्णं [ण] प्रविश्याध शरैराशीविपोषमं ।
 विन्याध दशभि शूरो अभिमन्यु महाबलम् ।
 अप्राप्तानेव तान्स्वर्वाश्चिच्छेद लघुहस्तवत् ।
 स्मयन्धनुश्चित्वा (submetric) राधेयस्य महाबल ।
 हयाश्च जग्मे त्वरितो ध्वज सारथिना सह । [5]
 राधेय विरथ कृत्वा सौमद्रो वाक्यमब्रवीत् ।
 मया जितोऽसि राधेय विरथोऽसि महामते ।
 अन्य रथं समारुह्य युष्यस्व च महाबल ।
 भृत्योऽसि सुतपुत्रोऽसि वैदालव्रतिक सदा ।
 पाण्डवै सह पैशुन्य नित्य त्व कृतवानसि । [10]

D₁ G₃ विनेवत (for व्यरो*) — (L 18) K₅ D₃
 तु (for च) T₁ G₃ रोमशाम् (for कामगाम) K₂
 वरुणस्य (for रावणस्य) K₂ & D₂ & transp यथा
 and पुरा — (L 19) K₅ D₁ & महेन्द्र, D₃ माहे
 द्य D₂ D₁ & हि, T G₃ तु (for च) — (L
 20) D₂ D₁ & महात्मन, T G₃ अभून्महत् (for 'भूष')
 — (L 21) K₅ [उ] त्वष्टम् (for सृष्टम्) T G₃ अद्भुत
 (for आयुधम्) — (L 22) K₅ दिव्यमजर चैव (sic),
 T G₃ यद्विव्यमजर चैव (for the prior half) MSS फल्गु
 नायाय D₂ D₁ & T G₃ गार्हीव फा (T G₃ फ) लुनाय
 (D₂ T G₃ 'नस्य) च (for the post half) — (L
 23) K₅ D₃ नकुलायाय, T G₃ 'लस्याय (for 'लयाय')
 K₅ D₂ D₂ & चाश्विन T G₃ महदेवस्य चाश्विन (for
 the post half) — (L 24) T G₃ घटोत्कचस्य — (L
 25) K₂ D₂ D₂ & 'चौवेर्य' (for 'चौवेर') K₅ रौद्रमा
 जेयकौरव्य (sic), T G₃ रौद्र कौवेर्यमासेय (for the prior
 half) D₂ & T G₃ याम्यगिरि (D₂ रि) ममेव च (for the
 post half) — (L 26) K₅ पाञ्चाल (for पञ्चाना) K₂
 D₂ D₂ & धनु (K₂ D₂ 'नु) (for धनु) D₂ प्नानि
 (for रत्नानि) D₂ D₂ T G₃ धनु (D₂ G₃ 'नु) लन दृ
 (T G₃ म) उत्तर, D₁ धनुर्दिव्य महत्तर, D₁ corrupt (for
 the post. half) — (L 27) K₂ D₂ G₃ धनुर्वर (for
 'वर') D₂ लमे (for अष्ट) K₂ & D₂ D₂ & लेभे य
 (D₂ D₂ & यद्) (by transp), D₂ अष्ट यद्, T G₃

यहेमे — (L 28) K₅ D₂ D₂ D₂ & G₃ तनुष्ट, T
 सनुष्ट — (L 29) K₂ B D₂ D₂ D₂ & विभूषिता,
 K₂ 'पण (for 'पणा) S₁ रथा ध्वजविभूषणा (for the
 post half) T G₃ पनाश्वान्याश्च सुबहून्स्वजांश्चापानांश्च तोषि
 तान् — (L 30) B D₂ D₂ & तत्रा (B₁ तदा, B₂
 यत्रा) 'दश्यत शूराणां (for the prior half) K₂ & T G₃
 शोकवर्धन (T G₃ 'नान्) — (L 31) K₂ D₂ उदभूद्,
 D₂ तद्भुत- (for तदभूद्) D₂ D₂ & T G₃ तदद्भुतम्
 सबाधन् (T₁ 'बद्ध, T₂ G₃ वद्) (for the prior half) D₂
 मेवन् (for मेवितम्) B D₂ D₂ & T G₃ महापुरुषमेवित,
 D₂ वीराणामभिमे* (for the post half) — (L 32)
 D₁ पाट, 'D₂ पार (for पटे) — (L 33) K₅ D₂ D₂
 अष्ट (D₂ 'बु) वन्, T G₃ श्रूयते (for शुश्रुवुर्) T G₃
 शूराणा (for वीराणा) K₅ D₂ तथा, T G₃ सता (for
 तदा) — (L 34) B₁ आहरता, D₂ आत्रजता (for
 आद्रवता) D₂ D₂ & स्वयवरम् D₂ इह (for इव) T
 G₃ आवभौ (for आहवे)

Colophon — Sub-parvan Omitting sub-parvan
 name, K₁ : mention only द्वितीयदिवसे, K₅ D₁ द्वितीययु
 (D₁ ये यु) द्विदिने — Adhy name K₅ D₂ D₂ &
 रथध्वजविभागवणन; D₂ D₂ सेनावर्णन (D₂ 'न); D₂
 सेनाबलवणन, D₂ ध्वजवर्णन; T G₃ अश्ववर्णन — Adhy
 no K₂ & D₂ D₂ & T G₃ 22 (as in text)
 — Śloka no D₂ 97

ममा नीत्वा च पाञ्चाली विवस्त्रा कारिता त्वया ।
 तत्तदपान्यनेकालि वामामि सुवहूनि च ।
 दृष्टानि तत्र युष्मामि कुरुमिश्र दुरात्मभि ।
 तत्फल सप्रदृश्यामि यदि नोत्महमे रणम् ।
 युष्मामिश्र कृतोऽयं चक्रन्यूहो दुरात्मभि । [15]
 कुलीना ये च राजानो धर्मिष्ठा सत्यसगरा ।
 चक्राण्य च न कुर्वन्ति न्यूहं पापिष्टकारितम् ।
 क्रौञ्चा सुपर्णा ह्यमाहा मुशला गारुडास्तथा ।
 एते न्यूहाश्च शूराणा धर्मिष्ठाना महात्मनाम् ।
 यूय वैत्यागमभूता सर्वे तत्र न संशय । [20]
 इत्येवमुक्त्वा स तदा महात्मा
 कर्णं सुमद्रातनयो महाबल ।
 म योद्धुकाम कुरुमिर्नृवीरो
 महाबल सत्यवता वरिष्ठ ।

Colophon

7

After 7 48 13as, K₂ (marg) ms

पीरुप च समालम्ब्य किंचिन्मूर्च्छामवाप य ।
 एव तदा महावीर कुरुवशविवर्धन ।
 युयमानस्तृपाफान्त सुकुमारो महानल ।
 क्षुधामपीडितो राज्ञीपन्मूर्च्छामवाप स ।
 हृष्यमानमाने ते चक्षुषी सनदृश्यत (sic) । [5]
 क्षणोपविष्टोऽथ तदा वाक्य चेदमुवाच ह ।
 शृण्वन्तु कौरवा सर्वे वाक्य धर्मार्थमहितम् ।
 अर्जुनस्य न [2 च] दयादो भागिनियो महात्मन ।
 कृष्णस्य चाह दुर्मैवा यथा कापुरुषस्तदा ।

8

B. G₂ om the ref — (L 1) B₁ : 4 : Dn₂ D₂-c
 अर्थ (D₂ 'व' विन्यन न (Dn₂ तु, D₂ च), B₂ Dc₁
 D₁ नथेव विलपत त (Dc₁ तु), Dn₁ D₁ : 3 एव विलपित
 वीरे (for the prior half) B Dc₁ Dn₂ D₁-c दुर्नीपुत्र
 युधिष्ठिर (for the post half) — (L 2) S प्रादुर्भूतो
 (for आनयान) B₂ महापुनि (for 'नृपि') — After
 line 2, S ms

अथ इन्द्रा महात्मान पाण्डुपुत्रो युधिष्ठिर ।
 युत्तामनो गीतमना पूजा चक्रे महात्मन ।

सुमद्रानन्दनो भूत्वा किं चापि न कृत मया । [10]
 सर्वे यूय जीवमाना अस्मद्गोण[ह]परायणा ।
 एव ब्रुवाण स तदामिमन्यु
 प्रतापयुक्तोऽपि रणे प्रनष्ट ।
 धृत्वा गृहीत स तदा महात्मा
 मूर्छान्वितो विह्वलता जगाम । [15]
 दिशो विलोकयन्सर्वा कोपेन स महाबल ।
 तस्मिन् वीरशयने सौमद्र प्रापतद्भुवि ।
 हत्वा तान्बुध्नून्वीराल्लक्ष्मणादीन्महाबल ।
 कोटिं हत्वा रथाना च गजाना च तथैव च ।
 हयानामर्बुद पूर्णं सर्वमेक पत्रातिनाम् । [20]
 एतान्युधि विमर्चैवमभिमन्युर्दिव गत ।
 तथान्तगत आदित्ये द्वावेतौ युगपद्भूतौ ।

8

After 7 49, N (except S₁ K) S ms

मजय उवाच ।

एव विलपमाने तु कुन्तीपुत्रे युधिष्ठिरे ।
 कृष्णद्वैपायनस्तत्र आजगाम महानृपि ।
 तमर्चित्वा यथान्यायमुपविष्ट युधिष्ठिर ।
 अथवीच्छोकसततो भ्रातु पुत्रवधेन स ।
 अधर्मयुक्तं ब्रह्म परिवार्य महारयं । [5]
 युध्यमानो महेष्वासौ सौमद्रो निहतो रणे ।
 बालश्चाबालबुद्धिश्च सौमद्र परवीरहा ।
 अनुपायेन सग्रामे युध्यमानो विनाशित ।
 मया प्रोक्त म संग्रामे द्वार सजनयस्व न ।
 प्रविष्टे च परास्तस्मिन्सैन्यध्वेन स्त वारिता । [10]

[(L 1) G₂-s महात्मान (for महा')]

— (L 3) B₁ Dn₂ D₁-s : 6 अर्चयित्वा, T G₂-s त
 मन्त्र्य, G₁ M₁ : 2 तमर्च्य तु (for 'चित्वा') S उपाविष्ट
 (for उपविष्ट) — (L 4) Dn₁ D₁ : 3 ज्ञातु (for ज्ञातु')
 D (except Dc₁ D₁) च (for न) — Before line 5,
 T G₁-4 M₁ ms युधिष्ठिर — (L 5) D₁ धर्मार्थ (for
 अधर्म) Dn₁ D₂ S युद्धे (for 'युक्ते') D₁ महारय
 'रथे' — (L 6) Dn₂ युद्धे नो, D₂ 'ध्वेनैर्', D₂
 युध्यमानैर्, T 'माने (for 'मानो') Dn₁ D₁ : 3 महेष्वान
 (for 'त्वामे') D₁ युधि (for रणे) D₂ इतोभिमन्यु

ननु नाम मम युद्धमेष्ट्य युद्धजीविभि ।
इदं चामम युद्धमीदृशं प्रकृतं परं ।
नेनास्मि नृशमत्तस्य शोकयाप्यममाकुलम् ।
शमं नैवाधिच्छामि चिन्तयान पुन पुन ।
न तथा विलपन्तं शोकयाप्यममाकुलम् । [15]
उवाच भगवान्पुनर्यमो युधिष्ठिरमिदं वच ।
युधिष्ठिर महाप्राज्ञ सर्वज्ञास्त्रविदारद ।
व्यमनेषु न मुह्यन्ति त्वादृशा भरतर्षभ ।

स्वर्गमेव गतं शूरः शत्रून् हत्वा बहुत्रणे ।
अवालमदृशं कर्म कृत्वा वै पुरपोत्तम । [20]
अनतिक्रमणीयो वै विधिरेव युधिष्ठिर ।
देवदानवगन्धर्वान्मृत्युर्हरति भारत ।
युधिष्ठिर उवाच ।
इमे वै पृथिवीपाला शेरते पृथिवीतले ।
निहता पृतनामध्ये मृतमज्ञा महानला ।
नागायुतवलाश्चान्ये वायुवेगवलास्तथा । [25]

मुनिराज्यमानो विद्वान् — (L 7) B Dn1 D2 G2 :
राज्य- (for [अ]राज्य) Dn1 D- S वीर्य (for मौभ्र) — (L 8) D2 अनुपातेन (for पातेन) B1 : (orig)
2-2 Dn2 D1- G2 विद्वान्, B2 (marg) Dc1 विद्व-
पित, Dn1 D1 S निपातिन (for विनापित) — (L
9) B1 : Dc1 D1 S युक्त, B2 Dn1 [अ]युक्त, B2
युक्त, D1 [र]युक्त, D1 प्राप्ता, G1 M चोक्त (for
प्रोक्त) T G2-3 नयति चोक्त मग्रामे (for the prior
half) D1 S च (for न) — (L 10) D1 प्रविष्ट
B om च B2 D2 [ऽ]प्रवर्ते, Dc1 G2 च पराम्, D2
G- च पौम्, D- चारारिम्, G1 M1 : च वर्गम् (for
च पराम्) Dn1 D2 प्राविष्टदन्तर (D2 'न')स्तस्मिन्, D1
प्रवर्तनपरात् (for the prior half) Dc1 च वारिता,
Dn1 D1 S निवा, Dn2 G- [अ]स्मि वा, D1 स वा, D2
निवारित, D2- T G2 [अ]स्मि वारिता (for स्म वा) — (L
11) B1 न वृ (for ननु) D1 युद्धे S (except G2)
जीविना (G 'ना') (for -जीविभि) — Dn1 D1 S
read line 12 twice. — (L 12) Dn1 S (except
G1) विपन (for [व]वामम) Dn1 D1 S (all second
time) इदं विपन युद्धम्, D- S (both first time) इदं च
विपन युद्धे (for the prior half) B2 प्राकृत, B2 प्रवृत्त,
Dc1 (before corr) Dn2 D2-3 वरुत्त, D1 प्राकृत,
Dn1 D1 S (all second time) विहित, G1 (inf lin)
विपन (for प्रकृत) Dn1 D1 S (all first time) नेष्ट्य
युद्धजीविभि, T G2-3 इदं बहुभि रूत, M2- इदं प्रति
मानि मे (M1 S [inf lin] ना) (for the post. half)
— (L 13) Dn1 D2 अस्मिन् (for अस्मि) D2- वाक्य
(for वाप्य) — (L 14) T G1 2- M2-3 वै न, M1 :
तु न (for नैव) Dn1 D2 [अ]भि (for [अ]पि) Dn1
चिन्तया च, Dn2 D2-3 वि (D2 वि) त्वमान (D2 'न'),
D2 चिन्तयामि (for चिन्तयान) Dn2 om the second
पुन — Before line 15, B D G2 : ins सजय उवाच
— D om line 15 — (L 15) B2 : Dn2 D1 शोकवेग,
Dc1 (marg) शोकव्यापि, D2 'वाक्य' (for 'वाप्य')
Dn2 परिश्रुत (for समाकुलम्) D2 : शोकव्याकुलमानस, S

गोकोपहनचेतसः (G1 M न) (for the post half)
— Before line 17, B2 : Dc1 Dn1 D1 : G1 S M ins
व्याम — (L 17) D1 S महाबाहु (for 'प्राह') — (L
18) Dn1 D1 S S त्वद्विधा (S पुरुषा) पुरुषर्षभ (Dn1
भा) (for the post half) — G2 om lines
19-20 — (L 19) Dn1 D1 S एव, D1 S एव
(for एव) Dn1 D1 S गधु (for इधुन्) Dn1 D1 S
महारणे, T G1 S : M1-3 रणे बहून् (by transp), M2
रणे विपुन् — (L 20) Dn2 D2 : अकार, D2
अलात (for अकार) M2 मृदश (for श) D1 [व]व,
D2 च (for वै) D1 S : पुरुषोत्तम, S (G2 om) पुरु-
षपन (G1 M1-3 'म') — (L 21) T G M1 : हि
(for वै) Dn1 नित्यमेव, D1 S विधिर्नित्य (for विधि
रेव) T G2-3 मनातन (for युधिष्ठिर) — (L 22)
Dn1 D1- गधव, D2 T G-3 गधवां (for 'वान्') D2
महंति (for हरति) D1 भारत Dn1 D1 S मनुष्योरगरा
क्षमा, T G2-3 मृत्यु गच्छति भारत (for the post half)
— After line 22, Dn1 D1 S ins

मृत्यो केचिन्मृत्युमन्ते मृतग्रामे चतुर्विधे ।

— With the मृत्युपत्तिवचन and the story of अकम्पन,
cf 12 248ff Lines 23-25 = (var) 12 248 1^a-2^b
— (L 23) B2 : २२, Dn1 D1 S S य इमे (for इमे वै)
Dn1 शतश (for शेरते) Dn1 M2 पृथिवीपते (for 'तले')
— (L 24) Dn2 om (hapl) from पृतना up to निहता
(in the extra line after line 25) G2 पृथिवी (for
पृतना) T G2 : मृत्यु (for मृत) — After line
24, Dn1 D1 S S ins

एकैकशो भीमबला नागायुतशतोपमा ।

[G- महीपाला (for भीमबला) Dn1 D1 S -समा बले,
G1 M -बलोपमा (for -शतो)]

— Dn1 om line 25 — (L 25) D1 S वयवेग, S
ओषवेग (for नागायुत-) — After line 25, B D ins

त पते निहता सस्ये त्वत्पर्याय नरैर्नरा ।

नैषां पश्यामि हन्तार प्राणिना मयुगे कचिन ।
 विक्रमेणोपपत्ता हि तेजोऽलसमन्विता ।
 अथ चेमे हता प्राजा क्षेते विगतायुष ।
 मृता इति च शब्दोऽयं वर्तते च गतार्थवत् ।
 इमे मृता महीपाला प्रायशो भीमविक्रमा । [30]
 राजपुत्राश्च मरुधा वैश्वानरमुप गता ।
 अथ मे मशय प्राप्त कुत मजा मृता इति ।
 कस्य मृत्यु कुतो मृत्यु केन मृत्युरिमा प्रजा ।
 हरत्यमरसकाश तन्मे मूहि पितामह ।

[Dn1 D1 8 य णे, D2 पतते, D3 पतते (for त णे) B2 तुल्यरूपैर्, D2 8 रूप (for रूप) B2 नरे-
 श्वर, Dn1 D1 8 नरा (D1 नरो) नरे (by transp), D1
 नरर्षभ, D2 [अ]मरैर्नरा]

— Lines 26-30 = (var) 12 248 3^a-5^b — (L 26)
 D1 8 सम्रामे, G1 M1 2 4 5 हन्तार (for हन्तार) D1 8
 प्राणिना, G1 M प्राणिना (for प्राणिना) — (L 27)
 Dn1 क्रमेणैव (for विक्रमेण) B2 D2 [उ]पपत्ताय, D2
 [उ]पपत्ता वै (for पत्ता हि) B2 Dn2 D1-3 तपोष, D2
 इमा बल (for तेजोबल) — After line 27, B D
 ins

जेतव्यमिति चान्योन्य येषां मिल इति श्रितम् ।

[Dn1 Dn1 D1 1 मिल येषां (by transp) D2 ये* *
 इति सस्थित (for the post half)]
 — (L 28) Dn1 D1 वेमे, Dn2 वै नि Dn1 D1 8 T
 G M1 2 मदा (for हता) D1 8 G1 M1 2 प्राज्ञ
 M2-5 कथमेते मदाप्राजा (for the prior half) Dn1 हि
 मृता युधि, D1 6 विगतायुषा, D1 हि म[मि]तायुषा, D2
 हि गतायुषा, S च गतायुष (for विगता) — (L
 29) D1 च इति (by transp) B1 नु, D1 8 हि (for
 च) Dn1 D1 6 यथार्थवत्, Dn1 D1 8 G1 8 M1-3 5
 (sup lin) गताध्वसु, Dn2 D2 5 ततोर्थवत्, T G2 4
 M1 5 गतायुषा (M1 पु), G2 corrupt (for गतार्थवत्)
 — After line 30, B D ins.

निक्षेष्टा निरभीमाना शूरा शशुवश गता ।

[Dn2 न विष्टा (for निक्षेष्टा) Dn1 D1 8 निरहकारा,
 D2 निरभीमाना (for निरभी*)]

— Dn1 om (hapl) line 31, B2 reads the same
 on marg — (L 31) Dn1 D1 8 S -समप्रभा, D4
 मुखे गता — Lines 32-34 = (var) 12 248 5^c-6^d
 — (L 32) Dn1 D2 अतो, T G1 8 4 M1 3 सत्र (for

संतय दयाच ।

1 तथा परिष्कृत्य तुन्नीपुत्र युधिष्ठिरम् । [35]
 आश्वामनमिदं वास्यमुगाच भगवानृषि ।
 अत्राप्युदाहरन्मीममितिहाम पुरातनम् ।
 अरुम्पनस्य कथितं नारदेन पुरा नृप ।
 य चापि राजा राजेन्द्र पुत्रस्यमनमुत्तमम् ।
 अग्रमशतम लोके प्राप्तवानिति मे मति । [40]
 तदहं सम्प्रवक्ष्यामि शृणुो प्रभयमुत्तमम् ।
 ततस्तस्य मोक्षमेतु गाम्मोक्षधनमश्रयान् ।
 पुरा वृत्तमिदं तात शृणु कीर्तयतो जम ।

अथ) Dn1 D1 8 सम्रामे मशय प्राप्त, M2-5 अथ म-
 यनां प्राप्त (for the prior half) — (L 33) D2
 G2 रश (for वरद) G2 om येन मृग Dn1 D1 8
 इह (for इमा) B Dn1 Dn2 D1-3 7 य मरुते प्रजा
 (for the post. half) — (L 34) Dn1 Dn2 D1 8
 8 8 -सकाश (Dn2 ना), T G नास्य, M1 3 -य
 (for -मवाह) Dn1 D1 8 आश्वामनम् (for the prior
 half) Dn1 D1 8 एवम् (for तन्मे) Dn1 D1 8 om.
 the ref — (L 36) Dn1 G1 M आश्वामनम्, D2 'सि
 तम् (for 'सनम्) — Before line 37, B Dn1 Dn2
 D1-3 G1 M ins स्वाम उवाच, Dn1 D1 8 वृत्तदेवादन
 उवाच — (L 38) G2 महात्मना (for पुरा नृप) — (L
 39) D1 राज (for राजा) G2 वात्सल्यम् (for -मदत्तनम्)
 — D2 om (hapl) lines 40-41 — (L 40) M1 8
 (sup lin) अग्रमशतम (for अग्रमश) Dn1 D1 8 S मे
 (S न) सुत (for मे मति) — (L 41) Dn1 D1 8 S
 त(G2 य)तेह (for तदह) — (L 42) Dn1 अन्त (for
 ततम्) Dn2 D2 म (for त्व) Dn1 D1 8 मुच्यसे,
 D2-4 6 मोक्षसे T G-4 देह (for स्नेह) Dn1 D1 8
 खड्गधाम मशय (for the post half) — (L 43) D2
 कुतम् (for वृत्तम्) D2 समस्तापराक्षिप्त (for the prior
 half) S transp शृणु and मन — (L 44) D2
 S धर्मम् (for धन्यम्) Dn1 D1 8 धन्यमाश्वामनायुक्त (for
 the prior half) D2 युधि (for पुटि) — After line
 44, B D ins

पवित्रमस्तिपद्म मङ्गलानां च मङ्गलम् ।

यथैव वेदाध्ययनमुपाख्यानमिदं तथा ।

अवणीय महाराज प्रातर्नित्य नृपोत्तमै ।

पुत्रानायुष्मतो राज्यमीदमानै श्रिय तथा ।

[(L 1) D1 8 पुत्रीयम् (for पवित्रम्) — D2 om
 (hapl.) lines 3-4 — (L 3) B2 8 आवणीय (for
 अव*) D1 द्विजोत्तमै (for नृपो*) — (L 4) D1 8

घन्यमायानमायुष्य शोकश्च पुष्टिवर्धनम् ।
पुरा हनयुगे तात आनीद्राजा ह्यकम्पन । [45]
स शत्रुवशमापन्नो मध्ये ममाममूर्धनि ।
तस्य पुत्रो हरिर्नाम नारायणममपुत्रि ।
श्रीमान्कृतान्मो मेघापी युधि शक्रममो वली ।
स शत्रुभिः परितृतो बहुधा रणमूर्धनि ।
स्यम्यन्वाणमहस्त्राणि योधेषु च गजेषु च । [50]
म कर्म हृत्तर हृत्वा मन्त्रान् शत्रुतापन ।
शत्रुभिर्निहत मध्ये श्रुतनाया युधिष्ठिर ।

स राजा प्रेतकृत्यानि तस्य कृत्वा शुचान्वित ।
शोचन्नहनि रात्रौ च नालभसुखमात्मन ।
तस्य शोकं विदित्वा तु पुत्रव्यसनसम्भवम् । [55]
अथाजगाम देवर्षिर्नारदोऽस्य समीपत ।
स तु राजा महाभागो दृष्ट्वा देवर्षिसत्तमम् ।
पूजयित्वा यथान्याय कथामकथयत्तदा ।
तस्य सर्वं समाचष्ट यथा वृत्त नरेश्वर ।
शत्रुभिर्विजय मध्ये पुत्रस्य च वध तथा । [60]
मम पुत्रो महावीर्य इन्द्रविप्लुसमपुत्रि ।

नादुभयो (for आयु) Dn1 D1 : राजन् (for राज्यम्)
D1 मिः (for मि) B1 तदा (for तथा)]
— Lines 45-47 = (var) 12 248 7^a-8^b — (L 45) Dn^a ह्ये पुत्रे, D1 पुत्रेन (for हनयुगे) Dn1
D1 : विवदन (for वद) S (G [by corr]) राजा
राजान् (for the post half) — G1 M1 : om
line 46 — (L 46) D1 : त्वम् (for चयम्) D1
व्याप्नोति (for आयुः) — After line 46, T G1 read
for the first time line 1 of the extra passage ins
after line 49 — D1 om (hapl) line 47-49
— (L 47) B D (D1 om) -मनो वले (for -ममपुत्रि)
— (L 48) G1 M मीमान् (for श्री) B Dn1 Dn2
D1 : ३ : ३ गजोपमो (for शक्रमनो) Dn1 D1 : ३ वले
(D '३') (for वली) — After line 49, S ins

योधयानाम् तान्मन्त्रान्वाणान्पुष्टयो दत्तो ।
वत्सलान्दृष्ट्वापि शत्रुपुष्टिनिविक्रम ।
पदातिरयनाभाभ्यामवताय मन्त्रवत् ।
तदुत्तरं च सर्वं दत्तगीतस्मृतम् ।
विशिष्टं दत्ता दत्तं प्रविशेत् पुत्रोत्तमम् । [5]
म दृष्ट्वा पितरं पुष्टे तत्त्वम्य महापुत्रि ।
अभिन्नयिता मया शत्रुमध्यस्थविजयम् ।
म शरीरान्निधियेनमामिमुपदेशि ।
मृष्टमदन्तान्नामि रथाश्च दत्तवाणान् ।
पगनीक विमिवाजो माशुयित्वा च न नृपम् । [10]
पुनर्याकोपुष्टं शत्रुमध्ये गतो वली ।
तामे गयित ममे मनेत्य पुनराहरे ।
उग्रस्त परिवार्यैव तैमरेरिव उज्जम् ।

[(L 1) T G1 (all first time) वन्त्या (for तान्म
वान्) T G2 : (all [except G1] first time) वदन्त्यामी
नृपम् (for the post half) — T repeat and
G1 M2- read lines 2-5 after the extra passage
following line 52 ins by S — (L 2) T (both

second time) G1 M2- वर्षे शत्रुवाणि (for the prior
half) G1 विक्रम — (L 4) T (both second
time) G1 : M करे (for अतीन्) G2 अरिपुष्टन, G1
रिपुपुष्टन, M1 : [अ]रिपुष्टन — (L 6) G2 महा
पुत्रि (for 'पुत्रि) — (L 7) T G1 : पुन (for तदा)
G2 शत्रुमध्यगो वली, G1 'मध्य ततोविशत् (for the post
half) — G2 om (hapl) lines 8-11 — (L 8)
G1 दृष्टे G1 चक्रे (for विशे) G1 M स शरीरामै-
शक्रे (for the prior half) — (L 9) G1 M1 :
नराश (for 'धाश) G1 पदानोन्वाजिवाणान् (for the
post. half) — (L 10) G2 : मोक्षयामास (for 'यित्वा
च) — (L 11) G1 : M मध्य, G2 मध्य (for
मध्ये)]
— (L 50) Dn2 D2 व्यस्यद्, D1 : वान् D1 वा
(for the second च) — (L 51) D1 नृशदारणे, G1
दृष्टुर्कृत (for 'तान्) — (L 52) S (except G2)
मेने (for मने) — After line 52, S ins

द्विपुष्टिनिहत दृष्ट्वा प्रिय पुत्रमकम्पन ।
अमर्षजनितकोप आहव सहमा गत ।

[(L 2) M2-5 अमर्षा (for अमर्ष) G1 : ३ आहवात
(for आहव)]
— (L 53) M2-5 राजन् (for कृत्वा) Dn1 D1 : विशा
पने (for शुचान्वित) — (L 54) Dn1 D1 S न लेभे,
D1 न लेभेत् (for नालभत) G1 M1 : शानिम् (for
सुपम्) — (L 55) D1 [अ]य (for तु) Dn1 D1 :
पुत्रव्यसननो मय (for the post half) — (L 56) D^a :
आनगामाय (by transp) G1 नारद सुमहानपा (for the
post half) — (L 57) G1 महाबाहो (for मागो)
Dn1 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) D1 S दृष्ट्वा देवर्षिमागत (for the
post half) — (L 58) Dn1 D1 : कथयामास तत्तथा
(for the post. half) — (L 59) Dn1 D1 : S
पुत्रस्य (T G2-1 तदमे, G1 : M स तस्यै) सर्वमाचष्ट (for the
prior half) B (except B1) Dn1 Dn2 D1 : ३ नरेश्वर,

शत्रुमिर्वहुमि सख्ये पराक्रम्य हतो बली ।
 क एष मृत्युर्भगवन्किरीयवलपौरुष ।
 एतदिच्छामि तत्त्वेन श्रोतु मतिमता वर ।
 तस्य तद्वचन श्रुत्वा नारदो वरद प्रभु । [65]
 आख्यानमिदमाचष्ट पुत्रशोकापह महत् ।

नारद उवाच ।

शृणु राजन्महाबाहो आख्यान बहुविस्तरम् ।
 यथा वृत्त श्रुतं चैव मयापि वसुधाधिप ।
 प्रजा सृष्ट्वा तदा ब्रह्मा आदिसर्गे पितामह ।
 असह्य महातेजा दृष्ट्वा जगदिदं प्रभु । [70]

तस्य चिन्ता समुत्पन्ना सहार प्रति पार्थिव ।
 चिन्तयन्न ह्यसौ वेद संहार वसुधाधिप ।
 तस्य रोपान्महाराज खेभ्योऽग्निरुदतिष्ठत ।
 तेन सर्वा दिशो व्याप्ता सान्तर्येणा दिधक्षता ।
 ततो दिव भुव ख च ज्वालामालासमावृतम् । [75]
 चराचर जगत्सर्वं ददाह भगवान्प्रभु ।
 ततो हवानि भूतानि चराणि स्यावराणि च ।
 महता क्रोधवेगेन त्रामयन्निव वीर्यवान् ।
 ततो हरो जटी स्थाणुर्निशाचरपति शिव ।
 जगाम शरण देव ब्रह्माण परमेष्ठिनम् । [80]

Dn1 D1 : जनेश्वर, S (Gs damaged) युधिष्ठिर (for नरेश्वर) — D1 om line 60 — (L 60) Dn1 विजये, Ds विजित, T G2-5 निजिन, G1 M1 : निहन, M2-5 निजय (for विजय) G1 : M1-3 : नखे, Gs सखे (for सख्ये) D1 वचन (for च वष) T G2-5 तदा (for तथा) D1 : शत्रुमायां युधिष्ठिर (for the post half) — Before line 61, S ins अकपन — (L 61) T G2 इद्राविष्णु (for इन्द्र) B3 : Dn1 D1 : समो (for -सम) B4 D1 : युधि, Dn1 बली (for -युति) — (L 62) Dn1 D1 : निहत (for बहुभि) G1 M सखे, Gs सखे (for सख्ये) D1 : हरिर् (for हतो) S (except G2) युधि (for बली) — After line 62, S ins

शृणोमि प्राणिनां चापि मृत्युं प्रमवते किल ।

[G1 : शृणु मे (for शृणोमि)]

— (L 63) D1 : भगवान्, Ds बलवान् (for भगवन्) S क एष बल (G1 M भगवान्मृत्यु (for the prior half) D1 : स्ववीर्य- (for किं) D1 : M2 पौरुष (for पौरुष) — (L 64) Dn1 D1 : कथित तपता वर (Ds 'र'), S कथितु (G1 : M1 : 'त') दिजसत्तन (for the post half) — Lines 65-69 = (var) 12 248 11^a-13^b — Before line 65, T G2-5 M2-5 ins व्यास — (L 65) D1 : [s] व्यवदत् (for वरद) Dn1 D1 : नारदोय तपोधन, S 'दो भगवानृषि' (for the post half) — (L 66) Dn1 D1 : तत (for महत्) — S om the ref. — (L 67) Dn1 D1 : त्वं शृणुष्व महेश्वर, T G1 : 4 : M राजन्शृणु मेद त्वम्, Gs एतदिच्छामि मेद त्वम् (for the prior half) Gs मुवि (for बहु) — (L 68) Gs चापि (for चैव) — (L 69) Dn1 D1 : G1 : M महाप्राज्ञ (Dn1 Gs 'ज्ञ'), Ds तथा ब्रह्मा, T G2-4 महाराज (for तदा ब्रह्मा) Dn1 D1 : T G2-4 M प्रजासर्गे, G1 प्रजा सर्वे, Gs सर्वलोक- (for आदिसर्गे) — (L 70) M1 : अमृत (for असह्य) D1 महत्

(for प्रभु) Lines 71-84 = (var) 12 248 15-21 — (L 71) Dn2 D2-5 समापन्ना (for समुत्पन्ना) — (L 72) Dn1 D1 : स च नो (for न हनो) S नित्यन्नाम सादेव (M2-5 'देव') (for the prior half) G1 M2-5 सहार प्रति पार्थिव (for the post. half) — (L 73) Dn2 Ds मुले (for लेभ्यो) B1 उपपद्यत (for उदतिष्ठत) Dn1 D1 : चक्षुर्भ्यो (Dn1 'भो') अग्निरभूत्तदा, D1 मुत्वादग्निर- तिष्ठत, T G2-5 मुखेभ्योऽग्निरजायत, G1 M लेभ्योऽग्नि मम- जायत (for the post half) — Ds om line 74 — (L 74) D1 महदेश, Ds सर्वे देश, Ds नातरे- शान्, T G1 : 4 : M सर्वादेशान्, G2 : 5 सर्वदेश (for सान्तर्येण) Ds G1 M1 : दिधक्षन् (for 'ता') — (L 75) D1 दिश, Ds मुख (for भुव) B1 : 5 Dc1 (before corr as above, by corr) Ds चैव (for ख च) T G2-4 ततो भुव दिव (T दिश) चैव (for the prior half) T G1 M सर्व-, Gs-5 सर्व (for ज्वाला) B2 Dc1 D2 : -समाकुञ्च, Dn1 D1 : समावृणोत् (for वृणुम्) T G1 : 5 : M सर्वे ज्वालामि सृष्ट्वा, Gs ज्वाला मालामिमृश (for the post half) — (L 76) S ब्रह्माण परवीरहन् (for the post half) — Gs om (bapl) lines 77-80 — (L 77) Dn1 D1 : ददाह, Ds हि तानि (for हतानि) S (Gs om) कोपो ददाति भूतानि (for the prior half) D1 त्रस्थानि (sic) (for चराणि) Dn1 D1 : S (Gs om) जगमानि भूतानि च (for the post half) — (L 78) T G2 : 2 : 5 कोप- (for क्रोध) — After line 78, Bs ins

वासुदेव दयाशील लीलया मां समुद्धर ।

परोद्धारे समर्थोऽमि ममोद्धारे क्रियाञ्चरम् ।

— (L 79) Dn1 D1 हरिर्, Bom. ed रुद्रो (for हरो) Gs (inf. lin) शिव (for जटी) Dn2 lacuna, Bom ed हर (for शिव) — (L 80) Dn2 दिव्य (for देव) Dn1 D1 : G1 M1 : परवीरहा, T G2 : 5 :

तस्मिन्नापतिते स्थानौ प्रजाना हितकाम्यया ।
अववीत्परमो देवो ज्वलन्निव महामुनि ।
किं कुर्म काम कामार्ह कामाजातोऽसि पुत्रक ।
करिष्यामि प्रिय सर्वं ब्रूहि स्थानो न देच्छसि ।

Colophon

स्थाणुरुवाच ।

प्रजासर्गनिमित्त हि कृतो यत्नस्त्वया विमो । [85]
त्वया सृष्टाश्च बृद्धाश्च भूतग्रामा पृथग्विधा ।
तास्तवेह पुन क्रोधात्प्रजा दहन्ति सर्वश ।
ता दृष्ट्वा मम कारुण्य प्रसीद भगवन्प्रभो ।

ब्रह्मोवाच ।

न क्रुध्ये न च मे काम एतदेव भवेदिति ।
पृथिव्या हितकामानु ततो मा मन्युराविशत् । [90]
इय हि मा सदा देवी भारता समचूचुदत् ।
सहारायं महादेव भारेणाभिहता सती ।
ततोऽह नाधिगच्छामि तप्ये बहुविध तदा ।
सहारमप्रमेयस्य ततो मा मन्युराविशत् ।

स्थाणुरुवाच ।

सहारायं प्रसीदस्व मा रूपो विबुधाधिप । [95]
मा प्रजा स्थावराश्चैव जङ्गमाश्च व्यतीनशन् ।

Ma-s हन् (for पलेष्ठिनन्) — (L 81) B1 Ds S
(except G2) निपतिने, B1 चाप (for अप) — (L
82) T G2-4 महासुनि (for 'मुनि) — Before line
83, S (except G2) ins ब्रह्मा — (L 83) B1 कर्म,
D1 वत्तु, D1 कुर्वे, D1 कुम (for कुर्म) D1 काम्याह
Dn1 D1 8 करोमि कमह काम, S क (G2-s कि) कुर्मि
(G1 कन) काम कामरे (for the prior half) Dn1
D1 8 S कामहोमि मनो मम (for the post half)
— (L 84) Dn1 D1 8 करिष्ये ते (for व्यामि) D1 8 च
तत् (for प्रिय) S करिष्ये ते प्रिय काम (for the prior
half) Dn1 D1 8 यमिच्छामि, G1 M1 2 3 यदी (for
चदि) Colophon — Subparvan B1 2 4 अभिमन्यु
वध — Adhy name B1 8 मृत्युप्राप्तनिमवादे मृत्युपाख्यान,
B1 Dc1 मृत्युपाख्यान, Dn1 D1 8 षोडशराजकीय, T मृत्युपवादे
रुद्राभिमान, G2-4 मृत्युपवादे ईश्वराभिमान, G1 ईश्वराभिमान
— Adhy no B1 Dn1 D1 8 G2 50, T G1 8 4 M 49
Lines 85-96 = (var) 12 249 1-6 T G1 8 रुद्र
(for साणुर्) — (L 85) Dn1 प्रजानर्गे Dn1 D1 8
G2 निमित्त च (D1 ह, G1 तु), T G1 8-s M निमि
त्तत्वात् (for 'त हि) G2 गतो (for कुनो) B1
पुन, Dn1 D1 8 T G2-4 Ms-s प्रमो, G1 [अ]
नव (for विमो) — (L 86) D1 सृष्टा च (for सृष्टाश्च)
Dn1 त्वया सृष्टाश्च बृद्धाश्च, D1 8 'ए च बृद्ध च, T G2-4
Ms-s त्वया विष्ट (Ms-s हि सृ)ष्टा बृद्धास्तु, G1 M1 2 त्वया
सृष्टा विष्टास्तु (for the prior half) Ms 4 5 (sup
lin as above) चतुर्विधा (for पृथग्विधा) Dn1 D1 8
भूतग्राम च (Dn1 'मश्च)तुर्विध (for the post half) — D1 8
read line 87 twice — (L 87) B1 D1 8 (both
second time) तास्तवेव, D1 8 (both first time) त्वमेव
च, T G2-4 Ms-s तास्तवेव, G1 M1 2 चतुर्विधा (for
तास्तवेव) S नश्यति (for दहन्ति) G1 M1 2 सर्वत (for
'श) D1 (first time) विनाशयति सर्वश (for the post

half) — (L 88) Dn1 तन्, D1 8 G2 4 तान्, D1
T G2 Ms तां (for ता) G1 कारुण्यात् (for ण्य) B1
om the ref, Dn1 D1 8 G1 पितामह (for ब्रह्मा)
— (L 89) D1 सहर्तु (for न क्रुध्ये) G1 8 M1 2
कामम् B Dc1 नाक्रुध्य न च कामो मे, Dn1 D1 8 न
कोपेन न कामेन, Dn1 D1 8 8 सहर्तु न च (D1 8 चैव)
कामो मे, D1 नाहं क्रुद्धो न कामो वा (for the prior
half) Dn1 एतदेव, G1 'देतद् (for देव) Dn1
D1 8 कृन (for इति) — D1 om lines 90-91
— (L 90) Dn1 पृथिवी- (for व्या) B Dc1 Dn1
D1 8 8 G2 काम तु, Dn1 D1 8 कामेन, G1 (sup
lin) कामार्थ (for -कामातु) G1 M मा (for मां)
— (L 91) T G1 8-s M सन्ना, G2 सा तु, M1
(sup lin) परा (for हि मा) Dn1 om. (hapl)
from सदा up to सहा (in line 94) G2 परा (for
सदा) D1 8 भारता समचूचुदत्, S भारता (Ms-s
'रानां) मामचूचुदत् (for the post half) — (L 92)
Dn1 D1 8 मया (for महा) G1 अपि (for अभि)
Dn1 D1 8 भवानभिहितो मृश (for the post half)
— (L 93) Dn1 D1 8 तेनाह, D1 तानहं, S ततो वै
(for ततोऽहं) B1 तथा (for तपे) Dn1 D1 8 S
बुद्ध्या ऋ विचारयन् (for the post half) — (L 94)
B1 8 अप्रमेय वै, Dc1 (marg as above) मेय च, Dn1
D1 8 S देयात्म (G1 'य)त् (for मेयस्य) D1 सहारास्त-
दपश्यत् (for the prior half) Dn1 D1 8 मे, G1 8 M
मा (for मां) B1 2 4 5 Dn1 D2-s 1 रुद्र उवाच, D1
हर उवाच (for साणुर्) — (L 95) T G1 2 M मा
क्रुद्धो, G1 4 मा क्रुद्धो, G1 मा कोपे (for मा रूपो)
B1-2.5 Dc1 Dn1 D1 4 8 मा रूपो विबुधाधिप (for the
post half) — (L 96) T1 G1 2 स्यावरे, T1 G1 3-s M
'राय (for 'राय) T1 G2 चैव (for चैव) T G1 4 5
(sup lin) M जगमाश्च, G1 महाक्षैव (for जङ्गमाश्च) B1 2

तव प्रसादाद्भगवन्निदं वर्तयिष्या जगत् ।
 भगवन्नागतमनीत च यच्च संप्रति पठेते ।
 भगवान्क्रोधसदीप्तं क्रोधादग्निं समाख्यत ।
 स दहत्यश्मकूटानि द्रुमाश्च मरितम्था । [100]
 पल्वलानि च सर्वाणि सर्वे चैव तृणोल्पा ।
 स्थावर जङ्गम चैव नि शेषं कुन्ते जगत् ।
 तदेतद्भस्ममादृतं सर्वं जगदनात्रिलम् ।
 प्रसीद भगवन्स त्वं रोषो न म्यादूरो मम ।
 सर्वे हि नष्टा नेष्यन्ति तत्र देव कथञ्चन । [105]

तन्मात्रिनेतां तेजस्वर्ययेह प्रतीयताम् ।
उपायमस्य मपश्य प्रजाता हिमसाम्यया ।
यक्षेमे प्राणिन र्ये निरर्गेरन्था दुः ।
अभायं नेह गच्छेयुग्म्यसज्जनता प्रजा ।
अविर्देय निबुद्धोऽस्मि त्वया लोकेषु लोचकृत । [110]
मा विन्दयेज्जगसाथ जगत्सामपरजन्मम ।
प्रमादाभिमुख्य र्ये तन्मादेय म्याम्यहम ।
नामद् दशाच ।
ध्रुवा हि उचा देव म्यागोनिहतपाप्मन ।

Dn Ds-2 T Gs 2-2 M व्यनीज, Ds नमय, Gs नमश्च
 (for नमश्च) Ds जगमाश्चि निनी, Ds जगमाश्चि
 नित्यश्च (for the post half) — (L 97) Dn Gs Ms
 प्रमावाद् (for प्रमावाद्) Dn Ds 2 त्वप्रमावाद् निमरन्
 (for the prior half) B1 (marg) यत्ते, Dn Ds 2
 S (except Gs) जानं, Ds यत्ते, Ds वृत्त (for वृत्त)
 B1 इदं सर्वं नराचर (for the post half) — (L 98)
 B (except B1) Ds यत्तु, Ds यत्तु (for यत्तु) Ds
 सपरि (for सपरि) — (L 99) B Dn Ds 1 2 S
 (except Ms-2) मगवन् (for मगवन्) Ds om यत्तु
 क्रोधा B1 2 Ds गवास्तु, B1 2 4 अवास्तु (for गमा)
 Dn Ds 2 क्रोधास्तु ममुत्तिव (for the post half)
 — (L 100) B1-2 स दहति (sic), Ds 2 Gs स दहति
 (for स दहति) B1 मयाध (for मयाध) Dn स
 दहत्परमप्रत्य (for the post half) M1 2 मरित Dn
 दुमानश्चमरित्त्वा (for the post half) — (L 101)
 Dn Ds 2 समुद्र च (for च सवाणि) Ds सर्वाण् (for
 सर्वे) B1 लुणोत्थना, B1 पमा, Ds त्वला, Ds
 लुपा, Ds पला (for लपा) B1 Dn2 सर्वाश्च लुणो
 पला (Dn2 लुपान्), Dn Ds 2 सर्वं चैवावृत्त जगत्, Ds
 S सर्वं चैव लुणोत्थ (T Gs Ms 2 लप) (for the post
 half) — Dn Ds om (hapl) line 102 Dn Ds-2
 om line 103 — (L 103) B1 तदेव (for तदेव)
 B Ds Ds जगत्स्वावरजगम्, Dn (marg) निनेय कुम्भे
 जगत् (for the post half) — (L 104) B1 सर्वं,
 B1 T G M1 2 4 5 देव, Ds सर्वं, Ms 2 (inf lin)
 मण (for सत्त्व) Dn Ds 1 2 प्रसीद मगवान्माधो (D
 न्माध) (for the prior half) Ds 2 एष (for रोषो)
 Ds मगवान् (for मग) — (L 105) B1 2 Ds नश्यति,
 Ds प्रस्यते, T Gs-2 तथ्यते, Gs 2 M1 2 तथ्यति (for
 नेध्यन्ति) Ds Ds सर्वं हि सृष्टा नश्यति, Dn Ds 2 सर्वं
 विनष्टा नेध्यति, Ms-2 सर्वं पुनर्देव नष्टा (for the prior
 half) Ds तदा, T Gs-2 सर्वं, Gs 2 M1 2 पुनर्
 (for तव) T G M1 2 देवा (for देव) Gs वध जना

(for वयवत) Ms-3 मयवयि वयवत (for the post half) — (L 106) Ms-3 निररदेन (B1 3 4 : De1 D1 3 4 तयोदेन, Dn1 D1 3 तयोदेन, T तयोदेन, G1 3 Ms-3 तयोदेन, G1-4 Ms-3 तयोदेन (for तयोदेन) — (L 107) B De1 Dn1 D1 3 तयोदेन (B1 तयोदेन) सुभू (for the prior half) — B1 repeats line 108 after line 111 — (L 108) Ms-3 न नरयेसु, Ms-3 न नरयेसु (for निरयेसु) — (L 109) T G Ms-3 नैव, Ms-3 नैव (for नैव) B1-3 D1 3 4 उरयेसु (for उरयेसु) Dn1 D1 3 G1 M उरयेसु (G1 M नैव) प्रजा, T G1-4 उरयेसु वदुषा (G-वदुष) प्रजा, G1 उरयेसु मरुता प्रजा (for the post half) — (L 110) B1 D1 3 अनिदेन (D 3 4 : व-), De1 Dn1 D1 अनिदेन (D1 4 : व) (for नैव) Dn1 D1 अनिदेन (D1 4 : व) न पुनैव (for the prior half) Dn1 D1 वदुषा, D 3 वदुषा (for वदुषा) — For line 110, S subst.

भयता हि निवृत्तौऽहं प्रजानां पाप्मने विभो ।

[T G:-8 [अ]मि (for रि) G:-4 M:-2 प्रमो]

— After line 110, S ins

इया तेन भगोत्तमा प्रजासु विदुषेश्वर ।

[G३-४ यद्वा (for दवा) G४ ममुग्गा (for नमो')]

— (L 111) Dr : न भवेदि यथानर्थो; S जन्मना ना
(Ms : नया नया) भवेद् (for the prior half) Dr :
जगमे (Dr : न) — (L 112) Dr : प्रमापेद् (Dr : द)
युग् देव, S प्रमाप दि (G₂ : सीद हि, G₁ : पदेद्) युग् देव
(for the prior half) Dn₂ om, D₃ तस्मादेव, T
G₂ : Ms : देतद् (for तस्मादेव) — (L 113) T G₁ :
M तु, G₂ तद् (for हि) Dn₂ देव, S स्यागोर् (for
देव) S नित्य (for स्यागोर्) T G M₁ : निहित (for
हित) T G₃ : (inf) lūn as above) पालन, G₁
फालगुन (for -पाप्मन) B D (except Dr :) प्रजानां हित

तेज मयेष्टयामास पुनरेवान्तरामनि ।
 ततोऽग्निमुपमहन् भगवान् लोकमकृत । [115]
 प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कलयामास वै प्रभु ।
 उपमहन्वन्तस्य तमसि रोपज तथा ।
 प्रादुर्बभूव विश्वस्य स्वस्यो नारी महान्मन ।
 कृष्णा रक्ताम्बरपङ्क रक्तजिह्वालोचना ।
 कुण्डलाभ्या च राजेन्द्र तस्याभ्या समलभृता । [120]
 सा विनि सृज्य वै स्वस्यो दक्षिणा दिशमाश्रिता ।
 न्ययमानेव चावैश्वदेवा विश्वेश्वरावुर्ना ।
 वामाहूय तदा देवो लोकदितिवनेश्वर ।
 सृज्यो हनि महीपाल जहि चेमा प्रजा इति ।
 न हि महाशुक्लाय प्रादुर्भूता स्यो मम । [125]

तस्मान्महर् मर्वास्व प्रजा मजदपण्डिता ।
 मम त्व हि नियोगेन तत श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ।
 पुवमुक्ता तु सा तेन सृज्यु कमललोचना ।
 द्रव्यौ चान्यथैववला प्रस्नेह च सुस्वरम् ।
 पाणिभ्या प्रतिजग्राह तान्यधूणि पिनामह । [130]
 सर्वभूतहितार्थं ता चाप्यनुनयत्तदा ।

Colophon

नारद उवाच ।

विनीय तु स्वमबला धात्मन्येव प्रजापतिम् ।
 उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा लतेवावर्जिता पुन ।
 त्वया सृष्टा कथ नारी ईदृशी वदता वर ।

काग्रे (D₁ 'ज , D₄ 'ज) (for the post half) — D₁ s om. lines 114-115 — (L 114) B D (D₁ s om) G₁ M तेन सगर (G₁ M 'हन) नानाम (for the prior half) — Lines 115-131 = (var) 12 249 7-22 — (L 115) G₁ M₁ s मगृह्य (for 'मह्य) D₁ 'भावन (for 'मह्यन) — (L 116) B D प्रवृत्त च निवृत्त च (for the prior half) B Dc₁ Dn D₁-s कथयानाम (for कथ) — (L 117) M₁-s महारतम् (for 'उह) T G₁-s उपमहन्वन्तस्य (for the prior half) B₁ D₁ s तथा (for तथा) — (L 118) B Dc₁ Dn D₁-n गोन्दो (for 'गो) T G₁-s महामना (for 'रन) D₁ चक्षुस्पर्शो महानन (for the post half) — (L 119) B Dc₁ Dn D₁-s कृष्णा (B₁ 'र) सा तथा दिगा, D₁ s रक्तकृष्णावपङ्गा (for the prior half) G₁ 'जगता जुनेपता (for the post half) — (L 120) B D तस्याभ्या तप्तभूता (for the post half) — (L 121) T G₁-s विनिगन्ध (for विनिगन्ध) D₁ सवेन्दो, D₁ वेन्दोय (for 'वेन्दो) B₁ s : 4 Dn D₁ सा निचुल्य तथा (B₁ सुवे, Dn₁ चक्षु) वेन्दो, B₁ Dc₁ सा निचुल्य च वेन्दोय (Dc₁ 'नो यद्), B₁ माभिनिसुल्य वेन्दोय, D₁ सा निचुल्य च सवेन्दो, D₁ सा विनिचुल्य मयेन्दो, D₁ स निचुल्य बचसेन्दो, D₁ सा निचुल्य च वेन्दो, D₁ स चक्षुर्भौ विनिचुल्य (for the prior half) D₁ om. (hapl) from श्रमाश्रिता up to लोकादि (in line 123) D₁ s आश्रिता, D₁ आश्रया, S आश्रयद् (for 'श्रिता) — (L 122) B₁ स्वयमाना (for मय) B₁ ना (for च) B₁-s : Dc₁ Dn₁ D₁ s [र]व मावेष्ट, Dn₁ D₁ s : च सवे (Dn₁ 'वी)श्च, G₁ M [र]व चावेष्ट (G₁ M₁ s 'पेष्ट) (for [र]व चावेष्ट) D₁ देवी (for देवो) — (L 123) D₁ ततो (for तदा) Dn₁ देवी (for देवो) D₁ s तामाह वरदो

देवो, S ता (G₁ न) माहवत्तदाविनो (G₁ M₁ s 'दा देवो) (for the prior half) — After line 123, S ins

तां तु तत्र तथा देवा मक्षा लोकपितामह ।

उक्तवान्मधुर वाक्य मत्वयित्वा पुन पुन ।

— (L 125) B₁ बुद्धयै, D₁ s बुद्ध्या हि (for 'बुद्ध्याय) Dn₁ D₁ s रुपा (for 'रूपो) S प्रादुर्भूता मया रोपास्व हि महारुद्धिना — (L 126) Dn₁ D₁ s सज्जनप (Dn₁ स) डिता, D₁ s ममानमडिता, T G₁ s M सज्जयतिता (for मजड) — After line 126, D₁ s S ins

अविशेषा चैव त्व प्रजा सहस्र माभिनि ।

[D₁ s निविशेषेण (for अवि)]

— (L 127) T G₁-s M₁ स तत्र (for तन) T [s]न्य वाप्यमि (for 'सवा) — Before line 128, S ins नाग

— (L 128) T G₁ M₁ s उन्त्वा (for उक्ता) D₁ s -नालिनी (for 'लोचना) — (L 129) B₁ (marg as above) D₁ s च मत्वर, B₁ च सुस्वन, D₁ वसुधरा (for च सुस्वान्) S प्रारतश्चाक्ष (M₁-s s 'श्रु) विदव (for the post half) — (L 130) G₁ परिजग्राह (for प्रति) D₁ s तस्य (for तानि) — (L 131) D₁ s : s M₁-s अनुनयम्, T अनुनयद् (for अनु) D₁ s S चक्षु (for तदा) — Colophon Sub-parvan B₁ s : अभिमन्युवच

— Adhy nam B₁ s : Dc₁ Dn₁ सृष्ट्याख्यानं, T G₁-s सृष्ट्युत्तमव — Adhy no B₁ s Dn₁ D₁ G₁ s 51, T G₁ s : M 50 — Śloka no Dn₁ 23

— Lines 132-135 = (var) 12 250 1^a-3^b — (L 132) D₁ s नजय (for नारद) D₁ s सा बाला, D₁ सवला (for अबला) B₁ s-s D₁ आत्मना, Dc₁ Dn₁ क्षातना, D₁ s समान्य (for आत्मनि) D₁ s एव (for एव) — (L 133) D₁ s लतेवावर्जिता स्म ह, S 'वानिलकपिना

कुर कर्माहित कुर्यां मूढेव किमु जानती । [135]
 विभेभ्यहमधर्मादि प्रसीद भगवन्प्रभो ।
 प्रियान्पुत्रान्वयस्याश्च भ्रातृन्मातृ पितृन्पतीन् ।
 अन्ध्यास्यन्ति ये देव मृतास्तेषां विभेभ्यहम् ।
 कृपणानां हि रुदता ये पतन्त्यश्चुविन्दव ।
 तेभ्यो हि वलवज्जीता शरण त्वाहमागता । [140]
 यमस्य भवन देव न गच्छेय सुरोत्तम ।
 प्रसादये त्वा वरद मूर्ध्नादग्रनखेन च ।
 एतदिच्छाम्यह काम त्वत्तो लोकपितामह ।
 इच्छेय त्वत्प्रसादाद्दे तपस्तपु प्रजेश्वर ।
 प्रदिशेम वर देव त्व मह्य भगवन्प्रभो । [145]

त्वया धुक्ता गमिष्यामि धेनुकाश्रममुत्तमम् ।
 तत्र तप्स्ये तपस्वीय त्वं वाराधने रता ।
 न हि शक्यामि देवेश प्राणान्प्राणमृता प्रियान् ।
 हतुं विलपमानानामधर्मादिभिरक्ष माम् ।

ब्रह्मोवाच ।

मृत्यो सकल्पितामि त्व प्रजामहारहेतुना । [150]
 गच्छ सहर सर्वास्त्व प्रजा मा ते विचारणा ।
 भविता त्वेतदेव हि नंतज्जात्यन्यथा भवेत् ।
 भवत्वनिन्दिता लोके कुरुष्व वचन मम ।
 नारद उवाच ।
 एवमुक्ताभवज्जीता प्राञ्जलिर्भगवन्मुखी ।

(for the post half) — Before line 134, MSS ins
 मृत्युकाव — (L 134) D₂ मया (for त्वया) B₃
 (marg) सुदृशी, D₁ S मादृशी (for ई*) — (L 135)
 Dn₂ D₃-s कुर-, D₂ ब्रूहि (for कुर) G₁ M₁ 2 इदृश
 (for अहित) Dn₂ D₃ 4 7 s G₁ M कुयोद् (for कुर्या)
 B₁ s Dc₁ Dn D₁ 4-6 तदेव, B₂ 5 D₂ s *व (for मूढेव)
 D₁ s नियु (D₈ *य)ता मती, G₁ M किमजानती (for किमु
 जा*) — (L 136) D₁ अधर्मस्य, T G₂-s अधर्माय (for
 *दि) — Lines 137-144 = (var) 12 250 5-8
 — (L 138) B Dc₁ Dn D₁-6 अप- (for अनु) Dc₁
 (by corr) धास्यति (for *धा*) B Dc₁ Dn D₁-1 6
 मे, D₅ चेद् (for ये) D₁ s अवय्या सनि ये देव (for
 the prior half) B Dc₁ Dn D₁-3 s 6 मृतेभ्येभ्यो, D₄
 मृतेभ्यो (for मृतास्तेषां) — (L 139) D₁ वि (for
 हि) D₁ s S कृपणाष्टपरिकृदात् (D₁ s *रुशात्, G₁ s
 *रुशात्) (for the prior half) D₈ om ये D₁ s S
 पनेय (D₁ s पनेयु, G₁ s तोय) शाश्वती समा (for the
 post half) — D₈ om lines 140-141 — (L 140)
 S [s]ति (for हि) B D (except D₁ s, D₈ om)
 तेभ्योह भगवन्भीता (for the prior half) D₁ s तु (for
 त्वा) B₁ M₁ 2 शरण त्वामुगागता, Ba. 4 D₁ *ण त्वामह गता
 (for the post half) — (L 141) Dn₂ भगवन्, T
 G₂-4 सदन (for सवन) G₅ चैव (for देव) B₂ s Dn₁
 D₂ गच्छेय न (by transp) T G₂-s M₅ (orig) प्रजा
 रोद्धु (M₆ वोद्धु) न चोत्तमहे, G₁ M (M₅ sup lin) यातना
 स्वर्गमुत्तम (for the post half) — (L 142) B₁ s s
 Dc₁ Dn D₁ s-8 त्वा, B₁ [s]ह (for त्वा) Dn₂ D₈
 s 6 G₂ वरद (for *द) B₂ D₂ कायेन विनयोपेता (for
 the prior half) D₁ s दश (for [उ]दय-) B₁
 Dc₁ Dn₁ मुखेन (for -न) S मूर्ध्ना देववर प्रभो (for
 the post half) — (L 143) T G₈ 4 M₈-s एकम्
 (for पतद्) D₁ s वै, T G M₈-s मे, M₁ 2 ते (for

[अ]ह) D₃ 6 दत्त (for त्वत्तो) — (L 144) D₁
 इच्छेह (for य) B Dn₂ D₂-s -प्रमादादि, G₁ M₁ s
 *देन (for *दादे) D₃ s चनेश्वर (for प्रजे) — (L
 145) D₁ 4 7 s प्रादिश (for प्र) D₁ s एव (for इम)
 — (L 146) S त्वयोक्ताह (for त्वया धुक्ता) Dc₁ Dn₁
 धेनुकारणम् (for *यमम्) D₁ s धेनुग्राममनुत्तम (for the
 post half) — (L 147) B₂ om ने रता T G₂-4
 त्वेवाराधनेन हि (for the post half) — (L 148) B₁
 om from न हि up to सहर (in line 151) D₁ s T
 G₈ शक्यामि G₂ अह (for प्रियान्) — (L 149) D₈
 हतु (for हतुं) B₁ s Dc₁ Dn₂ D₁ s-6 त्वमि-, Dn₁
 चापि, D₁ s चाभि- (for अभि-) D₂ -रक्षतां (for रक्ष
 मां) S अधर्म चापि रक्षितु (for the post half) B₂
 om the ref — Lines 150-155 = (var) 250
 9-11 — (L 150) D₃ G₁ मृत्यो (for मृत्यो)
 D₁ s वै, T G M₈-s मे (for [अ]सि) M₁ s मृत्यो
 सकल्पितामर्थ (for the prior half) S प्रजामहरणे तु (G₂
 *णाय, M₈-s *णाय) वै (for the post half) — (L
 151) D₈ 6 माय (for मा ते) — (L 152) Dn₁ reads
 from त्वेतद् up to भीता (in line 154) on marg D₈
 भावितेति, D₁ s भविष्यति (for भविता तु) G₁ M₁ s एवमे
 तद् (by transp) T G₂-4 M₈-s न तज्, G₁ M₁ s
 तप (for नैतज्) — (L 153) B₂ मवेस्तु (for सवतु)
 Dn₃ लोक D₁ s त्वमात्मनिरिता लोके, S तस्मादनिदिते
 (G₅ *ता) काले, G₅ (before corr) तस्मादनिजिता काले
 (for the prior half) B₂ G₈ om the ref — (L
 154) D₃ M₁ 2 उक्त्वा (for उक्ता) B₂ D₂ G₁ M₁ s
 प्रीता, Dn₂ laouna (for भीता) T G₂-s एवमुक्ता
 भगवता (for the prior half) D₈ प्राञ्जलीस्तमवाधुखी,
 T G₂-s M₅ (inf lin) *लिखाप्यवाधुखी, G₁ M *लिर्म
 गवतोमुखी (for the post half) — B₄ om lines

महारे नाकरोदुहि प्रजाना हितकाम्यया । [155]

तृणोमानीत्तदा देव प्रजानामीश्वरेश्वर ।

प्रसाद चागमन्निप्रमात्मन्येव पितामह ।

न्यमानश्च लोकेशो लोकान्तरानर्पक्षत ।

लोकाश्चान्यथापूर्वं दृष्टास्तेनापमन्युना ।

निवृत्तरोपे तस्मिन् भगवत्पराजिते । [160]

मा कन्यापि जगामाथ ममीपात्तन् धीमत ।

अपमन्याप्रतिश्रुत्य प्रजामहरणं तदा ।

परमाणा च रात्रेन्द्र मृत्युर्धनुकमभ्ययात् ।

मा तत्र परम नीचं चचार वनमुत्तमम् ।

ममाहिवैकपादेन तर्ग्यं पद्मानि पौडन । [165]

पद्म चान्यानि कारुण्यात्प्रजानामभयैपिणी ।

इन्द्रियाणोन्द्रियार्थेभ्य त्रियेभ्य मनित्वर्थं सा ।

ततस्त्वेनेन पादेन पुनरन्यानि सप्त वै ।

तस्यौ पद्मानि पद् चैव सप्त चैकं च पार्थिव ।

तत पद्मायुतं तात मृगं सह चचार सा । [170]

पुनर्गत्वा ततो नन्दा पुण्या श्रीतामलोदकाम् ।

अप्सु वर्षमहस्मानि मस चैकं च सानयत् ।

धारयिचा तु नियमं नन्दाया धीतकल्मषा ।

सा पूर्वं कौशिकी पुण्या जगाम नियमे धृता ।

तत्र वायुजलादारा चचार नियुतं पुन । [175]

पद्मगद्गे च मा पुण्ये कन्या धेतसन्नेषु च ।

155-160 G₁ om lines 155-157 — (L 155) G₁ M₁: महाराव (for महारे न) — Lines 156-158 — (var) 250 12^c-13^d — (L 156) D₁ s ततो (for तत्र) D₁ s s: M₁ s देव (for देव) G₁ s M₁ (M₁ sup lin also as above) प्रजापतिश्च मृत्यु (for the post half) — (L 157) G₁ M₁ s अमर, G₁ s (by corr) चागमन्नि (for चागमन्नि) D₁ s आमाता (for आमाता) B₁ D₁ s आमाता प्रजापति (for the post half) — (L 158) D₁ S (except G₁ s) देवेभ्यो (for देवेभ्यो) B₁ (B₁ om) D₁ s D₁ s D₁ s अवेद (D₁ s) च (for अवेद) — (L 159) B₁ D₁ s तु, M₁ s ति (for त) D₁ s नोपासय यथापूर्वं (for the prior half) D₁ s पुष्टय (for पुष्टय) D₁ s (before corr) दृष्टान्तामृत्युना, G₁ M₁ s अनन्युता (for the post half) — Lines 160-165 — (var) 250 14-16 — (L 160) M₁ s देवे (for देवे) B₁ तस्मिन् चगेरे तु (for the prior half) — (L 161) B₁ s s: D₁ s D₁ s कन्या, D₁ s कन्या, D₁ s कन्या च (for कन्याच) D₁ s मा तु कन्या उप द्रव्य (for the prior half) — (L 162) D₁ s s: G₁ s प्रतिश्रुत्य (for [प्र]श्रुत्य) D₁ s अयं तत्र प्रविशत्य (for the prior half) D₁ s महत्वात्, G₁ s महत्वा (for महत्वा) B₁ D₁ s तथा (for तथा) D₁ s प्रजानां हण्य तत्र (for the post half) — (L 163) G₁ M₁ s [अ]व (for च) B₁ s D₁ s D₁ s अन्वगत (for याव) — (L 164) D₁ s D₁ s G₁ s M₁ s चचार (for चचार) D₁ s T G₁ s चरा (D₁ s च) र नव उ (T तत्र) चम (for the post half) — (L 165) B₁ D₁ s D₁ s मा तत्र (D₁ s मा) दारुणादेन, D₁ s मा मनस्येक, T G₁ s समाना मेव (for the prior half) — (L 166) B₁ s s: D₁ s चाग्रानि, D₁ s D₁ s [अ]ग्रानि तु, D₁ s त्वान्यानि (for

चा) B₁ D₁ s D₁ s तु (D₁ s) हितैपिणी, G₁ s (inf lin as above) अहरेपिणी (sic) (for अमरे) — (L 167) D₁ s त्रियार्थेभ्य (for [त्र]ियार्थे) T G₁ s मनित्वार्थं (for मनित्वार्थं) — (L 168) D₁ s च (for तु) S (except G₁ s) ततस्त्वेकारदेनेव (for the prior half) D₁ s तस्यौ पद्मानि, D₁ s पुण्याण्यानि (for पुनरन्यानि) — Lines 169-171 — (var) 250 19-20 — (L 169) B₁ s (mar.) s: D₁ s D₁ s पद् द्वौ च, D₁ s पद्देव (for पद्देव) D₁ s मय (for मय) D₁ s तु (for च) T G₁ s मय पद्देव वै नृप, G₁ s M₁ सप्तकं चैव वै नृप (G₁ M₁ s पुन) (for the post half) — (L 170) G₁ M₁ s मय (for तत्र) T G₁ s तत्र वपायुतं चैव (G₁ s तान) (for the prior half) D₁ s मेरो सम्पद्वचचार ह (for the post half) — (L 171) D₁ s D₁ s नर्चा, T G₁ s नगा (for नन्दा) D₁ s पुण्य (for पुण्या) D₁ s नोया पुण्यामलोदवौ (sic), S पुण्या नीलजलां शिवां (G₁ s M₁ शुभा) (for the post half) — (L 172) D₁ s अत्र (for अप्सु) D₁ s वा (for च) B₁ s चारयत्, D₁ s T G₁ s M₁ s मातपद्, G₁ M₁ मातपद्, M₁ s सापतत् (for मातपद्) — (L 173) D₁ s S तत्र (G₁ M₁ s तत्पार, M₁ s तत्र) वित्ता नियम (for the prior half) T G₁ s गगायां (for नन्दायां) — (L 174) B₁ s पूर्वं, D₁ s पूर्व, S पुन (for पूर्व) B₁ s नियमैधिता, D₁ s नियमे धृता, D₁ s T G₁ s M₁ मेधृता (T G₁ s तां), G₁ s मेधृता (for नियमे धृता) — (L 175) D₁ s मिय (for वायु) D₁ s D₁ s जलाधारा, G₁ s हारे (for हारा) B₁ D₁ नियम, G₁ M₁ s नियत (for नियुत) B₁ (also as above) तत (for पुन) — (L 176) D₁ s G₁ पचमगेव, G₁ s गगेवि (for गङ्गे च) B₁ s D₁ s D₁ s पुण्या (for पुणे) D₁ s पचमगायुता पुण्या, D₁ s s: गंगेषु सा पुण्या, D₁ s कन्येव सा पुण्या,

तपोविशेषैर्वहुभिः कर्शयद्देहमात्मनः ।
 ततो गत्वा महागङ्गा महामेरु च केवलम् ।
 तस्यौ चाश्मेव निश्चेष्टा प्राणायामपरायणा ।
 पुनर्हिमवतो मूर्ध्नि यत्र देवा पुरायजन् । [180]
 तत्राङ्गुष्ठेन सा तस्यौ निखर्व परमा शुभा ।
 पुष्करेण्यथ गोकर्णे नैमिषे मलये तथा ।
 अकर्शयत्स्वक देह नियमैर्मनस प्रियैः ।
 अनन्यदेवता नित्य दृढभक्ता पितामहे ।
 तस्यौ पितामह चैव तोषयामास धर्मतः । [185]
 ततस्तामवधीप्रीतो लोकानां प्रभवोऽन्यथ ।
 मृत्योः किमिदमत्यर्थं तपासि चरसीति ह ।

ततोऽथवीत्युनर्मुत्युर्भगवन्तं पितामहम् ।
 नाहं हन्यां प्रजा देव स्वस्थाश्चाक्रोशतीस्तथा ।
 पृतदिच्छामि सर्वेश त्वत्तो वरमाहं प्रभो । [190]
 अधर्मभयभीतास्मि ततोऽहं तप आस्थिता ।
 मीतायास्तु महाभाग प्रयच्छामयमन्यथ ।
 आर्ता चानागसी नारी याचामि भव मे गति ।
 तामवधीत्ततो देवो मृतमव्यभविष्यवित् ।
 अधर्मो नास्ति जे मृत्योः सहरन्त्या इमा प्रजा । [195]
 मया चोक्तं मृषा भद्रे भविता न कथंचन ।
 तस्मात्सहर कल्याणि प्रजा सर्वाश्चतुर्विधा ।
 धर्म सनातनश्च त्वा सर्वथानुप्रवेक्ष्यति ।

Ds 7 s 'गमे' महा (D7 s नदा) पुण्ये (for the prior half) D1 गगा (for कङ्गा) B1 (marg) s 4 वैतम्वेषु च, B3 (marg) वैतम्वेषु च, D1 s वैतम्वेषु पुन, T G3-s वै (G3 वै) तमिकेषु च, G1 M वैतम्वेषु च, G2 वैप्राकं (for वैतम्वेषु च) — (L 177) D1 s S त्रिविधै (for वृष्टिभिः) B1 s Dc1 Dn1 D1 कर्ष (Dc1 Dn 'र्ष') ती, B2 s Dn2 D2 s 6 कर्षयद्, D3 s कर्षयन्, T G3 s M3 s कर्षयन्, G1 M1.2 'येद्' (for कर्षयद्) D1 s कप (D3 'र्ष') यनीय (D3 'तीव' मात्मन (for the post half) — Lines 178-181 = (var) 250 22^a-23^b — (L 178) B Dc1 Dn D1 (before corr) s-3 तु (B1 च) मा गगा, D1 (by corr) तु गगा ता, T G2-s महाभाग (for 'गङ्गा') Ds अष्टमेक (for महामेरु) M3 s पर्वत (for केवलम्) — (L 179) Dn1 चाश्मेव, D3 चामौ च, D1 s T G1-M1 s अश्मेव (for चाश्मेव) Dn2 तस्यौ चाश्मे (sic) त्रिनिश्चेष्टा, G3 तसिन्नेव च निश्चेष्टा (for the prior half) — (L 180) S तनो (for पुनर्) B1 D1 s G1 s (before corr) [अ]नयन्, D1 [अ]न पन् (for [अ]यजन्) — (L 181) D1 om ना D3 6 तस्यौ च (for सा तस्यौ) G1 s M परम शुभा (G1 'भ'), G3 'नागना (for ना शुभा) Dn1 D1 s निजुवाणा पर रान (Dn1 शुभ), D3 6 नित्य चूपोरमा शुभा, T G3.4 निर्गम परम गन (for the post half) — (L 182) D3 पुष्करेण्यथ (for 'रथ') D1 s नैमिषेनरवटके, S नैमिषे (G2 'पे' नरवेषु च (for the prior half) — (L 183) B D अगर्शयद्, M3 s अग्रपयद् (for अकर्शय) B2 Dn1 D1 s ना (D1 न) नन, Ds G1 M1 s मनमि (for 'त') Dn1 सह, D3 भिः (for प्रियै) — (L 184) Dn2 Ds सानन्य- (for अनन्य) Dn2 D3 6 दृढ, D1 s वाढम् (for दृढ) Dn3 शक्त्या, D1 s -मदत्या, D2 G1 M -भक्ति, D1 s उक्ता (D3 'न्त्या) (for भक्ता) — Lines 185-189 = (var)

250 23^c-25^d — (L 185) Gs (1n/ 1n) दध्यो (for तस्यौ) D1 सा चैव तोषयामास (for the prior half) T G2-1 यत्तत (for धर्मत) D1 नर्वत कानरूपिणी, M3 तोषयती मधर्मत (for the post half) — (L 186) Ds प्रीत्या (for प्रीते) D1 s पुरुषो (for प्रभवो) — After line 186, B D ins

तौन्येन मनसा राजन्प्रीतं प्रीतमनास्तदा ।

[Dn1 महता (for मनसा) D1 om, D1 s प्रीत्या (for प्रीत)]

— (L 187) D1 s एतद् (for इत्) B2-s Dn2 D2 s 6 अत्यत (for अत्यर्थ) Dn1 G4 चरति (for 'मि) G4 इह (for इति) B. Dn2 D2 s हि, Dn1 [इ]ह, D3 च, G1 वै, G3 न (for ह) — (L 188) Gs सा च (for तनो) — (L 189) S स्वस्थाश्च क्रोशती प्रभो (for the post. half) — (L 190) D1 G2 देवेश (for सर्वेश) D1 s वर त्वत् पर प्रभो (for the post half) — (L 191) D1 s तपमा स्थिता (for तप आ) — (L 192) G2 भीतायां (for 'यास्) D1 s S मे (for तु) B1 s उत्तम, Dc1 Dn D1-6 अव्यय (for अव्यय) D1 s प्रयच्छानामय यथा, S प्रदेहि वरमन्यथ (T G2 M3 s 'य' (for the post. half) — (L 193) D1 s S च त्वा (T G1-M1.2 त्वा) (for नारी) G3 याचामि त्वापरा गति (for the post. half). — Lines 194-195 = (var) 250 32 — (L 194) S तदा (for ततो) D1 s मद्वा (for देवो) D3 6-s S भविष्यद्वा (for 'वित्) — Before line 195, S ins मद्वा — (L 195) D1 स भद्रे (for मृत्यो) Dn2 D2 s 6 सहरत्या, D1 s 'रत्न (for सहरन्त्या) D3 इमां (for इमा) — (L 196) Dn2 नाधवोक्त (for मया चोक्त) D2 G3 यदा रान (for कथं) — Dc1 reads lines 197-198 on marg sec m — (L 197) Dn2 D3 s अस्मात् (for

लोकपालो यमश्च महाया व्याधयन्त्या ।
अह च विदुषाश्च पुनर्दाम्याम ते उरम् । [200]
यया स्वमेनमा मुक्ता विरजा ग्यानिमेवमि ।
मममुक्ता महाराज कृताजलिदि विभुम् ।
पुनरेवानग्रीद्वार्य प्रमाद्य गिरमा तदा ।
यद्येयमेतत्कनेय मया न न्याद्विना प्रमो ।
नगाजा मूर्ध्नि मे न्यन्ता यने वक्ष्यामि तत्पृष्ठम् । [205]
लोम क्रोचोऽभ्यमूयेयां द्रोहो मोहश्च देहिनाम् ।
अदीक्षान्योन्यपण्या देह मित्तु पृथग्विधा ।
प्रलोवाच ।
तया भविष्यते मृत्यो मातु महर वै प्रजा ।

अधर्मस्ते न भविता नापध्याम्यामहं शुभे ।
यान्यश्नुचिन्दूनि करे ममामते [210]
ते व्याधय प्राणिनामात्मजाता ।
ते मारयिष्यन्ति नरान्गतासू-
द्याधर्मस्ते भविता मा स मयी ।
वर्मो मृत्यो मारणे प्राणिना ते
त्व वै धर्मस्त्व हि धर्मस्य चेष्टा । [215]
धर्म्या भूत्वा धर्मनित्या धरित्री
तस्माद्याणान्तर्वेयेमाश्रियच्छ ।
सर्वेषां च प्राणिनां कामरोषां
मत्यज्य त्व महरस्वेह जीवान् ।

नं) G: चतुर्वर्गा इमा प्रजा (for the post half)
— (L 198) B Dci Dn Di-2 G-3 Ms 4 त्वां (for
त्वा) G: स्वधा Di 3 धर्मं मनान्न च त्व (for the
prior half) Dci Dn Di-2 स्वधा पाव (Dci पाव,
Dn: D: 2 पाव) दिष्टमि, D: 3 'दा प्राचदिम् (D: 3 'व्य) मि
(for the post half) — (L 199) B: (marg
also as above) Dci लोकपाला, Di 3 S न (G: न) र्
कालो (for लोकपालो) B Dci Dn: Di 1 3 S च ते
(G: दे) (for तथा) — Line 200 = (var) 12
250 25st — (L 200) B अय (for अह) B:
(marg as above) 2 न्यामि (for 'म) T G: 4
वरान् Di 3 G: 1 M पुनर्दाम्यामि ते (Di 3 G: 2 मर) वरान्
(for the post half) — Dci om. lines 201-202
— (L 201) B: 3 Di 2 न्यन्ता, Dn Di-3 युक्ता (for
मुक्ता) D: 3 यैर्यमुत्तैर् न मा मुक्ता, D: 3 यैर्यव युत्तैर् न मा
मुक्ता, S यैर्यव यु (G: नु) न्मा त्वातु (G: दातु) क्ता
(for the post half) — (L 202) B: 3 Dn: S
(G lacuna) प्रमु, D: 3 व 1 (for विमुन) — Before
line 204, S (except G:) ins मृत्यु — (L 204)
T G: 2- M पन्तेव (by transp), G: 2 वनेव B:
3 2 विमो (for प्रमो) Di 3 मया तयान्दया भवत्, S
धमनो (G: Ms 2 रि मे, G: Ms- 2 ह मे, Ms 2 रि ह)
नाम्यनो मय (for the post half) — (L 205) Di 3
स्वदाय (for नराणा) Di 3 न्यस्त, M: 2 [S] न्यत्तु (for
न्यन्ता) B: 3 Dci Di S तु, Di 3 च (for ते)
— (L 206) D: 2 वाम (for होम) Dn: D: 2 क्रोधा;
T क्रोथे (for क्रोधो) T G: 2 4 द्वायेया (for द्यव)
Di 3 द्रोहमोहाय, T G: 2 4 मोहो द्रोहय (by transp)
Dci Dn: Di 2 द्रोहो, G: damaged (for द्रोहो) D: 2
न्योन्य (for मोहय) B: 2 देहिना, G: न (for 'नाम्)
— (L 207) D: 2 पदेय (for अदीय) Dci Dn: D: 2

पुरुषा, Di 3 ननिता (for पुरुषा) S (except G:) 4
अधियान्योन्यननिता (T G: 3 'तान्) (for the prior half)
B: 2-3 Di 3 T G: 2 देहान् (for देह) Dn:
Di-2 2-3 भिष्टु, D: 3 नित्यु (for भिष्टु) D: 3 पृथग्विध
Dci Dn: G: M देहान्निष्ठु (Dci 'हान्निष्ठु'; Dn: 'हान्नि
त्वा) पृथग्विधान् (for the post. half) — Lines 208-
212 = (var) 250 32-33 — (L 208) G: Ms-3
मविष्यति (Ms 'ते) तथा मृत्यो (for the prior half)
D: 2 भो, D: 2 ते, Bom ed भो (for वै) D: 3 प्रजां
(for प्रजा) — (L 209) B: 3 Di 1 नापध्यास्यामहे शुभे,
Dci तापाध्यायामहे शुभे (sic), Dn: तथा ध्यायाम्यह शुभे,
Dn: मा वध्यास्याम्यह शुभे, Di 1 नापध्यास्यामह प्रमो, D: 3
तद्विधास्याम्यह प्रमो, Di 3 तथा ध्या (D: 3 धा) स्यामह शुभे,
S तथा ध्या (G: 3 'धा दा) स्यामि (G: 'म) ते मय (G: M
शुभ) (for the post half) — (L 210) B Dci Dn:
Di 3 ममासह, D: corrupt, S तद्वान्ध (for समानते)
— (L 211) D: 3 तद् (for ते) Di om. (hapl)
from प्राणिना up to मारणे (in line 214) Di 3 ते
व्याधय प्राणविनाशनाय, S ते व्याधय प्राणिनां देहजा स्यु
— (L 212) B: (marg) 4 सहस्रियति (for मारयि)
Dn: reads from नरान् up to धरित्री (in line 216)
twice (without var) M: 2 हतासून् — (L 213) B
Dci Dn Di-3 3 3 नाध (B: माध, D: नोध) भस्ते भविता
प्राणिनां वै (B: Dci वेत्), G: 2 धर्मो न मृत्यो मरणे प्राणिनां
वै — (L 214) Di 3 हरणे (for मारणे) B Di वै (for
ते) — (L 215) D: 3 त (for त्व) T G: 1 M सर्वस्य,
G: विश्वस्य (for धमस्य) B: 4 Dci Dn D: 3 3 चेष्टा, B:
वेष्टा, Di 3 वैषा, D: 3 वैष, Di 3 देश, T देशा, G: 3
चैष्टा (for चैष्टा) — (L 216) Dn: D: 3 S (except
G:) धर्मो, D: 3 धर्मा (for धर्म्या) B: 3 धर्मनिष्ठा, D:
'भूता, Di 3 'नित्यो, M: 1 'भूत्वा (for नित्या) Di

एव धर्मस्ते भविष्यत्यन्तो [220]
 मिथ्यावृत्तान्मारयिष्यत्यधर्म ।
 तेनात्मान पावयस्वात्मना त्व
 पापेऽऽत्मान मज्जयिष्यन्त्यसत्त्वा ।
 तस्मात्काम रोपमन्यागत त्व
 सत्यज्यास सहरस्वेह जीवान् । [225]
 नारद उवाच ।
 सा वै सीता मृत्युसंज्ञोपदेशा-

च्छापाद्गीता बादमित्यववीतम् ।
 सा च प्राणान्प्राणिनामन्तकाले
 कामक्रोधौ त्यज्य हरत्यत्मका । [230]
 मृत्युस्तेपा व्याधयस्तद्वसूता
 व्याधी रोगो रुज्यते येन जन्तु ।
 सर्वेषा वै प्राणिना प्रायणान्ते
 प्राणा गत्वा मनिवृत्तास्तथैव ।
 वायुर्भीमो भीमनादो महौजा

धरिष्यां (for धरित्री). — (L 217) D₀₁ D₀₁ D₁ प्राणिन ,
 D₅ सर्वो (for प्राणान्) D₅ एतान् , D₁ 8 एषां (for
 इमान्) G₅ [अ]भिगच्छ (for नियच्छ) — After line
 217, 8 ins

पाप्मा तथा ते भविता कदाचि
 देव मया वै विनियुज्यसे त्वम् ।

[(L 1) G₁ M न चान्यथा , G₅ ततोऽन्यथा (for पाप्मा
 तथा) T G₅ 4 नो (for ते) G₁ M₁ 2 4 कथंविद्
 — (L 2) G₁ M₁ 2 4 चैव (for वै वि) M₅ 5
 विनियोज्यसे]

— (L 218) D₀₂ D₅ 6 om , D₄ च (for वै)
 G₅ कामकारान् , M₅-5 हर्षरोषौ (for काम) — (L
 219) B₂ सत्युज्य (for सत्यज्य) D₂ [अ]त (for त्व)
 B₂ G₁ सहरस्वेव (sic) , B₂ M₁ 5 'स्वेव , D₀₂ 'स्वेह
 (sic) , D₁ 8 'खेप , T G₂-5 सहर सर्व- (G₅ 'वै) ,
 M₁ 2 'सेव (sic) (for 'स्वेह) B₄ D₀₂ D₁ 8 5 जीव
 (for जीवान्) — (L 220) T G₁ देयां , G₅ एषां (for
 एव) B D₀₁ D₀₁ D₁-5 G₂ त्वा , D₀₂ D₅ (also as
 above) स (for ते) B₁ भविष्यति , D₄ भविष्यत , T
 G₁ भविष्यति (for 'भ्यति) D₄ धृत्वा (for [अ]नन्तो)
 — (L 221) D₀₂ मिथ्या धृत्वाय (sic) , D₄ प्रजा सर्वो ,
 G₂ मिथ्यावृत्तो (for 'वृत्तान्) D₀₁ D₀₁ सादयिष्यति , D₅
 मानयि (for मारयि) D₄ अधर्मत , G₂ अनत (for
 अधर्म) — (L 222) D₀₁ पाचयस्व , D₀₁ D₁ पाव-
 येक्ष (D₁ 'च) , D₄ पातयस्व , T G₁ 8 4 M (M₅
 orig.) द्वावयस्व , G₂ M₅ (inf lin) पाल , G₅ (inf
 lin as above) पावयित्वा (for पावयस्व) B₁ 8-5 D₀₁
 [अ]त्यये त्व , D₀₁ [आ]त्मने त्व , D₁ [आ]त्मदेह , D₅
 पापा , T G₁-4 M द्यपेक्ष , G₅ स्ववैश्य (for [आ]-
 रमना त्व) D₁ 8 तेनाथ (D₁ 'न थ) धै पावयस्याव्यये त्व
 — (L 223) B₁ 5 पापात्मान , B₁ D₅ T G₁ 8-5 M
 पापात्मानो , D₀₁ पापेष्वात्मान , D₀₂ D₁ 5 पापेना ,
 D₁ 8 पाप्मान वै , G₂ अपाप्मानो (for पापेऽऽत्मानं) B₁
 मज्जयिष्यमि , D₀₁ D₀₁ D₅-5 1 8 T 'यिष्यति (for मज्ज

यिष्यन्ति) B D₀₁ D₀₁ D₅ असत्यात् , D₀₂ D₅ G₁-4
 M असत , D₁ सत्यात् , D₁ 8 अधर्म , T अनत , G₅
 सत , G₅ (inf lin) अधर्म (for असत्त्वा) — (L
 224) D₀₁ D₀₁ तथा (for तस्मात्) B₁ 2 5 D₀₁ D₁ 5
 रोषम् ; B₁ corrupt (for रोषम्) D₁ अध्यागत , D₁
 अप्यामत (for 'गत) M₁ 2 च (for त्व) — (L 225)
 B D₀₂ D₅ अत , D₅ आशां , D₁ 8 S उभौ (for अत)
 B₁ 5 D₅ सहरस्वेति , D₄ 'स्वेव , D₅ 'क्षेव , D₁ 8 'स्वेव ,
 T G₂-5 M₅-5 सहर सर्व- , G₁ M₁ 2 सहर सर्व- (for
 सहरस्वेह) D₅ जीव , D₁ 8 भीर (for जीवान्)
 — Lines 226-248 = (var) 250 35-41 — (L
 226) S सा चैवमुक्ता मृत्युसंज्ञापदेशात् — (L 227) B₄
 च (for तम्) — (L 228) B₄ तु (for च) B₁
 (marg as above) 2 5 D₀₂ D₁-4 5 प्राण (for प्राणान्)
 D₁ 8 G₂ प्रायणान्ते , T G₁ 8-5 M₅-5 प्रायणान्ते , M₁ 2
 प्राणयते (for अन्तकाले) — (L 229) D₀₁ (before
 corr) संत्यज्य (for त्यज्य) D₀₁ सद्य (for हरति)
 B₁-5 D₅ अशक्ता , B₅ D₀₂ D₅ अशक्त्या (for असक्ता)
 S कामक्रोधौ सहरत्येव हित्वा (G₂ मुक्ता) — (L 230)
 D₁ 8 त्वेव , T G₂ 8 त्वेषां (for तेषा) B₁ [आ]त्मप्रसूता ,
 B₂ 8 5 D₀₁ सुप्रसूता , B₄ स्वप्रसूता , D₀₂ D₁ 8 5-3 स
 प्रसूता , D₄ च प्र , T G₂-5 तत्र सूता , G₁ M₁ 2 त प्र
 (for तत्प्र) — (L 231) D₅ 8 रोगौ , T G₂-5 रोगैर्
 (for रोगो) D₀₁ D₀₁ D₁ T G₅ 4 युज्यते , D₁ 5
 रुज्यते (for रुज्यते) D₁ 8 S देह (for जन्तु) — D₅
 om. line 232 — (L 232) B₂ D₂ T G₂-5 च , D₀₂
 om (for वै) B₄ प्राणान्ते , D₀₂ D₄ M₁ 2 प्राणय-
 (D₀₂ 'या) ते , D₅ प्राणगीते , D₁ 8 प्राणकाले (for
 प्रायणान्ते) — After line 232, B D ins

तस्माच्छोक मा कृथा निष्फल त्व

सर्वे देवा प्राणिभिः प्रायणान्ते ।

[D₅ om line 1 — (L 1) D₄ त्वा (for त्व)
 — (L 2) B₁ 8 D₀₁ D₀₁ D₁-4 5 7 प्राणिनां (for
 प्राणिभिः) B₄ D₁ 2 7 प्रायणान्ते , D₀₁ प्रायणान्ते , D₄

भेत्ता देहान्प्राणिना सर्वगोऽसौ । [235]
नैवावृत्तिं नानुवृत्तिं कदाचि-
ष्वाप्नोत्युग्रोऽनन्ततेजा विशिष्ट ।
सर्वे देवा मर्त्यमज्ञा विशिष्टा-
न्त्रस्यापुत्र मा शुचो राजसिंह ।
म्वगं प्राप्नो मोदते स्वत्तनूजो [240]
नित्य रम्यान्वीरलोकाननाप्य ।

त्यक्त्वा दुःखं सगतं पुण्यकृद्भि-
रेषा मृत्युर्देवविष्टा प्रजानाम् ।
प्राप्ते काले सहरित्री यथाव-
त्स्वयं कृता प्राणहरा प्रजानाम् । [245]
आत्मानं वै प्राणिनो भ्रान्तिं सर्वे
नैनं मृत्युर्दण्डपाणिर्हि नस्ति ।
तस्मान्मृतान्प्राणानुशोचन्ति धीरा-

प्राणशते, D₂ प्रायणात्ते (for प्रायणान्ते) D₂ ते च प्राणा
न्याणिना प्रीणयत]

— (L 233) B D ग (D₂ न)त्वा वृत्ता, M₁ : प्राणान्त्वा,
M₂ (inf lin) प्राणा गता (for प्राणा गत्वा) — After
line 233, B D ins

एव सर्वे प्राणिनस्तत्र गत्वा
वृत्ता देवा मत्स्यद्राजसिंह ।

[(L 1) B₂ Dn₂ D₂ प्राणिना (for 'नम्') Dn₂
D₂ आनु गत्वा, D₁ चानु गत्वा, D₂ तनु गत्वा, D₁ :
ननिवृत्ता (for तत्र गत्वा) — (L 2) D₁ देवा, D₁
भूत्वा, D₁ गत्वा, D₂ om (for वृत्ता) D₁ देत्वा (for
देवा) D₂ मत्सना (for 'वद्') D₁ राजसिंह, D₂
यानि भूय (for राजसिंह)]

— On the other hand, S ins after line 233

एव मृत्युः प्राणिनां नय गत्वा
भूत्वा देवी मत्स्यतां यानि भूय ।

[(L 1) G₂ प्राणिनम् (for 'नां') — (L 2) G₂
[sup lin] भूत्वा (for भूत्वा) T देवि, G₁ : S M
देवा (for देवी) G₁ : M (M₂ [inf lin] as above)
यानि (for यानि)]

— (L 234) D₁ : भीष्म (for भीष्म-) — (L 235)
D₁ : मित्वा (for भेत्ता) B₂ Dc₁ (before corr) Dn₁
देह, D₁ : देहे (for देहान्) D₁ : प्राणिना (D₁ 'न'
(for 'नां') D₁ : S देह (G₂ 'हि')भूत (for सर्वगोऽसौ)
— D₂ om lines 236-237 — (L 236) D₁ : S G₁ :
M₁ : नैवावृत्ति (D₁ : 'पा वृ')त्तिर्, Bom ed नो वा वृत्ति
(for नैवावृत्ति) B Dc₁ Dn D₁ : S नैव (D₂ 'प') वृत्ति,
D₁ : S नानुवृत्ति, D₁ : नात्र वृत्ति, S नानिवृत्ति (G₁ :
M₁ : 'सि') (for नानुवृत्ति) — (L 237) Dn₁
प्राप्तोन्वत, Dn₂ D₁ : M₂ : प्राप्नोत्युग्रो, D₂ प्राप्नो
(for प्राप्नोत्युग्रो) B₂ (marg as above) : S Dc₁ Dn₁
G₁ : M₂ : S (inf lin as above) [S]नन्ततेजा, Dn₂
नष्टतेजा (for सन्त) — (L 238) B₁ : * * * हा (for

सर्वे देवा) B₂ मृत्यु (for मर्त्य) — After line 238,
D₁ : S ins

सर्वे मत्स्यां देवसंज्ञा विशिष्टा ।

[M₂ : मृत्युमज्ञा (for देव)]

— (L 239) G₁ सर्व (for पुत्र) T G₂ राजसिंह
— (L 240) D₁ स्वर्गे, D₁ : स्वर्ग (for स्वर्ग)
G₁ M₁ : प्राप्नो B₂ Dc₁ Dn₂ D₂ : S ते (for त्वत्)
— (L 241) D₁ नित्य रम्या लोकवीरानवाप्य — (L
242) Dn₂ D₂ : S स (Dn₂ om स) गत, D₁ पुण्यज,
D₂ स्वगत, D₁ : महत् (for सगत) — (L 243)
Dn₂ S एव (for एषा) Dn₂ D₁ : S देव (for देव)
D₁ : वृष्टा, D₂ : S सृष्टा (for दिष्टा) — (L
244) D₁ : काले प्राप्ते (by transp) B₁ : D₂ : S
महरती, B₂ 'रति, D₁ : 'रते (for 'रित्री) S काले
प्राप्ते सहरत्येव जतून् — After line 244, D₁ : S ins

रोगा क्षेते व्याधयो देहजाश्च ।

[D₁ : क्षेपां (for क्षेते) D₁ : देहयाता, G₂ देवजाश्च
(for देह)]

— (L 245) Dn₂ कृत्वा (for कृता) D₁ : S स्वय
कृता प्राणह (D₁ : 'हा')रा प्रजानां — (L 246) D₂
(before corr) क्रोधादय, D₂ (by corr) क्रोधादय (for
आत्मानं वै) Dn₂ D₂ प्राणिना, S (except G₂) देहिनी
(for प्राणिनो) — (L 247) B₂ नैव, B₂ S नैतान्
(for नैन) D₁ : निवृत्ति (for हिनस्ति) — (L 248)
D₁ वृत्तान्, D₁ : मृत्यु, G₁ M₁ : वृत्तान् (for मृतान्)
— (L 249) B₁ : Dc₁ Dn D₂ : S सत्त्व, B₂ : Dc₁
(marg sec m) D₂ मृत्यु, B₁ D₁ सत्य, D₁ : सर्व,
T त (for तत्त्व) D₁ धर्मसृष्ट, D₁ देव; D₂ देव
(for मक्षा) — After line 249, Dn₂ D₂ : S ins

इत्थं सृष्टिं देवकृतां विदित्वा

पुत्रान्नष्टाश्चोक्तमाशु त्यजत्स ।

[D₁ : S om line 1 — (L 1) Dn₂ देवकृता (for
देव) — (L 2) D₁ त्यजत्स (for त्यजत्स)]

स्तत्त्व ज्ञात्वा निश्चय ब्रह्मसृष्टम् ।

व्यास उवाच ।

एतच्छ्रुत्वार्यवद्वाक्यं नारदेन प्रकाशितम् । [250]

उवाचाकम्पनो राजा सखायं नारदं तदा ।

व्यपेतशोकं प्रीतोऽस्मि भगवन्नृपिसत्तम ।

श्रुत्वेतिहासं त्वत्तोऽद्य कृतार्थोऽस्म्यभिवाद्ये ।

तथोक्तो नारदस्तेन राज्ञा ऋषिवरोत्तम ।

जगाम नन्दनं शीघ्रं देवर्षिरमितात्मवान् । [255]

पुण्यं यशस्यं स्वर्गं च धन्यमायुष्यमेव च ।

अस्येतिहासस्य सदा श्रवणं श्रावणं तथा ।

एतदर्थेऽपि श्रुत्वा विज्ञाय स्वं च पाण्डव ।

क्षत्रधर्मं च विज्ञाय शूराणां च परा गतिम् ।

संप्राप्तोऽसौ महावीर्यः स्वर्गलोकं महारथः । [260]

अस्मिन्पुं परान्दृष्ट्वा प्रमुखे सर्वधन्विनाम् ।

युध्यमानो महेश्वासो हतः सोऽस्मिमुखो रणे ।

असिना गदया शक्त्या धनुषा च महारथः ।

तस्मात्परा धृतिं कृत्वा भ्रातृभिः सह पाण्डव ।

अप्रमत्तं सुसन्तुष्टं शीघ्रं योद्धुमुपाक्रमः । [265]

Colophon

सजय उवाच ।

श्रुत्वा मृत्युसमुत्पत्तिं कर्माण्यनुपमानि च ।

धर्मराज पुनर्वाक्यं प्रसाद्यैनमथाववीत् ।

गुरवः पुण्यकर्माणं शक्रप्रतिमविक्रमा ।

B1-3, 5 Do1 Dn1 D1 दैपायन उवाच, D1 नाकैपायन (sic) उवाच, D5 वैशं (for व्यास उवाच) — (L 250) B1 आत्मवद्, D2 अर्थवेद् (for 'वद्') D1 S प्रभाषित (for प्रकाशितम्) — (L 251) T महायान्, G2 सभायां, G5 सहाय (for सखाय) B2 S Dn2 D1-5 S G2 S तथा (for तदा) — (L 252) B1 मुनि (for ऋषि) — (L 253) B1-3 Do1 Dn1 च, B4 S Dn2 D1-5 तु, G1 [5]पि (for स) D1 S कृन्कृत्योमव त्वद् (for the post half) — Before line 254, Dn1 D1 ins दैपायन उवाच — (L 254) D1 7 S राज (D1 ऋषि)वरोत्तम, S देवर्षिसत्तम (for ऋषिवरो) — (L 255) B2 मन्दर, Dn1 D1 S [ज]नतर (for नन्दन) M2-5 पुण्यम् (for शीघ्र) Dn1 D1 S देवर्षिरपि नारद, S अशोकवनमात्मन (for the post half) — Before line 256, B1 ins व्यास उवाच — (L 256) S आयुष्य (for स्वर्ग्यं च) S स्वर्गीयं धन्यं (G1 S 'मर्थ')मेव च (for the post half) — (L 257) G1 (inf lin as above) M1 S यत्, G2 कथा, G5 M1 तदा (for सदा) Dn1 D1 S अध्येति य मदा राजञ्, Dn2 D1 S S अलेतिहासश्रेष्ठस्य (for the prior half) G1 S श्रावयेत्, M1 S 'यत्' (for ण) G5 तदा, M1 S ततः (for तथा) — (L 258) Dn1 D1 S एत (D1 'न'मर्थ पर श्रुत्वा, S एव (G1 M2-5 'त')मर्थ हि मष्टव (for the prior half) B2 (marg) स्यात्वा तर (sic), T G2-5 ज्ञात्वा चैव, M2-5 विज्ञाचैव (for 'य' त्व) D1 M1 च पाटव, T G2 S स पाटव (G2 'व'), G1 S हि पाटव (for च पा) B Do1 Dn2 D1-5 तत्र राजा (B1 सुभो भव) युधिष्ठिर (B1 'र'), G1 M1 S विज्ञात्वा चैव पाटव (for the post half) — (L 259) D1 S क्षत्रधर्म (D1 'क्षत्र धर्म') च, G1 (sup lin) क्षत्रधर्म हि, G1 (orig) क्षत्र चैव हि (for क्षत्रधर्मं च) D1 परामर्श

— (L 260) T G1 S M संप्राप्नोति, G2 S 'तोति (for संप्राप्तोऽसौ) D1 **वीर्यं, D1 S G2 महावीर (for 'वीर्य') B5 सुदुर्गम (for महारथ) — (L 261) B5 -धर्मिणां, D2 S धन्विन (for धन्विनाम्) — (L 262) D1 **श्वासो, G2 S महेश्वासाम् (G5 'सांस्') (for 'श्वासो) Do1 Dn1 D1 S हतो हि, T G2 M2-5 लक्तात्मा, G1 S M1 S लक्तात्मा, G5 लक्ता हि (for हत सो) — After line 263, B D ins

विरजा सोमसन्तु स पुनस्तत्र प्रलीयते ।

[B2 (marg) अस्मिन्पुं, B1 **पुत्रश्च, Dn1 D1 S सोमपुत्रश्च (for 'सन्तु') B2 S Do1 च, Dn1 D1 S तु (for स) Dn1 व्यलीयते, D1 'ल्यत्' (for प्रलीयते) B1 स पुनस्तत्र लीयते (for the post half)]

— (L 265) Dn1 तु मष्टव, D1 S सुमयच, T G2-4 'क्रुद्धो, G1 S M 'रन्ध्र (for 'नद्ध) Do1 क्षिप्र (for शीघ्र) B5 D1 S उपाक्रमत्, Dn2 D1 'क्रम, D5 उपक्रमे, D5 उपाक्रमात् (for 'क्रम) Dn1 D1 S शीघ्रं युद्धमुपाक्रम, S राजन्युध्यस्व शत्रुभिः (for the post half) — Colophon — Sub parvan B1 D1 अस्मिन्पुंवध — Adhy name B1 S S Dn1 मृत्युपाख्यान, B2 S (also) Do1 Dn2 D1 S मृत्युप्रजापतिमवाद, B1 प्रजापतिमृत्युसत्तावाद, D1 S मृत्यु सत्तावाद, D1 युधिष्ठिरविवाद, G2 व्यासयुधिष्ठिरसमागम — Adhy no B1 S Dn1 D1 G2 S 52, Do1 58, D2 48, T G1 S M 51 — Sloka no Dn1 58 — B2 reads line 266 twice — (L 266) D1 S S मृत्यो (for मृत्यु) — (L 267) S (except G2) व्यास (for वाक्य) Dn1 D1 S S [उ]त्तरम्, D2 तमथ (for [उ]नमथ) — Before line 268, B Do1 Dn2 D1-5 S G1 S M2-5 ins युधिष्ठिर उवाच — (L 268) Dn1

पूर्वराजपंथो ब्रह्मन्क्रियन्तो मृत्युना हता ।
भूय एव तु मा तर्प्यैवोमिरिमिदृह्य । [270]
राजर्षीणां पुराणानां ममाधासय कर्मणि ।
क्रियत्यो दक्षिणा दत्ता कैश्च दत्ता महात्मसि ।
राजर्षिभिः पुण्यकृद्भिस्तद्वान्प्रयत्नीतु मे ।
स्याम उवाच ।
श्रियम्य नृपते पुत्र सृज्यो नाम भूमिप ।

सखायौ तस्य चैवोमौ ऋषी नारदपर्वतौ । [275]
तौ कदाचिद्ब्रह्म तस्य प्रविष्टौ तद्विदक्षया ।
विविधचारिणौ तेन प्रीतौ तत्रोपतु सुखम् ।
त कदाचित्सुखासीन ताम्बां सह शुचिस्मिता ।
दुहिताभ्यागमत्कन्या सृज्य वरवर्णिनी ।
नारद उवाच ।
कस्येय चपलापाह्नी सर्वलक्षणसमता । [280]

सुमुन्या, D₁ s सुगन्त्या, T G₂-s सुगन्, G₁ M सुगन्ता (for सुगन्) — (L 269) B D स्याने, T G₂-s पूर्व (for एव) D₁-s राजन् (for ब्रह्मन्) D₁ s अष्टवान् (sic) (for क्रियन्तो) B Dc₁ D₁-s अनया मलवादिन (for the post half) — (L 270) D₂ नर्यैर्मा (by transp), S (except G₂-s) मा तर्प्यैर् B₂ T G₂-s तपस्य, Dc₁ मन्, Dn₁ D₁ s अभिवर्धय, D₁ परिहृय, D₁ अनु (for अभि) — (L 271) D₁ om (hapl) from वा पुराणानां up to राजर्षि (in line 273) — Dn₂ G₂ om line 272 — (L 272) B₂ s Dc₁ Dn₁ D₂ c s G₂ क्रियन्तो, D₁ s s G₁ क्रियन्तो (for क्रियन्तो) D₂ s c दैक्षिद्, S (G₂ om) काश्च (for कैश्च) D₁ वद (for दत्ता) — (L 273) T G₁ s s M₁ s राजभिः पुण्यकृद्भिस्तु (for the prior half) Dn₂ प्रवर्धयि, D₁ वीहि (for वीतु) Dn₁ D₁ s मां, Dn₂ ने (for म) — After line 273, S ins

स्याम उवाच ।

अन्येऽपि यज्वनां ऋका अन्ये चापि तपान्तिनाम् ।
क्षमावर्ता न श्रीन्तेऽसाध्यरा गच्छन्ति नागत ।
क्षत्रियस्य तु मग्नमिदं दृष्ट्वा हतस्य वा ।
पत्न्यमन्यन्मित्रादुर्धमशाम्भविने जना ।
वेदविद्यामननाना यज्वानं पुत्रिणश्च ये । [5]
तेभ्यः परार्था यज्वानो यज्वभ्यश्च ननुत्यज ।
म वीरो यज्वनो नित्यं क्षत्रियानां जुनिगत ।
लोकान्पुण्यतमानिष्ठानिति विदि विना पने ।
मर्षेण नृपनिष्ठानां शृणु यज्ञाशृपोत्तम ।
ताननिक्रम्य गच्छन्ति स्वर्गकामास्तनुत्यज । [10]
शुषिष्ठिर उवाच ।
मर्षेण यज्वना यज्ञ श्रोतुमिच्छामि सुव्रत ।
ऋषिणाश्चानुरूपेभ्यो दत्ता राजर्षिमत्तमे ।

[(L 1) G₁ M यज्विनां (for यज्वना) G₂ [s] पि च (by transp) — (L 2) G₁ M₂-s चाति, M₁ s चाति (for च श्रीत्) — (L 4) M₂ s s (sup lin) विशाखा (for विदा जना) — (L 5) G₂ क्षत्रिणश्च

(for पुत्रिणश्च) — (L 6) G₁ M पराध्या, G₂ 'र्था' (for 'र्था') G₁ M₂-s यज्विभ्यश्च, M₁ s यज्विभ्यश्च (for यज्वभ्यश्च) — (L 7) M₂-s म वीरो यज्विनोतीत्य (for the prior half) T G₂ क्षत्रियाद् (for 'यान्') G₂ M₁ अजुनिर् (sic) — (L 9) G₁-s M नृपर्षीणां (for 'सिद्धानां) — (L 10) G₁ s M यान् (for तान्) G₂ स्वर्गमष्ट, G₂ s 'मिच्छद्, M₂-s 'मार्ग (for 'कामाश्च) — G₂ om the ref — (L 11) G₁ M सर्वेषां यज्विनां यगात् (for the prior half) — (L 12) M₁ s ऋषिणाञ्च (for 'णाश्च) M₁ s अपि, M₂-s अभि (for अनु) G₁ M₁ s प्राप्ता (for दत्ता)]

— (L 274) B₁ (before corr) s (marg) श्वेतस्य, Dc₁ D₂ श्वेतस्य, Dn₁ D₂-s श्वेतस्य, Dn₂ सेन्यस्य, D₁ s स्तित्यस्य, D₁ T G₂-s चैद्यस्य, M₂-s श्वेतस्य (for श्वेतस्य) D₂ मजयो B Dc₁ Dn₂ D₁ s-6 नामत (for भूमिप) D₂ मजयो नामत पुरा (for the post. half) — (L 275) B₂ (marg) चैवेताव, Dn₁ D₁ s चास्तां द्वौ, D₂ वे चोमौ, S चाभूताम् (for चैवोमौ) B₂ s D (except Dn₁ D₂ s) ऋषी पर्वतनारदौ (for the post. half) — (L 276) G₁ M₁ s यद् (for तद्) — (L 277) D₂ चाधिनी, M₁ s साधितौ (for चाधितौ) Dn₁ D₁ s प्रीनो नारदपर्वतौ (for the post. half) — (L 279) Dn₁ D₁ चागमद्, M₂-s [अ]प्यग (for [अ]भ्यग) Dn₁ नश्य, D₁ s तत्र (for कन्या) Dn₁ D₂ सजय, M₂ (sup lin) पितर (for सृज्य) Dn₁ D₁ s सु (Dn₁ स) जय वाक्यममधीत्, T 'य वर्णिनी तदा (for the post half) — After line 279, B D ins

नयाभिवादित कन्यामभ्यनन्दयथाविधि ।

नरमल्लिङ्गाभिराशीभिरिष्टाभिरभित सिताम् ।

ता निरीक्ष्यामवीक्षाजय पर्वत प्रहसन्निव ।

[(L 1) Dn₂ [अ]भिवादितौ, D₁ s चावादित (for [अ]भिवा) Dn₁ D₂ तथाभिवादिनी कन्याम् (for the prior half) Dn₂ अभिनय (for अभ्यनन्दद्) — (L 2) D₁ s मालिगाभिर् Dc₁ Dn₁ D₁ s s आशीभिर् (for आशीभिर्) Dn₁ D₁ s अभिनय च, Dn₂ D₂ अभित सिता

उताहो भास्विदर्कस्य ज्वलनस्य शिखा त्वियम् ।
ही श्री कीर्तिर्हेति पुष्टि सिद्धिश्चन्द्रमस प्रभा ।

व्यास उवाच ।

एव ब्रुवाण देवर्षिं नृपतिं सृक्षयोऽनवीत् ।
ममेय भगवन्कन्या मत्तो वरमसीप्सति ।
नारदस्त्वग्रवीदेन देहि मङ्गमिमां नृप । [285]
भार्यार्थं सुमहच्छ्रेयं प्राप्तुं चेद्विच्छेदजनघ ।
ददानीत्येव सहृष्टं सृञ्जय प्राह नारदम् ।
पर्वतस्तु सुसङ्क्रुद्धो नारद वाक्यमग्रवीत् ।

हृदयेन मया पूर्वं वृता वै वृतवानसि ।
यस्माद्वृता त्वया विप्र मा गा स्वर्गं ययेच्छया । [290]
एवमुक्तो नारदस्त प्रत्युवाचोत्तर वच ।
मनोवाग्बुद्धिसभापा सत्य तोयमथाग्रय ।
पाणिग्रहणमन्त्राश्च प्रथित वरलक्षणम् ।
न त्वेषा निश्चिता निष्ठा निष्ठा सप्तपदी स्मृता ।
अनुत्पन्ने च कार्यार्थे मा त्व व्याहृतवानसि । [295]
तस्मात्त्वमपि न स्वर्गं गमिष्यसि मया विना ।
अन्योन्यमेव शप्त्वा वै तस्थतुस्तत्र तौ तदा ।

(for 'त' सिताम्) — (L 3) Ds स (for प्र-)]
— B D om the ref — (L 280) Do1 Ms कन्येय
(for कस्येय) B Do1 Dn D1-3 ४-४ चचलापाङ्गी, T
G2-4 त्वायतापाङ्गी (G2 'गा), G1 ४ M चायतापाङ्गी (for
चपलापाङ्गी) S सप्तदा (for समता) — (L 281) S
उपा सिद् (for उताहो) B D2 भा सिद्, Dn1 नो
स्युर, Dn2 D4 वा सिद्, D5 वाचिर्, D8 चाचिर्, G4
का सिद् (for भास्विद्) D1 शिवा, D5 प्रभा (for शिखा)
Dn1 D7 ४ [अ]पि ना, G1 M1 २ स्वय, Ms ४ त्विव,
Ms त्विह (for त्वियम्) — (L 282) B (except B3)
Do1 D1 २ श्रीही (by transp) G1 M1 २ कृतिर्, Ms
om (for कीर्तिर्) Dn1 D7 ४ S सिद्धिस्तुष्टिश्च (for पुष्टि
सिद्धिश्च) MSS om the ref — (L 283) D4
(before corr as above) देवर्षिर् (for 'र्षि') Dn1
D2 ४ सजयो (for सु*) — (L 284) S वत्सा (for
कन्या) D7 ४ वर्य, S वर्या (for मत्तो) Dn1 D7 ४
इहेप्सति, Dn2 D5 ४ G1 M असीप्सती (for 'प्सति')
— (L 285) Dn2 D3 ४ ४ M1 २ एनां (for एन) D5
सत्य (for मङ्गम्) Dn2 D3-४ सुता (for इमां) T G2-4
इति (for नृप) — D3 ४ om line 286 — (L 286)
T G Ms-४ भार्यार्थे, M1 २ 'र्षी (for 'र्षे) T G3 ४ त्व
(for सु) G2 तेज (for श्रेय) D4 भार्यार्थं समनुश्रेय
(for the prior half) Dn2 प्राप्त B1-4 Do1 Dn2
D1 २ ४ G2 नृप, B2 (marg) ४ प्रभो, D4 पद (for
जनघ) — (L 287) Dn1 D2 ४ ४ ४ ४ ददामि (for 'नि')
T G2 ४ ४ M सुप्रीत (for सहृष्ट) G5 ददामीत्यग्रवीत्प्रीत
(for the prior half) Do1 (before corr) Dn1 D1
२ ४ सजय, S प्राञ्जलि (for सृञ्जय) — After line
287, S ins

व्यास उवाच ।

एवमुक्ते नृपतिना क्रोधपर्याकुलेक्षण ।

— (L 288) Dn1 D7 ४ च (for तु) D4 om सु
— (L 289) Dn1 D7 ४ पूर्वं मम हिन विदन् (D7 ४ वि

ध्यन्) (for the prior half) Dn1 D7 ४ भार्या न (for
वृता वै) — (L 290) D4 तस्माद् (for य*) D4
मया D5 पूर्वं (for विप्र) Dn1 D7 ४ यस्मात्त्र विवृता पूर्वं
(for the prior half) B2 Dn2 D1-3 ४ ययेप्सया (for
ययेच्छया) Dn1 D7 ४ तस्मात्स्वर्गं न (Dn1 'स्तगात्र) यास्य
सि (D5 'ति) (for the post half) — For lines
289-290, S subst

पूर्वं ममेमां मनसा विद्धि भार्या वृतामृषे ।

तस्मादवोचस्त्वं तस्मात्स्वर्गमार्गं न गच्छसि ।

[(L 1) T1 मयैव, G1 M1 २ मयेय, Ms-४ मयेमां
(for ममेमां) — (L 2) G1 M तस्मादवाचरस्तस्माद् (for
the prior half)]

— (L 291) Dn1 D7 ४ त्वसौ राजन् (for नारदस्त)
— (L 292) Dn1 D7 ४ सभापार (D7 'न्), D2
सदत्ता, G2 सभाप्या, M1 २ सभाप्य (for 'पा) B
Do1 Dn2 D1-3 दत्ता चोदकपूर्वक, Dn1 D7 ४ सत्य नोपम-
(Dn1 नापि म) या कृत (for the post half) — Lines
293-294 = (var) Manu 8 227 — (L 293)
Dn2 D5 ४ -मत्रश्च Dn1 प्राप्त (for प्रथित) B1
Dn1 D7 ४ S दार- (for वर) — (L 294) B1 D5
G5 न त्वेषां, Do1 D7 ४ नन्वेपा, T G2-4 न तेषा (for
न त्वेषा) Do1 निष्ठिता (for निश्चिता) Dn1 सा च (for
निष्ठा) B4 सप्तपदे, D4 G1 M साप्तपदी D2 सतां,
D5 सता (for स्मृता) T G5-४ त्वया सा मनसा स्मृता (for
the post half) — (L 295) Do1 D5 अनुत्पन्नेव
B1 २ (marg) ४ Do1 भार्यार्थे, B2 निष्ठाये, Dn2 कार्यार्थे
(for 'र्षे) Dn1 D7 ४ S एव विद्वास्तु (Dn1 D7 ४
'द्वान्त) मां (T G3 ४ M1-४ ४ मा) यस्माद् (for the prior
half) D5 मत्तो, D5 मा त्व, S अनु (for मां त्व)
Dn1 D7 ४ अज्ञानाच्छप्तवानसि (for the post. half)
— (L 296) Dn1 D7 ४ विना मया (by transp)
— (L 297) B1 अन्योक्तम् (for 'न्यम्) B1 एव (for
एव) B1 ३ ४ Do1 (marg as above) Dn1 D7 ४ G1 M

सुत्रयो ऽपि वै विप्रान्यानाच्छादनमोजनै ।
पुत्रकाम पर शक्त्या यत्नेनोपाचरच्छुचि ।
तस्य प्रमथा विप्रेन्द्रा कदाचित्पुत्रमीप्सव । [300]
तप स्वाध्यायनिरता वेदवेदाङ्गपारगा ।
सहिता नारद प्राहुर्देव्यस्यै पुत्रमीप्सितम् ।
तथेयुक्त्वा द्वित्रैरुक्त सुत्र्य नारदोऽप्यवीत् ।
वर वृणीष्व भद्र ते यादय पुत्रमीप्सितम् ।
तथोक्त प्राञ्जली राजा पुत्र वधे गुणान्वितम् । [305]

यशस्विन कीर्तिमन्त तेजस्विनमरिंदमम् ।
यस्य सूत्र पुरीष च ह्रेद स्वेदश्च काश्चनम् ।
सुवर्णेष्टीविरित्येव तस्य नामाभवत्कृतम् ।
तस्मिन्वरप्रदानेन प्रवर्धयामि ते धने ।
कारयामास नृपति सौवर्णे मयमीप्सितम् । [310]
गृहप्राकारदुर्गाणि ब्राह्मणावसथान्यपि ।
शय्यामनानि यानानि स्थाली पिठरमाजनम् ।
तस्य स राज्ञो यदेष्टम बाह्याश्चोपस्कराश्च ये ।

नाबुक्त्वा, T G₂-s उक्त्वा तु (G₁ om तु) (for ग्रन्था वै)
B₁ तु (for वै) B₁ : s Dc₁ (marg as above) जन्तु
स्रृष्ट प्रति, Dn₁ D₁ : s S नत्र म (T G₂-s यथा म) कृत
मृषु (for the post. half) — (L 298) Dn₂ om
from यो ऽपि up to चिद् (in line 300) D₃ अय मो
(for सूत्रयो) B₁ [s] पि हि नान्, T G₂-s [s] न्ययद्, G₁
M₁ : [s] न्ययन्, G₁ [s] न्ययन्, M₂-s [s] न्यययद्
(for ऽपि वै) Dn₁ D₁ : s नौ विप्रौ (for वै विप्रान्)
B₁ D₁ : s अय मोनि नृपो विप्रान्, Dc₁ सूत्रयो ऽपि नृपो
विप्रान् (hypermetric) (for the prior half) S नाना
च्छादनमोजनै (for the post. half) — (L 299) B₁
मन्था (for शक्त्या) B₁ : s D₂ यत्नाद्य, Dn₁ D₁ : s काप्तेन
(for यत्नेन) Dc₁ D₁-s उपचरद्, T G₁-s M अहरद्,
G₁ आहारयद् (for उपचरद्) B₁ शिवै, D₃ शने (for
शुचि) — (L 300) S पुत्राङ्गिन (for 'मीप्सव')
— D₁ om. lines 301-303 — (L 302) S वन् (for
पुत्रम्) Dn₂ इप्सने (for इप्सितम्) — (L 303)
Dn₁ D₁ : s हि देवर्षि, S द्वित्रैरुक्त (G₁ M₁ : 'रु') (for
द्वित्रैरुक्तः) D₁ : s मत्रय — After line 303, B D (D₁
om) ins

तस्य प्रमथा राज्ञे पुत्रमीप्सन्ति ब्राह्मण ।

[B₁ (marg) रिमनि, B₁ (orig) इच्छति (for इप्स
नि) D₂ वरमीप्सन्ति शुभगा (for the post. half)]

— Before line 304, T G₃-s ins नारद — (L 304)
Dn₁ D₁ : s इप्सने, S इच्छति (for इप्सितम्) — (L 305)
B₁ अयोक्त, Dn₂ D₁ : s तयोक्त — (L 306) Dn₁
D₁ : s अनिदित (for अरिंदमम्) S श्रुतीयमनिदि (M₁ :
'तदि') त्र (for the post. half) — (L 307) M₁ : यय
(for यस्य) D₁ : s सूत्र- (for सूत्र) B₁ : s Dc₁ D₂ : s
ह्रेदस्वे (B₁ 'स्वा') दौ, Dn₂ D₁ : s ह्रेदस्वेद, S स्वेद ह्रेद (for
ह्रेद स्वेदश्च) — After 307, Dn₁ D₁ : s S ins

मर्व मवेत्प्रमादादे तादृश तनय वृणे ।
तथा भविष्यतीत्युक्ते जज्ञे तस्मेप्सित युव ।
वाञ्छनम्यावत् शोमान्प्रायच्छद्गु वंक्षितम् ।

मदनन्तस्य नेत्राभ्यां वमत धीवतोऽपि वा ।

सूत्र स्वेद पुरीष च मर्व भवति काश्चनम् । [5]

[(L 1) M₂-s भवद् (for मवेद्) Dn₁ D₁ : s G₂
स्वप्रमादाद् (for प्रमादादे) Dn₁ D₁ : s पुत्रजन्म वृणोम्यद्
(for the post half) — (L 2) G₂-s M₂-s उक्त्वा
(for उक्ते) Dn₁ जातम्, D₁ यज्ञे (for जज्ञे) — (L
3) Dn₁ D₁ : s कौवन मागर (for नस्याकर) G₁ : M₁
: s प्रायश्च (for प्रायच्छद्) M₁ (sup in) कौवन
(for काश्चिनम्) T G₂-s M₂ प्र (M₂ प्रा) प्रादाद्य सुवाक्षिन्
(M₂ 'त') (for the post half) — (L 4) T G₂-s
अपयद् (for रुदयम्) Dn₁ तत्र (for तस्य) G₁ रुदि-
तस्य च नेत्राभ्याम् (for the prior half) D₁ वमन (for
'न') D₁ स्तीवतो, D₃ ह्यो (for ह्यो) T G₂-s रुद-
तस्य नेत्रज, G₁ : M अपतत्तत्र (G₁ 'स्य') नेत्रज (M₂ कौवन)
(for the post half) — (L 5) S पुरीष स्वेद (G₂-s
'दश्च') (for स्वेद पुरीष) G₁ M₁ : सुवर्णमभवत्तत (for
the post half)]

— (L 308) D₁ स्वर्ण (for सुवर्ण) B Dc₁ Dn₂
D₁-s एव (for एव) D₁ सुवर्णवीचिन त्वेव, G₁ सुवर्ण
हनमित्वेव (for the prior half) Dn₁ D₁ : s तदा,
Dn₂ D₂-s क्षितौ (for कृतम्) — (L 309) B₁ प्रदाने
तु, Dn₁ D₁ : s प्रमादेन (for -प्रदानेन) B (B₁ marg)
Dc₁ D₁ : s वर्षयति, Dn₂ वनयति, D₁ प्रविद्धति (for
प्रवधति) D₂ : s वर्षयत्यमित धन, S प्रवृद्धस्त्वमित्यर्थेनै (for
the post half) — (L 310) G₂ : s सर्व सौवर्ण
(by transp) — (L 311) S आ (T प्र) प्राद- (for
प्राकार) G₂ -शृगाणि (for -दुर्गाणि) Dc₁ Dn₁ D₁ : s
M₂ : च (for [अ]पि) T G₂-s M₂ ब्राह्मणावसथानपि
(for the post half) — (L 312) Dn₁ दुर्गाणि,
D₃ G₁ पानानि (for पा) D₁ : s शिष्यामनानि दुर्गाणि
(for the prior half) B₁-s D₁ : s १ : s T G₁ : s M
पीठर, D₂ : s पीठानि, D₁ पीठ च (for पिठर) — (L
313) B₁ : s Dn₂ D₁ : s राजोपि, M₂-s राजस्तु (for
स राजो) T G M₂-s तद्, M₁ त्वद् (for यद्) Dn₁
D₁ : s तस्य राज्ञो यदेष्टम (for the prior half) T G₂-s

मवं तत्काञ्चनमय कालेन परिवर्धितम् ।
 अथ दस्युगणा श्रुत्वा दृष्ट्वा चैनं तथाविधम् । [315]
 समूय तस्य नृपते समारब्धाश्चिकीर्षितुम् ।
 केचित्तन्नाम्नुवत्राज पुत्र गृह्णीम वै स्वयम् ।
 सोऽन्याकर काञ्चनमय तस्य यत्न चरामहे ।
 ततस्ते दस्यवो लुब्धा प्रविश्य नृपतेर्गृहम् ।
 राजपुत्र ततो जहु सुवर्णष्टीविन बलात् । [320]
 गृह्णीमनुपायज्ञा नयिन्वाथ वन तत ।
 हत्वा विद्रास्य नापश्यन्सुलुब्धा वसु किञ्चन ।
 तस्य प्रार्णविमुक्तस्य नष्ट तद्गद वसु ।

दस्यवश्च तदान्योन्य जह्मूर्ध्वा विचेतम् ।
 हत्वा परस्परं नष्टा कुमार चाद्भुतं मुनि । [325]
 अममान्य गता घोरं नरकं दृष्टकारिण ।
 त दृष्ट्वा निहत पुत्रं वरदत्त महातपा ।
 विललाप सुदुःखार्तो बहुधा करुण नृप ।
 विलपन्त निद्राम्नाय पुत्रदोषकहतं नृपम् ।
 प्रत्यदस्यत देवर्षिर्नारदो नृपमनिघौ । [330]
 उवाच चैनं दुःखार्तं विलपन्तमचेतनम् ।
 सृज्य नारदोऽभ्येत्य तस्मिन्निबोध युधिष्ठिर ।
 कामानामवितृप्तस्त्वं सृज्येह मरिच्यमि ।

चाभ्यनराश (for चोपस्कराश) G1 M बाह्य चा (M1 *क्षमा)
 भ्यतर च यत् (for the post half) — (L 315) G5
 मवं (for श्रुत्वा) D5 चैव, T G1 2.4 M चैव (for
 चैन) B2 दृष्ट्वा चैव तथाविध, G5 दृष्ट्वा चैव तथागत (for
 the post. half) — (L 316) Dn1 D7 8 समूय, S
 अशुभ (for समूय) B1 3-5 Dn1 चिकीर्षित (for *र्षितुम्)
 Dn1 D7 8 समारमधि (Dn1 *म चि) कीर्षित (for the post
 half) — (L 317) S कश्चित्तन्नाम्नुवत्राज (for the
 prior half) D2 8 T G2 गृह्णीम (for गृह्णीम) Dn1
 D7 8 S वय (for स्वयम्) — (L 318) B1 यो (for
 यो) T G2-4 [S]स्याकर, G1 द्याकर, M1 2 द्याकर
 (for स्याकर) B2 सुवर्णस्य (for काञ्चनस्य) D1 नष्ट
 (for नस्य) Dn2 D4-5 करामहे, D3 च कुर्महे (for चरा
 महे) B1 8 Dc1 प्रयत्नं करवामहे, B2 तत्र नष्ट चरामहे,
 Dn1 D7 8 नस्य मूलं हरामहे, S तस्मिन् (G5 *म्याप) न तु
 (G2 च) कुर्महे (for the post. half) — (L 319) S
 प्रविष्टा (for *श्य) — (L 320) B1 2 5 Dc1 नष्टा,
 B2 4 तथा (for ततो) — (L 321) Dn1 D7 8 ने ह्ये-
 नम्, D4 गृह्णीम (for *नम्) Dn2 अनुपाजगम् (for
 *पायज्ञा) B D नीत्वारण्य (D1 8 *त्वा वन) मचेतम् (for the
 post half) — (L 322) Dn1 D7 8 [ज]पि तस्य, D5
 विशिष्य (for विशस्य) B D (except D7 8) च (for
 न) B Dc1 Dn2 D1-5 तु (D1 ल) म्या वसु न किञ्चन (for
 the post half) — (L 323) D4 S वियुक्तस्य (for
 विमु*) D5 तु (for नष्ट) B1 वरज (for वरद) Dn1
 D7 8 न किञ्चिद्दृष्टुर्वसु, D3 8 नष्ट चैवामवदसु, S नष्ट
 तत्वाञ्चनं (G1 2 M1 2 व) (for the post. half) — (L
 324) G4 ततो (for तदा) Dn1 D7 8 हत्वा, S जग्मुश्च
 (for जह्मर्) S लभत्वा (for मूर्त्वा) G5 विचेतम् (for
 म) — (L 325) T G2-5 दृष्ट्वा, G1 2 M दृष्ट्वा
 (for नष्टा) D4 हत्वा परममरण्या (for the prior half)
 D4 वपु (for मुनि) S कुमार चाद्भुतप्रस (G5 *त प्रिय)

(for the post half) — (L 326) Dn1 D7 8 G5
 नष्टा, G1 M1 2 गत (for गता) Dn2 सघो (for घोर)
 S मोष (for दृष्ट) Dn1 D5.1 8 G1-3 8 M1 2 चारिण
 (for चारिण) — (L 327) D5 वर (for वर-)
 D7 8 दान (for दत्त) B2 (marg) महामना, Dn1
 D7 8 *त्तनां, G1 *नृपा, M2-5 *यज्ञा (for *तपा).
 — (L 328) D4 म (for सु-) G5 सृज्य (for बहुधा)
 G5 M2-5 नृप — B1 om line 329 — (L 329)
 G4 शोकाहत, G5 शोकगत (for *हत) — (L 330)
 M1 2 प्रत्यपद्यत (for *इत्यन) B5 D2 तस्य (for नृप)
 — (L 331) Dn1 [ए]न तु (for चैन) — (L 332)
 D1 2 1 मन्व (for सृज्य) Dn1 पुत्र, D5 [S]दत्त, S
 यद्यत् (for सभ्येत्य) Dn1 शर्नोत्कठित नृप (for the
 post. half) — After line 332, Dn1 ins

उवाच नारदश्चैनं पुत्रं पोदशगजकम् ।

शोकापनोदकेनैव नन्निबोध युधिष्ठिर ।

while S ins

नाम्न उवाच ।

त्यज शोकं महाराजं बह्व्यं त्यज बुद्धिम् ।

न मृतं शोचतो जीवेन्मुक्तो वा जनाधिप ।

त्यज मोहं नृपश्रेष्ठ न शोचन्ति मन्त्रिणा ।

धीरो भवान्महाराजः ज्ञानवृद्धोऽपि मे मनः ।

[(L 1) G2 बुद्धिमान् (for *मन्) — (L 2) M1 2
 मुक्त (for मृत) G5 नराधिप (for जना) — (L
 3) G5 M2-5 शोक (for मोह) M2-5 मुञ्चति (for
 शोचन्ति) T G M1 2 न हि मुञ्चति त्वदिषा (G5 तत्परा)
 (for the post half) — (L 4) T G1 2 M1 2 4 5
 मन्, M2 मन् (for मवान्)]

— (L 333) D2 सजय T G2 मविष्यासि (for मरि*)
 — B2 om line 334 — (L 334) G5 पते (for

यस्य चेतने चम गेहे दक्षिता ब्रह्मवादिन ।
 आविशितं मरुतं च मृतं मृत्युयं शुभ्रम् । [335]
 मवर्तो याजयामास न्यधया य वृहस्पते ।
 बभूवै राजर्षये प्रादाद्वरं य भगवान्प्रभु ।
 ईम हिमवत पाट यियेभोर्विविधै सर्वै ।
 यस्य मेन्द्रा मरुद्वणा वृहस्पतिपुरोगमा ।
 देवा विश्वसृज सर्वे यजान्हुर्महात्मन । [340]
 यज्ञवाटन्य मौवर्णां सवे चामन्परिच्छदा ।
 यस्य सर्वं नदा ह्यज्ञ भनोऽभिप्रायग शुचि ।
 कामतो बुभुजुर्विप्रा सर्वे चाक्षार्थिनो जना ।

यस्यो दधि दृष्ट क्षौद्रं मध्यं भोज्यं च शोभनम् ।
 यस्य यज्ञेषु सर्वेषु वासात्याभरणानि च । [345]
 ईप्सितान्युपनिष्ठन्ति प्रसृतान्येदं पारगान् ।
 मरुतं परिवेष्टारो मरुत्स्यामवन्वृहे ।
 आविशितं राजर्षीर्विधे देवा समसद ।
 यस्य वीर्यवतो राज्ञः सुवृष्टया मस्यसपट ।
 हविर्मिस्तर्पिता येन सम्यक्कृत्सैर्दिवौकस । [350]
 ऋषीणां च पित्राणां च देवानां सुखजीविनाम् ।
 ब्रह्मचर्यं धृतं सुवैर्यजैर्दानेन चानृण ।
 शयनामनयानानि स्वर्णराशीश्च दुस्त्यजा ।

यस्य) D₁ चेतने, T G₂ ५ त दे, G₁ M ते वै, G₃ बभूव (for चेतने) M₂-५ स्वयं (for वयं) B₁ नस्य त्वेन वदेह (for the prior half) B₂ जनायाविशितं मृतं, Dn₁ D₁ द्रु (D₁ तु)माना इहाम्भे, Dn₂ D₂-६ किं करि पक्षि (Dn₁ D₁ 'पक्षि, D₂ पक्षि)वै विमो, D₃ मदा दादा इहाम्भे, S अश्वनादा उपाम्भे (for the post. half) — (L. 335) D₁ ५ T अविशितं, D₂ G₁ ५-५ M आवि (for आवि) B₁ Dc₁ D₂ ६ चन, D₃ वै (for च) D₁ ६ सुवद (for सुवद) D₁ २ ३ S (except M₂) शुभ्रम् (for 'न) Dn₁ D₁ १ ३ मृतं शुभ्रम् मृत्युयं (for the post. half) — (L. 336) B₁ मवर्तो (for मवर्तो) B Dn₂ D₁-६ वै, Dn₁ D₁ ३ म (for य) Dc₁ देवाश्चैव वृहस्पते (for the post. half) — (L. 337) B₁-३ Dc₁ D₁ ३ धन य, Dn₁ D₁ ३ वर वै, D₃ ६ वदो, S सुप्रोतो (for वर म) B₁ प्रभो, S (M₁ sup lin as above) भव (for प्रभु) — (L. 338) Dn₁ D₁ ३ हेम, D₁ हेन, G₂ मोम (for हेन) D₁ पाय, D₁ ३ ५ पाय (for पाय) T पिपक्षोर, M₁ (sup lin as above) इयक्षोर (for यिय) D₁ मष्टे, D₂ ३ सवे (for नवे) — (L. 339) B₁ ३ (marg) दृग्गता, B₂ ३ ३ Dn₂ D₁ ३-३ [अ]मर, Dn₁ D₁ ३ S मवर्णा (for मवर्णा) — (L. 340) D₂ पाथे (for सर्वे) T G₂-५ M₂-५ आहुर (for ऊहुर) B₁ ३ यज्ञ (B₁ नय)ने च महीय (B₁ 'म)ते, B₂-३ Dc₁ D₁-२.६ यजननि समा मवे, Dn₁ D₁ ३ १ ३ यजना (D₁ ३ न)ते महीयने (Dn₁ D₁ 'ते), Dn₂ यज्ञेयुर्महीयते, G₂ म शत्राहुर्महात्मन (for the post. half) — (L. 341) B₁ यशरानस्य मौवर्णा, Dn₁ D₁ १ ३ G₂-५ यज्ञवाटश्च मौवर्णा (G₂-५ 'णा), G₁ M 'वाट च मौवर्णा (for the prior half) D₁ १ ३ वामन्, S चान्ये (for वामन्) — (L. 342) Dn₁ D₁ ३ यस्य सपन्नमप्यन्न (D₂ om. (hapl) मध्यन्न), S उपन्यासेषु (G₁ M 'न) यमप्यन्न (for the prior half) B₁ G₃ [s]मिप्रायक, D₂ T G₂-५ 'प्रायन (for 'प्रायग) — (L. 343) S नार्धं बुभुजिरे विप्रा (for the prior half) D₃

om सर्वे D₁ M₂ वाक्षार्थिनो, G₁ चान्यार्थिनो, G₃ पाना (for चाक्षा) B₁ Dn₁ D₁ १ ३ T G₂-५ M₂-५ द्विजा (for जना) G₁ M₁ २ सर्वे चान्ये पृथग्जना (for the post. half) — (L. 344) Dn₂ D₂ ३ ६-३ मध्यं (for मध्य) Dn₁ सुशोभन, Dn₂ च भोजन (for च शोभनम्) — (L. 345) Dn₁ चाक्षानि, D₃ वासाभि (for सर्वेषु) B₁ D₁ यस्य सर्वेषु यज्ञेषु (for the prior half) D₃ रत्नानि (for वासाभि) — (L. 346) B₂-५ D₁ २ उपनिष्ठन्ति B₁ २ D₂ प्रसृष्ट, B₁ २ (both marg) प्रभृतं, B₃ प्रहृष्ट, B₄ ६ D₁ ३ प्रहृष्टान्, Dc₁ Dn₁ प्रहृष्ट, Dn₂ प्रहृष्टान्, D₁ प्रसृज (sic), D₂ प्रविष्टान्, D₁ ३ प्रक्षिप्तान्, M₂-५ प्रथिनान् (for प्रच) Dn₁ D₁ ३ -पारगा, D₁ ६ -पारो (for गान्) — With lines 347-348, cf. 12 29 19 — (L. 347) G₃ om from मरुतं up to गद्य (in the prior half of line 349) Dn₁ D₁ १ ३ S (G₃ om) [अ]वमन (for [अ]मवन्) — (L. 348) Dn₁ M₁ अविशितस्य, G₁ M₂-५ आ (M₂ अ)वी (for आवि) Dn₁ हृत्तोमिर्, D₁ ३ हृत्तोमिर्, T G₁ ३ ३ ५ M₁ ३ क्षत्तोमिर्, M₂-५ यततो (for गतयैर्) — (L. 349) B₃ D₁ तस्य (for यस्य) S (G₃ om.) राजन् (for राद्य) Dn₁ मद्गृष्टा, D₁ सुदृष्ट, D₁ ३ सुवृष्टा (for सुवृष्ट्या) B₁ द्रव्य (for मस्य) D₁ -सपदा — (L. 350) Dn₁ D₁ ३ देवा (for येन) M₁ धम- (for सम्यक्) Dn₁ D₁ ३ T G₂-५ M₂-५ वृत्ता, Dn₂ D₂ वृत्तेर्, D₂ वृत्त्यैर्, D₃ वृत्तेर्, D₁ वृत्तो (for वृत्तेर्) — (L. 351) D₁ सुखजीवन, S उपजीविना (for सुखजीव) — (L. 352) Dn₁ D₁ ३ ब्रह्मचर्य, D₁ 'चर्ये (for 'चर्य-) B D -शुसिमु- (D₂ 'म)वैर्, G₂ सुवधनेर्, G₃ -धुतेनव (for -धुतवृत्तेर्) Dn₂ om from यज्ञे up to इच्छया (in line 354) T G₃ ५ धर्मेर्, G₂ सुवैर् (for वदेर्) G₂ वानृण, G₃ वा नृपा (for चानृण) B D सर्वदा (D₁ नवेदा, D₂ ६ सर्वदा, D₁ ३ सर्वे दा)नेश्च सर्वदा (for the post. half) — (L. 353) Dn₁ D₂ ६ ६ -दानानि, D₃ पानानि (for -यानानि)

तत्सर्वममित वित्त दत्त्वा विप्रेभ्य इच्छया ।
 मोऽनुध्यातस्तु शक्रेण प्रजा कृत्वा निरामया । [355]
 श्रद्धधानो जिताल्लोकानां पुण्यदुहोऽश्वान् ।
 स चेन्ममार सृज्य चतुर्भद्रतरस्त्वया ।
 पुत्रास्पुण्यतरस्तुभ्य मा पुत्रमनुतप्यथा ।
 भयज्वानमदाक्षिण्यमधि शैलेखुदाहरत् ।

Colophon

नारद उवाच ।

सुहोत्र नाम राजान मृत सृज्य शुश्रुम । [360]

Dn1 D1 : -राश्यक्ष (for -राशीक्ष) B1 इत्यजान् B1
 3 : 4 Dn1 D2 : 3 S स्वर्णराशी (G2 : शी, G1 : जी) क्ष दुस्त-
 जान् (for the post half) — (L 354) B1 त (for
 तत्) Dn1 D1 : अनिश (for अमित) D1 द्रव्य (for
 वित्त) B D1 दत्त (for दत्त्वा) S इमित (for इच्छया)
 Dn1 D1 : विप्रेभ्यो दत्तमीप्सया (for the post half)
 — B1 om 355-357 — (L 355) Dn1 D1 : सोनुश-
 तक्ष, Dn1 सर्वध्यातस्तु, T G2 : 3 स्पर्धमान स, G1 : M
 य स्पर्धमान (for मोऽनुध्यातस्तु) D1 निरापठ (for मया)
 — (L 356) Dn1 श्रद्धधान T G2 : 3 श्रिया विनिजिता-
 ल्लोकान्, G1 M श्रद्धया निजिताल्लोकान् (for the prior
 half) S कामदुहो (G1 : 3 धो) (for पुण्यदुहो) Dn1
 D1 : 3 मपातोमावहा (D1 : 3 हो) श्वान् (Dn1 : 3 त्) (for the
 post half) — After line 356, B1-4 D ins

मप्रन मनुष्यामाय सदापलवान्धव ।

यौवनेन सहस्रान्द मरुतो राज्यमन्वशात् ।

[(L 1) D1 : 3 -नृपामाला, D1 -सुतामाला (for -नृपा)
 Dn1 D1 : 3 ता प्रजा सनृपामाला (for the prior half)
 Dn1 D1 : 3 सदापलवांधवा, D1 मदारी मृतवांधव (for
 the post half) — (L 2) D1 : 3 युवा शत (for
 यौवनेन) Some MSS मरुतो (for 'तो)]
 Lines 357-358 = 12 29 21 — (L 357) D1 सजय
 — (L 358) T G2 : 3 पुण्यतर, G1 : तमस्, G1 : तम
 (for तरस्) T G2 : 3 M1 (sup lin as above)
 मत्वा (for तुभ्य) D1 अनुतप्यथा (for तप्यथा) — (L
 359) S (except G1 M1) अदक्षिण्यम् (for अदा) B
 Dn1 D1 : 3 G1 अभि, Dn1 D1 : 3 अति (for अधि) Dn1
 (by corr) G1 शैल, D1 शैल्य, D1 : 3 शैल्य (D1 : 3 व्य),
 D1 क्षिल, D1 क्षिल (for शैल्य) B Dn1 Dn1 D1 : 3
 व्याहरन्, D1 : 3 [अ]वाहर, G2 : 3 [उ]दाहरन् (for
 हरत्) Dn1 अभि क्षिले म व्याहरन् (for the post
 half) — Colophon — Sub-parvan B1 अभिमन्यु

एकवीरमनाद्यप्यमित्राणामर्दनम् ।

य प्राप्य राज्य धर्मेण ऋत्विग्नहपुरोहितान् ।

अपृच्छात्मन श्रेय पृष्ट्वा तेषां मते स्थित ।

प्रजानां पालन धर्मो दानमिज्या द्वियज्य ।

पृतसुहोत्रो विज्ञाय धर्मेणैच्छद्दनागमम् । [365]

धर्मेणाराधयदेवान्वाणी शशृज्यस्तथा ।

सर्वोण्यपि च भूतानि स्वगुणैरप्यरज्यत् ।

योऽभुक्तेमा वसुमतीं स्तेच्छादविकवर्जिताम् ।

यस्मै ववर्ष पर्जन्यो हिरण्यं परिवत्परम् ।

हिरण्योदास्तथा नद्य सुहोत्रस्य महात्मन । [370]

वध — Adhy name B (except B1) Dn1 D1 : 3
 पोदशराजि (D1 : 3 जी) क, Dn1 D1 : 3 पोदशराजकीय, D1
 G2 पोदशराजक, T G1 पोदशराजके मरुत्तवक्ष्यन्, G1 : 3
 M1 : 3 पोदशराजके मरुत्तचरित — Adhy no B1 : 3 Dn1
 G1 : 3 53, D1 : 50, T G1 : 3 M 52 — Sloka no
 Dn1 54 — Line 360 = (var) 12 29 22³ — (L
 360) S (G2 damaged) सुहोत्र पाथिव चापि (for the
 prior half) D1 : 3 सजय (for सृज्य) D1 : 3 (except
 M1) शुश्रुम (for 'न) — (L 361) B1 : 3 Dn1
 D1 : 3 अनिशैरभिबोक्षित (Dn1 Dn1 D1 : 3 तु), B1 : 3
 D1 : 3 अमरैरभिबो (D1 : 3 पि वी) क्षितु (B1 : 3 त), Dn1
 D1 : 3 [अ]प्य (Dn1 : 3 या) नित्रै परिक्षित (D1 : 3 क्षत, D1 : 3 क्षित)
 (for the post half) — (L 362) Dn1 नवान्,
 D1 सखिन् (for ऋत्विग्) T G M1 : 3 : 3 नत्रि,
 M1 नत्र (for नत्रा) Dn1 D1 : 3 G1 M1 : 3 पुरोगमान्
 (for 'हितान्) — (L 363) Dn1 D1 : 3 मनानाप्य,
 S समान्य च (for अपृच्छद्) G1 चैषा (for तेषां)
 — (L 364) D1 : 3 पालने, D1 : 3 नो (for 'न)
 G1 द्विषां (for द्विषज्) — (L 365) Dn1 D1 : 3
 धर्मशै सुधनान, D1 om., S धर्मैच्छद्दनागम (for
 the post half) — (L 366) B1 : 3 Dn1 D1 : 3
 आराधयन् B1 D1 : 3 शशृ, Dn1 D1 : 3 शशृ (for
 शशृन्) Dn1 D1 : 3 S अनी (Dn1 : 3 जि) जयत् (for जय
 स्तथा) — M1 om (hapl) line 367 — (L 367)
 G1 M1 : 3 [ए]व (for [अ]पि) Dn1 D1 : 3 अप्य (D1 : 3 ल)
 रजयन्, Dn1 वानुरजयन्, D1 : 3 अनुरजयत्, S (M1
 om.) अन्व (for अप्य) — (L 368) S सो (for
 यो) D1 M1 : 3 मुक्त्वा, D1 मुक्ते (for मुहु) Dn1
 स्तेच्छादविवर्जिता, G1 दपि च वर्जिता (for the post
 half) — (L 369) B1 यस्मिन्, S तस्मै (for यस्मै)
 Dn1 D1 : 3 ववर्षति (for ववर्ष) D1 : 3 प्रति (for परि)
 B D (except Dn1 D1 : 3) वत्परान् (for 'रन्) — (L

यस्मिन्कृमान्कटकात्मन्यांश्च विविधान्यहन् ।

कामान्वयंति पञ्चन्यो रूपाणि विविधानि च ।

सौवर्णान्यप्रमेयानि वाप्यश्च क्रोशममिता ।

य तत्र शतमाहस्ताक्षरान्मकरकण्टपात् ।

सौवर्णान्यनितान्दृष्ट्वा ततोऽस्सयत वैऽनित्यि । [375]

तत्सुवर्णमपर्यन्त रावर्णिं कुरजाद्गले ।

ईजानो वितते यज्ञे ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत ।

सोश्चस्मेधमहमेण राजसूयगतेन च ।

पुण्यं क्षत्रिययज्ञंश्च प्रभूतवरदत्तिर्णि ।

काम्यनैमित्तिकाजन्त्रैर्गिणो गतिमवाप्तवान् । [380]

स चेन्ममार सृजय चतुर्भद्रतरस्त्वया ।

पुत्रास्तुप्यतरस्तुभ्य मा पुत्रमनुतप्यया ।

अयज्वानमदाक्षिण्यमधि शैत्येत्युदाहरत् ।

Colophon.

नारद उवाच ।

राजान पौरव वीर मृत सृजय शुश्रुम ।

य सहस्र सहस्राणां श्वेतानश्वानवासृजत् । [385]

तस्याश्वमेधे राजपदैर्दशादेशात्ममेयुषाम् ।

दिक्षाक्षरविधिज्ञाना नासीत्पत्न्या विपश्चिताम् ।

370) G₁ M₁: नदा, G₂ नतो (for नया) — For line 370, B D subst.

हेरिण्यान्त्र वाहिन्यं श्वैरिण्यो व्यवहन्तुग ।

[B₁ partly damaged Dn₁ D₁ ६ अनु (for नय) B₁ २-२ Dc₁ मरित (for वाहिन्य) Dn₁ D₁ ३ हिरण्या-
स्यान् (D₁ ३ 'प्याना)स्तन नयो, D₁ ३ 'रैर्यानुवहा नय', D₁
'नि ह मूनानि (for the prior half) B₁ ३ Dn₁ ह्यम
वन, B₁ भगवन्, Dc₁ D₁ ७ हवहन् (for न्य) B₁
द्वैर्योस्त्ववहन्तुग, Dn₁ D₁ ३ श्वैरिण्यो ह्यमवन्तुग (Dn₁
'त्युन') (for the post half)]

— (L 371) D₁ ३ यमै, G₂ मन्निन् (for य) T₁
ह्रान् B Dc₁ Dn₁ D₁ ६ ग्राहान् (Dn₁ D₁ ६ 'हक')
टकाक्षिन्, Dn₁ यमै कृमान्कटकाश्च (for the prior half)
— D₁ om line 372 — (L 372) D₁ ३ M₁ २ कामाद्
(for कामान्) Dn₁ D₁ ३ ववय (for वपति) G₁ ६
M₁ २ काम ववय पञ्चन्यो (for the prior half) G₂ रूपाणि
— (L 373) D₁ ३ ६ चक्रे च, T₁ G₂ ३ क्रो (T₂ को)शमु-
(for च क्रोश) Dn₁ D₁ ३ वाप्य कोशेन ममता (D₁ om.
ममता), Dn₁ वाप्यक्षके स्वममता, D₁ वाप्यक्षके मुनगता,
G₁ M₁ २ वाप्य क्रोशमममिता, G₂ वापी क्रोशमम
वाप्य क्रोशमुमिमित, M₁ (inf lin) वाप्य क्रोशममिता
(for the post half) — (L 374) G₂ सुपुत्र (for स
तत्र) G₁ (sup lin) तु प्रयुत- (for तत्र यत) B D
महत्त वा (D₁ ३ 'मवा)मनान्कुष्णा (Dn₁ 'व)न् (for the prior
half) B₂ मद्रान् (for नकान्) — (L 375) D₁ ६
सौवर्ण (for सौवर्णान्) B Dc₁ Dn₁ D₁ ३ विहि (D₁ 'ह')-
वान् (for पति) B Dc₁ Dn₁ D₁ ३ नदा, Dn₁ सदा,
T₁ G₂ २ निभ, M₁ २ [s]नधि (sic) (for सतिधि)
— Lines 376-377 = (var) 12 29 26 — (L 376)
D₁ सौवर्णम्, S हिरण्यन् (for सुवर्णम्) Dn₁ अपर्याप्त (for
'यन्त) D₁ ३ ३ जगले (for 'जाहले) — (L 377)
Dn₁ D₁ ३ इजानो विविधैर्यैर् (for the prior half) M₁ २

[s]म्यनहत (sic) (for ह्यमन्यत) — (L 378) D₁ ३ अश-
मेध- (for सोऽश) D₁ ३ सहस्राणि (for 'स्रेण) Dn₁
D₁ ३ G₁ M₁ (M₁ sup lin) वाजपेय- (for राजसूय)
— (L 379) G₂ 'धमैश्च (for 'यशैश्च) Dn₁ ३ लक्षणे (for
दक्षिणे) — (L 380) Dn₁ D₁ ३ काम्यनैमित्तिका इष्टि,
D₁ ३ 'सिदैर्यैर् (for the prior half) B₁ इष्टा, D₁
इष्ट (for इष्टा) D₁ ३ अवाप्तुयात् (for अवाप्तवान्) S
(except M₁ २) इष्ट्या गतिमाप्तवान् (for the post. half)
— (L 381) D₁ ३ वै (for चेन्) D₁ ३ संजय (for सृजय)
— (L 382) T₁ G₂ ३ M₁ (sup lin as above) पुण्य-
तमम् (for 'तरम्) Dn₁ D₁ ३ चैव (for तुभ्य) D₁
अनुतप्यथ (for 'तप्यथा) — (L 383) S (except G₂
M₁) अदक्षिण्य (for अदा) B Dc₁ D₁ ३ नभि, Dn₁
अति, T₁ अयि, M₁ ३ अपि (for अयि) Dc₁ D₁ ३ G₂
श्वैल, D₁ ३ श्वैल्य, D₁ ३ श्वैल्य, D₁ ३ श्वैल्य, D₁ ३ श्वैल्य,
T₂ G₂ ३ श्वैल्य (for श्वैल्य) B Dc₁ Dn₁ D₁ ३ व्याहरन्,
D₁ अवाहर, G₂ मुदाहरत् (for उदाहरत्) Dn₁ अनि
धिलेखवाहर, D₁ अभिनिधिलेख वा हर (for the post half)
— Colophon om in T₂ — Sub-parvan MSS अभि
मन्युवध — Adhy name B Dc₁ Dn₁ ३ षोडशराजिक, Dn₁
D₁ ३ षोडशराजकीय, D₁ ३ G₁ M₁ ३ षोडशराजकं, T₁
G₂ ३ षोडशराजके सुहोत्रमाहात्म्यकथन, G₂ षोडशराजके सुहोत्र
चरित — Adhy no B₁ ३ Dn₁ D₁ ३ G₂ ३ 54, D₁
51, T₁ G₁ ३ 4 M 53 — Sloka no Dn₁ 12
— (L 384) B₁ नृप च, Dn₁ ३ अग वै (S च),
Dn₁ D₁ ३ ३ नृप चेत् (for राजानं) D₁ ३ अग वै पौरव
राजन् (for the prior half) D₁ ३ ३ संजय (for
सृजय) Dn₁ S (except G₂) शुश्रुम (for 'म) — (L
385) B₁ Dc₁ D₁ ३ ३ सहस्र य (by transp) G₁
अपासृजत् (for अवा) — (L 386) Dn₁ D₁ ३ यस्य (for
तस्य) D₁ ३ ३ ३ राजपै (for 'पैर्) D₁ ३ देशदेशात्,
D₁ ३ देश (D₁ 'शे)देशे (for देशदेशात्) B D₁ ३ ममी

वेदविद्याव्रतस्नाता वदान्या प्रियदर्शना ।
 सुभक्षाच्छादनगृहा सुशय्यासनवाहना ।
 नटनर्तकगन्धर्वैः पूर्णकैर्धर्मानकैः । [390]
 नियोधकैश्च क्रीडद्विस्त्रस्तस्य परिहर्षिता ।
 यज्ञे यज्ञे यथाकालं दक्षिणा सोऽत्यकालयत् ।
 द्विपा दशसहस्राख्या प्रमदा काञ्चनप्रभा ।
 सध्वजा सपताकाश्च रथा हेममयास्तथा ।
 यः सहस्रं सहस्राणि कन्याहेमविभूषिताः । [395]

धुर्युजाश्वगरूढा सगृहक्षेत्रगोशता ।
 शतशतसहस्राणि स्वर्णमालानयर्षभान् ।
 गवां सहस्रानुचरान्दक्षिणा अत्यकालयत् ।
 हेमशृङ्गयो रौप्यसुरा सवत्सा कास्यदोहना ।
 दासीदासखरोद्गाश्च प्रादाद्राजाविकं बहु । [400]
 रत्नानां विविधान्कूटान्विविधानरूपवर्षतान् ।
 तत्सर्वं वितते यज्ञे दक्षिणा अत्यकालयत् ।
 तत्रास्य गाथा गायन्ति ये पुराणविदो जनाः ।

युधा, Dn1 D1 ३ समायुः (for समेयुषान्) S सर्वे देवा (G३ वेदा) समायुः (for the post half) — (L 387) Dn1 D1 १ ३ आसीत् (for ना) Dn1 D1 ३ तस्य (for सख्या) — (L 388) Dn1 D1 ३ ते स (for वेद) D३ स्नातान् (for -स्नाता) D३ वदान्या सत्यभाषिण, D३ न्यान्प्रियदर्शनान् (for the post. half) — (L 389) B D G1 M1 ३ सु (D३ स) शिक्षा (Dn1 भक्ष्या) छादन-गृहा (D३ न्) (for the prior half) T स (for सु) D01 शिक्षासन- (for -शय्या) D३ शय्याशयनवासना (for the post half) — (L 390) D1 ३ T G३-४ नर्तन (for नर्तक) G३ न नर्तकैश्च गन्धर्वैः (for the prior half) Dn३ D३ ३ ३ S सुवक्त्रैः (T1 G३ नै, M३-३ नै) र, D३ पूर्ववैर्, D३ स स्वक्त्रैर् (for पूर्णवैर्) B३ पूर्णकैर्बहुमानकैः (for the post half) — (L 391) B D01 Dn1 D1 ३ निलोद्योगैश्च, Dn३ D३ सनियोगैश्च; D३ ३ ३ स (D३ वि, D३ नि) योयकैश्च (for नियोध) D01 Dn1 क्रीडति, S क्रीडतश्च (for क्रीडद्विस्त्रस्त) Dn३ D३ ३ ३ [आ]स, D३ ३ [ऊ]पु (for स) S तत्रोषु परमाचिता (for the post half) — D३ om lines 392-394 — (L 392) D३ ३ तथाकाल, G३ यथाकाम (for काल) B३ D01 Dn D३ ३ ३ दक्षिणां (for णा) B३ Dn३ D३ ३ सोम्यकाल (B३ र) यत्, D३ ३ सोम्यकालयत्, D३ ३ चाभ्यकालयत् (for सोऽत्य) — (L 393) B३ विप्रा (for द्विपा) D३ चैव (for दश-) D३ द्विपाश्च दशसाहस्रा, D३ ३ द्विरदा दशसाहस्रा, S द्विपान्दशसहस्राख्यान (T ख्यो, M३ ३ ख्या) (for the prior half) D३ ३ प्रमदा काचनान्वृता, S अद (T न द, M३ ३ द) दाक्ताचनान्वृतान् (for the post. half) — (L 394) S सध्वजान्मपताकाश्च (for the prior half) D३ ३ रथा हेममुकल्पिता, T G३-४ M३ ३ स्वारूढान्तापु (G३ न्हेम) कल्पितान्, G३ सुवस्थान्तापुकल्पितान्, M३ ३ सुरूपांस्तपुकल्पितान् (for the post half) — Line 395 = (var) 12 29 29^{ab} — (L 395) B३ D३ ३ ३-३ सहस्राणां (for णि) S सहस्रं च सहस्राणा (for the post. half). — (L 396) B३ ३ D01 Dn1 धृ (Dn1 पु) धुर्युजोश्च, B३ सरकाश्च, D३ ३ धुर्युजाश्च, D३-३ सुवलयश्च, D३ चतुर्वज, D३

चातुर्यं (for धुर्युजाश्च-) S चतुर्युजरथारूढा (for the prior half) B D३ ३ ३ G३ स्व- (for स-) Dn1 D३ -गृहा, D३ G३ गृहे (for -गृह) S गोधना (for -गोशता) — Lines 397-398 = (var) 12 29 30 — (L 397) D३ -सहस्राणां (for णि) B३ ३ (marg) D३ ३ ३-३ स्वर्णमाली, B३ D01 Dn३ मालां, B३-३ Dn३ D३ माला (Dn३ लि-) (for मालान्) B३ ३-३ D महात्मनां, B३ क्रतां, T अर्षभान्, G३ ३ ३ M नरर्षभान् (for अर्षभ) — (L 398) D३ गान, D३ गाथ (for गवां) Dn३ D३ ३ सहस्रानुचरा, D३ ३ ३ नुचरा (for नुचरान्) B D दक्षिणान् Dn३ D३-३ अभ्यकाल (D३ ३ कल्प) यत्, D३ G३ सोम्य (G३ त्य) कालयत् (for अत्यकाल) — D३ om. (hapl) lines 399-402 — (L 399) G३ -शृङ्गो, G३ शृङ्गा, G३ -शृङ्ग्य- (for शृङ्गयो) D३ ३ ३ S रूप्यसुरा (for रौप्य) — (L 400) Dn३ D३ ३ ३ ३ खरोद्गाश्च; D३ -सहस्रांश्च, T G३-३ M३ ३ -खरोद्ग (for -खरोद्गाश्च) D३ ३ G३ M३-३ दासीदास खरोद्ग च (for the prior half) D३ अजाविक, T३ चैवा, G३ ३ M चाजा, G३ चाप्या (for आजा) B३ बहु प्रादाद्राजाविक, Dn३ प्रादाद्राजाविकं बहु, T३ G३ प्रदात्त (G३ चा) विकं बहु, G३ प्रददाविकं बहु (for the post half) — (L 401) B D (D३ om) रत्नानां (D३ ३ भक्ष्याणां) विविधानां च (for the prior half) B D३ ३ चान्न- (for अन्न) D01 Dn D३ ३ ३-३ विविधाश्चान्नपर्वता (for the post half) — (L 402) B३ D३ ३ M३ ३ तत्सिन्ध (for तत्सर्व) B D01 Dn D३-३ ३ ३ M३ ३ दक्षिणान् B३ ३ Dn३ D३ ३ ३ G३ अभ्य (G३ त्य) काल (D३ र) यत् (for अत्य) D३ दक्षिणाकालमत्ययत् (for the post. half) — (L 403) D३ G३ ३ M३-३ तत्र स, D३ ३ तथास्य, T G३-४ अ (G३ ३ त) त्रापि (for तत्रास्य) D३ तत्रास्य गायति च ये (for the prior half) D३ ते (for ये) — After line 403, S ins

अङ्गस्य यजमानस्य अपि विष्णुपदे वयम् ।

अमावदिन्द्रं सोमेन दक्षिणाभिर्द्रिजातय ।

अङ्गस्य वज्रमानस्य स्वधर्माभिगता शुभा ।
गुणोत्तरास्ते कृतवन्त्यसन्मार्बकामिका । [405]
म चेन्ममार सृज्य चतुर्भद्रतरस्त्वया ।
पुत्रात्पुत्र्यतरस्तुम्य मा पुत्रमनुतप्यथा ।
अत्रज्जानमदाक्षिण्यमभि शैलेत्युदाहरत् ।

Colophon

नारद उवाच ।

त्रिविमौडीनर चापि सृत् सृज्य शुश्रुम ।
व इमा पृथिवीं सर्वां चमेवत्पर्यवेष्टयत् । [410]

साद्विद्वीपार्णववना रथचोपेण नादयन् ।
स त्रिविधं रिपूक्षित्य मुख्याक्षिप्तसप्तजित् ।
तेन यज्ञैर्बहुविधैरिष्ट पर्याप्तदक्षिणै ।
स राजा धीर्यवान्धीमानवाप्य वसु पुष्कलम् ।
सर्वमूर्धावसिक्ताना ममत सोऽभवद्युधि । [415]
अयजन्नाशमेधैर्यो विजित्य पृथिवीमिमाम् ।
निरगलैर्बहुफलैर्निष्ककोटिसहस्रद ।
हस्त्यश्वपशुमिर्धान्यैर्मृगैर्गोजात्रिमिस्तथा ।
विविधै पृथिवीं पूर्णां शिविर्वाहणमात्करोत् ।
यावत्यो वर्पतो धारा यावत्यो दिवि तारका । [420]

देवमानुषगन्धर्वाश्चालोचन दक्षिणा ।

[= (var) 12 29 31, 32nd — (L 1) Ms s नदा,
Ms तस्य (for अपि) T Gs. 4 पर, Gs वर, Ms-
गिरौ (for नयन्) Gs Ms. 2 अधि विष्णुवद गिरि (for the
post. half) — (L 2) Gs Ms. 2 प्रमर्षका (for दिजा-
तव) — (L 3) Gs Ms. 2 अरिच्यन (for अरोचन्त)]
— (L 404) S (Gs inf lin also as above) धमानु-
गता (for 'धमाधि') Ds धर्माधिकरता शुभा (for the
post. half) — (L 405) B Dci Ds. 2 तु (for ते)
Ds कुरुवत् (for कृतवत्) T Gs. 4 तत्र (for तस्य)
Dci Dn. 2 Ds. 2 s-2 T Gs. 2 M सर्व- (for साव) Ds
कामका, Ds om, Ds S कामदा (for 'कामिका')
— Ds om line 406 — (L 406) Ds. 2 मजय (for
सृज्य) Dci Dn. 1 चतुर्वा (for 'चर्द्ध-') Dn. 1 तव (for
त्वया) — (L 407) Ds om (hapl) from पुत्राद् up
to पुत्रम् T Gs. 4 पुण्यतमम् (for 'तरस्व') — (L 408)
T Gs. 2-3 Ms s अदक्षिण्यन् (for अदा) B Dci Dn.
Ds. 2 c-2 अमि, Dn. 2 अमि, T अयि (for अधि) Dci
Ds. 2 c द्वे (Ds द्वे) त्व, Ds. 4 द्वैष्य, Ds चैत्य, Ds
त्रि (Ds त्रि) त्व, T Gs. 2 श्रेत्य (for श्रेत्य) B Dci
Dn Ds. 2 s व्याहरन् (Ds 'द'), Ds अवाहरन् (for उदा-
हरत्) — Colophon om in Ds — Sub-parvan
MSS अभिमनुष्य — Adhy name B-1 Dci Dn.
Ds c षोडशराजिक, Dn. 2 षोडशराजवीय, Ds षोडश-
राजक, T Gs षोडशराजके अगचरित — Adhy no
B. 2 Dn. 2 Gs. 55, Ds. 52, T Gs. 2 M 54, Gs
50 — Sloka no Dn. 13 — Lines 409-410
= (var) 12 29 35 — (L 409) Dn. 1 शिनिम्
(for शिविम्) Dn. 1 औशिनर (for औशी) Ds. 1
मजय (for सृज्य) Ds शुश्रुम, S शुश्रुम (for 'म')
Ds. 2 s सृज्य शुश्रुम (Ds 'त[no]') सजय (for the post.
half) — (L 410) Dn. 2 Ds. 2 वर्मवत् (for 'चम')
B. 2 s Dci Dn Ds. 2 समवेष्टयत्, Ds पयवेष्टयत्, Ds

Gs. 1 Ms. 2 परिवेष्टयत् (for पर्य) — After line 410,
Ds reads line 415 Ds om lines 411-412
— (L 411) Ds. 1 सद्दितीयार्णववना, Ds. 2 साद्वीपार्णववती
(for the prior half) — (L 412) Dn. 1 ताम्बिनिर्,
Dn. 2 स पित्रु (for स शिनिर्) Ds. 2 सोरिमियुद्धमन्वि-
च्छन्, T Gs. 2 स शिविर् (Gs वशी य) ह्रमन्विच्छन्, M
(except Ms) स शिविर् (Gs अन्विच्छन् (sio) (for the prior
half) T Gs. 2 Ms. 2 मुख्य सर्व, Ms. 2 युदा सर्व (for
मुख्याक्षिप्तम्) Ds. 2 बलान्वितान् (for मपत्नजित्) — (L
413) Ds. 2 सर्व (for तेन) Ds. 2 यज्ञे (for यज्ञैर्) T
Gs. 2 यज्ञैर्बहुविधैरिष्ट (for the prior half) Ds. 2 इष्टे,
Gs. 2 तेन, Gs. 2 इष्टा (for इष्ट) T तेनापर्याप्तदक्षिणै (for
the post. half) — (L 414) B. 2 Dci Dn Ds. 2
श्रीमान् (for श्री) T Gs. 2 M अविर्दित्य ज (Gs. 2 'त्यज')
नानन्यान्, Gs. 2 अविषया जनान्दन्दा (for the prior half)
S अवाप (for प्य) — (L 415) Dn. 2 om. from नसि
क्ताना up to पशुमिषा (in line 418) B Dci Dn. 1
Ds. 2 Gs. 2 सर्वमूर्धावसिक्तानां (for the prior half) T Gs. 2
थिय (for युधि) — (L 416) Ds. 2 अजयन् (for अज-
यन्) Ds. 2 अयजन्नाशमेधैर्यो (for the prior half) B.
वसुधाम् (for पृथिवीम्) — (L 417) B. 2 (marg as
above) s Dci Dn. 1 यज्ञवादैर्, Ds. 2 c अवि (Ds 'व') ऋ-
क्षैर्, Ds. 2 महामध्ये (Ds 'क्षै') र् (for बहुफलैर्) T Gs.
निरगला मराठ्याणां (Gs धान्), Gs M 'लान्मजाख्या (M
[sup lin] s द्वा)न्, Gs. 2 'लं सजाराख्यान्, Gs. 2 लान्-
नराख्यान्, Gs. 2 ला स जारुदा (for the prior half)
Dci Dn. 1 Ds. 2 सहस्रश (for द) B. 2 S निष्ककोटि
स (Gs M कोटी स, Gs. 2 'कोटिम') हस्रश (for the
post. half) — After line 417, S ms

विमर्ति दक्षिणा वस्य गङ्गाया श्रोत आबुणोत् ।

[Gs Ms. 2-3 विमर्ता, Ms (sup lin) s विमर्ता (for
विमर्ति) Gs गङ्गाश्रोत (for गङ्गाया श्रोत)]

तावतीरददद्वा वै शिविरौघीनरोऽध्वरे ।
 नो यन्तारं धुरस्तस्य कचिदन्य प्रजापति ।
 भूत मन्य भविष्य वा नाध्यगच्छस्रोत्तमम् ।
 तस्यामन्विविधा यज्ञा सर्वकामै समन्विता ।
 हेमयूपासनगृहा हेमप्राकारतोरणा । [425]
 शुचिस्वाद्भक्षणानाश्च ग्राहणा प्रयुतायुता ।
 नानाभक्षोद्ययतटा पयोदधिमधुहृदा ।
 तस्यासन्यज्जवाटेषु नद्य शुभ्राज्ञपर्वता ।
 पिवत ज्ञात खादध्वमिति यत्रोच्यते जनै ।

यस्यै प्रादाहर रदस्तुष्ट पुण्येन कर्मणा । [430]
 अक्षय ददतो वित्त श्रद्धा कीर्तिमया क्रिया ।
 यथोक्तमेव भूतानां प्रियत्व स्वर्गमुत्तमम् ।
 एतोल्लङ्घ्वा वरानिष्टाप्तिवि काले दिव गत ।
 स चेन्ममार सृज्य चतुर्भद्रतरस्त्वया ।
 पुत्रात्पुण्यतरम्नुभ्य मा पुनमनुवप्यथा । [435]
 अयज्यानमदाक्षिप्यमधि शैत्येत्युदाहरन् ।

Colophon

— (L 418) B D₁ 7 8 यनैर्, G₅ चान्यैर् (for धा*)
 T G₂ 4 इत्यथैवंहुमिवां (G₂ *वै) न्यैर् (for the prior half)
 D₁ 7 गोजीविभिस् (for गोजा*) — (L 419) B Dc₁
 Dn D₁ 6 विविधां, D₁ 8 विजित्य (for विविधै) B₂
 (marg as above) 8-8 Dc₁ Dn D₁ 4 6-8 पुण्यां, D₅
 रम्यां (for पूर्णां) — (L 420) D₁ यावतो, D₂ 8 6-8
 T G₁ 2 M₁ 5 *वलो G₅ यावलो वर्षधारा स (for
 the prior half) D₁ 8 6-7 T G₁ 3 5 M₂ 5 यावलो
 — After line 420, B D ins

यावत्य सिकता गाक्ष्यो यावन्मेरोर्महोपला ।

उदन्वति च यावन्ति रत्नानि प्राणिनोऽपि च ।

[(L 1) D₁ 8 6-8 यावत्य Dn₂ यावत्य सिकता गङ्गिया
 (for the prior half) D₄ om. from महोपला up to
 अध्वरे (in line 421). — D₁ 8 om line 2]

— With lines 421-423, of 12 29 37°-39° — (L
 421) T G₁ 3 5 M आददाद् Dn D₃ 6 गाव, D₁ 8
 S (except G₅) गा स (for गा वै) T शिविकाशी-
 नरोध्वरे (for the post half) — (L 422) D₁ 2
 धुर (for धुरस्) B₁ नोघाता च धुर तस्य, B₁ 5 नान्व
 गादध्वर तस्य; Dc₁ नोघाता धुरिय तस्य, Dn₁ नोघतीत धुर
 तस्य, Dn₂ नोघाता स्वां धुर तस्य, D₈ 6 नो गता च धुर
 तस्य, D₅ 5 नोघतां तां धुर तस्य, D₁ न क्षतर धुर तस्य,
 D₈ न क्षतर तस्य कश्चिद्, S नोघता (M₂ *त) र धुर तस्य (for
 the prior half) B₁ 2 4 Dn₂ D₈ 7 T G₅ 5 कश्चिद्,
 D₈ om (for कचिद्) B₁ 4 Dn₂ D₈ 8 अन्य (for
 अन्य) D₁ 8 प्रजापते, G₅ *पति, M₂ 4 प्रजा प्रति (for
 प्रजापति) — (L 423) Dn₂ om. from मन्य up to
 नाध्य B₂ 8 5 Dc₁ D₁ 2 भवत वा, D₈ 6 भवच्चैव; D₁
 भविष्यच्च, D₃ *च, M₂ 4 5 (inf lsn) *व्यदा (for
 भविष्य वा) Dn₁ भूत भव भविष्यत, D₁ भूतमन्यमभवच्चैव,
 D₅ भूत भवदा मन्य वा (for the prior half) B₁ 4 Dc₁
 Dn D₁ 8 नरेश्वरा (B₂ Dc₁ D₈ *र, Dn D₁ *र)
 (for नरोत्तमम्) D₃ अन्धगच्छजनेश्वरा, S द्वाध्य (G₁ M₁ 2

अन्य, G₅ अन्य, M₂ 5 प्रत्य) गच्छजनेश्वर (G₂ 4 *र) (for
 the post half) — (L 425) G₁ M₁ 2 4 5 हैम (for
 हेम) — (L 426) D₅ श्रद्धाप्र- (for स्वादप्र) B Dc₁
 Dn₁ D₁ 2 5 यान (for यानाश्च) G₅ शुचिस्वादप्रक्षणाश्च (for
 the prior half) — (L 427) B Dc₁ Dn D₁ 6 नाना
 भक्ष्ये (D₁ 4 *क्षे) प्रियकथा, D₁ 8 *भक्ष्या पयकुल्या (for
 the prior half) B Dc₁ Dn D₁ 6 महाहृदा (for
 मधु) — (L 429) D₁ 8 पिबध्व (for *त) D₅ S
 [अ]श्रीन, D₁ वत (for ज्ञात) G₁ M जन (for जनै)
 B D G₅ इति यदोचते (D₁ यत्प्रोचिरे, D₈ यत्प्रोचिरे) जना
 (D₁ G₅ *न) (for the post. half) — (L 430)
 S तस्यै (for यस्यै) T G M₁ 3 5 वरान् (for वर) G₅
 विप्रस् (for रुद्रस्) Dn₂ D₃ 5 6 पुष्टेन (for पुण्येन)
 — (L 431) D₈ दन्ते, D₁ 8 प्रददौ, T G₅ 4 च ददौ
 (for ददतो) D₅ चित्रं (for वित्त) B₂ Dc₁ Dn₁
 श्रुत्वा (for श्रद्धा) B₁ 2 5 Dn D₂ 4 5 क्रिया, D₁ 8
 [अ]क्षया (D₅ *य-) (for क्रिया) T G₁ 8-8 M₁ 2
 श्रद्धां की (G₅ *द्धाकी) ति ततोव्य (G₁ M₁ 2 *धाव्य) यां, G₂
 श्रद्धां कीति ततोव्यय, M₂ 5 कीति श्रद्धां ततोव्यया (for the
 post half) — D₄ om. lines 432-434 — (L 432)
 S यथार्थन् (for यथोक्तम्) D₁ एनद्, D₈ एतद् (for एव)
 Dn₂ यथोक्तैव भूतानां (for the prior half) — (L
 433) Dn₂ D₃ 6 उच्चान् (for लङ्घ्वा) G₅ एतानिष्टा
 न्वरौल्लङ्घ्वा (for the prior half) G₅ कालवश (for
 काले त्वि) — D₅ om lines 435-436 — (L 435)
 G₅ पुण्यतमस् (for *तरस्) D₁ चैव (for तुभ्य) — (L
 436) T G M₁ 3 अदक्षिण्य (for अदा*) B Dc₁ Dn₁
 D₁ 4 6-8 अमि, Dn₂ अति, T अयि (for अयि) Dc₁
 D₁ 2 क्षे (D₁ क्षे) ल, Dn₂ सैव, D₅ 4 शैव्य, D₈ शैव,
 D₅ चिल, T G₂ 8 5 शैल्य (for शैल्य) B Dc₁ Dn
 D₁ 4 6 व्याहरन् (D₂ 4 *व), D₁ corrupt, D₈ अवाहर
 (for उवाहरत्) — Colophon Sub-parvan MSS
 अभिमन्युवध — Adhy name B Dc₁ D₁ 6 पोदशराजिक,
 Dn₁ D₂ *राजकीय, Dn₂ D₃ *राजिय, D₁ *राजक,

नागद उवाच ।

राम दायरार्थं चैव मृत सृज्य शुश्रुम ।

य प्रजा भव्यमोदन्त पिता पुत्रानिपौरमान ।

अमरयेया गुणा यन्मिश्रामस्मिन्निततेजसि ।

यश्चतुर्गणपाणि निदेनापितुरन्युत । [440]

वने वनितया सार्धमममहद्वन्यानुग ।

जवान च जनम्याने राक्षसान्मनुजर्षभ ।

तपस्विना रक्षणार्थं महत्त्राणि चतुर्दश ।

तत्रैव वसतस्तस्य रावणो नाम राक्षस ।

जहार भार्यां वैदेहीं समोद्भूतं सहानुजम् । [445]

जवान ममरे क्रुद्ध पुरेव श्यम्बकोऽन्वकम् ।

सुरासुरैरवध्य त देवब्राह्मणकण्टकम् ।

T G: गजके दिविनरिदे, G: P विनरिदे — Adhy no
B: Dn: D: G: 56, D: 53, T G: 5: M 55
— (L 437) D: T G: 5: M 55
नादि (for नैर) D: 5 शुश्रुम मृज्य (by
transp) D: 5 मन्द D: 5 (except G: 5) शुश्रुम (for
'न') — D: om lines 438-440 — (L 438) D: 5
(for 5) B: 5 प्रजा हनुमोदति (for the prior
half) D: 5 5 ना (T G: 5 रि) जगुपतिवौरम (for the
post. half) — (L 440) D: 5 म चतुर्गण, T G: 5
चतुर्गण (G: 5 रि) (for दक्षतुर्गण) D: 5 निदेनापि
(for निदे) D: 5 अच्युत (for 'न') — (L 441)
D: 5 अच्युत, M: 5 अच्युत (for अच्युत) B: D: 5
Dn: D: 5 अच्युत (for 'नुग') — D: om lines
442-444 — (L 442) D: om च M: 5 राक्षस
B: 5 D: 5 5 मनुजर्षभ, D: 5 राक्षस — (L 443)
D: 5 राक्षस, D: 5 राक्षस (for 'नाग') 5 वनित (T
G: M: 5 नो) ननरुद्ध (for the prior half) — (L
444) Dn: 5 वर (for नान) D: G: रावणो राक्षसश्च,
G: (marg as above) नो राक्षसापि (for the post.
half) — (L 445) Dn: D: 5 5 मनोद च, D: 5
वचयित्वा G: 5 मनोदनु (for 'मैन') D: 5 ननुज (for
मनुज) — After line 445, B D ins

ननागवर्षाणि राम पौत्रम्यनरिदे परे ।

[(Dn: D: 5 मरे (for मरे) D: om the post
half]

While S ins

रामो हनो राक्षसेन भार्यां शुत्वा जययुष ।

भानुः शैवमवधौज्जगच्छानो हरीश्वरम् ।

वेन राम मुर्मगन्ध सारैश्च महाबाहे ।

भानुगानोभे पां सेतुं श्रुत्वा महाबाहे ।

तत्र हत्वा तु पौत्रम्यान्मनुजपुत्राधाम् । [5]

मायाविर्न महाघोरं रावणं लोककण्ठम् ।

[(L 1) T G: रामो हनो, G: M नामाह्नो (for
रामो हनो) G: 5 शुत्वा रामो (for भार्यां शुत्वा) — (L
2) G: 5 transp [5] मच्छद् and रामो — (L 3) G:

M: 5 तु (for तु) — (L 5) G: 5 M गत्वा (for
हत्वा) G: M: 5 पौत्रम्य G: M: 5 बाधव — (L 6)
G: 5 रामस (for रावण)]
— T G: 5 om line 446 — (L 446) D: om from
नान up to चतु (in the prior half of line 448)
— (L 446) M: 5 पुरेव G: 5 M अच्युतक D:
मुनीनां राक्षसश्च (for the post half) — (L 447)
M: 5 तु (for न) — (L 448) B: 5 सु (for स)
G: 5 ममरे रावण रणे (for the post half) — After
line 448, B D ins

म प्रजानुग्रहं हत्वा मित्रैरभिपूजित ।

व्याप्य कृत्यं जगतीत्यां सुरपिंगमकृत ।

[(L 1) D: अपि (for अभि) — (L 2) Dn:
कृत्य (for कृत्य) D: 5 सेविन (for सत्विन)]

— On the other hand S ins after line 448

हत्वा तत्र रिपु मर्त्ये भार्यां सह सगत ।

लङ्केश्वर च चक्रे म धमग न विभीषणम् ।

मायया सह मयुक्तस्ततो वानरसेनया ।

अयोध्यामागतो वीर पुष्पको विराजता ।

तत्र राजप्रहृष्ट मप्रयोधया महायशा । [5]

नादृवंश्यान्मन्त्रिबानुविज मपुरोहितान् ।

शुश्रूषमां सतत मप्रिक्षाभिधेयि ।

विमुच्य हरिराजान हनुमन् महाह्वम् ।

भानर भरत वीर शशुज चैव लक्ष्मणम् ।

पूजयन्मया प्रीत्या धेत्वा चाभिपूजित । [10]

शश्वपमहत्त्राणि शश्वपशतानि च ।

चतु मागरपयन्तां पृथिवीमन्वशामत ।

अश्वमेधशतैरीजे क्रतुमिमुक्तिक्षिपै ।

यश्च विप्रसंज्ञे सर्वान्कामानवाप्य च ।

[(L 1) T: G: 5 M भवे — (L 2) G: 5 [5] व
(for म) G: 5 म च लङ्केश्वर चक्रे (for the prior
half) G: 5 धमात्मान (for धर्मग तं) — G: om
lines 3-6 — (L 3) G: 5 मकुद्ध (for मयुक्त)
— (L 5) M राजा (for राजन्) G: 5 प्रविष्ट (for

जषान स महाबाहु पौलस्त्यं सगण रणे ।
 सप्राप्य निषिधद्राज्य सर्वभूतानुकम्पक ।
 आजहार महायश प्रजा धर्मेण पालयन् । [450]
 निरर्गलं सजारुथ्यमश्वमेधशतं विभु ।
 आजहार सुरेशस्य हविषा मुदमावहन् ।
 अन्यैश्च विविधैर्यज्ञैरीजे बहुगुणैर्नृप ।
 क्षुत्पिपासेऽजयद्राम सर्वरोगाश्च देहिनाम् ।

सतत गुणसंपन्नो दीप्यमान स्वतेजसा । [455]
 अति सर्वाणि भूतानि रामो दाशरर्षिर्भौ ।
 ऋषीणां देवतानां च मानुषाणां च सर्वेश ।
 पृथिव्या सहवासोऽभूद्रामे राज्यं प्रशासति ।
 नाहीयत तदा प्राणं प्राणिनां न तदन्यथा ।
 प्राणापानसमानाश्च रामे राज्यं प्रशासति । [460]
 दीर्घायुषं प्रजा सर्वा युवा न त्रियते तदा ।

प्रहृष्टः T G₁ M स (for सन्) — (L 6) G₁ M₁ :
 आदृन् (for मादृन्) G₂ वयस्या G₁ M आचार्यस्त्विक्,
 G₂ ऋत्विग्मि स (for ऋत्विजं स) — (L 7) G₂
 मन्त्रिणि सह राघवः (for the post half) — (L 8)
 Ms-6 भागत (for अङ्गदम्) — (L 9) M₁ : पितर (for
 भरत) G M च स (for चैव) — (L 10) G₂
 भक्त्या (for प्रीत्या) T G₂ चापि — (L 12) G₂
 महीं रक्षन्महाबलः (for the post half) — (L 14)
 G₁ : M अवाप्त्वान् (for प्य च)]

— (L 449) B Dn₁ D₁ : s : स (for स-) B₁ :
 (marg) : s : Dn₁ D₁ : विविध (for विविधद्)
 Ms-4 राजा (for राज्य) G₂ स रामोधारयद्राज्य (for the
 prior half) Dn₁ D₁ : s : T G₂-s Ms-5 सर्वभूतानुकम्पन
 (for the post half) — Dn₂ om. lines 450-452
 D₁ repeats line 450 after line 451 — (L 450)
 D₁ (both times) : महायज्ञे S सर्वद्वी (G₁ M 'वोन्दी)
 पानवष्टय (for the prior half) — (L 451) B₁
 (marg) सर्वरथम्, D₁ सजारुथम्, D₂ स राजा तु,
 D₃ स जातृकम् (sio), D₄ : सजारुथ्याम्, D₅ समारुथम् (for
 सजारुथ्यम्) B₁ Dn₁ D₁ निरर्गलान्सजारुथ्या (Dn₁ Dn₁
 'प्या)न्, D₅ 'लान्सदा यज्ञान्, T G₂ : स निरर्गल (G₂ :
 'र)ज मुख्यम्, G₁ स निरर्गलकान्मोहाख्यान्, G₂ यो नाम
 बहुल मुख्यम्, G₂ स निरर्गलजान्मुख्यान्, M₁ : स निरर्गल-
 कान्मुख्यान्, Ms-5 निरर्गल (Ms 'ल) सजारुथ्याम् (for
 the prior half) G₂ अश्वमेध (for 'मेध-) D₁ : सुवि,
 S प्रभु (for विभु) B₁ अश्वमेध सदा सुवि, D₂ 'मेधे
 शृशं विभु (for the post half) — (L 452) D₁ om
 from the prior half up to the prior half of line
 453 B₁ स जहार, D₂ आजुहाव (for आजहार) S
 [न]मोदशस्य (for सुरे) B₁-s : भाहरन्, D₁ आवहन्
 D₄ ह विषादमुदावहन्, T G M₁ : हविषार्चा च सर्वदा,
 Ms-5 हविषा वृष्टिमादधत् (for the post half) — (L
 453) Dn₁ यज्ञेश (for अन्येश) Dn₁ अज्ञैर्, D₂ यज्ञे (for
 ईजे) B₁ वृत्, D₁ : नृप D₁ : T G₁-s M₁ : दक्षि
 णात् (D₁ 'णा सु, D₂ 'णा स, G₁ M₁ : 'णात्) गुणोदि-
 (G₂ 'मि)नै; G₂ दक्षिणा***णोत्ति, Ms-5 दक्षिणान्नगुणो

त्तरे (for the post half) — D₁ : om line 454
 — (L 454) S [s]वशीद् (for सजयद्) — After the
 prior half of line 454, S ins

सर्वराज्यं प्रशासति ।

आधिमप्यवधीद्राम

[(L 1) G₁ M₁ : सर्वे राज्यं प्रसीदति, Ms-5 सर्वे
 प्राणिनां तदा — (L 2) G₁ : M आधीन् (for 'भिन्)
 Ms-5 चापि (for अवि)]

— (L 455) T G₂ : समस्त (for सतत) Dn₂ om.
 स्व — (L 457) B₁ D₅ : स मनुष्याणां (for मानुषाणां).
 G₂ तेजसा (for सर्वेश) — (L 458) D₁ : समवासो
 (for सहवासो) — D₅ : s : Ms om lines 459-460
 — (L 459) D₁ न हीयते (for नाहीयत) B₁ तेज,
 Dn₂ प्राणे (for प्राण) S (Ms om) नाही (G₁ : M₁
 न ही)यत (G₂ ति) तदा (G₂ सदा, M₂ तथा) प्राणा (for
 the prior half) Dn₂ तु तदन्यथा, D₄ : मृतवयथा,
 G₁ : M₁ : s : (sup lsn) न तदा (G₁ M₁ : 'था) व्यथा
 (G₂ 'था) (for न तदन्यथा) T G₂-s M₂ अपाना
 प्राणिनां तथा (for the post half) — (L 460)
 B₁ : Dn₁ D₁ -समानश्च, B₂ (marg) D₅ : समाना
 (for 'नश्च) B₅ : Dn₁ प्राणोपा (Dn₁ 'णापा)न समानश्च,
 Dn₂ D₂ प्राणापान समानानां (D₂ नाश्च), D₄ प्राणायाम
 समानाना, S प्राणापानौ समा (M₂ तथा) वास्तां (for the prior
 half) Dn₂ राज्ये (for राज्य) — After line 460,
 B Dn₁ Dn₁-s ins

पयदीप्यन्त तेजांसि तदानर्थाश्च नाभवन् ।

[Dn₂ D₅ : तेजस्वी (for तेजांसि)]

On the other hand, D₁ : s ins after line 460

स्थियो नित्यं हविषवा दीर्घायुष्याश्च मानवा ।

— (L 461) D₁ : सहस्रवार्षिका सर्वे (for the prior half)
 M₁ : तथा (for तदा) T G₂-s युवानो न मृतास्तदा (T₁
 G₂ : 'था) (for the post half) — (L 462) B₅
 D₅ : देवैश्च, D₅ वेदाश्च (for वेदैश्च) B₂ (marg) as

नारद उवाच ।

नाभागमन्त्रीप च मृत सृज्य शुभम् ।
य सहस्र सहस्राणा राजा चैकम्वयोधयन् ।
जिगीपमाणा मग्रामे ममन्ताद्वैरिणोऽभ्ययु । [590]
शस्त्रयुद्धविदो घोरा सृजन्तश्चाग्निम गिर ।
वदन्त्यामादृशीकृत्य तेषां शस्त्रवलेन च ।
छद्मयुधध्वजस्थितिमा प्राप्तान्तातन्वय ।
त एन मुक्तमनादा नाथन्तो जीवितपिण ।

शरण्यमीयु शरण तवास् इति वादिन । [595]
य तु तान्वशगान्कृत्वा जित्वा चेमा वसुंधराम् ।
ईजे यजदातैरिष्टैर्यथा शक्तन्तथानव ।
बुभुधु सर्वसपन्नमन्नमन्वे जनास्तदा ।
तस्य यज्ञेषु विप्रेन्द्रा सुवृत्ता परमाचिता ।
मोदकान्पूरिकापूपान्धाना वटकशङ्कुली । [600]
करम्भान्पृथुकान्मन्थानन्यानि सुकृतानि च ।
सूपान्मैरेयकान्पूपात्रागपाण्डवपानकान् ।

post. half) — Colophon om in B. G₂ : — Sub-
parcan MSS अभिमन्त्रय — Adhy name B (B
om) D₁ D₂ D₃ : पोदशरात्रिक (D₂ D 'नीक'),
D₁ G₂ 'राजक', D₂ 'राजरीय', T G₂ 'राजके यथातिव
रिव — Adhy no B₁ D₂ T G₁ : : M 60, B₂
D₁ 61, D₂ 55 — Śloka no D₁ 11 — Line
588 = (var) 12 29 93^{ab} — (L 588) G₂ राजा
नन् (for नाभागन्) B₁ : : D₁ D₂ D₃ : :
वेन, D₁ वे (for व) D₂ D₃ : : S शुभम् D₁
: : सृज सज्य शुभम्, D₂ c सृज शुभम् सृज्य (for the
post half) — (L 589) G₂ : M₂ : सहस्राणि (for
'ता') D₂ राशय (for राश) B₁ D₁ : अयोधय
(for 'धय') B₂ D₁ राजा चैकम्वयोधयन्, D₁ D₂ :
राश वे मयो', S गगामयु (M₂ : 'दु') नयो (M₂ 'शो')
विना (for the post half) — (L 590) B₂ (marg
as above) : D₁ D₂ D₃ : G₂ जिगीपमाण, D₁ 'मान',
D₂ : T G₁ : : 'माण, M₂ : : (sup lin) जिगीप
माण (for जिगीप') D₁ मयाद्, G₁ M ममन्ता, G₂
'स्तान् (for ममन्ताद्). B₂ (marg as above) : D₁ D₂
D₃ : [s] न्ययाव, B₂ : [s] न्ययु (for न्ययु) D₁
D₂ : महानादै रणोपन (for the post half) — (L 591)
D₁ : अय (for शस्त्र) B₁ : D₁ शस्त्रयुद्धे तथा घोरा
(B₁ 'रे'), D₁ D₂ : S शस्त्रमुधावच घोरा (for the
prior half) D₁ D₂ : सृजन (for 'तश्च') D₁ सृज
तथापि ना गिर (for the post half) — D₁ repeats
line 592 after line 593 — (L 592) B₁ वल्गोमाद्, B₂
'योगाद्, D₂ (second time) धनलमाद् (for वल्)
D₁ D₂ : S वल्गोपवशिष्टाभिस्य, D₂ (first time)
D₂ : वल्गोपवशिष्टी (D₁ 'न्त वशी, D₂ 'वृश्वशी' कृत्य (for
the prior half) D₂ वली, D₂ : वल् (for तेषां)
B₁ : : D₁ D₂ D₃ : G₂ सोस्त्र, D₂ (first time)
शस्त्र, D₂ (second time) मास्त्र, G₂ शस्त्र (for
शस्त्र) — (L 593) B₁ D₁ शस्त्रायुध (for छद्म)
D₁ D₂ : ध्वजवर्; G₂ नजदिष्टत्वा (for 'वज्रस्थांश')
T G₂ : मिश्रो यथा गनादिष्टत्वा, G₁ M₁ : शस्त्रायुध गजस्थ,

G₂ छित्ता यथा गनाजित्वा (for the prior half) D₁
om from प्राप्तान् up to वदन्त्यान् (in line 596) D₂
D₃ : छित्त्वा पाशान्, D₂ छित्त्वा प्राप्तान्, T G₂ : नामा
गत्तु (G₂ 'ग स) (for छित्त्वा प्राप्तान्) D₁ D₂ : छित्त्वा
प्राप्त्यन्था तथा, G₁ M₁ : जित्वा प्राप्त्यन्तात्थ, M₂ :
छित्त्वा प्राप्त्यन्तात्थ (for the post half) — (L 594)
D₁ D₂ : त एव, D₂ तन्वे (for त एव) B D₁ D₂
D₃ : प्रार्थयन्, D₁ : नाथते, M₁ : अनाथा (for ना
थतो) T G₂ : नाथते विजिगीपव', G₂ : हा नाथते जिगी-
पव (for the post half) — (L 595) D₁ D₂
D₃ : S (except G₂) तव स — (L 596) T G₂
मयान् (for तु तान्) — (L 597) D₂ द्ये, G₁ M
स्विष्टे (for द्येष्टे) B D₁ D₂ D₃ : यथाशास्त्र, M₂
यथा शक्त D₁ : यथा (for तथा) D₂ D₃ : T G₂ :
[अ]नय', D₂ नय, D₃ : नय, D₃ वय (for [अ]-
नय) — S transp lines 598 and 599 — (L
598) B₂ अनुमन्वे, D₁ अनुमान्य (for अनुमन्वे) B₁
G M तथा, D₂ T₁ सदा (for तदा) — (L 599)
D₁ यस्य (for तस्य) B D₁ D₂ D₃ : : तस्मिन्ने
वु (B₂ D₁ च) विप्रेन्द्रा, D₂ : तस्मिन्नेव वु वि' (for the
prior half) D₂ मवृत्ता, S प्रवृत्ता (for सुवृत्ता)
D₁ D₂ : सुवृत्ता (D₁ 'कृपा'श्च परार्थेणा (for the
post. half) — (L 600) B₁ पूरितापूपान्, D₁
धारिकापूपा, D₁ पूरिकापूपान् (for 'कापूपान्') D₂
मोदक पूर*पूपा, D₂ मोदक पूरिका पूपा, D₃ मोदका धारि-
कापूपान्, D₂ 'क पूरिकापूपा, D₁ : 'काधारिका यु (D₂
का पू)पा, T G₂ : M₁ : मोदकान्धारिकापू (G₂ : 'कान्पू)-
पान्, G₁ M₂ : 'कोत्कारिकापूपान् (for the prior half)
D₂ वटक (for वटक) G₁ M₁ : शङ्कुलीन् (for 'ली')
B D₁ धाना (D₁ 'मा') धमकशङ्कुली, D₂ : धाना नाभ-
कश्च, D₁ धानासंयवशङ्कुली, D₂ : स्वादुपूर्णाश्च श',
G₂ धानापाहवशङ्कुलीन् (for the post. half) — D₂
om lines 601-604 — (L 601) G₁ : : M₁ : करभ-
(for करम्भान्) D₁ श्रेष्ठान्, D₁ चेषा (for मन्थान्)
B D₁ D₂ D₃ : करमान् (D₂ 'मा ए') युद्धदीका (D₁

मृष्टान्नानि सुयुक्तानि मृद्नि सुरभीणि च ।
 घृत मधु पयस्त्रोय दधीनि रसवन्ति च ।
 फल मूल च सुस्वादु द्विजास्तत्रोपशुजते । [605]
 मदनीयानि पानानि विदित्वा चात्मन सुखम् ।
 अपिबन्त यथाकामं पानपा गीतवादिनै ।
 तत्रैव स गाथा गायन्ति क्षीबा हृष्टा पठन्ति च ।
 नाभागस्तुतिसयुक्ता ननुतुश्च सहस्रश ।
 तेषु यज्ञेष्वम्बरीपो दक्षिणामत्यकालयत् । [610]
 राज्ञा दशसहस्राणि दश प्रयुतयाजिनाम् ।

हिरण्यकवचान्सर्वान्श्वेतच्छत्रप्रकीर्णकान् ।
 हिरण्यस्यन्दनारूढान्सानुयात्रपरिच्छदान् ।
 ईजानो वितते यज्ञे दक्षिणामत्यकालयत् ।
 मूर्धामिषिक्ताश्च नृपात्राजपुत्रशतानि च । [615]
 सदण्ड कोशनिचयान्ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत ।
 नैव पूर्वं जनाश्चकुर्वन् करिष्यन्ति चापरे ।
 यदम्बरीपो नृपति करोत्यमितदक्षिण ।
 इत्येवमन्वमोदन्त प्रीता यस्य महर्षय ।
 स चेन्ममार सृजय चतुर्भद्रतरस्वया । [620]

Ds 'कान्), Ds केरवान्शुकाक्षिणान्, T Gs ५ करमपृ (Gs 'प्र') युक्तामथा (Gs 'कर्षा' न् (for the prior half) B (except B₁) D₀₁ D₀₂ D₁-६ अन्नानि (for अन्यानि) B₁ सत् (for सु) D₁ ३ नानाविधि (Ds 'ध') कृतानि च (for the post half) — D₀₁ om lines 602-604 — (L 602) D₁ ३ सप (for सपान्) G₁ 2 M मोरडकान् (for मैरेयकान्) B₁ D₀₁ D₁ पूषान् (for यूषान्) B₂-६ D₀ सपान्मैरेयकापूषान्, D₀₂ सुरापानोमरजका, D₀ सपमैरेयकापूष, D₁ ६ सुर (D₀ 'प') मैरेयक पूषान्; T Gs-६ सुषाणो (T₁ 'ह्यो') रद्ध (Gs ६ 'ड', G₁ 'हु') कान्यूपान् (for the prior half) B₁ D₁ S रागपाण्डव- (G₁ M 'न-'), B₁ D₀ ६ 'खाण्डव-', D₀₂ पुषसाण्डव- (for रागपाण्डव) B₁ corrupt, G₀ पानगान् (for 'कान्) — (L 603) B₁ (marg) ६ D₀₁ D₁ ६ ६ मिष्टान्नानि, S निमृ (Gs 'ह') नानि (for मृष्टान्नानि) D₁ om सुयुक्तानि D₀₂ D₀ मिष्टानि सुप्रयुक्तानि (for the prior half) D₁ ३ S स्वाद्नि (for मृद्नि) — (L 604) G₀ पान (for तोय) D₁ वा (for च) — (L 605) D₀₂ D₀ G₂ फल (for फल) G₁ 2 M₁ 2 उपशुजिरे (for 'शुजते) — (L 606) B₁ D₁ 2 4 मान्नीयानि, D₀ दम (for मन्) D₀₁ (marg) चाग्रानि, D₀ 7 Gs ६ पापानि, D₀ पानीति (for पानानि) S विज्ञानात्मन प्रियान् (for the post. half) — (L 607) B₁ ३ D₁ अपिबन्ति, D₁ ३ ६ अपिबन्ति; D₁ अपिबन्, S पपुस्तत्र (for अपिबन्त) D₁ तथा काम, M₃-६ यथाकाल (for 'काम) D₁ गीतवादिनै (for 'सै) G₀ अपाना गतका पर (for the post. half) — (L 608) G₂ तत्र, M₁ यत्र (for तत्र) D₀₂ D₁ ३ [आ]शु (Ds सु) गाथा; D₀ गाथाश्च (for स गाथा) D₀₁ D₁ G₂ क्षीया (for क्षीया) D₀₁ D₀ G₂ पतति, D₀ ६ G₀ पिबति (for पठन्ति) — (L 609) G₀ स्व- (for रतुति) D₀ सयुक्ता (for 'क्ता) D₁ सरागां रतुति-मयुक्ता (for the prior half) — (L 610) S नाभागो (for [अ]म्बरीपो) S (except G₂) दक्षिणा B₁ D₀₂ D₀-६ अम्यवत् (D₁ 'वाण' यत् (for अत्यवाल') — (L 611)

B D₀₁ D₀₂ D₁ ३ ३ S शत (for दश-) D₀₂ D₁ ३ दश चायुत, T G₂-4 प्रयुतायुत, G₀ पदात (for दश प्र) B₁ D₀ ६ G₂-६ वाजिर्ना, G₁ M -यायिर्ना (for -याजिनाम्) — D₀₁ om line 612 — (L 612) G₀ स्वान् (for सर्वाङ्) D₀₁ D₁ ३ हिरण्य कवचा सर्वे (for the prior half) B₁-३ ६ D₀₂ D₀-६ श्वेतवस्त्रावशुठितान्, B₁ श्वेतच्छत्रोपशोभितान्, D₀₁ D₁ ३ S सर्वे चो (S 'वोक्षो') तमधन्विन (for the post half) — D₀ om lines 613-614 — (L 613) D₁ सानुयायि, D₀ स्वर्णपत्र, D₀ सनुपात्र (sic) (for सानुयात्र-) D₀₁ D₁ ३ यानमानपरिच्छदा (for the post half) — D₀₁ D₁ ३ om line 614 — (L 614) G₂ राजानो (for ईजानो) S दक्षिणा (for 'णान्) B₁ D₀₂ D₀ ६ ६ अन्यकल्प (B₁ 'काल' यत्, D₁ अन्यकल्प (for अत्यकाल) — (L 615) D₀₁ D₀ ६-६ मूर्धामिषिक्ता (D₀ ६ 'क्त') नृपा (D₀ ६ 'पो'), S 'वसिक्ता' नृपान् (for the prior half) D₁ वा (for च) D₀ राजपुत्रेष्ठितानि च (for the post half) — (L 616) B₁-३ ६ D₀₁ D₁ कोष- (for कोश-) D₀₁ D₁ ३ S -विषयान् (for -निच) D₀ ६ [S] भ्यमन्यत, D₁ ३ अम, S ह्यमह (Gs 'स') त (for ह्यमन्यत) — (L 617) B₁ D₀₂ नैव, T G₂-६ इह, G₁ M नेह (for नैव) D₀₁ D₁ ३ पूर्व (for पूर्वं) S तथा (for जनाश्च) D₀₂ reads from the post half up to the prior half of line 620 twice (without var) D₀₁ D₁ ३ S कर्तारो नैव (S वा न), D₀₂ D₀ ६ न कर्ता नैव, D₁ न करिष्यति (for न करिष्यन्ति) D₀ वर्तमानस्तथा परे, D₀ न कर्तारो वा परे (for the post half) — (L 618) B₁ यथांम्बरीपो D₀ ६ चकार (for करोति) T G₂ ३ ३ दक्षिणै (for 'ण) — (L 619) D₀ ६ गंधर्वा (for इलेवम्) B₁ ३ D₀₁ D₁ ३ अनुमोदते (D₀₁ D₁ ३ 'त'), D₀ अतिमोदत (for अन्वमो) D₀ इलेव मत्वमोदत (for the prior half) D₀₁ D₁ ३ S सुर-, D₀ तत्र (for यस्य) — Lines 620-621 = (var) 12 29 97 — (L 620) D₀ सजय (for सृजय) — (L

पुत्राशुष्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यया ।
अयज्जानमदाक्षिण्यमभि श्वेत्येसुदाहरत् ।

Colophon

नारद उवाच ।

शशबिन्दुश्च राजानं मृतं सृजय शुभ्रम् ।
इंजे स विविधैर्यज्ञैः श्रीमान्सत्यपराक्रम ।
तस्य भार्यासहस्राणां शतमासीन्महात्मन । [625]
एकैकस्याश्च भार्याया सहस्रं तनयामवन् ।
ते कुमारः पराक्रान्ता सर्वे लियुतयाजिन ।
राजानं क्रतुमिर्मुख्यैरीजानां घेटपाणां ।
हिरण्यकवचा सर्वे सर्वे चोत्तमघन्तिन ।

सर्वेऽश्वमेधैरीजानां कुमारः शशबिन्दव । [630]
तानश्वमेधे राजेन्द्रो ब्राह्मणेभ्योऽद्भुतपिता ।
शत शत रथगता एवैकं पृष्ठतोऽन्वयु ।
राजपुत्रं तदा कन्यास्तपनीयस्त्वकृता ।
कन्या कन्या शत नागा नागे नागे शत रथा ।
रथे रथे शत चाश्वा वलिनो हेममालिन । [635]
अश्वे अश्वे सहस्रं गा गवा पश्चादजाविकम् ।
एतद्धनमपर्यन्तमश्वमेधे महामखे ।
शशबिन्दुर्महाभागो ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत ।
वार्क्षाश्च यूपा यावन्तो अश्वमेधे महामखे ।
ते तथैव पुनश्चान्ये तावन्तः काञ्चनामवन् । [640]
भक्ष्यान्नपाननिचया पर्वता क्रोशमुच्छ्रिता ।

621) T G₂₋₅ पुण्यतमस् (for 'तरस्') Dn₁ D₁ 8 चैव
(for तुभ्यं) — D₂ om line 622 — (L 622)
S (except M₅) अक्षिण्यन् (for अदा) B D₁ Dn₁
D₁ 8 अभि, Dn₁ अति, T अवि (for अधि) D₁
D₁ 8 श्वेत्य, Dn₁ D₁ 8 श्वित्य, D₂ श्वेत्य, D₄ श्वेत्य,
D₅ चेत्य, T G₂ 8 श्वेत्य (for श्वेत्य) B D₁ Dn₁ D₁
8 न्याहरन् (Dn₁ 'द'), D₁ 8 [अ]वाहर (for [उ]वाहरत्)
— Colophon — Sub parvan MSS अमिमन्वुष
— Adhy name B D₁ Dn₁ D₂ 8 5 षोडशराजिक, Dn₁
D₁ 8 'राजकीय, D₁ 'राजक, T G₂ 'राजके अवरीषचरित,
G₂ अवरीषचरित — Adhy no B₁ T G₁-2.5 M 61,
B₂ Dn₁ 62, D₂ 55, G₁ 60 — Śloka no D₁
16, Dn₁ 17 — M₅ 8 om. the ref — (L 623)
D₂-8 G₂ शशबिन्दु (for शश) Dn₁ D₁ 8 चैवत्य, T
G₂-5 च राजेन्द्र (for च राजानं) D₂ 8 मजय D₁ 8
8 8 S शुभ्रम् — (L 624) B₁ 8 D₁ D₂ इजे च,
B₁ Dn₁ D₁ 8 इजे यो, S य इजे (for इंजे स) B₁
वदुमिर्, Dn₁ D₁ 8 विपुलैर् (for विविधैर्) — Line
625 = (var) 12 29 98^{ed} — (L 626) D₂ तु (for
च) Dn₁ D₁ 8 एकैकस्यास्तु भार्याया (for the prior
half) D₁ 8 सहस्रतनयामवत्, S पुत्रजन्म तथा (G₁ 8 M₁ 2
'दा')मवत् (for the post. half) — After line 626,
S ms

सहस्रं तु सहस्रं तु तस्यां तस्यां महात्मन ।

— (L 627) D₂ च विक्रान्ता (for परा) T G₂-5 शश-
बिन्दु (G₂ sup lin 'दो कु)मारास्ते (for the prior half)
D₁ [s]मिथेन, D₂ नियन् (for नियुन) B₂ -याजिन,
S -दक्षिणा (G₂ 'जा') (for -याजिन) — (L 628) D₁
अज्जान (for राजानं) Dn₁ D₁ 8 राजानं क्रतुमुख्यैश्च

(for the prior half) D₁ यशगैर्, D₂ दातारो (for
इंजाना) — Line 629 = 12 29 99^{ed} — (L 630)
B D₁ T G₂ 8 शशबिन्दवा, D₁ Dn₁ D₂-8 8 शशबिन्दव
(for शश) — (L 631) G₂ partly damaged Dn₁
D₁ 8 अश्वमेधे (for 'मेधे) Dn₂ D₂-8 8 राजेन्द्र, T G₁ 8 8
M यशेन्द्रे, G₁ यशे स (for राजेन्द्रो) Dn₁ D₁ 8 ह्यमन्यत,
D₁ T G₁ 8 8 M [s]दातिता — Lines 632-638 = (var)
12 29 100-102 — (L 632) Dn₁ D₂ रथगता, D₂
चैव रथा, G₂ रथानीक, M₅ रथगत (for 'गता) — (L 633)
D₁ तथा (for तदा) S राजपुत्रा (G₁ M₁-4 अय)स्तथा कन्या
(for the prior half) D₁ 8 तपनीये, S रमणीया (for
तपनीय-) B₁ -विभूषिता, G₂ त्वलकृता (for -स्त्वल) — (L
634) D₁ कन्याशत, D₂ 7 कन्याकन्या (for कन्या कन्या)
— (L 635) T G₂-4 जविलो (for वलिनो) — (L 636)
B₁ 8 Dn₁ D₁ 8 M₅-5 गोमहस्र, D₂ महस्रां गा D₂
च (for गा) T G M₁ 8 अश्वमेधे सहस्रं च (G₁ 8 M₁ 8 तु)
(for the prior half) D₁ 8 पच, T G₂-8 M₅ पचापि,
G₁ M₁ 8 पच हि (for पश्चाद्) B₁ 8 पश्चादजाविका,
B₁ 8 D₁ 8 पचाशदाविक (B₂ D₁ 8 'का), Dn₂ पचाशदाविक,
D₂ पच त्वजाविक, G₂ damaged (for पश्चादजाविकम्)
— (L 637) Bom ed अपर्याप्तम् (for अपयन्तम्) — D₂ 8
om (hapl) lines 638-639 — (L 638) Dn₁
D₁ हि दत्तवान्, T G₁ 8 M₁ 8 (sup lin) ह्यमहत्,
G₂-8 M₅-5 ह्यमसत्, M₅ ह्यमगत (for ह्यमन्यत) — D₂
om lines 639-643 — (L 639) D₁ 8 बाह्याश्च, D₂
T G₂-5 वृक्षाश्च (for बाह्याश्च) B₁ यूपाश्च (by transp)
Dn₁ D₁ वर्षपूगा हि यावतो (for the prior half)
B₂ (marg) 8 D₂ ह्यश्वमेधे (for अश्व) T G M₁ 8
ते (G₂ ये)श्वमेधे हि श (G₁ M₁ 8 'भेमिश')दिता, M₅-8 नेश

तस्याश्वमेधे निर्वृते राज्ञ शिष्टास्त्रयोदश ।
 तुष्टपुष्टजनाकीर्णं शान्तविघ्नमनामयाम् ।
 शशयिन्दुरिमां भूमिं चिर भुक्त्वा दिव गत ।
 स चेन्ममार सृज्य चतुर्भद्रतरस्त्वया । [645]
 पुत्रासुप्यतरस्तुभ्य मा पुत्रमनुत्प्यथा ।
 अयज्वानमदाक्षिण्यमपि श्रैत्येत्युदाहरत् ।

Colophon.

नारद उवाच ।

गय चामूर्तरयस मृत सृज्य शुश्रुम ।
 यो वै वर्षशतं राजा हुतशिष्टाशानोऽभवत् ।
 तस्मै ह्यग्निर्वर प्रादात्ततो वने वर गय । [650]

तपसा ब्रह्मचर्येण धृतेन नियमेन च ।
 गुरूणा च प्रसादेन वेदानिच्छामि वेदितुम् ।
 स्वधर्मेणाविहिंसान्यान्धनमिच्छामि चाक्षयम् ।
 विप्रेषु ददत्तश्चैव श्रद्धा भवतु नित्यश ।
 अनन्यासु सवर्णासु पुत्रजन्म च मे भवेत् । [655]
 अन्न मे ददत्त श्रद्धा धर्मे मे रमता मन ।
 अविघ्न चास्तु मे नित्य धर्मकार्येषु पावक ।
 तथा भविष्यतीत्युक्त्वा तत्रैवान्तरधीयत ।
 गयोऽप्यवाप्य तत्सर्वं धर्मेणारीनजीजयत् ।
 स दर्शपूर्णमासाभ्यां कालेष्वाग्रयणेन च । [660]
 चातुर्मास्यैश्च विविधैर्यज्ञैश्चावासदक्षिणै ।
 अयजच्छ्रद्धया राजा परिसवत्सर शतम् ।

मेधिकशब्दिता (for the post half) — (L 640) Gs
 तथैव च (for ते तथैव) — (L 641) B1-3 Dc1 D3 S
 भक्ष्यान्, D1 यस्यान्- (for भक्ष्यान्) D1 सर्वत (for
 पर्वता) B2 सर्वत, D3 ५ ऊजिता, D4 उच्छ्रया (for
 उच्छ्रिता) B2 (marg) पर्वता क्रोशसर्वत (for the post.
 half) — (L 642) G5 यस्य (for तस्य) Dn1
 D4-5 निवृत्ते, G1 सवृत्ते (for निवृत्ते) Dn1 D7 ४
 राजम् (for राज) D7 त्रयो वश (sic) (for त्रयोदश)
 D1 राशस्तस्य महात्मन (for the post half) — (L
 643) B Dc1 Dn2 D1 ४-४ S -जनाकीर्णा (for -जना-
 कीर्णा) Dn1 ह्यनामया, S निरामया (for अना) B
 Dc1 D1 ४-४ शान्तविघ्नास्त्व (D5 १ ४ 'घ्ना ह्य'नामया, Dn2
 'विघ्नास्त्वनाशना (for the post half) — D1 om lines
 644-646 — (L 646) D7 T G2 ४ पुण्यतमस् (for
 'तरस्) — (L 647) T G1 ४-४ M1-4 अदक्षिण्यम् (for
 अदा) B Dc1 Dn1 D1 ४ ४ ४ ४ अग्नि; Dn2 अति, T
 अपि (for अपि) Dc1 शैत्य, Dn1 D7 ४ श्रित्य, Dn2
 शैत्य, D1 ४ ४ शैत्य, D3 चैत्य, T G2 ४ शैत्य (for
 शैत्य) B Dc1 Dn2 D1 ४-४ व्याहरन्, Dn1 [अ]व्याहरत्,
 D1 ४ [अ]वाहर (for [उ]दाहरत्) D3 अभिश्वेति व्याह-
 रन् (for the post half) — Colophon. — Sub-
 parvan MSS अमिमन्युवध — Adhy nama B Dc1
 D2-5 षोडशराजिक, Dn1 D2 'राजकीय, D1 'राजक, T G2
 षोडशराजके शश (T1 'शि)विदुचरित, G2 शशिविदुचरित
 — Adhy no B1 D3 S 62, B2 Dn1 63, D2
 56 — Śloka no B1 11, Dn1 13 — Lines
 648-650 = (var) 12 29 104^a-105^b — (L 648)
 T G2-3 अमूर्त, G1 M अमूर्त- (G1 'त्र-) (for अमूर्त-)
 Dn2 D3 ४ ४ T G M1 ४ ४ रजस, D1 ४ -यशम (for
 रयम) D2 ४ सजय (for सृजय) D1 ४ ४ ४ S शुश्रुम

(for 'म) — (L 649) D4 राजन् (for राजा)
 — (L 650) D4 om तस्मै ह्यग्नि — (L 651) Ms-3
 वृत्तेन (for व्रतेन) S च दमेन (for नियमेन) — D3
 om lines 653-655 — (L 653) D1 [अ]व- (for
 [अ]वि) Dn1 विजेष्यामि, Dn2 D3 ४ ४ विजित्यारोन्, D5
 विजित्या वा (for [अ]विहिंसान्यान्) S स्वधर्ममविहिंसा च
 (for the prior half) S धर्मम् (for धनम्) — (L
 654) Dn1 D7 S पात्रेषु, Dn2 देवेषु, D3 ४ ४ वेदेषु (for
 विप्रेषु) T G2-3 Ms-3 सा मे, G1 M1 ४ मे वै (for चैव)
 — D2 om line 655 — (L 655) Dn1 अन्यासु च,
 G5 कन्यासु च (for अनन्यासु) T G2-4 च सर्वासु (for
 सवर्णासु) T G2-5 Ms-5 सुप्रज (G5 Ms ४ 'जा)स्त्व, G1 ४
 M1 ४ सुप्रजात्व (for पुत्रजन्म) — (L 656) B5 अर्थ मे,
 Dn1 अन्न च, D3 पात्रेषु (for अन्न मे) D4-5 आददत्त
 (for मे द) Dn1 D7 ४ [S]क्षय्य (for श्रद्धा) T
 G2 ४ अन्न स्वादु दुहन्महा, G1 M अन्न मा दुदुपे (Ms-3
 'प)न्महा, G2 अन्न मा दुदुपुमेहा, G5 अन्न मा दुदुपे र्महा (for
 the prior half) D2 ४ च (for मे) — (L 657)
 Dn1 अविघ्नतास्तु, D4 'म वास्तु (for 'म चारुतु). — (L
 658) Dn1 D7 ४ तत्रैवातर्हितोत्तर (for the post half)
 — (L 659) B D हि (for ऽपि) Dn1 D7 ४ अथा
 जयत् (for अजी) T G2-5 धर्मेणाराधयन् (G2-4 'यज-
 गत्, G1 M धर्मेणापालयज्जगत् (for the post. half)
 — (L 660) D2 S -पूर्णमासाभ्यां (for -पूर्ण) B1 ४ Dc1
 Dn D3-5 T G2 ४ ४ आग्रयणेषु (for 'जेन) — (L 661)
 T2 G2 ४ चातुर्मास्य (for 'स्यैश्) D1 ४ S विविध (for
 विविधैर्) S [४]क्षिभिश्च (for यज्ञैश्) — Lines 662-
 663 = (var) 12 29 107^a-108^b — (L 662) D7
 राजन् (for राजा) G1 अयजच्छ्रद्धयामास (for the prior
 half) D2 प्रति (for परि-) B2 ४ ४ D1 ४ -सवत्सरम्

दश नागसहस्राणि शतमश्वशतानि च ।
शत निष्कसहस्राणि गवा चाप्ययुतानि षट् ।
उत्थायोत्थाय स प्रादात्परिसवत्सर शतम् । [665]
नक्षत्रेषु च सर्वेषु ददन्नक्षत्रवक्षिणा ।
ईंजे च विविधैर्यज्ञैर्यथा सोमोऽङ्गिरा यया ।
सौवर्णां पृथिवीं कृत्वा य इमां मणिशर्कराम् ।
विप्रेभ्य प्राददद्राजा सोऽश्वमेधे महामखे ।
जाम्वूनदमया यूपा सर्वे रत्नपरिच्छदा । [670]
गयस्यासन्तसमृद्धास्तु सर्वभूतमनोहरा ।
सर्वकामसमृद्धाश्च प्रादाताश्च गयस्तदा ।
ब्राह्मणेभ्यं ग्रहृष्टेभ्यं सर्वभूतेभ्य एव च ।

समुद्रदीपशैलेषु नदीनदवनेषु च ।
 नगरेषु च राष्ट्रेषु विवि न्योन्नि च येऽवसन् । [675]
 भूतग्रामाश्च विविधा सत्सृष्टा यज्ञसपदा ।
 गयस्य सदृशो यज्ञो नास्त्यन्य इति तेऽब्रुवन् ।
 षट्त्रिंशद्योजनायामा त्रिंशद्योजनमायता ।
 पश्चात्पुरश्चतुर्विंशद्वेदी ह्यासीद्विरण्मयी ।
 गयस्य यजमानस्य मुक्तावज्रमणिस्तृता । [680]
 प्रादात्स द्राघण्येन्योऽथ वासास्याभरणानि च ।
 ययोक्ता दक्षिणाश्चान्या विप्रेभ्यो भूरिदक्षिण ।
 यत्र भोजनशिष्टस्य पर्वता पञ्चविंशति ।
 कुल्या कृशरवाहिन्यो रसानामभवस्तदा ।

(for 'स्तर) Dn1 गत (for शतम्) — (L 663) B D
गवां शत (for दश नाग-) Dn2 'सहस्र च (for 'स्त्राणि)
B1 G2 om the post. half of line 663 and the prior
half of line 664 G5 दशम् (for शतम्) D2 4 व
(for च) — D2 om. lines 664-676 — (L 664)
T G5 च (for षट्) — Lines 665 = (var) 12
29 108^{ad} — (L 665) D1 om उत्थाय B1 8 Dc1
Dn1 य , B2 4, 5 Dn2 D2-8 S (except G5 M2) स
(for स) D8 उत्थाय प्रादात्स वृषां (for the prior half)
B Dc1 Dn2 D1 3, 4 8 -सवत्सराब्ज् (for 'र) D1 8
सष्टया (D8 सवत्सां) वत्सला सता (for the post half)
— (L 666) B1 Dn2 D3 8 8 -दक्षिणा (for 'णा')
— (L 667) T G1-4 M शवो , G5 मया (for सोमो)
Dn1 D1 8 यथागिरा* (by transp) — Lines 668-
669 = (var) 12 29 110 — (L 668) M8 8
(sup line) स (for य) D1 8 काचनं (for -शक
राम्.) — (L 669) D8 प्राददाद् (for 'दद्) S ब्राह्मणे
भ्योददा (G2 4 M2-8 'द' द्राजा (for the prior half)
Dn1 सोममेध (for 'मेधे) — (L 670) B1 चानु-
D1 8 चात्र , S चान्ये (for रत्न) — D5 om. lines
671-672 — (L 671) T G2-4 M2-8 वरप्राप्त्या , G5
वर प्राप्य (for समृद्धास्तु) G1 M1 8 श्रय्यासनपरा सर्वे
(for the prior half) D5 om. from मनोहरा up to
समुद्र (in line 674) — (L 672) B2 सर्वे (for सर्व)
B2-4 Dn2 D1 8 8 समृद्धाश्च , Dc1 'द्वास्तु ; Dn1 D1 8
S 'द्व च (for -समृद्धांश्च) B1 8 Dn1 D1 8 S अत्र , Dc1
तास्तु (for तांश्च) Dn1 D1 8 G5 तथा , T G1 8 4 M
सदा , G2 वसु (for तदा) Dn2 प्रासादो भूमयस्तदा , D3 8
प्रासादा भूमयस्तथा (D8 'दा) (for the post. half)
— (L 673) Dc1 D1 प्रसृष्टेभ्य , Dn1 प्रशिष्टेभ्य , Dn2
प्रविष्टेभ्य , D3 8 8 विशिं , D1 प्रकृतेभ्य , D8 प्रकृष्टेभ्य ,

T G₁ ३.६ M₁ २ विवृत्तेभ्य, G₂ ६ [S]पि वृत्तेभ्य, M₃-६
 श्रुतेभ्य (for प्रद्वृत्तेभ्य) — (L 674) B D₀₁ Dn₂
 D₁ ३-६ सप्तमुद्र (D₁ om. सममुद्र) वनदीप- (for the prior
 half) B₁ सर-सु (for -वनेषु) — (L 675) Dn₂
 D₁ ६ स्वराज्येषु, D₅ G₅ च राज्येषु, T G₁-4 M स
 (G₂ सु) राट्रेषु (for च राट्रेषु) T G₂-4 घोषयत्, G₁
 M₃-६ योवसत्, M₁ ३ योवसन् (for येऽवसन्) Dn₁ D₁ ६
 सराट्रेषु दिवि ग्योमि चराचरमयेषु च — (L 676) S नद्
 विधा (for च विविधा) D₁ ६ भूतग्रामश्च विधिवत् (for the
 prior half) D₀₁ सुमुखा (sic), Dn D₃-६ मृत्ता,
 D₁ ६ स नृपो, S विसिता (for मृत्ता) — (L 677)
 D₁ ६ यादृशो (for स*) S यच्चा (for यज्ञो) Dn₁
 D₁ ६ मे क्षत, D₁ मे ध्रुव (for तेऽध्रुवन्) — D₂ om
 lines 678-680 — (L 678) D₀₁ Dn₁ D₃ पद्मिंशद्,
 Dn₂ D₃ ६ पद्मिंश (for पद्मविंशद्) D₁ (marg) -योज
 नोत्सेधा (for योजनायामा) D₁ ६ शन- (for मिशद्) S
 विस्तृता (for आयता) D₁ पद्मिंशयोजनायता (for the post.
 half) — (L 679) D₁ ६ पुरा (for पुरश्च) Dn₁
 (marg as above) पार्थम्योक्ष, S चतुर्विंश (for 'विंशद्')
 D₁ पार्थे तस्य चतुर्विंशद्, D₀ पार्थत*श्चतुर्विंशद् (for the
 prior half) G₁. ३-६ M₁ २ वेनिर् (for वेदी) Dn₂
 त्वासीद्, T G M₁ २ ६ आसीद्, M₃ ६ चासीद् (for
 आसीद्) — (L 680) D₃ जयमानस्य (for यज*) B₁ T
 G₁ २ ६ M₃-६ मणिस्मृता (sic), Dn₂ मणिश्रुत, D₁
 मणिस्मृता, D₁ ६ स्तुव* (for 'स्तुता) Dn₁ मुक्ता वेदमनि
 शर्करा, D₃ मुक्तामणि च वज्रमृत् (for the post half)
 — Dn₁ om line 681 — (L 681) Dn₂ D₂. ६ प्राद-
 दद्, D₁ स प्रादाद् (by transp), D₃ प्राप्ताद्, T
 G₂-4 ता प्रादाद्, G₅ सप्राप्ताद् B₁ च, T G₂-4 वे, G₅
 वा (for श्व) D₁ ६ ता स प्रादाद्वाक्षणेभ्यो, G₁ M ता
 सप्रादाद्वाक्षणेभ्यो (for the prior half) G₅ मवाभि (sic) (for

वस्त्राभरणगन्धानां राशयश्च पृथग्विधा । [685]
यस्य प्रभावाच्च गयस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ।
वटश्चाक्षय्यकरणं पुण्यं ब्रह्मसरश्च तत् ।
स चेन्ममार सृज्य चतुर्मद्रतरस्त्वया ।
पुत्राप्नुय्यतरस्तुभ्य मा पुत्रमनुतप्यथा ।
अयज्वानमदाक्षिण्यमधि शैत्येत्युदाहरत् । [690]

Colophon

नारद उवाच ।

साकृतिं रन्तिदेव च मृतं सृज्य शुभ्रम् ।
यस्य द्विशतसाहस्रा आसन्सूदा महात्मनः ।

गृहानभ्यागतान्विप्रानतिथीन्परिवेषकाः ।
पक्वापकं दिवारात्रं वराहममृतोपमम् ।
न्यायेनाधिगतं वित्तं ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यतः । [695]
वेदानधीत्य धर्मेण यश्चक्रे द्विषतो बधो ।
उपस्थिताश्च पशवः स्वयं यं सशितव्रतम् ।
बहवः स्वर्गमिच्छन्तो विविक्तसत्रयाजिनम् ।
नदी महानसाद्यस्य प्रवृत्ता चर्मराशितः ।
तस्माच्चर्मण्वती पूर्वमग्निहोत्रेऽभवत्पुरा । [700]
ब्राह्मणेभ्यो ददौ निष्कान्तीवर्णान्सः प्रभावतः ।
तुभ्य निष्कं तुभ्य निष्कमिति ह सः प्रभाषते ।
तुभ्यं तुभ्यमिति प्रादाच्चिन्काच्चिन्कान्महश्मताः ।

वासासि) — (L 682) Ds यथोक्तः, Gs तथोक्तः (for यथोक्ता) G1 M चान्ये (for चान्या) B Dc1 Dn2 Ds T G2-s Ms s दक्षिणा (for 'ग') — (L 683) T Gs यस्य (for यत्र) Gs (marg) राशयः (for पर्वता) — (L 684) Bs कुशलः, Dn1 Dr s च रसः, Dn2 सकृत्, Ds s कृसरः, Ds पायसः, T G1-4 M च क्षीरः (for कृसरः) Gs कुत्वाक्ष क्षीरवत्यश्च (for the prior half) Dn2 Ds समवसः (Ds 'वस'), Ds मवहसः, Dr s S चामवसः (for अम) — (L 685) B1 (before corr) -मास्यानां (for -गन्धानां) Dn2 ते (for च) — (L 686) Gs प्रसादाद् (for प्रभावाच्) Ds यागस्य, T G1-4 M1 च गया, Gs गायत्री, Ms-s च गयास् (for च गयस्) T G M1 विश्रुता, Ms-s 'ता (for 'त') — (L 687) Ds य (for तत्) Dn Dr पुण्यो ब्रह्मसरः (Dn1 रसमय)श्च य (for the post half) — Ds om lines 688-690 — (L 688) Ds सजय (for सृज्य) — (L 689) T Gs s पुण्यतमस् (for 'तरस्) — Ds om line 690 — (L 690) S (except Ms) अदक्षिण्यम् (for अदा) B Dc1 Dn1 Ds s s Gs अभि, Dn2 अति, T अयि (for अपि) Dn1 Dr s क्षित्य, Ds शैत्य, Ds s शैत्य (Ds 'न्य'), Ds चैत्य, Gs शैत्य (for शैत्य) B Dc1 Dn2 Ds s s न्याहारन्, Dn1 Dr s [अ]वाहर (for [उ]दाहरत्) — Colophon. — Sub-parvan MSS अभिमन्युवध — Adhy name B Dc1 Ds s s षोडशराजिक, Dn1 Ds 'राजकीय, Dn2 'राजीय, Ds 'राजक, Ds 'राजीक, T Gs s 'राजके गयचरितं — Adhy no B1 Ds S 63, B2 Dn1 64, Ds 57 — Śloka no Dc1 Dn1 22 — (L 691) Gs सकृति (for मां) Bs Dc1 Dr s चेन् (for च) Ds s सजय (for सृज्य) Ds s T G2-s M शुभ्रम् Dr s मृत शुभ्रम् सजय (for the prior half) — Ms s om

line 692 — (L 692) Dn1 Dr s S (Ms s om) विशति, Ds द्विषद् (submetric) (for द्विशतः) Dn2 सूदा आसन् (by transp), Ds आसन्सूता, Ds सूदाश्चा सन्, Ds मास सूता, Dr s यू (Ds यु)या आसन् — (L 693) Dn1 Dr s गृहम् (for गृहान्) B Ds परिवेषका, Ds Gs 'वेषिका, Ms s 'वेषतां (for 'वेषका) — (L 694) Ds s पक्व पक्व, Dr s पक्षपक्ष्या (Ds 'क्षा) (for पक्वा पक्व) Dn1 दिवारात्रो, Ds दिवोरात्रम्, Ds दिवारात्रम् (for 'रात्र) B Dc1 Dn2 Ds s अपर्वतं वनं तदा (for the post half) — (L 695) Ds द्रव्य (for वित्त) Dr s न्यायेनाधिगता विप्रा (for the prior half) Dr s येनाक्षय्ये नगोत्तमे, S येनाक्षय्य नगोपम (Gs 'रम, Ms-s 'रमा) (for the post. half) — (L 696) Dn1 Dr s वेगेन (for धर्मेण) Ms s (sup lin) बधे (for बधो) — (L 697) M1 s त (for य) B1 s Ds s शसित (for सशित) — (L 698) M1 बहवः (for बहवः) Dn Ds s s Ms सत्रयाजिनः (for 'जिनम्) — Lines 699-703 = (var) 12 29 116-117 — (L 699) Dn2 महानदी, Dr 'रसाद् (for 'नसाद्) Dn2 Ds यत्र (for यस्य) Gs या नदी मानमारयस्य (for the prior half) Dn1 Dr s निसृता, Ds अमवद् (for प्रवृत्ता) Dn2 Ds s धर्मः (for चर्म) S -राक्षिभिः (for 'त) — (L 700) S नाम (for पूर्वम्) B1 s Dc1 अभिहोत्राद् (for 'होत्रे) S ख्याता पुण्यम् (T G1 s M1 s s 'प्या स) रिद्धरा (for the post half) — (L 701) B Ds s s T G2-s Ms-s [s] दद (T Gs s 'दा)न् (for ददौ) Dn2 Ds-s सु, Dr रम (for स) Dn1 Dr s सौवर्णान्य सदस्पाति, T G2-s ब्राह्मणेभ्यः प्रताम्यति, G1 Ms-s बाहुस्त (Ms-s 'हू त)स्य प्रताम्यति (Ms-s 'त), M1 s ब्राह्मणेषु प्रताम्यति (for the post half) — Dn2 Ds-s om line 702 — (L 702) Dr s तुभ्य निष्कस्तव निष्क (for the

तत पुन समाधाय निष्कानेव प्रयच्छति ।
अस्य दत्त मयाधेति निष्ककोटिं प्रदाय स । [705]
एकाह्वा दास्यति पुन कोऽन्यस्तन्मप्रदास्यति ।
सहस्रशश्च सौवर्णान्वृपमानोशतानुगान् ।
अध्यर्भमासमदद्द्राक्षणेभ्य दत्त समा ।
अग्निहोत्रोपकरण यज्ञोपकरण च यत् ।
अभिम्य करकान्कुम्भान्स्थालीपिठमेव च । [710]
शयनासनयानानि प्रासादाश्च गृहाणि च ।
वृक्षांश्च विविधान्द्रवादाश्चानि च धनानि च ।

सर्वं सौवर्णमेवासीदन्तिदेवस्य भीमत ।
तत्रास्य गाथा गायन्ति ये पुराणविदो जना ।
रन्तिदेवस्य ता इष्टा समृद्धिमतिमानुपीम् । [715]
नैतादृश इष्टपूर्वं कुबेरसदनेष्वपि ।
धनं च पूर्वमाणं न किं पुनर्मनुजेष्विति ।
न्यक्त वस्त्रोक्तसारेयमित्यूचुस्तत्र विस्मिता ।
सांक्रुते रन्तिदेवस्य या रात्रिमतिथिं वसेत् ।
आलभ्यन्त तदा गाव महत्त्राप्येकविंशति । [720]
तत्र स्य सुदा क्रोशन्ति समृष्टमणिकुण्डला ।

prior half) Dn1 om from the post half of line 702 up to the prior half of line 705 T G2-4 सप्रति, G1 M न्न प्रति, G5 च प्रति (for ह स्त प्र-) B4 -मापन, Dc1 D1 M5 मापति D7 8 इति तेभ्य सत्स्य (D7 सत्स्य)ति (for the post half) — D2 om lines 703-712 — (L 703) B1-3 Dc1 D5 6 तुभ्य तुभ्य तुभ्यमिति, G5 इति तुभ्य तुभ्यमिति (for the prior half) B1-3 Dc1 D5 6 1 G5 प्राप्तान्, T G2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

दिजपाणिवियोगेन दुःखं मे शश्वत महत् ।

नविष्यति न सदेह एव राजादृष्टसु ।

[(L 2) D5 [अ]न्नाद्]

— M5 4 om line 707 — (L 707) G1 M1 2 सहस्र वत् (for 'सहस्र') B5 Dn1 D7 8 -शतायुतान् (for 'नुगान्') B1 वृक्षं गोवृषानुग (for the post half) — After line 707, B Dc1 Dn2 D1 8-6 ins

साष्ट शर्तं सुवर्णानां निष्कमाहुर्धनं तथा ।

[D1 शष्ट, D3-6 साष्ट (for साष्ट) B1 2 6 पण, Dc1 Dn2 D3 4 6 पल, D1 नरा, D5 कल् (for धनं) D1 सप्त (for तथा)]

— (L 708) Dn1 अद्वाद्, D7 8 अन्वर्ध (for अध्वर्ध) B5 S अद्वाद् (for 'दद्') D5 पर (for शत) G1 M1 2 गवां (for ममा) — (L 709) D5 अग्निर् (for अग्नि) B1 8 तद् Dn2 D5-6 बहुधान्य धनं च यद्, T G2-4 M5 गृहोपकरणं च यद् (T G5 त)द्, G1 6 M (M5 sup. l. 11) द्रव्योपकरणं च यद् (for the post half) — (L 710) Dn D5 4 कनकान्, D5 कांचनान् (for करकान्) D1 कुंडान् (for कुम्भान्) D7 8 विक्रय करका कुम्भा, T G1-4 M पात्र्य शरावकुम्भाश्च, G5 पात्र शरावर्भाटान् (for the prior half) Dn1 D1 4 5 T -पीठरम् (for पि) G1 M1 2 स्थालीपिठरकानि च (for the post half) — (L 711) D1 6 शयनाशन (for 'सन') D5 पानानि (for -या') D1 8 T G1 M प्रासादाश्च, D5 प्रमत्ताश्च (for प्रासादाश्च) D5 वा (for च) — (L 712) B1 वृक्षास्तु (for श्व) B5 विविधोद्यानान्, Dn2 D5-6 'धान्द्रव्यान् (for 'धान्द्रवाद्') Dn1 D7 8 वृक्षखंडाश्च विविधान्, S वृक्षमांशश्च विविधान् (for the prior half) B (except B5) Dc1 पूर्वतोपवनानि च, Dn1 D7 8 द्रव्याण्यनुपमानि च, Dn2 D5 4 5 रत्नानि विविधानि यद् (Dn2 D5 च), S द्रव्याण्यनुपमानि च (for the post half) — D5 om. lines 713-714 — (L 713) B1 8 Dc1 अस्य, Dn2 D5-6 अपि (for एव) Dn1 D7 सौवर्णं सर्वमप्यासीद् (for the prior half) — (L 714) Dn1 D7 S स (for [अ]स्थ) — (L 716) B5 -सप्तन प्रति, G5 मवनेष्वपि (for -सदने) — (L 717) Dc1 G5 पूर्वमाणेन (G5 'पैने'), D1 पूर्वमानं न, D2 पूर्णमासाश्च, D5 6 पूर्णमासीषद्, D5 पूर्णमानं च, D5 पूर्व मानेन (for 'माणं न') Dn2 धनमापूर्णमासीषद्, D7 8 G1 M1 2 धनं चचूर्णमाणेन, T G2-4 M5 धनं चापूर्वमाणं तद्, M5 4 5 (sup. l. 11) धनं चचूर्णमाणानां (for the prior half) T G5 4 मानवेपु; G1 2 5 M1 2 5 मानवेपु (for मनुजेषु). Dn2 D5 अपि (for इति) Dn1 D7 8 M5 4 किं पुनर्मनुजेष्वपि (for the post half) — D5 om. lines 718-724 — (L 718) Dn1 D7 8 नित्य

सूपभूयिष्ठमभीध्व नाथ मास यथापुरम् ।
 रन्तिदेवस्य यत्किञ्चित्सौवर्णमभवत्तदा ।
 तत्सर्वं वितते यज्ञे ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत ।
 प्रत्यक्ष तस्य हन्याति प्रतिगृह्णन्ति देवता । [725]
 कन्यानि पितर काले सर्वकामान्द्विजोत्तमा ।
 स चेन्ममार सृजय चतुर्भद्रतरस्त्वया ।
 पुत्रास्तुपुण्यतरस्तुभ्य मा पुत्रमनुत्पयथा ।
 अयज्वानमदाक्षिण्यमभि शैत्येत्युदाहरत् ।

Colophon

नारद उवाच ।

दौष्यन्ति भरत चापि मृत सृजय शुश्रुम । [730]
 कर्माण्यसुकराण्यन्यै कृतवान्य शिशुर्वने ।
 हेमावदातान्य सिंहावददृष्टायुधान्वली ।
 निर्वीर्यास्तरसा कृत्वा विचकर्ष बबन्ध च ।
 क्रूराश्चोभ्रबलान्याघ्रान्दमित्वा चाकरोद्दशे ।
 मन शिला इव शिला सयुक्ता जतुरागिभि । [735]
 व्यालादींश्चातिवल्वास्तप्रतीपान्नाजानपि ।
 दृष्टासु गृष्टावरुह शुष्कास्यानकरोद्दशे ।

वस्त्रोक्तसारोयम्, Dn2 D1 8 6 G2 M1 2 व्यक्त वस्त्री (D1 'स्त्री') कसारे (D1 6 'रो') यम्, D4 व्यक्त च वस्त्रोक्तसारोयम्, D5 व्यक्त स्वर्लोक (for the prior half) G5 तस्य (for तत्र) — D01 om line 719 — (L 719) G1 साङ्कत्वो (for 'ते') B5 भवेत् (for वसेत्) Dn1 D7 8 अनेकमिति सर्वश (for the post half) — (L 720) Dn D5 6-8 M5 अलभ्यत, D1 5 आलभ्यत (for आल) — (L 721) Dn1 D7 8 यत्र (for तत्र) B1 8 D01 [अ]स्य (for स) D4 शूरा, M5-6 सृता (for सृता) — (L 722) B2 4 Dn2 D1 8 4 6 T2 G1 2 सूप, B5 शूर्प; D5 सूप (for सूप) S अश्रीत (for 'ध्व') Dn1 नातिमांस, D2 4 6 एक मांस, D5 आन्य मांस, G5 नान्यमांस (for नाथ मांस) B D (D2 om) T1 G2 यथा पुरा (for यथापुरम्) — (L 723) B1 2 4 D01 Dn2 D4 4 8 सुवर्णम् (for सौ) Dn1 D7 8 पुरा (for तदा) — (L 724) T G5 तु कृते (for वितते) S ह्यमह (G4 'स') त (for ह्यमन्यत) Dn1 D7 8 दक्षिणामत्यकालयत् (for the post half) — (L 726) Dn1 D7 8 कन्यानि चापि पितरो (for the prior half) B5 सर्वकामाद्, Dn1 ह्यत्र काले, Dn2 D4 5 सर्वकाम, D5 6 सर्व एव, D7 8 अत्रकाले, T G M1 2 सर्वोक्तामान् (G5 'मे') (for सर्वकामान्) — (L 728) T G5-6 पुण्यतमम् (for 'तरस्') — D2 om line 729 — (L 729) D4 अयज्वीनम् (for 'ज्वानम्') S (except M4 5) अदक्षिण्यम् B D01 Dn1 D1 8-6 8 अभि; Dn2 अति, T अयि (for अयि) D01 D1 शैत्य, Dn1 क्षित्य, D2 4 शैत्य, D5 चैत्य, D6 शैत्य, D8 क्षित्य; T शैत्य (for शैत्य) B D01 Dn2 D1 8-6 व्याहरन्, Dn1 D5 [अ]वाहर (for [अ]वाहरत्) D7 अभि क्षित्येववाहर (for the post half) — Colophon — Sub-parvan MSS अभिमन्वुवध — Adhy name B D01 D5-6 षोडशराजिकं, Dn1 D5 'राजकीय, Dn2 'राजीय, D1 'राजक, T G5 4 'राजके रतिदेवचरित, G2 रतिदेवचरित — Adhy no B1 S 64, B2 Dn1 65, D2 58 — Sloka no

Dn1 18 — (L 730) D01 दौष्यन्ति, Dn1 D7 8 दौष्यन्ति, D1 2 4 'प्यन्ति- (D2 4 'ति'), G1 4 5 M दौष्य (G4 5 'प्य') ति, G5 दौष्यति (for दौष्यन्ति) D5 सृजय (for सृजय) Dn D1 5 7 S (except G5) शुश्रुम — (L 731) Dn2 [अ]सुकराणि, D4 सुकराणि (for [अ]सुक) Dn1 D7 8 एव (for अन्यै) G5 यच्छुचिर् (for य शिशुर्) M4 शिशुर्य कृतवान्वने (for the post. half) — (L 732) B1 हिमवत्यागतान्सिंहान्, B2-5 G2 हिमावदातान्य सिंहान्, M1 2 हेमावदात सिंहशिशून् (hypermetric) (for the prior half) G1 M1 8 वने (for बली) — (L 733) D1 निर्वीर्यास्, D5 निर्वीर्यास् (for निर्वी) D4 सहसा (for तरसा) D7 8 निचकर्त (for विचकर्ष) G1 M1 2 वृक्षेषु निबन्ध च (for the post half) — D2 om lines 734-738 — (L 734) B1 5 Dn1 D1 7 8 M5-6 उग्रतरान्, D5 6 'रवान्, G4 अग्रबलान् (for उग्र) Dn1 D7 8 दमयित्वा, S शमयित्वा (for दमित्वा च) — Dn1 D7 8 om line 735 D2 om lines 735-745 — (L 735) D1 मन शिला समायुक्तान् (for the prior half) D01 सृक्ता (for सयुक्ता) Dn2 D1 8 सृक्ता वा (D1 'कान्था') तुरा शिभि, D5 सृक्ता जातुयुत्तुभि, D5 सृक्ता धातुरातुरा, T प्रभक्त्वा जितकाशिन, G1 M ममर्दाजलिना विभु, G2 प्रावृत्ताजनराशिभि, G3 प्रभक्त्वाजनकाशिनी, G4 प्रभक्त्वा शितकाशिनि, G5 प्रभुक्त्वाजनकाशिन (for the post. half) — (L 736) D5 6 चापि (for चाति) Dn1 D7 8 S व्यालान्दी (Dn1 D7 8 'लान्दी, T G5 M5 'लदी-, G2 'लदी-, G4 'लदी-, G5 'लदी) गांश्चातिवल्वास् (for the prior half) B1-5 5 D01 तान्प्रतीपान्, B4 D1 सुप्रतीकान्, Dn1 D7 8 विप्र (T G2-5 विप्र) भिन्नान्, Dn2 तत्प्रतीकान्, D5 स प्रतीक्ष्य, D6 तत्प्रतीक्ष्य, D8 विप्र-भिन्नान् (for तत्प्रतीपान्) T G2-4 स्रोपम, G1 5 M धनोपमान् (for गजानपि) — (L 737) B1 (marg) 2 4 [अ] शिरः, B5 स शिशुर्, Dn2 [अ] शिरः, D4 [अ]

नेष्ट्रतुमि मप्रीता प्राप्नुवन्ति दिवाक्यम् ।
 हन्य कन्य च विविध निपूतं हुतमेव च ।
 अदशमशका देशा नष्ट्यालमरीसृपा ।
 नाप्सु प्राणमृता मृत्युर्नाकाले ज्वलनोऽदहन् । [465]
 अधर्मरचयो लुब्धा मूर्खा वा नाभवन्मदा ।
 शिष्टेष्टप्राज्ञकर्माण सर्ववर्णान्मदामवन् ।
 स्वधामूर्जं च रक्षोभिर्जनन्याने प्रणाशिते ।
 प्रादाक्षिहृत रक्षामि पित्रदेवेभ्य ईश्वर ।
 महन्नपुत्रा पुण्या दशवर्षयशतायुष । [470]
 न च ज्येष्ठा कनिष्ठेभ्यस्तदा धाद्वान्यकारयन् ।

द्यामो युवा लोहिताक्षो मत्तमातङ्गविक्रम ।
 आजानुवाहु सुभुज सिंहस्कन्धो महाबल ।
 दशवर्षमहन्नाणि दशवर्षशतानि च ।
 सर्वभूतमन कान्तो रामो राज्यमकारयत् । [475]
 रामो रामो राम इति प्रजानामभवत्कथा ।
 रामाद्राम जगदभूद्रामे राज्य प्रशासति ।
 चतुर्विधा प्रजा राम स्वर्गं नीत्वा दिव गत ।
 आत्मान मप्रतिष्ठाप्य राजवशमिहाध्या ।
 स चेन्ममार सृज्य चतुर्भद्रतरस्त्वया । [480]
 पुत्रास्पृण्यतरस्तुभ्य मा पुत्रमनुत्पय्या ।

above) : Dn: Dn-: S मप्रीता (D: Ms-: 'मान्), B: सुप्रीता (for मप्रीता) G: Ms-: यन्नामान् (for प्राप्नुवन्ति) G: द्विं तय (for द्विदम्) — (L 463) B: D: : S विविध (for विविध) Dc: निपूतं, D: निपूत, S पूतानि (for निपूत) Dn: D: : हितम् (for हुतम्) D: T G: वा (for च) Dn: D: : अश्रानि पित्रदेवता (for the post. half) — Lines 464-465 = (var) 12 29 49 — (L 464) S (except G: :) नष्ट्याल — (L 465) D: om from the prior half up to the prior half of line 471 B: D: : S प्राप्नुते (for 'मृता) D: : मवन्, T G: : मदान्, G: M मयर् (for मयर्) D: न काय, T G M: : कपार्ये (G: : 'यर्) (for अकाले) D: दहनो (for ज्वलनो) B: Dn: D: : दह (for दह) — (L 466) G: transp लुब्धा and मूर्खा D: : मृदा (for लुब्धा) D: ननुप्या, Ms-: मूर्वा वै D: तथा (for तय) — (L 467) D: : G: शिष्टेष्ट (for 'ष्ट-) B: : Dc: Dn: D: : चद, Dn: D: : प्रा, D: : प्राजद-, D: : पुण्य, T G M: : -जुष्ट, Ms-: शुभ- (for -प्रा) B: : D: : T M: : मवे (for मव) — D: om lines 468-473 — (L 468) B: : : (marg) Dc: स्वधामूर्जा (B: : 'जां), B: स्वधामुजा, B: स्वधाम्वाहे, B: D: : स्वधा पूता, Dn: स्वधामिष्टां, Dn: 'मिष्ट्यां, D: : 'मिष्ट्यां, D: मद्रमिष्ट्यां, D: स्वधा मूर्धा, G: (sup lin) स्वधामुद्रा, G: 'धूम (for 'मूर्ज) D: दि (for च) Dn: विनाशिते, D: प्रणाशिते (for 'ते) — (L 469) D: प्रायो (for प्राप्तान्) D: प्रायश्विह यज्ञां (for the prior half) — G: M: : ins after line 467 Ms-: after line 468 T G: : after line 469

अप्यत्र गाथा गायन्ति ये पुराणविदो जना ।

[G: : गाथा]

— (L 470) D: दशदशायुषस्य (for the post half)

— (L 471) S कुर्वते (for [अ]कारयन्) — After line 471, S ins

न तस्करा वा व्याधिर्वा विविधोपद्रवा कचिद् ।

अनावृष्टिमय चात्र दुर्मिक्षो व्यापय कचिद् ।

मर्व प्रमत्तमेवासीत्यन्तस्तुखसयुतम् ।

एव लोकोऽभवत्सर्वो रामे राज्य प्रशासति ।

[(L 1) G: Ms-: व्याजा, M: : राजा (for व्याधिर्) T G: : न तस्करमया सति (G: 'तो), G: न तस्थुरमया मनो (for the prior half) G: M: : तथा (for कचिद्) Ms-: उपधा विविधा कचिद् (for the post half) — G: om (hapl) line 2 — (L 2) G: चापि, Ms: नाम (for चात्र) — (L 3) G: M अत्यन्त (for अत्यन्त-) — (L 4) Ms-: लोके (for लोको) T Ms-: मर्व, G: सर्वे (for सर्वो)]

— T G: : cont.

अत्रापि गाथा गायन्ति ये पुराणविदो जना ।

[T: अप्यत्र (for अत्रापि)]

— (L 472) S मातगानामिवर्षम (for the post half) — D: om lines 473-474 — (L 473) Dn: S (G: damaged) सुभुज (for सुभुज) T G: : महामुज (for 'वल्) — (L 475) G: अपालयत् (for अकार) — (L 476) G: अभवन् (for 'वत्) D: G: : कथा D: प्रजा ममभजन्कथा, D: सप्रजा सभजन्कथा (for the post. half) — (L 477) D: : राम, D: : T G: : M राम-, G: रामो (for रामाद्) S -भूत (for राम) D: रामवद्राम जगदभूद् (hypermetric) (for the prior half) — (L 478) Dn: D: : राजन् (for राम) D: मवान् (for स्वर्ग) D: : तु वत्सल (for दिव गत) — (L 479) B: : (marg) Dc: Dn: आत्मान स, Dn: D: : 'त्मान च (Dn: स), D: आत्मश्रेष्ठा, D: आत्मश्रेय, S आत्मैच्छया (for आत्मान स)

अयज्वानमदाक्षिण्यमधि श्रुत्येत्पुदाहरा ।

Colophon

नारद उवाच ।

भगीरथं च राजानं मृतं सृजय शुश्रुम ।

येन भागीरथी गङ्गा चयनै काञ्चनैश्चिता ।

य सहस्र सहस्राणां कन्या हेमविभूषिता । [485]

राजश्च राजपुत्रांश्च ब्राह्मणेभ्यो हनन्त्यत ।

सर्वा रथागता मन्या रथा सर्वे चतुर्ध्रुव ।

रथे रथे शत नागा पद्मिनो हेममालिनः ।

मत्तप्रमथैश्चैक गजानां पृष्ठोऽन्वयु ।

मथे मथे शतं गावो गया पश्चाद्गाविप्रम् । [490]

तेनाक्रान्ता जनीयेन दक्षिणा भूयसीर्ददत् ।

उपहरेऽनित्यविता तस्याङ्गे निरसाद् ह ।

तथा भागीरथी गङ्गा उर्वरी चाभवत्पुनः ।

दुहितृव गता राज पुत्रवत्सलमत्तता ।

S राजवशान् (for 'वशम्') D₁ ४ राजा (D₂ '४ म')
म्याय चाप्यथ (for the post half) — (L 480) D₂
सजय D₂ तथा (for त्वया) — (L 481) G₁ पुण्यतमम्
(for 'तरम्') B₁ om from पुन up to पुदाहरा (in
line 482) D₁ अनुतपथा — (L 482) D₂ T
G₁ ४-५ M₁-४ अदक्षिण्यम् (for अदा) B₁-४ D₁ D₂
D₁ ४-४ अभि, D₂ अति, D₂ अभिश, T अभि (for
अधि) D₂ शैव्य, D₁ ६ श्रे (D₂ श्रे)ल, D₂ ४ शैल,
D₂ शैव्य, D₂ शैव्य, D₁ शिल, D₂ शिल, T G₂ ४
शैल (for शैल) B₁-४ D₁ D₂ D₂-६ व्याहरन् (D₂ ६
'त्'), D₁ ४ अवाहर (for उवाहरत्) — Colophon om in
B₁ T₁ — Sub-parvan MSS अभिमन्युवध — Adhy
name B₁-४ D₁ D₂ D₂ ४ पोटगराजिक, D₂ D₂
'राजवीय, D₁ ६ ६ 'राजक, T₂ G₁ ४ ४ M₁ ४ 'राजके रा
चरित, G₂ श्रीरामचन्द्रचरित — Adhy no B₁ ४ D₂
G₂ ४ ५७, D₂ ५३, T₂ G₁ ४ ४ M ५६ — Sloka no
D₂ 26 — Line 483 = 12 29 56^{ab} B₁ om lines
483-484, B₁ reads the same on marg — (L
483) D₁-६ चेद् (for च) D₂ मजय D₂ S (except
G₂) शुश्रुम D₂ D₂ ४ ६ मृत शुश्रुम सृजय (for the
post. half) — After line 483, S ins

परिश्रानाय पूर्वेषां येन गङ्गावतारिता ।

यस्येन्द्रो बाहुवीर्येण प्रीनो राज्ञो महात्मन ।

सोऽश्वमेधशतैरीजे समाप्तवरदक्षिणे ।

हविर्मन्त्राप्तपथैर्देवानामादधौ मुदम् ।

यस्येन्द्रो विनते यद्ये सोम पीत्वा मदोल्लस । [८]

असुराणां सदृष्टाणि बहूनि च सुरेश्वर ।

अजयद्बाहुवीर्येण भगवाल्लोकपूजित ।

[(L 2) G₂ महात्मना — (L 3) G₂ अश्वमेध- (for
मोऽश्व) — (L 4) T G₂ आ (T₂ अ) दधान्, G₂
M आदधन् (for 'धौ) — G₁ ४ ४ M₁-४ om lines
6-7]

— (L 484) D₂ पुण्या (for येन) D₁ यजनै (for

चयनै) D₂ दधामा वावमि गता, S (G₂ damaged)
कपिभि सर्पेनो वृता (for the post half) — Line 485
= 12 29 58^{ab} — (L 485) B₁ om the prior half
D₁ ४ सहस्राणि (for 'र्जा) B₁ विभूषणा (for 'वित्रा)
— (L 486) D₂ रात्रयो, D₂ राजानो, S रात्र्यान्
(M₁ 'न्यो) (for रात्र्य) D₁ M₂ ४ पुत्राय, D₂ पुत्रेभ्यो
(for 'पुत्रांश्च) T हामहा, G₁ ४ ४ हर्ममन, G₂ हर्मन
च, G₂ [S]नस्यन, M₁ ४ हर्ममन, M₂ हर्मन (for
'न्यन) — Lines 487-493 = (var) 12 29 59-61
— (L 487) D₁ ६ चतुर्ध्रुव (D₂ 'चा), D₁ ४ ४ 'चुना
— (L 488) B D₁ D₂ D₂-४ सर्वे वै, G₂ ४ पद्मिनो
(for पद्मिनो) T G₂ शालि (for नाजिन) — (L
489) D₁ ४ चैक, M₁ ४ 'न (for चैक) D₁ T G₂-४
M₂ हस्ति (T G₂ 'रुी)ना, D₂ G₁ M₁-४ ४ हस्ति (for
गजानां) T G₂ ययु (for इन्वयु) — (L 490) S
अश्वे गोमह्य तु (for the prior half) B₁ ४ D₁ D₂
D₂ ६ पत्र तु, D₂ पत्र हि, D₂ पत्र (for पश्चाद्) S
नयैव च अजाविष्य (for the post. half) — (L 491)
B₁ D₁ D₂ ६-४ G₂ ४ M₂ ४ क्रीता (for [अ]क्रान्ता)
B₂ D₁ D₂ D₂-६ जनीयेन (for जनी) D₂ दक्षिणा
B₂ ददौ, B₂ दधत्, D₂ D₂-४ ६ ददन् (for ददत्)
D₁ ४ S दक्षिणाभिश्च भूयसा (D₁ ४ च [also स in
D₁] भूरि) (for the post half) — (L 492)
B₂ (marg) नदीपारे (for उपहरे) D₂ D₁ निवमनम्,
D₂ D₂ ६ च व्यथिता, D₂ व्यथिता सा, D₂ च प्रथिता,
D₂ तिष्ठतश्च (for अनित्यविता) D₂ D₂ T G₂ ४ अगे,
D₂ अगे (for अङ्गे) — (L 493) D₂ तस्य, D₂
नसाद्, D₁ ४ S तनो (for तथा) D₂ नाम (for गङ्गा)
D₂ गया वै, T G₂-४ M₂ (sup lin as above) ऊर्ध्वगा
(for उर्वरी) D₂ वा, T G₁-४ M₂ ४ ४ हि, G₂
[अ]वि, M₂ ४ ४ (sup lin) [र]ति (for च) D₂
D₂ ६ तदा (for पुरा) — (L 494) D₂ राजा, D₂
राजन् D₂ पुत्रित्वम्, D₂ विरुत्वम् (for पुत्र) D₂
D₂ ४ ६ अभवत् (for भगवत्) D₁ ४ पुत्रवद्भावत
मिता, S पुत्रि (G₁ M₁-४ पुत्र, G₂ विरु, G₂-४ M₂

तत्र गाथा जगु प्रीता गन्धर्वा सूर्यवर्चस । [495]

पितृदेवमनुष्याणां शृण्वता बल्लुवादिनाम् ।

भगीरथ यजमानमैश्वराकु भूरिदक्षिणम् ।

गङ्गा समुद्रगा देवी वने पितरमीश्वरम् ।

तस्य सेन्द्रैः सवरुणैर्देवैर्यज्ञं स्वरंकृत ।

सम्यक्परिगृहीतश्च शान्तविघ्नो निरामय । [500]

यो य इच्छेत विघ्नो वै यत्र यत्रात्मन प्रियम् ।

भगीरथस्तदा प्रीतस्तत्र तत्राददद्दशी ।

नादेय ब्राह्मणेष्वासीदस्य किञ्चिद्विय धनम् ।

सोऽपि विप्रप्रसादेन ब्रह्मलोकं गतो नृप ।

येन याता मन्त्रमुखे दिशाशाविह पादपा । [505]

तेनावस्थातुमिच्छन्ति त गत्वा राजमीश्वरम् ।

स चेन्समार सृज्य चतुर्भद्रतरस्त्वया ।

पुत्रात्पुण्यतरस्तुभ्य मा पुत्रमनुतप्यया ।

अयज्जानमदाक्षिण्यमपि श्रुत्येत्युदाहरत् ।

Colophon

नारद उवाच ।

दिलीप चेदैलविल मृत सृज्य शुश्रुम । [510]

यस्य यज्ञशतेष्वासन्त्युतायुतशो द्विजा ।

पुत्री)वचोपवर्ति (G₁ 'धि')ना (for the post half) — (L 495) B₂₋₅ D₁ D_n D₁₋₄ ० तां तु, D₅ तां च (for तत्र) G₁ ३ M गाथा T G₂₋₄ गधर्वाप्पमस्तथा, G₁ M₂₋₅ 'वाप्सरसां गगा' (for the post half) — (L 496) B₁ ३ ३ ३ D₇ ३ बल्लुवादिन, D_{n2} 'वादिनि, D₃₋₅ ब्रह्मवादिना (for बल्लु) — (L 497) D₁ व्यजमानम्, D₇ जय', T G₂ ३ हि यज्जानम्, M₃ यजमानम् (for यज') D₁ ३ ३ T G₂ ३ ऐश्वराक, D₇ ३ G₁ ३ ३ M ऐश्वराक (for ऐश्वराक) B₁ नैजसम् (for -दक्षिणम्) — (L 499) B₁ ३ (marg) ३ D₁ D_{n1} यस्य (for तस्य) B₁ ३ D₁ ३ सुरगणैः, B₂₋₄ सवरुणौ D₇ ३ तस्य सेन्द्रा सवरुणा, S सेन्द्रैः सवरुणैर्देवैः (for the prior half) D₇ ३ S यस्य य- (T₁ अन्यय)गा स्वरंकृता (for the post half) — (L 500) D_{n2} D₂₋₅ चापि (for परि) D₃ ० -गृहीतस्तु, D₇ ३ S 'ताश्च (for 'तश्च) D₁ नरापिप' (for निरामय') D₇ ३ S शान्तविघ्नो निरामया (for the post. half) — (L 501) D_{n2} D₃ ३ ३ यम् (for य) D₂ यो यश्चिच्छेद्विप्रो वै, D₅ यथायमिच्छेद्विप्रो वै, D₇ ३ यो योयमिच्छेद्विप्रो वै, S यो यश्चिच्छेते विप्रो (for the prior half) T G₂₋₄ M₂₋₅ यश्च यस्य, G₁ M₁ ३ यस्य यश्च, G₅ यश्च यस्या (for यत्र यत्र) G₅ मन' (for [आ]त्मन') — B₅ om line 502 — (L 502) D₇ om, D₃ स राजा धमनिरतस्, S (G₅ damaged) तत्तद्भगीरथ प्रादात् (for the prior half) T G₁ ३ ३ M अनघो, G₅ damaged, G₅ आत्मनो (for अददत्) D₃ बली, D₃ ३ बली (for वशी) — (L 503) B₅ D₁ ३ ३ ब्राह्मणस्य (for 'णेषु) B D₁ D_{n1} D₁₋₃ ३ यस्य यत्स्यात्, D_{n2} यस्यातिथि, D₁ यस्य यस्य, D₅ यद्यन्याति, D₇ ३ G₁ य (G₁ त)स्य किञ्चित् (for अस्य किं) G₅ प्रयोजन (for प्रिय धनम्) — (L 504) D₇ ३ G₁ ३ M यश्च, T G₂₋₄ यश्च (for सोऽपि) D_{n2} G₅ ब्रह्मलोक (for 'लोक) B₁ D₁ G₁ M₁₋₃ नृप, M₃ (sup in) वशी (for नृप) — (L 505) D₇ ३ M₂₋₅ ये नु (D₃ तु) (for येन) D₁ ३ [आ]नीता, D₃ [अ]नीतो (for याता)

D₂ मन्त्रमुखी, S (except G₅) त्वमिमुखा (for मन्त्रमुखे) B D₁ D_n D₃ ३ येन यातो मन्त्रमुखी (for the prior half) D₁ ३ विदिवादिह (D₁ 'व'), D₅ दिशाशाविह, D₃ दि दशादिह, D₇ ३ दिशामपि हि, S दिशमयापि (for दिशा शाविह) — (L 506) T G₁₋₄ M आनतास्तस्युरिच्छन्तश्च (T G₅ 'त), G₅ अनेत्रस्तस्युरिच्छन्तश्च (for the prior half) D₁ मत्वा राजम्, D₇ ३ मत्वा गतुम्, S अन्वा गतुम् (for गत्वा राजम्) — (L 507) D₁ तथा (for त्वया) — (L 508) G₁ ३ पुण्यतमम् (for 'तरस्) D₃ त्वेय (for तुभ्य) — (L 509) D_{n2} आयज्जानम् (for अ') T G M₁₋₃ अक्षिण्यम् (for अदा') B D₁ D_{n1} D₁₋₃₋₅ अभि, D_{n2} अति, D₂ पमिश्र, T अयि (for अयि) D₂ ३ चैल, D₃ ३ शैल्य, D₅ शैलो, D₇ धिल, D₃ धिल, T G₂ ३ शैल्य (for शैल्य) B D₁ D_n D₁₋₃ व्याहरन् (D₂ ३ 'व), D₇ ३ [अ]वाहर (for [उ]वाह रत्) — Colophon Sub-parvan MSS अभिमन्युवध — Adhy name B D₁ D₁ ३ ३ पोटशराजिक, D_{n1} D₂ 'राजकीय, D_{n2} 'राजीय, T G₂ ३ 'राजके भगीरथ चरित — Adhy no B₁ ३ D_{n1} D₃ G₁ 58, D₂ 54, T G₁ ३ ३ M 57, G₅ 59 — Śloka no D₁ 14, D_{n1} 13 — Line 510=12 29 64^{ab} — (L 510) B₅ चैदैलविल, D_{n2} चैलविल त, D₁ चेदैलुदुह, D₃ देवविहित, D₇ ३ वै चैलविल, T G₁ ३ M चैव (G₂ M₂₋₅ चापि) राजान, G₂ ३ चैलविल, G₅ चापिल्विल (for चेदैलविल) D₃ ३ न दिलीप चैलविड (for the prior half) D₂ ३ सृज्य (for सृज्य) D_{n2} D₁ ३ S शुश्रुम D₃ ३ मृत शुश्रुम सृज्य (for the post half) — (L 511) D₁ ३ अयुतायुतशो द्विजा (for the post. half) — D₃ om lines 512-513 — (L 512) B₁ G₁ तत्र, D₁ ते च (for तत्त्व) D₇ ३ T G₂₋₅ M वेदवेदागनत्वा (for the prior half) G₂ यज्जानो भूरिदक्षिणा (for the post half) — After line 512, S ins

स्वच्छन्दा पुण्यगन्धाश्च सुमक्षा हेममाप्तिन ।

तत्त्वज्ञानार्थसपत्ना यज्वान पुत्रपौत्रिण ।
 य इमा वसुसपूर्णा वसुधा वसुधाधिप ।
 ईजानो वितते यज्ञे ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत ।
 दिलीपस्य च यज्ञेषु कृत पन्था हिरण्मय । [515]
 त धर्म इव कुर्वाणा सेन्द्रदेवा समागमन् ।

चपाल प्रचपाल च यस्य यूषे हिरण्मये ।
 यद्योपा हेमसद्यज्ञा मत्ता पथिषु शेरते ।
 तदेतदनुत मन्ये अन्यैर्न सदशं नृपै ।
 यदप्सु युध्यमानस्य चक्रे न परिपेततु । [520]
 राजान दृढधन्वान दिलीप सत्यवादिनम् ।

यस्य कर्माणि भूरीणि कथयन्ति मनीषिण ।

[G₁ 2 s M₁₋₄ om line 2]

— Line 513 = (var) 12 29 65^{ab} — (L 513)
 B₁ स (for य) S य (G₁ स) इमां पृथिवीं पूर्णा (G₁
 पूर्वा) (for the prior half) D₁ om , G₁ M₁ 2
 वसुभिर् (for 'धा') D₁ s G₁ M₁ 2 वसुधाधिप (D₁ 'पा')
 — (L 514) S (G₂ damaged) [s] न्यु (M₁ 2 न्य)
 पाह्वत् (for ह्यमन्यत) — After line 514, T G₁ 4
 ins

यस्य वै यजमानस्य यज्ञे यज्ञे पुरोहित ।

सहस्र वारणान्हेमान्द्रक्षिणा अत्यकालयत् ।

— Lines 515-517 = (var) 12 29 67^a-68^b — (L
 515) G₂ damaged for the prior half B₁₋₃ s D₁ 2
 D₁-6 तु (for च) B₁ यज्ञेभूत् (for यज्ञेषु) — D₁ 8
 S ins after line 515 D₁ after line 516

सहस्र यत्र मातङ्गा गच्छन्ते पर्वतोपमा ।

सौवर्ण चाभवत्सर्व सदा परमभास्वरम् ।

रसाना चाभवन्कुल्या कण्ठदध्ना समन्तत ।

सहस्रव्यामा नृपते यूपाश्वासन्हिरण्मया ।

[T G₁ 4 om line 1 — (L 1) G₁ 2 s M यस्य
 (for यत्र) D₁ वृहत् , D₁ 8 गच्छते , Bom ed
 गच्छति (for गच्छन्ते) G₂ गच्छन्ते हेममालिन (for the
 post half) — (L 2) M₁ (orig) 2 पूर्व , M₁ (sup
 lin) पूर्ण (for सर्व) G₁ s M₁-5 सद (for मदा)
 — (L 3) D₁ D₁ 8 चाभवत् (for चाभवन्) D₁
 D₁ 8 भक्ष्या (D₁ 'क्षा') चाभ्रपर्वता (for the post. half)
 — (L 4) T G₁ 4 सहस्रसमिता यूपास , G₁ M₁ 2 'स
 व्यामतो (G₁ 'को') यूष , G₂ 'स्त्रनिनो यूपास , G₁ 'स्त्र
 यामको यूषस , M₁-5 'स व्याममुद्रिदो (for the prior
 half) T G₁-5 तस्य चा (G₁ आ) सन्हिरण्मया , G₁ M₁ 2
 आसीत्तत्र हिरण्मय , M₁-5 यूष आसीद्विरण्मय (for the
 post half)]

— D₁ reads lines 516-517 twice — (L 516)
 B₁ 2 s D₁ D₁ (first time) त नर्म , D₁ (second
 time) D₁ 8 ते नर्म , D₁ 8 तत्कर्म (for त धर्म) S
 तत्कर्म (G₁ M त नर्म) बहु कुर्वाणा (for the prior half)

D₁ (second time) समुच्छ्रयात् , D₁ समागमत् , D₁
 समुन्नम , D₁ 8 G₁ s M समुच्छ्रयन् (for समागमन्) T
 G₂-4 यूषा देवा समुच्छ्रयन् (for the post half) — (L
 517) B₁ उल्लुखल प्रचपा* , S चपालप्रचपालेषु (G₁ M₁-5
 'के तु) (for the prior half) D₁ D₁ 8 तस्य , S
 तस्मिन् (for यस्य) D₁ सूर्यो (for यूषे) B₁ यूष चापि
 हिरण्मय (for the post half) — After line 517,
 D₁ D₁ 8 S ins = (var) 12 29 68^a-70^b

नृत्यन्तेऽप्सरसस्तत्र पद्महस्ताणि सप्तधा ।

यत्र वीणा वादयति प्रीत्या विश्वावसु स्वयम् ।

सर्वभूतान्यमन्यन्त मम वादयतीति तम् ।

इम दिलीपस्य नृपा यज्ञैर्नान्योऽनुचक्रिरे ।

[(L 1) S नृत्यत्यप्सरसो यत्र (G₁ M₁-5 'स्य) (for the
 prior half) T G M₁ 2 सप्त च (for सप्तधा) — (L
 2) S अवादयच्च त (G₁ M₁ 2 य) त्रास्य (for the prior
 half) — (L 3) S अमोदत्त (for अमन्यन्त) D₁
 D₁ 8 [अ] य (for तम्) Bom ed राजान सत्यशीलिन
 (for the post half) — (L 4) T G₁ 8-5 इत्य ,
 G₂ M इद (for इम) S यज्ञे (G₁ 'ज्ञ') (for यज्ञैर्)
 D₁ य नानु- , G₁ 8-5 नान्ये तु , M₁ 2 नान्ये सु- , M₁-5
 नान्योष (for नान्योऽनु-)]

— Line 518 = (var) 12 29 70^{ab} — (L 518)
 T G₁ 4 याम (for हेम) B₁-3 s D₁ D₁ 2 D₁-6
 रागस्ता (B₁-3 D₁ 2 रागपा- , B₁ वासपा) ङवमोज्यैश्च ,
 B₁ वासता उरुमोज्यैश्च , G₂ damaged (for the prior
 half) D₁ D₁ 8 महा- , T G₁ 4 मर्त्या , G₂
 damaged (for मत्ता) — (L 519) D₁ तदेन नाहुष
 मन्ये , S तदेव चान्द्रुत मन्ये (for the prior half) D₁
 D₁ 8 चान्यैर् D₁ D₁ 8 S असदृश (for न स) D₁
 अन्येन सदृश नृप (for the post. half) — (L 520)
 B₁ D₁ D₁ 8 यत्रास्य , D₁ D₁ 8 यत्राप्यु , D₁ यदस्य ,
 G₁ s M यस्याप्यु (for यदप्यु) T G₁ 4 यस्याप्ययुष्य-
 मानस्य (for the prior half) D₁ 8 चक्रौ न , D₁
 चक्रेण (for चक्रे न) T G₂-5 M₁ (inf lin) परिमर्दन ,
 G₁ M 'मञ्जत (for 'पेततु') — Lines 521-526
 = (var) 12 29 71-73 — (L 521) B₁ वर- ,
 D₁ D₁ 8 चक्र , D₁ 2 राज- , S चोद्य- (for दृढ-)
 D₁ धन्वानो D₁ राजान राजवृत्तीन (for the prior half)

येऽपश्यन्मूरिदाक्षिण्य तेऽपि स्वर्गजितो नरा ।

त्रय शब्दा न जीर्यन्ते खट्वाङ्गस्य निवेशने ।

स्वाध्यायवोपो ज्याघोप पिबताभीत खादत ।

स चेन्ममार सृज्य चतुर्भद्रतरस्त्वया । [525]

पुत्रासुप्यतरस्तुभ्य मा पुत्रमनुतप्यथा ।

अयज्वानमदाक्षिण्यमधि श्वेत्येत्युदाहरत् ।

Colophon

नारद उवाच ।

मान्धाता येयौवनाश्वैलोक्यविजयी मृत ।

य देवावधिनौ गर्भात्पितु पूर्वं चकर्षतु ।

मृगया विचरन्नाजा वृषित क्लान्तवाहन । [530]

भूम इष्टागमस्त्रय पृषदाज्यमवाप स ।

त इष्टा युवनाश्वस्य जठरे सनुता गतम् ।

गर्भाद्धि जहतुर्देवावधिनौ म्रियजा वरौ ।

त इष्टा पितुरुत्सङ्गे शयान देववर्षसम् ।

मामेवायं धयत्वग्रे इति ह स्माह वासव । [535]

ततोऽङ्गुलिभ्यो हीन्द्रस्य प्रादुरासीत्ययोऽमृतम् ।

मा धास्यतीति कारुण्याद्यदिन्द्रो हान्वकम्पयत् ।

— (L 522) B1-2.5 Dn D1 : S (except G2) दक्षिण्य (B1-3 Dn2 'ण') B1 ***ति मृष्टात्मान (for the prior half) G2 स्वर्गविदो (for 'जितो') B1 G1.5 M जना (for नरा) T G2 : (inf lin as above) 4 तेषि स्वर्गमितो गता (for the post half) — (L 523) B2 यत्र, D1 : पच, S इमे (for 'त्रय') B2 D2 जीर्यन्ति, Dn2 D2 हीर्यते, G1 M शीर्यते (for जीर्यन्ते) B1 (marg also as above) कट्वाङ्गस्य, D1 : S (G2 damaged) दिलीपस्य (for खट्वाङ्गस्य) — (L 524) S (G2 damaged) स्वाध्यायशब्दो ज्याघन् (for the prior half) D2 मोदत (for खा) Dn1 D1 : पिबतामथ खादतां (for the post. half) — (L 525) D2 सजय (for सृजय) — (L 526) T G2 : पुण्यतमस (for 'त रस') — D2 om. line 527 — (L 527) T G1.8-5 M1-4 अदक्षिण्यन् (for अदा) B Dc1 Dn1 D1 3-5 7 : अभि, Dn2 अति, T अयि (for अधि) Dn1 D1 श्विस, D1 श्वेत्य, D2 : श्वैव्य, D2 चैव्य, D2 च्वित्य, T G2 : श्वेत्य (for श्वैव्य) B Dc1 Dn2 D1 3-5 न्याहरन् (Dc1 D1 'त्'), Dn1 D1 : [अ]वाहर (for [उ]दाहरत्) D2 अभिश्वैवोपि न्याहरन् (sio) (for the post half) — Colophon — Sub-parvan MSS अभिमन्युवध — Adhy name B Dc1 D1 3-5 षोडशराजिक, Dn1 D2 षोडशराजकीय, T G2 षोडशराजके दिलीपचरित — Adhy no B1 : Dn1 59, D2 T G1 3-5 M 58 — Sloka no Dn1 15 — B1 om. lines 528-532 — (L 528) B2 यौवनाश्व B1.2 (marg as above) : Dc1 Dn D2-6 मांघातार (Dn1 'ना वै) यौवनाश्व, D1 'ता वै यौवनाश्वो, D2 'ता यौवनाश्वो वै, D1 'ता चैव यौवनाश्वश्च, D2 यौवनाश्वश्च माघाता, T G2-4 मांघाता यौवनाश्वश्च (for the prior half) — After the prior half of line 528, B1-2.5 Dc1 Dn D1-6 ins

मृत सृज्य शुश्रुम ।

देवामुरमनुभ्याणा

[(L 1) Dn1 D1 शुश्रुम Dn2 D2 मृतं शुश्रुम सृजय, D2 मृतं सजय शुश्रुम — Dn1 om. line 2] B (B1 om) Dc1 D1-8 : 6 नृप, Dn2 D4 T G2.4 नृप (for मृत) D1 : त्रैलोक्यजयिनो नृप (for the post. half) — (L 529) G1 M1-4 : (sup lin) त (for य) Dn1 D1 : गर्भे, D2 S गर्भे (for गर्भात्) Dn1 पार्श्वे (for पूर्व) D2 : 7 : S पितु पार्श्वे (D1 : श्वे नि, M1 : 'श्व नि) रु (G2 'यु) हतु (for the post half) — (L 530) Dn2 व्यचरत्, D1.5 विचरत्, G2 विहरन् (for विच) D1 क्षात, T1 शात, T2 G M आत- (for क्लान्त) — (L 531) D2 [अ]गमत् (for 'त्') Dn1 D1 : G2 तत्र, D2 छत्र, D2 सज्यं (for सत्र) D2 G2 : पिबच्च, T G2 : M2-3 पिबच्च, G1 M1 : पिबच्च (for अवाप) — (L 532) D1.4 तद् (for त) B2 (marg) सत्त्वतां (for सनुतां) Dn1 D1 : जठरे ऋषिसत्त्वतां, Dn2 D2 : 'रे सत्त्वतामवद, T G2-5 'राद्र (G2 'रे र) विसन्निभ, G1 M2-5 'रे राजसत्त्वता (G1 'म), G2 'राद्रपिसत्त्वता, M1 : 'राद्रपिसत्त्वता (for the post. half) — (L 533) B1-3 Dc1 D1 : निजहत्तुर्, B2 निजहत्तुर्, B3 निर्जग्मत्तुर्, Dn2 त जहत्तुर् (for हि जहत्तुर्) Dn1 D1 : S गर्भे निरुह (Dn1 'रुह) तुर्देवाव, D2 : गर्भे जनयितु देवाव, D2 गर्भे ते जहत्तुर्-वाव (for the prior half) — With lines 534-537, of 12 29 76-77 — After line 534, B D ins

अन्योन्यमभ्रुवन्देवा कमय धास्यतीति वै ।

— (L 535) D1 om मामेवाय B2 धास्यतु, D2 *यति, D1 वयतु (for व) Dn1 वय त्वयुष्टमग्रे तु, Dn2 मामेय चाक्षयतीत्यये, D2 मामय धास्यतीत्यये, D2 ममाय धावयत्वग्रे, S मामे (G1 : 4 M2 : 4 ममे, G2 मामे) त्राय धयत्वगम् (G2 ग) (for the prior half) — (L 536) Dc1 Dn1 D2-6 ततोऽङ्गुलिभ्यो Dn1 D1 : तु (for हि) S देवेंद्रस्य ततोऽङ्गुष्टाव (for the prior half). — After line 536, Dn1 D1 : T G2-5 M2-5 ins

तदभ्रुत्तेन नान्नास्य मान्धातेति प्रचक्रिरे ।

तस्मात्स मान्धातेत्येव नाम तस्याद्भुत कृतम् ।
 ततस्तु धारा पयसो धृतस्य च महात्मन ।
 तस्यास्ये यौवनाश्वस्य पाणिनिन्द्रस्य चास्त्रवत् । [540]
 अपिबत्पाणिमिन्द्रस्य स चाप्यह्नाभ्यवर्धत ।
 सोऽभवद्वादशसमो द्वादशाहेन वीर्यवान् ।
 इमां च पृथिवीं कृत्स्नामेकाह्ना स व्यजीजयत् ।
 धर्मात्मा धृतिमान्वीर सत्यसधो जितेन्द्रिय ।
 जनमेजय सुघन्वान गय पूरु बृहद्रथम् । [545]
 असित चैव राम च मान्धाता मनुजोऽजयत् ।

उदेति च यत सूर्यो यत्र च प्रतितिष्ठति ।
 तत्सर्वं यौवनाश्वस्य मान्धातु क्षेत्रमुच्यते ।
 सोऽश्वमेधशतैरिष्टा राजसूयशतेन च ।
 अददद्रोहितानश्चान्द्राह्मणेभ्यो विशा पते । [550]
 हेरण्यान्योजनोत्सेधानायतान्द्रातयोजनम् ।
 बहुप्रकारान्सुस्वाद्भक्ष्यभोज्यान्नपर्वतान् ।
 अतिरिक्त ब्राह्मणेभ्यो भुञ्जानो ह्रीयते जन ।
 भक्ष्यान्नपाननिचया शुशुभुस्त्वन्नपर्वता ।
 घृतहृदा सूपपक्वा दधिफेना गुहोदका । [555]

[G: नाम्ना च, Ms-s नामास्य (for नामास्य) Dn1
 D1 : त तदात (D1 : 'न) सुधास्यत्, G2 कवयस्तेन नामास्य
 (for the prior half) Gs Ms-s [र]ति (for प्र) D1 :
 मांघातरिति चकिरे (for the post half)]

Ds om lines 537-538 — (L 537) S-धयत्तु (for
 धास्यति) D1 : om इति Dn1 कारुण्य (for 'प्याद्)
 B2 Do1 D1 धनु (B2 'न्व)कपत् Dn1 D1 : यदिद्रो धनु-
 कपया, S यदि (G1 M 'मि)द्रोप्यन्वकपत् (for the post
 half) — (L 538) G2 partly damaged B4 om,
 Bom ed तु (for स) Dn1 D1 : G1 M तस्मान्मांघात
 रित्वेव (G1 M1 : 'व), D4 मांघातेत्येव तस्मात्स, T Gs-s
 त मांघातायमित्येव (G6 'व) (for the prior half) S
 [अ]भवत् (for [अ]भूत्) B1-s : Do1 नामास्य भुवि वि
 भूत (for the post. half) — Lines 539-544 = (var)
 12, 29 78-80 — (L 539) B1 च, Ds सु, T
 G2,4 स (for तु) B2 D4 T1 G2,4 धारा, Do1
 Dn2 D1 : : T2 G2 धारा (for धारा) Dn1 D1 :
 सुतास्तस्य (for धृतस्य च) — (L 540) G1 M1,2 तस्य
 चारयेमृतरसा (for the prior half) B2 चाभवत्, Dn1
 D1 : प्राप्त (D1 : 'अ)वत्, D2 चाश्वयत्, D3 : चाश्ववत्,
 D4 वाश्वन्, T2 चास्रवत्, G5 चाद्र (for चारु) D6
 पाणिनिद्रेण भापित (for the post half) — (L 541)
 S स पिबन् (G5 'त्) (for अपिबत्) B2 समा सधो,
 D1,2 : स मासाद् (for स चाप्याह्ना) Dn1 D1 : व्यवर्धत
 (for [अ]व्य) B1 : Do1 समा सधो (B2 'धा) व्यवर्धत,
 B2 Dn2 D3 स मासादभ्यवर्धत, D4 तमासाथ व्यवर्धत, D5
 समासाथ विवर्धत, T G2-4 सम (G2 : 'मा)महा च वर्धते,
 G1 : M समामह्ना व्य (G1 M1,2 'ह्नाभि)वर्धते (for the
 post half) — (L 542) Do1 Dn1 D1,4-7 वादशसमो,
 M1 : द्वादशसमा (for समो) — (L 543) B4 य (for
 च) B2 (marg) सं, Dn D2-s [अ]त्तौ (for स)
 Ds व्यजयेत् (s10) B4 एकाह्ना व्यजयद्दली, S 'ह्नाप्य (G1 :
 M1-4 'हा व्य)जयश्च स (for the post half) — Ds om
 (hapl) lines 544-546 — (L 545) D1 जन्मेजय D1

5-7 पूर (for पूरु) — (L 546) B4 damaged, Ds
 अशित, Ds असिन (for 'त) B2 (marg also as above)
 S नामाग, Dn D2 : 5-8 नाग (D1 : 'म) च (for राम
 च) Bom ed असित च नृग चैव (for the prior half)
 B1 G2 मानुषो (G2 'प), B2 : Do1 मनुजान्, Dn1 D1 :
 सानुगान्; T G2-s मानुषान्, Ms-s धनुषा (for मनुजो)
 Dn1 जयेत् (for सजयत्) Ds माधाना समजीजयत्, Dn2
 Ds : मांघाताम (Ds 'त्व)नुसजयत्, G1 M1 : मांघाता श
 जयत्पुरा (for the post. half) — Lines 547-553 =
 (var) 12 29 83-85 — (L 547) T G M1 : यान-
 त्पूर्य उदेति सा (G2 : 'तिप्यद्), Ms-s उदयादेति य' च
 (M4 यत्त्, M6 य स)यो (for the prior half) Dn1
 D1 : यत्र वा, T G M1 : यावच्च (for यत्र च) Gs
 प्रतितप्यते (for 'तिष्ठति) — (L 548) D1 सर्वे तद् (by
 transp), Ms : त सर्वे. — (L 549) T G Ms-s
 -शतेन (for शतेत्) Dn2 D2-6 राजपेय (for राजसूय)
 B4 -शतैस्त्रया (for -शतेन च) — (L 550) S (except
 G5) अददाद् B Do1 Dn D1 : : 6-8 मत्स्यान् (for
 अश्वान्) D2 अददाद्रोशतान्वत्सान् (for the prior half)
 T2 G1 : 8-8 M1,2 विशा पति — (L 551) Dn1
 D1 : हेमाहु (Dn1 'भौ)प्यान् (for हेरण्यान्) B4 S
 दश (for शत) B1 : (marg as above) : Do1 Dn1
 D4 : 8 -योजनान् — (L 552) Do1 Ds सुखादान्,
 Ds सुखदान्, G5 स्वाद्श्च (for सुखाद्) Ds बहु-
 प्रकार सुखाद्, D1 'रा सुखदान् (for the prior half)
 D2 : 8 Gs भक्ष (for भक्ष्य) D1 -पर्वता (for 'तान्)
 — (L 553) B2 Ds S अतिरिक्तान्, Dn1 D1 : अद-
 दात्, Ds अतिवित्त (for 'रिक्त) B1 : : Do1 ब्राह्म
 णानां (for 'गेभ्यो) B (except B4) Do1 भुञ्जतां
 दीयते जनै, Dn1 D1 : भुञ्जते हीतरे जना, Dn2 D4
 भुञ्जते हियता (D1 'तो) जना, D1 : 8 भुञ्जन्नाहीयते जन
 (D1 'नै), Ds 6 भुञ्जतां दीयतां जनै, S भुञ्जते सेतरे जना
 (G2 प्रजा) (for the post half) — (L 554) Do1
 भक्ष्यान्न, D1 : भक्ष्यान्न D4 : निचयाञ्च Dn1 D1 :

ररुधु पर्वताग्रयो मनुसीरवहा शुभा ।
 देवासुरा नरा यक्षा गन्धर्वोरगपक्षिण ।
 विप्रास्तत्रागताश्चासन्वेदेदाङ्गपारगा ।
 ब्राह्मणा ऋषयश्चापि नामस्तत्राविपश्चित ।
 ममुद्रान्ता वसुमती वसुपूर्णा तु सर्वत । [560]
 स ता ब्राह्मणमाकृत्वा जगामास्त तदा नृप ।
 गत पुण्यकृता लोकान्याप्य न्वयशसा दिश ।
 म चेन्ममार सृजय चतुर्भटतरस्त्वया ।

पुत्राद्युत्तरस्तुभ्य मा पुत्रमनुत्पद्य ।
 अयज्वानमदाक्षिण्यमभि श्वेत्येत्युदाहरत् । [565]

Colophon

नारद उवाच ।

ययार्ति नाहुप चैव मृत सृजय शुभम् ।
 राजसूयशतैरिष्टा सोऽश्वमेधशतेन च ।
 पुण्डरीकमहत्सेन वाजपेयशतैस्तथा ।

मक्षा (Dn1 ह्या) प्रपर्वताग्रैव, S मक्षा (G2 : ह्या) प्रपान
 निचयान् (for the prior half) Dn1 Dr : सु (Dr : सु)
 शुभा हि (for सुशुभुत्तु) Dn1 पर्वतान् Dn2 युयुमे
 त्वप्रपर्वतान्, S मरुचीनप्रपर्वतान् (for the post half)
 — (L 555) Dn2 धृक्कुत्सा (for धृक्कुत्सा) Dn1
 मृषकारा, M1 : काश्च (for पक्षा) Ds धृक्कुत्सान्प्रपकान्
 (for the prior half) B1 ऋषिकुत्सा, D1 कृता, G2
 केन (for देना) Dn1 गुदाचया, Dn2 पुनोश्चयान्,
 Ds : १ : गुतोश्चयान् (D1 : या), S गुतोश्चया (for
 पुनोश्चया) — (L 556) Dn1 Dr : तानुद्, Ds
 रून्नु (for रून्नु) Dn2 Ds : पर्वता, D1 : तो,
 D1 वान् (for पर्वतान्) S ना ऊ (G2 तावु) मर्वतो नवो
 (for the prior half) S ऋषि (for मयु) Ds शुमान्,
 S शिवा (for शुभा) — (L 557) Dn1 Dn2 Ds : १ :
 त्रानुद् (for दुरा) Ds S राक्षसा (for पक्षिण)
 — (L 559) Ds : नामीत् (for नासन्) D1 नाम-
 न्वय विपश्चित्, Ds नामीत्तत्र विपश्चित् (for the post
 half) — For lines 558-559, Dn1 Dr : subst

विप्रवर्षा भृगुणास्तस्य यमुपामने ।

ब्राह्मणा ऋषयश्चापि प्राणानुविपश्चित् ।

while for lines 558-559, S subst

विप्राश्चैवामितशुगा यस्य यशानुपावमन् ।

ब्राह्मणे ऋषयश्चापि प्राणानुविपश्चित् ।

[(L 2) T Gs ब्राह्मणे]

— (L 560) Ds मुद्रां तां (for ममुद्रान्तां) B1 : १ : Dn1
 Ds वसुपूर्णा, Ds वसुपूर्णा, Ds वसुपूर्णा (for वसुमती)
 B1 वसुपूर्णा ममुद्रांतां (for the prior half) Dn1
 Dr : विचारणे, D1 : च सर्वत (D1 : श्च), T G1-4
 M महाम (G2 : पु) ति, Gs महीपति (for तु सर्वत)
 B1 : १ : Dn1 पृथिवीं सर्वतस्तदा, B1 Ds : पृथिवीम् (B1 : वी
 चा) पि सर्वत, Ds वसुपूर्णांमपि सर्वत (for the post. half)
 Dn2 सनुद्रवसुपूर्णांमपि सर्वत — (L 561) Ds :
 तु (for तां) Dn1 Dr : S जगाम स्वगृ (S स्वान्) हान्यति

(for the post half) — After line 561, Dn1 Dr :
 S ins

राजा च विविधैर्यज्ञैश्च वर्षशतायुतान् ।

[T G1-4 M हि, Gs [अ]पि (for च) S इष्टा यज्ञैर्
 (by transp) Dn1 वर्षशतायुत, T G2-3 विविधै-
 र्यज्ञैः, G1 M वर्षगणान्बहून्]

— (L 562) Ds : पुण्यकृतां (for कृतां) Dn1
 Dr : प्राप्य पुण्यवर्ता लो (Dn1 नारदो) कान्, S तत (G1
 M1 : प्राप्त, M2 [sup len]) पुण्यतमाहो (G2 : मारद-
 लो) कान् (for the prior half) B1 : Dn1 D1 व्याप्याय,
 B2 : त्व, D1 स वाप्य (sic), T G1-4 प्राप्नोति, Gs
 प्राप्याति, M2-3 व्याप्याति (for व्याप्य स्व) Dn1 Dr :
 शाश्वतान्मनुहायशा (for the post half) — (L 563)
 Dr च, Ds वै (for चेन्) Dn1 Ds : मजय (for
 सृजय) — (L 564) T G2-3 पुण्यतमस् (for तरस्)
 — Ds om. line 565 — (L 565) S (except
 G2 M2) अदक्षिण्यम्, B Dn1 Dn1 D1 : १ : अभि,
 Dn2 अति, T अयि (for अभि), Dn1 Dr क्षित्य,
 Dn2 T G2 : श्वेत्य, Ds : १ : श्वेत्य, Ds चेत्य, Ds
 चित्य (for श्वेत्य) B Dn1 Dn2 D1 : १ : व्याहरत्, Dn1
 Dr : [अ]वाहर (for [उ]वाहरत्) — Colophon — Sub
 parvan MSS अभिमन्युवध — Adhy name B Dn1
 Ds : १ : षोडशराजि (Ds : जी) क, Dn1 Ds : राजकीय, Dn2
 राजीय, D1 : राजक, T Gs षोडशराजके माषावचरित
 — Adhy no B1 : Ds T G1 : १ : M 59, Dn1 G2 :
 60, Ds 54 — Śloka no Dn1 20 — B1
 G2 : om. lines 566-587 — Line 566 = 12 29.
 87as — (L 566) S (G2 : om.) चा (M2-3 अ) पि
 (for चैव) D1 : S (G2 : om.) शुभम् Ds : मृत
 शुभम् सजय (for the post. half) — After line 566,
 S (G2 : om.) ins (= (var) 12 29 87^a-88^a)

य इमां पृथिवीं जित्वा ससमुद्रां प्रपर्वताम् ।

शम्या प्राप्तेन निर्माय वेदी संनतदक्षिणा ।

ईतान् ऋषिभिः पुण्यैः पर्यगच्छत्यदक्षिणम् ।

भतिरात्रसहस्रेण चातुर्मास्यैश्च कामत ।
 अग्निष्टोमैश्च विविधैः सत्रैश्च प्राज्यदक्षिणैः । [570]
 भद्राह्मणानां यद्विद्धं पृथिन्यामस्ति किञ्चन ।
 तत्सर्वं परिसख्याय ततो ब्राह्मणसात्करोत् ।
 न्यूदे देवासुरे युद्धे कृत्वा देवसहायताम् ।
 चतुर्धा न्यभजत्सर्वी चतुर्थ्यं पृथिवीमिमाम् ।
 यज्ञैर्नानाविधैरिष्ट्वा प्रजामुत्पाद्य चोत्तमाम् । [575]
 देवयान्या चौशनस्या शर्मिष्ठायां च धर्मत ।
 देवारण्येषु सर्वेषु विजहारामरोपम ।
 आत्मन कामचारेण द्वितीय इव वासव ।

यदा नाध्यगमत्सोऽन्तं कामाना सर्ववेदवित् ।
 ततो गाथामिमा गीत्वा सदार प्राविशद्वनम् । [580]
 यत्पृथिन्यां ग्रीहियव हिरण्य पशव स्त्रिय ।
 नालमेकस्य तत्सर्वमिति मत्वा शम व्रजेत् ।
 एव कामान्परित्यज्य ययातिर्धृतिमेत्य च ।
 पूरु राज्ये प्रतिष्ठाप्य प्रयातो वनमीश्वर ।
 स चेन्ममार सृजय चतुर्भद्रतरस्त्वया । [585]
 पुत्रात्पुण्यतरस्तुभ्य मा पुत्रमनुत्पथ्या ।
 अयज्वानमदाक्षिण्यमभि श्वैत्येयुदाहरत् ।

Colophon

[— (L 2) G₁ M शम्या स्त्रेण निर्माणो (M₅ 'य') (for the prior half) T₂ वेदी, M₂ वेदि (for वेदी) G₁ M सतत- (for सनत) M₂ दक्षिणां (for 'णा')]

— (L 567) S (G₂ s om) इडा क्रतुसहस्रेण (for the prior half) D₁ s G₁ M₁ 2 अश्व-, T G₂ 4 ह्य, M₂-5 वाजि (for सोऽश्व) — M₂ 4 om line 568 — (L 568) T G₁ s 4 पाँडरीक D₅ S (G₂ s M₂ 4 om) वाजपेयशतेन च (for the post half) — (L 569) D₁ सहास्तेस्तु (for 'स्तेण) — (L 570) B₂ (marg) प्रचुर-, B₄ च प्रति, D₁ D₅-3 च प्राप्त, D₂ ब्राह्मण, D₃ च ब्रह्मा, T G₁ s 4 M₁ 2 नित्याप्त (for च प्राज्य-) M₂-5 यज्ञैर्मुखात्तदक्षिणैः (for the post half) — (L 571) T G₂ 4 M₂ विद्धं यत् (by transp), M₂ 4 यमिता — (L 572) D₁ D₁ s सपरिक्षा (D₁ s 'ख्या)य, D₂ परिसख्याय (for परिस) T G₂ 4 स तद्, G₁ M स्वतो (for ततो) — After line 572, D₅ T G₁ s 4 M ins

सरस्वती पुण्यतमा नदीनां
 तथा समुद्रा सरित साद्रयश्च ।
 ईजानाय पुण्यतमाय रात्रे
 धृत पयो दुदुहुर्नाहुपाया ।

[(L 2) G₁ M₁-3 s चाद्रयश्च, G₂ 4 M₂ [s]द्रयश्च (for माद्र') T तथा समुद्रा सरितोदधिश्च]

— Lines 573-574 = (var) 12 29 90 — (L 573) D₁ D₁ s वृत्ते (for न्यूदे) D₁ D₅ 7 s S (G₂ s om) जित्वा देवा (D₁ D₁ s देवा) न्स्तदानवान्, D₄ कृत्वा देवा सनाह्वान (for the post half) — (L 574) S (G₂ s om.) वर्णेभ्यो (for चतुर्धा) M₁ 2 क्षमजत्, M₂ (sup ltn) व्यसृजत् (for व्यभ') D₄ चतुर्धा क्षमनत्पूर्वं (for the prior half) B₂ (marg)

पुत्रेभ्य, D₄ चतुर्धुं (for 'भ्यं) — T₁ om line 575 — (L 575) D₁ D₁ T₂ G₁ s 4 M बहुविधैर् (for नाना) D₁ D₁ s प्रजाश्चोत्पाद्य चोत्तमा (D₁ 'मां), D₄ प्रजा उत्पाद्य चोत्तमा (for the post half) — (L 576) D₁ D₁ s धीमत (for धर्मत) — (L 577) T G₂ 4 रम्येषु (for सर्वेषु) D₁ D₁ s T G₂ 4 सहप्रिय', D₂ [अ]मरो नृप, G₁ M सहस्त्रिया (for [अ]मरोपम) — D₂ om lines 578-582 — (L 578) D₁ D₁ D₁ 7 s T G₂ आत्मन (D₁ 'ना) कामचारेण (for the prior half) — (L 579) G₁ यथा (for यदा) T G₂ अद्यगमत्, M₂ अध्या' (for अध्य') D₂ D₁ शान्ति (for सोऽन्तं) D₁ यदि नाध्यगमत्सोऽन्ते, D₂ s 6 यदा नाध्यगमच्छान्ति, D₄ यथा नाथ गमिष्यत (for the prior half) D₂ 6 पूर्व (for सर्व) D₁ D₁ -देववित्, D₁ S (G₂ s om) धर्म' (for वेद') — (L 580) G₁ M₁ 4 उक्त्वा (for गीत्वा) D₄ 6 प्रविशद् (for प्रावि') — (L 581) D₁ D₁ s यावद्ग्रीहियव लोके (for the prior half) D₁ D₁ s तिला (for स्त्रिय) — (L 582) D₁ D₁ s इति मत्वा प्रशाम्यतां, T G₂ 4 M₂-5 सतोप परम मुख (for the post half) — (L 583) T तदा, G₂ सदा (for एव) D₁ एति (for एत्य) D₁ D₁ s ययातिरप्य (D₁ 'प)शाम्यत, S (G₂ s om.) 'तिर्धृतिमानथ (G₁ M₁ 2 'निह) (for the post. half) — Lines 584-586 = (var) 12 29 91^c-92^d — (L 584) D₁ D₁ s 8 पूरु, D₂ पुत्र, D₁ पौरौ (for पूरु) D₁ s राज्य (for राज्ये) D₁ चागतौ, S (G₂ s om) प्रविष्टो (for प्रयातो) — (L 585) D₂ सजय — (L 586) G₂ 4 M₂ पुण्यतमस् (for 'तरत्) — D₂ om line 587 — (L 587) T G₁ s 4 M₁ 2 4 अदक्षिण्यम् (for अदा') B₁-4 D₁ D₁ s-8 अभि, D₂ अति, T अयि (for अधि) D₁ D₁ श्वैल, D₂ शैव्य, D₄ सैव्य, D₅ चेल, D₅ श्वैव्य, D₁ s क्षिल, T G₂ श्वैल (for श्वैल) B D₁ D₂ D₁ s-8 न्याहरन्, D₁ s अवाहर (for उदाहरत्) D₁ अनिश्चित्येवाहर (for the

महिषान्धनिबलान्वलेन विचर्क्य ह ।

वलिन मृगगन्धहाद्यानामत्त्वानि चाप्युत ।

कृच्छ्राणान्वने वद्धा दमयित्वाप्यवामुजत् । [740]

त मरुदमनेत्याहुन्निद्रस्नेन कर्मणा ।

त प्रत्यपेक्षजननी मा मत्त्वानि विजीजहि ।

मोऽश्वमेधशतेनेष्ट्वा यमुनामु धीर्यवान् ।

त्रिशताश्वान्मरुन्मया गङ्गामु चतु शतान् ।

मोऽश्वमेधमहन्नेण राजसूयशतेन च । [745]

पुनर्गजे महायज्ञे समासवरदक्षिणे ।

अग्निष्टोमातिरात्राणामुक्थ्यविश्वजितामपि ।

वाजपेयेष्टिमन्त्राणा सहस्रंश्च सुममृतै ।

इष्ट्वा शाकुन्तलो राजा तर्पयित्वा द्विजान्वनै ।

महस्र यत्र पद्माना कण्वाय भरतो ददौ । [750]

जाम्बूनदस्य शुद्धस्य कनकस्य महायज्ञा ।

यस्य यूपा शतव्यामा परिणाहेन काञ्चना ।

समागम्य द्विजै मायं सेन्द्रैर्देवै समुच्छ्रिता ।

वन्त्य, Ds e [अ]विगृह्य (for [अ]वृत्त्य) Dn1 D1 s त्नेषु
गृह्याधिष्ठन्, S श्रीटनान् सुममुद्धो (for the prior half)
B3 (marg also as above) मुष्कोष्टान्, B3 व्यात्तास्थान्,
Dn1 D1 s स्वधाध्यान्, Dn2 वनन्यान्, D3 युष्वा, Ds
[अ]मुक्ता (for युष्वा) Ds आत्मन कुम्भे वय, S दम-
यित्वा न सुवति (for the post. half) — After line
737, S ins

सुवर्णानां मनुषुमता वलिनां पुद्गलाग्निनाम् ।

[G- सुवर्णानां (for सुवर्णना) M3 s मनुषुमानां (for
मना) G1 M पुद्गलाग्निनाम्]

— (L 738) Dc1 वलाद् (for वलान्) Dn1 D1 s
अविषागान्मरुन्मत्तान्, S महिषाणां सुशृणाणां (M1 s नाना)
(for the prior half) B3 Dc1 Dn2 D1 s s e वलिनो
(for वलेन) B3 चर्क्य वलिनो वने, Dn1 D1 s वलिना
पुद्गलाग्निना, S शतान्यदमयद्गलाद् (for the post half)
— After line 738, B D ins

मिहाना च सुदृप्तानां शतान्यदमयद्गलाद् ।

[Dn1 D1 s मरुपानां, Dn2 D3 s e सुवर्णानां (for
सुदृप्तानां) B3 मिहाना च दृप्तानां (for the prior half)
D2 [अ]वृत्त्यद् (for [अ]वृत्त्यद्) Dn1 D1 s वली (for
वलात्), Dn2 D3 s शतानां दमयद्गलाद्, D3 शतानां दमयद्गलाद्
(for the post half)]

— (L 739) T G2-1 वृमगां, G1 s M शम्भान् (for
वलिन्) T G3 s शम्भान् (for वृमगां) B1 (marg)
Dc1 वृमगां (for वृमगां) Dn1 D1 s वलिन् म (Dn1 श-
रमाश्वान्) (for the prior half) D3 वाप्युन्, T G1 s s
M चाप्युन्, Gs चाप्युन् (for वाप्युन्) Ds अन्यान्मत्त्व-
मिवाप्युन् (for the post half) — (L 740) B कृच्छ्र-
प्राण, Dn1 D1 कृषावांस्तान् Ds वशे (for वने) D3
कृषावांस्तान्ने चक्रे (for the prior half) B3 Dc1 Dn2
Ds e T G1 s व्यपासुजत्, Dn1 D1 s [अ]व्यवां, D1
[अ]व्यवां, Ds e उपां, Gs M व्यवां (for [अ]व्यवां)
— (L 741) Dn1 D1 s बाह (for आह) B1 ते द्विजा-

नस्य, B1 (marg) स्वातस्तेनान्य, B2-s द्विजास्तेनान्य, Dc1
स्वातस्तेन म, Dn1 D1 s म द्विजस्तेन, Dn2 D1 s e ते
द्विजास्तेन, G2 द्विजास्ते तेन (for नद्विजस्तेन) — (L 742)
Dn2 transp मा and सत्त्वानि B1 (marg as above)
जहानि वै, B3 (marg) जहोहि वै, Dn1 D1 s विहिमय
(D1 य), Ds निजीजहि, Ds विनिघ्न (sic), S व्यनीनय
(for विजीजहि) — Ds s om (hapl.) lines 743-744
— (L 743) B2 शतैरिजे, Dn1 D1 s S शतेनेजे (for
नेष्ट्वा) B2 उप (for अनु) Dn2 D3 s यमुनायां च धीर्यवान्
(for the post. half) — (L 744) B1-1 त्रिशतोश्वा (B3
न्यान्, Dc1 Dn2 त्रिश (Dn2 स) वाश्व, D1 त्रिशतोश्वान्,
D3 त्रिशति च, D4 त्रिशतश्च, Ds Ms-s त्रिशता च, T
Gs-s त्रिशत च, G1 M1 s त्रिशत च (for त्रिशतोश्वान्)
Gs मरुन्मत्त्वा (for स्वत्वा) Dn1 D1 श्रीमन्मत्तानाहरद्वाप्यो
(for the prior half) Dn2 D3 s e गगायां च (for
गङ्गामु) Dn1 च भागत, Ds e T G2-1 चतु शत, G1 s
M चतु शतै D1 गगा च मनुमृगता (sic) (for the post
half) — (L 745) D1 om (hapl.) from स्नेण up
to मह (in line 748) G1 M1 s वाजपेय (for राज-
सूय-) — Ds om lines 747-756 — (L 747)
B Dc1 Dn2 D3-s अग्निष्टोमानि (B2 [marg] मयि) रात्रा
भ्याम् (for the prior half) B1 तथा, B2-s Ds s e
इष्ट्वा, Dn D1 s मुरुवा (Dn2 सूय-) (for उक्थ्य-)
B2-1 Dc1 D3 s e विश्वजिता (for तिताम्) B3 ह्यपि,
Gs च म (for अपि) — (L 748) B Dc1 Dn2 Ds
s e वाजपेयमहन्त्राणां, D4 पेयातिरात्राभ्यां, Gs चातुर्मास्येष्ट
मन्त्राणां (for the prior half) B Dc1 Dn2 D1 s s e T
Gs-1 सुममृतै, Ds सुमवृतै, Gs मितै (for मृतै)
— (L 749) T G1 M शाकुन्तो — Line 750 = 12
29 44^{ca} — (L 750) D1 s य म (for यत्र) B2
(marg as above) s Dc1 Dn2 D1-s कन्यानां (for
पद्मानां) D4 परम (for भरतो) — (L 751) B1 s
कोटि चाप्य, B4 कोटि चापि, Gs s जनकस्य (for कन),
Dn1 D1 s महोच्छ्रिता (for महायज्ञा) — (L 752)
Dn1 D1 s तस्य (for यस्य) Dn1 शतव्यासा, Gs व्यायाः

स्वकृता भ्राजमानाः सर्वरत्नैर्मनोरमै ।
 हिरण्यमश्वान्दिरदात्रयानुष्ठानजाविकान् । [755]
 दासीदास धन धान्य गा सवत्सा पयस्विनी ।
 ग्रामान्गृहाणि क्षेत्राणि विविधांश्च परिच्छदान् ।
 कोटीशतायुत चैव घ्रासणेभ्यो ह्यमन्यत ।
 चक्रवर्ती ह्यदीनात्मा जेतारिस्त्वजित परै ।
 स चेन्ममार सृज्य चतुर्भद्रवस्त्वया । [760]
 पुत्रासुपुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यथा ।

भयज्वानमटाक्षिप्यमपि शैत्येत्युदाहरत ।

Colophon

नारद उवाच ।

पृथुं धैन्यं च राजानं मृतं सृज्य शुश्रुम ।
 यमम्यपिद्वन्ताप्राज्ये राजसूये महर्षय ।
 अयं न प्रथयिष्येत सर्वानित्यभवत्पृथु । [765]
 क्षतान्नास्यते सर्वानित्येव क्षत्रियोऽभवत् ।

(for 'व्यामा') B Dc1 Dn2 Ds-5 यस्य यूप शतव्याम', D1 यस्य
 यूपशतव्याम- (for the prior half) B1 (marg) 3 परिणाहे
 च, G6 परिणामा स, M1 3 परिणाहेम (sio), M2-5 'हेय
 (for 'हेन) B Dc1 Dn2 D1 3-1 G2 कांचन — T G2
 om line 753 — (L 753) Dn1 D1 3 सहस्रव्यामाश्चोद्धा
 ये, G1 3-5 M सहस्रव्याम(G1 5 'य)मुद्रिद्धा (for the prior
 half) B1 3-5 Dc1 Dn2 D1 3 5 समुच्छिन्न, B2 Ds 'यिन
 (for 'च्छिन्ना) — (L 754) D1 स्वकृतो B D1 स्व(B1 5
 D1 अ)लकृताभ्राजमानान्, Dc1 Ds 5 स्व(Ds अ)लकृतान्भ्रा-
 जमानान्, Ds स्वकृतो भ्राजमान (for the prior half)
 B5 सर्वरत्न; Dn1 D1 3 सर्व रत्नैर् Dn1 D1 मनोहरे,
 D1 'जुगे, G1 2 4 5 M 'रमा (for 'रमे) — (L
 755) B1 2 (marg as above) 3 Dc1 D1 हिरण्यान्,
 Dn2 Ds-5 हिरण्यम् (for हिर') Dn2 Ds 5 5 अश्व
 (for अश्वान्) D1 सस्थान् (for द्दिरदान्) T G2-5
 हिरण्यमश्वद्दिरदान्, G1 2 M हिरण्यमश्वान्दिरदान् (for the
 prior half) Dn1 D1 3 तथा चोष्टान्, D1 om. रथा,
 T G2-5 उष्टान्श्वान् (for रथानुष्टान्) Dn2 Ds 5 5 M2-5
 अजाविक — (L 756) G1 दासान् (for दास) Dn2
 Ds 5 गाव (for धान्य) Dn1 D1 3 दासीदासान् (D1 'सा
 प)न कन्या (for the prior half) Ds वत्सा सु, M2
 सहस्रा (for सवत्सा) Dn2 Ds 5 सवत्सा प्रपयस्विनी (for
 the post half) — (L 757) Dn1 ग्रामा, D1 3 ग्राम
 (for ग्रामान्) B1 5 Ds गृहाश्च (for गृहाणि) — (L
 758) M2-5 कोटि (for कोटी) B Dc1 Dn2 D1-5 कोटीश
 (B1 'टी' श, B5 'दिश)शायुताक्षैव (Dn2 'श्वापि) (for the
 prior half) Dn1 D1 3 च सप्तश, T G1-3 5 M1-3 5
 क्षमहत, G4 क्षमसत, M4 [s]न्यमहत (for क्षमन्यत)
 — D1 om line 759 — (L 759) D1 सुदीनात्मा (for
 ह्यदी') T G2-5 M2 4 चक्रवर्ती (G2 5 'ति)दीनात्मा
 (for the prior half) Dn1 D1 जेता यस्य, D1 3 4
 जितारिस् (for जेतारिस्) B1 5 Dc1 Ds जे(Ds जि)तारी
 नजित परै, B1 5 जितारिश्चजिते परै, Ds जेतारिस्त्वपरा
 जित, Ds जेता यस्य जित परै, T G2-4 जेता नोदेजित
 परै, G1 5 M जेता युद्धे जित परै (for the post half)

— (L 760) Ds 5 मजय (for सृज्य) — (L 761)
 Dn1 D1 पुण्यात् (for पुत्रात्) T G2-5 पुण्यतमम्
 (for 'तरस्) — D1 om line 762 — (L 762) S
 (except G2 M2) अक्षिप्यम् B Dc1 Dn1 D1 3-3
 अभि, Dn2 अति, T अपि (for अभि) Dc1 D1 श्वेल्य,
 Dn1 Ds क्षिय, Ds 4 शैव्य, Ds चैल्य, T श्वेल्य (for
 श्वेल्य) B Dc1 Dn2 D1 3-5 न्याहरन्, Dn1 D1 3 [अ]-
 वाहर (D1 'र) (for [उ]दाहरत्) — Colophon — Sub
 parvan MSS अभिगन्तुवथ — Adhy name B Dc1
 Dn2 Ds-5 पोटशराजि (Dn2 Ds 'जी)क, Dn1 Ds G2 'राज
 कीय, D1 'राजक, T G2 4 'राज(T1 'जि)के भरतचरित,
 G2 भरतचरित — Adhy no B1 Ds S 65, B1
 64, Dn1 66, Ds 59, Ds 7 67 — Śloka no
 Dc1 Dn1 17, Ds 14 — Lines 763-770 = (var)
 12 29 128-132 — (L 763) B1 Dc1 Dn2 D1 3
 पृथु वैष्य, Dn1 D1 4 5 पृथुवैष्य (Ds 'न्य), S धैन्य
 पृथु (by transp) B1 3 पृथु च धैन्य च राजान (hyper
 metric), B1 पृथु च धैन्य राजान (for the prior half)
 Ds सजय (for सृज्य) Dn D1 5 S शुश्रुम — (L
 764) Ds 5 यदाभिपिचन् (for यमस्व') Dn1 D1 3 राजा
 न, S समस्य (for साम्राज्ये) — (L 765) B Dc1
 Dn2 D1-5 यतन (Ds 5 च)त प्रथितेत् (B1 'ते ष्ट)जु', Dn1
 D1 3 यत्रैव पार्थिवा ऊचुः, G1 M अयं न प्रथयेत्वेव (M1 3
 'यलेति) (for the prior half) B1-3 5 Ds 5 5 अभि
 भवत्, B1 Dc1 Dn2 D1 4 अभिभवन्, Dn1 D1 3 नोभि
 भवेत् (for इत्यभवत्) Ds सर्वमन्याभवन्पृथु (for the
 post half) — (L 766) D1 क्षतातस्, D1 T2
 'त्राप्तस्, Ds कृतातस्, D1 5 क्षत्र नस् (for क्षताप्तस्) Dn1
 M2-5 त्रायते (for त्रास्यते) Dn1 D1 3 S निलम् (for
 सर्वान्) S इति च (for इत्येव) Dc1 [s]भवन्, Ds
 भवेत् (for सभवत्) — D1 om line 767 — (L
 767) Ds 5 पृथु (for पृथु) Dc1 Dn Ds 4 5 1 वैष्य
 (for धैन्य) Dn2 Ds तदा, M2 4 पृथु (for प्रजा) G2
 शकासीति (for रक्ता रमेति) Ds T G2-4 यदाम्बवन् (for
 यदम्बु) Dn1 D1 3 रक्ता क्षासे तदामवत्, Dn2 Ds 5 रक्ष-

पृथु वैन्य प्रजा दृष्ट्वा रक्ता स्मेति यदब्रुवन् ।
ततो राजेति नामास्य अनुरागादजायत ।
अकृष्टपच्यया पृथिवी आसीद्वैन्यस्य कामधुक ।
सर्वा कुम्भद्रुहो गाव पुटके पुटके मधु । [770]
आसन्धिरण्मया दर्भा सुखस्पर्शा सुखावहा ।
तेषा चीराणि सवीता प्रजास्तेष्वेव शेरते ।
फलान्यमृतकल्पानि मूलानि च मधूनि च ।
तेषामासीत्तदाहारो निराहारश्च नामवन् ।
अरोगा सर्वसिद्धार्या मनुष्या अकुतोभया । [775]
न्यवसन्त यथाकाम वृक्षेषु च गुहासु च ।

प्रविभागो न राट्टाणां पुराणा चाभवत्तदा ।
ययासुख ययाकाम तथैता मुदिता प्रजा ।
तस्य सस्त्रमयत्राप ससुद्रमभियास्यत ।
पर्वताश्च ददुर्मागं ध्वजभङ्गश्च नाभवत् । [780]
त वनस्पतय शैला देवासुरनरोरगा ।
सप्तर्षय पुण्यजना गन्धर्वाप्सरसोऽपि च ।
पितरश्च सुखासीनमभिगम्येदमब्रुवन् ।
सन्नाडसि क्षत्रियोऽसि राजा गोप्ता पितासि न ।
देह्यस्मभ्य महाराज प्रभु सञ्जीप्सितान्वरान् । [785]
यैर्वयं शाश्वतीस्तृतीर्वर्तयिष्यामहे सुखम् ।

स्वेति यदाब्रुवन् (for the post half) — (L 768) T G2-4 तस्माद् (for ततो) Dn1 नामामाव्, D1 8 नामा स (for नामास्य) D1 अनुगायति मानवा (for the post half) — (L 769) Ms-8 अकृष्टमस्या (for 'पच्यया) G8 ह्यामीद् (for आ) Dc1 D1 4 6 वैन्यस्य (for वैन्यस्य) — (L 770) Dn2 कुम्भद्रुहा, D1 कुम्भो द्रुहो, D2 6 6 कुम्भद्रुहो (D2 6 'वा), D2 4 8 कामद्रुहा (for कुम्भद्रुहो) B2 सदा मखे दुषा गाव (for the prior half) — (L 771) G1 M सूरमयो (for हिरण्मया) S वृक्षा (for दर्भा) Dn1 D1 8 S सुगधिनि (for सुखावहा) — (L 772) D4 चीरेण (for चीराणि) — (L 773) Dn1 कल्पानौ, D2 तुल्यानि, D1 8 वृक्षाणा (for कल्पानि) B1 8 D1 2 स्वादूनि (for मूलानि) B1 2 Dc1 D2 च मृदूनि च, Dn1 D1 8 विविधानि च, D1 lacuna D4 इयति च मृदूनि च (for the post half) — (L 774) Dn2 तु नो (for च न) Dn1 विहारश्चापितोभवत्, D2 निराहारश्च नामवत्, D1 8 विहारश्चापि नामवत्, S निराहारोपि नामवत् (for the post half) — Lines 775-776 = (var) 12 29 133 — (L 775) B2-8 Dc1 Dn2 D1-8 6 6 अकुतोभया, Dn1 D1 8 त्वकुतो, D4 च कुतो (for अकुतो) — (L 776) D2 S निवसति (for न्यवसन्त) D2 न्यवेशयस्तदा काम (for the prior half) B2 Dn2 S गृहेषु (for गुहासु) — (L 777) Dn1 D1 8 पुत्राणां (for पुराणां) D2 4 वामवत्, G1 6 अभ (for चाम) — (L 778) Dn1 D1 8 G1 M यथा मय्यकृ, T G2-8 यथा रम्य (for यथाकाम) B1 8 Dn1 D1 8 T G2-8 तथैव, B2 तथैवा, Dc1 Dn2 D2 8 6 6 यथैता (for तथैना) G1 M तदै (G1 'थै) वमुपिता प्रजा (for the post half) — Lines 779-780 = (var) 12 29 134 — (L 779) B Dc1 Dn1 D1 2 नस्तमिता, Dn2 तस्तमिरे, D2-6 तस्तमिरे (for नस्तमयन्) B Dc1 Dn D1 2 6 ह्याप, D2 6 चाप, D1 त्वाप (for आप) B1-8 D1 4 त्वभियास्यत, Dc1 D2 प्रनि (for अभि) — (L 780) T G2-6 [अ]वलीयत,

G1 M व्यलीयत (for ददुर्मागं) G M1 2 -मगश्च (for मङ्गश्च) — (L 781) Dn2 ते (for त) Dn1 D1 8 G1 2 M1 2 -महोरगा (for नरो) — (L 782) G1 M1 2 पुण्यतमा (for 'जना) B1 D2 गणा, D4 गण (for ऽपि च) Dn2 D2 गधर्वाप्सरसां गणा, D2 'वांक्षाप्सरोगणा (for the post half) — (L 783) Ms-8 इद वचनमब्रुवन् (for the post half) — (L 784) D1 8 सन्नाड त्वमसि क्षत्रियो (for the prior half) S [अ]सि पासि (G1 M 'हि) (for पितासि) — (L 785) G1 M1 2 अस्माक (for अस्मभ्य) Dn2 D2 6 6 प्रभुरान् (for प्रभु सन्) — (L 786) B4 शाश्वतं (for 'तीक्ष्ण) Dn2 D2 4 6 वृत्ता (for वृत्तीर्) Dn1 D1 8 तैर्वयं शाश्वति वृत्ति, D2 S यैर्वयं शाश्वत वृत्ता (for the prior half) G4 वय (for सुखम्) — After line 786, S ms

विज्ञापित प्रजाभिस्तु प्रजानां हितकाम्यया ।
धनुर्गृह्य प्रपत्तांश्च वसुधामाद्रवदली ।
ततो वैन्यमयाद्राजन्त्योभूत्वा प्रादवन्मही ।
ता पृथुधनुरादाय द्रवन्तीमन्वसारयत् ।
सा लोकान्महालोकादीन्नात्वा वैन्यमयादिता । [5]
सा ददृशांयतो वैन्य कार्मुकोद्यतपाणिनम् ।
ज्वलन्निर्विशिखैर्बाणैर्दीप्ततेज समधुतिम् ।
महायोग महात्मान दुर्धर्षममरैरपि ।
अलमन्ती परिघ्राण वैन्यमेवान्वपद्यत ।
कृताञ्जलिपुट राजन्पूज्य लोकैस्त्रिभुवत् । [10]
उवाच चैन नापम्यं स्त्रीवध कतुमहसि ।
कथं धारयिता चासि प्रजा राजन्मया विना ।
पृथुर्वाच ।

एकस्यार्थाय यो हन्यादात्मनो वा परस्य च ।
एक प्राण बहून्वापि प्राणिनां नास्ति पानकम् ।
यसिस्तु निहते भद्रे बहव सुखमेपते । [15]

तथेत्युक्त्वा पृथुर्वैन्यो गृहीत्वाजगव धनु ।
 शराश्चाप्रतिमान्वोराश्रिन्तयित्वाद्यमीन्महीम् ।
 एष्टेहि वसुधे क्षिप्र क्षीरेभ्य काङ्क्षित पय ।
 ततो दास्यामि भद्र ते अन्न यस्य यथेष्टितम् । [790]
 वसुधोवाच ।
 दुहितृत्वेन मा वीर मकल्पयितुमर्हसि ।

नारद उवाच ।

तथेत्युक्त्वा पृथु मयं विधानमकरोद्वृत्नी ।
 ततो भूतनिकायास्ते वसुधां दुदुहुम्भदा ।
 ता वनस्पतय पूयं वसुत्तस्तुष्टुभुभय ।
 मानिष्टद्वल्ला उत्स दोग्धून्पात्राणि चेच्छन्ता । [795]
 घस्तोऽभूत्पुण्डित शाल इष्टो दोग्धामवत्तदा ।

तमिन्हते त्वय नास्ति पातक नोपभुज्यते ।
 मोऽह पालनिमित्त त्वा वधिष्यामि वसुधरे ।
 यदि चेद्वचनादय न करिष्यमि मे धियम् ।
 त्वा निहत्य तु बाणेन मच्छामनपराधुमीम् ।
 आत्मान प्रययित्वाह प्रजा धारायिता स्वयम् । [20]
 सुख वचनमास्थाय मम धर्मभृतां वरे ।
 मजीवय प्रजा नित्य शक्ता ह्यमि वसुधरे ।
 दुहितृत्वं च मे गच्छ एवमेतन्महाशरम् ।
 नियच्छेय त्वन्थाय उद्यन घोरदर्शनम् ।

भूमिरुवाच ।

सर्वमेतन्महाराज विधास्यामि परतप । [25]
 वत्स त्व पदय राजन्त्रै क्षरेय येन वत्सला ।
 ममा च कुरु सर्वं मां तु धर्मभृतां वर ।
 यथा विष्यन्दमान वै क्षीर सर्वं भावये ।

नारद उवाच ।

तत् उत्तरयामास शिलाजालानि सर्वंश ।
 पृथुर्वैन्यस्तदा राजस्तेन शैला विवर्णिता । [30]
 न हि पूर्वैस्तर्गे वै विपगे वसुधातले ।
 प्रविभाग पुराणां वा ग्रामाणां वा गरीपते ।
 न सस्यानि न गोरक्ष्य न कृषिं वणिग्पथ ।
 वेन्यात्प्रभृति राजेन्द्र सर्वैस्तस्य मभव ।
 यत्र यत्र च साम्य तु गूमावामीत्किलानथ । [35]
 तत्र तत्र प्रजास्तान निवाममभिरोचयन् ।
 कुच्छृण्व महाराज इत्येवमनुशुश्रुम ।

[(L 4) Ms-s द्रवतीम् (for द्रवन्तीम्) G1 : M1 :
 अन्वधावत् (for 'सारयत्') — (L 6) Gs-₂ पाणिक. (for
 'नम्') — (L 7) T G2 निशितैर् (for विशिखैर्) Ms-s
 दीप्तय (for 'तेज') — (L 8) G1 M1-₂ महायोगि (for
 योग) — (L 9) Gs-₂ [अ]भ्यपद्यन् (for अ-₂) — (L
 10) Ms-s पूजया (for पूज्य) — (L 11) T G2 वैन्य
 (for चैन) G1 M नाधर्म (for नाधर्म्य) G1 M1 : स्त्रीत्वे
 (for 'य') G2 अहनि (for 'मि') — (L 12) T G2
 transp मथा and विना — (L 14) Gs-₂ प्राणान् (for
 प्राग) T अस्ति (for नास्ति) G1 M1 : प्राणान्तरास्ति पातक ,

Ms-s प्राणास्तरास्ति पातक (for the post half) — (L
 16) G1 Ms-₂ शुभे, G2 सुय (for त्वय) M1 : नमि
 स्तु निहते नास्ति (for the prior half) G1 M नोप
 पातक (for 'गु-यते') — (L 17) G1 M प्राणि, G.
 बल्- (for पाल) — (L 18) G2 करिष्यमि न (by
 transp) — (L 20) G2 गपयिता (for धार')
 — (L 23) G1 M1 : एन, Ms-s एव (for एनन्)
 — (L 24) T उद्यन (for उद्यन) G1 M1 : धरा,
 Ms : वसुधरा, Ms वसुधा (for भूमिर्) — (L 25)
 M1 एन (for एनन्) — (L 26) T G2 वत्स (for वत्स)
 G1 M तु (for त्व) — (L 27) Gs-₂ तु (for च)
 T G2 सर्वं तु, G1 M सर्वत्र (for 'इ') G1 M त्वं (for
 तु) G1 M1 : वर (for वर) — (L 28) Ms :
 भावयेत् (for भावये) G1 M1 : s om the ref
 — (L 30) M1 तथा (for तदा) Gs-₂ राजा (for
 राजस्) Ms-s येन (for तेन) — (L 32) T G2
 प्रविभाग पुराण वा (for the prior half) — (L
 37) Gs-₂ कुच्छ्रेण च (for 'क्षेव')]

— (L 787) T G M1 : पुनर् (for पृथुर्) B1-₂ s
 Dc1 Dn2 D1-₂ s वैयो (for वैन्यो) Dn1 D1 : सशर
 (for [आ]जगव) — (L 789) B1 : Dn1 D1 T G1
 M1 क्षरेभ्य, B1 (marg) सवेभ्य, Dn2 Ds-₂ क्षरेस्त्व,
 Gs रक्षेभ्य (for क्षरेभ्य) — After line 789, S ind

मच्छामनानिगां वै त्वा प्रमथिष्याम्यह शरे ।

तथोक्ता सात्मन अयश्चिन्तयित्वागवीपुष्टम् ।

वत्स पात्राणि दोग्धूश्च क्षीराणि च समाप्तिश ।

[(L 1) G1 M1 : s त्वा (for त्वां) — (L 3) G1
 M वत्सान् (for वत्स)]

— (L 790) Gs [अ]ह भद्र (for भद्र ते) T Gs-₂
 Ms-s सर्व, G1 M1 : क्षीर (for अय) S (except
 Gs) om the ref Ds वसुधेव (for वसुधा) — (L
 791) Dn-₂ Ds-₂ S दुहितृत्वे च (for 'वेन') D1 मा
 राजन् (for मा वीर) MSS om the ref — (L
 792) Ds s बली (for वशी) — (L 793) B1 :
 (marg) s s Dc1 D1 ता (for ते) T Gs-₂ वीरगा,
 G1 s (marg as above) M1 : s विराज, Ms वीरजद्
 (for वसुधां) B1 दुदुहुंमुधां त-₂ (for the post. half)

छिन्नप्ररोहण दुग्ध पात्रमौदुम्बर शुभम् ।
उदय पर्वतो वत्सो मेरुर्दोग्धा महागिरि ।
रत्नान्योपययो दुग्ध पात्रमश्ममय तथा ।
दोग्धा चासीत्तदा देवो दुग्धमूर्जस्कर प्रियम् । [800]
असुरा दुदुहुर्मायामापाने तु ते तदा ।
दोग्धा द्विमूर्धा तत्रासीद्वल्मश्वासीद्विरोचन ।
वृषिं च सस्य च नरा दुदुहु पृथिवीतले ।
न्वायभुवो मनुर्वस्तेषां दोग्धामवत्पृथु ।
अलावुपात्रे च तथा विष दुग्धा वसुधरा । [805]

धृतराष्ट्रोऽभवद्दोग्धा तेषां वत्सस्तु तक्षक ।
सप्तर्षिर्मिथं दुग्धा तथा चाक्षिष्टकर्मभि ।
दोग्धा बृहस्पति पात्र छन्दो वत्सस्तु सोमराट् ।
अन्तर्धानं चामपात्रे दुग्धा पुण्यजनैर्विराट् ।
दोग्धा वैश्रवणस्तेषां वत्स आसीत्कुबेरक । [810]
पुण्यगन्धान्यपात्रे गन्धर्वाप्सरसोऽदुदुहन् ।
वत्सश्चित्ररथस्तेषां दोग्धा विश्वरुचि प्रभु ।
न्वधा रजतपात्रे तु दुदुहु पितरश्च ताम् ।
वत्सोऽत्र वत्सरस्तेषां यमो दोग्धा तथान्तक ।

— (L 794) Dn1 S (except Gs) मर्वे (for पूर्व) Dn1 D1 : S (except Gs) उपतरुर्, D1 मम तस्सुर्, D6 ममन (for समुत्) — (L 795) D1 मा निष्क, D1 : अनिष्टद्, T G1-1 मातीव (for मातिष्टद्) B Dn2 D1 नोम्, Dc1 D1-8 दोग्धी, Dn1 दोग्धा (for दोग्धुन्) Dn1 D1 : G1 : वेच्छति, D2 [अ]वेक्षती — (L 796) S माल (M1 : 'ल') (for शाल) T G1-1 : (inf line as above) M1 : पर्णो (for पृष्ठो) T G1-1 M दिजदुम, G1 [अ]मवद्दुम (for [अ]मवत्तदा) — (L 797) D1 क्षिन्न, D2 छिन्न, T1 G1-1 M1-5 भिन्न (for छिन्न) B1-8 श्रीदु (B1 : 'द')वर (for औदुम्बर) — (L 799) G6 स्वर्ण मय (for अश्म) Dn2 D1 G6 तदा — After line 799, Dn1 D1 : ins

देवानामवदत्स पात्रमिन्द्रो हिरण्यमथ ।

while, after line 799, Ds ins

अमरा दुदुहुर्देवां स्वणपात्रेष्व वृषहा ।

Ds ins after line 799

देवैर्दुग्धा वसुमती विष्णुवत्सस्तन्मवत ।

On the other hand, after line 799, S ins

देवानां वत्स इन्द्रोऽभूत्पात्र यन्मय तथा ।

[M1-5 तदा (for तथा)]

— (L 800) D1 repeats from तत्र देवो up to असुरा दु (in line 801) after the prior half of line 802 Dn1 D1 : S च मविता, D1 (both times) : वासीत्ततो (D6 'दा') (for चासीत्तदा) T G1-1 ओजस्कर (for ऊन) D1 (second time) पर (for प्रियम्) — (L 801) Dc1 मयम् (for मायाम्) B2 D2 अय (for आम) B1 वै, Dn1 D1 : तौ (for ते) S अय-पात्रे तु नामय (for the post. half) — (L 802) S शुकोभूद् (for नद्यामीद्) Dn1 D1 : दोग्धा यस्यामव-चुतो (for the prior half) Dn2 त्वामीद्, D1 आ

(for वा) — (L 803) D1 तदा (for नरा) Ds कृषि सस्य चापि नरा (for the prior half) G1 परणीतले (for पृथिवी) — (L 804) Dn2 Ds [5]मवद्, D6 महा- (for मनुद्) B1 : (marg as above) Dn1 Dn2 Ds प्रभु (for पृथु) — After line 804, Ds ins

नागाश्च दुदुहु क्षोणीं न्वदुग्ध परमारकम् ।

— (L 805) B1 -पात्रे तु, Dn2 पात्र च (for -पात्रे च) Dn1 D1 : पुनर्, D1 तदा (for तथा) S अलावुपात्रेषु (G1 : 'त्रे तु) विष (for the prior half) T G1-1 M1 : नगैर्, G1 M1-5 तदा (for विष) Ds दुग्ध (for दुग्धा) G6 तदा दोग्धा च बाष्पकि (for the post. half) — (L 806) Dn1 D1 : transp तेषां and वत्सम् D1 : च (for तु) — (L 807) Dn1 D1 : पुनर् (for तदा) Ds S दुग्ध (for दुग्धा) D1 ऋषिभि सप्तभिर्ब्रह्म (for the prior half) Dn2 Ds : : तनश्, D1 lacuna, S तपश्च (for तथा) D1 वा (for च) Dn1 D1 : तत्र दोग्धा बृहस्पति (for the post. half) — (L 808) Dn1 D1 : कृत्वा छदोमय पात्र (for the prior half) Dn1 D1 : तेषां (for छन्दो) B2-5 D1 : च (for तु) — B1 om (hapl) line 809 D1 reads lines 809-815 twice (without var) — (L 809) Dn1 D1 : आम पात्रे, D1 वाम, G1 M त्वाम, G2 सोम (for चाम) Dn1 D1 : om (hapl) from the post. half up to the prior half of line 811 D1 दोग्धा, Ds S (except G2) दुग्ध (for दुग्धा) — (L 810) G1 M1 : तु वर णम् (for वैश्व) Dn2 Ds-6 वृषध्वज, T G2 कुबेरज (for कुबेरक) B Dc1 D1 : वत्सश्वासीदुप (B1 : 'ह')ध्वज (for the post. half) — (L 811) S पुण्यमय (for 'गन्धान्) G1 पयपात्रे, G1 पुष्पपात्रे (for पय) — (L 812) Dn2 Ds : : G6 चैत्ररथस् (for चित्र) D1 विश्व कवि, S वसुरपि (G1 : M 'रुवि') (for विश्वरुचि) Ds : च य (for प्रभु) — (L 813) Dn2 D1 : : 8

एव निकायैस्तेर्दुग्धा पयोऽभीष्ट हि सा विराट् । [815]

यैर्वर्तयन्ति ते ह्यद्य पात्रैर्वत्सैश्च नित्यश ।

स यज्ञैर्विविधैरिष्टा पृथुर्वैन्य प्रतापवान् ।

सतर्पयित्वा भूतानि सर्वे कामैर्मन प्रियै ।

हैरण्यानकरोद्राजा ये केचित्पार्थिवा भुवि ।

तान्द्राह्मणेभ्य प्रायच्छदश्चमेधे महामखे । [820]

पटिनागमहस्त्राणि पटिनागशतानि च ।

सौवर्णानकरोद्राजा द्राह्मणेभ्यश्च तान्द्रदौ ।

इमा च पृथिवीं सर्वा मणिरत्नविभूषिताम् ।

सौवर्णीमकरोद्राजा द्राह्मणेभ्यश्च ता ददौ ।

स चेन्ममार सृज्य चतुर्भद्रतरस्त्वया । [825]

पुत्रात्युण्यतरस्तुभ्य मा पुत्रमनुत्प्यया ।

अयज्जानमदाक्षिण्यमधि श्वेत्येत्युदाहरत् ।

Colophon

नारद उवाच ।

रामो महातपा शूरो वीरलोकनमस्कृत ।

जामदग्न्योऽप्यतियशा अवितृप्तो मरिष्यति ।

यस्याभ्रमनुपयेति भूमिं कुर्वन्विपांसुलाम् । [830]

न चासीद्विक्रिया यस्य प्राप्य श्रियमनुत्तमाम् ।

स्वधा (for स्वधा) B D₀₁ D₂ D₁₋₈ G₈₋₈ -यात्रेषु (for पात्रे तु) T G₁ ३ तु, G₈ M स (for च) — (L 814) B D वैवस्वतस् (for सत्र वत्सरस्) B D₀₁ D₂ D₁₋₈ [अ]तकस्तदा (B₁ D₁₋₈ 'था), D₂ D₁ ३ [अ]तक स्वय (for तथान्तक) — (L 815) D₂ सर्वजनैर् (for निका-यैस्तेर्) B₁₋₈ D₀₁ D₁ पयोमीष्टानि, D₂ D₁ ३ S पयसीष्टानि (for पयोऽभीष्ट हि) D₈ ० पयोमिष्टान्नसा (D₈ 'न्न) विराट्, D₁ पयोमिस्तु विशो विराट्, D₈ पयोमिष्टानि विराट् (for the post. half) — Line 816 is partly damaged in G₈ — (L 816) D₀₁ तैर् (for यैर्) D₂ D₁ ३ ह्यद्य, G₁ M तु (M₈₋₈ दृ)ता (for ह्यद्य) D₈ ० ये वर्तयन्ते ते स्व (D₈ ह्य)द्य, D₁ वर्त-यिष्यति ते ह्यद्य, D₈ यैर्वर्तयन्ते ते ह्यद्य, T G₈₋₈ निवर्तयति ये रुद्रा (for the prior half) D₂ D₁ ३ वैन्येन (for वत्सैश्च) S (G₈ damaged) पृथु (G₁ M₁ ३ दिष्टो, G₈ दिष्टा, M₈₋₈ दृष्टे) वैन्ये च (G₁ ३ M 'न्येन) सर्वश (for the post. half) — (L 817) B₁ ३-३ D₀₁ D₁ ३ यज्ञैश्च (for स यज्ञैर्) B₁₋₈ D₀₁ D₂ D₁ ३ ३ दैव्य, D₁ वैन्या (for वैन्य) — (L 818) D₂ D₁ ३ S (except G₈) सर्वे (for सर्वे) — D₂ om lines 819-822 — (L 819) D₈ ० हिरण्यान् (for हेर) D₂ D₁ ३ राजो (for राजा) D₁ य (for ये) D₈ यान्काक्षित्पार्थिवान्भुवि, G₈ यां काक्षित्पार्थिवो भुवि (for the post. half) — (L 820) D₂ D₁ ३ तां (for तान्) T अश्वमेधैर् (for 'मेधे) — (L 821) G₈ damaged the prior half B₁ ३ D₀₁ D₁ G₁ M₁ ३ पटि, B₁ D₂ D₃₋₈ ३ T G₈ ३ M₈₋₈ पटिर् (for पटि) B₁ ३ D₀₁ D₁ G₁ M₁ ३ पटि, B₁ D₂ D₃₋₈ T G₈ ३ M₈₋₈ पटिर् (for पटि) — (L 822) B₁ ३ (marg) D₁ सौवर्णानि (for सौवर्णान्) — D₂ D₃₋₈ om (hapl) lines 823-824 — (L 823) S (except G₈) य इमां (for इमां च) — D₀₁ D₂ om line 824 — (L 824) B₁₋₈ D₂ D₁ सौवर्णाम् (for 'र्णाम्) S कृत्वा हिरण्यमा राजा (for the prior half)

S दामह (G₈ ३ 'त)त (for च तां ददौ) — (L 826) T G₈₋₈ पुण्यतमस् (for 'तरस्) — D₂ M₈ om. line 827 G₈ partly damaged — (L 827) T G₁ ३-३ M₁ ३ ३ अदक्षिण्यम् (for अदा) B D₀₁ D₂ D₁ ३-३ अभि, D₂ अति, T अयि (for अयि) D₂ D₁ ३ श्वित्य, D₂ सैव्य, D₁ श्वैत्य, D₈ ३ श्वैव्य, D₈ चैत्य, T G₈ श्वैत्य (for श्वैत्य) B D₀₁ D₂ D₁ ३-३ व्याहरन् (D₈ 'न्), D₂ [अ]व्याहरत्, D₁ ३ [अ]वाहर (for [उ]दाहरत्) — Colophon — Sub-partan MSS अभिमन्युवध — Adhy name B D₀₁ D₂ D₃₋₈ पोटशराजिक, D₂ D₁ ३ 'राजकीय, D₁ 'राजक, T G₈ ३ 'राजके पृथुचरित, G₈ पृथुचरित — Adhy no B₁ D₂ 67, D₂ 60, D₈ S 66 — Śloka no D₀₁ 32, D₂ 31 — (L 828) D₂ D₈ ३ ३ T G₂₋₈ M₂ वीरो (for वीर) — (L 829) D₂ D₁ ३ [३]प्रतियशा, D₂ M₈ [३]प्यति-शया, T G₈ ३ ह्यतिशया, G₈ ह्यतिशया, G₈ महाराज (for स्यतियशा) D₂ D₁ ३ सोवितृप्तो गमिष्यति (for the post. half) — (L 830) B₁ ३ य सायम्, B₂ ३ ३ D₀₁ D₂ D₁ ३ यसायम्, T G₈ ३ M₈ (sup lin as above) यक्षाभी (M₈ 'भि)र्, G₈ यस्यायन् (for यसा-भ्रम्) D₂ ३ ३ यत्नात्समनुपये (D₈ 'तृप्ये)ति, D₈ यज्वा-मन्योप्यतियशा, G₈ यक्षाभ्रमनुपयेति (for the prior half) B D₀₁ D₂ D₁ ३ ३ इमां सुखां (B₈ D₂ ३ 'स्त्र), D₈ इमां शुभां, D₁ ३ विपांशुलां (for 'सुलान्) D₁ भूमिमुर्वी समा शुभा (sic), D₈ भूमिमुर्वीमिमां शुभां (for the post. half) — (L 831) T G₂₋₈ तस्य (for यस्य) — After line 831, S ins

जामदग्न्यो न ते राजन्कच्चिच्छ्रोत्रमुपागत ।

येनैकेन पुरा राजन्कुन्देन हतमन्धुना ।

भृशुभिस्ताम्यमानेन ब्राह्मि रामेति विस्तरम् ।

त्रिमस्तकुलो भूमिर्यत्कृता नि क्षत्रिया पुरा ।

[(L 1) G₁ M राम (for राजन्) G₁ M₁₋₄ क्वचि

य क्षत्रियं परामृष्टे वन्मे पितरि चुक्रुधे ।
ततोऽवधीत्कातेवीर्यमजित ममरे परै ।
क्षत्रियाणा चतु पष्टिमयुतानि महस्रज ।
तदा मृत्यो ममेतानि एकैक धनुपाजयत् । [835]
ब्रह्मद्विपा चाय तस्मिन्सहस्राणि चतुर्दश ।
पुनरन्यानि जग्राह दन्तकूरे जवान ह ।

महस्र मुमलेनाघ्नन्सहस्रममिनावधीत् ।
उद्वन्धनाल्महस्र च हैहया ममरे हता ।
सरयाश्वगजा वीरा निहतास्त्र जेरते । [840]
पितुर्वधामपितेन जामदग्नयेन धीमता ।
निजन्ने दशमाहस्रात्राम परशुना तदा ।
न ह्यमृश्यत ता वाचो यास्तैर्भृशमुदीरिता ।

(for वक्षिद्) — (L 3) G₁ M₁ : चोद्यमानेन, M₂-s प्राय्यं (for ताम्यं) — (L 4) G₁ M या भूमि (for भूमिर्ध्व) G₂ पुरा निःक्षत्रिया कृता (for the post half)]

— (L 832) S क्षत्रिय- (G₂ 'य') (for क्षत्रियै) Dn₁ परामृष्टे, Dn₂ D₂ ६ पुरा मृष्टे, D₁ ६ पुरा मृष्टे, D₁ ६ पुरोत्तरे (for परामृष्टे) S (G₂ damaged) वत्स (for वत्से) B₁-s D₂ ६ चाक्रुवन्, B₁ Dn₂ D₂ ६ चा (D₂ वा) ह्रव (Dn₂ 'वे'), Dc₁ (marg) D₁ चा (D₁ वा) मृष्ट (for चुक्रुधे) Dn₁ D₁ ६ हते पितरि नाश्वीत्, D₁ वने पितरि यात्रिने (for the post. half) — (L 833) Dc₁ Dn₂ D₁ M₂-s अजित (for 'न') — (L 834) B₁ om (hapl) from सहस्र up to मुमलेनाघ्नन् (in line 838) Dn₂ D₁-६ अयुतानुषि महस्र (D₁ 'वश', D₂ 'हता'), D₁ ६ S अयुतान्य (D₁ ६ G₁ २ 'न्य') रिमवहा (for the post half) — (L 835) Dn₁ D₁ ६ S मरस्त्रत्वा (for तदा मृत्यो) B₁ Dn₁ D₁ ६ S एकेन (for एकेनै) T G₂ ४ [अ]हनत्, G₁ २ ६ M [अ]वधीत् (for [अ]जयत्) — (L 836) Dn₁ D₁ S वषे, D₁ वाय (for चाय) G₂ यमिन् (for तं) S (G₂ sup lin as above) सराद्राणि (for सहस्राणि) — (L 837) B₁ D₂ ६ पुनरन्यानिजग्राह (for the prior half) D₂ ६ दृष्ट (for दन्त) B₁ २ (marg as above) ६ Dc₁ Dn D₁-२.२-३ क्रूर, D₁ कृते (for क्रूरे) B₂ Dn₂ D₂ ६ ६ च (for ह) G₂ मजवान महस्रज (for the post. half) — (L 838) G₂ partly damaged B₁-s मुपलेन, Dc₁ D₁ २.४ ६ मुपलेन B₁ (marg as above) Dc₁ D₂ T G₂ ४ अघ्नत्, B₂ अहन् (for अघ्नन्) Dn₁ D₂ १ ६ सहस्र मुष्ट (Dn₁ 'म' ऐर (D₂ 'नि') घ्नन्, G₂ मुमलेनापि तान्यघ्नत् (for the prior half) D₁ बाहुना, D₂ अपि च (for अमिना) — (L 839) D₂ ऊर्ध्वनात्, D₁ ६ उद्वध, T G₁-३ ६ M₁ २ उद्वधित, G₂ उद्वधन्, M₂-s 'धत' (for उद्वधनात्) Dn₂ D₂-६ तु (for च) — After the prior half of line 839, Dn₁ D₁ ६ S Bom ed ins

महस्रमुदके धृतम् ।

दन्तान्मक्त्वा महस्रस्य कर्णनाम न्यकृन्तत ।

ततः सप्तमहस्राणि कद्वधूमपाययत् ।

शिष्टान्वद्धा च हत्वा च तेषां मूर्धमिहत्य च ।
गुणवतीमुत्तरेण खाण्डवाक्षिणेन च । [5]
गिर्यन्ते शतमाहम्ना

[(L 1) D₁ om सहस्र T G M₁ २ ६ कृत (for धृतम्) M₂ ४ ६ (sup lin) महस्रमुदकुन्त — (L 2) Dn₁ T G M₂-s सहस्र च (for 'सस्य') Bom. ed कर्णा भ्रातृनाम् (for कर्णनाम्) S भिन्नकर्णस्तथाकरोत् (for the post half) — (L 3) Bom ed -महस्राणां D₂ S कण- (for कटु) Dn₁ कटीयधूममपाययत् (for the post half) — (L 4) Bom. ed वै (for च) G₂ अप- हत्य, Bom. ed विभिन्न (for अभिहत्य) Dn₁ D₁ ६ तेषां मूर्धा निपीड्य च, G₂ 'र्धाभिपिच्य च (for the post half) — (L 5) S खाण्डव (for 'वाद्) — (L 6) G₂ damaged S जेरते (for गिर्यन्ते)]

B₂ om. the post. half T G₂-s हयाश्व, G₁ M हैहया Dn₂ D₂ ६ हैहयाममरेवधीत् (for the post half) — D₂ om lines 840-841 — (L 840) S भगजा न (G₁ २ M 'जाश्व') रया वीरा (for the prior half) T रामेणैके विदुर्बुधा, G₁ २-३ M रामेणैकेन दुर्बुधा, G₂ M₂ (sup lin) रामेणैकेन दुर्बुधा (for the post half) — (L 841) Dn₂ वधादुपितेन, D₂ वधादुपि (for वधामपि) — For line 841, Dn₁ D₁ ६ subst

समूतैः शतमाहस्रैर्ब्राह्मणे क्षत्रियान्वितैः ।

[Dn₁ क्षत्रियाहते (for 'न्वितैः')]

while, S subst for line 841

राम रामेलभिक्रुष्टैर्ब्राह्मणे क्षत्रियादितैः ।

[T G₂-४ अभिक्रुष्टे, G₂ 'क्रुष्टे' (for 'क्रुष्टै')]

— (L 842) G₁ M शत (for दश) Dn₁ D₁ ६ परान् (for राम) B₁ तथा, Dn₁ [अ]हनत्, D₁ ६ हतान् (for तदा) — (L 843) B₁ Dn₂ D₁ तां वाच, D₂ ना वाचं (for ता वाचो) D₁ न स ह्यमृष्यतां वाच, D₂ न ह्यमप्यत तां वाच, D₁ ६ न ह्यमृष्यत तां वाच, S नामृष्य (G₁ २ 'व्य') त वचसाहि (G₁ २ 'स्तामिर्') (for the prior half) B₁ उगीरिता, T G₂-४ M₂-s 'रित' D₂ ६ या या (D₂ यास्तै) स्ते ससुदीरिता, D₁ ६ या तैर्भृश

भृगो रामाभिधावेति यदाक्रन्दन्दिजोत्तमा ।
 तत काश्मीरदरवान्कुन्तिक्षुद्रकमालवान् । [845]
 अङ्गवङ्गकलिङ्गाश्च विदेहास्ताम्रलिप्तकान् ।
 रक्षोवाहान्वीतिहोत्रास्त्रिगतान्मार्तिकावतान् ।
 शिवीनन्याश्च राजन्यान्देशे देशे सहस्रश ।
 निजघान शितैर्वाणैर्जामदभ्य प्रतापवान् ।
 कोटीशतसहस्राणि क्षत्रियाणां सहस्रश । [850]
 इन्द्रगोपकवर्णस्य वन्युजीवनिभस्य च ।
 रुधिरस्य परीवाहै पूरयित्वा सरासि च ।
 सर्वानष्टादश द्वीपान्वशमानीय भार्गव ।

मुनीरिता, D₁ ४ मात्रा भृगुमुनीरिता (for the post. half)
 — (L 844) B₁ भृगौ, S भृश (for भृगो) T
 G₈ ४ रामो (for राम) B₁ (marg) Dn D₁ ०
 अभिधानेति (for अभिधावेति) T यदाक्रन्द (for 'न्')
 Dn₁ D₁ ४ दिजोत्तम — (L 845) G₁ M₁ २ नदा
 (for तत) D₁ कश्मीर- D₁ कुन्ति, D₅ ० कुतीन्
 (for कुन्ति) D₁ छत्रक (for -क्षुद्रक) S (except
 G₅) माळवान् — (L 846) Dn₁ S -कलिगेंद्रान् (for
 -कलिङ्गाश्च) D₁ ४ अङ्गव(D₈ 'गा व')गा' कलिगेंद्रो (D₈ 'द्रा')
 (for the prior half) B₁ चाम, D₁ G₁ M₁ २ ६
 ताम, Ms. ४ ६ (sup lin) तान (for तात्र) D₁ ४
 विदेहास्तोमलिप्तका (for the post. half) — (L 847)
 Dn₁ रक्षोवाहान्, Dn₂ D₁ ४ राजावहान्, S कुमाव(G₂
 'प')हान् (for रक्षोवा') D₁ ४ शत्रु(D₈ 'त्र्यु')हानीति
 होत्राश्च(D₈ 'त्रा') (for the prior half) D₈ आर्तिका
 वतान्, G₅ मार्तिकाचरान् (for मार्तिकावतान्) D₁ ४ त्रिगता-
 मार्तिकावतानि (hypermetrio) (for the post. half) — D₂
 om. line 848 D₈ om lines 848-849 — (L
 848) Dn₁ अन्याश्च Dn₂ D₂-० तु (for च) T G₁-४
 M राजेंद्रान्, G₅ राजेंद्र (for राजन्यान्) B Dc₁ Dn₂
 D₁ ४ ० देशान्देशान्, D₅ देशादेशाश्च (for देशे देशे)
 — (L 850) B₂ कोटी, Dn₁ D₁ ४ ४ कोटि (for कोटी)
 D₁ सहस्रांश (for 'स्राणि') D₁ om the post. half
 S [अ]धावधीत् (for सहस्रश) — (L 851) D₁ ४ इन्द्रगोप-
 मवर्णस्य (for the prior half) T निरुज्य (for निम
 न्य) — (L 852) B₁-४ Dc₁ D₅ G₂ परीवापान्,
 D₁ ४ परीवाप्य, T G₃-४ 'वाहान्, G₁ M परिष्ठापे
 (for परीवाहै) D₁ परिवाहै पूरयित्वा सर्वाण्येव सरासि
 च — (L 854) D₅ इष्टे (for इजे) — D₂
 om. lines 855-857 — (L 855) G₂ ४ वेदिम् (for
 वेदीम्) B Dc₁ Dn₁ D₁ ४ ४ १ अष्टनलोत्सेषां, D₁ अष्ट-
 मलो', D₅ G₁ M (Ms sup lin) अष्ट(D₈ 'ष्टा')तलो',
 T G₂-४ Ms अष्टादशो', G₅ ऋतलो' (for अष्टनलो')

इजे क्रतुशतैः पुण्यैः समासवरदक्षिणैः ।
 वेदीमष्टनलोत्सेषा मौनर्णो विधिनिर्मिताम् । [855]
 सर्वैरवशतैः पूर्णा पनाकाशतमालिनीम् ।
 ग्राम्यारण्यं पशुगणैः मपूर्णां च महीमिमाम् ।
 रामन्य जामदग्न्यन्य प्रनिजग्राह कश्यप ।
 तत शतसहस्राणि द्विपेन्द्रान्हेमभूपणान् ।
 निर्दस्यु पृथिवीं कृत्वा शिष्टेष्टजनमकुलाम् । [860]
 कश्यपाय ददौ रामो हयमेधे महामखे ।
 त्रि सप्तकृत्व पृथिवीं कृत्वा नि क्षत्रिया प्रभु ।
 इष्टा क्रतुशतैर्वीरो ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत ।

B₁ Dc₁ D₂ सौवर्णी, D₁ ४ सौवर्ण- (for 'र्णा') — D₁
 om line 856 D₁ reads line 856 twice — (L
 856) D₅ ० सर्वै (for सर्व) Dn₁ G₂ रत्नमयै, D₁ ४
 'चयै (for 'शतै') Dn₁ D₁ ४ S (except G₅) -खज
 मालिनी (for शत) — (L 857) Dn₁ D₅ ४ ग्राम्यारण्यै
 (for ग्राम्या') T G₂-४ च पशुभि (for पशुगणै) — D₂
 transp lines 857 and 858 B (except B₁)
 Dc₁ D₁ ४-१ S repeat (without var) line 858
 after line 859 — (L 858) D₂ राम श्रीमाजामदग्न्य
 (for the prior half) B₁ D S काश्यप (for क')
 — B₂ D₅ om line 859 — (L 859) Dn₁ D₁ S
 शत (for तन) G₄ शत (for शन) B₁ ४ गजेंद्रान्,
 G₂ द्विपानां, G₄ द्विजेंद्रान् (for द्विपेन्द्रान्) B₁ ४ S (G₂
 corrupt) भूपितान्, D₁ मालिनि (for भूपणान्)
 — (L 860) G₅ निदस्यु (for निर्दस्यु) Dn₁ विशिष्ट-
 (for शिष्टेष्ट) T G₂ ४ चरत्स, G₁ M वत्सला, G₅ चत्स-
 लान् (for -सकुलान्) D₅ कृत्वा शिष्टजनाकुलं (for the
 post. half) — (L 861) B₂ D₁ ४ S काश्यपाय (for
 कश्यप') D₅ मुमोच ह (for हयमेधे) — (L 862) B₁
 Dn₁ D₁ ४-४ त्रि- (for त्रि) B₁ Dn₂ D₁-० वारान्
 (for कृत्व) Dn₁ D₁ ४ इमा, D₂ पुरा (for प्रभु)
 D₅ कृत्वा निक्षत्रियान्विभु, S येन निक्षत्रिया कृता (for
 the post. half) — (L 863) D₁ ४ यशशतैर् (for
 क्रतु') S तैस्तेर् (for वीरो) S त्वमह (G₅ ४ 'म')न (for
 ह्यमन्यत) — After line 863, B D Bom ed ins

सप्तद्वीपां वसुमती मारीचोऽगृह्णत दिज ।

राम प्रोवाच निगच्छ वसुधातो ममाश्रया ।

— (L 864) D₁ S काश्यपन्य (for क') S उत्सायं (for
 प्रो') — After line 864, Dn₁ D₁ ४ ins

कुङ्कुणेषु नरश्रेष्ठो महेन्द्रे पर्वतेऽवसत् ।

[Dn₁ दिजश्रेष्ठो (for नरश्रेष्ठो) D₁ कुङ्कुणेषु स*श्रेष्ठो
 (for the prior half) D₅ [s]विशत् (for स्वसत्)]

म कश्यपस्य वचनाप्रोत्सायं मरिता पतिम् ।

व्याम उवाच ।

दुपुपाने युधा ध्रेष्ट ह्यन्वाद्यणशामनम् । [865]

अप्यावमृष्टिध्रेष्ट मरेण्ट पर्वतोत्तमम् ।

एव गुगर्वाजुष्टो नृगगा कीतिवर्धन ।

जामदग्न्योऽप्यनियना मरिष्यन्ति महाधुति ।

यथा चतुर्भेदतर पुत्रात्पुण्यतम्भम् ।

अयज्वानमप्यनिय मा पुत्रमनुत्पन्ना । [870]

एने चतुर्भेदतगम्यया भद्रशतविश ।

मृता नरगध्रेष्टा मरिष्यन्ति च सृज्य ।

Colophon

पुण्यमाख्यानमायुष्य श्रुत्वा पोटशराजकम् ।

अप्याहगरपतिन्तूणीमामीत्य सृज्य ।

तमग्ररीनशामीन नारदो भगवानृषि । [875]

श्रुत कीर्तयतो मद्य गृहीत ते महाधुते ।

आहो न्विदन्ततो नष्ट ध्राष्ट दृष्टापताविश ।

म एवमुक्त प्रत्याह प्राज्ञलि सृज्यस्तदा ।

पुत्रशोकापह श्रुत्वा धन्यमाख्यानमुत्तमम् ।

राजपाणा पुराणाना यज्वना दक्षिणावताम् । [880]

विमयेन हने शोके तमसीयार्कतेजसा ।

— (L 865) Dn1 D1 : अन्वाद्यो नावायेष्ट, S पुपुपुना
ध्रेष्टो (for the prior half) — After the prior half
of line 865, S inc

नरेण्ट मरिष्याविश ।

शामनो सामानेष्ट

[(L 1) G1 M1 : नरेण्ट (for मरेण्ट) M1 : आ
मन् (for अविश)]

— (L 866) Dn1 D1 : मरिष्यन्ते (for 'ध्रेष्ट) Dn1 D1 :
नरेण्ट सामानेष्ट, S 'शामनोमय (M1 'य) (for the post
half) — (L 867) B1 D1 : S 'नृगे, Dn1 D1 :
येष्टो, Dn1 नृष्टो (for 'नृष्टो) — (L 868) G1 partly
damaged B1 : D1 M1 'नृष्टिना, Dn1 D1 'नृष्टिना,
D1 'नृष्टिना (for 'नृष्टिना) Dn1 'नृष्टिना (for
नरिष्यन्ति) B1 'नृष्टिना (for 'नृष्टिना) T G1 : M
अविश (M1 : 'विश) नरिष्यन्ति, G 'नृष्टिना (for
the post half) — After line 868, M inc

म नेनरिष्यन्ति पुत्र चतुर्भेदतगम्यया ।

— (L 869) T G1 : पुण्यतम्भम् (for 'तम्भम्) D1 G1
तम्भम् (for 'तम्भम्) G M1 'पुत्रात्पुण्यतम्भम् ना पुत्रमनु
त्पन्ना — (L 870) T G1 : M1 : अप्यावमृष्टि (for
'वमृष्टि) D1 'अपि येष्टेति श्याहन्, G1 : M1 : अपि
येष्टेति श्याहन् (for the post half) — G1 M1 : om
lines 871-872 — (L 871) Dn1 D1 : तथा
(for 'तथा) T G1 : नृ (G1 'तथा) पुत्राभिरान्वया,
G1 M1 : तथा भद्रायुनापिता (for the post half)
— (L 872) B1 : Dn1 D1 : वरध्रेष्ट (for 'वरध्रेष्टा)
B1 'वृथा वृथा नरध्रेष्ट (for the prior half) D1 : सज्य
(for 'सज्य) — Colophon om in D1 : — Sub-
parran MS8 अभिमन्त्रयष — Adhy name B Dn1
D1 : पोटशराजक, Dn1 'गवर्दीय, Dn1 'राजीय, D1 :

गवर्दीय, T G1 : 'गवर्दीय जामदग्न्यनियानुवर्णन, G1 : M1 :
जामदग्न्यनियानुवर्णन — Adhy no B1 D1 S 67, B1 Dn1
68, D1 61 — Śloka no Dn1 24, Dn1 26
— (L 873) G1 पुण्य यशस्यमाख्यानं, M1 : पुण्यमायुष्य
माख्यान (for the prior half) B Dn1 Dn1 D1 : 'रा
जिष्ट (for 'राज') — (L 874) B1 तु, Dn1 D1 : च
(for 'म) D1 : 'सज्य (for 'सज्य) — M1 : om
lines 875-879 — (L 875) D1 T G M1 : 'तथा
(for 'तथा) Dn1 D1 : [अ]मीनो, T G M1 : दीनो,
M1 'राजन् (for [अ]मीन) — (L 876) Dn1 D1 : S
(M1 : om) वधिन्वया व्याहन् यद् (G1 'ते) (for the prior
half) S (M1 : om) हृदये तस्मिन् (G1 M1 'र) तव
(for the post half) — (L 877) B1 : Dn1 Dn1
D1 : अष्टो (for 'आष्टो) T G1 : नान्यतो, M1 नान्यतो
(for 'अन्त्यतो) Dn1 D1 : अ (D1 'आ) शो स्विनुयोचध्व,
G1 M1 : अष्टो नान्यतो नष्ट (for the prior half) G1
M1 : दृष्टपत्ता Dn1 D1 : 'आष्ट श्रद्धाहन् य (D1 'न) था,
Dn1 D 'आष्ट मे शी (D1 'नरी) यतामिति, D1 : शान् श्रद्धी
(D1 'श्री) पत्नीसिव (for the post half) — Before line
878, S (M1 : om) ins व्याम — (L 878) Dn1
D1 : तम् (for 'म) Dn1 उक्त (for 'उक्त) D1 सज्यम्
(for 'सज्यम्) B1 सज्य प्राज्ञस्मिन्त' (for the post
half) — B1 om lines 879-884 — (L 879) B1 : S
Dn1 Dn1 D1 : एतच्छ्रुत्वा (D1 : तच्छ्रुत्वा तु) महावाहो (for
the prior half) Dn1 D1 अद्भुत (for 'उत्तमम्) — Before
line 880, G1 M1 : ins सृज्य G1 : om lines
880-884 — (L 880) Dn1 D1 : 'सृज्य G1 M1
यज्विना — (L 881) D1 यमियेन (for 'विमियेन)
B1 : Dn1 Dn1 D1 : हृते (for 'हृते) Dn1 D1 :
विमयो हि न मे शोको, G1 M1 विश्वेण हन् शोक्य (for
the prior half) Dn1 D1 : G1 M1 तमसीव (for

विषाम्पास्यन्ययोपेतो गृहि किं करवाण्यहम् ।

नारद उवाच ।

दिष्टयापहतशोकस्त्व वृणीष्वेह यदिच्छसि ।

तत्तत्प्रपत्स्यसे सर्वं न मृषावादिनो वयम् ।

सृञ्जय उवाच ।

एतेनैव प्रतीतोऽहं प्रसन्नो यज्ञवान्मम । [885]

प्रसन्नो यस्य भगवान्न तस्यास्तीह दुर्लभम् ।

नारद उवाच ।

पुनर्ददामि ते पुत्रं दस्युमिर्निहत वृथा ।

उद्धृत्य नरकात्कष्टात्पशुमप्रोक्षित यथा ।

। व्यास उवाच ।

मादुरासीत्तत् पुत्रं सृञ्जयस्याद्भुतप्रभम् ।

प्रमत्तेनर्पिणा दत्त कुबेरतनयोपम । [890]

तत् सगम्य पुत्रेण प्रीतिमानभवन्नृप ।

इंजे च क्रतुमिर्मुन्यैः नमासचरदक्षिणैः ।

अकृतास्त्रश्च भीतश्च न च सानाहिको हत ।

अयज्वा चानपत्यश्च ततोऽसौ जीवित पुन ।

शूरो वीर कृतास्त्रश्च प्रमथ्यारीन्सहस्रश । [895]

अभिमन्युर्गत स्वर्गं पृतनाभिमुखो हत ।

घस्यचर्येण यान्काश्चिप्रजया च श्रुतेन च ।

हृष्टैश्च क्रतुमिर्यान्ति तास्ते पुत्रोऽश्वयान्नात ।

विद्वान्म कर्मेभि पुण्यैः स्वर्गमीहन्ति नित्यश ।

न तु स्वर्गादय लोक काम्यते स्वर्गवासिनि । [900]

तस्मात्स्वर्गगत पुत्रमर्जुनस्य हत रणे ।

तम*) Dn1 Dr 8 ह्यमवीष्मार्कतेजस (for the post half)
— (L 882) G1 Ms-5 अनुशाधि त्व, G2 M1 2 अनु मां
(M1 3 मा) शाधि (for अन्ययोपेतो). Dn1 Dr 8 विषाम्पा
नष्टशोकोह, T विषाम्पास्यनु मां शाधि (for the prior half)
Dn1 Dr 8 उत (for अहम्) S (G2 4 5 om) यदा (T
'था) त्य करवाणि तद् (for the post half) — (L 883)
B1-3 Dc1 Dn2 D2-3 [अ] पद्मन, B5 'हुत (for 'हत-)
M1 2 गृणीष्व (for वृणीष्व) T G1 3 M1 2 transp इह
and यद् Ms-5 च (for [इ] ह) Dn1 Dr 8 यमिच्छमि,
Dn2 D1 3 4 6 यदीच्छ* (for यदिच्छ*) — (L 884)
D3 4 6 संप्राप्य (D1 'प्य) ते (for प्रपत्स्यसे) S (G2 4 5
om) तत्ते सपत्स्यसे सर्वे (for the prior half) D3 6 अमृषा
(for न मृषा-) Dn1 Dr 8 त्व (Dn1 त) स्त्रियावादिनो वय
(for the post half) G2 om the ref D1 2 6 7 सजय
(for सृञ्जय) — Dn1 om lines 885-886 — (L
885) Dn2 च (for [ए] व) D1 3 6 च प्रीतोह (for प्रती*)
S पावितोहमनेनैव (for the prior half) D5 transp
प्रसन्नो and यत् B1 2 (marg) 3 D1 8 भगवान्,
D2 [स] व भवान् (for यज्ञवान्) — (L 887) Bom
ed मृत (for पुनर्) Dc1 D2 6 G2 दत्तानि, G2 दा
स्यामि (for ददामि) Dn1 D5-8 तथा, D1 तदा (for
यथा) — (L 888) B1 6 Dn2 D1-5 पशुवत्प्रोक्षित (D1
'लोक्षण, D2 5 'स्त्रेक्षित, T G2 4 'वस्त्रेक्षित, G1 Ms-5
'लोपित (for 'मप्रोक्षित) B5 Dn2 D1 5 om the ref
— (L 889) Dn1 D2 यथा (for तत्) D2 6 सजयस्य (for
सृञ्ज) Dn1 Dr 8 युधिष्ठिर, D2 5 [अ] द्रुत प्रभु, G2
[अ] द्रुतप्रद, G5 'प्रिय (for 'प्रम) — (L 890) D1 8
प्रसन्नकृपिणा दत्त (for the prior half) D5 कुबेरस्य सुतो
यथा (for the post half) S दत्त प्रसन्नेन तदा कृपिणा
दिव्य (G1 M1 3 'णादित्य) वर्चसा — (L 891) B2 प्रभु,

Dn1 Dr 8 पुन*, D4 नृप, T G1 3 4 तन*, G2 तदा
(for नृप) — (L 892) G5 क्रतुशैर् (for च क्रतु-
भिर्) B Dc1 Dn2 D1-6 पुण्यै, Dn1 यज्ञै (for मुन्यै)
— (L 893) B1 अहतास्त्रश्च, B2 4 D1 2 5 अकृतार्थश्च
(for 'स्त्रश्च) T G2 3 हीनश्च, G1 हीन (for भीतश्च)
B1 तु (for च) Dn1 सानाहिका, D1 गोच्योर्मको,
D2 4 सोमो (D1 'म) मको, D1 3 G1 M मनाहको (Ms-5
'तो) (for मानाहिको) Dn2 नराणा बहुना हत, D2
नराणां चाहृतो मृत, D2 न च मेन्यो न शोभद, T G2-5
न च सनाहकोवि* (for the post half) — (L 894)
B Dc1 Dn2 D1 2 4-6 तु, Dn1 न (for the first च)
Dn1 जीवामि ते, D1 5 [स] मौ जीवितात्, D1 3 G2 जीवा-
पित, T G2 4 जीवापित, G1 M1 2 वै जीवित*, Ms 5
(sup lin) जीवान्वित*, M1 lacuna (for असौ जीवित*)
D2 पुरा (for पुन) D2 ततोसौ जीवति पुमान् (for the
post half) — (L 895) Dn1 हृतो (for शूरो) B1
D2 वीर*, D2 मन्यु (for वीर*) B2 4 D1-3 कृतार्थश्च (for
'स्त्रश्च) B Dc1 Dn2 D1-6 प्रताप्य (for प्रमथ्य) — (L
896) B Dc1 Dn2 D1-6 वीर (for स्वर्ग) B1 5 D2 6
पृतनाभिमुखे, S सत्रामेभिमुखे — (L 897) B1 D2 या,
Dn1 Dr 3 ये (for यान्) B2 T G Ms-5 लोकान्, B1
D2 कान्विद्, Dn1 D1 3 M1 2 लोका, Dn2 कास्विद्,
D2 कास्विद् (for कां) B1 अदया, Dn1 D1 3 यजुषा,
D2 यज्ञेन, T G2 6 M1 प्रजया (for प्रजया) G2 धनेन
(for द्युतेन) D1 वा (for च) — (L 898) B1-3 5
D1 5 शिष्टैश्च, Dc1 स्विष्टैश्च (for श्ष्टैश्च) D1 4 6 T
G2-5 याति (for याति) B2 D3 4 6 च, Dn2 तु
(for ते) Dn2 D2 [स] क्षया T G1 3 4 M तान्सौ-
भद्रो गतोक्षयान्, G2 तान्सौभद्रोक्षयान्गतान्, G5 सौभद्रोपि
गतोक्षयान् (for the post half) — (L 899) M4

नेहानयितुं शक्यं हि किंचिदप्राप्यमीशितुम् ।
एव ज्ञात्वा स्थिरो भूत्वा मा शुचो धैर्यमासुहि ।
जीवन्त एव न शोच्या न तु स्वर्गगतानव ।
शोचतो हि महाराज अवमेवाभिवर्धते । [905]
तस्माच्छोकं परित्यज्य श्रेयसे प्रयत्नेषुध ।

प्रहर्षमभिमानं च सुखप्राप्तिं च चिन्तयन् ।
एतद्बहुर्बुधा श्रेयो न शोकः शोक उच्यते ।
एव विद्वन्समुत्तिष्ठ प्रयतो भव मा शुचः ।
श्रुतस्ते सभयो मृत्योस्तपांस्तनुपमानि च । [910]
सर्वभूतममत्वं च चञ्चलाश्च विभूतयः ।

कतुभि (for कर्षभि) B. 3 Dn: इच्छुभि (for इच्छुभि)
S इच्छुभि स्वानुत्तन (for the post half) — (L 900)
D. न हि, M: नन (for न तु) — (L 901) D
1: स्वर्ग (for स्वर्ग) S नमस्तस्वर्ग ग (G: M: 'ग') नो
गच्छ (G: 'न' पुत्रो) (for the prior half) G: M
द्युजुनस्य, G: [s] यजुनस्य (for यजुनस्य) T G: 3 सुनो
नदी, G: M [अ] युनो वगी, G: सुनो वगी, G [अ] यनो
वगी (for एव गी) — (L 902) B: नह प्रनायितुं शक्यं,
B: नह चानयितुं शक्यं, B: नेहानयितुं शक्यं, Dn: D: 3
म नेहानयितुं शक्यं, Dn: D: 3 न चेतानयितुं शक्यं
(D: 'नय'), D: नेहानेव शक्यं हि, T G: 3 पुनगतीव न
शक्यं, G: M: नेहानयति न शक्यं, G: 4 नेहानयति न शक्यं,
G: नेहानयति न शक्यं (sic), M: नेहानयति (M: 'य') न
न शक्यं (for the prior half) Dn: D: 2 इति, D: 1
इति, T G: 1 M: 3 इति (for 'तु') B: वाक्षिप्रा
प्यमीशितुं, B: विनिव्याप्यमीशितुं, Dn: D: 3 'नप्राप्यमी
(D: 'ना') शित, D: नय नप्राप्यमीशितुं, D: 6 किंचि (D: 6
वधि) प्राप्यमीशितुं, G: किंचिदप्राप्यमीशितुं (sic), M: 3
प्राप्यमीशितुं (for the post. half) — After line
902, B D in:

यां योगिनो ध्यानविविक्तमना
प्रदानि यां चात्तनयजिज्ञोषा नना ।
नयोभिरिच्छेयुषानि यां नथा
तामश्वायां न तनयो गतो गतिम् ।
अन्तात्पुनभावगतो विगतने [5]
राज्ये वीरो क्षम्यात्तनयिभि ।
नाभैश्चामीमाननु द्विजायिता
गनोऽभिमन्युन म शोकमहति ।

[(L 1) B: या (for या) Dn: D: 3 ज्ञान, D: 3
यानि (for ध्यान) B: विमुक्त (for विविक्त) — (L
2) D: 3 वैव, D: 3 याश्च (for यां च) B: 3 (marg)
2: 1 D: 1 -यागयानिन, B -याजिनो नना, Dn: 1 -यगयोगिन,
D: 3 -याजिनो जन, D: 3 यदयाजिन (for यद्विनो जन)
— (L 3) Dn: 1 उग्रैर्, D: 3 इष्टैर् (for इष्टैर्) Dn: 1
ये वै, D: 3 यद्वै (for यां नथा) — (L 4) Dn: 1 तथाक्षयां
यानि नयन्विनोपरे — (L 5) Dn: 1 गनोऽभिम, D: 3 अथा
पुनर्, D: 3 याप्राप् (for अन्तात्पु) Dn: D: 3 भागवतो,

Dn: भावतो (for 'गनो') Dn: D: 3 वरीयान् (for विरा
चने) — (L 6) D: 3 राजैव B: 1 धीरो (for वीरो)
B: D: 3 क्षम्याशिमि सह, Dn: D: 3 [s] मि (D: 'मि') मतो-
चताशिमि, D: [s] भिनतोचताशिमि, D: [s] भिमतोचता
शिमि (for क्षम्यात्तनयिभि) Dn: D: 3 नो वा विहीन
सहितोचताशिमि — (L 7) Dn: D: 3 विरोचि (D: 3
'पि') ना, Dn: D: 3 6 दिनेरिता, D: 3 द्विजैषिता, D: 3
विजैषिता (for दिनोचिता) — (L 8) Dn: 1 हि (for
म)]

— (L 903) T G: 2 ततो (for एव) G: 2 स्थितो (for
मिरा) B: D: 1 D: 2 जहरीन्, Dn: D: 3 6 यतवाग
(for मा शुचो) G: 3 वीयन् (for धैर्यम्) — (L 904)
Dn: 1 न (for न) S जीवन्ति पुरुष शोच्यो (for the
prior half) D: 3 च (for तु) B: D: 1 D: 3 स्वर्गं
गनो (for स्वर्गना) B: 3 Dn: D: 3 6 नृपा (B: 'प'),
D: [s] नया, G: 3 नृप (for [अ] नय) — (L 905)
Dn: D: 3 सुशोचतमथा (Dn: 'थो') यस्तन्, T G: 2 3 स
शोचन्नयो य (G: 'यो') श्व, G: 1 M सुशोचानोप्यथेय (M: 3
'थेय') श्व, G: 3 न शोचानो** यो य (for the prior half)
Dn: D: 3 6 दुःखन् (for अयम्) S अनुवर्तते (for अमि
वर्धते) D: 1 स्वधर्मो नाभिवर्धते (for the post. half)
— D: 3 om lines 906-908 — (L 906) Dn: D: 3
T G: 1 3 श्रेयसि, D: 3 श्रयस्ते (for श्रेयसे) D: 3 प्रयत्नेन
य (for 'यने') M: 3 धैर्यमासुहि भूपते (for the post
half) — (L 907) Dn: D: 3 T G: 2 3 प्रहर्षं प्री (D: 3
G: 'प') प्रीतिमानद, G: 1 M प्रहर्षं प्री (M: 'प') प्रीतिरा
(M: 3 'मा') नद (for the prior half) D: 3 सुख (for
सुख) B: 3 श्रितय (for चिन्तयन्) Dn: D: 3 S सुख
मुस्मिन्विचिता (D: 3 G: 1 M: 3 'ता') (for the post half)
— (L 908) S शौचम् (for श्रेयो) B: D: 1 Dn: D: 1
3 6 पुनर्दुष्का सुख शोक (for the prior half) D: 3 व
(for न) Dn: D: 3 श्रेय, D: 3 (marg) कतुम् (for
शोक) Dn: 3 न करोत्यात्मनोहित, S अ (G: 3 आ) शौच
शोकमु (G: 3 M: 3 'क') उच्यते (for the post half)
— D: 3 om line 909 — (L 909) Dn: Dn: G: 1 3
3 6 विद्वान्, D: 3 विद्वन् (for विद्वन्) Dn: D: 3
प्रमदो, D: 3 प्रयत्तो, S सुमना (for प्रयतो) — (L
910) Dn: D: 3 श्रेयसि (for तपसि) — (L 911)
D: 3 6 बलाश्च (for चञ्च') S बलाश्च चाभिचो (G: 3 'पि') चोदित

सृजयस्य तु त पुत्र मृत सजीवित पुन ।
एव विद्वन्महाराज मा शुच साधयाम्यहम् ।
सजय उवाच ।

पुतावदुत्तवा भगवास्तत्रैवान्तरधीयत ।
वागीशाने भगवति व्यासे व्यञ्जनम प्रमे । [915]
गते मतिमता श्रेष्ठे समाश्वास्य युधिष्ठिरम् ।
पूर्वेषा पार्थिवेन्द्राणा महेन्द्रप्रतिमौजसाम् ।
न्यायाधिगतवित्ताना ता श्रुत्वा यज्ञसपदम् ।
सपूज्य मनसा विद्वान्विशोकोऽभूद्युधिष्ठिर ।
पुनश्चाचिन्तयद्दीन किं स्विद्वक्ष्ये धनजयम् । [920]

Colophon

9

After the ref. of 7 84 1, S 108

किरन्त शरवर्षाणि रोषाद्द्रोण महामृधे ।
वित्रासयन्त ता सेना कौन्तेयाना महीपते ।

दृष्ट्वा ततो महेष्वासो निम्नत च रथान्मृशम् ।
घटोत्कचो महात्राह् रणायामिजगाम ह ।
पिशाचपदनेर्युक्त रथ काञ्चनमूषितम् । [5]
ममास्थाय महाराज नानाप्रहरणैर्वृतम् ।
दक्षितस्तपनीयेन कवचेन सुदर्भसा ।
भूपणैराचिताङ्गश्च नदन्नि च तोयद ।
हडिम्बेय सुसक्रुद्धो द्रोणमभ्यद्रवहली ।
तमभ्यधावदायान्त क्रुद्धरूपमलम्बुम् । [10]
ऋक्षचर्मपरिक्षित रथमास्थाय दक्षित ।
रक्तोष्ठ सधनु प्राशु कल्पवृक्ष इव स्थित ।
क्षिपन्मृष्टार्थं विपुला मुसलोपलतोमरान् ।
मुसण्डीर्बहुलाश्चैव त्रिशूलानपि पट्टसान् ।
कर्पणाब्जतधाराश्च पिनाकान्विविधान्मथा । [15]
चक्राणि च क्षुरप्राणि क्षेपणीश्च कटकटान् ।
नाराचान्विविधानत्यन्तकङ्कोलकवायस ।

(G₁ M₁ : 'त) (for the post half) — (L 912) D₂ सजयस्य (for सृजय) B₂ Dn₂ D₃-s च तं पुत्र, Dn₁ D₁ s हृत पुत्रो, T G₂-s तु पुत्रोसौ, G₁ M तु ते (M₂-s वै) पुत्रो (for तु त पुत्र) Dn₁ D₁ s मृतो जीवापित पुन, S मृत सजीवित पुन (for the post half) — (L 913) Dn D₂ : विद्वान्, D₃ -विधो (for विद्वन्) Dn₁ D₂ G₂ मायु यामि, D₁ s त्व ब्रजामि (for साधयामि) MSS om the ref — (L 915) Dn₁ D₁ s अदर्शन (for वागीशाने) B₂ शुभ्र, T G₂-s व्यक्त- (for व्यञ्ज) Dn₁ D₁ s व्यासे व्योमगते तदा (for the post half) — (L 916) D₁-s गतिमतां (for मति) Dn₁ (margin as above) ममासाय (for 'मास्य) — (L 917) Dn₂ D₃ s 6 T G₂-s M₂ सवेषां (for पूर्वेषां) M₂ s (sup l₂n) स(M₂ पू)र्वेषा पाडु-पुत्राणां (for the prior half) — (L 918) D₁ सपदां (for 'दम्) S हत्वा यज्ञेषु सपदां (G₁ M₁ : 'द) (for the post half) — (L 919) D₂ G₁ s-5 M नि'शोको (for वि) — (L 920) Dn₂ D₁ s कीर, D₃ s T G₂-4 कीर (for दीन) Dn₁ D₁ s पुनश्च चि तयोद्विष, G₂ पुनश्चैव मयादीन (for the prior half) — Colophon — Sub-parvan MSS अभिमन्युवध — Adhy name B Dn₁ Dn₂ D₁ s-5 षोडशराजि- (D₁ 'जी, D₂ 'ज)कं ममास, Dn₁ व्यासगमने मृत्युक्ती षोडशराजकीय समाप्त, D₂ : 5 षोडशराजकीय समाप्त, T G₂-1 षोडशराजक युधिष्ठिरशोकापान्तेन, G₁ M₁ : व्यास

गमन, G₁ 2 4 5 M₁ : 5 षोडशराजक समाप्त — Adhy no B₂ Dn₁ 69, D₂ 62, T G M₂-s 68 — Śloka no Dn₁ Dn₁ 26

9

(L 1) M₁ : किरत (for किरन्त) M₁ : द्रोणो (for द्रोण) G₂ महाह्वे (for 'मृधे) — (L 2) G₂ महात्मनां (for महीपते) — (L 3) T G₂ द्रोण (for दृष्ट्वा) G₁ M₁ : महेष्वास (for 'धासो) G₂ निम्नता, M₁ निम्नतश्च (for निम्नत) G₁ M तथा (for रथान्) — (L 6) G₁ M नानाप्रहरणोत्त (for the post half) — (L 8) T G₂ 4 उचितागश्च (for आचि) — (L 10) M₁ : आयात (for आयान्त) — (L 12) T G₂-s M₂ (sup l₂n as above) मधनुष्पाणि (for 'नु प्राशु) T G₂ 4 प्राशुकल्प, G₂ प्राशु काल (for कल्पवृक्ष) — (L 13) G₂ s M₂-s शतघ्नीर् (for शतघ्नी) G₁ विपुलान् (for विपुला) G₂-s मुसलोपम- (for 'पल-) — (L 14) T मुसुठीर्, G₁ M मृसुठीर्, G₂ मुसुठी, G₁ मुसुठी- (for मुसण्डीर्) M₂-s विपुलाश्च (for बहु) G₂ शतघ्नीश्च (for त्रिशूलान्) G₁ M आसि, G₂ चापि (for अपि) — (L 15) G₂ कर्पणार्ज (for कर्पणाश्च) T₁ G₂ 4 M₁ : शितधाराश्च (for शतधाराश्च) M₂-s तदा (for तथा) — (L 16) G₁ M₁ : क्षेपणीरपि टकटान्, M₂ क्षेपाण्यधिकटगरान्, M₁ : क्षपण्यसिकटगरान् (for the post half) — (L

चित्तेषु धनुराढाय निनटमैरवात्रवान् ।
 त रीट् प्रमायान्त दृष्ट्वा कालमिवागतम् ।
 प्राद्ववद्भयमभिप्रा मा राजन्पाण्डुवाहिनी । [20]
 मलयकस्तु नरन्याग्रो दृष्ट्वा त राक्षस्य युधि ।
 अभ्ययादमरप्रणयो भ्रामयित्वा महद्वनु ।
 अभ्यद्रव्य तद्रक्षन्तिष्ठ तिष्ठेति चाप्रवीत् ।
 अलभ्युस्य राक्षसेन्द्र मोऽस्त्रवर्षैरवाकित्व ।
 नत पाण्डवसैन्यानि विद्रुतान्यथ भारत । [25]
 निर्गक्ष्याम्यद्रववृणं त्वरमाणो घटोत्कच ।
 चित्तेषु च गदाशक्तीन्तोमरानथ पटमान् ।
 हेमचित्रत्वस्त्रुप्रान्तराणाकाशमप्रभान् ।
 अन्योन्यमारुद्रालोभ्य राक्षसां तां महारतां ।
 भेरव नटतुर्नादान्मतोयात्रित तोयदौ । [30]
 तत प्रमृते युद्ध घोरे राजसमिहयो ।
 यादोऽप्यपुरा घृण रामरावणयोर्मध्ये ।
 तौ शक्तीश्च पिनाकाश्च वज्रान्पद्मान्परिव्रजान् ।
 अन्योन्यमसिममुद्धां तदा व्यसृजतामुर्ध्वा ।
 आकृष्यमाणे धनुषी तयोर्गर्ह्युत्तेन घ । [35]
 यत्प्रेणैव तदा रानन्भृश नादान्प्रचक्रतु ।
 अलभ्युस्यन्तश्च घृणान्तज्वलनप्रसम् ।
 घटोत्कचाय चित्तेषु यत्प्रमाय्याय वीर्यवान् ।
 तद्रूपमेति मप्रेक्ष्य चक्र वेगवदन्तरे ।

गदया ताडयामास तदीर्णं शतधामवत् । [40]
 ततोऽग्निचूर्णं सहसा चक्रघातविनि सृतं ।
 दशकैरिव सा सेना पतद्भिर्भृशसकुला ।
 तत प्रतिहते चक्रे स वीरो रोपसकुल ।
 प्राह्णोत्तरसा शूल शक्तीर्दशशतस्तदा ।
 ज्वलन्तीर्विकिरन्तीश्च ज्वालामाला सहस्रदा । [45]
 युगान्तोत्कानिभास्तीक्ष्णा हेमदण्डा महास्रजा ।
 ताश्चापतन्ती मप्रेक्ष्य राक्षसस्य घटोत्कच ।
 अर्धचन्द्रं प्रविच्छेद नाराचं कङ्कपत्रिमि ।
 ततो रोपपरीताङ्ग प्रमुमोच स राक्षस ।
 शरवर्षं महाघोर घटोत्कचरथ प्रति । [50]

10

After 7 S4 21^{ab}, S ins

घटोत्कचोऽप्यमभ्रान्त शरवर्षं महत्तरम् ।
 अलभ्युसवधप्रेप्सुर्मुमोचामिरिव ज्वलन् ।
 अलभ्युसस्याक्षोप्राद्वटोत्कचरथादपि ।
 शरा प्रादुर्भवन्ति स द्विरेफा इव सादिश ।
 अभ्रच्छायेव रचिता वाणैस्तत्र नरेक्षर । [5]
 न स विजायते किञ्चिदन्वकारे कृते शरै ।
 तत आकर्णमुक्तेन भहेन च घटोत्कच ।
 अलभ्युसस्य चिच्छेद शिरो यन्तुर्महावत् ।

17) G₁ M₁ : अरय (for नरयन्) G₁ M₁ मरुतोल्कः, M₁ : मरुतो (for मरुतो) G₁ M₁ : : : चामस, G₁ : चापमान (for 'म') — (L 18) T G₁ तिनदन् (for नि) — (L 19) T रीट् (for रीट्) M₁ : लोभन् (for वाल्म) — (L 20) T₁ प्राद्ववन् (for 'वद') G₁ : रात्र्याटववाहिनी (for the post half) — (L 21) G₁ : मलयकस्तु, G₁ : मलयकिच (for मलयकस्तु) T G₁ : रय (for नर) — (L 22) G₁ M धनुर्हि स (for महद्वनु) — (L 23) T G₁ : न (for नद्) — (L 24) T G₁ : नोत्र, G₁ M₁ : शर (for मोऽस्त्र) — (L 27) M₁ : गत्वा (for गत्वा) — (L 28) T₁ G₁ : निशान्ममन् (for निशान्म) — (L 30) M₁ : नैदतुर (for नैदतुर) G₁ : नाट (for नाटान्) — (L 31) G₁ : नयो (for पार) — (L 33) T G₁ : स (for नौ) T G₁ : परवधान् (for 'धान्) — (L 34) T नथा (for नथा) T₁ G₁ : [प्र]व्यवधानम् (for व्यसृज) — (L 35) G₁ : आकृष्यमाणे T G₁ : धनुषि M₁ : र

(for च) — (L 36) G₁ M₁ : महाराज (for तदा राजन्) — (L 37) T G₁ : न तच् (for ततश्च) M₁ : : : (sup. in) धुरप्र (for कृतान्) G₁ M₁ : स्फुरज्वल तसन्निभ (for the post half) — (L 39) M₁ : चक्र वै ज्वलनप्रभ (for the post half) — (L 41) G₁ : चक्रपात (for 'घात) — (L 42) M₁ : सकुलौ (for 'सकुला) G₁ : पतद्भिर्भृशमाकुला (for the post half) — (L 44) T G₁ : तूर्ण (for शूल) T G₁ : दशशन (for 'शतास) G₁ M₁ : तथा (for तदा) — (L 45) T G₁ : च (for वि) T G₁ : समतल (for महस्रज) — (L 50) T शरवर्षं (for 'वर्ष)

10

(L 2) M₁ : प्रप्सु (for 'प्रप्सुर्) G₁ : धर्मे चाभिरिव ज्वलन् (for the post half) — (L 3) G₁ : वधाच् (for रधाच्) G₁ : वधाद् (for रधाद्) — (L 4) G₁ : जायिन (for सादिश) — (L 5) G₁ : प्राणैस्

ततोऽपरैर्वैगवद्भिः क्षुरैस्तस्य घटोत्कच ।
 अक्षमीपा युग चैव चिच्छेद युधि ताडयन् । [10]
 अवस्कन्ध रथानूर्णं कैमीरि क्रोधमूर्छित ।
 तस्मिन्मायामय धोरमस्त्रवर्पं ववर्प ह ।
 घटोत्कचोऽप्याशु रथात्प्रस्कन्ध स तमेव च ।
 मायास्त्रेणैव मायास्त्र व्यधमत्समरे रिपो ।
 हैदिम्नेनार्थमानस्तु युधि सोऽलम्बुसो दृढम् । [15]
 अन्तर्हितो महाराज घटोत्कचमयोधयत् ।
 अन्तर्धानगत दृष्ट्वा तत्र तत्र घटोत्कच ।
 गदया ताडयामास वेगवत्या महाबल ।
 उत्पपात ततो व्योम्नि प्रहारपरिपीडित ।
 अलम्बुसो राक्षसेन्द्र सहसा पक्षिराडिव । [20]
 घटोत्कचोऽप्यसभ्रान्त खड्गपाणिरथोत्पतत् ।
 ततो वेगेन महता विवर्षिपुरिवाम्बुद ।
 तमापतन्त स्प्रेक्ष्य कैमीरि राक्षसोत्तम ।
 अभिदुद्राव वेगेन सिंह सिंहमिव स्थितम् ।
 दक्षिणेनासिमुद्यम्य वल्ल प्रच्छाद्य वर्मणा । [25]
 अभिदुद्राव वेगेन वेगवन्त घटोत्कच ।
 तावुभौ वेगसरब्धावलम्बुमवटोत्कचौ ।
 अन्योन्यस्य तथैवोरु समाजघ्नतुरङ्गसा ।
 अन्योन्यस्याभिघातेन तयो राक्षससिंहयो ।

शीलेनाभिहतस्यैव शैलस्याभून्महास्त्र । [30]
 ततोपसृत्य सहसा पुनरापेततुर्भुशम् ।
 चरन्तावसिमागान्स्थान्विविधात्राक्षयोत्तमौ ।
 तयोर्गात्रिणु पतितावसी भिन्नौ निपेततु ।
 वेगोत्सृष्टे मववता वज्रे शैलतटेष्विव ।
 तत मैन्यानि दृढशुस्त्युद्धमतिदारणम् । [35]
 युद्ध तयो राक्षमयोरामिषे ज्येनयोरिव ।
 ततो लोहितरक्ताक्षायुभौ तौ राक्षसोत्तमौ ।
 अदृश्येता तु शार्दूलौ सन्ध्यारक्ताविवाम्बुदौ ।
 चक्रते ज्येनवर्ध्व मण्डलानि सहस्रश ।
 उभौ निस्त्रिंशदहस्तौ तौ सपक्षाविव पक्षिणौ । [40]
 ततो भ्राम्य तु त खड्ग पाण्डो किमीरनन्दन ।
 चिक्षेपास्य क्षिरो हतुं स च तस्य घटोत्कच ।
 तावसी युगपदीहौ समेत्य विपुलौ भुवि ।
 पतितौ तौ तु बाहुभ्या राक्षसौ समसज्जताम् ।
 शीर्षघातासवातैश्च परस्परमयाहतौ । [45]
 पुनर्विमिश्रितौ वीरौ व्यायुष्येते मुहुर्मुहु ।

11

After 7 104 33, T G₂-s ins

भीमोऽपि च महाराज वैकतेनमुपाद्रवत् ।

(for बाणैश्च) — (L 6) G₈ श्रुयै (for श्रुयै) — (L 10) G₂ M₂ s s ताडयत् (for 'यन्') — (L 11) G₁ M₂ s कैमीरि, G₈-s कैमिरि (for कैमीरि) — (L 13) G₁ M₁ 2 [अ]य (for [आ]शु) G₄ सममेव (for स तमेव) G₁ M ह (for च) — (L 15) G₁ M₁ 2 राक्षसो, M₈-s युद्धे सो (for युधि सो) G₁ M₁ 2 रणे, G₅ [s]द्रवत्, M₈-s वली (for दृढम्) — (L 17) G₁ M त तत्र च (for तत्र तत्र) — (L 21) T G₂-s अधोपतत् (for अधो स्तनत्) — (L 22) G₁ M₂ विवर्षिपुमिवाम्बुद, M₈ s विवर्षुरिव चांबुद (for the post half) — (L 23) M₈ s कैमिरि (for कैमीरि) G₂ कैमिरी राक्षसेश्वर (for the post half) — (L 24) M₈ [च]स्थित (for स्थितम्) M₈ s सिंह सिंह इत्युत्थित (for the post half) — (L 25) G₂ M₈ (inf lin) चर्मणा (for व') — (L 26) G₁ घटोत्कच — (L 30) T M₈-s अभ्यहतस्य (for अभि') G₁ M आसीन् (for अभूत्) G₂ s महात्मन (for 'स्वन') — G₁ om lines 31-35 — (L 31) G₁ M₁ 2 तरसा (for सहसा) M₈-s दिव (for मृशम्)

— (L 32) G₈ अतिमार्गास् (for असिमार्गास्) — (L 33) T G₁ s M मन्त्रौ (for मित्रौ) — (L 34) G₁ -हते इव, M₁ s हताविव (for -तटेष्विव) — (L 35) G₁ M₁ s तत्र (for तत) — (L 36) G₁ M₁ s युद्धे (for युद्ध) . — (L 37) G₁ M₁ s उभौ (for ततो) G₁ M रक्तागाव् (for -रक्ताक्षाव्) — (L 38) T G₂ अयैक्ष (G₂ 'क्ष' तां, G₈-s तथैक्ष्येतां (for अदृश्येतां) G₁ M₁ s तौ व्यूढौ (for शार्दूलौ) — (L 40) G₂ पर्वतौ (for पक्षिणौ) — (L 41) G₅ भ्रामयित्वा (for ततो भ्राम्य) G₈ ततो भ्राम्यकृत खड्ग (for the prior half) G₁ M₁ s तदा (for पाण्डो) T -मर्दन, G₂ -मदनौ (for नन्दन') — (L 44) G₁ M₈ s समसज्जतु (for 'ताम्') — (L 45) G₂ M₁ s शीर्षघातासवाताभ्या, G₂-s शीर्षघातामघातैश्च (for the prior half) — (L 46) G₁ M₁ s व्यायुष्येतां, M₈-s अयुष्येता (for व्यायुष्येते)

11

(L 2) T G₂ आसुरेव च (hypermetric) (for 'र

भासुरे तु महामैन्ये तारक पावकियथा ।

तयोरेव महद्युद्धमभवद्भीमकर्णयो ।

त भीमसेनो सहता शरवर्षेण वारयन् ।

विश्याध सारथिं चान्य ह्याश्र चतुर शरैः । [5]

ध्वजं चान्य पताका च भलं मनतपर्वेभिः ।

रथं च चक्ररक्षौ च भीमश्चिन्तेद मारिष ।

कर्णोऽपि रथिना ध्रेष्टो भीमसेनेन कम्पित ।

मृद्वचर्मधरो राजन्भीममभ्यद्रवदली ।

भीमश्चिन्तेद मृद्वं च चर्मणा सह मारिष । [10]

दृष्ट्वा कर्णं च पार्थेन राधितं बहुभिः शरैः ।

दुर्योधनो महाराज दुःशलं प्रत्यभाषत ।

कर्णं कृन्तुगतं पश्य शीघ्रं यानं प्रयच्छ ह ।

एवमुक्तस्ततो राजा दुःशलं समुपाद्रवन् ।

दुःशलस्य रथं कर्णश्चारुरोहं महारथं । [15]

तौ पार्थं सहसा गत्वा विश्याध दशभिः शरैः ।

पुनश्च कर्णं विद्ध्वापि दुःशलस्य शिरोऽहम् ।

दुःशलं निहतं दृष्ट्वा भीमसेनेन मारिष ।

तस्यैव धनुगदाय कर्णो विश्याध पाण्डवम् ।

अन्योन्यं ममरे जीरां युयुधाने महारथौ । [20]

शत्रुघ्नो शत्रुमध्ये तु यत्पुत्रमृताविव ।

भीमो विद्ध्वा ह्याश्रं सारथिं च पुनः पुनः ।

कर्णमन्यद्रवपात्रं प्रहस्य महाशरम् ।

नतो व्यायन्मानस्य भीमसेनस्य मयुरो ।

तस्यैव्यं द्रवलीभूतं न प्राज्ञायत किञ्चन । [25]

12

After 7 114 42, B Dc1 Dc2 ms

ततश्चटचटाशब्दो गोधाघाताद्भूतयो ।

तलशब्दश्च सुमहान्सिंहनादश्च भैरव ।

रथनेमिनिनादश्च ज्याशब्दश्चैव दारुण ।

योधा व्युपारमन्मुद्रादिदक्षन्तं पराक्रमम् ।

कर्णपाण्डवयो राजन्परम्परवधेपिणो । [5]

देवर्षिमिदृगन्धर्वा साधु माध्वित्यपूजयन् ।

सुसुप्तं पुष्पवर्षं च विद्याधरगणास्तथा ।

ततो भीमो महाबाहु मरन्भी दृढविक्रम ।

अश्वैरन्त्राणि सवार्य शरैर्विश्याध सूतजम् ।

कर्णोऽपि भीमसेनस्य निवार्यैपून्महाबल । [10]

प्राहिणोन्नव नाराचानाशीविपसमात्रणे ।

तामद्विरथं तान्भीमो व्योम्नि चिन्तेद् पत्रिभिः ।

नाराचान्सूतपुत्रस्य तिष्ठ तिष्ठेति चाप्रवीत् ।

नतो भीमो महाबाहु शरं कुद्धान्तक्रोपमम् ।

सुमोचाधिरथेर्वारो यमदण्डमिवापरम् । [15]

तमापतन्तं चिच्छेद राधेयं प्रहसन्निव ।

त्रिभिः शरैः शरं राजन्पाण्डवस्य प्रतापवान् ।

पुनश्चासृजदुष्टाणि शरवर्षाणि पाण्डव ।

13

After 7 118 15, Dn3 D2 8 8 8 8 ms

मजय उवाच ।

एवमुक्तो रणे पार्थो भूरिश्रवसमववीत् ।

तु) — (L 4) T [अ]नारयत् — (L 5) T G2 वि
श्याध (for 'ध') — (L 12) T दुःशल — (L 13)
T शीघ्रयान G2 शीघ्र तूपरक जदि (for the post. half)
— Before line 14, G ins मजय उवाच — (L 14)
T दुःशल — (L 15) T दुःशलस्य — (L 16) T G2
विश्याध — (L 17) G2 च (for [अ]पि) T दुःशलस्य
— (L 18) T दुःशल — (L 19) T G2 विश्याध
— (L 21) T G2 बलिक्त्र (for बल) — (L 23)
G2 प्रहसन्ने (for 'मक्ष') T महारथ (for 'वल') — G2-8
om lines 24-25 — (L 25) T1 (before corr as
above) 2 शत्रुघ्नोऽहम् (for 'भूत')

12

(L 4) Dc साधु माध्विति वै प्रोचुर् (for the prior

[1127]

half) — (L 6) Dc पूजयन् (for [अ]पूज) — (L
12) Dc तावति हि तथा भीमो (for the prior half)
— (L 14) Dc मरन्भी दृढविक्रम (for the post half)
— (L 15) B1 अधिरथि (for रथेर्) — (L 17) Dc
शन (for शर)]

13

Dn3 D2 8 8 8 om the ref Dc om line 1 Ms 4
पार्थ (for सजय) — (L 1) D2 हि कौतियो (for रणे
पार्थो) — (L 2) Dn3 D2 8 8 8 व्यक्त हि जी (D2 8
व्यक्तैवजी, Dc व्यक्तैव जी) यमाणो (Dc 'नो') पि (for the
prior half) Gc सजयसे (for रज) Dn3 D2 8 8 8
बुद्धिं नश्यते नर (for the post half) — (L 3) G1

न्यक्तमेव हि जीर्णं सन्धुर्हि रक्षयसे नृप ।
 अनर्थकमिदं सर्वं यत्त्वया व्याहृतं प्रभो ।
 हृषीकेशेन मबन्धं गर्हसे मा च मूढवत् ।
 रणानामसि धर्मज्ञ सर्वशास्त्रार्थपारग । [5]
 न चाधर्ममहं कुर्यां जानन्नैव हि मुखासे ।
 युध्यन्ते क्षत्रिया शत्रून्स्वै स्वैः परितृता नृप ।
 भ्रातृमि पितृमि पुत्रैस्तथा सवन्धिवान्धवै ।
 वयम्यैरथ मित्रैश्च स्वबाहुजलमाश्रिता ।
 अहं हि सात्यकिं क्षिप्य सुखसवन्धिमेव च । [10]
 मदर्थं युध्यमानं च त्यक्त्वा प्राणान्सुदुस्त्यजान् ।
 मम बाहु रणे राजन्दक्षिण युद्धदुर्मदम् ।
 निकृत्यमानं तं दृष्ट्वा कथं शत्रुवशा गतम् ।
 त्वया निकृप्यमाणं च दृष्टवानस्मि निष्क्रियम् ।
 न चात्मा रक्षितव्यो हि एको रणगतेन हि । [15]

यो यम्य युध्यतेऽर्थाय म मरक्ष्यो नराधिप ।
 तै रक्ष्यमाणं म नृपो रक्षितव्यो महामुधे ।
 यद्यहं सात्यकिं दृष्ट्वा तृष्णीमानिगम्य आहवे ।
 ततस्तेन वियोगश्च प्राप्य नरकमेव च ।
 रक्षितश्च मया यस्मात्तस्माद्विद्यो मया स च । [20]
 यदाश्चैव स्वपक्षेभ्यः फलं मित्रभ्य रक्षणात् ।
 यद्य मां गर्हसे राजन्नन्येन सह सगतम् ।
 कस्तेन सगमं नेच्छेत्तत्र ते धुष्टिविभ्रम ।
 कवचं धुन्वतस्तुभ्यं रथं चारोहत स्वयम् ।
 धनुज्यां कर्पतश्चैव युध्यत सह शत्रुमि । [25]
 एव रथगजाकीर्णं हयपत्तिममाकुले ।
 मिहनादोद्धतरणे गम्भीरे सैन्यसागरे ।
 नैश्चापि ममुपेतस्य विक्रान्तस्य तथा रणे ।
 सत्येन कथं योग्यं सप्रामस्ते भविष्यति ।

M1 2 5 विभो (for प्रभो) — (L 4) Dn2 D2 8 8 6
 जानन्नैव (D2 8 'नपि) हृषीकेश (for the prior half)
 Dn2 D6 पांडव, D2 8 केशव (for मूढवत्) D2 माव
 मस्याश्च केशवं (for the post half) — (L 5) Dn2
 D2 8 8 6 सप्रामाणा हि (D2 च) (for रणानामसि)
 M2 4 धर्मज्ञ D2 M6 रक्षाज्ञ (for शास्त्रार्थ) M2 4
 पारग — (L 6) D2 धर्मम् (for [अ]ध*) G1 4
 M1 2 5 हि मुखासि, G2 M2 4 विमुखासि (for हि मुखासे)
 T G2 8 अजानन्नैव मुखासि (for the post half) — (L
 7) Dn2 D2 8 8 युध्यति, G2 युध्यते (for युध्यन्ते) D2 8
 सवान् (for शत्रून्) D2 युध्यति रक्षिता शत्रून् (for the
 prior half) D2 स्वन्धे (for स्वै स्वै) Dn2 D2 नरा
 (for नृप) — (L 9) Dn2 D2 8 8 ते च (D2 वै)
 बाहु स (D2 8 'हुम) माश्रिता (for the post half)
 — (L 10) Dn2 D2 8 8 स कथं (for अहं हि) G1
 M1 2 5 सत्यक (for सात्यकि) D2 8 सखि (for सुख) D2
 सखित्वमपि च हि, S सह (G1 M1 2 5 'खा) य बाधव तथा
 (for the post half) — (L 11) M2 4 मदर्थं (for
 'र्थे) Dn2 D2 8 8 असदर्थं (D2 8 'र्थे) च युध्यत (for the
 prior half) — Dn2 D2 8 8 8 om lines 13-14
 — (L 13) G2-5 निकृत्यमाण — (L 14) G1 यत्वा (for
 त्वया) G1 M1 2 5 विकृप्यमाण (for निकृप्य*) — (L
 15) T G2-5 M2 च त्व, G1 M (M2 sup lin) त्वया
 (for चात्मा) Dn2 D2 8 8 वै (for हि) Dn2 D2
 8 8 राजन् (for एको) D2 आपन्नतेन (for रणम्*) G2 2 5
 M वै (for हि) — (L 16) Dn2 D2 युध्यते (for युध्यते)
 Dn2 D2 [s]र्थेपु, D2 8 [s]र्थे तु (for सार्था) D2 आपस्त

ये च युध्यते (for the prior half) Dn2 D2 स वै रक्ष्यो,
 D2 ने वै रक्ष्या, D2 8 म वै नान्यो (for म मरक्ष्यो)
 — (L 17) Dn2 D2 8 8 8 रक्ष्यमाणै, T G2 4 द्रक्ष्य-
 माण (for रक्ष्य*) D2 म नृपो, D2 म नृपा (for म
 नृपो) D2 रक्षितव्या (for रक्षितव्यो) — (L 18) G1
 M सत्यक (for सात्यकि) Dn2 D2 8 8 पदये (for
 दृष्ट्वा) Dn2 D2 8 8 वध्यमानं महारणे (for the post
 half) — (L 19) Dn2 D2 नस्य (for तेन) Dn2
 D2 8 8 8 वियोगेन (for 'गश्च) G2-5 प्राप्त (for प्राप्य)
 Dn2 D2 पाप मेनर्थतो भवेत्, D2 पापं ननु कथं मम, D2 8
 पापं न कथमेव मे (for the post half) — (L 20)
 G2 मखा (for म च) Dn2 D2 8 8 तस्मात्कुप्यमि किं मयि
 (for the post half) — Dn2 D2 8 8 8 om line
 21 — (L 22) Dn2 D2 M1 2 5 मे, D2 M2 4 मा
 (for मा) D2 अल्पेन, T G2-5 कुप्येन, G1 M विष्णुना
 (for अन्येन) D2 8 8 सगत — (L 23) G1 M सगत,
 G2 सयुग (for सगम) Dn2 D2 8 8 अहं त्वया विनिकृ
 (Dn2 D2 'ह) नृप् (for the prior half) Dn2 D2 8 8
 मे (for ते) — (L 24) D2 कवची त्वं धनुष्माक्ष (for
 the prior half) D2 रथे (for रथ) D2 मया (for
 स्वयम्) — For lines 24-25, S subst

आवद्धकवचस्यैह रथमारुह्य तिष्ठत ।

सर्वायुषैरुपेतस्य प्रतियोद्धृप्रतीक्षिण ।

— (L 26) S स्व (G1 M अ) सिन्नयगजानीक (for the prior
 half) G2 damaged for the post half — (L
 27) G2 *हनादोद्धतावेग (for the prior half) — (L

बहुनि सह मगम्य निर्जिन्य च महारान । [30]

श्रान्तश्च श्रान्तप्राहश्च क्षीणसर्वायुः सन्वया ।

इष्टेन सायकि मग्ने निर्वित्य च महारथम् ।

अविश् त्व विज्ञानीये नथाप्यन्यमना भवान् ।

याः ग्रिणि त्रिरश्चान्य क्षयिता हतुंनाहये ।

तथा वृक्षगतं रसं मान्यसि क क्षमिष्यति । [१५]

य तु गह्वरं चात्मानमात्मान यो न रक्षति ।

राध करिअंगे कीर गो रा ग्या मधयेनन ।

आलक्ष्म्यस्य हि रणे वृद्धोपुत्र निवसत ।

अथान्यथा या नैतद्विद्वान्निर्दिष्टम् ।

न्यूनतमस्य हि पुनर्विकल्पस्य विमर्शः । [46]

अभिन्नगोपेश तात भाँमेर को नु पायेर ।

14

After 7 112 25, 8 int

दुर्योधनस्य बुद्धस्य न प्रमाणे च निष्ठा ।

सामदत्तेरय माधु सर्वमाहाय्यकारिण ।

अस्मदीया मया रक्ष्या प्राणवाध उपस्थिते ।

ये मे प्रयक्षतो वीरा हन्येरन्निति मे मति ।

सरयकश्च वश नीत कौरवेण महामना । [5]

ततो मय्यतशरितं प्रतिज्ञारक्षणं प्रति ।

मलय उवाच ।

पुनश्च रूपयापिष्टो बहु तत्तद्विचिन्तयन् ।

उग्रच चैन कौरव्यमर्जुन शोकपीडित ।

धिगस्तु क्षत्रधर्मं तु यत्र त्व पुर्येश्वर ।

अग्रन्थामीदृशीं प्राप्तं क्षरण्यं क्षरणप्रदम् । [10]

नानिमार कृतान्तस्य प्रियते कुरनन्दन ।

यत्र त्व पुण्यव्याघ्र प्राप्त पापानिमा दशाम् ।

नाम्न मुह्यन्त्यास्य फलं च नृपमत्तम ।

यत्र यः कुम्भार्दुलं प्राप्तं पापमिमा दशाम् ।

रात्रय नरक भीम गमित्यनि सुयोधन । [15]

यत्ने नरशार्दूल प्राप्त पापामिमा दशाम् ।

22) G: M: १ न द (for नि न द) Dn: D: १
 २३) D: १ न द (D: १ न द) २४) D: १ न द (D: १ न द)
 — (L 29) T G: १ न द, G: M: १ न द (for
 न द) Dn: D: १ न द (for the prior half) Dn:
 D: १ न द, D: १ न द (for १) — Line 30 is partly
 damaged in G — (L 31) D: १ न द (for न द)
 G: १ न द, M: १ न द (for न द) Dn:
 D: १ न द नि न द (for the post half)
 — (L 32) १ न द (for न द) T G: १ न द
 न द, G: M: १ न द, M: १ न द (for न द)
 G: १ न द, M: १ न द, M: १ न द (for न द) S नि न
 द न द (for the post half) — (L 33) T G: १
 न द, G: M: १ न द (for न द) G: १ न द, M: १ न द
 नि न द, M: १ न द [३] नि न द (for नि न द) D:
 १ न द नि न द, D: १ न द नि न द, G: १ न द
 नि न द (for the prior half) M: १ न द [३] न द
 (for न द) Dn: D: १ न द न द न द (Dn: १ न द),
 D: १ न द न द न द (for the post half) — (L 34) D:
 १ न द नि न द (sic), १ न द नि न द (for the
 prior half) Dn: D: १ न द, D: १ न द (for १ न द)
 — (L 35) Dn: D: १ न द (for न द) D: १ न द
 न द (for the prior half) G: M: १ न द न द (for
 न द) — (L 36) G: १ न द (for न द) Dn: D: १ न द

श्व वे (D^० ० मां) विगह्यानाम्, D^२ रय तु वै गह्यात्मानम्
 (for the prior half) G^३ ३ सधमे (for आत्मान)
 D^२ ० रभिन (for पि) D^० योन रभसि सयुगे (for
 the post half) — (L 37) T G^३ १ M^३ ३ रक्षिधमे
 (T^३ ३), G^३ M^३ ३ मरक्षये, M^३ न रक्षये (for करि
 धमे) D^३ यत्त (sic) (for योर) D^२ ये वा त्वा रिधि
 युत्ता, D^२ ० ये वा त्वा सधया जना, T G^२ ३ ये वै
 त्वा रभिता जना, G^३ M^३ यो वै त्वा (M^३ त्वा) सधितो जन
 (for the post half) — D^२ D^३ ३ ३ ३ om lines
 38-41 — (L 38) G^३ M^३ वृथीनोर (for 'वुत्र)
 — (L 39) G^३ M^३ लोक (for लोक) — (L 40) T
 G^३ ३ (for हि) T G^३ ३ विरथ्य (for विवथ्य)

14

G₂ : om lines 1-4 — (L 1) T G₂ : अग्रमाणे
(for न प्र^०) M₂ : [5] (for च) — (L 2) G₁
M₁ : वध (for अय) T G₂ : माधु (for माधु) G₁
M₂ : सर्वे (for मय) M₁ : सर्वे माहात्म्यकारणा, M₂ :
सर्वे ते माहाकारिण (for the post half) — (L
5) G₂ : मात्यविन्, G₂ : मात्यकशु (for सत्य) T
G₂ : M₂ : वध (for वश) T G₂ : om the ref
— (L 8) G₁ : प्रोवान (for उवान) — Before
line 9, M₂ : ins अजुन — (L 9) M₂ : हि
(for तु) M₂ : यत्त हि (for यत्त त्व) T G₂ : M₂ :

को हि नाम पुमाँल्लोके मादृश पुरुषोत्तम ।
प्रहरेत्त्वद्विधे त्वद्य प्रतिज्ञा यदि नो भवेत् ।

15

After 1004*, B Dc1 Dn1 Ds ins

तत क्रुद्धो महाबाहुरैन्द्रमस्य दुरासदम् ।
प्रादुश्चक्रे महाराज त्रासयन्सर्वभारतान् ।
तत शरा प्रादुरासन्दिग्यास्त्रप्रतिमघ्निता ।
प्रदीप्ताश्च शिखिमुखा शतशोऽथ सहस्रश ।
आकर्णपूर्णनिर्मुक्तैर्म्यकांशुनिभै शरैः । [5]
नभोऽभवत्तदुष्प्रेक्ष्यमुल्काभिरिव सवृत्तम् ।
तत शस्त्रान्धकार तत्कौरवैः समुदीरितम् ।
अशक्य मनसाप्यन्यै पाण्डवः सभ्रमश्विव ।
नाशायामास विक्रम्य शरैर्दिग्यास्त्रमघ्नितैः ।
नैश तमोऽंशुमि क्षिप्र दिनादाविव भास्कर । [10]
ततस्तु तावक सैन्यं दीप्तैः शरगभस्तिभिः ।
आक्षिपत्पल्वलाम्बूनि निदाषार्कं हव प्रभु ।
ततो दिग्यास्त्रविदुषा प्रहिता सायकाशव ।
समाप्लवन्दिपरसैन्यं लोक मानोरिवांशव ।
तथापरे समुत्सृष्टा विशिखास्तिग्मतेजसः । [15]
हृदयान्याशु वीराणां विविशुः प्रियवन्धुवत् ।
य एतमीयुः समरे त्वद्योधा शूरमानिनः ।
शलभा हव ते दीप्ता अग्निं प्राप्य ययुः क्षयम् ।

एव स मृद्व्दशमूणा जीवितानि यथांसि च ।
पार्थश्चचार सप्राप्ते मृत्युर्विमहवानिव । [20]
सकिरीटानि वस्त्राणि सान्द्रदान्विपुलान्मुजान् ।
सकुण्डलयुगान्कर्णान्केपाचिदहरच्छरैः ।
सतोमरान्नाजस्थाना सप्रासान्दयसादिनाम् ।
सचर्मण पदातीना रथिना च सधन्वन ।
सप्रतोदाश्रियन्वृणा बाहूश्चिच्छेद पाण्डव । [25]
प्रदीप्तोऽग्रशरार्थिष्मान्धभो तत्र धनजय ।
सविस्फुलिङ्गाग्रशिखो ज्वलन्निव हुताशन ।
त देवराजप्रतिम सर्वशस्त्रभृतां वरम् ।
युगपदिक्षु सर्वासु रथस्थ पुरुषर्षभम् ।
दर्शयन्त महास्त्राणि प्रेक्षणीय धनजयम् । [30]
नृत्यन्त रथमार्गेषु धनुर्ग्यातलनादिनाम् ।
निरीक्षितुं न शेकुस्ते यत्नवन्तोऽपि पार्थिवा ।
मध्यदिनगतं सूर्यं प्रतपन्तसिवाभ्यरे ।
दीप्तोऽग्रसभृतशर किरीटी विरराज ह ।
वर्षास्त्रिवोदीर्णजल सेन्द्रधन्वाम्बुदो महान् । [35]
महास्त्रसङ्गवे तस्मिन्निष्पुना सप्रवर्तिते ।
सुदुस्तरे महाघोरे ममज्जुयोधपुगवा ।
उत्कृतवदनैर्देहैः शरीरैः कृतबाहुभिः ।
भुजैश्च पाणिनिर्मुक्तैः पाणिमिर्व्यङ्गुलीकृतैः ।
कृत्ताग्रहस्तैः करिभिः कृत्तदन्तैर्मोत्कटैः । [40]
हयैश्छिन्नखुरग्रीवै रथैश्च शकलीकृतैः ।

पुरुषेश्वर — (L 10) Ms शरणप्रद (for 'प्रद') — (L 12) G1 M पुरुषव्याघ्र — G1 M1 2 om (hapl) lines 13-14 — (L 13) Ms 4 न नून (for नात्मन) — (L 16) G1 M नरशार्दूल — (L 17) G1 M1 2 पुरुषोत्तम

15

(L 1) Dc1 Dn1 पार्थो (for क्रुद्धो) — (L 4) B4 प्रदीप्ताम्ना (for 'ताश्च') — (L 8) B5 असह्य (for अशक्य) — (L 12) Ds निदाषार्कं (for निदाषार्कं) — (L 14) Dc1 समाप्लवन्, Ds 'वृण्वन्' (for 'प्लवन्') — (L 15) B4 Dn1 अथ (for तथा) — (L 18) B5 शलभा (for श) Bom ed दीप्तम् (for दीप्ता) — (L 19) B4 शरणां (for शरणा) — (L 22) Ds युतान् (for युगान्) Ds अहनत् (for 'रत्') — (L 24)

B1 8 Dn1 स्वर्मण (for स्वर्च) B1 स्वर्मण, B5 Dn1 सधन्विन (for सधन्वन) Ds रथिना सशर धनु (for the post half) — (L 28) B5 शर (for सर्व) — (L 30) Bom ed निक्षिपत् (for दर्शयन्त) — (L 31) Dc1 Ds नादित (for 'नम्') — (L 32) Dn1 निरीक्षितु (for निरी) B5 पाण्डव (for पार्थिवा) — After line 32, B5 ins

न शेकुः सर्वसैन्यानि पाण्डव प्रतिवीक्षितुम् ।
प्रसृतास्तस्य गाण्डीवांशरज्जातान्महात्मनः ।
सप्राप्ते समपदयाम हसपल्लीरिधाम्यरे ।
विनिवार्य स वीराणामस्त्रेणास्त्राणि सर्वश ।

— (L 34) Dc1 Dn1 सहित, Ds सहत् (for सवृत्त) — (L 37) Dn1 युधि (for योध) — (L 38) B5 गत (for कृत्त) — (L 41) B5 8 Ds च विधुर (for

निहृताद्यै कृतपादैर्मन्यान् कृतमधिभि ।
 निश्चेष्टिर्विस्तुरक्षिश्च वृत्तक्षिश्च सहस्रत ।
 मृत्योरावातलङ्घित तत्पायाद्योधन महत् ।
 क्षपयाम महीपाल भीष्मा भयवर्धनम् । [45]
 आक्रोदमिह रङ्गस्य पुराम्यदंयत पशुन ।
 गतानां धुरन्मिमुर्षं परं मभुजगेर भू ।
 पश्चिद्दमी धमिणीव यक्षपरी ममाचिता ।
 विविधोष्णोपमुहूर्तं येयूराद्गदुण्डलै ।
 न्वर्णचित्रानुग्रक्ष भाण्डैश्च गन्तवितानाम् । [50]
 स्त्रिरीटमात्मसीतां तत्र तत्र ममाचिता ।
 विरराज भृगु त्रिधा नदी नमस्फुग्वि ।
 नमामेदं यदंमिनीं शोभिर्नववरिणीम् ।
 मन्मथिभिरगाथा च पेशनायत्नादन्तान् ।
 निरोवाहूपलङ्घनं रग्नक्रोडाभिमिरटान् । [55]
 चित्रवत्तरयाकाराग मप्रचापोर्मिमाणिनीम् ।
 शिगातानुमहासाया गन्धेहाभिमिरुत्तान् ।
 रथोत्पन्नतादीनां हयमवागोधमम् ।
 मयचक्रयुगेपाङ्गहृषैरनिर्गन्तानाम् ।
 प्रामादिनाजिपरशुप्रिणिगतिदुरामदाम् । [60]
 यत्तद्वमज्ञानका गोमायुमरगोरुटाम् ।
 शुभोदप्रमहाप्राज्ञा त्रिप्राप्रिकाभैरवाम् ।
 नृवप्रेतनिपाचायैर्भूनां दीर्णां महर्गना ।

गतासुयोधनिश्चेष्टशरीरशतवाहिनीम् ।
 महाप्रतिमया रौद्रा घोरा वैतरणीमिव । [65]
 नदीं प्रवर्तयामास भीष्मा भयवर्धिनीम् ।
 त दृष्ट्वा तस्य विभ्रान्तमन्तकस्येव रूपिण ।
 अमृतपूर्वं कुरपु भयमागाद्राजिरे ।
 तत आदाय वीराणामखैरस्त्राणि पाण्डव ।
 आत्मान रौद्रमाचष्ट रौद्रकर्मणि निष्ठित । [70]
 ततो रथवराप्राज्ञभ्यतिक्रामदञ्जुन ।

16

K: B Dc: Dn D: s ins after 7 121 15 D: after 14^{ab} D: after 16^{cd}

ण्य मध्ये कृत पद्भि पाथं वीरैर्महारथै ।
 जीवितेषुर्महाबाहो भीतस्तिष्ठति सैन्धव ।
 पृताननिर्वित्य रणे पद्भ्यान्पुरपर्यभ ।
 न शक्य सैन्धवो हन्तु ततो निर्व्याजमञ्जुन ।
 योगमग्र विधास्यामि सूर्यस्वावरण प्रति । [5]
 अन्तं गत इति व्यक्त द्रक्ष्यत्येक स सिन्धुराट् ।
 हर्षेण जीविताकाङ्क्षी विनाशार्थं तव प्रभो ।
 न गोप्यति दुराचार स आत्मान कथञ्चन ।
 तत्र छिद्रे प्रहतस्य त्वयास्य कुरुसत्तम ।
 व्यपेक्षा नैव कर्तव्या गतोऽन्ममिति भास्कर । [10]
 पृथमस्थिति धीमत्सु पेशद प्रत्यभापत ।

छिद्रे (L 42) B: s Dc: Dn: तिप्राप्राज्ञे (for निहृताद्यै) D: इत्यमृदनि (for 'मविभि') — (L 43) B: s तत्पाया (for तत्पाया) — (L 44) D: मृत्यो गमादन्निभि (for the prior half) — B: om line 45 — (L 47) B: s तुर (for धुर) — (L 48) Dn: मृविनिभि (for मवि') — (L 52) B: transp भृगु and मही — After line 53, D: reads line 61 — (L 54) Dn: नमामिभि (for ममा') Dc: Dn: त्रादन्तान् (for त्रादन्तान्) — (L 55) Dc: Dn: रग्न (for रग्न) Dn: मप्रचा (for मप्रचा) — (L 56) Dn: छिद्रे (for छिद्रे) — (L 59) B: युगेपाङ्ग (for 'पाङ्ग') — (L 60) B: s D: ज्ञान (for शक्ति) — (L 61) Dn: बन्धक (for बन्धक) B: मयरोरर्रा, D: 'मना' (for 'मना') — (L 63) Dn: भूतारिणा (for भूतै दीर्णा) — (L 67) Dc: नद (for त) — (L 69) B: विनिपाय शरीराणाम् (for the prior half)

B: अत्रै (sic) (for अत्रै) — (L 70) Bom ed [अ]भिष्टित (for नि') — (L 71) B (except B:) अत्यतिक्रामद् (for अत्यति')

16

D: om lines 1-2 — (L 3) B: D: पुरुषपमान् — (L 4) D: शक्योप (for न शक्य) Dc: यत्तो (for ततो) D: अञ्जुन K: D: यत्नवान्भव फाल्गुन, Dn: D: यत्तो विन्याय चाञ्जुन (for the post. half) — (L 6) Dc: इव (for इति) Dc: Dn: अक्ष (for पक्ष) — (L 7) B: विनाशाय, D: विनाशार्थं (for 'शार्थ') — (L 8) B: स सार्थानां, D: स्वमा त्मान (for स आ') — (L 9) B: तु, D: स, D: [अ]मो (for [अ]स्य) — D: om lines 16-85 — (L 16) D: तव (for रविम्) — (L 17) B: तथा (for नदा) B: तदास्त्ववप्राणि त* (for the prior half)

ततोऽसृजत्तम कृष्ण सूर्यस्यावरण प्रति ।
 योगी योगेन सयुक्तो योगिनामीश्वरो हरि ।
 सृष्टे तमसि कृष्णेन गतोऽस्तमिति भास्कर । [15]
 त्वदीया जह्नुष्योधा पार्थनाशास्त्रराधिप ।
 ते प्रहृष्टा रणे राजन्नापश्यन्सैनिका रविम् ।
 उन्नाम्य वक्राणि तदा स च राजा जयद्रथ ।
 वीक्षमाणे ततस्तस्मिन्सिन्धुराजे दिवाकरम् । [20]
 पुनरेवाग्रवीकृष्णो धनजयमिदं वच ।
 पश्य सिन्धुपतिं वीरं प्रेक्षमाणं दिवाकरम् ।
 भयं विपुलमुत्सृज्य त्वत्तो भरतसत्तम ।
 अयं कालो महाराहो वधायास्य दुरात्मन ।
 छिन्धि मूर्धानमस्याशु कुरु साफल्यमात्मन ।
 हृत्पथे केशवेनोक्तं पाण्डुपुत्र प्रतापवान् ।
 न्यवधीत्तावकं सैन्यं शरैरर्काभिसनिभै । [25]
 कृपं विन्याध विंशत्या कर्णं पञ्चाशता शरैः ।
 शल्यं दुर्योधनं चैव पङ्क्तिं पङ्क्तिरताडयत् ।
 वृपसेनं तथाष्टमि पृथ्वा सैन्धवमेव च ।
 तथैवान्यान्महाबाहुस्त्वदीयान्पाण्डुनन्दन ।
 गाढं विद्ध्वा शरैः राजञ्जयद्रथमुपाद्रवत् । [30]
 तं समीपस्थितं दृष्ट्वा लेलिहानमिवानलम् ।
 जयद्रथस्य गोसारं सशयं परमं गता ।
 ततः सर्वे महाराज तव योधा जयैषिण ।
 सिपिबु शरधाराभिः पाकशासनमाहवे ।
 सञ्छाद्यमानं कौन्तेयं शरजालैरनेकश । [35]
 अकुप्यत्स महाबाहुर्जितं कुरुनन्दन ।

ततः शरमयं जालं तुमुलं पाकशायनि ।
 व्यसृजत्पुनरप्यग्नस्तव सैन्यजिघासया ।
 ते हन्यमाना वीरेण योधा राजद्रणे तव ।
 प्रजहुः सैन्धवं भीता ह्यैव न नाप्यधावताम् । [40]
 तत्राद्भुतमपश्याम कुन्तीपुत्रस्य विक्रमम् ।
 तादृशं न भावी भूतो वा यच्चकार महायशा ।
 द्विपान्द्विपगताश्चैव हयान्हयगतानपि ।
 तथा स रथिनश्चैव न्यहन्तुः पशूनिव ।
 न तत्र समरे कश्चिन्मया दृष्टो नराधिप । [45]
 गजो बाजी नरो चापि यो न पार्थशराहत ।
 रजसा तमसा चैव योधा सङ्गच्छक्षुः ।
 कश्मलं प्राविशन्ध्वोरं नान्वजानन्परस्परम् ।
 ते शरैर्भिन्नमर्मणं सैनिका पार्थचोदितैः ।
 वज्रमुश्चस्वलुः पेतुं सेतुर्मम्लुश्च भारत । [50]
 तस्मिन्महामीपणके प्रजानामिव मक्षये ।
 रणे महति दुष्पारे वर्तमाने सुदारणे ।
 शोणितस्य प्रसेकेन शीघ्रत्वादनिलस्य च ।
 अशाम्यत्तद्रजो भौममस्त्रसिक्ते धरातले ।
 आनामि निरमजश्च रथचक्राणि शोणिते । [55]
 मत्ता वेगवतो राजस्तावकानां रणाङ्गणे ।
 हस्तिनश्च हतारोहा दारिताङ्गा सहस्रशः ।
 स्वान्यनीकानि मृदन्त आर्तनादां प्रदुदुबु ।
 हयाश्च पतितारोहा पत्तयश्च नराधिप ।
 प्रदुदुबुर्भयाद्वाजान्धनजयशराहता । [60]
 मुक्तवेशा विक्रवा क्षरन्त क्षतजश्चित्तैः ।

— B₆ om (hapl) lines 19-20 — (L 20) D₀₁
 D₀₁ सख्ये (for वोर) — (L 21) K₄ D₀₂ D₁ २ भयं हि
 (K₁ भयेन) विप्रमुच्येतत् (for the prior half) — (L 26)
 D₃ पचशता — (L 27) D₀₁ एतान् (for the second
 पङ्क्तिः) — K₁ om lines 28-30 — (L 29) D₀₂ D₂
 च, D₁ [अ]सान् (for [अ]न्यान्) D₁ सर्वान् (for त्वदी
 यान्) — B₁ om lines 33-36 — (L 37) D₀₁ D₂
 तुमुल (for तुमुल) — (L 40) B₆ समी (for सम)
 K₄ D₁ २ नाभ्यधावता (for नाप्य) — (L 44) D₀₁
 D₀₁ सारथिनश्च (for स रथि) K₄ D₁ जम्ने (for
 न्यहन्) — (L 45) D₀₁ तत्र न (by transp)
 — (L 47) D₀₁ D₆ मछिन्न (for मछन्न) — (L

48) K₄ D₁ अभ्यजानन्, B₁ ३ D₀₁ D₃ नाभ्यजा* (for
 नान्वजा*) B₄ परामव (for परस्परम्) — (L
 49) D₀₁ तै (for ते) K₄ D₁ नोदितै, B₅ D₂ ३
 -चोदिता (for -चोदितै) — (L 53) K₄ अनलस्य (for
 अनि) — (L 54) D₁ अशाम्यत (for अशाम्यत्तद्)
 D₃ ससृजिते (for असृजिते) D₁ असृजिते च धरातले
 (hypermetric) (for the post. half) — (L 56)
 D₀₁ तत्र (for मत्ता) B₁ D₂ वेगवतां, B₂ ३ ३ D₀₂
 वेगवता (for वतो) B रणाङ्गणे (for रणाङ्गणे) — (L
 57) B₆ ने (for च) — B₂ om lines 61-64
 — (L 61) D₀₂ D₂ क्षतै (for क्षितै) — (L 62)
 B₁ अपलायन, B₁ D₀₂ D₃ प्रापला* (for प्रपला*)

प्रपलायन्त सन्नस्तास्त्यक्त्वा रणशिरो जना ।

ऊरुप्राहगृहीताश्च केचित्तन्नामवन्मुवि ।

हताना चापरे मध्ये द्विरदाना मिलिल्यिरे ।

एव तव बल राजन्नावयित्वा धनजय । [65]

न्यवधीत्मायकैर्वैरे सिन्धुराजस्य रक्षिण ।

कणं द्रौणिं कृप शल्य वृपसेन सुयोधनम् ।

छाडयामास तीव्रेण शरजालेन पाण्डव ।

न गृह्णन्निपत्राजस्रमुञ्चन्नापि मदधन् ।

अदृश्यतार्जुन मन्ध्ये शीघ्रास्त्रत्वात्कथञ्चन । [70]

धनुर्मण्डलमेवास्य दृश्यते स्थास्यत सदा ।

मायकाश्च व्यदृश्यन्त निश्चरन्त समन्तत ।

र्णस्य तु धनुश्छित्त्वा वृपमेनस्य चैव ह ।

शल्यस्य सूत मलेन रयनीडादापातयत् ।

गाढविद्धावुर्भा कृत्वा शरं स्वस्त्रीयमातुलै । [75]

अर्जुनो जयता श्रेष्ठो द्रौणिशारद्वतौ रणे ।

एव तान्याकुलीकृत्य त्वदीयाना महारथान् ।

उज्जहार शर घोर पाण्डवोऽजलमनिभम् ।

इन्द्राग्निसमप्रवृत्त्य दिव्यमस्त्रामिमन्त्रितम् ।

मर्वभारसह शश्वद्वन्धमात्याचित महत् । [80]

वज्रेणास्त्रेण मयोज्य विधिवत्कुरुनन्दन ।

ममादधन्महाप्राहुर्गाण्डिवे क्षिप्रमर्जुन ।

तस्मिन्सधीयमाने तु शरे ज्वलन्तेजसि ।

अन्तरिक्षे महानादो भूतानामभवन्नृप ।

अग्रधीच पुनस्तत्र त्वरमाणो जनार्दन । [85]

17

B1-4 Dc1 ins after 7 123 36 B3 after 40 Dn1
after 39^{ab} D3 after 41

अनुकर्षैरुपासन्नै पताकामिध्वजैस्तथा ।

उपस्करैरधिष्ठानैरीपादण्डकयन्धुरै ।

चक्रै प्रमथितैश्चित्रैरक्षैश्च बहुधा रणे ।

युगैर्योक्रै कलापैश्च धनुभि सायकैस्तथा ।

परिस्तोमै कुथामिश्च परिवैरकुशैस्तथा । [5]

शक्तिमिभिर्निदिपालैश्च तूणै शूलै परश्वधै ।

प्रासैश्च तोमरैश्चैव कुन्तैर्यष्टिमिरेव च ।

शतघ्नीभिर्भुशुण्डीभि खड्गै परशुमिस्तथा ।

मुयलैर्मुद्गरैश्चैव गदामि कुणपैस्तथा ।

सुवर्णविकृतामिश्च कशामिभरतर्पण । [10]

घण्टामिश्च गजेन्द्राणा भाण्डैश्च विविधैरपि ।

स्त्रग्भिश्च नानाभरणैर्वस्त्रैश्चैव महाधनै ।

अपविदैर्वसौ भूमिर्ग्रहैर्यौरिव शारदी ।

— (L 63) B3 [अ]पनन् (for [अ]मधन्) — (L 65) B4 शानयित्वा (for द्राव*) — (L 67) Bom ed द्रौणिं कृप कणशल्या (for the prior half) — (L 68) D3 विक्षिपन् (for पाण्डव) — D3 om lines 69-85 — (L 69) B1-3 सटधत् (for 'धन्') B4 Dn2 मुच श्रापि च मन्धत्, Dn1 न मुचश्रापि मादधत् (for the post half) — After line 69, K4 D1 ins

दृष्टे गम्भीरौ तु शरजालानि विक्षिपन् ।

ततस्तस्य नरेन्द्रस्य पुत्रमूषनि भूतले ।

जयद्रथवधे प्राप्ते लम्बमाने दिवाक्रे ।

कौरवौ पाण्डवौ सेना बाला प्रौढा वधूरिव ।

[(L 1) D1 मर- (for शर) — D1 om lines 2-4]

— K4 D1 om lines 70-85 — (L 73) B1 3 Dc1 च (for तु) D2 हि (for ह) — (L 74) B1 3 Dc1 Dn1 अपाहरत् (for 'नयत्') — (L 77) B1 3 Dc1

त्वदीयान् (for त्वदीयानां) — (L 78) B1 2 (marg) 3 Dc1 Dn1 उद्धवह (for उज्जहार) — (L 79) B1 3 Dc1 Dn1 मन्त्राणि, B2 3 5 मन्त्राणि (for अस्त्राणि) — B2 reads lines 82-85 on marg — (L 84) B1 2 5 अनरीक्षे (for रिक्ष) Dc1 चामवन् (for अभ वन्)

17

B3 reads lines 1-2 on marg — (L 1) D3 युगै यङ्गै (for उपासन्नै) B4 अपि (for तथा) — (L 3) B2 (marg) ददृशे (for अक्षैश्च) — (L 4) B6 om from the post half up to the prior half of line 6 B1 धनुभि सायकोत्तमै (for the post half) — (L 6) Dn1 D3 मिडीपालैश्च (for मिन्दि) Dc1 शूलै शूलै परस्वधै, D3 शूलै प्राप्ते परस्वधै (for the post half) — (L 7) D3 हूलैश्च (for प्रासैश्च) — (L 8) D3 भृश-टीभि (for मुशु) — (L 9) B1 3 5 Dn1 मुप (Dn1 श)लैर् (for मुत्त) B2 कुनपैस्, B3 कशयैस् (sic) (for

पृथिन्या पृथिवीहेतो पृथिवीपतयो हता ।
 पृथिवीमुपगुह्यै सुता कान्तामिव प्रियाम् । [15]
 इमांश्च गिरिकूटाभागागानैरावतोपमान् ।
 क्षरत शोणित भूरि शस्त्रच्छेददरीमुखैः ।
 दरीमुखैरिव गिरीनौरिकाम्बुपरिस्रवान् ।
 तव घाणहत्तान्वीर पश्य निष्टनत क्षितौ ।
 हयाश्च पतितान्पश्य स्वर्णभाण्डविभूषितान् । [20]
 गन्धर्वनगराकाराग्रयाश्च निहतेश्वरान् ।
 छिन्नध्वजपताकाक्षान्विचक्रान्हतसारथीन् ।
 निकृत्तकूर्जरयुगान्भस्मेपान्धन्युरान्प्रभो ।
 पश्य पार्थ हयान्भूमौ विमानोपमदर्शनान् ।
 पत्नींश्च निहत्तान्वीर शतशोऽथ सहस्रशः । [25]
 धनुर्भुतश्चर्मभृत्त शयानाब्रुधिरिक्षितान् ।
 महीमालिङ्ग्य सर्वाङ्गैः पासुध्वस्तशिरोरुहान् ।
 पश्य योधान्महाबाहो त्वच्छरैर्भिन्नविग्रहान् ।
 निपातितद्विपरयवाजिसकुल-
 मसृग्वसापिशितसमृद्धकर्दमम् । [30]
 निशाचरश्ववृकपिशाचमोदन
 महीतल नरवर पश्य दुर्दंशम् ।
 इदं महत्त्वयुपपद्यते विभो
 रणाजिरे कर्म यशोमिवर्धनम् ।
 शतकतौ चापि च देवसत्तमे [35]
 महाहवे जहृपि दैत्यदानवान् ।
 स दर्शयन्नेव किरीटिनेऽरिहा
 जनार्दनस्त्रामरिभूमिमञ्जसा ।
 अजातशत्रु समुपेत्य पाण्डव

नियेदयामास हत जयद्रथम् । [40]

18

After 7 124 18, B_Dc1 Dn1 ins

सहष्टेन्द्रियचित्तात्मा नाशकद्रुल्लोजसा ।
 मुहूर्तमिव हर्षेण तूर्णीं भूत्वा महामनि ।
 ततो हर्षान्वितो राजा हर्षाश्रुमुतलोचन ।
 उवाच परमप्रीत मगद्वदमिदं वच ।
 प्रियमेतद्रुपश्रुत्य त्वत्त पुष्करलोचन । [5]
 नान्त गच्छामि हर्षस्य निनीर्पुन्दधेरिव ।
 अत्यद्भुतमिदं कृष्ण कृत पार्थेन धीमता ।
 त्वया गुप्तेन गोविन्द धृता पाप जयद्रथम् ।
 किं तु नात्यद्भुतं तेषां येषां नस्त्व समाश्रय ।
 स्थित सर्वात्मना नित्य प्रियेषु च हितेषु च । [10]
 त्वं चैवास्माभिराश्रित्य कृत शस्त्रसमुद्यम ।
 सुरैरिवासुरवधे शक्र शक्रानुजाहवे ।
 अमभाव्यमिदं कर्म देवैरपि जनार्दन ।
 त्वद्विद्यलक्ष्मीयेण कृतवानेप फल्गुन ।
 बाल्याद्यभूति ते कृष्ण कर्माणि श्रुतवानहम् । [15]
 अमानुषाणि दिव्यानि महान्ति च बहूनि च ।
 यदैवानुगृहीता स्म त्वया स्नेहानुरागत ।
 तदैवाज्ञासिप शत्रून्हत्तान्प्राप्तां च मेदिनीम् ।
 मार्कण्डेय पुराणर्षिश्चरितज्ञस्त्वानघ ।
 माहात्म्यमनुभाव च पुरा कीर्तितवान्मुनि । [20]
 असितो देवलश्चैव नारदश्च महातपा ।
 पितामहश्च मे व्यामस्त्वामाहुर्विचिमुत्तमम् ।

कुणपैस्) — (L 12) Dc1 Dn1 अक्षैश् (for सग्भिश्)
 Dc1 (before corr) Dn1 यत्रैश् (for वक्षैश्) — (L
 15) Dc1 उपगूह्य — (L 16) Dn1 इमांश् (for इमाश्)
 — After line 16, B₂ reads line 25 — (L
 17) D₂ क्षरत (for क्षरत) — (L 19) D₂ ताश्
 (for तव) — (L 21) D₂ विहतेश्वरान् (for निहते)
 — Dc1 om lines 22-23 — (L 23) B₂ निकृत्त-
 कुषराश्चैव (for the prior half) B₂ भस्मेपान् — (L
 27) Dc1 आलस्य (for आलिङ्ग्य) Dc1 Dn1 D₂ पांशु-
 (for पासु) — (L 29) D₂ द्विपरथाश्च (for द्विपरथ
 वाजि) — (L 30) D₂ कामुक (for कर्दमम्) — (L

31) Dc1 -वृक- (for -श्वक-) — (L 33) B₂ प्रभो
 (for विभो) — (L 35) B₂ Dc1 Dn1 चापि (for
 चापि) — After line 36, B₂ reads 41.

18

(L 9) B₂ च (for नस्) — (L 11) B₂ समुद्यत
 (for 'चम') — (L 14) D₂ त्वदीयेषुद्विदलेन (for the
 prior half) B₂ Dc1 एव (for एष) — (L 15) B₂
 Dc1 Dn1 transp ते कृष्ण and कर्माणि — After line
 16, B₂ reads lines 21-27 B₂ om line 17 B₂ om

स्व तेजस्व पर ब्रह्म त्व मत्स्य त्व महत्तप ।
 त्व श्रेयस्त्व यशश्चाभ्य कारण जगतस्तथा ।
 त्वया सृष्टमिदं सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् । [25]
 प्रलये समनुप्राप्ते त्वा वै निविशते पुन ।
 अनादिनिधन देव विश्वमीय प्रजापतिम् ।
 धातारमजमव्यक्तमाहुर्वेदविदो जना ।
 भूतात्मान महात्मानमनन्त विश्वतोमुखम् ।
 अपि देवा न जानन्ति गुह्यमाद्य जगत्पतिम् । [30]
 नारायण पर देव परमात्मानमीश्वरम् ।
 ज्ञानयोनिं हरिं विष्णु सुसुक्ष्णं परायणम् ।
 पर पुराण पुरं पुराणानां पर च यत् ।
 एवमादिगुणानां ते कर्मणा दिवि चेह च ।
 अतीतभूतमभ्याना सख्यातात्र न विद्यते । [35]
 सर्वतो रक्षणोया स्र सशक्राणा दिवौकसाम् ।
 यस्त्व सर्वगुणोपेत सुहृन् उपपादित ।
 इत्येव धर्मराजेन हरिरुक्तो महायशः ।
 अनुरूपमिदं वाक्य प्रत्युवाच जनार्दन ।
 भवतस्तपस्येण धर्मेण परमेण च । [40]
 माधुत्वादार्जवाच्चैव हत पापो जयद्रथ ।
 अयं च पुरुषस्यात्र त्वदनुष्ठानवृत्ति ।
 हत्वा योधमहस्त्राणि न्यहन्निष्पुर्जयद्रथम् ।
 कृतित्वे ब्राह्मणीये च तर्पयामभ्रमेऽपि च ।
 ग्रीष्मतामोववेधित्वे नास्ति पार्थमम क्वचित् । [45]
 तदयं भरतश्रेष्ठ भ्राता ते पाण्डवार्जुन ।

सैन्यक्षय रणे कृत्वा सिन्धुराजशिरोऽहरत् ।
 ततो धर्मसुतो जिष्णु परिष्वज्य विद्या पते ।
 प्रमृज्य वदन चास्य पर्याश्राययत् प्रभु ।
 अतीव सुमहत्कर्म कृतवानसि फल्गुन । [50]
 असह्य चाविपश्य च देवैरपि सवासवै ।
 दिष्टया निस्तीर्णभारोऽसि हतारिश्वासि शत्रुहन् ।
 दिष्टया सत्या प्रतिजेय कृता हत्वा जयद्रथम् ।
 एवमुक्त्वा गुडाकेश धर्मराजो महायशः ।
 पस्पर्श पुण्यगन्धेन पृष्ठे हस्तेन पार्थिव । [55]

19

After 7 128 14, S ins

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा हतेषु सैन्येषु तथा कृच्छ्रगत स्वयम् ।
 कश्चिदुयोधन सूत नाकार्योत्पृष्टतो रणम् ।
 एकस्य च बहूना च सनिपातो महानभूत् ।
 विशेषतो हि नृपतेर्विषम प्रतिभाति मे ।
 सोऽत्यन्तसुखसदृशो रक्ष्यो लोकस्य चेश्वर । [5]
 एको बहून्समासाद्य कश्चिन्नासीत्पराख्युख ।
 द्रोण कर्ण कृपश्चैव कृतवर्मा च सात्वत ।
 नावारयन्कथ युद्धे राजान राजकाङ्क्षिण ।
 सर्वोपार्थैर्हि युद्धेपु रक्षितव्यो महीपतिः ।
 एषा नीति परा युद्धे दृष्टा तत्र महर्षिभि । [10]
 प्रविष्टे वै मम सुते परेषा वै महद्बलम् ।

lines 19-20 — (L 23) B1 s त्व पर, Dc1 परम
 (for त्व महत्) — (L 25) Dc1 Dn1 त्वया सर्वमिदं सृष्ट
 (for the prior half) — (L 26) B2 हि (for वै)
 Dn1 त्व हि निवेशन पुन (for the post half) — (L 27)
 B2 जगत्पति (for प्रजापतिम्) — B4 om lines 28-33
 Dn1 repeats line 28 after line 30 — (L 28)
 Dn1 (first time) त्व धातारमज व्यक्तम् (for the prior
 half) — (L 30) B1 s Dc1 त्वाद्य (for आद्य)
 — (L 33) B3 Dc1 Dn1 पर पराणां (Dc1 पुराणा, Dn1
 पुराण) परम (for the prior half) — (L 35) B4 मव्य
 च (for -मव्यानां) B1 s सख्या तात, B4 सख्या तावन्
 (for सख्यातात्र) — (L 36) Dn1 दिवौकम Bom
 ed. शक्रेण दिवौकम् (for the post half) — Before
 line 38, B4 ins मजय उवाच B2 om lines

38-42 — (L 38) B2 महौजसा (for महायशः)
 — (L 40) B2 Dn1 भवता (for 'तत्' Dn1 व (for
 च) — (L 41) B2 आर्जवत्वाच्च, Dc1 Dn1 अर्जुनाच्चैव
 (for आर्जवा) — (L 42) B1 सृष्ट (for ब्रूहि)
 — (L 45) B2 वेदित्वे, B2 बुद्धित्वे (for वेधित्वे)
 — (L 46) B2 तेच यद् (for पाण्डव) — (L 49)
 B4 Dn1 तस्य (for चास्य) — (L 51) B1 s अशक्य
 (for असह्य) — (L 53) B1 हत्वा पाप जयद्रथ (for
 the post. half) — (L 54) B2 (marg) युधिष्ठिर
 (for महायशः)

19

(L 1) G1 M1-4 s (sup lin as above) गतेषु (for
 हतेषु) T G2-4 गतेषु च (for गत स्वयम्) — (L
 4) M1 नृपतिभिर्, M4 s [s]पि नृपतेर् (for हि नृ)

मामका रथिनां श्रेष्ठा किमकुर्वत सजय ।

सजय उवाच ।

राजन्सग्राममाश्रयं पुत्रस्य तव भारत ।

एकस्य च बहूना च शृणु मे ब्रुवतोऽद्भुतम् ।

द्रोणेन वार्यमाणोऽसौ कर्णेन च कृपेण च । [15]

प्राविशत्पाण्डवीं सेना मकर सागर यथा ।

किरन्निपुसहस्राणि तत्र तत्र तदा तदा ।

पाञ्चालान्पाण्डवाश्चैव विव्याध निशितै शरै ।

यथोद्यम्य तत सूर्यो रश्मिभिर्नाशयेत्तम ।

तथा पुत्रस्तव बल नाशयत्तन्महाबल । [20]

20

After 7 131 24^{ab}, K4 B Dc1 Dn D1 & ins

अभ्यधावत्ततो द्रोणो यदुवीरजिवासाया ।

तमायान्तमभिप्रेक्ष्य युधिष्ठिरपुरोगमा ।

परिवब्रुर्महार्मान परीप्सन्तो यदूद्वहम् ।

तत प्रवब्रुते युद्ध द्रोणस्य सह पाण्डवै ।

श्लेरेव सूरै पूर्वं त्रैलोक्यजयकाङ्क्षया । [5]

तत सायकजालेन पाण्डवानीकमावृणोत् ।

भारद्वाजो महातेजा विव्याध च युधिष्ठिरम् ।

सात्यकिं दशमिर्वाणैर्विशल्या पार्षत शरै ।

भीमसेन च नवमिर्नकुल पञ्चमिस्तथा ।

महदेव तथाष्टासि शतेन च शिराण्डिनम् । [10]

द्रौपदेयान्महाबाहु पञ्चमि पञ्चमि शरै ।

विराट मत्स्यमष्टासिद्विपद् दशमि शरै ।

युधामन्यु त्रिमि पद्भिर्त्तमौजममाहवे ।

अन्याश्च सैनिकान्विद्धा युधिष्ठिरमुपाद्रव ।

ते वध्यमाना द्रोणेन पाण्डुपुत्रस्य सैनिका । [15]

प्राद्रवन्व भयाद्राजन्सार्तनादा दिशो ददा ।

काल्यमान तु तत्सैन्य दृष्ट्वा द्रोणेन फल्गुन ।

फिचिदागतमरम्भो गुरु पार्योऽभ्ययाद्भुतम् ।

दृष्ट्वा द्रोणस्तु वीभत्सुमभिधावन्तमाहवे ।

सन्यवर्तत तत्सैन्य पुनर्यौधिष्ठिर नृप । [20]

ततो युद्धमभूद्भयो भारद्वाजस्य पाण्डवै ।

द्रोणस्तव सुतै राजन्सर्वत परिवारित ।

व्यधमत्पाण्डुसैन्यानि तूलराशिमिवानल ।

त ज्वलन्तमिवादिष्य दीप्तानलसमद्युनिम् ।

राजन्ननिशमत्यन्त दृष्ट्वा द्रोण शराचिपम् । [25]

मण्डलीकृतधन्वान तपन्तमिव भात्करम् ।

दहन्तमहितान्मैन्ये नैन कश्चिदवारयत् ।

यो यो हि प्रमुखे तस्य तस्यौ द्रोणस्य पूरुष ।

तस्य तस्य शिराभित्त्वा ययौ द्रोणशर क्षितिम् ।

एव सा पाण्डवी सेना वध्यमाना महात्मना । [30]

प्रदुद्राव पुनर्माता पश्यत सव्यमाचिन ।

— G1 M1 8-8 om lines 8-10 — (L 10) G2 पुरा (for परा) G3 मनीषिभि (for महर्षिभि) — (L 11) T G2 वा (for वै) G1 M1-8 & सु (for वै) — (L 12) MSS अकुर्वत — (L 13) G1 M तव पुत्रस्य भाग्य (for the post half) — (L 14) G1 M1-8 & वदतो (for ब्रुवतो) — (L 15) M4 च (for स्तौ) G1 M1-8 & वार्यमाणस्तु द्रोणेन (for the prior half) G2 कृपेण (for च कृपेण) — (L 17) G2 & तथा तथा — (L 18) T G2 M1-8 & विव्याध (for 'ध) — (L 19) G2 & गत (for तत) G1 M यथोद्यन्ति (M4 'दि-तत सूर्यो (for the prior half) G3 रथिभिर् (for रश्मि') M1-8 तत (for तम) — (L 20) M1 यथा (for तथा) G1 M1-8 & महात्मा (for 'बल).

20

(L 1) B4 अभ्यद्रवत् (for अभ्यधावत्) — (L 3)

B1 यदूत्तम (for 'दहन्) — (L 5) Dn1 त्रैलोक्यस्याभि कांक्षया (for the post half) — (L 7) B1 महाराज (for 'तेजा) — (L 12) D2 निशितै (for दशमि) — (L 17) D1 फाल्गुनि, Some MSS फाल्गुन (for फल्गुन) — (L 18) D2 सतप्तो (for सरम्भो) — (L 19) K4 om from the prior half up to the prior half of line 21 Dc1 Dn1 D2 द्रोण (for द्रोणस्) — (L 20) D1 & स (for स) Bom ed बल (for नृप) — (L 21) B1 तयोर (for ततो) — (L 23) B2 (marg as above) वृण (for तूल) — (L 24) B1 Dc1 [अ]ल्युय (for [अ]दिल) — (L 25) B1 Dc1 D2 अस्यत (for अत्यन्त) Dn2 द्रोण- (for द्रोण) Dn1 शरान्वित (for शराचिपम्) — (L 26) B1-2 Dc1 Dn1 मडलीभूत- (for 'कृत) — (L 27) B1 सत्ये (for सैन्ये) Dn1 दहतमिव तत्सैन्य (for the prior half) B1 नैक (for नैन) — (L 29) B4 ययुर K4 B2 ययु-

मंप्रभं बल दृष्ट्वा द्रोणेन निशि भारत ।
 गोविन्दमग्रवीजिष्णुर्गन्ध द्रोणस्य प्रति ।
 ततो रजतगोक्षीरकुन्देन्दुमदप्रभान् । [35]
 चोदयामास दानाहो ह्यान्द्रोणस्य प्रति ।
 भीमसेनोऽपि त दृष्ट्वा यान्तं द्रोणाय फलानम् ।
 ममारयिमुवाचेऽद्रोणानीकाय मा वह ।
 सोऽपि तस्य वच श्रुत्वा विशोको बाह्यदधान् ।
 पृष्ठतः सत्यमन्वस्य जिष्णोर्भरतसत्तम ।
 तौ दृष्ट्वा त्रातरौ यत्ता द्रोणानीकममुकुता । [40]
 पाञ्चाला मृजया मत्स्याश्चेदिकारूपकोशला ।
 भन्वगच्छन्महाराज केकयाश्च महागया ।
 ततो राजश्चमूढोर संग्रामो लोमहर्षण ।
 वीमत्सुर्दंतिण पार्श्वमुत्तरा च वृकोदर ।
 महद्भया रयचृन्दाभ्या बल जघृहनुस्तव । [45]
 तौ दृष्ट्वा पुरपन्यायौ भीमसेनघनजयौ ।
 छष्टद्युभ्रोऽभ्ययाद्राजान्माल्यकिश्च महाबल ।
 चण्डवातामिपन्नानामुद्वीनामिव म्वन ।
 भासीद्राजन्त्यर्वावाना तदान्योन्यममिमताम् ।
 सोमदत्तिवघ्रात्कुदो दृष्ट्वा सात्यकिमाहवे । [50]

21

After 7 170 22^{ab}, G₁ M₁ 2 ins

प्रपेतु कुञ्जरास्तत्र शस्त्रमवर्तिपानिता ।
 म्यदीर्यमाणा गिरयो बज्रनुत्ता यथा पुरा ।
 हस्तिहस्तैश्च मंथिर्गार्त्रैश्चैव विना पते ।
 अपरैश्च तथा वाणै कुन्तैश्च कनकोज्ज्वलै ।
 मकीर्णा पृथिवी जज्ञे मायशोणितकर्दमा । [5]
 गजेभ्यश्चयमानानां यन्तूणा तत्र भारत ।
 विमुजाना विद्रीर्णाना न्यस्तकार्मुकवर्मणाम् ।

पूर्णमायोघनं जज्ञे प्रेतराजपुरोपमम् ।
 अङ्कुशैरपविष्टैश्च तोमरैश्च महाघनै ।
 मलकारैश्च नागाना प्रैवेयैश्च मकङ्कटै । [10]
 कदयामिरमितकुण्डैश्च यज्ञैश्चैव पताकिभि ।
 शक्तिभिश्च महाराज वाणैश्च नतपर्वभि ।
 रथिना च रथैर्मैष्टिश्चैवा युगदण्डकै ।
 चकैर्विमथितैर्मैष्ट्युर्गैरक्षैश्च भूषिता ।
 तूर्णारैरपविष्टैश्च चापैश्च सुमहाघनै । [15]
 अनुकर्षे पताकामिर्योक्त्रैश्चैव विना पते ।
 रश्मिभिश्च प्रतोदैश्च किङ्किणीभिश्च मागिप ।
 कवचैश्च तथा दीप्तैश्चामरव्यजनैरपि ।
 छत्रैश्च चन्द्रमकाशैर्दृष्टयातपनिवारिभि ।
 मङ्गुलित्रै सकेयूरैर्दीप्तैर्निर्गन्धैश्च काञ्चनै । [20]
 कर्णसूत्रै किरिटैश्च मुकुटैश्च महाघनै ।
 चित्रैर्वस्त्रैरलकारै कुण्डलैश्चापि भारत ।
 अपविष्टैस्तथा शीर्षैर्वाहुभिश्च महान्मनाम् ।
 मल्लैश्च पृथिवी रेजे तत्र तत्र ययातयम् ।
 उरश्चन्द्रैस्तथा चित्रैर्वण्टाजालैश्च भास्वरै । [25]
 निहतैस्तुरगैश्चैव निर्जिह्वै शोणितोन्नितै ।
 हयारोहपरैश्चैव निर्दग्धैरक्षतेजसा ।
 नानाभावायवर्णाना यौघा सन्नुर्मर्यादितः ।
 चुकुशुस्तात तातेनि हा हा पुत्रेनि चामरूव ।
 यौघा नून ते निधन प्राप्ता पाण्डवेया महारथा । [30]
 वासुदेवश्च वाणैर्यस्तथा मोमकमृजया ।
 जीवत्सु समरे तेषु न हि वीरिषु मैनिका ।
 इमामवस्था सहसा गच्छेयुर्देव कथंचन ।
 इत्यब्रुवस्तथा यौघा हन्यमानास्तदा रणे ।
 कुन्देन द्रोणपुत्रेण कालेनेव युगक्षये । [35]
 हन्यमानास्तयान्नेन तेन नारायणेन ते ।

द्रोणरा क्षिणि (for the post half) — (L 31) B₁ 3 5
 Dci Dn₁ दुद्राव वै (B. च) (for प्रदुद्राव) — (L
 34) Dc -मकाश- (for -गोक्षीर-) Ds -क्षीरकुन्देदुसप्रभान्
 (for the post. half) — (L 36) Some MSS फा-
 स्तुन — (L 37) B₁ 3 स्व, Ds न (for स्व)
 — (L 40) Dn₁ यान्तौ (for यत्तौ) — (L 41) Dn₁
 पचाटा B₁-3, 5 -चोपला, Bom ed. -कोसला — (L
 42) Dn₁ Ds कैकयाश् (for केक) — (L 45) K₄

तदा (for तव) — (L 46) K₄ पुन्यव्यात्र (for 'व्यात्री')
 — (L 47) Dci Dn₁ महारथ (for महानर) — Lines
 48-49 = (var) 7 131 20 — (L 50) Dn₁ सोम
 दत्ति- (for सोमदत्ति-)

21

(L 2) G₁ यथापुर — (L 24) G₁ नल्लिन्ना (for
 संल्लिन्ना) — (L 30) Prior half hypermetric.

22

After 7 171 36^{ab}, Ds ins

तमात्मभुजवेगेन विकर्पन्त शरासनम् ।
 त तु हृष्टा सुसक्रुद्ध कालानलमोपमम् ।
 विमुञ्चन्विशिखास्तूर्णं पार्षतोऽभ्यद्रवद्रणे ।
 तौ द्रौणि क्रोधताम्राक्षो दिधिक्षन्निव तेजसा ।
 छादयामास बाणौघैर्दृष्टद्युम्नं समन्तत । [5]
 दृष्टद्युम्नोऽपि सन्नान्त शरेणानतपर्वणा ।
 प्रत्यविध्यत सक्रुद्ध पार्षत प्रयतो बलात् ।
 तस्य द्रौणिर्धनुश्छित्त्वा स्थूणेन परवीरहा ।
 दृष्टद्युम्न त्रिसप्तत्या विव्याध निशितैर्नदन् ।
 तदपास्य धनुश्छिन्नं दृष्टद्युम्न प्रतापवान् । [10]
 अन्यत्कार्मुकमादाय सोऽश्वत्थामानमार्दयत् ।
 स तदप्यस्य सक्रुद्धश्चिच्छेद परमास्रविव ।
 तं चाप्यवाकिरद्वाणैर्दृष्टद्युम्नं परतप ।
 तत स पार्षतस्तूर्णं शक्तिं हेमपरिष्कृताम् ।
 चिक्षेप परमक्रुद्धो ज्वलन्तीमशनीमिव । [15]
 तामापतन्तीं सहसा व्यालीकाल इवाहवे ।
 चिच्छेद सप्तधा राजव्धरैः परमतेजनैः ।
 ता निकृत्ता ततो दृष्टा द्रौणिना पार्षतस्तत ।
 धनुरन्यत्समादाय समरे वेगवत्तरम् ।
 ततोऽविध्यत्सुतीक्ष्णाम्यां शराम्या द्रौणिमाहवे । [20]
 ततो द्वाभ्यां सुतीक्ष्णाम्या भल्लाम्या तत्र कार्मुकम् ।
 द्रौणिर्दुपदपुत्रस्य चिच्छेद प्रहसन्निव ।
 त च बाणैर्महातेजा पुनरन्यैः समावृणोत् ।
 साश्वसूतरथ तूर्णं छादयामास सयुगे ।
 तस्य चानुचरान्सर्वान्दीप्तास्त्रान्पार्श्वत स्थितान् । [25]
 व्यद्रावयत सक्रुद्ध शरैः सनतपर्वभिः ।
 ब्रह्मदत्त ततो बाण दृष्टद्युम्नजिघांसया ।
 द्रोणपुत्र प्रचिक्षेप सात्यकिस्तद्विधाच्छेदन् ।
 सात्यकिस्तु तमादाय राजपुत्र शरार्दितम् ।

22

Lines 31-32 = (var) 7 171 46 — After line
 32, Ds reads 7 171 47-48

अष्टासिर्निर्गितैर्बाणैश्चत्थामानमार्दयत् । [30]
 अशीत्या पुनराहत्य नानारूपैरमर्षण ।
 विव्याधास्य त्रिमि सूत चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
 एवमुक्त्वा शरैस्तीक्ष्णैः सात्यकिं तूर्णमावृणोत् ।
 सरब्ध क्रोधताम्राक्षो द्रोणपुत्र प्रतापवान् ।
 सात्यकिस्तु तत क्रुद्ध शरेणानतपर्वणा । [35]
 द्रोणपुत्र समाजघ्ने सर्वयैन्यस्य पश्यत ।
 ततो द्रौणिर्महाराज बाणैः सद्यथ सात्यकिम् ।
 धनुः क्रोधपरीतात्मा चिच्छेदाशु महास्रविव ।
 तत शक्तिं महाघोरां हेमदण्डामयस्सयीम् ।
 चिक्षेप सात्यकिस्तूर्णं द्रोणपुत्रजिघांसया । [40]
 तामापतन्तीं सहसा शक्रमुक्तामिवाशनम् ।
 अप्राप्तमेव चिच्छेद द्रौणिः सप्तमिराशुगैः ।
 तां निकृत्ता शरैर्दृष्टा द्रौणिना सायकैर्मृशम् ।
 सोऽन्यत्कार्मुकमादाय भारद्वाज वेगवत्तरम् ।
 तद्विकृत्य महाबाप सात्यकिः सात्वतां वरः । [45]
 सायकैर्वहुभिस्तूर्णमश्वत्थामानमार्दयत् ।
 ततो द्रौणि सुसरब्ध शरजालेन माधवम् ।
 छादयामास समरे सात्यकिं क्रोधमूर्छितम् ।
 तान्यस्य शरजालानि अन्तरिक्षे विना पते ।
 अप्राप्तानेव चिच्छेद युयुधानो महारथ । [50]
 तत पूर्णायतोत्सृष्टैर्हेमपुद्गैः शिलाशितैः ।
 बाणैर्विव्याध सुदृढ द्रोणपुत्रममर्षितम् ।
 तथा स विद्धः सुभृश द्रोणपुत्रोऽत्यमर्षण ।
 शैनेय समरे क्रुद्धः प्रदहन्निव चक्षुषा ।
 अवाकिरदमेयात्मा बाणवर्षैः समन्ततम् । [55]
 पर्वत वारिधाराभिस्तपान्ते जलदो यथा ।

23

After 7 171 46, K4 Dn3 D1 s T ins

धनुर्ध्वज च सयत्तैश्चिच्छेद कृतहस्तवत् ।
 स साश्व व्यधमचापि रथ हेमपरिष्कृतम् ।

23

(L 1) K4 T सयत्तश्च (for 'सैश्च') — (L 2) K4
 D1 सिलशो, Ds स शख (for स साश्व) K4 D1 परि

हृदि विव्याध समरे त्रिंशता सायकैर्मृशम् ।
 एव स पीडितो राजलक्ष्म्यामा महायत्न ।
 शरजालैः परिवृतं कतेन्य नान्यपद्यत । [5]
 एव गते गुरो पुत्रे तव पुत्रो महारथ ।
 कृपकर्णदिभि साधं शरं सात्वतमावृणोत् ।
 दुर्योधनस्तु विंशत्या कृप शारद्वतग्निभि ।
 कृत्वर्माय दग्निं कर्णं पञ्चाशता शरैः ।
 दुःशामनं शतैर्नैव कृपसेनश्च सतभि । [10]
 मान्यकि विन्ययुस्तूर्णं समन्तातिथितै शरैः ।
 ततः स सायकी रावन्मयानिव महारथान् ।
 विरथान्विमृशार्धं क्षणेर्नयाकरोत्कृप ।
 अश्वयामा तु मप्राप्य चेतना भरतर्षभ ।
 चिन्तयामास दुःशामनं निश्चमश्च पुन पुन । [15]
 ततो रथान्तरं द्रौणिं ममारुह परतप ।
 सायकं वारयामास किरन्धरशतान्वहन् ।
 तमापतन्त मप्रेक्ष्य भारद्वाजमुत गणे ।
 विरथ विमुन्य चैव पुनश्चक्रे महारथ ।
 ततस्ते पाण्डवा राजन्श्च सायकिक्रिमम् । [20]
 शङ्खशब्दान्मृशं चक्रुः सिंहनादाश्च नेदरे ।
 एव त विरथ कृत्वा मान्यकि मय्यक्रिम ।
 जवान कृपसेनस्य त्रिमाहस्त्रान्महाग्वान ।
 अयुतं दन्तिना साधं कृपस्य निजवान म ।
 पञ्चायुतानि चाश्वातां शकुनेर्निजवान ह । [25]
 ततो द्रौणिर्महाराज रथमारुह वीर्यवान् ।

सायकिक्रिमं सकुन्दं प्रययौ तद्वधेभ्यसा ।
 पुनस्तमागतं दृष्ट्वा शैनेयो निश्चितै शरैः ।
 अदारयत्कूरतरै पुन पुनरिदम् ।

24

After 7 171 65, K4 B Dc1 Dn D1 s o T1 ms

मालव पौरव चैव युवराज च चेदिपम् ।
 दृष्ट्वा समक्ष निहत द्रोणपुत्रेण पाण्डव ।
 भीमसेनो महाबाहु क्रोधमाहारयत्परम् ।
 ततः शरशतैस्तीक्ष्णैः मक्रुद्धाग्नीविपोपमं ।
 छादयामास समरे द्रोणपुत्र परतप । [5]
 ततो द्रौणिर्महातेजा शरवर्षं निहत्य तम् ।
 विव्याध निश्चितार्णवैर्भीमसेनममर्षण ।
 ततो भीमो महाबाहुर्द्रौण्युधि महायत्न ।
 ध्रुवप्रेण धनुश्छित्त्वा द्रौणिं विव्याध पत्रिणा ।
 तदपास्य धनुश्छिन्न द्रोणपुत्रो महामना । [10]
 अन्यत्कार्मुकमादाय भीम विव्याध पत्रिणि ।
 तौ द्रौणिभीमौ समरे पराक्रान्तौ महायत्नौ ।
 अवर्षता शरवर्षं वृष्टिमन्ताविवाम्बुदौ ।
 भीमनामाद्विता राणा स्वर्णपुङ्खा शिलाशिता ।
 द्रौणिं सछादयामासुर्वनौषा इव भास्करम् । [15]
 तथैव द्रौणिनिर्मुक्तैर्माम सनतपर्वणि ।
 अवाकीर्यत स त्रिप शरैः शतसहस्रश ।
 स छाद्यमान समरे द्रौणिना रणशालिना ।

सूत्र — (L 3) T विव्याध (for 'ध') D1 s त्रिंशते
 — (L 7) D1 शत्य- (for कृप) — T2 om lines
 6-29 — (L 16) Bom. ed अयो (for तनो) K4
 Ds रथान्तरे. — (L 21) T1 चक्रि (for नेदरे) — (L
 27) D1 वधेच्छया (for 'मया) — (L 29) D1 कूर
 नसै (for 'तरै)

24

(L 1) D1 om from. मान्य up to युवराज (in line
 1) Ds मान्य (for 'व) — (L 2) B1 Dc1 Dn1
 Ds निहतान् — (L 4) D1 म क्रुद्धो, Ds मुजगाभैर्
 (for मक्रुद्धाग्नी) — (L 5) D1 s परतप — (L 6)
 B1 s Dc1 Dn1 Ds तत् (for तम्) D1 ततो द्रौणि
 च विव्याध पत्रिणा धनुश्छिन्नम् — K4 om (? hapl)

lines 7-11 D1 om lines 7-9 — (L 7)
 Dn2 Ds om (hapl) from निश्चितैर् up to विव्याध
 (in line 9) — (L 9) Bs पत्रिभि — Ds om
 (hapl) lines 10-11 — (L 12) Ds ततो द्रौणि-
 भीमसेन (for the prior half) Ds महारथौ (for 'बलौ)
 — (L 13) Dn2 अवर्षता B1 (marg) शरशर, D1 s
 शरवर्षैर् (for 'ध') Ds शरवर्षाण्यवर्षता प्राशुपीव बलाहको
 — (L 15) Dn2 सछादयामास Dn2 Ds T1 मेघौषा (for
 धनौषा) — (L 16) Ds तथैव द्रौणिना मुक्ता भीम सनत
 पर्वण — (L 17) B1 अवाकीर्यत Ds अवाकिरत्रणे तूर्ण (for
 the prior half) — (L 18) Dn2 D1 s स (for स)
 B1 बल (for रण) B1 Dc1 Dn1 मानिना, B2 s
 मानिना, Ds शोभिना (for शालिना) Ds द्रौणिना पाद
 वपम (for the post half) — (L 20) B1 स्वर्णपुष्टैर्

न विन्यये महाराज तदद्भुतमिवाभवत् ।
 ततो भीमो महाबाहु कार्त्तस्वरविभूषितान् । [20]
 नाराचान्दश सप्रैपीद्यमदण्डनिभाञ्शितान् ।
 ते जशुदेशमासाद्य द्रोणपुत्रस्य मारिप ।
 निर्भिद्य विविशुस्तूर्णं बलमीकमिव पन्नगा ।
 सोऽतिविद्धो भृश द्रौणि पाण्डवेन महात्मना ।
 ध्वजयाष्टिं समाश्रित्य न्यसीलयत लोचने । [25]
 स मुहूर्तात्पुन सजा लब्ध्वा द्रौणिर्नराधिप ।
 क्रोध परममातस्थौ समरे रुधिरोजित ।
 दृढ सोऽभिहतस्तेन पाण्डवेन महात्मना ।
 वेग चक्रे महाबाहुर्ममिसेनरय प्रति ।
 तत आकर्णपूर्णाना शराणा तिम्रतेजसाम् । [30]
 शतमाशीविषाभाना प्रेपयामास भारत ।
 भीमोऽपि समरश्लाघी तस्य धीर्यमचिन्तयत् ।
 तूर्णं प्रासृजदुग्राणि शरवर्षाणि पाण्डव ।
 ततो द्रौणिर्महाराज छित्त्वास्य विशिलैर्धनु ।
 आजघानोरसि क्रुद्ध पाण्डव निशितै शरै । [35]
 ततोऽन्यद्वनुराढाय भीमसेनोऽत्यमर्षण ।
 विन्याध निशितैर्वाणिर्द्रौणिं पञ्चमिराहये ।
 जीमूताधिव घर्मान्ते तौ शरीघप्रवर्यिणौ ।

अन्योन्यक्रोधताम्राक्षौ छादयामासतुर्गुधि ।
 तलशब्दैस्ततो घोरैश्चासयन्तौ परस्परम् । [40]
 अयुध्येता सुसरब्धौ कृतप्रतिकृतैपिणौ ।
 ततो विस्फार्य सुमहत्पाप रुक्मविभूषितम् ।
 भीम प्रैक्षत स द्रौणि शरानस्यन्तमन्तिकात् ।
 शरयहर्मध्यगतो दीप्ताचिरिव भास्कर ।
 आददानस्य विशिष्टान्सदधानस्य चाशुगान् । [45]
 विकर्षतो मुब्रतश्च नान्तर ददृशुर्जना ।
 अलातचक्रप्रतिम तस्य मण्डलमायुधम् ।
 द्रौणेरासीन्महाराज याणान्विचृजतस्तदा ।
 धनुश्च्युता शरास्तस्य दतशोऽय सहस्रश ।
 आकाशे प्रत्यदृश्यन्त शलभानामिवायवी । [50]
 ते तु द्रौणिधनुर्मुक्ता शरा हेमविभूषिता ।
 अजस्रमन्वकीर्यन्त घोरा भीमरय प्रति ।
 तत्राद्भुतमपश्याम भीमसेनस्य विक्रमम् ।
 बल धीर्यं प्रभाव च व्यवसाय च भारत ।
 ता स मेघादिवोद्भूता याणवृष्टिं समन्तत । [55]
 जलवृष्टिं महाघोरा तपान्त इव चिन्तयन् ।
 द्रोणपुत्रवधप्रेप्सुर्भीमो भीमपराक्रम ।
 अमुञ्चच्छरवर्षाणि प्रावृषीव बलाहक ।

(for कार्त्तस्वर-) — (L 21) D₀ नाराचान्प्रेपयामास
 (for the prior half) K₄ सितान्, D₀ तदा (for
 शितान्) — (L 23) D_n [आ]विविशुश्च — (L
 25) B₈ समासाद्य (for 'श्रित्य') — (L 26) D₀
 मुहूर्तात्पुन पुनस्तस्मिन् (for the prior half) D₀ लब्धसशो
 (for लब्ध्वा द्रौणिर्) B₈ जनाधिप, D_n महारथ (for
 नराधिप) — (L 27) D₀ आतस्थे D₀ समरे तु विरो
 धिन (for the post half) — (L 28) D₀ पीडितस्
 (for ऽभिहतस्) — (L 29) B₁ महाराज (for 'बाहुर')
 — (L 30) T₁ तत्र (for तत) D₀ तत आकृष्य कर्णात्
 (for the prior half) D₀ शराणां गार्धवासतां (for the
 post half) — (L 31) D₀ D_n D₁ ऽ आशीविषा
 भाणां — (L 32) B D_n अचितयन् — (L 33) B₂
 पूर्ण (for तूर्ण) D₀ प्रेपयद् (for प्रासृजद्) — (L 34)
 B₈ महातेजाश् (for 'राज') D₀ निशितैर् (for विशिलैर्)
 — (L 36) B₈ D₀ ह्यमर्षण (for सत्य) — (L
 37) D₀ आशुगै (for आह्वे) B₈ द्रौणि विन्याध पचभि
 (for the post half) — (L 38) D₀ जीमूतम्
 — (L 39) B₁ ऽ D₀ D₁ ऽ ० अन्योन्य (for 'न्य') B₈

D₀ D_n मृधे (for युधि) — D₀ D_n om lines
 40-45 — (L 40) D₀ शब्दैस्ततो (for शब्दैस्ततो) D₀
 आसयानौ, T₁ छादयतो (for आसयन्तौ) D_n छादये-
 ***स्पर (for the post. half) — (L 42) D₀ विस्फार्य
 (for विस्फार्य) D₁ ऽ रत्न (for रुक्म-) D₀ परिकृत
 (for विभूषितम्) — (L 43) D₀ दिपक्षत्रिव चक्षुषा
 (for the post half) — After line 43, D₀ ins

ततो द्रौणिरशान्धश्च भृश क्रुद्धो व्यकासत ।

— (L 44) D₀ शरन्मध्यगतो भास्वान् (for the prior
 half) — (L 46) D₀ ददृशे नान्तर जन (for the post
 half) — (L 48) D_n विचृजतुस् B₁ तथा (for तदा)
 — (L 49) D₀ शरान्विचृजतस्तस्य (for the prior half)
 — (L 51) D_n तत् (for ते) K₄ D₀ D₁ ऽ -विनिर्मुक्ता
 (for धनु) — (L 52) D₁ ऽ अनुकीर्यत, D₀ अवकीर्यते
 (for अन्वकीर्यन्त) — (L 55) D_n [उ]द्भूतां (for [उ]
 द्रूतां) B₁ भीममेघादिवोद्भूतां, D₀ तां स मेघरवोद्भूता (for
 the prior half) D_n D₀ शरवृष्टि (for बाण) D₀ समु
 स्थितां (for समन्तत) — (L 56) D₀ शरवृष्टि तु ता घोरा

तदुक्मष्टु भीमस्य धनुर्वोर महद्रणे ।
 विवृण्वमाण विवर्मौ शक्रचापमिवापरम् । [60]
 तस्माच्छरा प्रादुरासन्शतशोऽप्य सहस्रश ।
 सछादयन्त समरे द्रौणिमाहवशोमिनम् ।
 तयोर्विस्जतोरेव शरजालानि मारिप ।
 वायुरप्यन्तरा राजन्नाशक्रोत्रनिर्षितुम् ।
 तथा द्रौणिर्महाराज शरान्हेमविभूषितान् । [65]
 तैर्लघौतान्प्रसन्नाग्रान्प्राहिणोद्वधकाङ्क्षया ।
 तानन्तरिक्षे विशिखैस्त्रिधैर्कैकमशातयत् ।
 विशेषयन्द्रोणसुत तिष्ठ तिष्ठेति चाग्रवीत् ।
 पुनश्च शरवर्षाणि घोराण्युग्राणि पाण्डव ।
 च्यसृजद्वलवान्क्रुद्धो द्रोणपुत्रवधेभ्यसा । [70]
 ततोऽस्त्रमायया तूर्णं शरवृष्टिं निवार्य ताम् ।
 धनुश्चिच्छेद भीमस्य द्रोणपुत्रो महास्रवित् ।
 शरैश्चैन सुबहुमि क्रुद्ध मरत्ये पराभिनत् ।
 न छिन्नधन्वा बलवान्नयशक्तिं सुदारुणाम् ।
 वेगेनाविध्य चिक्षेप द्रोणपुत्ररथ्य प्रति । [75]
 तामापतन्तीं सहसा महोल्कामा धितै शरै ।
 चिच्छेद समरे द्रौणिर्दर्शयन्पाणिलाघवम् ।

एतस्मिन्नन्तरे भीमो दृढमादाय कार्मुकम् ।
 द्रौणिं विव्याध विशिखै स्सयमानो वृकोदर ।
 ततो द्रौणिर्महाराज भीमसेनस्य सारथिम् । [80]
 ललाटे दारयामास शरेणानतपर्वणा ।
 सोऽतिविद्धो बलवता द्रोणपुत्रेण सारथि ।
 व्यामोहमगमद्राजन्नशमीनुत्सृज्य वाजिनाम् ।
 ततोऽथा प्राद्रवस्तूर्णं मोहिते रथसारथी ।
 भीमसेनस्य राजेन्द्र पश्यता सर्वधन्विनाम् । [85]
 त इष्ट्वा प्रदुर्तरैश्चैरपकृष्ट रणाजिरात् ।

25

After 7 173 56^{ab}, N (Ks missing) ins

गन्धमादनविन्ध्यौ च कृत्वा वशध्वजौ हर ।
 पृथ्वीं ससागरवना रथ कृत्वा तु शकर ।
 अक्षं कृत्वा तु नागेन्द्र शेष नाग त्रिलोचन ।
 चक्र कृत्वा तु चन्द्राक्षौ देवदेव पिनाकधृक् ।
 अणी कृत्वा लपत्र च पुष्पदन्त च ग्र्यम्यक । [5]
 यूप कृत्वा च मलयमवनाह च तक्षकम् ।
 योक्त्राङ्गानि च चत्वारि कृत्वा शर्व प्रतापवान् ।

मापततीमचितयन् — (L 57) D1 -वधे प्रेम्पुर् — (L 58) Ds मुमोच (for अमुञ्चत्) — (L 59) Dn2 om from द्रोणे up to परम् (in line 60) Ks D1 महारथ, Dc1 Ds महारणे (for महद्रणे) — (L 60) Ds शक्रा-
 नुषमिवावत (for the post. half) — (L 63) Ds -वर्षाणि (for जालानि) — (L 64) Dn1 Ds न शक्रोत् Dn2 Ds T1 न शक्रोत् (Ds 'क्रोति' विमर्षितु (for the post half) — (L 65) Ks तदा, Ds ततो (for तथा) — (L 66) Ds कर्मारमात्रितान्क्रुद्ध (for the prior half) — (L 67) B1-s. s अतरीक्षे Ds विविधैस् (for विशि षैस्) — (L 68) Ds द्रोणसुतस् — (L 71) Ds शरवर्ष (for 'वृष्टि' Ds प्रथम्य तां (for निवार्य ताम्) — (L 73) Ks Dn2 T1 न (for तु) Ds पराच्छिनत् (for 'मिनत्) Ds सख्ये राजन्ममाविनोत् (for the post half) — Ks om. line 74 — (L 74) Ds गदां गृह्य वृकोदर (for the post. half) — (L 77) B1 s Dn1 Ds दशभिर् (for समरे) — B2 reads line 79 on marg — (L 79) Ds दशभिर् (for विशिखै) Ds नारायैश्चत्सयन्निव (for the post. half) — (L 80) Ds महाबायो (for 'राज) — (L 81) Ds ललाटेभ्यहनचूर्ण

(for the prior half) Dn1 शरार्णा नतपर्वणा, Ds शरेण नतपर्वणा (for the post. half) — (L 83) After the prior half of line 83, Dn2 ins

तां न रथ्य रणे वीरो द्रोणपुत्रो युधां मति ।

— After the above, Dn2 reads the post. half of line 86 — (L 86) Ds तद् (for त) Ds रणाजिरे Ds अपनीत महारथ (for the post half)

25

Ds om line 1 — (L 1) S K1-s वशद्वय, Ds 'वरो, D1 वश्यध्वजौ (for वंश) — (L 2) D4-s पृथिवी (for पृथ्वी स-) S1 Ks Dn2 Ds 4-s च (for तु) — (L 3) D1 अल (for अक्ष) D2 s 1 1 8 च (for तु) K4 B2-s Dn2 Ds 6 शेष नाम, B1 s Dn1 D1 1 8 शेष (Ds 'ख)नाग (for शेष नाग) — (L 4) Ds s 1 8 च (for तु) S1 Ks s Dn2 D1 आपी, S2 (for 'धृक्) — (L 5) S1 Ks s Dn2 D1 आपी, S2 वाणी, B2 वृणी, Ds s अणि, Ds lacuna, D1 s तूणी (for अणा) D2 [प]व शैव च, Ds [व]लपर्ण तु (for 'व च) K1 अभक, B2 शकर (for ग्र्यम्यक) — (L

वेदान्कृत्वाय चतुरश्रतुरोऽश्वान्महेश्वर ।
 उपवेदान्खलीनांश्च कृत्वा लोकत्रयेश्वर ।
 गायत्रीं प्रग्रह कृत्वा सावित्रीं च महेश्वर । [10]
 कृत्वोकार प्रतोदं च ग्रहमाण चैव सारथिम् ।
 गाण्डीव मन्दर कृत्वा गुण कृत्वा च वासुकिम् ।
 विष्णु शरोत्तम कृत्वा शल्यमार्गि तथैव च ।
 वायु कृत्वाय वाजाभ्या पुह्ले चैवस्वत यमम् ।

विद्युत्कृत्वाय निश्राण मेरु कृत्वाय चै ध्वजम् । [15]
 आरुह्य स रथं दिव्य सर्वदेवमय शिव ।
 त्रिपुरस्य वधार्थाय न्याणु प्रहरता वर ।
 असुराणामन्तकर श्रीमानतुलविक्रम ।
 स्तूयमान सुरं पार्थ ऋषिभिश्च तपोधनै ।
 स्थान माहेश्वर कृत्वा दिव्यमप्रतिम प्रभुम् । [20]

6) B₂ (marg) १ ५ D₀₁ (marg) D₈-१ युग (for यूप)
 K₁ १ ५ B₁-१ D₀₁ D_n D₈ तु, B₁ [अ]थ (for च)
 § K₁ १ D₁ अविनाह, D₈ अथो नाह, D₁ १ अपि नाह
 (for अवनाह), D₁ विनाह तव तक्षक (for the post
 half) — (L 7) D₁ १ १ १ योवप्राण्यगानि, D₁
 पुण्योक्तांगानि, D₈ यक्षांगानि च (for योवप्राण्यगानि च)
 K₂ ५ B₁ १ ५ D_n १ D₈ सत्त्वानि, B₁ D₀₁ (before
 corr) D_n १ सर्वाणि, B₁ भूतानि, D₀₁ (by corr)
 सार्पाणि, D₈ पद् चापि (for चत्वारि), D₁ ५ कृत्वा सर्व,
 D₁ १ १ १ सर्व कृत्वा (for कृत्वा शर्व) — (L 8)
 B₃ ५ D₈ तु, D₂ तु, D₁ १ १ १ च (for [अ]थ)
 K₁ चत्वारश्च (for चतु) D₈ वेदान्कृत्वा चतुरगांश्च (for
 the prior half) K₁ B₆ D₂ चतुरश्वान्, D₈ रश्च
 (for रजेश्वान्) — K₂ D₂ om (hapl) lines 9-10
 — (L 9) K₁ D₁ खलीनां च, B₂ (marg as above)
 मुनीनां च, D₁ १ १ १ खलीन च, D₈ नानि (for नान्श्व)
 D₁ १ लोकं, D₈ लोके (for लोक) K₁ १ D₁ ५-१ महेश्वर
 (for अये) — K₂ om (hapl) line 10 — (L
 10) B₂ नरेश्वर (for महेश्वर) — (L 11) § D₁ म

ह्यण (for ग्रहमाण) D₈ चापि (for चैव) — (L 12)
 § K₁ १ D₁ गाण्डीव, D₁ १ १ गांजी (D₁ जि) च (for
 गाण्डीव) D₈ धनुष (for मन्दर) K₁ B₃-१ D₀₁ D_n
 D₂ तु (for च) — (L 13) K₁ शरोत्तर (for न)
 — (L 14) D₈ त्वाष्ट्र (for वायु) B₂ D₀₁ D_n D₂
 तु, D₁ १ १ १ च (for [अ]थ) K₁ पत्राणि (for वा
 जाभ्या) K₁ मुख (for पुह्ले) — (L 15) B₁ ५
 D_n १ [अ]थ (D_n १ तु) निर्याण, B₃ तु निश्राण, D₂ ५-१
 परिश्राण (for [अ]थ निश्राण) § K₁-१ D₁ विष्य कृत्वा च
 विश्यामे, D₈ विद्युत् चैव निश्राण (for the prior half)
 § K₁ १ D₁ ५ च, B₃ D₂ तु (for [अ]थ) — (L 16)
 D₈ देव (for दिव्य) D₁ १ १ १ आरुह्य रथ देव (D₈
 तूर्ण) (for the prior half) B₁ वेदमय, B₁ देवमय
 (for य) D₂ ५ १ १ शुभ (for शिव) — (L 18)
 D₁ १ शक्तिकर (for अन्तकर) — (L 19) D₀₁ D_n
 D₈ मुनिभिश्च (for ऋषि) — (L 20) § K₁ १ D_n
 D₅ १ महेश्वर (§ D₂ र) K₂ ५ D_n १ १ १ विभु,
 D₈ भुवि (for प्रभु)

CRITICAL NOTES AND CORRECTIONS

1

9 °) ससाय Cd मशोच्येति पाठश्चिन्त्य

27 °) स्वाधर्षा, obviously सु+आधर्षा 'well assail able', because the lion of the mountain-cave is killed. Though the reading is documented by a small minority of MSS (K1.4 B1.4.5 D1.5 D3.4) it is suggested by सुधर्षा of D3 G1 M and supported by Cd

29 °) द्रष्टुनामौ This periphrasis is apparently an idiomatic expression, in which *drasṭum* does not mean 'to see' but 'for being seen'

49 °) तत्त्वण्ड पूर्यानास 'filled up the gap' laid open (*apāvṛta*) by the fall of Bhīṣma. The phrase recurs in 7 42 6° Cf also 7 101 38° तत्त्वण्ड पित्र्य-नाविशत्

2

25 °) नागकक्ष्या Usually the expression means elephant-girdle. Monier-Williams renders (see under हस्ति) the word as 'lion' or 'tiger', with which view E W Hopkins (*Position of the Ruling Caste in Ancient India* in *JAOS*, xiii, 1888, p 245) agrees For this sign on Karna's banner see 7 6 9°, 80 12°, 8 7 7^d etc —^b) The *o l* to जैत्र च मे are obviously meant to regularise a defective Vārtam Pāda, just as *S o l* to दास्याम्यह in 22^d is meant to rectify a defective Śālini Pāda. Such attempts at modification *metri causa*, especially in Tristubh-Jagati verses, are numerous and need not be specified further

29 °) वीरकांस्य By this word is generally meant 'garland (Dev माला) used in Svayamvara' as in 1 176 30^{ab} where the qualifying adjective काञ्चन corresponds to हेम here The Śāradā MS of Devabodha's commentary (ed. Dandekar, p 106) on 1 176 30, however, adds on the margin वीरकांस्य स्वयंवराय मालास्थापन मानन, if this is accepted, it would explain both पूर्ण and काञ्चन in the present passage Secondly, the word would mean an auspicious

garland betokening victory, as in 7 87 62^a, but in the present passage, in view of माला in the next line, this sense would not be suitable V Pisanī (*Vāl*, ii, p 22) refers to the Ādi parvan passage and gives 'crown' as the meaning of the word, but there is nothing to support his interpretation — The sight of Kanyā as *prāyātrika* is considered auspicious by the Smṛtis The idea recurs in a similar context in 7 58 20°, 87 63^d — The large crop of variants for this line shows that the real purport was missed Even Devabodha (on 7 87 62^a) explains वीरकांस्य as वीरपेय मद्य, अवविशेय, against what he himself says elsewhere !

3

The incident of Bhīṣma-Karna interview occurs briefly also in 6 117

23 °) दृष्टिहर सुधोर Cf चक्षुर्हण वीर in 7 124 22°, तेजोहर दृष्टिविप सुधोर in 5 16 26°

5

3 °) अथपति Cd अनुपति (sic) प्रधानस्वामी, Ca अथपति प्रधानस्वामी

8 °) न *ऋते Our emendation consists merely of the restoration of hiatus which various groups of MSS attempt to avoid Similar examples of hiatus are not rare, cf च ऋचिकः 1 1 40°, अस्य ऋत्विज 1 33 18^b, ऋषिश्च ऋषिपुत्रश्च 1 76 18°, राजेन्द्र ऋषयश्च 5 149 29^{cd}, etc — For other such emendations in this book to restore hiatus see 7 13 35^d, 43 10^b, 47 27^a, 137 23^d

17 °) शुक्राक्षिरसदर्शनात् दर्शन (at the end of a compound) = aspect or appearance. Cf नारदादेव-दर्शनात् 1 2 98^b, बहुगन्धर्वदर्शना 5 114 3^b Dev strangely explains दर्शनाद्वीनिशास्त्रात्

24 °) भवन्नेत्रा Cd भवन्नेत्रा इति प्रायशः पाठ Cf 7 74 37°

30 °) Read विस्फारयन्

40 °) Cd सुभगानतिरितैः सौभाग्यवतीनृत्यैः । सुभयानतिरितैः रिति प्रायशः पठन्ति

6

4-5 Krtavarman, a Vṛṣṇi prince, son of Hṛdika, joined Duryodhana with an Akṣauhini of troops (5 19 17), as also did the Kāmbhoja Sudakṣiṇa (5 19 21)

15 It is curious that the Krañcika-Vyūha of the Pāṇdavas is arranged by Yudhiṣṭhira, and not by Dhr̥ṣṭadyumna, the commanding officer (Senāpati), as is done correspondingly and rightly by Drona. Though the official commander, Dhr̥ṣṭadyumna is neither the chief leader nor director of the fight. On Vyūhas generally see Hopkins, *op cit*, p 212

42 °) अलातचक्रवत् Cf 7 95 25°

7

17 °) गाव शीतार्द्रिता इव = 134 25^d Cf 130 6^{cd}

25 °) Śaibyātmaja is possibly Auśinara Śaibya (7 9 65), grandson of Śibi Auśinara mentioned in 7 118 30. In that case, who is Śibi also mentioned here (S variant Śaibya), as also in 7 15 32 (S variant Śala) and in 7 130 14 (v l Śaibya). This Śaibya Auśinara, who sided with Yudhiṣṭhira and attacked Drona, is probably to be distinguished from Śaibya Govāsana (7 70 38, 6 17 20 and notes thereon) fighting in the army of Duryodhana — A Kāṣṭhīpati, who was an ally of Yudhiṣṭhira (7 7 28), is mentioned in 5 49 38, and his horses described in 7 22 31, but he should be distinguished from the Kāṣṭhīrāja whose son was attacked by Dhr̥ṣṭadyumna (7 9 56), Kāṣṭhī mentioned in 9 2 17 among the allies of Duryodhana, as well as from Kāṣṭhī Abhibhū (6 89 12, 7 22 19, 34, 70 38), or simply Kāṣṭhī (7 24 43, 5 168 21)

8

7 °) अस्त्रं चतुर्विधं Dev explains युक्तायुक्तं करयुक्तम् अस्त्रयुक्तं चेति, Arj युक्तायुक्तम् अयुक्तम् अवयुक्तम् अन्तयुक्तम्. But in Udyoga अस्त्र (5 30 10) and धनुर्वेद (5 165 3, 193 57) are described as *catuṣpād*, the four parts of the science of archery being described there by Dev as मन्त्रोपचारमोक्षसहस्राक्षत्वारं पादाः — °) Cd reads इवाप्तधर

8 °) वैद्यप्रपरिवारण The epic war-chariot, like

its Vedic forerunner, appears to have been provided with a kind of guard or fence ring (*varūtha*) to prevent warriors from falling down when engaged in action. The description suggests that the fence-ring was covered with or made up of tough leather like the skin of tiger or elephant Cf व्याघ्रचर्मपरी वारा वृताश्च द्वीपिचर्मभि 5 152 6^{cd} See ABORI xxvi, 1945, pp 286-87. The expression is very often used, as in 5 81 18, 138 21, 179 10, etc

21 °) = (var) 31^{ab}

9

8 °) वाशितामगमे Cf 7 117 20, 31, 134 47, 152 15 etc

38 °) महारथममाख्यातं = 106.3°, *ममाख्यातौ 105.26° Cf 8 23 37°

39 °) Note the peculiar double crasis in एवोप-सृत्य, similar instances in तपसोऽग्र्यम् 1 170 14, ततो-दकाश्रमे 5 187 25, अप्परोवसा 6 7 30, हतोऽङ्गु- 12 92 17, ततोऽपदिष्ट 12 124 29 — °) Dhr̥ṣṭaketu son of Śiṣupāla, deserted the Cedis and alone joined the Pāṇdavas, just as Yuyutsu, son of Dhr̥tarāṣṭra and a Vaiśyā, alone went over to the Pāṇdavas (7 22. 27). Dhr̥ṣṭaketu is mentioned as a Mahāratha (5 168 8) and referred to as Śiṣupāla in 5 49 41, 7 34 5, 101 22, 28 etc

51 °) अनादृष्टि 'superior to any check' The ŚK reading अनादृष्टि makes no sense

64 °) संस्थानुचारिणु P W takes this as a wrong form for सन्स्थानुचारिणु 'along with movables and immovables' Dev on 1 179 11 (संस्थानचारिणु) explains the phrase as मरणधर्मेषु. In 3 207. 12 the reading is सन्स्थानचारिणु (v l सन्स्थानु, सन्स्थानु) 'But the reading given by us is well documented, among other MSS by Ś and most K.

10

10 °) अवहत् Dev takes it in the sense of आवहत् (=कद्वान्), which is actually the B variant. आ + √वह् = to bring home a bride in 5 145 18. See on this word, ABORI, xxvi, 1945, p 213.

18 °) अवशक Ś Br appears to use this word to signify 'excrement of a horse'! Here it seems

to mean a particular (disgusting?) tribe of Śakas who were horse riders (cf. अश्वपुरुष in 6 1 7)

25 ^d) चागमद् Ca d read अगम (= अवतवानह) which is not well supported by MSS and remark आगनादिनि पाठश्चिन्त्य

11

22 ^d) एकाग्रनग्न According to commentators एकाग्रन = 'sole object' of thought signifies the way of death Dev Arj explain एक मरामेवायन मार्गो यस्य This meaning would suit the word in 8 29 31

13

8-18 The elaborate likening of a battle-field of slaughter to a river or sea is a bizarre epic simile, which occurs frequently in this Book, e g, 7 15 42-43, 19 60-61, 20 31-37, 48 49-50, 68 47, 74 51-53, 83 29-30, 89 11-15, 95 2-4, 113 15, 131 119-23, 162 15-16, etc

12 ^e) गरीरमवाङ्मया The dead bodies wallowing in blood are compared to Śrngātas floating in water The Śrngāta, (called Śinghārā or Śingādā in most North Indian languages, and Pāṇi phal 'water fruit' in Bengali) designates an aquatic plant (Trapa bispinosa), but the comparison here is to its turbinate triangular nut of blackish brown colour and ligneous texture (hence the appropriateness of the expression गरु) The S reading 'मवाङ्मया' 'assemblage' is a colourless *tert fac*, which does not explain गरु satisfactorily, although गरीरमवाङ्मया occurs with v l in a similar context in 7 20 36^e, 48 49^e, the word मवाङ्मया, corresponding to मवाष in 7 13 18^e or सदान (N v l) in 48 49^e It is noteworthy, however, that मवाङ्मया is another name of the aquatic plant Trapa bispinosa

15 ^b) प्राणिवाणिजमेविना The meaning is not clear, although the reading is more or less certain The v l 'वारिज' is facile and weak. According to Monier-Williams वारिज = submarine fire, but the difficulty is that the sea is supposed to contain submarine fire, and not a river If, however, we take वारिज in the ordinary sense of a merchant, we can say that the creatures (grdhra, śṛgāla etc), which roam about in the battle-field, are likened to merchants who

trade in corpses The fact that these creatures are mentioned again in 16^e need not present a serious objection, for jhaṇa is repeated in 13^b and 16^b

29 ^d) लट्ठयन् Recurs in 7 28 6^e This peculiar (Prakritic) root *lat* (or caus *lāṭ*) 'to toss' or 'to throw' is, as variants in both places show, obviously not relished It is, however, recognised in the Dhātupāṭha, although not listed in Whitney's *Roots*

45 पौरव Mentioned as a Mahāratha in the army of Duryodhana in 5 164 19-20 He is perhaps the same as Paurava Brhatksatra (King of Anga) mentioned in 7 31 63 (S v l Naisadha), although the name is given as Vrddhaksatra in 7 171 56, 172 9 He appears to have been slain by Aśvatthāman (7 171 64) He should be distinguished from the Śaundhrya Vrddhaksatra, father of Jayadratha (7 121 17), and Kekaya Brhatksatra (7 22 17, 82 1), slain by Drona (7 101 5, 22)

50 ^c) Śarāvāra or Śarāvāraṇa (7 13 66, 6 86 36) = 'arrow-guard' or shield Dev चम, but कवच in 7 171 50, Hopkins, *op cit*, p 304

57 ^a) बहिणमहावाज The Carman (shield) was, like an arrow, amply feathered (महावाज) with peacock plumes (बहिण) as an ornamentation As the epithet applies normally to an arrow, ŚK reading, perhaps perceiving the incongruity, altogether omits *cāja* (= feather of an arrow) and changes it to बहि, बहावतन 'covered with peacock feather'

59 ^b) The expression प्रवेरित 'cast away, hurled' is already authenticated by its use in 1 17 23, 68 73, 5 173 5, as well as in 7 2 15 (प्रवेरयन्), 140 32, 142 8 The variants show that it was considered an unusual word, probably formed irregularly as प्र + अव + इरित See PW and notes on Udyoga p 737 and ABORI, xxvi, 1945, pp 289-90

61 ^a) बृद्धसूत्रमय दायार Refers to Jayadratha

80 ^e) आर्तायनि = Śalya, son of Rāyana A curious etymology of the name is given in 8 23 44

14

23 ^d) पुष्टिताविव किशुकौ A simile often repeated 6 43 13^d, 7 47 4^d, 71 17^d, (var) 83 20^d, (var) 99 10^d, 111 22^d, 137 9^d, etc

15

7 ^a) Śatānika, son of Nakula, should be distinguished from Śatānika, younger brother of Virāta (7 20 20, 4 30 10). The latter, curiously enough, is said to have been slain by Bhīṣma in 6 113 24, but he meets with death again at the hands of Drona in 7 20 22 and of Śalya in 7 142 27!

32, 37 Vyāghradatta Pāñcālyā, who is mentioned as a warrior in the army of Yudhishthira in 5 168 18, is slain here by Drona. He should be distinguished from Vyāghradatta, son of the Magadha king, in the army of Duryodhana, who is slain by Sātyaki (7 81 14, 82 32). — Sinhasena, the Pāndava warrior, killed here by Drona, may or may not be the same as Pāñcāla Sinhasena, son of Gopati, whose horses are described in 7 22 43. There is another Sinhasena who fought with Karna (8 40 46).

16

2 ^a) अवहार, a regular term for cessation of fight, 5 183 27^a, 7 32 3^a

19 ^a) सुष्टिकेर Ksemendra gives the name as सुष्टिक — ^a) Suśarman, king of the Trigartas, was evidently not killed by Arjuna in 6 100 1 (see notes thereon), and perhaps he survived among the Sathāptakas until he was killed by Arjuna in 9 26 43. His brothers are mentioned in 7 17 20, but no brother of Suśarman appears with the name of Śatānika, as Jacobi supposes. Prasthala appears to be a clan of the Trigartas, in 8 30 391^a. N reads Prasthala among people of blamable behaviour.

20 ^a) माचेह्न In spite of confusing variants this seems to be the most acceptable form of the name. See v l on the word in 8 4 47^a and the editor's notes thereon, p 678. — Ksemendra has ललित for ललित्य, also विगवरान for विगत.

29-36 The oath taking of the Sathāptakas may be compared to that of Arjuna in 7 51 24-37

32 ^a) The Smṛti injunctions clearly forbid cohabitation with a woman in menstruation (rajasvalā), hence the qualification मोहात्, which word the

Varāha purāṇa (ed Venkatesvara Press, 142 41) also employs in a similar context. But the period (ritu lā'ā) is extended usually to 16 days, of which the first four days are to be avoided (Manu 3 45-46). This view is apparently accepted by S read ing, and the Ritukāla in this extended sense is employed in 7 55 28^a. — ^c) आढमगनिवाना People who assemble at a funeral ceremony and partake of food are deprecated, e g in Padma purāṇa (ASS ed, Ādikāṇḍa 56 11 = Kūrma purāṇa 1 17 11^b-12^a, Candesvara's Grhasṭha ratnālāra, p 344). Da appears to take मगनि in the sense of sangama (sexual intercourse), hence the v l आढमगनिव Dev, however, curiously explains in his commentary अह त्वर्थ करोमि त्वमपि मर्थ भविष्यमीनि हृतसमयाना

34 ^b) The occurrence of the word होरा, which is sought to be replaced in BS by the lect fac मात्र, is interesting, but the sense is obscure. Usually, होरा (Greek hōrā, an hour) means the rising of a zodiacal sign at a particular time or its resulting effect, but this meaning is here incompatible, unless the sense intended is 'ignoring the particular zodiacal sign'. Is it possible that it has been used here as equivalent to Greek hēlios and signifies the sun?

38 ^a) अपदान्तर = तत्क्षण (Dev)

44 Satyajit is mentioned as a son of Drupada in 5 168 22. He is slain by Drona in 7 20 16

17

19 ^a) हस्तावाप 'hand-guard' should be distinguished from हस्तवाप (in 5 23 21) 'hand throw' (Dev सुष्टि), which signifies shooting of several arrows at once. The word recurs in 7 78 28^b, 96 34^a = 140 28^a, 99 24^b, 137 28^a, 145 42^a etc. See Hopkins, op cit, p 262, 273

31 ^c) कृत्वा मृत्यु निवर्तन 'making death the (cause of) retreat' (निवर्तन = निवर्तनहेतु), or 'making retreat (equivalent to) death', i e, desisting from fighting only in death. Dev (on 6 53 2) explains स्वस्य परस्य वा मृत्युरेव निवर्तक. The phrase recurs in 7 127 20^b, 171 39^a

18

10 ^a) The spelling मृकुटी or मृकुटि, which occurs

also in 5 103 36, appears to be well documented here.

11 ^a) त्वाष्ट्रम् Mentioned again in 132 29, along with Vāruṇa, Yāmya, Āgneya and Sāvitra weapons in 163 28, along with Aindra, Pāśupata, Vāyavya and Vāruṇa

22 ^b) भावगोष्ठाय This is one of the instances of irregular epic Viśarjanīya Saṁdhi of as + ā resulting in o, as in रजोऽमील 7 74 52 Such Saṁdhis with the word ātman (or Ved tmanī) (e.g. मोऽत्मान 5 149 42, मूर्छान्तिनोऽत्मान 7 153 12) are common enough, but we have also राजोऽष्टा 1 168 21, तनोऽश्वमेधि 1 2 66, मोऽस्तीको 1 49 17, यौवन-गोऽसुवे 1 71 22, तल्लघानमुचोऽङ्गुलान् 1 218 14, सन्तोऽश्रमवामिना 5 164 6 (no v l)

35 ^c) आक्रीड इव रुद्रस्य Cf रुद्रस्याक्रीडमकाश 7 100 39^c

19

6, 13 Some of the warriors mentioned here are not known elsewhere, hence the large number of variants with regard to the forms of these names. By Naisadha is perhaps meant Naisadha Brhatkṣatra mentioned above (note on 7 13 45). Karakarsa is mentioned in 5 49 43 as following Śarabha, brother of the Cedi king, in 6 80 31 he is a Pāṇḍava warrior who rescued Cekitāna!

7 ^d) ह्यमपद If they are the same people as ह्यममाग mentioned in 6 10 68, then the BS reading ह्यमपथ would be preferable

35 ^d) मरिच्य N does not approve of this S transference of fem i to ī-stem. But this is not unusual in the epics, e.g., शस्त्र्य (weapon) 5 139 40, 7 138 18, द्रक्ती 5 152 3, आयनी 5 39 7, 7 134 56, मृनी Rām 5 15 33, etc

20

35 ^d) मानगोपितकर्तृमा One of the frequent epic descriptive phrases, e.g., 6 50 94^b, 162 15^d 164 82, 9 14 17^b, 11 16 55^d, etc

40 ^b) प्रमिन्न इव कुञ्जर = 7 21 4^b (acc sing) = 7 38 28^b = 9 56 59^d Cf 7 9 8^a, 68 52^b

43 Curiously enough, we are told that Vasu dāna was killed later by Drona (7 164 84). G1 M perhaps perceived this incongruity and changed the reading accordingly

46 ^b) The S reading क्तिन्व, accepted in our text as an epithet of Yudhisṭhira, is interesting. N seeks to avoid this blunt reference to the king's addiction to gambling, but Dev supports S reading, which does not want to mince matters

21

27 ^c) काका इव महानाग Dev reads कोका and explains it as विपीलिका । महानाग महासर्प ॥ अथवा कोका वृका, महानाग महागज Arj agrees

22

19 Abhibhū is the proper name, see 7 61 40, 70 38. Hence the reading अभिभू in 7 22 34 would appear preferable, but Abhibhū is the name of Kāśya and not of his son

21 Sutasoma, whose origin is described, was the son of Bhīma (Pārtha) and Draupadī, just as Prati vīndhya of the previous stanza was the son of Yudhisṭhira and Draupadī. The other three sons of Draupadī by the Pāṇḍavas are mentioned in 23-25

27 ^c) The K reading महाकर्का (for महाकाया), supported by Cd, is a notable variant, for कर्क means 'a white horse', as in 7 107 26. Both Amarakośa and Abhidhāna cintāmaṇi mention कर्क as the synonym of a white horse

29 Sørensen suggests that Saucitti is the patronymic of Satyadhṛta mentioned in 5 168 17, but this is not borne out by 6 89 12, 7 22 29, 32, 34, 48 (Satyadhṛta Kṣaṁi), where they appear as names of separate warriors

46 ^a) Dev मदका श्वेतखुरा Cf. मदकारा in 58^a

51 Śaibya Citraratha should be distinguished from (Pāñcāla) Citraratha, brother of Virāta, mentioned in 7 98 37, as well as from Śaibya Auśinara

53 ^c) पटश्चरहन्तार Cf 7 24 32^c The word पटश्चर, literally meaning a thief or robber, probably denotes a people here

58 ^b) शरदण्डानुदण्डजा The S reading शरदण्ड

(काण्ड)निमा ह्या merely repeats 46^b, and adopts here the reading दण्डधार of 46^d (for दण्डकेतु) If the expression, as Ca d imply, indicates horses of different regions (Cv = शवित्रेपोद्धवा), then शरदण्ड and अनुदण्ड would be names of different countries. We know nothing of Anudanda, but Saradanda was the name of a country belonging to Śālva in Madhyadeśa (Kāśikā on Pāṇini IV 1 173). Nilakantha reads शरदण्डानुदण्डव and explains शरदण्ड अग्रकाण्ड इव अनुदण्डि पृष्ठवंशो येषां, मितगौरवृष्टा इत्ययं. This is ingenious, but अनुदण्डि in this sense is not recorded independently anywhere, and appears to be a facile invention of the commentator.

24

22 ^b) In 7 19 6 the form of the name is Bhūta-varman, which is given by S reading here Sabhā-pati is not a designation but the proper name of a warrior, who is mentioned again in S 65 28 as fighting against Arjuna.

48 ^b) Note the Ś reading खजाका. The खज, खजक or खजाका is a churning stick, possibly some kind of weapon is meant here. See Critical Notes on Karnaparvan 8 8 41^a. Unless there is some technical significance, the traditional शस्त्रा is perhaps as little an actual weapon in warfare as खजाका.

26

6 ^a) Dev Arj मह सोढा, पचायच्.

8 ^b) Dev Arj विमित्त गवित्त in the old sense.

28

6 ^b) शरवाप, lit 'throwing of arrows'. The वल परिवाप or परिवार shows that its meaning was considered uncertain. Recurs in I 180 12 apparently in the sense of a bow, but here (as in 7 105 31, 163 18), in view of the word धनु or शरमन in immediate context, it should mean a quiver.

39 Note that several lines are inserted here by the Bombay and Kumbhakoum editions, which are given by none of our MSS.

29

19 ^b) मयचिह्निका Nilakantha's reading चिह्निका

(= tiger) is given only by B₁, but व्याघ्र is already mentioned in the same line.

38 ^d) वरमोकमिव पद्मगा. A frequently employed simile to indicate the sharp piercing of an arrow, 7 111 15^d, 114 7^d, 117 7^d, 140 29^d, etc. Also 6 112 118^d.

40 ^a) Citrasālā ed reads तदाश्व-, but अश्व has no relevance among beasts of prey. Cf अस्त्रगालवायमा 48 47^a. — ^d) आयोध = आयोधन 'battle field', loss of final syllable *metri causa*.

31

36 ^b) विभीना = विगतभया (Dev), apparently भीत = मय.

35

21 ^d) शलमा इव पावक. A stock epic simile, e.g., 8 17 104^d, 11 25 line 3 of 63*.

23-25 For explanation of the weapons mentioned here (and in 7 37 22, 87 15, 153 21-23, 154 14, 162 40-41 etc.), see Hopkins, *op cit*, p 269^f, and for the various parts of the chariot mentioned in 31-32 (and also in 37 5-6, 10 18, 43 16-17, 65 28, 88 9-10, 97 21-22 etc.), see the same work, p 249, 340-42.

27 ^c) पञ्चास्थैरिव पन्नगे. The arrows with five points are obviously compared to five headed snakes. Cf 7 115 2^d. Rām (Bom ed 5 38 25^{od}) क कीटनि सरोषेण पद्मवक्त्रेण भोगिना. The earliest known representation of the five headed Nāga is to be found in the Barhut reliefs (2nd century B C).

44 ^{a^b}) = (var) 15 5^{a^b}

36

29 There are various Kuru warriors bearing the name Susena. The present Susena, with the qualifying description *dirgha locana* or *dirgha netra*, is probably not the son of Karna, of whom more is said in Book 8, but son of Dhritarāstra, who fights with Bhīma (7 102 94). — Both Susena and Kundabhedī are not killed here but merely struck down. For निहत or अवधीत in this sense, see 6 75 19, 7 102 94, 132 16.

35 ^a) मृगा मिहार्दिना इव = 9 18 3^d See note on 7 7 17^d above

38

30 ^b) ह्रक The reading is documented in G1 Ms-3, although the word in the sense of a musical instrument is not found in any lexicon. The *r l* ह्रक and ह्रक (the last having given rise to the Vulgate कक, a more well known word!) are perhaps scribal mislections. The reading adopted in 6 95 41^b is कक (supported by Cd), although ह्रक is given there by S.

42

17 ^b) मोचरायुधिमिराब्दशेषे नद Dev (with reference to elephants) Cf 7 18 30^a मोचरायुधिन, where Dev gives the same explanation.

44

9 Rukmaratha here is the son of Śalya. The expression is used as an epithet of Drona (7 7 30, 91 12 etc.) because of his golden chariot (7 8 19, 145 2, 164 68), as well as of Virāt (5 27 18), but it is also the name of some princely warriors in 7 87 19.

45

21, 23 Krāthaputra is mentioned in 5 4 16 as one of the princes to whom Pandavas should send messengers. Perhaps he has nothing to do with Vṛskrāthā (7 19 13) or Krāthā (7 96 10), or Krāthā, son of Dhṛtarāstra, killed by Bhīma (8 35 7, 15) or Krāthi (7 131 86). Uncertainty regarding these names naturally gives rise to strange variants.

47

17 ^b) Note the S reading वृग 'manly, vigorous', accepted in our text, for the rather colourless रणे of N. This Vedic epithet is applied *par excellence* to Karna by S also in 7 2 2^d, 122 30^d, 150 71^d, 155 22^d, 24^d, 157 4^c. But N has वृष (for Karna) in 7 108 20^b (S रणे), 120 73^c (only in some N), 150 71^d, 155 22^d, 24^d, 157 4^c, 6 117 1^b, etc., वृष in 7 112 15^d. It would be better to adopt the

S reading वृष (for N वृष) uniformly throughout, as it should be in 7 114 77^d, unless the MSS indication is definitely otherwise.

39 ^a) The general sense of the stanza is that Abhimanyu in the battle field appeared as if imitating Vāsudeva Kṛṣṇa, जनार्दन इवापर (7 48 1). The S reading वासुदेवानुक्ति (for वासुमद्रानु) seems to be a conscious emendation, which appears to have spread into B and D, Ś K1 & D1 read as in text and keep up the Yamaka with क्षणमुमद्र of the previous line. Devabodha explains वासुमद्रो वासुदेव. The fact that B S and some N MSS change the expression क्षणमुमद्र appears to indicate that it is a *lect diff*, the sense of which was frankly obscure, and this change involved necessary alteration of वासुमद्रानु into वासुदेवानु in the next line. S goes to the length of changing the entire aspect of Pāda ^c into a Varmasāstha Pāda. If we take क्षण here to mean 'night', as it normally does, then क्षणदा + मुमद्र or क्षणदासु मद्र does not make any sense suitable to the context. Is it possible to take क्षण as an adverb (like *nyā dā*, *sarvādā*) meaning 'for the moment'? In the battle field the excellent (मुमद्र) Abhimanyu, with Cakra in his hand (चक्रपाणि) appeared (वमौ) for the moment (क्षण) as if imitating Vāsubhadra with his Cakra.

48

1 ^a) स्वमानन्दिकर S reading स्वमुनन्दि is obviously meant for regularization. In स्वसा the fem *r*-stem is transferred to *ā* stem, as in 6 112 3^b मृत्योर्वोरामिव स्वसा. Similar use in Rāmāyaṇa 7 12 2. Such transfer of *r* stem we find in Pali (Geiger, sec 91) and Buddhist Hybrid Sanskrit (Grammar, sec 13 3, 7). For -नन्विर, cf माटीनन्विकेण 5 49 30^d.

2 ^b) उद्यतारिवरायुध उद्यतासि* would be a tempting emendation, but अरिन् = discus.

7 ^b) कालदेव It is noteworthy that Śakuni, son of Subala, king of Gāndhāra, is said here to belong to the Kalakeya tribe of Asuras who were slaughtered by Arjuna (7 49 16, 103 39). S with some B D MSS finds the reading incongruous and entirely effaces it. Kṣemendra paraphrases सुबलस्यासुरज वीर कालिदेव उषान स. The ब्रह्मजनात्मक people are also mentioned next by Kṣemendra.

20 ^{ab}) भूतानि अन्नरिक्षे N wants to avoid hiatus between Pādas by a radical change

48 ^a) गान्ति This is an instance of change of conjugation from the first to the second class, which is quite common in the epics This form recurs in 5 107 9° But the regular form गायन्ति also occurs in 7 50 12^b (S गान्ति)

52 ^a) समुत्थितारुण्डकुलोपमकुल In spite of a bewildering mass of variants, the emendation is necessitated by the occurrence of the word रुण्ड (=कवन्ध occurring as a v l as well as कुणप 'corpse'), which was apparently not easily understood We read समुत्थितारुण्ड, with ā as metrical lengthening, because समुत्थितोरुण्ड, vouched for by some MSS, is inadmissible There is no such word as उरुण्ड, and o is hardly explicable as a case of metrical lengthening of a Cf उत्थितानि कवन्धानि

49

11 ^{cd}) मधुलिप्सु प्रपात Cf 7 108 10^{cd}, 5 50 26^{cd}, 5 62 27^{cd}

50

Following ŚK, Ksemendra omits, after Adhy 49, all references to the intervening episodes of Mṛtyu, Sṛūjaya and Sodaśa rājakiya Devabodha, however, comments on them

81 ^a) अभिमाद्य Anit for Set in infinitive, as in त्वं 1 41 10, 59 1, वेत्तु 1 78 5, 5 63 3, 3 34 48, छेदु Rām 2 22 14, 7 20 8

51

24-37 Cf 7 16 29-36

29 ^a) Hypermetric

32 ^a) An असविभागी who is not disposed to share equitably or charitably with others is denounced in 5 38 36, while सविभागी is praised in 7 55 26

52

Devabodha marks the end of Abhimanyu-vadha Parvan at the end of Adhy 51 (= B Adhy 73), as we have done See note on p 282

53

2 ^a) The reading अग्राय, though plausible on the authority of some MSS, is not likely आग्राय with ग्र is one of the common enough epic iterata, e.g., 5 78 2, 81 14, 82 24, 7 139 16, 145 59^a, etc

28 ^b) तथोरमि उरस् 'breast', being the seat of manly strength, here it means secondarily 'strength' itself Cf औरस = सामर्थ्य (Dev) in 7 36 20, also cf वल्मीरस in 7 164 23

37 ^{ab}) सत्येनायुधमारुणे 'I touch the weapon in oath' as a form of swearing Cf 7 53 37 For आ + √ लभ् with सत्येन see 5 85 7 = 5 172 15

39 ^a) द्यूतमिद = युद्धद्यूत, as explained by Drona in 7 98 5, 105 14-18, and 126 10 Cf प्राणदुरोटर in 7 108 4, प्राणद्यूत in 7 117 27, 135 38

54

10 ^a) स्तुपा श्वश्रानघायस्ते The S variant explains the phrase It should be construed as अनघ (voc) आयस्ते स्तुपा श्वश्रू विशोके कुरु Here श्वश्रू + अनघ = श्वश्रानघ appears to be a case of an unusual double Samidhi, which the large number of variants wants to avoid by various devices आयस्ते = distressed

Read in f n to 10, last line यदायस्ते

55

23 ^a) नैवेशिक सोपकरण गृह । नैवेशिकायेति पाठे गृहा श्रमोन्मुखाय विद्याव्रतन्माताय—Dev

35 ^b) अपविद्धा The word is often used in technical sense in such phrases as *apaviddha putra*, who in Smṛti is a son discarded by his natural parents and adopted by a stranger Here it is used in the general sense of 'forsaken' Hence the variants

56

3 ^a) दर्शया नैत्यक चक्रु Periphrastic Perfect with auxiliary separated from the verb, which S wants to regularize But cf अनुदर्शयां ततश्चक्रे (1 70 19)

57

13 ^b) विकाहा 'freedom from desire or eager-

ness', but Dev काङ्क्षान्निवेश, Nil निमन्त्रण The word occurs in Rām. (Bombay ed 5 37 27, 40) where it is explained by commentators as मन्त्रे or उपेक्षा

50 °) नग्न The reading, as against S मन्त्र, is supported by Dev Śiva is said to have slain Bhaga by plucking out his eyes (10 18 16), hence Śiva is extolled as नानेयन् 3 41 12, नानेय निपातन 3 40 57, 7 69 56^d, नगानिहन् 12 160 48

58

This interesting description of Yudhishthira's morning bath and toilet reminds one of Bāna's description of Śūdraka's bath in *Kādambarī* Ksemendra refers generally in one verse to the wholesale bath etc. of all Kauravas and Pāndavas

2 °) पाणिमन्त्रिणा, इमे पाण्डुर्या कुर्वन्त — Dev

15 °) This is one of the few references to the Saura sect in the Epic

19 °) नन्दावतान् Nil मण्डितावतानानि, but PW, which quotes this epic passage, explains it as a particular kind of diagram. Cf. Matsya purāna 243 20^d स्वस्त्रिकं वर्धमानं च नन्दावर्तं सर्वोन्मुक्त

27 °) Hypermetric S reading attempts to regularize

59

20 °) ननु (also 7 164 48^a) n, a confused fight, m. 16e Cf. ननु (n) in the same sense in 7 97 48, 120 84, 146 25, 161 47, etc

60

31 °) पराश्रय, 'putting trust or confidence' The variants show that it was an irregular or unusual expression Recurs in 2 57 18, 8 27 28 (in both cases with many v l), पराश्रय 7 158 45

61

22 °) Read नीयेन

37 °) कालस्य पश्य = 7 115 1 See notes on 5 50 58, 71 7 पश्य in this phrase is really metrically shortened form of पश्य (not of विपश्य),

for we have कालस्य पश्ये in 5 147 21^a, कालपश्य-नागत in 7 164 117

49 °) गने अपि Note how the variants attempt to avoid the hiatus But cf. गने अस्मिन् 1 41 8

63

4 °) कुनरुन् 'skulful in the handling of a sword' Dev (on Bhīṣma) स्तरुन् खड्गमुष्टीन्

66

9 °) Read वाणेश्वोररूपे

67

44 °) पनाशा Ksemendra gives the name as वनामा (in the printed ed), which is nearest to ŚK वनामा ('शा)

52 °) कृष्येव विप्रोदा दुरधिष्ठिता By Kṛtyā is meant the female deity to whom sacrifice is offered for destructive and magical purposes, or the sorceress who is invoked or created by means of sacrificial rites for such purposes Cf 7 69 61 The Śakti weapon hurled on a non-combatant, who is immune from its effect, becomes as ineffective as a Kṛtyā improperly settled on a Brahman दुरधिष्ठिता = staying improperly, as in 12 83 30'

70 °) काम्बोनास्तरागोचित Double Sandhi of as + ā, as in धृतराष्ट्राश्रमपद 1 2 212

68

22 Note the irregular syntax, for ° is parenthetical Some MSS attempt to regularize it

27 °) Read श्वेत्

70

38 °) Read श्वेद्यो

41 °) स्वदेनाह The N reading, which is changed by S, shows rightly that Samjaya himself took part in the fight See introd to Bhīṣma-p cxxiii, ABORI, xxvii, p 310

71

28 °) = (var) 81 17 References to the story or characters of the Rāmāyana are quite frequent in this Book, e.g 82 28, 83 13, 117 10, 118 48

(Vālmiki), 131 61, 132 16, 153 27, 156 23.

72

10 °) तालमात्राणि, also 7 44 16 See notes on Udyoga 5 26 23° Hopkins, *op cit*, p 270, is not correct in his interpretation of तालमात्र as 'palm long'

73

28 °) सैरावतशतहृदा Airāvata is a kind of rain-bow

75

5 °) असन्नम् Irregular insertion of augment before the preposition Nilakantha glosses उपमर्गं त्वृमर्गोऽद्! — °) अति = अतिक्रम्य The function of अति as a Karmapravacanīya is misunderstood, hence the variants

13 °) उपावर्तयत् 'rolled on the ground' Recurs as उपावृत्त (= लुठित Dev) in a similar context See notes on 5 181 2

22 °) सैनिकावृवन् Practically no v l A case of epic double Sandhi of ās + a, as in नृपावृवन् 7 130 35° (practically no v l), क्रोधरक्तक्षणावृवन् 7 134 13° (no v l), सिद्धावृवन् 7 134 80° (no v l) Also with अववन्—हृषितामवन् 7 40 3° (no v l), 108 22° (no v l), विमुखाववन् 7 41 4° (no v l), विमनामवन् 7 164 91, व्यथितामवन् 7 172 39 These cases may, however, be explained by taking the verbs as instances of augmentless imperfect form भवन् or वृवन् But cf त्वरिताविध्यन् 7 145 17, बाहास्पृशन्महीम् 7 164 107

31 °) बलाक masc = crane, being perhaps less familiar than fem बलाका, gives rise to strange variants

36 °) विधितं The loss of initial syllable (Aphaeresis), resulting in dhi for adhi is mostly metrical, as in उद्ये कर्मणि विधित 7 121 4°, विधितौ रण-मूर्धनि 7 147 30°, पादाङ्गुष्ठाग्रविधिता 5 187 21°, को भवानिह विधित 1 13 18°, नागानां विधितानां 1 48 13°, मार्गमारुह्य विधिता 12 149 13° The variants in the present case, especially the entire change of the word in S, are meant to avoid the irregularity

76

21 °) हृदय Cf 7 78 46° Also 1 218 22 (no v l) Similarly, वित्त 7 11 5°, also 5 193 1 (no v l)

82

5-6 Here Kṣemadhūrti is slain by Kekaya Brhatkṣatra, but in 8 4 42 he is said to have been killed by Bhīma with his club

84

24 °) मालम्बुदः Probably a name or epithet of Alambusa

29 °) एकमम्बुम् Alambusa must be a kind of large and heavy fruit (Dev फल) likened here to the Rākṣasa of that name Not lexically recorded Cf फल एक तरोरिव 7 98 56

85

7 °) तोषार्दित इव दिप = 7 121 10°, 171 51° Also 6 50 63°, 9 20 16° = 9 25 20° Cf 7. 106 28°, 149 15°

16 °) Cf 7 86 24°

87

47 °) पञ्चगुणो रथः Nilakantha vaguely explains पञ्चगुणमामयीक, while Dev offers no explanation Hopkins refers to this passage but does not interpret In 7 87 55 we have mention of five essentials, namely, पीत (having thirst quenched), उपावृत्त (rolled on the ground), स्नान (bathed), वग्ध्रा (well fed), विनीतशस्त्र (having darts removed), but they refer to the horses, and not to the chariot itself The five essentials of a chariot should be Rathin, Śārathi, Aśva, Dhvaj and Śastra.

88

9 °) For the difference between उपस्य and नीट of a रथ, see Hopkins, *op cit*, p 238

89

23 °) कुप्यभृतक The expression कुप्यभेतनी occurs

in 3 16 22 and probably means one getting wages in base metal (and not in gold or silver)

32 ⁶⁰) = 128 16⁶⁴ = (var) 91 51⁶⁴

91

16 ⁶⁰) Read प्रायश्चित्त

47 ⁶⁴) As the *v* / indicate, the identity of the Kuru warrior Naisādhī, who accompanied Jalasandha on the elephant, is uncertain. He may be the elephant rider Naisādhī, who is slain by Bhīma in 8 43 71, but he cannot be Ketumat Naisādhī, who is killed by Bhīma already in 6 50 70. In 7 156 2, Naisādhī appears from the context (7 155 29) to be Ekalavya.

94

6 Several Sudarśanas are found mentioned. Besides Sudarśana, a Kuru warrior, who is called here राजवर, अविनाशयुध and पायिबुधौध and killed by Sāt-yaki, there is Sudarśana, son of Dhrtarāstra, killed by Bhīma (7 102 99), as well as Mālava Sudarśana, a Pūlava warrior, slain by Aśvatthāman (7 171 56, 63). The epithet पायिबुधौध, the significance of which is not clear, as well as राजवर, recurs applied to Alambusa in 7 115 14, 19.

7 ⁶) मन्निद्रसन् Augmentless imperfect with three prepositions.

95

35 ⁶⁰) On देवदायन or देव्य (7 109 10), see notes on 5 50 8.

97

12 The number of unconvincing variants indicate that the repetition of कृत्वा is original. The phrase कृत्वा सप्तसन्निधौ = having sworn reciprocally not to recede from fight. Cf. a similar passage in 7 99 6⁶⁴.

98

50 ⁶⁰) वैश्लिक A small arrow which was probably विशिष्टप्रमाण (विश्लि = 12 angulas or about 9 inches) employed for fighting at close quarters (निकृष्टयुद्ध).

145

[1153]

7 161 150 Cf. Rāmāyana, ed. Gorresio, 6 49 49. Ksemendra (Drona 407) speaks of विश्वप्रमाण वैश्लिक (विश्व = a cubit).

100

6 ⁶⁰) आदिनेषु समूहेषु, 'daily assemblage of troops', the variants show that the simple meaning was missed सन्मेषु = समूहेषु, Dev.

39 ⁶) मूर्तिस्थान, explained by Devabodha as मूर्तिस्थान, recurs in 7 128 34⁶.

101

49 ⁶⁰) कुरुपादगृहीत 'seized by paralysis of the thighs', 5 50 7.

69 Cf. 7 165 49, 103.

102

33 ⁶⁴) = (var) 40⁶⁴.

35 ⁶⁰) सुटाक्ष Dev gives a curious etymology of this word सुटाका यनुविषा, तस्या दश अग्रणी ! The word is supposed to mean 'one who has overcome sleep or sloth (सुटाका)'.

47 ⁶⁰) आत्ययिक 'of exceeding importance, pressing, urgent'. Although this reading is given by a few MSS only, the variants are strangely discrepant and unconvincing. Dev supports it as against ŚK. Cf. आत्ययिक्यु 7 1 43⁶⁴.

69 ⁶⁰) Bat Vinda and Anuvinda (of Avanti) are already killed by Arjuna in 7 74 25, 29. Their mention here, along with the sons of Dhrtarāstra, led Jacobi to suppose (Mahābhārata, pp. 194, 230) that these were sons of Dhrtarāstra. They should be distinguished from the Kekaya Vinda and Anuvinda killed by Sāt-yaki in 8 9 20, 32.

97 In spite of the expression अवधी, Susena, son of Dhrtarāstra, is not killed outright in 7 36 29 nor here. Susena is still alive in 8 4 100, and Kunda bhedi in 7 131 84.

104

1 ⁶⁰) = 9⁶⁰.

33 ⁶⁰) व्यायच्छतां, also 7 138, 19. व्यायाम in the

sense of fight occurs in 5 136 24 Hence व्यायच्छन्ति 7 103 4, व्यायच्छन्त 125 16, व्यायच्छन्त 22 2 (S व्यायानेन), व्यायच्छमानस्य 127 3, 5, etc

106

45 ^d) Cf आविच्छलितो यथा 141 20^d, 150 51^d, आविषी शस्त्रैरिव 143, 16^b Cf 7 48 6^{ed} The form आविद् (= आविष्) occurs also in 1 133 22

49 ^d) गृधपा^३ = मर्ध, Dev

107

11 ^b) It is strange that the Chitrashala ed should read अयुत्रा (for सयुत्रा) with reference to Kuntī!

30 ^a) सम्राज = रक्ष Cf महारक्ष 114 60^{ab}

108

30 ^{ab}) = 109 2^{ab}

109

29 ^d) कौञ्ज पत्रया इव Refers to the Himalayan pass through the Krauncha mountain, mentioned also by Kālidāsa (Pūrvamegha 59), which was pierced by Kārttikeya and Paraśurāma, and through which swans are said to pass on to the Mānasa lake Devabodha's reading कौञ्ज (= लतामृगह) is gratuitously fanciful Cf हस्ता कौञ्जमिवाविशत् 7 114 82^d, where, however, Dev reads as in text, and explains कौञ्ज काशिकेयबाणद्वारेण हस्ता इव

110

9 ^b) यमकालान्तकोपम Cf यमान्तकनिकाशयो 141 5^d, कालान्तकयमोपम 6 50 42^d, कालान्तकयमोपम Rām. 6 116 22^b

114

91 ^b) धनुषा कूर्जता रणे Cf 7 162 6^d कार्युकाणाञ्च कूर्जता See Kāṭhikā on Pān vii. 3 59

115

18 There appears to be some discrepancy or confusion with regard to the identity and slaying of Alambusa. He appears to have been killed by Ghatotkaca in 7 84 29, but here again he is said to be killed by Sātyaki! He is first mentioned in 7 24 57 as fighting against Ghatotkaca. In the present

passage Alambusa, however, is mentioned not only as Rājavana (an epithet which Ksemendra, Drona 500, repeats), but also as Pārthiva putra putra, presumably of human ancestry. But curiously enough, he is mentioned again as Rākṣasendra in 7 140 16 (S अण्ययुष), 142 34 (most S दलायुष or दलायुष^१) Perhaps more than one Alambusa might have been meant. Jacobi (*Mahābhārata*, p 196) appears to agree with this view, and distinguishes as many as three Alambusas. Alambusa in 7 83 15, 23 (cf 6 90) is a Rākṣasa, son of Ravanaṅga and brother of Paka Rākṣasa—a description which Ksemendra (Drona 364) follows, but in the present case Alambusa is a king of human descent. It is natural to confuse Alambusa with Alāyudha and Alambala, and this confusion, made mostly by the Vulgate, led Jacobi to suppose a third Alambusa son of Jātāsura. Alāyudha, mentioned as a Rākṣasa kind and warrior in 5 163 93, is described also as a relation of Baka Rākṣasa (7 161 3, बकभाना 7 153 4, बकभाने 153 33, बकस्य दयित सत्वा, Drona 657, in Ksemendra). We find him mentioned also in 7 70 46 and distinguished from Alambusa. Alāyudha does not actively appear till 7 151 1, while Alambusa is mentioned as already killed in 7 125 21, though actually killed by Ghatotkaca in 7 153 32. It is Alambala, killed also by Ghatotkaca (7 149 31), who is mentioned as the son of Jātāsura in 7 149 5, so also in Ksemendra (Drona 635). Jacobi ignores Alambala.

116

2 ^d) आनर्त Sātyaki is called here Ānarta (as also in 9 17 80). Ānarta, as the name of a country (Saurāṣṭra) or people, is referred to in 5 81 45. Apparently, Sātyaki is supposed to belong to that country as he was a Dāsārha (7 117 4) or Yādava (7 117 61). But as he was also a Sātvata (7 116 27) of the Vṛṣṇi tribe (7 117 25, 28, 47), Śūrasena is mentioned as his domicile in 7 116 9

117

12 ^a) अपचिन्ति 'amends, recompense' In 5 50 50, as well as in 7 149 7, Dev explains the word as निष्कृति, Arj as शोधन. In 1 46 41, Dev explains it as वैरनियान्त. The word also means 'respect,

homage', as in 1 170 11, 5 89 37, 127 20

118

30 °) Read औनीसरो

36 °) ईतिरे ऋष = ऋषेन्द्रस्य The genitive is actually found in a limited number of MSS. The use of dative for genitive proper, i.e. in ईतिरे (and not इतिरे) ऋषी, is not infrequent in Vedic usage, although it is not noticed by Macdonell, e.g., S Br II 6 4 5 सा दा ईतिरे ऋषी मा ऋषे विषावे त्वन्, III 1 5 1 यिषे वा ऋषेन्द्र दक्षीणा, Baudh Gr Sūtra I 10 12 ययं नपायिरे सधिका वसन्ति नम्ये नाम ऋषीणि, Hiranyakeśi Gr S II 1 3 (= var Paraskara Gr S I 15 8, Āgneya Gr II 1 2) सोम एव नो रतेत्याहुषाग्नीं प्रजा । विवृष्यन्ता असात्मान् ईतिरे दुम्य रन् ॥ In the epic the dative is found for such genitive in connexion with दक्ष and दुम्य for नम (मे) and नव (ने), e.g. इतिथ्यति रिपुन्मय 5 162 25, वयं ह सुतस्त्वय 5 186 17, etc. as they occur also in the quotations given above from Hiranyakeśi Gr S

119

9 °) Hypermetric

120

29 °) अयाश्रित 'having resorted to', which means in S reading, अयाश्रित misses Cf अयाश्रय 'refuge, resort' 7 9 71, राजनीति अयाश्रित 7 127 19, यो हि रम्यं अयाश्रित 5 37 15

71 °) = 163 5^d Cf Rāmāyana 6 88 64 — द्रुपि च सुष्ठु च

72 °) वानिके perhaps 'sorcerers', is meant as in 5 62 21, but in what connexion they come in here is not clear Dev explains दूतेवान्-अनपदी- Cf 7 135 39^d, where Dev reads वानिका and explains वानिका वाताहराः, वानिका इति पाठे न प्रार्थं

86 °) विद्वच्छेन, explained by Dev ज्वालाभास्त्रिवाद्

121

15 Kṣemendra agrees in omitting here the long Vulgate passage about the illusion of darkness created by Kṛṣṇa. Dev remarks in this connexion तत्र नमस्तुष्टे कविदृश्यते । सा च न प्राणादिकी । बहुपुम्पवाग्नेय पट नीति ।

122

19 °) > द्रुपदंगतेन Dev explains अवस्थानिद्येन पीडितत्वाद् The S variant द्रुपद is obviously due to misunderstanding

21, 24 °) उपाहृत्य द्वाकृन् Technically, Upāharman is the ceremony performed before beginning the study of the Vedas

30 °) वारः adv 'timely, seasonably' Cf कालं युक्त 7 122 31^d

125

15 °) पातुमात्मानमुत्सृजे As the v l show, here we have a confusion between the verbal roots पृ and पू The form पातितु is Vulgate attempt at rectification, but the correct form appears to be पवितु

127

12 °) Cd अतमविदा (for अस्तविदा), explained as त्वशक्तिविदा

16 °) देवोपच्छद = देवेन प्रसन्न, अनर्थकर्मप्रसन्नत्वाद् Dev

130

23 Dhruva here is a Kuru warrior, but there is another Dhruva, who is a Pāṇḍava warrior, mentioned in 7 133 27

25 Kṣemendra gives (Drona 569) the name of Jayaratha, a Kuru warrior, as Jaladhāra

131

25 °) प्रत्यभिन्न 'opposed as an enemy, hostile' Also 7 152 14 Cf 5 125 10

56 °) कौत्समाश्रयतो यथा Agni-suta = Kāṭṭhakeya See note on 109 29

132

20 21 The text (132 21) speaks of five brothers of Sakuni, but actually gives the names of three only The extra passage 1136* obligingly supplies the names of the remaining two

133

54 °) Bhūri is son of Domadatta, also mentioned

in 7 36 5, 140 6, and 141 1-12 (killed by Sātyaki)

140

27 ^a) माषव Kṛtavarman, son of Hṛdika, is so called because he was a Vṛṣṇī prince of the Mādhyava clan (माषव = मयुगोत्र Dev) Also 7 140 35^d, 145 58^d (Sātyaki), 146 4^d, 15^d (Sātyaki), etc

141

1 ^d) In the critical notes, read "Cdp v" for Cd., v"

142

34 ^c) अष्टचक्र, also 7 150 12 Eight wheeler chariots are rarely mentioned But these have special reference to the Rākṣasas Alambusa and Ghatotkaca

144

34 ^b) पदाती च पदानि Here we have an instance of stem transferred to m-stem, hence the number of variants wanting to rectify But पदानि occurs in Rām 6 89 53 (च ल पदानि), पदानिनी in Rām 2 40 41 (च ल पदाती or पदानां तौ)

145

31 ^d) Read मा गास्तिष्ठति

148

36 ^b) Read राक्षसान्वासुराणि and make corresponding corrections in the footnotes

150

3 ^c) Read पृष्ठ

155

2-3 Although there is good reason for it, this unseemly jubilation of Kṛṣṇa (while the Pāṇḍavas are plunged in grief) is considered by some critics to be a later addition The real cause of the joy is the fact that Karna was constrained to divert the Indra-given Śakti from Arjuna to Ghatotkaca who killed by it. Kṛṣṇa explains this, but since this

reason is somewhat of a selfish kind, a more altruistic reason is added in 7 156 26-28, as an after thought, that Ghatotkaca was an evil man who was inimical to Brahmanas and to the performance of Yajña, and it is in the fitness of things that he was killed But since the passages are given by all recensions and versions, we need not stray here into the sphere of Higher Criticism

157

10 ^c) Read अयोध-द्

31 ^a) C1 reads अय प्रत्ययित कर्ण दत्त्वा चाभितवि कृत and explains प्रत्ययस्तथाति बुद्धि, सा जातास्तेषां प्रत्ययित इत्यत्र निमित्तमूयया

158

1 ^c) अपनीत = अपनय, as Cd explains so दुष्प्रणीत = दुर्नय in 11^c

159

41 There cannot be much doubt that 1263* is a substitute passage for 41 (which is in Tristubh), although it is in Anuṣṭubh and inserted after 34 Both the passages are indeed omitted by B₁ & D₁ D₂, but against the omission we have, on the one hand, the testimony of entire S (G₁ missing) and, on the other, of such better types of N MSS as ŚK (Ś₁ K₂ missing) B₁ & D₁ The omission is due perhaps to motives of propriety

161

4 ^c) कुर्मि An instance of verbal stem transfer The form recurs in 5 150 26

9 ^d) This is merely a repetition, with variation, of 4^d, although कुरु for कुरुन् is syntactically incompatible

162

11 ^d) स्वे पराक्ष Dev accepts this reading of the text

26 ^d) सैन्येन रजया सैन्येन = सेनाभवेन, See 6 1 20 and notes thereon

44 ^c) कङ्कट, 'armour for horse' Hopkins, op-

cit, p 255 fn, but 'breast-plate or goad' ; 268 fn

48-50 असस्य कृ. It is not clear why Hopkins, p 200 fn, explains this phrase by 'make an attack on one'. Usually असस्य means 'not on the left side, right'. In auguries, evil omen is indicated by movement of animals from right to the left (e.g. असस्य मृगा सौ पाश्यादस्य कृत्य 5 141 16, also 7 167 3). The alternative reading in 7 161 4¹ is असस्यमिम (= द्रोण) कुरु, where the plain meaning would be that Arjuna is instructed to keep the enemies on the left (सत्तान्मस्यत कृवा) and Drona on the right (असस्यमिम कुरु). This seems to be the sense of the phrase here also, as well as in 7 163 24 Monier-Williams and PW note that असस्य कृ (= दक्षिण कृ) sometimes means to circumambulate a person by keeping the right side towards him. Such movement in a rite generally implies reverence for the object of circumambulation or belief in the magical efficacy of the act. In the alternative reading of 7 161 4² it is possible to find the sense of reverence of Arjuna for his Guru Drona, both the repetition of the phrase in this and the other passage noted above hardly bears out this interpretation.

163

31 *) अर्जुननाजुन Obviously Arjuna is compared to Arjuna himself— an instance of the poetic figure Ananvaya. But Dev कर्तव्योपेन । तेनैव पार्थिवेन वा । उप नान्यगन्तात्.

47 *) Note that वार is irregularly neuter here

164

11 ¹) न लिप्त From the context of unfair warfare some commentators would take लिप्त = विषेण लिप्त, cf 12 96 11 नेपुलिहो न कर्णी स्यात्सनामेतयायुधम्. On the question whether poisoned arrows were used, the evidence is not conclusive, see Hopkins, op cit, pp 277-78, 280 fn. The phrase विषतोमर, poisoned dart, occurs only in an inserted passage 543* in the list of weapons enumerated in 5 152 —वस्तव. The Vulgate reads वस्तिक, which is explained, rather artificially, by Nil as a loose headed arrow shot into the bladder (वस्ति). But from old medical works, वस्ति appears to be an in-

jection syringe made of bladder. Undoubtedly some kind of deadly weapon is meant. Cf 5 152 7 (where the reading is वस्ति),

147 ¹) पञ्चविंशति The number of manoeuvres actually mentioned in the text is only 10, to which the additional passage 1314* adds three more. Both Dev and Nil accordingly mention and explain 13 kind. See notes on 6 50 45 and Hopkins, op cit, p 286, for some of these sword-manoeuvers.

165

13 ¹) द्रौणः. Although the reading suits the context, the variant द्रौणः appears to be better authenticated by MS evidence.

49 Cf 7 101 69, 165 103

96 ¹) सर्वं मद्र ते. Although this reading is given by a very small number of MSS, it is probable, in view of the strange character of discrepant readings given by various groups of MSS.

109-115 This narration is a repetition, with some verbal changes, of 7 164 67-70, 106

117 ¹) Among N MSS, K₁ B D have the unusual word आक्रुष्ट (turmoil), and some K त्वन्नामवाहिन. The S reading, accepted in the text, is perhaps a later attempt at improvement, but it is consistent.

166

42 ¹) सवत्य. Perhaps सवत्य is a mislection for सत्तर, in which phrase दत्य, as explained by Nil, is a technical term which signifies, प्रयोग. Dev reads सकल and explains it as समोक्ष in accordance, apparently, with the dictum that the science of archery consists of four constituents (pādas), namely, मन्त्र-उपचार, मोक्ष and संहार.

167

5 ¹) कथं कथा (should be read as one word). Dev कथकथा अथ कथमिति विवाद.

168

4 ¹) The variants क्षान्, (क्षान्, or क्षन्ता) श्लाघयि use perhaps from misunderstanding, while श्लाघय and अस्त्रायु appear to be attempts at improvement.

By विष्वापि साधु, Dev understands देवद्विजसुतः.

170

18 ^d) कार्णायसनया गुहा Dev explains as पायाण्योन्वा, 'iron balls' (also called *ayogula*), used as projectile See Hopkins, *op cit*, p 295 fn

29 ^e) असत्त्वमि Dev also accepts this reading and explains अपसाद वाय्वमि । पाठा-नरदया गीतम् ।

46 ^a) By अनया is meant गदया, as some variants actually clarify

171

34 ^d) S preserves the hiatus, N unnecessarily repeats न in order to avoid the hiatus

55 ^d) Perhaps irregular for कृजर् मर्दिन The T G is a reading कृजर्मर्दिना is obviously an emendation

172

59 ^e) The text-reading is found in a very small number of MSS Even if it is not the most satisfactory, it is selected because the different readings given by different small groups of MSS are hardly more suitable.

67 ^e) It is noteworthy that the text-reading वैत्तवारय is given only by B, but it is most likely as being a somewhat unusual expression

86-90 This is perhaps the earliest recorded reference to the Linga-worship, in which the epic Śiva is conceived as a phallic deity See also 7. 173 83-85, 92, 94, B 13 14 27-35, 161. 16. Hopkins is not justified in his conjecture that these passages are mere interpolations which should be disregarded If they are additions, they must have got into the epic text before our present manuscript-tradition begins, for both the N and S recensions include them See S. K. De in *Our Heritage* (Bulletin of Postgraduate Research Dept., Calcutta Sanskrit College), Vol 1, pt 1, pp 7-11

173

4 Cn explains निम्न उग्रमेति पाठि शरीरे उग्रप्रसवो ममाग्रयो यान् पुत्राद् एक्ष्ये इत्यत्र ।

59 This curious myth of Śiva as a child in the lap of Uma need not signify any implication of a cult of the Mother Goddess

93 Dev accepts this reading and explain प्राणिनां शरीरेषु मशान्वो वायुस्तो विषमरय प्राणाग्निरेव पञ्चषा न्ववस्थित । तया समस्तुत्यस्मात्तदा । पञ्चषा एव न दिवाग्निमन्वया मिता । विष्मतेषु शरीरेषु-विषमरयषु उत्तममण्यनस्तेषु । नारयोत्तमा ऋषि न कश्चिद्विद्योऽस्मा । न वैतल शरीरेषु प्राणादानशरीरेष्वपि समविषमप्रवार । अत्र प्राणादानशरीरेण मनोबुद्धयदकारा पञ्चात्मन उपलक्ष्यन्ते । न एव शरीरेण मथारसदेवत्वात् सनेष्टयन्ते सं-मिति ॥

APPENDIX (cont)

[App 20A ought to have come on p 1137 before App 21, but it was ~~passed~~ over through oversight, and is now printed after the Notes, on p 1159]

20A

After 7 131 99, K₄ B Dc₁ Dn D₁ s s c ind

ततो घटोरकच कुट्टो रक्षसा भीमकर्मणाम् ।
द्रौणि हतेनि महती चोद्यामास ता चमूम् ।
घटोरकच्य तानाजा प्रतिगृह्याय राजमा ।
दृष्टोज्ज्वला महावक्त्रा घोररूपा भयानका ।
व्यतानना दीर्घजिह्वा क्रोधताम्रेक्षणा मृशम् । [5]

मिहनादेन महता नादयन्तो वसुधरान् ।
हन्तुमन्यद्रवन्द्रौणि नानाप्रहरणायुधा ।
शकी शतप्री परिवानशनी शूलपट्टिदान् ।
सङ्गानादा मिन्दिपालान्मुशालानि परश्वधान् ।
प्रासानीस्तोमराश्च कण्ठपान्कनपान्दिशान् । [10]

हुलान्मुशुप्लव्यश्मगुदान्स्थूणा कार्णायसीस्तथा ।
मुद्रराश्च महोघोरान्समरे शत्रुदारणान् ।
द्रौणिमूर्धन्यमजन्त राजसा भीमविक्रमा ।
विशिष्टु क्रोधताम्राश्च शतशोऽथ सहस्रश ।

तच्छस्त्रवर्षं सुमहद्ग्रेणपुत्रस्य मूर्धनि । [15]

पतमानं समीक्ष्याय योधास्ते व्यथितामवन् ।
द्रोणपुत्रस्त्वसन्धान्तस्तद्वर्षं घोरसुरियसम् ।
शरैर्विध्वंसयामास वज्रकल्पैः शिलाशिवैः ।
ततोऽन्यैर्विशिखैस्तूर्णैः स्वर्णपुङ्खैर्महामना ।
निजग्रे राक्षसान्द्रौणिर्दिन्यास्त्रप्रतिमन्त्रितं । [20]

तद्वर्णैरर्दित यूयं रक्षसां पीनवक्षसाम् ।
सिंहैरिव बभौ मत्त गजानामाकुल कुलम् ।
ते राक्षसा सुसक्रुद्धा द्रोणपुत्रेण ताडिता ।
कुट्टा स्म प्राडवन्द्रौणिं जिघांसन्तो महाबलाः ।
तत्रानुवमिम द्रौणिर्दंशयामास विक्रमम् । [25]

अशक्यं कर्तुमन्येन सर्वभूतेषु भारत ।
यदेको राक्षसीं सेना क्षणाद्रौणिर्महास्त्रविव ।
वदाह ज्वलितैर्वीणैः राक्षसेन्द्रस्य पश्यत ।
स दहन्नाक्षसानीकं रराज द्रौणिराहवे ।
युगान्ते सर्वभूतानि सवर्तक इवानल । [30]
त दहन्तमनीकानि शरैराशीविपोषमैः ।

20 A

(L 1) D₂ हेडिबिर्मीमविक्रमान् (for the post. half) — (L 2) K₄ D₁ s घ्न घत (for द्रौणि हत) D₂ गेद्यानाम (for जे) D₁ s स्ता (for तां) — (L 3) B₁ s [आ]शु, D₂ तु (for [अ]य) — (L 4) B₁ Dc₁ D₂ दृष्टोज्ज्वल (for 'ज्वला') Dn₂ मयावहा (for 'नका') — (L 5) D₁ दीयन्, D₂ दीप्त (for दीर्घ) B₁ मुना (for जिह्वा) Dn₂ दीपिक्षणा (for 'ताम्रे') — (L 6) K₄ D₁ s नमस्तल (for वसुधराम्) — (L 7) D₂ युद्धम् (for हन्तुम्) K₄ नानाप्रहरणायुध (for the post half) — (L 8) D₂ शूल (for शूल) — (L 9) K₄ Dn₂ D₁ s s मिन्दि (D₁ s ङ) गालान् (for मिन्दिपा) K₄ B₂ s Dc₁ Dn₂ D₂ सुमलानि, B₁ s मुप (for मुश) Dc₁ D₁ s परश्वधान् — (L 10) D₂ प्राशान् (for प्रामान्) D₂ कुण्ठपान्कनवास्तथा, D₂ कणै यान्काचनान्तितान् (for the post half) — (L 11) K₄ B₄ s स्थूणान्, D₁ s हुलान्, D₂ हुलान् (for हुलान्) D₁ s मुशुदीक्ष, D₂ मृशुप्लव्यश्म (for मु) K₄ Dc₁ गडा, Dn₂ D₂ गुडा (for गुदान्) K₄ D₁ s c स्थूणान्, B₂ स्थूण, Dc₁ Dn₁ स्थूण D₂ वर्णावसांस (for कार्णावसांस) — (L 12) D₂ शरुणान् (for

शर) — (L 13) D₁ s सप्तस्ता (D₂ 'स्त') (for [अ]मज्जन्) D₂ राक्षसा विक्रमास्तथा, D₂ राक्षसा भीम रूपिण (for the post half) — (L 15) D₁ s ततन्तु शरवर्षं ते (D₂ पें तु) (for the prior half) — (L 17) K₄ D₁ s हि (for तु) Dn₁ विक्रान्त, Dn₂ D₂ सभ्रात (D₂ 'नम्') (for [अ]सभ्रान्त) K₄ Dc₁ Dn₁ D₂ अस्त्रित (for उत्थि) — (L 18) D₁ शिलामितै (for 'शितै') — (L 20) Dn₁ निजग्रे (for 'ग्रे') — (L 21) B₄ पूर्व, D₂ युद्ध (for यूय) — (L 22) B₁ मिहेनेव (for सिंहैरिव) — (L 23) K₄ D₁ s तदा ते (D₁ s ततस्ते) राक्षसा कुट्टा (for the prior half) D₁ s पीडिता (for तां) — ((L 24) B₁ s Dc₁ मप्राद्रवन्, D₂ ममाद्रवन् (for स प्राद्र) D₂ कुट्टाया प्राद्रवन्द्रौणि (for the prior half) Dn₁ om (hapl) from जिघांसन्तो up to द्रौणिर् (in the 27) K₄ D₁ महाबल (for 'बला') — (L 25) B₁ D₁ s s अष्टुशतम् — (L 26) B₂ सर्वभूतेन (for 'तेषु') — (L 27) D₂ क्षणेन (for क्षणाद्) D₂ महाबल (for स्त्रविव) — (L 28) B₂ (marg as above) निशितैर् (for ज्वलितैर्) — (L 29) K₄ D₁ बहन्, Dc₁ हुत्वा, Dn₁ वृहन् (for दहन्) — (L 31) Dc₁ निर्दहन् (for त दहन्म्)

